НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНИХ І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ім. І. Ф. КУРАСА

УКРАЇНСЬКА БАГАТОПАРТІЙНІСТЬ: ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ, ВИБОРЧІ БЛОКИ, ЛІДЕРИ (кінець 1980-х – початок 2012 рр.)

Київ
2012

УДК 030:329(477)«19:20»
ББК 66.3(4Укр)68
У 41

Рекомендовано до друку вченою радою ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса
НАН України (протокол № 6 від 29 грудня 2011 р.).

Рецензенти:
доктор історичних наук, професор О. М. Майборода
доктор політичних наук, професор Н. Ю. Ротар

Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки,
У 41 лідери (кінець 1980-х – початок 2012 рр.). Енциклопедичний довідник / *За ред. М. Кармазіної.* – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 588 с.
ISBN 978-966-02-6495-3

Довідник містить інформаційні матеріали про сучасні українські політичні партії (як діючі, так і ті, що вже припинили своє існування) та про їхніх перших керівників (засновників), про виборчі партійні блоки, створені напередодні виборів до Верховної Ради України III – VI скликань.

Розрахований на науковців, аналітиків, експертів, лідерів та членів політичних партій, громадських діячів, усіх, хто цікавиться питаннями партійного будівництва в Україні.

УДК 030:329(477)«19:20»
ISBN 978-966-02-6495-3 ББК 66.3(4Укр)68

© Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012;
автори.

ЗМІСТ

Українська багатопартійність: становлення і розвиток

(*М. Кармазіна)*..... 4

Алфавітний покажчик статей довідника 61

Автори 78

Алфавітний покажчик назв політичних партій 79

А – Я 89

Додатки:

Таблиця 1. «Партії, що мали представництво у Верховній Раді України II скликання (1994 –1998 рр.)» (Укладач О. Рибій) 565

Таблиця 2. «Парламентські партії в Україні» (Укладач О. Рибій) 566

Таблиця 3. «Політичні партії України» (Укладач В. Яремчук) 569

УКРАЇНСЬКА БАГАТОПАРТІЙНІСТЬ: СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК

Становлення та розвиток новітніх[*] політичних партій України (195 з яких, за даними Міністерства юстиції України, були діючими на 1 січня 2012 р., а 55 партій, за моїми підрахунками, за час, що минув з 1991 р., легалізували, але згодом припинили свою діяльність) – нелінійний процес, із своїми особливостями, зумовленими специфікою трансформацій суспільно-політичного життя у державі. За понад двадцятирічний період багатогранна проблема розгортання українського партогенезу неодноразово привертала увагу дослідників. Попри безумовні успіхи, досягнуті у сфері вивчення її різнопланових аспектів, найперше, думається, варто говорити про труднощі та вузькі місця досліджень, що чітко окреслилися на теперішній час.

1. На якості наукових праць позначається відсутність не тільки загальноприйнятної теорії партій, партійних систем[**], але й *теорій, які б пояснювали формування багатопартійності, партійних систем конкретно у східноєвропейських посткомуністичних країнах*.

2. Спроби застосування до аналізу українських політичних реалій підходів західних дослідників є малопродуктивними. По-перше, нам все ще бракує досконалої обізнаності з багатим масивом західних досліджень з проблем політичних партій. (Фрагментарне знання зумовлює постання у свідомості такої ж фрагментарної картини розгортання процесу партогенезу на Заході, по-своєму провокує появу необґрунтованих висновків щодо розвитку партій та партійної системи в Україні). По-друге, спокушаючись використанням теоретичних підходів, розроблених для аналізу партогенезу у країнах Європи чи Америки, ми іноді забуваємо, що виокремлення зарубіжними дослідниками тих чи інших специфічних характеристик процесу становлення партій та партійних систем, його етапів та стадій у тій чи іншій країні відбувалося (відбувається) з урахуванням особливостей історико-політичного контексту, специфіки політичного режиму, форми правління, ступеня консолідації нації та еліт, наявних у тому чи іншому західному соціумі розколів (конфліктів) та ін. безпосередньо у час формування партій й інституціоналізації партійних систем та їх подальшої трансформації в умовах держав, які, врешті-решт, засвідчили свій значний потенціал сталих демократій. Пам'ятаючи про ці «нюанси і деталі», варто розуміти, що аналогії й паралелі вимагають обережності: кожна багатопартійність (як і партійна система) є по-своєму неповторною, і особливо – у посткомуністичних країнах загалом та конкретно в Україні, яка (на відміну від інших колишніх радянських республік) все ще не завершила переходу, балансуючи між демократичними та авторитарними «хвилями».

[*] Зауваження К. фон Бойме, що у «Східній Європі "історичні партії" не змогли знову повернутися на політичну сцену із докомуністичної фази», щодо України є, безсумнівно, справедливим.

[**] У 1951 р. М. Дюверже у передмові до своєї книги «Політичні партії» писав, що дослідник опиняється у «порочному колі: тільки численні і достатньо ґрунтовні монографії, які відзначатимуться попереднім характером, дозволять коли-небудь вибудувати загальну теорію партій, – але такі монографії не зможуть бути по-справжньому глибокими, доки не буде створено загальну теорію партій». У 1970-х роках про необхідність створення такої теорії заговорили Л. Майєр і Дж. Сарторі; у 1980-х, крім Л. Майєра, про важливість загальної теорії писав фон Бойме; у 1990-х – У. Гротті, Дж. Шлезінгер, Я. Бадж та Г. Кеман, К. Джанда та ін.

3. З врахуванням вищевикладеного, думається, не варто покладатися й на евристичний (принаймні для України) потенціал термінології щодо партій та партійних систем, розробленої у західному контексті. Хоча ми й повинні дбати про «концептуальну спадкоємність», «вписаність» українських політичних реалій у європейський цивілізаційний контекст (що у якійсь частині забезпечується використанням західної термінології), але *маємо витворити свою, регіонально-специфічну, спроможну адекватно віддзеркалити особливості посткомуністичного відступу, виникнення та подальших трансформацій багатопартійності*.

4. Аналіз смислового наповнення деяких термінів, використовуваних українськими дослідниками у ході осягнення процесу партогенезу, засвідчує певну довільність цього наповнення. Так, часто не простежується чіткого розмежування між базовими категоріями аналізу «багатопартійність» та «партійна система»; не обґрунтованими залишаються часові рамки та критерії, які дозволяють твердити про появу та функціонування в Україні партійної системи (саме як системи, з усіма відповідними характеристиками, які й забезпечують власне системність). Запозичений у Дж. Сарторі й розтиражований (у цілісному вигляді чи фрагментарно й варіативно) у вітчизняних дослідженнях підхід, згідно з яким у 1990–1997 рр. в Україні існувала атомізована (мультипартійна) система (що витлумачується як І стадія розвитку партійної системи), впродовж 1998–2005 рр. – партійна система поляризованого (екстремального) плюралізму (ІІ стадія), а з 2006 р. й принаймні до 2010 р. – система поміркованого плюралізму (ІІІ стадія) [1], викликає скепсис. Адже партії, які діяли у радянській Україні у 1990–1991 рр. (у 1990 р. – півтора-два десятки «стихійних» утворень, які називали себе «партіями»[*], та одна, зареєстрована Мін'юстом України у листопаді того самого року – Українська Республіканська партія; у 1991 р., відповідно, 11 партій), ще не встигли здолати шлях інституціоналізації. У зв'язку з цим варто пригадати, що розмірковуючи над сутністю останньої, С. Гантінгтон ще у 1965 р. характеризував її як процес, у ході якого партії *зміцнюються, набувають значущості й стійкості* (на що, звісно, не спромоглися українські партії зламу 1980–1990 рр.). На початку 1970-х років М. Уелфінг дещо розширив розуміння інституціоналізації, додавши, що вона *є не лише процесом, але й властивістю і станом*. Ця властивість (з погляду К. Джанди, що був представлений 1980 р.) *може визначатися як ступінь матеріалізації партії у свідомості суспільства*, що забезпечує їй існування незалежно від її лідерів. Якщо ми поділяємо такий підхід, то не будемо заперечувати, що, крім співробітників КДБ СРСР та жителів Івано-Франківщини, приміром, Український християнсько-демократичний фронт (партія) за межами регіону матеріалізувався у той час хіба що у свідомості невеликої купки інакомислячих. Як не заперечуватимемо й того, що відокремлення, приміром, Л. Лук'яненка, З. Красівського, І. Кандиби чи В. Чор-

[*] Про тогочасні «партії» можна судити, взявши до уваги, приміром, твердження Ю. Афанасьєва (російського історика та громадського діячі), який, виступаючи у травні 1990 р. на мітингу у м. Києві, звертав увагу на те, що КПРС, прагнучи не втратити монополію на розстановку кадрів, ЗМІ та ін., практикувала створення «лжепартій». Можна пригадати й зауваження дослідника російського партогенезу В. Гельмана про те, що наявність слова *партія* «у назві тієї чи іншої організації не може слугувати критерієм партійності». Разом з тим, не варто забувати й припущення, досить поширене серед дослідників партій, на яке свого часу звернув увагу А. Лейпхарт: *політичними партіями вважаються ті організації, які так себе називають*.

новола, як і низки інших партійних фундаторів, від їхніх політичних дітищ – справа невдячна.

Окрім цих, вказаних, найпростіших індикаторів партійної інституціоналізації візьмемо до уваги, що у ході аналізу процесу становлення та розвитку партій використовуються й інші «шкали», які враховують і їх «вік» (тривалість функціонування), і стабільність представництва у законодавчому органі, електоральну стабільність та ін. Такі «шкали», розроблені для осягнення партій Заходу, для аналізу більшості українських партій 1990-х років видадуться зовсім непідходящими, адже вони перебували тільки на самому початку процесу становлення. Якщо ж прислухаємося до ще більш категоричного судження Р. Роуз і І. Макі, згідно з яким про інституціоналізацію партії можна говорити лише у випадку, якщо вона «брала участь більше ніж у трьох загальнонаціональних виборах», а в іншому разі «її не можна назвати стійкою», «вона ефемерна», то поставимо під сумнів відповідність критерію партійності чи не 90% зареєстрованих Мін'юстом України партій.

У зв'язку з цим виникають питання: *чи була багатопартійність перед 1990 р. настільки зрілою, щоб забезпечити постання партійної системи (нехай й у вигляді атомізованої /мультипартійної/)? Які є підстави для ототожнення багатопартійності першої половини – середини 1990-х років із системою? Які індикатори дозволяють твердити, що українська партійна система склалася (інституціоналізувалася)?*

Щодо твердження про систему «поляризованого» чи «поміркованого» плюралізму (характерного, як зазначають західні науковці, для розвинутих країн), то воно взагалі сприймається як своєрідний комплімент для України. *Чи можна сприймати як систему те, що не здатне, приміром, до самовідтворення на наступних парламентських виборах* (а не те що «більше ніж на трьох»)? Думається, що *процес інституціоналізації партій автоматично не є процесом інституціоналізації партійної системи*, критеріями якої можуть бути: зв'язність (партій між собою); адаптивність; певний інституційний порядок; рівність умов для партій, як і їхніх прав; конкуренція/співробітництво учасників та їхня кількісна стабільність, як і стабільність їхньої взаємодії у міжвиборчий період на основі стабільних «правил гри» (моделі взаємодій стають рутинними, звичними, прогнозованими); ставлення електорату до партій (їх підтримка/непідтримка) та наявність/відсутність взаємозв'язку між ними, суспільством (у т. ч. й на регіональному рівні), державою. Одним із підтверджень (критеріїв) на користь зрілості (високої інституціоналізації) партійної системи може слугувати її здатність протистояти несприятливим зовнішнім впливам, зовнішнім «викликам», а також – суспільно-політична стабільність.

5. Досліджуючи функціонування партій, науковці та експерти неодноразово здійснювали спроби періодизації українського партогенезу. Аналіз запропонованих схем, як і підходів до її здійснення, підводить до висновку, що періодизація розвитку «багатопартійності», «партійної системи» чи «партійного будівництва» здійснюється або взагалі без обґрунтування критеріїв, покладених в її основу, або ж ці критерії занадто вузькі. Так, в одному випадку «за критерій періодизації взято основні політичні кампанії в Україні та їхній вплив на розвиток партійної системи» [2]; в іншому – «в основу … покладено суто практичну діяльність як партій, так і політичних гравців, що визначають їх сутність» [3]; ще в іншому –

організаційно-правові зміни у партійній системі [4] (тобто йдеться лише про *правову* інституціоналізацію, а *політичний* бік проблеми залишається поза увагою, хоча правове оформлення партії – тільки елемент тривалого процесу інституціоналізації її. С. Гантінгтон зауважував, що «політичні інститути складаються не за один день», що політичний розвиток у цьому сенсі – «повільний процес», особливо порівняно з «набагато більш динамічним процесом економічного розвитку» [5]). Одним із найпростіших шляхів ідентифікації періодів є «прив'язка» їхніх хронологічних меж до року проведення парламентських виборів [6], зміни українського виборчого законодавства, яке розширювало чи, навпаки, звужувало «вікно можливостей» для розвитку та функціонування політичних партій в Україні та своїм способом сприяло чи перешкоджало становленню та зміцненню (досягненню у більш-менш тривалому часовому проміжку стану рівноваги) партійної системи. Взяття за основу лише «законодавчої віхи» (як і будь-якої іншої) буде неприпустимим спрощенням процесу періодизації партогенезу. І не лише тому, що будь-які «точно визначені» у часовому сенсі політичні чи законодавчі «віхи» є досить умовними межами періодів (стадій, епох тощо), але й з огляду на те, що партії, партійна система є складовими більш значних суспільно-політичних структур (процесів, феноменів, систем) і, відповідно, зміни у цих, останніх, спричиняють (іноді – провокують, збурюючи певні «виклики») трансформації перших. Крім того, впадає в око, що *запропоновані підходи до періодизації партогенезу досить часто не узгоджуються, а то й суперечать випродукованим підходам до періодизації процесу розвитку політичної системи, політичного режиму, громадянського суспільства в Україні чи загалом із етапами та стадіями новітніх трансформаційних процесів. Така неузгодженість, думається, є неприпустимою.*

Розумінню особливостей українського партогенезу має посприяти, найперше, виокремлення *чинників впливу* на нього (адже, як відзначав А. Панебіанко, «у дійсності, характеристики походження політичних партій можуть впливати на їхній організаційний розвиток упродовж десятиліть» [7]). Ці чинники були досить відмінними за характером: зміна напряму історико-політичного розвитку, «розкладання» КПРС із середини та все глибша деградація комуністичної ідеології й радянських цінностей у суспільній свідомості і, зрештою, самознищення СРСР та постання незалежної України; ідейно-політичні орієнтири українських дисидентів, з-поміж яких були ті, що стояли біля витоків низки перших українських партій, і – ширше – якість еліт та, зокрема, тих особистостей, які представляли/ представляють в Україні після унезалежнення правлячий прошарок (зокрема, їхні ідейно-політичні, економічні, зрештою, моральні пріоритети та цінності, прагнення та бажання) в умовах формування та подальшої трансформації гібридного політичного режиму й нестійкості форми правління; розвиток законодавства держави (наприклад, внесення змін до Конституції УРСР та прийняття 1996 р. Конституції України, поява закону щодо громадських об'єднань і, врешті-решт, щодо політичних партій тощо); етнічні (національні) та релігійні і, звичайно, зовнішні чинники.

Зрозуміло, що інтенсивність їх дії на тому чи іншому етапі становлення та розвитку багатопартійності за більш ніж два десятиліття не залишалася незмінною: потенціал одних з них неухильно слабнув аж до повної «девальвації» самого чинника (наприклад, «розкладання» КПРС аж до зникнення утворення;

відхід від керівництва партіями їх фундаторів та прихід нових очільників, дії яких «переформатовували» напрям діяльності партії, її ідейні засади та функції). Інші чинники виявляли свій «пульсуючий» вплив, то посилюючись, то послаблюючись (віддзеркаленням чого було, приміром, періодичне внесення змін до законодавства; дії Росії, спрямовані на підживлення партій російського націоналізму на території України тощо). А ще інші – неухильно нарощували і все переконливіше виявляли свій потенціал (входження бізнесу в політику, партій – у державу). Очевидна несинхронність дії як вказаних, так й інших (менш значущих) чинників є ще однією пересторогою, яку варто враховувати, здійснюючи періодизацію українського партогенезу, визнавши за провідні ті чи інші кілька з них.

Утім, якщо ми хочемо глибше поглянути на суть процесу українського партогенезу, то необхідно дещо змінити кут зору і, окрім чинників впливу, взяти до уваги й інші моменти, що можуть посприяти ідентифікації періодів (в його межах) та розумінню особливостей кожного з них: а) *специфіку механізму створення партій*; б) *особливості партійного лідерства*; в) *еволюцію ідеологічного «обличчя» політичних утворень*; г) *їх ставлення до соціальної бази*; д) *еволюцію системи партійного фінансування*; е) *трансформацію функцій партій та їх місця у політичній системі держави;* є) *ключові моменти політичної історії партій.*

Труднощі періодизації зумовлюються й тим, що до сьогодні Україна перебуває у стані невизначеності, адже, здолавши період «посткомуністичного відступу» (як можна характеризувати 1990-ті роки), українське суспільство на зламі століть стало свідком спроб легітимації авторитаризму. Укоріненню (інституціоналізації) цього, останнього, завадила «помаранчева революція», за якою, всупереч очікуванням, невизначеність поглибилася: здолавши одну точку біфуркації, держава та суспільство зіткнулися з численними і різнохарактерними флуктуаціями (живильним ґрунтом для яких стали не тільки амбіції несконсолідованої еліти, але й різнохарактерні зовнішні виклики), які унеможливлюють досягнення суспільством і державою більш-менш стійкої рівноваги. З врахуванням таких обставин стає зрозуміло, що «періодизація невизначеності» початку XXI століття – непросте завдання, що з часом вимагатиме перепрочитання (нового погляду) на процес партогенезу.

Спираючись на вищезазначені критерії, як і пам'ятаючи про труднощі періодизації, у процесі становлення та розвитку української багатопартійності виділяємо три періоди. *Перший* з них тривав з кінця 1988 р. до кінця 1991 р. Хронологічні межі *другого* – з кінця 1991 р. до кінця 1990-х років; *третього* – з кінця 1990-х до сьогодні (у межах якого можна виділити кілька підперіодів).

Перший період партогенезу (кінець 1988 – кінець 1991 рр.): поява антисистемних* українських партій

Початок *першого періоду* маємо усі підстави пов'язати з кінцем 1988 р., коли розпочалася робота, спрямована на створення першої української партії. Іноді цією першою – формально проголошеною – партією називають Українську національну партію. Іноді акцентують, що першими, хто декларував бажання

* Слідом за Дж. Сарторі витрактовуємо як «антисистемні» такі партії, які підривають легітимність режиму.

(восени 1989 р.) створити партію, були зелені [8]. Думається, що першість все ж належить Українському християнсько-демократичному фронту, який уже 13 січня 1989 р. провів свій установчий з'їзд. *По-перше*, на цю дату неодноразово вказував у своїх інтерв'ю один із фундаторів партії Січко-батько. Крім того – дата підтверджується й матеріалами поточного архіву Міністерства юстиції України і, зокрема, протоколом установчого з'їзду УХДП (21–22 квітня 1990), в якому віддзеркалюється факт проведення 13 січня 1989 р. у м. Львові з'їзду УХДФ. До того ж, як свідчить цей протокол так й інші реєстраційні документи, установчий з'їзд члени УХДП сприймали як ІІ з'їзд своєї партії, яка у квітні 1990 р. лише змінила назву – з «фронту» на «партія». *По-друге*, віддаючи першість УХДП, беремо до уваги слова П. Січка про те, що організація виникла 1 листопада 1988 р.[*] Ця дата видається цілком логічною: від неї до установчого з'їзду на початку 1989 р. залишалося близько двох з половиною місяців. Зрештою, *третій* момент, який свідчить на користь першості УХДП/УХДФ, – програма партії, у якій першим рядком констатувалося: «Ми, Українська Християнсько-Демократична Партія, почали формуватися в рік тисячоліття християнства на нашій землі…».

Паралельно із утворенням партій на зламі 80–90-х рр. XX століття, тобто ще у радянський час, відбувалося формування відповідного нормативно-правового поля, законодавчої бази, яка так чи інакше сприяла становленню багатопартійності. Так, згідно з рішеннями лютневого (1990 р.) пленуму ЦК КПРС із Конституції СРСР (1977 р.) було вилучено ст.6 про керівну і спрямовуючу роль комуністичної партії [**]. Законодавчо таке рішення було оформлено у березні того ж року на ІІІ з'їзді народних депутатів СРСР. Крім того, 24 жовтня 1990 р. було внесено зміни до Конституції УРСР. Ст.7 Основного закону, закріплюючи право громадян на об'єднання у політичні партії (як й інші громадські об'єднання), проголосила: «Політичні партії, громадські організації і рухи через своїх представників … беруть участь у розробці і здійсненні політики республіки, в управлінні державними і громадськими справами на основі їх програм і статутів, відповідно до Конституції України і чинних законів». У ст. 49 вказувалося ж на те, що «громадяни України мають право об'єднуватися у політичні партії… що сприяють задоволенню їх законних інтересів», що «здійснення цього права не підлягає жодним обмеженням, крім тих, які передбачаються законом і є необхідними для інтересів державної чи суспільної безпеки, громадського порядку або захисту прав та свобод громадян». Конституція гарантувала «політичним партіям і громадським організаціям …умови для виконання своїх статутних завдань».

[*] Зверну увагу, що процес утворення антисистемних українських партій розпочався майже водночас з процесом формування опозиційних партій у Росії: у травні 1988 р. група на чолі з Є. Дебрянською та В. Новодворською проголосила себе першою опозиційною політичною партією.

[**] Тоді ст. 6 набула такого вигляду: «Комуністична партія Радянського Союзу, інші політичні партії, а також профспілкові, молодіжні, інші громадські організації та масові рухи через своїх представників, обраних до Рад народних депутатів, та в інших формах беруть участь у розробці політики Радянської держави, в управлінні державними й громадськими справами». – Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик (принятая на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 7 октября 1977 г.) (с изменениями и дополнениями). – http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1977/red_1977/1549448/

Упродовж серпня–вересня 1990 р. з'явилося дві постанови Президії Верховної Ради УРСР, які також можна розглядати у контексті поступового формування юридичної бази для розвитку та функціонування у республіці багатопартійності. Відповідно до постанови № 281 від 29 вересня 1990 р. «Про порядок реєстрації громадських об'єднань» у період до прийняття Закону Української РСР про громадські об'єднання статути новостворених політичних партій підлягали «реєстрації Міністерством юстиції Української РСР». Доповнюючи свої рішення, Президія Верховної Ради Української РСР 14 листопада 1990 р. прийняла постанову № 480 «Про доповнення Постанови Президії Верховної Ради Української РСР від 29 вересня 1990 року «Про порядок реєстрації громадських об'єднань», у ст. 1 якої, зокрема, було дано тлумачення такому поняттю, як «республіканська політична партія». Під останньою розумілася партія, що мала «своїми членами» не менше як 3 тис. громадян.

21 грудня 1990 р. Рада Міністрів УРСР прийняла постанову №385 «Питання реєстрації статутів громадських об'єднань», якою затвердила «Тимчасові правила розгляду заяв про реєстрацію статутів громадських об'єднань», встановила розміри реєстраційного збору, що мав справлятися за реєстрацію статутів, постановила створити у центральному апараті Міністерства юстиції УРСР відділ громадських об'єднань для здійснення роботи з реєстрації статутів громадських об'єднань.

Поява партій у той час була, передовсім, результатом *громадянської ініціативи* (пробудженої до життя як ідеями, привабливими для представників української спільноти впродовж щонайменше ХХ століття, так і новітніми; крім того – очікуваннями суспільства, які базувалися на переконанні, що створення партій – рух по шляху демократизації), але *механізми їх створення були досить відмінними*.

1. В одних випадках спочатку виникали політичні об'єднання громадян, які в подальшому слугували своєрідною основою для оформлення партій. Так, у червні 1990 р. на базі Української народно-демократичної ліги (яка у червні 1989 р. оформилася із Українського культурологічного клубу і входила до Української Гельсінської спілки) постала Українська народно-демократична партія. У вересні 1989 р. у м. Києві відбулися І (установчі) Всеукраїнські збори Народного Руху України (НРУ за перебудову). У лютому 1990 р. Рух був зареєстрований Радою Міністрів УРСР як громадсько-політична організація, яка згодом послужила основою для створення однойменної політичної партії (зареєстрована Мін'юстом України 1 лютого 1993 р.). У квітні 1990 р. на базі Української Гельсінської спілки постала Українська республіканська партія. У листопаді 1990 р. на базі Київської ліберально-демократичної спілки було створено Ліберально-демократичну партію України.

2. Утворенню партій сприяло й функціонування об'єднань неполітичного характеру. Так, створення у травні 1991 р. Партії Зелених України стало результатом активності представників Всеукраїнської екологічної асоціації «Зелений світ».

3. Нові політичні партії поставали й унаслідок дезінтеграційних процесів у КПРС: у грудні 1990 р. на базі Демократичної платформи у КПРС постала Партія демократичного відродження України. Незгода з комуністичними цінностями та політикою стала підставою для утворення у червні 1990 р. Української селянсько-демократичної партії, серед 21 ініціатора створення якої 19 були членами КПРС.

4. Утворенням партії увінчувалася цілеспрямована діяльність конкретних самодостатніх особистостей. Так, наприклад, згаданий вище УХДФ (УХДП) став результатом діяльності батька і сина П. і В. Січків, Всеукраїнське політичне об'єднання «Державна самостійність України» (ДСУ) – З. Красівського та І. Кандиби. Показово, що якщо В. і П. Січки створювали УХДФ, вважаючи, що «Україні необхідна партія, яка б узяла на себе не тільки правозахисну функцію, але й боротьбу за побудову Української держави» [9], то для З. Красівського та І. Кандиби створення ДСУ було кроком на шляху відновлення ОУН. Народна партія України постала внаслідок ініціативи голови кооперативу «Олімп» (м. Дніпропетровськ), народного депутата УРСР Л. Табурянського.

5. Партії поставали внаслідок розмежування інтересів та, відповідно, розколу, здавалося б, однорідного ідейного середовища. Саме так, через розбіжність інтересів та цілей, як з'ясувалося на з'їзді соціал-демократів, що проходив 25–27 травня 1990 р., утворилося дві партії – Об'єднана соціал-демократична партія України (члени якої обстоювали принципи «демократичного соціалізму») та Соціал-демократична партія України («соціальні демократи», які виходили з того, що «передова демократична громадськість відмовляється від марксизму і соціалізму»).

Першою легалізованою українською політичною партією, як вказувалося вище, стала зареєстрована Міністерством юстиції УРСР (5 листопада 1990 р.) Українська Республіканська партія (з травня 2002 р. – Українська республіканська партія «Собор»; нині – Політична партія Українська платформа «СОБОР»). УРП була єдиною партією, зареєстрованою Мін'юстом у 1990 р. У подальшому – 1991 р. – Міністерством юстиції УРСР, а згодом – України, було зареєстровано ще 11 партій* (цей момент закцентую особливо, оскільки у літературі накопичилися абсолютно різні дані щодо кількості зареєстрованих партій). Серед них – зареєстрована 22 липня 1991 р. КПУ (створена у 1918 р. та упродовж усього радянського часу – структурний підрозділ КПРС), очолювана С. Гуренком.

Іншою, не менш прикметною характеристикою періоду було те, що низка партій функціонували незареєстрованими: радянський законодавець готовий був легалізувати діяльність політичного утворення за наявності в його рядах не менше 3 тис. членів, а першим українським партіям не вдавалося відповідати цьому критерію. Тож, коли у грудні 1990 р. документи на реєстрацію до Мін'юсту подала Народна партія України (голова Л. Табурянський), то їй було відмовлено насамперед через те, що партія не мала необхідної для реєстрації кількості членів. Неодноразово намагалися зареєструвати партію і керівники СДПУ, подаючи протести до Міністерства юстиції та апеляції до Ради Міністрів УРСР, але досягти бажаного результату не вдавалося через відсутність необхідної для реєстрації кількості партійців. Не легалізувала свою діяльність у той час і Ліберально-демократична партія. Крім названих, – ціла низка інших політичних утворень, які іменували себе партіями, але, не змігши легітимізувати свою діяльність

* У 1991 р. Мін'юстом України були легалізовані: Українська селянська демократична партія, Партія Зелених України, Демократична партія України, Комуністична партія України, Народна партія України, Партія демократичного відродження України, Ліберальна партія України, Українська християнсько-демократична партія, Соціал-демократична партія України. Об'єднана соціал-демократична партія України та Соціалістична партія України.

шляхом реєстрації державним органом, з часом припинили своє функціонування. Тож, якщо про короткотермінове існування, приміром, Партії Слов'янського Відродження свідчать опубліковані партійні документи (зокрема, програма партії), то «слідів» функціонування Української християнської партії жінок, Української націонал-ліберальної партії, Націонал-Соціалістичної партії України, партії «Третя республіка», Української партії демократичної згоди, як і деяких інших, сьогодні вже майже не віднайти.

Показово, що процес створення партій розгортався водночас у різних регіонах України: міста Львів, Київ, Дніпропетровськ, Донецьк стали місцем народження перших українських політичних партій.

Лідерство у партіях було як індивідуальне, так і колективне за формою. У деяких з них, як свідчать партійні статути, перевага віддавалася індивідуальному: функціонував інститут голови партії (УХДП, УНП, УРП, НПУ, ДемПУ) чи голови правління партії (СДПУ). У ряді інших – існував інститут співголів партії (кількість яких варіювалася: трьох співголів мала ОСДПУ, чотирьох – УНДП, п'ятьох – УСДП та ЛДПУ, дев'ятьох – ПЗУ) та співголів координаційної ради партії (сім чоловік – у ПДВУ). Серед зареєстрованих на той момент партій організацій з двома співголовами не виявлено. Показово, що індивідуальне лідерство було характерним для націоналістичних та національно-демократичних партій, під час створення яких вважливу роль відігравала не лише ідеологія, але й особа лідера-фундатора партії.

Аналіз роду занять партійних лідерів свідчить, що серед них були робітники профспілок (наприклад, голова правління СДПУ А. Носенко, який працював у профспілці кооперативу «Хрещатик», був депутатом Ленінської районної ради м. Києва); письменники (співголова УСДП С. Плачинда); журналісти (наприклад, ще один співголова УСДП Г. Криворучко та співголова УНДП А. Киреєв); науковці (співголови координаційної ради ПДВУ М. Попович та В. Хмелько); викладачі (співголови координаційної ради ПДВУ С. Лилик та О. Базилюк). Були серед очільників перших партій й представники бізнес-структур, як, наприклад, лідер уже згаданої Народної партії України Л. Табурянський.

Партійне лідерство було, сказати б, досить «різноликим»: серед фундаторів та очільників партій були не тільки колишні комуністи (як, наприклад, І. Драч, Д. Павличко, В. Дончик, Ю. Цеков – заступники голови ДемПУ), а й колишні політв'язні-антирадянщики: серед засновків УНП – Г. Приходько (двічі судимий радянською владою за «протиправну діяльність», відбув 10 років ув'язнення та кілька років заслання), УХДП – П. Січко (17 років ув'язнення), ДемПУ – Ю. Бадзьо (7 років таборів і 5 років заслання), Всеукраїнського політичного об'єднання «Державна самостійність України» – І. Кандиба (понад 22 роки ув'язнення), УРП – Л. Лук'яненко (26 років ув'язнення). Пишучи про установчий з'їзд УРП, радянська періодика зазначала, що «майже кожен другий делегат [з'їзду. – *М. К.*] у минулому мав судимість», а тому невипадково голова УНП Г. Приходько розпочав свій виступ на з'їзді словами «Панове, дорогі сокамерники!». Сам же Л. Лук'яненко, виступаючи перед учасниками установчого з'їзду УРП, заявляв, що «загартувавшись у в'язниці, провідний склад УГС психологічно готовий знову туди повернутися. Ми спалили за собою мости». Психологічна готовність зумовлювалася, не в останню чергу, тим, що, працюючи наприкінці 1950-х років у Львівській області, Л. Лук'яненко створив альтернативну КПРС

Українську робітничо-селянську спілку, за що був засуджений до розстрілу. «Розстрільний» вирок був замінений 15 роками ув'язнення. Тож, створюючи у 1990 р. у Радянському Союзі УРП та намагаючись набути для неї статусу легалізованої української партії, її лідер не сподівався на успіх справи, адже партія, по суті, була *антисистемною* (тобто такою, яка не визнавала легітимність тогочасного комуністичного режиму).

Про *антисистемність* не лише УРП, а й інших тогочасних українських партій у свій спосіб говорять й їхні програмні документи. Попри сповідування комунізму чи антикомунізму у минулому, люди, які писали ці програми, насичували їх зміст антикомуністичними настановами, протиставляючи себе носіям та прихильникам радянських цінностей. «Ми – гуманісти. Ми виникли як альтернатива комуністичному тоталітаризму», – декларувалося у програмі УХДП. «…Комуністична ідеологія та практика є антилюдськими і протиприродними за своєю суттю», – наголошувалося у програмі УРП. Таврувала комуністичну утопію, яка «вилилася в насильство над людиною і суспільством та зумовила становлення нелюдського тоталітарного режиму», програма СДПУ. Наголошуючи, що «комуністична система, побудована за приписом хибної теорії марксизму-ленінізму», програма УНДП націлювала членів партії на «ненасильницьку зміну існуючого тоталітарного державного ладу та на побудову соціально-політичної системи на засадах парламентської демократії».

Положення програм перших партій були досить контрастним «зрізом» стану суспільства і людської свідомості періоду «пізнього комунізму». Партії виступали проти «тоталітаризму як системи з усіма її атрибутами: монопольним всевладдям однієї партії, кастовими привілеями, гігантським репресивним апаратом, державним атеїзмом», проти «всевладдя Москви» та русифікації, виснаження надр України та й загалом її ресурсів, вимагали не тільки фундаментальних речей, які були важливі для всіх українців, – політичної незалежності України, політичних, економічних та соціальних змін, які б дозволили суспільству демократизуватися, але й наголошували на необхідності задоволення політичних, економічних, духовних запитів особистості («скасування прописки, вільний в'їзд та виїзд громадян» з країни /ЛДПУ/; «введення на судових процесах інституту присяжних засідателів у кількості не менш як 10–12 чоловік», зняття заборони «на видання Біблії, молитовників, катехізисів та іншої релігійної літератури українською мовою. Надати віруючим право мати при собі релігійну літературу за усяких обставин – в армії, тюрмі, лікарні тощо», /УХДП/ і т. ін.). Партійні програми, прагнучи до конкретизації ідейних підвалин, на яких мислилася розбудова України, найчастіше посилалися на такі міжнародні документи, як Загальна декларація прав людини (ДемПУ, НПУ, ПЗУ, УНДП), документи Гельсінської та Віденської нарад (ПЗУ, УНДП, ПДВУ, ДемПУ), Паризька хартія для нової Європи (ПДВУ). ОСДПУ декларувала приєднання до Франкфуртської декларації Соцінтерну 1951 р.

Деякі з програм містили підрозділи, які були своєрідним мартирологом нещасть, які пережив український народ у складі СРСР. Так, програма УНП подавала короткий огляд боротьби українського народу за свою незалежність у XX столітті. Програма УСДП, захищаючи інтереси українського селянства, відзначала: «Особливо постраждало селянство від репресій під фальшивими приводами розкуркулення. Примусової колективізації, голоду 1921–22 р.,

штучного голоду 1933 р., геноциду 1937–38 рр., депортації кращої частини селянства в Сибір». Не уникла негативних оцінок на адресу «тоталітарної держави» програма ЛДПУ, ПДВУ та ін. Засудження «колоніального минулого» тією чи іншою формою звучало у програмних документах усіх партій, хіба що за винятком «Декларації принципів соціал-демократів України», випродукованої членами ОСДПУ.

Програми закликали до скасування Конституції УРСР й договору про утворення СРСР (УНП) та негативно реагували на можливість підписання Україною нового Союзного договору, вважаючи «недоцільним підписання будь-якого союзного договору» (НПУ) та розцінюючи його як «продовження агресії проти України та її народу» (УНДП).

У партійних документах фактично закріплювалися основні лінії розколів (конфліктів), що характеризували суспільство в Україні на зламі 1980–1990 років. Аналізуючи ці розколи, ми можемо тільки певною мірою скористатися відомою формулою Ліпсета–Роккана, згідно з якою електорат Західної Європи XIX – першої половини XX століття розколювали чотири типи розмежувань (між центром та периферією, церквою та державою, між власниками та найманими робітниками, між землевласниками та промисловцями): стадія модернізації українського суспільства зламу XX–XXI століть актуалізувала насамперед розкол між Москвою-центром та Україною-периферією; між традиціоналістами (комуністами, зорієнтованими на Росію, унітаристами – прихильниками нового Союзного договору, адептами «тоталітарної держави») і прибічниками модерністських установок («націоналістами», «самостійниками», «демократами», «лібералами» та ін.), між «новою церквою» (УПЦ КП) та «старою церквою» й старою державою (СРСР), з якою вона співпрацювала. *Тож партії виникали у досить конфліктному середовищі і по-своєму були виразниками політичних розколів у суспільстві.*

Прагнучи закріпити ідеологічну ідентичність членів партії, партійні програми фіксували свою відданість українським ідеологічним традиціям або вдавалися до наголошування зв'язку з ідейними «попередниками». «Соціал-демократична партія України… проголошує свою прихильність ідеалам свободи, демократії та соціального прогресу та прагне бути спадкоємицею кращих традицій українського соціал-демократичного руху початку XX століття», – першим рядком закріплювалося у «Декларації принципів соціал-демократів України». «Наша партія продовжуватиме кращі традиції національно-визвольної політичної боротьби в Україні. Свій родовід вона починає з Української Громадянської групи сприяння виконанню гельсінських угод (1966 – 1988) і Української Гельсінської спілки (1988 – 1990)», – заявлялося у програмі УРП.

Загалом ідеологічна палітра перших українських партій була розмаїтою: крім націоналістів, про себе заявили демократи різних відтінків – християнські, народні, селянські, ліберальні, соціальні. Своїх прихильників в Україні знайшла й ідеологія зелених – на першому етапі українського партогенезу партії поспішали вийти на політичну арену зі своїм конкретним ідеологічним обличчям, чіткою ідеологічною ідентичністю. Попри закріплення у назві партій прихильності до тієї чи іншої ідеології, одні з-поміж нових учасників політичного процесу у своїх програмних документах не вказували, інтереси якого прошарку вони представ-

лятимуть і відстоюватимуть. Інші, попри скромність свого кількісного складу, декларували, що виступають від імені християн, інші – селян. УСДП амбітно заявляла, що «Українська селянська демократична партія… – це масова політична організація», яка претендувала «насамперед на соціальний захист селян і мешканців сільської місцевості».

Щодо членства у партіях, які організаційно оформилися у перший період партогенезу, слід відзначити, що їхні статути, як правило, констатували, що членом партії можуть бути особи відповідного віку (зазвичай – не молодше 18, іноді ж, як декларував статут УНДП, 17 років; а СДПУ проголосила, що «учасниками партії» могли бути громадяни, які досягли 16 років; 16 років – віковий ценз, що встановила НПУ для своїх потенційних прихильників), які визнавали програму і статут партії. Разом з тим, у деяких випадках статути закріплювали той чи інший «ценз», відповідність якому і дозволяла особі, врешті-решт, стати членом партії. Так, дотримуватися християнської системи цінностей вимагав статут УХДП. Статут УРП закріплював тезу про те, що партія «об'єднує політично активних людей, незалежно від їхньої національності, соціального стану чи віросповідання з метою побудови соборної самостійної демократичної Української держави…». УСДП приймала у свої ряди тих, хто готовий був сприяти «реалізації цілей партії» та підтримувати її матеріально.

Відомості про матеріальне благополуччя, фінансовий бік функціонування партій – дуже скромні. Певне уявлення про кошти партій передовсім дають згадані партійні статути. УХДП вказувала, що її фонди складалися з членських внесків, добровільних пожертв як окремих осіб, так й організацій, з прибутків від видавничої та господарської діяльності (партія планувала мати «власні підприємства та кооперативи»). Статут УРП свідчив, що «кошти партії» формувалися аналогічним чином. Статут УНП містив положення лише про членські внески, розмір яких мав визначати сам член партії. УНДП задекларувала, що її кошти формуються не тільки за рахунок членських внесків, добровільних пожертв та прибутків від видавничої діяльності, але й від комерційної. Статут СДПУ містив тезу, згідно з якою партія «має власні грошові кошти, зокрема конвертовану валюту, цінні папери та інше майно». Завважмо: *статути свідчать, що законодавець, реєструючи партію, на першому етапі становлення багатопартійності дозволяв господарську, комерційну діяльність, а також володіння цінними паперами, що й відобразилося у програмно-статутних документах.*

Як свідчить інформація ЗМІ, партійні кошти формувалися й за рахунок позик. Так, в одному зі своїх інтерв'ю Л. Табурянський заявляв, що очолюваній ним НПУ на два роки надали позику шість підприємств кооперативу «Олімп», головою якого також був він. Тобто деякі партії уже на першому етапі процесу партогенезу, будучи плодом та представником інтересів бізнесу, відповідно, розраховували на його підтримку. Втім, зібрати достовірні конкретні дані для поглиблення обґрунтування цього твердження вкрай складно: *фінансування партій не було процесом, який характеризувався прозорістю та регулярно висвітлювався у ЗМІ.*

Партії виходили на політичну арену, висловлюючи готовність до «вирішення пекучих проблем нинішнього життя» (УРП), «дій» («домагання», «сприяння» «утворення» – УНП, УРП), «перетворення…суспільства» (ОСДПУ). При цьому констатували, що діятимуть вони за допомогою «демократичних методів» та «у

межах міжнародного права» (УНП), «в межах міжнародних правових норм та Конституції України» (УРП), «в межах Конституції та Законів УРСР» (УСДП). Що ж до конкретних методів діяльності, то в одних випадках наголошувалося, що для досягнення партійних цілей «метод перманентних реформ» – єдино прийнятний (ОСДПУ); в інших – констатувалося, що партія «діє виключно демократичними ненасильницькими методами, рішуче відкидає будь-які прояви расової, національної, релігійної чи соціально-класової ворожнечі й зненависті, в умовах повної відкритості своєї діяльності» (УНДП). Разом з тим, «за виняткових обставин», УНДП, як свідчив партійний статут, готова була до «встановлення пікетів», організації страйків та кампаній громадянської непокори. Представники Народної партії України також були налаштовані рішуче, записавши у своїй програмі, що «у разі відмови нинішнього керівництва України стати на шлях справді радикальних політичних, економічних, військових реформ НПУ залишає за собою право звернутися до громадян України для створення альтернативних структур влади, проведення маніфестацій, страйків, різних актів громадянської непокори як форм крайнього, вимушеного захисту трудящими своїх прав». Це – показовий момент: *по-перше, не націоналісти, а представники молодого українського бізнесу виявляли готовність до «створення альтернативних структур влади», до використання «форм крайнього, вимушеного захисту», по-друге, партії-бізнес-проекти зламу 1980 – 1990 рр. також можна розглядати як антисистемні.*

Деякі партії, визначаючи своє місце у політичній системі суспільства, відразу претендували на статус партії «парламентського типу», як, наприклад, Партія Зелених України, Ліберально-демократична партія України чи Народна партія України. ЛДПУ, крім того, у своїй програмі записала, що «прагнутиме до представництва в органах влади всіх рівнів». Тобто, *коли одні лише говорили, що сприятимуть змінам в Україні, то інші чітко заявляли свої претензії на владу: досягнення влади мало сприяти втіленню програмних цілей.*

Досягнення влади передбачало знищення статусу «єдиної правлячої партії» КПРС/КПУ, яка на першому етапі процесу українського партогенезу продовжувала активно діяти, маючи (після виборів 1990 р.) близько 75% місць у Верховній Раді України та майже 52% – у радах місцевого рівня. У червні 1990 р. Компартія України провела перший, а у грудні того ж року другий етап XXVIII з'їзду. З'їзд схвалив програмні принципи (якими партія мала керуватися до прийняття програми) та прийняв новий статут партії. Статут декларував, що «Компартія України входить до складу КПРС і дотримується її основоположних програмних і статутних принципів». Документ націлював комуністів на «створення в Україні соціалістичного суспільства», вказував, що партія «виражає і захищає» інтереси «трудящих» та демонстрував готовність комуністів до роботи в умовах багатопартійності.

Попри те, що Компартія України у липні 1991 р. була зареєстрована Міністерством юстиції УРСР – та вже трохи більше ніж за місяць – 26 серпня 1991 р. Президія Верховної Ради України видала указ «Про тимчасове припинення діяльності Компартії України», а за кілька днів з'явився указ щодо заборони останньої, що можна розглядати як один з формальних моментів, які свідчили про те, що перший період становлення багатопартійності добігав кінця.

У перші дні після проголошення Україною незалежності – 30 серпня 1991 р. – Верховна Рада України ухвалила чергову Постанову №1469 «Про вне-

сення змін і доповнень до Постанови Президії Верховної Ради Української РСР від 14 листопада 1990 року «Про доповнення Постанови Президії Верховної Ради Української РСР від 29 вересня 1990 року «Про порядок реєстрації громадських об'єднань», якою, з-поміж іншого, постановила: «У тексті постанови слова «Української РСР» замінити словами «України». Отже, партії, реєстрація яких відбувалася після 14 листопада 1990 р., реєструвалися *Міністерством юстиції України*, а не *Міністерством юстиції УРСР*. Крім того, ст.1 частково була викладена у новій редакції, згідно з якою «Республіканськими політичними партіями і республіканськими об'єднаннями» мали вважатися «партії і об'єднання, що мають своїми членами не менш як 300 громадян». Відповідно, Кабінет Міністрів України своєю постановою від 10 жовтня 1991 р. №254 «Про внесення змін до Тимчасових правил розгляду заяв про реєстрацію статутів громадських об'єднань» вніс відповідні зміни до «Тимчасових правил…». Таким чином, законодавець у десять разів зменшив необхідну для реєстрації партії кількість осіб в її лавах.

Зміна у серпні – грудні 1991 р. політичних реалій (проголошення незалежності України, призупинення та заборона діяльності Компартії, зрештою, проведення на початку грудня референдуму в Україні, внесення змін до законодавства щодо діяльності політичних партій) дозволяють говорити про закінчення першого періоду партогенезу, характерною особливістю якого була поява в Україні антисистемних партій.

Партогенез 1990-х: особливості другого періоду

Важливою прикметою періоду стало подальше формування правового поля діяльності партій (а отже, й умов для правової інституціоналізації) і, зокрема, ухвалення Верховною Радою України 16 червня 1992 р. Закону №2460-XII «Про об'єднання громадян» [10]. Звернемо увагу на кілька принципових моментів:

– закон вперше розмежував *політичні партії* і *громадські організації* (як відмінні типи громадських об'єднань). Згідно зі ст. 2 політичною партією називалося «об'єднання громадян-прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, які мають головною метою участь у виробленні державної політики, формуванні органів влади, місцевого та регіонального самоврядування і представництво в їх складі»;

– ст. 9 закону проголошувала, що «політичні партії в Україні створюються і діють тільки із всеукраїнським статусом» (створення і функціонування регіональних чи місцевих партій було поза законом);

– ініціаторами створення партії, як і її членами, могли бути громадяни України, які досягли 18-річного віку (ст.11, 12), що йшло у розріз із прагненнями тих партій, які дозволяли членство у своїх рядах із 16 чи 17 років;

– ст.14 вказувала, що політичні партії підлягають обов'язковій реєстрації Міністерством юстиції України (що унеможливлювало ситуацію, яка була характерною для першого етапу українського партогенезу – діяльність незареєстрованих партійних утворень);

– ст. 20 закріплювала права об'єднань громадян, а ст. 22 – обмеження. Зокрема, обмеження стосувалися партійних коштів. Документом встановлювалося, що політичним партіям, їх установам та організаціям «забороняється прямо

або опосередковано» одержувати кошти та інше майно від іноземних держав та організацій, міжнародних організацій, іноземних громадян та осіб без громадянства; державних органів, державних підприємств, установ та організацій (крім випадків, передбачених законами України); підприємств, створених на основі змішаної форми власності, якщо участь держави або іноземного учасника у них перевищує 20%; нелегалізованих об'єднань громадян; анонімних жертводавців. Політичним партіям віднині заборонялося отримувати доходи від акцій та інших цінних паперів (які, як вказувалося вище, мала, приміром, СДПУ), а також мати рахунки в іноземних банках та зберігати у них коштовності. Партії зобов'язані щороку публікувати свої бюджети для загального відома. Ст.24 забороняла партіям засновувати підприємства (крім засобів масової інформації) та займатися господарською та комерційною діяльністю (за винятком продажу суспільно-політичної літератури, інших пропагандистсько-агітаційних матеріалів, виробів із власною символікою, проведення фестивалів, виставок тощо). Ці вимоги йшли у розріз із бажаннями тих партій, які були схильні проводити комерційну діяльність.

Закон (зі змінами, внесеними у 1993, 1998, 1999, 2000, 2001 рр.) до 2001 р. був основним документом, який регламентував діяльність партій. Його поява – важливий крок на шляху створення умов для інституціоналізації як партій, так і партійної системи.

У рік введення у дію закону «Про об'єднання громадян» в Україні було зареєстровано ще 6 партій[*]. У 1993 р. Мін'юст провів перереєстрацію партій, унаслідок якої припинила діяльність Народна партія України, що була зареєстрована у 1991 р. (реєстраційний номер 123).

Своєрідний вплив на діяльність і розвиток партій справив і перший виборчий закон у незалежній Україні – Закон України від 18 листопада 1993 р. № 3623-XII «Про вибори народних депутатів» (введений у дію 27 листопада 1993 р.), який наголосив, що право висування кандидатів у депутати належить громадянам України, які мають право голосу, а реалізовуватися це право могло не лише безпосередньо, але й «через партії та їх виборчі блоки». Попри це, можна погодитися з думкою, що закон мав відверто *антипартійний характер*, оскільки значно ускладнив участь партій (порівняно з іншими суб'єктами) у виборах, передбачивши, зокрема, досить громіздку процедуру номінації кандидатів, закріплену у ст.23. Так, партія повинна була провести конференцію чи збори обласного партійного осередку та надати протокол до ЦВК, надати список членів партії (партій, об'єднаних у виборчий блок), які належали до відповідного регіонального відділення, (перших 100 членів) із зазначенням їх прізвищ, імен, по батькові, дат народження, паспортних даних, адреси прописки. Крім того, мажоритарна система виборів[**], зумовлювала інтерес виборців, передовсім, не

[*] 1992 р. – Селянська партія України, Українська партія шанувальників пива (*згодом /остання назва/* – Партія Підтримки Вітчизняного Виробника), Ліберально-демократична партія України (*згодом* – Ліберально-демократична партія «ЗАХИЩЕНА ОСОБИСТІСТЬ. ПРИВАТНЕ – ПОНАД УСЕ!», *нині* – Ліберально-демократична партія України), Українська Консервативна Республіканська партія, Українська Національна Консервативна партія, Християнсько-демократична партія України.

[**] У державі було створено 450 виборчих округів, у кожному з яких мав бути обраним один депутат. Вибори вважалися такими, що відбулися, у разі явки на них у межах округу не менше 50% виборців. Переможцем вважався той кандидат, який здобув *абсолютну більшість* (50%+1) голосів

безпосередньо до партій, а до конкретних особистостей. Утім, незважаючи на те, що суспільство ще не було поставлене в умови необхідності здійснення партійного вибору, робота зі створення партій проводилася досить активно. У 1993 р. Міністерство юстиції України зареєструвало 16 партій[*].

Унаслідок виборів до Верховної Ради України II скликання, які проводилися 27 березня та 10 квітня 1994 р., а також довиборів у різних округах, які були перманентними і тривали у наступні роки, народними депутатами України стали, врешті-решт, 436 осіб (виборці 14 округів так і не отримали свого представника у парламенті). Аналіз їх партійної належності (за даними, розміщеними на сайті Верховної Ради України [11]) засвідчив, що 246 осіб були безпартійними, а решта (190 осіб) – представниками 15 партій[**]: 98 – членами КПУ, 21 – НРУ, 19 – СелПУ, 15 – Соціалістичної партії, 11 – УРП, 6 – КУН, 5 – Партії праці, 4 – Партії демократичного відродження України, по 2 представники до парламенту провели ГКУ, УКРП, ДемПУ та СДПУ, по 1 – Партія економічного відродження Криму (ПЕВК), ХДПУ та СДПУ(о).

Закон України від 24 лютого 1994 р. №3997-XII «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про вибори Президента Української РСР» був ще більш жорстким щодо партій. Так, ст.21 вимагала реєстрації участі партій (виборчих блоків) у ЦВК, при цьому вказувалося, що право висунути кандидата в Президенти України мали тільки ті партії, які налічували не менше 1 тис. членів (тобто дрібніші партії «відсікалися» від участі у президентських виборах). Для реєстрації у ЦВК партії необхідно було подати чималу кількість документів: заяву керівного органу партії, підписану повноважною особою, довідку про реєстрацію партії Міністерством юстиції України, довідку про кількісний склад на момент подання заяви. Якщо партія входила до виборчого блоку, то вищезазначені документи подавала кожна з учасниць блоку. Крім того, партії подавали угоду про утворення міжпартійного блоку, підписану повноважними особами, та заяву від імені блоку про реєстрацію його участі у виборах

тих виборців, які взяли участь у голосуванні. У противному разі проводився другий тур з-поміж двох претендентів, які набрали найбільшу кількість голосів у першому турі.

[*] 1993 р. – Конгрес Українських Націоналістів, Партія праці (*згодом /остання назва/* – Партія Труда), Народний Рух України, Українська партія справедливості (*згодом* – Українська партія Справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців (УПС – СВІЧА), нині – Партія ветеранів Афганістану, Соціал-демократична партія України, Партія економічного відродження Криму (*згодом /остання назва/* – Партія економічного відродження), Всеукраїнське політичне об'єднання «Державна самостійність України», Конституційно-демократична партія (*нині* – Партія «Віче»), Партія національного врятування України, Партія вільних селян України (*згодом* – Партія Вільних Селян і Підприємців України, *нині* – Партія відродження села), Громадянський конгрес України (*нині* – Слов'янська партія), Українська партія солідарності та соціальної справедливості, Трудовий конгрес України, Комуністична партія України, Партія Слов'янської Єдності України, Організація українських націоналістів в Україні (*згодом* – Організація Українських Націоналістів /державників/, *нині* – Політична партія «Організація Українських Націоналістів»).

[**] У літературі, як правило, вказується, що до парламенту були обрані представники 14 партій, але насправді їх було 15. Оскільки довибори до парламенту проводилися впродовж тривалого часу, то створеній у 1996 р. СДПУ (о) вдалося у 1997 р. провести до Верховної Ради України свого представника (В. Медведчука). Разом з тим, у червні 1996 р. припинила своє існування Партія демократичного відродження України, яка була представлена у парламенті 4 народними депутатами – О. Ємцем, С. Михайленком, С. Соболєвим, Т. Стецьківим.

Президента України. Ст.23 регламентувала, що висування претендента виборчим блоком здійснюється на міжпартійній конференції (з'їзді) (висування партією – на партійному з'їзді), делегати на яку обираються членами партій, що об'єдналися у блок. З'їзд (чи конференція) визнавалися правомочними, якщо на ньому були присутніми більше 2/3 обраних депутатів, але не менше 200 осіб. Після висунення претендента партія (виборчий блок) мала подати заяву до ЦВК з детальними даними про претендента (крім прізвища, імені та по батькові, – вказати дату народження, професію, посаду, місце роботи і проживання, дані про місце проживання претендента в Україні протягом 10 /у тому числі щодо 5 останніх/ років, партійність претендента), а також дані уповноваженої особи, витяг з протоколу керівного органу партії (керівних органів партій, які об'єдналися у виборчий блок) про висунення претендента, заяву претендента про згоду балотуватися.

Конституція України, що була прийнята у 1996 р., у ст. 36 закріпила право громадян об'єднуватися у політичні партії. Основний закон констатував, що таке право надається громадянам «для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей». Крім того, Конституція, окреслюючи межі сфери діяльності партій, вказала, що партії «сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах». Членами політичних партій згідно з Конституцією можуть бути тільки громадяни України. Ст.37 проголосила, що «утворення і діяльність політичних партій… програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються» [12]. Крім того, вказувалося, що партії не можуть мати воєнізованих формувань.

24 вересня 1997 р. було прийнято новий виборчий закон, який механічно об'єднав два виборчі механізми: на пропорційній основі до Верховної Ради України мали обиратися кандидати від партій та їх блоків, за мажоритарним принципом – друга половина народних депутатів*. Кандидат у народні депутати міг виставляти свою кандидатуру й у виборчому списку партії чи блоку, і в окрузі (обраний в одномандатному окрузі, автоматично виключався із загальнонаціонального партійного списку). Позитивним наслідком застосування змішаної системи (порівняно з минулими виборами) стало те, що вже після першого голосування був обраний майже весь склад Верховної Ради – 445 депутатів (із 450-ти; у п'яти одномандатних округах були призначені повторні вибори). Партії отримали шанс стати безпосередніми суб'єктами виборчого процесу й «увійти у державу». У Верховній Раді України було створено 8 депутатських фракцій

* 225 депутатів обиралися за закритими загальнонаціональними партійними списками при прохідному бар'єрі 4% та 225 – у одномандатних округах, де обраним вважався депутат, який набрав *просту більшість голосів*. Явка виборців не впливала на встановлення результатів голосування.

(фракція Комуністичної партії України у складі 122 депутатів, Народного Руху України із 47 депутатів, блоку Соціалістичної та Селянської партії України із 35, Партії Зелених України із 24, Народно-Демократичної партії України – 77 депутатів, «Громади» – 39-ти, Соціал-демократичної партії України /об'єднаної/ – 24 та Прогресивної соціалістичної партії України із 17 депутатів), що увиразнило структуру українського парламенту. У той же час свою роль відігравали «непартійні»/«незалежні» депутати (кількість яких становила близько 140 чол.), які представляли, як правило, інтереси адміністративної та бізнес-еліти[*] й легко йшли на співпрацю з виконавчою владою, отримуючи за свою лояльність винагороду – посади й ресурси та зменшуючи можливості контролю законодавчої гілки влади над виконавчою.

Прикметною особливістю механізму утворення партій у 1990-ті роки стало те, що у ряді випадків нові партії, як і в попередній період, поставали внаслідок *об'єднання* уже існуючих. Так, у червні 1992 р., як наслідок об'єднання Української національної партії та Української народно-демократичної партії, постала Українська Національна Консервативна партія. Крім того, розбіжності у поглядах, цілях, персональні амбіції (які вперше були продемонстровані, як вказувалося вище, соціал-демократами) *активізували механізм створення нових партій шляхом розколів у діючих.* Тож на початку червня 1992 р. унаслідок розколу в УРП постала Українська Консервативна Республіканська партія. Інший яскравий приклад внутрішньо-партійного протистояння – Соціалістична партія України, вихідці з якої у 1996 р. створили Прогресивну соціалістичну партію України. Невпинно з'ясовуючи між собою стосунки[**], кілька разів (у різних іпостасях) реєструвалися «соціал-демократи» – у 1993, 1995, 1996 та у 1998 роках.

Аналіз динаміки процесу створення партій свідчить, що якщо у 1992 р. Міністерством юстиції України було зареєстровано 7 партій, а в 1993 р. 16 (як вказувалося вище), то у наступні роки другого періоду динаміка створення партій виглядала таким чином: 1994 р. – було зареєстровано 7 партій[***], 1995 р. – 4[****], 1996 р. – 5[*****], 1997 р. – 12[******], 1998 р. – 13[*******], 1999 р. – 25[********].

---

[*] Маніпулятивний ресурс мажоритарної системи виявляв себе, уможливлюючи «згорання» голосів виборців, які не підтримали переможця. Незначне завищення результату провладного кандидата й заниження, відповідно, конкурента шляхом впливу на «залежних виборців», якими виступали співробітники державних установ, державних підприємств, військовослужбовці та ін., давав владі необхідний результат.

[**] Як свідчать матеріали поточного архіву Мін'юсту, у вересні 1995 р. лідер СДПУ (реєстраційний номер 419) Ю. Буздуган звертався до Міністерства юстиції з листом, у якому писав: «…Просимо… анулювати акт реєстрації самозваної Соціал-демократичної партії України під керівництвом Онопенка В. В.». (Див.: Поточний архів Міністерства юстиції України. – Реєстраційна справа 633. – Арк.88). Коли В. Онопенка на посаді міністра юстиції змінив С. Головатий, реєстраційне свідоцтво СДПУ №633 було визнане недійсним.

[***] 1994 р. – Всеукраїнська партія центру «Громадянська злагода», Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Громада», Партія прав людини, Партія духовного, економічного і соціального прогресу, Партія комуністів (більшовиків) України, Партія Реабілітації Тяжкохворих України (*згодом* – Партія Реабілітації Народу України, *згодом* – Ліберально-демократична партія патріотів України, *нині* – Народно-Демократична партія патріотів України), Українська національна асамблея.

[****] 1995 р. – Партія «Міжрегіональний блок реформ», Соціал-демократична партія України, Християнсько-Демократичний союз (*згодом* – Християнсько-ліберальний Союз, *нині* – «Християнсько-Ліберальна партія України»), Соціал-Національна партія України (*нині* – Всеукраїнське об'єднання «Свобода»).

Таким чином, своєрідний пік процесу створення партій припадав на передвиборчий 1993-й. А починаючи з 1997 р. рівень створення партій впродовж років залишався стабільно високим: далося взнаки уведення змішаної системи виборів, яка видавалася шансом для потрапляння до парламенту за списками партій.

Показово, що якщо фундаторами партій у перший період партогенезу виступали носії (чи прихильники) якоїсь певної ідеї та представники молодого українського бізнесу, то у другий період ситуація дещо змінилася: почали виникати партії, утворення та діяльність яких була пов'язана із криміналітетом. Наприклад, створена у 1993 р. Партія економічного відродження Криму (з кінця 1995 р. – Партія економічного відродження; діяла до 2003 р.), за інформацією з різних джерел, була тісно пов'язана із кримським кримінальним угрупованням «Сейлем» та слугувала йому «політичним дахом» [13].

Партії 1990-х років мали досить виразне ідеологічне спрямування. Зазвичай дослідники, аналізуючи партійно-ідеологічний спектр України, розміщують тодішні партії на ліво-правій шкалі. Якщо скористатися таким підходом (пам'ятаючи при цьому зауваження Е. Хейвуда, що «точного значення» у понять «лівий» і «правий» немає), то варто зазначити, що на лівому партійному фланзі відбувся досить потужний сплеск: було зареєстровано Соціалістичну партію України (1991), Селянську партію України (1992), Компартію (КПУ, 1993), Партію комуністів (більшовиків) України (1994), Прогресивну соціалістичну

***** 1996 р. – Партія національно-економічного розвитку України, Народно-Демократична партія, Соціал-демократична партія України (об'єднана), Прогресивна соціалістична партія України, Аграрна партія України (*згодом* – Народна аграрна партія України, *нині* – Народна Партія).

****** 1997 р. – Партія «Жінки України», Християнсько-народний союз (*нині* – Партія Християнсько-Демократичний Союз), Партія «Союз», Всеукраїнська партія трудящих, Партія захисників Вітчизни, Республіканська Християнська партія, Українська національна асамблея, Партія «Реформи і порядок», Всеукраїнська партія жіночих ініціатив, Партія регіонального відродження України (*згодом* – Партія регіонального відродження «Трудова солідарність України», *нині* – Партія регіонів), Партія мусульман України, Партія солідарності України.

******* 1998 р. – Партія Радикального Прориву, Партія захисту пенсіонерів (*нині* – Партія «НАРОДНИЙ БЛОК»), Партія «Союз Труда» (*нині* – Партія «За Права Людини»), Прогресивно-автомобільна партія України, Всеукраїнське Об'єднання Християн, Жіноча народна партія (об'єднана), Партія «Русько-український союз» (*нині* – ПАРТІЯ «РУСЬ), Політична партія «За красиву Україну», Всеукраїнська Чорнобильська народна партія «За добробут та соціальний захист», Партія Освітян України (*нині* – Партія «Єдина Україна»), Всеукраїнська Партія Пенсіонерів, Українська соціал-демократична партія, Патріотична партія України.

******** 1999 р . – Політична партія малого і середнього бізнесу України, Політична партія «Русь Єдина» (*нині* – Політична партія «Держава»), Комуністична партія (трудящих) (*згодом* – Комуністична партія трудящих, *нині* – Політична партія «Селянська Україна»), Політична партія «Єдина Київська Русь», Партія «Соціал-демократичний союз» (*нині* – Партія «Громадська сила»), Всеукраїнське політичне об'єднання «Єдина Родина», Політична партія «Вперед, Україно!» (*нині* – Політична партія «Народна Самооборона»), Ліберальна партія України (оновлена) (*нині* – Політична партія Ліберальна Україна), Партія «Демократичний Союз», Політична партія «Молода Україна», Зелена партія України, Трудова партія України (*нині* – Політична партія «Сильна Україна»), «Молодіжна партія України», Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», Партія Приватної Власності (*нині* – Єдиний Центр), Партія Свідомості Третього Тисячоліття, Політична партія «Яблуко» (*нині* – Партія вільних демократів), Партія Пенсіонерів України, Партія Свободи, Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Центр», Партія «Нова генерація України» (*згодом* – Прогресивно-демократична партія України, *нині* – Партія «РОДИНА»), Всеукраїнська партія «Нова Сила», Партія «Солідарність жінок України», Політична партія «Красива Україна», РУХ (Український Народний Рух) (*нині* – Українська Народна Партія).

партію України (1996), кілька соціал-демократичних та ін. Не меншого наповнення зазнала у вказаний час і права частина спектра, яскравими представниками якої стали створені у 1992 р. Українська Консервативна Республіканська партія, Українська Національна Консервативна партія, Християнсько-демократична партія України, у 1993 р. – Конгрес Українських Націоналістів, Всеукраїнське політичне об'єднання «Державна самостійність України», Організація українських націоналістів в Україні, у 1995 р. – Соціал-Національна партія України та ін. Своєрідним уособленням «центру» були Партія демократичного відродження України, Ліберально-демократична партія України, Партія Зелених України і т. п. Але звернемо увагу на інше: декларування прихильності до тієї чи іншої ідеології у назві партії – тільки формальна грань ідеологічного обличчя партій (тож закріплення партії на певній позиції на ліво-правій ідеологічній шкалі – річ досить умовна). Якщо подивитися більш прискіпливо, то з'ясуємо, що назва партії могла залишатися незмінною, але ідеологічні настанови – змінюватися. Так, наприкінці 1991 р. Мін'юстом України було зареєстровано Ліберальну партію України, створену за ініціативи промисловців і підприємців. Першим її очільником став І. Маркулов. Штаб-кватира партії знаходилася у м. Донецьку, і партійна робота в основному проводилася на Сході України. Партія обстоювала економічні реформи в Україні, федералізацію республіки, виступала за надання російській мові статусу другої державної. З розширенням ореолу партійної діяльності йшлося вже не стільки про федералізацію України, як про децентралізацію влади з акцентом на розвитку місцевого самоврядування. Ослабла й категоричність вимоги надання російській мові статусу другої державної і т. п. *Тобто розширення географічних меж діяльності партії вимагало від неї й зміни ідейних стратегій.*

До зміни ідеологічних настанов спричиняла й зміна лідера. Так, наприклад, після того, як у лютому 1995 р. виконувати обов'язки президента ЛПУ став О. Соскін, то змінилася не тільки поведінка партії, яка зусиллями лідера налагодила контакти з національно-демократичними українськими партіями (НРУ, УРП, ХДПУ), але й ідейні пріоритети: О. Соскін наголошував, що партія виступає за сильну й незалежну Україну й не підтримує гасло двомовності. Втім, на зміну О. Соскіну дуже швидко прийшов спочатку В. Лановий, потім – В. Щербань. В. Щербань, прагнучи у свій спосіб переформатувати ЛПУ, на партійному з'їзді у січні 1996 р. пропонував змінити її назву на «Ліберально-трудова партія України», але така пропозиція не була підтримана учасниками зібрання.

Були випадки, коли між назвою й проголошуваними партією ідейними пріоритетами розверзалася прірва, партії мали назви, які (у термінології К. фон Бойме) «вводили в оману». Так, серед партій, які з'явилися під різноманітними назвами впродовж 1990-х років і які, на перший погляд, претендували на місце у лівій частині чи й у центрі «ліво-правої партійної шкали», було чимало представників російського націоналізму в Україні («лівий націоналізм»), тієї сили, яка ідеологічно мімікруючи, бажала брати участь в українській владі, у прийнятті політичних рішень. Своєрідним відправним моментом у процесі розвитку російського націоналізму на партійному рівні був 1993 р., коли у травні органами влади було зареєстровано Конституційно-демократичну партію (з вересня 2005 р. і донині – Партія «Віче»), у червні – Громадянський конгрес України (з квітня 1998 р. і донині – Слов'янська партія), у жовтні – Комуністичну партію України

та Партію слов'янської єдності України. КПУ задекларувала, що вона у своїх лавах об'єднує громадян, які є прихильниками комуністичної ідеї [14]. Ідейним орієнтиром Партії слов'янської єдності України проголошувалося слов'янофільство. КДП назвала себе партією «ліберального спрямування» [15].

Утім, як засвідчив час, ліберальна ідеологія виявилася менш принадною для проросійських партій (у наступний час /у грудні 1994 р./ з'явилася тільки одна партія, що виступала під личиною лібералізму – Партія «Міжрегіональний блок реформ»[*]), а комуністичні та соціалістичні ідеї – найбільш благодатним ґрунтом, на якому у наступні роки постало ще кілька нових ідеологічно споріднених партій. Так, у 1994 р. було зареєстровано вищезгадану Партію комуністів (більшовиків) України; згодом (відповідно, у січні 1999 р., у листопаді 2000 р. та у березні 2001 р.) з'явилися Комуністична партія (трудящих), Комуністична партія (оновлена) та Комуністична партія робітників і селян. Липень 1996 р. став часом появи Прогресивної соціалістичної партії України.

Не менш звабливими для російського націоналізму в Україні були й слов'янофільські ідеї: з 1998 р. у загальноукраїнському партійному середовищі регулярно (мало не щороку) почали з'являтися партії, члени яких так чи інакше акцентували свою любов до слов'янства під егідою Росії. Так, наприклад, на сторінках інтернет-видання Слов'янської партії у грудні 1999 р. прямо говорилося так: «В Україні надзвичайно гостро стоїть питання створення проросійської партії, яка б ставила собі за мету повернення Росії впливу, втраченого за роки радянської влади в Україні. Для цього необхідне створення федеративного державного устрою в Україні, осередками якого б були області, а також створення автономій на всіх землях, завойованих Росією. До них належать Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька, Дніпропетровська, Харківська, Донецька, Луганська області. Необхідно останні дві об'єднати в автономну республіку Донбас, а також домагатися створення повноцінної автономії у Республіці Крим» [16]. Тож у вересні 1998 р. було зареєстровано Партію «Руський-Український Союз» (з червня 2009 р. – ПАРТІЯ «РУСЬ»), у січні 1999 р. – Партію «Русь єдина» (з квітня 2003 р. і донині – політична партія «Держава»), у березні – Партію «Єдина Київська Русь», у серпні 2000 р. – Партію «Ліберально-демократичні реформи» (з вересня того ж, 2000-го, року – Партія «Світло зі Сходу», з листопада 2002 р. – Політична партія «ЗУБР»); у березні 2001 р. – Партію «За Русь єдину» (з червня 2002 р. й донині – Партія «Руський блок»).

Кількісне зростання проросійських (націоналістично налаштованих) партій свідчило не тільки про наявність в українському суспільстві людей, зорієнтованих на Росію, але й про певний розбрат у цьому партійному сегменті: функціонування на кінець періоду п'ятьох «комуністичних» партій, як і численних «руських»[**], можна трактувати як свідчення конфліктних процесів у їхньому середовищі.

---

[*] Партію було створено після того, як припинив своє існування передвиборчий блок «Міжрегіональний блок реформ» (блок Кучми – Гриньова). Новостворена партія успадкувала його назву.

[**] В очі впадає широке вживання в українському перекладі слова «руський», замість «російський», у назвах партій. Така претензія на етнонім «руський» (що впродовж віків для українців був синонімом слову «український») свідчить про бажання росіян ще і ще раз наголосити свою «спорідненість-тотожність» з українцями: ми всі руські, у нас одне «отєчество», історія, культура і т. д., що може у подальшому слугувати підставою для відновлення «єдності» на державному рівні.

Щодо механізму утворення цих партій, то він мав свої особливості. Наприклад, Партія комуністів (більшовиків) України виникла внаслідок легалізації української частини Всесоюзної комуністичної партії більшовиків (ВКПБ)*. Формування деяких інших партій відбувалося шляхом об'єднання зусиль етнонаціоналістичних російських громадських організацій, які переймалися не стільки захистом мовних і культурних інтересів росіян в Україні, як взялися відстоювати політичні цілі, ті цілі, які узгоджувалися і відповідали, насамперед, інтересам Росії. Так, появі ГКУ передувала активність членів «Отечественного форума» (що діяв у містах Києві, Запоріжжі, Миколаєві), відділення товариства «Русь», «Интердвижения Донбасса», які ще у листопаді 1991 р. у м. Дніпропетровську створили «Гражданский форум Украины». Приблизно у той же час почала вестися робота зі створення «Движения за возрождение Донбасса». У травні 1992 р. у м. Донецьку представники вказаних організацій (як й інших – «Демократического Донбасса», «Движения Демократических реформ», «Выборы-89», Ліберальної партії України) створили ГКУ. Втім, Мін'юст відмовився реєструвати ГКУ як блок партій (новостворених «Партії праці» та «Гражданского союза») та громадських організацій. Зрештою, після дистанціювання від ГКУ Ліберальної партії та «Партії праці» він був зареєстрований як політична партія. У квітні 1995 р. ГКУ об'єднався із «Республиканской партией Крыма».

Загалом же партійні програми, платформи, декларації згаданих партій частогусто були симбіозом ліберальних, соціалістичних чи слов'янофільських ідей з російськими націоналістичними**. Їх аналіз свідчить, що деякими з партій не сприймався сам факт існування України як держави, а отже, і не передбачалося її існування як самостійного державного організму у перспективі. Зокрема, «прогресивні соціалісти» культивували ідею «відтворення СРСР» [17]. КПУ(о) ратувала за створення «Союза Суверенных Свободных республик» [18]. КПРС – за «входження у Слов'янський Союз» [19]. КПУ, обстоюючи ідею відродження «Союзу братніх народів», у партійній програмі записала, що досвід історії свідчить про те, що українці впродовж ХХ ст. тричі (у ході визвольних змагань 1917 – 1920, у 1941 – 1945 та на початку 90-х років) дискредитували «саму ідею

Крім того, претензія на етнонім може означати й інше бажання – довести свою укоріненість на українській території з найдавніших часів (тобто з часу існування Руської держави /Київської Русі/), з чого може випливати вже інше своєрідне бажання, пов'язане із відмовою від статусу національної меншини та зрівнянням росіян у правах з корінним народом – українцями.

* ВКПБ постала на базі Всесоюзного товариства «Єдність за ленінізм та комуністичні ідеали» (створено у м. Москві у 1989 р.), організаційно оформилася 8 листопада 1991 р. на установчому з'їзді у м. Ленінграді. Очолила партію Н. Андреєва.

** Другий український Президент Л. Кучма (який прийшов до влади у 1994 р. і на очах якого в основному й відбувався партогенез періоду), характеризуючи свого часу позицію, приміром, комуністів, вказував на те, що ці, останні, по-перше, «не приховують, що прагнуть завоювати владу у країні для того, щоб цю країну знищити як суб'єкт міжнародних відносин та історичний факт». І по-друге, що «російські комуністи використовують наших, як їм хочеться», а «наші червоні», продовжуючи говорити про «соціалістичний інтернаціоналізм» і закликаючи до «союзу народів», не тільки зраджують інтереси своєї країни та «плюють в обличчя народу, що проголосував за її незалежність, але й безпосередньо підіграють чужому націоналізмові – націоналізмові російських комуністів, шовіністів та інших». Висновок, до якого дійшов глава держави, зводився до того, що на політичній арені України «вкрай не вистачає справжніх лівих патріотів». (Кучма Л. Про найголовніше. – К., 1999. – С.138, 139, 140).

української державності і незалежності» [20]. Члени «Руського блоку», як і їхні ідеологічні попередники у XIX – XX ст., продовжували культивувати ідею Малоросії [21]. КПУ, КПРС, Слов'янська партія, «Русько-український союз», «Руський блок» висловилися за «відновлення» чи надання державного статусу російській мові [22].

Прикметно, що в основу партійних програм було закладено чимало міфів: про братерську сім'ю рівноправних народів, безперспективність капіталізму, велич СРСР, спільні слов'янські цінності, спорідненість українців і росіян і т. д. Тобто, у хід йшли все ті ж самі аргументи, якими широко послуговувалися російські націоналісти якщо не в часи самодержавства, то у радянський час і навіть сьогодні, намагаючись тримати у сфері впливу сусідні народи. Втім, старі міфи дещо модифікувалися, але від цього жодною мірою не змінювалася їхня сутність. Так, у свою програму Слов'янська партія записала, наприклад, добре знайомі сентенції з приводу унікальності – «окремого шляху» – слов'ян, тезу про те, що цей шлях має бути ані капіталістичним, ані комуністичним, й у свій спосіб возвеличила суто російські цінності: дух общинності (колективізму), патріотизм як «любов до Вітчизни – спільної Батьківщини всіх слов'янських народів» [23] і т. п.

Програмні документи згаданих партій насичувалися безапеляційним антизахідництвом [24], іноді антисемітизмом. Так, зокрема, Партія слов'янської єдності України вважала, що головною небезпекою для слов'янських народів є їхня «підпорядкованість швидкозростаючій іудеопротестантській цивілізації, яка спирається на політико-економічну міць першої масонської псевдоімперії – США, яка експлуатує інші народи та їх ресурси» [25]. На сторінках програмних документів педалювалася ідея цінності православної солідарності [26]. А партійні лідери, вчорашні затяті атеїсти, ставали активними прихильниками православ'я і, зокрема, захисниками інтересів Московського патріархату. (Оскільки, як відомо, навіть не всі українці є православними, то можна твердити, що прихильники московського варіанта православ'я несли у суспільство деструкцію: їхні настанови працювали на роз'єднання не тільки українців-православних з українцями-греко-католиками, з українцями-католиками чи з протестантами і т. д., але й з представниками інших національностей, інших віросповідань, котрі є такими самими, як й українці, громадянами держави України. Пристати на пропозицію «православної єдності» чи якогось «виключного слов'янолюбія» – означало б поставити під загрозу міжетнічну злагоду у державі). У програмних документах майже всіх згаданих партій було зафіксовано прагнення скасування в Україні інституту президентства [27] (що абсолютно було суголосним ідеям, які звучали у бік України із Росії, наприклад, із вуст директора Інституту країн СНД К. Затуліна: «Нам взагалі не потрібна президентська влада в Україні, буде краще, якщо це буде парламентська республіка. Наш національний інтерес зовсім не полягає в тому, щоб Україна стала могутньою державою, з якою ми повинні були б рахуватися».)

Вищевикладене дозволяє твердити, що *потужний сегмент проросійськи зорієнтованих партій був характерною особливістю української багатопартійності у період 90-х років XX століття.*

Представники антиукраїнських партій активно брали участь у парламентських та президентських виборах. Так, серед 30 суб'єктів – політичних партій та

виборчих блоків політичних партій (*див. табл.1*), які були учасниками виборів до Верховної Ради України ІІІ скликання, антиукраїнські сили були представлені щонайменше п'ятьма політичними партіями.

Табл.1

Кількість партій-учасниць та переможниць виборів до Верховної Ради України ІІІ скликання (у складі блоків та самостійно)

Рік виборів	Загальна кількість партій-учасниць виборів (у складі блоків та самостійно)	Кількість партій, які стали парламентськими (у складі блоків та самостійно)
1998	40 (19 у складі 9 блоків та 21 самостійно)	9 (2 у складі 1 блоку та 7 самостійно)

За результатами виборів до парламенту потрапила КПУ (24,65% голосів – 84 мандати) та ПСПУ (4,04% голосів – 14 мандатів) [28]. ГКУ брав участь у складі Виборчого блоку партій «Трудова Україна». Блок, набравши трохи більше 3,06% голосів, не подолав 4-відсоткового бар'єра і до парламенту його представники не потрапили. Аналогічною була доля й Виборчого блоку партій «СЛОн – Соціально-Ліберального Об'єднання», до якого входили Конституційно-демократична партія та Партія «Міжрегіональний блок реформ» і які здобули 0,9% голосів виборців. Ще меншу підтримку електорат надав Партії «Союз» – всього 0,7% голосів.

Щодо президентських виборів 1999 р., то серед п'ятнадцяти претендентів на пост глави держави представників проросійських сил було кілька – О. Базилюк (голова Слов'янської партії), Н. Вітренко (голова ПСПУ), П. Симоненко (лідер КПУ). О. Базилюк, проголосивши свої претензії на президентську посаду, йшов на вибори у слов'янофільській одежині. Тож у передвиборчій платформі віддав належне слов'янській ідеології, слов'янським цінностям у російському варіанті – общинності, антизахідництву, православ'ю, рівноправності російської мови з українською та ін., висловився за «реальну інтеграцію з країнами СНД», за Слов'янський Союз, «створений шляхом входження України в союз Білорусі і Росії» [29].

Слов'янофільством, антизахідництвом та соціалістичними гаслами була виповнена платформа лідерки ПСПУ Н. Вітренко. Вона, зокрема, вказувала на необхідність розробки програми колективної безпеки трьох слов'янських держав (Росії, України, Білорусі), проголосила Росію та Білорусь стратегічними партнерами України, а крім того, як і О. Базилюк, висловилася за підвищення у державі статусу російської мови, акцентувавши необхідність «надати російській мові статусу другої державної» [30].

Передвиборча платформа очільника комуністів П. Симоненка була просякнута не тільки антизахідними і антинатовськими, але й антидержавницькими ідеями, адже містила тезу про «створення Союзу суверенних держав братніх народів», єдиного економічного простору з Росією та Білоруссю [31].

Варто взяти до уваги, що вказані партії так чи інакше впливали на численні національно-культурні російські товариства в Україні, політизуючи їхню діяльність. Так, 1 лютого 1999 р. був зареєстрований Всеукраїнський союз російських організацій «Конгрес русских обществ Украины» (неформально функціонував із березня 1996 р.), який об'єднав 42 організації у 18 регіонах країни. Старостою КРОУ став лідер Слов'янської партії О. Базилюк [32]. Згодом партії

(Партія «Союз», Партія «Руський блок», Слов'янська партія, Партія «Русько-Український Союз») почали співпрацювати з етнонаціоналістичними організаціями[*].

Діяльність націоналістичних російських партій та організацій в Україні координувалася безпосередньо Росією. На користь цього свідчить, приміром, факт проведення 6 липня 1998 р. у м. Москві засідання «Міжнародного Совєта народно-патріотичних сил країн СНД та Балтії» та те, що координаційний совєт очолив лідер КПУ (разом із очільником компартії Росії Г. Зюгановим) П. Симоненко [33].

Попри значну активність проросійських сил перед і під час другого електорального циклу, їхні реальні успіхи (як засвідчили парламентські та президентські вибори) були скромними.

Якщо порівняти динаміку створення у 1990-ті роки проросійських партій з динамікою постання українських націоналістично налаштованих політичних сил, то вищевикладене дозволяє твердити, що перші регулярно реєструвалися впродовж усього періоду, як і на початку наступного (що призвело до своєрідної гіпертрофії «лівого» флангу). Що ж до інших, то творення тих партій, які можна ідентифікувати як українські праві, більш-менш активно відбувалося до 1997 р. Якщо одні з них виникали як партії чіткої ідеологічної спрямованості (наприклад, КУН чи ОУНвУ), то ідеологічна ідентичність інших була досить мінливою – шлях від інтегрального націоналізму до «слов'янської доктрини» у першій половині 1990-х років пройшла Українська національна асамблея (УНА). До того ж УНА вирізнялася не тільки трансформацією ідеологічної платформи, але й досить своєрідним шляхом легалізації. УНА як громадська організація була зареєстрована у травні 1992 р. (реєстраційний номер 245) і діяла до жовтня 1993 р., коли запис про реєстрацію було скасовано у зв'язку, як вказувалося у наказі міністра юстиції України, з прийняттям II збором УНА рішення про ліквідацію УНА як громадського об'єднання [34]. У грудні 1994 р. УНА була зареєстрована вже як партія (реєстраційний номер 617) і діяла до початку вересня 1995 р., коли у зв'язку з наявністю в її структурі незаконного військового формування (члени якого у 1992 р. брали участь у конфлікті у Придністровській Молдавській Республіці, згодом – у Абхазії /1993 р./, Чечні /1995 р./), реєстрація знову була анульована. Після цього УНА у тому ж 1995 р. ще двічі зверталася до Міністерства юстиції України із заявою про реєстрацію, але їй двічі було відмовлено. Вчергове УНА звернулася до Мін'юсту у червні 1996 р., потім – у січні 1997 р. Врешті-решт, у вересні 1997 р. УНА знову була зареєстрована як політична партія (реєстраційний номер 923).

[*] Серед яких були такі, як «Ассоциация учителей русского языка и литературы Украины», «Украинская Академия русистики», «Национально-культурный творческий союз русских журналистов и литераторов», «Русский народный Союз», «Русский совет Украины», «Русское Движение Украины», «Союз Русского народа», «Русская школа», «Конгресс русских организаций Украины», «За Украину, Беларусь и Россию» (ЗУБР), «Наследники Богдана Хмельницкого», общество «Русское собрание», «Русская община Украины», «Русская община Крыма», «Русский объединенный союз соотечественников «Русичъ», «Украинская ассоциация преподавателей русского языка и литературы (УАПРЯЛ)», «Украинское общество русской культуры «Русь», «Фонд поддержки русской культуры в Украине (Русский фонд)», «Православный выбор», «Православное братство Александра Невского», «Союз православных братств Украины», «Союз православных граждан Украины». (Див.: Русское движение на Украине – http://www.rdu.org.ua/orgs.htm)

Ситуація з УНА свідчить, що держава активно втручалася у формування партійної системи, стаючи на перешкоді її розмиванню квазіпартійними утвореннями (документи поточного архіву Мін'юсту свідчать, що для перевірки діяльності утворення, яке претендувало на статус політичної партії, залучалося не тільки власне Міністерство юстиції України, але й СБУ, й Генеральна Прокуратура). Для того, щоб здобути статус партії, УНА повинна була відмовитися від бойових загонів як своїх структурних підрозділів.

1990-ті роки стали часом, коли партії були вимушені розпрощатися з цілим рядом ілюзій. Чи не найяскравіше про ступінь «партійного прозріння» говорять висновки, озвучені лідером «Партії труда» (як стала називатися із 1998 р. «Партія праці») В. Ландиком на партійному з'їзді у березні 1999 р. у ході виступу-рефлексій над темою поразки партії на парламентських виборах 1998 р. *По-перше*, В. Ландик констатував, що «ми не стали масовою партією, і наші ідеї не змогли опанувати масами виборців». Тобто партійна еліта по-своєму почала усвідомлювати, що *масова партія – феномен минулого* (історичний тип, який навряд чи міг виникнути наприкінці XX століття»). *По-друге*, глава партії твердив, що «доступну для розуміння мас виборців ідею партії повинні нести професійні партійні працівники». Таким чином, було усвідомлено, що робота з розбудови партії на зламі XX–XXI століття повинна проводитися, передовсім, на *професійній основі*. *По-третє*, В. Ландик озвучив тезу, над якою, напевно, задумувалася партійна верхівка не тільки «Партії труда»: «Партія – задоволення дороге, і одному, навіть дуже могутньому підприємству, його не подужати». Тобто, гроші – «живильна сила» для партії. Зрештою, *четвертий* момент, на який варто звернути увагу у промові партійного лідера, стосувався *мети діяльності партії* – виборів: «Щоб перемогти, потрібна щоденна, кропітка робота сотень партійних активістів, що зі знанням своєї професійної справи і за нормальну зарплату будуть готувати перемогу на виборах задовго до самих виборів. …Аксіома успіху партії на виборах – не починати і закінчувати її підготовку з моменту оголошення виборів, а вести її постійно». *Тобто, прихід до влади – ціль, досягнення якої мало визначати стратегію і тактику партії як інструменту здобуття влади.*

Відстоюючи своє право на життя та прагнучи бути привабливими для суспільства, новостворювані партії поставали під найрізноманітнішими назвами. Оскільки такі бренди, як комуністична, соціалістична, національна, ліберальна і т. д. були вже зареєстрованими, то виникла потреба у створенні нових, які б актуалізували для виборця ту чи іншу ідею, щоб виборець «відгукнувся» на партію як на «свою». Відтак виникають партії з «професійними»[*]; гендерними[**]; релігійними[***] «ярликами» у назві. Прагматизм змушував експлуатувати такі позитивно «заря-

[*] Напр.: Партія Освітян України, Всеукраїнська Партія Пенсіонерів, Прогресивно-автомобільна партія України, Політична партія малого і середнього бізнесу України, Партія Приватної Власності, Партія промисловців і підприємців України.

[**] Напр.: Партія «Жінки України», Всеукраїнська партія жіночих ініціатив, Жіноча народна партія (об'єднана), Партія «Солідарність жінок України».

[***] Напр.: Партія мусульман України, Християнсько-народний союз, Всеукраїнське Об'єднання Християн, Республіканська Християнська партія.

джені» терміни, як «трудова», «труд»[*]; «захист», «захисники»[**]; «патріотизм», «батьківщина», «свобода»[***]; «новий», «нова»[****]; «молодіжний», «молодий»[*****]; а також «зелені», «зелена», «екологічна»[******] тощо.

Якщо наявність у назві партії понять «комуністична», «соціалістична» ще можна пояснити даниною радянській традиції і розрахунком їх керівників на підтримку партії тією чи іншою групою «ностальгуючих», то пошук пояснень для обґрунтування підстав для виникнення кількох соціал-демократичних партій – процес безперспективний: середовище, в якому формувалися соціал-демократичні партії у 90-ті роки XX століття в Україні, якщо й містило у собі якусь кількість тих, виразниками інтересів яких гіпотетично могли б бути соціал-демократи, то ця кількість була вкрай мізерною. (Доцільно поглянути й на Європу, у якій ще на початку 80-х років попереднього століття закінчився економічним, політичним, культурним крахом французької лівиці соціалістичний експеримент у Франції, у 90-х роках збанкрутувала соціал-демократична – шведська – модель, що змусило більшість європейців ставитися до соціалістичних ідеалів з підозрою та скепсисом: соціалізм для них, скористаюся влучним висловом Р. Нозіка, здавався надмірним покаранням – навіть коли мова заходила про найтяжчі гріхи…). Але у 90-х роках в Україні все було значно простіше: новостворювані партії, які б згідно з назвами і програмами мали б бути ідеологічними, їхніми засновниками такими й не мислилися. І не тільки тому, що у суспільстві просто фізично зникали ті, чиї б інтереси ці партії могли представляти, але й тому, що *функція представництва інтересів певного прошарку ставала все менш актуальною для партій.*

Звертає на себе увагу той факт, що у 1990-ті роки лідерство у багатьох партіях не було тривалим у часі. Так, якщо простежимо генезу лідерства у СДПУ(о), то матимемо таку картину: у 1990–1991 рр. партію очолювали А. Носенко, у 1991–1992 рр. – О. Сугоняко, у 1992–1995 рр. – Ю. Збітнєв, у 1995–1998 рр. – В. Онопенко, врешті-решт, у 1998 р. партію очолив В. Медведчук, лідерство якого тривало порівняно довго – до 2007 р.

Для 1990-х років характерна своєрідна міграція партійних лідерів/еліти. Серед найбільш яскравих прикладів – А. Матвієнко та П. Порошенко. Перший, як відомо, у 1989–1991 рр. був першим секретарем ЦК ЛКСМУ, згодом – членом ЦК КПУ; 1993 р. – був головою політради партії Трудовий Конгрес України; після об'єднання у 1996 р. ТКУ з ПДВУ та приєднанням до них ряду громадських

---

[*] Напр.: Партія «Союз труда», Всеукраїнська партія трудящих, Трудова партія України, Політична партія «Трудова Україна».

[**] Напр.: Партія захисників Вітчизни, Партія захисту пенсіонерів, Всеукраїнська Чорнобильська народна партія «За добробут та соціальний захист», Партія Соціального Захисту, Народна партія вкладників та соціального захисту, Партія захисту знедоленого народу, Українська партія захисту прав споживачів.

[***] Напр.: Патріотична партія України, Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», Партія Свободи, Всеукраїнська партія духовності і патріотизму.

[****] Напр.: Партія міжнаціонального порозуміння «Новий світ», «Нова генерація України», Всеукраїнська партія «Нова Сила», Політична партія «Нова політика».

[*****] Напр.: Політична партія «Молода Україна», Молодіжна партія України.

[******] Напр.: Зелена партія України, Зелена екологічна партія України, Екологічна партія України «Захист», Екологічна партія України, Українська партія Зелених, Зелена партія України – XXI.

об'єднань – очолив новостворену Народно-Демократичну партію. У грудні 1999 р. зі створенням Української Народної партії «Собор» А. Матвієнко став її лідером і залишався ним трохи більше двох років – до квітня 2002 р., коли партійний з'їзд прийняв рішення про саморозпуск (ліквідацію) УНП «Собор» і фактичне об'єднання з Українською Республіканською партією. Щодо П. Порошенка, то його «партійна біографія» – не менш розмаїта: з жовтня 1998 р. до лютого 2000 р. він був членом політбюро СДПУ (о); залишивши ряди СДПУ(о), у липні 2000 р. став лідером Партії солідарності України; з листопада 2000 р. – співголова Партії регіонального відродження «Трудова солідарність України» (нині – Партія регіонів), з березня до листопада 2001 р. – перший заступник голови Партії регіонів. Будучи першим заступником голови Партії регіонів (до 14 грудня 2001 р.), П. Порошенко з жовтня 2001 р. став головою Партії «Солідарність» [35] й у виборах до Верховної Ради України 2002 р. брав участь вже як її член. У Верховній Раді України 15 травня 2002 р. став членом фракції «Наша Україна». На початку 2012 р. можемо спостерігати чергове зближення П. Порошенка з Партією регіонів*. (Така ситуація – одне із численних свідчень на користь кардинальної зміни обстановки: партії, у які раз увійшовши – вийти з яких досить складно і про які Ж.-П. Сартр устами героя п'єси «Брудні руки» сказав: «Із партії виходять лише вперед ногами», на зламі XX – XXI століть у переліку українських партій не значилися).

Те, що ідеологічні переконання не були основною мотивацією для вступу чи переходу з однієї партії в іншу, говорять й інші численні факти. Партію демократичного відродження України залишив О. Базилюк (голова координаційної ради Донецької обласної організації ПДВУ, згодом – співголова координаційної ради ПДВУ, з червня 1991 р. – член Президії ПДВУ), який пізніше став ініціатором нового проекту – ГКУ, його головою. Лави «Партії праці» залишив І. Симоненко, який у 1997 р. створив Партію «Русько-Український Союз».

В окремих випадках, складається враження, бажання очолювати партію було чи не домінантним: В. Онопенко у 1990-х почергово очолював Партію прав людини, згодом – СДПУ, СДПУ(о) та УСДП. Це є однією з підстав для твердження, що на зміну *ідеологічній* партії приходила *лідерська.* Для такої партії питання соціальної бази стояло тією мірою, якою ця «база» могла бути корисною під час виборів. Але попри те, що деякі партії декларували переконливе зростання партійних рядів на словах, як і кількості своїх прихильників, під час виборів вони не проходили до парламенту – *уявні прихильники не були такими у реальному житті.*

Якщо для національно-демократичних чи націоналістичних партій, які засновувалися на першому етапі партогенезу, важливою залишалася й ідея, й особа лідера, то другий-третій етапи увиразнили ситуацію, коли ідеологічні вподобання учасників партії закріплювалися хіба що у її назві, але ключовою ставала персона лідера, який і форматував партію «під себе». І ця партія була цілком залежною від нього. Переконливий доказ – Українська партія солідарності і соціальної справедливості (УПССС), яка була зареєстрована Мін'юстом України

* Згідно з президентським указом №210 від 23 березня 2012 р. П. Порошенко був призначений міністром економічного розвитку та торгівлі України.

наприкінці липня 1993 р. і яку очолив голова концерну «Едланд» Е. Лашутін. Він виступав і основним спонсором партії. Після поразки на парламентських виборах 1994 р. Е. Лашутін поїхав за кордон, фактично залишивши партію і без керівника, і без фінансування. До кінця 1994 р. партія деградувала (віднайти будь-яку інформацію щодо її подальшої діяльності неможливо).

Приклад УПССС – не тільки яскрава іпостась лідерської партії. Її поява та функціонування дає підстави для ще щонайменше трьох висновків. По-перше, з урахуванням того, що Е. Лашутін не мав українського громадянства, можна твердити, що у 1990-х роках в Україні могли створюватися, реєструватися та функціонувати партії, створені громадянами інших держав. По-друге, попри те, що, як вказувалося вище, членами (а отже, й лідерами) політичних партій, згідно з Конституцією 1996 р., можуть бути тільки громадяни України, законодавство у цій частині порушувалося: реєстрацію УПССС ніхто не скасовував. По-третє, анулювання реєстраційного свідоцтва партії відбулося, врешті-решт, згідно з рішенням Верховного Суду України тільки після планової перевірки діяльності УПССС Міністерством юстиції у 2003 р., що дозволяє твердити про те, що ретельно дбаючи про реєстрацію партій, держава у той же час мало переймалася фактично зниклими партіями, що й підтверджує більш ніж восьмирічний період існування УПССС «на папері» – з кінця 1994 р. до весни 2003.

Значення для партії лідера своїм способом продемонстрував й НРУ, який почав втрачати свою суспільну вагу й дробитися зі смертю В. Чорновола.

Якщо одні партії створювалися як лідерські і саме лідер брав на себе не тільки питання фінансування партії, але й формування її привабливого іміджу для виборців, то постання інших партій було результатом досягнення компромісів партійних еліт та укрупнення партійних організмів шляхом об'єднання. При цьому, показовим є те, що у 1990-х роках ми мали приклади кількох невдалих спроб таких об'єднань. В одних випадках, вони не визнавалися Мін'юстом (як це було, приміром, з об'єднанням у 1995 р. Партії прав людини, Української партії справедливості та Соціал-демократичної партії України /реєстраційний номер 419/ у СДПУ). В інших – нібито досягнуті домовленості лідерів партій про об'єднання політичних сил на якомусь з етапів руйнувалися, але причини цього або не оприлюднювалися, або якщо й оприлюднювалися, то у, так би мовити, «пом'якшеному варіанті».

Якщо спробувати відповісти на питання «*хто з ким хотів об'єднуватися?»,* хто був тим сильним, об'єднання з яким мало принести якісь дивіденди, то чітко простежимо тенденцію: до «сильних» у 1990-х рр. належала, насамперед, Народно-Демократична партія, «партія влади», яка у 1996 р. переживала період становлення. Вона стала своєрідним «центром тяжіння» для Трудового конгресу України (серед засновників якого були А. Гальчинський, А. Базилюк, А. Матвієнко, Ю. Єхануров, В. Єщенко, О. Разумков, К. Ситник, А. Толстоухов). ТКУ, заснований у квітні 1993 р., на своєму III з'їзді, що проходив у лютому 1996 р., прийняв рішення про саморозпуск заради «єднання центристських сил» та, як вказувалося, – «у зв'язку з утворенням НДП» [36]. *Таким чином, партія приносилася в жертву «партії влади», що переживала процес «народження».*

Прийняття нового виборчого закону та проведення на його основі парламентських виборів, суттєві зміни у динаміці виникнення партій, як і поступова трансформація політичного режиму у 1997 – 1998 рр. та більш стрімка – після

президентських виборів у 1999 р. (що проявилося у активному запровадженні авторитарних практик та імітації демократичних процедур) – свідчення на користь того, що кінець 1990-х рр. варто розглядати як час змін у розвитку багатопартійності.

Партії наприкінці XX – на початку XXI століття (початок третього періоду партогенезу; становлення партійної системи)

Кінець 1990-х років можна вважати часом, коли *багатопартійність досягла певної зрілості й стала основою для початку формування партійної системи*. Одним із свідчень на користь досягнення українською багатопартійністю відносно високого ступеня зрілості говорить той факт, що на початок 2012 р. продовжували діяти 64 із 100 партій, які були започатковані (зареєстровані) у 90-х роках попереднього століття. Серед цих 64 одна, найдавніша (Українська Республіканська партія, нині – Політична партія Українська платформа «СОБОР»), легітимізувалася у 1990 р., 5 (із 11 зареєстрованих) – 1991 р., 4 (із 6) – 1992 р., 9 (із 16) – 1993 р., 2 (із 7) – 1994 р., 2 (із 4) – 1995 р., 5 (із 5) – 1996 р., 9 (із 12) – 1997 р., 7 (із 13)– 1998 р., 20 (із 25) – 1999 р. Звісно, можна ставити питання *про природність довголіття низки нині діючих партій*, *про «генетичний зв'язок» деяких з них зі своїми попередницями*. Приміром, згаданої Політичної партії Українська платформа «СОБОР» – із Українською Республіканською партією, адже постійний ребрединг призвів до перетворення УРП в УРП «Собор», яка згодом «позбавилася» свого фундатора (Л. Лук'яненка), а у грудні 2011 р. провела об'єднавчий з'їзд із Політичною партією «Українська платформа» та заявила про зміну назви на Українська платформа «Собор», що призвело вже до вилущення навіть із назви «родимих плям республіканізму». Можна замислитися, наскільки «генетично» пов'язана нинішня Народно-Демократична партії патріотів України зі своєю «юридичною праосновою» – Партією Реабілітації Тяжкохворих України (зареєстрована у 1994 р.), яка спочатку взяла назву Партії Реабілітації Народу України, потім стала називатися Ліберально-демократичною партією патріотів України і, нарешті, постала у образі Народно-Демократичної партії патріотів України. Іншими словами, *наскільки природним було перетворення* «тяжкохворих» у «патріотів». Аналогічні питання можна ставити і до таких «партійних довгожителів», як Народна Партія («стартовим майданчиком» для якої, як і для її нинішнього лідера В. Литвина, була створена у 1996 р. Аграрна партія України), Єдиний Центр (у який трансформувалася Партія Приватної Власності) та ін. Але якщо абстрагуватися від питання природності партійної мімікрії, то можна твердити, що *наприкінці 1990-х років українська багатопартійність виявилася здатною стати наріжним каменем для початку розбудови партійної системи, яка після парламентських виборів 1998 р. набула конфігурації із 9 партій, представники яких здобули мандати депутатів Верховної Ради України.*

Серед цих 9 партій було щонайменше три сили, які могли претендувати на роль домінуючої: КПУ як партія, яку підтримала найбільша кількість виборців; Народний Рух України як сила зі статусом найдавнішої опозиції, що прагла контролю над ситуацією у державі (яка хоч і набрала значно менше голосів, ніж лідерка перегонів, але все ж посіла друге місце у виборчому рейтингу), і Народно-Демократична партія, яка, закріпившись на п'ятій позиції у рейтингу, мала

особливість – була «партією влади». Вона була «партією влади» у тому сенсі, що обслуговувала режим Л. Кучми, а не реально володіла владою. Втім, партія була надто слабкою, щоб монополізувати право обслуговувати режим, увійти у державу і на свій розсуд розпоряджатися державними ресурсами.

Жодна із трьох претенденток на статус домінуючої такою не стала. Історичний час панування КПУ невмолимо зменшувався (що, врешті-решт, призведе до *поступової гібридизації партії* на початку нового століття зі збереженням «розкрученого бренду» – назви). НРУ після смерті лідера переживав не найкращі часи: Чорноволову спадщину руйнували і виплекані партією нові амбітні «гетьмани», і партії-спойлери на зразок Народного Руху України за єдність (саме про таких А. Вілсон писав, що вони мали мізерні шанси самостійного досягнення успіху, а задумувалися для того, щоб внести розбрат у певну «політичну нішу» й відібрати голоси у опозиції). Що ж до НДП, то вона була одним із перших проявів втручання Президента у структуризацію партійної системи і парламенту, але це не забезпечило їй можливості домінування у парламенті. До того ж, вона скоро була виштовхнута з «владного Олімпу» СДПУ(о).

Помітним явищем 2000 р. став об'єднавчий процес таких п'яти партій, як Партія солідарності України, Партія труда, Всеукраїнська Партія Пенсіонерів, Політична партія «За красиву Україну» та Партія регіонального відродження України. У липні 2000 р. голови цих п'яти політичних партій дійшли згоди щодо об'єднання у єдину політичну силу, а у листопаді 2000 р. запрацювала нова політична сила – Партія регіонального відродження «Трудова солідарність України». На об'єднавчому з'їзді констатувалося, що партія стала першою, яка постала внаслідок свідомої консолідації організаційних, масово-політичних, кадрових та майнових ресурсів п'ятьох суб'єктів об'єднання. У березні 2001 р. партія змінила назву на Партія регіонів.

Аналізуючи об'єднавчий процес, внаслідок якого постала Партія регіонів, варто звернути увагу на три моменти. Перший. Процес називався *об'єднавчим*, але у наказі Мін'юсту №12/5 від 28 лютого 2001 р. насправді йшлося не про об'єднання, а про реорганізацію чотирьох партій «шляхом *приєднання* [курсив – *М. К.*] до Партії регіонального відродження України». Тобто законодавець не розглядав цей процес як об'єднання рівноцінних суб'єктів: відбулося приєднання «слабших до сильнішого».

Другий момент цікавий з огляду пошуку відповіді на питання, *«які партії виявилися здатними до об'єднання?»*. Характеристики цих партій такі: із п'яти партій чотири були засновані у 1997 – 1998 рр., три – у м. Донецьку (Партія солідарності України, Партія труда, Партія регіонального відродження України), по одній – у м. Дніпропетровську (Політична партія «За красиву Україну») та у м. Києві (Всеукраїнська Партія Пенсіонерів). Тобто із п'яти партій чотири були політичними утвореннями, що постали на Сході та Південному Сході України. Таким чином, *серед регіонів України саме Схід та Південний Схід першими виявилися спроможними до об'єднання на рівні політичних партій.*

Зрештою, третій момент пов'язаний із з'ясуванням того, *хто привів партійні команди до об'єднання?* Вивчення біографічних даних* дозволяє говорити про те,

* *В. Рибак* (очільник Партії регіонального відродження України) – народився у м. Донецьку, 1988 – 1992 рр. – голова районної ради народних депутатів (м. Донецьк), 1992 – 1998 рр. – перший заступ-

що, по-перше, творцями першого великого результативного об'єднавчого процесу стали люди, вихідці зі Сходу та Півдня України; по-друге, три лідери партії з п'яти на момент створення Партії регіонального відродження «Трудова солідарність України» (Партії регіонів) були чинними народними депутатами Верховної Ради України III скликання, а двоє – народними депутатами Верховної Ради України попереднього, II скликання; по-третє, три із п'яти партійних лідерів (В. Ландик, П. Порошенко, Л. Черновецький) були тісно пов'язані із великим бізнесом.

Іншою особливістю Партії регіонів було те, що об'єднання постало не на ідеологічному ґрунті, а суто прагматичному: членство у партії мало забезпечити якісь «блага» (або, у термінології Е. Хейвуда, партія розглядалася як «трамплін для політиків»). Тобто *стимули до об'єднання були суто селективними (передбачали отримання вигоди і не були пов'язані із задоволенням потреб ідентифікації та солідарності).* До такого висновку підводить той факт, що, приміром, Г. Самофалов пробув головою Всеукраїнської Партії Пенсіонерів близько місяця – у жовтні 2000 р., а у листопаді того ж року уже був членом президії Партії регіонального відродження «Трудова солідарність України». Якщо взяти до уваги, що до короткотермінового головування у ВПП Г. Самофалов з 1997 р. був членом Партії регіонального відродження України, а з березня 1999 р. – членом політвиконкому ПРВУ [37], то «кочування» з партії у партію було скоріш за все наслідком «тіньових» домовленостей: з часом, коли інтереси учасників об'єднання розійшлися, коли претензії на «розмір благ» не виправдалися, партію залишили, приміром, П. Порошенко та Л. Черновецький (перший у 2002 р. став членом Партії «Народний Союз «Наша Україна», а другий – очільником «Християнсько-Ліберальної партії України»).

Момент перетворення Партії регіонального відродження України у потужну Партію регіонів був досить символічним: вона постала у час, коли внаслідок розколу та під тиском політтехнологій, використовуваних опонентами, із політичної арени сходила найпотужніша політична сила 1990-х років – Народний Рух України, перетворюючись поступово на одну із маловпливових опозиційних партій.

Початок нового століття ознаменувався прийняттям у квітні 2001 р. Верховною Радою Закону України «Про політичні партії в Україні», конституційною

ник голови виконавчого комітету Донецької міськради, голова Донецької міськради, з 1998 р. – народний депутат України; *П. Порошенко* (Партія солідарності України) – народився у м. Болграді Одеської області, 1991 – 1993 рр. – генеральний директор акціонерного товариства «Біржовий дім «Україна», 1993 – 1998 рр. – генеральний директор ЗАТ «Український промислово-інвестиційний концерн» (м. Київ), з 1998 р. – народний депутат України; *В. Ландик* (Партія труда) – народився у м. Часів-Яр Артемівського району Донецької області, у 1987 – 1993 рр. – генеральний директор ВО «Електропобутмаш» (АТ «Норд», м. Донецьк), 1993 – 1994 – віце-прем'єр-міністр України. 1994 – 1998 рр. – народний депутат України, з 1999 р. – президент ЗАТ «Група НОРД»; *Л. Черновецький* (Політична партія «За красиву Україну») – народився у м. Харкові, 1990 – 1992 рр. – генеральний директор комерційного консультаційного і науково-дослідного центру «Правекс» (м. Київ), 1992 – 1996 рр. – президент концерну «Правекс» (м. Київ), 1994 – 1998 рр., 1998 – 2002 рр. – народний депутат України (Верховна Рада України II та III скликання); *Г. Самофалов* (Всеукраїнська Партія Пенсіонерів) – народився у м. Тулі (нині – Російська Федерація), 1982 – 1995 рр. – голова Кемеровського обласного комітету ДТСААФ, голова Донецького обласного комітету товариства сприяння обороні України, 1994 – 1998 рр. – народний депутат України.

реформою 2004 р., «помаранчевою революцією», переходом до пропорційної системи виборів.

У законі «Про політичні партії в Україні» було дано визначення політичної партії: «Політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах». З того часу Закон України «Про об'єднання громадян» (1992 р.) почав застосовуватися до політичних партій лише у тій частині, в якій не міг бути застосований закон «Про політичні партії в Україні». У липні 2001 р. Наказом Міністерства юстиції України були затверджені форми реєстрів політичних партій – для реєстрації політичних партій Міністерством юстиції України, а також форми для реєстрації місцевих партійних організацій (окремо у області, місті, районі) територіальними органами Мін'юсту України[*].

Аналіз закону 2001 р. Венеціанською комісією зумовив критику ряду його положень з боку останньої[**]. У подальшому (у 2003 – 2009 рр.) до закону сім

[*] Див.: Мін'юст України; Наказ, Форма від 03.07.2001 №556/7 Про затвердження форм реєстрів політичних партій, обласних, міських і районних організацій або інших структурних утворень, передбачених статутом партії. – http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o60y2001 Згідно з Наказом у реєстрі політичних партій має бути відображена така інформація щодо партій: дата подання документів для реєстрації партії, назва політичної партії та її юридична адреса, дата затвердження статуту та програми, дата реєстрації партії та реєстраційний номер, основні завдання політичної партії, відомості про її керівні органи, про зміни у документах, про сплату реєстраційного збору. Реєстр місцевих організацій партій має містити таку інформацію: дату надходження документів для реєстрації організації партії, назву, реєстраційний номер і дату реєстрації партії, назву організації політичної партії, дату і номер протоколу відповідних установчих зборів, які приймали рішення про утворення місцевого осередку партії, місцезнаходження місцевої організації, дату реєстрації місцевої організації та реєстраційний номер, відомості про керівні органи, про зміни у документах, про наявність чи відсутність у організації статусу юридичної особи. Частково інформація з Реєстру політичних партій є доступною на веб-сторінці Міністерства юстиції України – http://www.minjust.gov.ua/parties

[**] Зокрема, критику положення ст.3, згідно з яким «політичні партії в Україні створюються і діють тільки із всеукраїнським статусом». Венеціанська комісія зауважила, що таке положення є юридичною перешкодою на шляху утворення партій, які б зосереджували свою діяльність на питаннях регіонального значення (наприклад, в Автономній Республіці Крим). (Див.: Opinion on The Ukrainian Legislation on political parties adopted by the Venice Commission at its 51st Plenary Session (Venice, 5-6 July 2002) on the basis of comments by: Mr Kaarlo Tuori (Member, Finland), Mr Hans-Heinrich Vogel (Substitute member, Sweden), Mr. Valeriu Stoica (Romania). – Пункт 9. – http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL-AD%282002%29017-e.asp). А у Кодексі належної практики у сфері політичних партій Венеціанська комісія наголосила, що державні органи не повинні обмежувати право утворення політичних партій як на національному, так і на регіональному та місцевому рівнях. (Див.: Code of Good Practice in the field of Political Parties adopted by the Venice Commission at its 77th Plenary Session (Venice, 12-13 December 2008) and Explanatory Report adopted by the Venice Commission at its 78th Plenary Session (Venice, 13-14 March 2009). – Пункт 14. – http://www.venice.coe.int/docs/2009/CDL-AD(2009)021-e.asp). Крім того, Венеціанська комісія відзначила, що вимоги щодо утворення партій є надмірно деталізованими, а встановлений своєрідний бар'єр у вигляді вимоги необхідності збору 10 тис. підписів у двох третинах районів двох третин областей, міст Києва і Севастополя та в Автономній Республіці Крим є надто високий. Комісією також було відзначено, що закон, визначаючи підстави для заборони партії, не проводив чіткого розмежування між несуттєвими та суттєвими правопорушеннями, тому кожне правопорушення фактично може призвести до скасування реєстрації партії. (Див.: Opinion on The Ukrainian Legislation on political parties… – Пункти 7, 26). Висловлювалися й інші зауваження.

разів вносилися поправки. Зокрема – 2003 р. (у зв'язку із запровадженням державного фінансування політичних партій), 2004 р. (у зв'язку із прийняттям Закону України «Про вибори народних депутатів»), 2005 р. (двічі: зокрема, 6 липня законодавець додав положення про те, що членами партій не можуть бути працівники органів державної податкової служби та положення про порядок легалізації первинних осередків політичної партії, яким статутом партії не надається право юридичної особи; 7 липня закон про партії зазнав змін у зв'язку із внесенням змін до закону про вибори народних депутатів України), 2006 р. (було внесено зміни у частині щодо фінансової звітності партій), 2007 р. (щодо фінансування політичних партій) та 2009 р. (додано пункт про неможливість членства у партіях персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України). У червні 2007 р. за конституційним поданням 70 народних депутатів України справу щодо конституційності положень Закону про утворення політичних партій в Україні розглядав Конституційний Суд України. Восени того ж року Конституційний Суд приймав рішення у справі за конституційним поданням Міністерства юстиції України щодо офіційного тлумачення положень Закону, які стосувалися порядку утворення та реєстрації партійних організацій.

У 2000 р. в Україні було зареєстровано 19 партій[*]. У рік прийняття закону про партії (2001 р.) – 22[**], 2002 р. – 2[***], 2003 р. – 2[****], 2004 р. – 8[*****], 2005 р. – 24[******],

[*] 2000 р. – Народна партія вкладників та соціального захисту, Українська партія «Єдність», Українська Народна партія «Собор», Зелена партія України, Партія промисловців і підприємців України, Партія Соціального Захисту (*нині* – Політична партія «За Україну!»), Всеукраїнська партія Миру і Єдності, Партія Всеукраїнське об'єднання лівих «Справедливість» (*нині* – Партія «Об'єднані ліві і селяни»), Українська партія захисту прав споживачів, Політична партія «Трудова Україна», Партія «Прагматичний вибір», Партія захисту знедоленого народу України (*нині* – Всеукраїнська партія Народної Довіри), Політична партія Український Союз Праці «Орій», Партія Ліберально-демократичні реформи (*згодом* – Партія Світло зі Сходу, *остання назва* – Політична партія «ЗУБР»), Партія інтелігенції України, Партія «Націонал-демократичне об'єднання «Україна», Комуністична партія України (оновлена), Народний Рух України за єдність, Українська політична партія «Християнський рух».

[**] 2001 р. – Політична партія «Нова політика», Зелена екологічна партія України, Екологічна партія України «Захист» (*нині* – Зелена екологічна партія України «Райдуга), «Соціал-демократична партія молоді», Екологічна партія України, Партія «Солідарність», Українська партія зелених, Українська морська партія, Комуністична партія робітників і селян, Жіноча Демократична партія (*нині* – «Жінки за майбутнє» Всеукраїнське політичне об'єднання), Українська партія, Партія «За Русь єдину» (*нині* – Партія «Руський блок»), Партія «Союз народів України», Всеукраїнська партія духовності і патріотизму, Всеукраїнська партія міжнаціонального порозуміння «Новий Світ», Зелена партія України – XXI, Партія розбудови, правозахисту недержавних організацій України – «Партія правозахисту» (*остання назва* – Політична партія «Партія Правозахисту»), Політична партія «Вітчизна», Партія захисту інтересів селян України, Партія «Український Національний Конгрес», Політична партія «Громадський контроль», Політична партія «Партія за військових» (*нині* – Політична партія «Партія екологічного порятунку «ЕКО+25%»).

[***] 2002 р. – Соціально-екологічна партія «Союз. Чорнобиль. Україна.», Політична партія «Союз анархістів України».

[****] 2003 р. – Політична партія «Слов'янський народно-патріотичний союз» (*згодом* – Політична партія України «Партія політики ПУТІНА», *нині* – Політична партія України «РУСЬ ЄДИНА»), Всеукраїнська політична партія – Екологія та соціальний захист.

[*****] 2004 р. – Партія «ВІДРОДЖЕННЯ», Соціально-Християнська Партія, Всеукраїнська політична партія «БРАТСТВО», Партія «Народна влада», Партія державного нейтралітету України, Колгоспна партія України, Партія «Народний вибір» (*нині* – Партія «Соціалістична Україна»), Партія Свободи (*нині* – Політична партія «Сила і Честь»).

[******] 2005 р. – Політична партія «Всеукраїнський патріотичний союз», Політична Партія «ТРЕТЯ СИЛА», Партія «Наш Дім Україна», «КМКС» Партія угорців України, Українська партія честі, боротьби з корупцією та організованою злочинністю, НАРОДНА ЕКОЛОГІЧНА ПАРТІЯ, Республіканська Партія

2006 р. – 12[*], 2007 р. – 4[**], 2008 р. – 20[***], 2009 р. – 12[****] , 2010 р. – 14[*****], 2011 р. – 16[******] партій. Статистика свідчить, що пік активності у створенні партій

України, Політична партія «Європейська столиця» (*згодом* – Політична партія «Нова Країна», *нині* – Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка»), Політична партія «Нова демократія» *(згодом* – Політична партія «Громадянська платформа», *нині* – Політична партія «Нова демократія»), Політична партія «Партія здоров'я» (*нині* – Партія Народної Дії «НАДІЯ»), Політична партія «Народний Союз Наша Україна» (*згодом* – Народний Союз Наша Україна, *нині* – Політична партія «Наша Україна»), Політична партія «Могутня Україна» (*нині* – Політична партія «Громадянська позиція»), Демократична партія угорців України, Українська партія «Зелена планета», Політична партія «Україна Соборна», Партія Труда, Партія патріотичних сил України (*нині* – Партія «Громадська солідарність»), Політична партія «Наша партія» (*нині* – Політична партія «Європейська платформа»), Політична партія «Інформаційна Україна», Українська Консервативна партія, Політична партія «Совість України», Політична партія «Справедлива Україна», Політична партія ПОРА (*нині* – Громадянська партія «ПОРА»), Політична партія «НАРОДНА ПАРТІЯ НОВА Україна» (*нині* – Партія «СЕЛЯНСЬКИЙ БЛОК «АГРАРНА УКРАЇНА»).

[*] 2006 р. – Політична партія «Соціал-Патріотична Асамблея Слов'ян», Політична партія «Народно-трудовий союз України», Політична партія «Партія ПРАВА», Політична партія «СПІЛЬНА ДІЯ», Політична партія «Європейська партія України», Політична партія «Велика Україна», Політична партія «Партія гуманістів України» (*нині* – Політична партія «Ліберально-гуманістична партія «Товариш»), Аграрна партія України, Політична партія «ЄВРОТУРБОТА» (*нині* – Політична Партія «КОЗАЦЬКА СЛАВА»), Політична партія «Політичне об'єднання «Пряма дія», Українська республіканська партія Лук'яненка (*нині* – Українська республіканська партія), Українська партія.

[**] 2007 р. – Політична партія «Українські соціал-демократи», Партія «Відродження українського села» (*нині* – «Партія селян»), Партія «Київська Русь», Політична партія «Народна трудова партія» (*згодом* – Політична партія «Демократичний фронт», *нині* – Політична партія «Фронт Змін»).

[***] 2008 р. – Політична партія «Права воля України», Політична партія «Союз Лівих Сил», Політична партія «Партія нового покоління України», Всеукраїнська козацька партія, Політична партія «РУСИЧИ», Політична партія «Партія Козаків України», Політична партія «Козацька Українська Партія», Політична партія «Україна Майбутнього», Політична партія «Захист місцевих інтересів народу», Політична партія «Пробудження», Політична партія «Народна воля», Політична Партія «САМОВРЯДНА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА», Політична партія «Партія захисту прав людини», Політична партія «ВОЛЯ» (*нині* – Політична партія «ЗЕЛЕНІ»), Громадянська партія України (*нині* – Політична партія «Кияни передусім!»), Політична партія «Єдина Країна», Політична партія «Громадський рух України», Політична партія «Авангард» (*нині* – Політична партія «Руська Єдність»), Прогресивно-Демократична Партія України, Політична партія «Правда».

[****] 2009 р. – Політична партія «ПРАВО І СПРАВЕДЛИВІСТЬ», Політична партія «Аграрно-Промисловий Союз», Політична партія «Партія Народний порядок», Політична партія «Український Республіканський Альянс», Політична партія «Українська платформа», Політична партія «Всеукраїнська партія «Дітей війни», Політична партія «ДІТИ ВІЙНИ «НАРОДНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ» Політична партія «Рідне місто», Політична партія «Наш Дім», Політична партія «Партія сильної влади», Політична партія «Справедлива країна», Політична партія «Партія місцевого самоврядування».

[*****] 2010 р. – Політична партія «Праведність», Інтернет партія України, Політична партія «Партія Народний Захист», Політична партія «ЗАХИСТ», Політична партія «Закон і Порядок», Політична партія «Твоя Україна», Політична партія «За справедливість та добробут», Політична партія «Народна сила», Політичне об'єднання «Рідна Вітчизна», Політична партія «Молодь до ВЛАДИ», Політична партія «Ведуча сила», Політична партія «Партія української молоді», Політична партія «Українська Радикально-Демократична Партія», Політична партія «Українська Козацька Партія».

[******] 2011 р. – ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НОВЕ ЖИТТЯ», Політична партія «Мерітократична партія України», Політична партія «Міст», Політична партія «Відродження та розвиток», Політична партія «Народна ініціатива», Політична партія «Наш час», Політична партія «Інтернет партія України», Політична партія «Блокова партія», Політична партія «Демократичний альянс», Політична партія «Українська партія респонсизму», Партія «Сам за себе», Політична партія «Партія українського народу», Політична партія «Народний парламент», Політична партія «Духовна Україна», Політична партія «Робітнича партія України», політична партія «ВЛАСНА СИЛА».

припав на 2005 р., коли було зареєстровано 24 партії. Більше того – 7 з них[*] були зареєстровані 25 березня – за добу до того моменту, після якого згідно із законом зареєстровані менше ніж за рік партії втрачали право брати участь у майбутніх – 2006 р. – парламентських виборах.

Особливістю партій, які поставали на зламі століть, було те, що вони (такі, як Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», Політична партія «Трудова Україна», Партія «Демократичний Союз») представляли інтереси фінансово-промислових груп чи правлячої політичної еліти (*найбільш впливових прибічників*). Деякі з них в умовах зміни Президентом Л. Кучмою напряму політичного розвитку та все більш помітного запровадження у процес управління державою та суспільством авторитарних практик й імітацію демократичних виборчих процедур, негативного ставлення Президента до перспективи проведення у 2002 р. виборів до парламенту на пропорційній основі[**] (що сприяло б подальшій структуризації партійної системи) – фактичне нав'язування суспільству «правил гри» (своїм способом підтвердивши тезу Дж. Сарторі, що «виборча система є найбільш специфічним інструментом політичної маніпуляції») формувалися безпосередньо «у тіні» Адміністрації Президента і ставали «реквізитом режиму»[***]. Формальне використання інституту виборів, референдумів для реалізації неформальних норм, дозування політичної участі віддзеркалювало «збій» у «конституюванні демократії», загальмовувало нормальний (еволюцію через укорінення та дотримання алгоритму демократичних змін) розвиток партійної системи та забезпечувало недемократичну консолідацію режиму перед президентськими виборами 2004 р.

Аналіз багатопартійності схиляє до постановки суто теоретичного питання: чи можна вважати усі партії, які виникли на зламі XX – XXI століття, *новими*, новими у сенсі, про який було зауважено М. Тевітс: «Новою є та партія, яка виникла або внаслідок розколу в існуючій партії, або справді є новою у тому сенсі, що утворюється без допомоги членів існуючих партій» [38]. З урахуванням цього зауваження навряд чи можна твердити, що такі партії, як НДП, Партія «Демократичний Союз» (як і деякі інші) були справді *новими* партіями, адже формувалися завдяки підтримці представників уже функціонуючих партій і влади.

Початок століття засвідчив, що *українські партії у своїй масі не були зорієнтованими на суспільство*, про що дозволяє говорити, наприклад, ступінь поширеності партійних структур у регіонах держави. Так, на 1 січня 2001 р. в Україні діяло 109 партій [39], зареєстрованих Міністерством юстиції України, але лише 12 з них мали легалізовані осередки в усіх регіонах України. Серед них – «стара» та «нова» «партії влади» – НДП та СДПУ(о) та кілька провладних партій

[*] Партія Труда, Партія «Громадянська солідарність», Політична партія «Європейська платформа», Політична партія «Інформаційна Україна», Українська Консервативна партія, Політична партія «Совість України», Політична партія «Справедлива Україна».

[**] Що передбачалося у першому варіанті Закону України «Про вибори народних депутатів України». Втім, Президент Л. Кучма п'ять разів накладав на Закон вето, настійно рекомендуючи депутатам, з-поміж іншого, зберегти мажоритарно-пропорційну систему виборів.

[***] Наприклад, Партії «Демократичний Союз», яка сприяла організації збору підписів за проведення референдуму у 2000 р., що був своєрідним «народним прикриттям» прагнень Л. Кучми щодо проведення конституційно-правової реформи заради розширення та концентрації владних повноважень Президента.

(«придатків режиму», виконавців його замовлень) – Партія «Демократичний союз», ДемПУ, Аграрна партія України, Партія «Соціал-демократичний союз»; традиційно КПУ та СПУ; впливові у 1990-х роках НРУ та КУН; двоє представників бізнесу, які вже також побували при владі – Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» та Всеукраїнське об'єднання «Громада». 18 партій не мали обласних осередків[*]. 12 партій не мали жодного осередку[**], що й свідчить на користь того, що партії *відвернулися від суспільства*.

Відвертаючись від суспільства, вони зосереджували свою увагу на державі і владі. Приміром, Всеукраїнська партія міжнаціонального порозуміння «Новий Світ», зареєстрована Мін'юстом у березні 2001 р. (співголови: Л. Скорик, В. Гажаман, А. Киреєв), створювалася, можна твердити, лише для участі у виборах до Верховної Ради України 2002 р., адже, не потрапивши до парламенту, лідери партії фактично згорнули її діяльність (хоча офіційно партія припинила діяльність згідно з рішенням Верховного Суду України від 9 червня 2003 р. та Наказу Міністерства юстиції України від 13.06.03 № 65/5). Таким же коротким було політичне життя ще однієї учасниці виборчих перегонів – Партії «Світло зі Сходу» (осінь 1999 – весна 2003 р.), як і низки інших. Ще один приклад, що вартий уваги, – створення (у червні 2001 р.) та реєстрація Мін'юстом України (у вересні того самого року) Партії захисту інтересів селян України (ПЗІСУ). Справа далі Установчого з'їзду у керівництва партії не пішла: 11 січня 2001 р. відбувся 2-й етап Установчого з'їзду, який розглянув питання про єдність лівоцентристських сил і про об'єднання ПЗІСУ із Соціалістичною партією України. Голова партії І. Бокий, виступаючи на форумі та обстоюючи думку про об'єднання із СПУ, заявив, що «діяти розрізнено – означає прирікати себе на політичне небуття», під яким він розумів «відсутність представників партії у Верховній Раді» [40]. Така «істина» лідеру ПЗІСУ відкрилася за коротенький термін діяльності партії, до того ж – трохи більше ніж за рік до парламентських виборів 2002 р. Можна припустити, що було досягнуто домовленостей між лідерами двох партій про участь у виборах (І. Бокий посів другу позицію у виборчому списку кандидатів від СПУ), а про фактичне об'єднання партій не йшлося, хоча б тому, що у липні 2002 р. Мін'юст України вказав І. Бокому на відсутність рішення Соціалістичної партії України про приєднання до її лав ПЗІСУ [41].

Ситуація із ПЗІСУ свідчить, що партія мислилася засновниками лише як інструмент входження у владу. Коли ж цей інструмент (з тих чи інших причин) виявлявся недосконалим і не спрацьовував, його «міняли». Технологія «партія в обмін

[*] Жодного обласного осередку не мали: Зелена партія України, Комуністична партія (трудящих), Партія вільних селян і підприємців України, Партія інтелігенції України, Партія «Національно-демократичне об'єднання «Україна», Партія «Нова генерація України», Партія Приватної Власності, Партія Радикального Прориву, Партія «Русько-Український Союз», Партія Свідомості Третього Тисячоліття, Партія Свободи, Партія «Союз труда», Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Центр», Політична партія «Єдина Київська Русь», Політична партія «Русь єдина», Прогресивно-автомобільна партія України, Українська політична партія «Християнський рух», Християнсько-ліберальний Союз.

[**] Це, зокрема, Комуністична партія (трудящих), Партія вільних селян і підприємців України, Партія інтелігенції України, Партія «Нова генерація України», Партія Приватної Власності, Партія «Русько-Український Союз», Партія Свободи, Партія «Союз труда», Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Центр», Політична партія «Єдина Київська Русь», Українська політична партія «Християнський рух», Християнсько-ліберальний Союз.

на мандат» ставатиме надалі все поширенішою і демонструватиметься суспільству дедалі частіше. «Об'єднання» партій, як правило, проголошуватиметься і, відповідно, відбуватиметься на рівні керівництва партії (чи навіть лише лідера, який, вступаючи в цю, іншу, партію, входив у її керівні органи, його прізвище з'являлося у верхній частині її виборчого списку), але відстежити його механізм та з'ясувати як і чи ж відбувалося воно насправді на місцях – можливості немає, оскільки бракує конкретних «документальних слідів» процесу.

Увагу на питанні подальшого «захоплення влади й держави» під час парламентських виборів 2002 р. сконцентрував і Президент, наслідком чого стало утворення пропрезидентськими силами Виборчого блоку політичних партій «За Єдину Україну!» (із п'яти упривілейованих партій, можливості яких засвідчили несправедливість виборів, відсутність рівних умов для участі у виборчих перегонах), який очолив *безпартійний глава Адміністрації Президента України* В. Литвин (ставши «інструментом» Президента для створення *керованого* «непредставницького» парламенту). Опозиційні до режиму Л. Кучми партії (у кількості 10-ти, які увійшли до складу Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна») також довірили свою долю на виборах *безпартійному* – В. Ющенку. Цей момент є показовим у тому сенсі, що вкрай слабка інституціоналізація партій змушувала їх: а) блокуватися, б) погоджуватися на лідерство безпартійних, які володіли певним ресурсом (в одному випадку – адміністративним, в іншому – іміджевим). *Самі ж вибори мали вигляд демократичної конкуренції для мас, але недемократичного протистояння для груп еліт, уособленням яких були партії.*

Як видно із таблиці 2, у виборах 2002 р. загалом взяли участь 63 із 130 офіційно зареєстрованих політичних партій. Самостійно включилась у виборчі перегони 21 партія, 42 – у складі блоків. Російський націоналізм у виборах був представлений як ніколи перед тим широко. Так, на місця у Верховній Раді претендував Виборчий блок політичних партій «ЗУБР» (За Україну, Білорусію, Росію), до якого, крім згаданої вище Партії «Світло зі Сходу» увійшла Партія «Союз труда»; Виборчий блок політичних партій «Блок Наталії Вітренко», що об'єднав Партію Освітян України (нині – Партія «Єдина Україна») та Прогресивну соціалістичну партію; «Руський блок», що складався із трьох партій – Партії «За Русь єдину», Партій «Русько-Українського Союзу» (РУСЬ) та Партії «Союз». Конституційно-демократична партія йшла на вибори у складі Виборчого блоку політичних партій «Команда Озимого Покоління».

Табл. 2

Кількість партій-учасниць та переможниць виборів до Верховної Ради України IV скликання (у складі блоків та самостійно)

Рік чергових/позачергових виборів	Загальна кількість партій-учасниць виборів (у складі блоків та самостійно)	Кількість партій, які стали парламентськими (у складі блоків та самостійно)
2002	63 (42 у складі 12 блоків та 21 – самостійно)	22 (19 у складі 3 блоків та 3 – самостійно)

Учасниками виборчих перегонів стали й чотири комуністичні партії – Комуністична партія робітників і селян, Комуністична партія України та Комуністична партія України (оновлена), Комуністична партія (трудящих). Жоден і зазначених блоків до парламенту не потрапив. Що ж до партій, то народними депутатами знову стали представники КПУ (здобувши 19,98% голосів виборців, 59 мандатів), які вперше з моменту унезалежнення України поступилися за чисельністю виборених мандатів іншій політичній силі – Виборчому блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна» (здобув 23,57% голосів виборців, 70 мандатів).

Наслідком виборів стало переформатування партійної системи: відтоді вона була представлена 22 партіями. *Партійна система зразка 1998 р. не змогла самовідтворитися в умовах потужного адміністративного тиску, втручання виконавчої влади у виборчий процес.*

У березні 2003 р. Мін'юст розпочав перевірку партій на предмет дотримання ними закону про політичні партії, за результатами якої та відповідно до рішень Верховного Суду України були анульовані реєстраційні свідоцтва 28 партій[*], які, відповідно, були виключені із Реєстру об'єднань громадян[**]. На 1 листопада 2003 р. партійне середовище, за даними Мін'юсту України, складалося із 96 партій. Найбільша кількість партій була представлена у Донецькій області (81 обласна, 423 районних, 648 районних у містах та 1026 міських організацій політичних партій), а найменша – у Чернівецькій (73 обласні, 409 районних, 108 районних у містах та 157 міських організацій політичних партій) [42]. Найбільш розгалужену мережу серед українських партій мала колишня «партія влади» – НДП, яка зареєструвала у державі 905 структурних підрозділів. А далі місця в рейтингу партій з найбільш розвинутою структурою розподілилися таким чином:

[*] Прогресивно-автомобільної партії України, Партії Свідомості Третього Тисячоліття, Партії Свободи, Політичної партії «ЗУБР», Всеукраїнського політичного об'єднання «Державна самостійність України», Політичної партії «Єдина Київська Русь», Екологічної партії України, Всеукраїнської партії жіночих ініціатив, Соціал-Демократичної партії молоді, Партії національного врятування України, Всеукраїнської партії Центру «Громадянська злагода», Партії духовного, економічного і соціального прогресу, Політичної партії «Красива Україна», Всеукраїнської партії міжнаціонального порозуміння «Новий світ», Партії інтелігенції України, Партії слов'янської єдності України, Партії «Союз народів України», Партії економічного відродження, Всеукраїнського Об'єднання Християн, Партії «Український Національний Конгрес», Української Консервативної Республіканської партії, Української християнсько-демократичної партії, Партії комуністів (більшовиків) України, Української партії солідарності та соціальної справедливості, Жіночої народної партії (об'єднаної), Української партії, Української партії захисту прав споживачів, Політичної партії Український Союз Праці «Орій».

[**] У 90-ті роки минулого – на початку XXI століття Міністерством юстиції України вівся Реєстр об'єднань громадян. Наказ Мін'юсту №2226/5 від 19.12.2008 «Про затвердження Положення про Єдиний реєстр громадських формувань» передбачав впровадження відповідного Єдиного реєстру (з 31.03.2009 р.). Цей, останній, почавши надання інформації на запити фізичних та юридичних осіб з жовтня 2009 р., діє донині. Підрозділом Реєстру є «Реєстр політичних партій» (див.: http://www.minjust.gov.ua/parties). Указ Президента України №1085 від 09.12.2010 р. «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» передбачав створення Державної реєстраційної служби України, на яку мали бути покладені «функції з реалізації державної політики у сфері реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, у сфері реєстрації релігійних організацій, а також функції Міністерства юстиції України з реалізації державної політики у сфері реєстрації». Указом Президента України від 06.04.2011 р. було затверджено Положення про Службу, яка нині й здійснює реєстрацію політичних партій.

«Жінки за майбутнє» Всеукраїнське політичне об'єднання мало 868 структурних утворень, Партія «Демократичний союз» – 866, Комуністична партія України – 815, ВО «Батьківщина» – 808, Партія регіонів – 807, СДПУ(о) – 803, Соціалістична партія України – 803, Українська народна партія – 782, Аграрна партія України – 702. Найменшу мережу мала Партія вільних селян і підприємців України – 16, Партія Приватної Власності (*нині* – Єдиний Центр) – 19, Політична партія «Партія за військових» (*нині* – Політична партія «Партія екологічного порятунку «ЕКО+25%»») – 20, Комуністична партія (трудящих) – 21, Партія захисту знедоленого народу України – 29, Партія «Союз труда» – 32, Партія Радикального Прориву – 38, ОУНвУ – 40, ЛДПУ – 42, Партія «Русько-Український Союз» – 43.

У столиці, м. Києві, було зареєстровано 98 регіональних структур політичних партій та 640 районних у містах. Всього в Україні було зареєстровано 2 262 обласних (регіональних), 16 374 районних, 4 390 районних у містах та 8 605 міських структурних підрозділів політичних партій.

Характерною особливістю партогенезу початку XXI століття стала спроба Міністерства юстиції України у жовтні 2004 р. домогтися заборони однієї з партій – УНА. Звернувшись до Верховного Суду України з відповідним поданням, Мін'юст вказав, що підставою для нього є порушення УНА вимог статей 21, 24, 37 Конституції України, статті 5 Закону України «Про політичні партії в Україні». Міністерство стверджувало, що УНА, організувавши мітинги та демонстрації, супроводжувала ці акції розповсюдженням агітаційних матеріалів та листівок із закликами, які розпалювали міжнаціональну та міжетнічну ворожнечу. Крім того, було наголошено, що аналогічні заклики розміщувалися на офіційному сайті партії у Мережі, у прес-релізах УНА. Верховний Суд, вивчивши справу, зазначив, що міністерством не було надано доказів про те, що «перераховані в поданні та організовані партією мітинги й демонстрації були спрямовані на розпалювання міжетнічної чи расової ворожнечі та посягання на права й свободи людини чи дані про адміністративне або кримінальне переслідування членів партії за такі дії. Не спрямовані на розпалювання міжетнічної чи расової ворожнечі та посягання на права й свободи людини надані суду публікації партії». Суд вказав, що вирази, які інкримінувалися партії, він розглядав у контексті «передвиборчих політичних спорів та обговорення проблем, що стосуються життя суспільства», як «оціночні судження», думки, критичні зауваження та «дуже різкі висловлювання», що були спрямовані на політичних діячів, державні органи чи громадські організації «з метою участі партії в державно-політичному житті та здійснення реального впливу на вироблення державної політики задля реалізації партійної програми». Виходячи «з вимог плюралізму думок, свободи поглядів і діяльності політичних партій, з урахуванням передбачених законом обмежень як умов прогресу демократичного суспільства», суд дійшов висновку про «недоведеність підстав для закриття політичної партії» [43].

Таким чином, за всі роки становлення та розвитку партійної системи в Україні національні суди двічі розглядали справи щодо заборони партій (КПУ та УНА).

У той же час, як свідчить практика, якщо ініціаторами заборони партій були державні органи (Президія Верховної Ради України /у випадку з Компартією України/ чи Мін'юст /у випадку з УНА/), то окремі особи ініціювали питання про анулювання реєстраційного свідоцтва партії, обстоюючи думку про те, що партія

порушила їхні права. Так, у березні 2008 р. Окружний адміністративний суд м. Києва розглядав позов громадянина до Міністерства юстиції України про: а) визнання протиправними дій щодо реєстрації Комуністичної партії (оновленої), б) визнання не чинним рішення про реєстрацію КПУ(о) (оскільки воно, як зазначалося, «не відповідає вимогам статей 23, 24, 36 – 38, 85 та пункту 1 статті 116 Конституції України і статтям 2, 3, пункту 5 статті 5, пунктам 1, 3, 8, 9 статті 8 Закону України «Про політичні партії в Україні»); в) визнання «бездіяльності Міністерства юстиції України щодо здійснення контролю за наявністю місцевих осередків Комуністичної партії України (оновленої) протиправною»; г) зобов'язання Мін'юсту «провести комплексну перевірку наявності місцевих осередків Комуністичної партії України (оновленої)»; д) зобов'язання Мін'юсту «підготувати і направити подання до Верховного Суду України на заборону Комуністичної партії України (оновленої)»; е) «відповідно до пункту 5 частини 2 статті 162 Кодексу адміністративного судочинства України, до вирішення справи у Верховному Суді України, тимчасово заборонити діяльність Комуністичної партії України (оновленої)»[*]. Оскільки 1) Міністерство юстиції України довело, що статутні документи КПУ (о) відповідають вимогам законодавства України, 2) партія створила місцеві осередки, 3) позивач не надав суду докази порушення його прав, свобод, інтересів, 4) позивачем пропущено строки звернення до адміністративного суду та ін., суд відмовив у задоволенні позову.

Якщо парламентські вибори 1998 р. та 2002 р. проводилися за змішаною системою, то двоє наступних – за пропорційною (згідно із Законом України «Про вибори народних депутатів України» від 25 березня 2004 р.)[**]. Перехід до пропорційної системи означав, що партії стали єдиним каналом входження до парламенту. Це посилило інтерес еліт (у т. ч. регіональних) до питання партійного членства та зумовило посилення інтересу до питання фінансування партій підприємцями, власниками значних капіталів. Разом з тим, зростання ролі партій по-своєму нівелювало вагу *партії влади* (яка досить впевнено почувалася в умовах функціонування змішаної виборчої системи у контексті політичного режиму, який склався за роки президентства Л. Кучми): парламент зразка 2006 р. став місцем, де партії могли поспереча тися з партією влади щодо впливу на суспільство.

[*] Окружний адміністративний суд міста Києва. Постанова (від 18.03.2008 р., №3/134). – http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/1602531 Такі вимоги позивача ґрунтувалися на тому, що «КПУ (о) не має місцевих осередків у більшості областей України, про що свідчать численні звернення громадян та листи державних органів, у тому числі – органів юстиції під час передвиборчої кампанії на позачергових виборах народних депутатів України 30 вересня 2007 року». Позивач зауважив, що законодавець, визначаючи умови реалізації громадянами права на утворення політичної партії, виходив з того, що «політична партія повинна виражати інтереси певної частини громадян і охоплювати своєю діяльністю значну частину території держави, що має засвідчити всеукраїнський статус партії та запобігти створенню політичних об'єднань, діяльність яких розрахована на короткий термін (у період виборчих кампаній) або має на меті реалізувати ті чи інші вузькокорпоративні інтереси». Позивач вважав, що «Міністерство юстиції України, допустивши незаконну реєстрацію Комуністичної партії України (оновленої), дії якої спрямовані, в тому числі, на незаконне захоплення державної влади, а реалізація статутних завдань якої досягається дискримінаційними методами, створило безпосередню загрозу конституційним правам і свободам мільйонів людей, у тому числі Позивачу і членам його сім'ї».

[**] Вибори проводилися за закритими партійними списками у єдиному багатомандатному окрузі. Виборчий бар'єр для партій та блоків було знижено до 3%.

Позитивно вплинула на становище партій і конституційна реформа 2004 р., яка децентралізувала владу у суспільстві та уможливила для партій реалізацію функції формування уряду та здійснення певного контролю за його діяльністю, а «помаранчева революція», у свою чергу, забезпечила функціонування інституційно-конституційного механізму проведення справедливих парламентських виборів, що двічі уможливило, з-поміж іншого, перемогу на виборах опозиційної партії – Партії регіонів (що стало відмітною рисою періоду).

Готуючись до виборів, партійні лідери шукали можливості потрапляти до парламенту, і що характерно – не стільки для своїх партій, як для себе. На IX партійному з'їзді (червень 2005 р.) Української партії Справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців (УПС–СВІЧА) йшлося про те, що слабка матеріально-фінансова база партії «в умовах підготовки чергових виборів до Верховної Ради і органів місцевого самоврядування на пропорційній основі» зумовлює те, що «партія не в змозі скласти гідну конкуренцію іншим політичним силам і може залишитися поза владою» [44]. З'їзд схвалив «Угоду щодо стратегічного партнерства Соціалістичної партії України, Української партії Справедливості – СВІЧА та Української Спілки ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів)». «Стратегічне партнерство» полягало у тому, що УПС–СВІЧА на цьому ж з'їзді прийняла рішення про самоліквідацію* та рішення про внесення пропозиції «голові СПУ Морозу О. О. щодо призначення своїм заступником у Центральному виборчому штабі СПУ Червонописького С. В.» [45], який був головою УПС–СВІЧА. Під час виборів 2006 р. С. Червонописький був внесений до виборчого списку СПУ як її член під №5, а на дострокових виборах 2007 р. – під №8. *Приклад УПС–СВІЧА – ще одне свідчення того, що сучасні партії не прагнуть виконувати функцію «ідеологічного притулку» для однодумців, як не виконують й функцію представництва інтересів певного електорального прошарку, але тільки партійних лідерів, яким технологія «мандат в обмін на партію» приносила неабиякий зиск.*

Передвиборчі партійні форуми демонстрували непрозорість механізмів відбору персоналій до партійних списків: делегати підтримували тих претендентів, які називалися лідером (керівниками) партії чи фінансовими донорами. Наслідків, щонайменше, було три: по-перше, з'явилися підстави говорити про партійну корупцію; по-друге – про низьку змінність складу Верховної Ради України та низькі професійні якості парламентарів (що фактично призвело до появи неформального інституту «диригента більшості», уособленням якого сьогодні став М. Чечетов, та стало підставою для поширення інформації про те, що у парламенті відбувається підміна та фальсифікація обговорених й навіть проголосованих законопроектів); по-третє – про нерівномірність представлення у законодавчому органі регіональних еліт. Крім того, ситуація засвідчила, що нинішні депутати, набувши свого статусу передовсім завдяки керівництву партії, відпрацьовують насамперед його «побажання та вказівки», а не виборця.

Як видно із таблиці 3, у виборах 2006 р. загалом взяла участь найбільша кількість партій – 79.

* На початку 2012 р. УПС–СВІЧА відновила свою діяльність.

Табл.3

Кількість партій-учасниць та переможниць виборів до Верховної Ради України V та VI скликань (у складі блоків та самостійно)

Рік чергових/ позачергових виборів	Загальна кількість партій-учасниць виборів (у складі блоків та самостійно)	Кількість партій, які стали парламентськими (у складі блоків та самостійно)
2006	79 (51 у складі 17 блоків та 28 – самостійно)	11 (8 у складі 2 блоків та 3 – самостійно)
2007	42 (32 у складі 10 блоків та 10 – самостійно)	16 (14 у складі 3 блоків та 2 – самостійно)

Вибори продемонстрували *чергову зміну конфігурації партійної системи*. Попри широку участь у виборах проросійських партій (які знову були представлені досить широко: Блоком Наталії Вітренко «Народна опозиція», до якого увійшли Партії «Русько-український Союз» /РУСЬ/ та Прогресивна соціалістична партія України; Виборчим блоком політичних партій «ЗА СОЮЗ», котрий об'єднав партії «Соціалістична Україна», «Союз», «Вітчизна» та Слов'янську партію. Крім того, такими партіями, як КПУ, партія «Віче» та «Партія політики ПУТІНА» /нині – Політична партія України «РУСЬ ЄДИНА»/) до парламенту, подолавши 3-відсотковий бар'єр, вдалося потрапити тільки КПУ – їй віддали свої голоси 3,66% (що дозволило здобути 21 мандат) виборців-представників тих самих, що й на попередніх виборах, верств населення, тих, які внаслідок свого поважного віку чи через скрутне соціально-економічне становище готові були й надалі довіряти обіцянкам «російсько-радянського» комунізму[*]. Інші партії підтвердили свій статус політичних лузерів. Блок Наталії Вітренко «Народна опозиція» здобув 2,93% голосів, Партія «Віче» – 1,74%, Виборчий блок політичних партій «ЗА СОЮЗ» – 0,20%, «Партія політики ПУТІНА» – 0,12% [46]. Такі показники засвідчили не тільки те, що більшу частину держави було важко звабити проросійською перспективою (у будь-якому варіанті), але й те, що фактично кожна з названих партій чи виборчих блоків, прагнучи потрапити до владних структур, претендувала на голоси одних і тих самих, досить не численних верств українського суспільства – росіян, які марять великодержавною (у слов'янофільській чи ліберальній одежині) російською ідеєю, і «російськомовних малоросів», далеких від українського життя.

[*] У зв'язку з цим не зайвим буде пригадати слова Л. Кравчука, сказані недавно – на початку XXI ст. – про те, «що відбувається зараз, позбавлене фактичного підгрунтя, логіки і будь-якої перспективи. Знущання, яке відбувається над електоратом комуністів, набирає брутального характеру. Я спостерігав мітинги лівих 7 листопада і було моторошно дивитися. Цинізм і неповага до цих людей – молодих, і не тільки молодих – партійних ватажків настільки глибокі, що вони використовують психологію цих людей, сплюндровану часом, для того, щоб сьогодні залишитися в парламенті. Просто погано виглядає, коли виходить на трибуну ВР вгодований генсек, одягнутий у костюм від якогось кутюр'є, і ... говорить гаслами далекого минулого. Говорить не для себе, не для світу, а щоб почули саме ті, хто буде за нього голосувати і тим самим продовжувати його реанімацію в політиці. Це всім очевидно. Я вже бачив, як соромляться цього всього деякі комуністи. Наприклад, Борис Олійник. Він вийшов із фракції (ні до якої не увійшов), і сказав, що вже не може дивитися на ці речі. І коли такі постаті з КПУ почнуть говорити про всю цю фальш, цинізм, то це, дійсно, буде останній обширний «інфаркт» Компартії». (Див.: Леонід Кравчук: інтрига – повноваження майбутнього Президента // День. – 2002. – №212. – 19 листопада. – http://www.day.kiev.ua/75240/).

Проросійські партії під час виборчих перегонів (і не тільки) відкрито діяли у напрямі розхитування української держави, дестабілізації соціуму. Найбільш активно вони поводилися на Півдні та Сході України і в Криму. Зокрема, Партія «Союз» і блок Н. Вітренко на мітингу у м. Ялті та на демонстрації у м. Сімферополі представили проект конституції Криму, в якому передбачили для автономії право на міжнародне співробітництво, на референдум прямої дії, на самостійне розпорядження доходами; наділили вищою владою Верховну Раду Криму і т. п. [47]. Фактично на рівні проекту здійснили акт відторгнення від України частини її території.

Найменша кількість партій брала участь у позачергових виборах до парламенту у 2007 р. – 42 (див. табл. 3), з яких тільки 16 набули суспільної легітимації, здобувши необхідну кількість голосів для подолання виборчого бар'єра та набуття статусу парламентських. З усіх проросійськи налаштованих політичних сил до парламенту потрапила знову лише КПУ, якій віддали свої голоси 5,39% виборців. ПСПУ підтримали 1,32% виборців, Комуністичну партію України (оновлену) – 0,29%, 0,10% голосів набрав Виборчий блок політичних партій «КУЧМА» (у його складі – Партія «Союз» та Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Центр») [48].

Щодо участі лідерів зорієнтованих на Росію партій у виборах Президента України, то у І турі президентських виборів у 2004 р. брали участь П. Симоненко, Н. Вітренко та О. Базилюк; у аналогічних виборах 2010 р. – П. Симоненко.

Сучасні партії як агенти дедемократизації

Партії, що народжувалися у 2000-х роках, часто-густо не обтяжували себе розробкою ґрунтовної програми, як і обґрунтуванням своїх ідеологічних засад, що стало однією з ознак часу. Розлога програма, яка б увиразнювала ідеологічне обличчя партії – факт неповоротного минулого. Яскравим свідченням цього є, наприклад, програма заснованої у вересні 2001 р. Політичної партії «Громадський контроль», яка займала сторінку тексту [49]. Обсяг програми Зеленої партії України (2001, реєстраційний номер 1600) – дві сторінки [50]. Дві-три сторінки – обсяг програм таких, приміром, партій, як Всеукраїнська Чорнобильська народна партія «За добробут та соціальний захист народу» [51], Всеукраїнська партія Миру і Єдності [52], Зелена партія України (2000, реєстраційний номер 1360) та інших. Якщо законодавець вимагав закріплення у партійних статутах конкретних положень (наприклад, щодо цілей і завдань партії, прав та обов'язків її членів, коштів та майна, порядку внесення змін до статуту, припинення діяльності та ін.), а Мін'юст України безпосередньо контролював їх наявність, то партії, щоб бути зареєстрованими, змушені були дослухатися до держави, а тому виписували й виписують свої статути з подробицями, на багатьох сторінках. Вимоги ж до програм – інші: законодавець констатує, чого не повинно бути у програмі[*], інших

[*] Так, у ст.5 Закону України «Про політичні партії в Україні» вказується. Утворення і діяльність політичних партій забороняється, якщо їх програмні цілі або дії спрямовані на: 1) ліквідацію незалежності України; 2) зміну конституційного ладу насильницьким шляхом; 3) порушення суверенітету і територіальної цілісності України; 4) підрив безпеки держави; 5) незаконне захоплення державної влади; 6) пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі; 7) посягання на права і свободи людини; 8) посягання на здоров'я населення.

вимог – не висуває. Немає цих вимог й у суспільства: по-перше, партійними програмами у своєму загалі суспільство не цікавиться, по-друге – навіть за бажання віднайти деякі з них – справа складна навіть для дослідника. *Недоступність програм більшості із сучасних політичних партій – ознака фактичної незацікавленості партій у приваблюванні потенційних членів чи розширенні кола своїх прихильників. Така недоступність свідчить про закритість партій, а закритість, у свою чергу, про їхній недемократичний характер. Закритість дозволяє говорити, по-перше, про партії, як про агентів дедемократизації (в умовах функціонування в Україні гібридного режиму) і, по-друге, ставити питання про роль держави у процесі закритості партій, оскільки Мін'юст, попри існуюче законодавство, утаємничує документи партій*[*].

Мінімізація текстів програм призводить до того, що у ряді випадків не можливо здійснити ідеологічну (політичну) ідентифікацію партії, як у випадку, наприклад, з Партією Реабілітації Народу України (ПРНУ)[**], програма якої займала менше сторінки [53]. На користь твердження про «неідеологічність» деяких програм свідчать і слова очільника ПРНУ у період, коли вона називалася Ліберально-демократична партія патріотів України, С. Крижанівського, який звертав увагу, що створена 1994 р. партія до 2006 р. «була без ідеології» [54]. «…У нас є те, чого немає в інших партій. У нас є ідеологія», – наголошує сьогодні створена у вересні 2011 р. «Українська партія респонсизму». *Тобто у самому партійному середовищі визнається, що існують партії без ідеології.* Про відмову від чіткої ідеологічної ідентифікації заявила і створена 2006 року «Партія гуманістів України» (з жовтня 2009 – Політична партія «Ліберально-гуманістична партія «Товариш»): «Партія гуманістів не є ні лівою, ні правою, ні центристською» і додала, що «кожну конкретну ситуацію, кожен можливий варіант розвитку [вона. – *М. К.*] оцінює лише за тим, корисно це людині чи на шкоду їй, стане людині краще чи гірше уже сьогодні, а не через деякий час» [55]. Прямо заявила про свою специфіку і «Партія Правозахисту», наголосивши у своєму статуті, що її «чітко не можна віднести ні до якої частини спектра політичних партій в Україні, умовно окреслених у межах усталених у світі політичних концепцій: комунізм, соціал-демократія, лібералізм та консерватизм» [56].

Варто звернутися до ще одного показового моменту, який засвідчує, що *створення та реєстрації партій* – вид новітнього бізнесу, що пов'язаний із юридичними фірмами, адвокатськими та консалтинг-юридичними компаніями, які сьогодні на своїх сайтах нерідко розміщуються пропозиції щодо «реєстрації» політичних партій[***]. Так, юридична фірма «Акценти» повідомляє, що серед її заслуг –

---

[*] Отримання у січні 2011 р. дозволу від міністра юстиції України на роботу з документами партій у поточному архіві Мін'юсту не означало *вільного доступу до документів діючих партій*, а передбачало лише ознайомлення з документами тих партій, *які на початок 2011 р. уже припинили свою діяльність.*

[**] З грудня 1994 р. до липня 2004 р. – Партія Реабілітації Тяжкохворих України, з грудня 2005 р. до березня 2007 р. – Ліберально-демократична партія патріотів України, з 2007 р. донині – Народно-Демократична партія патріотів України.

[***] Так, юридична фірма «Акценти», позиціонуючи себе як компанія, яка «є безперечним лідером у реєстрації політичних партій на українському ринку юридичних послуг», акцентує: «Ми здійснимо збір необхідних, згідно із законодавством України, 10 тисяч підписів українських громадян у 2/3 районів 2/3 областей країни, Автономній Республіці Крим і містах Києві та Севастополі. Крім того, розробимо програму та статут створюваної партії. І, як результат всієї проробленої роботи,

реєстрація у 2010 – 2011 рр. таких партій, як Політична партія «Міст» (зареєстрована Мін'юстом України 19.04.2011 р. № 193-п.п.) [57], ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НОВЕ ЖИТТЯ» (зареєстрована Мін'юстом України 16.03.2011 р. №191-п.п.) [58], Політична партія «За справедливість та добробут» (зареєстрована Мін'юстом України 30.04.2010 р. №183-п.п.) [59]. Порівняння програм Партії «НОВЕ ЖИТТЯ» та Партії «За справедливість та добробут» дозволяє твердити про їхню текстуальну й ідейну близькість, з тією лише різницею, що одна з програм написана російською мовою, а інша – українською. У такій ситуації говорити про ідеологічність партій, виставлених на «партійному ринку», як і їхніх лідерів, не доводиться. Втрачає сенс й аналіз партійних програм, написаних «під копірку».

Зрозуміло, що залишаються партії, які продовжують свою гру з електоратом, виступаючи перед ним як «борці за ідею», як прихильники певної ідеології. Таку роль сьогодні (хоч і менш вдало, ніж у 1990-х роках) і надалі грає КПУ. Але суспільні настрої змушують мімікрувати і комуністів. Яскравим підтвердженням цьому є відхід комуністів від програмних настанов, відмова від ідеологічної послідовності. Так, у програмі Комуністичної партії України (що діяла до 2011 р.), наприклад, було зафіксовано тезу про те, що національна ідея – це витончена форма антикомунізму [60]. Попри це у 2005 р. світ побачив збірник статей лідера комуністів П. Симоненка, який називався «Национальная идея Украины» [61]. Тобто комуністи, пристосовуючись до нових обставин, виявляють неабиякі здібності до політичної мімікрії, відмовляючись від традиційного відстоювання інтересів класів, та поспішають поставити на кін ідею своїх одвічних затятих опонентів – так званих буржуазних націоналістів, ідею нації, але намагаються переконати цю, останню, що «для України сонце сходить на Сході»[*]. Перетворюючись у «політичний гібрид», партія залишає незмінним свій «бренд» – комуністична, але сказати про неї словами М. Дюверже, що комуністична, «точно тоталітарна», вже не можна.

До мімікрії час від часу вдаються й «модерні слов'янофіли», але приховати антиукраїнську суть не вдається. Одним із промовистих підтверджень цього є протеївська мінливість політичної партії «Слов'янський народно-патріотичний союз», яка наприкінці 2005 р., відмовившись від «слов'янолюбія», несподівано трансформувалася у Політичну партію України «Партія політики ПУТІНА», а згодом вдалася до деякого «пом'якшення» свого образу, поставши вже у новій іпостасі – як Політична партія України «РУСЬ ЄДИНА».

Зміна політичної ідентичності призводить до проблем з «ідеологічним обличчям» у соціал-демократів (об'єднаних) та соціалістів. У автентичності перших час від часу сумніваються європейські соціал-демократи[**]; що ж до других, то у липні 2011 р. Соціалістична партія України була просто виключена із

зареєструємо партію в Мін'юсті України». Ціна питання – «від 20 000 грн». Виписати ідеологічні засади партії на будь-який смак для професіоналів не становить проблеми, як абсолютно безпроблемним є й завдання збору 10 тис. підписів українських громадян на підтримку нової партії.

[*] Таку назву має один із підрозділів книжки П. Симоненка «Национальная идея Украины. Сборник статей». – К., 2005. – С.54 – 59.

[**] Так, наприклад, у травні 2003 р. представники СДПУ(о) не були запрошені на святкування 140-річчя Соціал-демократичної партії Німеччини, куди запрошувалися усі соціал-демократи Європи.

Соцінтерну (членом якого була із 31 січня 2006 р.) – за невідповідність дій партії основоположним цінностям та принципам Інтернаціоналу [62]. Втім, не тільки так звані ліві сьогодні переживають недовіру до своєї «лівизни», але й праві: закиди у «ненаціоналістичності» лунають, наприклад, на адресу Всеукраїнського об'єднання «Свобода».

Одним із найскладніших для аналізу залишається питання фінансування партій. Цей процес є непублічним, закритим для суспільства. Втім, час від часу відповідна інформація потрапляє у ЗМІ. Так, наприклад, у серпні 2011 р. ЗМІ писали про борг розміром 35 млн грн партії «Наша Україна» О. Третьякову [63]. На джерела фінансування Партії «Фронт Змін» дещо пролив світло її лідер А. Яценюк, зазначивши, що членських внесків вистачає тільки на утримання офісу та видання партійної газети. Втім, справу рятує те, що «у деяких членів партії є бізнес, і вони щомісяця вносять на центральний рахунок партії гроші: для того, щоб виплатити зарплату, для того, щоб оплатити рекламу, і для того, щоб провести кампанію. Тому що ці люди уже з тобою разом, ці люди підтримують тебе і ти підтримуєш їх», – заявляв А. Яценюк [64]. *Таким чином, можна зробити висновок, що підтримка бізнесовими колами політичних партій – одне з джерел фінансування партій.*

Нині характерним стало таке явище, як оренда партії. Здача партії в оренду допомагає повернути кошти, витрачені засновниками партії на створення мережі осередків у регіонах. Крім оренди, партію сьогодні можна виставити на продаж та, відповідно, купити[*]. Чи не вперше ринок політичного франчайзингу запрацював у 2006 р., коли з'явилися перші пропозиції продажу партій. У наступні роки бізнес почав стрімко розвиватися, про що свідчать, наприклад, оголошення у Мережі[**], ознайомлення з якими підводить до однозначного висновку: партія сьогодні – товар, який має досить високу вартість[***], до того ж – чим «старіша» і досвідченіша партія (наприклад, брала участь у виборах), тим вища її ціна. Крім того, оголошення опосередковано «говорять» про функції та цілі сучасних партій. Так, продавець однієї з партій, рекламуючи свій «товар», вказав, що за допомогою партії найперше можна взяти участь у виборах, а крім того – партію можна здати в оренду («під певні акції чи наступні вибори»), можна продати «місця у списках в окремих регіонах», за її допомогою можна підвищити

[*] Одним з перших дав підстави говорити про купівлю-продаж партій А. Яценюк, ставши очільником Політичної партії «Фронт Змін», попередня назва – Політична партія «Демократичний фронт», перша – Політична партія «Народна трудова партія» (див.: Елена Архипова. Купить политическую партию можно за 200 тысяч долларов. – http://www.bagnet.org/news/prosperous-min/expert/2010-06-21/51431).

[**] Так, наприклад, 16 липня 2010 р. на одному із сайтів з'явилося оголошення про продаж партії, створеної 2,5 років тому, яка не брала участі у виборах та мала розгалужену мережу місцевих осередків: найбільшу кількість – на Північному Сході України, найменшу – в західних регіонах (див.: http://bizrating.com.ua/catalog/898/index.html). 12 травня 2010 р. на іншому сайт з'явилося оголошення про продаж політичної партії, яка мала «необхідну кількість легалізованих обласних організацій», «не брала участі у виборах», «проблем з Мін'юстом не мала» (див.: http://arksam.livejournal.com/11685.html). 14 березня 2011 р. оголошення було дещо видозмінено. У ньому вказувалося, що якщо «ви маєте бажання взяти участь у парламентських виборах 2012, виборах до Київської міської ради: зареєстрована політична партія, вартість 160 тисяч доларів. Відповідає усім вимогам Мін'юсту, спрямованість центристська. Ми вже здійснили усі необхідні процедури, вам залишається перейменувати, внести зміни в керівні органи».

[***] За словами Ю. Збітнєва (лідера Всеукраїнської партії «Нова Сила»), ціни на політичному ринку варіюються у межах від 300 тис. доларів до 1 млн доларів за партію (див.: http://delo.ua/ukraine/starye-partii-prodajutsja-po-c-142866/).

власний авторитет «для покращення ділових зв'язків та контактів із виконавчою владою на місцевому рівні» чи провести розкрутку «власного бренда (до наступних виборів)», як і використати іншим способом [65].

Суть вищезазначених технологій використання партій по-своєму розкрив у 2010 р. лідер Всеукраїнської партії «Нова Сила» Ю. Збітнєв. Перша передбачає проведення з'їздів двох партій, на кожному з яких приймається рішення про об'єднання політичних сил, після чого партія із слабкою регіональною структурою «вливається до політичної сили з розвиненою мережею», яка «бере собі розкручену назву сили, що долучилася». Другий шлях полягає, за словами Ю. Збітнєва, у «поході на вибори» кандидатів «відомої політичної сили чи регіонального лідера за списком іншої маловідомої партії». Специфіка використання третьої технології передбачає, що створюється громадська організація, яка «бере собі ім'я розкрученого бренда», у ході виборчої кампанії «піарить своїх кандидатів, але відправляє їх на вибори за списком будь-якої партії із розвиненою мережею» [66].

За оцінкою політтехнологів, покупець, придбавши партію, виграє: «Створення партії, збір підписів, реєстрація у Мін'юсті сьогодні обійдуться майже у 100 тис. доларів, а брати участь у виборах партія зможе тільки через рік. Її треба ще й утримувати, тому лідери невеликих партій йдуть на фактичну передачу своїх місцевих організацій в оренду. За такого співробітництва мають значення не стільки ідеологічні орієнтири місцевих блоків, а сума, яка дозволить партії забезпечувати своє існування» [67]. За даними ЗМІ, до надання подібних послуг у 2006 р. вдавалася, приміром, Ліберально-демократична партія України, як зазначав її лідер І. Душин, – в обмін на місця у виборчому списку [68]. А попит в останні п'ять років (із введенням пропорційної системи виборів) на місця у списку неухильно зростав. Так, у 2010 р. інтерес до осередків місцевих партій проявляв чернігівський рух «Громадська думка». Його очільник Г. Романова, говорячи про готовність руху об'єднати зусилля з місцевими партійними осередками для участі в місцевих виборах, зауважувала, що планувалося створити блок на базі партій, які підбиралися аж ніяк не за ідеологічним принципом: «Це дві маловідомі партії. Вони фактично не функціонують, самі вийшли на нас та запропонували співробітництво. Їм буквально треба штаб утримувати, у них один глава штабу й існує. Ну є, звісно, якісь мінімальні фінансові зобов'язання» [69]. Третім учасником блоку, за свідченням лідерки «Громадської думки», мала стати Патріотична партія України (ППУ) [70]. Є відомості про здачу в оренду місцевих осередків партією «Громадянський рух України». У інших випадках, коли партія у тому чи іншому регіоні зовсім не мала шансів на підтримку виборців, вона вдавалася фактично до введення виборців в оману, проводячи своїх представників за списками «нейтральних партій». Ці «нейтральні партії», виникаючи, не мають на меті захищати (представляти) інтереси якогось соціального прошарку, а існують, виявляючи готовність виконувати роль франчайзі. *Тобто сьогодні маловпливові на загальноукраїнському рівні партії – це неідеологічні утворення ad hoc, які у кожній окремій ситуації вирішують ті чи інші конкретні для даного моменту й регіону завдання*, *продиктовані або партією влади, або впливовими парламентськими партіями, або ж фінансово-промисловими групами. Такі партії не потребують суспільної легітимації: їх своїм способом легітимують місцеві групи інтересів. Вони не можуть бути і не є агентами*

демократизації суспільства. Допомагаючи представникам регіональних еліт проникати у владу на регіональному рівні, вони по-своєму дискредитують ідею місцевого самоврядування.

Попит на «партії-франчайзі» стимулює виникнення все нових і нових політичних партій в Україні, які, зареєструвавшись, створюють свої організації (як того вимагає закон – у двох третинах регіонів України), але надалі – не розвивають мережу осередків рівномірно по всій Україні, оскільки потреби у тому немає: держава, зрозуміло, не вимагає кількісного зростання мережі чи збільшення кількості членів партії, фінансовий же зиск партії дає більш-менш розвинена мережа в одному-двох регіонах.

Щодо інформації про покупку/продаж партій у ході виборів до місцевих органів влади у 2010 р., то, попри ускладнений доступ до такої інформації, вона все ж просочується у ЗМІ. Так, екс-депутат Закарпатської облради В. Щадей зізнавався, що у його планах – створення блоку для виборів в обласну та міську ради шляхом використання відповідних технологій, оскільки купівля була відносно дешевшою, порівняно з орендою[*]. Але чи не найбільшою операцією 2010 р. експерти політичного ринку називали створення блоку Сергія Тігіпка «Сильна Україна», у якому С. Тігіпко об'єднав Політичну партію «Сильна Україна» з маловідомою Політичною партією «Інформаційна Україна» (лідер А. Колодюк) [71]. *Таким чином, друге джерело фінансування партій – непублічні оборудки з купівлі/продажу партій чи їх (їхніх структурних підрозділів) оренди.*

Взявши до уваги широке використання технологій продажу/купівлі політичних партій (їхніх регіональних осередків), як і здачу в оренду місцевих партійних організацій, ми зіткнемося не тільки зі складною проблемою закритості фінансової діяльності партій, проблемою маніпуляції свідомістю «цнотливого виборця» чи, зрештою, із запуском партіями, що мають всеукраїнський статус, компенсаторного механізму, який, по-перше, дещо нівелює проблему відсутності в Україні регіональних партій, і по-друге, свідчить, що неврегульованість питань на законодавчому рівні створює умови для стрімкого розвитку ринку політичних послуг, але й з деякими іншими і, зокрема, – *проблемою адекватності аналізу результатів виборів на місцевому рівні: за умов орендування/купівлі/продажу партійних брендів здійснення політичної ідентифікації переможців насправді є досить непростим завданням.* Адже партійна ідентифікація «за зовнішніми ознаками» з тією чи іншою силою тих, хто прийшов до влади на місцях, у цілому ряді випадків зовсім не означатиме дійсну належність переможців до тих чи інших партій. Так, свого роду сенсаційна перемога у 2010 р. на виборах мера у м. Запоріжжі О. Сіна (який йшов на вибори від Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» Ю. Тимошенко) не означала програшу Партії регіонів (представником якої виступав конкурент О. Сіна В. Кальцев), а тільки свідчила, що кандидатура О. Сіна *більше влаштовувала фінансово-промислові групи м. Запоріжжя.* Переможець же, набувши бажаного статусу, заявив про готовність співпрацювати з усіма силами, незалежно від політичного окрасу.

[*] В. Щадей зазначав, що «домовленості з двома партіями обійшлися нам у $ 23 тис. Ці умови більш прийнятні, ніж віддавати місця у списку – адже на їх отримання треба витратити більше. На скільки я знаю, в інших регіонах ціни вищі. Аналогічний пакет для блоку в Херсоні обійшовся нашим колегам у $40 тис.» (див.: http://www.vd.net.ua/rubrics-11/14668/).

Дослідження проблеми фінансування партій підводить до постановки питання про участь держави у цьому процесі. При цьому варто звернути увагу на два моменти. Перший. Закон «Про політичні партії в Україні» (2001 р.) передбачав державне фінансування діяльності партій. Утім, Закон України «Про державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2008 р. №107-VI виключав таке фінансування партій. Згодом Конституційний Суд визнав неконституційними деякі положення вищезгаданого закону і, зокрема, – у частині внесення змін до Закону України «Про політичні партії в Україні». Але оскільки рішення суду не мають зворотної сили, дія Закону України «Про політичні партії в Україні» у частині державного фінансування партій не була відновлена. Таким чином, офіційно в Україні державне фінансування партій не проводиться. Другий момент. В умовах відсутності державного фінансування партій надзвичайно притягальним для аналізу є феномен *партії влади* (починаючи від НДП часів В. Пустовойтенка та СДПУ (о) у період, коли її лідер очолював АПУ): перебування на верхніх щаблях влади партійних лідерів дозволяло партіям, як відомо, широко використовувати адміністративний ресурс (на виборах, приміром) і, можна припустити, відповідно – державні фінанси. Входження у державу забезпечило неабиякі статки і нинішній партії влади – Партії регіонів. За даними ЗМІ, у 2010 р. «спільний гаманець 100 мільйонерів України важив 66,5 млрд дол., а в нинішньому – вже 83, 07 млрд дол.». Майже половина всього капіталу «золотої сотні» – 39,5 млрд доларів – власність двох ФПГ[*]; 25 учасників «золотої сотні» (35,08 млрд дол.) – вихідці із м. Донецька та Донецької області; Партія регіонів за капіталізацією має тотальну перевагу над усіма суспільно-політичними об'єднаннями України, тобто кожен четвертий із «золотої сотні» – члени правлячої партії (у 2010 р. їх було 17 чол.) [72]. Це дозволяє твердити, що фінансовому благополуччю партії влади безумовно сприяє входження у державу, допуск до ресурсів останньої (у т. ч. і фінансових).

Входження у державу несе свої вигоди і парламентським партіям, які, використовуючи «парламентські квоти», обіймають відповідальні посади – їхні представники очолюють Фонд держмайна, контролюють державні закупівлі, митницю тощо. Зрозуміло, що жодна з партій прямо не виказує своїх зловживань владними можливостями, адже механізми цих зловживань надто витончені й їх викриття – справа, яка вимагає не тільки політичної волі. Тож ЗМІ залишалося тільки констатувати, що та чи інша парламентська партія покращила свій матеріальний стан.

Таким чином, маємо опосередковані підстави говорити про використання фінансів держави як третього джерела фінансування партій.

Показово, що згідно з оприлюдненим наприкінці березня 2012 р. звітом Global Integrity, присвяченим, зокрема, аналізу ефективності контролю грошових потоків у політиці 31 країни, Україна за ефективність регулювання партійного фінансування набрала 21 бал (зі 100 можливих), хоча показник якості законодавства щодо регулювання фінансування партій – більший: 50 балів зі 100 мож-

[*] СКМ, якою володіє Р. Ахметов, та «Приват», що належить Г. Боголюбову, І. Коломойському та О. Мартинову (див.: Діалектика незалежності // Дзеркало тижня. – 2011. – №29. – 20 серпня. – С.14).

ливих. Разом з цим, за оприлюднення інформації щодо фактичного фінансування партій Україна набрала 0 балів [73].

Закритість українських партій стає очевидною не тільки, коли прагнемо виявити джерела їх фінансування, а й у тому разі, коли йтиметься, приміром, про процес обрання партійних лідерів. Збагнути не лише *механізм потрапляння на лідерську позицію* в Аграрній партії України В. Литвина та особливості трансформації АПУ у Народну Партію[*] чи прихід у 2011 р. Л. Грача у Комуністичну партію робітників і селян, але й специфіку процесів, які відбуваються сьогодні (напередодні парламентських виборів 2012 р.) у таких партіях, як Політична партія «Організація Українських націоналістів», Партія «Демократичний Союз», Українська морська партія, Республіканська Партія України, Партія «СЕЛЯНСЬКИЙ БЛОК АГРАРНА УКРАЇНА» (у яких на початок 2012 р., за даними Мін'юсту України, не було не тільки голів, але й виконувачів обов'язків партійного лідера) – завдання з багатьма невідомими. Важкими для розуміння є й процеси, які відбуваються ще у низці партій – Партії «Нова демократія», Партії державного нейтралітету України, «Партії еколого-гічного порятунку «ЕКО+25%»[**], Партії вільних демократів, партії «Народна Самооборона», Політичній партії малого і середнього бізнесу України, Партії «Держава», Партії «Єдина Україна», Народно-Демократичній партії патріотів України, в яких на початку 2012 р. є тільки «виконувачі обов'язки» (голови, генерального секретаря тощо). Питання «хто і як приймає у партії рішення про зміну лідера?», «як насправді (неформально) відбувається ця зміна?», «яку участь у цьому процесі беруть рядові члени партії?», «яких глибин сягає внутрішньопартійна демократія?» залишаються без відповіді, як і питання про значення для партії статуту, за якими, складається враження, партія живе тільки до моменту реєстрації у Мін'юсті. Ми не можемо сподіватися, що партійні статути в обов'язковому порядку містять достовірну інформацію про процеси у партії. Крім того, виникає й інше (чи не ключове?) запитання: чи не свідчить ситуація, яка складається довкола партій, про те, що відбувається – стрімко і неухильно – їх деградація як політичних акторів? Недарма ж у європейських дослідженнях 80-ті роки попереднього століття розглядалися як початок періоду, який дістав назву *decline of parties* і який характеризувався зменшенням впливу європейських партій на суспільство, а з боку виборців – відмовою від своїх попередніх партійних симпатій та набуття нових і т. ін. Якщо одні дослідники розгледіли у цій ситуації безумовну деградацію партій та заявку на вихід на політичну сцену нових акторів, котрі спроможуться замінити собою партії, то інші обстоювали думку про те, що партії лише змінюють своє обличчя, поведінку, стратегії впливу на політику і прийняття рішень. Політичні реалії свідчать, що друга позиція ближча до істини: обриси інших акторів, які б виявилися здатними замінити партії, за останні два-три десятиліття не

[*] На думку членів АПУ зразка 1996 р., партія «почала поступово втрачати своє селянське обличчя»: спочатку до назви партії додали слово «Народна», а згодом із неї вилучили слово «Аграрна», і трансформована АПУ «загубилася» серед кількох десятків народних та народно-демократичних партій, а аграрії залишилися без «політичного обличчя».

[**] За даними Міністерства юстиції України, оприлюдненими на початку 2012 р., знаходиться в стадії припинення на підставі рішення 2-го етапу ІІІ з'їзду партії від 01.10.2011 р. (див.: http://www.minjust.gov.ua/parties)

окреслилися, а партії продовжують виявляти неабияку гнучкість поведінки та здатність до пристосування. У Європі вже не одне десятиліття дослідники намагаються розгледіти процес картелізації партій. Однією з важливих ознак партій-картелів, за визначенням Р. Каца і П. Меїр, є *змова партій*, яка передбачає об'єднання зусиль для недопущення інших партій до влади, у державу. Думається, прагнення та спроби «змови» у 2000-х роках українське суспільство могло спостерігати щонайменше тричі: між «Нашою Україною» і «Батьківщиною» та іншими партіями (зокрема, соціалістами О. Мороза) під час та впродовж деякого часу після «помаранчевої революції»; у наступні роки таку «змову» демонстрували соціалісти і регіонали (як наслідок – розпуск Верховної Ради України V скликання). У наступний час ще одну невдалу спробу «змови» здійснила еліта регіоналів та Ю. Тимошенко як лідерка ВО «Батьківщина» та Блоку Юлії Тимошенко в українському парламенті. Врешті-решт, зміна меж електорального циклу (перенесення парламентських виборів на 2012 р.) є ще одним аргументом на користь існування/спроби змови.

Спроби «змови» – одне із свідчень того, що впливові українські партії (правляча, парламентські), як й інші, не є сьогодні агентами демократизації суспільства. Постійне збільшення кількості партій у державі свідчить не про поглиблення демократичних процесів в Україні чи про представлення тих інтересів, які до цього не були представлені, але скоріше про розвиток партійного бізнесу, який приносить дивіденди, про «загарбання держави» низкою партій та обслуговування ними власне держави, а не суспільства тощо.

2000-ні роки не були сприятливим часом для інституціоналізації партійної системи. Політичні процеси, що відбуваються у країні сьогодні (з-поміж яких – відміна конституційної реформи і, відповідно, посилення централізації влади; зменшення ваги партій на тлі посилення ролі *партії влади* в управлінні державою; створення нових інструментів приходу до влади і в т. ч. повернення до змішаної системи виборів у переддень парламентських виборів 2012 р.[*] як засобу «примушування» партійної системи до переформатування та фактичний початок процесу її «нової інституціоналізації»; кримінальні справи проти лідерів опозиційних партій; поступовий занепад *популістських партій*, таких, зокрема, як СПУ, ПСПУ, Народна Партія, Політична партія «Наша Україна» та ін. та виникнення віртуальних партій[**]; перевірка Мін'юстом партій на предмет участі

[*] Що обернеться низькою політичною структурованістю Верховної Ради України, «згорянням» голосів виборців у мажоритарних округах, фальсифікацією волевиявлення на місцях, низькою легітимністю та репрезентативністю парламенту, а крім того – гальмуванням еволюції партійної системи внаслідок застосування 5% прохідного бар'єра, зміцненням правлячої партії, маргіналізацією опозиції, нівеляцією системи стримувань та противаг у системі влади, зменшенням рівня довіри до парламенту як виробника державної політики, зміцненням імітаційної демократії (що зародилася у часи Л. Кучми).

[**] Маю на увазі той факт, що на початку 2012 р. (у січні – березні), крім трьох офіційно зареєстрованих Міністерством юстиції України політичних партій, про своє «народження» сповістила «*перша чесна українська партія «До Корита!» – Партія української реконкісти»* та *«Маленька партія снайперів»* – «веселий літературно-фантастичний творчий проект, започаткований Урядами самопроголошених невизнаних держав». (Див.: Прес-конференція засновників першої чесної української партії «До Корита!» http://www.unian.ua/news/490513-pres-konferentsiya-zasnovnikiv-pershoji-chesnoji-ukrajinskoji-partiji-do-korita.html ; [Сайт] Маленька партія снайперів. – http://snayper.do.am/index/0-2)

у виборах впродовж останніх 10 років та, відповідно, анулювання реєстраційних свідоцтв деяких з них; проведення об'єднавчих партійних з'їздів та *повернення до суспільства перед виборами*[*] з одночасним розширенням спектра засобів, що використовуються для корумпування виборця у ході боротьби за владу; ухвалення у березні 2012 р. нового Закону України «Про громадські об'єднання», який спричинить внесення змін у низку діючих законів, у т. ч. й у Закон України «Про політичні партії в Україні») недвозначно засвідчують постання нових політичних реалій для суспільства загалом та політичних партій й політичної системи зокрема.

* * *

У довіднику представлені матеріали щодо:

– *політичних партій* в Україні як діючих, так і тих, які припинили своє функціонування у період з кінця 1988 р. до кінця 2011 р. Не включено інформаційні матеріали про партії, які, зародившись, не спромоглися легалізувати свою діяльність та, крім назви, не залишили після себе «слідів» діяльності – документальних чи будь-яких інформаційних (у ЗМІ). Інформаційна насиченість матеріалів, присвячених тій чи іншій партії, – досить відмінна, що зумовлено кількома причинами. *По-перше*, «політична історія» ряду партії зводиться тільки до зміни лідерів чи назви політичної сили та переважно вдалої/невдалої її участі у виборчих кампаніях; *по-друге*, переважна більшість партій упродовж часу свого існування були/є пасивними у повсякденному політичному житті, стаючи учасниками поодиноких і малозначущих політичних акцій на місцевому рівні, тож і не залишили після себе будь-яких суттєвих свідчень щодо свого функціонування; *по-третє*, деякі політичні утворення існували досить короткий проміжок часу (у окремих випадках – до року); *по-четверте*, діяльність більшості партій є надзвичайно закритою, деякі партії – своєрідний феномен непублічності. Такі обставини зумовили труднощі, пов'язані не тільки із, приміром, встановленням точної дати створення партії, дати проведення того чи іншого партійного з'їзду (щодо чого як у літературі, так і – наголошу окремо – в офіційних виданнях накопичилося безліч різночитань і неточностей), але й безпосередньо вплинули на обсяги статей довідника. Усього подано відомості про понад 255 партійних утворень;

– *партійних блоків*, створених для участі у виборах до Верховної Ради України у 1998, 2002, 2006 та 2007 роках, а також – для підтримки того чи іншого кандидата на пост Президента України під час президентських виборчих перегонів. Усього подані відомості щодо близько 50 виборчих (передвиборчих) блоків;

– *перших лідерів* (голів, співголів, президентів, генеральних секретарів тощо) політичних партій, які часто виступали засновниками (фундаторами) тієї чи іншої політичної сили й імена яких або зовсім невідомі суспільному загалу (як наслідок короткотермінового існування партії або створення останньої непублічними особистостями, до того ж – із місцезнаходженням центральних статутних органів у селі), або вже достатньо призабуті (внаслідок кількаразової зміни назви партії або лідера з тих чи інших причин), що зумовлює сприйняття партії у контексті

[*] «Повернення» у вигляді «підгодовування» не тільки узвичаєною «передвиборчою гречкою» чи цукром, а й відтепер ще й (ноу-хау!) – ліками, окулярами тощо.

діяльності чи імені її нинішнього очільника (наприклад, як у випадку заснованої у 2005 р. *Політичної партії «Європейська столиця»*, яка нині називається *Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка»*, або заснованої 2010 року *Політичної партії «Українська Радикально-Демократична Партія»*, яка з кінця 2011 р. називається *Радикальна Партія Олега Ляшка*). Ставлячи за мету відродження імен тих осіб, зусиллями яких партії народжувалися, авторський колектив зіткнувся з неабиякими труднощами: встановлення прізвища низки з них виявилося можливим тільки завдяки пошуку інформації у Поточному архіві Міністерства юстиції України. Разом з тим, враховуючи, що Мін'юст попри існуюче законодавство фактично блокує доступ до документів (у т. ч. й реєстраційних) діючих партій, у цілому ряді випадків вдалося встановити тільки мінімальні дані щодо осіб-засновників і водночас перших лідерів тієї чи іншої політичної сили. У довіднику подані біографічні довідки понад 270 перших очільників партій;

– таких явищ, як *Блок політичних партій*, *Виборчий блок політичних партій* тощо.

Статті подаються в алфавітному порядку за назвою партії, виборчого блоку чи прізвища лідера (що й відображає «Алфавітний покажчик статей довідника»). Назви партій, блоків чи прізвища лідерів виділено напівжирним прописним шрифтом. У разі, якщо партія перейменовувалася, назва статті відповідає останній назві партії, а у тексті подається інформація щодо її попередньої назви (попередніх назв). Наприклад: «**Партія відродження села** (попередні назви – Партія вільних селян і підприємців України, Партія вільних селян України)» або – «**Всеукраїнське об'єднання «Свобода»** – політична партія, створена 13 жовтня 1991 р. на Установчому з'їзді партії у м. Львові як Соціал-Національна партія України».

Для полегшення знаходження у довіднику матеріалу, присвяченого партії, яка змінювала назву, авторами підготовлено «Алфавітний покажчик назв партій», який містить усі назви партій та відсилку до матеріалу з нинішньою (останньою) назвою партії. Наприклад: Політична партія «Нова Країна» (2005, № 112-п.п.) – *Див.:* Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка»

Написання назв партій – згідно з Реєстром політичних партій Міністерства юстиції України (див.: http://www.minjust.gov.ua/parties); написання назв виборчих блоків – згідно з інформаційними матеріалами, розміщеними на сайті «ЦЕНТРАЛЬНА ВИБОРЧА КОМІСІЯ. Офіційний веб-сайт» (див.: http://www.cvk.gov.ua/).

Взаємозв'язок близьких за тематикою статей забезпечений системою посилань (перенаправлень), набраних курсивом (*Народний Рух України; Ю. Бадзьо* тощо), у ряді випадків – вживається посилання (перенаправлення) *див.:* (**Нижник** Олександр Сергійович – *див.:* **Алін О.**).

У статтях, присвячених лідерам партій, подано повне прізвище, ім'я, по батькові. У ряді випадків – прізвище й ім'я або – прізвище й ініціали (у разі невстановлення повного імені, що зумовлено труднощами, описаними вище). Прізвище у назвах статей виділено напівжирним шрифтом (**Авдєєв** Григорій Григорович). Уточнення, псевдоніми, дати життя, місце народження і смерті наводяться у дужках відразу після прізвища та імені (ініціалів).

Посилання

1. Див., наприклад: Шведа Ю. Р. Партії та вибори: енциклопедичний словник / Ю. Р. Шведа. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – С.374.

2. Лещенко В. М. Особливості становлення української багатопартійності в умовах суспільної трансформації / В. М. Лещенко // Стратегічні пріоритети. – 2009. – №1 (10). – С. 24.

3. Мороко В. В. Періодизація партійного будівництва в сучасній Україні та формування партійних структур (1996 – 2009 рр.) / В. В. Мороко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2010. – Вип. XXVIII. – С.328.

4. Бойко О. Ю. Особливості трансформації партійної системи України за роки незалежності: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / О. Ю. Бойко; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2005. – 20 с.

5. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон. – М.: Прогресс–Традиция, 2004. – С.33.

6. Див.: Райковський Б. Трансформація вітчизняної партійно-виборчої системи / Б. Райковський // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2009. – №2–3 (16–17). – С.17–18.

7. Panebianco A. Political Parties: Organisation and Power / A. Panebianco. – Cambridge: Cambridge University Press, 1988. – P.50.

8. Див.: Шведа Ю. Р. Партії та вибори. – С.374.

9. Три повстання Січків. У 2 т. – Т. 2: Спогади. Інтерв'ю. Листи / Харківська правозахисна група; Редактор-упорядник В. В. Овсієнко; Художник-оформлювач О. Агєєв. – Харків: Фоліо, 2004. – С. 134–164. – http://khpg.org/archive/index.php?id=1121771097

10. Верховна Рада України; Закон від 16.06.1992 № 2460-XII «Про об'єднання громадян». – http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=5&user=o1y1992

11. Народні Депутати України 2-го скликання (1994–1998). – http://gska2.rada.gov.ua/pls/radac_gs09/d_index_arh?skl=2

12. Конституція України. – http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/law2/main.cgi?page=1&nreg=254%EA%2F96-%E2%F0

13. Див.: Смирнов В. Анушаван Данелян – тайный гость полуострова. – http://1k.com.ua/204/details/6/2; Народний депутат України Г. Москаль звернувся з листом до лідера Партії регіонів В. Януковича – http://all.cv.ua/news/3450

14. Статут [Комуністичної партії України] // Політичні партії України: В 3 т. / Уклад.: Ю. Шайгородський. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2005. – Т.1. – С.360.

15. Статут [Конституційно-демократичної партії] // Там само. – С.434.

16. Конфедерализация Украины // Братья – славяне. – Интернет-выпуск №15. – 1999. – 12 декабря. – http://www.slavonic.org.ua/

17. Програма [Прогресивної соціалістичної партії України] // Політичні партії України. – Т. ІІІ. – С. 299.

18. Программа действий КПУ (о). // Там само. – Т.І. – С.410.

19. Маніфест (програмна політична заява) [Комуністичної партії робітників і селян] // Там само. – С.329.

20. Програма [Комуністичної партії України] // Там само. – Т.І. – С. 393, 378.

21. Програма [Партії «Руський блок»] // Там само. – Т. ІІ. – С.380.

22. Маніфест (програмна політична заява) [Комуністичної партії робітників і селян] // Там само. – Т.І. – С. 329; Програма [Комуністичної партії України] // Там само. – С.389; Статут [Слов'янської партії] // Там само. – Т. ІІІ. – С.368; Програма [Партії «Русько-Український Союз»] // Там само. – Т.ІІ. – С. 388; Програма [Партії «Руський блок»] // Там само. – С.381.

23. Програма [Слов'янської партії] // Там само. – С.375.

24 Див., наприклад: Маніфест (програмна політична заява) [Комуністичної партії робітників і селян]. – С. 328; Програма [Комуністичної партії (трудящих)] // Політичні партії України. – Т.І. – С.355; Програма [Комуністичної партії України]. – С. 376.

25. Із програми партії // Яблонський В. Сучасні політичні партії України. – К., 1996. – С.35.

26. Див.: Програма [Партії «Руський блок»]. – С.377.

27. Маніфест (програмна політична заява) [Комуністичної партії робітників і селян]. – С.327; Програма [Комуністичної партії (трудящих)]. – С.349; Програма [Комуністичної партії України]. – С.386; Програма [Прогресивної соціалістичної партії України] – С.296.

28. Вибори до Верховної Ради України. 1998. – http://www.cvk.gov.ua/

29. Передвиборча платформа [О. Ф. Базилюка] // Політичні партії України. – К.: К. І. С., 1999. – С.574.

30. Передвиборча платформа [Н. М. Вітренко] // Там само. – С.576.

31. Передвиборча платформа [П. М. Симоненка] // Там само. – С.592 – 593.

32.Україна і Росія: хроніка взаємин 1991 – 2003 рр. – Одеса: Астропринт, 2004. – С.280.

33. Там само. – С.258.

34. Наказ міністра юстиції України №14/5 від 26 жовтня 1993 р. // Поточний архів Міністерства юстиції України. – Реєстраційна справа №245. – Арк. 59.

35. Український незалежний центр політичних досліджень. Голова партії – Петро Олексійович Порошенко. – http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=945

36. Поточний архів Міністерства юстиції України. Реєстраційна справа 498. – Арк.185.

37. Самофалов Геннадій Григорович. Біографія. – http://www.samofalov.openua.net/bio.php

38. Tavits M. The development of stable party support: Electoral dynamics in post-communist Europe / M. Tavits // American journal of political science. – Wiley, 2005. – Vol. 49. – №2. – P. 115.

39. Політичні партії в Україні. Інформаційно-довідкове видання / Редкол.: М.М. Рябець (голова) та ін. – К.: Центральна виборча комісія, 2001. – С.139.

40. Поточний архів Міністерства юстиції України. – Реєстраційна справа 2-п.п. – Арк.73.

41. Там само. – Арк.80.

42. Минюст определил самую «партийную» область и самую «разветвленную» партию Украины. – http://korrespondent.net/ukraine/politics/82974-minyust-opredelil-samuyu-partijnuyu-oblast-i-samuyu-razvetvlennuyu-partiyu-ukrainy

43. Верховний Суд України. Рішення. 05.11.2004. – http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0114700-04

44. Поточний архів Міністерства юстиції України. – Реєстраційна справа 398. – Т.1. – Арк.187.

45. Там само. – Арк.187, 188.

46. [Вибори до Верховної Ради України]. Відомості про підрахунок голосів виборців у межах України. – http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/w6p001]

47. Партия «Союз» и блок Наталии Витренко представили проект новой конституции Крыма – http://www.partsouz.org/ru/index.php?option=com_content&task=view&id=327&Itemid=69

48. Позачергові вибори до Верховної Ради України. 2007. – http://www.cvk.gov.ua/

49. Див.: Поточний архів Міністерства юстиції України. – Реєстраційна справа 4-п. п. – Арк.21, або: Програма [політичної партії «Громадський контроль»] // Політичні партії України. – Т.ІІ. – С.642 – 643.

50. Див.: Поточний архів Міністерства юстиції України. – Реєстраційна справа 1600. – Арк.111– 112.

51. Див.: Програма [Всеукраїнської Чорнобильської народної партії «За добробут та соціальний захист народу»] // Політичні партії України. – Т.1. – С.167 – 168.

52. Див.: Програма [Всеукраїнської партії Миру і Єдності»] // Там само. – С.61 – 64.

53. Див.: Програма [Партії реабілітації народу України] // Політичні партії України. – Т.ІІ. – С.312.

54. Політичні організації ПРТУ – Партія Реабілітації Тяжкохворих України. – http://www.politicians.com.ua/?lang=ua&page=orgs&id=68&letter=18

55. Якою є і якою буде наша партія. – http://part.humanism.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=1&Itemid=2

56. СТАТУТ ПАРТІЇ ПРАВОЗАХИСТУ. 2000 р. – http://www.partiya-pravozahistu.com.ua/content/view/4/5/

57. Зарегистрирована Политическая партия «Мост». – http://accents.com.ua/novosti/Zaregistrirovana_Politicheskaja_partija_Most.php

58. Зарегистрирована Политическая партия «Новая жизнь». – http://accents.com.ua/novosti/Zaregistrirovana_Politicheskaja_partija_Novaja_zhizn.php

59. Зарегистрирована Политическая партия «За справедливость и благополучие». – http://accents.com.ua/novosti/Zaregistrirovana_Politicheskaja_partija_Za_spravedlivost_i_blagopoluchie.php Цікавий факт: за даними газети «Урядовий кур'єр», у 2010 р., наприклад, Мін'юст України відмовив у реєстрації 21 партії (див.: Урядовий кур'єр. – 2011. – №47. – 16 березня. – С. 16).

60. Програма [Комуністичної партії України]. – С.378.

61. Симоненко П. Национальная идея Украины. Сборник статей / П. Симоненко. – К., 2005. – 124 с.

62. Партію Мороза виключили з Соцінтерну. – http://www.pravda.com.ua/news/2011/07/3/6352402/

63. Ведернікова І. Позичена партія / І. Ведернікова // Дзеркало тижня. – 2011. – 27 серпня. – С.2.

64. Яценюк рассказал, кто финансирует «Фронт змін». – http://podrobnosti.ua/power/2011/10/05/795704.html

65. Продам политическую партию. – http://bizrating.com.ua/catalog/898/index.html

66. «Старые» партии продают по цене от $300 тыс. до $1 млн. – http://delo.ua/ukraine/starye-partii-prodajutsja-po-c-142866/

67. Цит. за: Миронова О. Статус напрокат / О. Миронова // Власть денег. – 2010. – №14. – 2 – 8 апреля. – http://www.vd.net.ua/rubrics-11/14668/

68. Там само.

69. Там само.

70. Там само.

71. Там само.

72. Діалектика незалежності // Дзеркало тижня. – 2011. – №29. – 20 серпня. – С.14.

73. Див.: http://www.globalintegrity.org/report/Ukraine/2011/scorecard

М. Кармазіна

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК СТАТЕЙ ДОВІДНИКА

Авдєєв Григорій Григорович (*О. Рибій*)
Аграрна партія України (2006, №136-п.п.) * (*М. Кармазіна*)
Акулов Анатолій Олександрович (*О. Любовець*)
Алін О. (Нижник Олександр Сергійович) (*М. Кармазіна*)
Андреєв Юрій Борисович (*Т. Бевз*)
Андрушків Ярослав Михайлович (*О. Рибій*)
Антонюк Михайло Федорович (*П. Гай-Нижник*)

Бабич Валерій Георгійович (*А. Зуйковська*)
Багін О. С. (*М. Кармазіна*)
Бадзьо Юрій Васильович (*А. Зуйковська*)
Базилюк Олександр Філімонович (*Т. Бевз*)
Балашов Геннадій Вікторович (*А. Зуйковська*)
Баулін Павло Борисович (*П. Гай-Нижник*)
Безсмертний Роман Петрович (*О. Рибій*)
Бичихін Віктор Миколайович (*В. Яремчук*)
Білозір Оксана Володимирівна (*О. Рибій*)
Білоусова І. (*Т. Бевз*)
Близнюк Віктор Михайлович (*О. Рибій*)
Блистів Тетяна Іванівна (*Т. Бевз*)
«Блок Безпартійних «Сонце» (2006) ** (*П. Гай-Нижник*)
«Блок Бориса Олійника та Михайла Сироти» (2006) (*Т. Бевз*)
Блок «Всеукраїнська громада» (2007) (*А. Зуйковська*)
«Блок Лазаренка» (2006) (*П. Гай-Нижник*)
«Блок Литвина» (2007) (*В. Яремчук*)
Блок «Лівих та лівоцентристських сил» («Лівий блок», 2009) (*П. Гай-Нижник, В. Яремчук*)
Блок Наталії Вітренко «Народна опозиція» (2006) (*В. Яремчук*)
Блок «НАША УКРАЇНА» (2006) (*В. Яремчук*)
Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА» (2007) (*В. Яремчук*)
Блок НДП (2006) (*М. Кармазіна*)
«Блок партії пенсіонерів України» (2007) (*М. Кармазіна*)
Блок «Патріоти України» (2006) (*Д. Вєдєнєєв)*
Блок політичних партій (БПП) (*В. Яремчук*)
Блок Сергія Тігіпка «Сильна Україна» (2010) (*В. Яремчук*)
Блок «Християнський блок» (2007) (*А. Зуйковська*)
«Блок Юлії Тимошенко» (2006) (*В. Яремчук*)
«Блок Юлії Тимошенко» (2007) (*П. Гай-Нижник*)
Блок ЮРІЯ КАРМАЗІНА (2006) (*С. Полтавець*)

* У дужках вказано дату та номер реєстрації політичної партії Міністерством юстиції України.
** У дужках вказано рік створення блоку.

Бойко Богдан Федорович (*Т. Бевз*)
Бокий Іван Сидорович (*О. Любовець*)
Болдирєв Олександр Васильович (*О. Любовець*)
Бондаренко Олена Федорівна (*М. Кармазіна*)
Бондарчук Олександр Васильович (*М. Кармазіна*)
Борсук Євген Ілліч (*Т. Бевз*)
Брагін Рашид Євгенович (*В. Яремчук*)
Буденко В'ячеслав Євгенович (*О. Любовець*)
Бурдак Іван Григорович (*В. Яремчук*)

Валеня Іван Юрійович (*Т. Бевз*)
Вашкевич Віктор Миколайович (*В. Яремчук*)
Вдовенко Валерій Володимирович (*Т. Бевз*)
Вернигора Леонід Михайлович (*Т. Бевз*)
Виборчий блок «Влада народу» (2006) (*А. Зуйковська*)
«Виборчий блок «Держава – Трудовий Союз» (2006) (*А. Зуйковська*)
«Виборчий блок «Євген Марчук – «Єдність» (2006) (*А. Зуйковська*)
Виборчий блок Людмили Супрун – Український регіональний актив (УРА) (2007) (*М. Кармазіна*)
Виборчий блок партій «Блок Демократичних партій – НЕП (народовладдя, економіка, порядок)» (1998) (*В. Яремчук*)
Виборчий блок партій «Вперед, Україно!» (1998) (*Т. Бевз*)
Виборчий блок партій «Європейський вибір України» (1998) (*В. Яремчук*)
Виборчий блок партій «Менше слів» (1998) (*В. Яремчук*)
Виборчий блок партій «Національний фронт» (1998) (*В. Яремчук*)
Виборчий блок партій «Наш Президент – Євген Марчук!» (1999) (*В. Яремчук*)
Виборчий блок партій «Партія праці та Ліберальна партія – РАЗОМ!» (1998) (*В. Яремчук*)
Виборчий блок партій «СЛОн – Соціально-Ліберальне Об'єднання» (1998) (*В. Яремчук*)
Виборчий блок партій «Трудова Україна» (1998) (*В. Яремчук*)
Виборчий блок політичних партій (ВБПП) (*В. Яремчук*)
Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна» (2002 р.) (*В. Яремчук*)
Виборчий блок політичних партій «Блок Наталії Вітренко» (2002) (*В. Яремчук*)
Виборчий блок політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко» (2002) (*В. Яремчук*)
Виборчий блок політичних партій «Демократична партія України – партія «Демокртичний Союз» (2002) (*Т. Бевз*)
Виборчий блок політичних партій «Єдність» (2002) (*В. Яремчук*)
Виборчий блок політичних партій «За Єдину Україну!» (2002) (*В. Яремчук*)
Виборчий блок політичних партій «ЗА СОЮЗ» (2006) (*Т. Бевз*)

Виборчий блок політичних партій «ЗУБР» (За Україну, Білорусію, Росію) (2002) (*М. Кармазіна*)
Виборчий блок політичних партій «Команда Озимого Покоління» (2002) (*М. Кармазіна*)
Виборчий блок політичних партій «КУЧМА» (Конституція – Україна – Честь – Мир – Антифашизм) (2007) (*П. Гай-Нижник*)
Виборчий блок політичних партій «Народний Рух України» (2002) (*А. Зуйковська*)
Виборчий блок політичних партій «Проти всіх» (2002) (*В. Яремчук*)
Виборчий блок політичних партій «Руський блок» (2002) (*В. Яремчук*)
Виборчий блок політичних партій Українська партія та Всеукраїнська партія міжнаціонального порозуміння «Новий Світ» (2002) (*В. Яремчук*)
Виборчий блок Соціалістичної партії України та Селянської партії України «За правду, за народ, за Україну!» (1998) (*В. Яремчук*)
Вітович Олег Васильович (*Т. Бевз*)
Вітренко Наталія Михайлівна (*С. Полтавець*)
Волга Василь Олександрович (*П. Гай-Нижник, М. Кармазіна*)
Всеукраїнська козацька партія (2008, № 148-п.п.) (*П. Гай-Нижник, В. Яремчук)*
Всеукраїнська партія духовності і патріотизму (2001, № 1610) (*П. Гай-Нижник*)
Всеукраїнська партія жіночих ініціатив (1997, №933) (*В. Яремчук*)
Всеукраїнська партія Миру і Єдності (2000, № 1418) (*В. Яремчук*)
Всеукраїнська партія міжнаціонального порозуміння «Новий Світ» (2001, №1611) (*М. Кармазіна*)
Всеукраїнська партія Народної Довіри (2000, № 1482) (*В. Яремчук, П. Гай-Нижник*)
Всеукраїнська партія «Нова Сила» (1999, № 1281) (*Т. Бевз*)
Всеукраїнська Партія Пенсіонерів (1998, №1097) (*М. Кармазіна*)
Всеукраїнська партія трудящих (1997, №868) (*Т. Бевз*)
Всеукраїнська партія Центру «Громадянська злагода» (1994, №539) (*М. Кармазіна*)
Всеукраїнська політична партія «БРАТСТВО» (2004, № 99-п.п.) (*Д. Вєдєнєєв)*
«Всеукраїнська Політична партія – Екологія та Соціальний захист» (2003, № 9-п.п.) (*Т. Бевз*)
Всеукраїнська Чорнобильська народна партія «За добробут та соціальний захист народу» (1998, № 1080) (*Т. Бевз*)
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (1999, №1222) (*Т. Бевз*)
Всеукраїнське об'єднання «Свобода» (1995, № 686) (*Д. Вєдєнєєв)*
Всеукраїнське Об'єднання Християн (1998, №1017) (*М. Кармазіна*)
Всеукраїнське політичне об'єднання «Державна самостійність України» (1993, №433) (*О. Любовець, Д. Вєдєнєєв*)
Всеукраїнське політичне об'єднання «Єдина Родина» (1999, № 1169) (*М. Кармазіна*)
Вуйко Богдан Іванович (*В. Яремчук*)
В'ялов Павло Іванович (*В. Яремчук*)

Габер Микола Олександрович (*С. Полтавець*)
Гаврилюк Василь Васильович (*Т. Бевз*)
Гажаман Василь Степанович (*М. Кармазіна*)
Гайдош Іштван Ференцович (*А. Курас*)
Гацько Василь Миколайович (*А. Зуйковська*)
Гедз Мар'яна Сергіївна (*В. Яремчук*)
Гекко Ігор Віталійович (*О. Рибій, М. Кармазіна*)
Герелюк Василь Дмитрович (*С. Полтавець*)
Головіна Вікторія Вікторівна (*В. Яремчук*)
Головко В. (*Т. Бевз*)
Голубов Дмитро Іванович (*О. Рибій*)
Гордієнко Василь Васильович (*П. Гай-Нижник*)
Горобчук Віталій Юрійович (*Т. Бевз*)
Горькавий Сергій Кирилович (*П. Гай-Нижник*)
Гошовська Валентина Андріївна (*П. Гай-Нижник*)
Гречка Михайло Якович (*М. Кармазіна*)
Гриньов Володимир Борисович (*Т. Бевз*)
Громадянська партія «ПОРА» (2005, № 127-п.п.) (*О. Рибій, П. Гай-Нижник*)
«Громадянський блок ПОРА–ПРП» (2006) (*П. Гай-Нижник. О. Рибій*)
Гуренко Станіслав Іванович (*М. Кармазіна*)
Гуцол Михайло Васильович (*О. Рибій*)

Давиденко Олександр Григорович (*В. Яремчук*)
Даценко Валентина Юхимівна (*В. Яремчук*)
Демократична партія угорців України (2005, № 117-п.п.) (*А. Курас*)
Демократична партія України (1991, № 94) (*М. Кармазіна*)
Довгань Сергій Васильович (*В. Яремчук*)
Доній Олександр (Олесь) Сергійович (*О. Рибій*)
Драченко Віктор Олександрович (*О. Рибій, Т. Бевз*)
Древицький Андрій Юрійович (*Т. Бевз*)
Дубас Сергій Михайлович (*М. Кармазіна*)
Дьяченко Віталій Миколайович (*О. Любовець*)

Екологічна партія України (2001, №1597) (*Т. Бевз*)

Єгудін Володимир Ілліч (*М. Кармазіна*)
Єдиний Центр (1999, № 1228) (*М. Кармазіна*)
Єжов Олександр Юрійович (*М. Кармазіна*)
Ємець Олександр Іванович (*Т. Бевз*)
Єремєєв Олександр Миколайович (*М. Кармазіна*)

Єрмаков Владислав Кузьмич (*В. Яремчук*)
Єрмоленко Станіслав Олександрович (*О. Любовець*)
Єршов Леонід Іванович (*О. Любовець*)
Єрьоменко Володимир Миколайович (*П. Гай-Нижник*)

Жарков Володимир Олександрович (*Т. Бевз*)
Жебрівський Павло Іванович (*С. Полтавець*)
«Жінки за майбутнє» Всеукраїнське політичне об'єднання (2001, № 1606) (*Т. Бевз*)
Жіноча народна партія (об'єднана) (1998, №1068) (*М. Кармазіна*)
Журавський Віталій Станіславович (*Т. Бевз*)

Звєрєва Олена Іванівна (*О. Рибій*)
Звягінцева Тамара Петрівна (*М. Кармазіна*)
Зелена екологічна партія України (2001, № 1579) (*М. Кармазіна*)
Зелена екологічна партія України «Райдуга» (2001, № 1594) (*М. Кармазіна*)
Зелена партія України (1999, № 1198) (*М. Кармазіна*)
Зелена партія України (2000, №1360) (*М. Кармазіна*)
Зелена партія України – XXI (2001, №1617) (*М. Кармазіна*)
Зимовець Сергій Миколайович (*О. Любовець*)
Зінорук Тетяна Яківна (*М. Кармазіна*)
Золотарьов Володимир Євгенович (*Т. Бевз*)
Зубанов Володимир Олександрович (*П. Гай-Нижник*)
Зубець Михайло Васильович (*О. Любовець, П. Гай-Нижник*)
Зубицька Наталія Петрівна (*О. Рибій*)

Іванов В. Ю. (*М. Кармазіна*)
Ізмалков Олександр Васильвич (*О. Любовець*)
Інтернет партія України (2010, №178-п.п.) (*О. Рибій*)
Іоффе Юлій Якович (*О. Любовець*)
Іщенко Сергій Володимирович (*О. Рибій*)

Кандиба Іван Олексійович (*Д. Вєдєнєєв, О. Любовець*)
Капуста Андрій Юрійович (*О. Любовець*)
Капшук Андрій Володимирович (*П. Гай-Нижник*)
Карпенко Ігор Костянтинович (*М. Кармазіна*)
Карплюк Володимир Андрійович (*М. Кармазіна*)
Карпович Віктор Васильович (*Т. Бевз*)
Каськів Владислав Володимирович (*П. Гай-Нижник*)
Катунін Максим Сергійович (*О. Рибій*)
Керімов Сервер Ереджепович (*О. Любовець*)

Киреєв Аркадій Семенович (*М. Кармазіна*)
Кицько Павло Миколайович (*В. Яремчук*)
Ківалов Сергій Васильович (*М. Кармазіна, П. Гай-Нижник*)
Кінах Анатолій Кирилович (*М. Кармазіна*)
Кірпа Георгій Миколайович (*Т. Бевз*)
Климчук Володимир Никифорович (*М. Кармазіна*)
Клюс Олександр Васильович (*С. Полтавець*)
«КМКС» Партія угорців України (2005, № 108-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Кобизєва Євгенія Яківна (*Т. Бевз*)
Коваленко Едуард Володимирович (*Д. Вєдєнєєв*)
Коваленко Максим Миколайович (*В. Яремчук*)
Ковалюк Олександр Михайлович (*С. Полтавець*)
Ковач Микола (Міклош) Миколайович (*М. Кармазіна*)
Когут Богдан Йосипович (*Т. Бевз*)
Кожевін Ігор Володимирович (*О. Любовець*)
Кожин Сергій Миколайович (*В. Яремчук*)
Козлов Євген Михайлович (*М. Кармазіна*)
Колгоспна партія України (2004, №102-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Коломійцев Володимир Антонович (*М. Кармазіна*)
Комарова Аліна Іванівна (*Т. Бевз*)
Комарович Андрій Олександрович (*Т. Бевз*)
Коміссаров Вадим Олексійович (*О. Рибій*)
Комуністична партія робітників і селян (2001, № 1604) (*П. Гай-Нижник*, *О. Рибій*)
Комуністична партія України (1991, №107) (*М. Кармазіна, В. Яремчук*)
Комуністична партія України (1993, № 505) (*В. Яремчук*)
Комуністична партія України (оновлена) (2000, № 1523) (*В. Яремчук, П. Гай-Нижник*)
Конгрес Українських Націоналістів (1993, № 385) (*Т. Бевз, Д. Вєдєнєєв*)
Кононов Віталій Миколайович (*О. Рибій*)
Копиленко Євген Аркадійович (*Т. Бевз*)
Корнієнко Анатолій Семенович (*В. Яремчук, М. Кармазіна*)
Корчинський Дмитро Олександрович (*О. Рибій*)
Костенко Юрій Іванович (*Т. Бевз*)
Красівський Зеновій Михайлович (*М. Кармазіна*)
Креч Едуард Едуардович (*Т. Бевз*)
Кривобоков Владислав Анатолійович (*С. Полтавець*)
Криворучко Григорій (*М. Кармазіна*)
Кудрін Олександр (*В. Яремчук*)
Кузьмич Григорій Васильович (*О. Рибій*)
Кузьмич Р. (*М. Кармазіна*)
Куньов Іван Павлович (*М. Кармазіна*)
Кушербаєв Євгеній Ідрісович (*М. Кармазіна*)
Кушнарьов Євген Петрович (*О. Рибій*)
Кушніров Микола Олександрович (*Т. Бевз*)
Кущ Григорій Михайлович (*О. Рибій*)

Лаврентьєва Ніна Луківна (*О. Любовець*)
Ландик Валентин Іванович (*О. Любовець, Т. Бевз*)
Лашутін Едуард Іванович (*В. Яремчук*)
Лилик Сергій Володимирович (*М. Кармазіна*)
Ліберальна партія України (1991, № 132) (*Т. Бевз*)
Ліберально-демократична партія України (1992, № 268) (*М. Кармазіна*)
Лопата Анатолій Васильович (*Т. Бевз*)
Лука Роман Іванович (*Т. Бевз*)
Лук'яненко Левко Григорович (*Т. Бевз*)

Малик Сергій Дмитрович (*М. Кармазіна*)
Маркулов Ігор Романович (*О. Рибій*)
Мартиросян Вілен Арутюнович (*Т. Бевз*)
Марченко Галина Миколаївна (*О. Рибій*)
Марчук Євген Кирилович (*О. Рибій*)
Матвієнко Анатолій Сергійович (*Т. Бевз*)
Матієшин Іван Семенович (*О. Рибій*)
Мельников Орест Борисович (*О. Любовець*)
Мещеряков Валерій Федорович (*Т. Бевз*)
Миронович Дмитро Валерійович (*М. Кармазіна*)
Михайленко Микола Валентинович (*Т. Бевз*)
Мірошниченко Юрій Романович (*П. Гай-Нижник*)
«Молодіжна партія України» (1999, № 1220) (*О. Рибій*)
Мороз Олександр Олександрович (*Т. Бевз*)
Москаленко Микола Андрійович (*М. Кармазіна*)
Москвич Михайло Петрович (*О. Любовець*)
Мусіяка Віктор Лаврентійович (*П. Гай-Нижник*)

Наконечна Валентина Григорівна (*М. Кармазіна*)
НАРОДНА ЕКОЛОГІЧНА ПАРТІЯ (2005, № 110-п.п.) (*Т. Бевз*)
Народна Партія (1996, № 812) (*В. Яремчук, П. Гай-Нижник, О. Любовець*)
«Народна партія вкладників та соціального захисту» (2000, № 1320) (*С. Полтавець*)
Народна партія України (1991, № 123) (*М. Кармазіна*)
«Народний блок Литвина» (2006) (*В. Яремчук*)
Народний Рух України (1993, № 391) (*П. Гай-Нижник*)
Народний Рух України за єдність (2000, № 1536) (*Т. Бевз*)
Народно-Демократична партія (1996, № 744) (*В. Яремчук*)
Народно-Демократична партія патріотів України (1994, № 614) (*В. Яремчук, П. Гай- Нижник, А. Курас*)
Негода Володимир Федорович (*М. Кармазіна*)
Нечипоренко Валерій Петрович (*Т. Бевз*)

Нечипорук Володимир Павлович (*Т. Бевз*)
Нижник Олександр Сергійович – *див.*: Алін О.
Новодворський (Черниш) Григорій Семенович – *див.:* Черниш (Новодворський) Григорій Семенович.
Носенко Андрій Віталійович (*Т. Бевз*)

Об'єднана соціал-демократична партія України (1991, очільник О. Алін (Нижник) (*Т. Бевз*)
Онопенко Василь Васильович (*П. Гай-Нижник*)
«Опозиційний блок НЕ ТАК!» (2006) (*В. Яремчук*)
Ояперв Едуард Данилович (*В. Яремчук*)

Павленко Андрій Йосипович (*Т. Бевз*)
Павленко Сергій Григорович (*Т. Бевз*)
Павленко Юрій Олексійович (*А. Курас*)
Палій Віктор Миколайович (*В. Яремчук*)
Партія «ВІДРОДЖЕННЯ» (*Т. Бевз*)
Партія відродження села (1993, № 460) (*В. Яремчук, П. Гай-Нижник*)
Партія вільних демократів (1999, № 1247) (*В. Яремчук, П. Гай-Нижник*)
Партія «Віче» (1993, № 457) (*Т. Бевз*)
Партія «Громадська сила» (1999, № 1152) (*М. Кармазіна*)
Партія «Громадянська солідарність» (2005, № 121-п.п.) (*В. Яремчук*)
Партія «Демократичний Союз» (1999, № 1188) (*В. Яремчук*)
Партія демократичного відродження України (1991, №127) (*Т. Бевз*)
Партія державного нейтралітету України (2004, № 101-п.п.) (*П. Гай-Нижник*)
Партія духовного, економічного і соціального прогресу (1994, №573) (*В. Яремчук*)
Партія економічного відродження (1993, №426) (*Т. Бевз*)
Партія «Єдина Україна» (1998, № 1086) (*Т. Бевз*)
Партія «Жінки України» (1997, № 836) (*Т. Бевз*)
Партія «За Права Людини» (1998, № 968) (*В. Яремчук, П. Гай-Нижник*)
Партія захисників Вітчизни (1997, № 876) (*Т. Бевз*)
Партія захисту інтересів селян України (2001, №2-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Партія Зелених України (1991, № 80) (*Т. Бевз*)
Партія інтелігенції України (2000, №1493) (*О. Любовець, О. Рибій*)
Партія «Київська Русь» (2007, № 143-п.п.) (*П. Гай-Нижник*)
Партія комуністів (більшовиків) України (1994, №579) (*В. Яремчук*)
Партія «Міжрегіональний блок реформ» (1995, №625) (*Т. Бевз*)
Партія мусульман України (1997, № 945) (*В. Яремчук*)
Партія «Народна влада» (2004, № 100-п.п.) (*Т.Бевз*)
Партія «НАРОДНИЙ БЛОК» (1998, № 967) (*В. Яремчук*)
Партія Народної Дії «НАДІЯ» (2005, № 114-п.п.) (*В. Яремчук*)
Партія національного врятування України (1993, №458) (*М. Кармазіна*)

Партія «Національно-демократичне об'єднання «Україна» (2000, № 1495) (*П. Гай-Нижник*)
Партія національно-економічного розвитку України (1996, № 709) (*П. Гай-Нижник*)
Партія «Наш Дім Україна» (2005, № 107-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Партія «Об'єднані ліві і селяни» (2000, № 1430) (*В. Яремчук*)
Партія Пенсіонерів України (1999, № 1251) (*М. Кармазіна*)
Партія Підтримки Вітчизняного Виробника (1992, №243) (*В. Яремчук*)
Партія прав людини (1994, №566) (*М. Кармазіна*)
Партія «Прагматичний вибір» (2000, № 1461) (*М. Кармазіна*)
Партія промисловців і підприємців України (2000, № 1410) (*А. Зуйковська*)
Партія Радикального Прориву (1998, № 966) (*М. Кармазіна*)
Партія регіонів (1997, № 939) (*Т. Бевз*)
Партія «Реформи і порядок» (1997, № 932) (*В. Яремчук, П. Гай-Нижник*)
Партія «РОДИНА» (1999, № 1277) (*П. Гай-Нижник, Т. Бевз*)
ПАРТІЯ «РУСЬ» (1998, № 1070) (*М. Кармазіна*)
Партія «Руський блок» (2001, № 1608) (*А. Зуйковська*)
Партія «Сам за себе» (2011, №201-п. п.) (*Т. Бевз*)
Партія Свідомості Третього Тисячоліття (1999, №1239) (*М. Кармазіна*)
Партія Свободи (1999, №1264) (*М. Кармазіна*)
«Партія селян» (2007, № 142-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Партія «СЕЛЯНСЬКИЙ БЛОК АГРАРНА УКРАЇНА» (2005, № 128-п.п.) (*Т. Бевз*)
Партія Слов'янського Відродження (1990) (*Т. Бевз*)
Партія слов'янської єдності України (1993, №510) (*М. Кармазіна*)
Партія «Солідарність» (2001, № 1598) (*В. Яремчук, П. Гай-Нижник*)
Партія «Солідарність жінок України» (1999, № 1288) (*В. Яремчук, П. Гай-Нижник*)
Партія солідарності України (1997, № 959) (*О. Любовець*)
Партія «Соціалістична Україна» (2004, № 103-п.п) (*П. Гай-Нижник*)
Партія «Союз» (1997, № 867) (*Т. Бевз*)
Партія «Союз народів України» (2001, №1609) (*Т. Бевз*)
Партія труда (1993, №388) (*М. Кармазіна*)
Партія Труда (2005, № 120-п.п.) *(Т. Бевз)*
Партія «Український Національний Конгрес» (2001, №3-п. п.) (*Т. Бевз*)
Партія Християнсько-Демократичний Союз (1997, № 840) (*Т. Бевз*)
Парцхаладзе Лев Ревазович (*П. Гай-Нижник*)
Патлачук Василь Никифорович (*В. Яремчук*)
Патріотична партія України (1998, № 1109) (*М. Кармазіна*)
Пачевський Анатолій Мартинович (*О. Рибій*)
Пашков Максим Васильович (*М. Кармазіна*)
Перекрестов Юхим Юхимович (*В. Яремчук*)
Песоцький Микола Федорович (*Т. Бевз*)
Пехотін Анатолій Федорович (*М. Кармазіна*)
Пивоваров Юрій Тимофійович (*В. Яремчук*)
Пинзеник Віктор Михайлович (*П. Гай-Нижник*)

Плачинда Сергій Петрович (*П. Гай-Нижник*)
Подлужний Дмитро Васильович (*Т. Бевз*)
Поздєєв Костянтин Михайлович (*Т. Бевз*)
Політична партія «Аграрно-Промисловий Союз» (2009, № 166-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Блокова партія» (2011, №198-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Ведуча сила» (2010, № 187-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Велика Україна» (2006, № 134-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Відродження та розвиток» (2011, № 194-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Вітчизна» (2001, № 1-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «ВЛАСНА СИЛА» (2011, №206-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Всеукраїнська партія «Дітей війни» (2009, № 170-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Громада» **(**1994, № 551**)** (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Центр» (1999, № 1276) (*А. Зуйковська*)
Політична Партія «Всеукраїнський патріотичний союз» (2005, № 105-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Громадський контроль» (2001, №4-п. п.) (*П. Гай-Нижник*)
Політична партія «Громадянська позиція» (2005, № 116 -п. п.) (*П. Гай-Нижник, Т. Бевз*)
Політична партія Громадянський рух України (2008, № 161-п.п.) (*О. Любовець, Д. Вєдєнєєв*)
Політична партія «Демократичний альянс» (*Т. Бевз*)
Політична партія «Держава» (1999, № 1113) (*В. Яремчук*)
Політична партія «ДІТИ ВІЙНИ «НАРОДНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ» (2009, № 171-п.п.) (*В. Яремчук*)
Політична партія «Духовна Україна» (2011, №204-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Європейська партія України» (2006, № 133-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Європейська платформа» (2005, № 122-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Єдина Київська Русь» (1999, №1133) (*В. Яремчук*)
Політична партія «Єдина Країна» (2008, № 160-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Закон і Порядок» (2010, № 181-п.п.) (*П. Гай-Нижник*)
Політична партія «За красиву Україну» (1998, №1072) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «За справедливість та добробут» (2010, № 183-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «За Україну!» (2000, № 1417) (*В. Яремчук , П. Гай-Нижник*)
Політична партія «ЗАХИСТ» (2010, № 180-п.п.) (*С. Полтавець*)
Політична партія «Захист місцевих інтересів народу» (2008, №153-п. п.) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Зелені» (2008, № 158-п.п.) (*В. Яремчук, С. Полтавець*)
Політична партія «ЗУБР»(2000, №1483) (*М. Кармазіна*)

Політична партія «Інтернет партія України» (2011, №196-п. п.) (*О. Рибій*)
Політична партія «Інформаційна Україна» (2005, № 123-п. п.) (*П. Гай-Нижник*)
Політична партія «Кияни передусім!» (2008, № 159-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Козацька Народна Партія» (2010, № 190-п.п.) (*В. Яремчук, А. Курас*)
Політична Партія «КОЗАЦЬКА СЛАВА» (2006, № 137-п.п.) (*П. Гай-Нижник*)
Політична партія «Козацька Українська Партія» (2008, № 151-п.п.) (*В. Яремчук*)
Політична партія «Красива Україна» (1999, №1293) (*Т. Бевз*)
Політична партія Ліберальна Україна (1999, № 1176) (*В. Яремчук*)
Політична партія «Ліберально-гуманістична партія «Товариш» (2006, № 135-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія малого і середнього бізнесу України (1999, № 1110) (*О. Рибій*)
Політична партія «Мерітократична партія України» (2011, № 192-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Міст» (2011, № 193-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Молода Україна» (1999, № 1197) (*О. Рибій*)
Політична партія «Молодь до ВЛАДИ» (2010, № 186-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Народна воля» (2008, № 155-п.п.) (*П. Гай-Нижник*)
Політична партія «Народна ініціатива» (2011, № 195-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Народна Самооборона» (1999, № 1174) (*П. Гай-Нижник, Т. Бевз*)
Політична партія «Народна сила» (2010, № 184-п.п.) (*В. Яремчук*)
Політична партія «Народний парламент» (2011, № 203-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Народно-трудовий союз України» (2006, № 130-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Наша Україна» (2005, № 115-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Наш Дім» (2009, № 173-п.п.) (*В. Яремчук*)
Політична партія «Наш час» (2011, №199-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Нова демократія» (2005, № 113-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Нова політика» (2001, № 1573) (*В. Яремчук*)
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НОВЕ ЖИТТЯ» (2011, № 191-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Нові обличчя» (2012, №198-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Організація Українських Націоналістів» (1993, № 518) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Партія екологічного порятунку «ЕКО+25%» (2001, № 5-п.п.) (*С. Полтавець*)
Політична партія «Партія захисту прав людини» (2008, № 157-п.п.) (*В. Яремчук*)
Політична партія «Партія Козаків України» (2008, № 150-п.п.) (*В. Яремчук*)

Політична партія «Партія місцевого самоврядування» (2009, № 176-п.п.) (*С. Полтавець*)
Політична партія «Партія Народний Захист» (2010, № 179-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Партія Народний порядок» (2009, № 167-п.п.) (*П. Гай-Нижник*)
Політична партія «Партія нового покоління України» (2008, № 147-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Партія ПРАВА» (2006, №131-п. п.) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Партія Правозахисту» (2001, №1639) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Партія сильної влади» (2009, № 174-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Партія українського народу» (2011, №202-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Партія української молоді» (2010, № 188-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Політичне об'єднання «Пряма дія» (2006, № 138-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Права воля України» (2008, № 145-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Правда» (2008, № 164-п.п.) (*В. Яремчук*)
Політична партія «Праведність» (2010, № 177-п.п.) (*П. Гай-Нижник*)
Політична партія «ПРАВО І СПРАВЕДЛИВІСТЬ» (2009, № 165-п.п.) (*М. Кармазіна*)

Політична партія «Пробудження» (2008, № 154-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Політична Партія «РЕНЕСАНС» (2012, № 207-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Рідне місто» (2009, № 172-п.п.) (*С. Полтавець*)
Політична партія «Робітнича партія України» (2011, № 205-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «РУСИЧИ» (2008, № 149-п.п.) (*С. Полтавець*)
Політична партія «Руська Єдність» (2008, № 162-п.п.) (*В. Яремчук*)
Політична партія «САМОВРЯДНА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА» (2008, № 156-п.п.) (*В. Яремчук*)
Політична партія «Селянська Україна» (1999, № 1115) (*Т. Бевз, С. Полтавець*)
Політична партія «Сила і Честь» (2004, № 104-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Сильна Україна» (1999, № 1217) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Совість України» (2005, № 125-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Соціал-Патріотична Асамблея Слов'ян» (2006, № 129-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Союз анархістів України» (2002, № 7-п.п.) (*Д. Вєдєнєєв*)
Політична партія «Союз Лівих Сил» **(**2008, № 146-п.п.**)** **(***П. Гай-Нижник***)**
Політична партія «СПІЛЬНА ДІЯ» (2006, № 132-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Справедлива країна» (2009, № 175-п.п.) (*О. Любовець*)
Політична партія «Справедлива Україна» (2005, № 126-п.п.) (*О. Любовець*)
Політична партія «Твоя Україна» (2010, № 182-п.п.) (*С. Полтавець*)

Політична Партія «Третя Сила» (2005, № 106-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Трудова Україна» (2000, № 1457) (*Т. Бевз*)
Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка» (2005, № 112-п.п.) (*П. Гай-Нижник, Т. Бевз*)
Політична партія «Україна Майбутнього» (2008, № 152-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія «Україна Соборна» (2005, № 119-п.п.) (*О. Любовець*)
Політична партія України «РУСЬ ЄДИНА» (2003, №8-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Українська партія респонсизму» (2011, № 200-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Українська платформа» (2009, № 169-п.п.) (*Т. Бевз, С. Полтавець*)
Політична партія «Український Республіканський Альянс» (2009, № 168-п.п.) (*Т. Бевз*)
Політична партія Український Союз Праці «Орій» (2000, № 1481) (*М. Кармазіна*)
Політична партія «Українські соціал-демократи» (2007, № 141-п.п.) (*С. Полтавець*)
Політична партія «Фронт Змін» (2007, № 144-п.п.) (*П. Гай-Нижник, В. Яремчук*)
Політичне об'єднання «Рідна Вітчизна» (2010, № 185-п.п.) (*Т. Бевз*)
Помазанов Віталій Віталійович (*М. Кармазіна*)
Попик Василь Іванович (*О. Рибій*)
Попович Мирослав Володимирович (*Т. Бевз*)
Приходько Григорій Андрійович (*Т. Бевз*)
Прогресивна соціалістична партія України (1996, № 753) (*С. Полтавець*)
Прогресивно-автомобільна партія України (1998, №978) (*Т. Бевз*)
Прогресивно-Демократична Партія України (2008, № 163-п.п.) (*Т. Бевз*)
Пукало Богдан Михайлович (*Т. Бевз*)
Путас Юрій Володимирович (*Т. Бевз*)
Пушкар І. К. (*М. Кармазіна*)

Радикальна Партія Олега Ляшка (2010, № 189-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Рафальський Олег Олексійович (*В. Яремчук*)
Редька Надія Іванівна (*М. Кармазіна*)
Ременюк Олексій Іванович (*М. Кармазіна*)
Республіканська Партія України (2005, № 111-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Республіканська Християнська партія (1997, № 886) (*Т. Бевз*)
Решко Йосип Антонович (*В. Яремчук*)
Ржавський Олександр Миколайович (*О. Рибій*)
Ржечцький Олексій Васильович (*М. Кармазіна*)
Рибак Володимир Васильович (*Т. Бевз*)
Рилєєв Є. (*М. Кармазіна*)
Робітнича партія України (марксистсько-ленінська) (2012, № 209-п.п) (*М. Кармазіна*)
Родіченко В'ячеслав Степанович (*Т. Бевз*)
Рябоконь Олег Васильович (*А. Зуйковська*)

Савенко Михайло Михайлович (*Т. Бевз*)
Савкін Олег Іванович (*М. Кармазіна*)
Савченко Валентина Олександрівна (*М. Кармазіна*)
Савченко Світлана Борисівна (*М. Кармазіна*)
Салюта Михайло Юхимович *(Т. Бевз, В. Яремчук)*
Сандуляк Леонтій Іванович (*Т. Бевз*)
Сафронов Станіслав Олександрович (*М. Кармазіна*)
Свирида О. А. (*М. Кармазіна*)
Свістунов Олександр Григорович (*О. Рибій*)
Селіванов (Гуртовий) Станіслав Пилипович (*П. Гай-Нижник*)
Селянська партія України (1992, № 214) (*В. Яремчук*)
Селянський Блок «Аграрна Україна» (2007) (*М. Кармазіна*)
Сергієнко Лариса Василівна (*О. Рибій*)
Сергієнко Олександр (Олесь) Федорович (*В. Яремчук*)
Сергієнко Петро Семенович (*В. Яремчук*)
Сердюк Валентин Михайлович (*Т. Бевз*)
Сидоркін Олег Олексійович (*М. Кармазіна*)
Симоненко Іван Петрович (*П. Гай-Нижник*)
Симоненко Петро Миколайович (*В. Яремчук*)
Сирота Михайло Дмитрович (*Т. Бевз*)
Сімонов Володимир Ісакович (*О. Любовець*)
Січко Василь Петрович (*Т. Бевз*)
Скорик Лариса Павлівна (*О. Любовець, О. Рибій*)
Скрипець Валентин Вікторович (*Т. Бевз*)
Сливка Микола (*О. Рибій*)
Слов'янська партія (1993, № 469) (*Т. Бевз, В. Яремчук*)
Соловко Тимофій Тимофійович (*М. Кармазіна*)
«Соціал-демократична партія молоді» (2001, №1595) (*М. Кармазіна*)
Соціал-демократична партія України (створена 1990) (*Т. Бевз*)
Соціал-демократична партія України (1993, №419) (*Т. Бевз*)
Соціал-демократична партія України (1995, №633) (*М. Кармазіна*)
Соціал-демократична партія України (об'єднана) (1996, № 751) (*А. Зуйковська*)
Соціалістична партія України (1991, № 157) (*Т. Бевз*)
Соціально-екологічна партія «Союз. Чорнобиль. Україна» (2002, № 6-п.п.) (*С. Полтавець*)
Соціально-Християнська Партія (2004, № 98-п.п.) (*О. Рибій*)
Спіженко Юрій Прокопович (*Т. Бевз*)
Степанов Микола Прокопович (*М. Кармазіна*)
Степанюк Ігор Павлович (*М. Кармазіна*)
Стецько Ярослава Йосипівна (*О. Рибій*)
Стретович Володимир Миколайович (*Т. Бевз*)

Табурянський Леопольд Іванович (*М. Кармазіна*)
Тарасов Володимир Васильович (*В. Яремчук*)
Тарасюк Олександр Михайлович (*О. Любовець*)
Тарновський Павло Север'янович (*В. Яремчук*)
Теліпко Владислав Едуардович (*Т. Бевз*)
Терехов Володимир Павлович (*Т. Бевз*)
Терещук Валентин Віталійович (*В. Яремчук*)
Токар Руслан Іванович (*О. Рибій*)
Токарев Сергій Михайлович (*М. Кармазіна*)
Третьяков Дмитро Юрійович (*О. Любовець*)
Трудовий конгрес України (1993, №498) (*Т. Бевз*)
Турчинов Олександр Валентинович (*О. Рибій*)

Українська Консервативна партія **(**2005, № 124-п.п.**)** (*Т. Бевз*)
Українська Консервативна Республіканська партія (1992, №270) (*Т. Бевз*)
Українська міжпартійна асамблея (*Т. Бевз*)
Українська морська партія (2001, № 1601) (*П. Гай-Нижник, В. Яремчук*)
Українська Народна Партія (1999, № 1301) (*М. Кармазіна*)
Українська Народна партія «Собор» (2000, №1351) (*М. Кармазіна*)
Українська народно-демократична партія (створена у 1990, не була зареєстрована) (*Т. Бевз*)
Українська національна асамблея (1994, №617) (*Т. Бевз*)
Українська національна асамблея (1997, №923) (*Т. Бевз*)
Українська Національна Консервативна партія (1992, № 318) (*Т. Бевз*)
Українська національна партія (створ. 1989 року) (*Т. Бевз*)
Українська партія (2001, № 1607) (*В. Яремчук*)
«Українська партія» (2006, № 140- п. п.) (*В. Яремчук*)
Українська партія «Єдність» (2000, № 1324) (*Т. Бевз*)
Українська партія захисту прав споживачів (2000, №1438) (*М. Кармазіна*)
Українська партія «Зелена планета» (2005, № 118-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Українська партія зелених (2001, №1600) (*М. Кармазіна*)
Українська партія солідарності та соціальної справедливості (1993, №484) (*В. Яремчук*)
Українська партія Справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців (УПС – СВІЧА) (1993, №398) (*М. Кармазіна*)
Українська партія честі, боротьби з корупцією та організованою злочинністю (2005, № 109-п.п.) (*В. Яремчук*)
Українська політична партія «Християнський рух» (2000, № 1541)) (*М. Кармазіна*)
Українська республіканська партія (2006, № 139-п.п.) (*М. Кармазіна*)
Українська республіканська партія «Собор» (1990, № 4) (*Т. Бевз*)
Українська селянська демократична партія (1991, № 33)) (*Т. Бевз*)

Українська соціал-демократична партія (1998, № 1102) (*П. Гай-Нижник, Т. Бевз*)
Українська християнсько-демократична партія (1991, №153) (*Т. Бевз*)
«Український Народний Блок» (2007) (*В. Яремчук*)
Український Народний Блок Костенка і Плюща (2006) (*Т. Бевз*)
Уткін Євген Володимирович (*О. Любовець*)

Федоренко Ігор Петрович (*М. Кармазіна*)
Федоровський Геннадій Анатолійович (*В. Яремчук*)
Філенко Володимир Пилипович (*Т. Бевз*)
Філіпчук Георгій Георгійович (*Т. Бевз, М. Кармазіна*)

Харіна Катерина Юріївна (*В. Яремчук*)
Хачатурян Хачатур Володимирович (*А. Курас*)
Хмара Степан Ількович (*Т. Бевз*)
Хмелько Валерій Євгенович (*М. Кармазіна*)
Хоменко Євген Анатолійович (*В. Яремчук*)
Християнсько-демократична партія України (1992, № 325) (*Т. Бевз*)
«Християнсько-Ліберальна партія України» (1995, №676) (*М. Кармазіна*)
Худін В. В. (*М. Кармазіна*)

Циркін Ігор Маркович (*П. Гай-Нижник*)

Чайка Віктор Володимирович (*В. Яремчук*)
Чайковський Володимир Семенович (*Т. Бевз*)
Черненко Роман Якович (*В. Яремчук*)
Черниш (Новодворський) Григорій Семенович (*М. Кармазіна*)
Черниш Павло Павлович (*М. Кармазіна*)
Чернишов Євген Олександрович (*П. Гай-Нижник*)
Чечель Микола Йосипович (*В. Яремчук*)
Чиж Іван Сергійович (*В. Яремчук*)
Чорний Вадим Володимирович (*Т. Бевз*)
Чорний Вадим Львович (*М. Кармазіна*)
Чорновіл В'ячеслав Максимович (*П. Гай-Нижник*)
Чубатенко Олександр Миколайович (*П. Гай-Нижник*)

Шаров Ігор Федорович (*О. Рибій*)
Швець Віктор Григорович (*О. Рибій*)
Швирид Микола Васильович (*П. Гай-Нижник*)
Шевйов Володимир Ілліч (*М. Кармазіна*)
Шевченко Анатолій Іванович (*П. Гай-Нижник*)

Шевченко Василь Гнатович (*В. Яремчук*)
Шевченко Ігор Анатолійович (*Т. Бевз*)
Шмиголь Михайло Кузьмович (*Т. Бевз*)
Шпак Олег Миколайович (*О. Любовець*)

Щеголєв В. (*М. Кармазіна*)
Щербина В. (*М. Кармазіна*)
Щокін Георгій Васильович (*Т. Бевз*)

Яблонський Василь Миколайович (*Т. Бевз*)
Яковенко Олександр Миколайович (*О. Рибій*)
Яковчук Михайло Юрійович (*О. Любовець*)
Ямненко Михайло Іванович (*В. Яремчук*)
Янківський В. Л. (*М. Кармазіна*)
Янковська Людмила Олександрівна (*В. Яремчук*)
Яхеєва Тетяна Михайлівна (*В. Яремчук*)

АВТОРИ*

А. Зуйковська – *А. З.*
А. Курас – *А. К.*
В. Яремчук – *В. Я.*
Д. Вєдєнєєв – *Д. В.*
М. Кармазіна – *М. К.*
О. Любовець – *О. Л.*
О. Рибій – *О. Р.*
П. Гай-Нижник – *П. Г.-Н.*
С. Полтавець – *С. П.*
Т. Бевз – *Т. Б.*

* Список авторів поданий відповідно зі скороченнями (використаними для підпису текстів), які розташовані в алфавітному порядку.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК НАЗВ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Аграрна партія України (1996, № 812) – *Див.*: Народна Партія Аграрна партія України (2006, № 136-п.п.)

Всеукраїнська козацька партія (2008, № 148-п.п.)
Всеукраїнська партія духовності і патріотизму (2001, № 1610)
Всеукраїнська партія жіночих ініціатив (1997, № 933)
Всеукраїнська партія Миру і Єдності (2000, № 1418)
Всеукраїнська партія міжнаціонального порозуміння «Новий Світ» (2001, № 1611)
Всеукраїнська партія Народної Довіри (2000, № 1482)
Всеукраїнська партія «Нова Сила» (1999, № 1281)
Всеукраїнська Партія Пенсіонерів (1998, № 1097)
Всеукраїнська партія трудящих (1997, № 868)
Всеукраїнська партія Центру «Громадянська злагода» (1994, № 539)
Всеукраїнська політична партія «БРАТСТВО» (2004, № 99-п.п.)
«Всеукраїнська Політична партія – Екологія та Соціальний захист» (2003, № 9-п.п.)
Всеукраїнська Чорнобильська народна партія «За добробут та соціальний захист народу» (1998, № 1080)
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (1999, № 1222)
Всеукраїнське об'єднання «Свобода» (1995, № 686)
Всеукраїнське Об'єднання Християн (ВОХ) (1998, № 1017)
Всеукраїнське політичне об'єднання «Державна самостійність України» (1993, № 433)
Всеукраїнське політичне об'єднання «Єдина Родина» (1999, № 1169)

Громадянська партія «ПОРА» (2005, № 127-п.п.)
Громадянська партія України (2008, № 159-п.п.) – *Див.*: Політична партія «Кияни передусім!»
Громадянський конгрес України (1993, № 469) – *Див.*: Слов'янська партія

Демократична партія угорців України (2005, № 117-п.п.)
Демократична партія України (1991, № 94)

Екологічна партія України (2001, № 1597)
Екологічна партія України «Захист» (2001, № 1594) – *Див.*: Зелена екологічна партія України «Райдуга»

Єдиний Центр (1999, № 1228)

«**Ж**інки за майбутнє» Всеукраїнське політичне об'єднання (2001, № 1606)
Жіноча народна партія (об'єднана) (1998, № 1068)

Зелена екологічна партія України (2001, № 1579)
Зелена екологічна партія України «Райдуга» (2001, № 1594)
Зелена партія України (1999, № 1198)
Зелена партія України (2000, № 1360)
Зелена партія України – XXI (2001, № 1617)

Інтернет партія України (2010, № 178-п.п.)

«**К**МКС» Партія угорців України (2005, № 108-п.п.)
Колгоспна партія України (2004, № 102-п.п.)
Комуністична партія робітників і селян (2001, № 1604)
Комуністична партія (трудящих) (1999, № 1115) – *Див.:* Політична партія «Селянська Україна»
Комуністична партія трудящих (1999, № 1115) – *Див.:* Політична партія «Селянська Україна»
Комуністична партія України (1991, № 107)
Комуністична партія України (1993, № 505)
Комуністична партія України (оновлена) (2000, № 1523)
Конгрес Українських Націоналістів (1993, № 385)
Конституційно-демократична партія (1993, № 457) – *Див.:* Партія «Віче»

Ліберальна партія України (1991, № 132)
Ліберальна партія України (оновлена) (1999, № 1176) – *Див.:* Політична партія Ліберальна Україна
Ліберально-демократична партія «*ЗАХИЩЕНА ОСОБИСТІСТЬ. ПРИВАТНЕ – ПОНАД УСЕ!»* (1992, № 268) – *Див.:* Ліберально-демократична партія України
Ліберально-демократична партія патріотів України (1994, № 614) – *Див.:* Народно-Демократична партія патріотів України
Ліберально-демократична партія України (1992, № 268)

«**М**олодіжна партія України» (1999, № 1220)

Народна аграрна партія України (1996, № 812) – *Див.:* Народна Партія
НАРОДНА ЕКОЛОГІЧНА ПАРТІЯ (2005, № 110-п.п.)
Народна Партія (1996, № 812)
«Народна партія вкладників та соціального захисту» (2000, № 1320)
Народна партія України (1991, № 123)
Народний Рух України (1993, № 391)
Народний Рух України за єдність (2000, № 1536)
Народно-Демократична партія (1996, № 744)
Народно-Демократична партія патріотів України (1994, № 614)

Об'єднана соціал-демократична партія України (1991, очільник О. Алін (Нижник))
Об'єднання Українських Націоналістів (державників) (1993, №518) – *Див.:* Політична партія «Організація Українських Націоналістів»
Організація Українських Націоналістів в Україні (1993**,** № 518) – *Див.:* Політична партія «Організація Українських Націоналістів»

Партія «ВІДРОДЖЕННЯ» (2004, № 97-п.п.)
Партія відродження села (1993, № 460)
Партія «Відродження українського села» (2007, № 142-п.п.) – *Див.:* «Партія селян»
Партія вільних демократів (1999, № 1247)
Партія Вільних Селян і Підприємців України (1993, № 460) – *Див.:* Партія відродження села
Партія вільних селян України (1993, № 460) – *Див.:* Партія відродження села
Партія «Віче» (1993, № 457)
Партія Всеукраїнського об'єднання лівих «Справедливість» (2000, № 1430) – *Див.:* Партія «Об'єднані ліві і селяни»
Партія «Громадська сила» (1999, № 1152)
Партія «Громадянська солідарність» (2005, № 121-п.п.)
Партія «Демократичний Союз» (1999, № 1188)
Партія демократичного відродження України (1991, № 127)
Партія державного нейтралітету України (2004, № 101-п.п.)
Партія духовного, економічного і соціального прогресу (1994, № 573)
Партія економічного відродження (1993, № 426)
Партія економічного відродження Криму (1993, № 426) – *Див.:* Партія економічного відродження
Партія «Єдина Україна» (1998, № 1086)
Партія «Жінки України» (1997, № 836)
Партія «За Права Людини» (1998, № 968)
Партія «За Русь єдину» (2001, № 1608) – *Див.:* Партія «Руський блок»
Партія захисників Вітчизни (1997, № 876)

Партія захисту знедоленого народу України (2000, № 1482) – *Див.:* Всеукраїнська партія Народної Довіри
Партія захисту інтересів селян України (2001, № 2-п.п.)
Партія захисту пенсіонерів України (1998, № 967) – *Див.:* Партія «НАРОДНИЙ БЛОК»
Партія Зелених України (1991, № 80)
Партія інтелігенції України (2000, № 1493)
Партія «Київська Русь» (2007, № 143-п.п.)
Партія комуністів (більшовиків) України (1994, № 579)
Партія Ліберально-демократичні реформи (2000, № 1483) – *Див.:* Політична партія «ЗУБР»
Партія «Міжрегіональний блок реформ» (1995, № 625)
Партія мусульман України (1997, № 945)
Партія «Народна влада» (2004, № 100-п.п.)
Партія «НАРОДНИЙ БЛОК» (1998, № 967)
Партія «Народний вибір» (2004, № 103-п.п) – *Див.:* Партія «Соціалістична Україна»
Партія Народної Дії «НАДІЯ» (2005, № 114-п.п.)
Партія національного врятування України (ПНВУ) (1993, № 458)
Партія «Національно-демократичне об'єднання «Україна» (2000, № 1495)
Партія національно-економічного розвитку України (1996, № 709)
Партія «Наш Дім Україна» (2005, № 107-п.п.)
Партія «Нова генерація України» (1999, № 1277) – *Див.:* Партія «РОДИНА»
Партія «Об'єднані ліві і селяни» (2000, № 1430)
Партія Освітян України (1998, № 1086) – *Див.:* Партія «Єдина Україна»
Партія патріотичних сил України (2005, № 121-п.п.) – *Див.:* Партія «Громадянська солідарність»
Партія Пенсіонерів України (1999, № 1251)
Партія Підтримки Вітчизняного Виробника (1992, № 243)
Партія прав людини (1994, № 566)
Партія «Прагматичний вибір» (2000, № 1461)
Партія праці (1993, № 388) – *Див.:* Партія труда
Партія Приватної Власності (1999, № 1228) – *Див.:* Єдиний Центр
Партія промисловців і підприємців України (2000, № 1410)
Партія Радикального Прориву (1998, № 966)
Партія Реабілітації Народу України (1994, № 614) – *Див.:* Народно-Демократична партія патріотів України
Партія Реабілітації Тяжкохворих України(1994, № 614) – *Див.:* Народно-Демократична партія патріотів України
Партія регіонального відродження «Трудова солідарність України» (1997, № 939) – *Див.:* Партія регіонів
Партія регіонального відродження України (1997, № 939) – *Див.:* Партія регіонів
Партія регіонів (1997, № 939)
Партія «Реформи і порядок» (1997, № 932)

Партія «РОДИНА» (1999, № 1277)
Партія розбудови, правозахисту недержавних організацій України – «Партія правозахисту» (2001, № 1639) – *Див.:* Політична партія «Партія Правозахисту»
ПАРТІЯ «РУСЬ» (1998, № 1070)
Партія «Руський блок» (2001, № 1608)
Партія «Русько-Український Союз» (Русь) (1998, № 1070) – *Див.:* ПАРТІЯ «РУСЬ»
Партія «Сам за себе» (2011, №201-п. п.)
Партія Свідомості Третього Тисячоліття (1999, № 1239)
Партія «Світло зі Сходу» (2000, № 1483) – *Див.:* Політична партія «ЗУБР»
Партія Свободи (1999, № 1264)
Партія Свободи (2004, № 104-п.п) – *Див.:* Політична партія «Сила і Честь»
«Партія селян» (2007, № 142-п.п.)
Партія «СЕЛЯНСЬКИЙ БЛОК АГРАРНА УКРАЇНА» (2005, № 128-п.п.)
Партія Слов'янського Відродження (створена 1990)
Партія слов'янської єдності України (1993, № 510)
Партія «Солідарність» (2001, № 1598)
Партія «Солідарність жінок України» (1999, № 1288)
Партія солідарності України (1997, № 959)
Партія «Соціал-демократичний союз» (1999, № 1152) – *Див.:* Партія «Громадська сила»
Партія «Соціалістична Україна» (2004, № 103-п.п)
Партія Соціального Захисту (2000, № 1417) – *Див.:* Політична партія «За Україну!»
Партія «Союз» (1997, № 867)
Партія «Союз народів України» (2001, № 1609)
Партія «Союз труда» (1998, № 968) – *Див.:* Партія «За Права Людини»
Партія «Справедливість» (2000, № 1430) – *Див.:* Партія «Об'єднані ліві і селяни»
Партія труда (1993, № 388)
Партія Труда (2005, № 120-п.п.)
Партія «Український Національний Конгрес» (2001, № 3-п. п.)
Партія Християнсько-Демократичний Союз (1997, № 840)
Патріотична партія України (1998, № 1109)
Політична партія «Авангард» (2008, № 162-п.п.) – *Див.:* Політична партія «Руська Єдність»
Політична партія «Аграрно-Промисловий Союз» (2009, № 166-п.п.)
Політична партія «Блокова партія» (2011, № 198-п.п.)
Політична партія «Ведуча сила» (2010, № 187-п.п.)
Політична партія «Велика Україна» (2006, № 134-п.п.)
Політична партія «Відродження та розвиток» (2011, № 194-п.п.)
Політична партія «Вітчизна» (2001, № 1-п.п.)
Політична партія «ВЛАСНА СИЛА» (2011, № 206-п.п.)

Політична партія «ВОЛЯ» (2008, № 158-п.п.) – *Див.:* Політична партія «Зелені»
Політична партія «Вперед, Україно!» (1999, № 1174) – *Див.:* Політична партія «Народна Самооборона»
Політична партія «Всеукраїнська партія «Дітей війни» (2009, № 170-п.п.)
Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Громада» **(**1994, № 551**)**
Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Центр» (1999, № 1276)
Політична Партія «Всеукраїнський патріотичний союз» (2005, № 05-п.п.)
Політична партія «Громадський контроль» (2001, № 4-п. п.)
Політична партія «Громадянська платформа» (2005, № 113-п.п.) – *Див.:* Політична партія «Нова демократія»
Політична партія «Громадянська позиція» (2005, № 116-п. п.)
Політична партія Громадянський рух України (2008, № 161-п.п.)
Політична партія «Демократичний альянс» (2011, №199-п.п.)
Політична партія «Демократичний фронт» (2007, № 144-п.п.) – *Див.:* Політична партія «Фронт Змін»
Політична партія «Держава» (1999, № 1113)
Політична партія «ДІТИ ВІЙНИ «НАРОДНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ» (2009, № 171-п.п.)
Політична партія «Духовна Україна» (2011, № 204-п.п.)
Політична партія «Європейська партія України» (2006, № 133-п.п.)
Політична партія «Європейська платформа» (2005, № 122-п.п.)
Політична партія «Європейська столиця» (2005, № 112-п.п.) – *Див.:* Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка»
Політична партія «Євротурбота» (2006, № 137-п.п.) – *Див.:* Політична Партія «КОЗАЦЬКА СЛАВА»
Політична партія «Єдина Київська Русь» (1999, № 1133)
Політична партія «Єдина Країна» (2008, № 160-п.п.)
Політична партія «Закон і Порядок» (2010, № 181-п.п.)
Політична партія «За красиву Україну» (1998, № 1072)
Політична партія «За справедливість та добробут» (2010, № 183-п.п.)
Політична партія «За Україну!» (2000, № 1417)
Політична партія «ЗАХИСТ» (2010, № 180-п.п.)
Політична партія «Захист місцевих інтересів народу» (2008, № 153-п. п.)
Політична партія «Зелені» (2008, № 158-п.п.)
Політична партія «ЗУБР» (2000, № 1483)
Політична партія «Інтернет партія України» (2011, №196-п.п)
Політична партія «Інформаційна Україна» (2005, № 123-п. п.)
Політична партія «Кияни передусім!» (2008, № 159-п.п.)
Політична партія «Козацька Народна Партія» (2010, № 190-п.п.)
Політична Партія «КОЗАЦЬКА СЛАВА» (2006, № 137-п.п.)
Політична партія «Козацька Українська Партія» (2008, № 151-п.п.)
Політична партія «Красива Україна» (1999, № 1293)
Політична партія Ліберальна Україна (1999, № 1176)
Політична партія «Ліберально-гуманістична партія «Товариш» (2006, № 135-п.п.)

Політична партія малого і середнього бізнесу України (1999, № 1110)
Політична партія «Мерітократична партія України» (2011, № 192-п.п.)
Політична партія «Міст» (2011, № 193-п.п.)
Політична партія «Могутня Україна» (2005, № 116-п. п.) – *Див.:* Політична партія «Громадянська позиція»
Політична партія «Молода Україна» (1999, № 1197)
Політична партія «Молодь до ВЛАДИ» (2010, № 186-п.п.)
Політична партія «Народна воля» (2008, № 155-п.п.)
Політична партія «Народна ініціатива» (2011, № 195-п.п.)
Політична партія «НАРОДНА ПАРТІЯ НОВА УКРАЇНА» (2005, № 128-п.п.) – *Див.:* Партія «СЕЛЯНСЬКИЙ БЛОК АГРАРНА УКРАЇНА»
Політична партія «Народна Самооборона» (1999, № 1174)
Політична партія «Народна сила» (2010, № 184-п.п.)
Політична партія «Народна трудова партія» (2007, № 144-п.п.) – *Див.:* Політична партія «Фронт Змін»
Політична партія «Народний Союз Наша Україна» (2005, № 115-п.п) – *Див.:* Політична партія «Наша Україна»
Політична партія «Народний парламент» (2011, № 203-п.п.)
Політична партія «Народно-трудовий союз України» (2006, № 130-п.п.)
Політична партія «Наша партія» (2005, № 122-п. п.) – *Див.:* Політична партія «Європейська платформа»
Політична партія «Наша Україна» (2005, № 115-п.п.)
Політична партія «Наш Дім» (2009, № 173-п.п.)
Політична партія «Наш час (2011, №197-п.п.)
Політична партія «Нова демократія» (2005, № 113-п.п.)
Політична партія «Нова Країна» (2005, № 112-п.п.) – *Див.:* Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка»
Політична партія «Нова політика» (2001, № 1573)
ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НОВЕ ЖИТТЯ» (2011, № 191-п.п.)
Політична партія «Нові обличчя» (2012, № 208-п.п.)
Політична партія «Організація Українських Націоналістів» (1993, № 518)
Політична партія «Партія гуманістів України» (2006, № 135-п. п.) – *Див.:* Політична партія «Ліберально-гуманістична партія «Товариш»
Політична партія «Партія екологічного порятунку «ЕКО+25%» (2001, № 5-п.п.)
Політична партія «Партія за військових» (2001, № 5-п.п.) – *Див.:* Політична партія «Партія екологічного порятунку «ЕКО+25%»
Політична партія «Партія захисту прав людини» (2008, № 157-п.п.)
Політична партія «Партія Здоров'я» (2005, № 114-п.п.) – *Див.:* Партія Народної Дії «НАДІЯ»
Політична партія «Партія Козаків України» (2008, № 150-п.п.)
Політична партія «Партія місцевого самоврядування» (2009, № 176-п.п.)
Політична партія «Партія Народний Захист» (2010, № 179-п.п.)
Політична партія «Партія Народний порядок» (2009, № 167-п.п.)
Політична партія «Партія нового покоління України» (2008, № 147-п.п.)

Політична партія «ПОРА» (2005, № 127-п.п.) – *Див.*: Громадянська партія «ПОРА»
Політична партія «Партія ПРАВА» (2006, № 131-п. п.)
Політична партія «Партія Правозахисту» (2001, № 1639)
Політична партія «Партія сильної влади» (2009, № 174-п.п.)
Політична партія «Партія українського народу» (2011, №202-п. п.)
Політична партія «Партія української молоді» (2010, № 188-п.п.)
Політична партія «Партія українського народу» (2011, № 202-п.п.)
Політична партія «Політичне об'єднання «Пряма дія» (2006, № 138-п.п.)
Політична партія «Права воля України» (2008, № 145-п.п.)
Політична партія «Правда» (2008, № 164-п.п.)
Політична партія «Праведність» (2010, № 177-п.п.)
Політична партія «ПРАВО І СПРАВЕДЛИВІСТЬ» (2009, № 165-п.п.)
Політична партія «Пробудження» (2008, № 154-п.п.)
Політична Партія «РЕНЕСАНС» (2012, № 207-п.п.)
Політична партія «Рідне місто» (2009, № 172-п.п.)
Політична партія «Робітнича партія України» (2011, № 205-п.п.)
Політична партія «РУСИЧИ» (2008, № 149-п.п.)
Політична партія «Русь єдина» (1999, № 1113) – *Див.:* Політична партія «Держава»
Політична партія «Руська Єдність» (2008, № 162-п.п.)
Політична партія «САМОВРЯДНА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА» (2008, № 156-п.п.)
Політична партія «Селянська Україна» (1999, № 1115)
Політична партія «Сила і Честь» (2004, № 104-п.п.)
Політична партія «Сильна Україна» (1999, № 1217)
Політична партія «Слов'янський народно-патріотичний союз» (2003, № 8-п.п.) – *Див.:* Політична партія України «РУСЬ ЄДИНА»
Політична партія «Совість України» (2005, № 125-п.п.)
Політична партія «Соціал-Патріотична Асамблея Слов'ян» (2006, № 129-п.п.)
Політична партія «Союз анархістів України» (2002, № 7-п.п.)
Політична партія «Союз Лівих Сил» (2008, № 146-п.п.)
Політична партія «СПІЛЬНА ДІЯ» (2006, № 132-п.п.)
Політична партія «Справедлива країна» (2009, № 175-п.п.)
Політична партія «Справедлива Україна» (2005, № 126-п.п.)
Політична партія «Твоя Україна» (2010, № 182-п.п.)
Політична Партія «Третя Сила» (2005, № 106-п.п.)
Політична партія «Трудова Україна» (2000, № 1457)
Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка» (2005, № 112-п.п.)
Політична партія «Україна Майбутнього» (2008, № 152-п.п.)
Політична партія «Україна Соборна» (2005, № 119-п.п.)
Політична партія України «Партія політики ПУТІНА» (2003, № 8-п.п.) – *Див.:* Політична партія України «РУСЬ ЄДИНА»
Політична партія України «РУСЬ ЄДИНА» (2003, № 8-п.п.)
Політична партія «Українська партія респонсизму» (2011, №200-п.п.)
Політична партія «Українська платформа» (2009, № 169-п.п.)

Політична партія «Українська Радикально-Демократична Партія» (2010, № 189-п.п.) – *Див.:* Радикальна Партія Олега Ляшка
Політична партія «Український Республіканський Альянс» (2009, № 168-п.п.)
Політична партія Український Союз Праці «Орій» (2000, № 1481)
Політична партія «Українські соціал-демократи» (2007, № 141-п.п.)
Політична партія «Фронт Змін» (2007, № 144-п.п.)
Політична партія «Яблуко» (1999, № 1247) – *Див.:* Партія вільних демократів
Політичне об'єднання «Рідна Вітчизна» (2010, № 185-п.п.)
Прогресивна соціалістична партія України (1996, № 753)
Прогресивно-автомобільна партія України (1998, № 978)
Прогресивно-Демократична партія України (1999, № 1277) – *Див.:* Партія «РОДИНА»
Прогресивно-Демократична Партія України (2008, № 163-п.п.)

Радикальна Партія Олега Ляшка (2010, № 189-п.п.)
Республіканська Партія України (2005, № 111-п.п.)
Республіканська Християнська партія (1997, № 886)
Робітнича партія України (марксистсько-ленінська) (2012, № 209-п.п.)
РУХ (Український Народний Рух) (1999, №1301) – *Див.:* Українська Народна Партія

Селянська партія України (1992, № 214)
Слов'янська партія (1993, № 469)
«Соціал-демократична партія молоді» (2001, № 1595)
Соціал-демократична партія України (1993, № 419)
Соціал-демократична партія України (1995, № 633)
Соціал-демократична партія України (об'єднана) (1996, № 751)
Соціал-демократична партія України (1990, очільник А. Носенко)
Соціалістична партія України (1991, № 157)
Соціал-Національна партія України (1995, № 686) – *Див.:* Всеукраїнське об'єднання «Свобода»
Соціально-екологічна партія «Союз. Чорнобиль. Україна» (2002, № 6-п.п.)
Соціально-Християнська Партія (2004, № 98-п.п.)

Трудова партія України (1999, № 1217) – *Див.:* Політична партія «Сильна Україна»
Трудовий конгрес України (1993, № 498)

Українська Консервативна партія **(**2005, № 124-п.п.**)**
Українська Консервативна Республіканська партія (1992, № 270)
Українська морська партія (2001, № 1601)
Українська Народна Партія (1999, № 1301)
Українська Народна партія «Собор» (2000, № 1351)

Українська народно-демократична партія (створена у 1990, не була зареєстрована)
Українська національна асамблея (1994, № 617)
Українська національна асамблея (1997, № 923)
Українська Національна Консервативна партія (1992, № 318)
Українська національна партія (створена у 1989, не була зареєстрована)
Українська партія (2001, № 1607)
«Українська партія» (2006, № 140-п. п.)
Українська партія «Єдність» (2000, № 1324)
Українська партія захисту прав споживачів (2000, № 1438)
Українська партія «Зелена планета» (2005, № 118-п.п.)
Українська партія зелених (2001, № 1600)
Українська партія солідарності та соціальної справедливості (1993, № 484)
Українська партія справедливості (1993, № 398) – *Див.:* Українська партія Справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців (УПС – СВІЧА)
Українська партія Справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців (УПС – СВІЧА) (1993, № 398)
Українська партія честі, боротьби з корупцією та організованою злочинністю (2005, № 109-п.п.)
Українська партія шанувальників пива (1992, № 243) – *Див.:* Партія Підтримки Вітчизняного Виробника
Українська політична партія «Християнський рух» (2000, № 1541)
Українська Республіканська партія (1990, № 4) – *Див.:* Українська республіканська партія «Собор»
Українська республіканська партія (2006, № 139-п.п.)
Українська республіканська партія Лук'яненка (2006, № 139-п.п.) – *Див.:* Українська республіканська партія
Українська республіканська партія «Собор» (1990, № 4)
Українська селянська демократична партія (1991, № 33)
Українська соціал-демократична партія (1998, № 1102)
Українська християнсько-демократична партія (1991, № 153)
Український християнсько-демократичний фронт (створений 1988) – *Див.:* Українська християнсько-демократична партія

Християнсько-демократична партія України (1992, № 325)
Християнсько-Демократичний Союз (1995, № 676) – *Див.:* «Християнсько-Ліберальна партія України»
«Християнсько-Ліберальна партія України» (1995, № 676)
Християнсько-ліберальний Союз (1995, № 676) – *Див.:* «Християнсько-Ліберальна партія України»
Християнсько-народний Союз (1997, № 840) – *Див.:* Партія Християнсько-Демократичний Союз

А

Авдєєв Григорій Григорович (нар. 04.01.1942) – перший очільник Політичної партії «Партія за військових» (створ. 2001 р.; згодом – *Політична партія «Партія екологічного порятунку «ЕКО+25%»)*. Генерал-майор. Працював заступником начальника штабу тилу ЗСУ; радником директора державного підприємства «Укроборонсервіс»; радником заступника міністра оборони України. *О. Р.*

Аграрна партія України (АПУ) створена 7 жовтня 2006 р. на Установчому з'їзді партії у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 14 листопада 2006 р. (реєстраційний номер 136-п. п.).

Витоки партії її члени виводять з часу заснування у грудні 1996 р. Аграрної партії України (нині – *Народна Партія*) і констатують, що свого часу розвитку АПУ завадили насамперед кон'юнктурні амбіції, адже за короткий час у партії змінилося п'ять голів, кожен з яких по-своєму мислив шляхи її розбудови і, зокрема, її ідеологічних засад. Відтак, на думку членів АПУ зразка 1996 р., партія «почала поступово втрачати своє селянське обличчя»: спочатку до назви партії додали слово «Народна», а згодом із неї вилучили слово «Аграрна», і трансформована АПУ «загубилася» серед кількох десятків народних та народно-демократичних партій, а аграрії залишилися без «політичного обличчя».

Проголосивши відродження АПУ, Установчий з'їзд затвердив програму та статут партії, обрав керівні органи та голову – *М. Зубця.*

АПУ проголосила метою своєї діяльності «всебічне сприяння та участь у виробленні державної економічної політики, розбудові засад соціальної, демократичної, правової держави, створенні умов для ефективного господарювання, у тому числі в аграрному секторі економіки, поліпшення добробуту селян і всього населення України». Досягненню мети, з погляду членів партії, має посприяти участь у громадсько-політичних акціях, спрямованих на захист незалежності, розбудову державності, зміцнення економіки, поліпшення добробуту людей, їхній соціальний захист; сприяння у законодавчому закріпленні пріоритетів розвитку аграрного сектору економіки України; участь у створенні законодавчої бази, належних умов для ефективного господарювання вітчизняного виробника сільськогосподарських товарів; підтримка прогресивних форм господарювання в аграрному секторі економіки; сприяння прийняттю «державної концепції цінового паритету для сільськогосподарських товаровиробників, виваженої податкової та цінової політики» тощо.

Вищим центральним органом партії, згідно зі статутом, є з'їзд партії, який обирає голову та заступників голови партії, голову ревізійної комісії, членів політичної ради, членів президії.

На І з'їзді АПУ, що проходив 26 січня 2008 р. (м. Київ), відбулася зміна

партійного лідера – ним став М. Безуглий (президент Національної академії аграрних наук України /з 2011 р./, академік НААН України /2007 р./, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки /2004 р./). ІІ (позачерговий) з'їзд партії проходив у три етапи. На 1-му етапі (31 жовтня 2009 р.) партійним очільником було обрано Ю. Карасика (колишнього міністра сільського господарства і продовольства України /грудень 1992 – серпень 1995 рр./, депутата Верховної Ради України ІІ скликання, екс-міністра АПК /з липня 1997 р./, Героя України /2009 р./). На 3-му етапі, що проходив майже через рік (11 вересня 2010 р.) – В. Слауту (колишнього міністра аграрної політики /2004 р./, віце-прем'єр-міністра України з питань аграрної політики /2007 р./, народного депутата України IV, V та VI скликань, віце-прем'єр-міністра України з питань АПК /2007, 2010 рр./, радника Президента України /з жовтня 2010 р./). Згідно з рішеннями ІІ (позачергового) партійного з'їзду у жовтні 2010 р. представники АПУ брали участь у виборах до місцевих рад, які виявилися для партії досить результативними: Полтавська обласна партійна організація провела до місцевих рад 58 депутатів, Запорізька – 52, Тернопільська – 46, Донецька – 44, Херсонська – 43, Харківська – 40, Черкаська – 26, Житомирська і Вінницька – по 25 депутатів.

На червень 2011 р. чисельність партії сягала близько 70 тис. осіб, об'єднаних у 2 600 первинних партійних осередків. Парторганізації Одеської, Миколаївської, Чернігівської, Донецької та інших областей фактично завершили створення та реєстрацію районних осередків у сільських районах.

17 грудня 2011 р. відбувся ІІІ з'їзд АПУ, делегати якого обговорили ситуацію, що склалася у вітчизняному агропромисловому комплексі, визначили завдання партії у сучасних умовах та на період підготовки до парламентських виборів 2012 р. До лав партії було прийнято нових членів. *М. К.*

Акулов Анатолій Олександрович – перший (на кінець 2011 р. – чинний) голова *Політичної партії «Партія нового покоління України»*. Обраний на Установчому з'їзді партії (листопад 2007 р.). *О. Л.*

Алін О. (Нижник Олександр Сергійович; 1951 р. н.) – голова ради *Об'єднаної соціал-демократичної партії України*, створеної на з'їзді соціал-демократів 25–27 травня 1990 р. Закінчив КДУ ім. Т. Г. Шевченка (1978 р.), юрист. Працював нотаріусом, юрисконсультом у райспоживспілці (смт. Макарів Київської обл.); у 1984–1988 рр. – юрисконсульт РАПО з обслуговування колгоспів. *М. К.*

Андреєв Юрій Борисович (1950 р. н.) – перший голова *Соціально-екологічної партії «Союз. Чорнобиль. Україна»* (створ. 2002 р.).

Освіта – вища (енергетик). Працював (на момент аварії) інженером на Чорнобильській АЕС. З 1990 р. – на громадській роботі. На кінець 2011 р.– Президент Всеукраїнської громадської організації інвалідів «Союз Чорнобиль України». *Т. Б.*

Андрушків Ярослав Михайлович (нар. 14.03.1953, м. Львів) – перший голова Соціал-Національної партії України (нині – *Всеукраїнське об'єднання «Свобода»*). Обраний у жовтні 1991 р. на Установчому з'їзді партії. Кандидат медичних наук.

У 1977 р. закінчив Львівський медичний інститут (нині – Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького) та здобув спеціальність лікаря-психіатра. У 1982 р. закінчив ординатуру Львівського медичного інституту. Працював лікарем у Львівському психоневрологічному диспансері, був тренером з карате. У 1989 р. став членом *Народного Руху України* й одним із керівників «Варти Руху» – воєнізованої організації, яка існувала у 1988–1991 рр. 14 лютого 2004 р. на IX з'їзді СНПУ склав повноваження голови партії. *О. Р.*

Антонюк Михайло Федорович – перший голова *Партії «Солідарність»*. Обраний на Установчому з'їзді партії (лютий 2001 р.). На I з'їзді (жовтень 2001 р.) – подав у відставку. Тоді ж був обраний секретарем партії. *П. Г.-Н.*

Б

Бабич Валерій Георгійович (нар. 25.08.1953, м. Броди Львівської обл.) – засновник і голова *Всеукраїнського Об'єднання Християн* (ВОХ; діяло у 1998–2003 рр.). Навчався у Київському торговельно-економічному інституті (1970–1974), після закінчення якого працював у Подільському райгастрономторзі м. Києва, а з 1977 р. – у Раді з вивчення продуктивних сил УРСР при Академії наук УРСР. З 1977 р. до 1984 р. перебував на комсомольській роботі (очолював районний, міський і центральний комітети ЛКСМУ), був помічником заступника голови Держплану УРСР (1984 – 1986 рр.), входив до Ради Міністрів УРСР (1986 – 1989 рр.).

На початку 1990-х років активно займався економічною діяльністю: був засновником і генеральним директором Асоціації виробників та експортерів продукції послуг «Інтер-Інвест» (1989–1991 рр.), засновником і президентом (з 1992 р.) Республіканського акціонерного товариства «Українська біржа» (нині – «Українська фінансова група»). Очолював Конгрес ділових кіл України, Раду промисловців і підприємців при Президентові України, Український союз промисловців і підприємців, з 1993 до 1994 р. був позаштатним радником Президента України. Подальший розвиток політичної кар'єри В. Бабича був пов'язаний з участю у 1994 р. у парламентських виборах: він успішно балотувався на пост народного депутата від Західно-Донбаського виборчого округу (№ 97) Дніпропетровської області і пройшов до Верховної Ради. На президентських виборах, що відбулися того ж року, брав участь лише у I турі, набравши 2,48% голосів (посів 5-те місце серед 7 претендентів). Пізніше створив і очолив благодійну організацію «Український християнський фонд».

У грудні 2002 р. був занесений до виборчого списку *Християнсько-демократичної партії України* під № 2. Однак зняв свою кандидатуру (2 березня 1998 р.) і балотувався в одномандатному окрузі № 218 (м. Київ). Набравши

13,84% голосів виборців, удруге став народним депутатом України.

У 1998 р. В. Бабич став засновником і очільником Всеукраїнського Об'єднання Християн. У 2002 р. партія брала участь у виборах до Верховної Ради України. У партійному виборчому списку В. Бабич посідав перше місце. За підсумками голосування представники ВОХ депутатських мандатів не отримали.

У 2003 р. В. Бабич повернувся до фінансової діяльності, знову ставши на чолі «Української фінансової групи». У 2006 р. був обраний головою Ради директорів корпорації «Українська фінансова група».

У період 1994–2004 рр. очолював громадську організацію «Депутатський клуб «Парламент».

Нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України (2004 р.). *А. З.*

Багін О. С. – один із дев'яти перших співголів *Партії Зелених України*, обраних на Установчому з'їзді партії (28–30 вересня 1990 р.). Представник з м. Донецька. *М. К.*

Бадзьо Юрій Васильович (нар. 25.04.1936, с. Копинівці Мукачівського р-ну Закарпатської обл.) – засновник і перший голова *Демократичної партії України* (ДемПУ; створ. 1990 р.). Один із останніх політв'язнів Радянського Союзу (разом із Л. Лук'яненком). Навчався на філологічному факультеті Ужгородського державного університету (закінчив у 1958 р.), у 1961–1964 рр. навчався в аспірантурі Інституту літератури АН УРСР, згодом працював у цьому самому інституті (до 1965 р.) на посаді молодшого наукового співробітника. Був звільнений за участь в акції протесту проти арештів української інтелігенції на перегляді фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» (1965 р.). До 1974 р. був офіційно безробітним, переслідувався. У період 1974–1979 рр. працював вантажником, займався літературною творчістю.

12 грудня 1979 р. за антирадянську пропаганду Ю. Бадзя було засуджено Київським міським судом за ст. 62 ч. 1 КК УРСР до 7 років ув'язнення, яке відбував у таборі с. Барашево (нині – Республіка Мордовія, Російська Федерація) та 5 років заслання у смт. Хандига (нині – Республіка Саха, Російська Федерація). Верховний Суд УРСР залишив вирок у силі. Ю. Бадзьо винним себе у скоєнні злочину не визнав.

Перебуваючи у таборі, Ю. Бадзьо продовжував політичну боротьбу: брав участь у політичному страйку під час московської олімпіади, оголошував голодування. У липні 1980 р. у західній пресі було опубліковано протест Ю. Бадзя проти введення радянських військ до Афганістану. У цей час дружину Ю. Бадзя – С. Кириченко – систематично звільняли з роботи, сина Сергія виключили із комсомолу.

Ю. Бадзьо вийшов на волю 9 грудня 1988 р. З 1989 р. до 1990 р. працював завідувачем відділу Товариства української мови імені Т.Г. Шевченка. У 1993 р. став співробітником Інституту філософії НАН України.

31 травня 1990 р. у газеті «Літературна Україна» опублікував «Маніфест Демократичної партії України», який став програмою дій ініціативної групи зі створення опозиційної до КПУ партії. У грудні 1990 р. був обраний головою ДемПУ, однак залишив лави партії у 1996 р. З 2009 р. – член Ради старійшин громадської організації «Українська національна рада».

Член Спілки письменників України (з 1996 р.). Основні праці: «Відкритий лист до Президії Верховної Ради Союзу РСР та Центрального Комітету

КПРС» (Нью-Йорк, 1980 р.); «Влада – опозиція – держава в Україні сьогодні» (1994 р.); «Право жити: Україна в складі СРСР, людина в системі тоталітарного соціалізму» (1996 р.); «Національна ідея і національне питання» (2000 р.); «Підпільна нація. Нове завоювання України» (2003 р.); «Бойові генерали, сивоусі парубки з української вулиці і троянська кобила історичного процесу: деякі політико-філософські особливості процесу становлення української нації в умовах Незалежності» (2010 р.). Займався перекладами.

Нагороджений орденом «За заслуги» ІІІ ст. (2005 р.). *А. З.*

Базилюк Олександр Філімонович (15.03.1942, м. Чапаєвське Куйбишевської /нині – Самарської/ обл., РРФСР, нині – Російська Федерація – 25.02.2012, м. Ялта) – один із семи перших співголів Координаційної ради *Партії демократичного відродження України* (діяла у 1990–1996 рр.); засновник та очільник партії Громадянський конгрес України (створ. 1992 р.; нині – *Слов'янська партія)*. Закінчив Московський державний університет ім. М. В. Ломоносова. Після навчання в аспірантурі (1966–1969 рр.) захистив кандидатську дисертацію з філософії. З 1971 р. – доцент кафедри філософії Донецького державного університету, у якому викладав понад чверть століття. У 1987–1989 рр. навчався у докторантурі. Автор монографії «Соціальна філософія неомарксизму» (1989 р.), а також низки книг та статей з соціології та соціальної філософії. Володів німецькою, англійською, італійською та французькою мовами.

Староста «Конгресу російських організацій України» (з 1996 р.), один з творців «Союзу православних громадян України». У період з липня 1995 р. до липня 1998 р. – член Ради співвітчизників при Державній думі Росії. Учасник президентських виборів 1999 р. (здобув підтримку 0,14% виборців) та 2004 р. (0,03% виборців). Учасник Першого Сєвєродонецького з'їзду (листопад 2004 р.). На XVIII з'їзді Слов'янської партії (квітень 2010 р.) вийшов у відставку через хворобу і був обраний почесним головою. *Т. Б.*

Балашов Геннадій Вікторович (нар. 20.02.1961, м. Дніпропетровськ) – один із засновників та перший голова *Політичної партії «За красиву Україну»* (діяла у 1998 –2001 рр.) та *Політичної партії «Красива Україна»* (діяла у 1999–2003 рр.). У 1987 р. закінчив економічний факультет Дніпропетровського державного університету. З 1984 р. до 1988 р. займався професійною діяльністю: до 1987 рр. працював бухгалтером у будівельному тресті, з 1987 р. до 1988 р. – інженером відділу наукової організації праці НДІ великогабаритних шин м. Дніпропетровська. У період з 1988 до 1996 р. – займався підприємницькою діяльністю: очолював торговий кооператив «Союз», мале підприємство «Веролла» (1990–1992 рр.), приватне підприємство «МОСКВА» (1992–1996 рр.).

Політичну діяльність розпочав у 1990-х. У 1993 р. Г. Балашов обіймав посаду президента фонду «Центр політичних ініціатив» (м. Дніпропетровськ), у 1994 р. став засновником і очільником регіонального осередку *Партії «Міжрегіональний блок реформ»* у м. Дніпропетровську. У 1994 р. брав участь у виборах до Верховної Ради України та у місцевих виборах, але невдало. З 1996 р. до 1997 р. працював на посаді заступника голови з економічних питань районного виконавчого комітету (м. Дніпропетровськ), з 1998 р. – начальником управління у Дніпропетровському міському вико-

навчому комітеті. З 1997 р. до 1998 р. входив до складу координаційної ради *Виборчого блоку партій «СЛОн – Соціально-Ліберальне об'єднання»*. У 1998 р. брав участь у виборах до Верховної Ради України і став народним депутатом. У Верховній Раді України Г. Балашов входив до складу Комітету з питань фінансів і банківської діяльності, став одним з авторів ідеї закону про єдиний 10-відсотковий податок для дрібних і середніх підприємців.

На чергових виборах до Верховної Ради України (2002 р.) Г. Балашов балотувався у мажоритарному виборчому окрузі №214 (м. Київ), але не мав належної підтримки виборців.

З 2003 р. займається бізнесом. *А. З.*

Баулін Павло Борисович (нар. 23.11.1948, м. Горький, нині – м. Нижній Новгород, РРФСР, нині – Російська Федерація) – перший голова *Партії «Київська Русь»*, обраний 28 жовтня 2006 р. на Установчому з'їзді партії.

У 1971 р. закінчив машинобудівний факультет Запорізького машинобудівного інституту (інженер-механік). У 1971–1976 рр. – конструктор відділу головного технолога, старший інженер, соціолог відділу наукової організації праці ВО «Запоріжтрансформатор». 1976–1986 рр. – старший майстер, викладач Запорізького ПТУ № 32. Листопад 1986 р. – листопад 1987 р. – методист, в. о. заступника директора Палацу культури металургів (м. Запоріжжя). З 1987 р. – член Спілки письменників СРСР. У 1988–1992 рр. – голова Запорізького обласного літоб'єднання. Упродовж 1992–1996 рр. – голова Запорізького товариства «Русь», у 1991–1998 рр. – оглядач, а згодом кореспондент Запорізької вечірньої газети «Наш город». У 1993–1998 рр. – голова Запорізької регіональної організації *Партії слов'янської єдності України*, член політради ПСЄУ (з травня 1996 р.).

Народний депутат Верховної Ради України III скликання (обраний у виборчому окрузі № 76 Запорізької обл.). Влітку 2001 р. спільно з Н. Вітренко виступив ініціатором створення міжфракційного депутатського об'єднання «ЗУБР». Після поразки на виборах (2002 р.) до Верховної Ради України вступив до Російського руху України, став заступником голови *Партії «Руський блок»*, його ідеологом.

З осені 2004 р. – член *Прогресивної соціалістичної партії України* (ПСПУ). Під час президентських виборів 2004 р. – довірена особа кандидата у Президенти України *Н. Вітренко*. 2005–2006 рр. – голова Луганського, а потім Запорізького обкомів ПСПУ. Під час виборів до Верховної Ради України у 2006 р. – 3-й номер у списку *Блоку Наталії Вітренко «Народна опозиція»*. З квітня 2006 р. – депутат Запорізької міської ради, керівник фракції «Народної опозиції». У березні 2009 р. обраний головою Всеукраїнського об'єднання російських співвітчизників (ВОРС).

П. Г.-Н.

Безсмертний Роман Петрович (нар. 15.11.1965, с. Мотижин Макарівського р-ну Київської обл.) – перший голова Політичної партії «Народний Союз Наша Україна» (нині – *Політична партія «Наша Україна»*). Обраний на Установчому з'їзді партії 5 березня 2005 р.

У 1983–1985 рр. проходив військову службу. У 1990 р. закінчив Київський державний педагогічний інститут ім. О.М. Горького (нині – Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, спеціальність – учитель історії). У 1990–1994 рр. працював шкільним учителем, брав участь у створенні краєзнавчого музею.

У 1994–1998 рр. – депутат Верховної Ради України II скликання від Макарівського виборчого округу № 220. На час виборів – член Української Республіканської партії (нині – *Політична партія Українська платформа «СОБОР»*). Секретар депутатської групи «Державність», член групи «Конституційний центр», голова підкомітету з питань діяльності рад і самоврядування Комітету з питань державного будівництва, місцевого самоврядування та діяльності рад.

У 1997–2001 рр. – член політвиконкому і політради *Народно-Демократичної партії*. У 1997–2002 рр. – постійний представник Президента України у Верховній Раді України. У 1997 р. захистив дисертацію та здобув ступінь кандидата політичних наук.

У 1998–2002 рр. – депутат Верховної Ради України III скликання. З липня 1998 р. – член Комітету з питань державного будівництва, місцевого самоврядування та діяльності рад (нині – Комітет з питань державного будівництва та місцевого самоврядування), у травні 1998 р. – січні 2002 р. – член фракції НДП, з травня 1999 р. – її уповноважений представник. З січня 2002 р. – член фракції *Партії «Реформи і порядок»* «Реформи–Конгрес».

Травень 2002 р. – березень 2005 р. – депутат Верховної Ради України IV скликання від *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»* (№ 13 у списку). На час виборів – безпартійний. З травня 2002 р. – член фракції «Наша Україна», з червня 2002 р. – член Комітету з питань державного будівництва та місцевого самоврядування.

У 2004 р. – заступник голови виборчого штабу В. Ющенка на президентських виборах, комендант акції Громадянської непокори. У листопаді 2004 р. – січні 2005 р. – член Комітету національного порятунку. Лютий–листопад 2005 р. – віце-прем'єр міністр України. Жовтень 2005 р. – березень 2006 р. – керівник виборчої кампанії політичної партії «Народний Союз Наша Україна» на парламентських виборах. Березень 2005 р. – грудень 2006 р. – голова Ради партії. Грудень 2006 р. – липень 2007 р. – голова Центрального виконкому НСНУ, з квітня 2009 р. – член, квітень–жовтень 2009 р. – виконувач обов'язки голови центрального виконкому НСНУ.

У 2006–2007 рр. – депутат Верховної Ради України V скликання від *Блоку «НАША УКРАЇНА»* (№ 23 у списку). У липні 2006 р. – червні 2007 р. – член Комітету з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування, у квітні–грудні 2006 р. – голова фракції, грудні 2006 р. – червні 2007 р. – член фракції Блоку «НАША УКРАЇНА». Квітень 2007 р. – травень 2009 р. – заступник голови Секретаріату Президента України.

У лютому 2010 р. – червні 2011 р. – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Білорусь.

Нагороджений орденом «За заслуги» III, II, I ст. (1996 р., 2007 р., 2009 р.). *О. Р.*

Бичихін Віктор Миколайович (нар. 05.10.1970, м. Клинці Брянської обл., РРФСР; нині – Російська Федерація) – перший очільник *Політичної Партії «САМОВРЯДНА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА»* (створ. 2008 р.). У 1998 р. закінчив Одеський державний економічний університет (магістр банківської справи), у 2003 р. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка (юрист-правознавець). Трудовий шлях розпочав робітником-вантажником, згодом працював за фахом – у

банківській сфері, очолював ПП «Вектор Інвест Ентерпрайзіс». Упродовж 2002–2007 рр. – депутат Деснянської районної ради у м. Києві, заступник голови постійної комісії з питань соціально-економічного розвитку, бюджету та фінансів. У 2007 р. закінчив аспірантуру Національної академії державного управління при Президентові України. Кандидат у мери м. Києва. Автор ряду наукових статей, присвячених проблемам місцевого самоврядування. *В. Я.*

Білозір Оксана Володимирівна (нар. 30.05.1957, смт. Смига Дубнівського р-ну Рівненської обл.) – перший голова *Соціально-Християнської Партії* (створ. 2004 р.).

У 1976 р. закінчила Львівське музично-педагогічне училище ім. Філарета Колесси, у 1981 р. – Львівську державну консерваторію ім. Миколи Лисенка. З 1979 р. працювала солісткою вокально-інструментального ансамблю «Ватра», з 1994 р. – солістка групи «Оксана». Упродовж 1986–1988 рр. – учасник бойових дій в Афганістані. У 1999 р. здобула ступінь магістра зовнішньої політики та дипломатії у Дипломатичній академії України при МЗС України. З 2003 р. – голова Всеукраїнської громадської організації «Українська взаємодопомога».

Народний депутат Верховної Ради України IV скликання від *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»* (№ 70 у списку). На час виборів – завідувач кафедри естради факультету музичного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ), безпартійна. Член фракції «Наша Україна», член Комітету у закордонних справах, голова підкомітету з євроатлантичного співробітництва, голова Постійної Комісії Верховної Ради України з питань українського зарубіжжя, член Комітету з питань міграції, біженців та народонаселення ПАРЄ.

Березень 2004 р. – березень 2005 р. – голова Соціально-Християнської Партії. У 2005 р. – член президії ради Політичної партії «Народний Союз Наша Україна» (нині – *Політична партія «Наша Україна»*). У 2005 р. – 2008 р. – член ради партії. У березні 2005 р. склала депутатські повноваження. 4 лютого − 16 травня 2005 р. – міністр культури і мистецтв України. 16 травня − 27 вересня 2005 р. – міністр культури і туризму України. З 2006 р. – заступник голови Постійної комісії у справах закордонних українців Комітету Верховної Ради України у закордонних справах.

У 2006 р. – 2007 р. – народний депутат Верховної Ради України V скликання від *Блоку «НАША УКРАЇНА»* (№ 19 у списку). На час виборів – професор кафедри естрадного співу КНУКіМ, член НСНУ. Член фракції Блоку «НАША УКРАЇНА». З квітня 2006 р. – голова, з липня 2006 р. – заступник голови підкомітету з питань міжпарламентських зв'язків, двосторонніх та багатосторонніх відносин Комітету у закордонних справах.

З листопада 2007 р. – народний депутат Верховної Ради України VI скликання від *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»* (№ 44 у списку). На час виборів – професор кафедри естрадного співу КНУКіМ, член НСНУ. З березня 2008 р. – член президії партії *Єдиний Центр*.

Голова громадської організації «Всеукраїнське об'єднання жінок-депутатів», член Постійної делегації Верховної Ради України у ПАРЄ.

Народна артистка України (1994 р.), народний посол України (1999 р.), кава-

лер ордена королеви Анни Ярославни (2007 р.). Нагороджена орденом князя Ярослава Мудрого V ст. (2009 р.). *О. Р.*

Білоусова І. – перший очільник *Жіночої Демократичної партії*, обрана на Установчому з'їзді партії (березень 2001 р.). *Т. Б.*

Близнюк Віктор Михайлович (1964 р. н.) – перший голова Партії «Народний вибір» (створ. 2004 р.; нині – *Партія «Соціалістична Україна»)*. З вересня 2005 р. – голова політвиконкому Партії «Соціалістична Україна». На час парламентських виборів 2006 р. – генеральний директор закритого акціонерного товариства «Укрнадрасурси», № 17 у списку *Виборчого блоку політичних партій «ЗА СОЮЗ»*. *О. Р.*

Блистів Тетяна Іванівна – перший голова *Політичної партії «Міст»*, обрана на Установчому з'їзді партії (березень 2011 р.). *Т. Б.*

«Блок Безпартійних «Сонце» – блок, створений для участі у виборах до Верховної Ради України та до місцевих органів влади 26 березня 2006 р. До блоку увійшли: *Всеукраїнське політичне об'єднання «Єдина Родина»* та *Партія «Жінки України»*.

Основним питанням суспільного розвитку, згідно з ідеологією блоку, є не «комунізм чи капіталізм», не «Європа, Росія чи Америка», не «Схід чи Захід», а проблема моралі, тобто «чи може людина жити без визнання Творця і чому вона хоче жити без Нього».

До виборчого списку блоку входило 128 кандидатів. Першу трійку кандидатів представляли: О. Ржавський (голова Всеукраїнського політичного об'єднання «Єдина Родина», м. Київ), Р. Крижановський (ректор Християнського гуманітарно-економічного університету, м. Одеса) та А. Комарова (член Партії «Жінки України», м. Тернопіль). За результатами голосування блок набрав 12,6 тис. голосів виборців (0,04%) і до Верховної Ради України його представники не потрапили.

П. Г.-Н.

«Блок Бориса Олійника та Михайла Сироти» – виборчий блок політичних партій для участі у парламентських виборах 2006 р. До складу блоку увійшли – *Політична партія «Інформаційна Україна»* (голова А. Колодюк), Політична партія «Партія Здоров'я» (голова М. Салюта; нині – *Партія Народної Дії «НАДІЯ»*), Трудова партія України (голова *М. Сирота*; згодом – *Політична партія «Сильна Україна»*). 17 грудня 2005 р. відбувся міжпартійний з'їзд, на якому блок був презентований.

Згідно з передвиборчою програмою блоку народ має «змусити всіх посадовців – від Президента і до низового чиновника – свято виконувати всі приписи щодо прав і свобод громадян, неухильно дотримуючись духу і букви Основного закону держави». Влада, що обирається народом, має бути підконтрольна йому і повинна нести відповідальність за свої дії. У програмі пропонувалося утворити в Україні постійно діючу Конституційну комісію, яка б здійснювала функцію нагляду за дотриманням Основного закону; прийняти новий Виборчий кодекс, який би встановлював «правила виборчої кампанії не під політичну кон'юнктуру, а під реалізацію права громадян на власне волевиявлення»; скасувати недоторканність депутатів усіх рівнів, заборонити державним чиновникам брати участь у комерційній діяльності, у тому числі обіймати посади у наглядових радах державних і комерційних підприємств.

23 грудня 2005 р. ЦВК зареєструвала 102 кандидати у народні депутати України, висунутих від блоку. За результатами виборів блок зайняв 36-те місце із 45, набравши 0,08 % (21 649 голосів виборців). *Т. Б.*

Блок «Всеукраїнська громада» – виборчий блок політичних партій, створений для участі у позачергових виборах до Верховної Ради України VI скликання, які відбулися 30 вересня 2007 р. Зареєстрований ЦВК 13 серпня 2007 р. До блоку увійшли: *Всеукраїнська партія Миру і Єдності* (ВПМЄ; лідер – *Л. Янковська*), *Партія «Національно-демократичне об'єднання «Україна»* (НДОУ; лідер – Г. Кузьмич), *Політична партія малого і середнього бізнесу України* (лідер – *В. Швець*), *Політична партія «Совість України»* (лідер – *Х. Хачатурян*). Блок очолила Л. Поречкіна (радник Президента України станом на 2007 р.). Загальна кількість кандидатів у виборчому списку блоку – 104 особи. Особливістю виборчого списку було те, що 55 осіб були безпартійними, 19 – членами ВПМЄ, 14 – НДОУ, 6 – членами Політичної партії малого і середнього бізнесу України, 10 осіб представляли Політичну партію «Совість України». До складу першої п'ятірки увійшли: Л. Поречкіна, Ф. Моргун, В. Петринюк, А. Авдієвський, В. Кожан. Лідер ВПМЄ Л. Янковська посіла 7-ме місце у виборчому списку, лідер НДОУ Г. Кузьмич – 8-ме, лідер Політичної партії «Совість України» Х. Хачатурян – 9-те, лідер Політичної партії малого і середнього бізнесу В. Швець – 10-те місце. Відповідно до передвиборчої програми (затвердженої рішенням міжпартійного з'їзду від 19 серпня 2007 р.) блок «Всеукраїнська громада» позиціонував себе як політична сила без минулого, до виборчого списку якої не входять «колишні» народні депутати і політики зі «сумнівними оборудками».

В основу передвиборчої програми «Людям – на добро» було покладено гуманістичні цінності та принципи соціально справедливої держави.

Перший розділ програми «Добробут людини – заможність країни» був присвячений соціальній політиці держави, мета якої полягала у наданні соціальних гарантій для населення – «гідної» зарплати, «справедливої» пенсії, безоплатної медицини, безкоштовної освіти. Також були сформульовані пропозиції щодо здешевлення вартості соціального житла, соціального захисту дитинства, а також вимоги перегляду політики приватизації, зниження податкового тиску на середній і малий бізнес.

Другий розділ програми «Сила народу – у єдності, праці і правді» містив пропозиції щодо удосконалення політичного й економічного життя. У цьому розділі блок висував ідею безпартійних виборів, скасування юридичної недоторканності політиків, програму ефективного використання трудових ресурсів регіонів країни, що була б спрямована на ліквідацію безробіття через створення робочих місць за рахунок розвитку індустрії туризму, створення сприятливих можливостей для працевлаштування молодих спеціалістів.

У третьому розділі передвиборчої програми «Втілимо Програму розвитку села» було конкретизовано ідею відродження українського села і державної підтримки сільського господарства. Зокрема, було запропоновано впровадити прямі бюджетні дотації на кожен гектар землі, створити «аграрну державну фінансово-кредитну установу для надання пільгових кредитів селу».

За підсумками голосування блок «Всеукраїнська громада» не пройшов до Верховної Ради, набравши в цілому по Україні 12 327 голосів, що станови-

ло 0,05%. Найбільшу підтримку блоку надали мешканці Черкаської і Полтавської областей – 0,17% і 0,11%, відповідно, найменшу – Луганської – 0,1%, Донецької – 0,1%, Харківської – 0,2%, Запорізької області – 0,2%, АР Крим – 0,2 %. У решті областей рейтинг блоку коливався в діапазоні від 0,3% до 0,7%. *А. З.*

«Блок Лазаренка» – блок політичних партій, створений для участі у виборах до Верховної Ради України та місцевих органів влади 26 березня 2006 р. Гасло блоку: «Дорогою боротьби і правди».

До складу блоку увійшли: *Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Громада»* (рішення з'їзду партії від 10 листопада 2005 р.), Партія «Соціал-демократичний союз» (рішення з'їзду партії від 26 листопада 2005 р.; нині – *Партія «Громадська сила»*), *Соціал-демократична партія України* (рішення з'їзду партії від 12 листопада 2005 р.). З'їзди партій уповноважили першого заступника голови ВО «Громада» Ю. Філяка, голів партій СДС та СДПУ – відповідно, С. Пересунька та Ю. Буздугана – укласти угоду про утворення виборчого блоку вказаних політичних партій. Зазначена угода була підписана під час проведення міжпартійного з'їзду політичних партій-учасниць блоку (15 грудня 2005 р., м. Київ, готель «Турист»). У його роботі взяло участь 260 делегатів (від партії ВО «Громада» – 200 делегатів, від партій СДС та СДПУ – по 30 делегатів). На зібранні було затверджено передвиборчу програму блоку та список кандидатів у народні депутати України (127 осіб).

Першу п'ятірку кандидатів у депутати становили: П. та І. Лазаренки, лідери СДПУ і СДС Ю. Буздуган (№ 3) та С. Пересунько (№ 4), а також В. Шилова – тележурналіст із Дніпропетровщини.

Основними гаслами передвиборчої програми блоку стали 11 вимог: проведення відкритого судового процесу над Л. Кучмою та його «поплічниками»; справедлива оцінка 250 підприємств, «украдених» в українського народу, та розпродаж їх на відкритих аукціонних торгах; ліквідація усіх податкових навантажень на фонд заробітної плати та податку на додану вартість; встановлення податку на прибуток на рівні 10%; негайне запровадження дотації сільськогосподарським виробникам на рівні стандартів Європейського Союзу; зниження пенсійного віку для чоловіків на два, для жінок – на три роки; обрання, а не призначення керівників усіх рівнів – громад, районів, областей; ліквідація обов'язкової військової повинності і запровадження у Збройних силах України служби на основі контракту; реформування судової системи, запровадження механізму прямих виборів суддів населенням; надання обласним радам права використовувати у своєму регіоні нарівні з державною іншу, найбільш уживану мову; заборона показу телевізійної реклами під час трансляції фільмів, концертів, спортивних та розважальних програм.

За підсумками голосування блок не подолав 3-відсотковий бар'єр (посів 20-те місце з-поміж 45 учасників виборчих перегонів; набрав 76 950 голосів виборців, тобто 0,3%). Найбільший відсоток голосів блок здобув у Дніпропетровській обл. (3,01%), у решті регіонів набрав не більше 0,2% голосів.

За підсумками місцевих виборів блок здобув 17 мандатів (11,6% голосів) у Дніпропетровській обласній раді.

У 2007 р. ЦВК України відмовила у реєстрації «Блокові Лазаренка» для участі у позачергових виборах до Верховної Ради України. У Постанові ЦВК від 13 серпня 2007 р. (№ 102) зазнача-

лося, що угода про утворення виборчого блоку політичних партій на позачергових виборах народних депутатів України 30 вересня 2007 р. від 7 серпня 2007 р. між Політичною партією ВО «Громада» (за підписом першого заступника голови партії Ю. Філяка) та Партією «Соціал-демократичний союз» (за підписом голови партії С. Пересунька) не відповідає вимогам частини третьої ст. 56 Закону України «Про вибори народних депутатів України». Блок припинив своє існування. *П. Г.-Н.*

«Блок Литвина» – блок політичних партій, створений для участі у позачергових виборах до Верховної Ради України VI скликання (30 вересня 2007 р.). До блоку (зареєстрованого ЦВК 3 серпня 2007 р.) увійшли *Народна Партія* (НП; лідер – В. Литвин) та Трудова партія України (ТПУ; лідер – *М. Сирота*; згодом – *Політична партія «Сильна Україна»*). Очолив блок В. Литвин. У виборчому списку блоку, загальною чисельністю у 259 осіб, члени НП становили 87,3%, ТПУ – 10%, безпартійні – 2,7%. Першу п'ятірку становили: В. Литвин, С. Гриневецький, М. Деркач, О. Гаркуша, В. Пилипишин (усі – члени НП). М. Сирота був внесений до списку за № 10.

Передвиборча програма блоку з гаслами – «Від безладу – до справедливого порядку!» та «Україна – не буде країною бідних людей!» значною мірою дублювала програму *«Народного блоку Литвина»* (2006 р.) з провідною ідеєю «припинити безлад в країні», загальними популістськими закликами на кшталт докорінної зміни існуючої влади (яка розцінювалася не інакше, як «декорація для олігархів»), подолання бідності та відновлення соціальної справедливості. Водночас – була більш конкретизована. У політичній сфері висувалися вимоги повернення до мажоритарної системи виборів до Верховної Ради України та місцевих органів влади, скасування депутатської недоторканності, встановлення контролю громадськості над депутатами, скорочення вдвічі державного апарату, посилення боротьби з корупцією. У культурній галузі блок виступав за відродження духовності і моралі на основі християнських цінностей, надання податкових пільг вітчизняному книговидавцю терміном на 5 років тощо. Соціально-економічні вимоги передбачали запровадження погодинної оплати праці (25 гривень на годину), збереження 40-годинного робочого тижня, скорочення відрахувань із заробітної плати, повернення втрачених заощаджень, виконання зобов'язань держави перед власниками приватизаційних документів, матеріальне заохочення здорового способу життя, заборону реклами алкогольних та тютюнових виробів, надання працівникам закладів культури, вчителям і лікарям статусу держслужбовців та ін. Під час передвиборчої агітації активно використовувалося гасло – «Країні потрібен Литвин!».

Блок підтримали 924 568 виборців (3,96% голосів, на 304 тис. голосів більше від попередніх виборів), що дозволило його учасникам стати парламентськими партіями. 3% виборчий бар'єр блок подолав у 20 регіонах України. Найвищу підтримку здобув у Житомирській обл. – 8,29% голосів (4-те місце), м. Києві – 6,59% (4-те місце), найнижчу – у Донецькій обл. (0,86%). Зайнявши останнє, 5-те, місце серед переможців виборів (*Партії регіонів, «Блоку Юлії Тимошенко»* /БЮТ/, *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»* /Блок НУ–НС/, КПУ), «Блок Литвина» згідно з квотою отримав 20 депутатських мандатів (13 –

НП, 7 – ТПУ). Успіх блоку на електоральному полі пов'язувався з «програмною нішею», яку не заповнили більш потужні Партія регіонів і Блок НУ–НС, відповідними настроями частини виборців, які в умовах розчарування «помаранчевими» та «біло-блакитними» віддали перевагу цій коаліції. У складі Верховної Ради України VI скликання фракція «Блоку Литвина» не спромоглася стати силою-власницею т. зв. «золотої акції». Її представник очолив один з 28 парламентських комітетів. 9 грудня 2008 р. після досягнення консенсусу з фракціями БЮТ та НУ–НС лідер фракції «Блоку Литвина» В. Литвин був обраний Головою Верховної Ради України. У 2010 р. фракція «Блоку Литвина» увійшла до пропрезидентської коаліції разом з фракціями Партії регіонів, КПУ, окремими депутатами від БЮТ та Блоку НУ–НС. У зв'язку з виходом на початку 2010 р. Політичної партії «Сильна Україна» (як правонаступниці ТПУ) з виборчого «Блоку Литвина» у листопаді 2010 р. фракція «Блоку Литвина» без зміни чисельності (20 народних депутатів) змінила назву на нову – фракція «Народної Партії».

В. Я.

Блок «Лівих та лівоцентристських сил» («Лівий блок») – блок політичних партій, створений 14 вересня 2009 р. за ініціативи КПУ на підтримку кандидатури *П. Симоненка* під час президентської виборчої кампанії 2010 р., а також для спільної участі у виборах до Верховної Ради України, місцевих органів самоврядування, міських, селищних і сільських голів.

Перші практичні кроки у напрямі появи блоку були зроблені ще у 2005 р. під час актуалізації КПУ ідеї створення «лівого фронту», а вже на 1-му етапі позачергового XLIII з'їзду КПУ (19 жовтня 2008 р.) заснування «лівого блоку», «лівоцентристської коаліції» політичних партій на чолі з комуністами було визначене як практичне завдання. Початок створенню блоку, до якого увійшли КПУ, Партія «Справедливість» (лідер – С. Ніколаєнко; нині – *Партія «Об'єднані ліві і селяни»*), *Політична партія «Союз Лівих Сил»* (лідер – *В. Волга*) та СДПУ(о) (лідер – Ю. Загородній), поклало підписання 14 вересня 2009 р. головами партій-учасниць угоди про створення і принципи діяльності виборчого блоку. Головою політичної ради блоку було обрано П. Симоненка. До об'єднання не увійшли СПУ та ПСПУ, які взяли участь у виборах самостійно. Блок, який задекларував себе відкритим для всіх політичних сил, був опозиційно налаштований до Президента В. Ющенка.

Згідно з прийнятою декларацією (14 вересня 2009 р.) учасники виборчого альянсу висували своєю метою радикальну зміну політичного курсу України, спрямовану на «відвернення катастрофи», виведення країни з глибокої системної кризи, ліквідацію «антинародного компрадорського режиму» націонал-радикалів, «помаранчевої влади» й спрямування суспільства на соціалістичний шлях розвитку. Декларація націлювала на призупинення процесу приватизації та повернення у власність держави стратегічних підприємств і галузей народного господарства, реалізацію у повному обсязі конституційних прав і свобод громадян, завершення конституційної реформи, недопущення будь-яких спроб «реабілітації та пропаганди фашизму і націоналізму». Окрім низки завдань у політичній, економічній, соціальній та гуманітарній сферах, передбачалося проведення у 2010 р. референдуму щодо входження України до ЄЕП, НАТО та надання російській мові статусу другої державної, відновлення

відносин стратегічного партнерства і всебічного співробітництва з країнами СНД, передусім з Російською Федерацією та Республікою Білорусь.

20 жовтня 2009 р. на І міжпартійному з'їзді «Лівого блоку» була ратифікована вереснева угода та висунуто кандидатом на пост Президента України П. Симоненка. У своїй передвиборчій програмі, яка базувалася на ідеях вищезгаданої декларації, П. Симоненко висунув завдання створення умов для прискореного переходу країни до соціалізму, серед яких – ініціювання проведення позачергових виборів до Верховної Ради України у 2010 р., ліквідація інституту президентства та створення «повноцінної парламентської республіки на соціальних принципах», всенародне обговорення розробленого КПУ проекту Конституції України. 23 жовтня 2009 р. кандидатура П. Симоненка як єдиного кандидата на пост Президента України від «Лівого блоку» була зареєстрована ЦВК. Наприкінці року претенденту висловили підтримку 26 громадських організацій України.

За результатами І туру президентських виборів, які відбулися 17 січня 2010 р., П. Симоненко здобув підтримку 872 908 виборців (3,55% голосів), зайнявши 6-те місце серед 18 кандидатів. Напередодні ІІ туру виборів Президента України між «Лівим блоком» та кандидатом у Президенти України В. Януковичем була підписана довгострокова угода про співпрацю, відповідно до якої блок зобов'язувався організаційно та політично підтримувати кандидатуру В. Януковича на виборах. Останній у разі перемоги мав сприяти реалізації ідей платформи блоку, у т. ч. запровадження «антикризової політики», що передбачала дотримання принципів демократії і боротьби з корупцією, проведення реформи місцевого самоврядування, скасування недоторканності депутатів, проведення заходів у напрямі забезпечення соціальної справедливості, подолання бідності, дотримання позаблокового статусу України, розвитку відносин з Російською Федерацією та країнами СНД тощо.

У зв'язку зі змінами виборчого законодавства (Закон України «Про місцеві вибори» /нова редакція/ від 10 липня 2010 р.), за якими виборчі блоки вилучалися з місцевих виборів 2010 р., партії, які входили до складу «Лівого блоку», брали участь у них кожна окремо.

В. Я., П. Г.-Н.

Блок Наталії Вітренко «Народна опозиція» – блок політичних партій, створений для участі у виборах до Верховної Ради України V скликання (26 березня 2006 р.). Виборче об'єднання після безрезультатних переговорів *Прогресивної соціалістичної партії України* (ПСПУ) з кількома політичними партіями (зокрема, з *Всеукраїнською політичною партією «БРАТСТВО»*, *Політичною партією «Держава»*) було утворене на міжпартійному з'їзді 17 грудня 2005 р. До складу блоку, зареєстрованого ЦВК 17 грудня 2005 р., увійшли дві партії – ПСПУ (лідер – *Н. Вітренко*) та Партія «Русько-Український Союз» (лідер – *І. Симоненко* нині – *ПАРТІЯ «РУСЬ»*). Виборчий список блоку, зареєстрований ЦВК 21 грудня 2005 р., складався з 394 осіб, з них 76,14% – члени ПСПУ, 8,88% – члени Партії «Русько-Український Союз», 14,9% – безпартійні. Перша п'ятірка списку: Н. Вітренко (ПСПУ), В. Марченко (ПСПУ), П. Баулін (ПСПУ), Л. Безугла (ПСПУ), Л. Анісімов (безпартійний). І. Симоненко посів у списку кандидатів позицію № 6.

Передвиборча програма блоку з провідним гаслом «Справедливість, добробут, народовладдя, союз з Росією і Білоруссю» значною мірою базувалася на програмі *Виборчого блоку політичних партій «Блок Наталії Вітренко»* (2002 р.), однак була значно розширена внаслідок конкретизації окремих напрямів у політичній, соціальній та гуманітарній сферах. Програма націлювала на жорстку опозицію до Президента В. Ющенка, політична діяльність якого характеризувалася як безперспективна, як вияв політики геноциду народу України, розкрадання і розпродажу Батьківщини, що здійснювалося в інтересах олігархії і транснаціональних корпорацій. Блок категорично виступив проти вступу України до НАТО, СОТ та ЄС, вимагав виходу з МВФ та утворення міждержавного союзу з Росією та Білоруссю, позитивно ставився до базування Чорноморського флоту РФ у Криму. У національно-політичній сфері блок наполягав на закріпленні у Конституції України європейських стандартів, втілення ідеї повновладдя рад депутатів трудящих, ліквідації недоторканності депутатів усіх рівнів, суддів та Президента. Пропонувалося встановлення в Україні федеративного устрою, запровадження автономії Закарпаття і Галичини, подвійного громадянства, надання російській мові статусу другої державної. У гуманітарній сфері блок виступав на захист «східнослов'янської цивілізації і канонічного Православ'я», опирався реабілітації ОУН–УПА.

Офіційно на проведення передвиборчої агітації блок витратив 14 млн грн (12-та позиція серед 45 суб'єктів виборчого процесу). Хоча під час виборчого марафону електоральна ситуація була ускладнена гострою конкуренцією в опозиційному до «помаранчевої влади» таборі, випадками використання адмінресурсу, шанси потрапити до парламенту у блоку були досить істотними. Згідно із соціологічними опитуваннями наприкінці 2005 р. 19% жителів Донецької обл. були готові віддати свої голоси за ПСПУ. Загалом, серед незначного кола ймовірних переможців блок у загальному рейтингу займав 6–7 позицію.

За результатами парламентських виборів блок здобув підтримку 743 704 виборців (2,93% голосів при 3-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 6-те місце серед 45 учасників виборів. Виборчий бар'єр був подоланий у 10 з 27 регіонів України. Найбільша підтримка була здобута на Сході України – 5,72% голосів (у Донецькій обл. – 6,8% /2-ге місце/, у м. Донецьку – 9,14%), Півдні України – 5,44% та у Криму – 6,18% (у м. Севастополі – найвищий регіональний показник – 10,09% /2-ге місце/). Підтримка блоку у західних областях України у середньому становила 0,5%, у Закордонному виборчому окрузі – 2%. Не отримавши мандатів депутатів парламенту, блок провів своїх представників до всіх обласних рад Півдня та Сходу України, Сумської обл., а також Верховної Ради АР Крим. Лідер блоку Н. Вітренко, разом з іншими партіями та блоками, які не подолали виборчого бар'єра (*Блок ЮРІЯ КАРМАЗІНА, Партія «Віче», «Народний блок Литвина»*), оскаржували результати виборів у Вищому Адміністративному Суді України, який 25 квітня 2006 р. відмовив у задоволенні позовів. *В. Я.*

Блок «НАША УКРАЇНА» – пропрезидентський блок політичних партій, створений для участі у чергових виборах до Верховної Ради України V скликання (26 березня 2006 р.). До виборчого об'єднання, яке було видозміненим продовженням *Виборчого блоку*

політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна» (2002 р.), увійшли 6 політичних партій – *Конгрес Українських Націоналістів* (КУН, лідер – О. Івченко), *Народний Рух України* (НРУ, лідер – В. Тарасюк), *Партія промисловців і підприємців України* (ППУ, лідер – А. Кінах), *Партія Християнсько-Демократичний Союз* (ПХДС, лідер – *В. Стретович*), Політична партія «Народний Союз Наша Україна» (ПП НСНУ, лідер – *Р. Безсмертний*; нині – *Політична партія «Наша Україна»*), Українська республіканська партія «Собор» (УРП «Собор», лідер – *А. Матвієнко*; нині – *Політична партія Українська платформа «СОБОР»*).

Угода про створення виборчого блоку була підписана лідерами партій 12 грудня 2005 р. на майдані Незалежності у м. Києві. Того ж дня блок був зареєстрований ЦВК. Остаточно блок був формалізований на міжпартійному з'їзді, який відбувся у м. Києві 18 грудня 2005 р. З'їздом були обрані керівні органи блоку (головою виборчого штабу обрали Р. Безсмертного), затверджені передвиборча програма та виборчий список кандидатів у народні депутати. Передвиборча програма блоку з провідним гаслом «Україна у нас одна!» базувалася на дотриманні його учасниками вірності ідеалам «помаранчевої революції», а суть її доволі розлогого тексту зводилася до підтримки політичного курсу Президента України В. Ющенка, його програми «Десять кроків назустріч людям». 27 грудня 2005 р. ЦВК з поданих від блоку 449 кандидатів у народні депутати зареєструвала 395, з яких взяли участь у балотуванні 389. Верхня частина виборчого списку (майже половина кандидатур з якого вже брала участь у виборах) складалася з відомих державних та політичних діячів, народних депутатів України, міністрів і голів облдержадміністрацій, партійних функціонерів. Серед них частка членів ПП НСНУ становила 54,2%, НРУ – 13,37%, ППУ – 12%, КУН – 4,88%, УРП «Собор» – 3,6%, ПХДС – 7, 46%. До першої п'ятірки виборчого списку увійшли: Ю. Єхануров (ПП НСНУ), А. Кінах (ППУ), Б. Тарасюк (НРУ), О. Герасим'юк (безпартійна), Р. Лижичко (безпартійна). Прізвища лідерів інших учасників блоку знаходилися у списку у другому-третьому десятку: В. Стретович – № 11, А. Матвієнко – № 12, Р. Безсмертний – № 23, О. Івченко – № 25.

Попри те, що блок мав значно більші ресурси (адміністративний, фінансовий, медійний тощо), ніж його суперники, та пропрезидентський статус, поставленої мети у виборчій кампанії він не досяг. Причини цього крилися у тому, що виборчому об'єднанню, у якому, окрім НРУ, були відсутні потужні рейтингові партії, не вдалося відновити формат попереднього «Блоку Віктора Ющенка «Наша Україна». Залишилося незавершеним ідеологічне позиціонування блоку, яке зводилося до загальної ідеології «помаранчевої революції» 2004–2005 рр. Керівництво блоку затягнуло процес формування внутрішньоблокової ієрархії, а намір пропрезидентських сил до більш тісного об'єднання «помаранчевих сил» на базі створеної у березні 2005 р. (тобто напередодні початку виборчої кампанії до Верховної Ради України V скликання) пропрезидентської ПП НСНУ, яка не встигла оформитися у повноцінне політичне утворення, викликало супротив з боку деяких союзних партій, передусім *Української Народної Партії*, *Партії «Реформи і порядок»*, які, не бажаючи втратити власний імідж, взяли участь у парламентських виборах самостійно. Обмежила підтримку з боку електорату відчутна втрата Президентом В. Ющен-

ком суспільного рейтингу, зокрема – через невиконання ним більшості передвиборчих зобов'язань, доволі шаблонна й неефективна піар-кампанія, яка характеризувалася відсутністю чіткої стратегії і нагадувала президентську кампанію В. Ющенка зразка 2004 р., а також відвертий намір керівництва блоку позбавитися небажаної конкуренції з боку колишнього партнера – «*Блоку Юлії Тимошенко*» (БЮТ). Загалом на проведення передвиборчої агітації блок витратив 74,1 млн грн (2-ге місце серед учасників виборів після *Партії регіонів* – 112,7 млн грн), значно випередивши інших учасників, зокрема БЮТ – 13,5 млн грн (13-те місце).

За результатами парламентських виборів блок здобув підтримку 3 539 140 виборців (13,95% голосів при 3-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 3-тє місце серед 45 учасників виборів. Найбільшу підтримку блок здобув у Західній та Центральній Україні, подолавши виборчий бар'єр у 24 регіонах (увійшовши у 20 з них до трійки лідерів, у трьох – зайняв перше місце). Виборчий бар'єр блок не подолав у м. Севастополі, Луганській та Донецькій обл. Блок отримав 81 мандат народного депутата України, поступившись лідерам виборчих перегонів: Партії регіонів – 186 мандатів (32,14% голосів) та БЮТ – 129 мандатів (22,29% голосів). До створеної у Верховній Раді України V скликання фракції «Наша Україна» (керівник – Р. Безсмертний) увійшов 81 народний депутат, з них 39 – від ПП НСНУ, 10 – НРУ, 3 – ПХДС, 3 – УРП «Собор», 3 – КУН, 8 – ППУ, 15 – безпартійних. *В. Я.*

Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА» (Блок НУ–НС) – блок політичних партій, створений для участі у позачергових виборах до Верховної Ради України VI скликання (30 вересня 2007 р.). До його складу на початковому етапі увійшло 10 партій, з яких 9 взяли участь у балотуванні. Деякі з них становили основу попередніх виборчих об'єднань – *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»* (2002 р.) та *Блоку «НАША УКРАЇНА»* (2006 р.). Заходи зі створення блоку розпочалися весною 2007 р. після оприлюднення Указу Президента України В. Ющенка від 2 квітня 2007 р. «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України» і призначення позачергових парламентських виборів.

Одним з головних ініціаторів створення виборчого блоку був чинний на той час Президент України В. Ющенко. Першим кроком до його організаційного оформлення стало підписання 28 червня 2007 р. головою пропрезидентської Політичної партії Народний Союз «Наша Україна» (ПП НСНУ; нині – *Політична партія «Наша Україна»*) В. Кириленком і лідером Громадянського руху «Народна Самооборона» й одночасно створеного у квітні 2007 р. Виборчого блоку «Народна Самооборона Юрія Луценка» Ю. Луценком «Декларації об'єднання демократичних сил». У ній акцентувалася одностайна підтримка політичного курсу чинного на той час Президента України і, зокрема, – необхідність дострокового припинення повноважень Верховної Ради України V скликання, спричинена «політичною корупцією і зрадою, що запанувала в парламенті», висловлювалося бажання відновити справедливість та принципи народовладдя. Підписанти Декларації брали на себе зобов'язання забезпечити утворення єдиної партії до парламентських виборів, розцінюючи цей крок як створення фундаменту «єдності у демократичному таборі» України. Декларація закликала всіх потенційних союзників

приєднатися до майбутнього виборчого об'єднання.

Остаточно пропрезидентський виборчий мегаблок за назвою – Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА», до складу якого увійшли ПП НСНУ, блок «Народна Самооборона Юрія Луценка» (Політична партія «Вперед, Україно!» /нині – *Політична партія «Народна Самооборона»*/, *Партія Християнсько-Демократичний Союз* /ПХДС/), блок «Рух – Українська правиця» *(Народний Рух України* /НРУ/*, Українська Народна Партія* /УНП/*,* Українська республіканська партія «Собор» /нині – *Політична партія Українська платформа «СОБОР»*/) та ряд партій – *Громадянська партія «ПОРА»* (ГП «ПОРА»), *Конгрес Українських Націоналістів* (КУН), *Політична партія «Європейська партія України», Партія захисників Вітчизни*, був створений 5 липня 2007 р. Його організаційна формалізація відбулася шляхом підписання у приміщенні офісу ПП НСНУ у присутності В. Ющенка представниками 10 партій «Декларації об'єднання демократичних сил». До їх кола увійшли: В. Кириленко (ПП НСНУ), В. Каськів (ГП «ПОРА»), М. Катеринчук (Політична партія «Європейська партія України»), Б. Тарасюк (НРУ), Ю. Кармазін (Партія захисників Вітчизни), *В. Стретович* (ПХДС), Ю. Луценко (від імені Політичної партії «Вперед, Україно!»), *Ю. Костенко* (УНП), *А. Матвієнко* (Українська республіканська партія «Собор»), Є. Гірник (КУН).

У документі, текст якого був ідентичний Декларації від 28 червня 2007 р., лідери партій закликали до об'єднання усіх демократичних сил «в єдину національно-демократичну партію ще до виборів». Згідно із визначеною квотою у виборчому списку блоку понад 50% місць мали належати ПП НСНУ, 25% – партіям, які входили до блоку «Народна Самооборона Юрія Луценка», 21% – партіям блоку «Рух – Українська правиця». 9 липня 2007 р. почав діяти керівний орган блоку НУ–НС – політрада, яку очолив з повноваженнями права вето на рішення керівництва блоку В. Кириленко. Головою виборчого штабу блоку було обрано голову Секретаріату Президента України В. Балогу. Останнім від імені блоку у липні 2007 р. була оприлюднена заява про намір створити у складі майбутньої Верховної Ради України «демократичну більшість» разом з *«Блоком Юлії Тимошенко»* (БЮТ).

Фактор присутності у складі блоку ряду самодостатніх політичних партій викликав труднощі як на етапі його формування, пов'язаного з проблемою узгодження партійних квот у виборчому списку, так й у ході втілення настанови щодо об'єднання партій на базі Блоку НУ–НС. Відтак, після підписання Декларації 5 липня 2007 р., незважаючи на певний тиск з боку керівництва блоку, об'єднавчий процес був практично призупинений. Це було викликано виникненням конфліктної ситуації у ряді партій, які висловилися проти самоліквідації, що загрожувало відкликанням підпису під Декларацією. Лідери деяких партій були схильні трактувати вимоги створення «єдиної партії» як такі, що мали бути здійснені після парламентських виборів.

Рішуче не погодився на «злиття» партій у рамках мегаблоку КУН, який характеризував ці наміри як поспішні і юридично некоректні, а формування єдиної партії без чітко окреслених ідеологічних засад, програмних політичних цілей визнавав справою безперспективною. Врешті-решт, це призвело до виходу КУН з блоку, який у складі 9 партій був зареєстрований ЦВК

2 серпня 2007 р. 7 серпня 2007 р. у м. Києві за участі 387 делегатів відбувся міжпартійний з'їзд блоку НУ–НС, на якому була затверджена передвиборча програма та список кандидатів у народні депутати України. Незважаючи на те, що напередодні відкриття міжпартійного з'їзду відбулися з'їзди партій-учасниць виборчого об'єднання, які підтримали рішення про утворення єдиної політичної партії, до порядку денного питання про створення на базі блоку єдиної партії не потрапило.

Передвиборча програма блоку з провідним гаслом «Для людей – а не політиків!» у констатуючій частині актуалізувала проблему загроз для здобутків держави та українського суспільства, досягнутих на президентських виборах 2004 р., пов'язуючи це з діями правлячої коаліції у Верховній Раді України V скликання, звинувачуючи її у корумпованості і нездатності служити людям, поширенні хаосу і беззаконня, катастрофічного зростання цін і тарифів, розкрадання державного майна тощо. Програма підтримала дії Президента В. Ющенка, спрямовані на дострокове припинення повноважень парламенту і призначення позачергових виборів до Верховної Ради України, які мали «повернути владу під контроль громадян», й закликала до об'єднання під проводом Президента України всі демократичні сили для «наведення порядку у країні». Наступні розділи програми, які були просякнуті популізмом й апелювали до перших здобутків втілення президентської програми «Десять кроків назустріч людям», досить скрупульозно висвітлювали завдання, особливо в економічній сфері, які мали бути втілені найближчим часом і стосувалися широкого соціального загалу – працівників бюджетної сфери, промисловості і сільського господарства, приватних підприємців, пенсіонерів і людей з обмеженими можливостями, студентів, школярів, молодих сімей. У політичній сфері програма націлювала на створення підзвітної громадянам правової держави, а також негайне вирішення таких актуальних проблем, як скасування депутатської недоторканності та депутатських привілеїв, створення національного антикорупційного бюро, перереєстрацію усіх суддів і перевірку їхніх доходів, майнового стану, законодавче закріплення підзвітності органів державної влади та місцевого самоврядування, деполітизацію міліції. Передбачалося до 2010 р. створити професійну армію. У соціально-економічній сфері програма пророкувала суттєве зростання витрат держави на соціальні потреби, запровадження у 2008 р. Єдиної тарифної сітки, з якою пов'язувалося кардинальне підвищення рівня заробітної плати у бюджетній сфері; ліквідацію «пенсійної зрівнялівки», забезпечення «справедливих» комунальних тарифів тощо. Планувалося ухвалити у 2008 р. Податковий кодекс, зменшити податкове навантаження на виробництво, ліквідувати податкову міліцію, запровадити «справедливий податок на багатство і розкіш». Програма націлювала на вирішення проблем культурного та духовного відродження України, зокрема, планувалося удвічі збільшити фінансування музеїв та бібліотек, стимулювати розвиток вітчизняного книгодрукування.

11 серпня 2007 р. ЦВК зареєструвала виборчий список кандидатів у народні депутати від блоку НУ–НС чисельністю 401 особа, основу якого становили представники ПП НСНУ. Верхню частину списку уособлювали депутати Верховної Ради України, представники уряду та державних ре-

гіональних адміністрацій, лідери партій. До першої п'ятірки виборчого списку увійшли: Ю. Луценко (безпартійний), В. Кириленко (ПП НСНУ), А. Яценюк (безпартійний), А. Гриценко (безпартійний), М. Катеринчук (Політична партія «Європейська партія України»). Під час виборчої кампанії, яка виявилася однією з найдорожчих, витрати НУ–НС лише на телерекламу становили понад 105 млн грн (3-тє місце після *Партії регіонів* та БЮТ).

За результатами парламентських виборів блок НУ–НС здобув підтримку 3301282 виборців (14,15% голосів за 3-відсоткового виборчого бар'єра), зайнявши 3-тю позицію серед 20 учасників виборів, значно відставши не лише від свого основного конкурента – Партії регіонів (34,37% голосів), але й БЮТ (30,71%). Блок подолав виборчий бар'єр у 24 регіонах України (найвищий рейтинг мав в Івано-Франківській обл. – 36,78%), увійшовши до першої трійки у 18 регіонах. Лише у м. Севастополі, Луганській та Донецькій обл. блок здобув підтримку у межах 1,67–2,3%. Згідно із квотою блок отримав 72 мандати народних депутатів України. У складі Верховної Ради України VI скликання 27 листопада 2007 р. була утворена фракція Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА» (голова фракції – М. Мартиненко). Станом на квітень 2011 р. її чисельність скоротилася до 68 депутатів. Представники фракції очолювали три Комітети Верховної Ради України. *В. Я.*

Блок НДП – блок політичних партій для участі у парламентських виборах 2006 р., створений 18 грудня 2005 р. на підставі угоди між *Демократичною партією України*, *Народно-Демократичною партією, Християнсько-демократичною партією України, Християнсько-Ліберальною партією України.* Зареєстрований ЦВК 18 грудня 2005 р.

23 січня 2006 р. рада блоку прийняла рішення про внесення змін до «Угоди про утворення виборчого блоку політичних партій…» від 18 грудня 2005 р., згідно з якими повна назва блоку – Блок НДП (Блок народно-демократичних партій) – Народно-Демократична партія, Християнсько-Ліберальна партія України, Демократична партія України, Християнсько-демократична партія України. ЦВК цю інформацію взяла до відома.

Блок вніс до свого списку кандидатів у народні депутати України 450 кандидатур, з яких ЦВК зареєструвала 412. Реєстрацію 7 осіб було скасовано, а 405 взяли участь у балотуванні. Першу п'ятірку блоку представляли: Л. Супрун (НДП), В. Пустовойтенко (НДП), М. Павлюк (НДП), С. Куніцин (НДП), В. Журавський (Християнсько-демократична партія України).

Передвиборча програма блоку «Знаємо ЯК!» констатувала наявність в Україні кризи – політичної, економічної, духовної та декларувала бажання учасників блоку змінити ситуацію «на засадах дієвого народовладдя, поваги до прав і свобод людини, захисту прав власності, громадянської злагоди і християнської моралі, створення умов для духовного і всебічного розвитку особистості». В економічній галузі учасники блоку вважали необхідним створення нових робочих місць, «нового бізнесу», формування бюджету «знизу» («за яким бюджетні доходи… залишаються в розпорядженні органів місцевого самоврядування з виділенням певної частки на загальнодержавні потреби»), створення економічної системи, яка б «органічно поєднала в собі державне управління і ринкове саморегулювання», підтримку дрібних землевласників. Обстоюючи ідею суспільст-

ва соціальної справедливості, програма блоку націлювала на забезпечення справедливих та ефективних правових, економічних та соціальних умов для праці, створення умов для доступного якісного навчання, реалізації права громадян на безпечне життя та довкілля, високі пенсії та ефективне оподаткування надприбутків. Програмою передбачалося надання статусу держслужбовців «освітянам і медикам», збільшення бюджетних асигнувань на роботу державних медичних закладів до рівня 4% від розміру ВВП України, здійснення програм забезпечення соціальним житлом, збереження «справедливих соціальних пільг» для незахищених верств населення.

З погляду представників блоку, Україна мала бути парламентською республікою з прозорою та відповідальною владою, що «формується на основі прямих виборів», сильним парламентом та коаліційним урядом, відповідальними судами, повноважними органами місцевого самоврядування, вільними засобами масової інформації, розвиненим громадянським суспільством.

Україна мислилася як частина європейської цивілізації, рівноправний учасник політичних та економічних інтеграційних процесів; як позаблокова держава, яка має стати асоційованим членом Європейського Союзу і водночас учасником Єдиного економічного простору «на засадах рівноправного партнерства».

За блок віддали свої голоси 126 586 виборців (0,49%). Мандатів народних депутатів України його представникам отримати не вдалося. *М. К.*

«Блок партії пенсіонерів України» – політичний блок, учасниками якого були Партія захисту пенсіонерів України (нині – *Партія «НАРОДНИЙ БЛОК»*) та *Партія Пенсіонерів України.* Створений для участі у дострокових парламентських виборах 2007 р. Зареєстрований ЦВК 14 серпня 2007 р.

До списку кандидатів від блоку увійшло 132 особи, з яких ЦВК зареєструвала 92. До першої п'ятірки представників блоку увійшли Ф. Петросян (лідер блоку, Партія Пенсіонерів України), В. Хмельницький (Партія Пенсіонерів України), С. Усольцев (Партія Пенсіонерів України), Л. Герасимова (Партія захисту пенсіонерів України), Т. Нагорна (Партія Пенсіонерів України).

Передвиборча програма блоку, що розпочиналася гаслом «За онуків! За дітей! За нас!», переконувала виборців у тому, що представники блоку у разі набуття статусу народних депутатів будуть боротися, насамперед, за права людей похилого віку, непрацездатних та малозабезпечених – за залучення представників старших поколінь до здійснення державної політики, формування органів влади та місцевого самоврядування; за реформування системи пенсійного забезпечення; за те, щоб розміри мінімальної заробітної плати та пенсій перевищували прожитковий мінімум; щоб для працюючих пенсіонерів були «зняті» усі види податків із заробітної платні; за встановлення жорсткого державного контролю за цінами «на товари народного споживання», запобігання безробіття (шляхом розвитку малого та середнього бізнесу), повернення громадянам заощаджень, надання субсидій на оплату житла, комунальних послуг, за користування транспортом, телефоном; забезпечення житлом, доступним і надійним медичним обслуговуванням тощо.

Вимагаючи забезпечення рівності усіх перед законом, учасники блоку акцентували необхідність зняття депутатської недоторканності.

Програма акцентувала потребу посилення соціального захисту постраж-

далих від Чорнобильської катастрофи, сільських вчителів, медиків, поштарів. Обстоюючи ідею соціального партнерства, порушувала питання захисту найманих працівників.

Окремий акцент було зроблено на необхідності залишити військово-промисловий комплекс під контролем держави; інтеграції України у європейські структури «при одночасному інтенсивному розвитку взаємовигідних економічних та культурних зв'язків з сусідніми країнами, приділяючи особливу увагу взаєминам з Росією».

За блок віддали свої голоси 34 845 виборців (0,14 %). Його представники не отримали мандатів народних депутатів України. *М. К.*

Блок «Патріоти України» створений у грудні 2005 р. як партійно-політичне передвиборче об'єднання ліберально-демократичної та національно-консервативної орієнтації, до якого увійшли *Патріотична партія України* (керівник – *М. Габер*) та *Українська Національна Консервативна партія* (О. Соскін).

Стратегічною метою блоку проголошувалася побудова «процвітаючої, правової Великої України, яка є частиною Європейської цивілізованої спільноти». Програмні настанови виборчого блоку наголошували на необхідності формування патріотично орієнтованих органів влади, відкритих і підзвітних суспільству, дотримання владою пріоритету національних та християнських цінностей, підтримку становлення інститутів приватної власності, розвитку малого та середнього родинного бізнесу як фундаментальної основи побудови України як європейської незалежної демократичної держави.

Проголошувалися гасла щодо безумовного забезпечення прав і свобод людини, недопущення регіонального, релігійного, мовного та інших розколів України, збереження державного статусу лише української мови.

У сфері економіки блок виступав за необхідність формування потужного середнього класу, який повинен становити не менше 2/3 громадян України, підтримку розвитку малого та середнього національного бізнесу; запровадження у державній політиці принципу соціального партнерства, що може відіграти важливу роль у процесі соціального розвитку, метою якого є поліпшення життя людей.

На міжнародній арені блок виступав за інтеграцію України в Європу; формування Балто-Чорноморсько-Каспійського економічного альянсу, ядром якого повинні стати країни «трикутника»: Україна – Польща – Балтія – Грузія; формування взаємин між Україною та Росією на основі принципу взаємовигідного мирного співіснування (визнання територіальної цілісності і незмінності кордонів обох держав, невтручання у внутрішні справи одне одного, відмова від економічного диктату і запровадження рівноправних економічних відносин, дотримання норм міжнародного права для вирішення спірних питань); виведення з України іноземних військ і військових баз.

На виборах до Верховної Ради України у 2006 р. блок набрав 0,04 % голосів виборців, до парламенту його представники не потрапили. *Д. В.*

Блок політичних партій (БПП) – добровільне об'єднання політичних партій (у т. ч. із залученням громадських організацій), що формалізує досягнення домовленостей про узгоджені дії між його учасниками для отримання у конкретній ситуації спільної користі,

реалізації поставленої мети. Участь у блоці пов'язана з дотриманням кожним з його членів певних зобов'язань, підпорядкованих вимогам угоди. На відміну від партійної коаліції, у межах БПП між його суб'єктами можуть складатися відносини на засадах пріоритетності чи домінування одного з них, через що з усього арсеналу міжпартійних блокових стосунків партії-учасниці можуть займати у цьому об'єднанні певне місце відповідно до амплітуди – провідна, рівноправна, другорядна, формальна. Провідна (домінуюча) партія, яка становить ядро БПП, практично згуртовує довкола своїх інтересів і програмних настанов солідарні з нею і близькі до її позиції менш потужні партії, об'єднує їх ресурси для досягнення переваги над політичними конкурентами. Залежно від мети створення БПП поділяються на виборчі та тимчасові (для досягнення поточних цілей – з метою формування і діяльності парламенту та уряду або ж опозиції).

В. Я.

Блок Сергія Тігіпка «Сильна Україна» – блок політичних партій, створений для участі у 2010 р. у ймовірних дострокових виборах до Верховної Ради України та місцевих виборах. До складу блоку увійшли дві партії – *Політична партія «Сильна Україна»* (лідер – С. Тігіпко) та *Політична партія «Інформаційна Україна*» (лідер – *А. Колодюк*). Рішення про утворення виборчого блоку було ухвалене партійними з'їздами «Сильної України» (21 лютого 2010 р.) та «Інформаційної України» (20 лютого 2010 р.). На міжпартійному з'їзді за участі близько 100 делегатів, який відбувся 21 лютого 2010 р. у м. Києві, було прийняте остаточне рішення про утворення виборчого блоку політичних партій за назвою Блок Сергія Тігіпко «Сильна Україна». Програмною метою блоку проголошувалося запровадження нових моделей інформаційного та інноваційного розвитку України.

З'їздом було прийняте рішення про вихід партії «Сильна Україна» (як спадкоємиці Трудової партії України) з виборчого *«Блоку Литвина»* (створ. у 2007 р.), що створило проблемну ситуацію у фракції «Блоку Литвина» у складі Верховної Ради України VI скликання і зміну її назви у листопаді 2010 р. на фракцію «Народної Партії». Упродовж 2010 – першої половини 2011 рр. блок не виявляв активності у суспільно-політичному житті України.

В. Я.

Блок «Християнський блок» – виборчий блок політичних партій, створений для участі у позачергових виборах до Верховної Ради України VI скликання, які відбулися 30 вересня 2007 р. До блоку, зареєстрованого ЦВК 14 серпня 2007 р., увійшли *«Всеукраїнська Політична партія – Екологія та Соціальний захист»* (лідер – С. Балюк), *Соціально-Християнська Партія* (лідер – З. Шкіряк). Блок очолив С. Балюк (пастор Християнської Євангельської Церкви). Загальна кількість кандидатів у виборчому списку блоку становила 225 осіб, з якої 10% були членами Соціально-Християнської Партії, 20 % – «Всеукраїнської Політичної партії – Екологія та Соціальний захист», 70 % – безпартійні. Першу п'ятірку списку представляли С. Балюк, А. Ружицький (Соціально-Християнська Партія), З. Виборна, А. Кашуба, В. Горбачов – безпартійні члени блоку.

В основу передвиборчої програми «Християнського блоку» (затверджена міжпартійним з'їздом 20 серпня 2007 р.) було покладено ліберальні цінності, принципи соціальної рівності, християнську мораль і екологічні цінності.

Провідною ідеєю передвиборчої програми було визначено розбудову держави добробуту з «промислово розвиненою економікою на базі високих технологій і безвідхідного виробництва», релігійно-моральних, екологічних цінностей. Гаслом блоку було: «Наша сила – в нашій совісті, правді та волі!»

В економіці «Християнський блок» відстоював принцип невтручання держави до приватної власності підприємств і приватної власності громадян, вимагав упровадження «європейських стандартів» розбудови економічної системи, виступав за розвиток високотехнологічного безвідхідного виробництва. Основними вимогами до соціальної політики було визначено підвищення зарплат, пенсій та стипендій; поліпшення умов проживання громадян, що мешкають у гуртожитках та перебувають на квартирному обліку. Блок оголошував боротьбу проти бідності, безробіття, підвищення рівня захворюваності та смертності населення.

У сфері культури «Християнський блок» висував вимоги розробки програм розвитку національної культури, закону «Про меценатство», виховання цінностей терпимості та рівності всіх конфесій, втілення християнської моралі у повсякденне життя громадян. Окремими пунктами у передвиборчій програмі було сформульовано вимоги до судової системи («справедливий суд» і «виборність суддів»), екологічної безпеки (впровадження енергозберігаючих технологій).

За результатами голосування «Християнський блок» набрав 24 597 голосів, що становило 0,1%. Найбільшу підтримку блоку надали мешканці м. Києва (0,3%), Київської (0,24%) та Закарпатської (0,21%) областей; у цілому в Україні рейтинг блоку коливався у діапазоні від 0,03% до 0,14% голосів.

А. З.

«Блок Юлії Тимошенко» (БЮТ) – блок політичних партій, створений для участі у чергових виборах до Верховної Ради України V скликання (26 березня 2006 р.) за ініціативи *Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина»* (ВО «Батьківщина»). Після серії переговорів з низкою політичних партій угода про утворення виборчого блоку була укладена 26 листопада 2005 р. між лідером ВО «Батьківщина» Ю. Тимошенко та лідером *Української соціал-демократичної партії* (УСДП) *В. Онопенком*. У грудні 2005 р. відбувся міжпартійних з'їзд блоку, який затвердив виборчу програму та виборчий список кандидатів у народні депутати України.

Передвиборча програма блоку з провідним гаслом «Справедливість не встановлюється сама по собі. Справедливість встановлюють!» за побудовою та змістом являла собою своєрідне продовження програми *«Виборчого блоку Юлії Тимошенко»* на парламентських виборах 2002 р. Програма (з її складовими – солідаризм, духовність, інформаційна чесність, справжнє правосуддя, країна без насилля, справедлива влада, економіка солідаризму, справедлива соціальна політика, гармонійна зовнішня політика та ін.) була значним чином посилена соціально-економічним блоком.

28 грудня 2005 р. (з доповненнями від 5 січня 2006 р.) ЦВК було зареєстровано від блоку 410 кандидатів у народні депутати, з яких взяли участь у балотуванні 407. Більше третини з цих, останніх, вже брали участь у попередніх парламентських виборах. 71% виборчого списку становили члени ВО «Батьківщина», 11,3% – УСДП, 17,7% – безпартійні. Першу п'ятірку виборчого списку становили: Ю. Тимошенко (ВО «Батьківщина»), О. Турчинов (ВО «Бать-

ківщина»), М. Томенко (ВО «Батьківщина»), В. Онопенко (УСДП), А. Шевченко (безпартійний).

За результатами парламентських виборів блок здобув підтримку 5 652 876 виборців (22,29% голосів за 3-відсоткового виборчого бар'єра), посівши 2-ге місце серед 45 учасників виборів. Найбільшу підтримку блок отримав у Центральній і Західній Україні, подолавши виборчий бар'єр у 26 регіонах (увійшовши у 24 з них до трійки лідерів, а у 14 – зайняв перше місце). Найбільшу підтримку блок мав у Київській (44,5% голосів), Волинській (43,9%) областях, м. Києві (39,2%), найменшу – у Донецькій обл. (2,47%).

Згідно із квотою блок отримав у Верховній Раді України V скликання 129 мандатів народних депутатів. У парламенті була утворена фракція БЮТ у складі 129 народних депутатів, чисельність якої у подальшому мала тенденцію до зменшення. Члени фракції очолили 7 парламентських комітетів, а М. Томенко був обраний заступником Голови Верховної Ради України. Протягом трьох місяців фракція БЮТ брала участь у переговорах з «помаранчевими» союзниками – фракцією *Блоку «НАША УКРАЇНА»* та СПУ, однак після обрання у липні 2006 р. спікером *О. Мороза* та утворення парламентської більшості у складі фракцій *Партії регіонів*, СПУ та КПУ фракція БЮТ перейшла в опозицію. *В. Я.*

«Блок Юлії Тимошенко» (БЮТ) – блок політичних партій, створений для участі у позачергових виборах до Верховної Ради України VI скликання (30 вересня 2007 р.)

До складу блоку, створеного у квітні 2007 р., увійшли три партії: *Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»* (ВО «Батьківщина», лідер – Ю. Тимошенко*), Українська соціал-демократична партія* (УСДП, лідер – Є. Корнійчук) та *Партія «Реформи і порядок»* (ПРП, лідер – *В. Пинзеник).* Блок був зареєстрований ЦВК 2 серпня 2007 р. Рішенням міжпартійного з'їзду блоку (м. Київ, 5 серпня 2007 р.) була затверджена передвиборча програма, сформований виборчий список, який на 2/3 складався з представників від ВО «Батьківщина». 13 серпня 2007 р. виборчий список з 450 претендентів був зареєстрований ЦВК (у балотуванні взяли участь 446 кандидатів). До першої п'ятірки виборчого списку увійшли: Ю. Тимошенко, О. Турчинов, М. Томенко, Й. Вінський (усі – члени ВО «Батьківщина»), А. Шевченко (безпартійний).

Передвиборча програма блоку («Український прорив»), закликаючи до виконання унікальної місії України, втілення «Нової Національної Ідеї», яка базувалася на філософії солідаризму – «невідкладного розв'язання проблем людини та суспільства з урахуванням інтересів кожної особистості», являла собою 12 напрямів, які стосувалися провідних сторін життя України та суспільства (конституційний прорив, судово-правовий прорив, антикорупційний прорив, демографічний прорив, інтелектуальний прорив, енергоефективний прорив, аграрний прорив тощо).

За результатами парламентських виборів блок здобув підтримку 7 162 193 виборців (30,7% голосів за 3% виборчого бар'єра), посівши 2-ге місце серед 20 учасників виборчого процесу. Блок подолав виборчий бар'єр у всіх регіонах України (у 24 регіонах він увійшов до трійки лідерів, у 16 – здобув перше місце). Найбільшу підтримку блок традиційно здобув у Центральній та Західній Україні – Волинській (57,6%

голосів виборців), Київській (53,38%), Тернопільській (51,57%), найменшу – у Донецькій обл. (3,9%). Згідно із квотою блок отримав 156 мандатів народних депутатів. Представники блоку очолили 10 парламентських комітетів, а М. Томенка було обрано заступником Голови Верховної Ради України VI скликання. Упродовж 2008–2010 рр. фракція БЮТ входила до складу Коаліції національного розвитку, стабільності та порядку, до якої, окрім неї, входили фракції *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»* та «*Блоку Литвина»*. У вересні 2010 р. фракція БЮТ була перейменована у «Блок Юлії Тимошенко–Батьківщина» (БЮТ–Батьківщина). *П. Г.-Н.*

Блок ЮРІЯ КАРМАЗІНА створено для участі у парламентських виборах 26 березня 2006 р. До складу блоку входили: *Партія захисників Вітчизни*, *Всеукраїнська партія Миру і Єдності*, *Партія «Національно-демократичне об'єднання «Україна»*. Центральна виборча комісія України зареєструвала кандидатів від блоку 5 січня 2006 р.

Партії, що входили до блоку, головними причинами його створення називали «глибоку соціальну, економічну та суспільно-політичну кризи; продовження існування умов для функціонування тіньової економіки; неспроможність влади забезпечити конституційні права, свободи та соціальні гарантії громадян України».

Головна мета блоку визначалася як «створення громадянського суспільства на засадах свободи, миру, демократії та соціальної справедливості, стабілізація економічної ситуації в країні, забезпечення соціально-економічного зростання, підвищення рівня життя та добробуту населення».

Члени блоку декларували підтримку програми Президента України В. Ющенка та виступали за об'єднання демократичних політичних сил. Серед іншого, представники блоку пропонували обирати голів обласних та районних державних адміністрацій шляхом прямих виборів. З огляду на те, що до складу блоку входила очолювана Ю. Кармазіним Партія захисників Вітчизни, серед передвиборчих обіцянок не останнє місце займали такі, як «забезпечення належного рівня соціального захисту військовослужбовців та їхніх родин, у тому числі високим рівнем заробітної плати, гідними житловими умовами впродовж трьох років та безкоштовної медичної допомоги». За результатами голосування за Блок ЮРІЯ КАРМАЗІНА віддав голос 165 881 виборець, що становило 0,65% голосів. *С. П.*

Бойко Богдан Федорович (нар. 29.09.1954, с. Під'ярків Перемишлянського р-ну Львівської обл.) – один із трьох перших співголів, голова секретаріату *Народного Руху України за єдність,* згодом – голова партії (створ. 2000 р.).

У 1976 р. закінчив економічний факультет Львівського державного університету ім. І. Франка. 1979–1982 рр. – аспірант кафедри політекономії. У 1982 р. захистив кандидатську дисертацію «Ефективність товарного обороту засобів виробництва в період розвинутого соціалізму»

Упродовж 1982–1986 рр. – асистент кафедри політекономії Львівського сільськогосподарського інституту; у 1986–1990 рр. – старший викладач кафедри філософії і політекономії Тернопільського педагогічного інституту; з 1990 р. – перший заступник голови виконкому Тернопільської обласної ради народних депутатів; з 15 січня 1992 р. –

голова виконкому та обласної ради Тернопільської обласної ради народних депутатів; квітень 1992 р. – червень 1994 р. – голова Тернопільської обласної ради народних депутатів; 7 вересня 1996 р. – 20 квітня 1998 р. – голова Тернопільської облдержадміністрації.

З 1990 р. – співголова, голова Тернопільської крайової ради Народного Руху України (НРУ); з 1993 р. – співголова Тернопільської крайової ради Руху; 1995–1999 рр. – заступник голови НРУ, в. о. голови, голова секретаріату НРУ. 25 листопада 2000 р. на Установчому з'їзді НРУ за єдність Б. Бойка обрано співголовою партії (разом з Г. Філіпчуком, Е. Кречем). На засіданні Центрального проводу НРУ за єдність у травні 2003 р. були задоволені заяви Е. Креча і Г. Філіпчука про зняття з них повноважень співголів на користь виконання функціональних обов'язків керівника партії головою секретаріату партії Б. Бойком. Від НРУ за єдність Б. Бойка у 2004 р. було висунуто кандидатом у Президенти України. У 1-му турі виборів він здобув 12 793 голоси виборців (0,04 %), посівши 17-те місце серед 24 претендентів. У березні 2006 р. – кандидат у народні депутати України від НРУ за єдність (№ 1 у списку). На час виборів – голова секретаріату НРУ за єдність.

Народний депутат Верховної Ради України I, II та III скликань.

Нагороджений орденом князя Ярослава Мудрого V ст. *Т. Б.*

Бокий Іван Сидорович (нар. 20.02.1942, с. Пронозівка Глобинського р-ну Полтавської обл.) – перший голова *Партії захисту інтересів селян України*. Обраний Установчим з'їздом партії у вересні 2001 р. (діяла у 2001–2003 рр.)

У 1960–1962 рр. – літературний працівник редакції газети «Соціалістична Градижчина» (Полтавська обл.). У 1962–1974 рр. – завідувач відділу, заступник редактора газети «Зоря комунізму» у м. Глобині. У 1962–1968 рр. навчався на факультеті журналістики Київського державного університету імені Тараса Шевченка. У 1974–1982 рр. працював редактором газети «Комсомолець Полтавщини», у 1982–1987 рр. – редактором газети «Молодь України», у 1987–1998 рр. – заступником редактора газети «Сільські вісті».

У 1998 р. обраний народним депутатом України від *Виборчого блоку Соціалістичної партії України та Селянської партії України «За правду, за народ, за Україну!»* (№ 5 у списку). З травня 1998 р. – член парламентської фракції СПУ–СелПУ «Лівий центр» (згодом – СПУ); член Комітету Верховної Ради України у закордонних справах і зв'язках з СНД.

У 2002 р. обраний народним депутатом України від СПУ (№ 2 у списку). Був уповноваженим представником фракції СПУ, першим заступником голови Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції.

У 2006 р. обраний народним депутатом України від СПУ (№ 7 у списку). У липні–грудні 2006 р. – заступник голови фракції СПУ, з грудня 2006 р. – голова фракції СПУ у Верховній Раді України.

Заслужений працівник культури України (1980 р.). Нагороджений медаллю «За трудову доблесть» (1976 р.), «1500-річчя Києва» (1982 р.), «Ветеран праці» (1985 р.) та орденами: Миколи Чудотворця «За примноження добра на Землі» (1997 р.), князя Ярослава Мудрого V ст. (2005 р.); лауреат премії «Незалежність» (Золота медаль) Київської Спілки журналістів (1994 р.).

Лауреат Міжнародної премії ім. Г. Сковороди (1994 р.), Республі-

канської премії ім. Я. Галана (1986 р.), журналіст року (1994 р.), відмінник преси СРСР (1982 р.). Член Президії Громадської Ради освітян і науковців України. *О. Л.*

Болдирєв Олександр Васильович – один із засновників та двох перших співголів *Партії солідарності України* (діяла у 1997–2001 рр.). Обраний Установчим з'їздом партії (жовтень 1997 р.) На ІІ з'їзді партії (липень 2000 р.) обраний заступником голови партії та членом політради партії. *О. Л.*

Бондаренко Олена Федорівна (1955 р. н., м. Тайшет Іркутської обл., РРФСР, нині – Російська Федерація) – одна з чотирьох співголів *Української народно-демократичної партії* (діяла у 1990–1992 рр.), обраних на Установчому з'їзді партії 16–17 червня 1990 р. Закінчила Луганський промислово-економічний технікум (1988 р.); навчалася на факультеті журналістики КДУ ім. Т. Г. Шевченка. Працювала кореспондентом багатотиражки Луганського швейного об'єднання. *М. К.*

Бондарчук Олександр Васильович – перший очільник *Робітничої партії України (марксистсько-ленінської)* (зареєстрована Мін'юстом України 2012 р.). *М. К.*

Борсук Євген Ілліч (1958 р. н.) – голова *Політичної партії «Відродження та розвиток»* (створ. 2011 р.). Голова ВГО «Національний Координаційний Комітет сприяння протидії корупції». *Т. Б.*

Брагін Рашид Євгенович (нар. 28.12.1955, м. Донецьк) – перший голова *Партії мусульман України* (діяла у 1997–2011 рр.). У 1991 р. закінчив Донецький державний університет (економіст). Трудову діяльність розпочав у 1973 р. автослюсарем, водієм, з 1981 р. працював в органах МВС. З 1992 р. – комерційний директор ТОВ «Донбасторгобслуговування», з 1993 р. – генеральний директор СП «Урбо-Дон». Голова президії Духовного центру мусульман України (з 1994 р.), голова мусульманської общини м. Донецька (з 1992 р.). Кандидат у народні депутати України Верховної Ради ІІІ скликання (1998 р.) у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі (№ 1 у виборчому списку ПМУ). Починаючи з 2002 р., неодноразово обирався депутатом Донецької міської ради. Нагороджений орденом «За заслуги» ІІІ ст., Почесною грамотою Президента України, орденом Святого Рівноапостольного князя Володимира ІІІ ст., Почесним знаком Папи Римського Іоанна Павла Другого, Почесною грамотою Всесвітнього конгресу татар, Почесною грамотою Кабінету Міністрів України. *В. Я.*

Буденко В'ячеслав Євгенович (нар. 09.02.1964, станиця Усть-Джегута Прикубанського р-ну Ставропольського краю, РРФСР; нині – Російська Федерація) – один із засновників та перший голова *Української партії захисту прав споживачів*. Обраний Установчим з'їздом партії у березні 2000 р. (діяла у 2000–2003 рр.)

У 1986–1991 рр. навчався на факультеті журналістики КДУ ім. Т. Г. Шевченка. У 1993–1997 рр. – в Українській Академії державного управління при Президентові України. Магістр державного управління.

У 1995–1996 рр. – начальник управління Міністерства юстиції України. Брав участь у парламентських виборах 1998 р. як кандидат у народні депутати від СДПУ (у списку № 7) та кандидат у депутати Київської міської ради. З 1998 р. – депутат Київської

міської ради, член президії Київської міської ради, заступник голови комісії Київської міської ради з питань законності, правопорядку, прав громадян та боротьби зі злочинністю. У 2002–2008 рр. – начальник Державної судової адміністрації у м. Києві, член Колегії Державної Судової адміністрації України, член Координаційної ради з боротьби зі злочинністю при Президентові України, заступник голови Кваліфікаційної комісії суддів. Голова наглядової ради Спілки захисту прав споживачів.

Нагороджений орденом МВС України, медаллю Внутрішніх Військ МВС України, Почесною Відзнакою Державної судової адміністрації; орденами Української православної церкви: Різдва Христового, Святого Володимира I та II ст. Заслужений захисник прав людини Міжнародного Комітету Захисту Прав Людини. *О. Л.*

Бурдак Іван Григорович (нар. 12.08.1938, с. Лемешівка Київської обл.) – один із засновників і єдиний керівник *Партії духовного, економічного і соціального прогресу* (діяла у 1994–2003 рр.). У 1960 р. закінчив Українську сільськогосподарську академію (інженер-технолог). Упродовж 1960–1980 рр. працював за фахом, у 1973–1980 рр. був заступником голови Вишгородського райвиконкому Київської обл. У наступні роки працював на керівних посадах – генеральним директором ВО «Укрорглісотехмонтаж», генеральним директором Української асоціації промисловості, будівництва, транспорту і зв'язку «Україна», першим віце-президентом і генеральним директором Українського союзу промисловців і підприємців. З 1993 р. – президент корпорації «Інтеренергоресурс», генеральний директор Центру економічного прогнозування «Експрес-Економіка». Кандидат у народні депутати Верховної Ради України III скликання у багатомандатному загальнодержавному окрузі (№1 у виборчому списку ПДЕСП). Після припинення діяльності партії займався науковою та громадською діяльністю, з 2003 р. – голова відділення економіки і управління Української академії наук, у наступні роки – завідувач кафедри Кременчуцького університету економіки, інформаційних технологій і управління. Доктор економічних наук, професор, дійсний член Української академії наук, член Міжрегіональної спілки письменників України та міжнародного співтовариства письменницьких спілок. Генерал-полковник козацтва, почесний громадянин м. Вишгорода. Автор понад 60 наукових праць з економіки, соціології, політології, 30 літературних та публіцистичних книг. *В.Я.*

В

Валеня Іван Юрійович (нар. 15.01.1947, с. Тарасівка Тернопільської обл.) – перший очільник *Партії «Український Національний Конгрес»* (створ. 2001 р.).

Закінчив Харківський авіаційний інститут (1970 р.) за спеціальністю «інженер-механік».

З 1970 р. працював інженером, старшим інженером, молодшим, старшим науковим співробітником, завідділу науково-дослідного відділення Харківського авіаційного інституту.

Народний депутат України І скликання, заступник голови Комісії з питань Чорнобильської катастрофи, член фракції «Народна рада».

Кандидат технічних наук. Президент, голова Асоціації «Україна-Непал»; керівник Програми «Прапор України на вершинах світу».

Лауреат премії ім. М. Островського у галузі науки і техніки.

Автор (співавтор) понад 60 наукових праць. *Т. Б.*

Вашкевич Віктор Миколайович (нар. 11.08.1951, БРСР, нині – Республіка Білорусь) – перший голова Політичної партії «Народна трудова партія» (створ. 2007 р.; нині – *Політична партія «Фронт Змін»*). У 1978 р. з відзнакою закінчив історичний факультет КДУ ім. Т. Г. Шевченка. Трудовий шлях розпочав у 1968 р. будівельником, слюсарем контрольно-вимірювальних пристроїв. У 1978–1998 рр. працював за фахом – викладачем, старшим викладачем, доцентом, завідувачем кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Миколаївського кораблебудівного інституту імені адмірала С.О. Макарова. Під час викладацької роботи очолював Миколаївський регіональний центр соціальних досліджень Української академії національного прогресу. За його ініціативи вперше в Україні було започатковано видання науково-інформаційного бюлетеня про масові політичні репресії у регіоні у період 1920–1950 рр. Упродовж 1998–2006 рр. – консультант народного депутата України, у 2001–2002 рр. – активний діяч *Партії «Демократичний Союз»*.

Як політтехнолог упродовж 1989–2010 рр. брав участь у ряді виборчих (президентських та парламентських) кампаній. Кандидат історичних наук (1983 р.), доцент (1989 р.), академік УАН (з 1994 р.), заслужений працівник народної освіти України (1997 р.), доктор філософських наук (2007 р.), професор (2010 р.). Співзасновник і головний редактор всеукраїнського фахового видання з історичних, політичних, філософських наук – наукового вісника «Гілея» (з 2004 р.). Автор понад 120 наукових праць, з яких 14 – монографії. Нині – професор кафедри управління та євроінтеграції Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. *В. Я.*

Вдовенко Валерій Володимирович (1977 р. н.) – перший голова *Політичної партії «Народний парламент»* (створ. 2011 р.). Має вищу освіту. Був членом *Всеукраїнської партії Народної*

Довіри, від якої у 2006 р. балотувався кандидатом у народні депутати. Директор ТОВ «Кредо-груп». *Т. Б.*

Вернигора Леонід Михайлович (нар. 20.10.1939, м. Решетилівка Полтавської обл.) – перший голова *Всеукраїнської партії трудящих* (створ. 1997 р.).

Закінчив Харківський технікум промислового транспорту, Київський інститут народного господарства, Вищу партійну школу при ЦК КПУ. У 1959–1960 рр. навчався у Львівському вищому загальновійськовому командному училищі. Працював автослюсарем, механіком у Полтавському тресті «Укрсхіднафтогазрозвідка»; з 1960 р. – інженер автотранспортної контори тресту «Кримнафтогазрозвідка»; з 1962 р. – головний інженер автотранспортної контори тресту «Укрсхіднафтогазрозвідка»; з 1968 р. – заступник директора автотранспортної контори тресту «Полтаванафтогазрозвідка»; з 1975 р. – на виборних посадах: секретар з промисловості Київського райкому КПУ м. Полтави, голова райвиконкому; з 1976 р. – голова Полтавської обласної ради професійних спілок. У липні 1994 р. був обраний народним депутатом Верховної Ради України II скликання. Після завершення повноважень знову очолив Полтавську облраду профспілок. Народний депутат Верховної Ради України IV скликання. У грудні 2010 р. на чергових звітно-виборних зборах профспілок Полтавщини Л. Вернигору переобрали очільником Полтавської облради профспілок на наступні п'ять років.

Український прозаїк, публіцист, поет-пісняр, автор майже двадцяти книг, зокрема: збірок повістей та оповідань «Гарячий серпень» (1978 р.), «Теплий дощ у дорогу» (1981 р.), повістей «А жито половіє» (1983 р.), «Дрова на зиму» (1993 р.), роману «Вічне поле» (1986 р.), книг роздумів «Відверта розмова» (1987 р.), «Що з нами? Куди йдемо?» (1991 р.), «Відступ у майбутнє» (1999 р.) та ін.; збірок пісень – «Не загубіть підкови, мої коні» (1997 р.), «Мамина пісня», «Присягаюсь тобі, Полтаво» (1999 р.), «Дозвольте Вам освідчитись в коханні» (Київ, 2003 р.), «До Вас іду…» (2005 р.).

Лауреат Міжнародної літературної премії імені Григорія Сковороди (1996 р.), премії Фонду культури імені Дмитра Луценка та обласної імені Петра Артеменка.

Член Національної спілки письменників України (1979 р.). Має державні нагороди: ордени Трудового Червоного Прапора, Іллі Муромця, «Знак пошани», Почесну грамоту Верховної Ради України. Заслужений працівник культури України (1994 р.). *Т. Б.*

Виборчий блок «Влада народу» – виборчий блок політичних партій, створений для участі у виборах до Верховної Ради України V скликання, які відбулися 26 березня 2006 р. Зареєстрований ЦВК 30 грудня 2005 р. До блоку увійшли: *Всеукраїнська партія духовності і патріотизму* (ВПДП; лідер – *А. Шевченко*), *Всеукраїнська Чорнобильська народна партія «За добробут та соціальний захист народу»* (лідер – М. Уманець), Партія захисту пенсіонерів України (ПЗПУ; лідер – В. Сєдих; нині – *Партія «НАРОДНИЙ БЛОК»*).

Загальна кількість кандидатів у народні депутати у виборчому списку блоку становила 183 особи, з якої 38,25% були членами ВПДП, 21,31% – Всеукраїнської Чорнобильської народної партії «За добробут та соціальний захист народу», 12,02% – ПЗПУ, 28,42% – безпартійними. Блок очолив

О. Ващенко (безпартійний, президент Міжнародного центру економіки та права станом на 2006 р.), разом з яким до першої п'ятірки також увійшли В. Сєдих, А. Шевченко, М. Уманець, Ю. Коростинська (безпартійна).

Гаслами передвиборчої програми блоку стали «Настав час діяти, приймати рішення і відповідати за них перед законом та перед людьми», «Повернемо владу українському Народу, зробимо українську владу прозорою, а економіку відкритою». У передвиборчій програмі було задекларовано «стратегічну мету» блоку: «подолання соціально-економічної, психологічної та духовно-культурної прірви між владою і народом», забезпечення гідного рівня добробуту громадянину, «оновлення» влади. Така «триєдина мета» послідовно розкривалася через вимоги інституційного закріплення прямої демократії (безпосереднє здійснення влади народом, визнання референдуму законом прямої дії, громадський контроль над прокуратурою, міліцією, податковою адміністрацією та інше); вимоги до соціальної політики (встановлення мінімальної зарплати на рівні не менше трьох прожиткових мінімумів, створення робочих місць, необхідності розробки критеріїв добробуту людини, програми подолання бідності), принципи забезпечення соціальних гарантій (виплата пенсій, працевлаштування молоді, збільшення обсягів гарантованих державою кредитів на житло, захист материнства та ін.). У сфері економіки блок виступав за захист національного виробника, підтримку малого і середнього бізнесу, впровадження системи страхування інвестицій; відродження господарств аграрного сектору. Програма містила вимогу створення професійної і боєздатної армії, виховання духовності і патріотизму.

За блок проголосувало 24 243 виборці (0,09%). Голоси виборців розподілилися більш-менш рівномірно у виборчих округах на території України: найменші показники (від 0,02% до 0,06%) спостерігались у Луганській, Донецькій, Івано-Франківській областях, АРК, м. Севастополі. Найбільшу підтримку блок здобув у Херсонській та Миколаївській областях – 0,13% і 0,14%, в інших областях рейтинг блоку був у межах 0,07 – 0,12%. *А. З.*

«Виборчий блок «Держава – Трудовий Союз» – виборчий блок політичних партій, створений для участі у виборах до Верховної Ради України V скликання, які відбулися 26 березня 2006 р. До блоку, зареєстрованого ЦВК 30 грудня 2005 р., увійшли *Всеукраїнська партія трудящих* (ВПТ; лідер – *М. Якібчук*), *Політична партія «Держава»* (лідер – В. Бачигін). Загальна кількість кандидатів у народні депутати у виборчому списку блоку становила 338 осіб, з якої 47,34% були членами Політичної партії «Держава», 38,17% – ВПТ та 14,5% – безпартійними. Блок очолив М. Якібчук, разом з яким до складу першої п'ятірки увійшли В. Бачигін, В. Пожидаєв (безпартійний), В. Білий (безпартійний), Р. Замдиханов (Політична партія «Держава»).

Передвиборча програма блоку містила вимоги втілення верховенства закону, забезпечення економічного зростання, посилення обороноздатності держави, відродження села, ефективної соціальної політики; була насичена морально-етичними категоріями і різкими оцінками політичного устрою країни. Зокрема, у ній зазначалося, що «Виборчий блок «Держава – Трудовий Союз», визначаючи свої найближчі завдання, виступає за «суворе наведення порядку в державі, чесних людей у

владі, де все підпорядковано Конституції України та законам України», підтримує «відповідальність кожного за доручену справу – від рядового громадянина до Президента України», «приборкання політичних розваг» у Верховній Раді України на користь економічного зростання. Програма значною мірою повторювала ідеї, що були артикульовані під час президентських виборів 2004 р. (надання російській мові статусу другої державної мови; нарощування обороноздатності держави без членства країни у НАТО тощо).

Програма складалася з п'яти блоків, в яких були конкретизовані вимоги і пропозиції блоку у сфері політики, оборони, економіки, сільського господарства, соціальної політики. Блок виступав за реалізацію «сили Закону» і проти корупції, за «судово-правову реформу» і проти перегляду політичної реформи; за державний вплив на стратегічні напрями народного господарства (енергетику, транспорт, зв'язок, житлове будівництво) і за впровадження громадського контролю за діяльністю монополій в енергетичній системі країни, залізничному та трубопровідному транспорті. Були висунуті вимоги соціального захисту військовослужбовців, відродження села, надання соціального захисту різним верствам населення, консолідації профспілок.

За результатами голосування блок набрав 0,14% (36 396 голосів), не отримавши депутатських мандатів. Ідеї виборчого блоку знайшли найбільшу підтримку у Донецькій області (0,35%), АР Крим (0,28%), Чернігівській та Херсонській областях (відповідно, 0,24% і 0,2 %). Найменшою популярністю гасла блоку користувалися на Заході Україні (у Тернопільській та Івано-Франківській областях). *А. З.*

«Виборчий блок «Євген Марчук – «Єдність» – виборчий блок політичних партій, створений на міжпартійному з'їзді Партії Свободи (лідер – *Є. Марчук*; нині – *Політична партія «Сила і Честь»*), *Партії «Солідарність жінок України»* (лідер – *В. Гошовська*), *Української партії «Єдність»* (лідер – В. Яловий) для участі у виборах до Верховної Ради України V скликання, які відбулися 26 березня 2006 р. До виборчого списку блоку, зареєстрованого ЦВК 10 грудня 2005 р., увійшли 88 осіб, серед яких 38 були членами Партії Свободи, 29 – членами Української Партії «Єдність», 12 – належали до Партії «Солідарність жінок України», 9 – були безпартійними. Блок очолив Є. Марчук, разом з яким до першої п'ятірки увійшли В. Яловий, В. Гошовська, Л. Безпалько (безпартійна), В. Головач (Українська партія «Єдність»).

В основу передвиборчої програми блоку було покладено гуманістичні цінності і принципи соціально-орієнтованої правової держави. Блок відстоював цінності Людини і Громади. У програмі було визначено стратегічні напрями розвитку України: політичний, економічний, соціальний і зовнішньополітичний. Центральне місце у передвиборчій програмі належало ідеї трансформації публічної влади «від монополізованої та узурпованої олігархами влади» до «реального народовладдя» із розвинутим місцевим самоврядуванням. Основною вимогою політичних трансформацій блок висував децентралізацію державного управління і розвиток місцевого самоврядування, апелюючи до Європейської хартії місцевого самоврядування і Концепції «Децентралізація державного управління та розвитку місцевого самоврядування: основа трансформації публічної влади в Україні», затвердженої Всеукраїнським з'їздом депутатів міс-

цевих рад. Економічний блок програми становили вимоги впровадження прозорої системи оподаткування підприємств, спрощення процедури їх реєстрації, звітності, ліцензування, скасування податку на ПДВ і розвиток фермерського господарювання.

Соціальний блок програми містив ідею розробки соціальних стандартів для кожної категорії населення, доступності вищої освіти, ефективності системи медичного страхування. Стратегічним напрямом розвитку країни учасники блоку вважали досягнення взаємовигідного партнерства у зовнішній політиці. Така політика повинна була б ґрунтуватися на активній економічній і політичній діяльності країни і бути зорієнтованою на гарантування національної безпеки та оборони.

Окремими пунктами передвиборчої програми було визначено удосконалення законодавства через запровадження системи звітності депутатів виборцям, надання права законодавчої ініціативи Всеукраїнському з'їзду депутатів місцевих рад і скасування недоторканності посадових осіб. Для підвищення захисту прав та свобод людини блок пропонував вдосконалити систему боротьби зі злочинністю, створити муніципальні міліцію та службу порятунку.

Загалом в Україні за блок проголосувало 17 004 виборців, що становило 0,06%. Ідеї та гасла, запропоновані блоком, виявились однаково не сприйнятими у Луганській та Івано-Франківській, Дніпропетровській, Харківській і Донецькій обл., а також в АР Крим: рівень підтримки блоку становив 0,02 % у Луганській обл. і по 0,03% у перелічених областях та у Криму. Натомість виборці Вінницької і Закарпатської областей, м. Києва надали найбільшу кількість голосів за блок – 0,14 %, 0,15% і 0,17%, відповідно. *А. З.*

Виборчий блок Людмили Супрун – Український регіональний актив (УРА) – блок політичних партій, створений на міжпартійному з'їзді для участі у дострокових парламентських виборах 2007 р. До складу блоку входили три політичні сили – *Народно-Демократична партія* (НДП)*, Демократична партія України, Республіканська Християнська партія.* ЦВК зареєструвала блок 8 серпня 2007 р.

Перша п'ятірка виборчого списку блоку була представлена Л. Супрун, С. Куніциним, О. Дьоміним, С. Татусяком, Т. Тимочко (усі – члени НДП). Констатуючи наявність у країні кризи, яка стала, з погляду учасників блоку, «наслідком війни за владу», програма містила положення щодо необхідності радикального оновлення влади, реформи місцевого самоврядування, внесення змін до Конституції України, які відобразили б децентралізацію державного управління, реформу політичної системи, враховували б інтереси місцевих громад. Пропонувалося провести референдум щодо доцільності проведення виборів народних депутатів у територіальних виборчих округах за відкритими списками та надання виборцям права на відкликання народних депутатів. Програма пропонувала внести до Конституції положення про неприєднання України до будь-яких військових блоків, акцентувала необхідність приєднання України до складу Ради Безпеки ООН як країни, що добровільно відмовилася від ядерної зброї.

В економічній сфері блок виступав за забезпечення динамічного зростання економіки, за збалансований її розвиток, досягнення Україною енергетичної незалежності, використання альтернативних джерел енергії, створення новітніх «прогресивних виробництв»; спрощену систему оподаткування та скасування податку на додану вартість

за житлово-комунальні послуги тощо. Пріоритетними напрямами інвестування програма називала розвиток транспортних коридорів (спільно з країнами ЄС), реконструкцію й модернізацію магістральних нафто- і газотранспортних систем.

Учасники блоку внесли до програми вимогу зміцнення соціальних гарантій, повернення вкладів громадян, забезпечення зростання їхніх прибутків до європейського рівня, будівництва соціального житла, введення системи пільгового кредитування для певних категорій населення тощо. Програма містила вимоги щодо екологічно безпечних умов життя та необхідності утвердження здорового способу життя, а також порушувала питання розвитку національної духовності та культури.

За блок віддали свої голоси лише 80 944 виборці (0,34 %). Найбільшу підтримку блоку надали мешканці Кіровоградської та Вінницької областей, де за блок проголосувало, відповідно, 1,34 та 1,31% виборців; найменшу – мешканці Луганської та Донецької областей, в яких за блок проголосувало, відповідно, 0,09% та 0,08% виборців. Тож мандатів народних депутатів України представникам блоку здобути не вдалося. *М. К.*

Виборчий блок партій «Блок Демократичних партій – НЕП (народовладдя, економіка, порядок)» – блок політичних партій, створений для участі у чергових виборах до Верховної Ради України III скликання (29 березня 1998 р.) До його складу увійшли дві партії – *Демократична партія України* (ДПУ) та *Партія економічного відродження* (ПЕВ). Блок був зареєстрований ЦВК 1 листопада 1997 р. У передвиборчій програмі, яка складалася з шести розділів, блок заявив про готовність взяти на себе відповідальність за подолання «духовної та економічної кризи в Україні». У суспільно-політичній сфері передбачалося досягнення громадянської злагоди, поглиблення процесів демократизації, зміцнення місцевого самоврядування, боротьба з корупцією. У соціально-економічній сфері програма націлювала на прискорений вихід з кризи, захист національного ринку, початок економічних реформ (у т. ч. – земельної), зниження податкового тиску, створення нових робочих місць, вирішення проблеми заборгованості із заробітної плати і пенсій, їхнє кардинальне збільшення. У галузі духовного відродження передбачалося створення сучасної системи виховання й освіти, розвиток національної культури українців та національних меншин, гармонізація міжнаціональних стосунків. Крім того, програма наголошувала на необхідності участі України у створенні європейської та світової систем безпеки, рівноправному економічному співробітництві з розвиненими країнами Євросоюзу, посиленні ролі України у СНД, Причорноморському і Балто-Чорноморському співробітництві. У разі перемоги на виборах блок зобов'язувався у 1998 р. внести на розгляд Верховної Ради України низку законопроектів, серед яких – про оплату праці, пенсійне забезпечення, підтримку малого і середнього бізнесу, декларування доходів і майна, про медичне страхування, Земельний кодекс та ін.

На день виборів ЦВК зареєструвала від блоку 167 (4,7% від загальної кількості) кандидатів у народні депутати у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі та 98 (4,4% від загальної кількості) кандидатів в одномандатних виборчих округах. До першої п'ятірки виборчого списку увійшли: В. Яворівський (ДПУ), А. Гриценко (безпартійний), В. Радецький

(безпартійний), В. Бортник (безпартійний), Л. Майборода (ДПУ). За результатами парламентських виборів у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі блок здобув підтримку 326 489 виборців (1,2% голосів при 4% виборчому бар'єрі), зайнявши 16-те місце серед 30 учасників виборів. Найбільшу підтримку блок мав у Тернопільській обл. (2,35% голосів), найменшу – у м. Севастополі (0,56% голосів). В одномандатних виборчих округах мандат депутата отримав один його представник. *В. Я.*

Виборчий блок партій «Вперед, Україно!» був створений для участі у парламентських виборах 1998 р. До його складу увійшли *Українська християнсько-демократична партія,* партія Християнсько-народний Союз (нині – *Партія Християнсько-Демократичний Союз*).

Блок у передвиборчій програмі обстоював ідею поступу до цивілізованого громадянського суспільства, де людина була б вищою соціальної цінністю, а забезпечення її прав – обов'язком держави; суспільства, де політика ґрунтувалася б на засадах християнської моралі, а не приватного зиску та особистого інтересу; до добробуту та достатку, до майбутнього, в якому самі громадяни вирішували б, в якому суспільстві їм жити, де молодь мала б гідну перспективу, а пенсіонери – повагу, пенсію та захист; до суспільства, в якому б злочинці, за вироком суду, сиділи б у в'язниці, а не керували державою; до цивілізованого європейського співтовариства, де кожна держава є повноправним учасником процесу інтеграції, а не «мостом», «санітарною зоною» чи «геополітичним парканом»; до держави, єдине і головне завдання якої – щасливе життя нинішніх і майбутніх її громадян.

За результатами виборів блок набрав лише 1,73 % голосів і до парламенту не потрапив. *Т. Б.*

Виборчий блок партій «Європейський вибір України» – блок двох політичних партій – *Ліберально-демократичної партії України* (ЛДПУ) та *Української селянської демократичної партії* (УСелДП), створений для участі у чергових виборах до Верховної Ради України III скликання (29 березня 1998 р.). Блок зареєстрований ЦВК 1 листопада 1997 р. У передвиборчій програмі блок, базуючись на центристсько-ліберальних цінностях та керуючись ідеєю «Ні вліво, ні вправо, а тільки вперед! Вперед – до Європи!», закликав до проведення у країні радикальної модернізації політичного та соціально-економічного життя у руслі «європеїзації України». Висунувши гасло подолання відчуженості людини від влади і власності, програма передбачала демократизацію політичного життя України, проведення адміністративної та судової реформ, чіткого розподілу повноважень гілок влади та підконтрольності їх суспільству, зміцнення місцевого самоврядування. У соціально-економічній сфері передбачалося у найкоротші строки завершити національну програму приватизації державної та комунальної власності, здійснити на засадах приватної власності земельну реформу, запровадити у життя високі соціальні стандарти. У сфері зовнішньої політики блок виступав за входження України у політичний, правовий, економічний, інформаційний та культурний простір Європи.

На день виборів ЦВК зареєструвала від блоку 80 (2,3% від загальної кількості) кандидатів у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі та 41 (1,8% від загальної кіль-

кості) кандидата в одномандатних виборчих округах. До першої п'ятірки виборчого списку увійшли: В. Присяжнюк (УСелДП), А. Коваль (ЛДПУ), М. Шкарбан (УСелДП), С. Баклан (ЛДПУ), Р. Омельчук (УСелДП). За результатами парламентських виборів у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі блок здобув підтримку 37 118 виборців (0,13% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши останнє – 30-те – місце серед учасників виборів. В одномандатних виборчих округах представники блоку також не досягли успіху.

В. Я.

Виборчий блок партій «Менше слів» – блок політичних партій, створений для участі у виборах до Верховної Ради України III скликання (29 березня 1998 р.). До його складу увійшли дві партії: *Всеукраїнське політичне об'єднання «Державна самостійність України»* та Соціал-Національна партія України (СНПУ, з лютого 2004 р. – *Всеукраїнське об'єднання «Свобода»*). Передвиборча програма блоку складалася з п'яти пунктів-вимог: ухвалення закону про обрання депутатів усіх рівнів не більше, ніж на один термін; створення антикорупційних судів; ліквідація пропаганди насилля, злочинності й аморальності шляхом запровадження тотального державного контролю над ЗМІ; зупинення конверсії військового виробництва та відновлення ядерного статусу України; запровадження єдиного податку на прибутки.

Від блоку (зареєстрованого ЦВК 1 листопада 1997 р.) було зареєстровано список кандидатів у народні депутати України у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі кількістю у 42 особи (1,22% від загальної кількості претендентів) та 22 (0,98%, відповідно) в одномандатних виборчих округах. Першу п'ятірку блоку уособлювали – Л. Вансовська (безпартійна), Я. Андрушків (голова СНПУ), Р. Коваль (голова Всеукраїнського політичного об'єднання «Державна самостійність України»), І. Калинець (безпартійна), В. Маринченко (безпартійний).

За результатами парламентських виборів блок здобув підтримку 45 155 виборців (0,16% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 29 місце серед 30 суб'єктів виборчого процесу. Найвищу підтримку блок мав у Львівській обл. (0,65% голосів). Єдиним депутатом від блоку став О. Тягнибок (голова Львівської обласної організації СНПУ), який виграв вибори в одномандатному виборчому окрузі № 120 Львівської обл. *В. Я.*

Виборчий блок партій «Національний фронт» – блок політичних партій, створений для участі у чергових виборах до Верховної Ради України III скликання (29 березня 1998 р.). До складу блоку увійшли три партії – *Конгрес Українських Націоналістів* (КУН), Українська Республіканська партія (УРП; нині – *Політична партія Українська платформа «СОБОР»*), *Українська Консервативна Республіканська партія* (УКРП). Зареєстрований ЦВК 1 листопада 1997 р. Провідні гасла передвиборчої програми блоку: «Україні – українську владу!», «Щаслива людина у вільній державі!». У вступній частині програми її учасники, ідентифікуючи себе як державницько-націоналістичні та національно-демократичні партії, наголошували на тому, що національно-визвольна революція українського народу після проголошення незалежності України у 1991 р. мала незавершений характер: у країні влада не перейшла до носіїв

національної ідеї – виразників українського народу, але збереглася у руках «антиукраїнської компартійної номенклатури». З останньою пов'язувалося прогресуюче пограбування держави та катастрофічне зубожіння громадян. Виходячи з цього, програма закликала до вирішення двох головних завдань – «наведення порядку у державі» (притягнення до відповідальності «зрадників» національних інтересів, корумпованих можновладців, ліквідацію організованої злочинності) та «проведення кадрової революції» (очищення органів державного управління, скорочення управлінського апарату, прихід до влади українських патріотів). Програма закликала до консолідації українського суспільства на засадах вірності національній ідеї, національного солідаризму, «революції якості життя». Передбачалося протягом декількох років ліквідувати безробіття, досягнути високого рівня заробітної плати та пенсій, забезпечити надійний соціальний захист населення, повернути втрачені трудові заощадження. Велика увага приділялася пріоритетному розвитку науки і культури. Втіленню таких завдань мало посприяти проведення реформ у галузі економіки, ліквідація залежності України від російських енергоносіїв, здійснення земельної реформи з досягненням рівноправ'я всіх форм землекористування. Крім того, у програмі закріплювалася ідея України як могутньої консолідуючої сили на межі трьох світів – Європи, Азії та мусульманського Сходу.

На день виборів ЦВК зареєструвала від блоку 180 (5% від загальної кількості) кандидатів у народні депутати у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі та 161 (7,2% від загальної кількості) кандидата в одномандатних виборчих округах. До виборчого списку блоку було внесено 74 представники від УРП, 71 – КУН, 24 – УКРП. Першу п'ятірку списку представляли: Л. Лук'яненко (УРП), Я. Стецько (КУН), С. Хмара (УКРП), І. Білас (безпартійний), Б. Ярошинський (УРП).

За результатами парламентських виборів (29 березня 1998 р.) у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі блок здобув підтримку 721 966 виборців (2,7% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 12-те місце серед 30 учасників виборів. З великим запасом блок подолав виборчий бар'єр у кількох областях Західної України – Івано-Франківській (23,75%), Тернопільській (20,8%) та Львівській (9,72%) областях, наблизився до виборчого бар'єра у Волинській (3,76%) та Чернівецькій (3,58%). У Центральній Україні (окрім м. Києва /2,63%/ і Київської області) та у інших регіонах блок отримав підтримку менше 1% виборців, найменший показник – в АР Крим (0,16%). В одномандатних виборчих округах (виключно у Західній Україні) депутатські мандати здобули 6 представників блоку (3 – КУН, 1 – УРП, 2 – безпартійні). *В. Я.*

Виборчий блок партій «Наш Президент – Євген Марчук» – блок партій, створений для підтримки *Є. Марчука* (екс-прем'єр-міністра України, екс-голови СБУ, народного депутата Верховної Ради України IV скликання) у ході виборів на посаду Президента України у 1999 р. До складу блоку увійшли 4 партії – Партія «Соціал-демократичний союз» (нині – *Партія «Громадська сила»*), Українська Республіканська партія (УРП; нині – *Політична партія Українська платформа «СОБОР»*), партія Християнсько-на-

родний Союз (нині – *Партія Християнсько-Демократичний Союз*) та *Українська селянська демократична партія*. Остаточно блок був формалізований на міжпартійному з'їзді (15 травня 1999 р.), на якому були прийняті рішення щодо координації спільних дій партій, збору підписів на підтримку кандидата, стратегії проведення виборчої кампанії. Головою виборчого блоку обрали лідера УРП О. Шандрюка. Кандидатура Є. Марчука як претендента була зареєстрована ЦВК 21 травня 2005 р. (Постанова № 52) та як кандидата у Президенти України 9 липня 2005 р. (Постанова № 109).

Характерною особливістю передвиборчої програми Є. Марчука з провідним гаслом «Євген Марчук – тверда рука закону» було те, що, окрім звичного критичного пасажу стосовно чинного Президента Л. Кучми та негативних явищ суспільно-політичного життя («влада відвернулася від своїх громадян», «нація поступово вироджується» тощо), вона презентувала радикальні наміри претендента. Передусім, у програмі висувалися завдання, реалізація яких була розрахована на доволі стислі терміни: протягом місяця після виборів – створення у країні сильної і дієвої влади; за три місяці – ліквідація мафіозних угруповань, масових поборів та здирництва рекетирів, залучення за допомогою ринкових методів тіньової економіки до легальної діяльності; через шість місяців – повернення державних боргів населенню, забезпечення виплати всіх бюджетних заборгованостей із зарплат і пенсій; через рік – впорядкування пенсійної системи. Серед першочергових завдань програми – відродження і гарантування державою захисту національного ринку, середнього і малого бізнесу, забезпечення високого рівня заробітної плати, «припинення «втечі» капіталу та повернення його з-за кордону» тощо. Значну увагу програма приділяла створенню високих соціальних стандартів, відродженню інфраструктури села, розвитку науки, культури і освіти. У разі невиконання обіцянок на ниві «наведення порядку» та недосягнення відчутних успіхів претендент декларував свій намір ініціювати позачергові президентські вибори. З метою посилення становища блоку 10 червня 1999 р. у м. Києві була ухвалена угода про створення Всеукраїнської політичної коаліції «Наш Президент – Євген Марчук!», яку підписали представники 11 політичних партій, серед яких – *Конгрес Українських Націоналістів, Зелена партія України* та ін. Метою її створення була координація дій партій, які через різні обставини не увійшли до виборчого блоку. Передбачалося, що членами коаліції стануть 35–40 політичних партій. Натомість, у ході виборчої кампанії Є. Марчук увійшов до «канівської четвірки» (Є. Марчук, *О. Мороз*, О. Ткаченко, В. Олійник) – передвиборчої коаліції, утвореної 24 серпня 1999 р., яка, визнаючи себе опозиційною до Л. Кучми, мала за мету висунення єдиного претендента на пост Президента. Однак після тривалих переговорів «канівська четвірка» не спромоглася до оприлюднення спільної програми, а Є. Марчук розцінив її створення як рекламний трюк. Під час І туру голосування на президентських виборах (31 жовтня 1999 р.) Є. Марчук здобув підтримку 2 138 363 виборців (8,13% голосів), посівши 5-те місце серед 15 претендентів. Напередодні ІІ туру голосування (14 листопада 1999 р.) Є. Марчук виступив на підтримку кандидатури Л. Кучми. Після перемоги останнього 10 листопада 1999 р. був призначений секретарем Ради національної безпеки і оборони України (РНБОУ). *В. Я.*

Виборчий блок партій «Партія праці та Ліберальна партія – РАЗОМ!» – блок політичних партій, створений для участі у чергових виборах до Верховної Ради України ІІІ скликання (29 березня 1998 р.). До блоку увійшли дві партії – *Ліберальна партія України* (ЛПУ) та Партія праці (ПП; згодом – *Партія труда*). Зареєстрований ЦВК 1 листопада 1997 р. На політичних зборах блоку, які відбулися 17 листопада 1997 р., були затверджені передвиборча програма, виборчий список у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі та кандидатури в одномандатних виборчих округах. У передвиборчій програмі зазначалося, що учасники блоку прагнуть до побудови в Україні сучасного громадянського суспільства, оновлення всіх сфер українського громадського, суспільного і державного життя на засадах «Свободи особистості, Вільної праці, Соціальної справедливості й відповідальності...», єднання Сходу і Заходу з провідним гаслом «Через працю для себе – до добробуту всіх!». Головні завдання блоку були задекларовані у «Десяти ліберально-трудових принципах демократичного оновлення України» (серед яких – пріоритет прав та свобод людини над правами держави, соціальне партнерство, розвиток української політичної нації, підтримка самоврядування тощо) та «Десяти пріоритетних завданнях соціально-економічної політики виборчого блоку», що спрямовувалися на вихід з всеосяжної кризи (з допомогою становлення цивілізованого товарно-грошового обігу, скорочення безробіття, розвитку дрібного та середнього підприємництва, створення сприятливого інвестиційного клімату, проведення земельної реформи, детінізації економіки, підтримки національного виробника, розв'язання соціальних проблем).

На день виборів ЦВК зареєструвала від блоку 210 (5,9% від загальної кількості) кандидатів у народні депутати у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі (з них: 101 – члени ЛПУ, 87 – члени ПП) та 88 (3,9% від загальної кількості) кандидатів в одномандатних виборчих округах. До першої п'ятірки виборчого списку увійшли: В. Щербань (ЛПУ), В. Ландик (ПП), В. Богуслаєв (ПП), М. Жулинський (безпартійний), А. Роговцева (безпартійна). За результатами парламентських виборів блок здобув підтримку 502 969 виборців (1,9% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 13-те місце серед 30 учасників виборів. Блок подолав виборчий бар'єр в одному регіоні – Донецькій області (6,7%), у двох областях України – Запорізькій та Одеській – набрав понад 3%. В одномандатних виборчих округах депутатські мандати отримали два представники блоку. *В. Я.*

Виборчий блок партій «СЛОн – Соціально-Ліберальне Об'єднання» – блок політичних партій, створений для участі у чергових виборах до Верховної Ради України ІІІ скликання (29 березня 1998 р.). Блок, до складу якого увійшли дві партії – *Міжрегіональний блок реформ* (МБР) та Конституційно-демократична партія (КДП; нині – *Партія «Віче»*), зареєстрований ЦВК 1 листопада 1997 р. Передвиборча програма блоку була побудована за принципом гострої критики уряду, який звинувачували у неспроможності «зупинити сповзання країни у прірву», здійснити реформи, ліквідувати корупцію, зупинити наростаюче зубожіння населення та соціальні конфлікти, духовну деградацію суспільства. Виходячи з цієї констатуючої частини, програма блоку головний наголос робила на

необхідності ротації владної верхівки держави, появі нової політичної еліти, з якою пов'язувала як обрання цілісної моделі розвитку України, так і послідовне виконання програми реформ. У сфері економіки, її швидкого оздоровлення програма пропонувала запровадити відповідальну і стабільну грошово-кредитну та митну політику, орієнтовану на довгострокові інтереси вітчизняного виробника, створення і захист конкурентних ринків, проведення податкової реформи, створення ринку землі, сприятливого режиму для розвитку дрібного підприємництва, проведення швидкої і ефективної приватизації державного сектору економіки. У соціальній політиці основну увагу пропонувалося спрямувати на соціальний захист неспроможних верств населення, збільшення рівня заробітної плати, розв'язання проблеми працевлаштування, реформування пенсійної системи та системи охорони здоров'я й освіти, надійній державній підтримці науки, культури та освіти. У сфері національних відносин програма надавала пріоритет правам й інтересам особистості перед «національно-етнічною, соціально-класовою або будь-якою іншою спільнотою», категорично виступала проти «спроб узаконити політичне роз'єднання єдиного народу» на т. зв. «титульну націю» та «національні меншини». Блок виступав проти «штучного витіснення» російської мови та культури, за надання російській мові статусу офіційної. У галузі зовнішньої політики висувалися завдання рівноправного входження країни у світове співтовариство, за «європейський вибір України», що було можливим лише за умов стратегічного партнерства з Росією, створення єдиного українсько-російського ринкового простору.

На день виборів ЦВК зареєструвала від блоку 62 (1,7% від загальної кількості) кандидати у народні депутати у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі (з них: 39 – члени МБР, 11 – члени КДП, інші – безпартійні) та 35 (1,6% від загальної кількості) кандидатів в одномандатних виборчих округах. До першої п'ятірки виборчого списку увійшли: В. Гриньов (МБР), В. Золотарьов (КДП), Н. Кожевіна (МБР), М. Уманець (МБР), В. Бистряков (безпартійний). За результатами парламентських виборів блок здобув підтримку 241 367 виборців (0,9% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 18-те місце серед 30 учасників виборів. У регіонах найбільшу підтримку блок здобув в Одеській обл. (2%), найменшу – у Тернопільській обл. (0,3%). В одномандатних виборчих округах мандат депутата отримав один представник блоку. *В. Я.*

Виборчий блок партій «Трудова Україна» – блок політичних партій, створений для участі у чергових виборах до Верховної Ради України III скликання (29 березня 1998 р.). До його складу увійшли дві партії – Українська партія справедливості (УПС; згодом – *Українська партія Справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців (СВІЧА)*) та Громадянський конгрес України (ГКУ; нині – *Слов'янська партія*). Блок зареєстрований ЦВК 1 листопада 1997 р. Окрім уваги до політичної, соціально-економічної та гуманітарної сфер, передвиборча програма блоку серед пріоритетних завдань визначала завдання надання російській мові статусу другої державної мови, протидію вступу України до НАТО, інтеграцію України з Росією та Білоруссю.

На день виборів ЦВК зареєструвала від блоку 112 (3,2% від загальної кількості) кандидатів у народні депутати у багатомандатному загальнодер-

жавному виборчому окрузі та 42 (1,8% від загальної кількості) кандидати в одномандатних виборчих округах. До виборчого списку блоку, окрім членів обох партій, були занесені представники організації ветеранів України, шахтарських профспілок, Союзу «Чорнобиль», безпартійні. До першої п'ятірки виборчого списку увійшли: І. Герасимов (безпартійний), О. Базилюк (ГКУ), С. Червонописький (УПС), Ю. Андреєв (УПС), В. Держак (безпартійний). За результатами парламентських виборів блок здобув підтримку 813 326 виборців (3,06% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 11-те місце серед 30 учасників виборів. Блок подолав виборчий бар'єр у трьох областях Східної України, зокрема у двох з них – Донецькій (14,8% голосів) та Луганській (5,53% голосів) – посів другу позицію. В одномандатних виборчих округах депутатом став один представник блоку. *В. Я.*

Виборчий блок політичних партій (ВБПП) – тимчасове добровільне об'єднання двох або більше партій з метою спільної участі у виборах Президента України, центральних і місцевих представницьких органів влади. ВБПП є рівноправним суб'єктом виборчого процесу. Право на його утворення мають партії, зареєстровані Міністерством юстиції України не пізніше, ніж за рік до дня виборів. Утворення та функціонування ВБПП регламентується законодавчо-нормативною базою України, передусім Конституцією України, Законом України «Про об'єднання громадян» (від 16 червня 1992 р. з наступними змінами і доповненнями, внесеними у 1993–2010 рр.), Законом України «Про Центральну виборчу комісію» (від 17 грудня 1997 р. з наступними змінами і доповненнями, внесеними у 2003–2010 рр.), Законом України «Про політичні партії в Україні» (від 5 квітня 2001 р. з наступними змінами і доповненнями, внесеними у 2003–2009 рр.), Законом України «Про вибори Президента України» (від 5 березня 1999 р. з наступними змінами і доповненнями, внесеними у 1999–2010 рр.), Законом України «Про вибори народних депутатів України» (від 2 листопада 2001 р. з наступними змінами і доповненнями, внесеними у 2004–2010 рр.).

Вибори Президента України. ВБПП створюється двома або більше партіями на підставі рішень з'їздів (зборів, конференцій) кожної з цих партій щодо утворення виборчого об'єднання, які відбуваються у будь-який час до початку виборчого процесу. Спираючись на згадані рішення, керівники (уповноважені представники) партій укладають угоду про утворення ВБПП, яка має містити: назву блоку, його керівні органи та умови їх функціонування, норми представництва на міжпартійному з'їзді, порядок проведення міжпартійного з'їзду щодо висування кандидата на пост Президента України, умови про приєднання до ВБПП інших партій тощо. Про утворення ВБПП повідомляється ЦВК не пізніше як за два дні до проведення міжпартійного з'їзду. До повідомлення додаються документи, які юридично формалізують акт створення блоку (угода про створення ВБПП, витяги з протоколів з'їздів щодо утворення блоку, копії свідоцтв про реєстрацію партій та їх статутів, засвідчені Міністерством юстиції України). Висунення кандидата у Президенти України від ВБПП здійснюється на міжпартійному з'їзді (зборах, конференції). ВБПП має право на висунення лише одного кандидата на пост Президента України –

члена однієї з партій, що входять до складу блоку, або безпартійну особу. Партії, як складові ВБПП, не можуть самостійно висувати кандидатів на пост Президента України, входити до складу іншого ВБПП. Реєстрація ЦВК кандидата у Президенти, висунутого ВБПП, здійснюється на підставі надання визначеного кола документів, пов'язаних з особою, яка погодилася балотуватися кандидатом на пост Президента України, та документів, що підтверджують легітимність створення ВБПП та його рішень. За згодою ВБПП до нього може приєднатися будь-яка політична партія, яка не входить до жодного з виборчих блоків і не висувала власного кандидата у Президенти України. Якщо зі складу ВБПП вийшла партія, членом якої не є кандидат на посаду Президента України, то це не впливає на статус ВБПП як суб'єкта виборчого процесу.

Вибори народних депутатів України. ВБПП створюється двома або більше партіями на підставі рішень з'їзду (зборів, конференції) кожної з партій-учасниць виборчого об'єднання, які можуть відбутися у будь-який час до закінчення терміну висування кандидатів у депутати. Подібно до ВБПП, що створюються напередодні виборів Президента України, керівники (представники партій), базуючись на рішеннях партійних з'їздів, укладають угоду про утворення ВБПП, яка має містити: назву блоку, його керівні органи та умови їхнього функціонування, норми представництва та порядок проведення міжпартійного з'їзду щодо висування кандидатів у депутати, норми представництва кандидатів у депутати у спільному виборчому списку від партій та ін. Про утворення ВБПП інформується ЦВК не пізніше як за 5 днів до проведення міжпартійного з'їзду (на позачергових виборах ЦВК повідомляється про утворення ВБПП не пізніше як за три дні до проведення міжпартійного з'їзду). До повідомлення додаються: угода про створення блоку, витяги з протоколів з'їздів щодо утворення блоку, копії свідоцтв про реєстрацію партій та їхніх статутів, засвідчених Міністерством юстиції України.

Міжпартійний з'їзд, спираючись на відповідні рішення з'їздів партій-учасниць виборчого об'єднання, ухвалює передвиборчу програму ВБПП, здійснює висування кандидатів у депутати від блоку. В умовах мажоритарно-пропорційної виборчої системи до Верховної Ради України, яка діяла у 1998 та 2002 рр., ВБПП мали право висувати кандидатів у депутати у вигляді списку кандидатів у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, а також в одномандатних виборчих округах (не більше одного кандидата у депутати у кожному одномандатному виборчому окрузі). Запровадження пропорційної виборчої системи (з 2006 р.) передбачає висування кандидатів у депутати лише у вигляді виборчого списку у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, сформованого за формою, затвердженою ЦВК. Кількість кандидатів у депутати, що висуваються ВБПП, не може перевищувати 450 і бути меншою від 18 осіб. ВБПП може висувати кандидатів як членів партій, що увійшли до блоку, так і безпартійних. Процес висування кандидатів у депутати від ВБПП завершується реєстрацією кандидатів (виборчого списку) ЦВК за умови отримання нею комплекту необхідних документів щодо ВБПП та його суб'єктів, кандидатів у депутати. Діюче законодавство України припускає вихід з ВБПП партій, що не впливає на статус блоку як суб'єкта виборчого права, однак забороняє приєднання після його формалізації нових партій.

ВБПП особливо притаманні посттоталітарним суспільствам, у т. ч. й Україні, причиною чого є наявність у країні значної кількості малопотужних партій. Зазвичай такі блоки мають короткотерміновий характер. Свою ефективність ВБПП продемонстрували на виборах до Верховної Ради України, починаючи з чергових виборів до Верховної Ради України III скликання (29 березня 1998 р.), які вперше відбувалися за мажоритарно-пропорційною системою. У цих виборах взяли участь 21 партія та 9 ВБПП. 4% виборчий бар'єр подолали 7 партій та 1 виборчий блок. У чергових виборах до Верховної Ради України IV скликання, які проводилися 31 березня 2002 р. також за мажоритарно-пропорційною системою, взяли участь 21 партія та 12 ВБПП. 4% виборчий бар'єр подолали 3 партії та 3 блоки. Вперше перемогу на виборах здобув ВБПП (*Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»*). У чергових виборах до Верховної Ради України V скликання, які відбулися 26 березня 2006 р. і вперше проходили за пропорційною виборчою системою, взяли участь 28 партій та 17 ВБПП. За результатами голосування 3-відсотковий виборчий бар'єр подолали 3 партії та 2 виборчі блоки («*Блок Юлії Тимошенко*» та *Блок «НАША УКРАЇНА*», які впевнено зайняли другу та третю позиції серед переможців виборів). На позачергових виборах до Верховної Ради України VI скликання (30 вересня 2007 р.), які також проходили за пропорційною виборчою системою, з 10 партій та 10 ВБПП 3-відсотковий виборчий бар'єр подолали 2 партії та 3 блоки («Блок Юлії Тимошенко», *Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА*» та «Блок Литвина», які зайняли друге, третє та п'яте місця серед переможців). *В. Я.*

Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна» – блок політичних партій, створений для участі у чергових виборах до Верховної Ради України IV скликання (31 березня 2002 р.). У процесі створення блоку, що проходив під гаслами консолідації національно-демократичних сил України, значну роль відіграли партії правої та правоцентристської спрямованості, зокрема *Народний Рух України* (НРУ), *Партія «Реформи і порядок»* (ПРП), *Конгрес Українських Націоналістів* (КУН), які 24 грудня 1999 р. підписали угоду про політичну співпрацю, а також Український Народний Рух (з 2003 р. – *Українська Народна Партія)*. Заключні переговори щодо утворення виборчого об'єднання відбулися у вересні–жовтні 2001 р. Угода про утворення виборчого блоку була підписана лідерами 10 партій 9 січня 2002 р. біля пам'ятника М. Грушевському у м. Києві. Того ж дня виборчий блок був зареєстрований ЦВК.

До складу блоку увійшли такі партії: КУН (лідер – *Я. Стецько*), *Ліберальна партія України* (ЛПУ, лідер – В. Щербань), *«Молодіжна партія України»* (МПУ, лідер – *Ю. Павленко*), НРУ (лідер – Г. Удовенко), ПРП (лідер – *В. Пинзеник*), *Партія «Солідарність»* (лідер – *П. Порошенко*), партія Християнсько-народний Союз (ПХНС, лідер – *В. Стретович*; з 2003 р. – *Партія Християнсько-Демократичний Союз*), Політична партія «Вперед, Україно!» (ПП «Вперед, Україно!», лідер – В. Мусіяка; з 2010 р. – *Політична партія «Народна Самооборона»*), *Республіканська Християнська партія* (РХП, лідер – М. Поровський), Український Народний Рух (лідер – *Ю. Костенко*). 16 січня 2002 р. на міжпартійному з'їзді блоку за присутності 1700 делегатів була схвалена передвиборча програма,

затверджені списки кандидатів у народні депутати України у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі та кандидатури в одномандатних виборчих округах. Лідером блоку було обрано екс-прем'єр-міністра В. Ющенка, керівником виборчого штабу – П. Порошенка.

Блок позиціонував себе як опозиційний до чинної влади, що знайшло відображення у його передвиборчій програмі з одним із головних слоганів – «Зміни потрібні вже». Наголошуючи у констатуючій частині програми на поширенні в українському суспільстві «почуттів розчарування», неспроможності держави забезпечити своїм громадянам впевненість у завтрашньому дні, «руйнації соціальних відносин» тощо, від імені блоку накреслювалися довгострокові орієнтири суспільного та державного оновлення. Головні пріоритети програми зводилися до продовження суспільних змін, розпочатих Прем'єр-міністром В. Ющенком. Серед них – запровадження моральних та прозорих взаємин суспільства та влади, що передбачало такі популістські заходи, як регулярне звітування органів влади перед громадськістю, створення жорсткого механізму громадського контролю за формуванням та використанням державних і місцевих бюджетів, запровадження механізму громадського обговорення проектів законів та державних рішень, поглиблення реформи правоохоронної та судової систем, викорінення хабарництва та тіньових схем в економіці. У соціально-економічній сфері передбачалися реформи, спрямовані на піднесення добробуту громадян, захист національного виробника, розвиток підприємництва, забезпечення нових робочих місць, «повернення українських громадян з-за кордону до своїх сімей». Разом з цим «Перші десять кроків Блоку» як першочергові висували завдання формування демократичної владної верхівки, створення умов для повернення знецінених грошових вкладів, підвищення зарплат та пенсій, рівня соціальної захищеності, підвищення статусу працівників освіти, науки та охорони здоров'я, легалізації і правової підтримки трудової міграції, створення «прозорого» державного бюджету.

ЦВК зареєструвала виборчий список блоку, до якого входили 194 особи (5% від загальної кількості кандидатів). Його верхню частину становили народні депутати Верховної Ради України, відомі громадсько-політичні діячі, активісти блокових партій, підприємці. До першої п'ятірки виборчого списку увійшли: В. Ющенко (безпартійний), О. Стоян (безпартійний), Г. Удовенко (НРУ), Ю. Костенко (Український Народний Рух), В. Пинзеник (ПРП). Інші лідери блокових партій увійшли до виборчого списку у такій послідовності: Я. Стецько – № 11, В. Мусіяка – № 22, В. Стретович – № 32, Ю. Павленко – № 40, В. Щербань – № 44, М. Поровський – № 98. В одномандатних виборчих округах від блоку було висунуто 177 кандидатів (11,4% від загальної кількості).

За результатами парламентських виборів у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі блок здобув підтримку 6 108 088 виборців (23,57% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), посівши перше місце серед 33 учасників. Найбільшу підтримку блок мав у Західній та Центральній Україні, подолавши виборчий бар'єр у 24 регіонах (увійшовши у 19 з них до трійки лідерів, у 15 – зайнявши перше місце). Виборчий рубіж блок не подолав у трьох регіонах – Луганській та Донецькій обл., м. Севастополі. Блок отримав 70 мандатів депутатів у ба-

гатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі та 42 в одномандатних виборчих округах, що дало змогу створити 15 травня 2002 р. одну з найбільших у складі Верховної Ради України фракцію «Наша Україна», яка на початку свого існування нараховувала 118 депутатів (упродовж травня – червня 2002 р. поступалася лише фракції «Єдина Україна», яка нараховувала 175 депутатів, однак згодом розпалася на 8 депутатських фракцій та груп). Незважаючи на міцні позиції, фракція «Наша Україна» через зовнішні впливи, передусім намір Президента Л. Кучми створити пропрезидентську парламентську більшість, була усунута від керівництва парламентом. Натомість, її представники очолили 10 Комітетів Верховної Ради України. Протягом 2002–2006 рр. членами фракції «Нашої України» було ініційовано понад 2 тис. законопроектів, що стало найвищим показником результативності серед фракцій. На кінець каденції Верховної Ради України IV скликання через дроблення фракції за партійною ознакою її чисельність зменшилася до 41 народного депутата. У наступний час партії, які входили до складу «Блоку Віктора Ющенка «Наша Україна», стали базовими для створення нових виборчих парламентських об'єднань – *Блоку «НАША УКРАЇНА»* (2006 р.) та *Блоку «НАША УКРАЇНА–НАРОДНА САМООБОРОНА»* (2007 р.) *В. Я.*

Виборчий блок політичних партій «Блок Наталії Вітренко» – блок політичних партій, створений для участі у виборах до Верховної Ради України IV скликання (31 березня 2002 р.). До блоку, зареєстрованого ЦВК 8 січня 2002 р., увійшли дві партії – *Прогресивна соціалістична партія України* (ПСПУ, лідер – *Н. Вітренко*) та Партія Освітян України (ПОУ, лідер – В. Комісаров; нині – *Партія «Єдина Україна»*). Під час виборчого марафону блок спирався на підтримку ряду громадських організацій, серед яких – Міжнародна українська спілка учасників війни, Всеукраїнська жіноча громадська організація «Дар життя», Всеукраїнське профспілкове об'єднання «Конфедерація праці України» та ін. На міжпартійному з'їзді, який відбувся 12 січня 2002 р., була схвалена передвиборча програма, затверджено виборчий список кандидатів у народні депутати України.

Передвиборча програма блоку з провідним слоганом «Відродимо Україну, об'єднаємо народ, побудуємо соціально справедливе суспільство» базувалася на основних протестних постулатах ПСПУ – критиці чинної влади, яку звинувачували у перетворенні високорозвиненої індустріально-аграрної держави на колонію, проведенні політики «геноциду проти власного народу», різкому зниженні якості життя, усуненні трудящих від влади. У галузі внутрішньої політики програма блоку вимагала рішучої зміни курсу політичних, економічних та соціальних реформ. У політичній сфері передбачалися зміна системи влади та принципів виборчого права, ліквідація пільг та привілеїв для депутатів і чиновників, утвердження права відкликання депутатів виборцями, встановлення контролю трудящих за діяльністю органів влади, здійснення судової реформи. Блок висував ідею переходу до державного регулювання соціально-економічних процесів, прискореного розвитку базових галузей народного господарства, розробку програми робочих місць, зменшення податкового тиску на виробника, здійснення переходу «від моделі дешевої до моделі дорогої

робочої сили», забезпечення мінімальних розмірів зарплат і пенсій, повернення за три роки трудових заощаджень, гарантування безоплатної освіти та медицини, відродження духовності суспільства. У зовнішній політиці блок вимагав розірвання стосунків з МВФ, утворення міждержавного союзу «Україна–Білорусь–Росія», що передбачало як створення єдиного митно-валютного союзу, так і системи колективної безпеки. Планувалося «надати українській та російській мовам статусу рівних державних мов».

ЦВК зареєструвала від блоку 130 (3,46% загальної кількості) кандидатів у народні депутати у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі (з них: членів ПСПУ – 120, ПОУ – 4, безпартійних – 6) та 105 (6,8% загальної кількості) кандидатів в одномандатних виборчих округах. Першу п'ятірку виборчого списку представляли: Н. Вітренко, В. Марченко, Л. Безугла, П. Романчук, М. Сидорчук (всі – члени ПСПУ). За результатами парламентських виборів блок здобув підтримку 836 198 виборців (3,22% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 7-ме місце серед 33 учасників виборів. Блок подолав виборчий бар'єр у 9, переважно східних, регіонах України, м. Києві. Найбільший показник був досягнутий у Запорізькій обл. (5,21% голосів), найменший – у Тернопільській (0,39% голосів). До Верховної Ради України IV скликання не змогли потрапити й представники блоку, які балотувалися в одномандатних виборчих округах. У наступний час на базі ПСПУ було утворено виборчий *Блок Наталії Вітренко «Народна опозиція»* (2005 р.), який взяв участь у виборах до Верховної Ради України V скликання у 2006 р. *В. Я.*

Виборчий блок політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко» (БЮТ) був створений для участі у чергових виборах до Верховної Ради України IV скликання (31 березня 2002 р.). Першоосновою блоку стала громадсько-політична організація «Громадська ініціатива «Форум національного порятунку», створена 9 лютого 2001 р. низкою опозиційних політичних партій та громадських організацій, яка висунула за мету усунення від влади Л. Кучму та перетворення України у парламентську республіку.

10 липня 2001 р. згаданий громадсько-політичний рух був трансформований у передвиборчий блок «Форум національного порятунку» (ФНП), який очолила Ю. Тимошенко. До його складу увійшли 7 опозиційних партій: *Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»* (ВО «Батьківщина», лідер – Ю. Тимошенко); *Українська Народна партія «Собор»* (УНП «Собор», лідер – *А. Матвієнко*); *Українська Християнсько-Демократична партія* (лідер – *О. Сергієнко*); Українська Республіканська партія (УРП, лідер – *Л. Лук'яненко*; нині – *Політична партія Українська платформа «СОБОР»*); *Українська Консервативна Республіканська партія* (лідер – *С. Хмара*); *Українська соціал*-демократична партія (УСДП, лідер – *В. Онопенко*); *Патріотична партія України* (ППУ, лідер – *М. Габер*). У вересні 2001 р. лідером блоку Ю. Тимошенко було надіслано Відкритого листа В. Ющенку, у якому пропонувалося «об'єднати у єдиний виборчий демократичний блок з єдиним виборчим списком «Нашу Україну», Форум національного порятунку та блок, очолюваний Олександром Морозом». З цим проектом лідер ФНП пов'язувала рішучу перемогу об'єднаних «демократичних реформаторських сил» на пар-

ламентських виборах, що мало привести до кардинальної зміни існуючого політичного режиму в Україні. Однак практичного втілення ця ідея не набула.

Враховуючи рейтингові показники лідера блоку Ю. Тимошенко, 7 листопада 2001 р. блок змінив назву на іменний – Блок Юлії Тимошенко. За рахунок процесів об'єднання партій, які входили до його попередника (ФНП), виходу зі складу блоку ППУ змінилася і його конфігурація. Відтепер він складався з чотирьох партій: ВО «Батьківщина», УНП «Собор», УРП та УСДП. Блок було зареєстровано ЦВК 22 грудня 2001 р. На І етапі міжпартійного з'їзду (5 січня 2002 р.) було затверджено передвиборчу програму блоку, виборчий список у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, який складався з 225 осіб, 57 кандидатур в одномандатних виборчих округах.

26 та 31 січня 2002 р. ЦВК зареєструвала виборчий список від блоку чисельністю у 179 претендентів (4,8% від загальної кількості кандидатів) та 3 кандидати в одномандатних виборчих округах (0,19%, відповідно). До першої п'ятірки списку увійшли: Ю. Тимошенко (ВО «Батьківщина»), А. Матвієнко (УНП «Собор»), Г. Омельченко (УНП «Собор»), В. Онопенко (УСДП), Л. Лук'яненко (УРП).

Передвиборча програма блоку з провідним слоганом «Наш основний закон – Воля до справедливості!», яка складалася з шести головних блоків – духовне життя, політичне життя, правова сфера, економічне життя, соціальна сфера, зовнішня політика, була побудована на актуалізації існуючих проблемних реалій України («конфлікти») та прагненні «об'єднати українську націю, свідомо роз'єднану, ошукану, зраджену безвідповідальною владою чужинців» в ім'я побудови справедливого суспільства.

Під час завершального етапу виборчого марафону на початку лютого 2002 р. силами БЮТ, *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»,* СПУ, *Виборчого блоку політичних партій «Єдність»*, КПУ та Політичної партії «Яблуко» було остаточно формалізовано суспільно-політичний комітет «За чесні вибори», який мав не допустити фальсифікацій парламентських виборів.

За результатами голосування БЮТ у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі здобув підтримку 1 882 087 виборців (7,26% при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши четверте місце серед 33 учасників виборів. Блок подолав виборчий бар'єр у 19 регіонах України, у 8 з них увійшовши до трійки лідерів. Найбільшу підтримку блок мав у Тернопільській (18,83%), Львівській (17,1%), Вінницькій (13,47%) областях, у м. Києві (12,83%), найменшу – у АР Крим (1,44%) та Донецькій обл. (1,4%).

За результатами виборів БЮТ згідно із квотою отримав 22 мандати народних депутатів України у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі. 15 травня 2002 р. у складі Верховної Ради України IV скликання була утворена фракція БЮТ, до якої увійшли 23 народні депутати (5,2% складу парламенту, 5-та позиція за чисельністю серед фракцій). Станом на листопад 2005 р. кількість фракції зросла до 34 депутатів. Серед лідерів фракції – Ю. Тимошенко, А. Матвієнко, О. Турчинов, В. Онопенко, А. Шкіль. У липні 2004 р. БЮТ спільно з блоком партій «Наша Україна» створили коаліцію «Сила народу», яка відіграла вагому

роль у перемозі на президентських виборах 2004 р. В. Ющенка.

У листопаді–грудні 2004 р. БЮТ та його лідер взяли активну участь у політичних подіях, які увійшли в історію як «помаранчева революція». Представники блоку увійшли до складу уряду Ю. Тимошенко (лютий–вересень 2005 р.). БЮТ зразка 2001–2002 рр. став базовим в утворенні виборчих блоків під час виборів до Верховної Ради України V («Блок Юлії Тимошенко») та VI («Блок Юлії Тимошенко») скликань. *В. Я.*

Виборчий блок політичних партій «Демократична партія України – партія «Демократичний Союз» створений для участі у парламентських виборах 2002 р. До складу блоку увійшли *Демократична партія України*, *Партія «Демократичний Союз»*. 19 січня 2002 р. на міжпартійному з'їзді було затверджено угоду про утворення блоку, склад його керівного органу, передвиборчу програму, список кандидатів у народні депутати у багатомандатному та одномандатних округах. Зареєстрований ЦВК 29 січня 2002 р. у складі 200 кандидатів; у одномандатних виборчих округах – 36 кандидатів. Лідер блоку – В. Горбулін.

Мета блоку: утвердження умов вільного розвитку особистості та реалізації нею своїх природних прав і свобод шляхом участі у розбудові Української унітарної правової держави з ринковою економікою, консолідація українського народу, піднесення його добробуту, утвердження демократії, розвиток громадянського суспільства.

У передвиборчій програмі було визначено, що «закон демократії – ефективна виборна влада, відповідальна перед народом». Закон має виконуватися. Для цього блок запропонував формувати Кабінет Міністрів парламентською більшістю, які б спільно відповідали перед виборцями за результати діяльності; право Президента на розпуск Верховної Ради у разі її нездатності сформувати відповідальну більшість і уряд парламентської більшості; правові гарантії діяльності опозиції; обмеження депутатської недоторканності, запровадження чіткого механізму відкликання депутатів усіх рівнів; механізми запобігання двовладдю у регіонах (державні адміністрації і ради депутатів в областях, містах і районах); фінансове та політико-правове стимулювання розвитку місцевого самоврядування; сплату податків за місцем розташування підприємств та їх залишення у розпорядженні органів місцевого самоврядування в розмірах не менше, ніж 65% їхньої загальної величини; виборність керівників місцевих державних адміністрацій з одночасним забезпеченням можливості їх відкликання; реальну незалежність судової гілки влади шляхом упровадження прямих виборів голів судів усіх рівнів та фінансування діяльності і соціальних потреб судових установ за рахунок державного бюджету.

Блок набрав 227 393 (0,87%) голосів виборців. *Т. Б.*

Виборчий блок політичних партій «Єдність» – блок політичних партій, створений для участі у чергових виборах до Верховної Ради України IV скликання (31 березня 2002 р.). Блок, до якого увійшли чотири партії – *Українська партія «Єдність»* (провідна партія), Партія «Соціал-демократичний союз» (нині – *Партія «Громадська сила»*), *Українська партія Справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців (УПС–СВІЧА*) та *Політична партія «Молода Україна»*, був зареєстрований ЦВК 29 грудня 2001 р. На міжпартійному з'їзді,

який проходив у два етапи – 12 та 20 січня 2002 р., було затверджено виборчий список блоку (225 кандидатів) у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі та 225 кандидатів в одномандатних виборчих округах. З'їздом була прийнята передвиборча програма з провідним гаслом «За «Єдністю» – перемога!», яка базувалася на приматі національного патріотизму, вірності національній ідеї, ратувала за будівництво демократичної, правової та заможної української держави, відкрите громадянське суспільство соціальної справедливості. Базуючись на досягненнях суб'єктів блоку у м. Києві, особливий наголос програма робила на захисті інтересів широких кіл громадян перед можновладцями та чиновниками, боротьбі з тіньовою економікою, зміцненні місцевого самоврядування, докорінному підвищенні якості життя (збільшенні рівня заробітної плати та пенсій, поверненні втрачених трудових заощаджень тощо), соціальному захисті малозабезпечених верств суспільства.

На день виборів ЦВК було зареєстровано від блоку 157 (4,2% від загальної кількості) кандидатів у народні депутати у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі та 114 (7,4% загальної кількості) кандидатів в одномандатних виборчих округах. Першу п'ятірку виборчого списку репрезентували: О. Омельченко (Українська партія «Єдність»), Ф. Бойко (безпартійний), Н. Матвієнко (безпартійна), С. Червонописький (УПС–СВІЧА), О. Шалімов (Українська партія «Єдність»). За результатами парламентських виборів блок здобув підтримку 282 491 виборця (1,09% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 13-те місце серед 33 учасників виборів. Виборчий бар'єр блок подолав лише у м. Києві (11,62% голосів виборців) та наблизився до нього у Київській області (3,57%). У більшості регіонів України блок мав підтримку менше 1% виборців. В одномандатних виборчих округах представники блоку отримали 4 (3 – висунуті від блоку, 1 – самовисуванець) депутатські мандати. *В. Я.*

Виборчий блок політичних партій «За Єдину Україну!» – блок політичних партій, створений для участі у чергових виборах до Верховної Ради України IV скликання (31 березня 2002 р.). До складу блоку увійшло 5 партій: Аграрна партія України (АПУ, лідер – М. Гладій; нині – *Народна Партія*); *Народно-Демократична партія* (НДП, лідер – В. Пустовойтенко), *Партія промисловців і підприємців України* (ППУ, лідер – *А. Кінах*), *Партія регіонів* (лідер – М. Азаров, з грудня 2001 р. – В. Семиноженко), *Політична партія «Трудова Україна»* (лідер – С. Тігіпко). Блок мав провладний характер, що дозволило йому отримати підтримку Президента України Л. Кучми. Після низки переговорів, які розпочалися у липні 2001 р., 29 листопада 2001 р. головами партій-учасниць була підписана заява з оприлюдненням наміру про створення виборчого блоку демократичних сил за назвою «За Єдину Україну!». У заяві наголошувалося про прихильність виборчого об'єднання до незворотного курсу демократичних перетворень, поглиблення економічних реформ, зміцнення міжнародного авторитету України, консолідації демократичних сил в українському суспільстві. 15 грудня 2001 р. лідери партій підписали угоду про створення виборчого блоку. Того ж дня він був зареєстрований ЦВК. 12 січня 2002 р. відбувся міжпартійний з'їзд виборчого блоку (989 делегатів), на якому були затверджені його цен-

тральні статутні органи, передвиборча програма, кандидати у народні депутати України у багатомандатному загальнодержавному виборчому округу та одномандатних виборчих округах. Лідером блоку було обрано В. Литвина, голову Адміністрації Президента України. Загалом, учасники виборчого об'єднання мали 135 партійних регіональних організацій, майже 2,7 тис. районних і міських організацій, що дало змогу створити розгалужену мережу виборчих штабів у всіх регіонах України.

Передвиборча програма блоку з провідними гаслами «За Єдину Україну!» – блок, який єднає!», «Курс – на поглиблення демократії», на відміну від програм конкурентів, апелювала до позитивних зрушень, які відбулися в Україні, ратувала за утвердження суверенної соборної держави, просування процесу подолання довготривалої кризи, початок економічного зростання та політичної стабілізації, позитивні зрушення у «настроях і очікуваннях людей» тощо. Учасники блоку уособлювали себе з політичними силами, здатними згуртувати суспільство, забезпечити будівництво суспільних відносин на засадах «демократії і відкритого діалогу, справедливості і солідарності, високої моральності і відповідальності», зробити «прорив у майбутнє». У галузі внутрішньої політики блок висунув завдання зміцнювати дієздатність правової держави та формування розвинутого громадянського суспільства. Соціальний блок програми передбачав надання підтримки малозабезпеченим категоріям суспільства, відродження українських сімейних цінностей, всебічну підтримку української культури і духовності. У соціально-економічній сфері блок планував щорічне зростання ВВП на 6–7%, збільшення реальних доходів населення у 1,5 раза, подолання тінізації економіки, створення сприятливого інвестиційного клімату, збільшення кількості робочих місць на 1 млн чол., гармонізацію відносин по вісі «центр–регіони». У програмі особлива увага приділялася проблемі демократії («за демократію для всіх і кожного»), викоріненню з життя проявів підпорядкування демократичних інститутів і цінностей клановим й олігархічним інтересам. У галузі зовнішньої політики блок підтримував ідею євроінтеграції України, зміцнення зв'язків з країнами СНД.

Від блоку взяли участь у балотуванні 204 (5,5% від загальної кількості) кандидати у народні депутати України у багатомандатному загальнодержавному виборчому округу (приблизно у рівній пропорції від кожної з партій-учасниць) та 120 (7,76% від загальної кількості) в одномандатних виборчих округах. До першої п'ятірки кандидатів від блоку увійшли: В. Литвин (безпартійний), А. Кінах (ППУ), К. Ващук (АПУ), В. Бойко (безпартійний), В. Скопенко (безпартійний). Інші партійні лідери були внесені до виборчого списку згідно з рейтинговими спроможностями партій: № 6 – В. Пустовойтенко, № 7 – С. Тігіпко, № 8 – В. Семиноженко, № 9 – М. Гладій. Основу списку становили партійні лідери й активісти, народні депутати України, відомі громадсько-політичні і державні діячі (включаючи Прем'єр-міністра України А. Кінаха), міністри, голови регіональних держадміністрацій (у т. ч. Г. Кірпа, А. Толстоухов, І. Курас, Д. Табачник, С. Бубка та ін.). Частка безпартійних становила 12,7%.

Незважаючи на значні ресурси, статус пропрезидентської сили, виборчі досягнення блоку у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі виявилися не переконливими. За

результатами парламентських виборів блок здобув підтримку 3 051056 виборців (11,77% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши третє місце серед 33 учасників виборів. Блок подолав виборчий бар'єр у 23 регіонах України (найвищий показник у Донецькій обл. – 36,83%), з них у 16 регіонах увійшов до першої трійки. Блок не подолав виборчого бар'єра лише у м. Києві, Львівській, Івано-Франківській та Тернопільській обл. За електоральним рейтингом блок поступився головному своєму противнику – *Виборчому блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»* (23,57% голосів) та КПУ (19,98%). Згідно із квотою у багатомандатному виборчому окрузі блок отримав у Верховній Раді України IV скликання (2002–2006 р.) 35 мандатів народних депутатів. Однак за рахунок депутатів, обраних у мажоритарних округах – 86 (найвищий показник серед учасників виборів), за сукупністю депутатів блок здобув найчисельніше представництво у Верховній Раді України. Не в останню чергу завдяки цьому 28 травня 2002 р. на посаду Голови Верховної Ради України було обрано В. Литвина, першим заступником Голови – Г. Васильєва. Представники блоку очолили 4 парламентські комітети. На початку сесії Верховної Ради України (травень 2002 р.) фракція «Єдина Україна» нараховувала у своєму складі 175 депутатів, однак у червні 2002 р. на її основі було утворено 8 депутатських фракцій та груп. *В. Я.*

Виборчий блок політичних партій «ЗА СОЮЗ» створений 18 грудня 2005 р. для участі у виборах до Верховної Ради України та до місцевих органів влади 26 березня 2006 р. Блок об'єднав *Партію «Союз»*, *Партію «Соціалістична Україна»*, *Політичну партію «Вітчизна»* і *Слов'янську партію*. 24 грудня 2005 р. на І міжпартійному з'їзді учасники зібрання затвердили список кандидатів у народні депутати України від блоку. Першу п'ятірку кандидатів репрезентували: В. Гошовський (Партія «Соціалістична Україна»), Л. Миримський (народний депутат України, Партія «Союз»), В. Мартиросян (голова Політичної партії «Вітчизна»), О. Базилюк (Слов'янська партія), С. Савченко (екс-лідер Партії «Союз»). Усього до списку блоку було внесено прізвища 95 кандидатів.

Блок мав проросійську орієнтацію, виступав за Україну як нейтральну і позаблокову державу, проти вступу України до НАТО, проте за інтеграцію в Єдиний економічний простір (ЄЕП), за спілку з Росією та Білоруссю й надання російській мові статусу державної.

Основна електоральна база партій, що становили блок, – Кримський півострів, що й підтвердили вибори до Верховної Ради України, на яких блок здобув 51 569 голосів виборців (0,2%) і до Верховної Ради України не потрапив. Найбільше голосів набрав у АР Крим (1,60%), м. Севастополі (0,64%), Харківській (0,48%) та Одеській областях (0,30%); найменше – у Донецькій обл. (0,07%), м. Києві (0,06%), Львівській (0,4%), Івано-Франківській і Тернопільській областях (по 0,03%). Після виборів 2006 р. припинив своє існування. *Т. Б.*

Виборчий блок політичних партій «ЗУБР» (За Україну, Білорусію, Росію) – блок, створений для участі у виборах народних депутатів України у 2002 р. Його учасниками стали Партія «Союз Труда» (нині – *Партія «За Права Людини»*) та Партія «Світло зі Сходу» (остання назва – *Політична партія «ЗУБР»*), а очільником – О. Чародєєв. Зареєстрований ЦВК 31 січня 2002 р. Список кандидатів від блоку

складався із 34 осіб, з яких 7 кандидатур було знято з реєстрації.

Перша п'ятірка списку була представлена О. Чародєєвим (головою Партії «Світло зі Сходу»), В. Недригайлом (членом Партії «Світло зі Сходу»), М. Туркіним (безпартійним), В. Терехов им (кандидатура була знята), С. Лебедем (членом Партії «Світло зі Сходу»). Голова Партії «За Права Людини» В. Тарасов посів 8-ме місце у списку.

Програма блоку, озаглавлена «Куди ти йдеш, Україно?», віддзеркалила ностальгійно-песимістичний настрій його учасників у зв'язку із розвалом Радянського Союзу та обстоювала ідею необхідності створення Союзу держав України, Білорусі та Росії, що, як вважалося, стало б «проривом у процесі регіональної інтеграції», створило б «стійкі передумови щодо стабільного економічного зростання та цивілізаційного розвитку». Засуджуючи «христопродавців усіх кольорів», «зовнішні сили неправославного світу» та компрадорську буржуазію, члени блоку пропонували «нову стратегію розвитку України», яка передбачала б використання досвіду В. Путіна і О. Лукашенка, зокрема, – спрямованого на «підвищення керованості державою», жорстку боротьбу з олігархами. Необхідним бачилося «введення єдиної валюти для України, Білорусі і Росії»; створення умов, які б «надавали можливість робітнику і підприємцю, вчителю і військовому, селянину і службовцю бути багатим і заможним тільки за рахунок ефективної та чесної праці»; перерозподіл податків в інтересах малого та середнього бізнесу за рахунок перекладання податкового тягаря на великий бізнес; підвищення заробітної плати у 2–3 рази; зменшення квартплати у 4–5 разів; виділення у розпорядження регіонів не менше 2/3 від загальної суми податкових надходжень тощо.

Представники блоку ратували за створення оновленої системи колективної безпеки, «зняття» кордонів між Україною, Росією та Білоруссю, за боротьбу з тероризмом, злочинністю та корупцією. У гуманітарній сфері виділяли необхідність захисту конституційних прав і свобод кожної людини, виступали за вільний розвиток української та російської культур, а також культур національних меншин; за надання російській мові статусу другої державної мови; розширення «загального інформаційного простору».

Разом з тим, «участь у Союзі держав» передбачала збереження кожною з трьох держав незалежності, територіальної цілісності, національної правової бази, системи органів державної влади, атрибутів державності тощо. «Подальше влаштування Союзу держав» пропонувалося визначати «шляхом народних референдумів».

У ході голосування блок підтримали 112 259 виборців (0,43%), що не дало змоги його представникам отримати депутатські мандати. Найбільше своїх голосів блоку віддали виборці м. Севастополя – 2,14%, Дніпропетровської – 1,25% та Луганської областей, Автономної республіки Крим – 0,93%. Найменше – Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської областей, відповідно, 0,06%, 0,04% та 0,03%. *М. К.*

Виборчий блок політичних партій «Команда Озимого Покоління» створений для участі у виборах народних депутатів України 2002 р. Учасниками блоку були: *Ліберально-демократична партія України*, Конституційно-демократична партія (нині – *Партія «Віче»*), Партія Приватної Власності (нині – *Єдиний Центр*), *Українська селянська демократична партія*. Зареєстрований ЦВК 5 січня 2002 р. Список кандидатів від блоку складався із

91 особи, з яких 2 кандидатури були зняті з реєстрації. Першу п'ятірку представників блоку уособлювали: В. Хорошковський (безпартійний), І. Богословська (член Конституційно-демократичної партії), М. Ситник-Вересень (безпартійний), О. Процик (безпартійний), В. Вощевський (голова Української селянської демократичної партії). В одномандатних виборчих округах блок кандидатів не висував.

«Програмний Маніфест Команди Озимого Покоління «Озимі люди: з Україною в серці» проголошував: «Ми любимо нашу Країну – але нам нема за що любити «державу» нашої Країни». Називаючи себе тими, хто «проростав крізь холодну зиму останнього десятиліття», «Команда Озимого Покоління» наголошувала, що її призначення у тому, щоб «дев'ять з десяти українських родин могли дозволити собі самим заробляти на життя, платити за медицину та освіту і не замислюватися про пенсії». Своїми завданнями учасники блоку висували такі, як: «дати цим людям, які годують Україну, віру в себе та впевненість у власних силах», «привнести в нове покоління… шляхетність: показати приклад того, як можна любити не лише заробляти – але й любити платити: за власним бажанням, а не примусово».

Вимагаючи «ефективної держави», «озиме покоління» стверджувало, що воно – нове покоління і його головна мета – прийти до влади, щоб змінити мислення, погляди на державу.

За блок проголосували лише 525 025 виборців (2,02%). Представники блоку депутатських мандатів не отримали. Найбільшу підтримку блоку надали виборці Харківської, Дніпропетровської областей та м. Києва (відповідно, 4,73%, 4,67% та 3,81%). Найменшу – Львівська, Івано-Франківська та Тернопільська області (відповідно, 0,54%. 0,42% та 0,24% голосів). *М. К.*

Виборчий блок політичних партій «КУЧМА» (Конституція – Україна – Честь – Мир – Антифашизм) створений 10 серпня 2007 р. для участі у позачергових виборах до Верховної Ради України 2007 р. Зареєстрований 27 серпня 2007 р. Учасницями блоку стали *Партія «Союз»* та *Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Центр»*.

Блок йшов на вибори з гаслом реалізації в Україні моделі парламентської республіки та ліквідації інституту Президента. На посаді Прем'єр-міністра представники блоку прагнули бачити колишнього Президента України Л. Кучму, який, між тим, заявив, що не давав згоди на використання свого прізвища у назві блоку. У зовнішній політиці блок «КУЧМА» вважав головним стратегічним партнером України Росію й неодноразово заявляв про необхідність відновити з нею взаємини на тому рівні, що існував до 2005 р.

Очолив блок О. Волков. Першу п'ятірку блоку, крім нього, репрезентували О. Задорожній (безпартійний), Л. Миримський (лідер Партії «Союз»), В. Головко (керівник партії «Всеукраїнське об'єднання «Центр») та В. Розвадовський (безпартійний).

За підсумками позачергових виборів 2007 р. блок «КУЧМА» набрав 23 668 голосів виборців, що становило 0,10%, і до парламенту його представники не потрапили. *П. Г.-Н.*

Виборчий блок політичних партій «Народний Рух України» створений для участі у виборах до Верховної Ради України IV скликання, які відбулися 31 березня 2002 р. До блоку, зареєстрованого ЦВК 14 січня 2002 р., увійшли: *Народний Рух України за*

єдність (лідер – *Б. Бойко*), *Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Центр»* (лідер – В. Головко). Загальна кількість кандидатів у виборчому списку становила 104 особи, з яких 86 належало до Народного Руху України за єдність, 10 – до політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Центр», 8 були безпартійними. Першу п'ятірку блоку представляли Б. Бойко, Г. Філіпчук (Народний Рух України за єдність), А. Чорновіл (Народний Рух України за єдність), Г. Рогоза («Всеукраїнське об'єднання «Центр»), С. Конєв (безпартійний).

В основу передвиборчої програми блоку було покладено ідею розбудови національної самостійної соборної держави, що знайшло своє відображення у низці положень політичного, економічного, соціального і культурного характеру.

У політичній сфері блок виступав за президентсько-парламентську республіку і унітарну форму державного устрою України, реформування правоохоронної системи; в економічній – за соціально орієнтовану ринкову економіку. Ратуючи за проведення політичних, економічних і соціальних реформ, блок ставив за мету «зростання добробуту українського народу». Для досягнення цієї мети було запропоновано реформувати податкову і банківську систему; провести «грошову приватизацію»; стимулювати з боку держави експорт, захистити внутрішнього товаровиробника, ліквідувати пільги для іноземних товаровиробників; створити «Земельний банк» для проведення земельної реформи. Соціальною опорою економічних реформ було визначено «широкий середній клас власників», соціально захищених «найманих працівників», «власників реформованих селянських господарств», «сім'ю». Блок підтримував існування різних форм власності і ринкове ціноутворення. Соціальні пропозиції полягали у забезпеченні «мінімуму» безкоштовної медичної допомоги і послуг; фінансову підтримку молоді в її прагненні здобути освіту, роботу, житло; надання кожному громадянину права на безплатну середню і вищу освіту.

Також до програми увійшли «гарантії безпеки» держави і громадянина. Зокрема, блок відстоював ідеї євроінтеграції, вступу до НАТО і вихід з СНД; закликав до уникнення членства України в «структурах, які ставлять собі за мету фактичну домінанту Росії», виступав за створення транспортного коридору з Європою, розбудову власного військово-промислового комплексу.

У гуманітарній сфері (культура, освіта, наука) виборчий блок пропонував державну підтримку українському мистецтву, мові, кінематографу, проголошуючи провідною метою політики в галузі культури відродження історичного середовища і збереження культурних цінностей; виступав за створення єдиної української помісної церкви і розвиток міжконфесійної толерантності. Щодо освіти, то у програмі було визначено курс на її «декомунізацію», наближення до принципів світової організації навчального процесу, створення можливостей платного навчання. Для розвитку науки були запропоновані державна підтримка і впровадження заходів для зупинення відтоку інтелекту та робочої сили за кордон.

За підсумками голосування виборчий блок не пройшов до Верховної Ради України, набравши загалом в Україні 41 730 голосів, що становило 0,16%. Найбільшу підтримку блоку надали мешканці Чернівецької області – 0,31%, а також Закарпатської (0,26%), Дніпропетровської (0,24%) і Житомирської (0,22%) областей; найменшу –

Луганської і Тернопільської – по 0,1%, Сумської і Чернігівської областей – по 0,07%, м. Севастополя – 0,09%. У решті областей рейтинг блоку коливався в діапазоні від 0,1% до 0,2%. *А. З.*

Виборчий блок політичних партій «Проти всіх» був створений для участі у чергових виборах до Верховної Ради України IV скликання (31 березня 2002 р.). Блок, до якого увійшли дві партії – *Патріотична партія України* (ППУ) та *Політична партія малого і середнього бізнесу України (*ППМСБУ), був зареєстрований ЦВК 29 грудня 2001 р. На міжпартійному з'їзді виборчого блоку (12 січня 2002 р.) були затверджені список кандидатів (107 осіб) у народні депутати у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі (в одномандатних виборчих округах кандидати від блоку не висувалися) та передвиборча програма.

Характерною особливістю програми, яка спиралася на ідею громадянського патріотизму, опори на середній клас, була співзвучність з назвою блоку, що знайшло вияв як в її компонуванні, так і провідному гаслі – «Голосуй ПРОТИ ВСІХ, або програєш!». У першому розділі («Проти») програми було стисло перераховано негативні явища у суспільно-політичному та соціальному житті України, які необхідно було викорінити – «голодну старість», «безпритульне дитинство», «брудних політиків», принизливу зовнішню залежність України, низький рівень якості життя, неефективну економіку, «безсоромну некомпетентну владу», «слабку непрофесійну армію» тощо. Натомість, у другому розділі («За») блок висловився за нагальну потребу формування компетентної професійної влади, прискорений господарсько-економічний розвиток України, досягнення заможного рівня життя громадян, рівноправний розвиток культур і традицій народів країни. Особлива увага була приділена утвердженню громадянського суспільства, патріотичному вихованню («прапор України над кожною домівкою»), відновленню понять «офіцерська честь», «життя заради Вітчизни» та ін. Третій розділ («Наші пріоритети») розкривав механізм досягнення нової якості країни та її суспільства – втілення високої духовності та соціального захисту, верховенства права, зменшення адміністративного апарату, зниження податкового тиску, прискорений розвиток національної економіки.

На день виборів ЦВК зареєструвала від блоку 85 (2,3% від загальної кількості) кандидатів у народні депутати у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі. До першої п'ятірки увійшли: *М. Габер* (ППУ), *В. Швець* (ППМСБУ), Я. Іляш (безпартійний), Н. Бережна (безпартійна), В. Сімонов (безпартійний). За результатами парламентських виборів у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі блок здобув підтримку 29 665 виборців (0,11% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 25-те місце серед 33 учасників виборів. *В. Я.*

Виборчий блок політичних партій «Руський блок» створений для участі у чергових виборах до Верховної Ради України IV скликання (31 березня 2002 р.). Блок, до складу якого увійшли три партії – Партія «За Русь єдину» (нині – *Партія «Руський блок»*), Партія «Русько-Український Союз» (нині – *ПАРТІЯ «РУСЬ*) та *Партія «Союз*», був зареєстрований ЦВК 6 січня 2002 р. На міжпартійному з'їзді (м. Київ, 10 січня 2002 р.) було затверджено виборчий список блоку у багатомандатному загальнодержавному

виборчому окрузі, висунуті кандидати в одномандатних виборчих округах. З'їздом була затверджена передвиборча програма з провідним гаслом «За російську мову, єдність та гідне життя!».

Згідно з програмою метою блоку було об'єднання громадян України незалежно від соціальної та національної належності, збереження єдності російського, українського та білоруського народів, усіх, «хто живить своє коріння з давньої Русі, кому дорогі руська духовність, загальноруська культура, російська мова». У програмі члени блоку сформулювали своє бачення кризи в Україні, причини якої, на їхню думку, полягали у руйнуванні співробітництва з Росією та невдалих спробах зближення із Заходом, а також через втілення у життя націоналістичної моделі державного будівництва («Україна для українців»), наслідком чого став розкол суспільства за національною, мовною, конфесійною ознаками по осі «Захід–Схід». Виходячи з цього, блок висунув стратегічні завдання, спрямовані на створення єдиного економічного, інформаційного і культурного простору України, Росії та Білорусі на основі «тісного міждержавного союзу», рішучу протидію «спробам поширення галицького націоналекстремізму». Окрім уваги, приділеної питанням соціально-економічної сфери, блок обстоював ідею запровадження двох рівноправних державних мов – української та російської, захисту інтересів канонічного православ'я, розвитку кримської автономії. Виступаючи за зближення України з Росією, представники блоку вважали обидві країни органічною складовою Європи та ратували за негайне згортання співробітництва з НАТО і збереження бази Чорноморського флоту Російської Федерації у м. Севастополі.

На день виборів ЦВК зареєструвала від блоку 105 (2,8% від загальної кількості) кандидатів у народні депутати у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі та 9 (0,3% від загальної кількості) кандидатів в одномандатних виборчих округах. Першу п'ятірку виборчого списку блоку уособлювали: *О. Свістунов* (Партія «За Русь єдину»), *І. Симоненко* (Партія «Русько-Український Союз»), О. Лютіков (Партія «За Русь єдину»), І. Піляєв (Партія «За Русь єдину»), *С. Савченко* (Партія «Союз»). За результатами парламентських виборів у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі блок здобув підтримку 190 839 виборців (0,73% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 16-те місце серед 33 учасників виборів. Найбільшу підтримку блок мав в АР Крим (м. Севастополь – 8,8% голосів виборців, АР Крим – 4,76%) та на Сході України (Луганська обл. – 2%). У всіх інших регіонах за блок віддали голоси менше 1% виборців. В одномандатних виборчих округах представники блоку також не мали належної підтримки виборців. *В. Я.*

Виборчий блок політичних партій Українська партія та Всеукраїнська партія міжнаціонального порозуміння «Новий Світ» створений для участі у чергових виборах до Верховної Ради України IV скликання (31 березня 2002 р.) Блок, до складу якого увійшли дві партії – *Українська партія* (УП) та *Всеукраїнська партія міжнаціонального порозуміння «Новий Світ»* (ВПМП «НС») був зареєстрований ЦВК 28 грудня 2001 р. Очолив виборчий блок, який спочатку мав назву – «Жінки за майбутнє дітей», лідер УП Є. Добряк. На міжпартійному з'їзді, який відбувся 23 січня 2002 р., було затверджено передвиборчу програму блоку та список кандидатів у народні депутати України у багато-

мандатному загальнодержавному виборчому окрузі (в одномандатних округах блок кандидатів не висував). До виборчого списку блоку увійшло 40 представників від УП та 20 – від ВПМП «НС».

Наприкінці січня 2001 р. на підставі скарги щодо порушення авторських прав, з яким звернулася партія *«Жінки за майбутнє» Всеукраїнське політичне об'єднання*, ЦВК призупинила реєстрацію кандидатів від блоку, а рішенням Шевченківського районного суду м. Києва від 5 лютого 2002 р. назва виборчого блоку «Жінки за майбутнє дітей» була скасована. Враховуючи ці обставини, ЦВК 5 лютого 2002 р. зареєструвала кандидатів у народні депутати України, занесених до виборчого списку, без зазначення назви блоку.

Передвиборча програма блоку базувалася на приматі захисту сім'ї, материнства та дитинства, здорового способу життя. У соціальній галузі програма передбачала здійснення системних дій у напрямі захисту інтересів підростаючого покоління, зокрема створення Інституту уповноважених з прав дитини, Інституту судових вихователів, розробку закону про правову відповідальність батьків та посадових осіб за порушення прав дітей, поширення дитячих будинків сімейного типу, надання всебічної допомоги дітям-сиротам та дітям-інвалідам. У галузі освіти блок обіцяв сприяння реальному забезпеченню загальної, обов'язкової і безкоштовної середньої освіти, підвищенню рівня оплати праці вчителів, реалізації в освітньому процесі державного статусу української мови та запровадження у всіх навчальних закладах курсів українознавства. В економічній сфері програма націлювала на прискорений вихід з «глибокої штучної економічної кризи», зміцнення державного сектору економіки, законодавчого захисту вітчизняного товаровиробника та національного ринку, перегляду наслідків приватизації, розробку та втілення національної енергетичної програми, національної програми охорони земель України тощо. У геополітичній сфері програма вимагала недопущення будь-якого союзу з Росією, «слов'янського союзу» та інших об'єднань, за вихід України зі складу СНД, розцінюючи перебування України у цій міжнародній структурі як загрозу реставрації «оновленого центру».

На день виборів ЦВК зареєструвала від блоку 39 (1% від загальної кількості) кандидатів у народні депутати у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, який складався з членів обох партій та безпартійних. До першої п'ятірки виборчого списку блоку увійшли: *Л. Скорик* (ВПМП «НС»), Г. Косян (УП), Н. Ганська (безпартійна), Р. Нестеренко (безпартійна), О. Петрова (ВПМП «НС»). За результатами парламентських виборів блоку надали підтримку 11 048 виборців (0,04% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі; 32-ге місце серед 33 суб'єктів виборчого процесу), що не дало змоги його учасникам стати парламентськими партіями. *В. Я.*

Виборчий блок Соціалістичної партії України та Селянської партії України «За правду, за народ, за Україну!» – блок політичних партій, утворений для участі у чергових виборах до Верховної Ради України III скликання. До складу блоку, зареєстрованого ЦВК 1 листопада 1997 р., увійшли дві партії: *Соціалістична партія України* (СПУ, лідер – *О. Мороз*) та *Селянська партія України* (СелПУ, лідер – *С. Довгань*). На міжпартійному з'їзді, який відбувся 2 листопада 1997 р., була ухвалена передвиборча платформа,

затверджені кандидати у народні депутати України. Виборчу кампанію блок будував як опозиційний до чинного Президента Л. Кучми. Значну роль у виборчій кампанії відіграла газета «Сільські вісті», яку контролювала СелПУ, що дало змогу блоку зайняти домінуюче становище в аграрному середовищі Центрально-Східної України.

Передвиборча програма блоку, яка мала загальну назву «Спільно – до оновленої України!», значною мірою нагадувала програми партій-конкурентів лівого спектра – КПУ та ПСПУ, особливо щодо критики чинної влади («кримінально-мафіозного режиму бандократії»), з якою пов'язувалися руйнівні процеси національної економіки, згортання соціальних програм, масове безробіття та зубожіння громадян; розгул злочинності, хабарництва та корупції. Програма блоку висунула 7 основних завдань (принципів) – «реформи для народу, для блага України»; відродження й оновлення національного виробництва та села, піднесення добробуту та утвердження принципів соціальної справедливості, «вся влада – Народу і Закону»; духовність і дружба народів; суверенітет, безпека і рівноправне партнерство. У зовнішній сфері блок висловився за недопущення «перетворення України в колонію, придаток НАТО», натомість наголошував на поглибленні добросусідських, братерських економічних та політичних відносин передусім зі слов'янським світом, іншими державами.

У багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі від блоку був висунутий 201 (5,6% загальної кількості) кандидат у народні депутати України. З них: 126 – члени СПУ, 59 – члени СелПУ, декілька народних депутатів України, відомих підприємців, безпартійних. На момент виборів виборчий список блоку складався з 193 кандидатів. До першої п'ятірки виборчого списку увійшли: О. Мороз (СПУ), С. Довгань (СелПУ), В. Суслов (безпартійний), *І. Чиж* (СПУ), *І. Бокий* (безпартійний). В одномандатних виборчих округах від блоку було висунуто 134 (3,3% загальної кількості) кандидати, на момент виборів – 105, більшість з яких становили представники СПУ.

За результатами парламентських виборів у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі блок здобув підтримку 2 273 788 виборців (8,55% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), посівши третє місце серед 30 учасників виборів, поступившись лише КПУ та НРУ. В історії незалежної України блок став першим, якому вдалося подолати виборчий бар'єр, а його учасникам стати парламентськими партіями. Блок подолав виборчий бар'єр у 19 регіонах України, потрапивши у 12 з них до першої трійки. Найбільшу підтримку блок мав у Центральній Україні – у Черкаській (25,95% – 1-ша позиція), Полтавській (21,3% – 2-га позиція) та Хмельницькій (21,26% – 1-ша позиція) обл., найменшу – в АР Крим та м. Севастополі (1,62% та 1,5%, відповідно), Львівській обл. (1,63%).

Згідно із виборчою квотою блок отримав 29 депутатських мандатів. 5 представників блоку (2 – СПУ, 2 – СелПУ, 1 – безпартійний) були обрані депутатами в одномандатних виборчих округах. У Верховній Раді України III скликання (1998–2002 рр.) була сформована фракція СелПУ–СПУ – «Лівий центр», яка нараховувала 35 депутатів (15 депутатів від СПУ, 13 – СелПУ, 7 – позапартійних). Лідери блоку були одними з найбільш реальних претендентів на посаду спікера парламенту, що, по суті, розглядалося як перший крок

до наступних президентських виборів. Тому через протидію інших фракцій, політичних сил поза межами парламенту безрезультатно завершилося п'ять висувань на посаду Голови Верховної Ради України кандидатури О. Мороза. Натомість, завдяки досягненню консенсусу політичних сил у парламенті та за його межами з другої спроби було обрано спікером О. Ткаченка (СелПУ). Представники блоку очолили два парламентські комітети – з питань аграрної політики і земельних відносин (О. Мороз), з питань свободи слова (І. Чиж). *В. Я.*

Вітович Олег Васильович (07.04. 1967, м. Кременець Тернопільської обл. – 24.10.2011, м. Львів) – перший голова *Української національної асамблеї* (вперше зареєстрована Міністерством юстиції України 29 грудня 1994 р., реєстраційний номер 617; вдруге – 29 вересня 1997 р., реєстраційний номер 923).

Навчався у Львівському політехнічному інституті за спеціальністю «технологія машинобудування»; пізніше закінчив Слов'янський університет (спеціальність – міжнародні відносини), аспірантуру Слов'янського університету та юридичний факультет Київського міжнародного університету. Навчався у Міжнародній мовній школі «Soros international House».

Вересень 1987 р. – грудень 1988 р. – слюсар-ремонтник ВО «Електрон» (м. Львів); травень 1989 р. – листопад 1989 р. – інженер-технолог ВО «Полонина» (м. Львів); листопад 1989 р. – червень 1991 р. – слюсар-ремонтник ВО ім. 50-річчя Жовтня, голова профспілкового комітету підприємства (м. Львів); червень 1991 р. – грудень 1992 р. – заступник директора виробничо-комерційної фірми «Каіса» (м. Львів); березень 1992 р. – квітень 1994 р. – заступник директора УМО «Рутенія» (м. Київ).

Березень 1990 р. – квітень 1994 р. – депутат Львівської обласної ради народних депутатів, голова підкомітету. 1994–1998 рр. – народний депутат України, голова підкомітету Верховної Ради України з прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин.

Брав участь у бойових діях (1992–1993 рр.) у Придністров'ї та Абхазії. Нагороджений медаллю уряду Придністровської Молдавської Республіки та подякою уряду Грузії. У середині 1990 р. підтримував білоруську опозицію.

Вересень 1999 р. – вересень 2001 р. – помічник першого заступника Голови Верховної Ради України; серпень 2002 р. – грудень 2002 р. – консультант з питань міжнародних економічних відносин голови правління Укрспеціпмексбанку; грудень 2002 р. – жовтень 2003 р. – керівник проекту «Центр українсько-американських стратегічних досліджень»; жовтень 2003 р. – травень 2004 р. – керівник Департаменту інформації і маркетингу, компанії «ЗовнішЕкспоБізнес»; серпень 2004 р. – жовтень 2008 р. – заступник директора, директор із зв'язків з органами державної влади компанії «Прем'єр Експо».

Напередодні президентських виборів 2010 р. О. Вітович повернувся до громадської діяльності. Ініціював зібрання представників 4 громадських організацій на нараду. Після ІІ туру виборів зібрав уже 180 активістів. 4 березня 2010 р. вивів на пікетування Адміністрації Президента понад 350 осіб, а 19 березня – близько 600 осіб. Кількість громадських організацій, які увійшли до об'єднання «Праве Діло» під керівництвом О. Вітовича виросла з 4 до 16 і досягла понад

1 000 осіб. 28 травня 2010 р. активісти цих громадських організації провели акцію на захист свободи слова, свободи мирних зборів та свободи переконань. «Така діяльність і швидкість викликала занепокоєння цілого ряду блоків і партій. Є дані, що О. Вітович відмовився від пропозиції практично усіх партій, позаяк ставиться до них з деякою іронією (або добре прихованою ненавистю)».

Філософ, історик, публіцист.

Його друзі (позаочі), дивлячись на його громадську діяльність, відзначали; «мамонт проснувся ... І як складеться доля цієї людини, відомо лише Богу». 24 жовтня 2011 р. його не стало. *Т. Б.*

Вітренко Наталія Михайлівна (нар. 28.12.1951, м. Київ) – перший і єдиний голова *Прогресивної соціалістичної партії України* (створ. 1996 р.).

У 1973 р. закінчила Київський інститут народного господарства за спеціальністю «статистика». У 1977–1979 рр. – молодший, старший науковий співробітник Українського НДІ науково-технічної інформації Держплану УРСР. У 1979–1989 рр. – доцент кафедри загальної теорії статистики Київського інституту народного господарства. У 1989–1991 рр. – старший науковий співробітник Ради з вивчення продуктивних сил Академії Наук УРСР. З січня 1995 р. – народний депутат України, член фракції СПУ, радник Голови Верховної Ради України О. Мороза. З 1996 р. очолює ПСПУ. У 1998 р. очолювала фракцію ПСПУ у Верховній Раді України. У 1999 р. кандидат у Президенти України Н. Вітренко у І турі виборів набрала 2 886 972 голосів (10,97%), зайнявши 4-те місце серед 13 претендентів. У І турі президентських виборів 2004 р. набрала 1,97% голосів виборців, зайнявши 5-те місце. У ІІ турі виборів Н. Вітренко підтримувала кандидатуру В. Януковича. У 2006 р. очолювала *Блок Наталії Вітренко «Народна опозиція»*, який не подолав 3-відсотковий бар'єр і до парламенту не потрапив. У 2007 р. Н. Вітренко заявила про перехід до «тотальної опозиції» до Президента В. Ющенка та Прем'єр-міністра В. Януковича. На дострокових парламентських виборах 2007 р. очолювана Н. Вітренко партія набрала 1,32% голосів і до парламенту не потрапила.

З 2004 р. Н. Вітренко – голова народного руху України «Навіки з Росією». У 2010 р. очолила Союз православних жінок України. *С. П.*

Волга Василь Олександрович (нар. 05.03.1968, м. Сєвєродонецьк Луганської обл.) – перший очільник *Політичної партії «Громадський контроль»* (створ. 2001 р.) та *Політичної партії «Союз Лівих Сил»* (створ. 2007 р.). Дитинство і юність провів на Житомирщині. Трудове життя розпочав у 14 років робітником на Білокриницькому склозаводі Житомирської обл. У 1990 р. закінчив Севастопольське вище військово-морське інженерне училище (кваліфікація – інженер-механік, спеціаліст з атомних енергетичних установок). Упродовж 1990–1993 рр. служив у радянській армії на атомних підводних човнах Північного флоту. У 1993–1998 рр. був комерційним директором «ДОС ЛТД», директором «Мизар ЛТД» (м. Київ). Здобув другу вищу освіту у Міжрегіональній академії управління персоналом (1999 р., спеціальність – «банківська справа»). Навчався в Інституті демократії у Вашингтоні, вивчав банківську справу в Австрії. Працював генеральним директором Міжнародної спілки українських підприємців (на громадських засадах). За підсумками 2000 р. став переможцем Всеукраїнської акції

«Лідер народної довіри». Один із засновників та голова Всеукраїнської громадської організації «Громадський контроль» (створ. 2000 р.). З 2001 р. – голова Політичної партії «Громадський контроль», від якої у 2004 р. був висунутий кандидатом на пост Президента України. 2006 р. – обраний народним депутатом Верховної Ради України V скликання за виборчим списком СПУ. У парламенті обіймав посаду секретаря Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю та корупцією. 8 грудня 2007 р. очолив Політичну партію «Союз Лівих Сил». 22 березня 2010 р. розпорядженням уряду М. Азарова призначений головою Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг (за квотою комуністів). У липні 2011 р. затриманий ГПУ за підозрою у корупційних діях. *П. Г.-Н., М. К.*

Всеукраїнська козацька партія (ВКП) створена за ініціативи активістів Всеукраїнської громадської організації «Українське Реєстрове Козацтво» (ВГО УРК) на Установчому з'їзді, який відбувся 18 січня 2008 р. у Херсонесі (м. Севастополь) за участі 117 делегатів від 24 регіонів України. Зареєстрована Міністерством юстиції України 5 травня 2008 р. (реєстраційний номер 148-п. п.). Центральні статутні органи партії: з'їзд, політична рада, правління, секретаріат, центральна контрольно-ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, заступники голови партії. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ. Першим головою партії було обрано *Б. Вуйка*, ветерана Збройних сил України, генерал-лейтенанта ВГО УРК, директора Інституту радників гетьмана ВГО УРК в АР Крим. За офіційними даними станом на 2010 р. ВКП мала у своєму складі 21 зареєстровану регіональну організацію (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя).

Згідно зі статутно-програмними настановами метою ВКП є сприяння у розбудові України як суверенної, самостійної, незалежної демократичної та правової соціальної держави з козацькою моделлю демократії, поліпшення добробуту громадян, утвердження народовладдя, розвиток громадянського суспільства. В національній сфері партія виступає за відродження української нації, національної свідомості та патріотизму громадян України, розвиток української мови і культури, а також всебічного розвитку мов і культур національних груп, що проживають на території України. У галузі економічних відносин партія є прибічницею розвитку соціальної ринкової економіки з пріоритетом приватної власності. В умовах входження України у світове співтовариство, процесів глобалізації партія наполягає на збереженні й передачі майбутнім поколінням кращих ментальних рис українського народу, його традицій та звичаїв, надбань вітчизняної культури, освіти і науки, їхнє піднесення до найвищих світових стандартів. У програмі ВКП позиціонувала себе як провладна партія. У галузі зовнішньої політики ВКП виступає за багатовекторність розвитку – глибоку інтеграцію України в європейське політичне, економічне і культурне співробітництво, а також формування нової системи рівноправних відносин з Росією, іншими країнам, що суверенізувалися після розпаду СРСР, країнами Азії.

Невдовзі після Установчого з'їзду ВКП підписала Угоду про співробітництво з *Всеукраїнською партією духовності і патріотизму* (ВПДП), згідно з якою партії мали створити спільний виборчий блок. Однак вона не набула практичного втілення. Окрім

ВПДП, партія тісно співробітничає з ВГО УРК. У суспільно-політичному житті України партія активності не виявляє. *П. Г.-Н., В. Я.*

Всеукраїнська партія духовності і патріотизму (ВПДП) створена 15 жовтня 2000 р. на Установчому з'їзді партії у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 30 березня 2001 р. (реєстраційний номер 1610). Центральні статутні органи партії: з'їзд, політична рада, керуюча рада, ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, виконавчий секретар (заступник голови партії). Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ. Першим головою партії було обрано *А. Шевченка*, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора технічних наук, у подальшому – гетьмана Всеукраїнської громадської організації «Українське Реєстрове Козацтво» (ВГО УРК), члена-кореспондента НАН України.

Станом на 1 травня 2005 р. партія мала у своєму складі 21 обласну, 240 районних, 90 міських організацій, понад 800 первинних осередків. Найбільш потужна мережа партійних організацій ВПДП, які об'єднують понад половину членів партії, зосереджена в АР Крим, Донецькій, Луганській, Харківській, Запорізькій, Херсонській, Миколаївській та Одеській областях. За офіційною інформацією керівництва ВПДП партія нині нараховує понад 12 тис. членів.

Згідно із програмно-статутними настановами головна мета партії полягає у сприянні всебічному розвитку і піднесенні Батьківщини шляхом консолідації демократичних сил в ім'я утвердження духовності і патріотизму (базових партійних пріоритетів) як основоположних засад існування народу України, функціонування інститутів громадянського суспільства і держави. Підкреслюючи свою окремішність від інших партій, програма ВПДП наголошувала на тому, що партія бачить себе як «масову демократичну політичну організацію патріотів України», що прагне до втілення у життя ідей української демократичної державності, досягнення загальнонаціонального порозуміння шляхом формування міцної більшості політичних сил, «здатних згуртуватися навколо Президента України і взяти на себе відповідальність за рішучий і послідовний курс».

Під час президентської виборчої кампанії 2004 р. партія підтримала кандидата у Президенти України В. Януковича. Втім, у січні 2005 р. в АР Крим ВПДП провела III з'їзд, на якому висловила цілковиту підтримку Президенту України В. Ющенку. Партія взяла участь у виборах до Верховної Ради України V скликання у складі *Виборчого блоку «Влада народу»*. Це рішення було схвалене її IV (27 листопада 2005 р.) та позачерговим V (15 грудня 2005 р.) з'їздами. У виборчому списку блоку члени партії становили найбільше представництво – 38%. Лідер ВПДП А. Шевченко увійшов до виборчого списку під №3. За результатами голосування, яке відбулося 26 березня 2006 р., блок мав недостатню підтримку виборців, що не дало змоги його учасникам стати парламентськими партіями. Незважаючи на те, що ряд представників партії були обрані депутатами місцевих рад різних рівнів, поразка у виборчих перегонах призвела до відтоку певної частини членів партії з її лав.

VI (позачерговий) з'їзд партії (м. Донецьк, 31 березня 2006 р.), у роботі якого взяли участь 170 делегатів з 22 областей України, підвів підсумки участі партії у виборчому процесі й накреслив нові завдання з активізації її

діяльності, зокрема зміцнення молодіжного крила ВПДП. На з'їзді було порушено питання про зміну назви партії (одна з робочих назв – «Нова козацька партія духовності і патріотизму»), що поклало початок загальнопартійному обговоренню. Однак наступним з'їздом ВПДП – VII, який відбувся 31 липня 2006 р., ухвалено рішення залишити традиційну назву партії. На з'їзді було розпочато вручення партквитків нового зразка.

У 2008 р. ВПДП підписала угоду про співробітництво з *Всеукраїнською козацькою партією*, згідно з якою партії мали створити на наступних виборах спільний виборчий блок. Однак угода не набула практичного втілення. На виборах до місцевих органів влади 2010 р. партія здобула один мандат депутата. У своїй діяльності ВПДП підтримує тісні контакти з Всеукраїнською козацькою партією, ВГО УРК, бере участь у патріотичних громадсько-політичних акціях, спортивних турнірах. *П. Г.-Н.*

Всеукраїнська партія жіночих ініціатив (ВПЖІ) діяла упродовж 1997–2003 рр. Була створена 2 серпня 1997 р. на Установчому (І) з'їзді у м. Харкові. Зареєстрована Міністерством юстиції України 27 жовтня 1997 р. (реєстраційний номер 933). Центральні статутні органи партії: з'їзд, велика рада, мала рада, секретаріат, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, заступники голови партії, голова секретаріату. Партію впродовж усього часу існування очолювала *В. Даценко*. Станом на 2001 р. ВПЖІ мала зареєстрованих 6 регіональних партійних організацій.

Згідно з програмою основною метою партії є побудова в Україні громадянського суспільства, утвердження ідеалів представницької демократії. У політичній та соціально-економічній сферах партія висувала завдання поширення ідеології і цінностей відкритого демократичного суспільства, утворення ефективної ринкової економіки, спроможної забезпечити гідний життєвий рівень громадянам, проведення ефективної соціальної політики, сприяння розвитку вітчизняної культури, науки, освіти і спорту. ВПЖІ, як й інші подібні до неї партії, актуалізувала проблему гендерної політики в Україні.

Партія брала самостійну участь у виборах до Верховної Ради України ІІІ скликання, які відбулися 29 березня 1998 р. ЦВК зареєструвала у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі партійний список кандидатів у народні депутати України у складі 27 осіб та 5 кандидатів в одномандатних виборчих округах. За результатами парламентських виборів партія здобула підтримку 154 650 виборців (0,58% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), посівши 22-ге місце серед 30 учасників виборів. Найвищі показники у багатомандатному виборчому окрузі партія отримала у м. Севастополі (1,31% голосів), Харківській обл. (0,94%). У мажоритарних округах представники партії теж не мали належної підтримки виборців.

Подібно до деяких нових політичних утворень ВПЖІ виявилася неспроможною виконати вимоги Закону України «Про політичні партії в Україні» (2001 р.) щодо внесення необхідних змін до статутних документів, а також створення та реєстрації своїх регіональних організацій у більшості областей України, АР Крим, містах Києві та Севастополі, що і було зафіксовано під час перевірки діяльності партії Міністерством юстиції України, здійсненої на початку 2003 р. На підставі рішення Верховного Суду України від 2 червня

2003 р. про анулювання реєстраційного свідоцтва ВПЖІ та згідно з наказом Мін'юсту України № 68/5 від 9 червня 2003 р. запис про реєстрацію партії у Реєстрі політичних партій було скасовано. *В. Я.*

Всеукраїнська партія Миру і Єдності (ВПМЄ) створена 29 січня 2000 р. на Установчому з'їзді партії у м. Донецьку. Зареєстрована Міністерством юстиції України 5 травня 2000 р. (реєстраційний номер 1418). Центральні статутні органи партії: з'їзд, центральна рада, президія центральної ради, центральна контрольно-ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, заступники голови партії. З моменту утворення незмінним лідером ВПМЄ є *Л. Янковська*. Партія має у своєму складі 25 зареєстрованих регіональних організацій (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя), більшість яких була утворена у 2001 р. На початку 2002 р. чисельність ВПМЄ становила близько 40 тис. членів.

Програмною метою партія проголосила утвердження України як правової, соціальної держави, заснованої на ідеалах миру, порядку і справедливості. На найближчу перспективу було висунуте завдання стати масовою, парламентською партією. У політичній сфері програма націлювала членів ВПМЄ на боротьбу проти спроб «кланової олігархії» перетворити країну на «власну вотчину», засилля і свавілля чиновництва, за встановлення контролю суспільства над діяльністю органів державного управління, рішучу боротьбу з корупцією. У зв'язку з цим пропонувалося ліквідувати привілеї чиновництва, встановити утримання депутатів на рівні середньої зарплати трудящих, зупинити руйнівну приватизацію державного сектору, оголосити війну тіньовій економіці, передати землю тим, хто її обробляє. Партія вимагала «відновлення єдиного економічного простору на території колишнього СРСР», надання російській мові статусу державної, недопущення військ НАТО до України. Базуючись на провідному гаслі програми – «Жити в Мирі – природне право людини», ВПМЄ бачила своє основне призначення у створенні суспільства, яке засноване на «Мирі і злагоді» (мир з іншими державами, цілісність та державна незалежність України, громадянська єдність, міжконфесійна злагода, висока духовність тощо). Сповідуючи ідеї слов'янської єдності та східного православ'я, партія пропагувала ідею повернення Україні її історичної назви – Київська Русь.

ВПМЄ в Україні – малопотужна політична сила. Більшого визнання вона досягла на міжнародній арені, ставши членом таких колективних міжнародних організацій, як Всесвітня Рада Миру, Всесвітній патріотичний інтернаціонал, Союз патріотичних сил планети, та беручи постійну участь у роботі міжнародних конгресів, «Маршах Миру» тощо.

ВПМЄ неодноразово брала участь у виборчих кампаніях. Першою з них стала невдала спроба балотування до Верховної Ради України IV скликання (31 березня 2002 р.) у складі виборчого блоку «Веселка» і зелені екологи», створеного у січні 2002 р. Блок, до складу якого увійшли три партії, ідентифікував себе як «конструктивно-опозиційний». У затвердженому на міжпартійному з'їзді (15 січня 2002 р.) виборчому списку блоку лідер ВПМЄ Л. Янковська займала позицію № 2. Однак постановою ЦВК від 5 лютого 2002 р. через порушення виборчого законодавства кандидати від блоку у

багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі були зняті з реєстрації.

У 2004 р. партія підписала угоду про співпрацю з ППУ. На президентських виборах, які відбулися у 2004 р., у І турі ВПМЄ підтримувала кандидатуру А. Кінаха. На VII з'їзді ВПМЄ (26 лютого 2005 р.) було прийняте рішення про самостійну участь партії у виборах до Верховної Ради України V скликання (26 березня 2006 р.). Однак упродовж 2005 р. ВПМЄ була вимушена провести низку консультацій з політичними партіями України щодо спільної участі у парламентських виборах та згодом увійшла до складу коаліції політичних партій «Народний парламент». Коаліція, засудивши «помаранчеву революцію», виступила з ініціативою скасування грошової застави та 3-відсоткового виборчого бар'єра на виборах до Верховної Ради України, а також звернулася до Президента В. Ющенка з приводу дотримання Конституції.

У листопаді 2005 р. між ВПМЄ та *Українською партією «Єдність»* відбулися переговори, які завершилися підписанням меморандуму про утворення виборчого блоку «Єдність». Однак у грудні 2005 р. на IX позачерговому з'їзді ВПМЄ було прийнято рішення про вступ до виборчого об'єднання *Блок ЮРІЯ КАРМАЗІНА*, який у складі трьох партій було остаточно формалізовано на міжпартійному з'їзді 23 грудня 2005 р. У виборчому списку блоку з 179 кандидатур, які взяли участь у балотуванні, ВПМЄ була представлена 21 кандидатом (лідер партії – під № 8). За результатами парламентських виборів (26 березня 2006 р.) блок не спромігся подолати виборчий 3-відсотковий бар'єр.

Невтішними виявилися для ВПМЄ й позачергові вибори до Верховної Ради України VI скликання (30 вересня 2007 р.), у яких партія взяла участь у складі виборчого *Блоку «Всеукраїнська громада»*, до якого увійшли 4 партії. У виборчому списку блоку кількістю у 104 кандидати у народні депутати ВПМЄ була представлена 21 членом партії (лідер партії проходив під № 7). За результатами балотування блок зайняв передостаннє – 19-те – місце серед 20 учасників виборчого процесу. Надалі ВПМЄ, діючи у позапарламентській сфері, намагалася відгукуватися на актуальні події суспільно-політичного життя України, брала участь у ряді заходів у рамках міжнародного партійного співробітництва.

Партійний друкований орган – газета «Голос Світу і Єдності». *В. Я.*

Всеукраїнська партія міжнаціонального порозуміння «Новий Світ» (ВПМП «Новий Світ») діяла у період 2000–2003 рр. Була створена на Установчому з'їзді 18 вересня 2000 р. у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 30 березня 2001 р. (реєстраційний номер 1611). Мета партії, як свідчило Свідоцтво про реєстрацію, полягала у «сприянні зміцненню конституційних основ держави, прискоренню соціально-економічного розвитку, забезпеченні злагоди в суспільстві, політичних та громадянських прав і свобод корінних народів та національних меншин України, їх культурних, духовних та суспільних потреб».

На Установчому з'їзді було затверджено програмні засади та статут партії, обрано політичну раду у складі 78 чол., президію у складі 37 чол. Політрада обрала співголів – *Л. Скорик, В. Гажамана, С. Керімова.*

Партія брала участь у парламентських виборах 2002 р. у складі *Виборчого блоку політичних партій Украї-*

їнська партія та Всеукраїнська партія міжнаціонального порозуміння «Новий світ», але за результатами голосування провести своїх представників до Верховної Ради України не спромоглася.

У травні 2003 р. Міністерство юстиції України здійснило перевірку діяльності партії на предмет дотримання Закону України «Про політичні партії в Україні», за результатами якої подало звернення до Верховного Суду України про анулювання реєстраційного свідоцтва партії. 9 червня Верховний Суд України своїм рішенням анулював реєстраційне свідоцтво партії. На підставі цього рішення Міністерство юстиції України наказом №65/5 від 13 червня 2003 р. скасувало запис про реєстрацію партії у Реєстрі об'єднань громадян. *М. К.*

Всеукраїнська партія Народної Довіри (ВПНД) створена 29 січня 2000 р. на Установчому з'їзді (м. Львів) як Партія захисту знедоленого народу України (ПЗЗНУ). Зареєстрована Міністерством юстиції України 23 серпня 2000 р. (реєстраційний номер 1482). Центральні статутні органи партії: з'їзд, головна рада, ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, заступники голови партії. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Львів. Очолив партію приватний підприємець *В. Терещук*. На початок 2001 р. партія зареєструвала 18 регіональних організацій, кількість яких на початку 2005 р. була доведена до 25 (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя). Партія не виявляла активності у суспільно-політичному житті України. Найбільш значимою її акцією була участь у виборах до Верховної Ради України IV скликання (2002 р.), коли два її представники як самовисуванці (у т. ч. В. Терещук) балотувалися в одномандатних виборчих округах Львівської обл., однак не здобули підтримки виборців. Під час планової перевірки статутної діяльності ПЗЗНУ Міністерством юстиції України (2003 р.) виявилося, що партія не привела у відповідність до вимог Закону України «Про політичні партії в Україні» статут та програму. Крім того, були виявлені випадки порушення вимог щодо порядку набуття та припинення партійного членства, не враховані вимоги законодавства щодо прав партії, її майна і коштів. У зв'язку з цим Міністерством юстиції України було винесене попередження щодо необхідності внесення змін та доповнень до статутних документів. У руслі реорганізації діяльності партії на IV (позачерговому) з'їзді ПЗЗНУ (м. Львів, 16 листопада 2003 р.) її керівником був обраний А. Солоп (на момент обрання – радник Кредитної спілки «Перше кредитне товариство»). Одночасно з цим відбувся переїзд керівних органів партії до м. Києва.

На VI (позачерговому) з'їзді ПЗЗНУ (м. Київ, 16 квітня 2005 р.) партію перейменовано на Всеукраїнську партію Народної Довіри. Лідером партії обрано А. Азарова, голову Правління кредитної спілки «Перше кредитне товариство». Станом на серпень 2006 р. кількість зареєстрованих регіональних партійних організацій становила 27 (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя). Основний регіон діяльності партії – м. Одеса та Одеська область. Згідно з інформацією керівництва партії (2010 р.) її кількість становила 250 тис. членів. Найближчі партнери ВПНД – *Політична партія «Нова політика»*, Громадянський рух «Нова Україна».

Партія ідентифікує себе як центристська політична організація, прихильник «парламентсько-президентської республіки». Її програмною метою

є сприяння у побудові незалежної демократичної, правової, соціальної держави та «громадянського суспільства соціальної справедливості». У галузі внутрішньої політики партія виступає за прискорений розвиток соціально спрямованої ринкової економіки, виведення України на рівень провідних індустріальних країн світу, запровадження високих соціальних стандартів життя. У зовнішній сфері програма націлює на дотримання принципів розвитку взаємовигідного співробітництва України з усіма країнами, залучення до кола вільних демократій, вступу до ЄС та НАТО, сприяння у вивченні і поширенні української мови у світі.

Починаючи з 2006 р., партія брала участь у парламентських виборах. VII з'їздом ВПНД (м. Одеса, 11 грудня 2005 р.), окрім ухвалення нової редакції програми, було прийняте рішення про самостійну участь партії у виборах до Верховної Ради України V скликання. До виборчого списку партії (41 кандидат, 97% – члени ВПНД) ввійшли представники ділових кіл та інтелігенції. Першу п'ятірку становили: А. Азаров (ВПНД), П. Козинець (безпартійний), С. Новікова (ВПНД), Л. Кравченко (ВПНД), А. Солоп (ВПНД). У передвиборчій програмі ВПНД, яка апелювала до таких цінностей, як свобода, право на самореалізацію, духовність, активність, відповідальність, була запропонована довгострокова програма розвитку України. У внутрішній політиці партія зосереджувала увагу на вирішенні чотирьох провідних проблем – зняття протиріччя між інтересами суспільства та приватного капіталу на основі «нової філософії бізнесу та соціальної відповідальності», подолання тінізації економіки, прискорення розвитку малого і середнього бізнесу (у т. ч. через зменшення кредитних ставок до 10–12% річних) та агропромислового комплексу. Велика увага була приділена блоку соціальних питань. У зовнішній політиці партія виступала за формування незалежної геополітичної стратегії, дотримання «активного нейтралітету», позаблокового статусу України. На передвиборчу агітацію партія витратила 1,1 млн грн.

За результатами парламентських виборів партія здобула підтримку 29 899 виборців (0,11% голосів при 3-відсотковому виборчому бар'єрі), посівши 28-ме місце серед 45 учасників виборів. Найбільшу підтримку ВПНД надали виборці Івано-Франківської (0,35% голосів) та Одеської (0,29%) областей.

Невдалими виявилися для ВПНД позачергові вибори до Верховної Ради України VI скликання (30 вересня 2007 р.). Виборчий список партії, зареєстрований ЦВК 17 серпня 2007 р., загальною кількістю 86 кандидатів на 65% складався з членів ВПНД, майже на 30% – з працівників кредитних спілок. До першої п'ятірки виборчого списку увійшли: А. Азаров (ВПНД), П. Козинець (безпартійний), Л. Кравченко (ВПНД), А. Солоп (ВПНД), О. Лозіцька (ВПНД). Передвиборча програма була ідентичною програмі зразка 2006 р. За результатами виборів партія здобула підтримку 5342 виборців (0,02% голосів при 3-відсотковому виборчому бар'єрі), посівши останнє – 20-те – місце серед учасників виборів.

Діючи у позапарламентській сфері, ВПНД проводить соціально значимі заходи (переважно в Одеському регіоні), спрямовані на захист малого і середнього бізнесу, прав людини, організацію допомоги соціально незахищеним верствам населення, втілює проекти підтримки освіти, медицини та спорту (проекти «Права людини», «Соціальний звіт», «Розвиток села», «Роз-

виток кредитних спілок», «Народний контроль» та ін.). Особлива роль у діяльності партії належить пропагуванню ідеї поширення кредитних товариств. У 2006 р. ВПНД спільно з Кредитною спілкою «Перше кредитне товариство» розпочала втілення програми «Економний будинок» та інших, пов'язаних з отриманням громадянами пільгових кредитів на побутові потреби. У 2008 р. лідером партії А. Азаровим була розпочата акція проти корупції у м. Одесі, яка набула широкого суспільного резонансу.

VIII (позачерговий) з'їзд партії (29 листопада 2009 р.) прийняв рішення про створення на базі ВПНД та Політичної партії «Нова політика» виборчого блоку для участі у наступних виборах до Верховної Ради України та органів місцевого самоврядування. Таке об'єднання за назвою «Громадянський блок «Нова Україна» було утворене на міжпартійному з'їзді, який відбувся 11 грудня 2009 р.

ВПНД брала участь у місцевих виборах 2010 р., здобувши 9 мандатів сільських, селищних, міських голів.

В. Я., П. Г.-Н.

Всеукраїнська партія «Нова Сила» створена 16 жовтня 1999 р. на Установчому з'їзді партії у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 16 грудня 1999 р. (реєстраційний номер 1281). Центральні статутні органи – всеукраїнський з'їзд, політична рада, політичний виконавчий комітет, центральна ревізійна комісія; керівні особи – генеральний секретар партії, секретарі політради. Генеральним секретарем партії було обрано народного депутата України *М. Кушнірова.*

Організаційну структуру партії становлять обласні, АР Криму, міст Києва та Севастополя регіональні партійні організації, а також понад 500 міських та районних партійних організацій. Партія успішно пройшла перевірку Міністерства юстиції України щодо дотримання вимог Закону України «Про політичні партії в Україні» і отримала позитивний експертний висновок.

Ідеологія партії сформульована у вигляді 9 принципів: Україна – цивілізаційний лідер, центр діалогу цивілізацій; максимальна самореалізація особистості; поступова адміністративно-територіальна реформа; формування передового постіндустріального суспільства; розвиток духовності і культури; здорова сім'я – основа виховання людини і громадянина; військова реформа: професійна армія + цивільний резерв; право на вогнепальну зброю для захисту життя і власності; державний захист законних прав українців у будь-якому пункті світу.

У програмі визначено, що «Україна – наш спільний Дім. Всі, хто в ньому живе та вважає, що ця земля і ця держава – його Батьківщина незалежно від походження, – є УКРАЇНЦЯМИ. Живучи в інших державах, українці мусять асимілюватися до традицій інших народів, втрачати власну самобутність, тому той дім не стане рідним українцю. МИ повинні усвідомлювати, що саме МИ, РАЗОМ, СВОЇМИ руками і розумом маємо будувати Свій Дім – Державу Україна, яка стане надійною точкою опори для українців усього світу».

9 січня 2002 р. (м. Київ) II з'їзд партії затвердив передвиборчу програму, оголосив про самостійну участь партії у виборах–2002, визначив списки кандидатів у депутати, обрав керівні органи партії. Генеральним секретарем переобрав М. Кушнірова.

За результатами виборів 2002 р. до Верховної Ради України та місцевих органів влади 132 члени партії були

обрані до рад усіх рівнів, за винятком Верховної Ради України. В Ужгородській міській раді була утворена фракція партії (14 осіб).

7 грудня 2002 р. ІІІ позачерговий з'їзд партії вніс зміни до статуту, обрав очільником партії Ю. Збітнєва, а М. Кушнірова – головою Київської міської організації партії. 17 липня 2004 р. IV позачерговий з'їзд (присутні 232 з 240 делегатів) висунув кандидатуру Ю. Збітнєва кандидатом на пост Президента України. За результатами голосування у І турі він здобув підтримку 16 321 виборця (0,05%), посівши 14-те місце серед 24 претендентів.

Під час парламентських виборів 2006 р. партія проголосила курс на докорінне перетворення країни, зміну існуючої системи шляхом реалізації механізму Конституційних зборів. Було створено оргкомітет з проведення Конституційних зборів. Таку форму прямої демократії підтримали громадські організацій країни. За результатами виборів до Верховної Ради України у березні 2006 р. партія здобула 0,04% голосів виборців

Лідер «Нової Сили» спільно з іншими партіями виступив з відкритим листом до секретаря НАТО щодо недоцільності вступу України у цю організацію. Партія підтримує активний зв'язок з українською діаспорою, у тому числі й у Придністров'ї.

У позачергових парламентських виборах 2007 р. партія участі не брала.

Партія проводить активну міжнародну діяльність: спільно з Фондом безпеки Російської Федерації розроблено ряд проектів з питань енергетичної безпеки, транспортних коридорів у рамках взаємодії зі Шанхайською організацією співпраці (ШОС); веде активний діалог з європейськими політичними партіями (Австрія, Данія, Швеція); бере участь у Європейському Форумі Альпбах (Новий Давос). Прийнято рішення про відкриття представництва Форуму в Україні. Упродовж 2008–2009 рр. представники партії взяли участь у десятках різних форумів, акціях протесту і демонстраціях («Дістали», «Геть Усіх», «Антивакцинальна кампанія», пікетуванні уряду і т. ін.).

22 січня 2010 р. за ініціативи партії відбувся форум громадських і військових організацій, присвячений Дню Соборності України. Були розглянуті питання зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці країни. *Т. Б.*

Всеукраїнська Партія Пенсіонерів (ВПП) діяла у 1998–2001 рр. Була створена 24 травня 1998 р. на Установчому з'їзді партії (м. Київ), який прийняв програму та статут, обрав керівні органи та голову партії – *А. Капусту*. Зареєстрована Міністерством юстиції України 25 листопада 1998 р. (реєстраційний номер 1097).

Центральні статутні органи партії – з'їзд, політрада, політвиконком, секретаріат, ревізійна комісія; керівні особи – голова партії, заступники голови партії, голова секретаріату.

Партія проголосила метою своєї діяльності боротьбу за покращення матеріального становища пенсіонерів (шляхом підвищення мінімального розміру пенсій, диференціацію пенсійних виплат – з урахуванням внеску людини у розвиток економіки країни), за їхню соціальну захищеність, безкоштовне медичне обслуговування та звільнення від податків. Програма акцентувала встановлення найсуворішого контролю «за якістю продукції, що ввозиться у країну, особливо харчової», покращення екологічного стану у країні. З погляду партії, доцільною була б «найсуворіша недоторканність статей бюджету, пов'язаних зі соціальним захистом громадян», введення «податку на роз-

кіш», кримінальної відповідальності для тих осіб, з чиєї вини сталася затримка виплати пенсій та несвоєчасно надходили відрахування до пенсійного фонду.

У наступний час партія провела ще три з'їзди (всі – у м. Києві): І з'їзд відбувся 1 серпня 1998 р.; ІІ – 30 січня 1998 р.; ІІІ – 20 жовтня 2000 р. На останньому з'їзді очільником партії став народний депутат Верховної Ради України ІІ скликання Г. Самофалов. З'їзд прийняв рішення про реорганізацію партії шляхом приєднання її до Партії регіонального відродження України (нині – *Партія регіонів*), що планувалося провести на об'єднавчому міжпартійному з'їзді. На кінець 2000 р. партія була нечисленною, легалізувала всього 4 місцеві осередки.

Посилаючись на рішення ІІІ з'їзду ВВП, Міністерство юстиції України наказом № 12/5 від 28 лютого 2001 р. скасувало запис про реєстрацію партії у Реєстрі політичних партій. *М. К.*

Всеукраїнська партія трудящих (ВПТ) створена 12 квітня 1997 р. на І Установчому з'їзді партії у м. Полтаві. З'їзд затвердив програму, статут, обрав політвиконком та очільника партії, яким став голова Полтавської обласної ради профспілок *Л. Вернигора*. Зареєстрована Міністерством юстиції України 11 червня 1997 р. (реєстраційний номер 868).

Мета ВПТ – створити у парламенті лейбористську (профспілкову) фракцію, яка б на законодавчому рівні відстоювала права і свободи людей найманої праці в Україні.

На ІІ з'їзді (15 листопада 1997 р.) ВПТ прийняла рішення самостійно брати участь у парламентських виборах 1998 р. та затвердила передвиборчу програму. Голова ФПУ О. Стоян повідомив про рішення президії ФПУ (14 листопада 1997 р.) підтримувати на виборах ВПТ і запропонував здійснювати співробітництво ФПУ і ВПТ на основі соціального контракту. ВПТ складала свій виборчий список виключно з членів профспілок. Він був зареєстрований ЦВК 15 грудня 1997 р. (постанова №23), із 87 зареєстрованих кандидатів 51 був членом партії. За ВПТ було подано 210622 (0,793%) голосів виборців (20-те місце із 30). В одномандатних округах партія висунула 42 кандидати, з яких 24 члени партії; обрали – 1.

Влітку 2001 р. Л. Вернигора провів переговори із *Соціалістичною партією України* (СПУ) на предмет розпуску ВПТ і офіційного її злиття з СПУ, за що ВПТ розраховувала отримати кілька прохідних місць до парламенту у списку СПУ. Але більшість регіональних організацій ВПТ висловилася за збереження партії. Переважною більшістю регіональних партійних організацій терміново був скликаний ІІІ позачерговий з'їзд ВПТ (8 грудня 2001 р.), на якому Л. Вернигора був виключений з партії за «зрадництво» і «сепаратизм». З'їзд сформував нові керівні органи партії. Головою було обрано М. Якібчука – лідера Київської міської організації ВПТ. Партія брала участь у парламентських виборах 2002 р., за результатами яких не подолала 4-відсоткового бар'єра. Відразу ж після виборчих перегонів 2002 р. ВПТ взяла курс на розбудову своєї структури на новому рівні.

Станом на 1 червня 2002 р. партія нараховувала 12 917 членів, станом на 2004 р. – 28 000. 19 червня 2004 р. відбувся черговий з'їзд партії, на якому були присутні 79 делегатів. З'їзд підтримав кандидатуру В. Януковича як єдиного кандидата на пост Президента України. 24 липня 2004 р. партія підписала угоду про створення Виборчої

коаліції демократичних сил (на підтримку В. Януковича).

На парламентських виборах 2006 р. ВПТ увійшла до *Виборчого блоку «Держава – Трудовий Союз»*. За результатами виборів партія до парламенту не потрапила.

IX з'їзді ВПТ (14 серпня 2007 р., м. Київ), на якому були присутні 252 делегати, прийняв рішення про самостійну участь у дострокових виборах до Верховної Ради України, затвердив передвиборчу програму «Робота, добробут, справедливість – для всіх» та виборчий список у складі 450 кандидатів у народні депутати. Однак участі у позачергових парламентських виборах 2007 р. партія не брала.

ВПТ має зареєстрованими 24 обласних, 12 районних та 20 міських організацій. Створена та діє молодіжна організація ВПТ – «Молодіжний трудовий союз (МТС)».

Друковані органи партії – газети «Лейборист України» та «Трудовий Союз», а також молодіжне видання «Так чи Ні». *Т. Б.*

Всеукраїнська партія Центру «Громадянська злагода» діяла з грудня 1993 р. до червня 2003 р. Була створена на Установчому з'їзді партії у м. Києві (24–25 грудня 1993 р.). З'їзд затвердив програму та статут, обрав керівні органи та голову партії – *І. Кожевіна*.

Зареєстрована Міністерством юстиції України 9 лютого 1994 р. (реєстраційний номер 539). На час реєстрації у лавах партії налічувалося близько 26 тис. чол. Заявивши, що в основі партійної ідеології лежить «реалізм та здоровий глузд», партія висловилася «проти революційних змін і надмірного радикалізму», за планомірне та ліберальне реформування, за «відновлення тих прав, які були завойовані при соціалізмі» – права на безкоштовну освіту і медичне обслуговування, права на працю, на свободу слова і друку, на житло. Разом з тим партійна програма закріплювала ідею про «право приватної власності на різні види матеріальних цінностей, а також на результати духовної, інтелектуальної творчості».

У галузі економіки програма націлювала на створення «ефективного механізму взаємодії ринкових механізмів та державного регулювання соціально вагомих функцій», свободу ініціативи у виробництві товарів та надання послуг, свободи вибору професії і місця роботи.

У галузі державного будівництва програма ратувала за «верховенство Конституції», «правовий характер держави», розподіл влади, за дотримання принципу «загального, прямого і рівного голосування», за рівні права всіх націй, які проживали в Україні.

Згідно з програмними положеннями у зовнішній політиці варто було дотримуватися принципів захисту життя інтересів та достоїнства українських громадян, підтримувати курс на «збереження цілісності економічного і культурного, гуманітарного простору на території колишнього СРСР», безумовного виконання Україною міжнародних зобов'язань тощо.

З погляду членів партії, держава повинна гарантувати безкоштовне медичне обслуговування, пенсійне забезпечення, підтримку молоді, інвалідів, громадян похилого віку, материнства та дитинства. Наголошувалося на важливості створення широкої системи кредитних, страхових, інвестиційних заходів, спрямованих на підтримку окремої особистості.

Центральні статутні органи партії: з'їзд, національний комітет, політична

рада, ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, заступники голови партії.

Упродовж часу формального існування партія не заявила про себе участю у будь-яких акціях, у т. ч. і виборах. Здійснюючи у квітні 2003 р. перевірку її діяльності, Міністерство юстиції України констатувало відсутність структур партії за адресами, вказаними у статутних документах. Щодо наявності місцевих партійних організацій, то було виявлено 1 обласну та 1 районну організацію.

Верховний Суд України 2 червня 2003 р. ухвалив рішення про анулювання реєстраційного свідоцтва партії, згідно з яким Міністерство юстиції України наказом № 58/5 від 9 червня 2003 р. скасувало запис про реєстрацію партії у Реєстрі об'єднань громадян. *М. К.*

Всеукраїнська політична партія «БРАТСТВО» створена у березні 1999 р. на Установчому з'їзді партії у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 5 серпня 2004 р. (реєстраційний номер 99-п.п.). Центральні статутні органи партії: політичний виконавчий комітет, ревізійна комісія. Очолив партію *Д. Корчинський*. Гасло партії – «Геть демократію, хай живе свобода!».

У Програмі партії висувається гасло посилення «законними засобами» громадянського спротиву, профспілкового і страйкового руху, обмеження впливу інших держав та міжнародних бюрократичних структур на українські внутрішньополітичні процеси, максимальне скорочення бюрократичного апарату. Партія наполягає на реформуванні адміністративно-територіального устрою держави шляхом утворення восьми федеральних земель: Наддніпрянщини, Донеччини, Слобожанщини, Причорномор'я, Полісся, Галичини, Волині, Поділля.

В економічній сфері «Братство» пропонує переглянути результати «грабіжницької приватизації великої промисловості», модернізувати виробництво, демонополізувати олігархічні структури, надати державну підтримку й захист малому та середньому бізнесу.

У сфері зовнішньої політики виступає за створення українсько-білоруського союзу «як механізму протистояння тиску зі Сходу та Заходу», припинення втручання великих держав у внутрішні справи України. Партія вважає необхідним скасування служби в армії за призовом, пропонує запровадити професійну армію та військове загальне навчання населення, відновити свій ядерний статус і забезпечити Збройні сили України ядерною зброєю.

Під час виборів Президента України у 2004 р. «Братство» виступало з провладних позицій. 16 грудня 2005 р. III з'їзд партії (у закритому режимі) прийняв рішення йти на вибори разом із *Політичною партією* «*Союз анархістів України*». У позачергових виборах до Верховної Ради у 2007 р. партія участі не брала.

Нині діяльність партії зводиться майже виключно до публікацій та виступів лідера. *Д. В.*

«**Всеукраїнська Політична партія – Екологія та Соціальний захист**» створена у 2003 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 7 листопада 2003 р. (реєстраційний номер 9-п.п) Перший голова – *Н. Редька.* Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ.

Згідно з програмою партія «стоїть на позиціях збалансованої системи трьох незалежних гілок влади». Члени партії вважають, що найважливішим чинником ефективної діяльності держави є розвиток засад громадянського

суспільства, а широко розгалужена система громадських об'єднань, які залучені до справи управління державою, вирішення політичних завдань, захисту прав, свобод та інтересів своїх членів, контролю за діяльністю державних органів – є гарантом стабільності української держави та має забезпечити оздоровлення діяльності державних органів й органів місцевого самоврядування, сприяти викоріненню корупції.

23 грудня 2005 р. з'їзд партії прийняв рішення взяти участь у чергових парламентських виборах, але ЦВК відмовилася реєструвати список партії, оскільки не була надана передвиборча програма, а 216 із 233 учасників списку подали документи, які не відповідали вимогам закону.

На виборах до Верховної Ради України 2007 р. партія разом з *Соціально-Християнською Партією* заснувала *Блок «Християнський блок»*, представники якого за підсумками голосування не подолали виборчого бар'єра.

Нині діяльність партії непублічна, закрита. *Т. Б.*

Всеукраїнська Чорнобильська народна партія «За добробут та соціальний захист народу» (ВЧНП) створена 27 червня 1998 р. на Установчому з'їзді партії у м. Києві. З'їзд затвердив статут та обрав керівництво. Зареєстрована Міністерством юстиції України 20 жовтня 1998 (реєстраційний номер 1080). Центральні статутні органи: з'їзд, головна рада, головне правління, головний секретаріат, головна контрольна рада; керівні особи: голова партії, заступники, голова головного секретаріату. Першим головою партії був *Ю. Спіженко.* Станом на 11 серпня 1999 р. кількість членів партії – 1132.

Згідно з програмою метою партії є «розбудова в Україні, в короткі історичні строки, демократичного, високо розвинутого, багатого суспільства, яке стабільно розвивається, на засадах поваги до закону, приватної власності й особистості; формування і підтримка в суспільстві масового середньозабезпеченого, на рівні світових стандартів, прошарку громадян – основи держави; створення в Україні ефективного, гарантованого законом, соціального захисту громадян».

На виборах Президента України 1999 р. партія входила до передвиборчого блоку політичних партій «Наш вибір – Леонід Кучма».

22 березня 2003 р. ІІІ з'їзд партії ухвалив 5 резолюцій, обрав головою партії М. Ісаєва та керівні органи. У 2005 р. головою партії було обрано М. Уманця. 18 грудня 2005 р. 3-й етап VI з'їзду партії прийняв рішення про участь у виборах спільно з Партією захисту пенсіонерів України (нині – *Партія «НАРОДНИЙ БЛОК»*) та з *Всеукраїнською партією духовності і патріотизму* у складі *Виборчого блоку «Влада народу»*. Блок набрав 0,09% голосів виборців і до Верховної Ради України не потрапив.

Партія брала участь у позачергових парламентських виборах 2007 р. у складі *«Українського Народного блоку»* **(**ВЧНП, *Політична партія «Україна Соборна»***).** Блок набрав 0,12 % голосів виборців і до Верховної Ради України не потрапив.

На парламентських слуханнях на тему «Про стан, заходи і перспективи, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи» 16 квітня 2008 р. виступив голова партії М. Уманець та передав від партії пропозиції щодо поліпшення життя ліквідаторів та потерпілих від катастрофи на ЧАЕС.

Особливою активністю відзначається діяльність Житомирської обласної організації партії, яку очолює народний депутат Верховної Ради

України III та IV скликань В. Розвадовський. На місцевих виборах 2010 р. він був на чолі виборчого списку ВЧНП на виборах до Житомирської обласної ради. Партія в області набрала понад 20 тисяч голосів виборців і 5 представників партії стали депутатами Житомирської обласної ради. *Т. Б.*

Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» – політична партія, створена на I (Установчому) партійному з'їзді 9 липня 1999 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 16 вересня 1999 р. (реєстраційний номер 1222). Центральні статутні органи: з'їзд, політрада, президія політради, центральна ревізійна комісія; керівні особи: голова, заступники голови партії. Перший голова – *В. Драченко.*

Партія позиціонує себе як центристська, всенародна демократична партія патріотично-реформаторського спрямування, яка поєднує цінності соціальної солідарності зі захистом індивідуальних прав і свобод кожного громадянина.

Партія виступає за створення в Україні нової цивілізованої, відповідальної перед народом держави, нового суспільства справедливості й добробуту, нової демократичної політичної й економічної системи як гарантії прогресу. Виступає за формування в Україні потужної і впливової верстви суспільства – середнього класу, який становитиме більшість нового суспільства й об'єднає громадян-власників, які заробляють засоби для життя своєю працею і підприємництвом. Партія пропонує народу загальнонаціональну ідеологію і стратегію розвитку, засновану на принципах суспільної відповідальності і партнерства, гуманізації, інтелектуалізації суспільства та громадянського патріотизму, що забезпечить прогрес нашої держави у XXI столітті. Партія вважає, що «антидемократичний кланово-олігархічний владний режим повинен зійти з політичної сцени України. Реальне народовладдя має бути забезпечене не на словах, а на ділі. Пряме волевиявлення народу повинно бути гарантованим. Конституція України має стати реальною гарантією проти авторитаризму й узурпації влади, а пропорційна система виборів – забезпечити проведення чесних виборів усіх рівнів».

Девіз партії: «Батьківщина у нас одна», крім того, – «Добробут для всіх – через працю кожного». Головним пріоритетом для партії є особисті інтереси кожного громадянина: «Держава для людини, а не людина для держави».

На II з'їзді 18 грудня 1999 р. головою партії було обрано Ю. Тимошенко та затверджено новий склад політради. Чисельність партії станом на 1 березня 2000 р. становила 15 818 членів, на травень 2000 р. – понад 33 тис., на липень 2000 р. – 39,6 тис., на жовтень 2000 р. – 51 тис.

15 травня 2000 р. президія політради прийняла рішення про створення партійної газети «Наша Батьківщина». Перший номер загальнопартійної газети за назвою «Слово Батьківщини» вийшов у листопаді 2000 р.

21 січня 2001 р. на Форумі національно-демократичних сил партія стала співзасновником (разом з УНР, УНП «Собор», УРП, *Партією Підтримки Вітчизняного Виробника,* СНПУ, *Українською партією «Єдність»,* УХДП, ХНС, УНКП і 43 громадянськими об'єднаннями) громадсько-політичного об'єднання національно-демократичних сил «Українська Правиця». 20 лютого 2001 р. партія офіційно приєдналася до Громадянського комітету захисту Конституції «Україна без Кучми».

6 липня 2001 р. ІІІ з'їзд партії вніс зміни та доповнення до статуту. Були внесені зміни й до складу політради. 10 липня 2001 р. лідери ВО «Батьківщина», УНП «Собор», УСДП, УРП, УКРП, ППУ і УХДП підписали декларацію про створення виборчого блоку демократичної опозиції «Форум національного порятунку» (ФНП).

28 вересня 2001 р. було оприлюднено відкритий лист Ю. Тимошенко до В. Ющенка, у якому вона запропонувала лідеру *Виборчого блоку політичних партій «Блоку Віктора Ющенка «Наша Україна»* створити виборчий блок з єдиним списком, куди б увійшли ФНП, «Наша Україна», блок О. Мороза. Однак пропозиція підтримана не була. 7 листопада 2001 р. на засіданні ФНП його було перейменовано у *Виборчий блок політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко»*.

9 грудня 2001 р. надзвичайна конференція *Української Консервативної Республіканської партії* (УКРП) ухвалила рішення про саморозпуск і «необмежений» перехід своїх членів до Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина». Угода про приєднання УКРП була прийнята проводом ВО «Батьківщини».

22 грудня 2001 р. IV (звітно-виборчий) з'їзд ВО «Батьківщини» прийняв рішення про утворення Виборчого блоку політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко». Головою партії було переобрано Ю. Тимошенко, обрано новий склад політради. Заступником голови партії обрали С. Хмару. У цей же день лідери ВО «Батьківщини» (Ю. Тимошенко), УНП «Собор» (А. Матвієнко), УРП (Л. Лук'яненко), УСДП (В. Онопенко) підписали угоду про створення Виборчого блоку політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко».

Станом на 20 лютого 2002 р. партія нараховувала 242 502 члени партії, об'єднаних у 19 835 первинних партійних осередках.

У 2002 р. ВО «Батьківщина» вперше брало участь у парламентських виборах у складі Виборчого блоку політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко», здобувши підтримку майже 2 мільйонів голосів виборців, отримало 22 депутатські мандати у Верховній Раді України IV скликання. У 2003 р. було створено молодіжне крило партії.

ВО «Батьківщина» упродовж п'яти років було одним з лідерів опозиційних демократичних сил України. Разом з іншими опозиційними політичними силами ініціювало проведення в Україні масових акцій протесту, закликаючи народ до активної боротьби за свої права. Для досягнення цієї мети 2 липня 2004 р. «Блок Юлії Тимошенко» підписав угоду з Блоком «Наша Україна» у Верховній Раді України щодо формування коаліції «Сила народу». Угода проголошувала підтримку на виборах кандидата на пост Президента України В. Ющенка. Було затверджено програму спільних дій – «Маніфест народної перемоги» та визначені принципи і основні положення плану організаційних і кадрових дій після перемоги на виборах. Партія взяла активну участь у «помаранчевій революції» і зробила свій внесок у її перемогу. Після перемоги В. Ющенка лідер партії була призначена Прем'єр-міністром України. Перший «помаранчевий» уряд існував упродовж лютого–вересня 2005 р., постійно критикувався опонентами. Після відставки уряду партія перейшла в опозицію.

У 2005 р. мова зайшла про «злиття» ВО «Батьківщина» з політичною партією «Яблуко», а наприкінці 2005 р. – *Партією «Єдина Україна»*. Втім, у березні 2007 р. члени Політичної партії «Яблуко» оголосили про відновлення діяль-

ності, перейменувавши її у *Партію вільних демократів.*

7 грудня 2005 р. на міжпартійному з'їзді *«Блоку Юлії Тимошенко»* партія повідомила про початок роботи двох інтернет-проектів – «Ідеальна країна» й «Електронна демократія». Проекти, як наголошувалося, не були передвиборчими, їхня мета – «об'єднання інтелекту народу і влади».

Презентація інтернет-проекту «Ідеальна країна» відбулася у м. Києві 8 лютого 2006 р. Проект складався з 4 основних блоків: «Ідеологія», «Соціум», «Економіка» та «Політика». Під час його представлення відзначалося, що за допомогою цього інтернет-ресурсу кожен бажаючий може взяти участь у розробці стратегії розвитку України. Без будь-яких обмежень на сайті проекту кожен відвідувач міг висловити свою думку, обговорити ідеї, висунути концепцію чи запропонувати власну тему для дискусії. Передбачалося, що найцікавіші та актуальні пропозиції будуть запропоновані до реалізації. Проект «Електронна демократія» мав дозволити кожному громадянину долучитися до законотворчої діяльності на державному рівні.

ВО «Батьківщина» на парламентські вибори 2006 р та позачергові парламентські вибори 2007 р. йшло у складі «Блоку Юлії Тимошенко». Блок отримав, відповідно, 129 та 159 мандатів народних депутатів.

18 грудня 2007 р. нова коаліція політичних сил, створена у переобраному парламенті, обрала лідера ВО «Батьківщини» Ю. Тимошенко на посаду голови уряду. Передвиборча програма «Блоку Юлії Тимошенко» «Український прорив» стала основою урядової програми.

У лютому 2008 р. партія приєдналася до Європейської народної партії у статусі партії-спостерігача.

14 липня 2009 р. відбувся партійний з'їзд ВО «Батьківщини», присвячений 10-річчю його створення.

24 жовтня 2009 р. партія провела з'їзд на майдані Незалежності, де висунула лідера партії кандидатом на посаду Президента. 31 жовтня 2009 р. Центральна виборча комісія зареєструвала Ю. Тимошенко кандидатом у Президенти та вручила їй відповідне посвідчення. Після поразки Ю. Тимошенко на виборах парламентська коаліція припинила своє існування, Кабмін Ю. Тимошенко був відправлений у відставку. У парламенті була створена коаліція «Стабільність і реформи», до якої на індивідуальній основі увійшли й окремі нардепи від «Блоку Юлії Тимошенко». Ю. Тимошенко оголосила про проведення «великого чищення» у партії.

7 вересня 2010 р. закритий з'їзд партії вніс зміни до статуту, які унеможливили участь партії у блоках під час місцевих виборів.

17 жовтня 2010 р. відбувся 1-й етап X з'їзду партії, на якому було прийнято рішення про зміни до статуту (було передбачено проведення праймеріз, демократизацію партії), а також дана оцінка діяльності кожного члена партії задля уможливлення його просування партійною вертикаллю. Згідно з рішенням з'їзду проводилася перевірка всіх без винятку партійних осередків ВО «Батьківщини» в Україні. Згідно з рішенням президії політичної ради партії за порушення статуту була ліквідована Львівська міська партійна організація.

На 2-му етапі X з'їзду (18–20 травня 2011 р.) були присутні 245 делегатів з усіх областей України. Головою партії переобрано Ю. Тимошенко, обрано керівні органи партії. З'їзд вніс зміни до статуту. Статут було доповнено тезою про несумісність членства у партії

з аморальними вчинками та діями, які завдають шкоди авторитету партії; повторний прийом у партію ставав можливим не раніше, ніж через два роки після виходу з партії. Змінами до статуту було визначено також, що бюро територіальної організації лише за погодженням з президією політичної ради партії може звільняти з посади голів територіальних партійних організацій нижчого рівня у разі порушення ними чинного законодавства України, програми і статуту партії, невиконання власних рішень та рішень керівних статутних органів партії.

Нині партія має розгалужену партійну структуру, яка складається з 24 обласних, Автономної Республіки Крим, міст Києва і Севастополя, 782 районних і міських та майже 11 тисяч первинних партійних організацій, в яких нараховується понад 250 тис. членів партії. З них, за даними партії, близько 110 тис. осіб працюють у виробничій сфері, майже 50 тис. – у гуманітарній.

11 жовтня 2011 р. Печерський районний суд м. Києва засудив колишнього Прем'єр-міністра – лідера партії Ю. Тимошенко до 7 років ув'язнення з конфіскацією майна за перевищення службових повноважень під час підписання газових контрактів з Росією у 2009 р. з позбавленням права обіймати посади у органах державної влади, пов'язаних з виконанням організаційно-розпорядних та адміністративно-господарських обов'язків на 3 роки.

12 жовтня 2011 р. фракція БЮТ-Батьківщина у Київраді запропонувала на одному з найближчих з'їздів партії перейменувати Партію ВО «Батьківщина» у «Батьківщина ім. Юлії Тимошенко» (БЮТ). Усередині країни прокотилася хвиля протестів опозиції. Так, представники обласних організацій партій ВО «Батьківщина», *Політичної партії «Фронт Змін»*, *Народного Руху України*, *Політичної партії «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка»* і *Політичної партії «Європейська партія України»* 14 жовтня 2011 р. провели акцію протесту на Театральній площі м. Полтави проти вироку Ю. Тимошенко. Негативне ставлення до кримінального суду та вироку лідеру опозиційної партії висловили лідери ряду іноземних держав. *Т. Б.*

Всеукраїнське об'єднання «Свобода» – політична партія, створена 13 жовтня 1991 р. на Установчому з'їзді партії у м. Львові як Соціал-Національна партія України. Зареєстрована Міністерством юстиції України 16 жовтня 1995 р. (реєстраційний номер 686). Перший керівник партії – лікар-психіатр *Я. Андрушків*. Центральні статутні органи: з'їзд, комітет уповноважених, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, члени комітету уповноважених.

СНПУ виникла внаслідок об'єднання радикальних націоналістичних сил Львівщини, зокрема – львівської «Варти Руху», Організації української молоді «Спадщина», «народних загонів» Студентського братства Львова, а також громадської організації ветеранів Афганістану. У статуті СНПУ метою діяльності партії визначалося «сприяння розбудові незалежної Української Соборної Держави на засадах соціальної та національної справедливості, гармонійного поєднання інтересів суспільства й держави». Пріоритетом вважалася побудова національної держави, де суб'єктом державності виступала б автохтонна нація. Партія трактувала націю («кровно-духовну спільноту і мертвих, і живих, і ненароджених», за визначенням Тараса Шевченка) як найвищу цінність. Наріжними принципами діяльності організації

визначалися національна, соціальна та історична справедливість. Основним принципом вступу до партії стала належність до української нації. До партії не приймали атеїстів та колишніх членів КПРС.

Програмна мета партії передбачала прихід до влади в Україні її членів і побудову нової державності на засадах націонал-соціалізму. За ідеологічну платформу партія взяла працю провідника Організації Українських Націоналістів Я. Стецька «Дві революції». Ідеологічну платформу партії становив «расовий соціал-націоналізм», постулати якого – націонал-соціалізм, расизм та великодержавність – були розроблені А. Білецьким та О. Однороженком.

Презентація партії відбулася у Львівському драматичному театрі ім. М. Заньковецької 19 листопада 1995 р., під час якої СНПУ засвідчила радикальний характер своїх поглядів: «Ми є чи не останньою надією білої раси, людства взагалі... Нам рішуче треба сепаруватися від північно-східного сусіда. І це не тільки тому, що він агресивний, може загарбати нас, а перш за все тому, що вносить у наше життя, психологію народу якості, відмінні від європейських цінностей».

У жовтні 1995 р. Міністерство юстиції України зареєструвало символіку партії – емблему, прапор, вимпел. Більшість членів партії становила студентська молодь та молоді люди з вищою освітою. Станом на 1997 р. у лавах СНПУ перебувало не менш 200 членів, а до 1 вересня 1999 р. – близько 3 тис.

На близьких до СНПУ ідеологічних позиціях та в організаційній взаємодії з нею виступали Організація української молоді «Спадщина» (голова – Р. Миська), Товариство сприяння Збройним силам і ВМФ України (А. Парубій), Студентське братство Львова (М. Величкович), Товариство молодих українок «Берегиня» (О. Тягнибок).

Партія відзначалася радикальною тактикою. Активісти СНПУ вели пошук можливостей придбання вогнепальної зброї, вдавалися до погроз на адресу органів влади, застосовували фізичне насильство проти політичних опонентів. СНПУ створила службу безпеки, проводила військово-спортивні «вишколи». Партія намагалася створити «Лицарський орден Архангела Михаїла». Низка членів партії підпала під судове переслідування.

Під час Масандрівських угод 1993 р. СНПУ взяла участь у створенні «Надзвичайного Комітету Порятунку Нації і Держави» та у вуличних акціях протесту у столиці. 22–24 вересня 1993 р. «народні охоронні загони» СНПУ влаштували акти масової непокори біля приміщення Верховної Ради України.

На виборах 1994 р. партія виступала під гаслом: «Ми – соціал-націоналісти – не належимо ні до старої комуністичної, ні до нової демократичної номенклатури, дивимося на світ по-новому і вміємо правильно аналізувати політичні події в Україні». У 1994 р. на місцевих виборах у Львівській області СНПУ набрала 10 % голосів.

На парламентських виборах 1998 р. СНПУ спільно з *Всеукраїнським політичним об'єднанням «Державна самостійність України»* створила *Виборчий блок партій «Менше слів»* (37 кандидатів у народні депутати Верховної Ради України – представники СНПУ), який набрав близько 0,17 % голосів і зайняв передостаннє, 29-те місце. Члена Комітету уповноважених СНПУ О. Тягнибока було обрано народним депутатом України у Бузькому виборчому окрузі Львівської області.

У 1995–2000 рр. партія провела у м. Львові п'ять з'їздів: II з'їзд – 9 вересня 1995 р., III – 2 листопада 1996 р., IV – листопад 1997 р., V – 20 березня 1999 р., VI – 21 травня 2000 р.

21 січня 2001 р. на Форумі національно-демократичних сил партія стала співзасновником (разом з *Всеукраїнським об'єднанням «Батьківщина»,* УНП «Собор», УРП, *Партією Підтримки Вітчизняного Виробника, Українською партією «Єдність»,* УХДП, ХНС, УНКП і 43 громадськими організаціями) громадсько-політичного об'єднання національно-демократичних сил «Українська Правиця». На парламентських виборах 2002 р. СНПУ висувала своїх кандидатів виключно в одномандатних округах, депутатський мандат удруге отримав О. Тягнибок. У 2001 р. партія приєдналася до окремих акцій протесту кампанії «Україна без Кучми».

12 жовтня 2003 р. у м. Києві відбувся VIII з'їзд партії (207 делегатів), головою було переобрано Я. Андрушківа, прийнято рішення про розширення Комітету уповноважених до 17 чоловік. З'їзд ухвалив рішення про зміну символіки і назви партії, доручив Комітету уповноважених утворити робочу групу, яка мала розробити нову символіку та запропонувати нову назву партії. З'їзд прийняв резолюцію, у якій схвалив діяльність керівництва партії, спрямовану на консолідацію правих сил в Україні у форматі СНПУ, КУН, ОУН, ОУН (революційна), рекомендував продовжити заходи, спрямовані на консолідацію патріотичних сил. Крім того, було прийнято резолюцію про необхідність проведення низки заходів, що сприяли б перетворенню СНПУ у масову політичну партію.

Унаслідок розбіжностей у керівництві СНПУ окремі її активісти, які прагнули до радикалізації діяльності організації, створили молодіжну структуру «Патріот України» з ознаками непередбаченого законодавством воєнізованого формування (I з'їзд «Патріота України» відбувся у м. Львові у 1999 р.).

Друковані органи партії – щотижнева газета "Соціал-Націоналіст" (заснована 1994 р., редактор А. Радомський, м. Львів), щоквартальник «Орієнтири» (1999 р., редактор Я. Андрушків).

14 лютого 2004 р. IX з'їзд СНПУ одноголосно висловився за зміну назви партії на Всеукраїнське об'єднання «Свобода», головою якого обрали О. Тягнибока. Центральні статутні органи партії – політвиконком, політична рада, партійний суд, контрольно-ревізійна комісія. Передбачені посади заступників (членів політвиконкому) з питань ідеології, зв'язків з громадськістю, із загальних питань, з питань партійної дисципліни, з питань роботи з депутатами, виборчими комісіями і спостерігачами та з питань національної пам'яті, з економічних питань, з питань зв'язків з українцями з-за кордону. До політради входять члени політвиконкому, голови обласних організацій та інші функціонери партії.

Управлінськими структурами центрального апарату партії є секретаріат, Інститут політичної освіти, юридична служба, центральна служба обліку кадрів, служба інформаційних технологій, прес-служба, головна бухгалтерія, служба міжнародних зв'язків. Дорадчі органи – економічна рада та служба молодіжної політики. Існує партійна служба безпеки, яка підпорядкована особисто голові ВО «Свобода».

Відповідно до програми ВО «Свобода» (затверджена Установчим з'їздом СНПУ 9 вересня 1995 р., зі змінами і доповненнями, внесеними IX з'їздом СНПУ та XX з'їздом ВО «Свобода» 24 травня 2009 р.) головною метою політичного об'єднання є «побудова

могутньої Української Держави на засадах соціальної та національної справедливості. Держави, яка посяде гідне місце серед провідних країн світу і забезпечить безупинний розвиток української нації».

ВО «Свобода» відмовилося від використання радикальної ідеології СНПУ у вигляді «расового соціал-націоналізму», проголосивши себе «демократичними націоналістами», які виступають за сильну владу й домінування українців у всіх сферах суспільного життя. Партія перебуває на ідеологічних засадах українського націоналізму та правоконсервативних цінностей. Виступає за встановлення моделі президентської республіки, де Президент України є главою Української держави, головнокомандувачем Збройних сил України і безпосередньо очолює уряд України. Партія вважає за доцільне введення нової трирівневої системи адміністративно-територіального устрою України, яку складали б 300 повітів, міста, селища і села; ратує за розширення прав органів місцевого самоврядування, мажоритарну систему виборів для депутатів сільських, селищних та міських рад, пропорційно-мажоритарну – для депутатів повітових рад.

У зовнішньополітичній сфері ВО «Свобода» обстоює «європейський україноцентризм» як стратегічний курс держави, згідно з яким Україна стане «не лише географічним, але й геополітичним центром Європи»; припинення участі України у «наддержавних євразійських утвореннях з центром у Москві»; тісну політичну та економічну співдружність з «природними союзниками» – країнами Балто-Чорноморської геополітичної осі; досягнення взаємовигідних угод між цими державами та Україною в усіх стратегічно важливих галузях.

В оборонній сфері наполягає на відновленні арсеналу тактичної ядерної зброї; на можливому вступі України до НАТО на вигідних для України умовах, з чіткими гарантіями та у конкретні терміни; ратує за реалізацію нової програми реформування устрою Збройних сил України, яка забезпечить реальну обороноздатність держави; за створення високотехнічної і професійної контрактної армії та підготовленого резерву, формування ефективних спецслужб, рішучий захист інформаційного простору України.

XIX з'їзд партії схвалив редакцію «Програми захисту українців» (у варіанті 2004 р.).

XX з'їзд (24 травня 2009 р.) ухвалив остаточну редакцію «Програми захисту українців» та затвердив проект Національної Конституції, розроблений ВО «Свобода» на основі «Програми захисту українців». Партією також підготовлено для постановки на розгляд у разі проходження її представників до Верховної Ради України ряд законопроектів, зокрема – «Про люстрацію», «Про заборону комуністичної ідеології в Україні».

4 липня 2004 р. X з'їзд ВО «Свобода» заявив про намір створити єдину праву силу (блок партій) у складі ВО «Свобода», КУН, ОУН (Б) та ОУН, а також підтримав кандидатуру В. Ющенка на посаду Президента України. Партія взяла активну участь у президентській виборчій кампанії та акціях Майдану, зокрема в утриманні та налагодженні функціонування «Українського Дому» як штабу опозиції, у масових акціях із блокування Адміністрації Президента та Кабінету Міністрів тощо.

У 2006 р. ВО «Свобода» уперше стало учасником виборів до Верховної Ради України та місцевих органів влади. За виборчу програму партії слугувала «Програма захисту українців», гаслом кампанії – слоган «Ми – у

СВОїй, БОгом ДАній країні». Проте партія не спромоглася потрапити до Верховної Ради України, набравши 0,36% голосів виборців. Водночас зріс її рейтинг у західних областях України, де ця політична сила отримала депутатські мандати у місцевих органах влади: у Львівській обласній раді – 10 мандатів, у Львівській міській раді – 9, Тернопільській міській раді – 4 тощо. Члени партії стали головами низки міст і сіл цього регіону.

У 2007 р. на позачергових виборах до Верховної Ради України партія набрала 0,76 % голосів. Найбільшої підтримки партія досягла у Тернопільській (3,44 % голосів виборців), Івано-Франківській (3,41 %) та Львівській (3,06 %) областях, у закордонному виборчому окрузі (2,28 % голосів виборців).

Як вагомий політичний здобуток експерти оцінили перемогу Всеукраїнського об'єднання «Свобода» на позачергових виборах до Тернопільської обласної ради 15 березня 2009 р., під час яких партія здобулала 34,69% голосів виборців. Це дало змогу сформувати у Тернопільській обласній раді провідну фракцію – 50 із 120 депутатів, а обласну раду очолити керівнику секретаріату ВО «Свобода» О. Кайді.

Станом на середину 2009 р. у партії перебувало близько 15 тис. членів. Діяли обласні (охоплюють всю територію України) та Київська міська організації партії. Партія утворила мережу закордонних організацій своїх прихильників, які існують нині у США, Канаді, Португалії, Чехії, Німеччині, Австрії, Італії, Великій Британії та інших державах.

Політичний вплив ВО «Свобода» зріс після виборів до місцевих рад 31 жовтня 2010 р. Зокрема, на виборах до Львівської обласної ради члени партії здобули 25,98% голосів виборців і 41 депутатський мандат; у Львівській міській раді члени ВО «Свобода» отримали 55 мандатів із 90 (очолили 10 із 12 постійних комісій); на виборах до Івано-Франківської облради ВО «Свобода» набрала 16,46% голосів виборців, отримавши 18 із 114 мандатів.

Загалом, внаслідок виборів 31 жовтня 2010 р. у місцевих органах влади низки областей Центральної та Східної України виникли фракції ВО «Свобода». Членів партії обрано до 8 обласних рад, у 17 областях України вони стали депутатами міських рад (у т. ч. – у Київській, Сумській, Полтавській, Чернігівській, Черкаській, Закарпатській та Чернівецькій областях).

Відповідно до заяв О. Тягнибока та інших лідерів партії стратегічною метою ВО «Свобода» є входження до Верховної Ради України на наступних виборах та утворення там власної фракції.

У липні 2010 р. О. Тягнибока було визнано «єдиним політиком, якому довіряє Львівщина». За рейтингом журналу «Фокус» О. Тягнибок зайняв 37-ме місце серед 200 найвпливовіших українців 2010 р.

25 грудня 2010 р. у м. Києві відбувся 1-й етап (присутній 531 делегат з 25 областей та АР Крим), а 4 грудня 2011 р. – 2-й етап XXIII з'їзду партії. Було ухвалено зміни та доповнення до програми та статуту ВО «Свобода», визначено стратегію роботи на 2012 р., підбито підсумки діяльності після місцевих виборів 2010 р. *Д. В.*

Всеукраїнське Об'єднання Християн (ВОХ) – політична партія, що діяла впродовж 1998–2003 рр. Була створена 26 лютого 1998 р. на Установчому з'їзді партії у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 20 квітня 1998 р. (реєстраційний номер 1017).

У програмі партії констатувалося, що людина – «творіння Боже, з чого

випливають як її права, так і її обов'язки». ВОХ прагнуло будувати «християнську державу», яка б відзначалася рівністю усіх перед Богом та законом; визнанням церкви як «важливої частини суспільства»; «ринковою системою економіки з обмеженим державним регулюванням»; терпимістю до позицій, думок, переконань інших; плюралізмом. Програма наголошувала, що ВОХ «домагатиметься неухильного дотримання Конституції і законів України, що регулюють діяльність релігійних організацій та міжнародних зобов'язань країни щодо забезпечення та захисту свободи совісті та свободи діяльності релігійних організацій».

У галузі соціальної політики партія обстоювала ідею створення «таких умов, коли кожна людина, незалежно від її майнового стану, віку, статі, національності, віросповідання» мала б рівні з усіма «стартові можливості для свого фізичного, інтелектуального, професійного вдосконалення» та могла б розраховувати «на гідні умови життя та задоволення різноманітних потреб, які не виходять за межі християнської моралі».

Економічні пріоритети ВОХ полягали у розбудові «національного господарства». Наголошувалася ідея, що «по-справжньому вигідним є тільки те, що робиться чесно». Партія націлювала свою діяльність на сприяння «розширенню сфери приватної власності, розвитку конкуренції у ринковому господарстві, вдосконаленню інвестиційної політики і банківсько-фінансової системи, зміцненню національної валюти, захистові вітчизняного… виробника, активнішому виходу на зовнішні ринки».

У галузі внутрішньої політики та міжнародних відносин партія проголошувала необхідність дотримання універсальних принципів: «не убий, не обдури, не зрадь, не пожадай чужого»; обстоювала ідею необхідності влади, здатної захистити конституційний лад, суверенітет, недоторканність кордонів, права і свободи громадян, матеріальні та духовні цінності суспільства. ВОХ вважало, що Україна мала б бути миролюбивою країною «з динамічною наступальною дипломатією», яка б спиралася на «достатній оборонний потенціал», який забезпечувався б професійними збройними силами.

Згідно зі статутом партії центральними статутними органами ВОХ були з'їзд, національна рада, президія, центральний виконавчий комітет (ЦВК); керівними особами – голова партії, члени президії партії, голова ЦВК. Партію очолював *В. Бабич.*

ВОХ провело три з'їзди. І з'їзд відбувся 23 травня 1998 р. у м. Києві. Перед 340 делегатами з політичною доповіддю виступив В. Бабич. З'їзд обрав керівні органи, затвердив положення про контрольну комісію партії, ухвалив Звернення до українського народу та Звернення до християн усього світу. Серед гостей з'їзду були представники РХП, УРП, Держкомітету у справах релігії.

ІІ (позачерговий) з'їзд відбувся 2 червня 1999 р. (м. Київ), ІІІ з'їзд – 2002 р. (м. Київ).

На початок 2001 р. партія мала 6 легалізованих місцевих осередків – у Автономній Республіці Крим, областях та міських у містах Києві та Севастополі, а також 15 районних, міських міст обласного значення, районних у містах. ВОХ встановило контакти з демократичними партіями Грецької Республіки, Італійської Республіки, Королівства Нідерландів, Королівства Норвегії, Королівства Швеції, Литовської Республіки, Республіки Польщі, Республіки Румунії, Республіки Фінляндії, Російської Федерації, Сполуче-

ного Королівства Великобританії та Північної Ірландії, Федеративної Республіки Німеччини, Чеської Республіки. Крім того, партія підтримувала зв'язки з Християнсько-демократичним Інтернаціоналом та Європейською народною партією.

Представники партії брали участь у парламентських виборах 2002 р., проголосивши метою «участь у виробленні державної політики, формуванні органів влади, місцевого та регіонального самоврядування та представництво в їхньому складі; сприяння побудові християнської держави, формуванню і вираженню політичної волі громадян; сприяння міжконфесійній злагоді в Україні». У багатомандатному виборчому окрузі кандидатами від партії було зареєстровано 64 чол. Першу п'ятірку виборчого списку уособлювали: В. Бабич (народний депутат України, ВОХ), М. Гаденко (пенсіонер, ВОХ), Л. Красицька (президент Всеукраїнського благодійного культурно-наукового фонду Т. Шевченка, ВОХ), О. Скнар (настоятель Свято-Покровського храму при Головному військовому клінічному госпіталі Міноборони України, безпартійний), В. Франчук (помічник президента Всеукраїнського Союзу Церков християн віри євангельської, безпартійний). У одномандатних виборчих округах ЦВК зареєструвала від партії 8 кандидатів. Витративши на ведення передвиборчої агітації 1 043 281,03 грн, партія 4-відсоткового виборчого бар'єра, необхідного для проходження до Верховної Ради України, не подолала, набравши 75 174 (0,28%) голосів виборців. В одномандатних виборчих округах представники ВОХ також зазнали поразки.

За результатами перевірки партії Мін'юстом України стосовно відповідності її статутних документів українському законодавству Верховний Суд України 12 червня 2003 р. прийняв рішення щодо анулювання реєстраційного свідоцтва ВОХ. Міністерство юстиції України скасувало запис про реєстрацію партії у Реєстрі об'єднань громадян (наказ №73/5 від 27 червня 2003 р.). Згодом частина колишніх членів ВОХ влилася у ряди *Партії Християнсько-Демократичний Союз.*

ВОХ видавала щомісячний партійний бюлетень «Наша надія». *М. К.*

Всеукраїнське політичне об'єднання «Державна самостійність України» (ДСУ) – партія створена 8 квітня 1990 р. на І (Установчому) зборі. Зареєстрована Міністерством юстиції України 23 березня 1993 р. (реєстраційний номер 433). Центральний статутний орган – збір (з'їзд) ДСУ, який обирав провід партії, голову ДСУ, його заступника.

Ініціатива створення організації належала емігранту, голові проводу ОУН (бандерівців) в Україні *З. Красівському*, у якого виникли ідейно-тактичні розходження із «ліберально-угодницьким» проводом УГС В. Чорновола. Ініціаторами створення партії також виступили багатолітні політв'язні І. Кандиба та П. Дужий.

І (установчий) збір партії (7–8 квітня 1990 р., м. Львів) обрав головну раду ДСУ. Восени 1990 р. ДСУ нараховувала близько 300 членів. При партії існувала парамілітарна організація «Варта ДСУ» (налічувала 150–200 бойовиків). ІІ збір відбувся 21–22 грудня 1991 р. у м. Києві. На ньому головою партії обрали І. Кандибу, прийняли тимчасову програму та статут партії. ІІІ збір відбувся 12–13 грудня 1992 р. у м. Києві. На ньому головою партії було обрано В. Шлемка (народного депутата Верховної Ради України І скликання), І. Кандиба став почесним головою пар-

тії. Збір ухвалив програму та статут партії, виступив з заявою визнати УПА воюючою стороною.

У програмних документах ідеологією ДСУ проголошувався революційний український націоналізм, надкласовий і надпартійний за своєю суттю. Основною метою партії визначалася побудова української націократичної соборної держави на українських етнічних землях, у якій джерелом влади мала бути українська нація і устрій держави відповідав би рисам, притаманним українській нації. ДСУ виступала проти будь-яких напівдержавних або наддержавних угод між Україною та Росією, вважала незаконною автономію Криму і вимагала її скасування. Свою філософію ДСУ визначала як націократичну. Партія виступала за найшвидше і всебічне впровадження української мови в усі ділянки життя українського суспільства, за протидію зовнішнім та внутрішнім антиукраїнським чинникам, за об'єднання зусиль націоналістів з метою розширення націоналістичного руху в Україні та втілення ідей українського націоналізму.

Згідно зі статутом центральними керівними органами партії були збір, провід, бюро проводу, секретаріат; керівною особою – голова партії. Місцем знаходження керівних статутних органів партії було м. Київ. При ДСУ діяла «Варта», яка згідно зі статутом визначалася як «спортивна референтура» і діяла у більшості областей України.

Під час підготовки IV зборів у партії стався розкол – утворилося дві групи. Одна підтримувала чинного голову партії В. Шлемка, друга – його заступника Р. Коваля. Наслідком розколу стало паралельне проведення двох IV зборів. 4–5 грудня 1993 р. у м. Дніпропетровську 75 делегатів від 15 областей України провели збори, які ухвалили зміни до програми та статуту партії, головою партії обрали Р. Коваля. У цей же час прихильники В. Шлемка (53 делегати) 4 грудня 1993 р. зібралися на збори у м. Києві і обрали його головою партії, звільнили Р. Коваля з посади заступника, а збір у м. Дніпропетровську визнали недійсним. Згодом внутріпартійний конфлікт було залагоджено. V збір відбувся 29–30 жовтня 1994 р. у м. Києві, головою ДСУ був обраний Р. Коваль. Під час виборів Президента України 1994 р. ДСУ підтримала кандидатуру П. Таланчука. VI збір (6 листопада 1997 р., м. Київ) затвердив зміни та доповнення до програми партії, також список кандидатів на посади народних депутатів Верховної Ради України від ДСУ на парламентських виборах 1998 р.

На виборах ДСУ разом із Соціал-Національною партією України виступила засновником *Виборчого блоку партій «Менше слів»*. До складу блоку увійшли також Всеукраїнський комітет оборони прав людини і Всеукраїнська асоціація багатодітних. Виборчий блок зареєстровано 18 грудня 1997 р. (постанова ЦВК № 74).

У багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі зареєстровано список виборчого блоку у складі 44 кандидатів, 43 – на день виборів, з них 7 – члени ДСУ. За результатами виборів виборчий блок набрав 0,16% голосів виборців. У одномандатних виборчих округах блок висунув 27 кандидатів у народні депутати України, з них 9 членів ДСУ, з яких жодного не було обрано народним депутатом України.

VII збір партії, що відбувся 15 травня 1999 р. у м. Києві, прийняв політичну заяву щодо підтримки кандидатури Є. Марчука на виборах Президента України. 10 червня 1999 р.

ДСУ підтримала створення Всеукраїнської політичної коаліції «Наш Президент – Євген Марчук!», до складу якої ввійшло 14 партій. У парламентських виборах 2002 р. ДСУ не брала участі. Декілька членів ДСУ стали депутатами міських, обласних та районних рад. Через програмні розходження та конкурентні мотиви ДСУ вступила у конфлікт із іншим націоналістичними об'єднаннями – передовсім УНА–УНСО.

Друкованим органом партії був часопис «Незборима нація».

У квітні 2003 р. Міністерство юстиції України здійснило перевірку ДСУ щодо дотримання вимог Закону України «Про політичні партії в Україні». Верховний Суд України 26 травня 2003 р. ухвалив рішення про анулювання реєстраційного свідоцтва партії. Згідно з цим рішенням Міністерство юстиції України своїм наказом № 56/5 від 9 червня 2003 р. скасувало запис про реєстрацію партії у Реєстрі об'єднань громадян. *О. Л., Д. В.*

Всеукраїнське політичне об'єднання «Єдина Родина» (ВПО «Єдина Родина») – політична партія, створена 20 лютого 1999 р. на Установчому з'їзді у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 30 квітня 1999 р. (реєстраційний номер 1169). З моменту створення незмінним головою партії є народний депутат Верховної Ради України III скликання *О. Ржавський.*

Центральні статутні органи – з'їзд, центральний комітет, політична рада, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи – голова партії, заступники голови партії.

Творення партійних структур на місцях відбувалося досить повільно: за два роки (на початок 2001 р.) ВПО «Єдина Родина» легалізувало лише 7 місцевих осередків – Автономної Республіки Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя. На жовтень 2003 р., за даними партії, обласні партійні організації діяли в усіх областях України, а загальна кількість членів партії досягла 18 946 чол.

У рік заснування партія, крім Установчого, провела ще один, I з'їзд (14 травня 1999 р.), та висунула свого очільника кандидатом у Президенти України (за результатами виборів набрав 0,37% голосів виборців). Загалом, проголосивши у своїй програмі «головним політичним завданням… побудову організованої і солідарної сили, яка зможе навести порядок, взяти на себе відповідальність за реформи в державі, сформувати новий державний апарат і контролювати його», ВПО «Єдина Родина» активно включилося у боротьбу за місця у владі. Так, у грудні 2001 р. партія провела II з'їзд, на якому було ухвалено рішення про створення передвиборчого блоку політичних партій для участі в парламентських виборах 2002 р. з робочою назвою «За Ющенка». До його складу, як зазначав в одному з інтерв'ю О. Ржавський, повинні увійти «всі партії, які підтримують блок «Наша Україна», але з якихось причин не увійшли до його складу». Таких партій у рішенні грудневого партійного з'їзду було названо 51. Показово, що серед цих партій були ті, які або вже брали участь в інших блоках, або були зареєстровані після 31 березня 2001 р. й участь яких у виборах обмежувалася законом.

У січні 2002 р. блок «За Ющенка!» був створений на міжпартійному з'їзді. Його учасниками, крім представників від ВПО «Єдина Родина», стали *Всеукраїнська Чорнобильська народна партія «За добробут і соціальний захист народу»*, Партія Вільних Селян і Підприємців України (нині – *Партія*

відродження села), *Слов'янська партія*. У свою чергу, учасники *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»* виступили з різкою критикою прагнень О. Ржавського (як творця «блоку-клону») і звинуватили його у порушенні прав інтелектуальної власності (використанні «бренда» В. Ющенка, представники якого у липні та грудні 2002 р. зверталися до Державного департаменту інтелектуальної власності з метою реєстрації кількох назв – «Блок Ющенка», «Віктор Ющенко», «В. Ющенко» та ін., щоб убезпечитися від використання імені В. Ющенка іншими політичними силами). За рішенням Верховного Суду України ЦВК двічі розглядала документи, подані для реєстрації блоком «За Ющенка!», однак визнала порушення порядку висування кандидатів від партій та блоків, який передбачений законом. Тож блок «За Ющенка!» не був внесений до виборчих списків. Після виборів не допущені до участі у них блоки та партії створили громадський комітет з визнання виборів недійсними. Його очільником став лідер ВПО «Єдина Родина» О. Ржавський. Діяльність комітету була нерезультативною. У липні того самого року очільник партії балотувався у одномандатному виборчому окрузі (№18), у якому проводилися повторні вибори, але за результатами голосування до парламенту знову не потрапив.

28 березня 2003 р. та 4 липня 2004 рр. ВПО «Єдина Родина» провело, відповідно, III та IV (позачерговий) з'їзди. На останньому партія знову висувала свого лідера кандидатом на пост Президента України, який проголосив у своїй програмі, що «Україні, як і будь-якій іншій родині, потрібний не Президент, а батько, вимогливий та справедливий». О. Ржавського підтримало лише 10 714 виборців (0,03%).

Навесні 2005 р., готуючись до наступних парламентських виборів, партія стала членом коаліції «Народний парламент», до якої у квітні, крім ВПО «Єдина Родина», ще входило 7 партій (у т. ч. *Всеукраїнська партія Миру та Єдності*, *Ліберально-демократична партія України*, *Партія «Національно-демократичне об'єднання «Україна»*, *Політична партія «Партія Правозахисту»*, *Українська національна асамблея*, *Політична партія «Союз анархістів України»* та *Українська Національна Консервативна партія*). Коаліція прийняла «План дій», спрямованих на усунення «несправедливості та неконституційності виборчого процесу, захисту прав українських громадян, недопущення порушення Конституції України». Зокрема, розробила проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів» та подала його до Верховної Ради України (який за №7428 у квітні 2005 р. був зареєстрований у парламенті) та звернулася до Президента В. Ющенка з пропозицією підтримати законодавчу ініціативу коаліції щодо скасування грошової застави та 3-відсоткового прохідного бар'єра під час виборів до Верховної Ради України 2006 р.

На парламентські вибори 2006 р. ВПО «Єдина Родина» йшло у складі *«Блоку Безпартійних «Сонце»*. Однак і ці вибори для партії виявилися невдалими – її представники до парламенту не потрапили.

Восени 2006 р. ВПО «Єдина Родина» було серед тих партій, які відгукнулися на пропозицію *Партії регіонів* і вирішили самоліквідуватися заради вступу до останньої. Тож 12 листопада 2006 р. VI з'їзд ВПО «Єдина Родина» прийняв рішення про саморозпуск партії. Однак згодом, пізніше ніж через рік, було проведено VII з'їзд

(8 грудня 2007 р.), який прийняв ухвалу щодо скасування рішення про ліквідацію партії. Процес ліквідації було припинено, відновлено повноваження керівних органів партії і, зокрема, повноваження очільника партії. Міністерство юстиції України внесло відповідні зміни у Реєстр політичних партій.

У 2008 р. ВПО «Єдина родина» і, зокрема, Київська міська організація партії заявила про себе на місцевих виборах у м. Києві, створивши на міжпартійній конференції київських міських організацій Політичної партії «Союзу анархістів України» та Слов'янської партії блок «Київський прорив». Але згодом організація ВПО «Єдина Родина» вийшла з блоку.

22–23 березня 2010 р. партія провела свій IX з'їзд, який більшістю голосів ухвалив рішення про підтримку у II турі президентських виборів В. Януковича. На сучасному етапі партія активністю у суспільно-політичному житті не вирізняється.

На кінець 2011 р. ВПО «Єдина родина» легалізувало діяльність 265 структурних утворень. *М. К.*

Вуйко Богдан Іванович (нар. 13.09. 1955, с. Морозовичі Старосамбірського р-ну Львівської обл.) – перший голова *Всеукраїнської козацької партії* (створ. 2008 р.). У 1974 р. закінчив Львівський технікум промислової автоматики, у 1978 р. – Ленінградське вище військово-політичне училище військ ППО, у 1988 р. – Військово-політичну академію ім. В.І. Леніна (м. Москва), у 1990 р. – Військову інженерну радіотехнічну академію ППО ім. Л. О. Говорова (м. Харків). Після служби у Збройних силах України, починаючи з 1997 р., очолював ряд підприємств. З 2000 р. – голова Севастопольської організації *Української Народної Партії,* у 2001 р. очолив «Фундацію ім. Т.Г. Шевченка» (м. Севастополь). Двічі балотувався до Верховної Ради України: у 2002 р. у складі *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»* (№179 у списку), у 2007 р. – у складі *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»* (№ 447 у списку). Упродовж 2005–2006 рр. – голова державної адміністрації Гагарінського р-ну м. Севастополя.

Генерал-лейтенант Всеукраїнської громадської організації «Українське Реєстрове Козацтво» (УРК), директор Інституту радників гетьмана УРК в АР Крим. *В. Я.*

В'ялов Павло Іванович (нар. 24.11.1956, с. Кринички Кіровського р-ну Кримської обл.) – засновник і перший керівник Ліберальної партії України (оновленої), з 2005 р. – *Політична партія Ліберальна Україна*. У 1986 р. закінчив Севастопольський приладобудівний інститут (інженер-механік), у 2000 р. – Харківський інститут економіки і права (спеціалізація – юрист-економіст). Упродовж 1974–1990 рр. працював за фахом на Феодосійському суднобудівному заводі «Море», у 1990–1999 рр. – на підприємствах різної форми власності. У 2002 р. став радником Прем'єр-міністра України (на громадських засадах). У 1995 р. вступив до *Ліберальної партії України* (ЛПУ), упродовж 1996–1997 рр. був членом виконкому партії, головою Кримської регіональної організації ЛПУ, лідером опозиційного крила партії. Кандидат у народні депутати Верховної Ради України IV скликання (як самовисуванець балотувався 2002 року у одномандатному виборчому окрузі №133 Миколаївської обл.); за резуль-

татами голосування здобув підтримку 9,48% виборців, що дало змогу посісти 3-тє місце серед 16 претендентів.

Президент Міжнародного благодійного фонду розвитку людини (з 1997 р.), голова Київського родовідного товариства (з 1999 р.), засновник Об'єднання Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, повних кавалерів Орденів Слави і членів їхніх сімей «Слава» (з 1999 р.), президент громадської організації «Всеукраїнська школа боксу «Зірки України» (з 2000 р.); Великий пріор ордена Св. Станіслава в Україні (з 1998 р.). Нагороджений орденом Св. Станіслава I ст. (1998 р.), орденом «Нагорода примирення» (Республіка Польща, 2000 р.), Почесною відзнакою Міжнародного фонду юристів України (2000 р.), Мальтійським Хрестом (Італійська Республіка, 2001 р.). Автор ряду монографій з історії шляхетсько-козацьких родин в Україні, історії ліберального руху. *В. Я.*

Г

Габер Микола Олександрович (нар. 29.10.1960, с. Великозименове Великомихайлівського р-ну Одеської обл.) – перший голова *Патріотичної партії України* (створ. 1998 р.).

У 1987 р. закінчив біологічний факультет Одеського державного університету ім. І. Мечникова. Упродовж 1988–1998 рр. працював науковим співробітником Інституту зоології АН УРСР. З 1989 р. – директор і головний редактор видавничої корпорації «Експрес-кур'єр». З 1998 р. – віце-президент Всеукраїнського об'єднання власників нерухомості і Всеукраїнського об'єднання власників житла; президент-координатор Міжнародного товариства «Птахи в радіаційно-забруднених біоценозах». У 1998–2002 рр. – народний депутат Верховної Ради України III скликання (за списком *Прогресивної соціалістичної партії України*). Член фракцій «Громада» та «Батьківщина».

У 1999 р. – кандидат у Президенти України. У I турі набрав 31 829 (0,12 %) голосів виборців (13-те місце серед 13 претендентів). У 2002 р. – кандидат у народні депутати України (виборчий округ № 201 у Черкаській обл.). Набрав 0,22 % голосів виборців (13-й серед 19 претендентів). У 2006 р. – кандидат у народні депутати України від *Блоку «Патріоти України»* (№ 1 у списку). *С. П.*

Гаврилюк Василь Васильович (нар. 1.07.1970, м. Воркута, РРФСР; нині – Російська Федерація) – перший голова *Політичної Партії «Третя Сила»* (створ. 2004 р.).

У 1991 р. закінчив Ярославське вище зенітно-ракетне артилерійське училище за фахом «Інженер з експлуатації радіотехнічних засобів»; у 2000 р. – Київський національний економічний університет (магістр економіки).

З 1992 р. розпочав підприємницьку діяльність, очолював ряд організацій. У 1998 р. був обраний депутатом Кременчуцької міської ради.

У вересні 2000 р. призначений генеральним директором Полтавського обласного дочірнього підприємства Державної акціонерної компанії «Хліб України». З 2001 р. – президент дієвої громадської організації полтавського регіону – Асоціації розвитку місцевого самоврядування «Наш дім – Кременчук». Наприкінці 2002 р. був обраний співголовою координаційної ради громадських об'єднань м. Кременчука.

Народний депутат України IV скликання (2002–2006 рр.) (обраний у одномандатному виборчому окрузі №147 (м. Кременчук). Перший заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України.

Упродовж 2008 р. – липня 2010 р. очолював групу підприємств «Рай Ленд». З липня 2010 р. – директор Департаменту розвитку та модернізації Державної податкової служби Державної податкової адміністрації України.

За плідну роботу у виборчому окрузі на Полтавщині був визнаний «Політиком 2002 року» у м. Кременчуці. Нагороджений орденом «Лицар Вітчизни», лицарською іменною шаблею та посвячений до «Лицарського легіону України». *Т. Б.*

Гажаман Василь Степанович (1949 р. н.) – один із трьох перших співголів *Всеукраїнської партії міжнаціонального порозуміння «Новий Світ»* (діяла у 2000 – 2003 рр.). До цього перебував у лавах *Української республіканської партії «Собор»*.

У 1998 р. балотувався у народні депутати України за списком *Виборчого блоку партій «Національний фронт»* (№70). На час виборів працював завідувачем відділу з національних та мовних питань Київської міської державної адміністрації, згодом – заступником голови секретаріату Товариства «Україна–Світ», головним консультантом з гуманітарних питань у Секретаріаті Президента України.

Вступив до *Української партії*, де впродовж лютого – серпня 2007 р. очолював центральну раду.

Під час проведення виборів Президента України у 2010 р. був довіреною особою кандидата на пост Президента Л. Супрун у 95-му територіальному виборчому окрузі.

Нині – директор Інституту етнополітики та конфліктології. *М. К.*

Гайдош Іштван Ференцович (нар. 05.05.1971, м. Берегове Закарпатської обл.) – перший (на кінець 2011 р. – чинний) голова *Демократичної партії угорців України* (створ. 2005 р.).

Закінчив Тульський політехнічний інститут (1988–1991 рр.) та Державний університет «Львівська політехніка» (1993–1995 рр.). Член СДПУ(о) з 1998 р. Народний депутат України, член фракції СДПУ(о) у Верховній Раді України III скликання. Обіймав посаду секретаря Комітету з прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин. З 2001 р. – заступник голови Форуму угорських громадських організацій Закарпаття, голова Демократичної спілки угорців України (з 2002 р.). Станом на 2011 р. очолює Берегівську міську раду Закарпатської області. Веде активну правозахисну діяльність. *А. К.*

Гацько Василь Миколайович (нар. 18.09.1982, смт. Южна Ломоватка м. Брянка Луганської обл.) – перший голова *Політичної партії «Демократичний альянс»* (створ. 2011 р.), обраний на Установчому з'їзді партії. Закінчив Київський національний економічний університет у 2004 р. У 2003 р.

працював головним спеціалістом-ревізором у Головному управлінні у справах сім'ї та молоді Київської міської державної адміністрації, у 2004 р. проходив стажування у Комітеті з питань фінансів та банківської діяльності Верховної Ради України. У період 2004–2010 рр. займався активною громадською діяльністю: очолював Вільну ініціативу «Студентська Хвиля», міський осередок «Всеукраїнської молодіжної громадської організації «Демократичний Альянс» (2005 р.), з 2005 р. до 2009 р. очолював Всеукраїнську громадську організацію «Демократичний Альянс» (обраний на ІІІ з'їзді Альянсу 17 грудня 2005 р. і переобраний у 2007 і 2009 рр.). З вересня 2011 р. – голова Політичної партії «Демократичний альянс». *А. З.*

Гедз Мар'яна Сергіївна (1986 р. н.) – перший голова *Політичної партії «Наш Дім»* (створ. 2008 р.). Має вищу освіту. На момент обрання – економіст ВАТ «Ерстебанку». *В. Я.*

Гекко Ігор Віталійович (Беркут І.В., нар. 19.08.1964, м. Сєвєродонецьк Луганської обл.) – засновник і перший голова *Політичної партії «Велика Україна»* (створ. 2006 р.).

У 1986 р. закінчив Московське вище загальновійськове командне училище імені Верховної Ради СРСР. У 1986–1987 рр. – командир розвідувального взводу (Центральна група військ). У 1987 р. служив командиром розвідвзводу та начальником розвідки батальйону у Демократичній Республіці Афганістан (нині – Ісламська Держава Афганістан). Згодом (1989–1991 рр.) – у Середньоазіатському військовому окрузі. У 1992 р. здобув фінансову освіту у США. Упродовж 1992–2006 рр. працював у фінансово-банківській сфері. З 2001 р. займається суспільно-політичною діяльністю. За інформацією ЗМІ, впродовж певного часу мав подвійне громадянство (України та Республіки Казахстан). У 2005 р. очолив Громадське патріотичне об'єднання «Родина–Восток». На час парламентських виборів 2006 р. – шеф-редактор газети «Любимый Город», член *Партії Свободи*, № 15 у списку «*Виборчого блоку «Євген Марчук – «Єдність!»*. З 15 вересня 2006 р. – голова центральної ради Політичної партії «Велика Україна».

Вважає, що «лише жорстка диктатура…просвічений авторитаризм», «тільки війна, пряма війна з українським парламентаризмом, що уособлює олігархічне правління, ревізія усіх економічних угод за останні 10 – 15 років, перереєстрація власників центральних телеканалів на національній території» дозволили б країні «почати розвертатися у бік людей». Розмірковуючи над перспективами «демократичної диктатури», торкається питання доцільності одночасної «посадки 15 міністрів», «15 прокурорів національного масштабу», «5 суддів Конституційного Суду», «розпуск усіх діючих партій» й заборони їхньої «діяльності на 24 місяці», «розпуск парламенту, зруйнування будинку Верховної Ради й облаштування на його місці меморіалу жертв демократії». *О. Р., М. К.*

Герелюк Василь Дмитрович – перший голова *Партії «Наш Дім Україна»* (створ. 2005 р.) – керівник підприємства ТОВ АВТОГАЛС. *С. П.*

Головіна Вікторія Вікторівна (1960 р.н.) – перший голова *Політичної партії «Партія захисту прав людини»* (створ. 2008 р.). *В. Я.*

Головко В. – перший голова *Політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Центр»* (створ. 1999 р.). *Т. Б.*

Голубов Дмитро Іванович (нар. 16.10.1983, м. Одеса) – засновник і перший голова *Інтернет партії України* (діяла у 2009–2011 рр.) та *Політичної партії «Інтернет партія України»* (створ. 2011 р.). Упродовж 2001–2007 рр. – студент економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. Мечникова. У 2005 р. впродовж 5,5 місяців перебував під слідством у зв'язку із звинуваченнями у хакерському зломі американських банківських систем. Був виправданий і звільнений Солом'янським судом м. Києва у зв'язку з відсутністю складу злочину. У 2008 р. зареєстрував громадську організацію «Інтернет Парламент», яка стала платформою для створення Інтернет партії України. Оскільки навесні 2011 р. реєстрацію партії було анульовано, Д. Голубов доклав зусиль до її повторної реєстрації Мін'юстом у серпні 2011 р. за назвою Політична партія «Інтернет партія України». *О. Р.*

Гордієнко Василь Васильович – перший голова Партії вільних селян України (створ. 1993 р.; нині – *Партія відродження села*). Активний діяч фермерського руху в Україні, у 1991 р. був обраний першим головою Асоціації фермерів України. У 1995 р. у зв'язку з незадовільним станом здоров'я залишив посаду керівника партії. *П. Г.-Н.*

Горобчук Віталій Юрійович – перший голова *Політичної партії «Робітнича партія України»* (створ. 2011 р.). На момент обрання – голова представництва міжнародного центру впровадження програм ЮНЕСКО в Італії. *Т. Б.*

Горькавий Сергій Кирилович (1956 р. н.) – перший голова *Політичної партії «Народна воля»* (створ. 2008 р.). На момент обрання – помічник народного депутата України, у подальшому – керівник Секретаріату Голови Верховної Ради України. *П. Г.-Н.*

Гошовська Валентина Андріївна (нар. 19.01.1949, с. Великі Кринки Глобинського р-ну Полтавської обл.) – перший голова *Партії «Солідарність жінок України»* (створ. 1999 р.).

У 1972 р. закінчила КДУ ім. Т. Шевченка. Упродовж 1972–1984 рр. – вчитель української мови та літератури, згодом – старший викладач кафедри української літератури Дрогобицького педагогічного інституту. У 1985–1994 рр. – секретар, другий секретар Балаклійського районного комітету Компартії України, перший заступник голови Балаклійської райдержадміністрації. З 1990 р. – доцент Харківського педагогічного університету ім. Г. Сковороди. У 1993–1997 рр. – професор Харківської академії внутрішніх справ. У 1996 р. закінчила Національну юридичну академію ім. Ярослава Мудрого (м. Харків).

1994–2002 рр. – народний депутат Верховної Ради України II та III скликань. 1994–1998 р. – член Комітету з питань науки та освіти Верховної Ради України, у 1998 р. – секретар Комітету у закордонних справах та зв'язках з країнами СНД. У 2000–2002 рр. – голова Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці, з 2002 р. – заступник секретаря Ради національної безпеки і оборони України.

З вересня 2003 р. до листопада 2004 р. – перший заступник міністра оборони України з гуманітарної політики та у зв'язках з Верховною Радою України. У 2005–2006 рр. – директор Центру перспективних соціальних досліджень Міністерства праці та соціальної політики і НАН України. З 2006 р. – директор Інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів Націо-

нальної академії державного управління при Президентові України, завідувач кафедри парламентаризму та політичного менеджменту.

Кандидат філологічних наук, доктор політичних наук, професор, почесний доктор та професор кількох університетів. Заслужений працівник народної освіти України. Нагороджена орденом Княгині Ольги III, II та I ст., Почесними грамотами Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, Всеукраїнською премією «Жінка III тисячоліття». *П. Г.-Н.*

Гречка Михайло Якович (нар. 14.02.1949, с. Мошни Черкаської обл.) – перший голова Української партії справедливості (згодом – *Українська партія Справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців /СВІЧА/, нині – Партія ветеранів Афганістану*). Обраний на Установчому з'їзді партії у грудні 1992 р.

Навчався на філологічному факультеті Дніпропетровського державного університету (1970–1972 рр.), у Московській вищій Червонопрапорній школі ім. Дзержинського (1972–1977 рр.). Працював у зовнішній розвідці (зокрема у країнах Азії та Європи). Упродовж 1979–1983 рр. перебував в Ісламській Республіці Афганістан. Згодом – заступник голови Української Спілки ветеранів Афганістану. З 1998 р. – керівник Центру «Євро-Азія – III тисячоліття». Балотувався до Верховної Ради України III скликання у одномандатному виборчому окрузі №201 як член Соціал-демократичної партії (об'єднаної) та у багатомандатному окрузі за списком СДПУ(о) (у списку №27).

Полковник запасу. Має державні нагороди. Автор книг: «Время разное, исход один» (2003 р.), «Вселенський цикл людського Буття» (2011 р.). Експерт «Ліги культури».

Роздумуючи над місією України, вважає, що «займаючи ключове місце в євразійському просторі, вона має стати цивілізаційним генератором-лідером гармонії європейського і азійського континентів в ім'я порятунку людства в майбутньому глобальному катаклізмі. Русь-Україна мусить відтворювати свої могутні комунікаційні зв'язки і вітальні напрямки свого життєвого руху і на Схід, і на Захід для конструктивної співпраці різних народів. І хоча будь-які об'єднання руйнують свободу, але єднання – заради виживання стане добре зрозумілим зусиллям України. Впроваджуючи таку новітню модель-ідею розвитку XXI століття, – її механізмом для двох частин світу може бути новітній подих «Шовкового шляху», – Україна повністю відтвориться й сама не як інструмент, а як проектант, не як об'єкт, а як геополітичний суб'єкт. А відтак – відчутним авторитетом у світі». *М. К.*

Гриньов Володимир Борисович (нар. 26.07.1945, с. Велика Трійця Курської обл., РРФСР; нині – Білгородська обл., Російська Федерація) – один із семи перших співголів *Партії демократичного відродження України* (діяла у 1990–1996 рр.); засновник та перший голова політичної *Партії «Міжрегіональний блок реформ»* (діяла у 1994–2002 рр.).

У 1968 р. закінчив з відзнакою Харківський політехнічний інститут. У 1972 р. захистив кандидатську, у 1981 р. – докторську дисертацію (доктор фізико-математичних наук).

Під час перебудови В. Гриньов розпочав активно займатися політикою. Був обраний співголовою обласної організації Народного Руху України у 1989 р. 30 березня 1990 р. балотувався до Верховної Ради УРСР від Індустріального (№ 369) виборчого округу.

За результатами голосування посів перше місце (серед 5 претендентів), однак не набрав більше 50% голосів. У ІІ турі здобув підтримку 53,49% виборців. 7 липня 1990 р. був обраний заступником Голови Верховної Ради УРСР і обіймав цю посаду до моменту добровільного виходу у відставку (29 червня 1993 р.). У 1990–1991 рр. був членом Демократичної платформи у КПРС, згодом – головою Партії демократичного відродження України (ПДВУ).

1 грудня 1991 р. брав участь у президентських виборах, здобув підтримку 1 329 758 чоловік (4,17%). У 1993 р. очолив міжнародний фонд «Ділова діаспора України».

На початку 1992 р. ініціював створення громадської організації «Нова Україна», яку й очолив.

27 березня 1994 р. балотувався у депутати Верховної Ради України від Індустріального виборчого округу (№ 369). У І турі не зміг набрати більше 50% голосів виборців. У ІІ турі (10 квітня 1994 р.) після зняття конкурентом своєї кандидатури В. Гриньов залишився єдиним кандидатом і здобув підтримку 75,64% виборців. Факт відсутності супротивника став підставою невизнання Верховною Радою України повноважень В. Гриньова.

У 1994 р. балотувався кандидатом у Президенти на дострокових президентських виборах (26 червня 1994 р.), однак зняв кандидатуру на користь Л. Кучми. Після перемоги Л. Кучми став радником Президента з питань регіональної політики. Депутат Харківської обласної ради.

У грудні 1997 р. МБР створив *Виборчий блок партій «СЛОн–Соціально-Ліберальне Об'єднання»*, виборчий список якого й очолив. На парламентських виборах 1998 р. він виступав і як кандидат від Донецької обл. у одномандатному окрузі. Проте і блок (набравши 0,90% голосів виборців), і В. Гриньов (здобувши 3,52% голосів виборців) вибори програли і до Верховної Ради України не пройшли.

У 1999–2001 рр. активно підтримував Прем'єр-міністра В. Ющенка та політику опозиціонерів. У парламентських виборах у березні 2002 р. брав участь як безпартійний кандидат від Донецької обл. Вибори програв, набравши лише 8,09% голосів виборців.

З 2000 р. – віце-президент МАУП з роботи з регіональними структурами.

Займається науковою, літературною та викладацькою діяльністю. *Т. Б.*

Громадянська партія «ПОРА» (ГП «ПОРА») почала своє функціонування як Політична партія ПОРА 12 січня 2005 р., коли у м. Києві відбувся її Установчий з'їзд. Партія була створена групою активістів громадянського руху «ПОРА!». Зареєстрована Міністерством юстиції України 23 березня 2005 р. (реєстраційний номер 127-п. п.). Голови партії: *В. Каськів* (березень 2005 р. – літо 2006 р.), Є. Золотарьов (жовтень 2006 р. – березень 2007 р.), В. Каськів (березень – серпень 2007 р.), Я. Годунок (серпень – вересень 2007 р.), В. Каськів (з вересня 2007 р.). Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ.

Утворилася як політична партія після офіційного припинення діяльності Громадянської кампанії «ПОРА» (діяла під час «помаранчевої революції» у 2004 р.). Через проблеми з доведенням автентичності зібраних підписів, необхідних для реєстрації, Міністерство юстиції України двічі відмовляло партії ГП «ПОРА» у реєстрації. Крім того, частина активістів громадянського руху «ПОРА!» (представників «чорної «ПОРИ», названої за кольорами агітаційних матеріалів) була проти створення політичної партії представниками «жовтої «ПОРИ».

20 квітня 2005 р. документи щодо реєстрації партії надійшли до Мін'юсту втретє. Партію було зареєстровано 1 червня 2005 р., що унеможливлювало (згідно із законодавством) її участь у виборах до Верховної Ради України, які мали відбутися у 2006 р. Судовий позов партії був задоволений, і Міністерство юстиції України на виконання рішення Печерського районного суду м. Києва від 29 червня 2005 р. прийняло рішення про реєстрацію Громадянської партії «ПОРА» датою 23 березня 2005 р. та внесло зміни до свідоцтва про реєстрацію ГП «ПОРА» від 1 червня 2005 р. у частині дати реєстрації, змінивши її на 23 березня 2005 р. (наказ Мін'юсту України № 79/5 від 1 серпня 2005 р.)

У своїй діяльності ГП «ПОРА» спиралася на громадянські цінності й ідеали, на яких має ґрунтуватися побудова новітньої України, зокрема ідеали Свободи, Демократії, Соборності, Законності, Європейськості та Громадянської гідності. Ці громадянські цінності зафіксовані у «Хартії цінностей Майдану», прийнятій на майдані Незалежності 22 серпня 2005 р.

Головною метою діяльності партії є сприяння реалізації в Україні принципу верховенства права, становленню громадянського суспільства та забезпечення національних інтересів України.

Головними завданнями партії є: сприяння поширенню в Україні цінностей демократичного суспільства та зміцненню інститутів правової держави; сприяння розвитку інститутів прямої демократії, піднесенню рівня політичної і правової культури громадян; проведення в Україні послідовних та прогресивних реформ у адміністративно-політичній, економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах життя суспільства, що спрямовані на реальне перетворення України у правову, соціальну, демократичну державу та її інтеграцію до Європейського співтовариства; участь у виробленні державної політики, формуванні органів влади, місцевого та регіонального самоврядування і представництво у їхньому складі; сприяння розробці та прийняттю ефективних законодавчих актів України, що відповідають та слугують досягненню мети створення та діяльності партії; сприяння підвищенню авторитету України на міжнародному рівні.

У виборах до Верховної Ради України у березні 2006 р. ГП «ПОРА» брала участь у блоці з *Партією «Реформи і порядок»* (лідер ГП «ПОРА» В. Каськів був третім у виборчому списку). Блок набрав 1,47% (373 478 голосів) і до Верховної Ради України не потрапив.

Влітку 2006 р., після програшу виборів, В. Каськів подав у відставку з посади голови партії. Новим головою політради партії 10 жовтня 2006 р. було обрано Є. Золотарьова, якого на початку березня 2007 р. змінив В. Каськів.

16 серпня 2007 р. новим головою політради було обрано Я. Годунка, який звинуватив В. Каськіва у зраді партійних інтересів задля особистих. 20 серпня 2007 р. на з'їзді партії головою партії було затверджено Я. Годунка. Збори прийняли рішення про вихід з блоку «НУ-НС» і про відкликання своїх кандидатів зі списку блоку, а натомість про самостійну участь у парламентських виборах 2007 р. У «НУ-НС» рішення ГП «ПОРА» назвали незаконним й звинуватили організаторів з'їзду у підробці партійної печатки. Попри це ЦВК зареєстрував Громадянську партію «ПОРА» як самостійного учасника виборчого процесу. 4 вересня 2007 р. Київський апеляційний суд у вищій інстанції скасував рішення ЦВК, чим задовольнив позов «НУ-НС». ЦВК (на виконання рішення

суду) повернув у виборчий список «НУ-НС» попередніх кандидатів від ГП «ПОРА» на чолі з В. Каськівим і зняв з реєстрації список прибічників Я. Годунка.

У позачергових виборах до Верховної Ради України 2007 р. партія взяла участь у складі *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»*, який набрав 14,15% (3 301 282 голосів) і створив у парламенті фракцію «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА» (72 депутати).

Надалі партія політичної активності не виявляла.

17 серпня 2010 р. на засіданні політради партії у м. Києві Громадянська партія «ПОРА» оголосила про самостійну участь у місцевих виборах і повномасштабне відновлення своєї діяльності. На виборах до місцевих органів влади 2010 р. партія здобула 210 мандатів сільських, селищних, міських голів. *О. Р., П. Г.-Н.*

«Громадянський блок ПОРА–ПРП» – виборчий блок політичних партій, створений для участі у виборах до Верховної Ради України та до місцевих органів влади 2006 р. Гасло блоку: «Пора будувати, діяти і жити!».

10 грудня 2005 р. на 2-му етапі XI з'їзду *Партії «Реформи і порядок»* було ухвалено рішення про створення виборчого блоку з *Громадянською партією «ПОРА»*. 19 грудня відбувся міжпартійний з'їзд «Громадянського блоку ПОРА–ПРП», який затвердив список кандидатів у народні депутати України, який нараховував 371 прізвище. До першої п'ятірки списку увійшли В. Кличко (безпартійний), В. Пинзеник (голова ПРП), В. Каськів (лідер ГП «ПОРА»), Т. Стецьків (заступник голови ПРП), Є. Золотарьов (заступник голови політвиконкому ГП «ПОРА»).

У виборчій програмі «Громадянський блок ПОРА – ПРП» проголошував себе політичною силою, яка послідовно відстоює ідеали свободи, громадянської гідності та самореалізації особистості як базові складові громадянського суспільства. Головною метою блоку було визначено сприяння розбудові громадянського суспільства в Україні шляхом докорінного реформування системи органів державної влади та налагодження механізму погодження інтересів усіх громадян України.

Блок виступив з низкою економічних ініціатив, які стосувалися фінансової амністії та легалізації капіталу, спрощеної системи оподаткування, стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, реформування системи соціального страхування, створення умов для ринкової економіки тощо. Серед пріоритетних завдань блоку у зовнішній політиці значилася міжнародна та європейська інтеграція, зокрема вступ до Європейського Союзу (ЄС) та Світової організації торгівлі (СОТ).

За підсумками парламентських виборів 2006 р. «Громадянський блок ПОРА – ПРП» здобув 373 478 (1,47%) голосів виборців, а отже, не подолав 3-відсоткового прохідного бар'єра до Верховної Ради України. Найбільшу підтримку блок здобув у Львівській (близько 5% голосів виборців), Івано-Франківській та Тернопільській областях (близько 3% голосів виборців), найменшу – у Донецькій, Луганській областях та у Криму (близько 0,2–0,3% голосів виборців).

За підсумками місцевих виборів 2006 р. представники блоку отримали мандати у місцевих радах, у Чернівецькій та Харківській обласних радах, у Київській міській раді (14 із 120 мандатів). *П. Г.-Н., О. Р.*

Гуренко Станіслав Іванович (нар. 01.05.1936, м. Іловайськ Донецької обл.) – перший секретар ЦК *Комуністичної партії України* (1990 р. – серпень 1991 р.), яка функціонувала впродовж 1918–1991 рр. та була зареєстрована Мін'юстом України у липні 1991 р.

Закінчив Київський політехнічний інститут (1958 р.). Захистив кандидатську дисертацію, кандидат економічних наук (1975 р.). З 1958 р. працював інженером-технологом, старшим інженером-конструктором, начальником лабораторії Донецького машинобудівного заводу ім. 15-річчя ЛКСМ України. З 1963 р. – старший викладач Донецького політехнічного інституту. У 1964 р. повернувся на Донецький машинобудівний завод на посаду заступника головного технолога, згодом став заступником головного інженера і головним інженером. Впродовж 1970–1976 рр. працював директором заводу; з 1976 р. – секретарем Донецького обкому Компартії України. З 1980 р. до серпня 1991 р. був секретарем, другим секретарем та першим секретарем ЦК Компартії України; з липня 1990 р. – член Політбюро ЦК КПРС.

Впродовж 1991–1998 рр. працював консультантом у НВК «Енергія», заступником директора у НВП «Бета-3», головним радником правління Укрінбанку; заступником гендиректора на СП «Наваско» (м. Київ). У липні 1999 р. – травні 2000 р. – член Ради НБУ.

Був депутатом Верховної Ради УРСР 10-го та 11-го скликань; народним депутатом СРСР (1989 – 1991 рр.); народним депутатом Верховної Ради України 12 (I) скликання від Іванківського виборчого округу №219 (Київська обл.), працював у Комісії з питань Чорнобильської катастрофи; народним депутатом Верховної Ради України III скликання від КПУ (№25 у списку), був головою (липень 1998 р. – лютий 2000 р.), а потім членом Комітету з питань економічної політики, управління народним господарством, власності та інвестицій; членом фракції КПУ (з травня 1998 р.); народним депутатом Верховної Ради України IV скликання від КПУ (№7 у списку, безпартійний).

Член Президії ЦК КПУ (червень 2003 р. – червень 2005 р.).

Нагороджений орденами Жовтневої революції й Трудового Червоного Прапора. *М. К.*

Гуцол Михайло Васильович (нар. 30.06.1951, с. Сокиряни Чернівецької обл.) – перший голова Екологічної партії України «Захист» (нині – *Зелена екологічна партія України «Райдуга»*). Обраний на Установчих зборах партії 6 лютого 2001 р.

Закінчив Харківський політехнічний інститут (нині – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут») та здобув спеціальність еколога. Упродовж 1998–2002 рр. – народний депутат Верховної Ради України III скликання. На час виборів – президент науково-виробничої фірми «Октава Сервіс ЛТД», член *Партії Зелених України*. Секретар Комітету з питань прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин. У 1999–2000 рр. – член фракції «Батьківщина», у 2000–2002 рр. – член фракції «Яблуко». У 2008 р. був кандидатом у мери м. Києва.

Отаман, генерал-лейтенант міжнародної громадської організації «Міжнародний Союз Козацтва». Переможець акції «Лідер народної довіри» у номінації «Лицар екологічного захисту» за організацію та проведення акції «Екологічний сад України».

Нагороджений орденами Різдва Христового Православної церкви України (2005 р.), святого Архистратига

Михаїла Апостольської православної церкви за віру і вірність (2006 р.), персональним орденом № 17 Міжнародної благодійної організації «World interfaith organization» за персональний внесок у розвиток соціального прогресу. *О. Р.*

Д

Давиденко Олександр Григорович (нар. 01.01.1957, м. Дніпродзержинськ Дніпропетровської обл.) – перший і незмінний голова *Української партії честі, боротьби з корупцією та організованою злочинністю* (створ. 2004 р.). У 1980 р. закінчив Дніпродзержинський індустріальний інститут, 1988 р. – Київську вищу школу МВС СРСР. Упродовж 1981–1998 рр. проходив службу у карному розшуку Дніпропетровської обл. (пройшов шлях від працівника спецкомендатури до заступника начальника Управління боротьби з організованою злочинністю УМВС України у Дніпропетровській обл.), у 1998–1999 рр. – заступник начальника підрозділу Національного бюро розслідувань України, у 1999–2000 рр. – помічник Прем'єр-міністра України. Підполковник міліції. Кандидат у народні депутати України Верховної Ради України V скликання. Ветеран МВС України, Президент Міжнародної асоціації офіцерів спеціальних підрозділів для боротьби з організованою злочинністю «Центр» (з 2000 р.) *В. Я.*

Даценко Валентина Юхимівна (нар. 26.11.1947, м. Ліда Гродненської обл., БРСР, нині – Республіка Білорусь) – перший і незмінний голова *Всеукраїнської партії жіночих ініціатив* (діяла у 1997–2003 рр.). У 1971 р. закінчила Дніпропетровський інститут інженерів залізничного транспорту. Упродовж 1971–1989 рр. працювала за фахом на підприємствах України та В'єтнаму. У 1990–1992 рр. – референт-консультант народного депутата України. Упродовж 1992–1998 рр. – генеральний директор МП «Брок Хаско», генеральний директор Українсько-американської промислово-торгової кампанії «Харлос», заступник голови правління з маркетингу ВАТ «Харківнафтопродукт» (м. Харків). Кандидат у народні депутати України Верховної Ради України III скликання (№1 у списку). У подальшому – директор компанії «ДДС – ПЛЮС» (м. Харків). *В. Я.*

Демократична партія угорців України (ДПУУ) створена 18 грудня 2004 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 24 березня 2005 р. (реєстраційне свідоцтво 117-п.п.). Центральні статутні органи партії: з'їзд, центральний комітет, політбюро. Місцезнаходження центральних статутних органів: м. Берегове Закарпатської області. Перший голова – *І. Гайдош*.

Партія, створена на базі Демократичної спілки угорців України, стала інтегрованим національним виразником інтересів угорців Закарпаття. Має

розгалужену систему організацій у Берегівському, Виноградівському, Свалявському, Мукачівському та Рахівському районах Закарпатської області. Загальна кількість організацій усіх рівнів становить 115 осередків.

Згідно зі статутно-програмними настановами основна мета діяльності партії – об'єднання угорців України, реалізація принципів представництва національних меншин у місцевих та центральних органах влади усіх рівнів, популяризація власної культурно-історичної спадщини серед угорців України.

ДПУУ брала участь у виборах до місцевих рад 2006 р. Під час президентських виборів 2010 р. підтримувала кандидата на пост Президента України В. Януковича. Брала участь у виборах до місцевих рад усіх рівнів 2010 р. та отримала 8 мандатів в обласній раді. Її підтримали 72,3% виборців у Берегівському районі та 23,8% – у Виноградівському районі. Лідер ДПУУ І. Гайдош за результатами виборів 2010 р. став головою Берегівської районної ради. *А. К.*

Демократична партія України (ДемПУ) створена 16 грудня 1990 р. на І (Установчому) з'їзді (м. Київ). Зареєстрована Міністерством юстиції України 28 червня 1991 р. (реєстраційний номер 94). На момент реєстрації членами партії були понад 3 тис. осіб.

Ініціатива щодо створення партії належала учасникам Великої ради Руху (Д. Павличку, І. Драчу), сесія якої проходила у березні 1990 р. у м. Хусті Закарпатської області. Теоретичні засади, на яких мала постати партія, були закріплені у «Маніфесті Демократичної партії України», автором якого став *Ю. Бадзьо* і який був оприлюднений на шпальтах газети «Літературна Україна» (31 травня 1990 р.). 22 вересня того самого року на засіданні оргкомітету та місцевого районного осередку, що проводилося у м. Теребовлі Тернопільської області, було проголошено про заснування партії, а її організаційне оформлення здійснилося на І (Установчому) з'їзді (15–16 грудня 1990 р.) у м. Києві за присутності 523 делегатів, які представляли 2763 членів партії. З'їзд заслухав звіт оргкомітету, доповіді «Про політичну ситуацію в Україні і роль у суспільному процесі ДПУ», «Ринок і державна незалежність України», «Програма і Статут ДПУ. Концепція демократизації суспільства». Учасники з'їзду говорили про «наступ реакції в особі Комуністичної партії на демократичні сили», гостро критикували комуністичну дійсність та висловилися за вихід України зі складу СРСР. У той же час не заперечувалася можливість співпраці з КПУ за умови її унезалежнення від КПРС. Щодо інших партій, то делегати з'їзду акцентували на ролі Української Республіканської партії (нині – *Політична партія Українська платформа «СОБОР»*) у здійсненні перетворень у країні, а також наголошували на необхідності зміцнення зв'язків із *Партією демократичного відродження України*, ідеї якої були суголосні ідеям ДемПУ. Розбіжності ж викликали питання ставлення до ОУН–УПА та входження новопосталої партії до Руху на правах асоціативного членства. Першому з цих питань було вирішено присвятити спеціальну конференцію, а питання щодо членства мало вирішуватися безпосередньо у регіонах.

З'їзд ухвалив «Програмові принципи партії», у яких, насамперед, окреслив систему пріоритетів – «особа – сім'я – нація – держава». Метою діяльності партії декларувалося досягнення державної незалежності України та побудова у ній «демократичного й гуманного суспільства». Були визначені

прагнення партії у політичній, економічній, культурній сферах життя держави, які відобразилися у відповідних структурних частинах програмового документа й називалися «Політична система. Держава. Право», «Права людини, права народу», «Культура. Освіта. Наука», «Економіка», «Соціальна політика», «Екологія», «Оборона і демілітаризація».

З'їзд затвердив статут партії, у якому було визначено «верховні органи» ДемПУ – з'їзд, національну раду, скарбничу, ревізійну, апеляційну комісії та секретаріат, а також голову національної ради та його заступників. Очільником партії з'їзд обрав Ю. Бадзя, за якого проголосувало 413 депутатів (за альтернативного претендента В. Яворівського – 63). Його заступниками стали Д. Павличко (народний депутат), В. Дончик (редактор журналу «Слово і час»), Ю. Цеков (старший науковий співробітник Інституту літератури АН УРСР), М. Швайка (заступник голови Комісії з питань економічних реформ), І. Ющук (професор Київського педагогічного інституту іноземних мов).

Партія з моменту свого утворення мала двох представників у Верховній Раді СРСР (В. Яворівського і Г. Петрука-Попика) та 22 у Верховній Раді України I скликання (1990 –1994 рр.), серед яких були такі народні депутати, як Р. Іваничук, П. Кислий, В. Шовкошитний, М. Швайка та ін.

5 березня 1991 р. президія національної ради прийняла «Заяву Демократичної партії України про референдум 17 березня 1991 року». У ній, наголосивши на незмінності партійної позиції щодо повної незалежності України як держави, національна рада закликала членів ДемПУ та усіх громадян України відповісти «ні» на запитання «союзного» бюлетеня та «так» на підтримку республіканського. ДемПУ стала ініціатором створення комітету «Референдум – суверенна Україна».

Згодом, після I (Установчого) з'їзду ДемПУ провела ще цілу низку партійних форумів, зокрема: II з'їзд – 12–13 грудня 1992 р.; III з'їзд – 10–11 грудня 1994 р.; IV з'їзд – 7–8 грудня 1996 р.; V (позачерговий) з'їзд – 28 жовтня 1997 р.; VI з'їзд – 30–31 травня (1-й етап) та 28 листопада (2-й етап) 1998 р. На II з'їзді було прийнято програму партії («за загальною редакцією першого голови ДемПУ Юрія Бадзя») та обрано главою партії В. Яворівського (очолював ДемПУ до березня 1999 р.). Керівництво В. Яворівського спричинило конфлікт у партійному середовищі та вихід із партії її засновників – Ю. Бадзя, Р. Іваничука, Д. Павличка, І. Драча, які пояснили свої дії відходом партії від національної ідеї та «людським фактором», особистістю В. Яворівського, який керувався «не інтересами справи, а інтересом власного становища у суспільстві».

Нова редакція програми та зміни й доповнення до статуту приймалися III та VI партійними з'їздами.

Восени 1998 р. ДемПУ разом із НРУ та ХДПУ ініціювала створення спілки партій «Єдність», метою якої проголошувалося створення єдиної партії: «Перший етап – створення політичного блоку; другий – утворення нової партії на фракційних засадах»; третій – переростання «в одну монолітну партію з опорою на більш структуровані місцеві організації».

Під час проведення VI з'їзду про себе заявила внутріпартійна опозиція – демплатформа. Її утворення до певної міри було наслідком невдалої участі партії у парламентських виборах 1998 р. Планувалося, що В. Яворівський стане почесним головою партії, а новим очільником – народний депутат

Г. Антоньєва. Але В. Яворівському вдалося зберегти своє лідерство. Втім, на VII (надзвичайному) з'їзді партії, який відбувся 27 березня 1999 р., було обрано нового главу ДемПу – Г. Антоньєву – та новий склад національної ради, яку очолив В. Шовкошитний. Крім того, на з'їзді у черговий раз були внесені зміни та доповнення до статуту партії, а також затверджено зміни до «Програми антикризових дій на 1999–2000 роки та найближчу перспективу», розробленої раніше.

VIII (позачерговий) з'їзд, що відбувся 29 травня 1999 р., розглядав питання співробітництва ДемПУ з Організацією Українських Націоналістів (нині – *Політична партія «Організація Українських Націоналістів»*), ухваливши відповідний меморандум. IX з'їзд (9 жовтня 1999 р.) був за характером надзвичайним. Основні його підсумки полягали у тому, що, крім змін, внесених до статуту та програми партії, виборів нового голови національної ради (Б. Шиби), було прийнято рішення про підтримку Л. Кучми на президентських виборах 1999 р. Відповідно до нього партія увійшла до блоку політичних партій «Наш вибір – Леонід Кучма!».

Згодом партія провела ще кілька з'їздів – X (15 грудня 2000 р.), XI (23 грудня 2001 р.), XII (5 жовтня 2002 р.), XIII (18 жовтня 2003 р.), на кожному з яких вносила зміни до статуту.

У 1998 та 2002 рр. ДемПУ брала участь у парламентських виборах, відповідно, спочатку у складі *Виборчого блоку партій «Блок Демократичних партій – НЕП (народовладдя, економіка, порядок)»*, а потім – *Виборчого блоку політичних партій «Демократична партія України – Партія «Демократичний Союз»*, але провести своїх представників до Верховної Ради України не вдавалося (окрім двох у одномандатних виборчих округах під час виборів 1998 р.). Втім, вибори до місцевих органів влади у 2002 р. для ДемПу були досить результативними: 1560 представників партії спромоглися обійняти місця в органах місцевого самоврядування.

Якщо невдача партії на парламентських виборах 1998 р. призвела до відставки з посади глави ДемПУ В. Яворівського, то поразка у 2002 р. зумовила не тільки зміцнення та кількісне зростання опонентів Г. Антоньєвої, але й чергові заяви (11 партійних організацій) про необхідність зміни керівництва партії.

Напередодні президентських виборів 2004 р. ДемПУ провела свій XIV з'їзд (липень 2004 р.) і прийняла рішення про підтримку кандидатури В. Януковича. Питанню підготовки до чергових парламентських виборів був присвячений XV з'їзд (18 грудня 2005 р.) партії, який прийняв рішення щодо входження у виборчий блок з такими партіями, як НДП, ХДПУ та ХЛПУ. Виборчий блок партій, що дістав назву *Блок НДП*, на виборах зазнав поразки. Але лідер ДемПУ, склавши із себе повноваження очільника партії та вийшовши з її рядів ще напередодні виборів, була обрана до Верховної Ради Автономної Республіки Крим як представник блоку політичних партій «За Януковича!». Спроба Г. Антоньєвої після виборів повернутися до лав ДемПУ та знову її очолити обернулася для партії черговою внутріпартійною кризою. Свідченням цього стали кілька наступних паралельних з'їздів партії. Так, спочатку 18 листопада 2006 р. на XVI (надзвичайний) з'їзд партії зібралися опоненти Г. Антоньєвої і обрали своїм лідером С. Казаченка. 3 березня та 13 квітня 2007 р. прибічники Г. Антоньєвої провели, відповідно, окремий XVI та XVII (надзвичайний) з'їзди. Ключовим питанням, що розглядалося на обох фо-

румах, було питання участі у дострокових парламентських виборах 2007 р. Невдала спроба створення коаліції правих сил змусила прибічників Г. Антоньєвої прийняти рішення про самостійну участь ДемПу у виборах. Відтак XVIII з'їзд (18 серпня 2007 р.) затвердив виборчий список кандидатів у народні депутати України.

XVII та XVIII з'їзди прихильниками С. Казаченка були проведені, відповідно, 26 квітня та 5 серпня 2007 р. На квітневому з'їзді було внесено зміни та доповнення до статуту та програми партії. У серпні було затверджено рішення про участь у дострокових виборах до Верховної Ради України у складі *Виборчого блоку Людмили Супрун – Український регіональний актив (УРА).*

Участь у виборах не принесла успіху ані прибічникам Г. Антоньєвої, ані прихильникам С. Казаченка. Поглиблення ж суперечностей між ними супроводжувалося судовими позовами та зверненнями до Міністерства юстиції України з питання легітимності з'їздів та обраних ними очільників. Мін'юст визнав легітимним главою ДемПУ С. Казаченка.

Згодом було проведено XIX (позачерговий) з'їзд (7 липня 2008 р.), на якому розглядалося питання можливості об'єднання демократичних сил країни у потужну єдину Демократичну партію України. Однак реалізувати задум не вдалося.

У червні 2011 р. з'їзд партії створив новий керівний орган організації – колегію. 3 жовтня Демократична партія України обрала головою колегії С. Костюк (на момент обрання працювала керівником з адміністративних питань у громадській організації «Київський міський центр «Правозахисник»).

Друковані органи партії – газета «Голос», «Вісник Демократично партії України». *М. К.*

Довгань Сергій Васильович (нар. 06.03.1952, с. Токарівка Бєлозерського р-ну Херсонської обл.) – перший голова (1992–2004 рр.) *Селянської партії України* (СелПУ; створ. 1992 р.). У 1974 р. закінчив Херсонський сільськогосподарський інститут ім. О. Цюрупи (агроном). Після закінчення інституту упровдовж 1974–1996 рр. працював у сільськогосподарській сфері Херсонської області на посадах агронома, головного агронома, був директором низки радгоспів.

Народний депутат Верховної Ради України II скликання, обраний у одномандатному виборчому окрузі № 400 Херсонської обл. Член Конституційної Комісії від Верховної Ради України (1994–1996 рр.), член Комітету з питань фінансів і банківської діяльності, керівник депутатської фракції СелПУ. Народний депутат Верховної Ради України III скликання, обраний за списком *Виборчого блоку Соціалістичної партії України та Селянської партії України «За правду, за народ, за Україну!»* (№2 у виборчому списку), член Комітету з питань фінансів і банківської діяльності, член фракції СПУ–СелПУ, керівник фракції СелПУ, уповноважений представник групи «Солідарність». Кандидат у народні депутати Верховної Ради України IV та V скликань від СелПУ. Упродовж 2003–2005 рр. (з перервами) – 1-й заступник міністра охорони навколишнього природного середовища України у зв'язках з Верховною Радою України, 1-й заступник міністра аграрної політики України у зв'язках з Верховною Радою України. У 2004 р. – голова Херсонської облдержадміністрації. Кандидат сільськогосподарських наук (1995 р.), доктор сільськогосподарських наук (2010 р.), заслужений працівник сільського господарства України (1998 р.), автор багатьох публікацій з

питань сільського господарства, агроекології та суспільних наук. *В. Я.*

Доній Олександр (Олесь) Сергійович (нар. 13.08.1969, м. Київ) – перший голова *Політичної партії «Молода Україна»*, обраний на з'їзді партії 16 квітня 1999 р.

У 1991 р. закінчив історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Кінець 80 – початок 90-х рр. – один з лідерів і організаторів студентського руху України. У 1989 р. – один з ініціаторів створення Української студентської спілки (УСС), у 1990–1991 рр. – голова Київської організації УСС, у 1991–1992 рр. – співголова УСС.

У жовтні 1990 р. організував та очолив акцію студентського протесту «Студентська революція на граніті», результатом якої стала, зокрема, відставка уряду В. Масола. Взимку 1991 р. був заарештований, але за підтримки громадських організацій кримінальну справу проти нього було припинено. У 1990–1991 рр. – заступник голови *Народного Руху України*, член центрального проводу НРУ.

У березні 1991 р. – кандидат у народні депутати Верховної Ради України у одномандатному виборчому окрузі № 6 (м. Київ), посів 2-ге місце серед 5 претендентів та до парламенту не пройшов. У 1994 р. був кандидатом у народні депутати Верховної Ради України у одномандатному виборчому окрузі № 218 (м. Київ), але зняв свою кандидатуру.

У 1994–1998 рр. – депутат Київської міської ради, у 1995–1998 рр. – заступник голови Комісії з гуманітарних питань. З 1996 р. – голова редколегії альманаху «Молода нація». У 1997–1998 рр. – голова Київської міської організації, член правління *Партії «Реформи і порядок»* (ПРП). З 1996 р. – голова об'єднання «Молода Україна». У 1996–1998 рр. – член правління Міжнародного фонду «Відродження». З 1997 р. – голова ради директорів Міжнародного благодійного фонду «Смолоскип», член президії Національної ради Конгресу української інтелігенції.

У 1998 р. – кандидат у народні депутати Верховної Ради України від ПРП (№ 7 у списку), за результатами виборів до парламенту не пройшов. На час виборів – заступник директора Центру політичного аналізу і прогнозування, член ПРП. З 1999 р. – член правління Міжнародного фонду соціальної адаптації. З липня 2000 р. – голова Центру екстремальної політики. З березня 2001 р. – член президії Громадського комітету опору «За правду».

У 2002 р. – кандидат у народні депутати Верховної Ради України в одномандатному виборчому окрузі № 214 (м. Київ), самовисуванець, посів 3-тє місце серед 27 претендентів та до парламенту не пройшов. На час виборів – голова ТОВ «Остання барикада», безпартійний. З 2003 р. – шеф-редактор часопису «Молода Україна». З 2004 р. – президент громадської організації «Центр досліджень політичних цінностей».

У 2006 р. був кандидатом у народні депутати Верховної Ради України від *Соціалістичної партії України* (№ 99 у списку), але за власним бажанням 6 лютого 2006 р. зняв свою кандидатуру. На час виборів: член СПУ.

З листопада 2007 р. – народний депутат Верховної Ради України VI скликання від *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»* (№ 37 у списку). На час виборів – безпартійний. Член фракції Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА». З грудня 2007 р. – член Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, з січня 2008 р. – голова підко-

мітету з питань гуманітарної освіти, науки та інформатизації Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти. Член груп з міжпарламентських зв'язків з Королівством Нідерланди, Королівством Данія, Арабською Республікою Єгипет, Російською Федерацією. У червні 2010 р. вступив до депутатської групи «За Україну!» В. Кириленка.

Автор кількох книг. *О. Р.*

Драченко Віктор Олександрович – перший голова *Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина»* (створ. 1999 р.). Був секретарем Дніпропетровського обкому КПУ. У 1999 р. – один з ініціаторів перетворення громадського об'єднання «Батьківщина» на політичну партію. У грудні 1999 р. склав повноваження голови партії на користь Ю. Тимошенко. Кандидат економічних наук (спеціальність «Економіка, організація та планування гірничої промисловості»). Очолював Кримську філію Національного університету ДПС України. *О. Р., Т. Б.*

Древицький Андрій Юрійович (1979 р. н.) – перший очільник *Політичної партії «Партія Народний порядок»* (створ. 2007 р.). Співзасновник громадської організації «Лідер» (1997 р., Донецька обл.), основною метою якої була «розбудова демократії та ліберального суспільства в Україні, а також європейська інтеграція, захист прав людини, міжнародні обміни та захист прав жінок».

Депутат місцевих рад IV та V скликань. У 2002 р. був обраний головою організаційного комітету зі створення Політичної партії «Партія Народний порядок». Організаційний процес тривав декілька років. У 2009 р. згідно з рішенням Установчого з'їзду очолив партію. *Т. Б.*

Дубас Сергій Михайлович (нар. 15.11.1967, с. Тетерівське Іванківського р-ну Київської обл.) – перший голова *Зеленої партії України* (реєстраційний номер 1360; створ. 2000 р.).

Упродовж 1983–1987 рр. був учнем Київського технікуму радіоелектронного приладобудування; працював регулювальником радіоапаратури на заводі «Карат». Проходив службу у Збройних силах СРСР (1987–1989 рр.). Впродовж 1990–1996 рр. працював на підприємствах різної форми власності. Закінчив Київський національний економічний університет (1997 р.), інженер-економіст. У 1996 – 1999 рр. був заступником голови правління Київського акціонерного товариства «Обрій Інк». 1999–2000 рр. – заступник директора Державного інституту з проектування засобів та споруд зв'язку «Діпрозв'язок» (м. Київ, з 2000 р. – Відкрите акціонерне товариство «Український інститут з проектування засобів та споруд зв'язку»).

Був членом *Партії Зелених України*. За списком ПЗУ брав участь у виборах до Верховної Ради України III скликання (№28 у списку). Після розколу у ПЗУ вийшов з її рядів та створив Зелену партію України (очолював до 2007 р.). *М. К.*

Дьяченко Віталій Миколайович (1953 р. н.) – один із засновників та перший голова *Української партії зелених,* обраний Установчими зборами партії 24 грудня 2000 р. На момент обрання – генеральний директор ПП «Холден». *О. Л.*

Е

Екологічна партія України (ЕПУ) діяла упродовж 2000–2003 рр. Ініціаторами створення партії були *М. Яковчу*к, О. Тіп'явко, Ю. Гончаренко. Установчий з'їзд, у роботі якого взяли участь 53 делегати із 16 областей, відбувся 4 листопада 2000 р. З'їзд затвердив статут партії та обрав керівні органи. Головою ЕПУ було обрано М. Яковчука. Зареєстрована Міністерством юстиції України 21 березня 2001 р. (реєстраційний номер 1597).

Партія була створена громадянами, об'єднаними ідеєю гарантування для кожної людини права на життя в екологічно безпечному середовищі. Відповідно до програми ЕПУ наголошувала на першочерговості вирішення екологічних завдань перед ідеологічними і політичними. Проголошення незалежної, демократичної держави України розглядалося початком процесу здобуття українським народом реальної свободи. У статуті ЕПУ зазначила, що вона є політичною партією, що сприяє розбудові України як незалежної, суверенної держави на засадах демократії та гуманізму.

IV позачерговий з'їзд (7 лютого 2002 р.) затвердив зміни і доповнення до статуту. Мін'юст взяв їх до відома. Упродовж своєї діяльності партія не виявляла активності. У квітні 2003 р. Міністерство юстиції України здійснило перевірку ЕПУ щодо дотримання вимог Закону України «Про політичні партії в Україні», за результатами якої 6 травня 2003 р. звернулося до Верховного Суду України із заявою про анулювання реєстраційного свідоцтва партії. Верховний Суд України 30 травня 2003 р. ухвалив відповідне рішення, керуючись яким Міністерство юстиції України наказом № 54/5 від 9 червня 2003 р. скасувало запис про реєстрацію партії у Реєстрі об'єднань громадян. *Т. Б.*

Є

Єгудін Володимир Ілліч (08.06. 1944, Крим – 11.01.2011, м. Сімферополь) – один із трьох перших співголів Партії економічного відродження Криму після її створення у 1992 р. (згодом – *Партія економічного відродження*; діяла у 1992 – 2003 рр.). Закінчив Кримський сільськогосподарський інститут ім. М. І. Калініна. Працював головним виноробом колгоспу «Дружба народів» (Красногвардійський р-н, квітень 1966 р.); з червня 1970 р. –

директором колгоспу «Урожайний» (Сімферопольський р-н), згодом – колгоспу «Гвардійський». У 1986 р. став заступником голови обласного агропромислового комплексу – начальника об'єднання «Кримплодоовощгосп».

У 1990 р. був обраний депутатом Кримської обласної Ради. З вересня 1993 р. – міністр сільського господарства і продовольства Криму. Народний депутат Верховної Ради України II скликання. Обраний у виборчому окрузі №39, Автономна Республіка Крим. Працював у Комісії Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, з січня 1995 р. – у Комісії з питань агропромислового комплексу, земельних ресурсів та соціального розвитку села – був головою підкомісії з питань приватизації. Балотувався до Верховної Ради України III скликання в одномандатному виборчому окрузі № 8 (самовисування) та багатомандатному виборчому окрузі у складі *Виборчого блоку партій «Блок Демократичних партій – НЕП (народовладдя, економіка, порядок)»* (№9 у списку). За результатами голосування мандата народного депутата не отримав.

З 2000 р. очолював податкову інспекцію м. Сімферополя. У червні 2002 р. був призначений на посаду заступника голови Державної податкової адміністрації в АР Крим.

У 1997 р. удостоєний почесного звання «Заслужений працівник сільського господарства України». *М. К.*

Єдиний Центр – політична партія, створена 25 квітня 1999 р. на Установчому з'їзді партії (18–25 квітня 1999 р., м. Київ) за назвою Партія Приватної Власності. *З*ареєстрована Міністерством юстиції України 24 вересня 1999 р. (реєстраційний номер 1228). Перший голова партії – *М. Швирид*.

Метою діяльності партія проголосила «подолання кризи і перетворення України в цивілізовану, економічно розвинену та демократичну державу з високим рівнем життя та добробуту кожного громадянина і всього суспільства». Стверджуючи, що «в Україні повинен бути господар», програма партії проголосила необхідність доведення частки приватної власності у державі до 50% і більше. З погляду партії, відродження економіки в Україні могло початися «за умови стимулювання виробництва в малих і середніх підприємствах», але для цього необхідною була «чітка законодавча база», «єдиний податковий кодекс і гарантії його незмінності» щонайменше впродовж десяти років, «стимулюючі податки» (15–20% від прибутку), рівні умови для всіх суб'єктів господарювання, спрощення системи реєстрації суб'єктів господарювання тощо.

Обстоюючи ідею приватної власності на землю, партія зазначала, що «майбутнє сільського господарства в Україні – за фермерством». Твердячи, що «болючим місцем у суспільстві стає соціальна сфера», партійна програма вказувала на необхідність зміни ситуації, «щоб наші пенсіонери отримували гідну пенсію, а вчителі, лікарі, військовослужбовці та інші бюджетники – високу зарплату», у зв'язку з чим необхідним було створення відповідних умов для вітчизняного товаровиробника.

Центральні статутні органи партії: з'їзд, виконавчий комітет, партійна рада, секретаріат, ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, заступники голови партії, голова секретаріату.

На президентських виборах 1999 р. партія підтримувала кандидатуру Л. Кучми.

У 1999–2008 рр. партія провела ще 6 з'їздів: І (позачерговий) з'їзд відбувся 8 липня 1999 р. (м. Київ); ІІ з'їзд – 21 жовтня 2000 р. (м. Київ); ІІІ з'їзд – 28 грудня 2001 р. (м. Київ); IV з'їзд – 1 грудня 2005 р. (м. Київ); V (позачерговий) з'їзд – 1 березня 2008 р. (м. Київ); 1-й етап VI з'їзду – 20 березня 2008 р. (м. Київ); 2-й етап VI з'їзду – 28 березня 2008 р. (м. Київ).

Під час проведення з'їздів партія регулярно вносила поправки до статуту. Одним із ключових питань ІІІ з'їзду (2001 р.) стало питання участі у парламентських виборах 2002 р.: було вирішено взяти участь у виборах у складі *Виборчого блоку політичних партій «Команда Озимого Покоління»*. Новий очільник партії В. Гуржос (голова Спостережної ради ВАТ «ГАЛАКТОН», голова Спостережної ради ВАТ «Тернопільвтормет», голова Спостережної ради Української асоціації вторинних металів, радник міністра економіки України, заступник голови ради підприємців при Кабінеті Міністрів України; з грудня 2006 р. – заступник голови Київської обласної державної адміністрації; з січня 2008 – заступник міністра транспорту та зв'язку), обраний з'їздом, заявив, що «приватні власники, підприємці – це сьогодні рушійна сила розвитку вітчизняної економіки. На жаль, ні про яку законодавчу підтримку цього активного творчого прошарку говорити не можна. У державі, яка задекларувала пріоритет приватної власності, права приватного власника найчастіше утискуються. Ці обставини диктують необхідність просування в політику приватного власника, підприємця, інтереси якого повинні бути представлені на всіх рівнях влади аж до Верховної Ради». Але за результатами голосування партії не вдалося стати парламентською.

Особливістю наступних з'їздів було те, що партія продовжувала процес зміни лідера. Так, уже на IV з'їзді В. Гуржос подав заяву про відставку, тож повноваження голови партії отримала С. Юлдашева. Але вже на наступному партійному форумі головою було обрано А. Шибіка (у 2006 р. став помічником народного депутата Верховної Ради України V скликання В. Волги). Кардинальні зміни у партії сталися через 3–4 тижні на VI з'їзді: на 1-му його етапі було змінено назву партії на Єдиний Центр, а на 2-му етапі – очільника: новим головою став І. Кріль (народний депутат, член парламентської фракції «Наша Україна–Народна Самооборона»). До президії партії увійшла низка нових членів Єдиного Центру – народні депутати України О. Білозір, Л. Оробець, М. Полянчич, В. Тополов, В. Петьовка (які 19 лютого заявили про свій вихід із Політичної партії «Народний Союз Наша Україна»; нині – *Політична партія «Наша Україна»*), а також голова Херсонської облдержадміністрації Б. Сіленков і заступник голови Фонду розвитку громадянського суспільства Л. Таран.

За даними ЗМІ, на початковому етапі функціонування Партії Приватної Власності її чисельність швидко досягла майже 120 тис. чол., партійні структурні підрозділи були створені в усіх регіонах України, крім Рівненської та Полтавської областей, але на березень 2008 р., коли партія пережила трансформацію в Єдиний Центр, ситуація стала принципово іншою: партійна структура значно деградувала. Однак це не бентежило людей, які прийшли до керівництва партією, що мала тогочасною метою, за словами О. Білозір, забезпечення реалізації «тих ціннісних завдань, з якими прийшов до влади Віктор Ющенко».

12 липня 2008 р. відбувся VII з'їзд партії, що був задекларований як II з'їзд Єдиного Центру. Фактично розпочала функціонувати нова партія, яка своїм способом відмежувалася від Партії Приватної Власності, прийнявши на з'їзді політичну платформу, нову редакцію статуту. Головою партії знову було обрано І. Кріля. Членом президії – В. Балогу, главу Секретаріату Президента України (15 вересня 2006 р. – 22 травня 2009 р.), що дозволило опонентам Єдиного Центру розглядати партію як «адмінресурс».

Політична платформа партії акцентувала думку про те, що «кризові процеси», які спостерігалися у країні, вимагали згуртування, що Україна має стати «демократичною, правовою і соціальною державою з розвиненим громадянським суспільством» або вона перетвориться на «постачальника дешевої робочої сили». Попри те, що Україна має неабиякий потенціал, люди, з погляду партії, не відчувають економічних «успіхів», про які говорять політики, та змушені шукати «кращого життя за межами Батьківщини»; корупція «роз'їдає суспільство», а «село, медицина, освіта, культура, армія та комунальне господарство перебувають у стані занепаду». Причиною негараздів у документі названа «відсутність згуртованої, патріотично налаштованої та прагматичної національної еліти». Стверджуючи, що національна ідея має бути об'єднавчою, партія запропонувала свою «об'єднавчу ідеологію» – ідеологію єдиноцентризму», суть якої – єднання, патріотизм, правда та прагматизм.

Партія проголосила своєю стратегічною метою піднесення рівня життя в Україні до європейських стандартів; забезпечення стабільності та впевненості у майбутньому для всіх громадян; демократичний розвиток України та її соборність; розвиток економіки на основі «економіки знань»; формування потужного середнього класу; надання «поштовху громадянам України до об'єднання в політичну націю нового формату – націю інтелектуальну, культурну та підприємливу – націю-лідера».

14 серпня 2010 р. за присутності 343 делегатів відбувся III з'їзд партії. Виступаючи на форумі, І. Кріль наголошував: «Наша партія одна з найбільш розгалужених в Україні. Ми на другому місці по структурованості після Партії регіонів. У нас 100 000 членів». Як вказувалося на з'їзді, партія, готуючись до місцевих виборів, розробила виборчу стратегію, ключовою ідеєю якої була ідея про те, що партія буде будувати «якісну Україну». А це означало, що «в Україні влада не заважатиме жити людям, будуватиме соціальну Україну з якісною безкоштовною медициною та іншими гарантіями для людей».

За даними ЗМІ, на з'їзді, замість одноосібного лідерства, було запроваджено «колегію лідерів партії» у складі 10 чол. – В. Балоги, І. Кріля, В. Тополова, І. Попова, В. Петьовки, Л. Оробець, К. Кулікова, В. Карасьова, В. Бондаря, Р. Валіхновського. Передбачалося, що колегія лідерів готуватиме рішення, які прийматиме президія партії.

За результатами виборів депутатів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, селищних, сільських рад у 2010 р. від Єдиного Центру було обрано 303 чол., а також 90 чол. – сільськими, селищними та міськими головами. *М. К.*

Єжов Олександр Юрійович (1951 р. н.) – перший (на кінець 2011 р. – чинний) голова *Прогресивно-Демократичної Партії України*, обраний Установчим з'їздом партії (3 лютого 2008 р.).

На момент обрання працював учителем інформатики Іванківського навчально-виховного об'єднання (с. Іванків Бориспільського р-ну Київської обл.). *М. К.*

Ємець Олександр Іванович (01.01. 1959, с. Велика Медведівка Хмельницької обл. – 28.01.2001, с. Мар'янівка Дніпропетровської обл.) – один із семи перших співголів *Партії демократичного відродження України* (діяла у 1990–1996 рр.).

У 1981 р. закінчив філософський факультет КДУ ім. Т. Г. Шевченка (спеціальність – психолог), Київську вищу школу МВС СРСР імені Ф.Е. Дзержинського.

З 1981 р. – вихователь неповнолітніх правопорушників, згодом – науковий співробітник Київської вищої школи МВС СРСР. 1992 р. – голова колегії з питань правової політики Державної думи України; державний радник України з питань правової політики; радник Президента з політико-правових питань. 1993 р. – міністр України у справах національностей та міграції. Листопад 1994 р. – червень 1996 р. – член Конституційної комісії від Президента України, голова секції з проблематики виконавчої влади. 1996 р. – віце-прем'єр-міністр України з політико-правових питань. Лютий 1997 р. – вересень 1998 р. – радник Президента України з політико-правових питань, секретар Політради при Президенті, згодом – позаштатний радник Президента з політико-правових питань.

Був членом КПРС, згодом – ПДВУ, пізніше – членом *Народно-Демократичної партії* (НДП), головою її політвиконкому і політради. Народний депутат Верховної Ради України I (входив до Народної ради, фракції «Нова Україна», був членом та головою Комісії Верховної Ради України з прав людини), II та III скликань. У 1998 р. до парламенту обирався за партійним списком НДП. Був членом Комітету з питань будівництва, транспорту і зв'язку (з липня 1998 р.). Крім того, з 1998 р. був членом Комітету з питань бюджету ПАРЕ. Впродовж травня 1998 р. – червня 1999 р. був заступником голови фракції НДП, з червня 1999 р. – уповноваженим представником, заступником голови фракції *Партії «Реформи і порядок»* – «Реформи-конгрес».

Активну парламентську та громадську діяльність зупинила трагічна смерть в автомобільній катастрофі 28 січня 2001 р. *Т. Б.*

Єремєєв Олександр Миколайович (1979 р. н.) – перший (наприкінці 2011 р. – чинний) голова *Політичної партії «ЗАХИСТ»*, обраний Установчим з'їздом партії (2 жовтня 2008 р.). Працював юрисконсультом ГП «Державний реєстр системи сертифікацій». *М. К.*

Єрмаков Владислав Кузьмич (1941 р. н.) – один із трьох перших співголів Української партії шанувальників пива (згодом – *Партія Підтримки Вітчизняного Виробника*; діяла у 1992 –2002 рр.). На момент обрання – голова Державного комітету України у справах захисту споживачів. *В. Я.*

Єрмоленко Станіслав Олександрович (1979 р. н.) – перший голова *Політичної партії «Захист місцевих інтересів народу»,* обраний Установчим з'їздом партії 1 червня 2007 р. На момент обрання – безробітний. *О. Л.*

Єршов Леонід Іванович (нар. 18.06.1943, Орловська обл., РРФСР; нині – Російська Федерація) – один із засновників і перший голова (11 квітня 1993 р. – 17 листопада 2001 р.) *Партії національного врятування України* (діяла у 1993–2003 рр.).

У 1962–1965 рр. служив у Збройних силах СРСР. У 1966–1971 рр. навчався на юридичному факультеті Далекосхідного державного університету. У 1971–1975 рр. – слідчий міського відділу міліції м. Миколаївськ-на-Амурі Хабаровського краю (нині – Російська Федерація). З 1975 р. – член Дніпропетровської обласної колегії адвокатів. У 1977–1993 рр. завідував Межевською районною юридичною консультацією (Дніпропетровська обл.). *О. Л.*

Єрьоменко Володимир Миколайович (нар. 31.01.1956, м. Красний Луч Луганської обл.) – перший очільник *Політичної партії «Праведність»*, обраний на Установчому з'їзді партії 25 жовтня 2008 р. За фахом – гірничий інженер. Нині – пенсіонер. Автор книги «Бог, політика і ми». *П. Г.-Н.*

Ж

Жарков Володимир Олександрович (нар. 17.06.1977, м. Київ) – перший голова *Політичної партії «Політичне об'єднання «Пряма дія»* (створ. 2005 р.).

У 1994–2001 рр. навчався у НТУУ «КПІ», за фахом – «інженер-енергетик». З 1997 р. – інструктор-референт у ТОВ «Такт». З 1997 р. працював охоронцем в охоронній фірмі «Пересвіт»; 2001–2003 р. – помічник голови правління «УкрАзіаБуд»; з 2003 р. – у ПП «Пересвіт» на посаді заступника директора з комерційної безпеки та керівника служби безпеки ТОВ «Укрінвестбуд»; упродовж 2004–2006 рр. – виконавчий директор громадської організації «Київський осередок Всеукраїнської федерації фрі-файт та контактних єдиноборств»; 2006 р. – обраний депутатом селищної ради (смт. Коцюбинське). У 2006 р. – помічник народного депутата П. Симоненка. 2006–2007 рр. – голова правління СК «УкрАзіаБуд». *Т. Б.*

Жебрівський Павло Іванович (нар. 21.03.1962, с. Немиринці Ружинського р-ну Житомирської обл.) – засновник та голова *Політичної партії «Українська платформа»* (створ. 2009 р.).

У 1989 р. закінчив юридичний факультет КДУ ім. Т.Г. Шевченка. Упродовж 1983–1991 рр. служив в органах МВС. У період 1991–2002 рр. займався підприємницькою діяльністю, був головою Спостережної ради ЗАТ «Бердичів-холод», головою правління ВАТ «Мар'янівський склозавод».

У 2002–2005 рр. – народний депутат Верховної Ради України IV скликання, член фракції «Наша Україна», заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань охорони здоров'я, материнства та дитинства. Упродовж лютого 2005 р. – грудня 2005 р. – голова Житомирської обласної державної адміністрації.

У 2006–2007 рр. – народний депутат Верховної Ради України V скликання від *Блоку «НАША УКРАЇНА»* (№49 у списку), перший заступник голови, голова підкомітету державного боргу, запозичень, інвестиційних проектів Комітету з питань бюджету, член фракції Блоку «Наша Україна».

У 2006–2007 рр. – народний депутат Верховної Ради України VI скликання від *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»* (№67 у списку). Упродовж 2007–2009 рр. – член Комітету Верховної Ради України з питань бюджету, голова підкомітету з питань видатків державного бюджету, член Постійної делегації у Парламентській асамблеї Організації з безпеки та співробітництва в Європі, член тимчасових слідчих та спеціальних комісій. У березні 2009 р. ініціював створення *Політичної партії «Українська платформа».* *С. П.*

«Жінки за майбутнє» Всеукраїнське політичне об'єднання – політична партія, створена 4 березня 2001 р. на Установчому з'їзді у м. Києві як Жіноча Демократична партія. Зареєстрована Міністерством юстиції України 30 березня 2001 р. (реєстраційний номер 1606). Центральні статутні органи – з'їзд, центральне правління, центральний виконком. Перший голова – *І. Білоусова.*

Згідно зі статутом головною метою діяльності партії було сприяння забезпеченню гідного рівня життя та добробуту громадян України. Головні завдання – забезпечення свободи кожного громадянина України, що мала базуватися на економічному розвитку суспільства; побудова «цивілізованої економічної системи», яка спрямована на забезпечення інтересів громадян; створення умов для «повернення людям впевненості у завтрашньому дні».

На І з'їзді 18 травня 2001 р. назву партії було змінено на «Жінки за майбутнє» Всеукраїнське політичне об'єднання та внесено зміни до статуту. Головою партії обрали В. Довженко.

Члени партії «Жінки за майбутнє» Всеукраїнське політичне об'єднання проголосили, що об'єднують громадян України незалежно від статі, національності, соціального стану та віросповідання навколо ідеї розбудови правової держави, в якій основною цінністю є людина.

Станом на січень 2002 р. партія нараховувала понад 300 тис. членів, які були об'єднані у більш ніж 2 тис. первинних організаціях. Понад 30 тис. членів об'єднання становили чоловіки. Зібравшись на ІІ з'їзд (12 січня 2002 р.), члени об'єднання затвердили передвиборчу програму та список кандидатів у народні депутати України. Згідно з програмою, партія виступала за Україну як соціальну, демократичну державу, що забезпечує своїм громадянам належний рівень життя. Метою проголошувалося суспільство, у якому поважають та підтримують жінку-матір, визнають жінку-професіонала та цінують нарівні з чоловіком її працю; країна, де не принижується гідність чоловіків та створюються умови для реалізації прав дітей і молоді; де є рівні права та можливості для жінок і чоловіків. У програмі закріплювалися ідеї доступності медичних послуг для кожної людини та підвищення їхньої якості через введення медичного страхування та запровадження медичних програм; гарантованого соціального захисту ветеранів війни та праці, пенсіонерів, інвалідів; підвищення соціального статусу людей поважного віку.

IV з'їзд партії (3 квітня 2004 р.) затвердив нову редакцію політичної програми та новий склад центральних органів. У зв'язку з підготовкою до виборів Президента та парламенту, у яких «Жінки за майбутнє» Всеукраїнське політичне об'єднання планували брати участь, у центральне правління обрали на 3 особи більше, ніж раніше, – 19. Головою партії переобрали В. Довженко.

У липні 2004 р. на черговому з'їзді було прийнято рішення про створення

всеукраїнського передвиборчого об'єднання жіночих громадських організацій «За добробут і порядок» і про підтримку кандидатури В. Януковича на президентських виборах.

«Жінки за майбутнє» Всеукраїнське політичне об'єднання брало участь у виборах до місцевих органів влади 2010 р. 8 тис. представників партії було обрано депутатами місцевих рад. *Т. Б.*

Жіноча народна партія (об'єднана) діяла у 1998–2003 рр. Установчий з'їзд відбувся 22 серпня 1998 р. у м. Дніпропетровську. Делегати представляли 19 регіонів країни. Більшість з них були колишніми членами *Партії «Жінки України»* та *Всеукраїнської партії жіночих ініціатив.* На з'їзді було заявлено про пропрезидентську орієнтацію партії («Президент – це батько, а кожна мати вчить своїх дітей поважати батька»). З'їзд прийняв програмні документи, обрав керівні органи партії та голову – *Н. Лаврентьєву*. Зареєстрована Міністерством юстиції України 28 вересня 1998 р. (реєстраційний номер 1068).

Центральні статутні органи партії – з'їзд, рада, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи – голова партії, заступники голови партії.

Прагнучи до подолання гендерної нерівності, партія проголосила метою своєї діяльності сприяння формуванню і вираженню політичної волі жінок, заохочення їх політичної активності, залучення до розбудови громадянського суспільства та до органів влади. У програмі партії зазначалося, що «успішна політика» повинна спиратися на громадянську злагоду в суспільстві, національну безпеку, конституційність влади. Програма обстоювала тезу про те, що «суспільне становище жінки має свідчити про рівень демократичності влади в державі»; єдиний носій влади в державі – народ; державна влада має функціонувати на основі представницької демократії, на умовах розподілу. «Соціальні і правові гарантії від узурпації влади повинні бути дійсно незаперечними». Програма націлювала на реформування Збройних сил України (шляхом скорочення армії до реально потрібної країні чисельності, переведення її на контрактну основу) і, зокрема, на уведення альтернативної служби. У галузі економіки головне завдання партія вбачала у розробці економічної концепції, яка б об'єднувала принципи ринкової економіки і дійову систему соціального захисту населення, ратувала за рівність прав усіх форм власності, уведення приватної власності на землю.

У 1999 р. партія заявила про себе участю у передвиборчому блоці партій «Наш вибір – Леонід Кучма!». Втім, у подальшому розгорнути свою діяльність не спромоглася внаслідок внутрішньо партійного конфлікту, проявом якого стало проведення двох перших з'їздів – 20 листопада 1999 р. у м. Рівному та 10 вересня 2000 р. у м. Житомирі. Кожне із зібрань внесло зміни до статуту та обрало керівників партії – відповідно, М. Сагайдачну та В. Горобець. Оскільки з'їзд у м. Рівному був проведений із порушеннями статутних норм, Міністерство юстиції України не визнало його легітимності. Натомість визнало правомочним житомирський.

На початок 2001 р. партія легалізувала 9 місцевих осередків – в Автономній Республіці Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя, а також 4 районних, міських міст обласного значення, районних у містах. Надалі процес творення партійних структур на місцях загальмувався, що з'ясувалося у червні 2003 р. під час перевірки діяльності партії Міністерством юстиції

України. 16 липня Верховний Суд України прийняв рішення про анулювання реєстраційного свідоцтва партії, відповідно до чого Міністерство юстиції України наказом № 93/5 від 30 липня 2003 р. скасувало запис про реєстрацію партії у Реєстрі об'єднань громадян.

М. К.

Журавський Віталій Станіславович (нар. 08.05.1955, смт. Володарськ-Волинський Житомирської обл.) – засновник та перший голова *Християнсько-демократичної партії України* (створ. 1992 р.)

Закінчив Київський державний університет імені Тараса Шевченка, факультет журналістики, Київський міжнародний університет – юридичний факультет та аспірантуру кафедри етики і естетики філософського факультету. Кандидат філософських наук, кандидат юридичних наук, доктор політичних наук, доктор юридичних наук. Професор, академік Української академії політичних наук, академік Академії правових наук України. Володіє українською, російською, французькою мовами.

Трудову діяльність розпочав 1972 р. музичним керівником дитячого садка № 1 у смт. Володарськ-Волинський. Працював журналістом у ряді часописів м. Києва; старшим викладачем, доцентом Київського технологічного інституту легкої промисловості; професором, першим проректором Європейського університету (м. Київ); державним секретарем, першим заступником міністра освіти і науки України.

На дострокових виборах мера м. Києва та законодавчого органу столиці став депутатом Київради за списком Блоку Леоніда Черновецького. З травня 2006 р. був заступник голови КМДА, працював у декількох головних управліннях КМДА – освіти і науки; культури і мистецтва; питань реклами; охорони культурної спадщини; фізичної культури і спорту; у справах сім'ї та молоді. У липні 2007 р. вийшов із лав ХДПУ і склав із себе повноваження голови партії. У червні 2010 р. перейшов на посаду штатного радника Президента України.

Народний депутат Верховної Ради України III скликання, де працював першим заступником голови Комітету з питань культури і духовності. Член фракції «Регіони України».

Заслужений діяч науки і техніки України. Нагороджений орденом «За заслуги» III ст., Почесною грамотою Кабінету Міністрів України, Почесною грамотою Верховної Ради України. Двічі лауреат премії ім. Ярослава Мудрого (Академія правових наук України) за підготовку і видання підручників для студентів юридичних спеціальностей у вищих навчальних закладах освіти та за підручник «Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні». Лауреат премії ім. М. Василенка (Національна академія наук України) за серію наукових праць «Правова система і парламентаризм в Україні: проблеми становлення і розвитку».

Автор понад 200 наукових праць із проблем реформування правової, політичної та економічної системи України.

Т. Б.

З

Звєрєва Олена Іванівна (1965 р. н.) – перший голова *Політичної партії «Український Республіканський Альянс»* (створ. 2008 р.). *О. Р.*

Звягінцева Тамара Петрівна (черниця Таїсія) (1960 р. н.) – перший (на кінець 2011 р. – чинний) голова *Української політичної партії «Християнський Рух»*. Обрана Установчим з'їздом партії (серпень 2000 р.). Адвокат монастиря Китаївська Пустинь. Брала участь у виборах до Верховної Ради України IV скликання за списком партії (№2 у списку). *М. К.*

Зелена екологічна партія України (ЗЕПУ) діяла впродовж 2000 р. – квітня 2003 р. Засновниками партії виступили *Д. Третьяков*, К. Косоуров, М. Бондаренко. Партія була створена 10 січня 2000 р. на Установчому з'їзді, який прийняв програму, статут, обрав керівні органи та голову – Д. Третьякова. Зареєстрована Міністерством юстиції України 27 лютого 2001 р. (реєстраційний номер 1579).

10 квітня 2003 р. відбувся III з'їзд партії (м. Київ), учасники якого відзначили, що за період своєї діяльності партії не вдалося належним чином розгорнути роботу, спрямовану на реалізацію статутних цілей. З'їзд ухвалив рішення про саморозпуск ЗЕПУ, яке стало підставою для наказу Міністерства юстиції України № 36/5 від 18 квітня 2003 р. про скасування реєстрації партії. *М. К.*

Зелена екологічна партія України «Райдуга» (ЗЕПУ «Райдуга») створена на Установчому з'їзді 6 лютого 2001 р. як Екологічна партія України «Захист» (м. Київ). Зареєстрована Міністерством юстиції України 20 березня 2001 р. (реєстраційний номер 1594). Перший (на кінець 2011 р. – чинний) голова партії – *М. Гуцол.*

Центральні статутні органи партії: з'їзд, політрада, секретаріат, контрольно-ревізійна комісія; керівна особа – голова.

Партія проголосила своєю метою «виведення України з екологічної катастрофи, сприяння розбудові України як суверенної, незалежної, демократичної, правової та екологічно чистої держави шляхом участі у виробленні державної та соціальної політики, формуванні органів державної влади та місцевого самоврядування через своїх представників на підставі волевиявлення виборців».

Спроба партії взяти участь у виборах до Верховної Ради України у 2002 р. у складі виборчого блоку політичних партій «Райдуга» (разом із *Всеукраїнською партією Миру і Єдності* та *Партією Пенсіонерів України*) виявилася невдалою, оскільки рішенням Печерського районного суду м. Києва від 15 лютого 2002 р. визнано неправомірними та недійсними з моменту їхнього прийняття рішення ЕПУ «Захист», Всеукраїнської партії Миру і Єдності, Партії Пенсіонерів України про створення (перейменування) блоку

«Райдуга», про затвердження виборчого списку кандидатів у народні депутати України у багатомандатному виборчому окрузі від виборчого блоку «Райдуга» (у зв'язку з порушенням виборчого законодавства). Тож ЦВК постановою від 20 лютого 2002 р. №364 скасувала свою ж постанову від 5 лютого 2002 р. №241 про реєстрацію кандидатів від згаданого блоку.

12 грудня 2003 р. ЕПУ «Захист» була перейменована на ЗЕПУ «Райдуга».

У парламентських виборах 2006 р. та позачергових виборах 2007 р. партія участі не брала – спроби зареєструвати своїх кандидатів у ЦВК виявилися невдалими. Результативною для партії була участь у місцевих виборах 2006 р. (2 представники стали депутатами у Львівській області та 5 – у Харківській) та 2009 р. (депутатами у місцевих радах Харківської області стали 2 її члени). Кілька депутатів партії вдалося провести й 2010 р. у місцеві органи влади Харківської області.

На кінець 2011 р. ЗЕПУ «Райдуга» легалізувала 150 організацій.

Активної участі у політичному житті партія не бере; відома поодинокими акціями («Екологічний сад України», метою якої було висадження 10 тис. плодово-ягідних дерев та кущів у 100 містах України; ліквідацією сміттєзвалищ та ін.)

Партійні органи – газети «Актъ» та «Протокол», зареєстровані у Харківській області. *М. К.*

Зелена партія України (ЗПУ) діяла у квітні – серпні 1999 р. Виникла внаслідок розколу у *Партії Зелених України*. Засновниками партії були *О. Мельников*, *М. Гуцол,* А. Балаян, О. Гунаєв. Створена 25 квітня 1999 р. на Установчих зборах (м. Львів), у роботі яких взяли участь 54 делегати. Збори ухвалили програму та статут партії, обрали голову – О. Мельникова. Зареєстрована Міністерством юстиції України 12 липня 1999 р. (реєстраційний номер 1198). Втім, згодом було з'ясовано, що надана до Мін'юсту інформація щодо створення місцевих осередків партії є неточною і суперечливою. 4 серпня колегія Міністерства юстиції України прийняла постанову, в якій вказувалося на необхідність проведення «службового розслідування за фактами порушень чинного законодавства під час реєстрації Зеленої партії України». Наслідком реалізації постанови стала поява наказу Міністерства юстиції №49/5 від 17 серпня 1999 р., яким скасовувалося рішення Мін'юсту України від 12 липня про реєстрацію партії *М. К.*

Зелена партія України (ЗПУ) діяла у 1999–2011 рр. Була створена 22 квітня 1999 р. на І (Установчому) з'їзді (м. Київ). Зареєстрована Міністерством юстиції України 14 березня 2000 р. (реєстраційний номер 1360). Перший очільник партії – *С. Дубас.*

Центральні статутні органи: з'їзд, політична рада, центральна координаційна рада, секретаріат, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи – голова партії, заступники голови партії.

На початок 2001 р. легалізувала 4 осередки, на кінець 2011 р. – 71.

У виборах до Верховної Ради України IV–VI скликань участі не брала. З лютого 2007 р. партію очолював С. Курикін.

У зв'язку з недотриманням партією вимог Закону України «Про політичні партії в Україні» Мін'юст звернувся в Окружний адмінсуд м. Києва з адміністративним позовом до партії про анулювання реєстраційного свідоцтва. Постановою суду свідоцтво про реєстрацію Зеленої партії України було анульовано. У серпні 2011 р. наказом Держав-

ної реєстраційної служби України було скасовано відповідний запис у Реєстрі об'єднань громадян. *М. К.*

Зелена партія України – XXI діяла з лютого 2000 р. до грудня 2001 р. Була створена на І партійному з'їзді (5 лютого 2000 р.). На створення партії негативно реагували як голова *Партії Зелених України В. Кононов*, так і очільник *Зеленої партії України С. Дубас*. Останній, виступаючи від імені керівництва ЗПУ, звертався до *О. Мельникова* з проханням «не використовувати назву нашої партії». Мін'юст України у червні 2000 р. відмовився реєструвати партію, посилаючись на вимоги п.1 ст.13 Закону України «Про об'єднання громадян» та на висновок Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні від 14 липня 2000 р. про те, що назви «Зелена партія України – XXI» і «Зелена партія України» (що була зареєстрована у березні 2000 р. під №1360) є подібними. Рішенням Старокиївського районного суду м. Києва від 2 жовтня 2000 р. у задоволенні скарги О. Мельникова на неправомірні дії Міністерства юстиції України було відмовлено. Ухвалою Судової колегії у цивільних справах Київського міського суду від 8 листопада 2000 р. касаційна скарга О. Мельникова залишилася без задоволення, а рішення Старокиївського районного суду м. Києва з цього питання – без змін. О. Мельников звертався до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Н. Карпачової, яка, у свою чергу, здійснила відповідне подання до Голови Верховного Суду України В. Бойка, прохаючи доручити вивчити матеріали судових справ з метою їхнього скасування в установленому законом порядку.

Наслідком судових розглядів стала реєстрація партії Міністерством юстиції України 12 квітня 2001 р. (реєстраційний номер 1617). Очолив партію О. Мельников. Утім, рішенням місцевого суду Старокиївського району м. Києва від 13 липня 2001 р. рішення Міністерства юстиції України від 12 квітня 2001 р. про реєстрацію політичної партії «Зелена партія України – XXI» було визнано неправомірним; суд зобов'язав Міністерство вилучити запис про партію з Реєстру об'єднань громадян. Ухвалою апеляційного суду м. Києва від 25 вересня 2001 р. вищезазначене рішення було залишено без змін. Згідно з наказом Мін'юсту України №67/5 від 29 грудня 2001 р. партію було вилучено з Реєстру об'єднань громадян. *М. К.*

Зимовець Сергій Миколайович (1975 р. н.) – перший (на кінець 2011 р. – чинний) голова *Політичної партії «Партія української молоді»*. Обраний Установчим з'їздом партії 8 серпня 2009 р. На момент обрання – безробітний. *О. Л.*

Зінорук Тетяна Яківна – перший голова *Політичної партії «Пробудження»,* обрана Установчим з'їздом партії (січень 2008 р.). Очолювала партію до 27 січня 2010 р. *М. К.*

Золотарьов Володимир Євгенович (1962 р. н.) – перший голова Конституційно-демократичної партії (створ. 1992 р.; нині – *Партія «Віче»*). Освіта вища, журналіст. У 1992 р. – голова редакції газети «Kiev Times», з 1993 р. – оглядач УНІАН, згодом – заступник головного редактора газети «Киевский Телеграфъ». *Т. Б.*

Зубанов Володимир Олександрович (нар. 15.08.1957, м. Харцизьк Донецької обл.) – один із засновників та перший голова *Партії державного нейтралітету України* (створ. 2004 р.).

Після закінчення школи у 1974 р. розпочав трудову діяльність на Харцизькому сталедротово-канатному заводі (ВАТ «Силур») учнем слюсаря. 1975–1980 рр. – студент Комунарського гірничо-металургійного інституту (спеціальність «Електричні апарати», кваліфікація – інженер-електромеханік). З 1980 р. – майстер, начальник сталедротового цеху Харцизького сталедротово-канатного заводу (ВАТ «Силур»). 1986–1989 рр. – депутат Харцизької міської ради (Донецька обл.).

1989–1991 рр. – депутат Верховної Ради СРСР.

1990 р. – заступник директора з економіки, 1993 р. – директор з економіки і фінансів, 1998 р. – перший заступник генерального директора Харцизького сталедротово-канатного заводу. 1999 р. – голова правління, генеральний директор ВАТ «Силур».

2002–2006 рр. – народний депутат Верховної Ради України IV скликання. Обраний у 60-му виборчому окрузі (м. Харцизьк і м. Шахтарськ Донецької обл.). Входив до фракції «Регіони України», член Комітету з питань промислової політики і підприємництва.

З 2005 р. – член *Партії регіонів*. Липень 2004 р. – засновник і президент благодійного фонду «Форум Українська національна ідея». 2005 р. – засновник і президент благодійного фонду «Схід–Захід: разом».

Народний депутат Верховної Ради України V та VI скликань. *П. Г.-Н.*

Зубець Михайло Васильович (нар. 07.04.1938, с. Нова Басань Бобровицького р-ну Чернігівської обл.) – перший голова Аграрної партії України (створ. 1996 р.; нині – *Народна Партія*). Згодом – перший голова *Аграрної партії України*, обраний Установчим з'їздом партії 7 жовтня 2006 р.

У 1956 р. закінчив Київське технічне училище № 1, працював токарем на Київському заводі порційних автоматів ім. Дзержинського. У 1957–1962 рр. – студент зоотехнічного факультету Української сільськогосподарської академії. Після закінчення – старший зоотехнік Прилуцької держплемстанції, з 1963 р. – головний зоотехнік-селекціонер держплемзаводу «Тростянець» Ічнянського району Чернігівської області. У 1972–1978 рр. – головний зоотехнік, заступник, начальник відділу з племінної справи Головного управління тваринництва Міністерства сільського господарства УРСР.

У 1974 р. у Харківському зооветеринарному інституті захистив кандидатську дисертацію. Упродовж 1978–1980 рр. був начальником управління м'ясного скотарства; з 1983 р. – начальником Головного управління сільськогосподарської науки Міністерства сільського господарства УРСР. У 1983–1984 рр. – заступник міністра сільського господарства України. Упродовж 1984–1986 рр. – начальник Головного управління сільськогосподарської науки, пропаганди, впровадження науково-технічних досягнень і передового досвіду, старший науковий співробітник, член колегії Міністерства сільського господарства УРСР. З 1986 р. до 1987 р. – начальник Головного управління виробничої перевірки, пропаганди і впровадження науково-технічних досягнень та передового досвіду Держагропрому УРСР; начальник Головного управління науково-технічного прогресу у галузях АПК Держагропрому УРСР. У грудні 1989 р. обраний заступником Голови Президії Південного відділення ВАСГНІЛ.

У 1990 р. захистив докторську дисертацію. З 1991 р. – професор. Упродовж 1991–1996 рр. – віце-президент

новоствореної Української академії аграрних наук (УААН). З 1992 р. до 1996 р. виконував обов'язки директора Інституту розведення і генетики тварин УААН. З 1993 р. – член Академії аграрних наук Республіки Білорусь. Був президентом Української академії аграрних наук. Указом Президента України від 29 березня 1996 р. був призначений віце-прем'єр-міністром України з питань агропромислового комплексу, а з квітня до липня 1997 р. одночасно працював віце-прем'єр-міністром і міністром сільського господарства та продовольства України. З 1997 р. – член Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки, член Російської академії сільськогосподарських наук. У 1997–1999 рр. – член Комісії з питань аграрної та земельної реформи при Президентові України.

У 1998 р. – кандидат у народні депутати України від АПУ (№ 30 в списку). З листопада 1998 р. – член Президії ВАК України, а з грудня 1998 р. – член президії НАН України. Упродовж 1998–2000 рр. – позаштатний радник Президента України. У 1999–2001 рр. – член Комісії з питань аграрної політики при Президентові України. У 1999–2000 р. – член Ради з питань інтелектуальної власності й трансферу технологій. З березня 2000 р. – член Ради з питань науки та науково-технічної політики при Президентові України. З квітня 2001 р. – голова спостережної ради НАК «Украгролізинг». З вересня 2001 р. – голова спостережної ради ЗАТ «Укрпиво». Із травня 2003 р. – член Національної ради зі сталого розвитку України, а з червня 2003 р. – член урядового комітету з реформування аграрного сектору.

Квітень 2002 р. – квітень 2006 р. – народний депутат Верховної Ради України IV скликання від *Виборчого блоку політичних партій «За Єдину Україну!»* (№ 15 у списку). У Верховній Раді України: член фракції «Єдина Україна» (травень–червень 2002 р.), член фракції АПУ (червень–липень 2002 р.), член групи «Демократичні ініціативи» (липень 2002 р. – вересень 2003 р.), позафракційний (вересень–жовтень 2003 р.), член групи «Народовладдя» (жовтень 2003 р. – травень 2004 р.), член групи «Демократичні ініціативи Народовладдя» (14–21 травня 2004 р.), член групи «Союз» (травень 2004 р. – травень 2005 р.), член фракції «*Блоку Юлії Тимошенко»* (з травня 2005 р.), член Комітету у закордонних справах (з червня 2002 р.).

З квітня 2006 р. – народний депутат Верховної Ради України V скликання від «Блоку Юлії Тимошенко» (№ 59 в списку). Член фракції «Блоку Юлії Тимошенко» (травень–липень 2006 р.). У Верховній Раді України – голова підкомітету з питань науки Комітету з питань науки і освіти (з липня 2006 р.).

З листопада 2007 р. – народний депутат Верховної Ради України VI скликання від *Партії регіонів* (№174 в списку). З 2010 р. – президент Асоціації аграрних академій Європи.

Автор 20 законопроектів із питань аграрної політики та виробництва. Опублікував близько 800 наукових праць з питань селекції, біотехнології та генетики сільськогосподарських тварин, має 26 авторських свідоцтв і патентів. Головний редактор науково-теоретичного журналу «Вісник аграрної науки».

Нагороджений орденом «Знак Пошани» (двічі: 1971 р., 1976 р.), орденом Держави (2009 р.), орденом Ярослава Мудрого V та IV ст. (1998 р., 2004 р.). Двічі лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (1993 р., 1999 р.), лауреат премії Української академії аграрних наук «За видатні досягнення в аграрній науці», Заслужений діяч науки і техніки України (1996 р.), лауреат премії

ім. В. Я. Юр'єва Національної академії наук України (1997 р.). У грудні 2009 р. М. Зубцю було присвоєно звання Герой України. *О. Л., П. Г.-Н.*

Зубицька Наталія Петрівна (псевдо: Наталя Земна; нар. 05.01.1942, с. Крехаєв Козелецького р-ну Чернігівської обл.) – перший (на кінець 2011 р. – чинний) голова *Української партії «Зелена планета»* (створ. 2005 р.).

У 1979 р. закінчила Київський державний інститут культури, у 1981 р. – Літературний інститут ім. А. М. Горького (м. Москва), у 1993 р. – курси з нетрадиційної медицини при Українській асоціації народної медицини. У 1991–1998 рр. працювала у «Аптеці народних ліків». Засновник щотижневика «Газета «Зелена планета», газети «Зелена планета Наталі Земної». У 2009 р. ініціювала відновлення щомісячного авторського журналу «Золоцвіт. Бібліотечка», у якому публікуються рецепти траволікування. Засновник і керівник мережі аптек «Зелена планета». Автор лікарських засобів, численних науково-популярних видань та статей, п'яти збірок поезій.

Академік Української екологічної академії (1995 р.), президент Українського товариства природолікування «Зелена планета». Лауреат премії «Дружба» Міжнародного гуманітарного фонду імені О. С. Пушкіна (1993 р.), лауреат Премії імені В. І. Вернадського (1994 р.), перший лауреат Премії імені Євпраксії (1995 р.).

Нагороджена орденом «За заслуги» ІІІ ст. (1997 р.) та орденом Святого Рівноапостольного князя Володимира ІІІ ст. (2002 р.). *О. Р.*

І

Іванов В. Ю. – один із дев'яти перших співголів *Партії Зелених України*, обраних на Установчому з'їзді партії (28–30 вересня 1990 р.). Представник з м. Києва. *М. К.*

Ізмалков Олександр Васильович – один із засновників та один із двох перших співголів *Партії солідарності України*, обраних на Установчому з'їзді 25 жовтня 1997 р. На ІІ з'їзді партії 15 липня 2000 р. обраний членом політради партії. Голова Луганської обласної партійної організації. *О. Л.*

Інтернет партія України діяла у 2009 – 2011 рр. Вперше спроба створення партії була здійснена на з'їзді у жовтні 2007 р., коли були затверджені статут та програма. Вдруге – на з'їзді у 2009 р., під час якого вносилися зміни до статуту. Партія була зареєстрована Міністерством юстиції України 26 березня 2010 р. (реєстраційний номер 178-п.п.).

Центральні статутні органи партії: з'їзд, вища рада, президія вищої ради, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, заступники голови партії, голова контрольно-ревізійної комісії. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Одеса. Засновник та перший голова партії – *Д. Голубов*.

Метою та головним завданням партії було сприяння перетворенню України на державу, яка базується на ідеалах

свободи, рівності та верховенства права. Основна ідея програми партії полягала у тому, що у сучасну інформаційну добу рівність можливостей усіх громадян України може бути досягнута шляхом посилення комунікаційної сфери, зокрема через покращення рівня освіченості населення та комп'ютеризацію держави. На переконання представників партії, всезагальний доступ до глобальної мережі Інтернет відкриє шлях до нового рівня взаємодії держави та суспільства і уможливить виконання низки суспільно-важливих проектів, які покликані зменшити рівень бюрократизації та корупційності державного апарату, підвищити рівень підзвітності та відповідальності влади. Програма партії містила опис низки проектів, спрямованих на підвищення ефективності державного управління. Проект «електронний уряд» передбачав запровадження процесу автоматизації державних послуг за допомогою легалізації віддаленого доступу через інтернет-мережу до здійснення таких операцій, як отримання документів державного зразка (ліцензій, дозволів, довідок) та рішень суду, сплата податків і комунальних послуг тощо.

Проекти «Online-бюджет», «Влада під контролем» та «Діалог» були покликані впровадити механізми контролю над урядовими фінансовими операціями та використанням цільових коштів, виконанням депутатами своїх передвиборчих обіцянок та результатами їхніх голосувань щодо окремих законопроектів, а також контролю процесів прийняття рішень у Верховній Раді України шляхом Web-спостереження у режимі реального часу за подіями, які відбуваються у сесійному залі та кабінетах чиновників усіх міністерств. Досягненню такого високого рівня контролю дій державних посадовців мало сприяти створення інтернет-ресурсу, на якому буде публікуватися та по змозі демонструватися у Online-режимі інформація щодо фінансової, законодавчої та поточної діяльності депутатів та чиновників. Інтернет партія України виступала за повернення до мажоритарної виборчої системи та впровадження у рамках проекту «Діалог» обов'язкової щоквартальної Online-конференції, на якій уповноважені особи будуть зобов'язані звітувати перед своїм електоратом за проробленну роботу.

Інтернет партія України наголошувала, що успішний та належний розвиток України може бути забезпечений її народом лише за умови впровадження якісного управління державою та підвищення суспільної довіри до владного апарату шляхом створення дієвих механізмів контролю його діяльності. На переконання представників партії, належне реформування принципів урядування стане можливим у першу чергу завдяки посиленню громадянського суспільства та формуванню духовності, освіченості і суспільно-політичної свідомості громадян України.

У сфері зовнішньої політики партія виступала за позаблоковість України, стратегічну співпрацю з Китаєм та Індією як майбутніми світовими гегемонами, а також Російською Федерацією та Білоруссю як історично та культурно спорідненими з Україною державами. Курсом зовнішньої політики України партія визначила активне міжнародне співробітництво у сфері торгівлі, нарощування транзитних можливостей та конкурентоспроможності товарів української промисловості. Партія вважала за необхідне формування потужного військового комплексу в Україні, зміцнення авторитету України як регіонального лідера і миротворця, активну позицію і участь Української держави у врегулюванні міжнародних конфліктів та посилення українського впливу у сфері спільних міжнародних дій загалом.

У програмі партії було приділено значну увагу завданню розробки природ-

ного та ресурсного потенціалу України; реформуванню Збройних сил України; реорганізації системи вищої та середньої освіти, зокрема шляхом комп'ютеризації останньої; помірного державного контролю економіки з метою її захисту від криз та інфляції; нової державної політики щодо поліпшення інвестиційного клімату тощо.

Відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» та на підставі постанови Окружного адміністративного суду м. Києва від 2 березня 2011 р. Міністерство юстиції анулювало реєстраційне свідоцтво Інтернет партії України. Позовні вимоги були вмотивовані тим, що партія не виконала вимогу ч. 6 ст. 11 Закону України «Про політичні партії в Україні», згідно з якою була зобов'язана протягом шестимісячного терміну створити та зареєструвати свої обласні, міські, районні організації у більшості областей України, містах Києві, Севастополі та АР Крим. У серпні 2011 р. партія виконала вимоги Мін'юсту, вдруге зареєструвалася під назвою *Політична партія «Інтернет партія України»* (новий реєстраційний номер 196-п.п.) та, таким чином, офіційно поновила свою діяльність.

О. Р.

Іоффе Юлій Якович (нар. 10.12.1940, м. Луганськ) – перший голова *Республіканської Партії України* (обраний Установчим з'їздом партії 21 січня 2005 р.).

Народився у сім'ї гірничого майстра. Закінчив Комунарський (Алчевський) гірничо-металургійний інститут (1964 р.). 1957–1959 рр. працював слюсарем Комунарського металургійного заводу. 1959–1961 рр. – моторист на шахті «Україна» у м. Перевальську Луганської обл. У 1962 р. перейшов на денне відділення інституту. З 1965 р. – механік дільниці, помічник головного механіка шахти «1-біс» м. Краснодона. З 1966 р. – головний енергетик шахти «Суходольська»; з 1967 р. – головний механік шахти «Дуванна-2». З 1976 р. – начальник управління з оснащення шахтових стволів Краснодонського ШБМУ; з 1979 р. – начальник Краснодонського шахтопрохідницького управління. З 1980 р. – директор шахти «Гірська». З 1989 р. – генеральний директор ВО «Стахановвугілля».

1992–1993 рр. – віце-прем'єр-міністр України з питань паливно-енергетичного комплексу. 1993 р. – керівник торгово-економічної місії в складі Посольства України в США. 1994–2000 рр. – позаштатний радник Президента України з питань ПЕК. У січні 1995 р. очолив Комісію з питань структурних і організаційних перетворень у вугільній промисловості, у грудні 2000 р. став членом Національної ради з узгодження діяльності загальнодержавних і регіональних органів та місцевого самоврядування. З 2001 р. – керівник постійної делегації у міжпарламентській організації «Постійна делегація у парламентській асамблеї ОБСЄ». З вересня 2003 р. – член спостережної ради НАК «Нафтогаз України».

Членство у політичних партіях: 1999–2000 рр. – секретар Трудової партії України з аналітичної роботи, член політвиконкому; 2000–2004 рр. – голова політради *Політичної партії «Трудова Україна»*, член політвиконкому. 2005–2007 рр. – голова Республіканської Партії України.

Народний депутат у Верховній Раді України І–IV скликань, обирався у мажоритарних округах. До Верховної Ради України І скликання обраний у Брянківському виборчому округі № 55 Луганської області. Був членом Комісії з питань соціальної політики та праці. Входив до депутатської групи «Промисловці». До Верховної Ради України ІІ скликання обраний у Рубіжанському виборчому округі № 248 Луганської області, був членом Комітету з питань ПЕК, транспорту і зв'язку. Входив до депу-

татської групи «Конституційний центр». До Верховної Ради України III скликання обраний у виборчому окрузі № 111 Луганської області, був членом Комітету з питань науки та освіти, з 2000 р. – головою Комітету з питань державного будівництва та місцевого самоврядування. Входив до депутатської групи «Трудова Україна». До Верховної Ради України IV скликання обраний у виборчому окрузі № 112 Луганської області. Упродовж каденції змінював членство у депутатських фракціях і групах. Був членом фракції «Єдина Україна» (травень 2002 р. – червень 2002 р.); фракції політичних партій *Партії промисловців і підприємців України* та Політичної партії «Трудова Україна» (червень 2002 р. – квітень 2004 р.); фракції Політичної партії «Трудова Україна» (квітень 2004 р. – грудень 2004 р.); фракції Політичної партії «Трудова Україна» та *Народно-Демократичної партії* (грудень 2004 р. – лютий 2005 р.); фракції Народно-Демократичної партії та групи «Республіка» (1 лютого 2005 р. – 3 лютого 2005 р.); депутатської групи «Воля народу» (лютий 2005 р. – березень 2005 р.); фракції Партії промисловців і підприємців України (березень 2005 р. – листопад 2005 р.); фракції СДПУ (о) (грудень 2005 р. – травень 2006 р.).

Нагороджений орденами «Знак пошани», «За заслуги» III ст., князя Ярослава Мудрого V, IV ст., медаллю «Ветеран праці», знаками «Шахтарська слава» III, II, I ст., Почесними грамотами Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України. *О. Л.*

Іщенко Сергій Володимирович (1972 р. н.) – перший голова *Політичної партії «Інформаційна Україна»* (створ. 2005 р.). На час парламентських виборів 2006 р. – приватний підприємець, член Політичної партії «Інформаційна Україна», № 32 у списку «*Блоку Бориса Олійника та Михайла Сироти*». *О. Р.*

К

Кандиба Іван Олексійович (07.06.1930, с. Стульно округу Влодава, Польща – 08.11.2002, м. Львів) – голова *Всеукраїнського політичного об'єднання «Державна самостійність України»* (діяла у 1990–2003 рр.). Обраний Установчим збором партії 8 квітня 1990 р. Громадсько-політичний діяч, публіцист, ветеран дисидентського й правозахисного руху в Україні. Виступав як ідеолог радикальнонаціоналістичної течії в Україні.

Народився у селянській родині. У 1945 р. родина Кандиб примусово була переселена до УРСР. У 1953 р. закінчив юридичний факультет Львівського державного університету. До 1961 р. працював нотаріусом, народним суддею, адвокатом у м. Глиняни Львівської області.

У 1960 р. разом з Л. Лук'яненком розробив проект програми і настанови діяльності нелегальної марксистської Української Робітничо-Селянської Спілки (УРСС), метою якої проголошувалося відокремлення України від СРСР шляхом проведення референдуму. З цього ж року почав розповсюджувати партійну

газету «Наше слово», яка видавалася за кордоном, ознайомлювати людей з програмою УРСС.

У травні 1961 р. був заарештований, звинувачений у «зраді Батьківщини» за ст. 56 та ст. 64 КК УРСР й засуджений до 15 років таборів суворого режиму. Відбував покарання у Мордовії (табір ЖХ-385/11, ст. Явас, нині – Республіка Мордовія, Російська Федерація) і Пермській області (ВС-389/35, ст. Всехсвятська Чусовського р-ну, нині – Російська Федерація). У 1962 р. засуджений до 1 року тюремного ув'язнення. Був етапований до м. Владимира (нині – Російська Федерація). За протести проти жорстокого режиму 20 березня 1967 р. Зубово-Полянським районним судом Мордовії додатково засуджений на 3 роки тюремного ув'язнення (м. Владимир). 25 липня 1969 р. разом з Л. Лук'яненком і М. Горинем підготував і передав за кордон «Звернення до Комісії з прав людини при ООН» про геноцид політв'язнів.

Після звільнення у 1976 р. став одним із членів-засновників Української Гельсінської групи, брав участь у підготовці документів правозахисного руху, листувався з політв'язнями, підтримував зв'язок з членами Московської Гельсінської групи. Перебував під постійним адміннаглядом. 24 березня 1981 р. арештований за звинуваченням в «антирадянській агітації й пропаганді», 24 липня 1981 р. Львівський обласний суд засудив І. Кандибу за ч. 2 ст. 62 КК УРСР до десяти років таборів особливо суворого режиму і п'яти років заслання з визнанням його особливо небезпечним рецидивістом. У 1988 р. за відмову від роботи і перехід на статус політв'язня потрапив до штрафного ізолятора, де його тримали 65 діб. 5 вересня 1988 р. помилуваний указом Президії Верховної Ради СРСР. Проте був звільнений із Львівської в'язниці лише 9 вересня після оголошення голодування на знак протесту проти свого утримання та вимоги президента США Р. Рейгана звільнити політв'язня І. Кандибу.

У 1990 р. став одним із засновників і першим головою Всеукраїнського політичного об'єднання «Державна Самостійність України» (ВПО ДСУ). Засновник та редактор партійної газети «Нескорена нація». На ІІІ зборі партії у грудні 1992 р. І. Кандиба обраний почесним головою ВПО ДСУ.

У листопаді 1992 р. став членом Організації Українських Націоналістів, був кооптований до комітету з легалізації та відродження ОУН в Україні (ОУНвУ). У 1993 р. на ІІ конференції ОУНвУ обраний заступником голови головного проводу. 28 травня 1994 р. на І Великому зборі ОУНвУ обраний членом бюро партії. 25 лютого 1995 р. на І Великому Надзвичайному зборі ОУНвУ увійшов до головного проводу. З січня 1996 р. – голова головного проводу. З 2001 р. – почесний голова ОУНвУ.

Похований на Личаківському цвинтарі у м. Львові. *Д. В., О. Л.*

Капуста Андрій Юрійович (1957 р. н.) – перший голова *Всеукраїнської Партії Пенсіонерів*. Обраний Установчим з'їздом партії 24 травня 1998 р. На момент обрання – пенсіонер, прес-секретар Всеукраїнського благодійного фонду «Професіонал». Брав участь у парламентських виборах 2002 р. як член *Партії регіонів* у складі *Виборчого блоку політичних партій «За Єдину Україну!»* (№ 109 у списку), однак до Верховної Ради України не пройшов. *О. Л.*

Капшук Андрій Володимирович (1979 р. н.) – перший голова *Політичної партії «Закон і Порядок»* (створ. 2008 р.). Працював управляючим партнером адвокатського об'єднання «Сила закону». У 2000 р. закінчив економіко-пра-

вовий факультет Донецького національного університету (спеціальність: «правознавство»). Упродовж 2000–2001 рр. проходив строкову службу у Збройних силах України. З 2001 р. розпочав власну справу з надання юридичних послуг. 2004 р. отримав свідоцтво адвоката; організував й очолив адвокатське об'єднання «Сила закону». Згодом – президент асоціації «Сила закону». *П. Г.-Н.*

Карпенко Ігор Костянтинович – перший голова *Партії слов'янської єдності України* (діяла у 1993 –2003 рр.). *М. К.*

Карплюк Володимир Андрійович – перший голова *Політичної партії «Нові обличчя»* (зареєстрована Мін'юстом України 2012 р.). *М. К.*

Карпович Віктор Васильович – перший голова *Партії «Сам за себе»* (створ. 2011 р.). На кінець 2011 р. – юрист ТОВ «Арсток». *Т. Б.*

Каськів Владислав Володимирович (нар. 01.12.1973, смт. Мельниця-Подільська Борщівського р-ну Тернопільської обл.) – перший голова Політичної партії ПОРА (нині – *Громадянська партія «ПОРА»*). Обраний Установчим з'їздом партії 12 січня 2005 р.

У 1990 р. – учасник студентської «революції на граніті» у м. Києві. Упродовж 1990–1992 рр. – позаштатний кореспондент газети «Молодий буковинець». У 1991–1992 рр. – студент історичного факультету Чернівецького державного університет ім. Ю. Федьковича, лідер студентського страйкового руху, голова Буковинського студентського братства, член Національного комітету молодіжних організацій. У 1992 р. був відрахований з університету з політичних мотивів. Упродовж 1992–1997 рр. – студент філологічного факультету Київського педагогічного університету імені М. П. Драгоманова; 1992–1994 рр. – заступник голови Центрального союзу українського студентства; 1994–1998 рр. – координатор програм Міжнародного фонду «Відродження». У 1995 р. – голова оргкомітету Конгресу молодих реформаторів Центральної та Східної Європи. У 1997 р. – очільник Школи молодих політиків. У 1998 р. вступив до аспірантури кафедри історії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Упродовж 1998–2003 рр. – очільник Центру розвитку комунікацій; 1999–2004 рр. – голова правління громадської організації «Свобода вибору».

У 2000 р. – член правління асоціації «Україна – розвиток через Інтернет». У 2000–2001 рр. був позаштатним радником міністра економіки України. У 2001 р. – член контактної групи Світового банку; 2003 р. – очільник виконавчої групи з проведення регіональних семінарів у рамках спільного канадсько-українського проекту з підтримки доброчесності. У 2004 р. – координатор громадянської кампанії «Пора» та член робочої групи з організації акцій, спрямованих на захист результатів виборів Президента України 2004 р.

Упродовж квітня–грудня 2005 р. – радник Президента України. У грудні 2005 р. – жовтні 2006 р. – позаштатний радник Президента України.

До жовтня 2006 р. – голова політради Громадянської партії «ПОРА». У березні 2006 р. – кандидат у народні депутати України від *Громадянського блоку «ПОРА–ПРП»* (№ 3 в списку). На час виборів: голова політради ГП «ПОРА». З березня 2007 р. – голова політради Громадянської партії «ПОРА».

З листопада 2007 р. – народний депутат Верховної Ради України VI скли-

кання від *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»* (№ 31 у списку). На час виборів – голова правління громадської організації «Інститут політичного розвитку», член ГП «ПОРА». З грудня 2007 р. – член Комітету з питань державного будівництва та місцевого самоврядування. З 2007 р. – голова громадської організації «Інститут політичного розвитку».

Упродовж 2009–2010 рр. – радник Прем'єр-міністра України Ю. Тимошенко з питань іноземних інвестицій. З серпня 2010 р. – керівник робочої групи «Національні проекти» Комітету з економічних реформ. З грудня 2010 р. – голова Державної агенції з інвестицій та управління національними проектами України. У 2010 р. закінчив Національну академію державного управління при Президентові України (спеціальність – управління громадським розвитком).

Нагороджений медаллю уряду Словацької Республіки «За міжнародний внесок у розвиток демократії» (2005 р.), пам'ятним знаком «Видатному учаснику помаранчевої революції». Визнаний одним серед 15 світових «лідерів демократії» під час зустрічі з президентом США Дж. Бушем у м. Братиславі (24 лютого 2005 р.).

Автор наукових праць «Антикорупційні стратегії для країн з перехідною економікою» та «Регіональне антикорупційне опитування». *П. Г.-Н.*

Катунін Максим Сергійович (1982 р. н.) – перший голова Громадянської партії України (створ. 2008 р.; нині – *Політична партія «Кияни передусім!»*). Обраний Установчим з'їздом партії 7 червня 2008 р. 27 травня 2010 р. на позачерговому партійному з'їзді склав повноваження голови партії. *О. Р.*

Керімов Сервер Ереджепович (1953 р. н.) – один із трьох перших співголів *Всеукраїнської партії міжнаціонального порозуміння «Новий Світ»* (діяла у 2000 – 2003 рр.). На момент обрання – заступник голови «Фонду медично-соціальної реабілітації». Згодом – член *Політичної Партії «Третя сила»*, голова її Кримської республіканської організації. *О. Л.*

Киреєв Аркадій Семенович (1947 р. н., м. Київ) – один із чотирьох перших співголів *Української народно-демократичної партії* (діяла у 1990–1992 рр.). Журналіст. *М. К.*

Кицько Павло Миколайович (1955 р. н.) – перший (на кінець 2011 р. – чинний) голова *Політичної партії «Козацька Народна Партія»* (створ. 2010 р.). Освіта вища. На момент обрання – президент Міжнародної федерації мистецтва «Дракон». Голова Військово-Козацького департаменту, академік Всеукраїнської громадської наукової організації Українська академія наук (з 1998 р.), генерал-полковник козацтва, лауреат премії Української академії наук. З 2010 р. – Верховний отаман Міжнародного Союзу Козацьких Сил. *В. Я.*

Ківалов Сергій Васильович (нар. 01.05.1954, м. Тирасполь, МРСР, нині – Республіка Молдова) – засновник та перший голова *Української морської партії* (створ. 2001 р.).

Дитинство минуло на Одещині. Листопад 1972 р. – грудень 1974 р. – служба в армії. Січень 1975 р. – вересень 1976 р. – слюсар, майстер АТП № 1. 1976–1985 рр. – студент, аспірант, викладач, голова профкому Свердловського юридичного інституту. 1985–1987 рр. – працював в органах внутрішніх справ у містах Свердловськ та Одесі.

Впродовж 1987–1989 рр. – старший викладач, начальник циклу адміністративного права й адміністративної діяль-

ності Одеської школи міліції. 1989–1997 рр. – викладач, старший викладач, доцент, професор, завідувач кафедри морського та митного права, проректор, ректор Юридичного інституту Одеського державного університету ім. І. Мечникова. У 1996 р. захистив докторську дисертацію.

З 1998 р. – президент Одеської державної юридичної академії. Того ж року обраний народним депутатом Верховної Ради України III скликання у Центральному виборчому окрузі м. Одеси № 135 (набрав 25,8 % голосів виборців). Був членом групи «Незалежні» (липень – листопад 1998 р.); членом фракції СДПУ(о) (з листопада 1998 р.). Очолював підкомітет парламентської реформи та парламентського контролю Комітету Верховної Ради України з питань правової реформи.

Народний депутат Верховної Ради України IV скликання (обраний у Центральному виборчому окрузі м. Одеси № 136, висунутий Українською морською партією, здобув підтримку 39,10 % виборців). Був членом фракції «Єдина Україна» (травень – жовтень 2002 р.), очолював підкомітет з питань законодавчого забезпечення політичної реформи та організації парламентського контролю Комітету Верховної Ради України з питань правової політики (з червня 2002 р).

З червня 2003 р. – голова Координаційної ради юстиції Росії та України; з жовтня 2003 р. – голова Ради юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ України.

Після складання повноважень народного депутата України (березень 2004 р.) очолив Центральну виборчу комісію. Грудень 2004 р. – травень 2006 р. – ректор Одеської національної юридичної академії.

25 травня 2006 р. – 23 листопада 2007 р. – народний депутат Верховної Ради України V скликання (від *Партії регіонів*; на час виборів – ректор Одеської національної юридичної академії, безпартійний), член фракції Партії регіонів. Голова Комітету Верховної Ради України з питань правосуддя (з липня 2006 р.).

Народний депутат Верховної Ради України V та VI скликань (обраний за списком Партії регіонів). Був головою Комітету Верховної Ради України з питань правосуддя.

Член Вищої ради юстиції (1998–2010 рр.). Член Робочої групи з питань судової реформи при Президентові України (з березня 2010 р.); член Національного антикорупційного комітету при Президентові України (з березня 2010 р.); заступник члена Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) (з квітня 2010 р.); член Робочої групи з питань реформування кримінального судочинства при Президентові України (з серпня 2010 р.).

Академік Академії педагогічних наук України та Національної академії правових наук України (2010 р.), державний радник юстиції першого класу.

Нагороджений орденом «За заслуги» усіх ступенів (1997, 1999, 2002 рр.); орденами преподобного Сергія Радонезького I ст. (РПЦ, 1999 р.), преподобного Нестора Літописця I ст. (УПЦ МП 1999 р.), князя Ярослава Мудрого V ст. (2004 р.), орденом Дружби (Російська Федерація, 2009 р.); Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2004 р.). Заслужений юрист України (1998 р.), почесний працівник прокуратури України (2000 р.),

Автор (співавтор) близько 150 наукових праць. *М. К., П. Г.-Н.*

Кінах Анатолій Кирилович (нар. 04.08.1954, с. Братушани Єдинецького р-ну, МРСР, нині – Республіка Молдова) – перший голова *Партії промисловців і підприємців України* (створ. 2000 р.). Впродовж 1971–1978 рр. нав-

чався у ПТУ, працював складальником корпусів металевих суден Ленінградського Петрозаводу. У 1978 р. закінчив Ленінградський кораблебудівний інститут (спеціальність: інженер-суднобудівник). У 1978–1992 рр. працював докмайстром військового заводу (м. Таллінн); майстром, старшим майстром, заступником начальника, начальником відділу суднобудівного заводу «Океан» (м. Миколаїв). У 1992–1994 рр. – представник Президента України у Миколаївській області. Народний депутат Верховної Ради України I скликання.

Впродовж 1994 –1995 рр. – голова Миколаївської обласної ради, у 1995–1996 рр. – віце-прем'єр-міністр України. Впродовж 1996 – 1998 рр. виконував обов'язки президента, був президентом Українського союзу промисловців і підприємців. З серпня 1999 до січня 2000 р. – перший віце-прем'єр-міністр України.

Народний депутат Верховної Ради України III скликання, член Комітету з питань економічної політики, управління народним господарством, власності та інвестицій.

З травня 2001 р. до листопада 2002 р. – Прем'єр-міністр України.

Під час парламентських виборів 2002 р. був членом *Виборчого блоку політичних партій «За Єдину Україну»* (№2 у списку). У 2004 р. балотувався на посаду Президента України (у I турі здобув підтримку 0,93% виборців). З лютого 2005 р. був першим віце-прем'єр-міністром України. Після відставки уряду – секретарем РНБО (до травня 2006 р.). Народний депутат Верховної Ради України V скликання. З березня до грудня 2007 р. – міністр економіки України. На дострокових парламентських виборах 2007 р. балотувався у народні депутати України за списком *Партії регіонів* (№53 у списку, безпартійний) і став народним депутатом Верховної Ради України VI скликання. Голова підкомітету з питань оборонно-промислового комплексу та військово-технічного співробітництва Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони; заступник голови Української частини Комітету з парламентського співробітництва між Україною та Європейським Союзом; керівник групи з міжпарламентських зв'язків з Республікою Молдова; член групи з міжпарламентських зв'язків з Російською Федерацією; член групи з міжпарламентських зв'язків з Федеративною Республікою Німеччина.

Нагороджений орденом князя Ярослава Мудрого V та IV ст. *М. К.*

Кірпа Георгій Миколайович (20.07. 1946., с. Клубівка Ізяславського р-ну Хмельницької обл. – 27.12.2004, с. Бортничі Київської обл.) – перший голова *Партії «ВІДРОДЖЕННЯ»* (створ. 2004 р.).

У 1970 р. закінчив Харківський інститут інженерів залізничного транспорту. Кандидат технічних наук.

З серпня 1964 р. – слюсар Клубівського цукрового заводу Хмельницької обл. З вересня 1965 р – студент Харківського інституту інженерів залізничного транспорту. З серпня 1970 р. – черговий по станції Чоп Львівської залізниці. З листопада 1970 р. проходив службу в армії у м. Ярославль. З грудня 1971 р. – інженер, з березня 1972 р. – головний інженер, з листопада 1972 р. – начальник станції Чоп, з травня 1977 р. – начальник відділу перевезень Ужгородського відділку Львівської залізниці, з січня 1978 р. – заступник начальника Ужгородського відділку, з квітня 1979 р. – начальник Рівненського відділку, з січня 1982 р. – начальник Ужгородського відділку, з січня 1985 р. – перший заступник начальника, з липня 1993 р. – начальник Львівської залізниці.

З квітня 2000 р. – перший заступник міністра, генеральний директор Державної адміністрації залізничного транспорту України Міністерства транспорту України. З серпня 2001 р. – генеральний директор Державної адміністрації залізничного транспорту України. З 7 травня 2002 р. – міністр транспорту України, генеральний директор Укрзалізниці. З 24 липня 2004 р. – міністр транспорту та зв'язку України. Ініціював низку проектів, які стали ключовими в економічному розвитку країни. Зокрема, будівництво Південного вокзалу на станції Київ-Пасажирський, залізничний та автомобільний міст через р. Дніпро у м. Києві, автобан Київ–Одеса, судноплавний канал Дунай–Чорне море, швидкісний рух пасажирських поїздів, модернізацію рухомого складу, розвиток науки і техніки залізничного транспорту.

Депутат Львівської обласної ради (1998–2002 рр.). У 1999 р. був довіреною особою кандидата у Президенти України Л. Кучми у 120-му територіальному виборчому окрузі. У 2002 р. – обраний депутатом Верховної Ради України IV скликання від *Виборчого блоку політичних партій «За Єдину Україну!»* (№ 10 у виборчому списку, зняв свою кандидатуру). Академік Транспортної академії України (1997 р.). Заслужений працівник транспорту України (1995 р.). Нагороджений орденами Дружби народів (1985 р.), «За заслуги» III ст. (1998 р.), князя Ярослава Мудрого V ст. (1999 р.), Святого князя Володимира Великого (1998 р.), Нестора Літописця (2000 р.), ювілейним орденом «Різдво Христове 2000» I ст. (2000 р.), знаком «Почесному залізничнику», медаллю «За ефективне управління» Міжнародної кадрової академії, почесною відзнакою Міністерства транспорту і морського господарства Республіки Польща.

У 2002 р. за особливі заслуги перед державою йому було присвоєно звання Героя України. У 2009 р. – визнаний найвидатнішим залізничником України за 148 років існування залізничного транспорту в Україні. *Т. Б.*

Климчук Володимир Никифорович (1939 р. н., Приморський край) – один із трьох перших співголів *Ліберально-демократичної партії України,* обраний Установчим з'їздом партії (24–25 листопада 1990 р.). У 1965 р. закінчив філологічний факультет КДУ ім. Т. Г. Шевченка. Кандидат філологічних наук.

Працював у видавництвах, начальником лабораторії наукової організації праці при Київському торговельно-економічному інституті, з 1970 р. – старшим науковим співробітником Інституту літератури АН УРСР. Згодом – директором Інституту лібералізму, заснованого у 1999 р. за рішенням з'їзду ЛДПУ. *М. К.*

Клюс Олександр Васильович (нар. 08.05.1952, м. Усть-Большерецьк Камчатської обл., РРФСР, нині – Російська Федерація) – перший голова *Політичної партії «Українські соціал-демократи»* (створ. 2006 р.). У 1978 р. закінчив історичний факультет Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка. Впродовж 1977–1994 рр. – на педагогічній роботі. 1994 –1998 рр. – міський голова (м. Гадяч Полтавської обл.). З 2006 р. – депутат Київської міської ради, член депутатської фракції «Блок Віталія Кличка», член Постійної комісії з питань житлово-комунального господарства та паливно-енергетичного комплексу. *С. П.*

«КМКС» Партія угорців України – політична партія, зареєстрована Міністерством юстиції України 17 лютого 2005 р. (реєстраційний номер №108-п. п.). Перший (на кінець 2011 р. – чинний) голова партії – *М. Ковач.*

«КМКС» з угорської – «Товариство угорської культури Закарпаття». Партію

створено певною мірою на противагу *Демократичній партії угорців України*, очолюваній у той час членом СДПУ(о), а згодом – СПУ І. Гайдошем.

Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Ужгород.

Діяльність партії зорієнтована на угорське населення, сконцентроване переважно у Берегівському та Виноградівському районах Закарпаття. Побутує думка, що якщо Демократична партія угорців України певним чином наслідує партію соціалістів Угорської Республіки, то «КМКС» Партія угорців України – лібералів, перебуваючи у певній конкуренції між собою.

Партія співпрацює з урядом Угорської Республіки та є тією силою, лист підтримки від якої (разом із посвідченням закордонного угорця) забезпечує представникам угорської меншини відкриття Шенгенської візи (за твердженням угорських дипломатів, рішення стосовно листа підтримки від партії, замість запрошення та довідки про фінансове забезпечення особи, як спрощення для отримання візи, ухвалювалося на урядовому рівні).

У виборах до Верховної Ради України у 2006 та 2007 рр. партія участі не брала. У ході виборів 2010 р. до місцевих органів влади «КМКС» Партію угорців України підтримали 20 456 виборців, що дозволило партії здобути 3-тє місця (у т. ч. – лідеру партії М. Ковачу) у Закарпатській обласній раді; крім того, 2 представники партії отримали мандати в Ужгородській міській раді, 6 – в Ужгородській районній раді, а також 2 – у Виноградівській міській раді, в райрадах м. Виноградово, м. Берегове та ін. Специфіка ведення передвиборчої кампанії партією викликала невдоволення українських партій, оскільки «КМКС» Партія угорців України розповсюджувала агітаційні матеріали, рекламу переважно угорською мовою, що, на думку її опонентів, йшло врозріз із українським законодавством.

Особливістю діяльності Берегівської райради стало прийняття 17 червня 2011 р. рішення про виконання гімну Угорщини разом із Гімном України перед початком сесійних засідань, яке 21 червня 2011 р. було опротестоване Берегівською міжрайонною прокуратурою. Тож 9 вересня депутати райради більшістю голосів скасували своє рішення від 17 червня: із 54 присутніх депутатів за скасування проголосували 48 (усього у райраді 62 депутати), 6 депутатів від «КМКС» Партії угорців України – утрималися.

Знаковою фігурою партії, окрім М. Ковача, є В. Брензович (був заступником голови Закарпатської обласної ради), активний прибічник «русинського руху». Представники партії (зокрема її лідер) відомі своїми антиукраїнськими висловлюваннями.

Наприкінці 2011 р. партія легалізувала 66 регіональних організацій (у т. ч. 17 обласних – Волинську, Дніпропетровську, Житомирську, Запорізьку, Івано-Франківську, Кіровоградську, Київську, Львівську, Одеську, Полтавську, Сумську, Тернопільську, Харківську, Хмельницьку, Чернівецьку та ін.). *М. К.*

Кобизєва Євгенія Яківна – перший голова *Політичної партії «Блокова партія»* (зареєстр. 2011 р.). Підприємець. *Т. Б.*

Коваленко Едуард Володимирович (нар. 17.10.1965, м. Генічеськ Херсонської обл.) – перший голова *Політичної партії «Соціал-Патріотична Асамблея Слов'ян»*, обраний Установчим з'їздом партії (29 січня 2006 р.). Діяч українського радикально-націоналістичного руху, згодом – панслов'янського руху.

Закінчив Херсонський педагогічний інститут ім. Н. Крупської (спеціальність

– психологія та методика виховання), Таврійську агротехнічну академію (спеціальність – економіка підприємства). Служив у групі радянських військ у Німеччині, був командиром диверсійно-розвідувальної групи спецназу (нині – капітан запасу). З 1993 р. – генеральний директор виробничо-комерційного підприємства.

З 2000 р. брав активну участь у діяльності «Форуму Національного Порятунку» та акції протесту «Україна без Кучми». У 2000 р. вступив до партії *Українська національна асамблея*. У 2001–2005 рр. – голова політради УНА, а упродовж 2003–2005 рр. – голова партії Українська національна асамблея. Через суперечності всередині УНА був виключений з організації, виступив ініціатором створення «слов'янського громадського руху» – Соціал-Патріотичної Асамблеї Слов'ян (СПАС). З 14 лютого 2006 р. – голова політичної партії СПАС. Сповідує «слов'янський соціальний патріотизм», в основі якого «панслов'янська ідея». *Д. В.*

Коваленко Максим Миколайович (1980 р. н.) – перший голова (2008–2010 рр.) Політичної партії «Авангард» (створ. 2008 р.; нині – *Політична партія «Руська Єдність»*). Має вищу освіту. На момент обрання – керівник консультативного центру (м. Харків). *В. Я.*

Ковалюк Олександр Михайлович (1983 р. н.) – перший голова *Політичної партії «Рідне місто»* (створ. 2008 р.). *С. П.*

Ковач Микола (Міклош) Миколайович (нар. 08.04.1967) – перший (на кінець 2011 р. – чинний) голова *«КМКС» Партії угорців України* (зареєстрована Мін'юстом України 2005 р.). Закінчив Ужгородський державний університет (спеціальність – «історія»). Навчався в Університеті ім. Л. Етвеша (м. Будапешт, Угорська Республіка) на кафедрі політології. Працював викладачем Закарпатського угорського педагогічного інституту.

Голова Товариства угорської культури Закарпаття. Депутат Верховної Ради України III скликання; балотувався (як самовисуванець) до Верховної Ради України IV скликання (здобув 30,55% голосів виборців). З 2002 р. – старший викладач кафедри історії та суспільних дисциплін Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II. Відомий своїми антиукраїнськими висловлюваннями.

Двічі обирався депутатом Ужгородської районної ради. У 2010 р. обраний депутатом Закарпатської обласної ради. *М. К.*

Когут Богдан Йосипович (15.03.1921, с. Конюхи Бережанського р-ну Тернопільської обл. – 16.02.2011, м. Львів) – перший голова *Української національної партії* (діяла у 1989 – 1992 рр.).

Закінчив факультет романо-германської філології Одеського державного університету. Працював вчителем (м. Миколаїв). Діяч підпілля ОУН, член УПА. У 1945–1956 рр. відбував ув'язнення на Колимі. Реабілітованим не був. Член Товариства політв'язнів та репресованих. Останні роки життя мешкав у м. Львові, де проводив активну громадську роботу.

Автор трилогії («Під чорними вітрами», «Гіркий присмак волі» та «Оповіді каторжанки»), за яку отримав літературну премію імені Богдана Лепкого. Був членом Спілки письменників України.

Похований на Личаківському цвинтарі (м. Львів). *Т. Б.*

Кожевін Ігор Володимирович – перший голова *Всеукраїнської партії Центру «Громадянська злагода»*, обраний Установчим з'їздом партії (25 грудня 1993 р.). На момент обрання – директор

товариства з обмеженою відповідальністю «Аграрний фондовий дім». *О. Л.*

Кожин Сергій Миколайович – перший (на кінець 2011 р. – чинний) голова *Політичної партії «Партія Козаків України»* (створ. 2007 р.). *В. Я.*

Козлов Євген Михайлович (1977 р. н.) – перший (на кінець 2011 р. – чинний) голова *Політичної партії «Партія Народний Захист»,* обраний Установчим з'їздом партії 10 січня 2010 р. Приватний підприємець. *М. К.*

Колгоспна партія України діяла близько 10 місяців – з серпня 2004 р. до червня 2005 р. Установчий з'їзд партії відбувся 13 серпня 2004 р. у м. Переяславі-Хмельницькому. На ньому були прийняті програмні документи, обрано керівні органи та голову партії – *О. Шпака.* Виступаючи на Установчому з'їзді, О. Шпак так пояснював назву партії: «Колективна праця завжди була провідною і необхідною для будь-якого суспільства. У словосполучення «колгоспна партія» вкладається не сенс самого слова «колгосп», а колективне господарювання на селі, що в основі назви партії слово «колгосп», адже навіть за приватної форми власності сіє і збирає врожай саме колектив. Тому партія буде постійно відстоювати права колективу, щоб будь-який колектив був соціально захищеним, мав гарантовану нормальну заробітну плату, доходи за земельні та майнові паї тощо».

Міністерство юстиції України зареєструвало Колгоспну партію України 29 жовтня 2004 р. (реєстраційний номер 102-п.п.). У свідоцтві про реєстрацію партії її основні цілі декларувалися як «сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, спрямованої на побудову сильної незалежної держави Україна, розвиток регіональної сільськогосподарської політики, підвищення добробуту працівників села, відновлення державної сільськогосподарської політики».

У зв'язку з тим, що партія не спромоглася, як того вимагає Закон України «Про політичні партії в Україні», у шестимісячний термін створити та зареєструвати свої структурні утворення у більшості областей України, містах Києві, Севастополі та в АР Крим, на підставі рішення Верховного Суду України від 7 червня 2005 р. Міністерство юстиції України наказом від 23 червня 2005 р. № 63/5 скасувало запис про реєстрацію Колгоспної партії України. Незважаючи на це, за інформацією головних управлінь юстиції, на території Житомирської та Запорізької областей зареєстровані структурні утворення Колгоспної партії України деякий час продовжували свою діяльність. *М. К.*

Коломійцев Володимир Антонович (1942 р. н.) – перший голова *Партії захисників Вітчизни* (створ. 1997 р.).

У 1998 р. брав участь у виборах до Верховної Ради України у багатомандатному виборчому окрузі як член Партії захисників Вітчизни (у списку – №4) та в одномандатному виборчому окрузі №173 (Харківська обл.). На момент виборів працював доцентом у вузі. Був довіреною особою Ю. Кармазіна як кандидата у Президенти на президентських виборах 1999 р. У 2002 р. самовисувався на виборах до Верховної Ради України у одномандатному виборчому окрузі №170 (Харківська обл.), у 2006 р. – у складі *Блоку ЮРІЯ КАРМАЗІНА.* *М. К.*

Комарова Аліна Іванівна (нар. 25.05.1938, м. Акмолінськ, нині – м. Астана, Республіка Казахстан) – перший очільник *Партії «Жінки України»* (створ. 1997 р.).

У 1964 р. – закінчила Цілиноградське педагогічне училище, у 1969 р. – Тер-

нопільське музичне училище, у 1969 р. – Львівський державний університет ім. І. Франка, філологічний факультет, у 1975 р. – аспірантуру кафедри філософії.

1956–1958 рр. – старша піонервожата СШ № 149 м. Цілиноградa; 1958–1960 рр. – викладач музики Тернопільської СШ № 7; 1960–1970 рр. – викладач Тернопільської музичної школи. Упродовж 1970–1972 рр. – викладач марксистсько-ленінської філософії і естетики; 1975–1978 рр. – старший викладач, завідувач кафедри філософії; 1987–1992 рр. – професор кафедри філософії і політології Тернопільського фінансово-економічного інституту. З 1992 р. – директор науково-дослідного інституту «Проблем людини». Академік Міжнародної академії інтегративної антропології.

Доктор філософських наук (1988 р.), професор (1989 р.)

Автор понад 100 наукових праць, у т. ч. трьох монографій. *Т. Б.*

Комарович Андрій Олександрович – перший голова *Партії Труда* (зареєстрована Мін'юстом України 2005 р.). *Т. Б.*

Комісаров Вадим Олексійович (1960 р. н.) – перший голова Партії Освітян України (створ. 1998 р.; нині – *Партія «Єдина Україна»*). У 2002 р. брав участь у парламентських виборах (№ 20 у виборчому списку *Виборчого блоку політичних партій «Блок Наталії Вітренко»*). На час виборів – директор загальноосвітньої школи № 44 м. Запоріжжя. *О. Р.*

Комуністична партія робітників і селян (КПРС) створена 17 березня 2001 р. на І (Установчому) з'їзді у м. Луганську. Зареєстрована Міністерством юстиції України 30 березня 2001 р. (реєстраційний номер 1604). Центральні статутні органи: з'їзд, рада партії, центральний комітет; керівна особа: голова партії. Місцезнаходження центральних статутних органів: м. Київ. Перший голова партії – *О. Яковенко*.

На Установчому з'їзді було прийнято статут та маніфест партії, обрано центральні статутні органи та голову партії. У вересні 2001 р. вийшов друком перший номер газети «КПРС» – друкованого органу партії.

КПРС виступає за відновлення соціалізму, радянської влади, відродження СРСР. Позиціонує себе як авангардна партія, організована згідно з ленінською структурою партії, яка передбачає відсутність монолідерства на всіх партійних рівнях, інститутів першого та генерального секретаря, принципу «вождизму». Мета партії – за допомогою засобів пропаганди та політичної боротьби відлучити від влади панівні класи, підкорити їх диктатурі трудового народу та встановити нове комуністичне суспільство – без суспільних класів та приватної власності. Основне завдання – перешкодити розколу комуністичного руху та сприяти об'єднанню лівих сил.

КПРС розглядає скасування інституту президенства та встановлення парламентської республіки, перерозподіл владних повноважень на користь Верховної Ради України як необхідний етап відродження влади Рад – системи Рад як форми диктатури трудового народу. Відновлення радянської влади КПРС вважає за можливе лише за умови класової боротьби та соціалістичної революції, яка може проходити у мирних та немирних формах, залежно від ступеня супротиву владного режиму. У сфері зовнішніх відносин КПРС виступає за повне припинення співробітництва з міжнародними фінансовими (МВФ, ВТО, ЕБРР) та військовополітичними (НАТО) організаціями.

2 грудня 2001 р. ІІ позачерговий з'їзд КПРС затвердив зміни та доповнен-

ня до статуту і програми партії, виключив з лав партії «організаторів розколу в партії», які провели зібрання 1 лютого 2001 р. у Луганську.

11 грудня 2001 р. КПРС підписала договір зі СелПУ про створення єдиного виборчого блоку. 22 грудня 2001 р. відбувся III позачерговий з'їзд, на якому було прийнято резолюцію про створення виборчого блоку зі СелПУ, Комуністичною партією робітників і селян (КПРС), затверджено звернення блоку. 9 січня 2002 р. у м. Києві відбувся IV (позачерговий) з'їзд КПРС, на якому було затверджено передвиборчу програму, списки кандидатів у народні депутати і до місцевих рад. У січні 2002 р. СелПУ та КПРС відмінили рішення про створення міжпартійного блоку й у парламентських виборах 2002 р. партії брали участь окремо.

У виборах до Верховної Ради України 2002 р. КПРС здобула підтримку 106 904 виборців (0,41% голосів) та до парламенту не потрапила. 4 липня 2004 р. VI з'їзд партії висунув кандидатом на пост Президента України О. Яковенка, який посів 7-ме місце з 24 претендентів та здобув 219 191 (0,78%) голосів виборців. У виборах до Верховної Ради України 2006 р. та 2007 р. участі не брала. Згідно з рішенням VIII (позачергового) з'їзду КПРС партію очолив Л. Грач.

Друкований орган партії – газета «КПРС». *П. Г.-Н., О. Р.*

Комуністична партія України (КПУ) діяла у 1918–2002 рр. (з перервою – із серпня 1991 до грудня 2001 рр.). Організаційно оформилася 5–12 липня 1918 р. на I з'їзді у м. Москві за назвою Комуністична партія (більшовиків) України (з якою функціонувала до 1952 р.). Впродовж 1918 – 1991 рр. відбулося 23 з'їзди КПУ (I–III, IX–XXVIII), 5 конференцій (IV–VIII) на правах з'їздів, а також 3 Всеукраїнські партійні конференції. На 1 січня 1990 р. КПУ нараховувала 3,29 млн членів та кандидатів із загальною кількістю штатних партпрацівників близько 60 тис. осіб. На зламі 1980 – 1990 рр. займала пануюче становище в Україні в умовах багатопартійності, що народжувалася.

Згідно з офіційними партійними даними (на грудень 1990 р.) балансова вартість майна КПУ становила близько 490 млн руб. (з них нерухомості – на суму понад 400 млн руб., транспортних засобів і устаткування – близько 55 млн руб., друкованої продукції – на понад 10 млн руб.). У 1989 р. дохідна частина бюджету КПУ становила 316 млн руб. Передбачалося, що у 1991 р. через очікуване зменшення чисельності партії, несприятливі зовнішні обставини, у т. ч. відсутність державної підтримки, дохідна частина бюджету КПУ скоротиться удвічі. Починаючи з 1990 р. КПУ не перераховувала кошти до бюджету КПРС. На останньому за радянських часів XXVIII з'їзді КПУ (I етап – червень 1990 р.; II етап – грудень 1990 р.) були обрані керівні органи партії, ухвалені програмні принципи КПУ, прийняті заходи для початку підготовки нової партійної програми. 23 червня 1990 р. останнім очільником КПУ було обрано *С. Гуренка.*

Партія була зареєстрована Міністерством юстиції УРСР 22 липня 1991 р. (реєстраційний номер 107). На момент реєстрації, за даними КПУ, вона об'єднувала понад 2,7 млн членів. Реєстрацію КПУ як новоствореної політичної партії було проведено на підставі Постанови Президії Верховної Ради УРСР «Про порядок реєстрації громадських об'єднань» від 29 вересня 1990 р. (№281-XII) та у порядку, встановленому Тимчасовими правилами розгляду заяв про реєстрацію статутів громадських об'єднань, затверджених постановою Ради Міністрів УРСР від 21 грудня 1990 р. (№385).

У поданих на реєстрацію документах зазначалося, що основною метою партії було «створення в Україні соціалістичного суспільства, забезпечення широкого демократизму, соціальної справедливості, пріоритету загальнолюдських цінностей, де не місце експлуатації людини людиною». Після реєстрації статуту КПУ лідер партії С. Гуренко виступив з офіційною заявою, у якій підкреслив, що КПУ діє відповідно до Конституції і законів УРСР, а розроблювана нова програма партії, окрім соціально-класової складової, спрямована на «наповнення реальним змістом суверенітету Радянської України».

Центральні статутні органи партії: з'їзд, центральний комітет (ЦК), ревізійна комісія, політбюро ЦК, секретаріат ЦК; керівні особи – перший секретар ЦК, другий секретар ЦК, секретарі ЦК. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ. Партія мала 25 обласних партійних організацій, розгалужену мережу первинних структур у всіх регіонах України.

Уже через місяць після реєстрації у зв'язку зі спробою державного перевороту, здійсненого частиною верхівки КПРС (м. Москва, 19–21 серпня 1991 р.), та суперечливими діями керівництва КПУ ситуація навколо партії докорінним чином змінилася. Так, секретаріат ЦК КПУ вже 19 серпня 1991 р. відреагував на отриману телеграму від секретаріату ЦК КПРС стосовно запровадження надзвичайного стану і у зв'язку з цим вжиття заходів щодо участі комуністів у сприянні Державному комітету з надзвичайного стану (ДКНС–ГКЧП). У шифротелеграмі до перших секретарів Кримського рескому, обкомів, Київського міськкому КПУ секретаріат ЦК КПУ 19 серпня 1991 р. закликав їх забезпечити «міцний конституційний порядок і дисципліну, чітку, безперебійну роботу всіх підприємств, організацій і служб», недопущення будь-яких протизаконних дій та провокацій, несанкціонованих мітингів, маніфестацій, страйків, що загалом збігалося з настановами московського ДКНС–ГКЧП. Ключовим питанням КПУ у цей час було збереження «єдності і цілісності СРСР». Однак того самого дня секретаріат ЦК КПУ у своєму листі до регіональних керівників рекомендував партійним комітетам у своїй діяльності керуватися положеннями, викладеними 19 серпня 1991 р. у виступі на телебаченні члена Політбюро ЦК КПУ, Голови Верховної Ради УРСР Л. Кравчука, квінтесенцією якого був заклик до утвердження і розвитку суверенітету України, недопущення будь-яких спроб «діяти проти Конституції, повернути суспільство до владних чи інших структур у центрі і на місцях, які могли б стати над законом».

20 серпня 1991 р. з офіційною заявою виступив С. Гуренко, у якій він практично солідаризувався з позицією Л. Кравчука. В умовах поразки заколотників та загрози запровадження санкцій проти КПУ керівництво партії наприкінці серпня 1991 р. провело низку заходів, намагаючись вивести партію з-під очікуваного удару. Так, 22 серпня 1991 р. була оприлюднена заява секретаріату ЦК КПУ (від 21 серпня 1991 р.), у якій була підтверджена позиція КПУ щодо безумовного дотримання норм Конституції і законності, недопущення встановлення тоталітарного режиму, містився заклик дати відсіч «екстремістам» та «провокаторам», консолідувати «патріотичні сили» суспільства. У заяві виносилася вимога як зміцнення суверенітету УРСР, так і збереження СРСР, його оновлення.

22 серпня 1991 р. у м. Києві відбулося засідання політбюро ЦК КПУ, яке розглянуло питання «Про поточний політичний момент» й у своїй постанові засудило «авантюрну спробу антидержавного перевороту», піддало критиці

«невиправдані» дії ЦК КПРС, який «своєчасно не дав оцінки цим подіям, не інформував про їх суть партійні комітети на місцях». Засідання задекларувало політичну позицію партії, яка полягала у подоланні суспільно-політичної кризи, наповненні реальним змістом суверенітету УРСР. Перед партійними організаціями КПУ ставилося завдання посилити згуртованість комуністів, дати рішучу відсіч спробам «розгортання антикомуністичної істерії», активізувати роз'яснювальну роботу в масах з пропаганди позиції КПУ, спрямовану на демократизацію суспільства, побудову «суверенної правової держави народу України».

26 серпня 1991 р. у м. Києві за участі 144 членів ЦК КПУ та 8 членів політбюро ЦК КПУ відбувся останній екстрено скликаний пленум ЦК КПУ. Прагнучи відмежуватися від московських путчистів, пленум засудив вчинену «групою заколотників» спробу державного перевороту, що «поставило під загрозу конституційний лад і громадський мир у країні, а також завдало тяжкого удару по партії». Окрім наголошення на тому, що свою діяльність КПУ проводить відповідно до Конституції і законів України, пленум прийняв рішення про «повну самостійність Компартії України» від КПРС.

Однак, незважаючи на те, що КПУ у період 19–21 серпня 1991 р. фактично займала пасивну позицію, 26 серпня 1991 р. Президією Верховної Ради України було видано Указ «Про тимчасове припинення діяльності Компартії України» (№1435-XII), яким передбачалося тимчасове припинення діяльності КПУ; опечатування приміщень парткомів КПУ, заборона проведення операцій з майном партії та передача його на баланс Верховної Ради України, а на місцях – відповідного рівня рад. 30 серпня 1991 р. Президія Верховної Ради України, посилаючись на висновки Тимчасової комісії Президії парламенту, якою керівництву КПУ була інкримінована причетність до спроби антидержавного перевороту 19–21 серпня 1991 р., та частину другу статті 7 Конституції УРСР 1978 р., згідно з якою не допускалося створення і діяльність партій, що ставлять метою зміну шляхом насильства конституційного ладу, прийняла Указ «Про заборону діяльності Компартії України» (№1468-XII). Згідно з указом діяльність партії підлягала повній забороні, а її майно націоналізувалося.

Процес ліквідації КПУ, яка вже тривалий час перебувала у стані гострої кризи, відбувся без напруження суспільно-політичної ситуації, виявів опору з боку рядових комуністів. Найбільш помітною реакцією на заборону діяльності КПУ стала спроба групи комуністів-депутатів (враховуючи те, що більшість Верховної Ради України складалася з комуністів) внести до порядку денного парламенту питання щодо Указу Президії Верховної Ради України про заборону партії, однак воно не набуло підтримки серед депутатського корпусу. Більшість колишніх членів КПУ відійшла від комуністичної ідеології, а її колишні активісти поповнили лави інших, інколи відверто антикомуністичних, політичних партій і рухів. Колишні члени КПУ передусім стали основою СПУ, Союзу комуністів України, інших ліворадикальних партій та організацій.

В умовах протидії керівництва Верховної Ради України розгляду питання щодо заборони діяльності КПУ його вдалося зрушити з місця лише у січні 1997 р., коли від імені 139 народних депутатів України (серед них – члени КПУ, СПУ, СелПУ, ПСПУ) було надіслане конституційне подання до щойно утвореного Конституційного Суду України (зареєстроване під №1) стосовно відповідності Конституції України серпневих 1991 р. указів Президії Верховної

Ради України. Після кількарічного провадження справи Конституційний Суд України своїм рішенням від 27 грудня 2001 р. (№20-рп/2001) відзначив, що Компартія України за своїми програмними цілями та діями у період 19–21 серпня 1991 р. не суперечила конституційним нормам. Крім того, суд визнав, що Президія Верховної Ради України перевищила свої повноваження й указами щодо тимчасового припинення та заборони діяльності КПУ перебрала на себе функції слідчих та судових органів, що суперечить конституційному принципу здійснення державної влади в Україні.

Загалом, Конституційний Суд України визнав серпневі 1991 р. укази Президії Верховної Ради України такими, що не відповідали Конституції, втратили чинність з дня ухвалення рішення судом. Останнє створило юридичні підстави для відновлення КПУ, зареєстрованої у 1991 р. Одночасно з означеним рішенням Конституційний Суд України, посилаючись на норми Конституції СРСР 1977 р. (стаття №6) та Конституції УРСР 1978 р. (стаття №6), визначив, що КПУ, зареєстрована 22 липня 1991 р. як об'єднання громадян, «не є правонаступником КПРС і Компартії України у складі КПРС». Через це у своєму висновку суд зазначив, що разом з юридичною реабілітацією КПУ це не тягне за собою правових наслідків стосовно оберненого на державну власність партійного майна, підтвердивши правочинність Закону України «Про обернення майна Компартії України та КПРС на державну власність» від 20 грудня 1991 р. (№2004-XII).

На час розгляду справи постійний представник Президента України (Л. Кучми) в Конституційному Суді України дотримувався позиції про відсутність «правових підстав для перегляду згадуваних у конституційному поданні указів Президії Верховної Ради України».

Відновлення діяльності КПУ, зареєстрованої 22 липня 1991 р., було позитивним чином зустрінуте діючою з 1993 р. КПУ. Саме на сторінках центральних партійних ЗМІ останньої 4 січня 2002 р. було оприлюднене спільне звернення першого секретаря ЦК КПУ (зареєстрованої 22 липня 1991 р.) С. Гуренка та першого секретаря ЦК КПУ (зареєстрованої 5 жовтня 1993 р.) *П. Симоненка* «До комуністів, усіх громадян України». У зверненні серед інших були порушені питання повернення прибічників комуністичної ідеї «до активної роботи в партійних організаціях», вирішення питання щодо майна незаконно забороненої Компартії України. На позачерговому XXXIV з'їзді КПУ (м. Київ, 5 січня 2002 р.), створеної у 1993 р., прийняття Конституційним Судом України рішення про неконституційність серпневих 1991 р. указів Президії Верховної Ради України було розцінено як «акт історичної справедливості», велику перемогу комуністів. З'їздом було доручено ЦК КПУ розпочати заходи щодо зміцнення «єдності комуністичного руху».

Уже 16 січня 2002 р. відновлена КПУ провела у м. Києві об'єднаний пленум ЦК і ревізійної комісії, обраних XXVIII з'їздом Компартії України у 1990 р., на якому були присутні понад 80% членів зазначених органів. На пленум були запрошені представники від КПУ, створеної у 1993 р. – перший секретар ЦК П. Симоненко, секретарі ЦК, перші секретарі обласних комітетів. У ході роботи пленуму були обговорені питання тактики реабілітованої Компартії України, її співробітництва з діючою КПУ на шляху до створення єдиної Комуністичної партії України. У постанові пленуму наголошувалася роль у реабілітації партії КПУ на чолі з П. Симоненком, яка стала «спадкоємицею ідей і традицій незаконно забороненої Компар-

тії України», практично продовжила її справу. Рішенням пленуму було розпочато підготовку до надзвичайного з'їзду КПУ, зареєстрованої у 1991 р. Практичну роботу з підготовки з'їзду, враховуючи те, що партія не діяла упродовж десяти років і в її складі сталися істотні зміни, було доручено проводити створеному Організаційному бюро на чолі з С. Гуренком. Водночас в умовах розгортання виборчого процесу до Верховної Ради України IV скликання та місцевих рад, було прийняте рішення практичні дії з відновлення організаційних структур реабілітованої КПУ проводити в руслі єдності комуністичного руху, посилення впливу комуністів у масах трудящих. Через це об'єднавчий процес зрушився з місця після завершення виборчого парламентського марафону.

25 травня 2002 р. у м. Києві за присутності 203 делегатів з усіх регіонів України відбувся останній – надзвичайний – з'їзд КПУ, зареєстрованої у 1991 р., який завершив процес легалізації партії. Делегати не присвоїли з'їзду порядкового номера, враховуючи ту обставину, що завдяки створенню у червні 1993 р. КПУ на чолі з П. Симоненком (як нової політичної партії) діяльність Компартії України виявилася практично неперервною, а новостворена партія, проголосивши себе спадкоємницею ідей і традицій забороненої партії, продовжила загальну нумерацію з'їздів, розпочату І з'їздом КП(б)У у 1918 р. Головна увага з'їзду була прикута до проблеми побудови взаємостосунків з КПУ, створеної у 1993 р., що після обговорення знайшло своє узагальнююче відображення у зверненні з'їзду «До делегатів позачергового VII (XXXV) з'їзду КПУ, зареєстрованої 5 жовтня 1993 року».

У ньому йшлося про те, що в Україні після ухвалення рішення Конституційного Суду України про визнання неконституційними стосовно КПУ серпневих 1991 р. указів Президії Верховної Ради України юридично існували дві комуністичні партії з однаковою назвою, спільними програмними цілями і соціальною базою, ідентичними ідейними і організаційними засадами. Враховуючи цю обставину, нагальну потребу «забезпечення організаційної єдності комуністичного руху», звернення обґрунтовувало потребу об'єднання обох Компартій України на основі програми і статуту КПУ, зареєстрованої 5 жовтня 1993 р., на базі її діючих організаційних структур з «наданням Компартії статусу офіційної правонаступниці Комуністичної партії України, яка була зареєстрована Міністерством юстиції УРСР 22 липня 1991 року (реєстраційне свідоцтво 107)». Одночасно з цим мало бути проголошено, що повноваження організаційних структур та керівних органів останньої партії визнаються вичерпаними, а їх діяльність припиненою. Її члени мали перейти до складу КПУ, зареєстрованої у 1993 р. Для проведення у життя цих рішень було запропоновано провести спільне засідання делегатів з'їздів обох КПУ, конституюючи його в «об'єднаний з'їзд Комуністичної партії України, правомочний приймати відповідні рішення».

Позиція надзвичайного з'їзду КПУ зумовлювалася необхідністю уникнути механічного об'єднання двох партій, що в умовах створення нової партії потребувало б реєстрації Мін'юстом України. З'їздом також була ухвалена пропозиція Оргбюро щодо збільшення складу ЦК і ЦКК КПУ, зареєстрованої 5 жовтня 1993 р., та рекомендовано залучити до їх складу кандидатури від надзвичайного з'їзду партії.

26 травня 2002 р. пропозиція щодо об'єднання партій була ухвалена делегатами позачергового VII (XXXV) з'їзду КПУ (створеної у 1993 р.), а після його

завершення того самого дня за участі 398 делегатів відбулося спільне засідання делегатів з'їздів обох Компартій, яке проходило під головуванням С. Гуренка та П. Симоненка. З урахуванням звернення надзвичайного з'їзду партії та ухвали позачергового VII з'їзду КПУ було прийнято постанову про конституювання спільного засідання делегатів з'їздів в об'єднаний XXXVI з'їзд обох Компартій України. До його порядку денного увійшли чотири питання: 1) Про заходи щодо забезпечення організаційної єдності комуністичного руху в Україні; 2) Про зміни і доповнення до статуту КПУ; 3) Про довибори ЦК КПУ; 4) Про довибори ЦКК КПУ.

Заслухавши і обговоривши повідомлення щодо першого питання С. Гуренка, з'їзд одноголосно ухвалив резолюцію, якою встановив, що у подальшому всі права і повноваження КПУ, створеної 12 липня 1918 р. і зареєстрованої Мін'юстом УРСР 22 липня 1991 р., переходять до КПУ, утвореної 19 червня 1993 р. і зареєстрованої 5 жовтня 1993 р., яка «віднині є єдиною офіційною правонаступницею Комуністичної партії України». З'їзд визнав вичерпаними функції організаційних структур та керівних органів КПУ (утвореної 12 липня 1918 р. і зареєстрованої 22 липня 1991 р.), а їхню діяльність припиненою шляхом реорганізації (приєднання). У зв'язку з цим відповідні зміни й доповнення були внесені з'їздом до статуту КПУ, затвердженого I (XXIX) з'їздом партії 19 червня 1993 р. До складу ЦК КПУ та ЦКК КПУ було дообрано з-поміж членів КПУ, зареєстрованої у 1991 р., 10 та 2 члени, відповідно. Таким чином XXXVI (об'єднаний) з'їзд КПУ став останнім з'їздом Компартії України, створеної у 1918 р. (зареєстрованої Мін'юстом УРСР 22 липня 1991 р.), який прийняв рішення про припинення її діяльності та перехід її членів до складу діючої з червня 1993 р. КПУ (зареєстрованої Мін'юстом України 5 жовтня 1993 р, реєстраційний номер 505), якій надавався статус офіційної правонаступниці.

Партійні друковані органи – газети «Правда Украины», «Радянська Україна», «Робітнича газета» (укр. і рос. мовами), «Сільські вісті», теоретичний і політичний журнал «Комуніст України» (укр. і рос. мовами), регіональні партійні ЗМІ. *М. К., В. Я.*

Комуністична партія України (КПУ) створена на 2-му етапі Всеукраїнської конференції комуністів у м. Донецьку 19 червня 1993 р. за участі 544 делегатів з усіх регіонів України. Зареєстрована Міністерством юстиції України 5 жовтня 1993 р. (реєстраційний номер 505).

Центральні статутні органи партії: з'їзд, всеукраїнська партійна конференція, центральний комітет (ЦК), президія ЦК, центральна контрольна комісія (ЦКК), секретаріат ЦК; керівні особи: перший секретар ЦК, другий секретар ЦК, секретарі ЦК. Місцезнаходження центральних керівних статутних органів партії – м. Київ. У складі КПУ діють Кримська республіканська, 24 обласні, Київська та Севастопольська міські регіональні організації. Партія має власну символіку, гімн – «Інтернаціонал». З моменту створення партії першим секретарем ЦК КПУ незмінно є *П. Симоненко.*

Процес створення партії було розпочато восени 1991 р. після заборони згідно з Указами Президії Верховної Ради України від 26 серпня 1991 р. («Про тимчасове припинення діяльності Компартії України») та 30 серпня 1991 р. («Про заборону діяльності Компартії України») діяльності КПУ, зареєстрованої Міністерством юстиції УРСР 22 липня 1991 р. (реєстраційний номер 107), у яких керівництву КПУ інкримінувалася причетність до спроби анти-

державного перевороту 19–21 серпня 1991 р. Провідну роль у ньому відіграли засновані комуністами СПУ та Союз комуністів України (СКУ). Завдяки їх заходам в Україні була проведена кампанія зі збору підписів за відновлення Компартії України, створені пункти перереєстрації членів КПУ, а на зламі 1992–1993 рр. почали виникати неформальні територіальні організації партії, скликатися регіональні партконференції.

Організаційну формалізацію партії прискорила проведена за участі комуністів з України XX конференція КПРС (м. Москва, 10 жовтня 1992 р.). Після завершення конференції, у ході якої було прийняте рішення про реорганізацію КПРС у Союз самостійних комуністичних партій країн СНД, в Україні був утворений ініціативний оргкомітет з підготовки всеукраїнської конференції комуністів (місце перебування – м. Київ, м. Донецьк), який очолив колишній другий секретар Донецького обкому Компартії України П. Симоненко.

Правовою основою для відновлення Компартії України стала Постанова Президії Верховної Ради України від 14 травня 1993 р., яка, спираючись на висновки Генеральної Прокуратури України (22 травня 1992 р. та 29 січня 1993 р.) про непричетність керівництва партії до «державного перевороту» 19–21 серпня 1991 р., визначила, що громадяни України, які поділяють комуністичні ідеї, мають право створювати партійні організації відповідно до чинного законодавства. У зв'язку з цим під час роботи 2-го етапу Всеукраїнської конференції комуністів остання була конституйована як «відновлюваний з'їзд» КПУ. У програмній заяві з'їзду зазначалося, що КПУ прагне до зміцнення державності в Україні, є прибічником соціалістичної ідеї, відстоює принципи соціальної справедливості та справжнього народовладдя. Водночас, у ній висловлювався намір «протидіяти капіталістичним реформам», обстоювалася ідея збереження «радянського ладу», відновлення «братерського союзу незалежних держав», встановлення статусу російської мови як другої державної. З'їзд прийняв рішення про вступ партії як самостійного суб'єкта до Союзу комуністичних партій (СКП–КПРС), створеного у березні 1993 р.

Прагнення КПУ зафіксувати свою правонаступність Компартії України, забороненій у 1991 р., створило перешкоду для її офіційної реєстрації. Через це керівництво КПУ, тимчасово відмовившись від терміна «відновлюваний» з'їзд, внесло відповідні зміни до установчих документів, що дозволило провести її реєстрацію Мін'юстом України у жовтні 1993 р. Натомість, з боку лідерів партії і надалі декларувалося, що КПУ є «спадкоємицею ідей і традицій» Компартії України, яка діяла у 1918–1991 рр. У 1995 р. ця позиція була посилена запровадженням подвійної нумерації з'їздів КПУ, продовживши її після XXVIII з'їзду Компартії України, який відбувся у 1990 р., а також тезою програми КПУ (1995 р.) про «організаційну» спадкоємність з Компартією, «яка діяла в Україні до антиконституційної заборони в серпні 1991 року».

Після відновлення КПУ швидко набула домінуючого становища у лівому сегменті партійної системи України, перетворившись на одну з наймасовіших й найдисциплінованіших партій, провідну (починаючи з парламентських виборів 1994 р.) опозиційну силу країни. У своїх рядах, окрім багатьох членів Компартії України, партія об'єднала вихідців зі СПУ, інших ліворадикальних організацій. За даними КПУ, наприкінці 1993 р. партія нараховувала 120 тис. членів, а на піку популярності – на початку 2000 р. – близько 142 тис. членів. Наявний професійний кадровий потенціал, напрацюван-

ня в ідеологічній та організаційних сферах, розгалужена мережа партійних організацій помітно виділяли КПУ з-поміж інших партій, які характеризувалися вузькістю соціальної бази.

Рішення Конституційного Суду України від 27 грудня 2001 р. №20-рп/2001, згідно з яким Укази Президії Верховної Ради України від 26 та 30 серпня 1991 р. визнавалися такими, що не відповідають Конституції України (тобто втрачали чинність), створило умови для об'єднання Компартій, зареєстрованих у 1991 р. (реєстраційний номер 107) та 1993 р. (реєстраційний номер 505) на базі останньої. Об'єднання партій відбулося 26 травня 2002 р. на XXXVI (об'єднаному) з'їзді КПУ, який одностайно ухвалив рішення про перехід усіх прав і повноважень Компартії, створеної у 1991 р., до КПУ, створеної 19 червня 1993 р., констатувавши про діяльність на терені України єдиної Комуністичної партії. Незважаючи на те, що згадане рішення Конституційного Суду України від 27 грудня 2001 р. вмотивовувалося тим, що КПУ, яка була зареєстрована 22 липня 1991 р., «не є правонаступником КПРС і Компартії України у складі КПРС», керівництво КПУ і надалі дотримувалося постулату про свою спадкоємність і правонаступність Комуністичної партії України, що діяла у 1918–1991 рр.

Своєю програмою, прийнятою II (XXX) з'їздом (11–12 березня 1995 р.), КПУ підкреслила, що є партією «переконаних прибічників комунізму», яка керується у своїй діяльності вченням Маркса–Енгельса–Леніна, збагаченого досягненнями сучасної науки, досвідом світового комуністичного і робітничого руху й спирається на демократичні і гуманістичні традиції народу України. Прагнучи відстоювати інтереси робітничого класу і селянства, інтелігенції, «всіх, хто своєю працею і талантом створює матеріальні та духовні багатства», програма задекларувала вірність боротьбі за соціалізм і комунізм, засудила «контрреволюційний переворот» 1991 р. та захоплення влади в Україні «антинародними», «буржуазно-націоналістичними» силами, пов'язуючи з ними демонтаж «радянської форми народовладдя», реставрацію капіталізму (на кшталт «латиноамериканської» моделі), встановлення в країні авторитарного режиму.

Програма визначала КПУ як партію авангардного типу й, заперечуючи можливість перетворення її на парламентську партію, висувала завдання відновлення політичного лідерства комуністами. Наголошуючи на тому, що в Україні спостерігається процес назрівання «революційної ситуації», програма задекларувала прагнення усунути від влади «буржуазно-націоналістичні, антисоціалістичні сили», встановлення народовладдя у формі рад, скасування інституту президентства, відновлення соціалістичного характеру розвитку суспільства, що мало бути досягнуте ненасильницьким шляхом. У царині зовнішньої політики висувалися завдання скасування «біловезької змови», поглиблення співробітництва та інтеграційних процесів у рамках СНД, відродження на новій основі Союзу «братніх народів». Згодом згадана позиція була доповнена обґрунтуванням необхідності приєднання України до ЄЕП, Митного союзу (країн Росії, Білорусі та Казахстану), розширення співпраці з країнами колишнього СРСР не лише в економічній, гуманітарній, але й у військовій сферах.

Кардинальні перетворення у соціально-економічній галузі пов'язувалися з утвердженням і розвитком соціалістичної системи господарювання, централізованого регулювання економікою, відновленням соціальних гарантій і добробуту трудящих «до рівня, що передує

вав антисоціалістичному перевороту». Пізніше до партійної стратегії «перехідного суспільства до соціалізму» були залучені й вимоги «використання ринкових інструментів та механізмів», підтримки «всіх форм власності», роздержавлення середніх і малих підприємств.

Значна увага була приділена й національній сфері, яка розглядалася через призму боротьби проти антикомунізму та націоналізму, у т. ч. «націонал-комунізму». У зв'язку з цим ідеологія та практика «націоналізму» визнавалася як руйнівна сила, «ідеологія найреакційніших антисоціалістичних кіл». Класовий зміст вкладався й у визначення «так званої» національної ідеї, яка трактувалася як витончена форма антикомунізму, засіб «розколу багатонаціональної країни за національною і релігійною ознаками». Підкреслювалося, що вона ворожа інтересам «людей праці» й упродовж історичного розвитку України (у т. ч. й під час національної революції 1917–1920 рр.) виявила «свою неспроможність і не здобула підтримки народу». Прибічники національної ідеї характеризувалися як такі, що дискредитували «ідею української державності і незалежності», а сучасну Україну прагнули перетворити на «мононаціональну», проводячи політику, спрямовану на «обмеження прав і навіть фактичне витіснення людей інших національностей». Натомість у царині національної політики КПУ, базуючись на ленінському постулаті «визнання права націй на самовизначення, аж до відокремлення», закликала до втілення принципів інтернаціоналізму, братерської дружби народів, єднання їх зусиль у боротьбі «за владу трудящих і побудову соціалізму». Враховуючи це, програма поряд з потребою «розквіту культури і мови українського народу, усіх національностей», які проживають на теренах України, висунула вимогу про надання російській мові, поряд з українською, статусу державної мови.

Від початку діяльності з боку КПУ, яка підтримувала тісні контакти з партіями лівого спектра, передусім СПУ та СелПУ, висловлювалася ідея створення блоку лівих сил. Однак через ідеологічні розбіжності та прагнення комуністів зайняти лідерську позицію це (до часу президентських виборів 2010 р.), окрім окремих випадків співпраці, не знаходило практичного втілення.

Додаткові труднощі у діяльності партії створює існування партій-клонів, які використовують подібні до КПУ назви і символіку, а також критика з боку ультракомуністичного середовища, яке звинувачує українських комуністів в «опортунізмі і ревізіонізмі», «націонал-комунізмі», відході від стрижневого принципу «диктатури пролетаріату», загравanні з православною церквою та «середнім класом» тощо. У міжнародній сфері КПУ співпрацює з багатьма комуністичними та робітничими партіями світу, у першу чергу – з Комуністичною партією Російської Федерації.

Декларуючи себе як «єдину системну опозицію», партія прагнула поширити впливи на українське суспільство, «робітничий клас». Однак спроби взяти під контроль державні чи виникаючі альтернативні профспілки виявилися невдалими. Тому КПУ розгорнула активну діяльність зі створення близьких до її платформи громадсько-політичних організацій, серед них – Всеукраїнський союз робітників, Всеукраїнський союз жінок-трудівниць «За майбутнє дітей України», Союз радянських офіцерів, комсомол (ЛКСМУ). Але вони не стали масовими. Подібну діяльність проводила й Кримська республіканська організація КПУ, створивши в АР Крим низку підконтрольних громадських організацій та поширюючи вплив на деякі існуючі, серед яких – Кримський фонд духовної

культури, Кримська республіканська рада ветеранів війни, праці та Збройних сил, громадсько-патріотичний рух «Родина», Спілка жінок-трудівниць, Союз робітників Севастополя, комсомольська та піонерська організації.

Окрім активної участі у громадсько-політичному житті, КПУ стала однією з небагатьох політичних партій України, яка з 90-х рр. XX ст. регулярно брала участь у президентських та парламентських виборчих кампаніях.

Під час дострокових президентських виборів 1994 р. за підсумками загальнопартійної дискусії І Всеукраїнська конференція КПУ (квітень 1994 р.) висловилася за доцільність участі партії у виборах й висунула кандидатом на посаду Президента України П. Симоненка. Однак на травневому (1994 р.) об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК КПУ було прийняте рішення зняти кандидатуру П. Симоненка і підтримати на виборах голову СПУ *О. Мороза.* У ІІ турі партія виступила на підтримку Л. Кучми – представника «червоного директорату», близького за своєю передвиборчою риторикою до КПУ, який і став Президентом України. Однак з проголошенням новообраним Президентом ліберально орієнтованого курсу ринкових реформ, початком широкомасштабної приватизації, зближенням з НАТО вже наприкінці 1994 р. КПУ перейшла до критики виконавчої гілки влади. Це призвело до загострення стосунків між партією та офіційною владою, що знайшло вияв у цілеспрямованій дискредитації її діяльності у ЗМІ, задіянні проти неї адмінресурсу.

Стратегічну увагу КПУ приділила президентській виборчій кампанії 1999 р. Після того, як на зламі 1998–1999 рр. відбувся раунд безрезультатних переговорів між КПУ та СПУ, СелПУ і ПСПУ щодо висунення єдиного кандидата на пост Президента України від «лівих сил», IV (XXXII) позачерговий з'їзд КПУ (15 травня 1999 р.) висунув кандидатуру П. Симоненка кандидатом на пост Президента України. У своїй передвиборчій програмі з провідним гаслом «Народу України – гідне життя!» претендент виступив з рішучою критикою ринкових реформ Л. Кучми, запропонувавши альтернативний курс, що полягав у відновленні соціалізму.

У І турі голосування (31 жовтня 1999 р.) П. Симоненко набрав 5 849 077 (22,24%) голосів виборців. У ІІ турі виборів (14 листопада 1999 р.) лідеру КПУ вдалося збільшити кількість своїх прибічників (10 665 420 голосів виборців, 37,8%) та здобути першість у 10 Центрально-Східних і Південних регіонах України. Втім, він поступився перемогою Л. Кучмі.

Програш на президентських виборах виявився досить болісним для КПУ. Він підвів своєрідну риску висхідному розвитку КПУ, засвідчивши невідповідність її радикально-протестної програми настроям суспільства, що позначилося у втраті підтримки з боку останнього, посиленні розбіжностей між комуністами та іншими лівими партіями, поглибленні внутрішніх кризових явищ, що призвело до зменшення її чисельності до 80 тис. членів, прогресуючого процесу «старіння» партії.

Напередодні наступних президентських виборів квітневим (2004 р.) пленумом ЦК КПУ були накреслені завдання партії на «президентсько-парламентський цикл 2004–2006 рр.» Характеризуючи себе як опозиційну силу до Президента Л. Кучми та Прем'єр-міністра В. Януковича, демократичної опозиції на чолі з В. Ющенком і Ю. Тимошенко, КПУ висунула програму-мінімум та програму-максимум, які полягали у досягненні перемоги на президентських (2004 р.) та парламентських (2006 р.) виборах. Згадані заходи за рахунок про-

ведення реформи політичної системи, ліквідації інституту президентства, запровадження виборів народних депутатів України на пропорційній основі мали створити умови («плацдарм») для початку відбудови соціалізму. Виходячи з позиції про недоцільність утворення виборчого альянсу лівоцентристських партій, позачерговим XXXVIII з'їздом КПУ (4 липня 2004 р.) претендентом на пост Президента України від КПУ був висунутий П. Симоненко.

Під час виборчого марафону КПУ довелося зіткнутися з тим, що її традиційні опозиційні гасла, спрямовані на протестний електорат, активно експлуатувалися іншими претендентами, які мали набагато більші ресурси для проведення виборчого процесу, що, врешті-решт, нейтралізувало впливи КПУ. Компартія виявилася неготовою і до фактора «регіонального патріотизму» по лінії Схід–Захід, який використовували найбільш ймовірні претенденти на пост Президента. Враховуючи ці обставини, результати І туру голосування (31 жовтня 2004 р.) виявилися для КПУ невдалими. П. Симоненко набрав 1 396 135 (4,97%) голосів виборців, зайнявши 4-те місце (після В. Ющенка, В. Януковича та О. Мороза) серед 24 претендентів. Хоча під час ІІ туру виборів комуністи артикулювали своє негативне ставлення до обох претендентів – В. Ющенка та В. Януковича, політичні оглядачі були схильні трактувати позицію КПУ як таку, що перебувала на боці В. Януковича. КПУ негативно сприйняла «помаранчеву революцію», характеризуючи її як вияв агресивних «українських буржуазних націоналістів» й перейшла у рішучу опозицію до Президента В. Ющенка.

Втрата підтримки електорату, що загрожувала партії перетворенням на пересічну партію «другого ешелону», змусила КПУ прискорити реалізацію ідеї «Лівого фронту», у якому вона прагнула зайняти домінуюче становище. Передбачалося, що до цієї сили не увійдуть СПУ та ПСПУ, з якими на той час погіршилися відносини.

Таке об'єднання було утворене напередодні чергових президентських виборів 2010 р. – 14 вересня 2009 р. за назвою *Блок «Лівих та лівоцентристських сил»* («Лівий блок»), до якого, окрім КПУ, увійшли ще три партії – Партія «Справедливість» (нині – *Партія «Об'єднані ліві і селяни»*), *Політична партія «Союз Лівих Сил»* та СДПУ(о). Кандидатом на пост Президента України від «Лівого блоку» було висунуто П. Симоненка. У разі перемоги претендент планував ініціювати проведення позачергових виборів до Верховної Ради України у 2010 р., створення «повноцінної парламентської республіки на соціальних принципах», ліквідацію інституту президентства, проведення всенародного обговорення розробленого КПУ проекту Конституції України. Згадані заходи мали створити умови для прискореного переходу країни до соціалізму.

За результатами І туру виборів (17 січня 2010 р.) П. Симоненко набрав 872 908 (3,55%) голосів виборців, зайнявши 6-те місце серед 18 претендентів. Напередодні ІІ туру виборів Президента України між «Лівим блоком» та кандидатом у Президенти України В. Януковичем була підписана довгострокова Угода про співпрацю. Відповідно до Угоди В. Янукович у разі перемоги мав взяти до виконання платформу блоку (дотримання принципів демократії і соціальної справедливості /подолання бідності/, проведення реформи місцевого самоврядування, скасування депутатської недоторканності, дотримання позаблокового статусу України, розвиток відносин з Росією та країнами СНД тощо).

Після відновлення у 1993 р. КПУ стала єдиною політичною партією України, яка як суб'єкт виборчого процесу брала участь у виборах народних депутатів Верховної Ради України II–VI скликань, утримуючи першість за чисельністю партійного представництва у парламенті II–IV скликань. Партія тривалий час мала високу підтримку виборців переважно Південно-Східної та Центральної частини країни, що дозволяло їй долати виборчі бар'єри і створювати самостійні парламентські фракції. Враховуючи свої впливи у трудових колективах, напередодні дострокових парламентських виборів 1994 р. КПУ виступала проти прийняття нового виборчого закону на пропорційній основі, а у ході виборчої кампанії координувала свої дії з СПУ та СелПУ.

Виборча Платформа КПУ (грудень 1993 р.), актуалізуючи гасло «Україна в небезпеці!», була спрямована на жорстку критику чинної влади й закликала до відновлення соціалістичного ладу, що мало бути здійснене «законним конституційним шляхом». Останнє передбачало повернення до радянської моделі управління (системи рад усіх рівнів, скасування інституту президентства), застосування екстрених заходів у соціально-економічній сфері – призупинення приватизації, відновлення державного контролю, перехід до лімітованого споживання товарів першої необхідності, досягнення соціальних стандартів, які діяли у радянський час та ін. Починаючи зі згаданої Платформи, наступні виборчі програми КПУ, окрім соціалістичних прагнень, неодмінно включали у себе вимоги відновлення оновленого СРСР, надання російській мові статусу другої державної мови.

У Верховній Раді України II скликання (1994–1998 рр.) КПУ отримала 99 мандатів народних депутатів, що переважало загальне представництво від інших 15 партій і дозволило їй посісти домінуюче становище у парламенті. У травні 1994 р. була створена фракція «Комуністи України – за соціальну справедливість і народовладдя» (84 депутати), представники якої очолили 6 парламентських комітетів. Значною мірою завдяки підтримці КПУ спікером парламенту було обрано О. Мороза. Відбулося й зближення КПУ та СПУ, що, зокрема, позначилося у створенні повноцінної фракції СПУ за рахунок вступу до неї низки депутатів від КПУ. Загалом, у парламенті КПУ, СПУ та СелПУ були представлені більш ніж 120 депутатами, яким протистояли угруповання національно-демократичних партій та рухів, а також «партія влади», що не дозволило лівим партіям утворити парламентську більшість. Загальна ж слабкість Верховної Ради України в умовах гострої конкуренції її фракцій невдовзі привела до формування сильної президентської виконавчої вертикалі. У цих умовах фракція КПУ разом зі своїми союзниками виявилася не в змозі протидіяти прийняттю нової Конституції України 1996 р., яка характеризувалася комуністами як буржуазно-націоналістична.

Враховуючи те, що КПУ не вдалося посісти ключові позиції у парламенті, її тактика зазнала коректив. Так, за визначенням П. Симоненка, в Україні спостерігався перехід до третього, найважчого періоду «так званої незалежності – етапу загострення класової боротьби». Через це принаймні вже у 1996 р. з його боку пропагувалася ідея щодо можливості «повалення влади буржуазії мирним шляхом» (з допомогою звичних пролетарських засобів – страйків, мітингів, демонстрацій тощо), виходячи з чого парламентські методи боротьби визнавалися для комуністів як другорядні. Враховуючи цю обставину, КПУ відмовилася у 1996 р. від своєї участі у коалі-

ційному уряді. Тим не менше, фракції КПУ все ж довелося відмовитися від ролі непримиренної опозиції і з низки питань підтримати дії уряду, його ринкові реформи.

Фракція КПУ поряд із законотворчою діяльністю, спрямованою на розробку соціально орієнтованої законодавчої бази, значну увагу приділяла таким політичним проблемам, як актуалізації ідеї проведення всенародного референдуму, присвяченого анулюванню Біловезьких угод та відновленню Радянського Союзу; викриттю «злочинів» ОУН–УПА, розриву відносин з МВФ та НАТО. На заключний період каденції парламенту припало максимальне загострення стосунків між фракцією КПУ та Президентом Л. Кучмою.

Значним успіхом для КПУ завершилися вибори до Верховної Ради України III скликання (1998–2002 рр.), які відбулися 29 березня 1998 р. і вперше проходили за пропорційно-мажоритарною виборчою системою, серед прибічників запровадження якої були і комуністи. На III (XXXI) з'їзді КПУ, який проходив у два етапи у жовтні–листопаді 1997 р., була схвалена передвиборча програма «Трудящим України – Радянську владу! Суспільству – соціалізм! Україні – добровільний союз рівноправних братських народів!», затверджені кандидатури у народні депутати України. Першу п'ятірку виборчого списку становили: П. Симоненко, О. Парубок, А. Наливайко, Б. Олійник, В. Заклунна-Мироненко (усі – члени КПУ).

За результатами виборів КПУ здобула найбільшу за свою історію електоральну підтримку – 6 550 353 (24,65%) голосів виборців при 4-відсотковому виборчому бар'єрі, що дозволило партії з великим відривом від конкурентів зайняти 1-ше місце серед 30 учасників виборів. У 18 регіонах України КПУ стала першою, ще у 6-ти – увійшла до трійки лідерів, не подолавши виборчого бар'єра лише у двох областях. КПУ отримала 122 мандати народних депутатів (84 – у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі та 38 – в одномандатних округах).

Незважаючи на те, що у Верховній Раді України фракція комуністів залишалася найчисельнішою з-поміж парламентських партій, вона вперше майже удвічі поступилася сукупному представництву від партій некомуністичної спрямованості. Вага депутатів від КПУ, блоку СПУ–СелПУ та ПСПУ становила менше 40% складу парламенту, що не дало змоги П. Симоненку, кандидатура якого висувалася на посаду спікера сім разів, очолити парламент. Натомість, представники фракції КПУ очолили 6 парламентських комітетів, а другий секретар ЦК КПУ А. Мартинюк обійняв посаду першого віце-спікера (до січня 2000 рр.), через що фракція вважалася однією з провідних сил парламенту.

Під впливом значного успіху на парламентських виборах, які відкривали перед партією нові перспективи, квітневим (1998 р.) пленумом ЦК КПУ були зроблені поспішні висновки стосовно того, що більшість громадян України не визнає політику «правлячого режиму», спрямовану на реставрацію капіталізму. У зв'язку з цим IV позачерговим (XXXII, 15 травня 1999 р.) та V (XXXIII, 24–25 червня 2000 р.) з'їздами КПУ була визначена парламентська тактика партії, яка зводилася до активізації боротьби проти президентської вертикалі Л. Кучми. З цієї причини значне місце у роботі фракції КПУ було присвячене блокуванню законодавчих ініціатив глави держави та уряду, пов'язаних зі зменшенням соціальних видатків, рішучій критиці приватизації стратегічних об'єктів та співробітництва з МВФ, намірів запровадження купівлі-продажу землі та ін. Однак загалом КПУ не вдалося реалізувати

своєї передвиборчої програми. З утворенням на початку 2000 р. правоцентристської більшості фракція КПУ була усунута з провідних позицій у парламенті. Тоді ж в умовах наступу опонентів комуністичної ідеї у Верховній Раді України був зареєстрований законопроект про заборону КПУ, який, однак, не набрав необхідної кількості голосів на підтримку.

КПУ спромоглася до нової активізації своїх дій наприкінці 2000 р. у зв'язку з розгортанням протестного руху під гаслом «Україна без Кучми». Бажаючи зберегти свою окремішність від «буржуазних» партій, Компартія проводила власні заходи – «Україна без режиму Кучми–Ющенка». У 2001 р. після відставки уряду В. Ющенка фракція КПУ запропонувала на посаду Прем'єр-міністра *С. Гуренка*, згодом О. Ткаченка, однак ці пропозиції були відхилені Президентом Л. Кучмою. Натомість керівництво КПУ, виходячи з принципових позицій, не підтримало ініціативи СПУ щодо створення спільного міжфракційного об'єднання КПУ–СПУ, а також утворення на базі опозиційних партій «народно-патріотичного спрямування» (КПУ, СПУ, СелПУ, ПСПУ та ін.) єдиної партії.

У зв'язку з цим VI (XXXIV) з'їздом КПУ (5 січня 2002 р.) було прийнято рішення взяти участь у виборах до Верховної Ради України IV скликання, які відбулися 31 березня 2002 р., самостійно. Згідно з постановою з'їзду «Про завдання Компартії України у виборчій кампанії 2002 року» передбачалося завдати поразки правлячому режиму, до прихильників якого зараховувалися не лише провладний *Виборчий блок політичних партій «За Єдину Україну!»*, але й опозиційний *Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»*. Водночас, на вибори КПУ вперше йшла без союзників – була відкинута пропозиція О. Мороза щодо створення спільного виборчого блоку, а СПУ розглядалася як один з електоральних конкурентів.

До першої п'ятірки виборчого списку комуністів увійшли П. Симоненко (КПУ), О. Парубок (КПУ), І. Герасимов (безпартійний), Б. Олійник (КПУ), В. Заклунна-Мироненко (КПУ). Передвиборча програма партії «Комуністи переможуть – Україна виграє!» закликала до докорінної зміни «згубного» політичного курсу держави, здійснення соціалістичних перетворень, процвітання України у «рівноправному союзі братніх народів суверенних держав», захисту української мови від «сплюндрування псевдопатріотами», надання російській мові статусу другої державної.

За результатами виборів КПУ у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі набрала 5 178 074 (19,98%) голосів виборців при 4-відсотковому виборчому бар'єрі, зайнявши 2-ге місце після «Блоку Віктора Ющенка «Наша Україна» (23,57%). Виборчий бар'єр КПУ подолала у 24 регіонах України (окрім трьох областей Західної України), здобувши у 10 з них найвищий рейтинг. Партія здобула 59 мандатів народних депутатів у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі та 6 в одномандатних округах, що дозволило комуністам очолити 6 парламентських комітетів. У листопаді 2003 р. першим заступником Голови парламенту було обрано А. Мартинюка. У складі нового парламенту КПУ довелося діяти у досить складних умовах. Їй не вдалося скористатися під час формування керівних органів Верховної Ради України «золотою акцією», зберегти монополію на опозицію. Упродовж нетривалого часу спостерігалося зближення ситуативних союзників у боротьбі проти режиму Л. Кучми, зокрема спільна участь у політичних акціях громадянського про-

тесту «Повстань, Україно!» (2002–2003 рр.), проведенні Всеукраїнського надзвичайного з'їзду депутатів усіх рівнів від об'єднаної опозиції (2 березня 2003 р.), спробах створення єдиного блоку на президентських виборах 2004 р. Одночасно з цим «Наша Україна» та БЮТ (за визначенням КПУ – «псевдоопозиційні партії»), посилювали конкурентну боротьбу проти комуністів. Через це на кінець парламентської каденції 2002–2006 рр., незважаючи на вагомі позиції на її старті, КПУ через обмежені людські, медійні та фінансові ресурси, латентну внутрішню кризу була практично витіснена опонентами на узбіччя політичного процесу.

Тактику та партійний список від КПУ на виборах до Верховної Ради України V скликання, які відбулися 26 березня 2006 р., було схвалено XL позачерговим з'їздом КПУ (27 листопада 2005 р.). До першої п'ятірки виборчого списку увійшли П. Симоненко, А. Мартинюк, І. Герасимов, К. Самойлик, О. Парубок (усі – члени КПУ). Передвиборча програма партії («Владу і власність – трудовому народу України!») передбачала перехід до «парламентсько-президентської» форми правління, націоналізацію стратегічно важливих галузей і підприємств, піднесення життєвого рівня громадян, недопущення вступу України до НАТО й реабілітації ОУН–УПА, зміцнення добросусідських відносин з Росією та іншими країнами СНД, надання російській мові статусу другої державної.

Парламентські вибори, що вперше відбувалися за пропорційною системою, виявилися для КПУ найбільш невдалими. За їхніми результатами партія набрала 929 591 (3,66%) голосів виборців при 3-відсотковому виборчому бар'єрі, зайнявши останнє місце серед п'яти переможців виборів. З невеликим відривом виборчий бар'єр КПУ подолала у 18 регіонах України. Незначна чисельність фракції КПУ (21 депутат) практично унеможливила її вплив на роботу парламенту. Серед причин, які зумовили помітне зниження електоральної підтримки КПУ, була невдало обрана виборча стратегія, обмежена фінансова база, експлуатація протестних настроїв іншими партіями лівого спектра, передусім СПУ та ПСПУ, активізація потужних виборчих блоків та партій (серед них *Партії регіонів*), яким вдалося у Південно-Східному регіоні України перетягнути більшу частину традиційного електорату комуністів на свій бік.

7 липня 2006 р. фракція КПУ разом з фракціями Партії регіонів та СПУ утворила «антикризову коаліцію», що дозволило їй увійти до складу парламентської більшості, а її представнику – А. Мартинюку – стати першим заступником Голови Верховної Ради України. До кінця каденції комуністи очолювали три парламентські комітети. Фракцією КПУ була підтримана кандидатура В. Януковича на посаду Прем'єр-міністра України. Надалі комуністи рішуче виступали проти спроб переформатування парламентської більшості у «широку коаліцію» за рахунок долучення до неї пропрезидентського Блоку «НАШОЇ УКРАЇНИ». П. Симоненко обґрунтовував коаліційну тактику КПУ, вказуючи, що комуністи об'єдналися не з фракцією «вітчизняної буржуазії» (Партією регіонів), а передусім з 8 мільйонами виборців, які голосували за її ліві гасла. Лідер комуністів підкреслював, що своєю участю в «антикризовій коаліції» і в коаліційному уряді В. Януковича партія позитивно впливала на ситуацію в країні, на виконання загальнодержавних і загальнонародних завдань. До цих здобутків зараховувався і початок конституційної реформи, яка перетворила «президентсько-парламентську республіку» у «парламентсько-президентську».

КПУ рішуче засудила Указ Президента В. Ющенка від 2 квітня 2007 р. «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України» та проведення дострокових виборів, розцінивши його як спробу державного перевороту. Влітку 2007 р. в умовах гострої політичної кризи за ініціативи КПУ було проведено «народний референдум», під час якого зібрано понад 3 млн підписів з вимогою імпічменту Президента В. Ющенка.

Належність до парламентської більшості визначила тактику КПУ під час позачергових виборів до Верховної Ради України VI скликання. В її основу були покладені гасла, суть яких зводилася до недопущення перемоги «біло-помаранчевих», натомість обстоювалася ідея зміцнення співпраці у рамках колишньої парламентської коаліції. Серед низки узгоджених завдань, які мали поставити перед собою партії, належні до «антипомаранчевих сил», на переконання керівництва КПУ, мали бути такі, як виконання державою соціальних зобов'язань перед громадянами, побудова громадянського суспільства, захист національного виробника, подолання корупції, а також традиційні для комуністів завдання, як: недопущення вступу України до НАТО, реалізація угоди про ЄЕП, надання російській мові статусу другої державної. Водночас, через партійні ЗМІ КПУ пропагувала ідею окремішності від «капіталістичних партій», у т. ч. і Партії регіонів.

Позачерговий XLI з'їзд КПУ (2 серпня 2007 р.) затвердив виборчий партійний список та передвиборчу програму «За народовладдя! Геть диктатуру!», яка закликала до рішучої боротьби проти «загрози націоналістичної диктатури» та «олігархів на чолі з Президентом» (В. Ющенком). З новим парламентом, який мав перетворитися «в інструмент забезпечення національних інтересів України і прав трудящих», КПУ пов'язувала втілення своїх програмних настанов, серед них – ліквідацію інституту президентства та перетворення України у парламентську республіку. Соціальний блок програми передбачав суттєве зростання життєвого рівня громадян України (подвоєння реальних доходів працюючих до 2010 р., збільшення мінімальних пенсій, запровадження державного регулювання цін на продукти харчування та товари першої необхідності, встановлення мораторію у сфері ЖКГ, повернення протягом 5 років втрачених заощаджень тощо), забезпечення державою всіх конституційних прав трудящих, включаючи права на працю та відпочинок, безоплатну медичну допомогу та освіту.

До першої п'ятірки виборчого списку увійшли П. Симоненко, Є. Волинець, М. Перестенко, І. Герасимов (усі – члени КПУ), а також безпартійний – міністр охорони здоров'я України Ю. Гайдаєв. Значну роль у мобілізації електорату КПУ відіграло звернення П. Симоненка до партій лівого спектра проголосувати за «прохідну» КПУ і тим самим забезпечити вагоме представництво лівих у парламенті. За результатами голосування, яке відбулося 30 вересня 2007 р., у конкурентній боротьбі з 20 виборчими блоками та партіями КПУ набрала 1 257 291 (5,39%) голосів виборців при 3-відсотковому виборчому бар'єрі, зайнявши передостаннє місце серед п'ятірки переможців. Комуністи подолали виборчий бар'єр у 19 регіонах України. Згідно з квотою КПУ отримала 27 мандатів народних депутатів, а її представники очолили три парламентські комітети.

Посилаючись на те, що до складу парламенту вперше не увійшла СПУ, жовтневим (2007 р.) пленумом ЦК КПУ було висунуте завдання перетворення КПУ на лідера «об'єднавчих процесів у

лівому політичному спектрі». На практиці це вилилося у намагання, не поривaючи союзних відносин з Партією регіонів та *«Блоком Литвина»*, об'єднати навколо комуністів усі ліві політичні партії та організації у формі «Лівого фронту», спрямованого на «організовану боротьбу за національне визволення». Останнє зводилося до боротьби проти «фашизму» та «всевладдя олігархів», звільнення України від «зашморгу» МВФ, відновлення братніх стосунків з Росією та іншими країнами СНД. Знову актуалізувалася й вимога відставки Президента В. Ющенка з подальшою ліквідацією інституту президентства.

На початковому етапі роботи парламенту VI скликання фракція КПУ перебувала в опозиції, неодноразово беручи участь у блокуванні його роботи. Після обрання Президентом України В. Януковича у березні 2010 р. КПУ разом з Партією регіонів та «Блоком Литвина» увійшла до Коаліції депутатських фракцій «Стабільність і реформи». Зміни у структуризації парламенту привели до обрання (травень 2010 р.) першим заступником Голови Верховної Ради України А. Мартинюка, а низка комуністів увійшла до коаліційного уряду на чолі з М. Азаровим. У квітні 2010 р. фракція КПУ проголосувала за ратифікацію угоди Януковича–Медведєва, підписаної 21 квітня 2010 р. у Харкові, згідно з якою в обмін на здешевлення для України російського газу термін перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на теренах України було продовжено з 2017 до 2042 р. У жовтні 2010 р. фракція КПУ у складі парламентської більшості підтримала рішення Конституційного Суду України про відміну політреформи 2004 р., що означало повернення до «президентсько-парламентської» моделі й централізації влади чинного Президента В. Януковича.

Дотримуючись своєї виборчої програми, фракція КПУ, дії якої підтримувалися широкими громадсько-політичними заходами, рішуче засудила «антинародні» проекти Житлового та Трудового кодексів, пенсійної та земельної реформ, критикувала уряд за масштабні валютні запозичення у МВФ, зростання цін на послуги ЖКГ, наміри суттєвого скорочення соціальних пільг тощо. Неодноразово з боку КПУ лунала й критика на адресу Президента В. Януковича за його відхід від передвиборчих обіцянок у соціальній сфері.

Напередодні виборів до органів місцевої влади (31 жовтня 2010 р.) намітився процес «дистанціювання» КПУ від своїх союзників з парламентської коаліції («буржуазних партнерів»), які піддавалися критиці за свою «непослідовність», залежність від великого капіталу. Незважаючи на те, що на місцевих виборах КПУ отримала 7 547 мандатів депутатів різних рівнів (3,35% загальної кількості), зайнявши серед партій-учасниць 4-ту позицію, це розцінювалося керівництвом партії як невдалий результат.

На XLII з'їзді КПУ (21–22 червня 2008 р.) була прийнята програма модернізації партії, яка полягала у перетворенні КПУ «на справді авангардну політичну силу». Серед політичних пріоритетів діяльності КПУ було поставлене завдання домогтися відсторонення від «державного керма «помаранчевих» – найреакційнішого загону української буржуазії». Поряд з питаннями зміцнення організаційної та ідейної єдності КПУ, оновлення ідейно-теоретичної бази, участі партії у консолідації міжнародного комуністичного та лівого руху особлива увага була приділена проблемі зростання чисельності партії, омолодження її лав. Здобутки «молодіжного прориву» були визнані партією у 2011 р., коли чисельність КПУ була задекларована на межі 111 тис. чол.

Значною подією у житті КПУ став XLIV з'їзд КПУ (18–19 червня 2011 р.), у роботі якого взяли участь делегації комуністичних і робітничих партій понад 30 країн Європи, Азії, Латинської Америки. З'їзд прийняв нову редакцію програми, затвердив зміни та доповнення до статуту. Нова редакція програми підтвердила, на думку комуністів, правильність попередніх висновків про наростання в українському суспільстві глибоких конфліктів, «визрівання революційної ситуації», яка стримувалася недостатнім рівнем політичної свідомості й організованості «пролетарських мас». Через це перед КПУ було висунуте завдання внесення «у стихійну боротьбу трудящих проти буржуазії пролетарської свідомості і організованості», об'єднання у цій боротьбі усіх експлуатованих навколо робітничого класу і його авангарду – КПУ. Програма розширювала соціальну базу КПУ, залучаючи до неї, окрім традиційного сегмента, ще й малих і середніх підприємців. Головною метою нова редакція програми визначила побудову в Україні соціалізму, відновлення союзу братніх народів, «об'єднання їх у єдиній соціалістичній союзній державі» – Союзі Радянських Республік.

З'їзд підвів риску у дискусії щодо парламентської тактики партії, схваливши перебування комуністів у складі парламентської більшості разом з «буржуазними політичними силами». Це вмотивовувалося тим, що завдяки участі фракції КПУ у парламентській коаліції вдалося усунути від влади націоналістичні сили, запобігти можливій змові між «біло-блакитними» й «оранжевими» олігархами, надало нових можливостей партії у захисті інтересів трудящих.

Суттєвою проблемою для партії упродовж всієї діяльності залишалася єдність її рядів, подолання внутрішніх криз, які розпочалися у 1993 р. з «витіснення» з її лав активістів СКУ та інших ліворадикальних елементів і мали переважно латентний характер. Поразка П. Симоненка на президентських виборах 1999 р. викликала чергове загострення ситуації, коли низка активістів та регіональних діячів звинуватила керівництво КПУ у «ревізіонізмі», відході від ленінських принципів в ідеології та керівництві партією.

По наростаючій спостерігалося загострення суперечностей між ЦК КПУ та Кримською республіканською організацією КПУ, яка від початку мала особливий статус колективного члена у складі партії. Вияви самостійної політичної позиції голови Кримського республіканського комітету КПУ, члена президії ЦК КПУ, Голови Верховної Ради АР Крим (1998–2002 рр.), народного депутата Верховної Ради України IV–VI скликань Л. Грача, його прагнення стати загальнопартійним лідером, що з часом призвело до міжособистісної конкуренції з П. Симоненком, стало причиною затяжного конфлікту. Наслідком такого протистояння стало те, що Кримська республіканська партійна організація була повністю підпорядкована центральним органам КПУ, а упродовж 2009–2010 рр. за «серйозні порушення партійної дисципліни і дії, що ведуть до дискредитації партії» та її розколу, несанкціоновані виступи з критикою керівництва КПУ у позапартійних ЗМІ Л. Грач був виведений зі складу президії ЦК КПУ, ЦК КПУ, звільнений з посади першого секретаря Кримського республіканського комітету КПУ. У відповідь на проведення позачергового пленуму Кримського рескому КПУ (14 грудня 2010 р.), який обрав головою республіканського комітету КПУ Л. Грача, 16 грудня рішенням президії ЦК КПУ Л. Грач був виключений з лав партії та депутатської фракції КПУ, а Кримський республіканський комітет КПУ було розпущено.

Наприкінці січня 2011 р. позачерговий пленум ЦК КПУ прийняв рішення про ліквідацію низки місцевих міських і районних парторганізацій Криму, перереєстрацію комуністів Криму. За цих обставин Л. Грач заявив про намір створення нової політичної партії на базі кримських осередків комуністів, яка мала стати противагою до КПУ. Ця ініціатива була підтримана нарадою прихильників Л. Грача, яка була проведена у м. Сімферополі 1 лютого 2011 р. за участі представників від 22 місцевих міських і районних організацій КПУ, у складі яких перебувала більшість кримських комуністів. Однак у лютому 2011 р. Л. Грач був обраний головою *Комуністичної партії робітників і селян*, залишивши відкритим питання вступу до неї кримських комуністів.

Упродовж 2010–2011 рр. КПУ значну увагу приділяла проведенню масових громадсько-політичних акцій, серед них – Всеукраїнські програми «Робота. Зарплата. Захист», «Контроль. Порядок. Справедливість». 1 травня 2011 р. КПУ розпочала акцію Всеукраїнського народного референдуму, на який були винесені важливі питання суспільно-політичного життя (про доцільність співробітництва з МВФ та СОТ, про заборону вільної торгівлі сільськогосподарськими землями, про пенсійний вік, обмеження плати за ЖКГ, про приєднання до Митного союзу та входження до ЄЕП, надання російській мові статусу другої державної мови). КПУ виступила проти внесення змін до виборчого законодавства, заперечуючи доцільність переходу до «змішаної» – пропорційно-мажоритарної системи виборів до Верховної Ради України, підняття виборчого бар'єра до 5%, натомість наполягаючи на його зменшенні до 2%. Серед останніх ініціатив КПУ – вимога заборонити в Україні «профашистські» та «націонал-екстремістські організації» (серед них – ВО «Свобода», КУН та ін.), змінити державну символіку України (тризуб – на православний хрест, синьо-жовтий прапор – на малиновий).

Партійні друковані органи – газета «Комуніст» (укр. і рос. мовами), науково-теоретичний журнал «Комуніст України», регіональні (обласні, міські, районні) партійні ЗМІ. *В. Я.*

Комуністична партія України (оновлена) (КПУ(о)) – створена 15 липня 2000 р. на Установчому з'їзді партії (м. Київ) за участі 207 делегатів. Зареєстрована Міністерством юстиції України 9 листопада 2000 р. (реєстраційний номер 1523). Перший голова партії – *М. Савенко* (народний депутат Верховної Ради України III скликання, у минулому – активіст ПСПУ). Центральні статутні органи партії: з'їзд, центральний комітет (ЦК), президія ЦК, центральна ревізійна комісія, комісія партійного контролю, секретаріат; керівні особи – голова партії, заступники голови партії. Місцезнаходження центральних керівних статутних органів партії – м. Київ.

У своїй програмі партія, виходячи з констатації того, що Україна знаходиться на «другому етапі соціалізму» («бюрократичного соціалізму»), висунула завдання об'єднати ліві і демократичні сили в ім'я побудови соціально-справедливого суспільства на засадах соціалізму. Втілення настанов партії включало встановлення контролю над господарсько-економічною сферою з боку всього народу України, формування «союзу робітничого класу, інтелігенції і селянства», спрямованого проти «бюрократично-олігархічного» класу. Пріоритетним напрямом зовнішньої політики визначалося налагодження зв'язків з країнами СНД, передусім з Росією, співробітництво з ЄС, ООН, ОБСЄ. У

статуті партії була зафіксована норма, згідно з якою до лав КПУ(о) могли прийматися без кандидатського стажу (шляхом перереєстрації) колишні члени КПРС, КПУ, СПУ, ПСПУ та інших лівоцентристських партій.

Найбільш відчутну активність у суспільно-політичному житті країни партія проявляла під час ряду виборчих кампаній. Партія взяла самостійну участь у виборах до Верховної Ради України у 2002 р. та на позачергових парламентських виборах 2007 р.

Рішення про участь у парламентських виборах було прийняте II з'їздом КПУ(о) (12 січня 2002 р.), який затвердив зміни і доповнення до статуту та партійної символіки, а також схвалив передвиборчу програму, «Звернення КПУ(о) до українського народу». Передвиборча програма КПУ(о) була побудована на критиці інших лівих сил, наголошенні того, що саме вона, базуючись на вченні марксизму-ленінізму, здатна здійснити реальні зміни в Україні, захистити широкі кола суспільства. Давши негативну оцінку розпаду СРСР, встановленню в Україні «олігархічного режиму», партія висувала завдання побудови «розвинутого соціалізму», створення Радянської України. Особлива увага надавалася розвитку відносин з країнами СНД, Росією та Білоруссю.

До виборчого партійного списку було внесено 74 кандидати у загальнодержавному багатомандатному окрузі й 13 – у мажоритарних округах. За результатами виборів, які відбулися 31 березня 2002 р., КПУ(о) дістала підтримку 362 712 виборців (1,39% голосів), посівши 10-те місце серед 33 учасників виборчого процесу, що не дозволило їй потрапити до парламенту. Найбільшою підтримкою партія користувалася в АР Крим (2,5% голосів), найменшою – у Тернопільській обл. (0,18% голосів). У мажоритарних округах представники партії також не досягли успіху.

Під час президентських виборів 2004 р. 2-й етап IV з'їзду КПУ(о) (24 липня 2004 р.), на якому були присутні 235 членів партії з 243 делегованих, закликав комуністів України підтримати кандидатуру на посаду Президента України *О. Мороза*.

На позачергових виборах до Верховної Ради України у 2007 р. до виборчого партійного списку КПУ(о) увійшло 49 кандидатів. Першу п'ятірку списку склали: М. Савенко, І. Малолітко, Н. Козюра, О. Омельченко, В. Лебедєва. У передвиборчій програмі КПУ(о) актуалізувала ідею об'єднання лівих і демократичних сил й висувала завдання виходу з кризи, ліквідації влади «монопольних та регіональних кланів», побудови в Україні «громадянського соціально-справедливого суспільства». Складовою програми стала «Нова економічна політика» (НЕП), спрямована на втілення ідеї народовладдя, високих соціальних стандартів, протидії вступу України до НАТО. Під час передвиборчої агітації у гострий конфлікт з КПУ(о) увійшла КПУ, звинувачуючи «оновлених комуністів» у використанні у своїй пропаганді символів та образів, притаманних КПУ.

За результатами парламентських виборів (30 вересня 2007 р.) КПУ(о) дістала підтримку 68 602 виборців (0,29% голосів), зайнявши 11-те місце серед 20 учасників виборів. Найбільшу підтримку партія мала у м. Севастополі (0,5% голосів), найменшу – в Івано-Франківській області (0,05% голосів).

Станом на 2011 р. КПУ(о) мала у своєму складі 22 регіональні організації (АР Крим, 19 обласних, міські у м. Києві та м. Севастополі). Активної участі у політичному житті країни партія не бере. Друковані органи – «Українська Іскра», «Украинская Искра». *В. Я., П. Г.-Н.*

Конгрес Українських Націоналістів (КУН) створений 17–18 жовтня 1992 р. на Установчих зборах у м. Києві з ініціативи проводу Організації Українських Націоналістів (бандерівців). Зареєстрований Міністерством юстиції України 26 січня 1993 р. (реєстраційний номер 385). Перший голова партії – *Я. Стецько* (очолювала КУН до 2003 р.)

На Установчому з'їзді були затверджені програма та статут КУН, обрано провід партії. Вищий орган партії – збір (з'їзд). Керівні органи – провід (має спеціалізовані референтури за напрямами роботи), президія проводу, секретаріат. До серпня 2005 р. було зареєстровано 620 місцевих організацій (обласних, районних та міських), а також 1 560 селищних та сільських організацій. Конгрес нараховував понад 24 тис. членів.

КУН вважає себе продовжувачем національно-визвольної боротьби Організації Українських Націоналістів, «на її основі він ґрунтує свої ідеологічні та політичні цінності, органічно продовжує суспільно-політичну діяльність на засадах українського націоналізму».

Пріоритети діяльності партії – боротьба за розвиток Української Самостійної Соборної Держави, її зміцнення і розбудову, створення передумов для всебічного розвитку всіх творчих сил української нації, об'єднання зусиль для розвитку і координування українського руху, утвердження духовних чеснот, честі та гідності вільної української людини – «господаря на своїй землі й у своїй державі».

Відповідно до програми КУН виступає за утвердження Української держави як національної («структура та устрій відповідають державницьким традиціям і життєвим інтересам Української Нації»), самостійної («опираючись на власний інтелектуальний, економічний та військовий потенціали»), демократичної (на принципах народовладдя й політичного солідаризму), унітарної та європейської. Партія вважає, що політичним устроєм в «Українській Національній Державі має бути президентсько-парламентська республіка з широкими повноваженнями місцевого самоврядування».

Конгрес стоїть на засадах «об'єднання українських традиційних церков у єдину Українську Помісну Християнську Церкву з патріархатом у місті Києві».

І збір КУН (2–4 липня 1993 р., м. Київ) (5070 делегатів і гостей) вніс зміни і доповнення до статуту і програми, запропонував програму виходу країни з кризи шляхом покращення соціально-економічної інфраструктури, проведення грошової реформи; прийняв резолюція про без'ядерний статус України за умови роззброєння всіх ядерних держав; затвердив передвиборчу платформу. Головою переобрав Я. Стецько.

2–3 вересня 1995 р. ІІ збір (1082 делегатів) продовжив повноваження голови КУН Я. Стецько, 1-го заступника С. Жижка, голови секретаріату Г. Сіренка; затвердив головний провід у складі: Я. Стецько, С. Жижка, Б. Павліва (заступник голови), Б. Борейчука (голова секретаріату Хмельницької обласної організації), І. Гавдида (заступник голови Тернопільської обласної організації), І. Губки (голова Львівської обласної організації), П. Дужого (м. Львів), М. Зеленчука (голова Всеукраїнського братства ОУН–УПА), С. Квіта (головний редактор журналу «Українські проблеми»), Р. Круцика (голова Івано-Франківської обласної організації, народний депутат України), М. Кузіва (керівник Української інформаційної служби), М. Олійника (голова Донецької обласної організації), М. Перегінчука (голова Одеської обласної організації), Т. Процев'ята (народний депутат України), М. Ратушного (народний депутат України),

О. Різниченка (голова секретаріату Харківської обласної організації), Г. Сіренка.

11 жовтня 1997 р. 1-й етап 3-го збору переобрав президію головного проводу, затвердив стратегію і тактику КУН на вибори 1998 р., передвиборчу платформу, партійний список. Ухвалено рішення про створення і входження у *Виборчий блок партій «Національний фронт»,* затверджено делегатів на об'єднаний з'їзд блоку. За результатами виборів блок здобув 2,7% голосів виборців (посів 12-те місце серед 30 учасників виборів). До парламенту було обрано два члени КУН у мажоритарних округах.

29 липня 1999 р. КУН разом із п'ятнадцятьма іншими партіями, громадськими організаціями та об'єднаннями входив у політичну коаліцію «Наш президент – Євген Марчук!». 29 листопада 2000 р. утворив спільний блок з *Народним Рухом України, Партією «Реформи і порядок».*

У січні 2002 р. КУН приєднався до угоди партій-учасниць *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»* для участі у парламентських виборах 2002 р. За результатами голосування три члени КУН стали народними депутатами України.

12 грудня 2005 р. КУН разом з НСНУ, НРУ, УРП «Собор», ППУ і ХДС підписав угоду про створення *Блоку «НАША УКРАЇНА»* для участі у парламентських виборах 2006 р. до Верховної Ради України. Представники партії у складі блоку увійшли до Верховної Ради України.

З 20 червня 2006 р. партія є членом Альянсу Європи Націй.

У 2007 р. КУН відмовився від участі у позачергових парламентських виборах до Верховної Ради України, офіційно пояснивши це необхідністю «дати можливість демократичним блокам взяти владу в Україні».

Після президентських виборів 2010 р. КУН перейшов в опозицію до чинної влади, систематично виступаючи із гострокритичними заявами стосовно основних заходів внутрішньої та зовнішньої політики адміністрації В. Януковича.

XIII з'їзд КУН 4 грудня 2010 р. обрав головою партії С. Брацюна. У своїй промові перед делегатами з'їзду він відзначив потребу якісного оновлення партії й активного залучення молоді та зазначив: «Я ініціюватиму створення Інституту політичної освіти на базі Конгресу для посилення інтелектуальної складової партії та підвищення рівня політичної освіти членів». Новообраний голова підкреслив необхідність співпраці з націоналістичними організаціями, зокрема Організацією Українських Націоналістів.

22 листопада 2011 р. Конгрес Українських Націоналістів разом із *Українською Народною Партією*, УНА–УНСО, *Українською партією* та *Політичною партією «Наша Україна»* відзначили сьому річницю «помаранчевої революції» у м. Києві.

23 листопада 2011 р. члени президії партії обговорили результати круглого столу «Аграрна реформа в контексті національної та соціальної справедливості» та окреслили ряд практичних заходів, які потрібно здійснити найближчим часом задля запобігання прийняття законопроекту про ринок земель, ініційованого *Партією регіонів*. Зокрема, було заплановано друк та розповсюдження листівок, проведення вуличних акцій та прес-конференцій у м. Києві та в областях. Обговорено нещодавно прийнятий закон про вибори, а також тактику та стратегію КУН у майбутній виборчій кампанії. Учасники засідання визначили, що необхідно розпочинати консультації з іншими опозиційними національно-патріотичними партіями та громадськими організаціями для координації дій з

висунення кандидатів у депутати, наповнення виборчих комісій тощо.

Було прийнято рішення розпочати внутрішньопартійний процес висунення кандидатів від Конгресу у мажоритарних округах на вибори до Верховної Ради України.

Асоційованими членами партії є Всеукраїнське братство ОУН–УПА, Всеукраїнська ліга українських жінок, товариство політв'язнів і репресованих, Українське козацтво, молодіжні організації. КУН ініціював створення Українського педагогічного товариства ім. Г. Ващенка, Товариства українських науковців ім. М. Міхновського, виступив фундатором Благодійницького фонду ім. Я. Стецька, призначення якого полягає в матеріальній підтримці національної науки і мистецтва.

Станом на грудень 2011 р. партія легалізувала 2 300 структурних утворень.

Друковані органи – газета «Шлях перемоги», журнали «Визвольний шлях», «Українські проблеми». *Т. Б., Д. В.*

Кононов Віталій Миколайович (нар. 02.04.1950, м. Кобулєті, Республіка Грузія) – один з перших дев'яти співголів *Партії Зелених України* (створ. 1990 р.).

У 1974 р. закінчив хіміко-технологічний факультет Київського політехнічного інституту (нині – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут») та здобув спеціальність технолога органічного і нафтохімічного синтезу. З жовтня 1974 р. – майстер, з жовтня 1990 р. – начальник дільниці Українського відділення Долгопрудненського ОПУ Всесоюзного тресту «Оргхім». У 1989 р. був одним з організаторів Першого республіканського фестивалю сучасної української пісні «Червона Рута». У 1990–1997 рр. – заступник директора МП «Червона Рута–Турс». З 1990 р. – секретар Української екологічної асоціації «Зелений світ». Вересень 1990 р. – жовтень 1992 р. – співголова ПЗУ. 9 жовтня 1992 р. на III з'їзді ПЗУ був обраний головою партії.

У 1990–1994 рр. – депутат Київської міської ради, член Комісії з культури. У 1998–2002 рр. – народний депутат Верховної Ради України III скликання від ПЗУ (№ 1 у виборчому списку). Керівник фракції Партії Зелених України, член Комітету з питань молодіжної політики, фізичної культури, спорту і туризму.

У 1999 р. – кандидат у Президенти України, висунутий рішенням VII з'їзду Партії Зелених України від 22 травня 1999 р. У I турі здобув підтримку 76 832 виборців (0,29%) та посів 11-те місце серед 13 претендентів.

У квітні 2002 р. – кандидат у народні депутати Верховної Ради України від ПЗУ (№ 1 у виборчому списку), до парламенту не пройшов. У липні 2004 р. на XI з'їзді ПЗУ був висунутий кандидатом у Президенти України, у вересні 2004 р. згідно з рішенням партії зняв свою кандидатуру.

У березні 2006 р. – кандидат у народні депутати Верховної Ради України від ПЗУ (№ 1 у виборчому списку), за результатами виборів до парламенту не потрапив. 4 серпня 2006 р. склав повноваження голови ПЗУ на XIV з'їзді партії. З 2006 р. – голова, з 2010 р. – член політради ПЗУ.

У вересні 2007 р. – кандидат у народні депутати Верховної Ради України від ПЗУ (№ 8 у виборчому списку). За результатами виборів В. Кононов, як і решта представників ПЗУ, до парламенту не потрапив.

Нагороджений орденом «За заслуги» III ст. (1999 р.). *О. Р.*

Копиленко Євген Аркадійович (нар. 23.04.1939, м. Дніпропетровськ). – один із трьох перших співголів Партії економічного відродження Криму після її створення у 1992 р. (згодом – *Партія економічного відродження*; діяла у 1992 – 2003 рр.).

У 1961 р. закінчив Дніпропетровський інститут інженерів залізничного транспорту. Працював генеральним директором Електромашинобудівного заводу (з 1994 р.), головою ВАТ фірми «Селма» (з 1997 р.), головою Наглядової ради ВАТ фірми «Селма» (з 2002 р.)

Заслужений машинобудівник України. Нагороджений орденом «Знак пошани» та Почесною грамотою Президії Верховної Ради АРК. *Т. Б.*

Корнієнко Анатолій Семенович (1938 р. н.) – перший (на кінець 2011 р. – чинний) голова *Політичної партії «Ведуча сила»* (створ. 2009 р.). На момент обрання – директор ТОВ «Інвестиційно-дослідний центр винахідників «Прогрес–7», президент Міжнародного Союзу громадських організацій «Новий образ життя». *В. Я., М. К.*

Корчинський Дмитро Олександрович (нар. 22.01.1964, м. Київ) – перший очільник *Всеукраїнської політичної партії «БРАТСТВО»* (створ. 1999 р.).

У 1982–1984 рр. навчався у Київському технологічному інституті харчової промисловості (нині – Національний університет харчових технологій) на факультеті промислової теплоенергетики, у 1987 р. – на історичному факультеті КДУ ім. Т. Г. Шевченка. Упродовж 1985–1987 рр. служив в армії. У 1987–1988 рр. – член Української Гельсінської спілки. У 1987 р. – член дисидентської організації «Український культурологічний клуб», у 1988 р. брав участь у створенні студентського опозиційного об'єднання «Громада». Був учасником перших масових мітингів протесту у м. Києві. У 1989 р. виступив одним із засновників Спілки незалежної української молоді (СНУМ), у 1990 р. – Української народної самооборони (УНСО). 1991–1999 рр. – лідер київського підрозділу УНА–УНСО.

У 1994 р. брав участь у парламентських виборах у Ватутінському виборчому окрузі № 2. За результатами виборів до ІІ туру не пройшов (посів 3-тє місце із 24).

У 1999 р. заснував та очолив організацію «Братство», яка у жовтні 2000 р. була перейменована у Всеукраїнське об'єднання «Щит Батьківщини». У 2000–2001 рр. брав активну участь в антипрезидентських виступах у рамках кампанії «Україна без Кучми». З 2004 р. – генеральний секретар Всеукраїнської політичної партії «БРАТСТВО».

У 2002 р. балотувався на парламентських виборах в одномандатному мажоритарному окрузі № 220 у м. Києві (висунутий *Всеукраїнською партією трудящих*), за результатами виборів посів 4-те місце та до парламенту не пройшов. У 2004 р. – кандидат у Президенти України, до ІІ туру президентських виборів не потрапив.

З 1999 р. – засновник і президент громадської організації «Інститут проблем регіональної політики і сучасної політології». У 2001–2004 рр. – ведучий програм «Pro et contra» на телеканалі «ТЕТ», «Подвійний доказ» та «Проте» – на телеканалі «1+1», у 2009–2010 рр. – телепрограми «Четверта влада» на каналі ТРК «Київ». У 2004–2007 рр. – член Вищої ради Міжнародного євразійського руху.

Безпосередній учасник воєнних конфліктів у Придністров'ї, Абхазії та Чечні. Нагороджений медаллю «Захиснику Придністров'я».

Автор кількох книг та поетичної збірки. *О. Р.*

Костенко Юрій Іванович (нар. 12.06.1951, с. Нова Ободівка Ободівського /нині – Тростянецького/ р-ну Вінницької обл.) – перший голова Українського Народного Руху (РУХу, створ. 1999 р.; нині – *Українська Народна Партія*), один із засновників Народного Руху України (за перебудову).

Закінчив Запорізький машинобудівний інститут (1973 р.). Упродовж 1973–1990 рр. працював старшим інженером, був аспірантом, науковим співробітником лабораторії нових технологічних процесів Інституту електрозварювання ім. Є. Патона АН УРСР. Захистив кандидатську дисертацію (1985 р.).

Народний депутат України І скликання (1990–1994 рр.). Член депутатської групи «Народна Рада» (1990–1994 рр.). Заступник голови депутатської слідчої комісії з питань розслідування причин аварії на ЧАЕС (1990–1991 рр.). Член комісії розслідування дій посадових осіб під час ГКЧП (1991 р.). Керівник депутатської групи щодо підготовки Договору СТАРТ-1 (ядерне роззброєння) до ратифікації (1992–1994 рр.). Очолював українську делегацію на переговорах з Росією щодо ядерного роззброєння (1992 р.; через жорстку позицію був усунутий від керівництва делегацією). Голова Київської крайової організації Руху (1992 р.).

Народний депутат України ІІ скликання (1994 р.). Член фракції Народного Руху України.

У 1992–1998 рр. – міністр охорони довкілля та ядерної безпеки України. Член Ради національної безпеки та оборони України (1994–1998 рр.). Заступник голови НРУ (1998 р.).

Народний депутат Верховної Ради України ІІІ скликання. Єдиний кандидат від демократичних сил на посаду Голови парламенту (травень 1998 р.); голова фракції НРУ (з лютого 1999 р.). Голова фракції Українського Народного Руху (з грудня 1999 р.); заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки (1998–2002 рр.). Кандидат у Президенти України (1999 р.).

2002–2006 рр. – народний депутат України за списком *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»*, перший заступник голови парламентської фракції «Наша Україна».

Член постійної делегації Верховної Ради України у ПАРЄ.

З січня 2003 р. – член групи Європейської Народної Партії в ПАРЄ. З 2007 р. – народний депутат VI скликання України за списком *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»*.

Автор понад 30 наукових статей та винаходів. *Т. Б.*

Красівський Зеновій Михайлович (12.11.1929, с. Витвиця Долинського р-ну Івано-Франківської обл. – 20.09.1991, м. Моршин Дрогобицького р-ну Львівської обл.) – засновник *Всеукраїнського політичного об'єднання «Державна самостійність України»* (партія діяла у 1990 – 2003 рр.).

Закінчив гімназію у м. Львові. Родину вивезли до Казахстану, а З. Красівський нелегально перебував у Карпатах. Брав участь у національно-визвольній боротьбі, був поранений. Засуджений до п'яти років ув'язнення. Працював на лісоповалі в Архангельській області. Звільнений у зв'язку з амністією та засланий до м. Караганди. Працював на шахті. Внаслідок аварії став інвалідом ІІ групи. В Україну повернувся у 1957 р. Працював вчителем, здобувши заочно диплом Львівського університету (фах – філолог).

У 1964 р. був серед організаторів Українського національного фронту; видавав часопис «Воля і Батьківщина». Був засуджений на 17 років (перебував у

тюрмі, психіатричних лікарнях). Звільнився у 1978 р. У 1979 р. став членом Української Гельсінської групи. За кілька років (1980 р.) вчергове був заарештований. Покарання відбував у колонії суворого режиму ВС-389/36 (с. Кучино Чусовського р-ну Пермської обл.). У листопаді 1980 р. був засланий (селище Луговой Тюменської обл.). Звільнений у 1987 р. Став членом УГС. Був членом головного проводу ОУН (б). Очолював крайовий провід ОУН(б).

Помер від інфаркту. У 2006 р. Указом Президента України «за громадянську мужність, самовідданість у боротьбі за утвердження ідеалів свободи і демократії та з нагоди 30-ї річниці створення Української Громадської Групи сприяння виконанню Гельсінських угод» посмертно нагороджений орденом «За мужність» I ст.

Автор збірок віршів «Месник», «На сполох», «Литаври»; історичного роману «Байда», поеми «Тріумф Сатани», збірки віршів «Невольницькі плачі». *М. К.*

Креч Єдуард Єдуардович (нар. 06.06.1948, м. Харків) – один із співголів *Народного Руху України за єдність* (створ. 2000 р.).

У 1970 р. закінчив Харківський державний університет, спеціальність – хімік. Упродовж 1971–1988 рр. працював на Харківському НВО «Карбонат», Слов'янському солеварильному комбінаті. У 1988–1990 рр. – директор виробничого кооперативного підприємства «Реактив» (м. Слов'янськ); у 1990–1998 рр. – генеральний директор Слов'янського ВО «Хімпром», президент ВАТ «Содовий завод».

З 1998 р. – народний депутат Верховної Ради України III скликання, член Комітету з питань економічної політики, управління народним господарством, власності та інвестицій.

Кандидат технічних наук. *Т. Б.*

Кривобоков Владислав Анатолійович (нар. 29.03.1968, м. Антрацит Луганської обл.) – перший (на кінець 2011 р. – чинний) голова *«Народної партії вкладників та соціального захисту»* (створ. 1999 р.). У 1985 р. студент Луганського машинобудівного інституту. У 1986–1988 рр. – служив в армії. Після демобілізації продовжив навчання у Луганському машинобудівному інституті. Згодом закінчив Луганський інститут Міністерства внутрішніх справ України (факультет правознавства) та Київський національний університет імені Тараса Шевченка за спеціальністю «міжнародне право». Впродовж 1993–1995 рр. працював заступником директора Луганського комунального підприємства «Віктор – Плюс». У 1997–2001 рр. – голова громадської організації «За соціальний захист населення». З 2005 р. – начальник юридичного відділу ТОВ «Східноукраїнський Центр». Член фракції *Комуністичної партії України* у Луганській обласній раді шостого скликання. *С. П.*

Криворучко Григорій – один із чотирьох перших співголів *Української селянської демократичної партії*, обраний на Установчому з'їзді партії (9 червня 1990 р.). Журналіст. *М. К.*

Кудрін Олександр – перший голова *Політичної партії «Нова політика»* (створ. 2000 р.). На момент обрання був помічником народного депутата України А. Білоуса. *В. Я.*

Кузьмич Григорій Васильович (1957 р. н.) – перший голова *Партії «Національно-демократичне об'єднання «Україна»* (створ. 2000 р.). У парламентських виборах 2006 р. був № 9 у списку *Блоку ЮРІЯ КАРМАЗІНА*. Під час парламентських виборів 2007 р. – № 8 у списку *Блоку «Всеукраїнська громада»*. Працює адвокатом у ПП «Кузьмич». *О. Р.*

Кузьмич Р. – один із чотирьох перших співголів *Української селянської демократичної партії*, обраних на Установчому з'їзді партії (9 червня 1990 р.). На момент обрання – директор агроторговельного підприємства. *М. К.*

Куньов Іван Павлович (1935 – серпень 2000, м. Київ) – перший голова *Партії Пенсіонерів України* (створ. 1997 р.)**.**

Працював інженером поліклініки № 4 Мінського р-ну м. Києва. У 1998–2000 рр. – народний депутат України (обраний за списком *Прогресивної соціалістичної партії України*; у списку – №15). *М. К.*

Кушербаєв Євгеній Ідрісович – перший голова *Політичної Партії «РЕНЕСАНС»* (зареєстрована Мін'юстом України 2012 р.). *М. К.*

Кушнарьов Євген Петрович (29.01.1951, м. Харків – 17.01.2007, м. Ізюм Харківської обл.) – перший очільник *Політичної партії «Нова демократія*» (створ. 2005 р.). Був обраний генеральним секретарем партії 15 січня 2005 р. на Установчому з'їзді. Кандидат економічних наук.

У 1973 р. закінчив Харківський інженерно-будівельний інститут (нині – Харківський національний університет радіоелектроніки; спеціальність – інженер-механік); працював інженером-конструктором, механіком, начальником цеху на Харківському заводі залізобетонних конструкцій. Упродовж 1981–1990 рр. – інструктор оргвідділу, заступник завідувача відділу пропаганди й агітації Орджонікідзенського РК КПУ м. Харкова; інструктор оргвідділу, заступник завідувача оргвідділу, завідувач оргвідділу Харківського МК КПУ, співголова міського партклубу. У 1989 р. – один із засновників Демократичної платформи у Комуністичній партії України у м. Харкові. У 1990 р. – голова Харківської міської ради народних депутатів. У період 1994–1998 рр. – мер м. Харкова. З 1994 р. до 1997 р. – президент Асоціації міст України.

У 1990–1994 рр. – народний депутат Верховної Ради України І скликання. Член фракції ПДВУ, фракції «Нова Україна», групи «Рада». Член Комісії Верховної Ради України з питань діяльності рад народних депутатів, розвитку місцевого самоврядування.

У 1994 р. заснував Фонд підтримки молодих дарувань (м. Харків). У 1996 р. – один із засновників *Народно-Демократичної партії*, у 1996–2000 рр. – заступник, згодом – перший заступник голови НДП. Грудень 1996 р. – листопад 1998 р. – голова Адміністрації Президента України, голова Комісії з державних нагород України, заступник голови Державної комісії з проведення в Україні адміністративної реформи, член РНБО України. У 1999 р. – координатор Блоку політичних партій «Наш вибір – Леонід Кучма!». З жовтня 2000 р. до грудня 2004 р. – голова Харківської облдержадміністрації.

З березня 2001 р. – депутат Харківської обласної ради, з грудня 2004 р. до лютого 2005 р. – її голова. Під час президентських виборів 2004 р. був керівником Харківської обласної організації НДП, підтримував кандидата у Президенти України В. Януковича. У 2004 р. вийшов з лав НДП, виступив одним із засновників опозиційної Політичної партії «Нова демократія» та у січні 2005 р. був обраний її генеральним секретарем.

У листопаді 2005 р., коли Політична партія «Нова демократія» прийняла рішення про об'єднання з *Партією регіонів*, увійшов до лав останньої. З 3 грудня 2005 р. – член політради Партії регіонів, керівник виборчої кампанії партії, заступник керівника фракції Партії регіонів у Верховній Раді України. З січня 2006 р. – голова Всеукраїнської громадської організації «Рух «Нова демократія».

Впродовж 2006–2007 рр. – народний депутат Верховної Ради України V скликання. Член фракції Партії регіонів, голова Комітету Верховної Ради України з питань правової політики. Трагічно загинув 17 січня 2007 р.

Нагороджений орденом Ярослава Мудрого V (1998 р.), IV (2002 р.), III (2004 р.) ст., орденом Нестора Літописця I ст., орденом Почесного Легіону (Французька Республіка, 1997 р.) та ін. Автор історико-краєзнавчих та документально-публіцистичних книг. *О. Р.*

Кушніров Микола Олександрович (нар. 20.08.1945, с. Довжок Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.) – очільник *Всеукраїнської партії «Нова Сила»* (створ. 1999 р.).

У 1972 р. закінчив Терновський індустріальний технікум у м. Кривий Ріг за спеціальністю «гірничий технік-електромеханік»; у 1994 р. – філософський факультет Якутського університету за спеціальністю «соціологія».

З 1964 р. працював підземним кріпильником на шахті 17 БІС у м. Торез Донецької обл. Впродовж 1964–1967 рр. проходив строкову службу в армії. У 1967–1971 р. працював на Криворізькому центральному збагачувальному комбінаті; у 1971–1981 рр. – старшим машиністом, виробничим майстром, начальником зміни, старшим виробничим майстром, начальником дільниці відділу технічного контролю на Північному гірничо-збагачувальному комбінаті.

З 1981 р. жив і працював водієм у м. Нерюнгрі (Якутія, Російська Федерація), згодом – начальником автоколони, у 1983–1985 рр. – начальником Нерюнгрінського СТК; з 1986 до 1991 рр. – такелажником, начальником цеху, заступником директора з виробництва заводу з випуску промислової продукції.

Упродовж 1991–1992 рр. – генеральний директор підприємства «Міркуш», у 1992–1996 рр. – президент корпорації «Континент», з 1996 р. – генеральний директор «Інформ-медіа «Соціаліст України» (м. Кривий Ріг).

У 1994 – 1999 рр. – член *Соціалістичної партії України*, з травня 1996 р. – керуючий справами політвиконкому партії, з квітня – 1997 р. секретар політради СПУ.

У березні 1998 р. став народним депутатом України III скликання від *Виборчого блоку Соціалістичної партії України та Селянської партій України «За правду, за народ, за Україну!»*, очолював підкомітет з питань регламенту Комітету з питань регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України (липень 1998 р. – жовтень 2000 р.), входив до складу Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, головував у підкомітеті з законодавчого забезпечення реформи правоохоронних органів, входив до фракції Соціалістичної партії і Селянської партії України («Лівий центр», травень 1998 р. – вересень 1999 р.), фракції «Батьківщина» (8–18 лютого 2000 р.), фракції «Солідарність» (з червня 2000 р.)

Впродовж жовтня 1999 р. – грудня 2002 р. – генеральний секретар Всеукраїнської партії «Нова Сила», з грудня 2002 р. до березня 2003 р. – голова Київської міської організації партії. *Т. Б.*

Кущ Григорій Михайлович (1950 р. н.) – перший голова Комуністичної партії (трудящих) (створ. 1998 р.; нині – *Політична партія «Селянська Україна»).* Був членом *Партії Зелених України* (ПЗУ). У березні 1998 р. – кандидат у народні депутати Верховної Ради України від ПЗУ, зняв свою кандидатуру напередодні виборів. На час виборів – заступник директора виробничого об'єднання «Укрспецавтоматика». *О. Р.*

Л

Лаврентьєва Ніна Луківна (1953 р. н.) – перший голова *Жіночої народної партії (об'єднаної)*. Обрана Установчим з'їздом партії 22 серпня 1998 р. у м. Дніпропетровську. На момент обрання – безробітна. *О. Л.*

Ландик Валентин Іванович (нар. 22.11.1946, с. Часів Яр Артемівського р-ну Донецької обл.) – перший голова Партії праці *(Партії труда)* (діяла у 1992–2001 рр.).

У 1964–1969 рр. навчався у Краматорському індустріальному інституті, здобув спеціальність інженера-механіка. У 1969–1970 рр. – інженер-конструктор, старший інженер-конструктор Штерівського заводу металевих виробів у Луганській обл. 1970–1971 рр. – служба в армії. Після служби працював на Артемівському машинобудівному заводі «Победа труда» майстром цеху, старшим інженером-технологом, заступником начальника цеху, начальником цеху. Впродовж 1982–1985 рр. – секретар парткому підприємства. У 1985 р. очолив Донецький завод продовольчого машинобудування, де працював до 1987 р. З 1987 р. до 1993 р. – генеральний директор ВО «Електропобутмаш» (АТ «Норд») у м. Донецьку.

У 1993 р. був призначений віце-прем'єр-міністром України з питань зовнішньоекономічної діяльності та інвестицій. З 1993 р. до 1995 р. очолював Міжвідомчий комітет України у справах ЄС.

У квітні 1994 р. був обраний народним депутатом України від Ленінського виборчого округу № 114 Донецької області. Під час каденції виконував обов'язки голови підкомітету із зовнішньоекономічних зв'язків, заступника голови Комітету у закордонних справах і зв'язків з СНД, був членом групи «Незалежні».

На парламентських виборах 1998 р. – кандидат у народні депутати Верховної Ради України у виборчому окрузі № 45 Донецької обл., однак зняв кандидатуру, увійшовши до списку *Виборчого блоку партій «Партія праці та Ліберальна партія – РАЗОМ!»* (№ 2 у виборчому партійному списку).

У 1998–1999 рр. – президент ЗАТ «Група Норд». У 1999–2001 рр. – президент АТ «Норд», м. Донецьк. У 2001–2002 рр. – генеральний директор головного підприємства ЗАТ «Група Норд», м. Донецьк.

У 2002 р. вдруге обраний народним депутатом України від виборчого округу № 44 Донецької області від *Виборчого блоку політичних партій «За Єдину Україну!»*. На час виборів – член *Партії регіонів*. Працював у Комітеті з питань економічної політики, управління народним господарством, власності та інвестицій. Упродовж каденції – член фракції «Єдина Україна» (травень–червень 2002 р.), член фракції «Регіони України» (червень 2002 р. – вересень 2005 р.), член фракції Партії регіонів (з вересня 2005 р.), радник Прем'єр-міністра на

громадських засадах (березень 2003 р. – лютий 2005 р.).

На президентських виборах 2004 р. був довіреною особою кандидата на пост Президента України В. Януковича у виборчому окрузі № 44.

У 2006 р. обраний народним депутатом Верховної Ради України від Партії регіонів (№ 18 у виборчому партійному списку). Член фракції Партії регіонів. Член Комітету з питань економічної політики (з липня 2006 р.).

Народний депутат Верховної Ради України VI скликання від Партії регіонів (№ 18 у виборчому партійному списку). Член фракції Партії регіонів, голова підкомітету з питань цін і тарифів на послуги Комітету Верховної Ради України з питань економічної політики. Член Постійної делегації у Парламентській асамблеї Організації Чорноморського економічного співробітництва. Член груп з міжпарламентських зв'язків з РФ, Австралією та Японією.

З грудня 1992 р. – засновник та голова Партії праці (березень 1998 р. – червень 1993 р., вересень 1994 р. – липень 2000 р. – Партія труда); співголова Партії регіонального відродження «Трудова солідарність України» (листопад 2000 р. – березень 2001 р.), заступник голови Партії регіонів (березень 2001 р. – травень 2003 р.).

У 1997 р. захистив кандидатську, а у 2003 р. – докторську дисертації.

Є автором (співавтором) понад 85 наукових робіт, з яких 9 – монографій. Автор 24 патентів на винаходи та промислові зразки. Академік Міжнародної академії холоду, академік Академії економічних наук України.

Нагороджений медаллю Міжнародної кадрової академії «За ефективне управління», орденом «За заслуги» III й II ст., нагрудним знаком «Шахтарська слава» III, II і I ст. У 2006 р. присвоєно звання Героя України з врученням ордена Держави. Заслужений машинобудівник України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки за 2003 р.

Голова правління Всеукраїнської громадської організації «Україна. Порядок денний XXI століття»; член президії і член правління Міжнародного союзу машинобудівників. Почесний громадянин м. Донецька. *О. Л., Т. Б.*

Лашутін Едуард Іванович (нар. 07.05.1940, м. Старокостянтинів Хмельницької обл.) – засновник і керівник впродовж усього часу існування *Української партії солідарності і соціальної справедливості* (діяла у 1993–1994 рр., формально – до 2003 р.). У 1968 р. закінчив Київський інститут легкої промисловості (фах – економіст). Трудову діяльність розпочав у 1956 р. робітником, згодом інженером в Укрраднаргоспі, Головпостачанні Кабміну України. Тривалий час працював у Міністерстві зовнішньої торгівлі СРСР. Займався підприємництвом. Емігрував до Австрії. Після проголошення незалежності України повернувся на Батьківщину, розгорнув активну господарську (комерційний банк «Едланд», Український концерн спільних підприємств «Едланд») та громадсько-політичну діяльність. Упродовж 1993–1994 рр. як голова партії двічі балотувався до Верховної Ради України в одномандатному виборчому окрузі, однак був знятий з виборчого процесу у зв'язку з невирішеністю питання щодо громадянства. Після 1995 р. відійшов від політичної діяльності та виїхав за межі України. *В. Я.*

Лилик Сергій Володимирович – один із семи перших співголів *Партії демократичного відродження України* (діяла у 1990–1996 рр.). З 1985 р. був членом КПРС. Закінчив Львівський дер-

жавний університет ім. І. Франка, захистив кандидатську дисертацію (1988 р.). Працював старшим викладачем кафедри політології Львівського політехнічного інституту. *М. К.*

Ліберальна партія України (ЛПУ) створена на Установчому з'їзді партії 12 вересня 1991 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 10 жовтня 1991 р. (реєстраційний номер 132). Перший керівник – *І. Маркулов.* Центральні статутні органи ЛПУ: з'їзд, керуюча рада, президія керуючої ради, політвиконком, ревізійна комісія; керівні особи – голова партії, заступники голови партії.

І з'їзд (3 червня 1993 р.) прийняв програму і статут партії. Ідеологія партії базувалася на цінностях лібералізму; проголошувалася прихильність до індивідуальної свободи, терпимості, гуманізму, демократії, прагматизму, свободи підприємництва, правової держави. У своїй діяльності партія керувалася ідеєю утвердження в Україні системи політичної демократії, конституціоналізму, парламентаризму і законності. Політичну діяльність ЛПУ розглядала як цивілізоване суперництво політичних сил за представництво в органах влади на засадах багатопартійної виборчої системи; обстоювала ідею необхідності створення системи контролю за владою з боку громадянського суспільства.

У січні 1995 р. відбувся ІІ з'їзд ЛПУ, на якому головою було обрано О. Соскіна. Партія проголосила необхідність «народного капіталізму» для України, сформувала програму «ринкових реформ», а також – пропозиції щодо парламентської реформи і виборів на пропорційній основі. У Верховній Раді України ІІ скликання ЛПУ увійшла до фракції «Соціально-ринковий вибір». Партія зайняла центристську позицію і визнала основою своєї діяльності реалізацію принципів соціального лібералізму. ІІІ з'їзд ЛПУ (січень-квітень 1996 р.) ухвалив нові редакції програми партії та статуту, обрав очільником В. Щербаня. У 1997 р. ЛПУ приєдналася до міжнародного ліберального руху, ставши на з'їзді в Оксфорді членом Ліберального Інтернаціоналу.

ІV з'їзд ЛПУ (жовтень 1997 р.) прийняв рішення іти на парламентські вибори 1998 р. у *Виборчому блоці партій «Партія праці та Ліберальна партія – РАЗОМ!».* Однак подолати 4-відсотковий бар'єр не вдалося.

У грудні 1998 р. V з'їзд ЛПУ затвердив «доктрину народного капіталізму», за якого кожен громадянин мав би широкі можливості для примноження свого особистого добробуту і трудового капіталу, приватна власність була б захищена законом, соціально вразливі верстви населення – надійно забезпечені на державному рівні. На президентських виборах 1999 р. партія підтримувала кандидата у Президенти Л. Кучму (згідно з рішенням VI позачергового з'їзду (14 травня 1999 р.). VII з'їзд ЛПУ (грудень 2001 р.) прийняв рішення про входження до *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»,* що дозволило партії на парламентських виборах 2002 р. провести до Верховної Ради України двох депутатів і повернути собі парламентський статус.

19 березня 2004 р. відбувся VIII з'їзд, на якому партія визначилася і з кандидатурою на посаду Президента України. ІХ з'їзд ЛПУ (4 липня 2004 р.) прийняв рішення про вихід з блоку «Наша Україна» та приєднання до коаліції тих партій, яка підтримала кандидата у Президенти В. Януковича.

У червні 2005 р. політрада ЛПУ прийняла відставку В. Щербаня з посади голови ЛПУ, а Х надзвичайний з'їзд партії (25 червня 2005 р.) новим очільником обрав П. Циганкова. 5 лис-

топада 2005 р. на XI з'їзді ЛПУ обрано новий склад політичної ради і президії партії та переобрано лідера.

ЛПУ нараховує 47 тис. членів, які працюють у 426 міських та районних осередках в усіх областях України, АР Крим, містах Києві та Севастополі.

У парламентський виборах 2006 р. та позачергових 2007 р., а також президентських 2010 р. ЛПУ участі не брала. Діяльність партії в останні роки активністю не відзначається.

Друковані органи ЛПУ: «Вісник Ліберальної партії України», газети «Ліберальна Україна», «Взгляд», «Ізмаїл», «Голос одеських лібералів». *Т. Б.*

Ліберально-демократична партія України (ЛДПУ) – одна з найдавніших українських партій, яка була створена 24–25 листопада 1990 р. на I (Установчому) з'їзді у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 17 липня 1992 р. (реєстраційний номер 268).

Процес становлення партії розпочався у червні 1990 р., коли у Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка відбулася науково-практична конференція, яка її організаторами розглядалася водночас і як установча конференція Київської ліберально-демократичної спілки (союзу). Учасники конференції у своїх виступах висвітлювали історію розвитку ліберальних ідей в Україні, особливості ліберальної ідеології наприкінці XX століття та обговорювали принципи діяльності майбутньої політичної партії, яка б функціонувала на ліберально-демократичних засадах. На конференції було створено оргкомітет з підготовки Установчого з'їзду партії, яка б своєю появою засвідчила відродження ліберально-демократичної ідеології в Україні.

I (Установчий) з'їзд партії відбувся 24–25 листопада 1990 р. у Київському політехнічному інституті. У його роботі взяло участь понад 50 чоловік, з яких 34 – делегати з місць (в основному з міст Києва та Харкова). На з'їзді висловлювалися думки про те, що створюється альтернативна партія нового типу, яка вважає себе спадкоємицею таких організацій, як «Товариство українських поступовців», Українська радикально-демократична партія, Українська демократична партія, Українська партія соціалістів-федералістів, які на межі XIX–XX століття поширювали на українських теренах ліберальні ідеї. Учасники зібрання наголошували на тому, що головною є людина, її права, права громадянина. У виступах підкреслювалася необхідність «створення» громадянського суспільства, розбудови суверенної Української держави на федеративних засадах, проведення повної приватизації, здійснення переходу до ринкової економіки. Позиція партії була визначена як центристська з найрадикальнішою програмою. Головною причиною кризи у суспільно-політичному житті називався соціалістичний устрій. На з'їзді лунала критика КПРС та Компартії України, місцевих партійних осередків.

У виступі С. Головатого зазначалося, що жодна з нових партій не матиме більшості у Верховній Раді України, що більшість може постати тільки внаслідок створення блоку партій. Він закликав делегатів працювати «серед людей» і вступати до «антикапеересівського блоку».

Представник *Народної партії України* запропонував кошти та структури НПУ для розгортання роботи ЛДПУ, маючи на увазі необхідність об'єднання зусиль.

Частина делегатів говорила про недоцільність чи передчасність створення ліберальної партії, оскільки вважала, що така партія не матиме необхідної соціальної бази. Було озвучено пропозицію створити не партію, а ліберально-демократичну спілку. Ця пропозиція не

знайшла підтримки у інших учасників зібрання. Стався розкол, і прихильники ідеї спілки залишили з'їзд. Зібравшись у ті самі дні у Київському інституті народного господарства на конференцію з питань розвитку ліберальної демократії в Україні, представники Київської ліберально-демократичної спілки, Товариства Лева (м. Львів), Київського демократичного клубу при Комітеті захисту миру започаткували Українську ліберально-демократичну спілку – надпартійну громадську організацію з колективним членством.

З'їзд ЛДПУ ухвалив програму та статут, обрав координаційну раду в кількості 14 чоловік, із п'яти співголів – трьох: *В. Щеголєва* (м. Харків), *В. Климчука* (м. Київ) та *Є. Рилєєва* (м. Київ). Одне з місць, як заявила президія з'їзду, було зарезервовано для народного депутата С. Головатого, а інше – також для народного депутата, ім'я якого не було названо.

Програма партії, що складалася з 9 розділів, найперше акцентувала ідею людини як найвищої цінності. Її невід'ємними правами називалися право на життя та особисту безпеку, приватну власність та свободу совісті, свободу переміщення та вибору місця проживання, свободу особистого життя. У той же час наголошувалося, що свободи і права людини зумовлюють її відповідальність «за наслідки вільного вибору». Наголошуючи на необхідності передачі функцій влади «максимально можливою мірою» місцевому самоврядуванню, програма вказувала, що «роль громадських інститутів повинна зростати, а держави… зменшуватися». Запровадження демократичних принципів організації суспільного життя передбачало існування у державі будь-яких політичних партій, за винятком тих, програмні настанови або політична практика яких підпадали б під пряму законодавчу заборону. Акцентуючи, що «політична поліція недопустима», програма виступала проти існування державної ідеології, державної релігії чи «обов'язкового атеїзму», наголошувала необхідність реалізації принципу розподілу влади. Проголошуючи суверенітет народу, документ фіксував й ідею суверенності України, яка не могла «входити до складу іншої держави», та могла «будуватися як федеративна держава».

В економічній галузі передбачався плюралізм власності з перевагою приватної (у т. ч. на землю), економічна свобода, реалізація принципів «вільної торгівлі та підприємництва», введення в обіг «власних грошей», проведення банківської реформи, інтеграція України до міжнародної економічної системи. Програма констатувала, що «для функціонування ринку капіталів необхідні товарні, фондові та валютні біржі, а для ринку робочої сили – біржа праці, скасування прописки, вільний в'їзд та виїзд громадян». У галузі культури та освіти декларувалася необхідність збереження й розвитку культури України, культур інших народів, обстоювалася ідея автономії та самоврядування «вищої школи». Дотримуючись погляду, що «всі громадяни України становлять український народ, або народ України», програма вказувала, що етнічна належність не повинна фіксуватися в офіційних документах, ратувала за національно-культурну автономію, вільний розвиток мов і культур усіх національних груп в Україні і за заходи, спрямовані на подолання «історичної несправедливості», за поширення української мови в усіх сферах суспільного та державного життя.

Програма підтримувала ідею «інтеграції України у світове співтовариство як повноправного суб'єкта міжнародного права та міжнародних відносин», розвитку «всебічних контактів з

українською діаспорою». При цьому наголошувалася важливість «збереження існуючих державних кордонів України». (Зміни та доповнення до програми вносилися III та VII партійними з'їздами).

Згідно зі статутом центральними статутними органами партії були з'їзд, координаційна рада, секретаріат, правова та фінансова комісії; керівними особами – співголови партії. Місце знаходження центральних статутних органів партії – м. Київ. (Зміни та доповнення до статуту приймалися II, VII, IX та X з'їздами партії).

На початку 1990-х років партія розгорнула активну діяльність, ставши наприкінці січня 1991 р. учасницею установчої конференції Демократичного конгресу, на який зібралися представники партій, організацій та рухів загальнодемократичної спрямованості з різних куточків СРСР. Згодом (лютий 1992 р.) – була одним із ініціаторів та засновників Народно-демократичного об'єднання «Нова Україна», членом якої залишалася до весни 1997 р., коли, не поділяючи думку керівництва організації (*А. Матвієнка* та *В. Філенка*) про створення «блоку однієї партії та громадських організацій», залишила її ряди. Втім, у 2001 р. ЛДПУ повернулася у склад «Нової України», керівником якої на той момент був *Є. Кушнарьов*.

У 1990-х роках партія провела, крім I (Установчого), ще чотири з'їзди: II (13 листопада 1992 р.), III (23 грудня 1995 р.), IV (1-й етап – 8 жовтня 1997 р.; 2-й етап – 25 квітня 1998 р.), V (7 липня 1999 р.). Усі партійні форуми проводилися у м. Києві. На II з'їзді, після відмови від інституту співголів та внесення відповідних змін до статуту партії, головою ЛДПУ було обрано В. Климчука (очолював партію до 1997 р.); на 1-му етапі IV з'їзду – А. Коваля, на 2-му етапі – Ю. Бута. Чергова зміна партійного лідера відбулася на V з'їзді: партійним очільником став І. Душин (очолює партію до сьогодні). Прикметною подією з'їзду було і те, що його рішенням з метою об'єднання усіх «наукових установ» ЛДПУ в одну структуру був заснований Інститут лібералізму (при цьому були ліквідовані Інститут ЛДПУ у м. Львові, створений у 1995 р.; Центр комплексних досліджень, який функціонував у м. Києві з 1992 р.; Інформаційний центр для підприємців, що діяв з 1993 р., та Інститут приватизації, створений у 1994 р.).

У 2001 – 2005 рр. партія провела ще ряд з'їздів: 12 грудня 2001 р. – VI з'їзд, 17 січня 2004 р. – VII; 26 червня 2004 р. – VIII; 4 липня 2004 р. – IX (позачерговий); 26 лютого 2005 р. – X; 18 грудня 2005 р. – XI; 25 грудня 2005 р. – XII (відомості про наступні з'їзди – відсутні).

Партія брала участь у виборах до Верховної Ради України III (у складі *Виборчого блоку партій «Європейський вибір України»*) та IV (у складі *Виборчого блоку політичних партій «Команда Озимого Покоління»*) скликань, але провести своїх представників до парламенту не вдавалося. Під час президентських виборів 2004 р. ЛДПУ висувала свого лідера кандидатом на пост Президента України. При цьому трансформувалася назва партії, до якої тимчасово було додано гасло «Захищена особистість. Приватне – понад усе!». І. Душина у першому турі підтримало 0,03% виборців. Після невдачі свого лідера надалі ЛДПУ не висловлювала підтримки жодному з кандидатів виборчих перегонів. У 2006 р. представники партії брали участь у місцевих виборах, які для них були більш-менш вдалими у містах Києві, Запоріжжі, Житомирі тощо. У парламентських виборах 2007 р. та президентських 2010 р. партія участі не брала. Час від часу партія нагадує про себе заявами своїх лідерів, участю у

«круглих столах», інших малозначних акціях.

На кінець 2011 р. партія легалізувала 151 структурне утворення. *М. К.*

Лопата Анатолій Васильович (нар. 23.03.1940, с. Рожів Макарівського р-ну Київської обл.) – перший голова *Української партії «Єдність»* (створ. 1999 р.), голова Всеукраїнського комітету з її створення, генерал-полковник.

У 1964 р. закінчив Бакинське загальновійськове училище; у 1971 р. – Військову академію ім. М. В. Фрунзе, у 1984 р. – Військову академію Генерального штабу ЗС СРСР.

У 1964 р. був призначений на посаду командира мотострілецького взводу, командира роти 20-ї Гвардійської мотострілецької дивізії 8-ї гвардійської армії Групи радянських військ у Німеччині. Обіймав посади командира батальйону, начальника штабу мотострілецького полку, командира полку, заступника командира 92-ї гвардійської дивізії Одеського військового округу. Упродовж 1980–1982 рр. командував окремою мотострілецькою бригадою у Республіці Куба. З 1984 р. командував дивізією, армійським корпусом на Далекому Сході, а з 1990 р. обіймав посаду першого заступника командувача Північної групи військ. З червня 1992 р. був призначений заступником міністра оборони України, а у 1993 р. – начальником Генерального штабу ЗС України – першим заступником міністра оборони України. У серпні 1996 р. звільнився з цієї посади і військової служби.

Після виходу у відставку працював президентом Авіаційного страхового бюро України. З лютого 2002 р. – віцепрезидент, директор Департаменту банківської безпеки і правового забезпечення АКБ «Надра». Наказом міністра оборони України №293 від 13 вересня 2003 р. його було призначено радником міністра оборони України на громадських засадах.

Був заступником голови *Української Народної партії «Собор»*, членом президії центральної ради.

Нагороджений Грамотою Президії Верховної Ради УРСР, орденами Червоної Зірки, «За службу Батьківщині у Збройних Силах СРСР» II та III ст., медаллю «За відзнаку в охороні державного кордону СРСР»; має нагороди Республіки Куби та Республіки Польщі. *Т. Б.*

Лука Роман Іванович (нар. 19.09.1956, м. Львів) – один із трьох членів політради *Прогресивно-автомобільної партії України* (діяла у 1997 – 2003 рр.).

У 1979 р. закінчив Львівський політехнічний інститут. Упродовж 1979–1993 рр. – редактор відділу реклами ВО «Електрон» (м. Львів). З 1993 р. – президент Всеукраїнської спілки організаторів реклами «Реклама – Світ». *Т. Б.*

Лук'яненко Левко Григорович (нар. 24.08.1927, с. Хрипівка Городнянського р-ну Чернігівської обл.) – перший голова Української Республіканської партії (створ.1990 р.; нині – *Політична партія Українська платформа «СОБОР»*) та Української республіканської партії Лук'яненка (створ. 2006 р.; нині – *Українська республіканська партія*).

З 1944 р. – служба у радянській армії, з 1945 р. – проходив службу в Австрії, у 1949–1953 рр. – командир мотоциклетного взводу (м. Нахічевань, АзРСР, нині – Азербайджанська Республіка). У 1958 р. закінчив Московський державний університет ім. М. В. Ломоносова (юридичний факультет, спеціальність «Правознавство»). З вересня 1958 р. – пропагандист Рахівського РК КПУ; інструктор Глинянського РК КПУ Львівської обл. У 1959–1961 рр.

– адвокат Глинянської юридичної консультації. У 1959 р. створив політичну партію – Українську робітничо-селянську спілку, для якої написав програму і яку очолив у 1960 р. У січні 1961 р. був заарештований та засуджений за ч.1 ст. 56, 64 КК УРСР за «зраду Батьківщині та організаційну діяльність» до страти (після 72 днів у камері смертників вирок було замінено на 15 років ув'язнення). Відбував покарання у Мордовії у таборі суворого режиму ЖХ 385/7, у Володимирській тюрмі та у ВС-389/36 (с. Кучино Чусовського р-ну Пермської обл.). У січні 1976 р. після звільнення оселився у м. Чернігові та працював електриком у Чернігівській дитячій лікарні. З листопада 1976 р. – член-засновник Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод. У грудні 1977 р. заарештований за звинуваченням у «антирадянській агітації та пропаганді», а у липні 1978 р. засуджений за ч.2 ст. 62 КК УРСР на 10 років таборів особливого режиму та 5 років заслання. Покарання відбував у с. Сосновці у Мордовії.

У березні 1988 р. був обраний головою Української Гельсінської спілки; у квітні 1990 р. на Установчому з'їзді – головою Української республіканської партії. З травня 1992 р. до листопада 1993 р. – Надзвичайний і Повноважний Посол України у Канаді. З грудня 1992 р. – почесний голова УРП, листопад 2000 р. – квітень 2002 р. – голова УРП.

Народний депутат Верховної Ради України I, II та IV скликань.

У 1991 р. був нагороджений Світовим конгресом вільних українців (СКВУ) медаллю Св. Володимира «Борцям за волю України»; у 1992 р. – Почесною відзнакою Президента України.

Співавтор Декларації про державний суверенітет, автор Акту проголошення незалежності України, книг: «Сповідь у камері смертників» (1991 р.), «За Україну, за її волю...» (1991 р.), «Вірю в Бога і Україну» (1991 р.), «Не дам загинуть Україні» (1994 р.), «Народження нової ери» (1997 р.), «На землі кленового листу» (1998 р.); брошур: «Коляска Іван Васильович» (1998 р.) та «Маршал Жуков і українці в II Світовій війні» (2000 р.). *Т. Б.*

М

Малик Сергій Дмитрович (нар. 16.12.1966, с. Бортничі Київської обл.) – один із трьох членів політради *Прогресивно-автомобільної партії України* (діяла у 1997 –2003 рр.).

Впродовж 1984–1989 рр. навчався у Київському вищому військовому училищі зв'язку за спеціальністю «радіоінженер». У 1989–1991 рр. проходив службу у Збройних силах СРСР. З 1994 р. – працював в Автомобільній Федерації України (ФАУ); з 1996 р. – президент Київського міського автомотоклубу; згодом – член президії ФАУ (відповідальний за розвиток змагань позашляховиків та змагань у Київській області; дорожню допомогу). *М. К.*

Маркулов Ігор Романович (Ібрагім Рамазанович) – перший голова *Ліберальної партії України* (ЛПУ), обраний Установчим з'їздом партії 12 вересня 1991 р. На II партійному з'їзді (січень 1995 р.) склав повноваження голови ЛПУ.

Постановою Кабінету Міністрів України у листопаді 1992 р. був призначений головним радником Прем'єр-міністра Л. Кучми та головою Ради з альтернативної економіки (звільнений у жовтні 1993 р. в. о. Прем'єр-міністра України Ю. Звягільським); згодом – радником Президента Л. Кравчука. На початку 90-х рр. – директор транснаціональної корпорації «Атон». У першій половині 90-х рр. виїхав з України у зв'язку (як стверджувалося у журналістських розслідуваннях) із присвоєнням 50 млн дол США, отриманих у кредит в американських банках і під гарантії уряду України.

Висувався (від ЛПУ) кандидатом у Президенти України на президентських виборах 2010 р., однак Центральна виборча комісія відмовила у реєстрації, мотивувавши своє рішення тим, що подані І. Маркуловим документи не відповідали вимогам закону «Про вибори Президента України». *О.Р.*

Мартиросян Вілен Арутюнович (нар. 22.09.1940, м. Гянджа, АзРСР, нині – Азербайджанська Республіка) – перший голова *Політичної партії «Вітчизна»* (створ. 2001 р.); голова Всеукраїнського об'єднання «Вітчизна».

Закінчив Київське училище зв'язку, Ленінградську військову академію зв'язку. Проходив військову службу (рядовий, командир взводу, командир роти, командир батальйону). З 1979 р. – начальник штабу окремої бригади, командир полку (м. Рівне). Полк, яким командував, першим серед військових частин присягнув на вірність Україні.

Впродовж січня 1992 р. – липня 1996 р. – голова Комітету з питань соціального захисту військовослужбовців при Кабінеті Міністрів України. Із 16 вересня 1999 р. до 3 квітня 2005 р. – голова Координаційної ради при Президентові України з питань соціального та правового захисту військовослужбовців, працівників міліції, митної служби та членів їх сімей. Перший голова Ради національностей НРУ (вересень 1989–1991 рр.). Перший голова Спілки офіцерів України (липень 1991–1992 рр.).

У період 1989–1991 рр. – народний депутат СРСР. У березні 1998 р. балотувався у народні депутати України від УНА. На парламентських виборах 2006 р. балотувався кандидатом у народні депутати України від *Виборчого блоку політичних партій «ЗА СОЮЗ»*. *Т. Б.*

Марченко Галина Миколаївна – перший голова *Політичної партії «Права воля України»* (створ. 2007 р.). *О.Р.*

Марчук Євген Кирилович (нар. 28.01.1941, с. Долинівка Гайворонського р-ну Кіровоградської обл.) – один із засновників та перший голова Партії Свободи (зареєстрована Мін'юстом України 2004 р.; нині – *Політична партія «Сила і Честь»*).

У 1963 р. закінчив Кіровоградський педагогічний інститут ім. О. С. Пушкіна (спеціальність – вчитель української мови та літератури, німецької мови). У 1963–1991 рр. працював у Комітеті державної безпеки УРСР на оперативній і керівній роботі (спеціалізація – розвідка та контррозвідка).

Впродовж 1990–1991 рр. – міністр з питань оборони, державної безпеки та надзвичайних ситуацій. У 1991–1994 рр. – голова Служби безпеки України. З вересня 1994 р. – тимчасовий спеціальний уповноважений Президента України в Автономній Республіці

Крим. З липня 1994 р. – віце-прем'єр-міністр України, з жовтня 1994 р. – перший віце-прем'єр-міністр України, голова Координаційного комітету при Президентові України з боротьби з корупцією і організованою злочинністю. Березень–червень 1995 р. – виконувач обов'язки Прем'єр-міністра України, червень 1995 р. – травень 1996 р. – Прем'єр-міністр України.

З грудня 1995 р. до квітня 1998 р. – народний депутат Верховної Ради України II скликання (обраний у виборчому окрузі № 324 Полтавської області). З жовтня 1996 р. – керівник фракції «Соціально-ринковий вибір». З жовтня 1998 р. – президент Української транспортної спілки, з січня 1999 р. – голова об'єднання «Народна солідарність».

Упродовж 1998–2000 рр. – народний депутат Верховної Ради України III скликання, обраний за списком СДПУ(о) (№ 2 у списку). У квітні–грудні 1998 р. очолював фракцію СДПУ(о), з травня 1998 р. до травня 1999 р. – член фракції СДПУ(о), з травня 1999 р. до березня 2000 р. – член групи «Незалежні». З липня 1998 р. – голова Комітету з питань соціальної політики та праці Верховної Ради України.

У 1998 р. захистив дисертацію та здобув ступінь кандидата юридичних наук.

У 1999 р. – кандидат у Президенти України, висунутий *Виборчим блоком партій «Наш Президент – Євген Марчук»*. За результатами виборів здобув підтримку 2 138 356 (8,13%) виборців та посів 5-те місце серед 13 претендентів.

Впродовж листопада 1999 р. – червня 2003 р. – секретар РНБО України. У червні 2003 р. – вересні 2004 р. – міністр оборони України. З грудня 2004 р. до грудня 2009 р. – голова Партії Свободи. У 2008 р. – позаштатний радник Президента України В. Ющенка.

Державний службовець 1-го рангу (2000 р.), генерал-лейтенант (1991 р.), генерал-полковник (1992 р.), генерал армії України (1994 р.).

Нагороджений орденами Трудового Червоного Прапора, князя Ярослава Мудрого V ст. (2001 р.), відзнакою Президента України «Іменна вогнепальна зброя», Командорським Хрестом із зіркою за заслуги перед Республікою Польща. Лауреат Міжнародної української премії ім. Г. Сковороди (1997 р.). Має 7 медалей. *О.Р.*

Матвієнко Анатолій Сергійович (нар. 22.03.1953, м. Бершадь Вінницької обл.) – засновник та перший голова *Трудового конгресу України* (діяв у 1993–1996 рр.), перший очільник *Народно-Демократичної партії* (створ. 1996 р.), перший голова *Української Народної партії «Собор»* (діяла у 1999 – 2002 рр.), голова Української республіканської партії «Собор» (створ. 1990 р.; нині – *Політична партія Українська платформа «СОБОР»*).

Закінчив Львівський сільськогосподарський інститут, спеціальність – інженер-механік. У 1977 р. обраний першим секретарем Бершадського райкому комсомолу; у 1980 р. – другим секретарем Вінницького обкому комсомолу; у 1985 р. – секретарем ЦК ЛКСМУ; у 1989 р. на перших альтернативних виборах – першим секретарем ЦК ЛКСМУ.

У 1990 р. обрано народним депутатом України у Бершадському виборчому окрузі. У Верховній Раді України I скликання очолював Комісію у справах молоді. У 1993 р. ініціював створення Трудового конгресу України – політичної партії, яка діяла упродовж 1993–1996 рр. У 1994 р. створив Фонд підтримки розвитку мистецтв, діяльність якого була спрямована на матеріальну допомогу молодим талановитим особистостям і творчим колективам. У

1995–1996 рр. – заступник голови Народно-демократичного об'єднання «Нова Україна». У лютому 1996 р. ініціював створення і був обраний головою Народно-Демократичної партії. З червня 1996 р. до квітня 1998 рр. – голова Вінницької облдержадміністрації.

На виборах 1998 р. до Верховної Ради України переміг у одномандатному окрузі, очолив у парламенті фракцію НДП. 15 травня 1999 р. на IV з'їзді НДП добровільно склав повноваження голови партії та вийшов з її лав, не погодившись з рішенням з'їзду підтримати Президента Л. Кучму на президентських виборах у жовтні 1999 р.

З 1999 р. – президент Інституту відкритої політики. 25 грудня 1999 р. на з'їзді єднання національно-демократичних сил таємним голосуванням обраний головою УНП «Собор». 18 лютого 2001 р. на I з'їзді партії повторно обраний головою.

З лютого 2001 р. – член ради Форуму Національного Порятунку, з липня 2001 р. – голова виборчого блоку демократичної опозиції «Блок Юлії Тимошенко».

21 квітня 2002 р. XII з'їзд УРП та III з'їзд УНП «СОБОР» проголосили створення об'єднаної *Української республіканської партії «Собор»* на основі оновленого статуту першої політичної партії сучасної України – УРП і обрали головою партії А. Матвієнка.

На XIII з'їзді Української республіканської партії «Собор» (14 грудня 2002 р.) був переобраний головою партії.

Впродовж 2002–2005 рр. – народний депутат України IV скликання від *Виборчого блоку політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко»* (№2 у списку), голова Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва і місцевого самоврядування. У березні–вересні 2005 р. – Голова Ради Міністрів Автономної Республіки Крим. До початку 2006 р. – заступник голови Секретаріату Президента України. У 2006 – 2007 рр. – народний депутат України V скликання від *Блоку «НАША УКРАЇНА»* (№12 у виборчому списку), перший заступник голови парламентського Комітету з питань державного будівництва і місцевого самоврядування. З листопада 2007 р. – народний депутат України VI скликання від *блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»* (№22 у списку), член Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва і місцевого самоврядування. Член депутатської фракції Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА».

Член Постійної делегації у Парламентській асамблеї ГУАМ. Голова Національної Федерації спортивного туризму України. Організував низку піших, велосипедних, яхтових, байдаркових подорожей Україною. *Т. Б.*

Матієшин Іван Семенович (нар. 21.05.1951, с. Пасьва Архангельської обл., нині – Російська Федерація) – перший голова партії *Політичне об'єднання «Рідна Вітчизна»* (створ. 2010 р.).

У 1971 р. закінчив Дрогобицький нафтовий технікум, у 1977 р. – Івано-Франківський інститут нафти і газу (спеціальність – гірничий інженер). З 1971 р. працював у Тюменській обл. (нині – Російська Федерація) за фахом. Починав кар'єру як помічник бурильника, згодом працював буровим майстром, заступником керівника виробничо-технічного відділу, керівником регіональної інженерно-технічної служби, заступником генерального директора державного об'єднання з видобутку нафти та газу «Урайнафтогаз». У 1992 р. ініціював створення нафтової компанії «Красноленінськнафтогаз» та розпочав діяльність у приватному бізнесі. У 2008 р. виступив засновником благодійного Фонду «Укра-

їна свята родина», діяльність якого спрямована на відродження українських культурних цінностей та підтримку молодих фахівців у різних галузях науки.

Нагороджений медаллю «За освоєння надр Тюменської області». Автор численних статей у періодичних виданнях, посібників для студентів профільних вузів. *О. Р.*

Мельников Орест Борисович (нар. 7.10.1943, м. Баку, АзРСР, нині – Азербайджанська Республіка) – перший голова *Зеленої партії України* (діяла у 1999 р.). Згодом – перший голова *Зеленої партії України – XXI* (діяла у 2000–2001 рр.).

У 1947 р. родина переїхала до України. У 1962–1967 рр. навчався на фізичному факультеті Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Після закінчення університету до 1979 р. працював інженером в Інституті фізики АНУ. Впродовж 1979–1996 рр. – начальник зміни, провідний конструктор Інституту ядерних досліджень АНУ. У 1990–1994 рр. був депутатом Київської міської ради, входив до фракції Демблоку. У 1992–1997 рр. очолював ПП «ВАЛОР». У 1997 р. став директором Бюро реклами і дизайну міського середовища Київської міської адміністрації.

Був членом політради та центральної координаційної ради *Партії Зелених України* (з 1992 р.), з 1994 р. очолював Київську міську організацію партії. У 1998 р. був обраний народним депутатом України від ПЗУ (№ 9 у списку). У Верховній Раді України очолював підкомітет з питань сталого розвитку, нормування природокористування та проблем відходів Комітету з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. Брав участь у розробці проектів законів України «Про екологічний аудит», «Про обмеження тютюнопаління». Входив до складу фракції ПЗУ, згодом – до фракції «Яблуко».

Після розколу у ПЗУ (квітень 1999 р.) став засновником і головою Зеленої партії України.

Брав активну участь у засіданнях світової міжпарламентської екологічної Асамблеї GLOBE. Як повноважний представник України, став ініціатором створення і одним із 7 засновників регіональної організації GLOBE EUROPE. У квітні 2001 р. очолив делегацію ЗПУ–XXI на І Всесвітньому конгресі «зелених» партій у м. Канберра.

У 2002 р. брав участь у парламентських виборах в одномандатному виборчому окрузі № 104 від Політичної партії «Яблуко» (нині – *Партія вільних демократів*), але за результатами голосування до парламенту не пройшов.

З 2001 до 2010 рр. – член Національної комісії з радіаційного захисту населення України. *О. Л.*

Мещеряков Валерій Федорович (11.01.1947, с. Пелагіада Шпаківського р-ну Ставропольського краю, РРФСР – 11.07.2002, м. Харків) – один із трьох перших співголів Громадянського конгресу України (створ. 1993 р.; нині – *Слов'янська партія*).

У 1970 р. закінчив історичний факультет Харківського державного університету ім. Максима Горького і вступив до аспірантури на кафедру історії давнього світу та археології. Після закінчення аспірантури працював викладачем цієї кафедри, а з 1983 р. до серпня 1994 р. був її керівником.

У 1988–1990 рр. був одним з організаторів та співголовою Харківського товариства «Меморіал», активно працював у редколегії суспільно-політичного огляду «Орієнтир. Депутат і профспілки», був членом правління депутатського клубу «Демократія».

Трудовий колектив 7-ї дитячої лікарні м. Харкова висунув його кандидатом у депутати до Верховної Ради УРСР на виборах у березні 1990 р. У ІІ турі набрав 56,63 % голосів виборців й отримав депутатський мандат. У Верховній Раді України був членом групи «За соціальну справедливість», працював у Комісії з питань державного суверенітету, міжреспубліканських та міжнаціональних відносин.

Вдруге отримати депутатський мандат відмовився за власним бажанням. Посівши 2-ге місце у мажоритарному окрузі на парламентських виборах 1994 р., у ІІ турі зняв свою кандидатуру, внаслідок чого його суперник – *В. Гриньов* – був обраний на безальтернативній основі і його депутатство теж не було визнано. Натомість В. Мещеряков став депутатом Харківської обласної ради і був призначений 2 листопада 1995 р. заступником голови Харківської обласної державної адміністрації. На цій посаді пропрацював п'ять років. З листопада 2000 р. до липня 2002 р. працював проректором Харківського національного університету імені Василя Каразіна.

Був членом КПРС, «Демплатформи в КПРС», згодом – *Партії демократичного відродження України,* співголовою Громадянського конгресу України, членом політради Партії праці (згодом – *Партії труда*).

Нагороджений Почесною Грамотою Кабінету Міністрів України (1999 р.), орденом Святого Рівноапостольного князя Володимира (1999 р.). Заслужений працівник освіти України (1997р.). *Т. Б.*

Миронович Дмитро Валерійович (1982 р. н.) – перший (на кінець 2011 р. – чинний) голова *Політичної партії «Твоя Україна»* (створ. 2009 р.). Приватний підприємець з м. Донецька. *М. К.*

Михайленко Микола Валентинович (1977 р. н.) – перший (на кінець 2011 р. – чинний) голова *Політичної партії «Народна ініціатива»*, обраний на Установчому з'їзді партії 5 лютого 2011 р. Тимчасово не працює. *Т. Б.*

Мірошниченко Юрій Романович (нар. 03.02.1970, с. Лісіно-Корпус Тосненського р-ну Ленінградської обл., РРФСР, нині – Російська Федерація) – перший голова Партії *«Нова генерація України» (створ. 1999 р.; нині – Партія «РОДИНА»).*

У 1977–1981 рр. навчався у середній школі с. Калевала (Карелія, РРФСР), впродовж 1981–1987 рр. – у Новгород-Сіверській школі-інтернаті (Чернігівська обл.). У 1987–1988 рр. – на факультеті іноземних мов у Ніжинському педагогічному інституті. Служив у лавах радянської армії (1988–1989 рр.). У 1990–1994 рр. навчався у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (факультет іноземної філології).

Із 1993 р. – співробітник відділу охорони фірми «Ескулап-9». У 1993–1994 рр. – заступник директора фірми «Аеліта». Впродовж 1995–1996 рр. – заступник директора, директор приватного детективного агентства «Пітон». У 1996–1998 рр. – менеджер фірми «Інскорп». Впродовж 1998–1999 рр. – радник Департаменту з питань економічної політики Українського союзу промисловців і підприємців. Впродовж 1999–2006 рр. – член громадської колегії Державного комітету з питань регуляторної політики і підприємництва.

Засновник і президент Всеукраїнського громадського об'єднання «Нова генерація» (1998–2007 рр.). З 1998 до 2001 рр. навчався в Академії праці та соціальних відносин (на юридичному факультеті). Впродовж 2001–2004 рр. – у Національній академії державного управління при Президентові України

(кваліфікація – магістр державного управління). У 2002–2003 рр. був заступником начальника, начальником юридичного департаменту фірми «Нафтогазтрейд». У 2003–2004 рр. – заступник начальника юридичного відділу підприємства «Укртрансгаз-Сервіс».

У 1999 р. балотувався на посаду мера м. Києва. У 2002 р. був кандидатом у народні депутати України від Партії «Нова генерація України» (№1 у виборчому списку). З 2004 р. – член виборчої команди кандидата в Президенти України В. Януковича. З 2005 р. – член *Партії регіонів*.

Захистив дисертацію. Кандидат юридичних наук (2006 р.).

Впродовж 2000–2005 рр. – член, голова правління Регіонального екологічного центру «РЕЦ-Київ». З 2001 р. до 2005 р. – ректор Всеукраїнської школи Політика нової генерації. Впродовж 2003–2007 рр. був ректором Всеукраїнської школи молодіжних лідерів. У 2005–2006 рр. – президент Центру ефективного управління. З 2003 р. до 2007 р. – заступник голови Національної ради молодіжних організацій України.

У 2006 та 2007 рр. обирався народним депутатом у Верховну Раду України V та VI скликань (за виборчим списком Партії регіонів). З 23 березня 2010 р. – представник Президента України у Верховній Раді України.

Нагороджений Почесною Грамотою Кабінету Міністрів України (2002 р.), Почесною Грамотою Верховної Ради України (2003 р.). *П. Г.-Н.*

«Молодіжна партія України» (МПУ) створена як «Організація політичного розвитку – Молодіжна партія України» на Установчому з'їзді партії 24 квітня 1999 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 3 вересня 1999 р. (реєстраційний номер 1220). Центральні статутні органи: з'їзд, координаційна рада, виконавчий секретаріат, центральна контрольно-ревізійна комісія, контрольна рада; керівні особи: голова, заступники голови, голова контрольної ради, голова виконавчого секретаріату. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ. Перший голова партії – *Ю. Павленко*.

У статуті партії закріплено спрямованість діяльності МПУ на зміцнення державної незалежності України, політичну консолідацію нації, розбудову демократичної правової держави, формування громадянського суспільства, розвиток національної економіки та зростання добробуту громадян України. Своїми головними завданнями партія визначає сприяння ухваленню ефективних законодавчих актів, що відображають глобальні тенденції світового політичного розвитку; розвиткові політичної культури суспільства; проведенню прогресивних реформ у адміністративно-політичній, економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах життя суспільства.

Представники партії переконані, що актуальним завданням для України є створення умов для залучення молоді до участі у державотворчому процесі та до служби у державних органах усіх рівнів, активне використання творчого потенціалу талановитих та високопрофесійних представників молодого покоління у проведенні реформ. У статуті МПУ зазначається, що партія ідейно та організаційно підтримує молодіжні об'єднання громадян та надає допомогу у їхньому створенні. Програма МПУ, зокрема, місить завдання ініціювати вдосконалення молодіжної політики на державному рівні через впровадження таких економічних інструментів, як, наприклад, «Державний фонд молодіжного інвестування», який би мав на меті сприяти працевлаштуванню молоді, організації молодіжної підприємницької діяльності тощо.

На першому партійному з'їзді 19 травня 1999 р. партією було прийнято низку рішень, зокрема про підтримку О. Омельченка на чергових виборах Київського міського голови, а також кандидатури Л. Кучми на виборах Президента України 1999 р., попередня діяльність якого, на думку представників партії, позначила «початок дійсних позитивних перетворень в українському суспільстві». У вересні 1999 р. партія увійшла до складу Всеукраїнського об'єднання демократичних сил «Злагода», 7 жовтня 1999 р. – Блоку політичних партій «Наш вибір – Леонід Кучма!».

16 січня 2000 р. у м. Києві відбувся II з'їзд партії, на якому були внесені зміни до статуту, прийнята програма дій партії щодо участі у парламентських виборах 2002 р., ухвалене рішення про зміну назви з «Організації політичного розвитку – Молодіжна партія України» на «Молодіжну партію України».

15 жовтня 2001 р. МПУ підписала Декларацію про спільну діяльність з лідером *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»* В. Ющенком, згідно з якою МПУ стає учасником блоку та підтримує його цілі та завдання. 29 жовтня 2001 р. на прес-конференції Ю. Павленко повідомив про те, що його партія ініціювала розробку концепції організації та формування блоку, програми та плану діяльності блоку на майбутні 5 років. Окрім того, голова партії заявив, що блок сприятиме широкому об'єднанню державницьких сил, залученню до формування державної політики представників молодого покоління. У складі блоку МПУ поставив за мету сформувати так звану «гвардію Ющенка», яка б складалася з молодих, відданих справі професіоналів.

На III з'їзді МПУ 27 грудня 2001 р. офіційно було затверджено рішення про участь у виборах 2002 р. у складі Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна», затверджено список кандидатів у депутати Верховної Ради України в одномандатних виборчих округах, обрано В. Ющенка почесним головою МПУ (відповідно, це положення було внесено до статуту).

9 січня 2002 р. головою МПУ була підписана угода про створення Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна». Лідер МПУ Ю. Павленко став № 40 у виборчому списку блоку. 21 січня 2002 р. була оприлюднена заява координаційної ради МПУ, в якій повідомлялося, що МПУ як учасник блоку займається творчими розробками та його ідеологією, розробляє низку інноваційних проектів передвиборчої кампанії, а також за дорученням В. Ющенка від 4 липня 2001 р. здійснює реєстрацію прав інтелектуальної власності В. Ющенка (у першу чергу імені та назв блоків). За результатами парламентських виборів 2002 р. депутатом Верховної Ради України став один представник МПУ – Ю. Павленко.

IV з'їзд партії відбувся 14 грудня 2002 р., на якому були відредаговані деякі положення статуту. 30 липня 2004 р. V з'їзд партії підтримав кандидатуру В. Ющенка на пост Президента України. У березні 2005 р. Ю. Павленко склав повноваження голови партії. У парламентських виборах 2006 р. та 2007 р. МПУ участі не брала.

14 липня 2007 р. на позачерговому VI з'їзді були ухвалені зміни, які лягли в основу нової редакції статуту, обрано головою партії Г. Федорченко (до того обов'язки голови партії виконував В. Семенов).

У 2009 р. «Молодіжна партія України» виявила намір стати суб'єктом ви-

борчого процесу на президентських виборах та була зареєстрована Міністерством юстиції як офіційний учасник виборчої кампанії. Хоча партія не зареєструвала свого кандидата на пост Президента України та не увійшла до жодного виборчого блоку, на виборах Президента України агітувала за кандидатуру В. Януковича.

19 листопада 2009 р. голова «Молодіжної партії України» Г. Федорченко від імені партії підписала угоду про взаємодію і співробітництво з *Партією регіонів*. 5 грудня 2009 р. на VIII з'їзді члени МПУ одноголосно підтримали В. Януковича як кандидата на пост Президента України, а також розглянули питання підготовки та участі Молодіжної партії України у чергових виборах 2010 р. депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. Окрім того, було ухвалено Звернення з'їзду Молодіжної партії України до молодих людей України, яке містило у тому числі й тезу про те, що «порожні обіцянки і лозунги, популізм повинні залишитися у минулому». МПУ фактично визнала помилкою участь у «помаранчевій революції», наголосивши, що її представники разом з молоддю України захищали на Майдані ідеали свободи та нового курсу розвитку країни, однак, як наслідок, отримали перманентну кризу, анархію та тотальний хаос у владі. На противагу, МПУ висловило переконання, що саме В. Янукович здатен припинити деструктивні процеси в Україні та втілити у життя низку вимог МПУ до глави держави, які стосуються покращення умов життя населення. Згодом, у грудні 2009 р., низка обласних організацій МПУ підписала аналогічні угоди про співробітництво з місцевими осередками Партії регіонів. *О. Р.*

Мороз Олександр Олександрович (нар. 29.02.1944, с. Буда Таращанського р-ну Київської обл.) – засновник та перший голова *Соціалістичної партії України* (створ. 1991 р.).

У 1965 р. закінчив Українську сільськогосподарську академію (інженер-механік), у 1983 р. – Вищу партійну школу. Трудову діяльність розпочав інженером в Ємільчинській райсільгосптехніці Житомирської обл. Впродовж 1965–1966 рр. проходив службу в армії. Після звільнення у запас працював викладачем, завідувачем відділення Таращанського радгоспу-технікуму. З 1974 р. – старший інженер у Таращанському районному, а з 1975 р. у Київському обласному об'єднанні «Сільгосптехніка». З 1976 р. перебував на партійній роботі: працював завідувачем сектору, заступником завідувача відділу Київського обкому Компартії України. У 1983–1989 рр. обирався секретарем обласної ради профспілок, першим секретарем партійних комітетів обласних організацій та установ. У 1989 р. був призначений на посаду завідувача аграрного відділу Київського обкому партії.

У 1990 р. став народним депутатом України. У 1990–1994 рр. був секретарем, заступником голови Комісії Верховної Ради України з питань агропромислового комплексу, у 1994–1998 рр. та 2006–2007 рр. – Головою Верховної Ради України, у 1998–2000 рр. – головою Комітету Верховної Ради України з питань агропромислового комплексу та земельних відносин.

Автор книг «Куди йдемо?...» (1993 р.), «Вибір» (1996 р.), «Тема для роздумів» (1996 р.), «Дорога, з якої не зійти» (1999 р.), «Між вічними полюсами» (1999 р.), «Хроніка одного злочину» (2000 р.), «Про землю, Конституцію і не тільки» (2001 р.), «Політична анатомія України» (2004 р.), кількох збірок поезій.

Нагороджений медаллю «За трудову доблесть». *Т. Б.*

Москаленко Микола Андрійович (1950 р. н.) – перший голова *Політичної партії «Європейська партія України»* (зареєстров. 2006 р.). Очолював партію до вересня 2007 р., коли передав повноваження М. Катеринчуку, а сам набув повноважень виконувача обов'язки голови *Політичної партії «Європейська платформа»* (замість В. Подгорної). Працював генеральним директором Київського державного підприємства «Ізумруд».

Брав участь у позачергових виборах до Верховної Ради України VI скликання у складі *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»* (у списку – №305). *М. К.*

Москвич Михайло Петрович (нар. 24.07.1948) – перший голова *Партії інтелігенції України* (діяла у 2000–2003 рр.) У 1976 р. закінчив історичний факультет КДУ ім. Т. Г. Шевченка. У 1976–1991 рр. перебував на партійній роботі. У 1991–1998 рр. працював на підприємствах різної форми власності. Впродовж 1998–2002 рр. – помічник-консультант народного депутата України. *О. Л.*

Мусіяка Віктор Лаврентійович (нар. 28.06.1946, с. Безводне Миколаївської обл.) – перший голова Політичної партії «Вперед, Україно!» (створ. 1999 р.; нині – *Політична партія «Народна Самооборона»*); один з авторів тексту Конституції України.

Закінчив Харківський юридичний інститут, аспірантуру при інституті. У 1977 р. захистив кандидатську дисертацію. Впродовж 1978–1994 рр. працював викладачем Харківського юридичного інституту (з 1992 р. – професор).

У 1994 р. розпочав політичну діяльність. З квітня 1994 р. до квітня 1998 р. – народний депутат України II скликання. Член групи «Реформи». З листопада 1995 р. до червня 1996 р. – постійний представник Президента України у Верховній Раді України. З жовтня 1996 р. до квітня 1998 р. – заступник голови Верховної Ради України. Згодом – головний консультант Науково-експертного управління Секретаріату Верховної Ради України, заступник директора з наукової роботи Інституту законодавства Верховної Ради України. У 1998 р. очолював *Виборчий блок партій «Вперед, Україно!»*.

На виборах 2002 р. був обраний до Верховної Ради України IV скликання за списком *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»*, до якого входила і очолювана ним Політична партія «Вперед, Україно!». Член фракції «Наша Україна» (15 травня 2002 р. – 30 травня 2002 р.); групи «Європейський вибір» (4 березня 2003 р. – 20 листопада 2003 р.); фракції «Регіони України» (20 листопада 2003 р. – 16 червня 2004 р.); групи «Центр» (1 липня 2004 р. – 1 лютого 2005 р.); групи «Демократична Україна» (24 березня 2005 р. – 8 вересня 2005 р.); фракції Політичної партії «Вперед, Україно!» (8 вересня 2005 р. – 4 листопада 2005 р.). Голова підкомітету з питань законодавчого забезпечення політичної реформи, парламентської реформи та організації парламентського контролю, член Комітету з питань правової політики. На парламентських виборах 2006 р. очолив список Політичної партії «Вперед, Україно!», яка не здолала виборчого бар'єра, набравши 0,02 % голосів виборців.

Член-кореспондент Міжнародної академії комп'ютерних наук і систем (1993 р.). Заслужений юрист України (1996 р.) Державний службовець 1-го рангу (1998 р.).

Автор, співавтор близько 120 наукових праць, зокрема книг: «Радянське цивільне право» (1983 р., співавтор), «Авторські договори» (1988 р.), «Цивільно-правовий захист прав громадян» (1993 р., співавтор), «Правове регулювання підприємницької діяльності» (1995 р.). *П. Г.-Н.*

Н

Наконечна Валентина Григорівна (1953 р. н.) – перший голова *Партії національно-економічного розвитку України* (створ. 1995 р.). У 1998 р. та 2006 р. брала участь у виборах до Верховної Ради України за списком партії (відповідно, №7 у списку та №22). Працювала директором Департаменту по роботі з персоналом Промінвестбанку України, заступником директора Департаменту економіки – начальником головного управління розвитку Промінвестбанку.

М. К.

НАРОДНА ЕКОЛОГІЧНА ПАРТІЯ (НЕП) створена 11 грудня 2004 р. на Установчому з'їзді партії (присутніми були 93 делегати із 18 областей України, Автономної Республіки Крим, міст Києва та Севастополя). З'їзд прийняв програму, затвердив статут, обрав політраду та голову – *В. Сердюка*. Зареєстрована Міністерством юстиції України 25 лютого 2005 р. (реєстраційний номер 110-п. п.)

«Головною метою Народної Екологічної партії, – підкреслювалося у програмі партії, – є сприяння досягненню в Україні економічної і політичної стабільності на засадах соціально-орієнтованої економіки, народовладдя і громадянського суспільства, що поєднано з гарантуванням екологічної безпеки довкілля та життю людини, забезпечення та збереження для народу України свіжого повітря, чистої землі та чистої води».

І з'їзд НЕПу відбувся 22 жовтня 2005 р. у м. Києві. На з'їзді були присутніми 102 делегати з 21 області України, Автономної Республіки Крим, міст Києва та Севастополя. З'їзд прийняв рішення про основні завдання партії на сучасному етапі та напрями розбудови, тактики та стратегії партії на наступний період, включаючи вибори народних депутатів України у березні 2006 р. Було внесено зміни та доповнення до статуту партії, обрано голову – В. Сердюка та співголів С. Селіфонтьєва, Ю. Процана, Ю. Шульгу, В. Залевського, Ж. Кожухову. Затверджено політраду у складі 21 особи, яку очолив Я. Галецький, головою президії політради обрано О. Ілюшенка. Головою секретаріату – Д. Дзігору. Прийнято рішення про участь НЕПу у виборах до Верховної Ради України та місцевих рад.

12 травня 2007 р. у м. Києві відбувся ІІ з'їзд НЕПу, який затвердив основні напрями роботи партії на поточний період та прийняв рішення про участь партії у позачергових виборах народних депутатів у 2007 р. ІІІ з'їзд НЕПу (4 серпня 2007 р.) розглянув питання про входження партії до одного з політичних блоків з метою балотування на позачергових виборах народних депутатів України. Було обрано новий склад політради та контрольно-ревізійну комісію партії.

IV з'їзд (26 вересня 2009 р.) розглянув підсумки роботи територіальних, обласних організацій партії за період 2005–2009 рр., заслухав звіт голови контрольно-ревізійної комісії, розглянув

проект статуту партії у новій редакції, обговорив проект Конституції України, запропонований Президентом України. З'їзд переобрав головою В. Сердюка. Співголовою обрано В. Гончарука. Обрано президію політради, яку очолив О. Колос. У новій редакції ухвалив статут партії.

Впродовж 2005–2009 р. зусилля партійних органів спрямовувалися на реалізацію програмних цілей партії, сприяння створенню та реалізації конкретних екологічних програм.

V з'їзд (20 лютого 2010 р.) прийняв рішення про участь партії у чергових виборах депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, а також затвердив передвиборчу програму «Чиста екологія – здорова нація». Обрав співголову партії та голову президії політради партії. 24 липня 2010 р. відбувся VI позачерговий з'їзд партії.

Друкований орган партії – «Екологічна газета». *Т. Б.*

Народна Партія (НП; попередні назви – Народна аграрна партія України /НАПУ/, Аграрна партія України /АПУ/) створена 5 грудня 1996 р. за назвою Аграрна партія України. Зареєстрована Міністерством юстиції України 30 грудня 1996 р. (реєстраційний номер 812). Ініціатором створення партії виступила Всеукраїнська рада колективних сільськогосподарських підприємств (з 2009 р. – Аграрний союз України). Згідно з рішенням її президії (2 листопада 1996 р.) була створена ініціативна група, під керівництвом якої був скликаний Установчий з'їзд партії у м. Києві. У роботі з'їзду взяли участь 340 делегатів з усіх областей України. З'їзд затвердив програму та статут партії, обрав керівні органи. Головою АПУ був обраний тодішній віце-прем'єр-міністр України *М. Зубець*.

У програмних документах основною метою діяльності партії визначалася участь у виробленні державної політики розвитку сільського господарства та інших галузей АПК. Партія виступала за проведення аграрної реформи, запровадження ефективних форм власності на землю та встановлення реальної вартості землі. На переконання АПУ, земля мала надаватися у власність громадянам, які працюють на ній, з правом вільного визначення щодо форм господарювання. У сфері державного будівництва програма пропагувала чіткий розподіл функцій органів державної влади, здійснення місцевого самоврядування у селах, селищах і містах; виступала за проведення виборів до парламенту на багатопартійній основі. Основним принципом зовнішньої політики АПУ проголошувала поєднання національних інтересів України з «загальнолюдськими інтересами світового співтовариства».

Центральні статутні органи партії: з'їзд, політична рада, політвиконком, ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, заступники голови партії. Місцезнаходження центральних керівних статутних органів – м. Київ. Станом на кінець 1997 р. партія зареєструвала 27 регіональних організацій (АР Крим, обласні, міські у містах Києві та Севастополі). Чисельність партії, яка на початку 1997 налічувала 106 тис. чол., у тому числі й за рахунок масового вступу до її лав колишніх членів *Селянської партії України*, була доведена у 2005 р. до 450 тис. чол.

І з'їзд АПУ відбувся 15 березня 1997 р. у м. Києві. З'їзд затвердив доповнення до програми, нову редакцію статуту, переобрав керівні органи. Новим головою партії було обрано К. Ващук (на момент обрання – народний депутат Верховної Ради України ІІ скликання). Провідною темою ІІ з'їзду

АПУ (м. Київ, 14 листопада 1997 р.) було обговорення питання щодо участі партії у парламентських виборах 1998 р. Було ухвалено передвиборчу програму, затверджено партійний список кандидатів у народні депутати України (188 кандидатів у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, з них 176 членів партії; в одномандатних округах – 108, з них 96 членів партії). Партійний виборчий список був зареєстрований ЦВК 18 грудня 1997 р. (постанова № 49).

За результатами голосування, яке відбулося 29 березня 1998 р., у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі партія здобула підтримку 978 330 виборців (3,7 % голосів при 4% виборчому бар'єрі). В одномандатних виборчих округах обрано 2 кандидати за партійним списком. Крім того, народними депутатами України було обрано 6 членів партії, які скористалися правом на самовисування. Таким чином, до Верховної Ради України III скликання (1998–2002 рр.) потрапило 8 членів партії.

22 травня 1999 р. відбувся 1-й етап III з'їзду АПУ. З'їзд розглянув проекти нових редакцій програми та статуту партії, обрав керівні органи та голову партії – М. Гладія (на момент обрання – віце-прем'єр-міністр України з питань АПК). Делегати підтримали кандидатуру Л. Кучми як кандидата у Президенти України. Під час президентських виборів 1999 р. партія входила до складу передвиборчого блоку політичних партій «Наш вибір – Леонід Кучма!». 5 лютого 2000 р. у м. Києві відбувся 2-й етап III з'їзду АПУ, на якому були внесені зміни до програми та статуту партії.

Наступний, IV з'їзд АПУ був присвячений питанню участі партії у чергових парламентських виборах 2002 р. 1-м етапом IV з'їзду (м. Київ, 8 грудня 2001 р.) було ухвалене рішення про створення міжпартійного виборчого блоку у складі АПУ, НДП, ППУ, *Партії регіонів* (ПР), *Політичної партії «Трудова Україна»*. Голові партії М. Гладію було надано повноваження щодо укладання угоди про утворення блоку. 15 грудня 2001 р. лідери названих партій підписали угоду про створення *Виборчого блоку політичних партій «За Єдину Україну!»*. На 2-му етапі IV з'їзду (м. Київ, 12 січня 2002 р.) його делегатами було схвалено проект передвиборчої програми блоку, затверджені кандидатури у народні депутати України від партії в одномандатних виборчих округах (45 осіб) та у багатомандатному загальнодержавному окрузі від АПУ у складі блоку (45 осіб).

За результатами голосування, яке відбулося 31 березня 2002 р., згаданий блок отримав загалом 121 мандат народних депутатів. У Верховній Раді України IV скликання (2002–2006 рр.) була створена фракція «Єдина Україна», до складу якої входило 24 члени АПУ. Впродовж I парламентської сесії утворилася фракція «Аграрники України», яка з 22 жовтня 2002 р. отримала назву фракція Аграрної партії України. Фракція діяла упродовж I–V сесій. Її чисельність становила 16 народних депутатів на початку і 21 – на кінець V сесії. Після перейменування партії фракція з 15 червня 2004 р. діяла під назвою – фракція Народної аграрної партії (керівник фракції – К. Ващук).

На 2-му етапі V з'їзду АПУ (м. Київ, 18 жовтня 2003 р.) головою партії було обрано І. Кириленка. Наступна реорганізація партії відбулася на 1-му етапі VI (позачергового) з'їзду (м. Київ, 9 червня 2004 р.), у роботі якого взяли участь 295 делегатів. З'їздом було одноголосно обрано лідера партії – В. Литвина (Голову Верховної Ради України IV скликання). У зв'язку з прагненням партії кардинальним чином розширити свою

соціальну базу з'їзд ухвалив рішення про її перейменування у Народну аграрну партію України.

Новоутворена НАПУ проголосила своєю метою вираження і захист інтересів усіх верств населення України, передусім селянства, а також тих категорій суспільства, які пов'язані з аграрним сектором – працівників сільськогосподарських підприємств усіх форм господарювання, представників сільської інтелігенції – лікарів, вчителів, працівників культури, управлінців, ветеранів праці, молоді. Серед своїх пріоритетів партія визначила ринкові реформи, приватну власність, демократію та свободу особистості. Рішенням 2-го етапу VI з'їзду (липень 2004 р.) партія підтримала кандидатуру В. Януковича на пост Президента України під час президентських виборів 2004 р.

На VII (позачерговому) з'їзді НАПУ (м. Київ, 11 лютого 2005 р.), у роботі якого взяли участь 306 делегатів, у зв'язку з необхідністю зміцнення статусу партії, розширення сфери її політичної діяльності було прийняте рішення про наступну зміну її назви на – Народну Партію (НП), яку і надалі очолив В. Литвин. У своїй програмній доповіді на з'їзді лідер партії визначив роль НП у політичному житті України як центристської, об'єднуючої сили, визначив її головні пріоритети, зокрема досягнення національної єдності, демократичне (з урахуванням національних традицій) вирішення питання ринку землі, розподіл бізнесу і політики, деолігархізація влади, відстоювання національних інтересів України за умов поглиблення європейських та світових інтеграційних процесів, утвердження політичної нації, формування громадянського суспільства. З'їздом був ухвалений програмний документ – «Маніфест Національного Єднання. Звернення Народної Партії» та висловлена підтримка новообраному Президенту України В. Ющенку.

У 2006 р. партія взяла участь у виборах до Верховної Ради України V скликання у складі *«Народного блоку Литвина»*. За результатами голосування, яке відбулося 26 березня 2006 р., блок здобув підтримку 619,9 тис. виборців (2,44 % голосів при 3-відсотковому виборчому бар'єрі) і не потрапив до парламенту. Попри поразку на загальнонаціональному рівні у місцевих радах НП була представлена більш ніж 25 тисячами депутатів різного рівня. Фракції партії, зокрема, діяли у 17 обласних радах та Київській міськраді. У вересні 2006 р. НП перейшла в опозицію до влади (В. Ющенка).

5 грудня 2006 р. (у день 10-річчя утворення) проведено 1-й етап IX з'їзду НП, на якому були винесені на обговорення нові редакції програми та статуту. Ці документи були затверджені на 4-му етапі IX з'їзду НП (м. Київ, 9 листопада 2007 р.). Базуючись на попередніх напрацюваннях, як було задекларовано у програмі, партія в основу своєї політики поклала «народну ідеологію» – лівоцентристську доктрину розвитку соціально-економічних, політичних та суспільних процесів в Україні, спрямовану на «захист людей найманої праці, подолання бідності, в тому числі за рахунок соціальної відповідальності багатих верств суспільства». Виходячи з основних гасел програми – «Стратегічна мета – подолання бідності», «Україна не буде країною бідних людей!» та ін. Програма запропонувала як ключову складову української національної ідеї «Комплексну програму подолання бідності та забезпечення заможного життя кожного громадянина», що передбачало низку заходів у різних галузях життя. Серед них: формування ефективної економіки на інноваційних засадах, встановлення високих стандартів життя, за-

провадження погодинної оплати праці зі збереженням 40-годинного робочого тижня, реалізацію дієвого механізму повернення втрачених заощаджень, реальне підвищення зарплат працівникам бюджетної сфери (вчителям, лікарям, працівникам сфери культури тощо), впровадження державної програми соціального житла, вирівнювання економічного розвитку регіонів, сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, здійснення комплексної реформи податкової системи, формування цілісного соціального пакету підтримки молоді та ін. Значна увага у програмі була відведена боротьбі проти «олігархічного капіталу», «тіньової економіки». Згаданий документ ініціював повернення до мажоритарної системи виборів до Верховної Ради України та місцевих органів влади, запровадження механізму звітності народних депутатів та їх відкликання, скасування депутатської недоторканності, ліквідацію всіх депутатських привілеїв; й закликав до рішучої боротьби з корупцією, у т. ч. запровадження обов'язкового декларування доходів та витрат держслужбовців та членів їх сімей, посилення вимог до чиновництва.

Для участі у позачергових парламентських виборах 2007 р. НП об'єдналася у виборчий блок з Трудовою партією України (ТПУ, згодом – *Політична партія «Сильна Україна»*), створивши *«Блок Литвина»*. Під час передвиборчої агітації блок активно використовував гасло – «Країні потрібен Литвин!». За результатами виборів, які відбулися 30 вересня 2007 р., блок підтримали 924 568 виборців (3,96% голосів). Згідно із квотою блок отримав 20 мандатів народних депутатів (13 з них були членами НП), що дозволило створити парламентську фракцію «Блок Литвина». У грудні 2008 р. фракція увійшла до коаліції з *«Блоком Юлії Тимошенко»* (БЮТ) та блоком *«НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»* (НУ–НС), а В. Литвин став Головою Верховної Ради України VI скликання. У зв'язку з виходом на початку 2010 р. Політичної партії «Сильна Україна», як правонаступниці ТПУ, з виборчого «Блоку Литвина» у листопаді 2010 р. фракція «Блок Литвина» змінила назву на нову – фракція «Народної Партії».

На 1-му етапі XI з'їзду партії (м. Київ, 21 жовтня 2009 р.) В. Литвин був висунутий кандидатом у Президенти України. У І турі виборів він здобув 2,35% голосів виборців й посів 7-ме місце серед претендентів. У ІІ турі голосування НП не підтримала жодного з кандидатів, проте на рівні обласних організацій (зокрема, Одеської) підтримала кандидатуру В. Януковича.

Після перемоги у 2010 р. на президентських виборах В. Януковича партія увійшла до складу пропрезидентської коаліції з ПР та КПУ, окремих депутатів від БЮТ та НУ–НС, а її представники – до уряду М. Азарова. На виборах до місцевих органів влади 2010 р. партія здобула 9 349 мандатів (4,17%) сільських, селищних, міських голів. Партія представлена у 20 обласних радах та у Севастопольській міській раді. *В. Я., П. Г-Н., О. Л.*

«Народна партія вкладників та соціального захисту» створена 16 жовтня 1999 р. на Установчому з'їзді партії у м. Луганську. Зареєстрована Міністерством юстиції України 1 лютого 2000 р. (реєстраційний номер 1320). Центральні статутні органи партії: з'їзд, політична рада, ревізійна комісія, виконавчий комітет. Перший голова партії – *В. Кривобоков*, перший заступник голови партії – С. Мельников, заступник голови партії – С. Фількін.

Станом на 31 серпня 2009 р. партія мала зареєстрованими 23 регіональні організації (у т. ч. республіканську АР

Крим, міст Києва та Севастополя, обласні організації), а також 269 районних, міських, районних у містах.

Згідно із програмою метою партії було «сприяння створенню в державі умов для досягнення високого рівня соціального захисту для кожного окремо взятого громадянина та становленню і укріпленню демократичної правової держави». Повернення втрачених вкладів громадян у повному обсязі проголошувалося першочерговим завданням партії.

У програмі партії зазначалося, що «головне завдання партії – нормативне пенсійне забезпечення для громадян України». Водночас проголошувалося прагнення до «забезпечення доступної сучасної освіти в Україні», «реальних конституційних гарантій та прав громадян на загальнодоступну та безкоштовну освіту». Серед першочергових економічних завдань виділялися: «активна політика щодо створення нових робочих місць», «дієвий контроль з боку держави за прибутками населення, за їх розподілом між багатими та бідними шляхом прогресивного оподаткування», «за повернення коштів від незаконної приватизації в рахунок погашення внутрішнього державного боргу щодо вкладів громадян України», «підвищення статусу та ролі профспілок у справі захисту інтересів людей праці», «регулювання державою цін на базові продукти харчування та найнеобхідніші ліки». У релігійній сфері партія декларувала «відкритість до співробітництва з церквою та віруючими» та водночас виступала проти «релігійного екстремізму та розвитку сект, які пригнічують особистість людини».

У 2002 р. партія брала участь у виборах до парламенту; кількість голосів, відданих за партію, становила 27 273 (0,10%). У 2004 р. партія висунула свого лідера кандидатом на пост Президента України. У парламентських виборах 2006 р. та позачергових виборах 2007 р. партія участі не брала. На чергових виборах Президента України у січні 2010 р. підтримувала кандидатуру В. Януковича.

Друкований орган партії – газета «За соціальний захист». *С. П.*

Народна партія України (НПУ) діяла у 1990–1994 рр. Була створена на Установчому з'їзді партії 22 вересня 1990 р. у м. Дніпропетровську. Зареєстрована Міністерством юстиції України 28 серпня 1991 р. (реєстраційний номер 123).

Установчий з'їзд НПУ відбувся за ініціативи голови кооперативу «Олімп», народного депутата УРСР *Л. Табурянського.* У роботі форуму взяли участь 232 чол. із 335, які на той час були членами партії, та 69 запрошених осіб. З'їзд вітали представники «Народної ради», УРП, голова крайової ради Руху. З доповіддю виступив Л. Табурянський, який наголосив, що під керівництвом КПУ зроблено «немало доброго» і закликав не займатися критикою минулого, а запропонувати свій шлях виходу із кризи, у якій опинилася країна. Разом з тим, на з'їзді відзначалося, що «поранений звір [тобто КПРС. – М. К.] небезпечний», але «ми навчилися боротися з ним», тож треба «зробити так, як зробили країни народної демократії».

НПУ мислилася силою, яка буде здатною вивести країну з кризи, стати захисницею найбідніших верств, яка буде «шукати шляхи об'єднання, а не роз'єднання». Мета партії вбачалася у побудові мирними засобами самостійної парламентської республіки, збереження народу України.

З'їзд ухвалив статут партії та Звернення до народу України; обрав голову – Л. Табурянського. У раду партії увійшло 25 чоловік, які були переважно представниками кооперативу «Олімп»,

6 підприємств якого, підтримуючи партію, надали їй позику на дворічний термін. За назвою «Олімп» вийшов перший номер партійної газети, приурочений до з'їзду.

Партія увійшла до опозиційного політичного блоку «Демократична Україна».

15 грудня 1990 р. у м. Дніпропетровську відбувся II партійний з'їзд, на якому були присутніми 350 делегатів від 11 областей республіки. Загальна кількість членів партії на момент з'їзду становила 515 чол., майже половина з яких були працівниками кооперативу «Олімп». Перед зібранням з доповіддю виступив Л. Табурянський; була прийнята програма партії, у преамбулі до якої вказувалося, що «комуністична ідеологія привела нас до економічної безвиході й кризи в усіх сферах життя».

«Політичний розділ» програми НПУ головною метою партії проголосив «формування в Україні громадянського суспільства з високим рівнем життя та гуманної правової держави, основним пріоритетом якої є права особистості». Для досягнення мети необхідно було вирішити «основні завдання» – «створити державу Україна», встановити «нормальні випробувані світовою практикою політичні та економічні відносини». Україна майбутнього – незалежна федеративна держава. З розподілом влади, з новим законом про вибори (який «оснований на багатопартійній основі і такий, що виключає фальсифікації»), з судом присяжних, реформованою армією («створення національної української армії на професійній основі, яка буде гарантом незалежності України») та МВС, департизованими органами державної влади. З погляду УНП, слід було ввести «громадянство держави Україна», яке могла б «одержати будь-яка людина, яка виявила таке бажання і проживає на території республіки в момент прийняття закону про громадянство і не є громадянином іншої держави». НПУ висловилася за те, щоб Україна «в майбутньому стала нейтральною державою, не брала участі у військових блоках і дотримувалася трьох неядерних принципів: не розміщувати, не виробляти й не придбавати ядерної зброї».

Партія заявила, що, виступаючи за створення демократичного блоку партій та рухів, «рішуче відмежовується від антинародної бюрократичної політики нинішньої КПУ, яка намагається за допомогою косметичних реформ зберегти свою владу, своє право розпоряджатися тепер уже не політичною, а економічною свободою людини». Була проголошена необхідність «створити при Верховній Раді республіки Комітет по майну, який проведе облік майна КПУ», ЛКСМУ, профспілок. У третьому розділі програми, що був озаглавлений «Економічна політика. Шлях до ринку – шлях до цивілізації», акцентувалася важливість проведення реформи фінансової системи, приватизації державної власності, житлового фонду, сільськогосподарських земель. Крім того – наголошувалася необхідність підтримки підприємництва, розвитку ринку праці, розробки антимонопольного законодавства.

Два розділи програми (четвертий та п'ятий) присвячувалися проблемам соціальної політики та духовного життя (питанням національної політики, екології, освіти, науки, охорони здоров'я, засобам масової інформації).

Заключний – шостий – розділ програми був присвячений тактичним завданням партії на 1991 р. Необхідність «усіма доступними (мирними) засобами добиватися проведення дострокових виборів до Верховної Ради України на багатопартійній основі» – було першим серед них. Інше важливе завдання

націлювало на прийняття нової Конституції України і на її основі – зміни структури державної влади. Насамкінець у програмі зауважувалося: «У разі відмови нинішнього керівництва України стати на шлях справді радикальних політичних, економічних, військових реформ НПУ залишає за собою право звернутися до громадян України для створення альтернативних структур влади, проведення маніфестацій, страйків, різних актів громадянської непокори як форми крайнього, вимушеного захисту трудящими своїх прав».

З'їзд обрав голів 8 комісій партії, прийняв поправки до статуту. Згідно зі статутом «вищими органами» НПУ були з'їзд, рада партії, президія ради, контрольно-ревізійна комісія, комісії ради, президія правління, голова партії.

Після з'їзду керівники НПУ подали документи на реєстрацію, але їм було відмовлено, зокрема, тому, що партія не мала необхідної кількості членів (3 тис. чол.). Втім, згодом (після кількісного зростання) НПУ була зареєстрована.

Лідер НПУ балотувався на перших виборах Президента України у 1991 р.

У 1993 р., коли Мін'юст України проводив перереєстрацію політичних партій, НПУ не вдалося її пройти (відповідно до п. 3 Постанови Верховної Ради України «Про порядок введення в дію Закону України «Про об'єднання громадян»). Запис про реєстрацію партії був анульований наказом Міністерства юстиції від 14 січня 1994 №2/5. *М. К.*

«Народний блок Литвина» – блок політичних партій, створений для участі у виборах до Верховної Ради України V скликання, які відбулися 26 березня 2006 р. Ініціатором утворення виборчого об'єднання виступила *Народна Партія* (НП; лідер – В. Литвин), яка провела переговори з низкою політичних партій. Не досягнувши успіху у переговорному процесі з Політичною партією «Народний Союз Наша Україна» (нині – *Політична партія «Наша Україна»*) та *«Блоком Юлії Тимошенко»*, НП створила виборчий блок (зареєстрований ЦВК 22 жовтня 2005 р.), до якого, окрім неї, увійшли Партія Всеукраїнського об'єднання лівих «Справедливість» (ВО «Справедливість, лідер – *І. Чиж*; нині – *Партія «Об'єднані ліві і селяни»*) та *Українська селянська демократична партія* (лідер – В. Вощевський). 17 грудня 2005 р. на І міжпартійному з'їзді були схвалені передвиборча програма блоку, виборчий список кандидатів у народні депутати України, до якого увійшли, крім членів партій, народні депутати України, безпартійні, державні посадовці, представники культурної та підприємницької еліти. ЦВК 17 січня 2006 р. зареєструвала виборчий список блоку загальною чисельністю 448 чол., з яких 430 взяли участь у балотуванні. Серед кандидатів у народні депутати, висунутих блоком, члени НП становили 74,4%, Української селянської демократичної партії – 10%, ВО «Справедливість» – 9,7%, безпартійні – 5,8%. Першу п'ятірку виборчого списку представляли В. Литвин (Голова Верховної Ради України IV скликання), С. Євдокименко-Ротару (безпартійна), Л. Каденюк (народний депутат України, безпартійний), В. Смолій (академік НАН України, безпартійний), В. Маляренко (Голова Верховного Суду України, безпартійний). Лідери двох інших партій – І. Чиж та В. Вощевський – увійшли до виборчого списку під №20 та №70, відповідно.

У передвиборчій програмі блоку за назвою «Народність, справедливість, законність», враховуючи складну суспільно-політичну ситуацію та намір позиціонування як «третьої сили» між «помаранчевим» та «біло-синім» політичними таборами, висувалося пріоритетне завдання – «зберегти країну й

убезпечити народ від нових потрясінь, нестабільності та некерованості», подолати розкол, зберегти громадянський мир у суспільстві, надати громадянам впевненості у своїй подальшій долі, «зміцнити націю», консолідувати території. У політичній сфері блок ініціював запровадження збалансованої моделі організації державної влади і суспільного життя, децентралізації влади зі збереженням унітарного устрою держави та розвитку місцевого самоврядування, реформування судової та правоохоронної системи, жорсткий контроль над дотриманням антикорупційного законодавства. Водночас наголошувалося на неприпустимості проведення «експериментів на зразок пропонованої адміністративно-територіальної реформи». У соціально-економічній сфері висувалися завдання термінового здійснення антикризових заходів, у зв'язку з чим до програми були внесені пропозиції, спрямовані на оздоровлення господарсько-економічного становища, піднесення рівня життя громадян (запровадження погодинної заробітної плати, збільшення заробітної плати та пенсій, розробка механізмів повернення втрачених заощаджень, здешевлення кредитів на житло тощо).

Основні ідеї передвиборчої програми дублювалися в агітаційних виданнях блоку, зокрема у «Зверненні Народного блоку Литвина до народу України» (лютий 2006 р.), у якому був заклик до «якомога скорішого зупинення «революції», пошуку компромісу та порозуміння в ім'я України з провідним гаслом «Єдність України – понад усе!». Завдяки широкій агітаційній роботі з використанням займенника «ми», значним коштам («Народний блок Литвина» витратив під час передвиборчої кампанії 68,8 млн грн, замкнувши трійку лідерів за видатками – після *Партії регіонів* та *Блоку «НАША УКРАЇНА»*) блок розраховував набрати на парламентських виборах 10–12% голосів виборців. Особисто В. Литвину за рахунок експлуатації образу «миротворця», з яким би пов'язувався процес примирення Сходу і Заходу, запровадження врівноваженої й прогнозованої поміркованої політики, вдалося напередодні виборів стати політиком з одним із найвищих рейтингів, однак очолювана ним партія, як і блок у цілому, за електоральними показниками знаходилися серед аутсайдерів. До того ж, задіяні «миротворчі» заклики не відповідали настроям значної частини суспільства, у якому вирували різнополюсні емоції від «реваншу» опозиційних сил до гасел «Не зрадь Майдан!».

За результатами парламентських виборів блок здобув підтримку 619 905 виборців (2,44% голосів при 3-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 7-ме місце серед 45 учасників виборів. Виборчий бар'єр блок подолав у 10 регіонах – переважно Центральної України. Найвищі показники були досягнуті у Житомирській обл. (7,08% голосів, 5-те місце), м. Києві (3,39% голосів, 5-те місце), найнижчі – у Донецькій обл. (0,35% голосів, 11-те місце). *В. Я.*

Народний Рух України (НРУ, Рух) створений як політична партія 10–12 грудня 1993 р. на 1-му етапі V Всеукраїнських зборів Руху на основі однойменної громадсько-політичної організації (Народний Рух України за перебудову – до жовтня 1990 р.; Народний Рух України – з жовтня 1990 р.), що була зареєстрована Радою Міністрів УРСР 9 лютого 1990 р. Зареєстрований Міністерством юстиції України як політична партія 1 лютого 1993 р. (реєстраційний номер 391).

Перший голова партії – *В. Чорновіл*. Статутні органи: Всеукраїнські збори Руху (з'їзд), центральний провід,

політична рада, центральна контрольно-ревізійна комісія. Місцезнаходження керівних органів – м. Київ.

Витоки організаційної праці щодо створення НРУ сягають жовтня 1988 р., коли на екологічному семінарі у Спілці письменників України письменник Ф. Бурлачка у своєму виступі вкотре висловив думку щодо створення Народного фронту України на зразок аналогічних неформальних об'єднань, які виникли у Прибалтиці та інших регіонах СРСР. Невдовзі при партійному комітеті (КПРС) Спілки письменників України сформувалася ініціативна група сприяння перебудові. Водночас подібна група виникла й в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, і незабаром на партійних зборах у цьому Інституті було прийнято рішення про об'єднання обох груп та розробку документів зі створення Народного фронту України. Організаційну роботу очолили І. Драч та В. Брюховецький. Згодом була досягнута домовленість про те, що нове громадське об'єднання буде мати назву Народний Рух України (НРУ).

16 лютого 1989 р. у газеті «Літературна Україна» був опублікований проект програми Народного Руху України за перебудову (НРУ), який набув великого суспільно-політичного резонансу. Організаційно НРУ за перебудову оформився на І (Установчих) Всеукраїнських зборах у м. Києві 8–10 вересня 1989 р., на яких було обговорено різноманітні аспекти політичного, соціально-економічного, міжетнічного життя в Україні, дано оцінку ряду знакових для українського народу подій історичного минулого та йшлося про перспективи майбутнього державотворчого життя, ухвалено програму і статут, а також обрано керівні органи НРУ (головою організації було обрано І. Драча). У статуті головною метою своєї діяльності НРУ визначав «побудову в Україні демократичного й гуманного суспільства, в якому буде досягнуто справжнього народовладдя, добробуту народу і умов для гідного життя людини, відродження та всебічного розвитку української нації, забезпечення національно-культурних потреб усіх етнічних груп республіки і перетворення республіки у дійсно суверенну Українську державу». Досить швидко НРУ став найпотужнішою політичною опозиційною силою в УРСР і вже 9 лютого 1990 р. його статут було зареєстровано Постановою Ради Міністрів УРСР.

8 березня 1990 р., у проміжку між І та ІІ турами виборів до Верховної Ради УРСР, на шпальтах «Літературної України» з'явилася заява «До членів Руху та до всіх громадян України» (відома також як «звернення 23-х»), автори якої закликали «негайно провести позачерговий з'їзд НРУ, на якому виробити концепцію Руху та його діяльності як політичної партії». Однак уже наприкінці березня IV сесія великої ради Руху, що відбулася у м. Хусті, відхилила ідею перетворення НРУ у партію. У відповідь І. Драч і Д. Павличко заявили про намір створити *Демократичну партію України*. З того часу фактично розпочався тривалий процес дроблення Народного Руху України.

Чисельність активістів та прихильників НРУ влітку 1990 р., за даними обкомів КПУ, сягнула 110 тис. чол., хоча керівництво Народного Руху України називало цифру значно більшу – 450 тис. осіб.

25–28 жовтня 1990 р. у м. Києві відбулися ІІ Всеукраїнські збори Руху. На зборах у перший день були присутніми 2 тис. 125 делегатів (всього обрано – 2 тис. 294). Основна кількість делегатів (56,7%) була з Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської областей і м. Києва. Найчисленніша делегація при-

була з Львівської області – 21,4% учасників зборів. Вони представляли більш як 40 різних політичних та громадських організацій республіки. Делегатами зборів були 418 народних депутатів різних рівнів, у т. ч. 5 – СРСР, 18 –УРСР, 117 – обласних, 215 – міських та 108 – районних рад. Гостями – представники посольств США та Канади у м. Москві, консульств Болгарії, Німеччини, Польщі, Румунії, Угорщини, Франції, Чехословаччини у м. Києві, громадсько-політичних організацій із усіх республік СРСР та ряду зарубіжних країн, численна діаспора. Вітальну телеграму зборам надіслав Л. Валенса. Вона була зачитана депутатом сейму В. Мокрим.

Збори внесли принципові зміни у програму організації. На відміну від І зборів НРУ, ІІ збори мали яскраво виражене антикомуністичне спрямування. На них Рух відверто і остаточно оформився як антикомуністична, опозиційна КПРС організація. НРУ зробив висновок, що «виживання народу перебуває в прямій залежності від того, буде чи не буде Україна незалежною державою». Відтак з програми НРУ зникли згадки про «соціалізм» й було заборонено перебування у лавах організації членів партій, керівні органи яких знаходилися поза межами України, та уведено вимогу «націоналізації награбованого міністерствами майна», повернення цінностей, що належать Україні.

Зі статуту НРУ було виключено 10 статей і до 15 внесено зміни. З назви організації вилучено слова «за перебудову», по-новому сформульовано мету Руху: відновлення державної незалежності України, створення парламентськими методами демократичної держави. Передбачалося асоціативне членство у Русі, об'єднання в ньому всіх опозиційних до КПРС організацій на терені України, виконання Рухом функцій загальнонаціональної опозиції. Була створена нова ланка керівництва Рухом – політрада, а також перейменовано президію Руху у центральний провід (за зразком ОУН). Найближчою метою проголошувалися позачергові вибори до рад народних депутатів усіх рівнів на демократичній, багатопартійній основі, а кінцевою метою – «побудова суверенної демократичної Української Держави». Головою НРУ було переобрано І. Драча.

1 грудня 1990 р. велика рада НРУ у своїй ухвалі про політичну ситуацію в Україні закликала створити у Верховній Раді УРСР опозиційну комуністичному режимові Народну Раду та звернулася до народних депутатів СРСР від України виступити проти прийняття нового Союзного договору. Велика рада НРУ також закликала своїх активістів та громадян вдатися до масових акцій непокори і вимагати звільнення з ув'язнення С. Хмари, а також вказала політичній раді Руху та секретаріатові на необхідність координації дій з демократичними структурами сусідніх республік у напрямі протидії прийняттю Союзного договору. 28 лютого 1991 р. у своїй ухвалі щодо Всесоюзного референдуму 17 березня 1991 р. стосовно збереження СРСР центральний провід НРУ назвав його антиконституційним і закликав голосувати проти усіх питань, занесених до бюлетеня.

На перших президентських виборах в Україні 1991 р. кандидат від НРУ В. Чорновіл здобув 23,27% голосів виборців і посів друге місце (перше – Л. Кравчук). Рух заявив про перехід в опозицію до нової влади.

28 лютого – 1 березня 1992 р. у м. Києві відбулися ІІІ Всеукраїнські збори Руху. На зборах були обрані співголови НРУ – І. Драч (згодом фактично вийшов із Руху), М. Горинь (у червні 1992 р. склав повноваження співголови у зв'язку з обранням його

головою УРП) та В. Чорновіл. НРУ заявив про свою опозицію до режиму. У січні 1992 р. НРУ пройшов перереєстрацію Мін'юстом України у зв'язку з принциповими змінами програми та статуту.

4–6 грудня 1992 р. у м. Києві відбулися IV Всеукраїнські збори Руху, на яких фактично розпочався процес перетворення НРУ на політичну партію. Збори абсолютною більшістю голосів прийняли рішення про перетворення НРУ на «незалежну громадсько-політичну організацію». 1 лютого 1993 р. Міністерство юстиції України зареєструвало НРУ як політичну партію. Її першим головою став В. Чорновіл.

10–12 грудня 1993 р. у м. Києві відбувся 1-й етап V Всеукраїнських зборів Руху, де НРУ було проголошено політичною партією. Це рішення було затверджено на 2-му етапі зборів (16–17 квітня 1994 р.).

На президентських виборах 1994 р. НРУ не висував власного кандидата, проте взяв участь у виборах до Верховної Ради України й отримав 5,9% депутатських місць. VI Всеукраїнські збори Руху, що відбулися 15–17 грудня 1995 р., підвели підсумки виборів 1994 р.

На VII Всеукраїнських зборах Руху (м. Київ, 28–29 жовтня 1997 р.) партія проголосила про початок підготовки до парламентських виборів 1998 р. На самих виборах до Верховної Ради України 1998 р. НРУ у багатомандатному загальнодержавному виборчому округу висунув 224 кандидати (зареєстровані ЦВК 12 грудня 1997 р.). За підсумками виборів партія здобула 9,4021% голосів виборців й, відповідно, – 32 депутатські мандати. У одномандатних виборчих округах Рух висунув 193 кандидати у народні депутати України, з яких 14 було обрано народними депутатами. Загалом у Верховній Раді України III скликання 9,4% депутатів були членами Руху, а до складу фракції Народного Руху України увійшло 48 народних депутатів. 30 травня 1998 р. відбулися VIII Всеукраїнські збори Руху, на яких аналізувалися підсумки виборів до Верховної Ради України.

13–14 грудня 1998 р. на IX Всеукраїнських зборах Руху (1-й етап) у м. Києві було обговорено кандидатури можливих представників Руху на президентських виборах 1999 р.: Г. Удовенка та В. Чорновола (останній зняв свою кандидатуру з розгляду у січні 1999 р.). Цьому питанню була присвячена й I Всеукраїнська партійна конференція НРУ, що відбулася 14–15 грудня 1998 р. у м. Києві.

У січні 1999 р. частина керівництва Руху на чолі з *Ю. Костенком*, незгодна з рішеннями 1-го етапу IX зборів НРУ, відкрито виступила проти керівництва партією В. Чорноволом. Відтак у лавах Руху стався розкол. 28 лютого 1999 р. партійна опозиція організувала власне позастатутне зібрання, назвавши його «десятим з'їздом», і проголосила Ю. Костенка «головою НРУ».

7 березня 1999 р. за ініціативи 13 крайових організацій НРУ у м. Києві було скликано 2-й етап IX Всеукраїнських зборів Руху, на якому було розглянуто внутрішньопартійну ситуацію та визначено політику партії на виборах 1999 р. Збори підтвердили повноваження В. Чорновола як голови Руху й обрали заступниками голови В. Коваля, О. Бондаренко та Л. Танюка. Було також внесено зміни до статуту, обрано політичну раду Руху (В. Чорновіл, О. Бондаренко, В. Коваль, Л. Танюк, Р. Василишин, Л. Глухівський, Л. Григорович, Я. Кендзьор, Ю. Ключковський, С. Конєв, М. Косів, Б. Костинюк, М. Кульчинський, О. Чорноволенко, Р. Шмідт) та центральний провід НРУ у складі 49 осіб. Збори схвалили підписання угоди про політичний блок Руху з

Партією «Реформи і порядок» й затвердили Г. Удовенка кандидатом від НРУ на посаду Президента України.

Після трагічної загибелі 25 березня 1999 р. в автомобільній катастрофі за нез'ясованих обставин В. Чорновола 31 березня 1999 р. центральний провід Руху обрав виконувачем обов'язків голови НРУ (до наступного з'їзду) Г. Удовенка.

14 травня 1999 р. у м. Києві відбулися X Всеукраїнські збори Руху, на яких головою НРУ було обрано Г. Удовенка, заступниками голови – О. Бондаренка, Ю. Ключковського, В. Коваля, М. Косіва, Л. Танюка; до складу політради, замість М. Кульчинського, було обрано голову Союзу Українок А. Пашко (дружину В. Чорновола). На зборах Г. Удовенко та В. Пинзеник підписали угоду між НРУ та ПРП про політичний блок і спільного кандидата на президентських виборах. Збори офіційно висунули Г. Удовенка кандидатом у Президенти України (на виборах здобув 1,22% голосів виборців, посівши 7-ме місце з 13-ти).

У листопаді 2000 р. стався третій розкол у партії, коли *Б. Бойко* з групою однодумців провів з'їзд партії *Народний Рух України за єдність*.

5–6 травня 2001 р. у Києві відбулися XI Всеукраїнські збори Руху, на яких головою партії було переобрано Г. Удовенка (заступниками голови було обрано Л. Танюка, В. Коваля, Ю. Ключковського). Збори обрали й новий склад політичної ради та центрального проводу партії.

8 грудня 2001 р. на XII Всеукраїнських зборах Руху у м. Києві було прийнято низку ухвал: «Про утворення виборчого блоку Віктора Ющенка «Наша Україна»«, «Про затвердження виборчого списку Народного Руху України у складі виборчого списку блоку Віктора Ющенка «Наша Україна», «Про рекомендації Народного Руху України щодо кандидатів у народні депутати України від виборчого блоку Віктора Ющенка «Наша Україна» в одномандатних виборчих округах». Після виборів до Верховної Ради України 2002 р. народними депутатами України стали 13 членів НРУ.

3 травня 2003 р. на XIII Всеукраїнських зборах Руху, що відбувалися у м. Києві, новим головою НРУ було обрано Б. Тарасюка (його заступниками стали – Р. Зварич, Ю. Ключковський, В. Коваль, В. Куйбіда, Л. Танюк). Було обрано новий склад політичної ради та центрального проводу НРУ.

XIV Всеукраїнські збори Руху, що відбулися у м. Києві 20 березня 2004 р., ухвалили рішення щодо утворення виборчого блоку для участі у виборах Президента України та прийняли зміни та доповнення до статуту НРУ. Під час «помаранчевої революції» 2004 р. НРУ підтримував кандидата у Президенти України В. Ющенка. Після перемоги В. Ющенка голова НРУ Б. Тарасюк посів посаду міністра іноземних справ України.

19 лютого 2005 р. у м. Києві відбулися XV Всеукраїнські збори Руху, на яких були присутні 484 делегати з 490 обраних. Збори прийняли ухвалу про участь НРУ у виборчій кампанії до Верховної Ради України 2006 р. й ініціювали створення виборчого блоку політичних партій, що підтримували Президента України В. Ющенка (ставши співзасновником цього блоку разом з партіями-учасницями коаліції «Сила Народу» та іншими політичними силами). Збори ухвалили також низку заяв та звернень: Заяву про політичну ситуацію в Україні після президентських виборів; Звернення до Президента України В. Ющенка, Звернення до політичних партій і громадських організацій.

У 2006 р. НРУ взяв участь у парламентських виборах у складі *Блоку «НА-*

ША УКРАЇНА»; 13 членів Руху стали народними депутатами України. Проте після утворення у Верховній Раді України Антикризової коаліції НРУ заявив про свою опозиційність. Водночас лідер Руху Б. Тарасюк продовжував працювати міністром іноземних справ в уряді В. Януковича до січня 2007 р.

Після розпуску Верховної Ради України у 2007 р. Рух зібрав своїх делегатів у м. Києві на XVII Всеукраїнські збори, де було прийнято рішення про створення виборчого блоку «Рух – Українська правиця» спільно з партіями УРП «Собор» та УНП. Проте згодом учасники блоку увійшли до складу *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»*. За списком блоку народними депутатами України після позачергових парламентських виборів 2007 р. стали 6 членів Руху (Б. Тарасюк, В. Коваль, І. Стойко, Р. Ткач, О. Черноволенко та Я. Кендзьор). У Верховній Раді України VI скликання депутати від НРУ увійшли до коаліції, утвореної БЮТ та НУНС. Голова Руху Б. Тарасюк розпочав різку критику Президента України В. Ющенка, що призвело до чергового розколу у партії. У січні 2009 р. з лав НРУ було виключено керівників львівської та тернопільської обласних організацій (Я. Кендзьора та І. Стойка), партію демонстративно покинули Л. Танюк та вдова В. Чорновола А. Пашко.

Головною метою діяльності партії (НРУ) на сучасному етапі є утвердження державної незалежності України та розбудова української національної демократичної держави. Гасло Народного Руху України: «Державність, демократія, реформи!». У ньому зосереджені основні цінності ідеології Руху. Рух розглядає Україну як національну державу, яка виникла внаслідок самовизначення української нації, що гарантує її право на утворення суверенної національної держави і самостійне визначення форм своєї національно-державної організації. Народний Рух України вважає, що перспективною формою правління для України є «парламентсько-президентська» республіка. Рух виступає за постійний суспільний контроль за діяльністю апарату держави шляхом оприлюднення звітності за результатами роботи його органів, отримання поточної інформації про його діяльність завдяки прозорості й публічності дій органів державної влади та місцевого самоврядування.

Щодо економічного світогляду партії, то, як зазначається у програмі НРУ, вона сконцентрована у такому постулаті: «Економічною основою політичної системи України має бути вільна, багатоукладна, ринкова соціально орієнтована національна економіка. Головні чинники її становлення – цілковита гарантованість та недоторканність приватної власності на майно, засоби підприємництва, землю, капітальні об'єкти, технології, фінанси. Держава повинна розглядатися як рівноправний суб'єкт приватної власності».

НРУ, згідно зі статутними документами, ставить перед собою такі завдання: а) сприяти перетворенню України у національну демократичну правову державу, покликану забезпечити вільний розвиток особистості, захист прав людини і нації, безперешкодне здійснення демократичних свобод; б) домагатися побудови в Україні соціально-орієнтованої ринкової економіки з пріоритетом приватної власності; надійного захисту інтересів виробників і споживачів; високого життєвого рівня; інтеграції України в європейську та світову економічні системи; в) сприяти духовному відродженню української нації, всебічному розвиткові української мови і культури, подоланню наслідків полі-

тики русифікації, відродженню історичної пам'яті і національної свідомості громадян України; г) сприяти захисту і примноженню культурних, політичних та господарських традицій українського народу, відстоювати християнські та загальнолюдські цінності; недоторканність особи та приватної власності, гармонійну взаємодію особи, родини, нації, суспільства та держави; ґ) сприяти всебічному розвиткові мов і культур національних меншостей та етнічних груп, що проживають на території України, стояти на захисті їхніх життєвих прав та інтересів; д) надавати допомогу українцям в інших державах у їхньому прагненні до збереження власної національної самобутності, розвитку їхньої культури, освіти; сприяти їхнім культурним та економічним зв'язкам з Україною; сприяти поверненню українців, які того бажають, на їхню історичну батьківщину; е) відстоювати національні інтереси України, домагатися гарантій безпеки її громадян і прагнути побудови безпечного і стабільного громадянського суспільства.

На президентських виборах 2010 р. НРУ підтримував Ю. Тимошенко. Після її поразки на виборах і створення пропрезидентської коаліції довкола *Партії регіонів* голова НРУ Б. Тарасюк підписав угоду про створення об'єднаної опозиції з низкою партій, що входили до *«Блоку Юлії Тимошенко»* та Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА».

14 травня 2011 р. на XX Всеукраїнських зборах НРУ у м. Києві партія заявила про опозицію до режиму Президента України В. Януковича та політики його уряду й ухвалила низку заяв, зокрема щодо необхідності консолідації демократичних сил; поліцейської сутності нинішньої влади; необхідності дострокових виборів Президента України і Верховної Ради України; неприпустимості пенсійної псевдореформи й політичних репресій; намірів започаткувати розпродаж українських земель; антиукраїнської освітньої політики міністра Д. Табачника; неприпустимості втручання державної влади у релігійне життя, надання переваг одній з релігійних конфесій та дискримінації інших.

Восени 2011 р. НРУ увійшов до складу Комітету опору диктатурі (КОД), організованому опозиційними демократичними партія на знак протесту проти політичних репресій в Україні, зокрема суду над лідерами опозиційних партій Ю. Тимошенко та Ю. Луценком. 11 жовтня 2011 р., у день засудження Ю. Тимошенко, Рух підписався під закликом КОДу до громадянського спротиву режиму В. Януковича.

Партія підтримує зв'язки з Унією Вольності (Республіка Польща), Союзом Вітчизни Литовських Консерваторів, Pro Partia (Естонська Республіка), Союзом Вітчизни і Свободи (Латвійська Республіка), Білоруським Народним Фронтом, Демократичною партією США, Республіканською партією США, Угорським Демократичним Фронтом (MDF), Консервативною партією Великобританії, Християнсько-демократичним Союзом (Федеративна Республіка Німеччина), Народною Партією (Австрійська Республіка), Європейською Демократичною Унією (ЄДУ) та ін.

У 2009 р. на державному рівні було відзначено 20-річчя створення НРУ (голова загальнодержавного оргкомітету – І. Драч). Було випущено ювілейну відзнаку «20 років Народного Руху України за перебудову». 19 грудня 2009 р. в обіг було введено поштову марку «Народний Рух України за перебудову. 20 років».

Друкований орган НРУ – газета «Час Руху» (попередня назва – «Час»).

П. Г.-Н.

Народний Рух України за єдність (НРУ за єдність) – політична партія, створена 25 листопада 2000 р. на Установчому з'їзді партії у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 22 грудня 2000 р. (реєстраційний номер 1536). Проведення Установчого з'їзду було ініційовано Комітетом «За єдність РУХу», громадською організацією «Єдність-2000», іншими громадськими об'єднаннями. З'їзд ухвалив програму та статут партії, обрав центральні статутні органи. Було прийнято рішення про створення інституту співголів партії. Співголовами стали *Б. Бойко, Г. Філіпчук, Е. Креч*.

Центральні статутні органи партії – Всеукраїнські збори (з'їзд), центральний провід, центральна контрольно-ревізійна комісія; керівні особи – співголови партії.

Стратегічною метою діяльності НРУ за єдність проголосив об'єднання всіх частин РУХу, а у перспективі – консолідацію національно-демократичних сил; пріоритетним напрямом роботи було визначено соціальний захист громадян України.

24 листопада 2001 р. відбулися II (позачергові) Всеукраїнські збори (з'їзд) партії (присутні 316 делегатів). 20 січня 2002 р. – відбувся міжпартійний з'їзд *Виборчого блоку політичних партій «Народний Рух України»*. У його роботі взяли участь делегати партії *Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Центр»* та Організації українських націоналістів в Україні (нині – *Політична партія «Організація Українських Націоналістів»*). Участь у парламентських виборах була невдалою.

III Всеукраїнські збори (з'їзд) НРУ за єдність відбулися 7 березня 2003 р. Було прийнято політичну заяву «Про політичну ситуацію в Україні» і визначено завдання партії.

На засіданні центрального проводу партії у травні 2003 р. були задоволені заяви Е. Креча і Г. Філіпчука про зняття з них повноважень співголів на користь виконання функціональних обов'язків керівника партії головою секретаріату партії Б. Бойком.

Партія і Всеукраїнська організація «Тризуб» ім. С. Бандери 11 червня 2003 р. підписали декларацію про створення Національно-патріотичного блоку «Народний рух України – Державницька опозиція». І (Установчий) з'їзд Блоку національно-патріотичних сил «Рух за націю» відбувся 7 листопада 2003 р. Було прийнято рішення про створення блоку у складі НРУ за єдність, Всеукраїнської організації «Тризуб» ім. С. Бандери, громадської організації УНА–УНСО і Товариства відродження української нації. Затверджено програму блоку, обрано голову – Б. Бойка.

На президентських виборах 2004 р. партія висунула голову партії Б. Бойка кандидатом на пост Президента України (у І турі посів 17-те місце з 24, набрав 12 793 голоси – 0, 04%).

У березні 2005 р. відбувся V з'їзд партії, на якому з доповіддю «Новій ліберально-космополітичній владі і промосковській опозиції ми протиставляємо українську патріотичну альтернативу» виступив Б. Бойко. Була затверджена програма «Українська патріотична альтернатива». 11 грудня 2005 р. партія провела черговий з'їзд (були присутніми 315 делегатів).

НРУ за єдність брав участь у виборах 2006 р. Кількість голосів виборців, відданих за партію – 34 723 (0,13%). У позачергових виборах 2007 р. партія участі не брала. Нині не відзначається активністю у суспільно-політичному житті країни. *Т. Б.*

Народно-Демократична партія (НДП) створена 24 лютого 1996 р. на Установчому з'їзді партії у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 30 травня 1996 р. (реєстраційний номер 744). Особливістю партії, яка на початковому етапі ідентифікувалася як пропрезидентська, «партія влади», було те, що її утворення відбулося шляхом об'єднання кількох політичних партій та громадських організацій – *Партії демократичного відродження України, Трудового конгресу України,* Народно-демократичного об'єднання «Нова Україна», Союзу підтримки Республіки Крим, Союзу Українського Студентства, міжрегіонального об'єднання «Нова Хвиля», Асоціації молодих політиків і політологів та ін. Серед ініціаторів та активних діячів нової партії були відомі державні і політичні діячі, народні депутати України (*А. Матвієнко*, В. Пустовойтенко, В. Ющенко, Ю. Єхануров, В. Євтухов, І. Плющ, *Є. Кушнарьов*, З. Кулик, А. Толстоухов, *А. Кінах*, *В. Філенко*, Л. Супрун, О. Зарубінський, О. Ємець, *Р. Безсмертний*, А. Білоус, *М. Сирота*, Т. Стецьків, В. Хорошковський, О. Разумков, Л. Черновецький та ін.), що дозволило НДП стати провідною силою суспільно-політичного життя України.

Центральні статутні органи партії: з'їзд, політрада, політвиконком, контрольно-ревізійна комісія, секретаріат; керівні особи: голова партії, перший заступник голови партії, заступники голови партії. Місцезнаходження центральних органів – м. Київ.

На Установчому з'їзді НДП головою партії було обрано А. Матвієнка, невдовзі (у червні 1996 р.) призначеного на посаду голови Вінницької облдержадміністрації. Впродовж травня 1999 р. – квітня 2006 р. партію очолював В. Пустовойтенко (на момент обрання – Прем'єр-міністр України), у наступний час – Л. Супрун. Станом на 1997 р. НДП мала зареєстрованими 26 регіональних організацій (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя). На рубежі 2005–2006 р., окрім поодиноких випадків у 2009 р., активність НДП зі створення та реєстрації місцевих партійних організацій припинилася. На початку 1999 р. НДП нараховувала близько 43 тис. членів. У 2004 р. (за інформацією, наданою НДП) партія нараховувала понад 280 тис. членів, на початку 2009 р. – 185 тис. членів.

За сприяння партії було утворено ряд організацій – Всеукраїнське жіноче народно-демократичне об'єднання «Дія», Народно-демократична ліга молоді, Всеукраїнська екологічна ліга та ін.

Згідно зі статутно-програмними настановами метою партії проголошено: побудова в Україні вільного, демократичного, справедливого, солідарного громадянського суспільства, втілення у країні моделей суспільної стабільності та соціального партнерства, утвердження загальнолюдських цінностей, еволюційна модернізація усіх сфер життя. У соціальній сфері програма проголосила провідною метою розробку і впровадження загальнодержавної програми подолання бідності, дієвої системи соціального захисту, проведення пенсійної реформи, реформування системи охорони здоров'я, створення умов для самореалізації молодого покоління. У зовнішній сфері НДП підтримала багатовекторність міжнародної політики України, яка б мала втілювати як повномасштабну інтеграцію в європейське та світове співтовариство, в «атлантичні структури», формування умов для вступу до ЄС, так і розширення співробітництва у рамках СНД. Програма закликала до «згуртування всіх демократичних реформаторських сил для утворення в країні міцної політичної більшості». Бажаючи стати масовою, парла-

ментською партією, НДП прагнула бачити свою соціальну опору у «середньому класі».

ІІ з'їздом НДП (6–7 червня 1997 р.) була ухвалена нова редакція статуту партії, оприлюднена заява про ініціювання процесу відставки чинного на той час Прем'єр-міністра України П. Лазаренка. У липні 1997 р. уряд України (до листопада 1999 р.) очолив член політвиконкому НДП В. Пустовойтенко; того ж року члена НДП А. Толстоухова було призначено міністром Кабінету Міністрів України. Впродовж 1996–1998 рр. Є. Кушнарьов очолював Адміністрацію Президента України Л. Кучми. До потужного кола центральної та регіональної номенклатури НДП увійшли 12 голів держадміністрацій. У складі Верховної Ради України ІІ скликання (1994–1998 рр.) була сформована група з 21 депутата-члена НДП.

Неодмінним атрибутом діяльності НДП стала її участь у парламентських виборах. Вже ІІІ з'їздом НДП (24–26 жовтня 1997 р.) було прийнято рішення про самостійну участь партії у виборах до Верховної Ради України ІІІ скликання, які відбулися 29 березня 1998 р. ЦВК зареєструвала від партії виборчий список у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі чисельністю 189 кандидатів, з яких 97% були членами НДП, та 108 – у мажоритарних округах. Верхню частину виборчого списку представляли народні депутати України, ряд вищих керівників уряду та обласних державних адміністрацій, відомі політичні та громадські діячі. До першої п'ятірки списку увійшли: В. Пустовойтенко, А. Матвієнко, І. Плющ, М. Сирота, А. Кінах (усі – члени НДП).

Передвиборча платформа НДП – «Десять кроків у третє тисячоліття» – була спрямована на прискорений вихід України з кризи, подолання опору антиреформаторських сил, залучення країни до «кращих цивілізаційних зразків». Враховуючи авторитет партійних лідерів, використання адмінфактора, шанси партії на парламентських виборах оцінювалися досить високо, однак результати голосування виявилися доволі незначними. У багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі НДП, здобувши підтримку 1 331 460 виборців (5,01% голосів при 4% виборчому бар'єрі), посіла 5-те місце серед 30 учасників виборів. Виборчий бар'єр партія подолала у 19 регіонах, мала найвищий рейтинг у Вінницькій обл. (12,4%). Водночас, партія не спромоглася перетнути виборчий бар'єр у м. Києві, у ряді областей Східної України. У багатомандатному виборчому окрузі партія отримала 17 мандатів, ще 13 було отримано в одномандатних округах. Лідера партії А. Матвієнка було обрано народним депутатом України в одномандатному виборчому окрузі №17 Вінницької обл. Попри невисокі результати НДП надолужила за рахунок депутатів-мажоритарників, створивши 15 травня 1998 р. у Верховній Раді фракцію, до якої увійшло 89 депутатів (2-га за чисельністю після фракції КПУ у складі 119 депутатів). Незважаючи на значний ресурс, НДП не вдалося досягти успіху у боротьбі за посади спікера парламенту, першого віце-спікера та віце-спікера. Натомість депутати від НДП очолили п'ять парламентських комітетів.

Серйозним випробовуванням для партії стала її невдала участь у президентських виборах 1999 р., що викликало не лише партійну кризу, але й призвело до розколу через утворення двох конфліктуючих між собою угруповань – прибічників В. Пустовойтенка, які виступали за повну підтримку Л. Кучми, та А. Матвієнка, підтримка яких Президента мала певні застереження.

На 1-му етапі ІV з'їзду НДП (22 листопада 1998 р.) було ухвалено Концеп-

цію вимог до кандидата на посаду Президента України, яка у січні 1999 р. у вигляді відповідної угоди була доведена до Президента Л. Кучми. Однак останній відхилив ці вимоги. Натомість В. Пустовойтенко, входячи до найближчого оточення Л. Кучми, ініціював створення 15 січня 1999 р. Всеукраїнського об'єднання демократичних сил «Злагода», яке охопило ряд політичних партій та громадських організацій, в яких сукупно нараховувалося понад 300 тис. осіб. Завдання цієї організації полягало у консолідації регіональних політичних еліт у передвиборчій кампанії на користь чинного Президента. Ці дії знайшли схвалення у більшості складу політради та політвиконкому НДП, які рекомендували наступному з'їзду партії підтримати кандидатуру Л. Кучми на пост Президента України. На 2-му етапі IV з'їзду НДП (14–15 травня 1999 р.) більшість делегатів проголосувала за повну підтримку кандидатури Л. Кучми. У відповідь на це А. Матвієнко склав з себе обов'язки голови партії і вийшов з партії. Разом з ним лави партії залишила значна група партійних активістів, 11 депутатів Верховної Ради України, рядові члени. З'їздом одноголосно було обрано нового лідера партії – В. Пустовойтенка. У руслі попередніх напрацювань НДП, виступивши рішучим прибічником політичного та економічного курсу Президента України Л. Кучми, активно підтримала його кандидатуру як єдиного кандидата від демократичних сил на президентських виборах. Партія стала одним з ініціаторів створення у червні 1999 р. блоку політичних партій «Наш вибір – Леонід Кучма!», до якого увійшло 25 партій, що, зрештою, відіграло вагому роль у перемозі Л. Кучми на президентських виборах 1999 р. Однак у найближчому майбутньому НДП була відсторонена від виконавчої та законодавчої владної вертикалі, що викликало відтік активних кадрів і перетворило партію на пересічну політичну організацію «другого ешелону», хоча певний час партія, спираючись на свою «брендову» назву, розгалужену мережу регіональних організацій, продовжувала діяти за інерцією, намагаючись брати участь у всіх вагомих суспільно-політичних акціях.

У грудні 1999 р. кандидатура В. Пустовойтенка не знайшла підтримки Верховної Ради України під час переобрання на посаду Прем'єр-міністра України. Головою уряду було обрано В. Ющенка, що поклало початок докорінній зміні у конфігурації політичних сил в Україні. Значних втрат партія зазнала й у Верховній Раді України. Незважаючи на те, що фракція НДП стала одним з організаторів створення парламентської більшості, яка на початку 2000 р. відсторонила від керівництва Верховної Ради України представників лівих партій, це не убезпечило її від позбавлення контролю над парламентськими комітетами. Не покращило ситуації й обрання Головою Верховної Ради України члена політради і політвиконкому НДП І. Плюща (лютий 2000 р.), адже він діяв як практично самостійний політик. Ці події призвели до зменшення фракції НДП, чисельність якої скоротилася у грудні 2000 р. до 20 депутатів. Поява ж серйозних протиріч між керівництвом НДП та В. Ющенком прискорили процес виходу з партії відомих політиків (зокрема, у 2000 р. її залишили члени політради – перший віце-прем'єр-міністр Ю. Єхануров та А. Кінах), службовців, підприємців.

Внутрішньопартійна криза викликала необхідність у розробці нової стратегії партії. Відтак V з'їздом (22 квітня 2000 р.) була прийнята резолюція «Про громадсько-політичну ситуацію в Україні та завдання партії на період до 2004 року», у зв'язку з чим були внесені змі-

ни до програми та статуту партії. У ході підготовки до наступних парламентських виборів упродовж 2000–2001 рр. керівництво НДП провело консультації з широким колом партій, підписавши з деякими з них – *Партією промисловців і підприємців України* (ППППУ), *Демократичною партією України* (ДемПУ), *Республіканською Християнською партією* (РХП), Ліберальною партією України (оновленою) (нині – *Політична партія Ліберальна Україна*), Аграрною партією України (АПУ; нині – *Народна Партія*) угоди про стратегічне партнерство. Під час політичної кризи 2000–2001 рр., розгортання акції «Україна без Кучми» партія зі своїми союзниками проводила масові акції на захист Президента Л. Кучми.

Влітку 2001 р. НДП взяла участь у Форумі демократичних сил, у якому були задіяні 43 політичні партії та численні громадські організації. На Форумі лідер партії В. Пустовойтенко закликав до об'єднання всіх демократичних сил та створення потужного виборчого блоку на виборах до Верховної Ради України IV скликання, які відбулися 31 березня 2002 р. Наслідком переговорного процесу стало підписання Декларації (м. Київ, 17 липня 2001 р.) про наміри щодо утворення виборчого блоку між лідерами чотирьох партій – В. Пустовойтенком (НДП), М. Гладієм (АПУ), М. Азаровим (*Партія регіонів*) та С. Тігіпком (*Політична партія «Трудова Україна»*).

Наприкінці 2001 р. НДП вдалося значно посилитися завдяки приєднанню до неї *Партії «Міжрегіональний блок реформ»*. 29 листопада 2001 р. була підписана спільна заява лідерів 5 партій (до згаданих 4 приєдналася ППППУ на чолі з А. Кінахом, який був на той час Прем'єр-міністром України) про утворення *Виборчого блоку політичних партій* «*За Єдину Україну!*». Блок, який виступав як провладна структура, був прихильно сприйнятий Президентом Л. Кучмою.

У виборчому списку блоку члени НДП займали другу позицію (після АПУ) – 37 кандидатів (17,8%). В. Пустовойтенко увійшов до виборчого списку під №6. В одномандатних округах НДП представляли 52 кандидати. За результатами парламентських виборів у Верховній Раді України IV скликання 20 червня 2002 р. була утворена фракція НДП, яка станом на початок 2004 р. складалася з 14 народних депутатів. У грудні 2004 р. була створена об'єднана депутатська фракція «Трудової України та Народно-Демократичної партії».

Під час президентської виборчої кампанії 2004 р. НДП не спромоглася висунути на посаду Президента України власного кандидата й після низки переговорів з претендентами підтримала кандидатуру В. Януковича. Прагнучи відновити статус впливової політичної сили, НДП розгорнула підготовку до наступних парламентських виборів і згідно із рішеннями X з'їзду (26 березня 2005 р.) планувала взяти у них участь самостійно. Однак в умовах недостатності ресурсів партія у виборах до Верховної Ради України V скликання (26 березня 2006 р.) взяла участь у складі *Блоку НДП*. 60% зареєстрованих від блоку кандидатів у народні депутати України становили члени НДП. До першої п'ятірки виборчого списку увійшло четверо представників НДП: Л. Супрун (№1), В. Пустовойтенко (№2), М. Павлюк (№3), С. Куніцин (№4).

Підсумки невдалої участі у виборах були підведені на засіданні політвиконкому НДП (3 квітня 2006 р.), який розцінив їх як повний провал. З метою кардинальної модернізації партії політвиконком прийняв рішення про розробку нової редакції програми НДП, концепцію розбудови партії на період 2006–2011 рр. Серед важливих страте-

гічних проблем необхідно було визначитися і щодо місця партії у системі політичних координат України (провладна чи опозиційна), що потребувало конкретизації як її тактики, так і розширення електоральної бази, кола союзників. У руслі оновлення керівного складу партії рішенням політвиконкому в. о. голови партії було призначено Л. Супрун. На 3-му етапі XI з'їзду НДП (19 травня 2006 р.) вона була обрана головою партії. З метою якнайшвидшого поновлення парламентського статусу НДП, починаючи з квітня 2006 р., розгорнула кампанію, спрямовану на створення «коаліції демократичних сил». Таке об'єднання (Коаліція громадсько-політичних сил України), до якого входили 25 політичних партій, а також ряд громадських організацій, було утворене наприкінці травня 2006 р. Основу коаліції становили НДП, Ліберально-демократична партія патріотів України (нині – *Народно-Демократична партія патріотів України*) та *Комуністична партія робітників і селян*. Одним з трьох координаторів коаліції, завдання якої полягало в об'єднанні зусиль для зниження політичної та соціальної напруги, створенні системи громадсько-політичного контролю за діями законодавчої та виконавчої влади, підготовці нової редакції Конституції України, стала Л. Супрун. Однак через малопотужність коаліційних партій, значну амплітуду їх політичних уподобань – від ліберальних до радикально-комуністичних, це утворення не набуло практичного втілення. Не вдалося досягнути угоди про спільні дії керівництву партії і з Народною Партією. За цих обставин НДП взяла участь у позачергових виборах до Верховної Ради України VI скликання (30 вересня 2007 р) у складі *Виборчого блоку Людмили Супрун – Український регіональний актив (УРА)*. З 388 зареєстрованих ЦВК кандидатів у народні депутати України від блоку члени НДП становили понад 90%. До першої п'ятірки виборчого списку увійшли: Л. Супрун, С. Куніцин, О. Дьомін, С. Татусяк, Т. Тимочко (усі – члени НДП).

Під час передвиборчої агітації Л. Супрун наголошувала на правочинності розпуску Верховної Ради України V скликання через її недієвість та спроби монополізації влади з боку олігархічних кіл. Однак зусилля лідера партії не увінчалися успіхом: представники блоку і, відповідно, партії до парламенту обрані не були.

У 2010 р. НДП взяла участь у президентській виборчій кампанії, висунувши на посаду Президента України кандидатуру Л. Супрун. У І турі голосування (17 січня 2010 р.) вона здобула підтримку 47 349 виборців (0,19% голосів), посівши 13-ту позицію з 18 претендентів. Напередодні ІІ туру виборів Л. Супрун закликала виборців віддати свої голоси за кандидатуру Ю. Тимошенко.

Сьогодні, діючи у позапарламентській сфері, партія активно реагує на актуальні події суспільно-політичного життя України.

Партійні друковані органи – тижневик «Україна і світ сьогодні», бюлетень «Вісник НДП», 11 друкованих видань регіональних партійних організацій. *В. Я.*

Народно-Демократична партія патріотів України (попередні назви – Ліберально-демократична партія патріотів України, Партія Реабілітації Народу України, Партія Реабілітації Тяжкохворих України) створена 22 жовтня 1994 р. на Установчому (І) з'їзді у м. Києві за назвою Партія Реабілітації Тяжкохворих України (ПРТУ). Зареєстрована Міністерством юстиції України 22 грудня 1994 р. (реєстраційний номер 614). Центральні статутні органи: з'їзд, правління, президія, центральна ревізійна комісія; керівні особи – голова партії, перший заступник голови партії. Місце-

знаходження центральних статутних органів партії – м. Київ. Партію очолив лікар за фахом *Г. Черниш* (Новодворський). На момент реєстрації керівництвом партії задекларована її чисельність у понад 11 тис. членів. Станом на 2001 р. партія мала у своєму складі 22 зареєстровані регіональні організації (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя), чисельність яких у 2005 р. зросла до 24. Місцеві партійні осередки партії знаходяться переважно у м. Києві, Київській, Житомирській та Чернігівській областях.

Програмна мета партії полягала у розбудові демократичного суспільства на основі народовладдя, сприяння забезпеченню соціальної захищеності усіх верств населення, національно-культурних потреб етнічних груп на усій території України, захисту населення, що постраждало від наслідків Чорнобильської катастрофи. Одне із специфічних завдань партії було спрямоване на подолання в українському суспільстві стереотипів та пересторог щодо важкохворих людей, осіб з особливими потребами (інвалідів), ВІЛ-інфікованих тощо.

22 грудня 1999 р. на II з'їзді партії були внесені зміни та доповнення до статуту партії. 15 липня 2001 р. відбувся III з'їзд партії, який ухвалив рішення розпочати підготовку до чергових парламентських виборів 2002 р. 15 січня 2002 р. відбувся IV з'їзд партії, який, окрім внесення змін та доповнень до статуту та програми партії, визначив кандидатів від партії на вибори до Верховної Ради України IV скликання – 124 претенденти у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі і 10 – в одномандатних виборчих округах. Згідно з передвиборчою програмою, яка базувалася на визнанні примату «НОУ-ХАУ» (нових форм у ринкових взаємовідносинах), партія визначила для себе базову форму діяльності за принципом «Богу Боже – Кесарю Кесареве», підтримку «тієї влади, яка при владі – Президента України». До основних партійних прагнень на виборах були зараховані такі: відродження духовного та матеріального добробуту України на основі духовних законів та нових форм ринкових відносин; ліквідація наслідків Чорнобильської катастрофи; компенсація втрачених заощаджень населенню України; перетворення України у «безподаткову» країну; сприяння безподатковому ввезенню в Україну матеріальних цінностей, медикаментів, екологічно-чистих продуктів харчування, транспорту, обладнання; впровадження проектів зі зниження правопорушень, сприяння зменшенню кількості в'язниць, закладів для малолітніх правопорушників до повної їх ліквідації; призначення пенсій для людей, які постраждали від соціальної несправедливості; підняття матеріального стану громадян України, забезпечення прожиткового мінімуму кожному громадянину на рівні 900 доларів США на місяць; реалізація заходів для наповнення бюджету, погашення зовнішньої заборгованості України за рахунок «НОУ-ХАУ» у світовій економіці, залучення інвестицій тощо.

За результатами голосування, яке відбулося 31 березня 2002 р., виборчий список партії здобув підтримку 91 098 виборців (0,35% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), що дозволило партії зайняти 20-те місце серед 33 учасників виборів.

6 червня 2004 р. відбувся V партійний з'їзд, на якому було висунуто кандидатом на посаду Президента України Г. Черниша (висунутий зборами виборців, що відбулися у смт. Дашів Іллінецького р-ну Вінницької обл.). Однак через невідповідність наданих документів він вибув з вибор-

чої кампанії. Цим же з'їздом були внесені зміни до статуту партії, яка дістала нову назву – Партія Реабілітації Народу України (ПРНУ).

12 листопада 2005 р. відбувся VI з'їзд ПРНУ, на якому сталася значна ротація керівних кадрів партії, а також було розглянуте питання про участь у виборах до Верховної Ради України VI скликання. 18 грудня 2005 р. відбувся VII позачерговий з'їзд, на якому розглянуто кадрові питання та про участь у виборах народних депутатів України. Головою партії обрано С. Крижанівського. Партія змінила назву на Ліберально-демократична партія патріотів України (ЛДППУ). Партія, яка визначила для себе пріоритетом ліберально-демократичну ідеологію, поставила завдання захищати права і свободи громадян, сприяти подоланню системної політичної кризи в країні, проведення реальних реформ на селі, в економіці, судовій та правоохоронній системах, соціальній та пенсійній сфері. У зовнішньополітичній сфері партія підтримала позаблоковий статус України. У політичному спектрі України керівництво бачило свою партію як «центристську», яка мала співпрацювати з Президентом України. З'їздом був затверджений виборчий партійний список, однак через неналежне оформлення документів ЦВК (Постанова від 29 грудня 2005 р. №316) відмовила партії у реєстрації кандидатів у народні депутати України.

Наприкінці 2007 р. рішенням VIII з'їзду ЛДППУ партія у черговий раз змінила назву на нову – Народно-Демократична партія патріотів України. Зазнали змін також програма та статут партії, склад її керівних органів. Замість С. Крижанівського виконувачем обов'язки голови партії було обрано Л. Тимошкова. Зазначені зміни були доведені до Мін'юсту України, який взяв їх до відома. У новій редакції програми партії були висунуті завдання, які полягали у формуванні політичної волі громадян, об'єднання патріотичних сил для участі у розбудові та зміцненні незалежності України, сприянні у розробці та втіленні національної стратегії економічного і соціального розвитку держави, відродження духовної величі України.

Партія проявляла активність у позапарламентській сфері, співробітничала з Всесвітньою організацією допомоги тяжкохворим (як член організації), Фондом О. Пінчук «АнтиСНІД», Представництвом Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ). *В. Я., П. Г.-Н., А. К.*

Негода Володимир Федорович (нар. 14.11.1954, с. Покровське Нікопольського р-ну Дніпропетровської обл.) – перший голова *Політичної партії Український Союз Праці «Орій»* (діяла у 2000–2003 рр.).

З 1971 р. – учень модельника ливарного цеху Криворізького металургійного комбінату. Впродовж 1972–1974 рр. служив в армії. У 1974 –1980 рр. – слухач підготовчого відділення, студент фізичного факультету Дніпропетровського державного університету. З 1980 р. – інженер-технолог, старший технолог, з 1983 р. – начальник виробництва заводу «Континент» (з 1981 р. – «Кварцит»), м. Орджонікідзе. З 1985 р. – лектор, інструктор промислово-транспортного відділу Орджонікідзенського МК КПУ. Впродовж 1987–1989 рр. – заступник голови Орджонікідзенського міськвиконкому. З серпня 1989 р. – директор заводу «Кварцит». З травня 1991 р. – голова Орджонікідзенської міськради.

Впродовж 1990 – 1994 рр. – народний депутат України від Марганецького виборчого округу №95; член Комісії Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці, групи «Злагода-Центр», згодом – «Рада».

З червня 1993 р. – начальник Управління підготовки кадрів і обліку кадрів органів державної виконавчої влади.

З 1994 р. до серпня 1996 р. – заступник голови Державного митного комітету України. Упродовж 1996–1997 рр. – перший заступник голови представництва в Україні Міжнародної енергетичної компанія «Ітера». З 1997 р. до 1998 р. – генеральний директор, віцепрезидент ЗАТ «Енерготрансінвест»; генеральний директор Торгово-енергетичної компанії «Енергія». З листопада 1998 р. до 2000 р. – заступник начальника Департаменту промислової політики Державної акціонерної компанії «Укрресурси». Упродовж липня 2000 р. – травня 2003 р. – заступник генерального директора ДП «Укрінтеравтосервіс» Міністерства транспорту України. З травня 2003 р. до серпня 2004 р. – заступник генерального директора Київського державного обласного об'єднання «Київспирт» Департаменту продовольства Міністерства агропромполітики України. Впродовж вересня 2004 р. – листопада 2005 р. – директор Асоціації митних брокерів України. З листопада 2005 р. – директор ТОВ «Українська торгово-промислова корпорація».

У 2006 р. був кандидатом у народні депутати України (у списку – №21) від Політичної партії «Вперед, Україно!» (нині – *Політична партія «Народна Самооборона»*).

Навчався у Міжнародній школі менеджерів (1989 р., Чехословаччина), закінчив Дніпропетровську академію управління, бізнесу та права (1996 – 1999 рр.).

Член правління (1997–1998 рр.) фондів «Міжнародна допомога», «Фонд милосердя». Член Комісії з питань морської політики при Президентові України (грудень 1995 – травень 1998 рр.). Заступник голови громадської колегії при Державній митній службі України (з лютого 2005 р.). *М. К.*

Нечипоренко Валерій Петрович (30.08.1955, м. Коростень Житомирської обл. – 27.03.2011, м. Київ) – засновник і перший голова Політичної партії «Партії гуманістів України» (створ. 2006 р.; нині – *Політична партія «Ліберально-гуманістична партія «Товариш»*). Закінчив фізико-математичний факультет Житомирського педагогічного інституту та факультет журналістики Київського інституту політології і соціального управління. Працював вчителем середньої школи у с. Сушки Коростенського р-ну Житомирської обл. та у м. Коростені, згодом – у райкомі комсомолу, у редакції газети «Радянське Полісся» кореспондентом сільгоспвідділу, у редакції обласної газети «Радянська Житомирщина», головним редактором обласної газети «Житомирський вісник».

У 1992 р. створив та очолив рекламно-виробничу фірму «Око». У цей же час працював начальником відділу Поліського регіонального управління АБ «ІНКО» за сумісництвом. Згодом – відповідальним секретарем української редакції газети «Фінансова Україна», редактором відділу науки газети «День», редактором відділу міського життя газети «Вечерние Вести». У 1998 р. створив і півтора роки редагував всеукраїнську газету «Індустрія», яка намагалася захищати інтереси вітчизняних товаровиробників. Упродовж лютого 1999 р. – березня 2011 р. був заступником генерального директора УНІАН.

Починаючи з 1992 р., успішно брав участь практично у всіх виборчих кампаніях у ролі PR-менеджера, керівника передвиборчої соціологічної служби, керівника передвиборчого штабу.

Упродовж 1988–1999 рр. видав 12 художніх і науково-популярних книг;

член Спілки журналістів і Спілки письменників України. Його твори перекладалися англійською, японською, польською та іншими мовами. Лауреат премії Спілки письменників за краще оповідання 1996 р. *Т. Б.*

Нечипорук Володимир Павлович (нар. 18.01.1949 р., с. Лагодинці Красилівського р-ну Хмельницької обл.) – перший голова *Партії «Народна влада»* (створ. 2004 р.).

Закінчив Львівський автошляховий технікум (спеціальність – технік-механік); Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка (юридичний факультет, 1982 р.); Академію МВС СРСР (програма підготовки керівних кадрів МВС союзних республік). У 2001 р. захистив кандидатську дисертацію «Кримінальна відповідальність за порушення політичних прав громадян».

1967–1968 рр. – водій (Старокостянтинівська автобаза Хмельницької обл.). 1968–1970 рр. – служба в армії. 1970–1972 – водій-наставник (Красилівський машинобудівний завод); інструктор (Красилівський автомотоклуб). 1972–1975 рр. – водій-наставник (Красилівський машинобудівний завод); інженер (Красилівське АТП 22036). 1975–1993 рр. – служба в органах внутрішніх справ України. 1991–1993 рр. – начальник Управління соціального захисту працівників правоохоронних органів при Кабінеті Міністрів України. 1994–1998 рр. – старший консультант (Секретаріат Верховної Ради України); генеральний директор ТОВ «Октан-Моторс», м. Київ.

Народний депутат України III скликання, голова підкомітету з питань боротьби з організованою злочинністю та корупцією Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності та боротьби з організованою злочинністю і корупцією (липень 1998 р. – лютий 2000 р.), 1-й заступник голови Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності (з лютого 2000 р.). Член фракції НДП (травень–червень 1998), фракції «Громада» (червень 1998 р. – лютий 1999 р.), позафракційний (лютий 1999 р., січень – лютий 2001 р.), член групи «Відродження регіонів» (лютий – березень 1999 р., квітень 1999 р. – січень 2001 р.), фракції «Батьківщина» (березень – квітень 1999 р., з лютого 2001 р.).

Народний депутат України IV скликання, голова підкомітету з питань парламентського контролю за діяльністю правоохоронних органів Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності (червень 2002 р. – квітень 2006 р.). Член фракції СДПУ(о) (травень 2002 р. – листопад 2003 р.), уповноважений представник фракції (з червня 2002 р.), член групи «Народовладдя» (листопад 2003 р. – травень 2004 р.), член групи «Демократичні ініціативи Народовладдя» (травень – вересень 2004 р.), член фракції *Партії «Єдина Україна»* (вересень 2004 р. – вересень 2005 р.), позафракційний (вересень – грудень 2005 р.), член фракції ППУ (грудень 2005 р. – квітень 2006 р.).

Кандидат у Президенти України на виборах 2004 р. У І турі набрав 6 171 (0,02 %) голос виборців, зайняв 24-те місце серед 24 претендентів.

Займається викладацькою і політичною діяльністю. Доктор юридичних і філософських наук, академік Академії технологічних наук України, професор, Заслужений юрист України.

Нагороджений почесними грамотами Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, подяками Президента України та Прем'єр-міністра України, іменною зброєю від Президента України (двічі), орденами і медалями. Учасник ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. *Т. Б.*

Нижник Олександр Сергійович – *див.:* **Алін** О.

Новодворський (Черниш) Григорій Семенович – *див.:* **Черниш** (Новодворський) Григорій Семенович.

Носенко Андрій Віталійович (нар. 05.03.1961, м. Київ) – голова правління *Соціал-демократичної партії України* (діяла у1990–1993 рр.)

У 1986 р. закінчив Київський політехнічний інститут. 1979–1980 рр. – регулювальник радіоапаратури Київського НДІ РВА ВО ім. С. П. Корольова. 1980–1986 рр. – студент Київського політехнічного інституту; у 1986–1990 рр. – інженер, старший інженер Київського НДІ РВА ВО ім. С. П. Корольова; впродовж 1990 – 1998 рр. – інженер-конструктор, консультант МП «Еней», президент Фонду соціальної демократії ім. Ю. Бачинського.

Член СДПУ з часу її створення (1990 р.). У 2002 р. – кандидат у народні депутати України від СДПУ (о). Делегат I – XXI з'їздів СДПУ(о). Кандидат у депутати до Київської міської ради, зареєстрований у територіальній виборчій комісії Шевченківської районної ради у м. Києві на місцевих виборах 2010 р. *Т. Б.*

О

Об'єднана соціал-демократична партія України (ОСДПУ) діяла у травні 1990 р. – грудні 1992 р. Була створена 25–27 травня 1990 р. на Установчому з'їзді партії у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 15 листопада 1991 р. Установчий з'їзд завершився утворенням двох партій: Об'єднаної соціал-демократичної партії України та *Соціал-демократичної партії України*. Розмежування сталося на підставі невизнання частиною делегатів, які утворили СДПУ, Франкфуртської та Стокгольмської декларації Соцінтерну, а також несприйняття ідеї федеративного устрою України. Учасники з'їзду акцентували увагу на тому, що термін «демократичний соціалізм» «дискредитований КПРС», і тому пропонували новий термін – «соціальна демократія». «Ліві» ж доводили, що це призведе до утворення партії суто ліберального типу. Результатом дискусій стало прийняття партією назви Об'єднана соціал-демократична партія України. ОСДПУ базувалася на принципах демократичного соціалізму, розглядаючи його не як модель, а як процес, при якому забезпечуються демократичні свободи і конкуренція різних форм власності.

Керівні органи – з'їзд, рада, правління. До складу ради увійшли співголовами – О. Білоусов, С. Килєєв, Ю. Бауман. Першим головою ради було обрано *О. Аліна (Нижника)*. На момент створення ОСДПУ нараховувала близько 500 членів. II з'їзд (29−30 червня 1991 р.) обрав головою партії народного депутата України В. Московку.

ОСДПУ у своїй діяльності виходила з «принципів демократичного соціа-

лізму у тому розумінні, яке це має місце у світовій соціал-демократії», відстоювала її традиційні цінності – свободу, справедливість, солідарність. Виступала за федеративний устрій України. Основну увагу приділяла економічним, а не національним проблемам, підтвердженням чого були слова про те, що «ми не ставимо національне питання головним. Для нас головне – економічні вимоги». ОСДПУ виявляла також готовність до співробітництва і взаємодії з широкою громадськістю у питаннях захисту соціальних інтересів трудящих, активність у пошуках контактів з соціал-демократами інших республік і зарубіжними соціал-демократичними організаціями та партіями.

Партія об'єднувала близько тисячі членів та мала 21 організацію в 11 областях. Підтримку шукала на Півдні і Сході України, з приводу чого С. Кисельов пояснював, що «Південь України в полі зору соціал-демократів виявився не випадково: тут немає впливу Української республіканської партії, але є багато висококваліфікованих робітників промисловості».

III з'їзд партії (грудень 1992 р., м. Київ) ухвалив рішення про об'єднання із СДПУ (аналогічне рішення прийняв IV з'їзд СДПУ, який відбувся 14–15 листопада 1992 р.) та прийняття назви СДПУ. Згідно з рішенням з'їзду ОСДПУ припинила свою діяльність. *Т. Б.*

Онопенко Василь Васильович (нар. 10.04.1949, с. Великі Крушлинці Вінницької обл.) – засновник і перший очільник *Партії прав людини* (ППЛ; створ. 1994 р.).

У 1969 р. закінчив Львівський електротехнікум зв'язку, у 1975 р. – Харківський юридичний інститут (спеціальність «правознавство). Впродовж 1975–1976 рр. – стажер Вінницького та Літинського районних судів. З 1976 р. – народний суддя (з 1980 р. – голова) Літинського районного суду Вінницької обл. У 1981–1985 рр. – заступник голови Чернівецького обласного суду. З 1985 до 1991 рр. – суддя цивільної колегії Верховного Суду УРСР. З 1991 р. – заступник міністра юстиції України з питань законодавства. У жовтні 1992 – серпні 1995 рр. – міністр юстиції України.

У 1994 р. захистив кандидатську дисертацію.

Після об'єднання ППЛ з *Соціал-демократичною партією України* (СДПУ) і Українською партією справедливості (нині – *Українська партія Справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців /СВІЧА/*) був обраний головою *Соціал-демократичної партії України*. Голова СДПУ(о) у 1996–1998 рр. У 1998 р., після розколу СДПУ(о), заснував Українську соціал-демократичну партію (УСДП).

У 1998–2002 рр. – депутат Верховної Ради України III скликання від СДПУ(о), член фракції СДПУ(о), член групи «Незалежні»; з грудня 1999 р. – член фракції «Батьківщина». Голова підкомітету з питань законодавства, систематизації законодавства України та узгодження його з міжнародним правом Комітету Верховної Ради України з питань правової реформи. У 1999 р. балотувався на пост Президента України. Здобув менше 1% голосів виборців.

З травня 2000 р. – член Вищої ради юстиції України. Член Ради з питань реформування судової системи України (з 2004 р.). Член Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права (з 2005 р.).

Народний депутат Верховної Ради України IV скликання від *Виборчого блоку політичних партій «виборчий блок Юлії Тимошенко»*. Очолював парламентський Комітет з питань правової по-

літики. Був обраний суддею Верховного Суду України.

У травні – жовтні 2006 р. – народний депутат Верховної Ради України V скликання від БЮТ. Член Комітету Верховної Ради України з питань правосуддя. З 2 жовтня 2006 р. – Голова Верховного Суду України. У 2011 р. кілька суддів Верховного Суду України ініціювали скликання Пленуму Верховного Суду України з питання висловлення недовіри його Голові, звинувачуючи В. Онопенка у тому, що він привносить політику у діяльність Верховного Суду України. Проте у березні 2011 р. Пленум Верховного Суду України не підтримав цю пропозицію.

Автор понад 70 наукових праць. За особисті заслуги у здійсненні правосуддя, внесок у забезпечення захисту прав громадян Указом Президента України йому присвоєно Почесне звання Заслужений юрист України (2005 р.). *П. Г.-Н.*

«Опозиційний блок НЕ ТАК!» – виборчий блок політичних партій, створений для участі у чергових виборах до Верховної Ради України V скликання, які відбулися 26 березня 2006 р. До складу блоку, одна з робочих назв якого була «Блок Кравчука», організаційно формалізованого на міжпартійному з'їзді (м. Київ, 18 грудня 2005 р.), увійшли чотири партії: парламентська СДПУ(о) (лідер – В. Медведчук), *«Жінки за майбутнє» Всеукраїнське політичне об'єднання (*лідер – В. Довженко), *Республіканська Партія України* (лідер – Ю. Бойко), *Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Центр»* (лідер – С. Гавриш). Очолив блок екс-президент України Л. Кравчук. Своєрідною базою для об'єднання стала СДПУ(о), спираючись на структури якої, блок розгорнув мережу передвиборчих штабів у всіх регіонах України. Блок ідентифікував себе як прибічник антипомаранчевих сил, опозиційних до Президента В. Ющенка. Найближчим стратегічним партнером блоку була *Партія регіонів*.

Згідно з передвиборчою програмою з провідним слоганом «Настав час революції здорового глузду!» мета блоку полягала у приході до влади нових «відповідальних сил», з якими пов'язувався процес виходу країни з глибокої політичної, соціально-економічної та гуманітарної кризи. Критикуючи «безглузді й авантюрні дії влади», які розпочалися на початку 2005 р. і призвели до значного падіння національного виробництва, суперечливої зовнішньої і внутрішньої, у т. ч. кадрової, політики, блок висунув завдання у разі перемоги на парламентських виборах забезпечити на законодавчому рівні стабільність економічного розвитку країни, суспільну єдність, подальший розвиток демократії. Окрім об'ємного соціально-економічного пакету, ідеї якого спрямовувалися на перехід від «ручного управління» економікою до розвитку на основі довгострокових стратегічних програм, суттєвого підвищення життєвого рівня громадян, програма націлювала на здійснення реорганізації всієї системи влади у напрямі посилення представницької демократії, проведення конституційної та судової реформ, розширення прав регіонів та місцевого самоврядування. У зовнішній сфері блок категорично висловився проти вступу України до НАТО, за повноцінну участь України у формування ЄЕП з Росією, Казахстаном та Білоруссю, набуття членства у СОТ та просування до ЄС. Посилаючись на Європейську хартію регіональних мов та мов меншин, блок вимагав надання російській мові статусу державної.

Враховуючи політичні впливи та загальну кількість членів і прибічників учасників блоку, яка, за деякими оцінками, становила близько 1 млн грома-

дян України, його шанси потрапити до парламенту розцінювалися як досить високі. За прогнозами Л. Кравчука, блок мав набрати 7–10% голосів виборців. Однак згідно зі соціологічними прогнозами та опитуваннями кінця 2005 – початку 2006 р. лише третина з них вказувала на ймовірність подолання блоком з незначним відривом виборчого бар'єра, адже серед учасників блоку лише СДПУ(о) мала достатні рейтингові показники. 29 грудня 2005 р. ЦВК зареєструвала виборчий список від блоку у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, до якого було внесено прізвища 441 кандидата у народні депутати України (з них взяли участь у балотуванні 436 осіб). Список складався на 65,37% з членів СДПУ(о), 19,27% – Республіканської Партії України, 11,7% – «Жінки за майбутнє» Всеукраїнського політичного об'єднання, 3,2% – Політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Центр». Основу виборчого списку, майже третину якого становили особи, які раніше вже брали участь у парламентських виборах, становили фахівці у галузі освіти, інженери та економісти, представники адміністративного апарату, управлінської ланки народного господарства. До першої п'ятірки виборчого списку увійшли: Л. Кравчук (СДПУ(о), В. Довженко («Жінки за майбутнє» Всеукраїнське політичне об'єднання), В. Медведчук (СДПУ(о), Н. Шуфрич (СДПУ(о), Ю. Бойко (Республіканська Партія України). На проведення передвиборчої агітації блок витратив 34,6 млн грн (5-та позиція серед учасників виборчого процесу). За результатами парламентських виборів блок здобув підтримку 257 106 виборців (1,01% голосів при 3-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 11-те місце серед 45 учасників виборів. Найбільшу підтримку блок мав у Центрально-Східній та Південній Україні, АР Крим, набравши у 13 регіонах підтримку понад 1% (найвища – в Одеській обл. – 1,69%) виборців. *В. Я.*

Ояперв Едуард Данилович (1923, м. Новомосковськ Дніпропетровської обл. – 2010) – один із засновників і перший голова (впродовж 1992–1998 рр. та згодом – у 2002–2003 рр.) *Партії комуністів /більшовиків/ України* (діяла у 1992–2003 рр.). Учасник Другої світової війни. У 1962 р. закінчив Харківський юридичний інститут (юрист). До 1962 р. працював в органах МВС на посадах слідчого, начальника карного розшуку, заступника начальника РУ МВС. Згодом – правовим консультантом, начальником штабу цивільної оборони. Активіст опозиційного крила КПРС, створеної у м. Ленінграді у 1991 р. Всесоюзної Комуністичної Партії Більшовиків (ВКПБ). Впродовж 1989–1992 рр. – один з організаторів ліворадикального більшовицького руху на теренах України. Нагороджений орденами Вітчизняної війни I та II ст., Червоної зірки, 20 медалями. Член регіональної Спілки письменників Придніпров'я, редактор партійного органу (газета «Искра»), автор численних прозових і публіцистичних публікацій. *В. Я.*

П

Павленко Андрій Йосипович – перший голова *Політичної партії «Україна Майбутнього»* (створ. 2007 р.). Голова правління Міжнародної громадської організації «Територія дитинства» (м. Київ). *Т. Б.*

Павленко Сергій Григорович (нар. 21.05.1956, м. Ватутіне Черкаської обл.) – перший голова *Політичної партії «Аграрно-Промисловий Союз»* (створ. 2008 р.).

У 1983 р. закінчив Київський інститут харчової промисловості, інженер-механік харчових виробництв.

Впродовж 1974–1976 рр. проходив службу в армії; у 1977–1983 рр. працював машиністом конвеєра, був слухачем підготовчого відділення, студентом Київського технологічного інституту харчової промисловості; у 1983–1986 рр. – інженер, молодший науковий співробітник Українського НДІ спиртової та лікеро-горілчаної промисловості. З 1986 р. до 1992 р. – інженер (м. Ватутіне). З 1992 р. – комерційний директор, директор МП «Орімі ойл»; заступник директора ТОВ «Данаприс»; фінансовий директор СП АТЗТ «Даленс»; заступник директора, директор ТОВ «Реалгруп»; заступник голови Центру розвитку українського законодавства, керівник представництва в Україні «АС Нелгілін», начальник відділу ТОВ «Інститут інвестиційної стратегії регіонального розвитку».

Народний депутат Верховної Ради України III скликання від *Партії Зелених України,* член Комітету з питань аграрної політики та земельних відносин, член фракції ПЗУ. З листопада 2007 р. – народний депутат у Верховній Раді України VI скликання від *«Блоку Литвина»*, заступник голови Комітету з питань фінансів і банківської діяльності, член Спеціальної контрольної комісії Верховної Ради України з питань приватизації.

Нагороджений орденом «За заслуги» III ст. *Т. Б.*

Павленко Юрій Олексійович (нар. 20.03.1975, м. Київ) – перший голова «*Молодіжної партії України»* (створ. 1999 р.). У 1997 р. закінчив історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Навчався (1998 р.) в Університеті Північного Лондона, в Українській академії державного управління при Президентові України (1999 р.). У 1991–1992 рр. очолював молодіжне об'єднання ГМП, у 1993–1994 рр. був заступником голови Київської міської організації СУС. У червні 1994 р. став депутатом Харківської райради народних депутатів (м. Київ).

У 1994 – 1999 рр. – член ХДПУ, голова ради партії; у 1995 – 1999 рр. – голова Спілки християнсько-демократичної молоді України. З 1999 р. – голова Організації політичного розвитку – Молодіжна партія України (з 2000 р. – *«Молодіжна партія України»*).

Впродовж 1995–1997 рр. завідував відділом зв'язків з громадськістю художнього центру «Терен»; працював журналістом, коментатором і ведучим студії «ТВ-Табачук». Пізніше очолював

відділ проектів СП «Ай Пі Київ», ТОВ «Eurovision+». Впродовж 1999 –2002 рр. працював спеціалістом зі зв'язків з громадськістю ВАТ «ПБК «Славутич».

Народний депутат України IV – VI скликань. У 2005 р. очолював Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту. У грудні 2006 р. був призначений головою Житомирської обласної державної адміністрації. У грудні 2007 р. повторно очолив Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту. Втратив посаду у зв'язку з відставкою уряду у 2010 р. 12 серпня 2011 р. призначений уповноваженим Президента України з прав дитини. *А. К.*

Палій Віктор Миколайович (нар. 12.05.1949, с. Недайвода Криворізького р-ну Дніпропетровської обл.) – перший голова Партії Патріотичних Сил України (створ. 2005 р.; нині – *Партія «Громадянська солідарність»*), з жовтня 2005 р. – перший заступник голови партії, згодом виконувач обов'язки голови партії, з квітня 2007 р. – керівник партії. Закінчив Київське вище загальновійськове командне училище ім. М. В. Фрунзе, Військову академію ім. М. В. Фрунзе (м. Москва), Військову академію Генштабу Збройних сил СРСР (м. Москва).

У 1992–1999 рр. командував 32-м армійським корпусом Збройних сил України; був начальником штабу, першим заступником командувача військ Прикарпатського військового округу (Західного оперативного командування). У 1999–2003 рр. обіймав посади начальника Національної академії оборони України, начальника Головного управління розвідки Міністерства оборони України. Генерал-полковник запасу. Керівник ряду громадських організацій: Всеукраїнського союзу громадських об'єднань учасників бойових дій, ветеранів військової служби та правоохоронних органів (зареєстрована у 2004 р.), Міжнародної громадської організації «Воїнство і віра» (зареєстрована у 2005 р.), Всеукраїнської спілки громадських організацій – «Громадянська Солідарність» (зареєстрована у 2007 р.).

Кандидат у народні депутати Верховної Ради України V скликання від ППСУ (№3 у виборчому списку). Нагороджений іменною зброєю, орденом Червоної Зірки, іншими орденами і медалями. *В. Я.*

Партія «ВІДРОДЖЕННЯ» створена у 2004 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 15 червня 2004 р. (реєстраційний номер 97-п.п.). Перший голова партії – *Г. Кірпа*.

Згідно з програмою метою партії є «суспільство соціальної справедливості, засноване на принципах високого почуття взаємної відповідальності. Основний соціальний супротивник – бідність, яка деформує суспільну свідомість, спотворює суспільний розвиток, блокує шлях у цивілізоване майбутнє». Партія вважає, що народ України заслуговує на те, щоб жити вільно і щасливо у гармонії з собою та світом. Саме на це має бути спрямована сила та міць Української держави – держави цивілізованої і демократичної, шлях до якої лежить через турботу про кожну людину і кожну родину.

17 липня 2004 р. І з'їзд партії (1 030 делегатів) одноголосно підтримав кандидатуру В. Януковича на виборах Президента України. 24 липня 2004 р. партія підписала угоду про створення виборчої коаліції демократичних сил на підтримку В. Януковича.

28 травня 2005 р. 1-й етап ІІ з'їзду партії (203 делегатів) затвердив у новій редакції статут. Заступниками голови партії було обрано А. Франчука, В. Остапчука, Б. Піха, С. Черкашина, головою політвиконкому – С. Демиденка.

Голову партії було вирішено обрати на 2-му етапі з'їзду.

15 жовтня 2005 р. політвиконком прийняв рішення про утворення виборчого блоку з *Українською партією честі, боротьби з корупцією та організованою злочинністю.* 6 листопада 2005 р. 2-й етап II з'їзду партії підтримав рішення політвиконкому про утворення виборчого блоку, крім того, – обрав виконувача обов'язки голови партії – А. Франчука. У грудні 2005 р. у Верховній Раді України була створена фракція Партії «ВІДРОДЖЕННЯ». 20 грудня 2005 р. відбувся 3-й етап II з'їзду, на якому було прийнято рішення іти на парламентські вибори 2006 р. самостійно. Головою партії обрано В. Гладких.

У 2005 р. партія зосередила свої зусилля на створенні умов для захисту простих громадян перед посадовцями. Зокрема, лобіювала інтереси місцевих громад. Партія запровадила проект «Шлях Відродження», в основі якого – конкретна співпраця з місцевими громадами. Його втілення розпочалося із закарпатського м.Чоп.

На парламентських виборах 2006 р. партія набрала лише 0, 96% голосів виборців. Більше 2% партія набрала у Закарпатті, на Одещині й Харківщині. У позачергових парламентських виборах 2007 р. партія участі не брала.

Партія брала участь у виборах до місцевих органів влади 2010 р. У передвиборчій програмі зазначалося, що партія йде в органи місцевого самоврядування всіх рівнів з однією метою: покращити добробут людей, створити нові робочі місця і показати приклад господарського підходу до розв'язання місцевих проблем.

28 травня 2011 р. IV з'їзд партії заслухав та обговорив доповідь «Про ситуацію, яка склалася в партії, і шляхи активізації політичної діяльності партії». З'їзд прийняв рішення: діяльність політради партії за період після III з'їзду вважати недостатньою, діяльність голови партії В. Гладких – незадовільною. З'їзд обрав новий склад політради. Виконувачем обов'язки голови партії делегати обрали В. Остапчука. Новому складу політради партії доручено розробити організаційно-політичні заходи щодо активізації діяльності партійних організацій. *Т. Б.*

Партія відродження села (попередні назви – Партія Вільних Селян і Підприємців України, Партія вільних селян України) створена 15 лютого 1993 р. на Установчому (І) з'їзді партії у м. Києві за присутності 97 делегатів з 17 областей України за назвою Партія вільних селян України. Зареєстрована Міністерством юстиції України 21 травня 1993 р. (реєстраційний номер 460). Головою партії було обрано *В. Гордієнка*. На момент реєстрації партія мала близько 1 тис. членів, на кінець 1993 р. – близько 4 500 чол., на 1 січня 1999 р. – 1 600 осіб. Базою для розгортання організаційної мережі партії стала Асоціація фермерів України. Партія розглядалася її засновниками як противага існуючим селянським структурам (зокрема, «Селянській спілці», *Селянській партії України*), які, на їх переконання, складаючись з номенклатурних працівників аграрного сектору, гальмували розвиток фермерства, розвиток ринкових відносин у селі.

На III з'їзді (м. Київ, 27 березня 1994 р.), прагнучи розширити свою соціальну базу, партія прийняла нову назву – Партія Вільних Селян і Підприємців України (ПВСіПУ), у зв'язку з чим відповідні доповнення були внесені до програми та статуту.

Згідно із програмою ПВСіПУ мала намір брати участь у розбудові незалежної Української держави як «президентсько-парламентської» унітарної

республіки та сприяти консолідації української нації. Головну мету своєї діяльності партія бачила у створенні класу вільного селянства, сприятливих умов для творчого господарювання на засадах приватної власності, організації нової структури господарювання на селі. У суспільно-політичній сфері партія, висловивши цілковиту підтримку проголошенню суверенної, демократичної, соціальної й правової держави, прагнула наповнити ці гасла реальним змістом, здійснення чого передбачалося шляхом докорінного внутрішнього реформування українського суспільства, подолання соціально-економічної кризи, відсторонення від влади колишньої комуністичної номенклатури. У міжнародній галузі партія виступила прибічницею курсу на європейську інтеграцію України, вступу до НАТО, дотримання рівноправних взаємин з Російською Федерацією.

ПВСіПУ не виявляла значної активності, що стало причиною втрати її впливів на суспільство. Якісно новий період у діяльності партії розпочався восени 1995 р., коли керівника партії В. Гордієнка через незадовільний стан здоров'я змінив М. Біскупський, президент асоціації «Укрaгросервісферм». Під час президентської виборчої кампанії 1999 р. партія увійшла до Блоку політичних партій «Наш вибір – Леонід Кучма!». Партія здійснила спробу участі у виборах до Верховної Ради України IV скликання (31 березня 2002 р.), увійшовши до складу Виборчого блоку «За Ющенка!», створеного 25 січня 2002 р. Однак через порушення виборчого законодавства 14 лютого 2002 р. ЦВК відмовила блоку у реєстрації.

4 грудня 2005 р. VIII з'їзд партії змінив керівний склад партії. Головою ПВСіПУ було обрано І. Томича, народного депутата Верховної Ради України IV скликання, голову Комітету Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин, президента Асоціації фермерів та приватних землевласників України, члена фракції «Наша Україна». З'їздом було прийняте рішення про участь партії у чергових виборах до Верховної Ради України V скликання (26 березня 2006 р.) у складі міжпартійного виборчого блоку партій. Таке об'єднання за назвою *Український Народний Блок Костенка і Плюща* було зареєстроване ЦВК 9 грудня 2005 р. У виборчому списку блоку, який складався з 219 кандидатів, партію представляли 16 претендентів (7,3%). Лідер ПВСіПУ І. Томич був внесений до списку за № 15. Результати парламентських виборів виявилися для членів виборчого блоку невдалими.

Згідно з рішенням IX (позачергового) з'їзду ПВСіПУ, який відбувся 20 червня 2006 р., партію було перейменовано у Партію відродження села. На позачергових виборах до Верховної Ради України VI скликання (30 вересня 2007 р.) партія взяла участь у складі *Селянського Блоку «Аграрна Україна»* (її лідер – І. Томич очолив виборчий список блоку). Однак результати голосування не дали можливості учасникам блоку стати парламентськими партіями. Під час президентської виборчої кампанії 3-м етапом X з'їзду партії (24 жовтня 2009 р.) було ухвалене рішення про підтримку кандидатури Ю. Тимошенко. З'їзд також висловив підтримку Державній програмі розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації до 2015 р. Головою партії знову було обрано І. Томича, крім того, – затверджено новий склад керівних органів партії. На 2-му етапі XI з'їзду партії, який відбувся 3 березня 2010 р., було ухвалено рішення про обрання головою партії Д. Вороніна.

Партія спорадично виявляла активність у суспільно-політичному житті

України (зокрема, її лідери час від часу виступали у ЗМІ, стаючи на захист розвитку національного сільськогосподарського виробника).

Партійний орган – газета «Фермер – вільний селянин».

У руслі об'єднавчого процесу лівих партій України делегатами останнього з'їзду Партії відродження села, який відбувся 17 грудня 2011 р., було прийнято рішення про саморозпуск партії. Того ж дня за участі представників партії відбувся форум п'яти політичних сил, який ухвалив рішення про утворення на базі Партії «Справедливість» нової політичної партії – *Партії «Об'єднані ліві і селяни»*, лави якої й мали поповнити члени Партії відродження села після саморозпуску останньої.

В. Я., П. Г.-Н.

Партія вільних демократів (ПВД) створена 25 вересня 1999 р. на Установчому (І) з'їзді партії у м. Києві групою підприємців на чолі з М. Бродським та *В. Чайкою* за назвою Політична партія «Яблуко». Зареєстрована Міністерством юстиції України 2 листопада 1999 р. (реєстраційний номер 1247). Центральні статутні органи партії: з'їзд, політична рада, президія політичної ради, секретаріат, ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, перший заступник голови партії, заступники голови партії, голова секретаріату. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ. Упродовж 2000–2001 рр. партія зареєструвала 26 регіональних партійних організацій, чисельність яких у 2007 р. була доведена до 27 (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя). На середину 2003 р. чисельність партії становила понад 13 тис. членів. Першим головою партії було обрано В. Чайку (до березня 2002 р.; з березня по червень 2002 р. – співголова), якого у червні 2002 р. змінив М. Бродський.

У Верховній Раді України ІІІ скликання (1998–2002 рр.) партія створила фракцію «Яблуко» (14 народних депутатів) і стала помітним явищем у суспільно-політичному житті України не в останню чергу завдяки лідерам – В. Чайці та М. Бродському, тогочасним народним депутатам України.

Назва партії, як і програма в цілому, були запозичені у відомої російської партії «Яблоко». Лідери партії розглядали свою організацію як нове для України політичне утворення – демократичну опозицію до «теперішньої влади», «позбавлену комуністичних і націоналістичних забобонів», партію європейського зразка, «здорового глузду». Згідно із програмою ідеологічною основою партії стали принципи лібералізму. Отже, було висунуто завдання обмеження правовими засобами функцій держави, захисту власності, свободи, миру та рівності всіх громадян перед законом, забезпечення пріоритету інтересів особистості над інтересами нації та держави.

Після невдалої спроби утворення виборчого блоку разом з Зеленою партією України–ХХІ (вилученої з Реєстру політичних партій України у грудні 2001 р.), партія взяла самостійну участь у чергових виборах до Верховної Ради України ІV скликання (31 березня 2002 р.). ІІІ з'їздом партії, який відбувся 12 січня 2002 р., в атмосфері критики чинної влади була затверджена передвиборча програма у вигляді вірша Василя Симоненка «Ти знаєш, що ти Людина?». Окрім цього, з'їздом були висунуті гасла, які мали окреслювати основні напрями передвиборчої агітації партії – «Менше податків для всіх», «Гідна робота та висока зарплата», «Достойна пенсія нашим батькам», «Життя без страху» тощо.

ЦВК зареєструвала від партії 104 кандидати у народні депутати Верховної Ради України у багатомандатному загальнодержавному виборчому округу та 135 кандидатів в одномандатних виборчих округах. Першу п'ятірку виборчого списку представляли: М. Бродський, В. Чайка, Д. Видрін, С. Одарич, О. Данилов (усі – члени партії). Під час виборчої кампанії партія разом з іншими учасниками виборчого процесу (*Виборчим блоком політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»*, *Виборчим блоком політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко»* та ін.) увійшла до складу громадсько-політичного комітету «За чесні вибори». 24 березня 2002 р. у м. Києві під аркою Дружби народів у Першотравневому парку відбувся IV з'їзд партії, на якому її керівництво проголосило про перехід у жорстку опозицію до Президента Л. Кучми. В ухваленому з'їздом маніфесті висувалося завдання усунути конституційними засобами існуючий «злочинний» режим й виносився заклик до виборців підтримати опозиційні сили. Результати парламентських виборів виявилися для Партії «Яблуко» невтішними. У багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі її підтримали лише 299 764 виборців (1,15% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі). В одномандатних округах також не вдалося досягти позитивних результатів.

У 2002 р. сталися суттєві зміни в організаційній побудові Політичної партії «Яблуко». Так, березневим 2002 р. з'їздом партії було запроваджено інститут співголів (М. Бродський та В. Чайка). V з'їздом партії, який відбувся 15 червня 2002 р., інститут співголів партії було скасовано й головою партії обрано М. Бродського. Останній, як самовисуванець, взяв участь у президентських виборах у 2004 р. Здобувши у I турі голосування (31 жовтня 2004 р.) підтримку 16 498 виборців (0,05% голосів), він посів 13-те місце серед 24 претендентів. Окрім власного представника, партія підтримувала на президентських виборах кандидатуру В. Ющенка.

Починаючи з 2002 р., особливо під час акції «Повстань, Україно!», пов'язаної з боротьбою проти спроб фальсифікації результатів президентських виборів 2004 р., відбулося зближення партії із *Всеукраїнським об'єднанням «Батьківщина»* (ВО «Батьківщина»). У руслі настанов президії політради та політради Політичної партії «Яблуко», засідання яких відбулися у грудні 2004 р. та січні 2005 р., 1-м етапом VIII з'їзду партії (19 березня 2005 р.) з метою консолідації демократичних сил та забезпечення перемоги на парламентських виборах 2006 р. було схвалене рішення про її об'єднання з ВО «Батьківщина», у зв'язку з чим розпочався процес самоліквідації партії. У 2005 р. М. Бродський увійшов до складу політради ВО «Батьківщина», у 2006 р. – обирався до Київради за списками «Блоку Юлії Тимошенко» (БЮТ) та став одним з керівників виборчого штабу БЮТу на виборах до Верховної Ради України V скликання (26 березня 2006 р.), до якої було обрано низку членів Політичної партії «Яблуко» як «безпартійних». У наступний час, в умовах переходу М. Бродського у жорстку опозицію до Ю. Тимошенко, 2-м етапом VIII з'їзду партії (17 грудня 2006 р.) було прийнято рішення про припинення процесу ліквідації партії й розпочато відновлення партійних структур. М. Бродського було знову обрано головою партії на новий термін.

Згідно із рішенням 3-го етапу VIII з'їзду, який відбувся 25 березня 2007 р., партія була перейменована на Партію вільних демократів. У зв'язку з цим у Верховній Раді України V скликання було утворене фракційне об'єднання

«Вільні демократи», до якого увійшли п'ять народних депутатів – О. Данилов, В. Курінний, Д. Видрін, С. Потімков та Л. Стасів. Вони оголосили себе прибічниками парламентської демократії й виступили з критикою як «незаконних дій» правлячої коаліції у форматі *Партії регіонів* – СПУ – КПУ, так і опозиції, висловлюючи незгоду щодо розпуску парламенту.

11 червня 2007 р. відбувся черговий з'їзд партії, на якому головою партії було обрано мера м. Черкас С. Одарича, заступником голови – М. Бродського. До політради партії, зокрема, увійшли декілька колишніх засновників *Громадянської партії «ПОРА»* – Є. Золотарьов, А. Юсов та С. Пантюк.

У 2007 р. партія взяла участь у позачергових виборах до Верховної Ради України VI скликання. 31 серпня 2007 р. ЦВК було зареєстровано партійний виборчий список, який складався з 85 кандидатів, з яких більше 80% були членами партії. До першої п'ятірки виборчого списку увійшли такі члени партії: С. Одарич, М. Бродський, Д. Видрін, Л. Стасів та безпартійний М. Мельниченко. Передвиборча програма партії за назвою «Чумацький шлях» з основною ідеологемою «відновити прямий зв'язок та довіру між людьми та їхніми представниками у владі» пропонувала проведення в Україні радикальних реформ у політичній та соціально-економічній сферах. За результатами голосування, яке відбулося 30 вересня 2007 р., партія здобула підтримку 50 852 виборців (0,21% при 3-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 12-те місце серед 20 учасників виборів.

У 2010 р. один з лідерів партії – М. Бродський – як самовисуванець взяв участь у виборах Президента України, здобувши у І турі голосування (17 січня 2010 р.) підтримку 14 991 виборців (0,06% голосів). На виборах до місцевих органів влади 2010 р. партія спромоглася отримати 1 мандат.

Партійний друкований орган – газета «Яблуко». *В. Я., П. Г.-Н.*

Партія «Віче» створена у травні 1991 р. на Установчому з'їзді партії у м. Києві за назвою Конституційно-демократична партія (КДП). Зареєстрована Міністерством юстиції України 14 травня 1993 р. (реєстраційний номер 457). Центральний статутний орган – з'їзд, який обирав голову партії, політраду, контрольну раду. Керівна особа партії – *В. Золотарьов*. Найбільші осередки партії діяли у м. Запоріжжі та м. Одесі.

Основою ідеології КДП проголошувався ліберальний консерватизм. Згідно з програмою КДП партія виступала за федеративний устрій України та президентську республіку (президент мав обиратися на прямих виборах, очолювати уряд, який не можна відправити у відставку). КДП була не проти і парламентської республіки, але категорично не сприймала будь-яких «змішаних форм».

У 1992 р. у м. Харкові відбувся ІІ з'їзд партії, який вніс зміни до статуту, ухвалив декларацію. Чисельність партії станом на листопад 1993 р. досягла 2 тис. членів. На президентських виборах 1991 р. КДП підтримувала В. Гриньова, у 1994 р. – В. Ланового.

КДП була членом Народно-демократичного об'єднання «Нова Україна» (утворилося у 1992 р.). Влітку 1995 р. партія вийшла із його складу через незгоду з ідеологією і практикою об'єднання.

Від початку своєї діяльності КДП ініціювала необхідність скликання Установчих зборів для прийняття Конституції, альтернативний проект якої був розроблений у 1992 р., і запропонувала механізм їх скликання (підтриманий 14 партіями, 1993 р.).

1 червня 1997 р. відбулася конференція КДП, яка прийняла рішення про утворення разом з *Партією* «*Міжрегіональний блок реформ*» виборчого блоку. 6 липня 1997 р. відбулося спільне засідання політрад КДП і МБР, де було підписано угоду про створення *Виборчого блоку партій «СЛОн – Соціально-Ліберальне Об'єднання»*.

На з'їзді КДП 27 грудня 2001 р. головою партії обрали І. Богословську. Було прийнято рішення про входження до *Виборчого блоку політичних партій «Команда Озимого Покоління»* для участі у парламентських виборах 2002 р. Вибори для партії були безрезультативними.

З ініціативи І. Богословської 15 лютого 2003 р. було засновано Фонд «Віче України». Упродовж двох років фонд збирав інформацію, проводив круглі столи, конференції, форуми, експертні ради по всій Україні, залучаючи до обговорення нагальних суспільних проблем людей із різних соціальних і професійних груп, представників 27 міст України (з найбільших економічних, політичних і культурних центрів держави – міст Києва, Харкова, Дніпропетровська, Донецька, Одеси, Львова, Луганська, Запоріжжя). Результатом роботи став документ «План розвитку Країни».

Восени 2004 р. було створено громадську організацію «Віче України», яка 17 грудня 2004 р. представила громадськості проект «План розвитку Країни», який обговорювався широким загалом з 16 лютого до 28 травня 2005 р.

16 вересня 2005 р. у м. Нікополі (Дніпропетровська обл.) відбувся позачерговий VII з'їзд Конституційно-демократичної партії, який прийняв рішення про зміну назви партії на Партія «Віче».

У зверненні Партії «Віче» зазначалося, що вона створюється із самого народу, на базі Конституційно-демократичної партії – однієї з найдавніших в Україні та стає «політичною командою» громадського руху «Віче України». Проголошувалося, що вона братиме участь у наступних парламентських виборах. Передбачалося, що майбутні депутати Верховної Ради України і місцевих рад від Партії «Віче» втілюватимуть у життя ідеї «Плану розвитку Країни».

23 грудня 2005 р. у м. Києві відбувся позачерговий VIII з'їзд партії, на якому був підписаний документ про відповідальність за реалізацію «Плану Розвитку Країни». ВГО «Віче України» «доручило» партії представляти у парламенті інтереси середнього класу. Від імені партії договір підписала І. Богословська, від імені «Віча України» – І. Дідковський. На з'їзді був затверджений список кандидатів до Верховної Ради України, а також затверджено передвиборчу програму партії. За даними ЦВК на виборах до Верховної Ради України у березні 2006 р. партія набрала 1,74% виборчих голосів і до парламенту не потрапила.

28 жовтня 2006 р. у м. Києві відбувся черговий IX з'їзд партії, на якому було розглянуто питання діяльності партії, обговорено політичну ситуацію у країні й визначено подальші кроки у роботі. З'їзд переобрав політичну раду й контрольну раду партії та прийняв нову редакцію статуту. Головою партії було переобрано І. Богословську.

Позачерговий X з'їзд партії відбувся 3 серпня 2007 р. у м. Києві. Делегати ухвалили рішення про недоцільність самостійної участі у дострокових виборах до Верховної Ради України. З'їзд партії визначив *Партію регіонів* своїм політичним партнером та найбільш конструктивною парламентською політичною силою. І. Богословська склала повноваження голови партії. З'їзд обрав головою партії лідера ВГО «Віче України» І. Дідковського.

12 червня 2009 р. у м. Києві відбувся позачерговий XI з'їзд партії, на якому були присутні делегати зі всіх регіонів України. З'їзд затвердив стратегію діяльності Партії «Віче» на два роки, а також прийняв рішення щодо підтримки на президентських виборах кандидата на пост Президента України І. Богословської (набрала 102 435 голосів виборців, або 0, 41 %). Були розглянуті питання участі партії у президентських, парламентських і місцевих виборах усіх рівнів. З'їзд обрав нового голову партії та затвердив новий склад політради. Очільником партії стала І. Оніщенко. *Т. Б.*

Партія «Громадська сила» створена 30 січня 1999 р. на І (Установчому) з'їзді (м. Київ) як Партія «Соціал-демократичний союз» (СДС). З'їзд ухвалив статут та програмову заяву. Зареєстрована Міністерством юстиції України 30 березня 1999 р. (реєстраційний номер 1152). Перший керівник партії – *С. Пересунько*. Центральні статутні органи: з'їзд, центральна рада, правління центральної ради, контрольна рада; керівні особи – голова центральної ради, заступники голови центральної ради. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ.

У перший рік свого існування партія заявила про себе активною участю у президентських виборах: II (позачерговий) з'їзд партії (15 травня 1999 р.) прийняв рішення щодо підтримки кандидатури Є. Марчука на пост Президента України. Партія разом із Українською Республіканською партією (нині – *Політична партія Українська платформа «СОБОР»*), *Українською селянською демократичною партією* та Християнсько-народним Союзом (нині – *Партія Християнсько-Демократичний Союз*) увійшла до *Виборчого блоку партій «Наш Президент – Євген Марчук!»* (блок спромігся здобути підтримку 8,13 % виборців).

Розгортаючи свою роботу, члени партії взяли активну участь у створенні Ліги молоді Соціал-демократичного союзу, установчий з'їзд якого відбувся наприкінці вересня 1999 р., та Всеукраїнської громадської організації «Ліга жінок Соціал-демократичного союзу», яка провела свій установчий з'їзд у жовтні того ж року.

На початок 2001 р. партія легалізувала в Автономній Республіці Крим, обласних та міських міст Києва та Севастополя 27 осередків, крім того, – 292 районних, міських міст обласного значення та районних у містах.

У наступний час партія провела ще ряд з'їздів: 13 жовтня та 22 грудня 2001 р. – 1-й та 2-й етапи III з'їзду; 8 липня 2004 р. – IV з'їзд; 26 листопада 2005 р. – V (позачерговий) з'їзд; ? – VI з'їзд; 14 червня 2008 р. – VII (позачерговий); 10 вересня 2009 р. – VIII з'їзд.

Партія брала участь у виборах до Верховної Ради України: у 2002 р. – у складі *Виборчого блоку політичних партій «Єдність»*; у 2006 р. – у складі *«Блоку Лазаренка»*, але бажаних результатів не досягла. На президентських виборах 2004 р. партія підтримувала кандидата на пост Президента України В. Януковича.

У вересні 2009 р. партію було перейменовано на Партію «Громадська сила». За даними ЗМІ, активну участь у діяльності партії на цьому етапі брав член Дніпропетровського осередку *Політичної партії Всеукраїнського об'єднання «Громада»* і водночас керівник громадської організації «Громадська сила» З. Краснов (З. Габібулаєв). Фактично ця громадська організація була трансформована у політичну партію. Її головою став О. Волошин.

На президентських виборах 2010 р. партія підтримувала С. Тігіпка як кандидата на пост Президента України.

Наприкінці 2011 р. партія мала 387 легалізованих структурних утворень.

М. К.

Партія «Громадянська солідарність» створена 12 лютого 2005 р. на Установчому з'їзді у м. Києві за назвою Партія патріотичних сил України (ППСУ). Зареєстрована Міністерством юстиції України 25 березня 2005 р. (реєстраційний номер 121-п.п.). Центральні статутні органи партії: з'їзд, політична рада, президія, контрольно-ревізійна комісія, секретаріат; керівні особи – голова партії, перший заступник голови партії. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ. Першим головою партії було обрано *В. Палія*. У 2005 р. партія мала зареєстрованих 27 структурних утворень (в АР Крим, обласних, міських міст Києва та Севастополя).

Згідно зі статутно-програмними настановами ППСУ створена за ініціативи учасників бойових дій, ветеранів військової служби та правоохоронних органів. Метою партії проголошено сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, виробленню державної демократичної та правової політики шляхом участі у формуванні органів державної влади і місцевого самоврядування, участі у розбудові вільної України, «де головує закон, моральні цінності, національні традиції та соціальна справедливість у суспільстві». Окрім низки завдань у соціально-економічній сфері, програма націлювала увагу на реалізацію державних програм, пов'язаних з реформуванням Збройних сил України та правоохоронних органів, вирішення питань, які мають пряме відношення до військовослужбовців, ветеранів військової служби та правоохоронних органів і членів їх сімей.

У своїй діяльності ППСУ спиралася на ряд ідейно близьких громадських організацій України – Всеукраїнський союз громадських об'єднань учасників бойових дій, ветеранів військової служби та правоохоронних органів (зареєстрована 6.12.2004 р.), Всеукраїнську асоціацію кредитних спілок військовослужбовців та працівників силових структур (зареєстрована 21.04.2004 р.), Міжнародну громадську організацію «Воїнство і віра» (зареєстрована 12.08.2005 р.).

ППСУ значно активізувала свою діяльність напередодні виборів до Верховної Ради України V скликання (2006 р.). Так, на 1-му етапі І з'їзду ППСУ, який відбувся 22 жовтня 2005 р. у м. Києві за присутності 240 делегатів з усіх регіонів України, головою партії було обрано колишнього Державного секретаря України О. Зінченка, першим заступником голови – В. Палія. Незважаючи на лунаючу критику на адресу Президента В. Ющенка, з яким пов'язувалися такі негативні процеси, як поширення корупції, непрофесійності, кумівства тощо, з'їздом була висловлена позиція, що ППСУ не переходить до опозиції. Новообраним лідером партії був висловлений намір під час виборчої кампанії дотримуватися тактики тісного співробітництва з «політичною силою Юлії Тимошенко». У разі перемоги на виборах 2006 р. не допускалося жодної можливості щодо співробітництва з низкою політичних опонентів, передусім з *Партією регіонів* та КПУ. У грудні 2005 р. у м. Києві відбулася низка засідань 2-го етапу І з'їзду ППСУ, на яких було прийняте рішення про самостійну участь у парламентських виборах 2006 р., затверджено передвиборчу програму та партійний виборчий список. За ініціативи О. Зінченка 21 грудня 2005 р. з'їздом було ухвалене рішення про зміну назви партії на нову – Партію патріотичних сил України Олександра Зінченка, однак в умовах виборчого марафону воно не знайшло практичного втілення.

У передвиборчій програмі партії з провідним слоганом «Патріотичній Нації – Патріотичний парламент!», яка складалася з 10 розділів, увага була при-

кута до проблем розбудови української держави, духовності, патріотизму, втілення принципів народовладдя, прискореного розвитку народногосподарського комплексу на основі «гармонійного поєднання і розвитку державного та приватного секторів економіки», виведення України «на рівень регіонального політичного та економічного лідерства». Під час передвиборчої агітації О. Зінченком висловлювалися наміри докорінним чином змінити діяльність українського парламенту – скоротити кількість народних депутатів України у три рази, скасувати депутатську недоторканність, запровадити механізми постійного оновлення складу парламенту, відкликання депутатів через невиконання їх обов'язків чи пропуски засідань парламенту тощо. Окрім цього, з боку ППСУ висловлювалися обіцянки створити багаторівневу антикорупційну схему, запровадити кодекс честі для державних службовців, запровадити «прозорі» схеми у діяльності державних та приватних підприємств. У січні 2006 р. О. Зінченко висловлював переконання, що напередодні виборів ППСУ подолає планку своєї чисельності у 50 тис. членів.

У багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі від ППСУ у балотуванні взяли участь 103 особи, з них понад 90% – члени партії. Першу п'ятірку виборчого списку склали: О. Зінченко (ППСУ), С. Конюхов (безпартійний), В. Палій (ППСУ), О. Говорова (ППСУ), В. Негода (ППСУ). За результатами виборів, які відбулися 26 березня 2006 р., партія здобула підтримку 26 553 виборців (0,1% голосів при 3-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 30-те місце серед 45 учасників виборів. Найбільшу підтримку ППСУ мала у Чернівецькій обл. (0,4% голосів), найменшу – в Івано-Франківській обл. (0,03% голосів).

Прямим наслідком програшу партії на парламентських виборах, наростання внутрішньопартійної кризи стало скликання у червні 2006 р. засідань президії та політради ППСУ, які більшістю голосів ухвалили рішення про дострокове призупинення повноважень керівника партії О. Зінченка. Функції виконувача обов'язки голови партії були покладені на першого заступника голови партії В. Палія. Згадані рішення затвердив позачерговий з'їзд ППСУ, який відбувся у м. Києві 1 липня 2006 р. за присутності делегатів із 17 областей України, який, окрім того, виключив О. Зінченка з лав партії. Остаточно кадрові зміни були затверджені позачерговим з'їздом ППСУ (27 квітня 2007 р.), коли головою партії було обрано В. Палія.

У 2007 р. ППСУ зробила спробу взяти участь у позачергових виборах до Верховної Ради України VI скликання у складі виборчого блоку разом з *Республіканською Християнською партією*, *Ліберальною партією України* та *Партією відродження села*. З цією метою лідерами партій у травні 2007 р. була підписана декларація про спільні дії партій патріотичного спрямування, яка передбачала утворення виборчого Блоку «Союз патріотичних сил». Декларація, свідомо відмежовуючись від провідних на той час політичних сил, серед них – Партії регіонів, КПУ, СПУ, НС–НУ, БЮТ, з діями яких пов'язувалися «поглиблення політичної кризи», «загроза втрати Конституційної цілісності країни», «хаос в управлінні державою, збільшення тіньового сектору економіки», поширення корупції та зубожіння громадян, закликала до «консолідації всіх державницьких, патріотичних, демократичних сил», які мали очолити новообрану Верховну Раду України. У травні–червні 2007 р. згадані партії, до яких приєдналася низка інших політичних організацій, проголосили утворення

Громадсько-політичного союзу патріотичних сил України (призначеного для спільної участі у майбутніх президентських, парламентських і місцевих виборах), згодом – Громадсько-політичного об'єднання «Союз патріотичних сил» (7 червня 2007 р.). Однак практичного втілення ці наміри не набули, що позбавило можливості ППСУ взяти участь у парламентських виборах.

У 2009 р. партія змінила назву на нову – Партія «Громадянська солідарність», за якою діє і нині. 15 травня 2010 р. у м. Севастополі відбувся позачерговий з'їзд ПГС, на якому була обговорена нова програма партії. З метою посилення потенціалу ПГС до складу її політичної ради були введені представники від Міжнародної громадської організації «ВИМПЕЛ УКРАЇНИ», а її президент – генерал-майор М. Любимов – був обраний заступником голови партії.

Партія виявляє спорадичну активність у суспільно-політичному житті України, найвищим виявом якої стала її участь у виборах до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів (31 жовтня 2010 р.), на яких ПГС здобула 17 мандатів депутатів. *В. Я.*

Партія «Демократичний Союз» («Демсоюз») створена 23 травня 1999 р. на Установчому з'їзді у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 11 червня 1999 р. (реєстраційний номер 1188). Базою для новоутвореної партії слугував благодійний фонд «Соціальний захист». Центральні статутні органи партії: з'їзд (загальнопартійна конференція), рада партії, секретаріат, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи: голова ради партії, перший заступник голови ради партії. Місцезнаходження центральних керівних статутних органів – м. Київ. З моменту заснування «Демсоюз» очолив *О. Рафальський*. Членами ради партії були обрані – О. Волков, З. Кулик, Ю. Левенець, О. Категоренко та ін. До керівного складу партії увійшли представники органів державної влади і місцевого самоврядування, депутати Верховної Ради України з депутатської групи «Відродження регіонів», відомі підприємці. У 2000 р. «Демсоюз» мав у своєму складі 27 зареєстрованих регіональних організацій (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя), які охоплювали 12,5 тис. членів. На грудень 2001 р., період найвищого розвитку партії, вона об'єднувала понад 102 тис. членів.

Згідно зі статутно-програмними настановами партія висувала мету утвердження в Україні ліберально-демократичних цінностей, що полягало у створенні умов для вільного розвитку особистості, реалізації нею своїх природних прав і свобод шляхом участі у розбудові української унітарної правової держави з ринковою економікою, консолідації українського народу, піднесення його добробуту, поглиблення демократії, забезпечення громадського контролю над владою, утвердження відкритого громадянського суспільства. У соціально-економічній сфері програма націлювала на прискорення та оптимізацію курсу реформ, що, базуючись на національних традиціях, мало утвердити в Україні кращі здобутки людської цивілізації. У зовнішній сфері висувалися завдання забезпечення широкої інтеграції суверенної України до світових, європейських і регіональних співтовариств.

«Демсоюз» входив до складу виборчого блоку політичних партій «Наш вибір – Леонід Кучма!», відігравши помітну роль у забезпеченні перемоги Л. Кучми на президентських виборах 1999 р. У подальшому партійні функціонери брали участь у роботі апарату Президента та уряду. 6 депутатів Вер-

ховної Ради України III скликання, які представляли «Демсоюз», увійшли до правоцентристської парламентської більшості. І з'їзд партії (18 грудня 1999 р.) підтримав створення коаліційного уряду України на чолі з В. Ющенком. Партія мала безпосередній стосунок до ініціювання та проведення у 2000 р. Всеукраїнського референдуму щодо реформи парламентаризму в Україні. Серед союзників «Демсоюзу» був широкий спектр партій центристської та правоцентристської орієнтації, серед них – СДПУ(о), *Аграрна партія України*, *Демократична партія України* (ДемПУ), *Ліберальна партія України*.

Упродовж 2000–2001 рр. посаду голови ради «Демсоюзу» обіймав О. Волков. На розширеному засіданні політради партії, яке відбулося 27 жовтня 2001 р., лідером партії було обрано голову Державної комісії з питань оборонно-промислового комплексу України В. Горбуліна. У руслі підготовки до чергових парламентських виборів І етапом III з'їзду партії (м. Київ, 22 грудня 2001 р.) було прийнято рішення про створення спільно з ДемПУ правоцентристського виборчого блоку, який за назвою *Виборчий блок політичних партій «Демократична партія України – партія «Демократичний Союз»* був створений на початку 2002 р. і зареєстрований ЦВК 5 січня 2002 р. На міжпартійному з'їзді учасників блоку (Київ, 19 січня 2002 р.) були затверджені передвиборча програма об'єднання, кандидати у народні депутати України у багатомандатному загальнодержавному та одномандатних округах.

Передвиборча програма блоку з загальним слоганом «Закони демократії – людині, народу, державі» включала комплекс заходів, спрямованих на зміцнення вертикалі президентської влади, розширення місцевого самоврядування, надання правових гарантій діяльності опозиції, гармонізації етнонаціональних і міжконфесійних відносин, запровадження до 2004 р. доктрини розвитку економіки України. Від блоку ЦВК зареєструвала 196 кандидатів у народні депутати України у багатомандатному загальнодержавному виборчому округу та 32 кандидати – в одномандатних виборчих округах. До першої п'ятірки виборчого списку увійшли: В. Горбулін («Демсоюз»), Б. Шиба (ДемПУ), І. Білас (безпартійний), В. Піховшек («Демсоюз»), В. Севернюк (безпартійний). Однак під час виборчої кампанії партіям не вдалося створити ефективної мережі спільних виборчих штабів, а структури «Демсоюзу» переключилися на підтримку *Виборчого блоку політичних партій «За Єдину Україну!»*. За результатами виборів до Верховної Ради України IV скликання, які відбулися 31 березня 2002 р., блок здобув підтримку 227 393 виборців (0,87% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 14-те місце серед 33 учасників виборів. Водночас, за результатами виборів в одномандатних виборчих округах «Демсоюз» отримав 4 депутатські мандати, зайнявши серед 28 парламентських партій 14–15-ту позиції (0,9% складу парламенту). 12 квітня 2004 р. В. Горбулін склав з себе повноваження керівника партії. На IV з'їзді партії (23 липня 2004 р.) головою ради партії обрано народного депутата України О. Біловола. Під час президентських виборів 2004 р. партія підтримала кандидатуру В. Януковича. У подальшому суспільно-політична активність партії знизилася, значна частина її активістів вступила до інших політичних партій, але це не призвело до зникнення її з політичного життя України. На виборах до місцевих органів влади у 2010 р. партія здобула 97 мандатів депутатів різних рівнів. У травні 2011 р.

О. Біловол склав повноваження керівника партії і вийшов з її рядів.

Партійний друкований орган – газета «Демократичний союз». *В. Я.*

Партія демократичного відродження України (ПДВУ) діяла у 1990–1996 рр. Була створена 1 грудня 1990 р. на Установчому з'їзді у м. Києві. На підготовчому етапі робоча назва партії була Українська партія демократичної згоди. Зареєстрована Міністерством юстиції України 15 січня 1991 р. (реєстраційний номер 127). Значна частина складу ПДВУ – колишні члени КПРС, які раніше були об'єднані на базі «Демократичної платформи». Серед делегатів Установчого з'їзду було 18 народних депутатів. Кожен п'ятий з 324 делегатів Установчого з'їзду був депутатом у радах того чи іншого рівня. Новостворена партія відразу ж мала свою фракцію у парламенті.

Керівні органи поділялися на повноправні (збори, конференції, з'їзди) та функціональні (всі інші керівні органи). Центральними статутними органами були: координаційна рада (КР), арбітражно-ревізійна комісія, наукова і редакційно-видавнича колегія; керівні особи – співголови. Співголовами координаційної ради були обрані: *М. Попович, В. Гриньов, О. Ємець, В. Філенко, В. Хмелько, С. Лилик* та *О. Базилюк*.

Установчий з'їзд затвердив декларацію, статут, звернення до народу України та визначив завдання партії – разом з «іншими демократичними силами» сприяти перетворенню України в «демократичну незалежну державу з ефективною ринковою економікою і соціальною захищеністю громадян».

ПДВУ декларувала прихильність загальнодемократичним цінностям; ратувала за рівність форм власності, правову державу, гарантії прав особи, розподіл влади. Декларація закріплювала ідею демократичного відродження України, формування політичних і правових умов для свободи соціальної творчості людей. Головна мета передбачала створення дійсно демократичної суверенної Української держави, утвердження на її землі принципів гуманізму, свободи і соціальної справедливості, невід'ємності прав людини і верховенства закону. Партія виступала за зміну суспільного, державного і економічного ладу республіки, яка забезпечить входження України як рівної серед рівних до світової спільноти цивілізованих народів.

У декларації, ухваленій з'їздом, зазначалося, що ПДВУ – це партія демократичного типу без «монополістичного централізму», яка базується на принципах суверенності її членів. Водночас члени партії мали право створювати свої об'єднання, включаючи фракції. У програмних тезах визначалося, що депутатська фракція діє на правах первинної організації. У своїй діяльності члени фракції мали бути відповідальними перед своїми виборцями, керуватися рішеннями з'їзду і конференцій та бути незалежними від будь-яких інших партійних органів.

ІІ з'їзд ПДВУ (29–30 червня 1991 р.) зменшив кількість співголів до трьох (О. Ємець, В. Філенко і В. Хмелько).

У партії сформувалося дві течії: соціал-демократична та ліберально-демократична, що стало однією з причин внутрішньопартійної кризи. Крім того, стався розкол між прихильниками зближення з Росією та прихильниками зближенням із Заходом. Поступово партія почала втрачати авторитет у суспільстві. Частково це підтвердила парламентська виборча кампанія 1994 р., за результатами якої до Верховної Ради України було обрано лише три представники ПДВУ: С. Михайленко (Жовтневий виборчий округ № 76), С. Соболєв (Хортицький виборчий округ № 183)

та Т. Стецьків (Городоцький виборчий округ № 273). На довиборах влітку того ж року до українського парламенту був обраний від ПДВУ О. Ємець (Галицький виборчий округ № 260).

Партія ініціювала створення громадсько-політичного об'єднання «Нова Україна», до якого увійшли ПДВУ, ОСДПУ, СДПУ, ЛДПУ, КДП, окремі організації ПЗУ, а також Конфедерація підприємств України, Українська ліга підприємств з іноземним капіталом і Укрбанк. Метою проголошувалося сприяння проведенню в Україні ринкових реформ.

25 січня 1995 р. ПДВУ разом з *Трудовим конгресом України* (ТКУ) створили політичний блок ПДВУ–ТКУ. Це об'єднання стало ядром втрачаючої вплив «Нової України». 24 лютого 1996 р. ПДВУ з ТКУ та інші організації об'єдналися у *Народно-Демократичну партію* і припинили своє існування. Міністерство юстиції України наказом від 13 червня 1996 р. № 15/5 скасувало запис про реєстрацію ПДВУ у Реєстрі громадських об'єднань.

Друкований орган партії – газета «Демократичний вибір». *Т. Б.*

Партія державного нейтралітету України (ПДНУ) створена у червні 2004 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 13 жовтня 2004 р. (реєстраційний номер 101-п.п.). Перший керівник – *В. Зубанов*. Керівні органи: з'їзд, голова партії, політрада, контрольно-ревізійна комісія. Місцезнаходження керівних органів – м. Київ. На початку 2005 р. партія у своїх рядах нараховувала 720 членів.

Основне програмне положення – вступ до Європейського Союзу в статусі позаблокової нейтральної держави. Крім того, партія виступала за поглиблення військово-політичного партнерства з Росією, дистанціонування від НАТО і особливо США. Згідно з програмними положеннями, «утвердження нейтрального статусу держави може стати складовою сучасної національної ідеї, духовною цінністю, яка нарешті об'єднає українське суспільство, східні і західні регіони, відкриє нові можливості для активності, самоорганізації і саморозвитку, поліпшення якості життя, геополітичної та інвестиційної привабливості України».

Головними завданнями партії є: об'єднання громадян задля подальшої розбудови держави на основі національної ідеї – державного нейтралітету України; сприяння консолідації суспільства на засадах загальнолюдських цінностей, – відстоювання пріоритету прав і свобод людини; сприяння становленню соціально орієнтованої ринкової економіки, створенню нових робочих місць, проведенню політики державного захисту інтересів вітчизняного товаровиробника; участь у розвитку української та усіх етнонаціональних культур, а також науки, освіти, культури, охорони здоров'я, екології; здійснення ефективних політичних заходів, спрямованих на забезпечення соціальної справедливості.

31 січня 2005 р. голова ПДНУ В. Зубанов (член фракції «Регіони України» у Верховній Раді України) заявив у м. Львові, що партія виступає проти розташування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України й вважає за можливе протягом п'яти років ліквідувати його базу в м. Севастополі.

У виборах до Верховної Ради України (2006 р.) ПДНУ участі не брала. Основну діяльність партія проводить на території АР Крим. На місцевих виборах 2006 р. у Криму блокувалася із проросійськими силами – увійшла до «Блоку Куніцина». Згідно з підписаною угодою норми представництва кандидатів у депутати парламенту автономії

від ПДНУ у блоці становили 5 осіб, до місцевих органів влади – 4%.

У 2007 р. виконувачкою обов'язки голови партії була О. Григор'єва, яка у березні 2007 р. склала свої повноваження. Виконувачем обов'язки голови партії відтоді і до початку 2012 р. є А. Плакида.

Активної політичної діяльності партія не проводить. *П. Г.-Н.*

Партія духовного, економічного і соціального прогресу (ПДЕСП) діяла у 1994–2003 рр. Була створена 22 лютого 1994 р. на Установчому (І) з'їзді партії у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 22 червня 1994 р. (реєстраційний номер 573). Установчий з'їзд затвердив програмні принципи, статут, обрав керівні органи партії. У прийнятому зверненні («Дорогі співвітчизники!») метою створення партії проголошувалося прагнення об'єднати і очолити «всі здорові сили суспільства», послідовно добиватися «справжнього народовладдя» в Україні.

Центральні статутні органи партії: з'їзд, політична рада, ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, заступник голови партії. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ. Ініціатор створення і керівник партії – *І. Бурдак*, який на момент обрання був екс-генеральним директором Українського союзу промисловців і підприємців. На час реєстрації чисельність партії становила понад 1800 осіб, а наприкінці 1998 р. – близько 14 тис. членів. У період «затухання» діяльності (2001 р.) партія мала 5 зареєстрованих регіональних організацій.

ПДЕСП визначила себе як ліберально-центристську політичну організацію, виразника інтересів простого народу з провідним гаслом «Добробут народу. Благо народу. Добро біднякам. Ганьба глитаям!». Згідно із програмою основною метою діяльності партії була побудова в Україні морально здорового, економічно процвітаючого суспільства, головними принципами якого мали стати турбота про добробут народу, соціальна справедливість, правова культура, повага до трудящих. У зв'язку з цим ПДЕСП у суспільно-політичній сфері висувала завдання відродження суверенної, демократичної, правової Української держави, «право української нації на самовизначення», зміцнення української державності, захист свободи і прав українського народу. Ці заходи мали бути гарантовані за рахунок «реанімації» і зміцнення економіки України, запровадження регульованих ринкових відносин, відповідальної соціальної політики держави. У духовно-культурному блоці програми партія, окрім завдань відродження національної культури та духовності, висувала тезу про мультикультурність, вільний розвиток культур і конфесій усіх націй і національних груп України, зміцнення дружби між братніми слов'янськими народами, надання російській мові статусу другої державної.

На ІІ з'їзді ПДЕСП (15 листопада 1997 р.) було прийняте рішення про самостійну участь партії у чергових виборах до Верховної Ради України ІІІ скликання, які відбулися 29 березня 1998 р. У багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі від ПДЕСП ЦВК зареєструвала 60 кандидатів у народні депутати України. В одномандатних виборчих округах партія висунула 18 кандидатів. До першої п'ятірки виборчого списку були внесені прізвища: І. Бурдака (ПДЕСП), О. Оніпка (ПДЕСП), М. Волинця (безпартійний), В. Пєшого (ПДЕСП), Ю. Цемаха (ПДЕСП). За результатами парламентських виборів партія здобула підтримку 53 147 виборців (0,2% голосів при 4-від-

сотковому виборчому бар'єрі), посівши 27-ме місце серед 30 учасників виборів. В одномандатних виборчих округах партії також не вдалося провести жодного члена у народні депутати України.

Подібно до ряду інших нових політичних утворень, які перебували у «проблемному» сегменті, ПДЕСП потрапила до першочергового переліку партій, які не пройшли на початку 2003 р. перевірку з боку Міністерства юстиції України на предмет дотримання вимог Закону України «Про політичні партії в Україні» (від 5 квітня 2001 р.). Партія виявилася неспроможною внести необхідні уточнення до статутних документів, а також створити та зареєструвати свої структурні утворення у більшості областей України, АР Крим, містах Києві та Севастополі. Відтак на підставі рішення Верховного Суду України від 3 червня 2003 р. про анулювання реєстраційного свідоцтва ПДЕСП за наказом Мін'юсту України №62/5 від 9 червня 2003 р. запис про реєстрацію партії у Реєстрі політичних партій було скасовано. *В. Я.*

Партія економічного відродження (ПЕВ) діяла у 1992–2003 рр. Була створена 1 листопада 1992 р. на Установчій конференції у м. Сімферополі як Партія економічного відродження Криму (ПЕВК). Зареєстрована Міністерством юстиції України 11 березня 1993 р. (реєстраційний номер 426). Керівні органи партії: з'їзд, політрада, президія, політвиконком, ревізійна комісія. Співголовами партії були обрані кримські політики *В. Шевйов, В. Єгудін* та *Є. Копиленко.*

З моменту свого виникнення партія проголошувала необхідність прогресивних демократичних реформ, закликала всі соціальні прошарки і групи населення, незалежно від національної і релігійної належності, брати активну участь у створенні основ цивілізованого суспільства в Україні. У програмі «До нової держави і суспільства соціальної справедливості» була визначена стратегічна мета партії – побудова правової держави і громадянського суспільства соціальної справедливості – вищих цивілізованих соціальних форм, де призначення і завдання держави повністю визначалися б служінням інтересам людини і суспільства. Крім того, партія виступала за конституційне закріплення принципу розподілу влади, була прихильницею формування державної політики з врахуванням соціально-культурних, економічних та історичних особливостей регіонів України, виступала за федералізацію України з широкими правами Криму (у тому числі з правом подвійного громадянства), з розподілом повноважень, функцій, бюджету і власності між державою і суб'єктами федерації.

На парламентських виборах 1994 р. ПЕВК вдалося провести до Верховної Ради України одного представника – В. Єгудіна. До складу Верховної Ради Криму були обрані два члени ПЕВК – В. Шевйов та А. Данелян. А. Данелян став заступником голови кримського парламенту.

У грудні 1995 р. ПЕВК змінила свою назву на Партія економічного відродження, зробивши крок до розширення меж діяльності. У 1993–1997 р. відбулося шість партійних з'їздів.

У парламентських виборах 1998 р. ПЕВ брала участь як складова частина *Виборчого блоку партій «Блок Демократичних партій – НЕП (народовладдя, економіка, порядок)»*, який до Верховної Ради України не потрапив. В одномандатних округах перемоги теж здобуто не було і ПЕВ втратила своє парламентське представництво.

Після багатьох корупційних скандалів лідери партії В. Шевйов та А. Да-

нелян у 1998 р. залишили Україну (переїхали до Республіки Вірменії).

У парламентських виборах 2002 р. ПЕВ участі не брала.

Припинила діяльність згідно з рішенням Верховного Суду України від 12 червня 2003 р. та наказом Міністерства юстиції України від 27 червня 2003 р. № 74/5. *Т. Б.*

Партія «Єдина Україна» створена як Партія Освітян України 8 червня 1998 р. на Установчому з'їзді партії. З'їзд затвердив статут, програмні положення, обрав керівництво партії. Головою партії було обрано *В. Комісарова*, головою секретаріату – Т. Євгененко. Зареєстрована Міністерством юстиції України 26 жовтня 1998 р. (реєстраційний номер 1086). Центральні статутні органи: з'їзд, координаційна рада, політична рада, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи – голова партії, заступник.

У програмі партії зазначалося, що, «відчуваючи відповідальність за долю України, усвідомлюючи силу громадянської солідарності, сповнені духом державотворення, для того, щоб демократичним шляхом зупинити сповзання України в прірву загибелі і вивести її на достойне місце людської цивілізації», члени партії йшли в активну політику як професіонали, з чітким усвідомленням мети, завдань та шляхів реалізації соціально-культурної доктрини розвитку України. Основна ідея цієї доктрини полягала у можливості створення соціально-культурної стратегії і похідних від неї принципів реалізації нового підходу до розв'язання актуальних державних проблем.

На вересень 1999 р. чисельність партії становила близько 6 тис. чол.

Готуючись до парламентських виборів 2002 р., 17 листопада 2001 р. партія прийняла рішення про входження у блок з *Прогресивною соціалістичною партією України* (ПСПУ), яка 23 грудня 2001 р. на XI позачерговому з'їзді вирішила утворити разом з Партією Освітян України виборчий блок. 12 січня 2002 р. міжпартійний з'їзд *Виборчого блоку політичних партій «Блок Наталії Вітренко»* затвердив виборчий список та передвиборчу програму. Результати виборів – жодного обраного депутата від блоку.

Друкований орган – газета «Влада».

У травні 2002 р. лідери ПСПУ, Всеукраїнського об'єднання лівих «Справедливість» (нині – *Партія «Об'єднані ліві і селяни»*), *Партії «Руський блок»* оголосили про створення в Україні народної опозиції, оприлюднили Угоду, яку підписали лідери ПСПУ, ВОЛ «Справедливість», Партії Освітян України, ВГО «Молодь за справедливість», ВГО «Освітяни України – за справедливість», ВГЖО «Дар життя», Всесоюзна профспілкова організація «Конфедерація труда України», ВГО «Русское движение» та ін.

У 2004 р. Партії Освітян України змінила назву на Партія «Єдина Україна».

10 липня 2004 р. у м. Києві відбувся I з'їзд Партії «Єдина Україна» (присутні – 155 делегатів). З доповіддю про мету і цілі партії та шляхи їх досягнення на з'їзді виступив народний депутат України, голова ради Фонду інтелектуальної співпраці «Україна – XXI століття» Б. Губський. З'їзд затвердив статут партії, обрав її керівні органи – політвиконком і політраду. До політвиконкому увійшли народні депутати України Б. Губський, О. Бандурко, В. Демьохін, О. Задорожній, С. Осика. Головою партії одноголосно обрано Б. Губського. Серед членів Партії «Єдина Україна» були народні депутати В. Гуров, О. Климпуш, В. Развадовський, Л. Сватков. Делегати з'їзду одного-

лосно проголосували за підтримку на виборах кандидата у Президенти України В. Януковича. 24 липня 2004 р. партія підписала угоду про створення Виборчої коаліції демократичних сил (на підтримку В. Януковича).

26 листопада 2005 р. відбувся VI з'їзд партії (у закритому режимі), який прийняв рішення про входження партії до Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина». Згодом це рішення було відмінено.

Участі у парламентських виборах 2006 р. та дострокових парламентських виборах 2007 р. партія не брала. *Т. Б.*

Партія «Жінки України» (ПаЖУ) створена 18 січня 1997 р. на Установчому з'їзді у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 21 березня 1997 р. (реєстраційний номер 836). На Установчому з'їзді було ухвалено програму і статут, обрано керівні органи. Перший керівник партії – *А. Комарова.*

Згідно з програмою, діяльність партії спрямована на політизацію українського жіночого руху та перетворення ПаЖУ у центристську партію парламентського типу. Партія виступила за впровадження унітарної децентралізованої моделі, яка означає практичну децентралізацію державної влади без радикальної зміни адміністративно-територіального поділу та форми державного устрою. Відзначалося, що наявність в Україні автономного статусу Криму, вільних економічних зон уже нині певною мірою вказує на відсутність «чистого унітаризму» у державі.

II з'їзд відбувся 15 листопада 1997 р. у м. Києві. На III позачеровому з'їзді партії 23 листопада 1997 р. було затверджено виборчий список і передвиборчу програму партії, але пройти реєстрацію для участі у виборах до Верховної Ради України партії не вдалося (хоча районний суд у м. Києві двічі зобов'язував ЦВК зареєструвати ПаЖУ як учасника виборів). У виборах до Верховної Ради України 1998 р. у одномандатних округах брали участь 6 кандидатів-членів партії; втім, не було обрано жодного.

14 травня 1999 р. на засіданні ради партії було прийнято рішення про підтримку на президентських виборах кандидатури Л. Кучми. На той час діяло 44 «референтури партії» за основними напрямами соціально-політичного життя. Партія співпрацювала з НДІ проблем людини (директор якого – лідер партії А. Комарова). Інститутом було видано 15 томів праці «Уряду України. Президенту, законодавчій, виконавчій владі. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників». Особливий інтерес викликає 6-й том – «Політична культура і політичні партії України».

Чисельність партії станом на вересень 1999 р. – 27 000 членів.

18 січня 2002 р. VII позачерговий з'їзд партії затвердив передвиборчу програму партії та першу п'ятірку списку кандидатів у народні депутати України за багатомандатним округом, до якої увійшли: А. Комарова, Л. Кормич, В. Кичак, Л. Какауліна, Р. Рак. 23 січня 2002 р. відбувся 2-й етап VII позачергового з'їзду ПаЖУ, на якому виник конфлікт, внаслідок якого Київська міська організація партії, очолювана Л. Герасименко, залишила зібрання. Делегати визнали повноважним 2-й етап з'їзду, затвердили повний список кандидатів у народні депутати України за багатомандатним виборчим округом. 5 лютого 2002 р. ЦВК зареєструвала список партії (зареєстрований 71 кандидат з 168, внесених до списку), але 11 лютого 2002 р. ЦВК скасувала реєстрацію у зв'язку з рішенням Дніпровського районного суду м. Києва, який визнав з'їзд партії незаконним. 19 лютого 2002 р.

Верховний Суд України підтвердив законність рішення ЦВК про скасування реєстрації ПаЖУ. 27 березня 2002 р. відбулася прес-конференція партії, на якій обговорювалися проблеми, що виникли у процесі передвиборчої кампанії.

У липні 2004 р. на з'їзді *Партії «ВІДРОДЖЕННЯ»* голова ПаЖУ виступила на підтримку кандидатури В. Януковича на пост Президента України. 24 липня 2004 р. партія підписала угоду про створення Виборчої коаліції демократичних сил (на підтримку В. Януковича).

Партія брала участь у парламентських виборах 2006 р. у складі «*Блоку Безпартійних «Сонце»*. За результатами виборів блок набрав 12 620 (0,04%) голосів виборців. У позачергових парламентських виборах 2007 р. партія участі не брала.

У серпні 2007 р. партія змінила лідера – замість А. Комарової головою партії була обрана Т. Федотюк. 5 квітня 2008 р. XIII позачерговий з'їзд партії обрав головою Л. Мороз. *Т. Б.*

Партія «За Права Людини» створена на Установчому з'їзді 20 квітня 1997 р. (м. Київ) як Партія «Союз труда» (ПСТ). Зареєстрована Міністерством юстиції України 20 січня 1998 р. (реєстраційний номер 968). Ініціатором і керівником партії став *В. Тарасов*. Програма та статут партії ухвалені на I з'їзді ПСТ (10 листопада 1997 р.). Центральні статутні органи партії: з'їзд, центральний виконавчий комітет, секретаріат, центральна контрольна комісія; керівні особи: голова партії, секретарі центрального виконавчого комітету. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ. Станом на 1 січня 1999 р. партія нараховувала близько 1 500 членів. У 2003 р. ПСТ мала у своєму складі 17 структурних утворень (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя).

Партія заявила про намір відстоювати інтереси громадян України, «основою життя яких є праця». Поява партії зумовлювалася вичерпаністю існуючих форм та засобів політичної роботи, особливо в умовах наростаючої кризи та посилення авторитарних тенденцій в управлінні державою. Позиціонуючи себе центристською партією парламентського типу та ґрунтуючись на принципах свободи, соціальної справедливості, рівноправ'я і солідарності, ПСТ у політичній сфері висунула комплекс загальних завдань, які зводилися до забезпечення народовладдя, захисту політичної і економічної демократії тощо. У соціально-економічній галузі передбачалося запровадження системи державного регулювання економікою та фінансовою сферою, покращення умов праці та життя працівників, забезпечення їх участі у керівництві виробництвом незалежно від форм власності, призупинення соціальної диференціації українського суспільства. У сфері міжнародно-національних відносин передбачалося зміцнювати дружбу та інтеграційні процеси з народами Росії, Білорусі, Казахстану та інших республік колишнього СРСР. Разом з тим партія актуалізувала проблему «подолання проявів націоналізму і дискримінації національних меншин» за мовно-етнічними ознаками у виробничій сфері та державній службі, підтримала ідею надання в Україні російській мові статусу другої державної.

Виконуючи рішення I з'їзду щодо участі партії у парламентському процесі, В. Тарасов балотувався до Верховної Ради України III скликання (29 березня 1998 р.) в одномандатному виборчому окрузі, однак не здобув достатньої підтримки виборців. У виборах до Верховної Ради України IV скликання (бере-

зень 2002 р.) партія брала участь у складі *Виборчого блоку політичних партій «ЗУБР» (За Україну, Білорусію, Росію)*. У виборчому списку ПСТ була представлена 4 кандидатами (11,7%); лідер партії В. Тарасов посів у списку позицію № 8. За результатами парламентських виборів представники партії не здобули мандатів народних депутатів. У подальшому ПСТ не виявляла активності у суспільно-політичному житті України.

З 2005 р. партія діє за новою назвою – Партія «За Права Людини».

VII з'їзд партії (15 травня 2010 р.) акцентував увагу на тому, що мета партії – побудова у країні справедливого суспільства, впровадження міжнародних стандартів забезпечення прав і свобод людини, обстоювання та захист інтересів громадян, які своєю працею створюють чи створювали матеріальні і духовні цінності, підвищення їхнього життєвого рівня, сприяння розвитку вітчизняного виробництва, забезпеченню соціальних гарантій і реальних прав на працю та її гідну оплату, освіту, охорону здоров'я, достатній життєвий рівень, житло, відпочинок та гідну пенсію.

Нині партія політичної активності не виявляє. *В. Я., П. Г.-Н.*

Партія захисників Вітчизни створена 19 квітня 1997 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 7 липня 1997 р. (реєстраційний номер 876). Керівник партії з 1997 до 1999 р. – *В. Коломійцев*, з 1999 р. – Ю. Кармазін.

Згідно з програмою головною метою партії у сфері державного будівництва є побудова громадянського суспільства і правової держави, яка визнає найвищою соціальною цінністю людину, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку, а неухильне додержання Конституції та законів України є обов'язковим для всіх без винятку її громадян.

Партія брала участь у виборах до Верховної Ради України 1998 р. До парламенту не потрапила, набравши близько 0,3% голосів виборців. В одномандатних округах також не було обрано жодного кандидата від партії.

У виборах до Верховної Ради України 2002 р. партія брала участь у складі *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»*, і лідер партії Ю. Кармазін пройшов до Верховної Ради України за списками блоку.

Для участі у парламентських виборах 2006 р. партія створила *Блок ЮРІЯ КАРМАЗІНА*. Однак до парламенту не потрапила, набравши лише 0, 65% голосів виборців. В одномандатних округах партія також зазнала поразки. У дострокових виборах до Верховної Ради України у березні 2007 р. партія брала участь у складі *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»*. *Т. Б.*

Партія захисту інтересів селян України діяла близько 6,5 місяців у 2001 – 2002 рр. Була створена 30 червня 2001 р. на 1-му етапі Установчого з'їзду партії (м. Київ). З'їзд ухвалив програму і статут партії, обрав голову – *І. Бокого*, який виступав на зібранні з доповіддю «Відродимо село – відродимо Україну». Зареєстрована Міністерством юстиції України 12 вересня 2001 р. (реєстраційний номер 2-п. п.).

Основною метою діяльності партії було проголошено «сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян у побудові в Україні суспільства соціальної справедливості на засадах соціалізму, демократії, фундаментальних прав і свобод людини та участі у виробленні державної економічної політики, зокрема у розвитку агропромисло-

вого комплексу і соціальної сфери села, поліпшення добробуту селян, усіх жителів України».

11 – 14 січня 2002 р. відбувся 2-й етап Установчого з'їзду, на якому було розглянуто питання про єдність лівоцентристських сил і об'єднання партії із *Соціалістичною партією України.* Виступаючи на з'їзді з доповіддю, І. Бокий зауважив, що «в умовах наступу режиму Кучми на лівоцентристські сили діяти розрізнено означає прирікати себе на політичне небуття», «відсутність представників партії у Верховній Раді України і є ознакою небуття», а суспільству «потрібна єдина сильна партія лівого центру, аби протистояти руйнівній політиці режиму». З'їзд підтримав ідею об'єднання із СПУ. «Об'єднання» відбувалося шляхом індивідуального вступу колишніх членів Партії захисту інтересів селян України до СПУ.

На підставі протоколу 2-го етапу Установчого з'їзду партії Міністерство юстиції України наказом № 26/5 від 2 квітня 2003 р. анулювало запис про реєстрацію партії у Реєстрі об'єднань громадян. *М. К.*

Партія Зелених України (ПЗУ) є однією із найдавніших партій України, яка заснована групою активістів Всеукраїнської екологічної асоціації «Зелений світ» у квітні 1990 р. Ініціаторами були розроблені основні засади ідеології ПЗУ і опубліковані у газеті «Зелений світ». У них зазначалося, що зелені в усьому світі не мають «принципових суперечностей із соціалістами, соціал-демократами, лейбористами, комуністами гуманістичного напряму». Політична мета зелених визначалася як «екосоціалізм», але незабаром цей термін було відкинуто.

І (установчий) з'їзд ПЗУ відбувся 29–30 вересня 1990 р. у м. Києві. На ньому були представлені діючі організації зелених з 20 областей України. На обговорення з'їзду було винесено два проекти програми партії і три проекти статуту. Серед положень прийнятої на з'їзді програми були, зокрема: «абсолютною цінністю для зелених є життя планети і людини на ній... Орієнтація на споживання не може дати людині щастя та досягнення мети життя», а також необхідність еволюційного ненасильницького розвитку суспільства. Наголошувався пріоритет екології над економікою, політикою та ідеологією, прав особистості над правами держави, побудова незалежної України.

З'їздом була затверджена відмінна від інших партій «клубна» структура. Визначалося, що партійними організаціями є партклуби, об'єднані на конфедеративних засадах. За клубами визначалося право на об'єднання у фракції. З'їзд обрав дев'ять співголів – *О. Багіна, В. Іванова, В. Кононова, І. Пушкаря, Л. Сандуляка, О. Свириду, О. Сидоркіна, В. Худіна, В. Янківського.* Зареєстрована партія Міністерством юстиції України 24 травня 1991 р. (реєстраційний номер 80).

Вищим статутним органом партії є з'їзд. Постійно діючі органи партії – центральна координаційна рада, політрада, секретаріат, обласні, районні, міські, сільські організації ПЗУ.

Метою діяльності партії було проголошено відродження і захист навколишнього природного середовища і людини від згубної дії техногенних чинників, заборона ядерної енергетики та перетворення України на без'ядерну державу. Обстоювалися необхідність духовного й фізичного відродження українського народу, забезпечення йому права життя в екологічно чистому середовищі. При цьому було зроблено акцент на необхідності будувати державу всіх народів України, а не виключно національну українську.

Партія декларувала пріоритет екології над економікою, політикою та ідеологією. Проте у її практичній діяльності переважали загальнодемократичні проблеми: боротьба за демонтування тоталітарної системи, побудова суверенної України на федеративних засадах. 1–2 червня 1991 р. II з'їзд ПЗУ (м. Тернопіль, 215 делегатів) ухвалив резолюцію про політичну стратегію та без'ядерні зони.

III з'їзд ПЗУ 9–10 жовтня 1992 р. (м. Київ) ухвалив програму у новій редакції, вніс зміни та доповнення до статуту, ліквідував інститут співголів, обрав головою партії – В. Кононова та п'ять заступників. Заступником голови та головою політради було обрано С. Курикіна; а заступником голови та керівником секретаріату – Ю. Самойленко.

Упродовж 1990–1992 рр. незаперечним лідером ПЗУ був Ю. Щербак (у червні 1991 р. призначений міністром охорони навколишнього середовища, згодом – послом в Ізраїлі, США та Канаді).

Станом на листопад 1993 р. кількість членів ПЗУ – близько 5 200 чол.

У червні 1993 р. представник ПЗУ взяв участь як спостерігач у зборах Координації європейських зелених (м. Гельсінкі). З 1994 р. партія є членом Європейської федерації зелених партій. ПЗУ підтримує постійні контакти більш як із сімома десятками зелених партій.

19 грудня 1993 р. IV з'їзд (м. Ірпінь) партії схвалив виборчу платформу на вибори до Верховної Ради України та висунув 35 кандидатів. За результатами виборів не було обрано жодного.

V з'їзд ПЗУ 10 жовтня 1995 р. (м. Київ) прийняв статут партії у новій редакції, схвалив ряд резолюцій та затвердив рішення про входження Партії Зелених Автономної Республіки Крим до складу ПЗУ.

За ініціативи ПЗУ у березні 1996 р. було створено Консультативну раду політичних партій при Верховній Раді України, спікером ради обрано В. Кононова. Делегація ПЗУ у червні 1996 р. взяла участь у 1-му Конгресі Європейської федерації зелених партій у Відні. Станом на 1 жовтня 1997 р. партія нараховувала близько 6 000 членів.

1-й етап VI з'їзду ПЗУ 13 жовтня 1997 р. (м. Київ) розробив механізм формування списку кандидатів у народні депутати України у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, обрав керівні органи ПЗУ. Головою партії обрано В. Кононова, головою політради ПЗУ – С. Курикіна, головою секретаріату – О. Шевчука, заступником голови ПЗУ з економічних питань – В. Хмельницького, заступником голови ПЗУ з екологічних питань – Ю. Самойленко, заступником голови ПЗУ з гуманітарних питань – О. Сидоркіна. 2-й етап VI з'їзду ПЗУ 2 листопада 1997 р. затвердив список кандидатів у народні депутати України у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, ухвалив передвиборчу платформу.

Виборчий список ПЗУ було затверджено ЦВК 15 грудня 1997 р. На парламентських виборах 1998 р. ПЗУ вдалося подолати 4-відсотковий бар'єр і здобути 5,43% голосів виборців, що дало змогу партії отримати 19 депутатських мандатів. Депутати утворили фракцію у парламенті, яка існувала та працювала всі чотири роки роботи Верховної Ради України. Найбільша чисельність фракції ПЗУ – 26 депутатів. Зелені очолювали два парламентські комітети – з питань екології, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи (Ю. Самойленко), з питань будівництва, транспорту та зв'язку (Ю. Крук), а також Спеціальну контрольну комісію Верховної Ради України з питань приватизації (О. Рябченко). 26–28 лютого 1999 р. делегація українських парламентарів-членів ПЗУ брала участь у II Кон-

гресі Європейської федерації зелених партій (м. Париж). У березні 2000 р. чисельність фракції ПЗУ скоротилася до 17 депутатів.

22 травня 1999 р. 1-й етап VII з'їзду ПЗУ (454 делегати) затвердив нову редакцію статуту, ухвалив резолюції, зокрема, «Про реформу влади», «Про косовську кризу», «Про запобігання незаконному переміщенню людей з метою сексуальної експлуатації» та висунув претендентом на посаду Президента України В. Кононова. За результатами президентських виборів 1999 р. В. Кононов зайняв 11-те місце, здобувши 0,29% голосів виборців.

Представники партії брали участь у виконавчій владі. У період березня 1999 р. – липня 2001 р. заступник голови ПЗУ О. Шевчук очолював Державний комітет зв'язку та інформатизації України. У липні 2001 р. – листопаді 2002 р. Міністерство екології та природних ресурсів України очолював заступник голови ПЗУ, голова політради ПЗУ С. Курикін.

Напередодні парламентських виборів 2002 р., за даними досліджень Центру ім. Олександра Разумкова, найвищий рейтинг ПЗУ був на Півдні України (Крим, Одеська, Херсонська та Миколаївська області) – 9,9%. На Сході (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська, Сумська) за «зелених» готові були проголосувати 7% виборців. У центрі (м. Київ, Київська, Вінницька, Житомирська, Кіровоградська, Полтавська, Хмельницька, Чернігівська області) – 5,1%. У західних регіонах симпатиків партії було лише 3%. ПЗУ посіла 11-ту позицію, отримавши 1,3% голосів і, відповідно, не потрапила до парламенту.

У липні 2004 р. XI з'їзд партії знову висунув В. Кононова кандидатом на пост Президента України від ПЗУ. 23 вересня 2004 р. центральна координаційна рада ПЗУ на своєму засіданні ухвалила рішення про відмову від подальшої участі у президентській виборчій кампанії. Того ж дня кандидат на пост Президента України від ПЗУ В. Кононов звернувся до ЦВК із заявою про зняття своєї кандидатури. У II турі виборів ПЗУ підтримала на пост Президента України кандидатуру В. Ющенка.

9 квітня 2006 р. XIII з'їзд партії вніс зміни до статуту. 4 серпня 2006 р. на XIV позачерговому з'їзді ПЗУ головою партії був обраний В. Костерін.

9–12 жовтня 2008 р. у м. Парижі проходив з'їзд Європейської Партії Зелених. Представники ПЗУ були делегатами з'їзду. Українську делегацію очолював В. Костерін. Делегація ПЗУ представила позицію українських зелених щодо політичної ситуації у країні, зокрема щодо позачергових парламентських виборів. Також було зауважено, що Україна не виконує низки своїх міжнародних зобов'язань, які стосуються проблем екобезпечного розвитку, і це перешкоджає євроінтеграції України. На з'їзді ЄПЗ були представлені проекти резолюцій від ПЗУ, прийняття яких дозволило б фракції зелених у Європарламенті здійснювати політику в інтересах України.

20 грудня 2008 р. на XVII черговому з'їзді ПЗУ В. Костерін знову був обраний головою партії. Делегати з'їзду підтримали його політичний курс та стратегію.

За даними секретаріату ПЗУ станом на 1 липня 2009 р. діяло 26 обласних та прирівняних до них організацій та 561 місцева організація ПЗУ. Членами партії були близько 28 000 осіб.

24 жовтня 2009 р. на XVIII позачерговому з'їзді ПЗУ В. Костеріна було обрано почесним головою партії, а

Т. Кондратюк – екс-заступника Міністра у справах сім'ї молоді та спорту – головою ПЗУ

На початку квітня 2011 р. у м. Будапешті відбувся XVI з'їзд Європейської Партії Зелених. У роботі з'їзду взяла участь делегація від ПЗУ: Т. Кондратюк, В. Костерін, В. Кононов, Ю. Щербак, П. Хазан. В. Кононов зустрівся з керівниками зелених партій Європи, зокрема з лідерами зелених Мальти, Словенії, Швейцарії, Грузії, Вірменії тощо. Заступник голови ПЗУ П. Хазан взяв участь у секції GEF, присвяченій Чорнобильській катастрофі.

XIX позачерговий з'їзд партії 7 серпня 2010 р. (м. Одеса) затвердив рішення про участь партії у місцевих виборах 31 жовтня 2010 р. та рішення щодо подальшого відстоювання у владі прав українців на чисте середовище, здоров'я та якість життя. 15 липня 2010 р. на центральній координаційній раді ПЗУ В. Костеріна обрано головою політради ПЗУ.

На ювілейному, XX, з'їзді партії (25 травня 2011 р.) новим головою партії було обрано Д. Москаля, заступником голови – С. Курикіна. З'їзд затвердив новий статут партії, який надав більших повноважень регіональним партійним осередкам.

XXI позачерговий з'їзді ПЗУ (м. Київ) 17 грудня 2011 р. прийняв рішення про участь партії у парламентських виборах 2012 р. У резолюції, ухваленій з'їздом, міститься оцінка нового закону про вибори. Делегати з'їзду розкритикували заборону створення виборчих блоків, внесення грошової застави, а також збільшення прохідного бар'єра, що, з їхнього погляду, неодмінно призведе до спотворення волевиявлення громадян України.

Друковані партійні органи – «Зелений світ», «Сіті». *Т. Б.*

Партія інтелігенції України діяла у 2000 – 2003 рр. Була створена 27 травня 2000 р. на Установчому з'їзді (м. Київ), який ухвалив програму та статут, обрав голову партії – *М. Москвича*. Зареєстрована Міністерством юстиції України 1 вересня 2000 р. (реєстраційний номер 1493).

Центральні статутні органи партії – з'їзд, центральна рада, політрада, центральна ревізійна комісія; керівна особа – голова партії.

Партія проголошувала себе послідовницею соціал-демократичної ідеології та заявляла свої претензії на роль загальнодержавної консолідуючої політичної сили; виступала за сильну президентську владу; відстоювала принципи народовладдя, демократії та "солідарного громадянського суспільства»; ратувала за соціальну справедливість та соціальне партнерство, свободу совісті, рівноправність різних форм власності. Своїми головними завданнями партія вважала залучення інтелігенції до активної участі у державному та політичному процесах; консолідацію та гармонізацію суспільства в усіх його структурних зрізах; сприяння формуванню єдиної державної ідеї та створенню цілісної національної еліти.

Партії не вдалося розгорнути активної політичної діяльності. Вона не брала участі у парламентських виборах 2002 р. За час існування легалізувала лише одну обласну партійну організацію (у Донецькій області). У 2003 р. Міністерство юстиції України здійснило перевірку партії щодо дотримання вимог Закону України "Про політичні партії в Україні», результати якої стали підставою для рішення Верховного Суду України від 23 травня 2003 р., яким було анульовано реєстраційне свідоцтво партії. Згідно з цим рішенням Міністерство юстиції України наказом № 66/5 від 13 червня 2003 р. скасувало запис

про реєстрацію партії у Реєстрі об'єднань громадян. *О. Л., О. Р.*

Партія «Київська Русь» (ПКР) створена 28 жовтня 2006 р. на Установчому з'їзді у м. Запоріжжі. Зареєстрована Міністерством юстиції України 13 квітня 2007 р. (реєстраційний номер 143-п.п.). Керівник партії – *П. Баулін*. Керівні органи: з'їзд, головна рада, голова партії, контрольно-ревізійна комісія. Місцезнаходження керівних органів – м. Київ.

Партія виступає за відновлення «східнослов'янської цивілізаційної системи» як стримуючого фактора проти нового перерозподілу світу (за рахунок слов'янських територій), проти економічної, політичної та духовної експансії Заходу і гегемоністських зазіхань США встановити свій світовий порядок, а також входження України у спілку з Росією та Білоруссю, у Єдиний економічний простір (ЄЕП), налагодження особливих стосунків з Китаєм, Кубою та країнами Латинської Америки. ПКР категоричний противник членства України у Світовій організації торгівлі (СОТ), в Європейському Союзі (ЄС) та Міжнародному валютному фонді (МВФ).

Щодо державного будівництва в Україні, то, згідно з програмними документами, партія вважає, що «занадто жорсткий унітаризм в умовах, коли окремі регіони істотно відрізняються своїми економічними, культурними, етнічними особливостями, здатний породжувати внутрішню нестабільність та потенційні конфлікти», а натомість «система: сильний центр та регіони, що володіють широкими повноваженнями, – зцементує Україну як цілісну державу і, максимально враховуючи своєрідність кожного регіону, усуне причини міжнаціональних, міжконфесійних та інших конфліктів». ПКР виступає за виборність суддів на альтернативній основі, скасування депутатської недоторканності, ефективний і діючий механізм відкликання депутатів будь-якого рівня.

1 грудня 2008 р. її лідером, спільно з лідерами ПСПУ та Партії «Відродження українського села» (нині – «*Партія селян*») було представлено заяву про створення опозиційного уряду України об'єднаних лівих партій (голова *Н. Вітренко*) та підписання ними відповідної угоди. П. Баулін посів у ньому посаду опозиційного міністра іноземних справ.

13 лютого 2010 р. ПКР і ПСПУ заявили у спільній заяві про вимогу зміни державних символів України. При цьому вони виступили за те, щоб рішення про зміну державної символіки приймалося на всеукраїнському референдумі. Партії заявили, що державні символи України – прапор, герб і гімн – є помилковими. Вони вважають, що на землях, що входять до складу сучасної України, домінував у символіці червоний (малиновий) колір з використанням білого і синього, а також вважають тризуб «бридким та огидним», що фактично є державним злочином.

Партія не виявляє активної політичної діяльності. *П. Г.-Н.*

Партія комуністів (більшовиків) України (ПК(б)У) створена 18–19 липня 1992 р. на Установчому (І) з'їзді у м. Дніпропетровську за участі делегатів від 7 обласних організацій за назвою Партія комуністів України. Попри кількаразову відмову, зумовлену наданням документів, що не відповідали вимогам чинного законодавства, партія, врешті-решт, була зареєстрована Міністерством юстиції України 14 липня 1994 р. (реєстраційний номер 579).

Свій початок партія вела від опозиційно налаштованих до КПРС осередків кінця 90-х рр. XX ст. (лідер руху – Н. Андреєва), на базі яких у м. Ленін-

граді наприкінці 1991 р. була створена Всесоюзна Комуністична Партія Більшовиків (ВКПБ). Партія засудила політику М. Горбачова, виступила з ідеєю відновлення СРСР сталінського зразка, що мало відбуватися на базі революційних традицій більшовизму. Внутрішні розколи та відмежування від ВКПБ «української філії» (на чолі з *Е. Ояпервом* та Т. Болієвою) привели до організаційної формалізації українських більшовиків, що завершилося у 1992 р. створенням партії. Новостворена політична сила об'єднала більшість осередків ВКПБ, які знаходилися в Україні, та частину членів КПУ, інших комуністичних організацій, серед них – Комуністичної робітничої партії України, Союзу комуністів-трудящих Чернігівщини, «Единство» та ін., що разом із остаточно зафіксованою назвою партії – КП(б)У було закріплене рішенням II (об'єднавчого) з'їзду (м. Донецьк, 13–14 лютого 1994 р.). III з'їздом ПК(б)У (м. Дніпропетровськ, 23–24 грудня 1995 р.), делегати якого представляли організації з 18 областей України, була затверджена нова партійна програма.

Центральні статутні органи партії: з'їзд, центральний комітет (ЦК), секретаріат ЦК, центральна контрольна комісія; керівні особи: перший секретар ЦК. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Дніпропетровськ. З моменту утворення партію очолив Е. Ояперв, один із керівників Союзу комуністів Дніпропетровщини. На момент реєстрації партія нараховувала понад 1 тис. членів.

Згідно із програмою партія ідентифікувала себе як правонаступниця КП(б)У. Її стратегічна мета («Програма максимум») полягала у побудові комунізму, безкласового суспільства, організованого за принципом «Від кожного – по спроможності, кожному – по достатній потребі». Досягненню цієї мети мала посприяти перехідна соціалістична стадія («Програма мінімум»). У зв'язку з цим у політичній сфері висувалися завдання «радянизації» держави, що передбачало досягнення повновладдя рад усіх рівнів («одна з форм диктатури пролетаріату»), подолання «контрреволюційного перевороту» 1991 р., «денонсацію Біловезьких угод», відновлення СРСР, ліквідацію інституту президентства в Україні, повернення радянської символіки та Гімну УРСР. В економічній галузі передбачалася повна соціалізація виробничих відносин та фінансово-банківської системи, ліквідація приватної власності на засоби виробництва, проведення соціалістичної націоналізації та експропріація власності експлуататорських класів, відновлення «колгоспів, радгоспів та МТС», заборона нерубльового обігу, проведення фіскальної грошової реформи. У галузі національних відносин ПК(б)У висувала завдання запровадження «повного пролетарського інтернаціоналізму». Побудову «вільної і квітучої України» партія пов'язувала лише з її входженням до складу СРСР. Побіжно згадуючи про українську «самостійність», програма наголошувала на її «антинародності» та «неісторичності». У галузі ідеології, вбачаючи причину суспільно-політичних та економічних проблем у відході від наукового соціалізму, ідей Й. Сталіна, програма вимагала «більшовизації партії», повне очищення від усіх опортуністичних, ревізіоністських та реформаторських течій. Займаючи ультраліву позицію, партія не підтримувала офіційних відносин з КПУ, звинувачуючи її в опортунізмі.

Хоча ПК(б)У принципово відкидала можливість своєї участі у «буржуазному парламенті», чотири її члени були зареєстровані кандидатами у народні депутати Верховної Ради України III скликання в одномандатних округах,

але під час парламентських виборів (29 березня 1998 р.) вони не здобули підтримки. З метою поширення впливів, лідерами партії було зроблено ряд спроб, спрямованих на створення дочірніх організацій у вигляді громадських об'єднань та профспілок – Об'єднаного фронту трудящих України, Руху «Комуністи України», Народного Руху «Союз». Однак, незважаючи на активність, партія і надалі перебувала на маргінесах українського партійно-політичного поля. Це пояснювалося як «згасанням» комуністичної ідеї у суспільстві, так і переважно похилим віком прихильників більшовизму, відсутністю достатньої фінансової бази.

На пленумі ПК(б)У, який відбувся 28 лютого 1998 р., було задоволено прохання Е. Ояпервa про звільнення його з посади першого секретаря ЦК через незадовільний стан здоров'я. Остаточно кадрові зміни у партії були затверджені IV з'їздом (травень 1998 р.), який обрав першим секретарем ЦК О. Каспрука, натомість Е. Ояпервa – почесним головою партії і секретарем ЦК.

Під час президентської виборчої кампанії 1999 р. ПК(б)У закликала до єдності всі ліві партії і рухи й підтримала кандидатуру *П. Симоненка* на пост Президента України.

У 2000 р. лідером партії став І. Дяченко, завідувач лабораторії Таврійської державної агротехнічної академії (м. Мелітополь), голова Запорізької регіональної організації партії. Оновлення керівництва ПК(б)У збіглося з новим етапом її політичної активності, пошуками найбільш оптимальної стратегії, успіх якої значною мірою пов'язувався з наступними парламентськими виборами. З цією метою наприкінці 1999 р. О. Каспрук досягнув угоди з «Союзом радянських офіцерів» (лідер – О. Огородніков) стосовно створення виборчого блоку. Організації зближувала спільна ідейно-політична позиція, зокрема намір повернути Україні «незалежність» і соціалістичний устрій, розширити співробітництво з соціалістичними Росією та Білоруссю.

У подальшому ці дії продовжив І. Дяченко, який, представляючи партію, приєднався до створеного у грудні 2001 р. виборчого блоку Комуністичної партії робітників і селян (КПРС) та СелПУ – «Комуністичні партії робітників і селян», який своє завдання на парламентських виборах зводив до протидії двом найбільш потужним «буржуазним» (антинародним) виборчим об'єднанням – *Виборчому блоку політичних партій «За Єдину Україну!»* та *Виборчому блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»*. Від імені учасників блоку, у т. ч. ПК(б)У, було підписано звернення до лідерів КПУ, СПУ, ПСПУ («Єдиним блоком – до перемоги на виборах!»), спрямоване на об'єднання дій лівих партій на парламентських виборах. У зверненні висловлювалося переконання, що в разі такої консолідації партії-учасниці зможуть розраховувати у Верховній Раді України у 2002 р. не менше ніж на 70% мандатів. Однак «великоваговики» (КПУ, СПУ та ПСПУ), розраховуючи на власні ресурси, не відгукнулися на цю пропозицію. Надалі з виборчого блоку вийшла і СелПУ. Натомість лідер ПК(б)У І. Дяченко як «безпартійний» взяв участь у парламентських виборах 2002 р. разом із представниками КПРС (№26 у виборчому списку), які для останньої виявилися невдалими.

Згадана суперечлива позиція на виборах І. Дяченка була пов'язана з тим, що через протистояння з попереднім керівництвом на чолі з Ояпервом–Каспруком, яке контролювало статутні документи партії, він не зміг набути формально-легітимного становища. Обидві партійні групи, намагаючись заручити-

ся підтримкою Мін'юсту України, звинувачували одна одну у нелегітимності, клановості, антипартійності та вождизмі, антидержавній діяльності тощо. Маючи намір докорінним чином змінити ситуацію на свою користь, І. Дяченко розгорнув радикальні перебудовчі процеси у ПК(б)У. Зокрема, ним було розпочато обмін партійних документів (партійні квитки під номерами 1 і 2 були видані на ім'я В. Леніна та Й. Сталіна), оголошений «Ленінсько-Сталінський Заклик» (призов у партію), що супроводжувалося як перереєстрацією членів партії, так і розпуском ряду обласних партійних організацій (Дніпропетровської, Харківської, Київської, Донецької, Львівської та ін.). За цих обставин прибічниками Е. Ояпервa було проведено VII позачерговий з'їзд партії (м. Дніпропетровськ, 8 січня 2002 р.), на якому він був обраний першим секретарем ЦК ПК(б)У. З'їздом було прийняте рішення про нелегітимність діяльності ЦК на чолі з І. Дяченком, а всі документи, підписані ним після січня 2002 р., визнавалися недійсними. Натомість, рішенням VIII з'їзду ПК(б)У, який на чолі з І. Дяченком був проведений з порушенням статутних норм у м. Мелітополі 28 квітня 2002 р. та на який не були допущені прибічники колишнього керівництва, керівний центр партії був перенесений з м. Дніпропетровська до м. Мелітополя. І. Дяченко був переобраний на посаді першого секретаря ЦК ПК(б)У. Такі події призвели до ситуації, коли під однією назвою діяли окремі організації з власними керівними органами і центрами (у м. Дніпропетровську та м. Мелітополі), які проводили свої з'їзди та пленуми, що поглиблювало внутрішню кризу і дискредитувало партію.

На початку 2003 р., напередодні перевірки діяльності партії Мін'юстом України на предмет дотримання вимог Закону України «Про політичні партії в Україні», І. Дяченко, апелюючи до того, що переатестація з видачею нових партійних квитків відбулася у 14 областях України і АР Крим, неодноразово порушував перед Міністерством юстиції України клопотання про надання йому дублікатів статутних документів партії. Водночас, контрольовані ним лютневий та березневий пленуми ЦК ПК(б)У (2003 р.) обговорювали питання щодо самоліквідації ПК(б)У, створення на її базі нової партії.

В умовах часового цейтноту партійні організації ПК(б)У на чолі з І. Дяченком провели позачерговий XII (екстрений) з'їзд (м. Запоріжжя, 29 березня 2003 р.), на якому була ухвалена програма докорінної реорганізації партії. Окрім прийняття нової назви партії, суть якої полягала у заміні форми написання слова «більшовиків» – з маленьких на прописні літери – «БІЛЬШОВИКІВ» (тобто замість ПК(б)У – ПК(Б)У), з'їзд вніс зміни до статуту, затвердив нові партійні видання (газети «Запорізький Більшовик», «Ленінська Іскра», журнал «Більшовик»). Однак на порушене І. Дяченком клопотання щодо реєстрації ПК(Б)У Мін'юст України, спираючись на документи ЦК ПК(б)У на чолі з Е. Ояпервом, відповів вмотивованою відмовою.

У той же час, проведена у першій половині 2003 р. перевірка діяльності ПК(б)У засвідчила, що партія виявилася неспроможною виконати вимоги чинного законодавства, у т. ч. щодо внесення змін до статутних документів, а також створення і реєстрації своїх структурних підрозділів у більшості регіонів України. Відтак на підставі рішення Верховного Суду України від 25 червня 2003 р. про анулювання реєстраційного свідоцтва ПК(б)У за наказом Мін'юсту України №77/5 від 3 липня 2003 р. за-

пис про реєстрацію партії у Реєстрі об'єднань громадян було скасовано.

Партійні друковані органи – газета «Искра», інформаційні бюлетені – «За рабочее дело», «За Власть Советов», «От Советского Информбюро». *В. Я.*

Партія «Міжрегіональний блок реформ» (Партія «МБР») діяла у 1994 – 2002 рр. Була створена 17 грудня 1994 р. на І (Установчому) з'їзді у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 31 січня 1995 р. (реєстраційний номер 625). Партію створено на базі передвиборчого блоку «Міжрегіональний блок реформ».

З'їзд затвердив програму та статут, обрав керівні органи партії. Перший керівник партії – *В. Гриньов*. До політради партії увійшли – народні депутати О. Карпов та В. Литвин, а також В. Голуб (м. Полтава), В. Попов (м. Київ), Г. Балашов (м. Дніпропетровськ) та ін. Членами ради партії були обрані: П. Поляков – заступник генерального директора ВО «Донецьквугілля»; Н. Золотарьова – директор фірми «Єва»; А. Єфіменко – голова Київського райвиконкому м. Сімферополя; Н. Полковнікова – член Луганської обласної ради профспілок та ін.

Керівні органи: з'їзд партії, який обирав голову партії та ревізійну комісію, політраду і раду партії. Керівні особи – голова, заступник голови, виконавчий секретар.

Партія «МБР» була партією ліберальної інтелігенції, підприємців, бізнесменів. Ідеологія партії – ліберально-демократична, з елементами соціал-демократії, що віддзеркалювалося у програмовому документі «Шлях України до економічного відродження, громадянського суспільства і цивілізованої держави».

Партія «МБР» задекларувала, що «майбутнє України як самостійної цивілізованої держави, її цілісність і добробут можуть бути забезпечені тільки у міру формування відкритого громадянського суспільства на засадах безумовного пріоритету міжнародно визнаних прав та свобод особистості».

Улітку 1994 р. партія ініціювала розробку так званої «Малої Конституції», у якій утверджувалася «святість» приватної власності, реорганізація системи влади, гарантувалася свобода ініціативи особі. Члени Партії «МБР» ратували за конституційну реформу, яка б утворила правову основу нової держави. Водночас зазначалося, що під час перехідного періоду (до прийняття постійної Конституції, яка відповідає загальновизнаним цінностям стабільного громадянського суспільства), дієздатність і стійкість державної влади повинні забезпечуватися Конституційними законами (Малою Конституцією), які включають закони про права громадян, про державну владу і місцеве самоврядування, а також про принципи функціонування економіки.

Членами партії було розроблено і внесено на розгляд парламенту проекти законів «Про вибори» та «Про політичні партії».

11 грудня 1995 р. голова Партії «МБР» В. Гриньов та голова Конституційно-демократичної партії (КДП; нині – *Партія «Віче»*) *В. Золотарьов* підписали угоду про міжпартійне співробітництво, у якій, зокрема, зазначалося, що партії мають на меті створення потужного передвиборчого блоку, «зрозумілого для електорату». Упродовж 1995–1996 рр. було укладено угоди про співпрацю з партією «Союз підтримки Республіки Крим», «Громадська злагода» (м. Запоріжжя).

Станом на січень 1996 р. партія нараховувала 2 600 членів.

У 1997 р. партія разом із Федерацією профспілок працівників кооперації

та інших форм підприємництва звернулася до політичних партій, громадських організацій та об'єднань із закликом разом залучити «творчий потенціал широких верств населення для формування нового курсу економічних реформ – Народної програми реформ». Така ініціатива мала на меті не зміну тодішнього курсу Президента на ринкове реформування, а вироблення ефективного механізму реалізації цього курсу.

ІІ з'їзд партії 7 липня 1997 р. ініціював створення *Виборчого блоку партій «СЛОн – Соціально-Ліберальне Об'єднання»*. Тож у 1998 р. МБР разом з Конституційно-демократичною партією брала участь у парламентських виборах у складі цього блоку. За результатами виборів блок здобув підтримку лише 241 367 (0,9%) голосів виборців і до парламенту не потрапив.

22 травня 1999 р. ІІІ з'їзд обрав головою партії Т. Мотренка та висунув Л. Кучму претендентом на кандидата у Президенти України. Напередодні президентських виборів 1999 р. Партія «МБР» увійшла (серед 21 однієї політичної партії) до складу блоку політичних партій «Наш вибір – Леонід Кучма».

Чисельність партії станом на червень 1999 р. – 2 500 чол.; на вересень 2001 р. у партії перебувало близько 1 500 членів.

22 грудня 2001 р. відбувся 1-й етап IV з'їзду Партії «МБР», на якому було прийнято рішення «Про реорганізацію партії «Міжрегіональний блок реформ» шляхом приєднання до *Народно-Демократичної партії*, схвалено пропозиції до програми і статуту НДП.

У зв'язку з реорганізацією Партії «МБР» шляхом приєднання до НДП Міністерство юстиції України наказом від 25 лютого 2002 р. №11/5 скасувало відповідний запис у Реєстрі об'єднань громадян.

Офіційним органом Партії «МБР» була газета «МБР. Демократия, рынок, прогресс». *Т. Б.*

Партія мусульман України (ПМУ) діяла у 1997 – 2011 рр. Була створена 26–27 вересня 1997 р. на Установчій конференції у м. Донецьку за участі 70 делегатів із 15 регіонів України. Зареєстрована Міністерством юстиції України 25 листопада 1997 р. (реєстраційний номер 945). На І з'їзді ПМУ (м. Донецьк, 22 листопада 1997 р.) були внесені зміни та доповнення до статуту, затверджена символіка партії, проведені довибори керівних органів. З моменту заснування партію очолив *Р. Брагін*. Центральні статутні органи партії: з'їзд, політична рада, контрольно-ревізійна комісія, виконком; керівні особи: голова партії, заступники голови партії. Місцезнаходження центральних керівних статутних органів партії – м. Донецьк. На початок 1999 р. партія налічувала близько 5 тис. членів. Найбільші організації ПМУ діяли у містах Донецьку, Луганську, Харкові, Одесі, Севастополі, Запоріжжі. Станом на 2005 р. партія мала 18 зареєстрованих регіональних організацій (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя), після чого створення нових організацій припинилося.

Партія декларувала себе політичною організацією парламентського типу, виразником інтересів кримських татар та національних меншин України. Програмною метою партії проголошувалося сприяння виходу України з всеохоплюючої кризи, «становлення демократичної правової держави», досягнення громадянської, міжнаціональної та міжрелігійної злагоди, «забезпечення щастя і добробуту народам мусульманської культури, іншим національним меншинам, усім членам українського суспільства». Особливу увагу програма приділила сфері національних від-

носин, зокрема сприяння вироблення державної національної політики України, яка б відповідала інтересам мусульманських та інших народів та була спрямована на створення «оптимальних умов для національного відродження всіх народів України», забезпечення - їхнього конструктивного співробітництва, прогресивного національного розвитку. Це стосувалося й українського народу «як одного з найбільш чисельних народів країни». Програма націлювала на вирішення на законодавчому рівні проблеми відновлення прав депортованих народів, передусім кримськотатарського народу. У галузі зовнішньої політики партія визнала пріоритетним напрямом розширення взаємодії з молодими незалежними державами, які постали на теренах колишнього СРСР, «відновлення спільного економічного, культурного та інформаційного простору», науково-технічної взаємодії у рамках СНД, суттєвого розширення співробітництва України з державами Азії та Африки, особливо мусульманськими країнами.

Вже на І з'їзді ПМУ було порушене питання про самостійну участь партії у виборах до Верховної Ради України ІІІ скликання (29 березня 1998 р.). З'їздом була ухвалена передвиборча платформа, затверджений виборчий список у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, який складався з 19 кандидатів у народні депутати України, визначено 11 кандидатів в одномандатних виборчих округах. До першої п'ятірки виборчого списку були занесені прізвища: Р. Брагіна, Н. Селимова, Ф. Мамедова, Р. Іванкова, А. Абдулжанова (усі – члени ПМУ). Передвиборча платформа ПМУ з провідним гаслом «Духовність, справедливість та порядок» закликала до подолання соціально-економічної кризи, відродження духовних, моральних та релігійних цінностей у суспільстві, досягнення в Україні міжнаціонального миру і злагоди, фактичної рівності народів у всіх сферах життя, запровадження зваженої державної політики в інтересах усіх українських громадян. Особливу увагу було приділено проблемі кримськотатарського народу: акцентувалася необхідність прийняття закону про статус кримськотатарського народу, надання громадянства України усім кримським татарам без винятку, забезпечення у Криму рівних можливостей для використання кримськотатарської мови у органах державної влади поряд з державною, вирішення соціально-економічних проблем. За результатами парламентських виборів ПМУ здобула у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі підтримку 52 613 виборців (0,19% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), посівши 28-ме місце серед 30 учасників виборів. Найбільшу підтримку партія здобула в АР Крим – 1,5% голосів. Кандидати від партії, які балотувалися у одномандатних виборчих округах, також не досягли успіху.

На ІІ з'їзді ПМУ (м. Донецьк, 24 квітня 1999 р.) відбулося оновлення складу її керівних органів. Новим лідером партії було обрано Ф. Акчуріна, генерал-майора, академіка Міжнародної аерокосмічної академії, керівника Запорізької обласної організації ПМУ. Під керівництвом Ф. Акчуріна ПМУ здійснила спробу взяти участь у чергових виборах до Верховної Ради України IV скликання у 2002 р., однак ці наміри обмежилися лише висуненням 4 представників партії до окружних виборчих комісій. У наступний період партію знову очолив Р. Брагін.

ПМУ брала участь у президентських виборчих кампаніях. У 1999 р. вона увійшла до складу блоку політичних партій «Наш вибір – Леонід

Кучма!», у 2004 р. партія підтримала кандидатуру В. Януковича на пост Президента України.

Прагнучи розширити свою базу і вплив у суспільстві, у т. ч. претендуючи на лідерство серед кримськотатарського населення, на початку 2004 р. ПМУ значно активізувала свої дії в АР Крим, що супроводжувалося створенням та реєстрацією у Мін'юсті України понад десяти місцевих районних та міських організацій. Однак такі дії не принесли бажаних наслідків, викликавши негативну реакцію з боку меджлісу кримських татар, який звинуватив ПМУ у розколі кримських татар.

В умовах поширення застійних явищ, відсутності перспектив подальшої партійної діяльності згідно з рішеннями V з'їзду ПМУ, який відбувся 17 грудня 2005 р., партія перебувала у стані ліквідації. Значна частина партійних активістів влилася до *Партії регіонів.* На початку 2011 р. Міністерство юстиції України, враховуючи те, що партія виявилася не в змозі виконати низку вимог Закону України «Про політичні партії в Україні», розпочало процедуру анулювання реєстрації партії. Постановою Окружного адміністративного суду м. Києва свідоцтво про реєстрацію партії було анульовано. Наказом Державної реєстраційної служби України було скасовано відповідний запис у Реєстрі політичних партій.

Партійний друкований орган – місячник «Наш дом – Украина». *В. Я.*

Партія «Народна влада» створена 17 липня 2004 р. на Установчому з'їзді у м. Києві за участі 68 делегатів. З'їзд затвердив статут, програму, обрав керівні органи. Зареєстрована Міністерством юстиції України 1 вересня 2004 р. (реєстраційний номер 100-п.п.). Перший очільник партії – *В. Нечипорук.*

Центральні статутні органи партії – з'їзд, політична рада, президія політичної ради, центральна ревізійна комісія; керівна особа – голова.

Мета діяльності партії: сприяння побудові громадянського суспільства на принципах соціальної справедливості в інтересах кожного громадянина України та приведення до влади кращих представників українського народу, щирих патріотів держави.

Ідеологією партії з початку створення була визначена пропаганда української національно-слов'янської патріотичної ідеї, відновлення своєї віри, національної гідності, великого патріотизму до своєї рідної країни, мови, традицій і звичаїв. Партія виступала за парламентсько-монархічну форму держави.

16 липня 2004 р. лідер партії – В. Нечипорук – вирішив брати участь у виборах Президента як самовисуванець. За результатами голосування набрав 6 171 (0,02%) голосів виборців (24-те місце з 24).

17 грудня 2005 р. 2-й етап II з'їзду партії прийняв рішення самостійно йти на вибори до Верховної Ради України та затвердив виборчий список. Однак участі у виборах не взяла. Діяльність партії активністю не відзначалася.

10 квітня 2008 р. Київські міські організації *Політичної партії малого і середнього бізнесу України* й Партії «Народна влада» висловили бажання створити «Блок Омельченка Олександра Олександровича» для участі у виборах до Київської міської ради. Втім, зроблено цього не було, оскільки Київські міські організації Партії «Соціал-демократичний союз» (нині – *Партія «Громадська сила»)* і *Української морської партії* створили «Блок Олександра Омельченка» на чолі з екс-мером м. Києва О. Омельченком. Останній звернувся до суду з вимогою зняти з виборів

блок-двійника. Окружний адміністративний суд міста Києва 24 квітня 2008 р. скасував постанову Київської міської територіальної виборчої комісії № 14/60 про реєстрацію «Блоку Омельченка Олександра Олександровича» для участі у виборах Київради. 12 травня 2008 р. Київська міська територіальна виборча комісія також скасувала свою постанову про реєстрацію виборчого блоку «Блок Омельченка Олександра Олександровича» для виборів у Київраду та ухвалила рішення внести зміни до тексту виборчого бюлетеня і змінити назву «Блок Омельченка Олександра Олександровича» на «Київська міська організація Політичної партії малого і середнього бізнесу». Крім того, було скасовано реєстрацію кандидатів у депутати Київради від Партії «Народна влада».

28 листопада 2009 р. на ІІІ партійному з'їзді Й. Вінського було обрано головою партії. З'їзд обрав новий склад керівних органів та затвердив нову партійну програму.

Згідно з програмою партія виступає за пряму демократію, під якою розуміють: розширення кола питань, що вирішуються шляхом всеукраїнських та місцевих референдумів, а також ролі самих референдумів (включаючи обов'язковість виконання їх рішень органами влади); підвищення і законодавче закріплення ролі зібрань громадян за місцем проживання (в селах, кварталах, мікрорайонах тощо); значне збільшення частки представників влади, що обираються народом шляхом прямих виборів, а не призначаються зверху; запровадження «електронного уряду» (перехід на електронний документообіг та електронну систему прийняття рішень, що здійснюються в комп'ютерному режимі); запровадження принципу «єдиного вікна» з оформлення дозвільної документації для громадян.

30 січня 2010 р. політрада партії прийняла рішення не підтримувати жодного претендента на посаду Президента України під час повторного голосування 7 лютого 2010 р., мотивуючи це тим, що вибори 17 січня 2010 р. засвідчили, «що в Україні існує загроза втрати свободи, демократії, державності».

У лютому 2010 р. лідером партії було жорстко засуджено нові тарифи на «старі» послуги ЖКГ, у березні – критичному аналізу були піддані недолугі пропозиції урядовців щодо пенсійної реформи.

16 серпня 2010 р. партія прийняла рішення про участь у місцевих виборах. Керівником центрального виборчого штабу Партії «Народна влада» призначено голову партії Й. Вінського, а керівниками регіональних виборчих штабів – голів відповідних регіональних організацій партії. Відповідно до рішення політради, регіональні, місцеві організації Партії «Народна влада» взяли участь у місцевих виборах як самостійний суб'єкт виборчого процесу.

У вересні 2010 р. Партія «Народна влада» ініціювала звіт місцевої влади перед мешканцями відповідних територіальних громад, на яких мали прозвучати публічні звіти представників влади за період їхньої роботи про виконання виборчих програм і передвиборчих обіцянок, даних під час минулих виборів. У повідомленні прес-служби партії підкреслювалося: «Влада сама по собі не зміниться. Не варто очікувати служіння людям від будь-яких володарів владного крісла, якщо ми не змусимо їх рахуватися з нами, якщо не дамо їм зрозуміти, що не прощаємо обману та бездіяльності. Місцева влада має бути реально підконтрольною і підзвітною народу!».

5 жовтня 2010 р. партія виступила із заявою про необхідність розпочати процес підготовки нової редакції Кон-

ституції України. У свою чергу, Партія «Народна влада» виступає за проведення «системної конституційної реформи, яка реально забезпечить свободу, справедливість, права людини, демократію, парламентсько-президентську республіку, дієве місцеве самоврядування».

27 січня 2011 р. чотири партії лівого спрямування – *Партія «Справедливість»*, Партія «Народна влада», СДПУ і СДПУ(о) створили єдиний партійний проект з робочою назвою «Українська демократична лівиця» («Лівиця»). Заяву про необхідність об'єднання «прихильників демократичного соціалізму в Україні» в одну партію було схвалено на спільному засіданні лідерів чотирьох сил ще 24 грудня 2010 р. Тоді ж було визначено і цілі нового об'єднання на найближчу перспективу. Серед них – усунення від влади «кланово-олігархічного режиму», формування «дієвої фракції» у Верховній Раді України наступного скликання, а також перемога представника «Лівиці» на виборах Президента у 2015 р.

10 лютого 2011 р. лідер партії Й. Вінський заявив про необхідність створення єдиної політичної партії, яка сповідує ідеї євросоціалізму.

12 березня 2011 р. представники партії були учасниками форуму українських демократичних лівих сил, на якому також були присутні керівники і представники СДПУ, СДПУ(о), Партії «Справедливість» (нині – *Партія «Об'єднані ліві і селяни»*), *Української селянської демократичної партії.*

17 березня 2011 р. у м. Чернігові з робочим візитом перебував лідер партії Й. Вінський. Він наголосив, що партія стоїть на засадах демократичного соціалізму і об'єднує у своїх лавах прихильників його європейського напряму. Партія стала одним з ініціаторів об'єднання лівоцентристських сил в одну потужну нову політичну партію – «Українська демократична лівиця». Й. Вінський наголосив, що в Україні настав час, коли своє слово мають сказати ті, хто стоїть на боці людей праці – соціал-демократи, соціалісти та усі ліві демократи.

1 червня 2011 р. у м. Львові Партія «Справедливість», Партія «Народна влада», СДПУ(о) й Українська селянська демократична партія підписали базові принципи формування єдиної політичної сили. Основний принцип нової партії мав базуватися на європейській моделі соціалізму.

18 листопада 2011 р. завершилися переговори щодо об'єднання лівих та лівоцентристських партій парафуванням базових принципів та політичної угоди про порядок об'єднання лівоцентристських партій України. У переговорах брали участь лідери 11 політичних партій, зокрема *Соціалістична партія України* (О. Мороз), Партія «Справедливість» (С. Ніколаєнко), *Селянська партія України* (З. Холоднюк), Партія «Народна влада» (Й. Вінський), *Партія відродження села* (Д. Воронін), *Політична партія «Всеукраїнська партія «Дітей війни»* (В. Іващенко), Українська селянська демократична партія (Д. Андрієвський), *Політична Партія «Всеукраїнський патріотичний союз»* (С. Ганжа), *Політична партія «ДІТИ ВІЙНИ «НАРОДНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ»* (В. Патлачук), *Партія «Соціалістична Україна»* (В. Гошовський), *Політична партія «КОЗАЦЬКА СЛАВА»* (С. Селіванов).

21 листопада 11 лівих партій, серед них і Партія «Народна влада», заявили про досягнення компромісу щодо механізму об'єднання в єдину політичну силу, а також щодо принципів розподілу у ній керівних посад. Об'єднавчий з'їзд мав відбутися 18 грудня. Натомість, 13 грудня 2011 р. Партія «Справедливість» поширила заяву про укладення п'ятьма лівоцентристськими партіями політичної угоди про об'єднання на базі Партії «Справедливість». Угоду

підписав голова Партії «Народна влада» Й. Вінський, перший заступник голови Української селянської демократичної партії В. Сухий, перший заступник голови партії Політичної Партії «Всеукраїнський патріотичний союз» О. Воронін, а також лідер Партії відродження села Д. Воронін. Координаційна рада визначила назву нової партії – «Об'єднані ліві», дату проведення об'єднавчого з'їзду – 17 грудня.

17 грудня 2011 р. п'ять лівоцентристських партій (Партія «Справедливість», Партія «Народна влада», Партія відродження села, Українська селянська демократична партія і Політична Партія «Всеукраїнський патріотичний союз») проголосили створення *Партії «Об'єднані ліві і селяни»*, яку очолив С. Ніколаєнко. З'їзд також обрав заступників лідера новоутвореної партії. Ними стали Й. Вінський (Партія «Народна влада»), Д. Андрієвський (Українська селянська демократична партія), С. Ганжа (Політична Партія «Всеукраїнський патріотичний союз»), Д. Воронін (Партія відродження села). На з'їзді Й. Вінський заявив: «Наша мета – повноцінно представити в парламенті ліву ідеологію і тих людей, які поділяють підходи соціалістів та соціал-демократів. Ми розуміємо, що на цьому спектрі – історично так склалося – партії роз'єднані, і один із механізмів для досягнення цієї мети – це об'єднання політичних партій».

Станом на грудень 2011 р партія нараховувала 685 обласних, міських, районних первинних організації в Україні, Автономній Республіці Крим, містах Києві та Севастополі. *Т. Б.*

Партія «НАРОДНИЙ БЛОК» (ПНБ) створена 28–29 жовтня 1997 р. на Установчому з'їзді у м. Києві за участі 98 делегатів від 21 регіону України за назвою Партія Захисту Пенсіонерів України (ПЗПУ). Зареєстрована Міністерством юстиції України 19 січня 1998 р. (реєстраційний номер 967). Свій початок партія бере від Партії Пенсіонерів України, яка була створена у травні 1995 р. ініціативною групою на чолі з пенсіонером *Ю. Перекрестовим*, але не спромоглася пройти державної реєстрації. Центральні статутні органи партії: з'їзд, рада партії, політична рада партії, центральний апарат, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, заступники голови партії, виконавчий секретар партії. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ. Першим головою ПЗПУ було обрано Ю. Перекрестова (очолював партію у 1997–2005 рр.). На початку 1999 р. кількість членів ПЗПУ становила близько 47 тис. чол. Станом на 2001 р. партія мала 7 регіональних партійних організацій, мережа яких у 2005 р. була доведена до 17 (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя). При партії діяв Благодійний фонд захисту пенсіонерів. З моменту заснування партія стала членом Політичної ради при Президентові України.

Згідно із програмно-статутними вимогами ПЗПУ об'єднувала пенсіонерів, осіб передпенсійного віку, інвалідів, членів сімей зазначених категорій, а також громадян, які своєю діяльністю сприяли благополуччю пенсіонерів. Прагнучи зробити свій внесок у вирішення численних проблем на шляху становлення української державності та громадянського суспільства високої духовності, ПЗПУ висунула завдання організації боротьби демократичними, парламентськими засобами за краще майбутнє, що включало у себе протидію корупції на всіх рівнях влади, ліквідацію злиденного стану та жебракування громадян, досягнення відповідного рівня матеріального забезпечення та прихильного ставлення до людей похилого віку. У соціальному пакеті програми,

окрім пенсіонерів, велика увага приділялася проблемам сім'ї, материнства і молоді.

Через слабку фінансову базу ПЗПУ не брала участі у парламентському процесі до 2002 р. Під час виборів до Верховної Ради України IV скликання (31 березня 2002 р.) від партії було висунуто трьох кандидатів у народні депутати в одномандатних виборчих округах, які не досягли успіху. У чергових виборах до Верховної Ради України V скликання (26 березня 2006 р.) партія взяла участь у складі *Виборчого блоку «Влада народу»*. Із 183 кандидатів у народні депутати, які брали участь у балотуванні, представництво від ПЗПУ становило 22 особи (12% виборчого списку). За результатами виборів жоден представник блоку до парламенту не потрапив.

ПЗПУ підтримала ініціативу Президента України В. Ющенка стосовно проведення дострокових виборів народних депутатів України, а також виступила за внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України» (про зняття виборчого бар'єра) та створення при Президентові України постійно діючої Конституційної асамблеї. На позачергових виборах до Верховної Ради України VI скликання (30 вересня 2007 р.) партія взяла учать у складі *«Блоку партії пенсіонерів України»*. До виборчого списку блоку, зареєстрованого ЦВК, увійшли 92 кандидати у народні депутати, з них 12 членів ПЗПУ, жоден з яких до парламенту не потрапив.

Починаючи з II з'їзду ПЗПУ (січень 2003 р.), у середовищі верхівки партії набирав обертів конфлікт, який супроводжувався створенням окремих керівних центрів, прагненням дискредитувати опонентів й отримати легітимацію з боку Мін'юсту України. В умовах загострення кризи у 2005 р. відбулася серія з'їздів ПЗПУ, внаслідок яких у партії з'явилося кілька «голів». Мін'юст України визнав легітимність III позачергового (23 березня 2005 р.) з'їзду ПЗПУ, скликаного на вимогу 1/3 регіональних організацій, і який обрав керівником партії О. Остапенка. Наприкінці 2005 р. у зв'язку з хворобою і смертю останнього ПЗПУ очолив І. Козлов.

XI позачерговим з'їздом ПЗПУ, який відбувся 22 лютого 2009 р., її керівником була обрана О. Яценко. Одночасно з цим партія змінила назву на нову – Партія «НАРОДНИЙ БЛОК», що супроводжувалося ухваленням змін до програми та статуту. Згідно з новою редакцією програми головні пріоритети партії – сприяння процесу утвердження правової держави і розвиненого громадянського суспільства, об'єднання зусиль суспільних груп та політичних сил, відродження історичної пам'яті та волі народу для реалізації «нової місії України». Один з її провідних слоганів: «Наша країна повинна стати світовою державою, а Народ України – шанованим усім світом». Партія спирається на мережу партійних структур, утворених у попередній час ПЗПУ – 17 регіональних організацій.

У суспільно-політичному житті України, що було пов'язано з труднощами перебудови організаційних структур після 2009 р., черговим загостренням внутрішньопартійної кризи і спробою усунення від керівництва О. Яценко, партія активності не виявляє. Під час президентської виборчої кампанії 2010 р. ПНБ у числі інших 12 політичних партій підписала угоду про співробітництво з *Партією регіонів*, спрямовану на підтримку передвиборчої програми В. Януковича. Партійні друковані органи – газети «Пенсіонер», «Народний блок», журнал «Народний блок», інформаційний бюлетень «Вісник Партії «НАРОДНИЙ БЛОК». *В. Я.*

Партія Народної Дії «НАДІЯ» створена 22 січня 2005 р. на Установчому з'їзді у м. Києві як Політична партія «Партія Здоров'я» («Партія Здоров'я»). Зареєстрована Міністерством юстиції України 18 березня 2005 р. (реєстраційний номер 114-п.п.). Центральні статутні органи партії: з'їзд, політрада, політвиконком, центральна контрольно-ревізійна комісія; керівні особи – голова партії, голова політвиконкому, заступники голови партії. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ. Партія, яку з моменту заснування очолив *М. Салюта*, мала 23 зареєстровані регіональні організації (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя).

У своїх програмно-статутних документах партія висувала завдання вираження політичної волі громадян України, збереження і зміцнення їх здоров'я – генофонду нації, побудови відкритого стабільного громадянського суспільства, правової демократичної держави з соціально-орієнтованою економікою, створення умов для реальної участі громадян в управлінні державою та суспільством, захисту національних інтересів України. У галузі соціально-економічних відносин партія прагнула до підвищення статусу працівників охорони здоров'я, освіти, науки і культури.

Партія брала участь у чергових виборах до Верховної Ради України V скликання (26 березня 2006 р.) у складі *«Блоку Бориса Олійника та Михайла Сироти»* («Партія Здоров'я», Трудова партія України /з 2009 р. – *Політична партія «Сильна Україна»*/**,** *Політична партія «Інформаційна Україна»*), створеного у грудні 2005 р. До списку кандидатів у народні депутати України від виборчого блоку, який складався із 101 особи, увійшло 9 представників від «Партії Здоров'я»; її лідер – М. Салюта – посів у ньому позицію під № 6. За результатами парламентських виборів блок зайняв 36-те місце серед 45 учасників виборів.

На позачерговому з'їзді, який відбувся 5 вересня 2008 р., головою партії було обрано С. Селіфонтьєва, народного депутата України II скликання, у минулому – активіста ряду політичних партій України. Тоді ж було прийняте рішення про зміну назви партії на Партію Народної Дії «НАДІЯ». Зміна назви партії зафіксована Мін'юстом України у листопаді 2008 р. Згідно із офіційними даними, станом на 2011 р. партія мала 27 зареєстрованих регіональних організацій (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя). У суспільно-політичному житті України активності не виявляє. *В. Я.*

Партія національного врятування України (ПНВУ) діяла у 1993 – 2003 рр. Була створена 11 квітня 1993 р. на Установчому з'їзді партії, який пройшов у смт. Межова Дніпропетровської обл. На з'їзді було затверджено програму, яка проголосила, що «Партія проти гасла «Вся влада Радам!» і «Вся повнота влади у країні повинна бути передана тільки народу і нікому іншому». З'їзд ухвалив й статут партії, обрав керівні органи та голову – *Л. Єршова*. ПНВУ була зареєстрована Міністерством юстиції України 20 травня 1993 р. (реєстраційний номер 458). У реєстраційному свідоцтві зазначалося, що мета діяльності партії – «побудова цивілізованої правової держави, сприяння виходу України з економічної і соціальної кризи та політичної нестабільності в суспільстві».

Центральні статутні органи партії: з'їзд, політична рада, ревізійна комісія; керівна особа – голова партії.

Крім Установчого, партія за час існування провела ще 4 з'їзди: I з'їзд – 6 травня 1996 р. (смт. Межова Дніпро-

петровської обл.), II з'їзд – 24 листопада 1997 р. (м. Київ), III з'їзд – 6 липня 1999 р. (м. Київ). На січень 1998 р. у лавах партії нараховувалося 1863 особи.

Плануючи взяти участь у парламентських виборах 1998 р., партія розробила передвиборчу платформу «За російсько-український союз, труд і справедливість», висунула гасло «Роботи, зарплати, відновлення Батьківщини» та вимогу надання російській мові статусу другої державної. Втім, ЦВК не зареєструвала подані ПНВУ документи у зв'язку з їх неправильним оформленням та невідповідністю вимогам законодавства. На президентських виборах 1999 р. партія, згідно з рішеннями III з'їзду, підтримувала кандидатуру О. Ткаченка на пост Президенти України. Учасники з'їзду, обговорюючи ситуацію у країні, наголошували, що «Україні потрібен «свій Лукашенко»

17 листопада 2001 р. на IV з'їзді партії, що відбувся у м. Ірпені Київської області, відбулася зміна лідера: на чотирирічний термін головою ПНВУ було обрано М. Кубаєнка. Новий очільник був прихильним до політичного курсу Президента Л. Кучми, тож уже на першому засіданні політради вніс до порядку денного питання про «Вхід партії НВУ в блок партій, які будуть формуватися для підтримки політики Президента України».

Наступний період «висвітив» наявність у партії конфлікту, про що свідчать листи Л. Єршова (від 30 січня 2002 р. та 30 квітня 2003 р.) до Міністерства юстиції України, в першому з яких він повідомляв, що М. Кубаєнко заволодів партійними документами незаконно, а у другому стверджував, що М. Кубаєнко був обраний партійним очільником «безпідставно», оскільки не був членом ПНВУ.

Наприкінці квітня – на початку травня 2003 р. Міністерство юстиції України здійснило перевірку ПНВУ на предмет виконання партією Закону України «Про політичні партії в Україні» і виявило низку порушень. Верховний Суд України 2 червня 2003 р. анулював реєстраційне свідоцтво партії, що стало підставою для появи наказу Міністерства юстиції Україні № 52/5 від 9 червня 2003 р., яким було скасовано запис про реєстрацію партії у Реєстрі об'єднань громадян. *М. К.*

Партія «Національно-демократичне об'єднання «Україна» (Партія «НДО «Україна») створена 15 квітня 2000 р. на Установчому з'їзді у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 1 вересня 2000 р. (реєстраційний номер 1495). Голова партії: *Г. Кузьмич*. Керівні органи: з'їзд, голова партії, політрада, контрольно-ревізійна комісія. Місцезнаходження керівних органів – м. Київ.

Головною метою заснування партії було об'єднання усіх національно-патріотичних сил України для участі у виробленні державної політики, формуванні органів державної влади, місцевого самоврядування усіх рівнів через своїх представників на підставі волевиявлення виборців. Національна ідея, як зазначається у програмному документі «НДО «Україна», є головною засадою в усій діяльності партії. Партія виступає за недоторканність і святенність приватної власності як основи економічної незалежності та політичної свободи людини; за забезпечення Конституцією свободи громадянина України, за демократичний державний лад та розвинуте громадянське суспільство. Партія вважає, що «свобода Нації забезпечується власною державністю, її потенціалом та системою міжнародних Угод», а концепція розвитку України лежить в гармонійному поєднанні Національної ідеї з державними інституціями.

Партія «НДО «Україна» виступає за Соборність України як Держави, за недоторканність її кордонів, територіальне самоврядування «як найбільш досконалу форму державного устрою» й вважає, що державний лад має ґрунтуватися «на повновладді народу, яке реалізується через депутатів, обраних до парламенту, через Президента, через органи місцевого самоврядування та через верховенство Закону над усіма Державними інститутами».

На період проведення Установчого з'їзду партії та її реєстрації в Міністерстві юстиції України партійні осередки були створені у 20 областях України, а на 1 вересня 2001 р. партійні організації були зареєстровані в усіх 24 областях України, АР Крим, містах Києві та Севастополі. 24 січня 2002 р. пройшов І з'їзд партії, на якому було прийнято рішення про участь партії у 2002 р. у виборах до органів державної влади усіх рівнів.

У 2006 р. партія взяла участь у виборах народних депутатів України у багатомандатному виборчому окрузі у складі *Блоку ЮРІЯ КАРМАЗІНА*, якому віддали голоси 165 881 виборець (0,65%); у 2007 р. – у позачергових виборах до Верховної Ради України у складі *Блоку «Всеукраїнська громада»*. Кількість голосів, набраних блоком, – 12 327 (0,05%).

Нині партія активної політичної діяльності не проводить. На виборах до місцевих органів влади 2010 р. здобула лише 1 мандат (0,01%). *П. Г.-Н.*

Партія національно-економічного розвитку України (ПНЕРУ) створена 21 грудня 1995 р. на Установчій конференції за ініціативи колективів підприємств і установ різних галузей економіки. Зареєстрована Міністерством юстиції України 25 січня 1996 р. (реєстраційний номер 709). Голови партії: *В. Наконечна* (1995–2001 рр.), П. Матвієнко (з березня 2001 р.). Співзасновниками партії стали вищі управлінці Промінвестбанку України, які становили керівне ядро ПНЕРУ. Керівні органи: партійна конференція (з'їзд), правління партії, політрада, ревізійна комісія. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ.

В основі ідеологічної платформи партії – ідея підтримки і захисту інтересів національної економіки та українського виробника («економічний патріотизм»).

І з'їзд ПНЕРУ (5 листопада 1997 р.) затвердив виборчий список та передвиборчу програму партії. Список (53 кандидати; з них 26 – члени партії) був зареєстрований ЦВК 18 грудня 1997 р. Партію підтримало 250 176 виборців (0,943%), що дозволило посісти у виборчих перегонах 17-те місце з 30. Невдалою для членів партії була і участь у виборах в одномандатних округах.

Станом на 1 липня 1999 р. партія об'єднувала 23 098 членів партії у 368 первинних організаціях.

У вересні 1999 р. партія провела ІІ позачерговий з'їзд, на якому були розглянуті питання щодо нової редакції програми та статуту партії, про підтримку кандидатів у Президенти України, організаційні питання. Партія увійшла до блоку політичних партій «Наш вибір – Леонід Кучма!».

У березні 2001 р. відбувся ІІІ з'їзд партії, на якому було затверджено нові редакції статуту та програми, оновлено склад політичної ради, ревізійної комісії. Головою партії обрано П. Матвієнка (голову правління АКБ «Національний кредит»).

20 січня 2002 р. відбувся позачерговий з'їзд ПНЕРУ (присутні 448 делегатів), на якому була затверджена передвиборча платформа та вирішено підтримати на виборах до Верховної Ради України *Виборчий блок політич-*

них партій «За Єдину Україну!». З'їзд затвердив списки кандидатів від партії у мажоритарних округах. Лідер партії був обраний до Верховної Ради України внаслідок перемоги в одномандатному Коростенському виборчому округу № 66 Житомирської області. Загалом до рад усіх рівнів було обрано 84 представники ПНЕРУ.

На 1 січня 2003 р. кількість партійних організацій зросла до 401, а кількість членів партії – до 142,4 тисяч. 14 березня 2003 р. відбувся IV з'їзд ПНЕРУ (присутні 115 делегатів), на якому було внесено зміни до статуту партії. 16 липня 2004 р. відбувся V позачерговий з'їзд ПНЕРУ. На з'їзді була проаналізована соціально-політична ситуація, затверджено зміни та доповнення до статуту партії. Партійні лави на той час збільшилися майже до 400 тис. осіб. 24 липня 2004 р. партія підписала угоду про створення Виборчої коаліції демократичних сил (на підтримку кандидата у Президенти України В. Януковича).

28 травня 2005 р. відбувся VI позачерговий з'їзд ПНЕРУ. Серед завдань, поставлених з'їздом, – активізація агітаційної роботи, роз'яснення переваг ідеології «власні сили». Було обрано політичну раду та внесені зміни до статуту ПНЕРУ. 3 грудня 2005 р. на VII позачерговому з'їзді ПНЕРУ було проголошено завдання на період виборчої кампанії 2006 р., затверджено список кандидатів у народні депутати до Верховної Ради України від ПНЕРУ.

На кінець 2005 р. партія налічувала 2 083 партійні організації, об'єднувала в своїх лавах понад 400 тис. членів партії.

У листопаді – грудні 2005 р. була розроблена передвиборча програма партії, видрукувані «Політичні спрямування Партії національно-економічного розвитку України», в яких запропоновані шляхи вдосконалення політичної і економічної системи України, опубліковані матеріали VII позачергового з'їзду ПНЕРУ «Українці, єднаймося!». 27 грудня 2005 р. ЦВК прийняла постанову №273 «Про реєстрацію кандидатів у народні депутати України, включених до виборчого списку Партії національно-економічного розвитку України».

У своїй передвиборчій програмі на виборах до Верховної Ради України 2006 р. партія виступила з критикою пропорційної системи виборів, проти закликів до федералізації України та із закликом спиратися у розбудові держави та її господарства на власні сили. Першу п'ятірку передвиборчого списку партії становили: П. Матвієнко, Я. Яцків, М. Слуцький, В. Петринюк, В. Данилов. За даними ЦВК, на виборах до Верховної Ради України (березень 2006 р.) партія набрала 60 195 (*0,23%) виборчих голосів, посівши 21-ше місце серед 45 учасників виборчих перегонів.*

Партія взяла участь у дострокових парламентських виборах 2007 р. (першу п'ятірку уособлювали: П. Матвієнко, М. Слуцький, В. Данилов, В. Фурман, Х. Стецька), проте до Верховної Ради України її представники не потрапили.

У наступні роки партія політичної активності не виявляла. Партійний друкований орган – газета «Обрій». *П. Г.-Н.*

Партія «Наш Дім Україна» зареєстрована Міністерством юстиції України 16 лютого 2005 р. (реєстраційний номер 107-п. п.). Перший голова партії – *В. Герелюк.* Юридична адреса партії – м. Алчевськ Луганської обл.

На кінець 2011 р. партія легалізувала 45 осередків (у т. ч. – 16 обласних, 3 територіальні, 23 міські, 3 районні).

Партія активної участі у політичному житті країни не бере. Інформаційно закрита. *М. К.*

Партія «Об'єднані ліві і селяни» (партія «Об'єднані ліві») створена 8 квітня 2000 р. на Установчому з'їзді у м. Києві за участі 508 делегатів за назвою Партія Всеукраїнського об'єднання лівих «Справедливість» (ВОЛ «Справедливість»), у 2008–2011 рр. діяла за назвою – Партія «Справедливість». Зареєстрована Міністерством юстиції України 18 травня 2000 р. (реєстраційний номер 1430). Причиною виникнення партії стала кризова ситуація у СПУ наприкінці 1999 р., коли низка її опозиційно налаштованих діячів вийшла зі складу політвиконкому (серед них *І. Чиж*, Ю. Ющик, В. Арестов), звинувативши керівництво партії у прорахунках, допущених у ході парламентської (1998 р.) і президентської (1999 р.) виборчих кампаній та у відході від демократичних принципів.

Ними висловлювалося бажання оновлення партії, створення фракції соціалістичної платформи у СПУ. Загострення конфлікту між радою соціалістичної платформи у СПУ на чолі з І. Чижом (створена 22 січня 2000 р.) та політвиконкомом СПУ завершилося тим, що опозиційна група соціалістів у лютому 2000 р. була виключена з лав партії. У відповідь колишні члени СПУ, члени ради соцплатформи у СПУ на засіданні, яке відбулося 26 лютого 2000 р., прийняли рішення про створення нової політичної партії з робочою назвою «Союз лівих сил», організаційна формалізація якої відбулася на Установчому з'їзді у квітні 2000 р. З'їздом були ухвалені статут, програмна заява, обрані керівні органи. Головою партії було обрано народного депутата України І. Чижа.

Центральні статутні органи партії: з'їзд, рада партії, виконавчий комітет ради партії, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи – голова ради партії, заступники голови ради партії, секретарі ради партії. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ. На початок 2001 р. партія мала зареєстровані 24 регіональні організації, у 2005 р. – 27 (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя). Чисельність партії у 2001 р. становила понад 45 тис. членів. Партія створила власну символіку, гімн.

Згідно із розлогою за обсягом програмною заявою («За відродження України, подолання бідності і соціального відчуження трудящих, за демократичний шлях розвитку») партія ідентифікувала себе як українську, державницьку політичну організацію лівоцентристського спрямування, прибічницю наукового соціалізму, що відстоювала інтереси робітників і селян, технічної, гуманітарної та соціальної інтелігенції, вітчизняних виробників, підприємців, молоді, жінок, ветеранів війни і праці – національно-патріотичних прогресивних та державницьких сил, об'єднаних ідеєю національного спасіння, досягнення соціальної справедливості. Партія виступила з ідеєю консолідації всього українського суспільства для «подолання руйнівної системної кризи» та забезпечення високих суспільних стандартів, соціальної справедливості, «збереження суверенної України з пріоритетом прав і свобод людини», правової держави на принципах єдності народу України, свободи, рівності, братерства, вільної від експлуатації праці, реального народовладдя. У своїй стратегії партія висловилася за дотримання лінії щодо об'єднання лівих і лівоцентристських сил, а також закликала в ім'я збереження суверенітету України та її прискореного розвитку застосувати «суворий мораторій на класову, соціальну, національну, релігійну та інші види ворожнечі» й зосередити зусилля на виживанні трудящих, виході України з кризи.

Наприкінці 2000 р. керівництво ВОЛ «Справедливість» розпочало кон-

сультації з *Патріотичною партією України* та *Політичною партією малого і середнього бізнесу України* щодо утворення міжпартійного політичного блоку, однак це не набуло практичного завершення. У травні 2001 р. виконком партії оприлюднив заяву «Про референдум з відставки Президента України Л. Кучми» (з ініціативою проведення якого виступили ряд партій України), наголосивши на шкідливості цього заходу для країни.

Першим серйозним випробуванням для ВОЛ «Справедливість» стала її участь у чергових виборах до Верховної Ради України IV скликання (31 березня 2002 р.). Рішення щодо цього було ухвалене І з'їздом партії, який відбувся у м. Києві 12 січня 2002 р. за участі 440 делегатів. З'їзд затвердив передвиборчу платформу та виборчий список кандидатів у народні депутати України. Враховуючи факт нещодавнього створення партії, її передвиборча платформа з провідним гаслом «Щаслива людина – міцна Україна!» складалася з інформаційного блоку про історію і діяльність партії з наголошенням того, що вона займає позицію «конструктивної опозиції». У документі була дана оцінка кризової ситуації в Україні, висловлювалася різка критика на адресу керівництва держави, яке було звинувачене у сприянні перетворенню країни у «кланово-олігархічне утворення з зовнішніми ознаками буржуазної демократії». Виходячи з ідей констатуючої частини, партія у політичній сфері висувала завдання повернення до «повного народовладдя» у формі влади рад народних депутатів, за законодавче обмеження повновладдя інституту президентства й трансформації України у «парламентсько-президентську республіку». У соціально-економічній галузі висувалися завдання здійснення програми подолання кризи, прискореного розвитку соціально-орієнтованої економіки, підвищення життєвого рівня громадян. У гуманітарній сфері партія виступала за повне відновлення гарантованих Конституцією України прав на безоплатну освіту та медичне обслуговування, надання вчителям статусу державних службовців, створення умов для розвитку культури. Поряд з українською (державною) мовою планувалося надати статусу офіційної російській мові. У сфері зовнішньої політики партія виступила прибічником налагодження тісних стосунків з історичними союзниками-сусідами – Росією, Білоруссю, Молдовою, з якими разом планувалося йти шляхом інтеграції до Європи.

На день виборів ЦВК було зареєстровано від партії 193 кандидати у народні депутати України (5,1% від загальної кількості) у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі та 29 кандидатів у народні депутати України (0,9% від загальної кількості) в одномандатних виборчих округах. І. Чиж був висунутий кандидатом у народні депутати в одномандатному виборчому окрузі №190 Хмельницької області. До першої п'ятірки виборчого списку партії були внесені прізвища М. Луківа, Л. Додонової, В. Арестова, В. Прилепського, Л. Боярчук (усі – члени ВОЛ «Справедливість»). За результатами парламентських виборів партія здобула підтримку 21 957 виборців (0,08% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), посівши 30-те місце серед 33 учасників виборів. В одномандатних виборчих округах представники партії також не досягли успіху.

На президентських виборах 2004 р. партія підтримала кандидатуру В. Януковича. У чергових виборах до Верховної Ради України V скликання, які відбулися 26 березня 2006 р., ВОЛ «Справедливість» взяла участь у складі *«Народного блоку Литвина»*. З 430 канди-

датів у народні депутати, висунутих від блоку, члени ВОЛ «Справедливість» становили 9,7%. І. Чиж був занесений до списку кандидатів блоку під №20. За результатами парламентських виборів блок не здолав 3-відсоткового виборчого бар'єра. На позачергових виборах до Верховної Ради України VI скликання (2007 р.) партія підтримувала КПУ.

У січні 2008 р. партія змінила назву на Партія «Справедливість». У подальшому її розвиток значною мірою був пов'язаний із СПУ, поглибленням кризи у середовищі останньої. 11 квітня 2008 р. рада Партії «Справедливість» прийняла рішення про ліквідацію партії та приєднання до СПУ, що вмотивовувалося необхідністю об'єднання лівих сил навколо *Соціалістичної партії України*, третьої за значенням опозиційної сили в країні. Згадані події розцінювалися як початок масштабного процесу консолідації лівих і лівоцентристських партій, спрямованого передусім проти дій чинного Президента України В. Ющенка. Згадана ініціатива Партії «Справедливість» знайшла схвалення на XIV позачерговому з'їзді СПУ (м. Київ, 12 квітня 2008 р.) шляхом підписання О. Морозом та І. Чижем відповідної угоди про об'єднання.

Однак у квітні 2009 р. був започаткований новий етап розвитку партії, який характеризувався не лише призупиненням процесу самоліквідації, відновленням її структур, але й зміною керівництва. Практичним поштовхом до цього стали активні дії виключених з лав СПУ лідерів її опозиційного крила екс-міністрів С. Ніколаєнка та О. Баранівського. За ініціативи останніх 4 квітня 2009 р. у м. Києві відбулася Всеукраїнська конференція «Соціалісти за оновлення», до роботи якої, окрім представників низових організацій СПУ, були запрошені лідери інших соціалістичних партій – *Н. Вітренко* (ПСПУ), *В. Волга* (*Політична партія «Союз Лівих Сил»*), В. Гошовський (*Партія «Соціалістична Україна»*) та І. Чиж. Більша частина виступів учасників конференції була присвячена критиці керівництва держави та темі соціально-економічної кризи. За підсумками роботи конференції її учасники ухвалили проект резолюції «Соціалісти за оновлення», у якому наголошувалося на необхідності забути «про минулу історію протистояння і суперечності» й виступити «єдиною силою» на президентських і парламентських виборах. С. Ніколаєнко та О. Баранівський звернулися з закликом до своїх колишніх однопартійців вступати у лави Партії «Справедливість», що, на їх переконання, мало сприяти реалізації в Україні програмних принципів європейського демократичного соціалізму. Згадана ініціатива була схвально зустрінута керівництвом Партії «Справедливість», яке оприлюднило бажання поновити діяльність партії.

У руслі цих рішень на 3-му етапі V з'їзду Партії «Справедливість» (м. Київ, 15 квітня 2009 р.) головою ради партії був обраний С. Ніколаєнко (заступником – О. Баранівський). Згідно з оперативно внесеними змінами до статуту у партії була запроваджена нова статутна посада – почесний голова партії («з-поміж засновників партії або тих членів партії, хто зробив найвагоміший внесок у становлення та розвиток партії»), яку посів І. Чиж. Станом на жовтень 2009 р. партія спромоглася збільшити свою чисельність до 29 тис. членів.

Протягом 2009 р. Партія «Справедливість» активізувала зусилля в напрямі об'єднавчого процесу лівих партій України. Це було засвідчено, зокрема, у програмних положеннях партії на перехідний період «Стратегеми справедливості» (ініціатива щодо створення загальногромадського руху «Справедлива Україна – Новий соціалізм!»), а також

постанові засідання ради партії від 4 липня 2009 р. «Про політичну і соціально-економічну ситуацію в країні і завдання партії». В останньому документі, переймаючись проблемою наростаючої соціально-економічної та політичної кризи, були засуджені дії чинного Президента України В. Ющенка. Його звинувачували у тому, що він та його команда дбають «тільки про власні інтереси, зосереджуючись на переписуванні історії, вирішенні дрібних культурологічних проблем, водночас ігноруючи людські проблеми і забуваючи про свої передвиборчі обіцянки». Одночасно з цим партія рішуче відмежувалася й від таких провідних сил України, як БЮТ, решток НУ–НС, *Партії регіонів*, характеризуючи дії останніх як суперництво «олігархічних сил». Радою партії був запропонований вихід з кризового стану, який пов'язувався з рішучою зміною політичного вектора України, переходом від ліберального до соціально-орієнтованого курсу, «єдності всіх лівих і лівоцентристських сил». У руслі цього радою партії була оприлюднена програма єднання лівих сил «За справедливу Україну», на базі якої передбачалося створення лівого фронту за назвою «Українська лівиця». Водночас, згаданим зсіданням ради рекомендувалося наступному з'їзду партії висунути кандидатом у Президенти України С. Ніколаєнка.

Враховуючи ж реалії політичних подій, у вересні 2009 р. від імені Партії «Справедливість» С. Ніколаєнком була підписана угода про вступ до складу виборчого Блоку «Лівих та лівоцентристських сил» («Лівий блок»), який створювався з метою спільної участі у виборах Президента України 2010 р., майбутніх виборів до Верховної Ради України та до місцевих органів влади. Блок артикулював про свою опозиційність до існуючого «антинародного режиму», виступав за радикальну зміну політичного курсу й виведення України з глибокої кризи, намір боротися за перемогу соціалізму. VI з'їздом Партії «Справедливість» (м. Київ, 10 жовтня 2009 р.) була ратифікована згадана угода й ухвалене рішення про висунення єдиного кандидата від блоку у Президенти України – лідера КПУ *П. Симоненка.* Однак діяльність блоку виявилася неефективною. За результатами голосування у І турі президентських виборів (17 січня 2010 р.) П. Симоненко здобув підтримку 3,55% виборців, зайнявши 6-те місце серед 18 претендентів. Напередодні ІІ туру голосування між «Лівим блоком» та кандидатом у Президенти України В. Януковичем була підписана довгострокова угода про співпрацю.

Наступні зміни виборчого законодавства (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 30 серпня 2010 р. №2491-VI), які вилучали з виборчого процесу виборчі блоки політичних партій, зробили долю «Лівого блоку» взагалі не актуальною. Відтак на виборах до місцевих органів влади, які відбулися 31 жовтня 2010 р., Партія «Справедливість» взяла участь самостійно, отримавши 113 мандатів депутатів різних рівнів.

Упродовж 2010–2011 рр. Партія «Справедливість» виявляла активність у суспільно-політичному житті України, відгукуючись на значимі проблеми сьогодення, у тому числі щодо критичного стану системи освіти, соціального захисту населення, запровадження суперечливої пенсійної реформи та ін., масовими акціями та виступами у ЗМІ. Окрім співпраці з політичними партіями України лівої орієнтації, партія підтримувала контакти з низкою громадських

організацій (такими, як Всеукраїнська громадська організація «Захист дітей війни», Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Демократична спілка студентів «Студентська платформа», Всеукраїнська громадська організація «Громадська Рада освітян і науковців України», Всеукраїнська громадська організація «Український Соціалістичний рух» та ін.). У 2010 р. партія внесла заявку на вступ до Партії європейських лівих.

Продовжуючи попередні напрацювання у напрямі створення «лівого фронту», 24 грудня 2010 р. С. Ніколаєнко на спільному засіданні з лідерами ще трьох лівих партій – Й. Вінським (*Партія «Народна влада»*), Ю. Буздуганом (СДПУ) та Ю. Говорухою (головою виконкому СДПУ(о)) дійшов згоди щодо об'єднання «прибічників демократичного соціалізму в Україні» в одну партію лівого ідеологічного спрямування. Рішенням координаційної ради об'єднання лівоцентристських сил у складі лідерів чотирьох означених партій (м. Київ, 26 січня 2011 р.) було покладено початок практичному втіленню спільного партійного проекту з робочою назвою Українська демократична лівиця (Українська лівиця, УДЛ). 12 березня 2011 р. відбувся І Всеукраїнський форум міжпартійного об'єднання УДЛ, до якого приєдналася ще одна партія – *Українська селянська демократична партія* (лідер – Д. Андрієвський). На форумі було прийняте рішення про створення наприкінці 2011 р. на базі партій-учасниць проекту єдиної лівоцентристської партії. На ближчу перспективу учасники об'єднання висунули завдання відсторонити від влади «клановo-олігархічний режим», створити «дієву фракцію» у парламенті наступного скликання, представнику УДЛ на президентських виборах 2015 р. – здобути перемогу.

У першій половині 2011 р. лідер проекту «Українська лівиця» С. Ніколаєнко відзначив, що переговори стосовно об'єднання, окрім вищезазначених п'яти партій, велися ще з 22 політичними силами України. Він, зважаючи на кризовий стан СПУ, передбачав входження до майбутньої об'єднаної партії ще й соціалістів, що давало йому підстави робити заяви про очікувані успішні результати участі партії у парламентських виборах 2012 р. та розраховувати не менш, ніж на 10-відсоткову підтримку з боку електорату.

На фінішну пряму об'єднавчий процес вийшов наприкінці 2011 р. 13 грудня 2011 р. у Києві відбулося чергове засідання координаційної ради об'єднання лівоцентристських сил, у роботі якого взяли участь представники п'ятьох партій: Партії «Справедливість» (лідер – С. Ніколаєнко), Партії «Народна влада» (лідер – Й. Вінський), Української селянської демократичної партії (перший заступник голови – В. Сухий) та нових, які приєдналися до об'єднавчого руху: *Політичної Партії «Всеукраїнський патріотичний союз»* (перший заступник голови – О. Кондратюк) і *Партії відродження села* (голова – Д. Воронін). Своїм рішенням координаційна рада схвалила політичну угоду про об'єднання п'яти лівоцентристських партій на базі Партії «Справедливість». Була визначена й її нова назва – Партія «Об'єднані ліві і селяни».

Згідно з визначеним планом 17 грудня 2011 р. у першій половині дня відбулися з'їзди партій-учасниць об'єднавчого процесу, на яких були ухвалені рішення про об'єднання та про ліквідацію своїх партій, окрім базової – Партії «Справедливість». З'їзд останньої схвалив рішення про утворення на її базі нової лівоцентристської партії, зміну її назви та статуту, підготовку нової редакції програми.

Того ж дня – 17 грудня 2011 р. – у Київському міському будинку вчителя відбувся міжпартійний форум, на якому делегати ухвалили рішення про утворення нової політичної партії на базі Партії «Справедливість». Основною статутною метою партія задекларувала сприяння побудові громадянського суспільства на принципах соціальної справедливості в інтересах кожного громадянина України та приведення до влади кращих представників українського народу, щирих патріотів держави.

Центральні статутні органи партії: з'їзд, політична рада, політвиконком політичної ради, центральна ревізійна комісія; керівні особи – голова ради партії, заступник (заступники) голови партії. Згідно з нормами статуту обов'язки і повноваження заступників визначає голова партії. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ.

На паритетних засадах з'їзд сформував керівні органи партії. Головою партії було обрано С. Ніколаєнка. Його заступниками стали Й. Вінський, Д. Воронін, С. Ганжа (дотепер – голова *Політичної Партії «Всеукраїнський патріотичний союз»)*, Д. Андрієвський. До складу політичної ради увійшли по 33 представники від кожної з п'яти партій, до політвиконкому політичної ради та центральної ревізійної комісії – по 2 особи. Аналогічний принцип було запропоновано для формування регіональних керівних органів партії.

Стратегічні і тактичні завдання новоствореної партії були визначені в ухваленій об'єднавчим з'їздом програмній заяві «За єдність і благополуччя українського народу, соціальну справедливість і рівність!», квінтесенцією якої була вимога побудови в Україні соціально справедливого суспільства «без олігархів та злидарів». У заяві вказувалося, що партія сповідує цінності демократичного соціалізму, спирається у своїй діяльності на Декларацію принципів Соціалістичного Інтернаціоналу (Стокгольмська Декларація), на віковічні традиції української соціал-демократії та соціалізму, виступає за соціально-орієнтоване ринкове суспільство. У ній були окреслені основні напрями діяльності у політичній, соціально-економічній, гуманітарній сферах. Прагнучи об'єднати всі ліві сили України, партія висунула своїм завданням разом із союзниками зруйнувати існуючий згубний ланцюг залежностей – «олігархи–політика–влада–держава» і вже у найближчий час забезпечити «максимальну перемогу українських лівих сил на виборах усіх рівнів», розглядаючи це як перший крок до ліквідації існуючого «антинародного режиму», зміни олігархічної влади на істинно народну, утвердження принципів справжньої («не бутафорської») демократії, встановлення ладу «нового соціалізму».

Партія проголосила, що перебуває у конструктивній опозиції до чинної влади й виступає за зміну ліберально-консервативної моделі розвитку України на соціально-справедливу модель. Невдовзі після утворення нової партії у грудні 2011 р. про це також наголошував у своїх заявах С. Ніколаєнко. Згідно з його прогнозами партія мала завершити організаційну трансформацію на місцях на початку 2012 р. і влітку підготувати нову редакцію програми.

Про досить швидкий хід реорганізації партії засвідчило чергове засідання політвиконкому політичної ради партії, яке відбулося 27 грудня 2011 р. Згідно з офіційною партійною інформацією на той період в Україні відбулося 9 об'єднавчих конференцій (у таких областях, як Житомирська, Рівненська, Дніпропетровська, Львівська, Кіровоградська, Луганська, Запорізька, Сумсь-

ка, Полтавська), які підтримали процес утворення Партії «Об'єднані ліві і селяни», розпочавши формування на паритетних засадах її місцевих органів.

Створення партії підтримала низка партій України та Європи, серед них – *Політична партія «Європейська партія України»*, СДПУ, «Справедливая Россия» (Російська Федерація) та ін.

Партійний орган – газета «Народна справедливість». *В. Я.*

Партія Пенсіонерів України (ППУ) створена 27 березня 1999 р. на І (Установчому) з'їзді (м. Київ). Зареєстрована Міністерством юстиції України 11 листопада 1999 р. (реєстраційний номер 1251).

Процес створення партії розпочався у грудні 1996 р., коли ініціативна група сформувала осередок і звернулася до пенсіонерів із закликом розгорнути рух, спрямований на заснування партії. У 1997 – 1999 р. у м. Києві відбулося кілька конференцій, на яких розглядалися варіанти проектів програми та статуту партії, обговорювалося питання скликання партійного з'їзду. Установчий з'їзд ухвалив програму, затвердив статут партії, обрав лідера – *І. Куньова.*

Центральні статутні органи партії: з'їзд, центральний комітет, президія центрального комітету, центральна ревізійна комісія; керівна особа – голова партії.

18 листопада 2000 р. відбувся ІІ (позачерговий) з'їзд партії, на якому у зв'язку зі смертю І. Куньова було обрано нового голову – В. Жарова (у 1994 – 2000 рр. – помічника-референта народного депутата). У 2002 р. новим очільником партії став Ф. Петросян (з 2006 р. – депутат Одеської обласної ради, згодом – заступник голови облради).

Партія створювала свої структури на місцях досить повільно: на початок 2001 р. в Автономній Республіці Крим, обласних, міських міст Києва та Севастополя був легалізований лише 1 осередок; щодо районних, міських міст обласного значення, районних у містах осередків, то їх було створено також всього 1. Втім, на березень 2005 р. ППУ вже мала місцеві осередки у всіх областях України. За деякими даними, в її лавах нараховувалося близько 360 тис. чол.

V з'їзд партії, який відбувся 30 липня 2004 р., розглядав питання співпраці з *Партією промисловців і підприємців України* і, зокрема, питання підтримки кандидатури А. Кінаха на пост Президента України. Втім, після виборів ряд регіональних структур партії заявляли про підтримку В. Ющенка.

У грудні 2005 р. партія провела VI з'їзд, на якому було затверджено список кандидатів у народні депутати України на парламентських виборах 2006 р. До першої п'ятірки виборчого списку, крім Ф. Петросяна (1954 р. н.), увійшов тільки один пенсіонер (В. Хмельницький, 1937 р. н.), а троє інших претендентів були, відповідно, 1966 (С. Опатерний), 1969 (С. Усольцев) та 1960 (М. Шімон) років народження. За ППУ віддали свої голоси 51 097 виборців (0,2%). Тож її представники мандатів народних депутатів не здобули. Невдалою для партії була й участь у дострокових парламентських виборах 2007 р. у складі *«Блоку партії пенсіонерів України».* За результатами голосування блок виборчого бар'єра не здолав.

7 серпня 2010 р. відбувся X (позачерговий) партійний з'їзд, на якому у зв'язку зі смертю у травні Ф. Петросяна головою організації був обраний А. Петросян. За його підписом у березні 2011 р. у ЗМІ з'явився відкритий лист ППУ до «світової громадськості» з вимогою переглянути рішення присудження президенту СРСР М. Горбачову Нобелівської премії світу.

З діяльністю членів партії пов'язано створення та скандальна діяльність кредитної спілки «Спілка пенсіонерів України» (зокрема, її Полтавської філії) та резонансна судова справа сина очільника партії (Ф. Петросяна).

На кінець 2011 р. партія легалізувала 1 200 структурних утворень. *М. К.*

Партія Підтримки Вітчизняного Виробника (ППВВ) діяла у 1992 – 2002 рр. Була створена 4 квітня 1992 р. на Установчому конгресі у м. Києві за назвою Українська партія шанувальників пива (УПШП). Зареєстрована Міністерством юстиції України 8 травня 1992 р. (реєстраційний номер 243). Центральні статутні органи партії: конгрес, політична рада, вища рада, контрольно-скарбнича комісія; керівні особи: співголови партії, відповідальний секретар. Місцезнаходження центральних керівних статутних органів партії – м. Київ. Партію очолили співголови – *В. Єрмаков, П. Сергієнко та П. Тарновський*. Виконавчим секретарем було обрано О. Зирянова. На початку 1993 р. УПШП нараховувала понад 2,1 тис. членів, станом на 1 січня 1998 р. – близько 1,2 тис. Найбільші її осередки діяли у містах Києві, Одесі, Харкові, Маріуполі, Броварах, Кривому Розі, Запоріжжі, Миколаєві, Красногвардійську.

Партія, ідентифікуючи себе як політична організація ліберально-центристського спрямування, у своїй програмі визначила головні завдання – сприяння утвердженню державної незалежності України, виходу країни з глибокої кризи, формування громадянського суспільства на засадах загальнолюдських цінностей. У соціально-економічній сфері партія виступила прибічником якісно нових економічних відносин у суспільстві, серед них – вільного розвитку ринкових відносин, приватного підприємництва, сільського господарства на основі приватної власності на землю, створення надійної системи соціального захисту. У галузі національних відносин партія, засудивши націонал-екстремізм та шовінізм, відстоювала примат рівності всіх громадян, незалежно від національності і місця проживання, віросповідання, безумовного пріоритету прав людини. Використання у назві терміна «пиво», як наголошували лідери партії, було демократичним символом, який уособлював у собі ряд принципів – демократичності, спілкування, екологічності тощо, з ключовим завданням досягнення добробуту та розквіту України.

УПШП брала активну участь в організації та проведенні міжпартійних «круглих столів», присвячених обговоренню проблем політичного життя. Її представники взяли участь у розробці заяв та звернень до Президента України, Верховної Ради України, пропозицій стосовно проекту Закону України «Про вибори». УПШП блокувалася з партіями центристського та поміркованого національно-демократичного спрямування, серед них – *Українська партія солідарності та соціальної справедливості*, СДПУ та ін. Прагнучи стати парламентською, партія, починаючи з 1994 р., робила неодноразові спроби щодо участі у виборах до Верховної Ради України. У 1997 р. УПШП разом з *Ліберально-демократичною партією України* та Партією вільних селян України (нині – *Партія відродження села*) утворила виборче об'єднання «Вільні демократи», яке бачилося фундаментом майбутнього блоку партій ліберально-демократичної та соціал-демократичної спрямованості, однак цей проект не набув практичного втілення.

Надалі наростаюча внутрішньопартійна криза, пов'язана з пасивністю керівництва, фінансовою неспроможністю, втратою контактів з іншими полі-

тичними партіями, призвела не тільки до того, що УПШП не змогла взяти участі у виборах до Верховної Ради України у 1998 р., виборах Президента України у 1999 р., але й виникнення питання про її саморозпуск. Однак у січні 2000 р., спираючись на підтримку низки регіональних організацій (Львівська, Київська, Харківська, Одеська, Закарпатська та ін.) вища рада УПШП висловила позицію щодо передчасності припинення діяльності партії. Були розпочаті заходи, спрямовані на її реконструкцію, що значною мірою пов'язувалося з оновленням керівних органів, зміною статутно-програмних документів. На порядок денний було висунуте й питання щодо зміни назви партії, деяка «епатажність» якої вже втратила свою привабливість.

Згадана ідея була втілена на позачерговому (Установчому) конгресі партії, який відбувся 22 квітня 2000 р. у м. Києві. Конгресом були затверджені нова назва партії – Партія Підтримки Вітчизняного Виробника, програма та статут, обрано нові керівні органи. Партія відмовилася від попередньої статутної норми щодо інституту співголів й, визнаючи необхідність концентрації керівництва, запровадила посаду голови партії. Керівником ППВВ було обрано народного депутата України Я. Федорина. Станом на 2001 р. партія мала 6 зареєстрованих регіональних організацій.

Продовжуючи традиції попередниці, програма ППВВ задекларувала про своє прагнення брати активну участь у процесі розбудови демократичної миролюбної європейської держави Україна з розвиненою сучасною економікою, в якій би безумовно дотримувалися права та свободи людини в органічній єдності з інтересами нації та держави, досягнення високих стандартів добробуту. Враховуючи складну політичну та економічну ситуацію, партія пріоритетну увагу спрямувала на підтримку вітчизняного виробника, продукція і послуги якого мали наповнити український ринок, стати конкурентноздатними у світі. У сфері державного будівництва партія виступила за чіткий розподіл гілок влади й недопущення її монополізації, підвищення ролі самоврядування, узаконення звітності державних службовців. Українське законодавство мало повною мірою віддзеркалювати «норми моралі і ментальність української нації як корінного населення при збереженні прав і свобод усіх інших націй і народностей».

Незважаючи на посилення активності (у січні 2001 р. ППВВ увійшла до кола співзасновників громадсько-політичного об'єднання «Українська Правиця»), партії не вдалося налагодити ефективну діяльність, завершити процес державної реєстрації регіональних партструктур. Через це на позачерговому конгресі ППВВ (5 січня 2002 р.) було одноголосно прийняте рішення про припинення діяльності (самоліквідацію) та приєднання до *Української партії «Єдність»*. Таке рішення вмотивовувалося необхідністю подолання мультипартійності в Україні та об'єднання близьких за платформою партій, зокрема пропозицією щодо злиття партійних структур, яка надійшла від лідера Української партії «Єдність» О. Омельченка. Разом з тим, враховуючи початок виборчої кампанії до Верховної Ради України IV скликання, які відбулися 31 березня 2002 р., конгрес затвердив список осіб, які рекомендувалися для внесення до виборчого списку Української партії «Єдність». У січні 2002 р. керівництво ППВВ звернулося до Міністерства юстиції України з клопотанням анулювати запис щодо її державної реєстрації, яке й було задоволено наказом №61/5 від 4 липня 2002 р. Друкований орган – газета «Київський час». *В. Я.*

Партія прав людини (ППЛ) діяла близько року – у 1994 – 1995 рр. Засновниками партії виступили В. Гончаренко, М. Кириченко, В. Кремень, В. Бабкін, А. Селіванов, В. Шишкін, В. Медведчук та ін. На підготовчому до з'їзду етапі партія мала кілька робочих назв: політична партія «Конституційне відродження України» (м. Київ), політична партія «Юристи за права людини» (м. Івано-Франківськ). Втім, на Установчому з'їзді, який відбувся 15 квітня 1994 р. (м. Київ), новоутворена партія отримала назву Партія прав людини. З'їзд ухвалив програмну заяву про створення ППЛ та статут партії, обрав голову – *В. Онопенка*. Зареєстрована Міністерством юстиції України 25 травня 1994 р. (реєстраційний номер 566). У реєстраційному свідоцтві ППЛ було зафіксовано, що мета партії – «розбудова демократичної, соціальної, правової Української держави, зміцнення легітимності всіх владних структур, спрямування їх зусиль на беззастережне утвердження прав і свобод людини як головного напряму суспільного розвитку».

1 грудня 1994 р. політрада партії прийняла рішення про скликання партійного з'їзду і розгляд питання про реорганізацію ППЛ шляхом об'єднання її із СДПУ та Українською партією справедливості (УПС, згодом – *Українська партія Справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців*). На той момент членами партії були 683 чол. Найбільша їх кількість зосереджувалася у містах Кіровограді, Чернівцях та Києві, відповідно, 148, 53 та 46 чол., у м. Луганську – 43 чол. Нечисленними були осередки міст Чернігова, Тернополя та Сум – відповідно, 19, 19 та 12 членів партії.

21 січня 1995 р. відбувся II з'їзд ППЛ (м. Київ). З'їзд ухвалив постанову про реорганізацію партії шляхом об'єднання із СДПУ та УПС у єдину СДПУ. Посилаючись на рішення з'їзду, Міністерство юстиції України наказом № 94/6 від 22 березня 1995 р. анулювало запис про реєстрацію партії у Реєстрі громадських об'єднань. *М. К.*

Партія «Прагматичний вибір» діяла впродовж квітня 2000 р. – середини 2011 р. Була створена 8 квітня 2000 р. на Установчому з'їзді у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 6 липня 2000 р. (реєстраційний номер 1461).

Установчий з'їзд затвердив партійну програму та статут, обрав керівні органи та голову партії – *Є. Уткіна*.

Центральні статутні органи партії – з'їзд, політична рада, політичний виконком, ревізійна комісія; керівні особи – голова (співголови) партії, голова політичної ради, перший заступник голови політичної ради, заступники голови політичної ради.

Своїм програмним завданням партія вважала необхідність «запропонувати суспільству модель випереджаючого розвитку України». Виступала за прискорене завершення процесів приватизації, розмежування об'єктів державної і комунальної власності, вільну конкуренцію усіх форм власності, зважену антимонопольну політику, удосконалення законодавства і судовиконавчої системи у галузі господарського права з метою захисту інтересів цивілізованого підприємництва. У сфері державного будівництва партійними пріоритетами було підвищення самостійності регіонів, боротьба з криміналітетом та корупцією, проведення судової реформи («для того, щоб по-справжньому зробити особистість вільною від диктату владних структур»). Партія виступала за побудову повноцінного громадянського суспільства; всебічний розвиток особистості, формування но-

вого типу мислення («у якому людина і її всебічний розвиток є найвищою цінністю»), нейтралізацію «наслідків грубих проявів масової культури», за національне, мовне, культурне самовизначення особистості, гарантії національно-культурної автономії, невтручання держави у внутрішні церковні та міжконфесійні справи, «викладання релігієзнавчих дисциплін у навчальних закладах. У галузі безпеки та зовнішньополітичній сфері партія обстоювала ідею нейтрального, позаблокового, без'ядерного статусу держави, значне скорочення Збройних сил України, за інтеграцію з країнами СНД, «рівнобіжну інтеграцію» в європейські структури тощо.

На початок 2001 р. партія легалізувала 16 обласних, міських міст Києва та Севастополя, Автономної Республіки Крим місцевих осередків, а також 21 – районний, міські міст обласного значення та районні у містах.

За час існування партія провела 5 партійних з'їздів. На V (позачерговому) з'їзді (липень 2010 р.) відбулася зміна партійного очільника. – головою партії став О. Трачук.

Упродовж усього періоду існування партія не виявляла політичної активності і не брала участі (ані самостійно, ані у складі блоків) у парламентських, президентських чи місцевих виборах (всупереч вимогам Закону України «Про політичні партії в Україні»). На початку 2011 р. Міністерство юстиції України розпочало процес анулювання реєстраційного свідоцтва партії. Постановою Окружного адміністративного суду м. Києва від 29 квітня 2011 р. свідоцтво про реєстрацію партії «Прагматичний вибір» було анульовано. Наказом Державної реєстраційної служби України № 114 від 26 серпня 2011 р. було скасовано відповідний запис у Реєстрі політичних партій. *М. К.*

Партія промисловців і підприємців України (ППУ) створена 9 лютого 2000 р. на Установчому з'їзді партії у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 20 квітня 2000 р. (реєстраційний номер 1410).

Історія створення політичної сили, покликаної виражати і захищати інтереси підприємців і промисловців, пов'язана з діяльністю Всеукраїнської громадської організації «Український союз промисловців і підприємців» (УСПП), яка функціонувала з березня 1992 р. Саме на основі ресурсів УСПП з метою підтримки економічних реформ, розвитку права власності і підприємництва й було створено ППУ.

Установчим з'їздом партії було затверджено статут і програму, обрано керівні органи, голову партії.

Відповідно до статуту центральними органами партії є з'їзд, політична рада, політвиконком, президія політвиконкому, ревізійна комісія, секретаріат; керівними особами партії – голова партії, заступники голови партії.

Метою діяльності партії проголошувалося досягнення економічного і соціального прогресу України на засадах соціально-орієнтованої економіки, народовладдя і громадянського суспільства.

Згідно з програмою, соціальною базою партії виступали підприємці у «широкому» розумінні – «громадяни, що створюють робочі місця, додану вартість та несуть соціальні зобов'язання перед суспільством». Визначалося, що «у своїх намірах і діях партія орієнтується на підтримку людей праці, вітчизняного виробника, промисловців та підприємців, представників інженерної та науково-технічної інтелігенції».

Члени партії гуртувалися навколо ідей вирішення проблеми співвідношення економічної ефективності та соціальної справедливості, «здійснення еконо-

мічного і соціального прориву країни на засадах консолідації української нації». Завданнями партії визначалися: відстоювання верховенства закону і демократичних принципів політичного життя країни, консолідація широких кіл промисловців та підприємців, представників української інтелігенції; відстоювання цінностей вільної та чесної праці, ініціативи і соціальної справедливості; забезпечення ефективності і конкурентоспроможності національного господарчого комплексу; практичне впровадження науково-технічних досягнень; сприяння реалізації інноваційно-інвестиційної моделі економічного зростання, зміцнення інституту приватної власності, розвитку малого та середнього бізнесу тощо.

ПППУ виступала за продовження політичної і адміністративної реформ, реалізацію загальної рівності громадян перед судом, пропагувала програму економічного зростання «УКРАЇНСЬКИЙ ПРОРИВ», в якій були запропоновані конкретні шляхи політичної і економічної модернізації, зміни принципів формування та реалізації бюджетної політики, механізми використання фінансових ресурсів, розвитку ринку сільськогосподарської землі, гарантії продовольчої безпеки та інше.

Ключовим напрямом національної політики визначався розвиток інформаційного суспільства, який мав забезпечити «поступальний рух України до постіндустріальної фази розвитку».

Соціальну політику партія пропонувала будувати на основі цінності людини, особистості і громадянина, орієнтуючись на добробут і безпеку людини, послаблення соціальної напруги в суспільстві і виступаючи за реформування системи соціального страхування, медичного обслуговування, пенсійного забезпечення, надання широкомасштабної адресної системи соціального захисту.

Особливе місце у програмі ПППУ належало молодіжній політиці: партія брала на себе зобов'язання надати державні гарантії молодим людям щодо першого робочого місця, забезпечити рівність у можливостях здобуття освіти, боротися з негативними явищами у молодіжному середовищі, надати державну підтримку творчій та обдарованій молоді тощо.

У гуманітарній політиці партія виступала за розвиток і державну підтримку вітчизняної науки, відродження національної культури, формування толерантних міжконфесійних і міжетнічних відносин. Відповідно до зовнішньополітичних орієнтацій партії Україна розглядалася як сполучна ланка між Сходом і Заходом, тому в основу зовнішньополітичного курсу були закладені ідеї самостійної і послідовної політики, приєднання до міжнародних договорів, які б сприяли зміцненню економічної безпеки України.

ПППУ позиціонувала себе як активний учасник політичного життя, ставлячи завдання сприяти «проведенню адміністративної реформи, створенню професійного і необтяжливого для платників податків державного апарату та апарату органів місцевого самоврядування; здійсненню підприємницької діяльності та проведенню ринкових перетворень, поступовому і стабільному підвищенню якості й рівня життя українських громадян, зростанню їх добробуту, екологічної безпеки їх здоров'я, проведенню дійової соціальної політики; збереженню та розвитку ідей українського патріотизму, співпраці з релігійними і національно-культурними організаціями, зміцненню традиційних цінностей духовності і сім'ї, захисту материнства та піднесенню ролі жінок у житті суспільства» тощо.

Партія брала участь у виборах до Верховної Ради України, що відбулися

у 2002 р. у складі *Виборчого блоку політичних партій «За Єдину Україну»*. До списку кандидатів від блоку входив 41 представник ППППУ. Лідер партії А.Кінах, який був на той час Прем'єр-міністром України (призначений у травні 2001 р.), – ішов під № 2. За підсумками голосування 11 кандидатів від ППППУ увійшли до складу парламенту. А. Кінах відмовився від депутатських повноважень, залишившись на посаді Прем'єр-міністра.

25 березня 2005 р. у парламенті була створена фракція ППППУ, що складалася з 17 народних депутатів. Кількісний склад фракції двічі змінювався: у липні 2005 р. кількість фракції налічувала 15 народних депутатів, у листопаді – 14 депутатів. Представники фракції були залучені до діяльності Комітетів Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності (5 народних депутатів); промислової політики і підприємництва (4), державного будівництва та місцевого самоврядування (2), науки і освіти (2), будівництва, транспорту, житлово-комунального господарства і зв'язку (2).

На виборах 2004 р. кандидатом у Президенти від ППППУ було висунуто А. Кінаха. За підсумками І туру голосування його підтримало 0,93% виборців. Найбільшу кількість голосів за кандидата у Президенти від ППППУ дала Миколаївська область – 3,18%. У цілому по Україні А. Кінах був на 6-му місці серед 24 претендентів. Під час повторного голосування 26 грудня 2004 р. партія підтримала кандидата у Президенти В. Ющенка.

У парламентських виборах, які відбулися 2006 р., ППППУ брала участь у складі *Блоку «НАША УКРАЇНА»*. 12,08% кандидатів виборчого списку блоку були членами ППППУ (А. Кінах посів 2-ге місце у виборчому списку). 13,95% виборців проголосувало «за» блок, надавши можливість представникам ППППУ стати народними депутатами.

2007 р. виявився складним в ідеологічному самовизначенні ППППУ. 19 квітня 2007 р. на міжпартійному з'їзді Блоку «НАША УКРАЇНА» було прийнято рішення щодо позбавлення депутатських повноважень осіб, які були обрані від ППППУ та увійшли до парламентської коаліції, а також про виключення ППППУ з блоку. 4 серпня 2007 р. відбувся VI з'їзді ППППУ, на якому обговорювалося питання щодо участі у виборах під прапором *Партії регіонів.* А. Кінах, В. Гуреєв, залишивши лави ППППУ, увійшли до списку Партії регіонів (№ 52 і № 104) як безпартійні і пройшли до парламенту.

На місцевих виборах, що відбулися у 2010 р., 292 кандидати від партії стали депутатами місцевих рад різного рівня. Найбільше депутатських місць партія здобула у Львівській обласній раді (їх кількість дорівнювала 6), по одному кандидату увійшло до складу Сумської, Харківської і Хмельницької обласних рад.

З часу утворення ППППУ очолював А. Кінах, однак після виходу лідера з партії (хоча він залишався почесним головою), її очолила Л. Денисюк (рішення VI з'їзду від 4 серпня 2007 р.) – керівник Київської обласної партійної організації ППППУ, заступник голови Київської міської державної адміністрації з питань розвитку підприємництва. На VII з'їзді партії від 27 листопада 2009 р. голову партії було переобрано, ним став лідер Одеської обласної організації ППППУ О. Коробчинський. 5 січня 2011 р. О. Коробчинський трагічно загинув.

Партія має розгалужену регіональну інфраструктуру. За даними Міністерства юстиції, станом на 2011 р. налічується 1152 партійні осередки, з них 27 – обласних, а також партійна організація в АР Крим, міські – у м. Києві та Севастополі. У цілому ППППУ об'єднує по-

над 150 тис. громадян. Найбільша кількість членів партії зосереджена у Харківській, Житомирській, Черкаській, Миколаївській і АР Крим територіальних партійних організаціях. *А. З.*

Партія Радикального Прориву діяла упродовж вересня 1997 р. – середини 2011 р. Створена 9 вересня 1997 р. на Установчому з'їзді партії (м. Запоріжжя). Зареєстрована Міністерством юстиції України 16 січня 1998 р. (реєстраційний номер 966). Перший керівник – *О. Савкін.*

Центральні статутні органи партії – з'їзд, вища рада, ревізійна комісія; керівні особи – голова партії, заступник голови партії.

Упродовж усього періоду існування партія не виявляла політичної активності і не брала участі у виборах всупереч вимогам Закону України «Про політичні партії в Україні». На початку 2011 р. Міністерство юстиції України розпочало процес анулювання реєстраційного свідоцтва партії. Постановою Окружного адміністративного суду м. Києва від 9 червня 2011 р. свідоцтво про реєстрацію партії було анульовано. Наказом Державної реєстраційної служби України № 115 від 26 серпня 2011 р. було скасовано відповідний запис у Реєстрі політичних партій. *М. К.*

Партія регіонів (попередні назви – Партія регіонального відродження «Трудова солідарність України», Партія регіонального відродження України) створена 26 жовтня 1997 р. на Установчому з'їзді у м. Києві як Партія регіонального відродження України. Зареєстрована Міністерством юстиції України 6 листопада 1997 р. (реєстраційний номер 939).

Установчий з'їзд, на якому були присутні делегати з 21 області України, міст Києва і Севастополя, обрав президію та голову партії – *В. Рибака*, затвердив статут. Уже на початковому етапі діяльності партія мала осередки в усіх областях України, Автономній Республіці Крим, містах Києві і Севастополі.

Партія проголосила необхідність не механічного маніпулювання суспільством, а дотримання еволюційності та спадкоємності у розбудові демократичної держави, прагматизму, а також ретельного вивчення і врахування думок та інтересів усіх політичних та громадських об'єднань, пошуку спільної позиції і порозуміння у вирішенні нагальних соціально-економічних проблем заради взаємовигідного результату

Включившись у виборчий процес, члени партії на І з'їзді (22 листопада 1997 р.) затвердили передвиборчу платформу та виборчий список кандидатів у депутати Верховної Ради України ІІІ скликання, який було зареєстровано ЦВК 18 грудня 1997 р. (постанова № 64). За результатами парламентських виборів 1998 р. у багатомандатному окрузі за представників партії було подано понад 241 тис. голосів виборців (0,908%), що дозволило ПРВУ посісти 19-те місце з-поміж 30 партій, які брали участь у виборах. У мажоритарних округах партія висунула 46 кандидатів, з них – 35 здобули перемогу.

13 січня 1998 р. у Верховній Раді України було створено депутатську фракцію «Відродження регіонів», програма діяльності якої була націлена на результативне втілення у життя стратегічних завдань ПРВУ, і перш за все – створення сучасної законодавчої бази, що сприяла б динамічному, поступальному розвитку всіх областей України з обов'язковим урахуванням особливостей кожної з них.

ІІ з'їзд партії (1999 р.) проходив у три етапи і затвердив низку важливих політичних рішень. Серед головних результатів роботи – прийняття програми партії. У програмі партії (прийнятій на

3-му етапі у лютому 2000 р.) стверджувалося, що, тільки маючи сильні регіони, країна зможе подолати економічну і соціальну кризу. Крім того, було прийнято рішення переобрати головою ПРВУ В. Рибака терміном на 3 роки, йому було доручено очолити політраду та політвиконком партії. Делегати з'їзду прийняли рішення про участь партії у президентських виборах 1999 р. та підтримку кандидатури Л. Кучми на пост Президента. З'їзд рекомендував кандидату у Президенти внести до своєї передвиборчої програми пропозиції щодо прийняття першочергових заходів зі зміцнення місцевого самоврядування, формування бюджету «знизу вгору», щодо активного сприяння відродженню регіонів України, що було основою для переходу на інноваційний шлях розвитку вітчизняного виробництва, щодо внесення змін у статус російської мови.

У червні 1999 р., виконуючи рішення II з'їзду, партія підписала заяву про створення виборчого блоку політичних партій на підтримку Л. Кучми на виборах Президента України «Наш вибір – Леонід Кучма!», об'єднавши свої зусилля з низкою центристських політичних партій (*Партією солідарності України, Партією труда, Всеукраїнською Партією Пенсіонерів, Політичною партією «За красиву Україну»).* У липні 2000 р. голови цих п'яти політичних партій оголосили про досягнення принципової згоди щодо об'єднання у єдину політичну силу, мотивуючи таке рішення тим, що роздробленість вітчизняних політичних партій зумовила їх надзвичайно низький вплив на реальну ситуацію у державі. Переговорний процес тривав декілька місяців. Регулярно проводилися засідання координаційної ради голів п'яти партій, які відзначали труднощі на шляху об'єднання. Оскільки «подібні політичні акції не мали прецедентів у минулому», розвязання кожної проблеми потребувало неординарних підходів, зваженості, врахування багатьох факторів». У жовтні 2000 р. на засіданні вищої координаційної ради було прийнято рішення про назву нового політичного об'єднання – Партія регіонального відродження «Трудова солідарність України».

На III позачерговому з'їзді (17 листопада 2000 р.) ПРВУ, крім головного питання про об'єднання п'яти партій, розглядалася низка важливих організаційних питань: щодо внесення змін до статуту партії та про керівні органи та організаційну структуру об'єднаної партії. Було затверджено рішення щодо реорганізації партії шляхом приєднання до неї Партії труда, Політичної партії «За красиву Україну», Партії солідарності України, Всеукраїнської Партії Пенсіонерів, тим самим – підтримано рішення з'їздів цих партій щодо реорганізації та встановлення правонаступництва у здійсненні прав і обов'язків; з'їзд затвердив відповідні зміни і доповнення до статуту та назву об'єднаної партії – Партія регіонального відродження «Трудова солідарність України». Було також обрано делегатів на об'єднавчий з'їзд партій.

На об'єднавчому з'їзді було наголошено на тому, що об'єднання сприятиме посиленню впливу партії на політику у державі загалом та на прийняття політичних рішень, зокрема з'їзд констатував, що ПРВУ – це перша із вітчизняних партій, яка утворилася внаслідок свідомої консолідації всіх ресурсів – організаційних, масово-політичних, кадрових та майнових – п'яти політичних партій, які довели, що заради майбутнього держави і громадян політичні сили можуть консолідуватися, об'єднавши свої зусилля і потенціал. Головною метою об'єднання було виявлення та ефективне використання могутнього по-

тенціалу країни заради всебічного економічного розвитку і надання українському патріотизмові прагматичного підґрунтя, здійснення «якісного кроку у визначенні політичної і соціально-економічної концепції розвитку країни у руслі «третього шляху», поза рамками традиційної лівої чи правої ідеології».

Об'єднавчий з'їзд обрав керівні органи партії – політраду, президію політради, контрольно-ревізійну комісію, співголів партії, її секретаря та керівника апарату. Очолив новостворену Партію регіонального відродження «Трудова солідарність України» тріумвірат співголів – В. Ландика, П. Порошенка та В. Рибака. До президії партії увійшли також М. Азаров, Г. Самофалов, Л. Черновецький і Є. Звягільський.

Упродовж грудня 2000 р. – першої половини січня 2001 р. проводилися об'єднавчі конференції регіональних відділень, які проходили за рішенням президії політради партії від 12 січня 2001 р. Процес об'єднання пройшов з одночасною модернізацією та оновленням партії.

3 березня 2001 р. позачерговий III з'їзд Партії регіонального відродження «Трудова солідарність України» прийняв рішення про зміну назви на Партія регіонів і затвердив зміни до статуту. Було обрано нового лідера, яким став голова Державної податкової адміністрації України М. Азаров. Публічно М. Азаров неодноразово заявляв, що свою участь у політиці він тісно координує з Президентом Л. Кучмою, тим самим ніби наголошуючи, що його кандидатура на пост лідера партії була рекомендована Президентом. У свою чергу, про підтримку ПР заявив губернатор Донецької області В. Янукович.

Основні гасла партії: «Сильні регіони, багаті люди – сильна держава»; «Російська мова як друга державна мова України»; «Децентралізація влади», «Вступ до Європейського Союзу, при ефективній співпраці з СНД».

Відповідно до програмних положень, партія виступала за зміцнення регіональних принципів громадянського суспільства і розвиток регіональної демократії та ініціативи, заявляючи про намір добиватися забезпечення рівних сприятливих умов для саморозвитку та самореалізації кожного регіону України і кожної територіальної громади. Партія визначила головним завданням у соціально-економічній політиці підвищення добробуту кожного громадянина України, розглядаючи як соціальну базу партії середній клас. Серед основних своїх завдань партія вбачала перемогу на парламентських виборах. «Ми повинні у стислі терміни мобілізувати всіх наших прихильників, згуртувати і навчити їх масовій роботі для перемоги вже 2002 року», – відзначалося у програмі. Партія також заявила про намір висловлювати політичну волю громадян, представляти їх інтереси через висунення своїх членів до законодавчих та виконавчих органів влади, починаючи від місцевого самоврядування до Верховної Ради України, а також на пост Президента України. Вона задекларувала свою готовність до конструктивного співробітництва з партіями іншого ідеологічного спрямування (крім відверто націоналістичних та реакційних) під час вирішення загальнодержавних завдань.

29 листопада 2001 р. голови п'яти політичних партій – М. Азаров (Партія регіонів), М. Гладій (АПУ), А. Кінах (ППУ), В. Пустовойтенко (НДП) та С. Тігіпко (*Політична партія «Трудова Україна»)* – виступили зі спільною заявою, в якій оголосили про спільну участь у парламентських виборах 2002 р. – у складі *Виборчого блоку політичних партій «За Єдину Україну!»* та підписали відповідну угоду. IV (позачерговий з'їзд) партії 14 грудня 2001 р. підтримав

створення Виборчого блоку політичних партій «За Єдину Україну!» та затвердив план організаційно-пропагандистських заходів. У порядку денному були також питання про внесення змін і доповнень до статуту Партії регіонів, про проведення 2-го етапу IV (позачергового) з'їзду, про гімн Партії регіонів. Серед розглянутих делегатами партійного форуму організаційних питань, за якими було прийнято відповідні рішення – призупинення членства у партії на період виборчої кампанії з виборів народних депутатів України голови Партії регіонів М. Азарова (на його прохання). Лідером партії було обрано В. Семиноженка. Крім того, делегати затвердили зміни до складу президії політради та затвердили рішення політради «Про кооптування нових членів політради Партії регіонів на заміну вибулих».

11 січня 2002 р. пройшов 2-й етап IV позачергового з'їзду партії, який схвалив програму Виборчого блоку політичних партій «За Єдину Україну!», затвердив кандидатури від Партії регіонів в об'єднаному виборчому списку блоку та обрав делегатів на міжпартійний з'їзд блоку «ЗаЄдУ!». На парламентських виборах 2002 р. пропрезидентський Виборчий блок політичних партій «За Єдину Україну!» набрав 11,77% голосів виборців, зайнявши 3-тє місце, і його представники стали парламентарями. 35 представників партії вибороли депутатський мандат у мажоритарних виборчих округах. У парламенті депутати-«регіонали» створили депутатську фракцію «Регіони України», яка у листопаді 2002 р. разом з парламентською групою «Європейський вибір» висунули кандидатуру В. Януковича на пост Прем'єр-міністра України, а у грудні затвердили Програму діяльності Кабінету Міністрів України «Відкритість. Дієвість. Результативність». Очоливши уряд, Прем'єр-міністр В. Янукович, Голова Верховної Ради України В. Литвин і представники 9 фракцій парламентської більшості підписали «Політичну угоду про співробітництво і солідарність».

На початку 2003 р. у лавах ПР нараховувалося понад 560 тис. членів, які працювали у 27 регіональних, 680 районних та міських парторганізаціях. Активно діяло молодіжне «крило» партії – Всеукраїнська молодіжна громадська організація «Союз молоді регіонів України».

19 квітня 2003 р. у м. Київ відбувся V черговий з'їзд Партії регіонів, у роботі якого взяли участь 536 делегатів з усіх регіонів України. Головою партії обрали Прем'єр-міністра В. Януковича, головою політради – М. Азарова, а головою політвиконкому – В. Рибака. З'їзд розглянув питання про діяльність партії під час виборів та у період після IV з'їзду, про політичну стратегію та основні напрями діяльності на період до 2006 р., визначився з позицією партії щодо основних положень, викладених у зверненні Президента України Л. Кучми з нагоди винесення на всенародне обговорення проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України».

4 липня 2004 р. у м. Запоріжжі відбувся VI з'їзд, на який були запрошені народні депутати України, представники Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, 24 політичних партій і 56 громадських організацій. Партія висунула свого лідера у Президенти. З'їзд ухвалив «Звернення до народу України», політичних партій та громадських організацій. У ньому, зокрема, підкреслювалося, що «сьогодні для України вкрай важливо зберігати та нарощувати всі ті позитивні зрушення, які мають місце в соціально-економіч-

ному житті країни. Не менш важливо зберегти в країні громадський спокій, порядок і законність». 24 липня 2004 р. за активної участі Партії регіонів було створено виборче об'єднання демократичних сил на підтримку кандидата на пост Президента України В. Януковича «Разом заради майбутнього» (до складу якого увійшли 26 політичних партій і 87 громадських організацій).

5 березня 2005 р. у м. Київ відбувся VII з'їзд Партії регіонів, у роботі якого взяли участь 423 делегати від усіх регіональних відділень партії, народні депутати України, представники державних органів влади, дипломатичних служб інших країн, політичних партій та громадських організацій. На з'їзді було підбито підсумки участі партії у президентських виборах 2004 р. та визначено шляхи і напрями модернізації її стратегії і тактики. Було прийнято рішення про перехід в опозицію і підготовку до парламентських виборів 2006 р. Партія стала переможницею виборів, зайнявши перше місце, набравши 32,14% і отримавши 186 місць у Верховній Раді України V скликання. У липні 2006 р. Партія регіонів стала головною силою утвореної у парламенті правлячої антикризової коаліції (разом з *Комуністичною партія України* і *Соціалістичною партією України*), сформувавши у серпні 2006 р. уряд на чолі з В. Януковичем. 7 липня 2006 р. була підписана угода про створення нової, «антикризової» коаліції парламентської більшості.

4 серпня 2007 р. у м. Києві відбувся X ювілейний з'їзд (за участю 1 055 делегатів), який затвердив список кандидатів у депутати з 450 осіб на позачергові парламентські вибори 30 вересня 2007 р. Список містив серед членів партії також прізвища лідерів СДПУ(о) (Н. Шуфрича і М. Папієва), Партії «Віче» (І. Богословської), Політичної партії «Трудова Україна» (В. Коновалюка), Республіканської партії України (Ю. Бойка), Партії промисловців і підприємців України (А. Кінаха).

ПР здобула 34,37 % голосів (посівши 1-ше місце серед інших партій і блоків, що було абсолютним рекордом за весь час проведення в Україні виборів за списками) і здобула 175 місць у парламенті. Партії не вдалося самостійно сформувати коаліцію та уряд. 19 квітня 2008 р. у м. Києві відбувся XI з'їзд партії за участі 558 делегатів.

7 лютого 2010 р. В. Янукович переміг на президентських виборах. 11 березня 2010 р. Партія регіонів, Комуністична партія України, *«Блок Литвина»*, декілька депутатів від *«Блоку Юлії Тимошенко»* і *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»*, позафракційні депутати сформували нову коаліцію. Нова коаліція сформувала уряд, більше половини посад одержали представники Партії регіонів. *Т. Б.*

Партія «Реформи і порядок» (ПРП; упродовж 2004–2005 рр. діяла за назвою Партія «Наша Україна») створена 11 жовтня 1997 р. на Установчому (І) з'їзді у м. Києві за присутності понад 200 делегатів з 20 областей України та АР Крим. Зареєстрована Міністерством юстиції України 24 жовтня 1997 р. (реєстраційний номер 932). Перший голова партії – *В. Пинзеник*.

Ядро партії становили відомі політичні і державні діячі (серед них – В. Пинзеник, С. Соболєв, В. Бондаренко, *В. Філенко*, *О. Ємець*, С. Терьохін, М. Поживанов, *О. Доній*, М. Томенко та ін.), депутати Верховної Ради України, підприємці, інтелігенція. Центральні статутні органи партії: з'їзд, головна рада, виконавчий комітет, контрольно-ревізійна комісія, секретаріат; керівні особи: голова партії, заступники голови

партії, голова виконавчого комітету. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ.

У 1998 р. ПРП мала зареєстрованими 21 регіональну організацію (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя), чисельність яких була доведена у 2005 р. до 27. Станом на 1 січня 1999 р. партія об'єднувала близько 10 тис. членів. ПРП входить до міжнародної співдружності правоцентристських сил, співпрацює з Британською консервативною партією, Християнсько-демократичною партією Німеччини, Союзом Правих Сил Російської Федерації, Партією Свободи та Демократії (Королівство Нідерланди), Партією Реформ (Естонія).

Лідери партії, зараховуючи себе до прибічників правоцентристського демократичного напряму, виступають противниками як комуністичної ідеології, так і «кланово-олігархічного капіталізму». Згідно із програмою, метою ПРП є проведення соціально-економічних і політичних перетворень, утвердження в Україні громадянського суспільства та демократичної правової держави з соціально-ринковою економікою. Партія ідентифікувала себе як прибічниця проведення радикальних економічних, правових та політичних реформ в Україні, спрямованих на вихід з кризи, «зміну правлячого режиму», створення системи, яка б діяла в ім'я інтересів «окремої Людини і Народу в цілому». У сфері зовнішньої політики партія виступила проти практики «багатовекторності», яку розцінювала як загрозу для національної безпеки України, за рівноправні стосунки з усіма країнами світу, але без створення наддержавних структур. Останнє передбачало активну співпрацю України у міжнародних інституціях та структурах європейської спільноти – ООН, ЄС, Раді Європи, НАТО, вступ до СОТ, ефективну взаємодію з країнами СНД у сферах соціально-економічного та культурного співробітництва.

ПРП є однією з небагатьох політичних партій України, яка спромоглася у короткий строк стати невід'ємною частиною політичного життя України, бути представленою у національному парламенті, починаючи з Верховної Ради України II скликання та уряді. Вже на II з'їзді ПРП (м. Київ, 7 листопада 1997 р.) було схвалене рішення про самостійну участь партії у чергових виборах до Верховної Ради України III скликання. Передвиборча платформа ПРП у вигляді «Договору між Партією «Реформи і порядок» та громадянами України», була розрахована на 1998–2002 рр. Платформа передбачала створення парламентської більшості і шляхом законодавчої ініціативи проведення реформ у бюджетній, аграрній, пенсійній, правовій, медичній, освітній, військовій сферах, протягом 1–3 років радикально поліпшити якість життя громадян України, досягнути високого ступеня їх правового та соціального захисту. У разі невиконання договору керівництво ПРП зобов'язувалося здійснити саморозпуск партії.

Партійний виборчий список, зареєстрований ЦВК 18 грудня 1997 р., складався з 191 кандидата (з них 175 були членами ПРП). 83 кандидати було висунуто для балотування в одномандатних виборчих округах (з них 70 – члени ПРП). До першої п'ятірки виборчого списку були внесені прізвища: В. Пинзеника (ПРП), С. Соболєва (ПРП), А. Лопати (безпартійний), М. Поживанова (ПРП), С. Терьохіна (ПРП). За результатами парламентських виборів, які відбулися 29 березня 1998 р., партія здобула підтримку 832 574 виборців (3,13% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 10-те місце серед 30 учасників виборів. Партія по-

долала виборчий бар'єр у 5 регіонах України (найвищий показник у Львівській обл. – 12,8%).

Обрання 6 представників ПРП в одномандатних виборчих округах (серед них – В. Пинзеника, С. Терьохіна та ін.) дозволило партії зберегти статус парламентської партії. 22 грудня 1998 р. у Верховній Раді України була зареєстрована фракція ПРП «Реформи– центр» у складі 14 депутатів, до якої увійшли й депутати від *Народного Руху України* (НРУ). Згодом ця фракція трансформувалася у фракцію «Реформи–Конгрес», яка об'єднала 26 депутатів. Фракція, основу якої становили представники ПРП – В. Пинзеник, С. Терьохін, І. Осташ, О. Жир, продовжила традиції депутатської групи «Реформи» парламенту попереднього скликання. Фракція ставила перед собою завдання проведення через парламент законів, спрямованих на формування сприятливого економічного середовища у державі, лобіювання інтересів національного виробника.

Значну роль у перетворенні ПРП на всеукраїнську політичну партію, яка ідентифікувала себе з правоцентристською опозицією, відіграв ІІІ з'їзд партії, який відбувся 5 грудня 1998 р. за участі 125 делегатів. З'їздом було розглянуте питання про політичні перспективи ПРП, внесені зміни і доповнення до статуту. Виступаючи на з'їзді, В. Пинзеник заявив: «Партія «Реформи і Порядок» була і залишається правоцентристською опозиційною партією, для якої опозиція – це не істерія і демагогічні гасла, а реальні альтернативи діючій владі. Україна, як ніяка інша держава, підтверджує, що не буває кризи економічної – криза має політичні причини. Криза України – у зрощенні корумпованого державного чиновництва з клановою частиною підприємців».

Спираючись на досягнення попередніх домовленостей між В. Пинзеником та головою НРУ *В. Чорноволом* (2 грудня 1998 р.), з'їзд ухвалив рішення про утворення правоцентристського виборчого блоку на час президентської виборчої кампанії 1999 р. та на чергових виборах до Верховної Ради України IV скликання 2002 р. Згадані рішення передбачали висунення єдиного кандидата на президентських виборах та формування спільного виборчого списку на парламентських виборах з метою утворення правоцентристської парламентської більшості та формування урядової коаліції. З'їздом, враховуючи загрозу ймовірного «лівого політичного реваншу», було ініційоване звернення до Президента України Л. Кучми, в якому йому було запропоновано відмовитися від повторного балотування на президентських виборах на користь єдиного кандидата від правоцентристських сил. Наприкінці 1998 – початку 1999 року керівництво ПРП, обстоюючи ідею утворення широкої міжпартійної коаліції, вело переговори з В. Ющенком, пропонуючи йому висунути свою кандидатуру на пост Президента України, однак останній відмовився від цих пропозицій.

Проблема участі партії у президентській виборчій кампанії стала головною на IV (позачерговому, об'єднавчому) з'їзді ПРП, який відбувся 29 травня 1999 р. З'їзд, на якому як делегати були присутні представники інших партій, завершив об'єднавчий процес, прийнявши рішення про долучення до ПРП активістів з *Демократичної партії України*, *Народно-Демократичної партії* та *Ліберальної партії України*, кілька з яких були обрані до керівних органів ПРП. Під час роботи з'їзду головами ПРП та НРУ (В. Пинзеником та Г. Удовенком) була підписана угода «Про основні засади діяльності блоку Народного Руху України та Партії «Реформи і порядок», спрямована на співпрацю під

час виборчих кампаній 1999-го та 2002-го років. Як наголошувалося в угоді, вона базувалася на заяві Пинзеника–Чорновола про утворення «спільного блоку з метою створення єдиної партії», і мала чинність до моменту формалізації «спільної партії». Своїм вістрям згадана угода була спрямована проти претендентів на посаду Президента України Л. Кучми, О. Ткаченка (як представників владно-олігархічних угруповань) та лідера КПУ *П. Симоненка.* Настанови з'їзду були втілені під час І туру президентських виборів в Україні (31 жовтня 1999 р.), коли ПРП підтримала лідера НРУ Г. Удовенка, а під час ІІ туру (14 листопада 1999 р.) закликала своїх прибічників голосувати проти обох претендентів – Л. Кучми та П. Симоненка.

Після завершення президентської кампанії 24 грудня 1999 р. В. Пинзеник, Г. Удовенко та лідер *Конгресу Українських Націоналістів Я. Стецько* підписали угоду про політичну співпрацю, яка стала базою для майбутнього Блоку національних сил. Першою значною акцією блоку стала підтримка кандидатури В. Ющенка на посаду Прем'єр-міністра України (грудень 1999 р.), участь у формуванні та розробці програми його уряду. ПРП ухвалила низку заяв на підтримку програми економічного зростання «Реформи заради добробуту», ініціювала та провела збір підписів громадян в рамках акції «За Ющенка! За Реформи!». Всеукраїнська акція підтримки уряду В. Ющенка «принесла» три мільйони підписів з усіх регіонів України. Після відставки уряду В. Ющенка ПРП перейшла в опозицію. Ключовими питаннями її діяльності було визнано збереження досягнень, яких домігся уряд В. Ющенка за півтора роки реформ. Послідовну позицію зайняла партія і під час політичної кризи 2000–2001 рр. Обстоюючи демократію та засади громадянського суспільства, ПРП вимагала відставки силових міністрів, непрофесійні та упереджені дії яких призвели до виникнення кризи, засуджувала антидемократичні дії влади.

Логічним продовженням цих дій стало підписання 9 січня 2002 р. ПРП у складі 10 партій національно-демократичної спрямованості угоди про створення *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»*, призначеного для участі у виборах до Верховної Ради України IV скликання, які відбулися 31 березня 2002 р. У виборчому списку блоку, до якого входили 194 кандидати у народні депутати (брали участь у балотуванні 188), члени ПРП становили 13,4% (В. Пинзеник займав позицію під №5, С. Соболєв – №16). За результатами парламентських виборів блок здобув підтримку 6108 088 виборців (23,57% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), посівши 1-ше місце серед 33 учасників виборів. Успіх на виборах (отримання 70 мандатів депутатів у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі та 42 в одномандатних виборчих округах) дозволив учасникам блоку створити у складі Верховної Ради України IV скликання потужну фракцію «Наша Україна». У її складі ПРП мала найчисельнішу партійну групу – 28 депутатів.

Згодом, рухаючись у руслі консолідаційних процесів у рамках Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна» та ідеї створення єдиної партії національно-демократичного спрямування, враховуючи свої високі потенційні ресурси, ПРП на VIII з'їзді (18 липня 2004 р.) прийняла рішення про зміну своєї назви на нову – Партія «Наша Україна». За цією назвою партія брала участь у президентській виборчій кампанії 2004 р., підтримавши кандидатуру В. Ющенка на пост Президента України. Представники партії очолили 10 обласних штабів

В. Ющенка. Партія та її лідери брали активну участь у подіях, які увійшли в історію як «помаранчева революція». На початку 2005 р. чотири представники партії увійшли до складу нового уряду України, в якому В. Пинзеник був міністром фінансів.

Під час підготовки до парламентських виборів 2006 р. IX з'їздом Партії «Наша Україна» (9 липня 2005 р.) було ухвалено рішення про створення виборчого блоку, спрямованого на підтримку Президента України В. Ющенка. Передовсім до утворення увійшли чотири партії – Політична партія «Наша Україна», *Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»*, НРУ та *Українська Народна Партія*, які звернулися до заснованої у березні 2005 р. Політичної партії «Народний Союз Наша Україна» (ПП НСНУ, з 2009 р. – *Політична партія «Наша Україна»*) з пропозицією об'єднати ресурси пропрезидентських партій, сформувавши єдиний список кандидатів, що мало посприяти здобуттю більшості у складі наступного парламенту. Однак через міжпартійну конкуренцію ці наміри не були реалізовані. За цих обставин, посилених напруженням, яке виникло унаслідок тотожності назв політичних організацій, керівництво Партії «Наша Україна» було вимушене дистанціюватися від кола безпосереднього оточення В. Ющенка й повернутися (рішення прийняте у серпні 2005 р.) до первинної назви партії – ПРП. 8 вересня 2005 р. у Верховній Раді України було утворене нове депутатське об'єднання – фракція Партії «Реформи і порядок», яка складалася з 15 депутатів. X з'їздом партії, який відбувся 8 жовтня 2005 р., було остаточно ухвалене рішення про відновлення попередньої назви партії – Партія «Реформи і порядок».

Після серії безрезультатних переговорів з ВО «Батьківщина» щодо утворення виборчого об'єднання, II етапом XI з'їзду ПРП (10 грудня 2005 р.) було ухвалено рішення про створення виборчого блоку для участі у виборах до Верховної Ради України V скликання разом з *Громадянською партією «ПОРА»*(ГП «Пора»). Того ж дня лідерами партій (В. Пинзеником, *В. Каськівом*) була підписана угода про створення виборчого блоку *«Громадянський блок «ПОРА–ПРП»*. Лідери виборчого об'єднання заявили, що їхньою метою є не конкурувати з іншими політичними силами, а прийти їм на зміну. На міжпартійному з'їзді (19 грудня 2005 р.) був сформований виборчий список, загальною чисельністю 388 кандидатів у народні депутати України (на момент виборів – 298), з якого 59% становили члени ПРП, 32,5% – члени ГП «ПОРА», інші були безпартійними. До першої п'ятірки списку представників блоку увійшли: В. Кличко (безпартійний), В. Пинзеник (ПРП), В. Каськів (ГП «ПОРА»), Т. Стецьків (ПРП), Є. Золотарьов (ГП «ПОРА»). На проведення передвиборчої агітації блок витратив 22,3 млн грн (7-ма позиція серед учасників виборів).

За результатами парламентських виборів, які відбулися 26 березня 2006 р., блок здобув підтримку 373 478 виборців (1,47% голосів при 3-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 10-те місце серед 45 учасників виборів. Виборчий бар'єр блок подолав лише у Львівській обл. (5,05%). У той же час значна кількість членів ПРП стала депутатами місцевих рад (470), була обрана головами міських (4), сільських та селищних рад (41).

Опинившись поза парламентом, партія і надалі займала активну позицію у політичному житті України. ПРП однією з перших у вересні 2006 р. заявила про свій перехід в опозицію до уряду В. Януковича та «Антикризової коаліції» у Верховній Раді України, підтримала

вимоги розпуску парламенту. 20 жовтня 2006 р. Ю. Тимошенко та В. Пинзеник підписали угоду про спільні дії БЮТ та ПРП в опозиції. У квітні 2007 р. ПРП підписала угоду з ВО «Батьківщина» та УСДРП про створення виборчого *«Блоку Юлії Тимошенко»*, призначеного для участі у позачергових виборах до Верховної Ради України VI скликання, які відбулися 30 вересня 2007 р. До виборчого списку блоку загальною чисельністю 450 осіб увійшов 51 представник ПРП (В. Пинзеник – №6, С. Соболєв – №25). За результатами позачергових - парламентських виборів блок здобув підтримку 7 162 193 виборців (30,7% голосів), що дозволило йому впевнено зайняти 2-гу позицію серед 20 учасників виборів. Народними депутатами стали 10 представників ПРП, які увійшли до складу фракції БЮТ. Голова партії В. Пинзеник у грудні 2007 р. був призначений міністром фінансів уряду Ю. Тимошенко. Депутати від ПРП входили до складу Коаліції національного розвитку, стабільності та порядку (діяла впродовж 2008–2010 рр.), до якої увійшли представники фракцій «Блоку Юлії Тимошенко», *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»* та *«Блоку Литвина»*.

На президентських виборах 2010 р. ПРП підтримала кандидатуру на пост Президента України Ю. Тимошенко і після перемоги В. Януковича увійшла до об'єднання опозиційних сил, ядром якого стало ВО «Батьківщина».

На XIV з'їзді ПРП (20 лютого 2010 р.) головою партії було обрано С. Соболєва. Партія бере активну участь у політичному житті України, перебуває у жорсткій опозиції до влади, розцінюючи її дії як такі, що ведуть до реставрації авторитаризму, згортання прав і свобод людини. ПРП з низкою інших опозиційних партій підтримала ініціативу щодо проведення чергових виборів до Верховної Ради України у березні 2011 р., виступила з критикою ініційованих Президентом України та урядом у 2010–2011 рр. політичних реформ. На виборах до місцевих органів влади, які відбулися 31 жовтня 2010 р., партія здобула 113 мандатів депутатів.

Партійний друкований орган – бюлетень «ПРП-Тиждень». *В. Я., П. Г.-Н.*

Партія «РОДИНА» (попередні назви: Прогресивно-Демократична партія України; Партія «Нова генерація України») створена 25 липня 1999 р. на Установчому з'їзді у м. Києві як Партія «Нова генерація України». З'їзд затвердив програму і статут, обрав президента партії – *Ю. Мірошниченка* та президію. Зареєстрована Міністерством юстиції України 13 грудня 1999 р. (реєстраційний номер 1277). Центральні статутні органи: з'їзд, президент партії, президія. Місцезнаходження керівних органів – м. Київ.

Партія проголосила національною ідеєю створення заможної, авторитетної та впливової держави України. Основним ідеологічним постулатом є патріотизм. Метою – побудова в Україні постіндустріального (інформаційного) суспільства; об'єднання нової генерації громадян України для участі у виробленні державної політики щодо формування в Україні громадянського суспільства, правової держави із соціально-ринковою економікою; сприяння проведенню нової кадрової політики у системі державної влади та органів місцевого самоврядування шляхом приведення до влади всіх рівнів нового покоління політиків-державотворців – активних, відповідальних, висококваліфікованих професіоналів.

16 січня 2002 р. II з'їзд партії ухвалив передвиборчу програму партії та резолюцію, у якій визначено, що «наше першорядне завдання – збереження ін-

телектуального потенціалу країни та формування нової національної еліти, перш за все, шляхом ефективного розвитку освітньої галузі...». Було затверджено виборчий список кандидатів у народні депутати до Верховної Ради України. Втім, представники партії обрані не були.

У листопаді 2005 р. партія заявляла про свій намір саморозпуститися й рекомендувала своїм членам увійти до *Партії регіонів*, однак 16 травня 2006 р. змінила назву на Прогресивно-демократична партія України і продовжила діяльність. У 2006–2008 рр. головою партії була С. Мірошниченко. 5 квітня 2008 р. відбувся VI (черговий) з'їзд ПДПУ, на якому С. Мірошниченко склала повноваження голови партії. Президентом партії обрано В. Кочуру. 20 серпня 2008 р. відбувся VII (позачерговий) з'їзд Прогресивно-Демократичної партії України, на якому її було перейменовано на Партію «РОДИНА», а її головою обрано І. Маркова. Партія змінила не лише назву, але й статут, програму, ідеологічні засади, керівництво та юридичну адресу. Керівні органи: з'їзд, голова партії, політрада. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Одеса.

У жовтні 2008 р. партію було фактично створено заново на базі депутатської групи «Родина» (утворена восени 2007 р. як Громадсько-політичне об'єднання «Родина») в Одеській міській раді шляхом реорганізації Прогресивно-Демократичної партії України.

Партія виступає за федералізацію України, інтеграцію України з Росією, Білоруссю та Казахстаном у єдине політично-економічне ціле, підтримує УПЦ МП, ратує за визнання російської мови в Україні другою державною.

Перевірка партії Міністерством юстиції України встановила, що VII (позачерговий) партійний з'їзд відбувся зі значними порушеннями законодавства. 2 вересня 2009 р. було прийнято рішення визнати реєстрацію партії недійсною, однак 14 грудня статус партії де-юре був відновлений.

Політичну активність партія виявляє у Криму та Одеській області. На міських виборах у м. Одесі партія здобула 20% голосів виборців.

У різний час партія випускала такі друковані органи, як газети «Нова генерація» та «За Родину» (російськомовна).

П. Г.-Н., Т. Б.

ПАРТІЯ «РУСЬ» створена 19 квітня 1997 р. на Установчому з'їзді (м. Київ) як Партія «Русько-Український Союз». Зареєстрована Міністерством юстиції України 30 вересня 1998 р. (реєстраційний номер 1070). Керівні органи: з'їзд, центральний комітет, політична рада, центральна контрольна комісія; керівні особи – голова партії, заступники голови партії. Перший голова партії – *І. Симоненко*.

І з'їзд партії відбувся 11 квітня 1998 р. (м. Київ); II – 14 березня 1999 р. (м. Київ); III – 11 листопада 2001 р. (м. Київ); IV – ?; V – 2 грудня 2005 р. (м. Київ); VI – ?

За час існування партія двічі брала участь у виборах до Верховної Ради України: у 2002 р. – у складі *Виборчого блоку політичних партій «Руський блок»*; у 2006 р. – у складі *Блоку Наталії Вітренко «Народна опозиція»* (виступаючи, за словами Н. Вітренко, фінансовим спонсором блоку). Втім, провести своїх представників до парламенту не вдалося, оскільки не вдалося подолати виборчий бар'єр. Згодом партія заявила про вихід із «Народної опозиції», оскільки у партнерів з'явилися розбіжності у баченні майбутнього України: партія назвала політичною ілюзією програмну позицію ПСПУ про відродження союзної держави у складі

України, Росії та Білорусі, оскільки «реалізація цієї позиції, по-перше, неможлива з ряду причин, а по-друге, невигідна Україні». Крім того, про розбіжності у поглядах ПСПУ та Партії «Русько-Український Союз» свідчило ставлення до питання вступу України до НАТО: прогресивні соціалісти вважали, що позаблоковий статус України був зафіксований ще на референдумі 1991 р., а члени Партії «Русько-Український Союз» були переконані, що референдум з приводу вступу до НАТО слід проводити у «найближчий час», щоб «блокувати євроатлантичні плани «помаранчевого» керівництва країни».VII з'їзд партії (20 червня 2009 р.) прийняв рішення про зміну назви партії на ПАРТІЯ «РУСЬ». Лідером партії було обрано Д. Шевчука. Втім, попри те, що Міністерство юстиції України підтвердило легітимність рішень, не всі члени партії (у т. ч. І. Симоненко) їх визнали, що засвідчило існування у партії внутрішнього конфлікту. 17 червня 2009 р. у м. Києві відбувся VIII (позачерговий) з'їзд Партії «Русько-Український Союз», який підтвердив повноваження І. Симоненка як лідера партії і прийняв рішення про виключення з членів партії прихильників Д. Шевчука. Однак Мін'юст України не визнав легітимності з'їзду.

Партія є активним прихильником ідеї відновлення геополітичної, економічної та культурної єдності «Східнослов'янської цивілізації», «Русского мира».

На кінець 2011 р. партія мала 194 легалізовані структурні утворення. Місцезнаходження центральних статутних органів – смт. Любеч Ріпкинського р-ну Чернігівської обл. *М. К.*

Партія «Руський блок» створена 23 вересня 2000 р. на Установчому з'їзді як Партія «За Русь єдину» у м. Львові. Зареєстрована Міністерством юстиції України 30 березня 2001 р. (реєстраційний номер 1608).

Ідею створення «Руського блоку» було проголошено 21 червня 2001 р. у м. Києві на регіональній конференції «Руський фактор у сучасному Києві» лідером Партії «За Русь єдину» і головою всеукраїнської громадської організації «Руський рух України» *О. Свістуновим* та лідером Партії «Русько-Український Союз» *(*нині – *ПАРТІЯ «РУСЬ») І. Симоненком.* У «Підсумковій резолюції конференції» зазначалося про необхідність піднесення «руської свідомості» і мобілізацію сил «руського народу України» для забезпечення тісної інтеграції України з Росією і Білоруссю, яка, на переконання членів партій, дозволила б Україні «вийти з соціально-економічної і духовної кризи». Сприятливими для формування партії подіями виявилися вибори до Верховної Ради України 31 березня 2002 р. Напередодні виборів, 4 і 10 січня 2002 р., відбулися міжпартійні з'їзди Партії «За Русь єдину», Партії «Русько-Український Союз», *Партії «Союз»* (С. Савченко), на яких було прийнято рішення про створення *Виборчого блоку політичних партій «Руський блок»* (від 4 січня 2002 р.), затверджено програму і виборчий список блоку (від 10 січня 2002 р.). До Верховної Ради України члени партії не потрапили (за підсумками голосування за блок віддали свої голоси 0,73% виборців, найбільшу підтримку висловили мешканці Севастополя (8,83%), АР Крим (4,76%) і Луганської області (2%). Блоку вдалося провести своїх представників до Верховної Ради Криму: було обрано 6 представників Партії «Руський блок». Визначальним в історії формування партії став III з'їзд Партії «За Русь єдину», що відбувся 20 червня 2002 р., на якому учасники з'їзду прийняли рішення про

зміну назви на Партія «Руський блок». Через рік, 9 серпня 2003 р., на V з'їзді Партії «Руського блоку» були прийняті програма і зміни до статуту партії.

Вищими центральними органами партії є з'їзд, політрада, політвиконком, секретаріат і ревізійна комісія партії; керівною особою – голова партії.

Метою діяльності партії було проголошено «сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, а також участь у виборах для обрання депутатів усіх рівнів, формуванні органів державної влади, місцевого самоврядування, представництва у їх складі, для впливу на вироблення державної політики, реалізації програми партії щодо розбудови України як демократичної, правової, соціальної держави і побудови у ній справедливого, солідарного громадянського суспільства, що ґрунтується на загальнолюдських цінностях». Першочерговими завданнями ставилися: захист політичних, економічних, соціальних та інших законних інтересів членів партії; участь у виборах до представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування, розробка та сприяння прийняттю законодавчих актів, проведення політичних акцій та інших заходів, спрямованих на розбудову громадянського суспільства, пропаганду ідей партії.

В основу програми партії було покладено ідею відродження України як процвітаючої держави у союзі з Росією та Білоруссю, відновлення традиційної єдності російського, українського і білоруського народів. Гарантії економічного розвитку України члени Партії «Руський блок» убачали у створенні єдиного економічного, інформаційного і культурного простору України, Росії і Білорусі на основі тісного міждержавного союзу.

Партія позиціонувала себе як інтернаціоналістська сила, яка згідно з програмою визначалася як носій східнослов'янської православної солідарності. Україна розглядалася з погляду її внеску у розвиток загальноруської цивілізації і називалася «Малоросія». Цінностями партії виступали: православна віра, патріотизм, шанування батьків і традицій предків, повага до інших народів, честь і справедливість. Відстоюючи ідеї надання російській мові статусу державної, визнання росіян другим «державоутворюючим» народом, партія була виразником інтересів російського і частини російськомовного населення.

Партія підтримувала «парламентсько-президентську форму правління», ідею проведення адміністративної реформи, розширення самостійності регіонів у здійсненні господарсько-економічної, соціальної, освітньої і мовної політики, розвиток місцевого самоврядування.

В економічній політиці проголошувалися принципи соціально орієнтованої ринкової економіки, розвитку вітчизняного економічного потенціалу, робився наголос на державний протекціонізм вітчизняного виробника, стратегічний централізм й економічну самостійність регіонів, економічну інтеграцію України з Росією і Білоруссю. Разом з тим, партія вносила свої пропозиції щодо вирішення аграрного питання, виступаючи за розвиток ринкових відносин на селі, протекційної політики держави щодо вітчизняного сільгоспвиробника, підсилення державного контролю над землею.

У соціальній політиці було запропоновано розробити систему соціального захисту і прийняти Державну концепцію соціальної безпеки народу України. Партія виступала за боротьбу зі злочинністю, наркоманією, бездуховністю серед молоді, забезпечення матеріального і морального комфорту вете-

ранам Великої Вітчизняної війни, екологічну безпеку народу.

Організаційна структура партії складається з територіальних партійних організацій (Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських організацій). За даними Міністерства юстиції станом на кінець 2011 р. партія мала 315 регіональних осередків, серед яких 26 – обласних, а також – партійна організація у АР Крим, міські – у м. Києві та м. Севастополі.

Головою партії з моменту утворення до 2009 р. був О. Свістунов. 23 червня 2009 р. рішенням VII партійного з'їзду було обрано нового голову партії – Г. Басова, який на початок 2012 р. є її чинним очільником.

У загальнонаціональному масштабі партія виявилася надійним майданчиком для мобілізації прихильників кандидата у Президенти В. Януковича на виборах у 2004 р., *Партії регіонів* – на парламентських виборах 2006 р. Політична активність Партії «Руський блок» мала місцевий характер. Утворивши напередодні виборів у 2006 р. до Верховної Ради АР Крим блок «За Януковича», Партія «Руський блок» результативно провела виборчу кампанію. За підсумками голосування її підтримало 32,55% виборців, що дало можливість її членам отримати 44 із 100 депутатських мандатів (за рейтингом голосування вона посіла 1-ше місце) і утворити потужну фракцію у кримському парламенті.

У 2010 р. успішною була участь партії у чергових виборах до міських і районних рад в АР Крим. Зокрема, за результатами місцевих виборів у м. Севастополі Партія «Руський блок» отримала 8,91% голосів, що дало можливість сформувати другу за кількістю фракцію (після фракції Партії регіонів) у міській раді м. Севастополя. *А. З.*

Партія «Сам за себе» створена на підставі рішень Установчого з'їзду від 25 грудня 2010 р. Керівником партії обрано *В. Карповича.* Зареєстрована Міністерством юстиції України 6 жовтня 2011 р. (реєстраційний номер 201-п.п.).

Своєю метою партія визначила розбудову суверенної, правової, соціально-орієнтованої держави, утвердження умов вільного розвитку особистості, захисту прав і свобод людини. *Т. Б.*

Партія Свідомості Третього Тисячоліття (ПСТТ) діяла у 1999 – 2003 рр. Була створена 13 березня 1999 р на Установчому з'їзді партії у м. Києві. З'їзд затвердив програму та статут, обрав керівні органи та голову партії – *В. Сімонова*. Зареєстрована Міністерством юстиції України 15 жовтня 1999 р. (реєстраційний номер 1239).

Центральні статутні органи партії: з'їзд, спостережна рада, ревізійна комісія; керівні особи – голова партії, заступники голови партії.

Виступаючи на Установчому з'їзді, В. Сімонов наголошував, що «ПСТТ уявляє собі державу майбутнього за принципом держава-літак. Ти знаєш, що коли тобі потрібно летіти в Рим, Париж або ще кудись, ти можеш піти купити квиток, ти можеш сісти в цей літак. І він тебе перевезе. Ти попрощаєшся з бортпровідницею, подякуєш їй та побажаєш усього найкращого льотчику, ти зійдеш з трапа і забудеш про цей літак. Чи можна побудувати таку державу? Так, можна».

У програмі ПСТТ відзначила, що «виходить з ідеї єдності матеріального і нематеріального світів», наголосила «безумовну готовність… до Синхронізації з Вселенським Еволюційним Простором, наявність багатьох проявлених чинників, необхідних для перспективних перетворень». Проголошуючи себе

партією нового типу, ПСТТ обстоювала ідею розвитку гармонійного суспільства, яке б було спроможним створити необхідні умови для самореалізації особи. Демократія, свобода, національне та міжконфесійне рівноправ'я, гендерна рівність були пріоритетними ідеями партії. Національна безпека витрактовувалася як «невтручання в права кожного громадянина на самореалізацію». Чільним завданням своєї діяльності ПСТТ вважала «участь у виробленні державної політики, …сприяння формуванню України як країни, здатної родити світу нову ідею співіснування задля еволюційного розвитку людства». Програма мала «додаток для чоловіків», основна ідея якого концентрувалася у вислові «Жінка – джерело Буття».

У ході перевірки Міністерством юстиції України діяльності партії (14–18 квітня 2003 р.) було встановлено, що за період функціонування ПСТТ легалізувала тільки один осередок. Політичної активності не виявляла. За поданням Мін'юсту Верховний Суд України 19 травня 2003 р. ухвалив рішення про анулювання реєстраційного свідоцтва партії, на підставі якого Міністерство юстиції України наказом № 57/5 від 9 червня 2003 р. скасувало запис про реєстрацію партії у Реєстрі об'єднань громадян. *М. К.*

Партія Свободи діяла впродовж серпня 1999 – травня 2003 років. Ініціаторами її створення були *С. Токарев* (м. Донецьк), С. Джердж (м. Миколаїв) та І. Москаленко (м. Київ). Установчий з'їзд партії відбувся 1 серпня 1999 р. (м. Київ). З'їзд ухвалив програму та затвердив ста-тут. Було обрано голову – С. Токарева. Міністерство юстиції України зареєструвало нову політичну силу 23 листопада 1999 р. (реєстраційний номер 1264).

Центральні статутні органи партії: з'їзд, політична рада, політвиконком, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи – голова партії, голова політвиконкому.

На початок 2001 р. партія не легалізувала жодного осередку. Діяльності не розгорнула.

26 травня 2003 р. Верховний Суд України постановив анулювати свідоцтво про реєстрацію партії, що стало підставою для наказу Мін'юсту №60/5 від 9 червня 2003 р. про скасування у Реєстрі об'єднань громадян запису про реєстрацію партії. *М. К.*

«Партія селян» створена у 2007 р. як Партія «Відродження українського села». Зареєстрована Міністерством юстиції 6 березня 2007 р. (реєстраційний номер 142-п.п.). Перший керівник партії – *М. Шмиголь.* Місцезнаходженням центральних статутних органів стало м. Черкаси.

У своїй програмі партія, зазначивши, що «українське село знаходиться в системній кризі», та відзначивши, що «ні одна політична сила в Україні не відстоює українське селянство», поставила, з-поміж іншого, за мету «відродити політичну вагу селянства і піднести її до загальнонаціонального рівня державотворення із залученням до участі у всіх без винятку сферах громадсько-політичної діяльності», лобіювати інтереси сільськогосподарських кооперативів, фермерських господарств. Крім того, ратуючи за свободу та права людини, рівність «щодо досягнення власного добробуту та суспільного благополуччя», партія проголосила за мету «політично, ідеологічно і організаційно повернутися до лона східнослов'янської цивілізації», стратегічним завданням – «входження до Єдиного економічного простору».

Своєю програмою-мінімум партія визначила недопущення продажу землі, «підвищення рівня зайнятості сільського населення внаслідок прискореного розвитку великих сільськогосподарських підприємств і сільськогосподарського машинобудування, розвиток переробних підприємств», підтримку малозабезпечених сімей шляхом надання адресної матеріальної допомоги, пільгове забезпечення житлом, подолання «малозабезпеченості населення завдяки зростанню економіки та впровадженню ефективних технологій» тощо. Ідеалом для партії було «потужне, державою регульоване, сільське господарство», «відродження колективних форм господарювання, фермерських асоціацій».

У зовнішньополітичній галузі програма партії націлювала на те, що «перспективним напрямом нашої зовнішньої політики є плідна співпраця українського села з розвиненими країнами – Азіатсько-тихоокеанського регіону, вивчення та залучення їхнього досвіду для реалізації економічного прориву сільського господарства України».

У вересні 2007 р. партію очолив В. Бутко; із середини грудня 2007 р. – В. Цимбалюк. У березні 2008 р. керівництво партії разом із представниками ще 10 інших партій підписало відкритий лист-звернення до Генерального секретаря НАТО Яапа де Хооп Схеффера, закликавши «Північноатлантичну раду не починати процедуру розгляду звернення про приєднання України до ПДЧ». Згодом В. Цимбалюк виступив із заявою (серпень 2008 р.), в якій висловив незадоволення «злочинними діями проамериканського режиму Грузії, який розв'язав агресію проти незалежної Республіки Південної Осетії та її народу».

1 листопада згідно з рішенням ІІІ позачергового з'їзду партії новим лідером став О. Єрохін. Тоді ж, у листопаді 2008 р., члени партії взяли участь у акції протесту, організованій *Прогресивною соціалістичною партією України* біля Національної ради з питань телебачення та радіомовлення, а також разом із ПСПУ, партією «Київська Русь» створили «альтернативний опозиційний уряд», у якому О. Єрохін став «міністром аграрної політики».

На IV позачерговому партійному з'їзді (4 квітня 2009 р.) було прийнято рішення про зміну назви партії на «Партія селян». Голова партії О. Єрохін склав свої повноваження та вийшов з партії. Новим головою було обрано А. Дроботова (наприкінці 2011 р. – чинний).

За час свого існування партія не брала участі у виборах до Верховної Ради України.

На кінець 2011 р. легалізувала 132 структурні утворення.

Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ. *М. К.*

Партія «СЕЛЯНСЬКИЙ БЛОК АГРАРНА УКРАЇНА» створена 21 лютого 2005 р. як Політична партія «НАРОДНА ПАРТІЯ НОВА УКРАЇНА». Зареєстрована Міністерством юстиції України 20 липня 2005 р. (реєстраційний номер 128-п.п.). Керівні органи партії – з'їзд, політрада партії, контрольно-ревізійна комісія. Перший голова партії – *В. Чорний.*

Метою діяльності партії є участь у побудові в Україні вільного, справедливого, демократичного, відкритого громадянського суспільства, в якому головним пріоритетом є боротьба з корупцією, забезпечення безкоштовної кваліфікованої юридичної, медичної та іншої допомоги кожному громадянинові України, незалежно від його соціального і майнового стану.

3 травня 2007 р. політрада партії прийняла рішення про затвердження символіки партії.

Упродовж 2006–2007 рр. позачерговими з'їздами розглядалися питання про зміну назви партії. У січні 2008 р. Міністерство юстиції України затвердило зміну назви на Партія «СЕЛЯНСЬКИЙ БЛОК АГРАРНА УКРАЇНА».

Партія брала участь у позачергових парламентських виборах 2007 р. у складі *Селянського Блоку «Аграрна Україна»*. За результатами голосування блок набрав лише 25675 (0,11%) голосів виборців.

Нині діяльність партії активністю не відзначається. *Т. Б.*

Партія Слов'янського Відродження. 7 *серпня 1990 р.* виник ініціативний комітет зі створення партії і розпочалася підготовка до Установчого з'їзду. Були розроблені програмні документи, в яких головною метою проголошувалося досягнення повної державної незалежності України, а у перспективі – утворення міжнародної організації слов'янських держав, побудову «спільного слов'янського дому». Для досягнення повної незалежності України вважалося можливим співробітництво з будь-якою політичною силою «національно-визвольного чи загальнодемократичного напряму».

Ініціатори створення партії вважали себе послідовниками ідей слов'янського визвольного руху, ідей Кирило-Мефодіївського братства, акцентували необхідність відновлення «справжнього християнства» та української національної ідеї.

Установчий з'їзд партії не відбувся. Партія легалізована не була. *Т. Б.*

Партія слов'янської єдності України (ПСЄУ) діяла у 1993 – 2003 рр. Створенню ПСЄУ передувала зустріч представників «російських патріотичних сил України» у м. Києві 18 квітня 1992 р., яка була названа «установчим з'їздом» та на якій було обрано 5 співголів партії. У своїх виступах учасники зібрання проголошували метою партії «забезпечення єдиного простору – енергетичного, інформаційного, валютного» між Україною, Білоруссю, Російською Федерацією; «відновлення єдиної держави східних слов'ян»; обстоювали ідею «державного регулювання та державного протекціонізму для вітчизняного виробника» та ін.

Організаційні неузгодженості призвели до того, що партія не була зареєстрована, а тому 30–31 липня 1993 р. довелося проводити ще один – І (Установчий) – з'їзд у м. Харкові, на якому було затверджено статут та програму, обрано голову партії – *І. Карпенка*. Партія була зареєстрована Міністерством юстиції України 21 жовтня 1993 р. (реєстраційний номер 510). Згідно з реєстраційним свідоцтвом її метою було «сприяння формуванню в Україні громадянського суспільства, соціально-орієнтованої ефективно діючої економіки». Партія проголосила необхідність федералізації України, запровадження подвійного громадянства (для мешканців слов'янських держав, що постали на пострадянському просторі), утворення союзу України, Росії, Білорусі та Казахстану, у межах якого функціонуватиме єдине законодавство, грошова система, спільна армія, узгодженою буде зовнішня політика. Дух слов'янського патріотизму, відданість православній вірі, багатоукладність економіки з переважанням соціалістичного способу ведення господарства, земля у суспільній власності, антинатовські погляди були провідними ідейними орієнтирами ПСЄУ. Застерігаючи від підпорядкованості «швидко зростаючій іудео-протестантській цивілізації, яка спирається на політико-економічну міць першої масонської псевдоімперії – США, яка експлуатує інші народи та їх ресурси»,

програма партії закликала до побудови «своєї Слов'янської цивілізації».

Центральні статутні органи партії: з'їзд, координаційна рада, ревізійна комісія; керівні особи – голова партії, заступники голови партії.

З моменту утворення у партії не було ідейної єдності: поряд з помірковано налаштованими членами, які виступали проти розпалювання міжнаціональної ворожнечі, діяла «ультранаціоналістична російська група» О. Бахтіярова. О. Бахтіяров називав ПСЄУ «російською партією в Україні» і «головною силою серед проросійськи орієнтованих політичних організацій в Україні» та наголошував, що «ми стоїмо не просто за повернення України Росії, а за відновлення Російської імперії у цілому»; «наше завдання – …створення звільненої території. …Якщо таке станеться, звідси почнеться відновлення євразійської цілісності. Євразійські сили уже починають кипіти, і залишається відвоювати шматок землі, який можна було б захищати. Таким «підпороговим» утворенням, готовим до виконання такої місії, було Придністров'я, …таким «підпороговим» утворенням залишається Абхазія. У залежності від позиції нинішнього президента Криму, таким утворенням може стати Крим. До того ж, якщо зміни відбудуться у Києві, то, при збереженні ядерного озброєння, Україна зможе бути більшою загрозою мондіалізму, зіставною уже не з Придністров'ям, а…з Іраком. Запевняю Вас, що всі складні технічні питання, пов'язані із збереженням, управлінням ядерними силами, будуть розв'язані хоча б тому, що, якщо антимондіалістські сили переможуть в Україні, туди хлинуть спеціалісти із Росії».

24–25 грудня 1994 р. у м. Харкові засідання координаційної ради та політради представники групи проголосили II (позачерговим) з'їздом ПСЄУ та обрали очільником партії киянина В. Глушкова. І. Карпенку за підтримки колишніх співголів – О. Миротворського та В. Петренка – вдалося довести нелегітимність з'їзду та виключити з партії О. Бахтіярова, О. Стремоухова, В. Глушкова, Г. Сахарова, А. Сьоміна, С. Чумакова, О. Ястремського (які згодом створили ПСЄ «Російський полюс»).

І. Карпенко між тим встановив контакти з деякими російськими організаціями (Партією консолідації Російської Федерації та Слов'янським Собором «Біла Русь»). У червні 1994 р. вказані організації та ПСЄУ разом звернулися до глав держав із закликом провести референдуми та об'єднатися у конфедерацію. 21 червня ними був створений Комітет єднання слов'янських держав.

І. Карпенка позитивно сприйняла російська влада (був прийнятий головою Російської Держдуми І. Рибкіним, на початку липня мав змогу виступити у Думі); у лютому 1995 р. був присутнім на з'їзді «руського народу», що його організував А. Стерлігов.

Натомість очільник харківської організації ПСЄУ С. Крамаров доклав зусиль для налагодження стосунків з ЛДПР та випуску газети «Славянское единство».

11–12 березня 1995 р. у м. Донецьку відбувся II з'їзд партії, який обрав політраду у складі І. Карпенка, В. Петренка, Н. Романенка, О. Миротворського, А. Діберга. О. Миротворський, виступаючи на з'їзді, неодноразово наголошував на необхідності об'єднання слов'ян і твердив, що «тільки об'єднання … в імперський союз врятує слов'ян від знищення». Акцентуючи, що «ми – імперська партія», він критикував лівих, які, з його погляду, не розуміли ситуації, оскільки вони – «люди вчорашнього дня». Попри це, у 1995 р. партія заявила про себе входженням у міжпартійний комітет, до якого, крім

власне ПСЄУ, увійшли КПУ, ГКУ, СПУ. Її члени провели пікетування посольства США, протестуючи проти бомбардувань Сербії.

Невдовзі у партії визрів новий конфлікт інтересів – між І. Карпенком та В. Петренком і А. Козлітіним. Останні у січні 1996 р. були виключені із партії, після чого 18 –19 травня 1996 р. разом із О. Бахтіяровим, О. Стремоуховим та ін. провели ІІІ з'їзд партії (м. Харків), на якому виключили з партії І. Карпенка та обрали головою П. Бауліна. У свою чергу, І. Карпенко разом із В. Кузовковим, Ю. Жуком, А. Павловим, О. Рутковським та іншими 9–12 травня 1997 р. провели свій ІІІ з'їзд (м. Євпаторія). Натомість прихильники П. Бауліна 12 липня 1997 р. провели IV з'їзд партії (м. Київ), обравши головою партії комуніста В. Шестакова, а його заступником – С. Шувайнікова. І. Карпенко оголосив з'їзд недійсним.

У листопаді, готуючись до парламентських виборів 1998 р, і «група І. Карпенка», і «група В. Шестакова» провели паралельні з'їзди (відповідно, у м. Синельниковому Дніпропетровської обл. та м. Києві), на яких затвердили два окремі списки кандидатів у народні депутати України від партії. ЦВК їх не зареєструвала.

Партія деградувала. На початок 2001 р. ПСЄУ спромоглася легалізувати лише 5 місцевих осередків у Автономній Республіці Крим, обласних, міських у містах Києві та Севастополі та 3 районні, міські міст обласного значення, районні у містах. Її ряди залишили В. Петренко та С. Шувайніков. І. Карпенко та В. Шестаков намагалися досягти компромісу і врегулювати партійний конфлікт, однак ця спроба не увінчалася успіхом.

Перевірка діяльності партії, проведена Міністерством юстиції України у період з 28 квітня до 8 травня 2003 р., засвідчила невиконання партією закону «Про політичні партії в Україні». Верховний Суд України 3 червня 2003 р. ухвалив рішення про анулювання реєстраційного свідоцтва ПСЄУ, що стало підставою для появи наказу Міністерства юстиції України №64/5 від 13 червня 2003 р. щодо скасування запису про реєстрацію партії у Реєстрі об'єднань громадян. *М. К.*

Партія «Солідарність» створена 28 лютого 2001 р. на Установчому з'їзді у м. Києві за участі делегатів з 17 областей України. Зареєстрована Міністерством юстиції України 22 березня 2001 р. (реєстраційний номер 1598). Центральні статутні органи партії: з'їзд, вища рада, політрада, контрольно-ревізійна комісія, секретаріат. Керівні особи: голова партії, заступники голови партії. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ. Станом на 2001 р. партія мала у своєму складі 27 зареєстрованих регіональних організацій (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя). З моменту заснування партію очолив *М. Антонюк.*

Згідно з програмно-статутними настановами партії, які базуються на «фундаментальних цінностях європейської соціал-демократії», її основна мета полягає у виведенні України з кризи, сприянні розбудови України як суверенної, незалежної, демократичної, правової держави шляхом участі у виробленні державної політики, формуванні органів державної влади та місцевого самоврядування через своїх представників, на підставі волевиявлення виборців. Своїми завданнями партія вбачає сприяння у розбудові в Україні «суспільства соціальної солідарності»; його консолідацію на засадах загальнолюдських цінностей; утворення «моральної і

чесної влади»; відстоювання пріоритету прав людини над правами класу, нації, держави; створення соціально орієнтованої ефективної ринкової економіки та умов для розвитку всіх національних культур і мов країни; забезпечення соціальної справедливості та високого рівня життя громадян України.

16 жовтня 2001 р. у м. Києві відбувся І з'їзд партії, на якому М. Антонюк склав повноваження керівника партії. На його пропозицію з'їзд обговорив питання про обрання головою партії народного депутата України, голову депутатської групи (з листопада – фракції) «Солідарність» П. Порошенка. Однак, враховуючи те, що П. Порошенко на той момент був заступником голови *Партії регіонів*, це стало підставою для рішучого протесту низки партійних делегацій, які залишили з'їзд, який через відсутність кворуму не зміг завершити своєї роботи. Незважаючи на те, що П. Порошенко усе ще перебував у лавах Партії регіонів до грудня 2001 р., він був обраний головою Партії «Солідарність» у листопаді 2001 р.

Партія взяла активну участь у парламентських виборах 2002 р. Рішенням ІІ з'їзду Партії «Солідарність», який відбувся 27 грудня 2001 р. за присутності 252 делегатів, було ухвалено рішення взяти участь у виборах до Верховної Ради України IV скликання у складі опозиційно налаштованого до чинної влади *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»*. 9 січня 2002 р. П. Порошенко від імені Партії «Солідарність» підписав угоду про входження до згаданого виборчого об'єднання. 16 січня 2002 р. за участі 1700 делегатів відбувся міжпартійний з'їзд новоутвореного виборчого блоку, на якому була обговорена передвиборча програма, ухвалені списки кандидатів у народні депутати України у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі та кандидатури від блоку в одномандатних виборчих округах. Керівником виборчого штабу блоку було затверджено П. Порошенка. У загальному виборчому списку блоку, зареєстрованого ЦВК, який складався з 188 кандидатур, члени Партії «Солідарність» становили 4,7%. За результатами голосування, яке відбулося 31 березня 2002 р., виборчий блок зайняв перше місце серед учасників виборчого процесу, що дозволило й Партії «Солідарність» стати парламентською партією. Її депутати увійшли до складу фракції «Наша Україна». Лідер партії П. Порошенко успішно балотувався в одномандатному виборчому окрузі №12 Вінницької обл.

На президентських виборах 2004 р. партія підтримувала кандидатуру В. Ющенка. Згодом Партія «Солідарність» в умовах переходу до більш потужних партій її кадрового потенціалу практично зникла як суб'єкт суспільно-політичного життя України. Екс-лідер партії П. Порошенко у 2005 р. був обраний заступником голови новоутвореної пропрезидентської Політичної партії «Народний Союз «Наша Україна» (нині – *Політична партія «Наша Україна»*).

З 2005 р. політичну силу очолює Н. Забредовська. Останнім виявом активності Партії «Солідарність» стала її участь у виборах до місцевих органів влади (31 жовтня 2010 р.), на яких вона здобула 2 депутатські мандати. *В. Я., П. Г.-Н.*

Партія «Солідарність жінок України» (СолЖУ) створена 27 листопада 1999 р. на ІІІ з'їзді громадської організації Всеукраїнське жіноче об'єднання «Солідарність» (Установчий з'їзд партії), який прийняв рішення про її перетворення у політичну партію. Зареєстрована Міністерством юстиції України

23 грудня 1999 р. (реєстраційний номер 1288). Першим керівником партії обрано голову жіночого об'єднання «Солідарність», народного депутата України Верховної Ради України II та III скликання *В. Гошовську*. Центральні статутні органи партії: з'їзд, вища рада, політвиконком, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, заступник голови партії. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ. Упродовж 2000–2003 рр. партія зареєструвала 23 регіональні організації (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя), після чого їх створення припиняється. Партія входить до Міжнародної ради жінок.

Основні положення програми партії практично повторюють конституційні норми України, а головне її завдання – домагатися утвердження принципів гендерної рівності, зокрема «підвищення соціального статусу жінок в українському суспільстві», «сприяння активізації участі жінок у громадсько-політичному житті країни, збільшення їх представництва в органах державної влади на всіх рівнях прийняття рішень, утвердження у політиці і суспільному житті норм моралі як визначальної складової політичного життя нової України».

СолЖУ взяла участь у виборах до Верховної Ради України IV скликання у 2002 р., висунувши чотири члени партії в одномандатних виборчих округах, які не мали достатньої підтримки виборців. 24 липня 2004 р. партія підписала угоду про створення Виборчої коаліції демократичних сил (на підтримку В. Януковича).

Партія стала учасником виборів до Верховної Ради України V скликання, увійшовши у грудні 2005 р. до складу *«Виборчого блоку «Євген Марчук – «Єдність»*. Загалом, із 88 кандидатів у народні депутати України, які взяли участь у балотуванні у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, члени СолЖУ становили частку у 13,6%. Лідер партії – В. Горовська увійшла до виборчого списку під №3. За результатами голосування, яке відбулося 26 березня 2006 р., блок здобув підтримку 17004 виборців (0,06% голосів при 3% виборчому бар'єрі), що не дозволило його учасникам стати парламентськими партіями. Упродовж наступного часу партія не виявляла активності у суспільно-політичному житті України. На виборах до місцевих органів влади, які відбулися 31 жовтня 2010 р., партія здобула 9 мандатів депутатів різних рівнів.

Партійний орган – газета «Солідарність жінок України». *В. Я., П. Г.-Н.*

Партія солідарності України (ПСУ) створена 25 жовтня 1997 р. на Установчому з'їзді партії. Зареєстрована Міністерством юстиції України 30 грудня 1997 р. (реєстраційний номер 959).

Установчий з'їзд партії відбувся у м. Києві. В його роботі взяли участь 29 делегатів. З'їзд ухвалив програму та статут партії, обрав керівні органи, співголовами ПСУ обрано *О. Болдирєва* та *О. Ізмалкова*.

Згідно з програмними документами основними завданнями партії проголошувалося сприяння розбудові в Україні суспільства «громадянської солідарності»; консолідації суспільства на засадах загальнолюдських цінностей; становленню соціально орієнтованої ефективної ринкової економіки; забезпеченню соціальної справедливості й захисту інтересів трудящих; створенню умов для розвитку національних культур і мов в Україні; збереженню міжконфесійного миру. ПСУ виступала за збереження культурних і духовних зв'язків зі

всіма слов'янськими народами, повноцінну інтеграцію України до СНД.

Згідно зі статутом ПСУ керівними органами партії були з'їзд, президія, політрада, керівною особою партії спочатку були два співголови, після внесення змін до статуту – голова партії. Місцезнаходженням центральних статутних органів партії було м. Донецьк.

ІІ з'їзд партії відбувся 15 липня 2000 р. у м. Києві. У його роботі взяли участь 132 делегати від 27 регіонів України. Делегати затвердили зміни до статуту, обрали головою партії П. Порошенка. ІІІ з'їзд партії відбувся 16 листопада 2000 р. у м. Києві. У його роботі взяли участь 100 делегатів від 27 регіонів України. З'їзд вирішив реорганізувати ПСУ шляхом приєднання до Партії регіонального відродження України (нині – *Партія регіонів*) з подальшим об'єднанням з *Партією труда*, *Політичною партією «За красиву Україну»*, *Всеукраїнською Партією Пенсіонерів* в одну політичну партію. Назва новоствореної партії повинна була включати слово «солідарність». Правонаступником майна та коштів ПСУ визначалася Партія регіонального відродження України. Делегати обрали 100 своїх представників на об'єднавчий з'їзд майбутньої партії, який мав відбутися 18 листопада 2000 р. Обраним членам ПСУ надавалися повноваження вирішувати на об'єднавчому з'їзді всі питання, пов'язані з реорганізацією партії. Посилаючись на рішення з'їзду, Міністерство юстиції України наказом № 12/5 від 28 лютого 2001 р. скасувало запис про реєстрацію партії у Реєстрі політичних партій. *О. Л.*

Партія «Соціалістична Україна» створена 15 вересня 2004 р. як Партія «Народний вибір» на Установчому партійному з'їзді (м. Харків). Зареєстрована Міністерством юстиції України 23 грудня 2004 р. (реєстраційний номер 103-п.п.). Перший керівник партії – *В. Близнюк.* Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Харків. Станом на літо 2005 р. партія мала 13 обласних партійних організацій.

Головною метою партії було проголошено сприяння втіленню у життя народного суверенітету, що базується на конституційному положенні про те, що єдиним джерелом влади в Україні є український народ. Основними завданнями – сприяння розробці та прийняттю ефективних законодавчих актів України, що відповідають та слугують досягненню мети створення та діяльності партії; участь у розвитку громадянського суспільства, політичної культури; сприяння проведенню в Україні прогресивних реформ, спрямованих на реальне перетворення України у правову, соціальну, демократичну державу та її інтеграцію до світового співтовариства; сприяння виробленню державної політики, розробці та впровадженню у життя проектів з державного будівництва та економічних реформ, що дозволяють втілити принцип народного суверенітету.

У 2002 р. партія брала участь у виборах народних депутатів України у багатомандатному окрузі у складі *Виборчого блоку політичних партій «Єдність»*. Депутатських мандатів представники блоку не отримали.

На ІІ з'їзді партії, що відбувся 24 вересня 2005 р., було прийнято рішення про перевибори керівних органів (головою партії обрано В. Гошовського), внесено зміни до статуту і програми, а також змінено назву партії на Партія «Соціалістична Україна».

На ІІІ з'їзді партії (15 грудня 2005 р.) було затверджено нову редакцію програми партії.

У 2006 р. партія взяла участь у виборах народних депутатів України у

багатомандатному виборчому окрузі у складі *Виборчого блоку політичних партій «ЗА СОЮЗ»*. За результатами голосування представники блоку до парламенту не потрапили. У наступний час партія політичної активності не виявляла. 18 грудня 2011 р. на об'єднавчому з'їзді п'яти політичних сил партія заявила про приєднання до *Соціалістичної партії України.* *П. Г.-Н.*

Партія «Союз» створена 10 березня 1997 р. на Установчому з'їзді у м. Сімферополі на базі забороненої Міністерством юстиції України Кримської партії. Зареєстрована Міністерством юстиції України 11 червня 1997 р. (реєстраційний номер 867). На Установчому з'їзді було ухвалено програму, статут, обрано керівні органи. Першим головою партії став *С. Савченко.*

Партія позиціонувала себе як партія регіонального інтересу. Будучи прихильником децентралізації державної влади та федералізму, партія запропонувала систему місцевого самоврядування, яка б надавала більших прав регіонам у поєднанні з більшою їх відповідальністю у галузі політико-господарської діяльності. Це, як вважається, може стати додатковим поштовхом до саморозвитку регіонів, необхідним стимулом для збалансованого поєднання вузьких регіональних інтересів з загальнодержавними. На основі послідовного переходу до федеративно-земельного устрою (самоврядування регіонів-земель) і високого рівня їх самостійності, відповідно до програмних засад партії, можливе підвищення соціально-економічного рівня і збереження культурно-історичної самобутності регіонів.

II з'їзд партії 4 жовтня 1997 р. (м. Сімферополь) затвердив передвиборчу програму партії, а III з'їзд (16 листопада 1997 р.) – виборчий список кандидатів у депутати Верховної Ради України. За результатами виборів за партію було подано 186 249 голосів виборців (0,7%). В одномандатному виборчому окрузі народним депутатом було обрано Л. Миримського.

11 липня 1998 р. відбувся IV з'їзд партії, який підсумував результати виборчої кампанії, вніс редакційні зміни до статуту; затвердив партійну символіку.

На 1 січня 1999 р. чисельність партії становила 17 800 чол.

12 червня 1999 р. відбулася I партконференція, на якій члени партії визначалися з позицією партії на виборах Президента України та прийняли звернення до КПУ, ПСПУ, СелПУ, СПУ.

У парламентських виборах 2002 р. партія брала участь у складі *Виборчого блоку політичних партій «Руський блок»,* що був створений ще 21 липня 2001 р. і до якого партія вирішила приєднатися. За результатами голосування представники блоку до парламенту не потрапили.

Незадовго до парламентських виборів 2006 р. партію залишив її лідер, голова Антимонопольного комітету України О. Костусєв, який перейшов у Партію регіонів. Партія, взявши участь у виборах у складі Виборчого блоку політичних партій «ЗА СОЮЗ», знову не пройшла до Верховної Ради України. У кримському парламенті внаслідок виборів 2006 р. партія отримала 10 депутатських місць.

Молодіжна організація партії – «Союз молоді Криму» (голова Н. Сіма).

Друкований орган – газета «Союз».

Т. Б.

Партія «Союз народів України» діяла у 2000–2003 рр. Була створена 16 вересня 2000 р. на Установчому з'їзді у м. Львові. Зареєстрована Міністерством юстиції України 30 березня 2001 р. (реєстраційний номер 1609). Засновники партії – А. Кононенко, *К. Поздєєв*,

О. Прокопенко. Першим головою партії було обрано К. Поздєєва.

Партія створювалася для активної участі у виборах усіх рівнів з метою висування своїх членів на відповідальні посади в органах державної влади і місцевого самоврядування. У разі перемоги на парламентських виборах готова була взяти на себе відповідальність за формування уряду, проведення внутрішньої і зовнішньої політики відповідно до Конституції України і власної програми. Остання підтверджувала прихильність членів партії ідеалам демократії, визнавала важливість і цінність плюралізму у суспільстві, дотримання принципів соціальної справедливості, поваги до людської гідності, рівності усіх людей і їхніх прав.

Партія виступала за встановлення і розвиток в Україні вільного, толерантного і більш справедливого суспільства, побудованого на принципах парламентської демократії, верховенства закону, поваги до індивідуальних та колективних прав, відкритих і цивілізованих ринкових відносин.

У відведений законодавцем термін партією не були здійснені заходи щодо приведення статутних документів відповідно до вимог Закону України «Про політичні партії в Україні», не надані відомості про утворення та реєстрацію у встановленому порядку своїх обласних, міських, районних організацій. 2 червня 2003 р. Верховний Суд України анулював свідоцтво про реєстрацію партії. Наказом Міністерства юстиції України від 13 червня 2003 р. № 67/5 було скасовано запис у Реєстрі об'єднань громадян. *Т. Б.*

Партія труда (ПТ) діяла з кінця 1992 р. до початку 2001 р. Виникла як Партія праці (ПП) на основі структур Міжрегіональної асоціації персоналу (МАП). Засновниками партії виступили М. Азаров, Ю. Борзяк, *В. Ландик* та ін. Правові обставини створення нової партії стурбували представників *Української Консервативної Республіканської партії* (реєстраційний номер 270), які побачили у ній структуру, в якій об'єднувалися «найреакційніші директори-монополісти державних підприємств, що прагнуть зберегти адміністративно-командну систему, колоніальний режим і будь-що не допустити встановлення правової демократії і відродження української нації». УКРП негативно сприйняла, наприклад, розпорядження виконавчого директора Харківської обласної асоціації державних підприємств Л. Колосова, який видав розпорядження «кожному підприємству зібрати не менше 50 заяв про підтримку Партії праці».

ПП була створена 26 грудня 1992 р. на Установчому з'їзді партії (м. Донецьк) за присутності представників із 12 областей й Автономної Республіки Крим. Учасники з'їзду відзначали, що опоненти називали їх політичною партією «червоних директорів», висловлювалися на користь створення партії «парламентського типу». З'їзд ухвалив програмні принципи та статут партії, обрав політичну раду, ревізійну комісію та голову партії – В. Ландика. Зареєстрована Міністерством юстиції України 27 січня 1993 р. (реєстраційний номер 388).

У червні 1993 р. у зв'язку з тим, що В. Ландик звернувся до політради з проханням призупинення членства у партії і складання повноважень голови партії «на період виконання державних обов'язків», виконувачем обов'язки голови партії був призначений М. Азаров. Наприкінці червня 1994 р. політрада задовольнила прохання В. Ландика про поновлення членства у партії та поновила його на посаді голови ПП.

19 листопада 1994 р. відбувся II з'їзд партії (м. Київ). За даними ПП, на момент з'їзду в її рядах об'єд-

нувалося близько 15 тис. членів. З'їзд прийняв програму партії, вніс зміни до статуту, ухвалив рішення про зміну місцезнаходження штаб-квартири ПП: з м. Донецька вона переїхала до м. Києва.

Програма партії констатувала, що партійна мета – «побудова суспільства соціальної демократії, забезпечення матеріального добробуту і вільного духовного розвитку людини праці на основі соціально орієнтованої ринкової економіки, використання досягнень науково-технічного прогресу».

У сфері економіки ПП виступала за «зміну економічної основи суспільства», ефективне управління державною власністю державними органами, державну підтримку підприємництва. Вважаючи, що «реформи не повинні проводитися за рахунок утиску загальнолюдських інтересів громадян, супроводжуватися зубожінням», партія наголошувала, що вона «проти революційних потрясінь суспільства».

ПП обстоювала ідею розбудови незалежної, демократичної, правової держави «з сильною представницькою, виконавчою і судовою владою», з «широким місцевим самоуправлінням при чіткому розмежуванні компетенції центру і регіонів», що не виключало б у подальшому «федеративно-земельного устрою держави».

У сфері зовнішніх відносин партія орієнтувалася на зміцнення зв'язків з незалежними державами СНД, насамперед – з Росією, країнами Східної Європи. Крім того, партійна програма наголошувала, що Україна «повинна стати повноправним членом економічного союзу країн СНД та повноправним учасником загальноєвропейського процесу».

III з'їзд партії, який відбувся 24 жовтня 1997 р. (м. Київ), ухвалив «Постанову про поточний політичний момент», рішення про участь у парламентських виборах 1998 р. та про утворення виборчого блоку з Ліберальною партією України (*Виборчий блок партій «Партія праці та Ліберальна партія – РАЗОМ!»*). За результатами голосування представники партії у багатомандатному виборчому окрузі депутатських мандатів не здобули, в одномандатних округах до Верховної Ради України було обрано 2 представники блоку. Невдачу на виборах деякі члени партії пояснювали тим, що російськомовні виборці не ідентифікували «Партію праці» (як зазначалося у виборчому бюлетені) із партією, назва якої відома їм у російськомовному варіанті – «Партія труда».

Виступаючи на IV з'їзді партії (14 квітня 1998 р., м. Донецьк), В. Ландик вказував, що партія працює понад п'ять років і потрібно визначатися, чи буде вона надалі функціонувати, незважаючи на те, що зазнала поразки на виборах, чи припинить свою діяльність. З'їзд прийняв рішення про перейменування ПП на Партію труда, і вона продовжила свою діяльність.

27 березня 1999 р. партія у м. Донецьку провела свій V з'їзд, на якому В. Ландик констатував, що «ми не стали масовою партією, і наші ідеї не змогли опанувати масами виборців. Або ідеї погано виражені, або не можемо їх правильно донести, або ідея не приваблива». Голова партії твердив, що «доступну для розуміння мас виборців ідею партії повинні нести професійні партійні працівники. Партія – задоволення дороге, і одному, навіть дуже могутньому підприємству, його не подужати. Щоб перемогти, потрібна щоденна, кропітка робота сотень партійних активістів, що зі знанням своєї професійної справи і за нормальну зарплату будуть готувати перемогу на виборах задовго до самих виборів. …Аксіома успіху партії на виборах – не починати і закінчувати її підготовку з моменту оголошення виборів, а вести її постійно».

На президентських виборах 1999 р. ПТ підтримувала кандидата у Президенти Л. Кучму та входила до складу Виборчого блоку політичних партій «Наш вибір – Леонід Кучма!».

VI з'їзд ПТ відбувся 18 липня 2000 р., який ухвалив постанову про підтримку пропозиції керівництва партії про реорганізацію партії шляхом приєднання її до Партії регіонального відродження України (нині – *Партія регіонів*) та звернувся до з'їзду останньої з проханням «розглянути можливість реорганізації партії шляхом приєднання Партії труда до Партії регіонального відродження України».

Рішення VI з'їзду ПТ стали підставою для наказу Міністерства юстиції України № 12/5 від 28 лютого 2001 р., згідно з яким було анульовано запис про реєстрацію партії у Реєстрі об'єднань громадян. *М. К.*

Партія Труда зареєстрована Міністерством юстиції України 25 березня 2005 р. (реєстраційний номер 120-п.п.). Перший голова партії – *А. Комарович.*

Мета партії – побудова демократичного суспільства, забезпечення матеріального благополуччя і вільного духовного розвитку людини на основі соціально орієнтованої ринкової економіки.

Теоретичною основою своєї програми партія проголошує принципи сучасної соціал-демократії.

У парламентських виборах 2006 р. та дострокових парламентських виборах 2007 р. партія участі не брала. *Т. Б.*

Партія «Український Національний Конгрес» діяла упродовж квітня 2001 р. – травня 2003 р. Була створена на Установчому з'їзді 12 квітня 2001 р. за участю 72 делегатів. З'їзд затвердив статут, програму, керівні органи та ухвалив заяву про створення партії. Президія була обрана у складі 18 чол., був затверджений склад центральної ревізійної комісії. Головою партії обрано *І. Валеню.* Зареєстрована партія Міністерством юстиції України 12 вересня 2001 р. (реєстраційний номер 3-п.п.).

Відповідно до статуту основною метою діяльності партії є сприяння реалізації членами партії їх конституційних прав на участь у виробленні державної політики, формуванні та діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування.

Упродовж шести місяців з дня реєстрації партія не забезпечила утворення та реєстрацію у порядку, встановленому Законом України «Про політичні партії України» своїх обласних, міських та районних організацій у більшості областей України, містах Києві та Севастополі та Автономній Республіці Крим. Крім того, партія не сплатила повністю кошти за реєстрацію. За результатами перевірки Міністерство юстиції України звернулося 6 травня 2003 р. до Верховного Суду України з проханням анулювати реєстраційне свідоцтво партії. Рішенням Верховного Суду України від 26 травня 2003 р. реєстраційне свідоцтво було анульовано. Міністерство юстиції України 27 травня наказом №70/5 скасувало запис про реєстрацію Партії «Український Національний Конгрес» у Реєстрі об'єднань громадян. *Т. Б.*

Партія Християнсько-Демократичний Союз створена 8 лютого 1997 р. у м. Києві як Християнсько-народний Союз. Зареєстрована Міністерством юстиції України 27 березня 1997 р. (реєстраційний номер 840). Центральними статутними органами партії є з'їзд, політична рада партії, президія політичної ради партії та голова партії. Місцезнаходження керівних органів – м. Київ.

На Установчому з'їзді було прийнято статут і програму, резолюцію «Про єдність християнсько-демократичних сил

України», обрано керівні органи. До політичної ради увійшли *В. Стретович* (голова партії); А. Попок (1-й заступник голови партії); Ф. Нарійчук (заступник голови партії); В. Гаврилов (секретар у зв'язках з релігійними конфесіями); В. Шишкін (секретар з питань національної безпеки та внутрішньої політики); А. Странніков (секретар з міжнародних питань); А. Тарасенко (секретар у зв'язках з громадськістю та засобами масової інформації); В. Марущенко (секретар з організаційно-кадрової роботи); І. Хроменко (секретар у зв'язках з жіночими організаціями; І. Піскіжов (в.о. секретаря з молодіжної політики); М. Палюх (в. о. голови виконавчого комітету) І. Лосів (секретар з питань християнсько-демократичної ідеології).

На парламентських виборах 1998 р. ХНС разом з УХДП увійшла до *Виборчого блоку партій «Вперед, Україно!»,* який за результатами виборів до парламенту не потрапив. В одномандатних округах від партії до Верховної Ради України було обрано 2 депутати – В. Шишкіна та В. Костицького (віце-президент фракції християнських демократів у Парламентській асамблеї Ради Європи).

14 листопада 1998 р. II з'їзд ХНС вніс зміни та доповнення до статуту; переобрав керівні органи. 15 травня 1999 р. III позачерговий з'їзд прийняв рішення про висунення кандидатом на пост Президента України Є. Марчука та ініціював створення блоку «Наш Президент – Євген Марчук!» .

XIII конгрес Християнсько-демократичного інтернаціоналу (жовтень 2000 р.) прийняв ХНС до своїх лав зі статусом спостерігача. 21 жовтня 2000 р. у м. Києві відбувся 1-й етап IV з'їзду партії, який затвердив зміни до програми та статуту партії та положення про формування партійного списку кандидатів для участі у наступних виборах. Головою партії з'їзд переобрав В. Стретовича, заступником голови – В. Марущенка. Рішення про входження ХНС до майбутнього виборчого блоку були затверджені на 2-му етапі IV з'їзду партії. 21 січня 2001 р. на Форумі національно-демократичних сил партія стала співзасновником (разом із *Всеукраїнським об'єднанням «Батьківщина»,* УНП «Собор», УРП*, Партією Підтримки Вітчизняного Виробника,* СНПУ*, Українською партією «Єдність»,* УХДП, УНР, УНКП і 43 громадськими об'єднаннями) громадсько-політичного об'єднання національно-демократичних сил «Українська Правиця». У листопада 2001 р. Одеська обласна організація ХНС оголосила про саморозпуск, висловивши незгоду з позицією партійного керівництва, яке оголосило про входження ХНС до блоку «Наша Україна» і перехід до УНП «Собор».

22 грудня 2001 р. 2-й етап IV з'їзду ХНС прийняв рішення про участь у *Виборчому блоці політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»,* затвердив список кандидатів у депутати, обрав делегатів на міжпартійний з'їзд. До складу першої п'ятірки списку блоку увійшли: В. Стретович, А. Ружицький, В. Марущенко, В. Лаврик, А. Тарасенко. З'їзд розглянув зміни та доповнення до програми і статуту, обрав керівні органи.

9 січня 2002 р. голова ХНС разом з головами партій-учасниць Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна» підписали угоду про утворення блоку для участі у парламентських виборах 2002 р. За результатами виборів представники партії стали народними депутатами України.

2 грудня 2002 р. ХНС стала повноправним членом Інтернаціоналу народних і християнсько-демократичних партій.

12 квітня 2003 р. у м. Києві відбувся VI (позачерговий) з'їзд партії. Головним його здобутком було об'єднання полі-

тичних сил, які представляли християнську демократію України – *Всеукраїнське Об'єднання Християн* (ВОХ)*, Християнсько-демократична партія України* (ХДПУ) *та Українська християнсько-демократична партія* (УХДП) – в єдину партію. Делегати з'їзду ухвалили рішення про зміну назви партії на Партія Християнсько-Демократичний Союз (ХДС). Головою ХДС був обраний В. Стретович.

Від ХДПУ участь у створенні нової партії взяли представники найчисельніших та найдієздатніших обласних структур цієї партії: Львівської, Тернопільської, Хмельницької. ВОХ у новій партії репрезентують представники таких обласних організацій, як Луганська, Донецька, Дніпропетровська, Черкаська, Вінницька, Чернівецька, Львівська. Від УХДП до складу нової партії влилися представники обласних організацій Львівщини, Рівненщини, Харківщини. Делегати з'їзду обрали секретаріат нової партії, до якого увійшли М. Гутор (секретар з організаційних питань); Е. Ільїн (зв'язки з громадськістю); С. Найдьонов (соціальні питання); Д. Панько (секретар з питань ідеології та інформаційної політики); В. Синяговський (молодіжна політика); Ю. Сорочик (політико-правові питання); А. Странніков (секретар з міжнародних питань).

«Маніфестом християнських демократів України» визначено, що «християнська демократія – наймолодша з провідних політичних доктрин сучасності. Коли християнська демократія тільки виходила на велику політичну арену, її супротивники з-поміж європейських політиків стверджували, що християнсько-демократична партія – це структура, «якої не повинно було б бути» через те, що вона об'єднує у своїх лавах робітників і роботодавців, інтелігенцію і селян. Така різнобічність і є головною силою християнської демократії. Це стало можливим завдяки тому, що така ідеологія спирається на цінності, прихильники яких є у всіх верствах населення – серед бідних і серед багатих, на Сході й на Заході України. Християнсько-демократична партія є дійсно народною. Це доктрина, яка дозволяє знайти компроміс між учорашніми супротивниками і відчути себе єдиною нацією – а це те, чого так потребує нині Україна. Християнська демократія – єдина ідеологія, здатна синтезувати в собі все краще…Дати дорогу новому і зберегти все найкраще й корисне зі старого».

У 2004 р. ХДС брала активну участь у «помаранчевій революції». У 2005 р. з ініціативи молодіжного крила ХДС стартував Всеукраїнський соціальний проект «Обери життя». Представники влади, громадських організацій та міжнародних інституцій провели масштабну інформаційну кампанію для молоді щодо небезпеки ВІЛ/СНІДу та необхідності запобігання наркоманії в Україні.

У 2006 р. партія брала участь у парламентських виборах у складі *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна».* За результатами виборів три представники ХДС стали парламентарями, а понад 600 здобули місця в органах місцевого самоврядування.

ХДС у 2007 р. провів Перший форум місцевих депутатів усіх рівнів. Форум обговорив актуальні проблеми місцевої політики, а також започаткував загальнопартійну екологічну акцію «Чисте місто – чиста душа», яка щороку проводиться в усіх осередках партії напередодні Великодніх свят.

У 2008 р. ХДС ініціював створення при Міністерстві освіти та науки України Громадської ради з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями та організував міжнародну конференцію

«Християнська демократія у пострадянському суспільстві: цінності та перспективи».

15 квітня 2007 р. на міжпартійному з'їзді політичної партії «Вперед, Україно!» і ХДС було створено виборчий блок «Народна самооборона» Юрія Луценка. 5 липня 2007 р. до блоку долучилися інші політичні сили і блок отримав назву – *Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»*. Блок здобув підтримку 14,15% виборців.

12 червня 2009 р. на 5-й Генеральній Асамблеї ЕХПР у м. Берні (Швейцарська Конфедерація) партію було прийнято до складу Європейського християнського політичного руху.

За ініціативи ХДС восени 2009 р. було створено Асоціацію християнських демократів Східної Європи, в якій виконавчим секретарем став заступник голови ХДС Ю. Решетніков.

У 2010 р. до партії вступили п'ять народних депутатів і ХДС здобула своє представництво у парламенті – групу «Право вибору».

11 вересня 2010 р. на XIII позачерговому з'їзді ХДС було ухвалено рішення відмовитися від поширеної практики «вождізму» та запровадити принципово нову модель колегіального управління. Згідно зі змінами між з'їздами керівними органами партії стали асамблея та колегія. У тексті резолюції з'їзду стверджувалося, що ці новації дозволять відійти від загальноукраїнської практики одноосібного партійного керівництва і збільшити рівень внутрішньопартійної демократії.

З'їзд також вперше ухвалив рішення про самостійну участь у виборах до органів місцевого самоврядування. Партійці вийшли на вибори з програмою максимальної деполітизації місцевої влади. «Головне завдання партії – витіснення політики з місцевого самоврядування. Насправді, людям байдуже, в якій партії мер чи сільський голова, головне, щоб вирішувалися буденні, побутові проблеми. Політики на місцях мають займатися ремонтом доріг, освітленням вулиць, облаштуванням дитячих майданчиків, а не гратися в політичні ігри».

За результатами місцевих виборів 2010 р. депутатами органів місцевого самоврядування стало близько 320 представників ХДС, з них – 2 мери (м. Біла Церква і м. Генічеськ), 35 депутатів міськрад, 64 депутати райрад, 17 сільських і селищних голів, 204 депутати сільських і селищних рад. Найбільшу підтримку ХДС здобув у Вінницькій та Херсонській областях.

Партія має обласні організації у 24 областях України, а також у містах Києві та Севастополі, в Автономній Республіці Крим.

Друкований орган партії – газета «Християнський Демократ». *Т. Б.*

Парцхаладзе Лев Ревазович (нар. 26.10.1971, м. Тбілісі, Грузинська РСР, нині – Республіка Грузія) – перший голова Політичної партії «Європейська столиця» (створ. 2005 р.; нині – *Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка»*).

1988 р. закінчив середню школу № 35 у м. Тбілісі та разом з батьками переїхав до м. Києва на постійне місце проживання. У 1989 р. закінчив СПТУ № 8 м. Києва. З 1989 р. до 1991 р. проходив службу у військах ППО Московського гарнізону. З 1991 р. постійно проживає в Україні. Вищу освіту здобув у «Європейському університеті фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу» за фахом «Менеджмент організацій». З 1994 р. генеральний директор ТОВ «Корона-Клуб».

У 2002–2006 рр. – депутат Київради (виборчий округ № 90 у Шевченківському районі). Член Постійної ко-

місії з питань містобудівництва та архітектури, Координаційної Ради з питань розвитку підприємництва при КМДА, Ради з питань залучення іноземних інвестицій при КМДА. Член Наглядової ради Міжнародного центру перспективних досліджень. Президент Української будівельної асоціації. Голова коаліції «Бізнес проти СНІДу». Президент ТОВ «ХХІ століття», з 2003 р. – голова правління ЗАТ «Інвестиційна компанія «ХХІ століття». 15 грудня 2004 р. обраний головою політичної ради Політичної партії «Європейська столиця».

З жовтня 2005 р. – голова наглядової ради ЗАТ «Інвестиційна компанія «ХХІ століття».

2008 р. став депутатом Київради за списками «Блоку Віталія Кличка». 2 грудня 2010 р. вийшов із фракції «Блок Віталія Кличка» у Київській міській раді.

Заслужений економіст України. Нагороджений орденом Святого Володимира ІІІ ст. й почесними нагородами міської й районної рад м. Києва. Кращий топ-менеджер України 2002 та 2003 років згідно з рейтингом журналу «Компаньйон». Переможець конкурсу «Людина року – 2004» у номінації «Підприємець року». *П. Г.-Н.*

Патлачук Василь Никифорович (нар. 02.08.1961) – голова *Політичної партії «ДІТИ ВІЙНИ «НАРОДНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ»* (створ. 2009 р.). Освіта вища. Ректор Слов'янського інституту науково-педагогічної та виробничої інфраструктури (м. Слов'янськ, Донецької обл.). У попередній час – член КПУ. Кандидат у народні депутати Верховної Ради України IV скликання (2002 р.) за списками КПУ (№116 у списку), кандидат у народні депутати Верховної Ради України V скликання (2006 р.) за списками КПУ (№185 у списку). Автор, співавтор ряду підручників та статей у галузі вищої освіти. *В. Я.*

Патріотична партія України (ППУ) створена 26 червня 1998 р. на Установчому з'їзді (м. Київ). Зареєстрована Міністерством юстиції України 31 грудня 1998 р. (реєстраційний номер 1109). Перший голова партії – *М. Габер* (на кінець 2011 р. – чинний).

Центральні статутні органи – з'їзд, центральна рада, президія центральної ради, центральний виконавчий комітет, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи – голова партії, заступник голови партії.

22 травня 1999 р. за присутності 48 делегатів із 14 регіонів України партія провела І з'їзд (м. Київ), на якому висунула претендентом на кандидата у Президенти України свого лідера – М. Габера (за результатами голосування посів 13-те місце із 13-ти). У наступні роки було проведено ще кілька партійних форумів: ІІ з'їзд – ?, ІІІ з'їзд – грудень 2001 р., IV з'їзд – 19 червня 2004 р., V з'їзд – 26 листопада 2005 р. (про наступні з'їзди – інформація відсутня).

Партія брала участь у парламентських виборах 2002 р. (у складі *Виборчого блоку політичних партій «Проти всіх»*) та 2006 р. (у складі *Блоку «Патріоти України»*), однак не здобула належної підтримки виборців і до парламенту її представники не потрапили.

У 2008 р. лідер партії невдало балотувався на посаду Київського міського голови.

Станом на початок 2001 р. партія спромоглася легалізувати 19, а на кінець 2011 р. – 293 структурні утворення. *М. К.*

Пачевський Анатолій Мартинович (нар. 31.08.1939, с. Борсків Тиврівського р-ну Вінницької обл.) – перший голова *Політичної партії «Всеукраїнська партія «Дітей війни»*. Обраний на 1-му етапі Установчого з'їзду партії 1 березня 2009 р.

У 1958–1960 рр. працював у тракторній бригаді, був завідувачем ферми у колгоспі «Росія» (с. Радівка Калинівського р-ну Вінницької обл.). У 1965 р. закінчив факультет механізації Української сільськогосподарської академії (спеціальність – інженер-механік сільськогосподарського виробництва). Впродовж 1965–1970 рр., 1976–1985 рр. працював головним інженером-механіком у колгоспі «Росія». У 1970–1976 рр. – головою колгоспу «Більшовик» (с. Дружне Калинівського р-ну Вінницької обл.). Впродовж 1985–1990 рр. – звільнений секретар парткому у колгоспі «Росія». З 1990 р. – голова колгоспу «Росія» (нині – приватне сільськогосподарське підприємство «Радівське»).

З червня 2004 р. – член СПУ. У 2004 р. – довірена особа кандидата на пост Президента України В. Януковича у територіальному виборчому окрузі № 13. У 2006 р. – кандидат у народні депутати Верховної Ради України від СПУ (№ 153 у списку), за результатами виборів до парламенту не пройшов.

Депутат Вінницької обласної ради. Член постійної комісії обласної ради з питань соціального захисту населення і прав споживачів, охорони праці, зайнятості, роботи з ветеранами. Почесний академік Академії аграрних наук України. Член Національної спілки журналістів України (з 2003 р.). Заслужений раціоналізатор України.

Нагороджений орденом Дружби народів (1986 р.), князя Ярослава Мудрого V ст. (1999 р.), Святого князя Володимира Великого (2001 р.). Указом Президента України Л. Кучми від 13 листопада 2002 р. за визначний особистий внесок в організацію та забезпечення отримання найвищих у регіоні показників з виробництва сільськогосподарської продукції та розвиток соціальної сфери присвоєно звання Героя України з врученням ордена Держави. *О.Р.*

Пашков Максим Васильович (1970 р. н.) – перший голова *Політичної партії «ПРАВО і СПРАВЕДЛИВІСТЬ»* (створ. 2007 р.). На момент обрання – директор одного із Дніпропетровських підприємств. *М. К.*

Перекрестов Юхим Юхимович (нар. 05.04.1927, с. Олександропіль Дніпропетровської обл.) – один з ініціаторів, перший голова (1997–2005 рр.) Партії захисту пенсіонерів України (створ. 1997 р.; нині – *Партія «НАРОДНИЙ БЛОК»*). У 1972 р. закінчив енергетичний технікум, у 1974 р. – дворічні курси підвищення кваліфікації при Київському інституті народного господарства (інженер-економіст). Трудову діяльність розпочав у 1941 р., працював робітником, слюсарем-електриком, старшим майстром, старшим інженером на підприємствах Дніпропетровської та Донецької областей, м. Києва. У 1987 р. вийшов на пенсію за віком. *В. Я.*

Песоцький Микола Федорович (нар. 07.05.1956, с. Ящикове Перевальського р-ну Луганської обл.) – голова *Політичної партії «Народно-трудовий союз України»* (створ. 2006 р.).

У 1971–1974 рр. – учень ПТУ №81, автослюсар, м. Комунарськ. Впродовж 1974–1975 рр. – служба в армії. У 1976–1981 рр. – студент Луганського педагогічного інституту. 1981–1987 рр. – на комсомольській роботі (м. Луганськ). 1986–1990 рр. – заступник директора СПТУ № 48; помічник заступника голови Луганського облвиконкому; заступник директора СПТУ № 26, начальник відділу центру науково-технічної творчості молоді «Союз» (м. Луганськ). 1990–1994 рр. – директор, генеральний директор Луганського НВП «Технопром Тех». 1994–1997 рр. – голова фермерського господарства; директор МПП «Завод «Айдар-олія», м. Луганськ. 1997–1998 рр. – заступник Лу-

ганського міського голови з питань діяльності органів виконавчої влади. 2001 – квітень 2002 рр. – перший заступник голови Луганської облдержадміністрації. 17 квітня 2003 – 25 лютого 2005 рр. – голова Державного комітету України з державного матеріального резерву.

1990–1991 рр. – співголова Демократичної платформи; 1991–1993 рр. – голова Луганської обласної організації *Партії демократичного відродження України*; 1993–1996 рр. – голова Луганської обласної організації СДПУ(о); 1993–1995 рр. – заступник голови ради СДПУ(о); 1994–1996 рр. – член правління СДПУ(о)*;* 1995–1998 рр. – член центральної ради СДПУ(о)*,* член політради СДПУ(о)*;* 1998–2005 рр. секретар Луганського ОК СДПУ(о); травень 1999 – січень 2005 рр. – член політбюро СДПУ(о)*;* березень 2003 – січень 2005 рр. – заступник голови СДПУ(о).

Народний депутат Верховної Ради України III (член Комітету з питань паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки) та IV скликань (член Комітету з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України). Член фракції СДПУ(о). *Т. Б.*

Пехотін Анатолій Федорович (нар. 01.08.1951, смт. Клесів Рівненської обл.) – перший голова *Політичної партії «Справедлива Україна»* (створ. 2005 р.). Обраний 3 лютого 2005 р. на Установчому з'їзді партії у м. Києві.

Закінчив Київський механіко-металургійний технікум (1975 р.). Впродовж 1975–1986 рр. працював на будовах СРСР газоелектрозварювальником. З 1987 до 1993 рр. навчався у Московському інженерно-будівельному інституті. У 1986 р. став засновником будівельного підприємства "Фундамент» (м. Рівне). Закінчив курси менеджерів у м. Вінніпег (Канада, 1990 р.). З 1992 р. проживав у м. Львів, де працював головою науково-виробничого підприємства "Світоч».

У 1997 р. був обраний головою Рівненської обласної організації *Християнсько-демократичної партії України.* Працював помічником народного депутата України *В. Журавського*. У 1998 р. у м. Рівне відкрив філію Європейського Університету менеджменту та бізнесу. Того ж року балотувався до Верховної Ради України у багатомандатному виборчому окрузі та в одномандатному виборчому окрузі №155 у Рівненській області.

З 1999 р. – президент корпорації «Рівнезахідбуд»; голова Рівненської обласної організації *Української соціал-демократичної партії*, член правління і політради партії, помічник народного депутата України *В. Онопенка.*

Впродовж 2001 – 2004 рр. проживав у США, звідки повернувся у 2005 р.

У 2006 р. брав участь у парламентських виборах (№ 6 у виборчому списку «*Блоку Безпартійних «Сонце»*) як безпартійний, за результатами виборів до парламенту не пройшов. У жовтні 2008 р. балотувався на посаду міського голови м. Рівного (самовисуванець).

З 2008 р. працював президентом корпорації "Україна – США». *М. К.*

Пивоваров Юрій Тимофійович (нар. 15.08.1947, м. Макіївка Донецької обл.) – перший голова (1998–1999 рр.) *Політичної партії «Єдина Київська Русь»* (створ. 1998 р.). У 1971 р. закінчив Донецький технікум торгівлі (товарознавець), у 1976 р. – Волгоградське інженерно-будівельний інститут (інженер-будівельник). Упродовж 1976–1987 рр. працював за фахом – бригадиром, майстром, керівником підрозділів у будівельних організаціях «Донецькжилбуд», «Донецькшахтбуд», «Східсільгоспмон-

таж». У 1987–1992 рр. працював в апараті центрального комітету профспілки працівників кооперації та інших форм вільного підприємництва. У 1992–2000 рр. – голова ради федерації профспілок працівників підприємницького сектору «Солідарність». *В. Я.*

Пинзеник Віктор Михайлович (нар. 15.04.1954, с. Смологовиця Іршавського р-ну Закарпатської обл.) – перший голова *Партії «Реформи і порядок»* (створ. 1997 р.).

У 1975 р. закінчив Львівський державний університет ім. І. Франка, у 1979 р. – аспірантуру. 1975–1981 рр. – на викладацькій роботі. У 1980 р. захистив кандидатську дисертацію на тему: «Економічні проблеми стимулювання підвищення рівня якості продукції (на матеріалах підприємств машинобудівної промисловості)» (Львівський політехнічний інститут). 1981–1987 рр. – доцент Львівського державного університету ім. І. Франка. 1987–1989 р. – докторант Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова, у якому у 1989 р. захистив докторську дисертацію на тему: «Ціни у механізмі управління якістю машинобудівної продукції виробничо-технічного призначення». З 1990 рр. – доцент. 1987–1989 рр. – старший науковий співробітник, з 1990 р. – професор. У 1991–1992 рр. – завідувач кафедри економіки і управління народним господарством економічного факультету Львівського державного університету ім. І. Франка.

4 січня 1992 – 10 травня 1994 рр. – народний депутат Верховної Ради України І скликання (позапартійний); член Комісії з питань економічної реформи та управління народним господарством. Березень – жовтень 1992 р. – заступник голови Колегії з питань економічної політики Державної думи України. 27 жовтня 1992 – 13 серпня 1993 рр. – міністр економіки України, віце-прем'єр-міністр України з економіки. З вересня 1993 р. – голова Українського фонду підтримки реформ.

11 травня 1994 – 12 травня 1998 рр. – народний депутат Верховної Ради України ІІ скликання (позапартійний); член Комітету з питань фінансів і банківської діяльності; член депутатської групи «Реформи».

31 жовтня 1994 – серпень 1995 рр. – перший віце-прем'єр-міністр України. З серпня 1995 – квітень 1997 рр. – віце-прем'єр-міністр України. Був головою Ради з питань економічної реформи при Президентові України (з грудня 1994 р.), головою Національної ради з питань статистики при Президентові України (з квітня 1995 р.).

12 травня 1998 – 14 травня 2002 рр. – народний депутат Верховної Ради України ІІІ скликання; член Комітету з питань фінансів і банківської діяльності з липня 1998 р.; керівник фракції *ПРП* – «Реформи-центр» з грудня 1998 р.

Липень 1997 – січень 1999 рр. – член Державної комісії з проведення в Україні адміністративної реформи. Позаштатний радник Президента України з питань економічної політики (вересень 1994 р. – січень 2000 р.).

14 травня 2002 – 7 липня 2005 рр. – народний депутат Верховної Ради України IV скликання (обраний за списком *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»*); член Комітету з питань фінансів і банківської діяльності; перший заступник голови фракції «Наша Україна».

Під час «помаранчевої революції» активно підтримував опозиційного кандидата в Президенти України В. Ющенка. 4 лютого 2005 – 4 серпня 2006 рр. – міністр фінансів України в урядах Ю. Тимошенко та Ю. Єханурова.

На виборах до Верховної Ради України 2006 р. балотувався за списками

«*Громадянського блоку «ПОРА–ПРП»*, однак блок не подолав 3-відсоткового бар'єра і до Верховної Ради України не потрапив.

23 листопада – 19 грудня 2007 р. – народний депутат Верховної Ради України VI скликання (обраний на позачергових парламентських виборах за списком «*Блоку Юлії Тимошенко»*); заступник голови фракції «БЮТ» (листопад–грудень 2007 р.). Склав депутатські повноваження 19 грудня 2007 р. у зв'язку з призначенням на посаду міністра фінансів України.

18 грудня 2007 – 17 лютого 2009 р. – міністр фінансів України у другому уряді Ю. Тимошенко. 12 лютого 2009 р. подав заяву про звільнення з посади міністра фінансів України через незгоду з бюджетною політикою уряду в часи фінансово-економічної кризи. 17 лютого Верховна Рада України дала згоду на відставку.

З 24 січня 2011 р. – заступник голови Правління наглядової ради АТ «УкрСиббанк».

Почесний доктор Національного університету «Києво-Могилянська академія» (1996 р.), Тернопільської академії народного господарства. Заслужений економіст України (2004 р.).

Автор понад 400 статей, а також монографій: «Матеріальне стимулювання підвищення рівня якості праці» (1985 р.), «Ціни і якість продукції виробничо-технічного призначення» (1988 р.), «Азбука повного госпрозрахунку» (1991 р.), «Коні не винні, або реформи чи їх імітація» (1998 р., 1999 р.). *П. Г.-Н.*

Плачинда Сергій Петрович (нар. 18.06.1928, хутір Шевченко Кіровоградської обл.) – ініціатор створення (1989 р.), співзасновник й один із чотирьох перших співголів *Української селянської демократичної партії* (створ. 1990 р.).

Працював токарем у механічних майстернях радгоспу, пізніше – співробітником Кіровоградської районної газети, водночас навчався у середній школі.

У 1953 р. закінчив філологічний факультет КДУ ім. Т. Г. Шевченка, а потім аспірантуру при Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, працював науковим співробітником. Автор літературознавчих монографій «Композиція і характери в новелах Ю. Яновського» (1957 р.), «Майстерність Ю. Яновського» (1969 р.) та першої у постсталінській Україні книги про О. Довженка (1964 р.). Перший публікатор доти невідомих «Щоденників» О. Довженка.

З 1948 р. співробітничав з республіканськими газетами та журналами, друкуючи нариси й оповідання. У 1959 р. вийшла у світ його книжка оповідань та нарисів «Кам'яна веселка» і повість «Таня Соломаха». 1968 р. побачила світ книга історичних повістей «Неопалима купина», яка згодом була вилучена з бібліотек і продажу за «націоналістичний ухил». З 1960 р. – член Спілки письменників України.

Брав активну участь у діяльності Народного Руху України. У 1989 р. ініціював створення Української селянської демократичної партії, був її засновником і одним з перших співголів. У 1990 р. у зверненні до Великої Ради УСелДП С. Плачинда запропонував, щоб Верховна Рада Української РСР стала ініціатором скликання у м. Києві з'їзду союзних і автономних республік, автономних областей і національних округів, на якому б було скасовано уряд СРСР, утворено конфедерацію вільних незалежних держав та укладено Договір про устрій «Конфедерації ста держав». Цю ідею С. Плачинда відстоював й на установчому з'їзді УСелДП. Виступав за побудову «українського народного капіталізму» та вважав, що «сучасний український націоналізм має стати дер-

жавною ідеологією». З квітня 1994 р. – почесний голова УСелДП.

Працював у редакції «Літературної України», у видавництві «Молодь», старшим науковим співробітником Національного науково-дослідного інституту українознавства. Досліджував праісторію та найдавнішу міфологію України.

Автор повістей «Синьоока сестра» (1962 р.), «Де лани широкополі» (1963 р.), «Дума про людину» (1974 р.), «Взяти на себе» (1981 р.), книжок нарисів «Кам'яна веселка» «Степові невгомони» (1962 р.), «Там, де тихая Вись» (1977 р.), «Хліб і совість»; публіцистичних роздумів «Куди йдемо?» (1989 р.); книжки казок для дітей «Мандрівець із Піщаної Галявки» (1967 р.), книги історичних повістей «Київські фрески» (1982 р.), а також «Козаки в Дюнкерку» (2003 р.), «Козак – душа правдивая» (2004 р.); книжок повістей та документальних оповідань «Ніч перед стартом» (1971 р.); романів «Степова сага» (1977 р.), «Шуга» (1986 р.) і біографічних романів «Олександр Довженко» (1980 р.), «Юрій Яновський» (1986 р.), «Ревучий» (1938 р.), «Балада про степовика» (1987 р.). Упорядник книги «Довженко і світ. Творчість Довженка в контексті світової культури» (1984 р.), укладач «Словника давньоукраїнської міфології» (1993 р.). Автор монографічно-пошукових книг «Міфи і легенди Давньої України» (2006 р.), «Лебедія. Як і коли виникла Україна» (2005 р.), «Як українські міфи по світу розійшлися» (2009 р.). *П. Г.-Н.*

Подлужний Дмитро Васильович (1976 р. н.) – перший голова *Політичної партії «Партія українського народу»* (створ. 2010 р.). Має вищу освіту. Працював директором ПП «Полі Інформ». На місцевих виборах 2010 р. був обраний депутатом Стахановської міської ради (висувався Стахановською міською партійною організацією *Прогресивної соціалістичної партії України*). На момент висунення – позапартійний. Наприкінці 2011 р. – радник міського голови м. Стаханова. *Т. Б.*

Поздєєв Костянтин Михайлович – перший голова *Партії «Союз народів України»* (створ. 2000 р.). *Т. Б.*

Політична партія «Аграрно-Промисловий Союз» (ПП «АПС») створена на Установчих зборах, що проходили 19 листопада та 19 грудня 2008 р. (м. Київ) Зареєстрована Міністерством юстиції України 14 січня 2009 р. (реєстраційний номер 166-п.п.). Главою партії став *С. Павленко*, який заявляв, що він «не має цілі заробляти гроші на створенні партії», а тільки хоче «отримати через партійний інструмент можливість захищати малий та середній бізнес, оскільки він у зв'язку з кризою постраждав у першу чергу». Лідер партії, за його словами, взявся сам фінансувати партію, але в майбутньому розраховував на «підприємливих людей».

За час існування партія не виявляла активності в суспільно-політичному житті.

На кінець 2011 р. ПП «АПС» легалізувала 62 структурні утворення. *М. К.*

Політична партія «Блокова партія» створена на підставі рішень 1-го етапу (4 грудня 2009 р.) та 2-го етапу (12 червня 2011 р.) Установчих зборів. Зареєстрована Міністерством юстиції України 23 серпня 2011 р. (реєстраційний номер 198-п.п). Головою партії обрано *Є. Кобизєву.*

Своєю метою партія визначила об'єднання громадян-прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, які мають головною метою участь у виробленні державної політики, формуванні органів влади, місцевого та регіонального самоврядування і представництво в їх складі. *Т. Б.*

Політична партія «Ведуча сила» створена 16 листопада 2009 р. на Установчому з'їзді. Головою обрано *А. Корнієнка.* Зареєстрована Міністерством юстиції України 14 червня 2010 р. (реєстраційний номер 187-п.п).

До кінця 2010 р. партія легалізувала 13 організацій (у т. ч. 5 обласних – Дніпропетровську, Кіровоградську, Київську, Одеську, Харківську; 7 регіональних обласних – Вінницьку, Івано-Франківську, Сумську, Житомирску, Полтавську, Рівненську, Херсонську; 1 регіональну міську – Київську). *М. К.*

Політична партія «Велика Україна» (ПВУ) створена 31 серпня 2006 р. на Установчому з'їзді у м. Києві на базі об'єднань «Родина Восток» і «Велика Україна». Зареєстрована Міністерством юстиції України 15 вересня 2006 р. (реєстраційний номер 134-п.п.). Центральні статутні органи: об'єднані збори, центральна рада, секретаріат, контрольна комісія; керівні особи – голова партії (голова центральної ради), голова секретаріату. Перший голова партії – *І. Гекко* (І. Беркут).

Мета партії – націоналізація стратегічних підприємств, відновлення боєздатності української армії, вирішення питань незаконної міграції, припинення неефективного співробітництва України з НАТО, зміцнення союзу між колишніми республіками СРСР, покликаними захищати спільний геополітичний та соціокультурний простір. Партія чітко декларує своє бажання прийти до влади.

21 листопада 2006 р. партія ініціювала проведення референдуму з відставки Київської міської ради та її голови.

8 липня 2007 р. II з'їзд партії визначив головною ідеологією партії «ліву контрсистемну опозицію». Це означало відмову партії від співробітництва із тими політичними організаціями, які підтримують «сучасний український олігархічний капіталізм і антинародну політику».

24 серпня 2007 р. партія ініціювала проведення святкової демонстрації у містах України.

25 травня 2008 р. відбувся 1-й етап акції «За Україну без Ющенка!». Під час акції серед киян було розповсюджено близько 200 тис. листівок «За Україну без Ющенка!». Відбулися численні затримання активістів партії, які розповсюджували листівки. 13 червня 2008 р. у м. Києві відбувся 2-й етап акції «За Україну без Ющенка!».

17 червня 2008 р. розпочалися масові перевірки діяльності крайових організацій партії Департаментом легалізації та регулювання діяльності бюро кредитних історій Міністерства юстиції України. Центральна рада партії виступила із заявою, у якій стверджувала, що партія стала об'єктом тиску з боку центральних органів влади. За даними перевірки Міністерства юстиції України виявилося, що із 16 територіальних осередків партії діяло лише два. Заступник голови партії І. Самаріна намагалася спростувати цю інформацію.

У 2008 р. партія ініціювала благодійний проект «Українська книга – українській дитині». Проект передбачав збір книг на Заході України (у містах Львові, Тернополі та Івано-Франківську) та передачу їх школярам м. Луганська та м. Сімферополя. Його метою була популяризація україномовної книги на Сході і Півдні України, передусім серед найменших читачів.

Участі у виборах до Верховної Ради України та у виборах Президента України партія не брала.

Партійні організації діють у великих містах АР Крим, у містах: Донецьк, Краматорськ, Луганськ, Запоріжжя, Дніпропетровськ, Одеса. Крім того, ПВУ має партійні осередки районного та селищного рівнів. Усього станом на кінець 2011 р. партія легалізувала 112 партійних організацій. *Т. Б.*

Політична партія «Відродження та розвиток» створена на Установчому з'їзді партії, 1-й етап якого відбувся 12 серпня 2010 р., а 2-й –17 березня 2011 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 4 травня 2011 р. (реєстраційний номер 194-п.п.). Партію очолив *Є. Борсук*.

Своєю метою партія визначила сприяння формуванню й вираженню політичної волі громадян, участь у виборах та інших політичних заходах. *Т. Б.*

Політична партія «Вітчизна» створена 6 липня 2001 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 1 серпня 2001 р. (реєстраційний номер 1-п.п.). Голова партії – *В. Мартиросян*.

Пріоритетним напрямом діяльності партія вважає формування конкретних законодавчих ініціатив і виконавчих органів для боротьби з корупцією, організованою злочинністю, що руйнують державу, загрожують існуванню людини, її вільному волевиявленню.

Згідно з програмою партія прагне будувати державу, в якій утвердяться християнські і загальнолюдські цінності. «Запорукою побудови здорового суспільства є надання ваги таким інтегративним інститутам, як сім'я, церква, держава. Суспільний мир та добробут кожного буде залежати від того, наскільки глибоко ввійшли в суспільну свідомість такі цінності, як взаємодопомога, толерантність, плюралізм, захист та допомога слабким та бідним, справедливий соціальний характер розподілу суспільного продукту та особистісні стосунки між людьми».

На парламентських виборах 2002 р. партія підтримала *Виборчий блок політичних партій «За Єдину Україну!»*. У липні 2004 р. партія приєдналася до Угоди про створення Виборчої коаліції демократичних сил (на підтримку В. Януковича). 25 вересня 2004 р. II з'їзд партії ухвалив рішення про підтримку кандидата на пост Президента України В. Януковича. 13 листопада 2005 р. відбувся 1-й етап III з'їзду партії, на якому було прийнято рішення про створення виборчого блоку «Влада народу» разом з *Партією захисту пенсіонерів України*.

Участь у парламентських виборах 2006 р. у складі *Виборчого блоку політичних партій «За СОЮЗ»* була невдалою. *Т. Б.*

Політична партія «ВЛАСНА СИЛА» створена на підставі рішень Установчого з'їзду, який відбувся 7 липня 2008 р., а також 2-го та 3-го етапів Установчого з'їзду, які відбулися, відповідно, 28 вересня 2010 р. та 4 квітня 2011 р. Керівником партії було обрано *В. Чайковського*. Зареєстрована Міністерством юстиції України 11 листопада 2011 р. (реєстраційний номер 206-п.п.).

Своєю метою партія визначила сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, участь у виробленні державної політики, сприяння побудові в Україні демократичної правової держави, утвердження принципів відкритого громадянського суспільства на засадах свободи і демократії, участь у виборах та інших політичних заходах. *Т. Б.*

Політична партія «Всеукраїнська партія «Дітей війни» створена внаслідок проведення 1-го та 2-го (відповідно, 20 лютого 2009 р. та 1 березня 2009 р.) етапів Установчого з'їзду, на якому були затверджені програма та статут, обрано керівні органи та голову партії – *А. Пачевського*. Зареєстрована Міністерством юстиції України 13 квітня 2009 р. (реєстраційний номер 170-п.п.).

Згідно з програмовими засадами було проголошено, що партія буде відстоювати і захищати інтереси та потреби людей, у яких дитинство забрала війна і які достойні кращого життя у цивілізованій і демократичній державі; праг-

нути сформувати систему таких суспільних відносин, на основі яких забезпечуватимуться людяність, рівноправ'я та «справжня соціальна справедливість» для всіх.

Основною метою діяльності партія проголосила участь у виробленні державної політики у сфері соціального захисту дітей війни, розбудову суверенної, правової, соціально-орієнтованої держави, забезпечення умов вільного розвитку особистості, захисту прав і свобод людини.

За рік діяльності партійні структури були створені в усіх областях України, а також у 298 районах та містах. 17 вересня 2011 р. у м. Києві відбувся II з'їзд партії. Делегати з'їзду заслухали і обговорили доповідь «Про участь Політичної партії «Всеукраїнська партія «Дітей війни» в консолідації лівих сил в Україні» та одностайно проголосували за постанову, у якою ухвалили підтримати об'єднавчий процес лівих та лівоцентристських партій на основі узгоджених базових принципів; погодитися з рішенням Координаційної ради об'єднання лівих та лівоцентристських партій України щодо визначення СПУ базовою організацією об'єднання; припинити діяльність Політичної партії «Всеукраїнська партія «Дітей війни» з 17 вересня 2011 р. з метою входження членів партії в індивідуальному порядку до *Соціалістичної партії України.*

18 грудня 2011 р. відбувся об'єднавчий з'їзд, на якому голова партії В. Іващенко підписав «Політичну угоду про порядок приєднання лівоцентристських партій України до Соціалістичної партії України. *Т. Б.*

Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Громада» (ВО «Громада») створена 12 грудня 1993 р. на I (Установчому) з'їзді партії у м. Києві. З'їзд затвердив програму та статут, обрав керівні органи, голову партії – *О. Турчинова.* Зареєстрована Міністерством юстиції України 22 березня 1994 р. (реєстраційний номер 551).

II з'їзд партії відбувся 11 жовтня 1995 р. (м. Київ). 27 вересня 1997 р. проходив III з'їзд ВО «Громада» (м. Київ), на якому очільником партії було обрано екс-прем'єр-міністра П. Лазаренка. З'їзд прийняв «Інтегральну програму відродження і розвитку України». Було ініційовано проведення всеукраїнського збору підписів за імпічмент Президента Л. Кучми та створено «тіньовий» Кабінет Міністрів. У жовтні того ж року на IV партійному з'їзді було розглянуто питання участі партії у чергових парламентських виборах. З'їзд обрав «прем'єр-міністра опозиційного Кабміну» – Ю. Тимошенко. З 1997 до 1999 р. вона обіймала і посаду першого заступника голови ради ВО «Громада». У цей час партія розгорнула діяльність щодо збору підписів за початок процедури імпічменту Президента, висунула вимогу відставки уряду В. Пустовойтенка.

У грудні 1997 р. Генеральна Прокуратура України розпочала карну справу проти голови партії, звинувативши його у розтраті кількох мільйонів доларів із резервного фонду (на ремонт державної дачі, в якій він мешкав). Оскільки країна готувалася до чергових парламентських виборів, то громадівці витрактовували «справу Лазаренка» у площині політичних переслідувань їхнього лідера. На виборах 1998 р. партія здолала 4-відсотковий бар'єр, стала парламентською партією, отримавши відповідно до виборчої квоти 16 депутатських мандатів. В одномандатних виборчих округах партія висувала 190 кандидатів у народні депутати України, з яких 4 були обрані. У Верховній Раді України була створена парламентська фракція (з 39 депутатів), яку очолив П. Лазаренко. Показово, що фракція «громадівців» часто одностайно голосувала у парламенті із соціалістами та комуністами (звідси з'я-

вилося поняття «лівогромадівці» для позначення учасників такого «союзу»). Представник фракції Ю. Тимошенко у липні 1998 р. очолила Комітет Верховної Ради України з питань бюджету.

На V з'їзд партії (20 червня 1998 р., м. Дніпропетровськ) було підбито підсумки виборів до українського парламенту, прийнято зміни та доповнення до програми та статуту партії, а також з'їзд заслухав звіт опозиційного Кабінету Міністрів.

У наступний період ВО «Громада» переживала не кращі часи: відбулося певне зближення Ю. Тимошенко з Л. Кучмою, «згасання радикалізму» опозиційного прем'єр-міністра та, відповідно, – віддалення від П. Лазаренка, який 2 грудня 1998 р. був затриманий у м. Базелі (за звинуваченнями у відмиванні мільйонів доларів через рахунки у швейцарських банках). У січні 1999 р. у м. Дніпропетровську на партійній конференції ВО «Громада» П. Лазаренко заявив про необхідність розпуску «тіньового» Кабміну як такого, що не виправдав сподівань. Політрада ВО «Громада» звинуватила верхівку «тіньового уряду» у зраді, після чого Ю. Тимошенко та О. Турчинов у січні 1999 р. написали заяви про відставку з посад першого заступника та заступника голови партії.

23 січня 1999 р. відбувся 1-й етап VI з'їзду ВО «Громада». Делегати висловилися на підтримку пропозиції щодо висунення П. Лазаренка кандидатом на посаду Президента України. 9 лютого 1999 р. проти П. Лазаренка Генеральна Прокуратура України порушила кримінальну справу (за «розкрадання державного чи колективного майна в особливо великих розмірах», «зловживання владою чи службовим становищем» і потребувала від Верховної Ради України позбавити П. Лазаренка депутатської недоторканності та дати згоду на його арешт. П. Лазаренко відлетів з країни на лікування до Греції (15 лютого 1999 р.), а Верховна Рада України прийняла постанову «Про згоду на притягнення до карної відповідальності та арешт народного депутата України П. І. Лазаренка», за яку проголосували 310 народних депутатів (у т. ч. й комуністи, що засвідчило крах «лівогромадівців»).

Лідер ВО «Громада» 20 лютого прибув до США з візою, у якої термін добіг кінця, і був затриманий за порушення візового режиму. П. Лазаренко попросив політичного прихистку, стверджуючи, що йому загрожує смертельна небезпека з боку української влади та висловив бажання возз'єднатися з родиною, що мешкала у США.

У березні 1999 р. Ю. Тимошенко та О. Турчинов залишили парламентську фракцію «Громада», створили фракцію «Батьківщина» (очолила Ю. Тимошенко) та увійшли у пропрезидентську більшість. У травні вони залишили лави ВО «Громада».

12 червня 1999 р. пройшов 2-й етап VI з'їзду партії, який висунув кандидатуру П. Лазаренка для участі у президентських виборах. Утім, лідер партії не взяв участі у виборчих перегонах, залишаючись за кордоном. На 3-му етапі (22 січня 2002 р.) з'їзду делегати вирішили не брати участі у чергових парламентських виборах 2002 р.

На початок 2001 р. партія легалізувала 27 організацій – Автономної Республіки Крим, обласних, міських міст Києва та Севастополя, та 589 районних, міських міст обласного значення, районних в містах. Мала друкований орган – газету «Новий час».

10 листопада 2005 р. на VII з'їзді партії (м. Київ) було затверджено нову редакцію програми, обрано П. Лазаренка головою партії та прийнято рішення про участь у чергових парламентських виборах 2006 р. у блоці з Партією «Соціал-Демократичний Союз» (нині –

Партія «Громадська сила») та *Соціал-демократичною партією України*. Блок отримав назву *«Блок Лазаренка»*. Результати голосування засвідчили низьку популярність блоку у виборців, що не сприяло проходженню його представників до парламенту.

Черговий VIII з'їзд партії проходив у м. Дніпропетровську у два етапи (відповідно, 28 жовтня 2006 р. та 7 серпня 2007 р.). З'їзд вніс зміни до статуту ВО «Громада», розглянув питання щодо участі партії у дострокових парламентських виборах 2007 р. та прийняв рішення про створення виборчого блоку «Блоку Лазаренка» – політичних партій Всеукраїнське об'єднання «Громада» та Партії «Соціал-Демократичний Союз». Делегати затвердили передвиборчу програму партії, список кандидатів у народні депутати, обрали делегатів на міжпартійний з'їзд учасників блоку. Через відмову ЦВК реєструвати лідером блоку П. Лазаренка партія відмовилася від участі у виборчих перегонах.

IX з'їзд партії (17 травня 2008 р., м. Дніпропетровськ) у черговий раз вніс зміни та доповнення до програми та статуту, обрав П. Лазаренка головою.

Центральними статутними органами та керівними особами партії є: всеукраїнський з'їзд, політрада, президія політради, голова партії та його заступники; загальні збори (конференції) первинних, територіальних партійних організацій, їх бюро, президії бюро республіканської (Автономної Республіки Крим), обласних, Київської та Севастопольської міських організацій, голови первинних, територіальних партійних організацій та їх заступники.

Діюча програма партії акцентує, що Всеукраїнське об'єднання «Громада» – «політична сила лівоцентристського спрямування», яка виступає «продовжувачем кращих традицій українських громад і є спадкоємницею соціал-демократичного руху в Україні, провідниками якого були Т. Шевченко, Л. Українка, І. Франко, М. Драгоманов, М. Грушевський». Крім того, програма наголошує, що ідеологічна платформа «Громади» – «гармонійний синтез європейського соціал-демократизму, української національної ідеї та загальнолюдських християнських цінностей», тому ідейно близькими проголошено політичні платформи ХДС Німеччини, соціал-демократів Чехії та Швеції, лейбористів Австрії і Великої Британії.

Мета партії – побудова в Україні «міцної демократичної держави з високоефективною, глибоко інтегрованою у світові та європейські процеси, здатною реагувати на усі виклики постіндустріального суспільства економікою та дієвою системою соціального захисту громадян». Реалізація мети, з погляду партії, можлива шляхом здійснення реального розподілу влади, побудови потужного громадянського суспільства із законодавчо гарантованими важелями впливу на владні інститути, «реалізації європейських принципів самоврядності територіальних громад». Партія виступає за розбудову в Україні соціальної держави, за соціальну справедливість, рівноправність форм власності та недоторканність приватної власності. Своїми цінностями визначила демократію, правову державу та політичний плюралізм. Ратуючи за свободу віросповідання, партія проголосила необхідність «реального забезпечення конституційних гарантій щодо свободи совісті, відокремлення церкви від держави». В економічній галузі ВО «Громада» запропонувала «нову стратегію національної економічної політики», яка передбачає, зокрема, інтеграцію України у європейський і світовий економічний простір; оптимізацію місця України в світовій системі розподілу праці «зі ставкою на наукомісткі виробництва» тощо.

Приділяючи окрему увагу молоді, партійна програма констатувала, що в основі її молодіжної політики лежить ідея «створення необхідних умов для самореалізації молодих громадян і забезпечення їх соціального захисту». Реалізації ідеї має сприяти створення «Всеукраїнського об'єднання «Молода Громада».

Програма констатує, що пріоритетом України має бути «інтеграція до євроатлантичних структур на засадах повного збереження суверенітету нашої держави та суспільного консенсусу», «приєднання України до Європейського Союзу, політичних структур Організації Північно-Атлантичного договору виключно за умови схвалення такого кроку більшістю громадян України». Виконання програми передбачає забезпечення Україні «відродження, стабілізації та економічного зростання… у XXI сторіччі».

Готуючись до чергових парламентських виборів, політрада партії 23 березня 2011 р. провела чергове засідання, на якому було заслухано доповідь першого заступника голови партії Ю. Філяка «Про завдання партійних організацій з підготовки до участі у виборах до Верховної Ради України у 2012 році згідно з вимогами голови партії ВО «Громада» П. Лазаренка», підбито підсумки звітно-виборчої кампанії у 2010–2011 рр., розглянуто питання про кількісний та якісний склад партійних осередків. Крім того, заслухано доповідь заступника голови партії О. Оленюка «Про ідеологічні засади діяльності партії у нових політичних умовах, що склалися в Україні».

На кінець 2011 р. партія легалізувала 809 структурних утворень. *М. К.*

Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Центр» створена 3 жовтня 1999 р. на Установчій конференції партії. Зареєстрована Міністерством юстиції України 9 грудня 1999 р. (реєстраційний номер 1276).

Метою діяльності партії, згідно зі статутом, є «сприяння утвердженню України як суверенної, демократичної держави з «ринковою ідеологією», участь у виборах та інших політичних заходах». Діяльність партії спрямована на розбудову незалежної демократичної правової держави; сприяння розвитку підприємництва; участь у розв'язанні проблем екологічної безпеки; участь у створенні системи соціального захисту.

Центральними статутними органами партії є з'їзд (конференція) партії, центральний комітет партії, президія центрального комітету партії, центральна ревізійна комісія; керівна особа – голова партії.

Організаційну структуру партії (згідно з даними Міністерства юстиції України станом на кінець 2011 р.) становлять обласні (11), районні (40), міські (12), селищні (1), місцеві (1) організації, переважна більшість яких локалізована в Полтавській, Харківській і Дніпропетровській областях та у м. Києві. Розвиток партійної інфраструктури спостерігався у період з 2001 до 2006 рр., коли було створено 51 організацію; у цілому в Україні їх зареєстровано 71.

Партія проголосила, що займає «центристські позиції», виступає проти використання протестних форм політичної участі (страйки, демонстрації) і прагне «докорінного реформування держави», підтримує ідею самоствердження «української нації» і, водночас, вільний розвиток етнічних і мовних меншин, ратує за економічну і політичну свободу та створення солідарного суспільства, розбудову соціальної держави.

Як зазначалося у програмі партії, основою політичного устрою України повинен бути баланс інтересів соціальних верств населення (етнічних, професійних, культурних, релігійних, терито-

ріальних та інших) і розподіл влади; парламентська форма правління і пропорційна виборча система; верховенство права і наявність опозиції.

В економічній сфері партія виступала за ринкову соціально орієнтовану національну економіку; розвиток підприємницької діяльності, підтримку вітчизняного підприємництва, збільшення кількості робочих місць. Особливе місце у програмі займала проблема «політики фінансово-економічної стабілізації», в основі якої було покладено ідеї податкової реформи і прийняття податкового кодексу, розвитку первинних економічних структур (фізичних та юридичних суб'єктів ринку), розв'язання проблеми державного та місцевого бюджетів.

Невід'ємною частиною політичного і економічного курсу партії було визначено «забезпечення екологічної безпеки особи як умову збереження генофонду українського народу», впровадження програм екологічної освіти, державну підтримку екологічного захисту.

У соціальній політиці було запропоновано формування середнього класу, надання кожному громадянину можливості мати роботу і платню залежно від індивідуального внеску у «спільну справу», задоволення потреб в освіті, медичній допомозі, інформації тощо. У межах соціального блоку пропозицій було відображено проблему відродження села і міста. Цей напрям, на думку членів партії, має бути зорієнтованим на національно-культурне відродження України, підвищення соціального захисту наукових і педагогічних кадрів тощо.

Поряд з політичними, економічними і соціальними питаннями у програмі особлива увага приділялася національній політиці. Українська нація розглядалася як «органічна єдність різноманітних етнічних, мовних, культурних та інших форм»; пропагувалися всебічний розвиток української нації, «державність» української мови, право на самоорганізацію і представництво етнічних спільнот.

У зовнішній політиці партія відстоювала центристську позицію, виступаючи за інтеграцію України до європейського і світового співтовариств, збалансовані відносини з країнами Заходу та Сходу.

Засновником партії був *В. Головко*, але через п'ять років після її створення рішенням V з'їзду від 21 жовтня 2004 р. було призначено нового голову – С. Гавриша, народного депутата, уповноваженого представника фракції *Соціал-демократичної партії України (об'єднаної)* у Верховній Раді України. Зміна керівництва й у подальшому ідеологічної платформи партії були тісно пов'язані з політичною активністю партії, зокрема її входженням до *«Опозиційного блоку НЕ ТАК!»*, в якому домінуючі позиції займала СДПУ (о) (65, 37% кандидатів у списку від партії) та її ідеологія. Напередодні позачергових парламентських виборів до Верховної Ради України, що відбулися у 2007 р., згідно з рішенням позачергового з'їзду партії очільником партії знову став В. Головко.

Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Центр» тричі брала участь у виборах до Верховної Ради України (2002, 2006, 2007 рр.) і щоразу – у складі виборчих блоків. У 2002 р. – у складі *Виборчого блоку політичних партій «Народний Рух України»,* об'єднавшись з *Народним Рухом України за єдність.* До списку виборчого блоку потрапило 10 кандидатів від партії, три з яких увійшли до першої десятки блоку (Г. Рогоза, В. Головко, О. Давітян). За результатами голосування кандидати від партії не отримали депутатських мандатів, оскільки блок підтримало 0,16% виборців. У 2006 р. – у складі «Опозиційного блоку НЕ ТАК!», об'єднавшись з *«Жін-*

ки за майбутнє» Всеукраїнським політичним об'єднанням, *Республіканською Партією України,* Соціал-демократичною партією України (об'єднаною). До списку «Опозиційного блоку НЕ ТАК!» увійшло 14 представників від партії. Лідер «Всеукраїнського об'єднання «Центр» С. Гавриш входив до складу першої десятки (№ 7 у виборчому списку блоку). У загальному рейтингу партій блок посів 11-те місце (за блок проголосувало 1,01% виборців). У 2007 р. – у складі *Виборчого блоку політичних партій «КУЧМА» (Конституція – Україна – Честь – Мир – Антифашизм)*, об'єднавшись з *Партією «Союз»*. До виборчого списку блоку «КУЧМА» увійшло 5 кандидатів від партії, 4-те місце в якому належало В. Головку. За підсумками голосування блок підтримало 0,1% виборців, партія не пройшла до парламенту.

Партія позиціонувала себе як політична сила, що об'єднує демократичні сили України для створення політичної «більшості», спроможної уможливити якісну трансформацію суспільства. Однак намагання стати виразником домінуючих масових настроїв та інтересів громадян, синтез різних за ідеологічним спрямовуванням ідей не допомогли представникам партії набрати необхідну кількість голосів для отримання мандатів народних депутатів. Рейтинг блоків, до яких входила партія під час виборчих кампаній, коливався у діапазоні від 0,1 до 1,01% голосів виборців.

На кінець 2011 р. партія легалізувала 71 структурне утворення. *А. З.*

Політична Партія «Всеукраїнський патріотичний союз» діяла впродовж січня 2005 – грудня 2011 рр. Була створена на Установчому з'їзді 1 грудня 2004 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 18 січня 2005 р. (реєстраційний номер105-п.п.). Перший керівник партії – *В. Родіченко.*

Вищими керівними органами партії був з'їзд, політична рада; керівною особою – голова. Вищий контролюючий орган – центральна контрольно-ревізійна комісія; вищий виконавчий орган – секретаріат.

Згідно зі статутом основною метою діяльності партії є участь в удосконаленні та розвитку вільного, демократичного, справедливого, солідарного суспільства в Україні, шляхом формування єдиного героїко-патріотичного фундаменту і розкриття всіх потенційних соціальних можливостей у духовній, економічній і соціальній сферах життя суспільства.

Перші роки існування партії активністю не відзначалися. Нова редакція статуту була затверджена рішенням чергового з'їзду партії 15 травня 2009 р.

Під час президентської кампанії 2010 р. партія підтримала кандидата у Президенти України В. Литвина. У виборах до місцевих рад 31 жовтня 2010 р. взяли участь 10 з 18 регіональних партійних організацій. У Рівненській області від партії були обрані мер м. Рівне, 4 депутати міської ради, 5 депутатів обласної ради.

Партія легалізувала 18 регіональних та 230 місцевих партійних організацій.

У вересні 2011 р. партія разом з іншими силами висловила намір об'єднатися під проводом *Соціалістичної партії України*. Втім, 17 грудня партія була серед п'яти політичних сил, які заявили про своє об'єднання на базі Партії «Справедливість», наслідком чого стало постання *Партії «Об'єднані ліві і селяни».* *Т. Б.*

Політична партія «Громадський контроль» діяла впродовж 2001 – 2005 рр. Була створена 1 вересня 2001 р. на Установчому з'їзді у м. Києві, в якому взяли участь 81 делегат з 22 областей України (окрім Львівської та Житомирської обл.), АР Крим та

м. Києва. Зареєстрована Міністерством юстиції України 25 вересня 2001 р. (реєстраційний номер 4-п.п.). Перший голова партії – *В. Волга*. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ.

15 вересня 2002 р. відбувся ІІ з'їзд партії, в якому взяли участь 80 делегатів з 21 області України (окрім Волинської, Житомирської та Львівської), АР Крим, міст Києва та Севастополя. З'їзд делегував свої повноваження політраді партії до скликання наступного чергового з'їзду, окрім повноваження обрання голови партії. На цей час партія мала 21 обласну та 55 міських і районних організацій.

7 липня 2003 р. на засіданні політради партії було обговорено політичну ситуацію в країні і вирішено у разі скликання в державі Конституційної Асамблеї взяти участь у її роботі. Політрада також внесла незначні зміни до статуту партії. Станом на 1 серпня 2003 р. партія мала 619 зареєстрованих обласних, міських, районних та селищних організацій та первинних осередків. Партія не брала участі у виборах до Верховної Ради України у 2002 р., разом з тим близько 500 її членів стали депутатами місцевих рад і головами міст, селищ і сіл.

17 липня 2004 р. відбувся ІІІ позачерговий з'їзд (присутні – 225 делегатів), на якому було прийнято рішення висунути кандидатом на посаду Президента України голову партії В. Волгу (у І турі посів 16-те місце, здобувши підтримку 12 956 виборців – 0,04%). Метою партії проголошувалася побудова громадянського суспільства через громадський контроль. Партія розглядала державну владу як одну із підпорядкованих складових громадянського суспільства, підзвітну й підконтрольну своєму народу; проголошувала необхідність протистояння тенденціям кланової в державі шляхом рішучої протидії корупції і організованій злочинності; очищення органів державної і місцевої влади від осіб, які вчинили правопорушення, або дії чи бездіяльність яких несуть загрозу національній безпеці України та шкодять інтересам громадян України; ліквідація незаконних привілеїв і пільг чиновників вищого рангу; встановлення дієвого громадського контролю за тим, щоб закони не суперечили інтересам суспільства (громади); сприяння забезпеченню встановлених законодавством соціальних прав громадян; сприяння поповненню органів державної влади і місцевого самоврядування високопрофесійними кадрами, які будуть працювати в інтересах всіх громадян України; підтримка представників влади, які виправдали довіру народу; формування у кожного громадянина особистої відповідальності за стан справ у державі.

На 1 січня 2005 р. партія налічувала приблизно 74 тис. членів і мала близько 1 тис. депутатів різного рівня. 3 травня 2005 р. партія підписала угоду зі СПУ, за якою Політична партія «Громадський контроль» саморозпускалася, а членам партії було запропоновано вступати до СПУ. 5 червня 2005 р. відбувся IV з'їзд партії, який ухвалив рішення про ліквідацію (саморозпуск) партії та рекомендував її членам вступати до *Соціалістичної партії України*.

Власного друкованого чи іншого засобу масової інформації партія не мала, проте її матеріали друкувалися у Всеукраїнському громадсько-політичному тижневику «Громадський контроль» (засновник – ВГО «Громадський контроль»). *П. Г.-Н.*

Політична партія «Громадянська позиція» створена 29 січня 2005 р. на Установчому з'їзді як Політична партія «Могутня Україна» («МогУ»). Зареєст-

рована Міністерством юстиції України 24 березня 2005 р. (реєстраційний номер 116-п.п). Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ. Перший голова – *О. Чубатенко.*

«МогУ» прагнула побудувати таку Україну, у якій держава не втручається у внутрішні справи бізнесу, а лише створює сприятливі умови для його розвитку шляхом застосування стимулюючої податкової і регуляторної політики; ефективно працює механізм перетворення інтелектуального потенціалу населення в реальний капітал; у виробничу й інтелектуально-технологічну сферу української економіки інвестуються необхідні капітали, оскільки держава гарантує їх недоторканність; держава ефективно протистоїть зовнішнім спробам прищепити суспільству непритаманну Україні аморальну псевдокультуру.

Прагнучи збудувати могутню державу, яка стане світовим лідером за рівнем життя населення, партія проголосила своїми завданнями об'єднання суспільства за допомогою єдиного політичного світогляду; створення потужної фракції у Верховній Раді України та місцевих радах, які стануть активними провідниками ідеології побудови могутньої держави.

У парламентських виборах 2006 р. та позапарламентських 2007 р. участі не брала. Під час виборів до Верховної Ради України 2006 р. «МогУ» звернулася до ЦВК з повідомленням про участь у виборчому процесі, однак не подала всього пакету необхідних документів. Партія взяла участь у виборах до Київської міської ради у 2006 р., на які йшла під гаслом «Некияни – геть!», й набрала 0,09% голосів.

21 січня 2010 р. партійний з'їзд ухвалив рішення про зміну назви партії на Політична партія «Громадянська позиція» та обрав лідером генерал-лейтенанта М. Нещадима.

11 червня 2010 р. (м. Київ) черговий з'їзд ухвалив нову редакцію статуту, обрав керівні органи партії та голову – А. Гриценка.

Партія виступає за: побудову в Україні громадянського суспільства шляхом передачі невластивих державі функцій громадським організаціям разом з необхідним фінансуванням (ряд питань соціального захисту, регуляторних функцій в економіці, сільському господарстві, інше); створення системи дієвого громадського контролю за діяльністю державних інституцій; утвердження інституту громадянства як пріоритетного щодо національних і етнічних груп населення України; об'єднання усього населення України в єдину політичну націю та проти політики, яка може призвести до порушення політичної єдності України; вибудовування взаємин із зовнішнім світом, виходячи з національних інтересів України і на вигідних для неї умовах. Виходячи з ключового завдання – створення інноваційної моделі української економіки – партія виступає за створення принципово нового виду індустрії – індустрії відтворення інтелекту. Система освіти, науки, виховання, державної пропаганди повинні стати основними складовими цієї індустрії та бути спрямованими на формування потреби громадян у здобутті нових знань, високої духовності та моралі, здорового способу життя, любові до людини та природи.

На виборах до місцевих органів влади 2010 р. партія виступила невдало, здобувши лише 74 мандати сільських, селищних та міських голів (0,03%).

31 березня 2012 р. відбувся об'єднавчий з'їзд Політичної партії «Громадянська позиція» та *«Української партії».* *П. Г.-Н., Т. Б.*

Політична партія Громадянський рух України (ГРУ) створена 31 травня 2008 р. на Установчому з'їзді

партії у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 28 жовтня 2008 р. (реєстраційний номер 161-п.п.).

ГРУ виник на основі громадського об'єднання «Громадянська Варта» на хвилі зростання протестного руху представників малого й середнього бізнесу в Україні під час проведення реформи оподаткування, пенсійної реформи та інших непопулярних заходів влади. Головним завданням Політичної партії Громадянський рух України оргкомітет вважав створення розгалуженої партійної структури на місцях та залучення до лав партії якомога більше людей з активною громадянською позицією. Створення партійної структури передбачали здійснювати за принципом самоорганізації. Партія згідно з проектом статуту мала захищати інтереси своїх членів.

У роботі Установчого з'їзду брали участь 122 делегати. З'їзд затвердив програму та статут партії, обрав керівні органи та голову – *О. Тарасюка*. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Рівне.

І з'їзд партії відбувся 1 серпня 2009 р. у м. Василькові.

Згідно з програмою, політика партії спрямовується на сприяння побудові економічно могутньої Української держави, що гарантує громадянам високий рівень життя та соціальну захищеність. Стратегічною метою партія проголосила створення в Україні національної демократичної держави, ідеологія якої ґрунтуватиметься на засадах демократизму, національної ідеї, ринкових відносин. ГРУ виступає за розвиток багатопартійності, за гарантії свободи слова, розвиток громадських об'єднань, ефективну роботу різноманітних форм місцевого самоврядування. Відповідно до програмних документів головними завданнями партії є сприяння поширенню цінностей демократичного суспільства, проведенню економічних, правових та політичних реформ для становлення в Україні соціально-орієнтованої ринкової економіки, розвитку національної культури, науки, освіти, спорту.

З моменту створення партія не вирізняється політичною активністю. У листопаді 2010 – січні 2011 рр. ГРУ брала участь в акціях протесту проти прийняття Податкового Кодексу України. *О. Л., Д. В.*

Політична партія «Демократичний альянс» створена рішенням 1-го етапу (8 серпня 2010 р.) та 2-го етапу (1 липня 2011 р.) Установчого з'їзду. Зареєстрована Міністерством юстиції України 7 вересня 2011 р. (реєстраційний номер 199-п.п.). Перший голова партії – *В. Гацько.*

Метою партії є «забезпечення інтересу українських громадян на гідне життя та особистий розвиток через сприяння у формуванні та вираженні їх політичної волі, шляхом участі у виробленні державної політики, формуванні органів влади, місцевого та регіонального самоврядування і представництво в їх складі». *Т. Б.*

Політична партія «Держава» (ПП «Держава») створена 5 листопада 1998 р. на Установчому з'їзді у м. Вовчанську Харківської обл. як Політична партія «Русь єдина». Зареєстрована Міністерством юстиції України 11 січня 1999 р. (реєстраційний номер 1113).

Центральні статутні органи партії: з'їзд, правління, секретаріат; керівні особи: голова партії, заступник голови партії. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Вовчанськ, з 2003 р. – м. Київ. Очолив партію *В. Шевченко*. У 2001 р. партія мала 1 легалізований осередок.

Згідно з програмою, головна мета партії полягала у сприянні формуванню

української демократичної держави з високим рівнем розвитку громадянського суспільства, консолідації і об'єднанні різних верств і соціальних груп населення на засадах православної християнської моралі та духовності. Обстоюючи ідею «багатонаціональної української спільноти», програма наголошувала на недопустимості «спланованого шароварного шабашу націоналістичного невігластва», на доцільності забезпечення умов «для національно-культурного відродження та розвитку української нації, усіх національних і культурних груп, які проживають на території України».

На І з'їзді партії (м. Київ, 1 лютого 2003 р.) були затверджені нові редакції програми та статуту. Зважаючи на пасивність дій керівництва, з'їздом була задоволена заява В. Шевченка щодо складання обов'язків голови партії. Новим головою партії обрано В. Бачигіна, на той час помічника-консультанта народного депутата України, у минулому функціонера ряду політичних партій України. ІІ (позачерговий) з'їзд, який відбувся 5 квітня 2003 р. у м. Києві за участі 28 делегатів, прийняв рішення про перейменування партії на Політичну партію «Держава».

Станом на серпень 2003 р. партія мала 17 зареєстрованих регіональних організацій (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя), об'єднуючи у своїх лавах близько 15 тис. членів. За даними Мін'юсту України у 2010 р. партія довела кількість регіональних партійних організації до 27.

Партія позиціонується її лідерами як лівоцентристська. Згідно зі статутно-програмними настановами, її головною метою є згуртування різних верств і соціальних груп населення на засадах християнської моралі і духовності, становлення громадянського суспільства та забезпечення соціальної справедливості, утвердження України, ідейної спадкоємиці великої держави – Київської Русі, як повноцінної держави. Шляхи реалізації цих завдань партія бачила в утвердженні в Україні демократичної правової держави, соціально-орієнтованої ринкової економіки, підвищення суспільного добробуту.

Активність партія проявила під час президентських виборів 2004 р., підтримавши кандидатуру В. Януковича на пост Президента України. У наступний час партія, перебуваючи в опозиції до Президента В. Ющенка, ініціювала ряд пропозицій, серед яких – обрання Президента України парламентом, скасування депутатської недоторканності, надання російській мові статусу державної, федералізація України. У квітні 2005 р. з наміром утворення «широкої коаліції опозиційних сил» керівництво партії разом з *Партією регіонів, Політичною партією «Нова демократія»* та ПСПУ підписало комюніке «Лідерів опозиційних політичних партій». Однак ця спроба виявилася невдалою. Того ж року активісти партії проводили пікетування у Криму на знак протесту проти проведення спільних навчань Україна–НАТО.

На початку 2005 р. у ході підготовки до виборів народних депутатів Верховної Ради України V скликання відбулася зміна керівництва партії. На ІІІ з'їзді ПП «Держава» (12 лютого 2005 р.), у роботі якого взяли участь 400 делегатів з 25 регіонів України, її головою було обрано Г. Васильєва (члена партії з січня 2005 р.), екс-генпрокурора України, сформовано новий склад президії та контрольно-ревізійної комісії. У ході виборчої кампанії партія разом з *Всеукраїнською партією трудящих* утворила спільний *«Виборчий блок «Держава – Трудовий Союз»*, але провести своїх представників до парламенту не змогла.

Наслідком невдалих виборів стало звернення Г. Васильєва до президії пар-

тії щодо припинення його повноважень керівника та виходу з партії, яке було задоволене 12 грудня 2006 р. З того часу функції виконувача обов'язки голови партії були покладені на В. Бачигіна. Під час президентської виборчої кампанії 2010 р. ПП «Держава» у числі інших 12 політичних партій підписала угоду про співробітництво з *Партією регіонів*, спрямовану на підтримку передвиборчої програми В. Януковича. *В. Я.*

Політична партія «ДІТИ ВІЙНИ «НАРОДНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ» (ПП «Діти війни «НПУ») створена на Установчому з'їзді, який відбувся 7 лютого 2009 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 14 квітня 2009 р. (реєстраційний номер 171-п.п.). Центральні статутні органи партії: з'їзд, політрада, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, заступники голови партії. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Слов'янськ Донецької обл. Станом на кінець 2010 р. партія мала 19 зареєстрованих регіональних організацій (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя). Очолив партію *В. Патлачук*.

Згідно із програмою, ініціаторами утворення партії виступили громадяни України, які народилися до 2 вересня 1945 р., працівники науки, підприємці та молодь, які разом стали на захист інтересів старшого покоління. Програма партії, задекларувавши її лівоцентристське спрямування, своєю метою визначила сприяння утвердженню державності України, політичної демократії та парламентаризму, консолідації народу України, розвитку громадянського суспільства. Партія виступила прибічницею еволюційного шляху розвитку суспільства, орієнтованого на такі цінності, як релігія, мораль, сім'я, стабільність, впорядкованість. У політичній сфері партія висунула завдання посилення політичних, економічних та культурних зв'язків Східної та Західної України, проведення конституційної та судової реформ, вдосконалення закону про вибори народних депутатів. У галузі соціально-економічних відносин партія ратувала за прискорений розвиток «соціально орієнтованої державної економіки, спрямованої на посилення економічної і політичної безпеки України», захист інтересів малого та середнього бізнесу, всебічну державну підтримку агропромислового комплексу, законодавче забезпечення високих стандартів життя, захист сім'ї, материнства та дитинства. Партія виступила за реформування зовнішньої політики на засадах дотримання позаблокового статусу України, всебічної підтримки та захисту громадян України за кордоном, налагодження рівноправних економічних та політичних відносин з країнами світу.

Найбільшим виявом активності партії стала її участь у виборах депутатів Верховної Ради АР Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів (31 жовтня 2010 р.), на яких партія отримала 7 мандатів депутатів різного рівня.

18 грудня 2011 р. на об'єднавчому з'їзді п'яти політичних сил партія приєдналася до *Соціалістичної партії України.* *В. Я.*

Політична партія «Духовна Україна» створена на підставі рішень Установчого з'їзду 21 листопада 2010 р. та 25 вересня 2011 р. Головою партії було обрано *Ю. Путаса.* Партія зареєстрована Міністерством юстиції України 21 жовтня 2011 р. (реєстраційний номер 204-п.п.).

Метою партії визначено розбудову правового, демократичного, соціально справедливого, економічно сильного суспільства, що ґрунтується на духовних цінностях та моралі. *Т. Б.*

Політична партія «Європейська партія України» зареєстрована Міністерством юстиції України 3 серпня 2006 р. (реєстраційний номер 133-п. п.). Перший голова партії – *М. Москаленко*.

Партія, що була створена після «помаранчевої революції», у своїй програмі найперше констатувала, що «свобода і незалежність – найвищі суспільні цінності, які Україна здобула у 1991 році та відстояла у 2004», зробивши тим самим «крок… до Європи», до «європейського майбутнього для України». Обстоюючи думку про те, що «Україна має шанси стати лідером Східної Європі та форпостом демократичних перетворень на пострадянському просторі», програма партії декларує необхідність подолання спекуляцій навколо ідеї політичного розколу нації як частини «великої імперської геополітичної гри, ціною якої може бути цілісність і незалежність України». Піддаючи критиці політичну реформу, здійснену в країні, та аналізуючи ситуацію із обмеженням економічних свобод, соціальною нерівністю, обмеженням політичних та громадянських прав, програма вказала на причини негараздів, якими є слабкість демократичних інститутів, відсутність справжніх демократичних політичних реформ, монополізація впливу на політику окремих корпоративних та політичних груп, тінізація економічного та політичного життя. Нагальними завданнями програма визначила такі, як проведення повномасштабних, відкритих та послідовних політичних та економічних реформ («децентралізація влади та розподіл сфер бізнесу та державного управління», «посилення ролі демократичних інститутів та процедур»); оновлення влади на всіх рівнях («залучення в політичний процес громадян», «розширення політичного представництва за рахунок залучення нових соціальних груп», «проведення адміністративної реформи зі значним скороченням чиновницького апарату з паралельним його оновленням на засадах вільної професійної конкуренції»); зміцнення правових засад демократії (шляхом забезпечення незалежності судової влади, укорінення принципів верховенства права та рівності всіх громадян перед законом, та надання громадянам країни «повного спектра громадянських свобод та створення умов для їх широкого і повного застосування»); проведення політики інтеграції в ЄС тощо.

Центральні статутні органи партії – з'їзд, рада партії, центральний виконавчий комітет, центральна контрольно-ревізійна комісія; керівні особи – голова партії, перший заступник та заступники голови партії, голова ЦВК, заступники голови ЦВК, голова контрольно-ревізійної комісії.

З серпня 2007 р. партію очолює М. Катеринчук. У 2006 – 2009 рр. відбулося п'ять партійних з'їздів.

Партія брала участь у дострокових парламентських виборах 2007 р. у складі *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»* (лідер партії у виборчому списку блоку посів п'яту позицію), що дозволило М. Катеринчуку (одному від партії) стати народним депутатом України. Більш-менш позитивним був результат участі партії у боротьбі за владу у м. Києві під час виборів 2008 р.: хоча М. Катеринчук, який висувався на посаду мера столиці і не здобув перемоги (зайнявши п'яте місце серед претендентів), але «Блок Миколи Катеринчука» спромігся отримати п'ять місць у Київраді. Загалом за результатами виборів до місцевих органів влади у 2008 р. партії вдалося провести своїх представників до рад різного рівня.

На президентських виборах 2010 р. партія підтримувала кандидатуру Ю. Тимошенко.

Політична партія «Європейська партія України» є членом Громадсько-політичного руху «Європейська платформа для України» (заснований за ініціативи М. Катеринчука у грудні 2006 р.). Обстоюючи ідею руху України до Європи, партія у травні 2010 р. провела всеукраїнську акцію за назвою «Підтримай вступ в Євросоюз»; обласні партійні організації (Івано-Франківська, Закарпатська) брали активну участь у святкуванні «Дня Європи».

Кінець 2010 – початок 2011 рр. позначився спробами партії досягти угоди про об'єднання в одну потужну політичну силу з *Політичною партією «Громадянська позиція»*, УРП «Собор», *Політичною партією «Фронт Змін»*. Втім, у лютому 2011 р. про початок об'єднавчого процесу заявили лише Політична партія «Європейська партія України» та Політична партія «Громадянська позиція».

Виявляючи досить високу активність у суспільно-політичному житті, Політична партія «Європейська партія України» бере участь у різного роду акціях. Так, 27 квітня 2011 р. партія була серед 15 партій-учасниць громадсько-політичних зборів біля пам'ятника Т. Шевченку у м. Києві, спрямованих проти «харківського пакту» 2010 р. (про базування російських військ на території України до 2042 року.). У червні – серед організаторів круглого столу (що відбувся у приміщенні Верховної Ради України) «Чи матиме народ право обирати?», на якому був обговорений проект Закону України «Про вибори народних депутатів України», підготовлений Міністерством юстиції України.

10 грудня 2011 р. відбувся VI з'їзд партії «Українці – європейці! Україна – Європа!», який підтримав підписання угоди про асоціацію між Україною та ЄС на саміті Україна –ЄС (19 грудня), а також ухвалив резолюції щодо недопущення порушення прав боржників, недопущення погіршення рівня соціальної підтримки населення, прийняття альтернативної концепції реформування пенсійної системи в Україні, ухвалення декларації економічної свободи, об'єднання всіх опозиційних сил. М. Катеринчук був переобраний головою партії, за що проголосувало167 делегатів із 170. *М. К.*

Політична партія «Європейська платформа» створена 11 лютого 2005 р. як Політична партія «Наша партія». Зареєстрована Міністерством юстиції України 25 березня 2005 р. (реєстраційний номер 122-п.п.). Перший очільник партії – *В. Попик*.

Метою політичної партії визначалася «побудова в Україні вільного, демократичного, прозорого громадянського суспільства, збільшення впливу громадськості на політичні та економічні процеси в Україні, соціальний захист громадян України».

Партія орієнтувалася на розвиток демократичної моделі відносин між владою та громадянами, яка забезпечується такими принципами у політиці, як чесність, передбачуваність, моральність, справедливість, відповідальність, професіоналізм.

На підставі рішень 2-го етапу II з'їзду партії 5 квітня 2007 р. назву партії було змінено на Політична партія «Європейська платформа». У вересні 2007 р. головою партії було обрано М. Москаленка.

У парламентських виборах 2006 р. і дострокових парламентських виборах 2007 р. партія участі не брала.

Активністю діяльність партії не відзначається. *Т. Б.*

Політична партія «Єдина Київська Русь» діяла з грудня 1998 р. до травня 2003 р. Була створена 4 грудня 1998 р. на Установчому з'їзді у м. Донецьку за присутності 96 делегатів. За-

реєстрована Міністерством юстиції України 1 березня 1999 р. (реєстраційний номер 1133). Центральні статутні органи партії: з'їзд, центральна політична рада, виконавче бюро, центральна контрольно-ревізійна комісія; керівні особи – голова партії. Місцезнахо-дження центральних статутних органів партії – м. Донецьк. Партію очолив *Ю. Пивоваров.* На момент реєстрації партія мала близько 1,2 тис. членів, які входили до 16 обласних осередків.

Згідно із програмними настановами основною метою своєї діяльності партія визначила формування в Україні громадянського суспільства, побудованого на засадах християнської моралі, людиноцентризму, розвиток цивілізованої ринкової економіки. На І з'їзді партії (м. Ялта, 10 жовтня 1999 р.) було прийняте рішення про зміну назви організації на – Партія Національного відродження України, а також внесення відповідних змін і доповнень до статуту. Однак через несприятливі обставини – незадовільну організаційну діяльність з легалізації новопроголошеної партії, протидії ряду регіональних структур, відсторонення від парткерівництва лідера партія практично розпалася на окремі осередки. У зв'язку з неможливістю проведення реорганізації, а в подальшому й ухвалення рішення про саморозпуск, центральна контрольно-ревізійна комісія партії на початку 2001 р. порушила перед Міністерством юстиції України клопотання щодо припинення діяльності партії законодавчим шляхом. У зв'язку з цим, а також виявленою під час перевірки невідповідністю статутних документів партії нормам Закону України «Про політичні партії в Україні», відсутністю зареєстрованих регіональних організацій 30 травня 2003 р. Верховний Суд України прийняв рішення про анулювання реєстраційного свідоцтва Політичної партії «Єдина Київська Русь». Згідно з наказом Мін'юсту України №59/5 від 9 червня 2003 р. запис про реєстрацію партії у Реєстрі політичних партій було скасовано. *В. Я.*

Політична партія «Єдина Країна» створена на Установчих зборах, які відбулися 30 червня 2008 р. Головою було обрано *І. Циркіна.* Зареєстрована Міністерством юстиції України 24 жовтня 2008 р. (реєстраційний номер 160). Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Дніпропетровськ.

З 1 квітня 2009 р. згідно з рішенням партійної конференції партію очолює Д. Миргородський.

На кінець 2011 р. партія легалізувала 24 осередки (у т. ч. регіональні в АР Крим, Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Київській, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській, Одеській, Сумській, Харківській, Херсонській, Черкаській, Чернівецькій областях; 8 районних та 1 міський). *М. К.*

Політична партія «Закон і Порядок» створена внаслідок проведення 25 травня 2008 р. Установчого з'їзду політичної партії з робочою назвою «Троєщина» (м. Київ) та з'їзду, який відбувся 2 березня 2010 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 23 квітня 2010 р. (реєстраційний номер 181-п. п.) Перший голова партії – *А. Капшук*. Зміни у назву було внесено на з'їзді, що відбувся 2 березня 2010 р. у м. Києві. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ.

Метою діяльності є сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, участь у виборах та інших політичних заходах.

Головними завданнями партії є сприяння: вдосконаленню політичної системи України, розбудові громадянського суспільства, розвитку демократії забезпеченню децентралізації влади,

розвитку місцевого самоврядування і органів самоорганізації населення; забезпеченню пріоритетності загальнолюдських моральних цінностей у політиці, відстоюванню природних прав і свобод людини; сприяння забезпеченню високих стандартів якості життя громадян України; участі у формуванні органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Політичної активності партія не виявляє. *П. Г.-Н.*

Політична партія «За красиву Україну» діяла у липні 1998 – лютому 2001 рр. Була створена 6 липня 1998 р. на Установчому з'їзді партії у м. Києві. Ініціатором її створення виступив рух «За красиве місто», що розгорнувся у м. Дніпропетровську у 1994 р.

Установчий з'їзд, у роботі якого взяли участь 40 делегатів із 19 регіонів України, затвердив програму та статут партії, обрав голову – *Г. Балашова.* Зареєстрована Міністерством юстиції України 7 жовтня 1998 р. (реєстраційний номер 1072).

Основна мета партії згідно з реєстраційними документами полягала у сприянні формуванню політичної волі громадян України, виробленню державної політики «в умовах існуючого законодавства». Закріпивши тезу, що «ми – ідейні нащадки Християнства, епохи Відродження, марксизму і тріумфу національного духу», програма декларувала: «Тому саме Україна заслуговує бути центром світової цивілізації». Документ закріплював «нову систему пріоритетів», згідно з якою «особистий матеріальний успіх громадянина України вище, ніж колективні інтереси». З врахуванням цього головним своїм завданням партія вважала «зробити максимальну кількість громадян України за короткий термін забезпеченими шляхом підвищення заробітної платні до рівня не нижче ніж 500$, а пенсії 200$». Програма закріплювала тезу про мінімальні податки, які б стимулювали виробництво, були привабливими для інвестиційної діяльності, достатніми для держави. Саме такою була «історична біблійська десятина», яку й варто було б ввести в Україні як для фізичних, так і для юридичних осіб. Особисте щастя кожного проголошувалося «головною турботою красивої незалежної країни». Таким чином, програма акцентувала, що Україна має стати вільною економічною зоною, яка дасть можливість усім країнам світу сприяти підвищенню добробуту громадян.

12 грудня 1998 р. відбувся І з'їзд партії, на якому були внесені зміни до статуту (зокрема, започатковано інститут співголів партії, розширено кількісний склад президії, вилучено положення про комерційну діяльність тощо), обрано двох співголів – Г. Балашова та Л. Черновецького – та додатково обрано до складу президії 6 чол. (народного депутата України Л. Черновецького та 5 представників АКБ «Правекс-банк» А. Айвазову, Л. Распутіну, Ю. Климчук, А. Свінціцького, О. Козюк).

Готуючись до участі в президентських виборах 1999 р., Г. Балашов у своїх інтерв'ю рекламував ідею «10-відсоткового податку», переконуючи, що такий податок виведе економіку з «тіні», відкриє кордони України для іноземного капіталу. Він сподівався, що ця «божественна ідея» і бажання «українського суспільства стати заможним» допоможе кандидату від партії у другому турі виборів здобути 90% голосів виборців.

Питання участі партії у чергових президентських виборах та висування кандидата на пост Президента України було ключовим на ІІ (позачерговому) з'їзді партії, який відбувся 10 квітня 1999 р. у м. Києві. Прийнятного для всіх рішення з цього питання досягнуто не було, що стало підставою для розгор-

тання у партії конфлікту. Його наслідком стало проведення у червні 1999 р. паралельних з'їздів. Так, прихильники Г. Балашова провели III з'їзд 5 червня. На ньому були представлені партійні організації Вінницької, Київської, Львівської, Хмельницької та ін. областей (всього – від 13 регіонів). З'їзд підтвердив рішення ради регіонів про розпуск деяких місцевих організацій партії та в черговий раз вніс зміни до статуту, згідно з якими партія відмовлялася від інституту співголів. Головою партії знову було обрано Г. Балашова, якого вирішено було підтримати як «єдиного кандидата в Президенти України» від партії «За красиву Україну». Міністерство юстиції України визнало з'їзд нелегітимним, таким, що суперечив статуту партії, оскільки не всі місцеві організації були належним чином поінформовані про проведення форуму та відповідно не надіслали на нього своїх представників.

Прихильники Л. Черновецького провели свій з'їзд 29 червня за значно ширшого представництва. З'їзд ухвалив резолюцію «Про діяльність партії за період з жовтня 1998 р. по червень 1999 р.», якою засудив діяльність Г. Балашова як авторитарну та волюнтаристську, вніс зміни до статуту, обрав головою Л. Черновецького та розглянув питання участі партії у майбутніх парламентських виборах.

Наслідком внутрішньопартійного протистояння став вихід Г. Балашова із партії восени 1999 р.

У липні 2000 р. лідери ПРВУ (нині – *Партія регіонів*), *Партії солідарності України, Партії труда, Всеукраїнської Партії Пенсіонерів* та Політичної партії «За красиву Україну» вирішили об'єднатися у єдину політичну силу. Тож IV з'їзд партії «За красиву Україну», який відбувся 11 листопада 2000 р. у м. Києві, розглянув питання щодо реорганізації партії та прийняв позитивне рішення. На той момент партія мала розгалужену мережу легалізованих осередків.

На підставі рішення IV з'їзду партії Міністерство юстиції України наказом № 12/5 від 28 лютого 2001 р. анулювало запис про реєстрацію партії у Реєстрі об'єднань громадян. *М. К.*

Політична партія «За справедливість та добробут» створена згідно з рішеннями 1-го та 2-го етапів I (Установчого) з'їзду, які відбулися, відповідно, 1 жовтня 2009 р. та 15 січня 2010 р. (м. Сімферополь). Зареєстрована Міністерством юстиції України 30 квітня 2010 р. (реєстраційний номер 183-п.п.). Голова партії – *М. Степанов*.

Місцезнаходження центральних органів партії – м. Сімферополь.

За даними сайту юридичної фірми «Акценти», ця фірма надавала допомогу у створенні партії, наслідком чого стала майже повна тотожність програми Політичної партії «За справедливість та добробут» з програмою *ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «НОВЕ ЖИТТЯ»*.

На кінець 2011 р. партія легалізувала 49 осередків. *М. К.*

Політична партія «За Україну!» створена 9 жовтня 1999 р. на Установчому з'їзді у м. Києві як Партія Соціального Захисту (ПСЗ). Зареєстрована Міністерством юстиції України 4 травня 2000 р. (реєстраційний номер 1417). Центральні статутні органи партії: з'їзд (конференція), політична рада, центральна ревізійна комісія, центральний виконавчий комітет; керівні особи – голова, заступники голови. Місцезнаходження центральних органів партії – м. Київ. Першим головою ПСЗ було обрано *М. Чечеля* (1999–2001 рр.), пізніше партію очолювали О. Чечель, Л. Горбайчук, А. Вітренко. За офіційною інформацією, партія мала у 2003 р.

18 зареєстрованих регіональних організацій (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя), чисельність яких у 2005 р. збільшилася до 20.

Згідно зі статутно-програмними настановами завдання партії полягало у побудові в Україні демократичного суспільства на основі народовладдя, соціальній підтримці малозахищених верств населення, задоволенні національно-культурних потреб етнічних груп, ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

Упродовж першого періоду діяльності керівництво ПСЗ вело активну роботу щодо налагодження взаємодії з ідейно близькими політичними партіями та громадськими організаціями. Партія входила до кількох міжпартійних об'єднань, серед яких – Народний форум «За демократичний розвиток України», Форум «Наша Україна» та ін. Велику увагу ПСЗ приділяла зв'язкам з урядовими структурами – Міністерством праці та соціальної політики України, Міністерством культури і мистецтв, Пенсійним фондом з метою розв'язання питань, розробки державної політики у сфері соціального захисту населення. Лідери партії брали участь у підготовці та обговоренні проектів законодавчих актів, які стосувалися соціальної політики. Крім того, партія взяла участь у роботі зі створення Музею-меморіалу гетьмана України І. Виговського.

Першою значною акцією партії стала її спроба участі у виборах до Верховної Ради України IV скликання (31 березня 2002 р.) у складі *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»*. На II з'їзді (м. Київ, 22 грудня 2001 р.) були обрані делегати на міжпартійний з'їзд, затверджені кандидатури до виборчого списку блоку. Однак через несприятливі обставини ПСЗ взяла участь у виборчому процесі лише як «підтримуюча партія» Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна». Натомість колишній лідер ПСЗ – М. Чечель, який наприкінці 2001 р. склав повноваження керівника партії і вийшов з її лав, успішно балотувався до Верховної Ради України IV скликання у складі згаданого блоку як безпартійний (№72 у виборчому списку).

Під час президентських виборів 2004 р. партія підтримала на посаду Президента України кандидатуру В. Ющенка. Згідно з рішенням VII з'їзду (грудень 2005 р.) партія взяла самостійну участь у виборах до Верховної Ради України V скликання (26 березня 2006 р.). З'їздом були схвалені маніфест партії, тези передвиборчої програми, затверджено прізвища 21 кандидата у народні депутати України (взяли участь у балотуванні 20 осіб). Першу п'ятірку виборчого списку становили: Н. Кухта, Г. Білокриницька, В. Мухін, В. Гавриленко, О. Поліщук (усі – члени ПСЗ). Головна увага передвиборчої програми партії з провідним гаслом «Політика для народу, а не народ для політики» була спрямована на запровадження «справжньої демократії», дієвого самоврядування, встановлення контролю суспільства над органами державної влади, розв'язання нагальних проблем «простих людей» в усіх галузях життя. За результатами парламентських виборів партія здобула підтримку 14 649 виборців (0,05% голосів при 3-відсотковому виборчому бар'єрі), посівши 39-те місце серед 45 учасників виборів.

У зв'язку з поразкою на парламентських виборах партія увійшла у період затяжної кризи. На 1-му етапі VIII (позачергового) з'їзду, який відбувся 7 жовтня 2006 р., через визнання безперспективності її подальшої діяльності було прийнято рішення про саморозпуск партії, створена ліквідаційна комі-

сія. Однак на 2-му етапі з'їзду (25 лютого 2008 р.) за присутності 295 делегатів це рішення було скасоване, що поклало початок відновленню та реорганізації партійних структур. На IX (позачерговому) з'їзді партії (м. Київ, 30 травня 2009 р.) відбулися перевибори політради, обрано голову партії – А. Вітренка. Одночасно з цим була ухвалена низка змін, що стосувалися організаційної побудови партії, внесені зміни до статуту щодо значного зміцнення повноважень політради, у т. ч. стосовно права обрання голови партії, прийому у члени, а також розпуску місцевих осередків, що пояснювалося нагальною потребою зміцнення дисципліни та кадрового потенціалу партії.

Упродовж 2009 р. партія зблизилася з громадським рухом «За Україну!», який очолював екс-голова фракції НУ–НС у Верховній Раді України народний депутат В. Кириленко. Прямим продовженням згаданого процесу став X (позачерговий) з'їзд партії (3 жовтня 2009 р., м. Київ), на якому у присутності 28 делегатів було прийняте рішення про перейменування партії на – Політична партія «За Україну!».

На наступному – XI (позачерговому) з'їзді партії, яка вже діяла за новою назвою (м. Київ, 19 грудня 2009 р.), за присутності 239 делегатів був завершений процес оновлення її керівних органів, головою партії обрано В. Кириленка. Першим заступником голови обрано народного депутата В. Мойсика, заступниками – К. Ляпіну та Ю. Зубка. Делегати з'їзду обрали новий склад політради партії, до складу якої увійшли народні депутати від групи «За Україну!», голови обласних організацій, голова центральної ревізійної комісії та секретар центрального виконавчого комітету.

Політична партія «За Україну!» проголосила своєю суспільною місією забезпечення незворотних змін у п'яти ключових напрямах: 1) Людська свобода і розвиток. Саме свобода дасть країні енергію творчості й оновлення, бо лише вільні люди можуть творити гідне майбутнє. Необхідно рішуче демонтувати штучні бар'єри й бюрократичні обмеження, що перешкоджають вільній ініціативі людей у культурній, економічній чи соціальній сферах. 2) Українська ідентичність. Українська мова, культура й національна пам'ять об'єднають українську націю. Робота всіх органів влади, освіта й комунікації мають бути спрямовані на зміцнення української нації як суспільства вільних і свідомих людей. 3) Право й безпека. Свобода людини й незалежність держави потребують надійного захисту. Такий захист можуть дати лише патріотичні й некорумповані правоохоронні органи, армія та суд. 4) Моральне й фізичне здоров'я. За допомогою адміністративних і економічних методів слід зробити неможливим безкарне забруднення природи й інформаційного простору, розвивати екологічні технології, утвердити здоровий спосіб життя. 5) Наука і нові технології повинні мати пріоритетну підтримку й стати локомотивом модернізації країни.

Перед I туром президентських виборів 2010 р. партія підтримала кандидата В. Ющенка, проте у II турі – не підтримувала жодного з кандидатів у Президенти України.

На початок 2010 р. партія мала представництва у Харківській, Волинській, Львівській та Тернопільській обласних радах. З 2010 р. партія перебуває в опозиції до чинної влади та Президента В. Януковича. На виборах до місцевих органів влади 2010 р. партія здобула 15 мандатів сільських, селищних та міських голів (0,13%).

Друкований орган партії – газета «Слово справедливості». *В. Я., П. Г.-Н.*

Політична партія «ЗАХИСТ» створена 2 жовтня 2008 р. на Установчому з'їзді партії у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 2 квітня 2010 р. (реєстраційний номер 180-п.п). Голова партії – *О. Єремєєв*. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ.

Відповідно до статуту мета партії полягає у забезпеченні соціальних, економічних, політичних, культурних, гуманітарних та інших прав і свобод людини та громадянина шляхом побудови розвиненої демократичної, правової, соціальної держави в Україні.

Партія проголосила ціллю розбудову демократичної держави та громадянського суспільства; побудову соціальної держави на основі високих соціальних стандартів; розбудову правової держави на засадах верховенства права; консолідацію громадян в єдину націю на основі принципу солідарності. Партія вважає, що «демократизація держави і суспільства має відбуватися на основі формування демократичних традицій державного управління та за активної громадської позиції громадян».

У сфері зовнішньої політики партія «виключає можливість входження України до міжнародних організацій та укладання міжнародних договорів, які передбачатимуть підпорядкування України наддержавним органам, установам».

На кінець 2011 р. партія легалізувала 15 обласних та 1 міську організацію. *С. П.*

Політична партія «Захист місцевих інтересів народу» (ЗМІН) діяла у 2008 – березні 2010 рр. Була створена у березні 2008 р. на Установчому з'їзді, який проходив у два етапи: 1-й відбувся 1 червня 2007 р, а 2-й – 6 березня 2008 р. З'їзд ухвалив програму та статут, обрав керівні органи та голову партії – *С. Єрмоленка.* Зареєстрована Міністерством юстиції України 6 серпня 2008 р. (реєстраційний номер 153-п.п.). Згідно з реєстраційним свідоцтвом ціль партії – «сприяння консолідації всіх верств населення, забезпеченню конструктивного розв'язання комплексу назрілих суспільних проблем, зростанню соціальної захищеності і добробуту громадян України та підняттю його суспільно-політичної активності для ефективного розв'язанні місцевих проблем територіальних громад шляхом представлення в органах законодавчої влади та органах місцевого самоврядування».

ІІ з'їзд ЗМІН, який відбувся 1 грудня 2008 р. (м. Київ), вніс зміни у склад керівних органів партії. Правова експертиза Міністерства юстиції України встановила, що партійні документи не відповідають статуту партії у частині внесення змін щодо складу керівних органів. До того ж партія не спромоглася у шестимісячний термін з моменту реєстрації створити осередки на місцях. Окружний адміністративний суд м. Києва 1 березня 2010 р. задовольнив позов Міністерства юстиції України щодо анулювання реєстраційного свідоцтва ЗМІН. У свою чергу, Мін'юст наказом від 20 травня 2010 р. постановив «внести відомості до Реєстру політичних партій та Єдиного реєстру громадських формувань про анулювання реєстраційного свідоцтва» ЗМІН. *М. К.*

Політична партія «Зелені» створена 29 червня 2008 р. на Установчому з'їзді у м. Харкові як Політична партія «ВОЛЯ» (ПП «ВОЛЯ»). Зареєстрована Міністерством юстиції України 16 жовтня 2008 р. (реєстраційний номер 158-п.п.). Центральні статутні органи партії: з'їзд, правління, центральна контрольно-ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, заступники голови партії. Місцезнаходження центральних органів – м. Харків. З моменту створен-

ня партію очолював приватний підприємець *Г. Федоровський.* Станом на березень 2009 р. ПП «ВОЛЯ» мала у своєму складі 15 зареєстрованих регіональних організацій (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя).

Згідно з програмою «метою діяльності партії є участь у виробленні державної політики, побудова в Україні громадянського суспільства та демократичної правової держави з ефективною соціально-ринковою економікою». Серед пріоритетів партії – захист конституційних прав кожного громадянина на приватну власність. У міжнародній сфері партія актуалізувала необхідність налагодження взаємовигідного, у тому числі й оборонного, співробітництва з братніми слов'янськими народами.

Активності у суспільно-політичному житті України партія не виявляла. Рішенням ІІ з'їзду ПП «ВОЛЯ» (12 листопада 2009 р.) разом із цілковитим оновленням керівного складу та зміною юридичної адреси на м. Київ партія отримала нову назву – Політична партія «Зелені». Партію очолив О. Прогнімак (на момент обрання – полковник запасу, депутат Київської міської ради IV–V скликань, підприємець, у минулому – активний діяч *Партії регіонів*). Місцезнаходженням центральних статутних органів стало м. Київ.

Відповідні зміни були внесені й до статутних документів, які були насичені екологічною тематикою. Відтепер мета партії полягала у досягненні «соціальної та екологічної справедливості для кожного громадянина за допомогою впровадження «зеленої» ідеї у всіх сферах життя країни», що полягало у створенні нової енергозаощаджувальної «зеленої» економіки, використанні альтернативних джерел енергії, створення стратегічних державних програм для зменшення забруднення атмосфери, зменшення залежності ВВП держави від критичної частки металургійної та хімічної промисловості тощо. У політичній сфері партія виступила прибічником «парламентсько-президентської» моделі держави, без'ядерного статусу України, налагодження взаємовигідного співробітництва зі стратегічними партнерами – США, ЄС, Росією.

Завдяки активним виступам у ЗМІ лідера партії О. Прогнімака, який відгукувався на актуальні події суспільно-політичного життя та екологічні проблеми, партія набула певної популярності серед громадян України. Спостерігався й процес розширення партійної мережі. Упродовж 2010 р. партія довела чисельність своїх зареєстрованих регіональних організацій до 23. Партія взяла участь у виборах до місцевих органів влади, які відбулися 31 жовтня 2010 р., здобувши 17 мандатів депутатів різних рівнів. *В. Я., С. П.*

Політична партія «ЗУБР» (попередні назви: Партія «Світло зі Сходу»; Партія «Ліберально-Демократичні реформи») діяла у 1999 – 2003 рр. Була створена 27 листопада 1999 р. на І (Установчому) з'їзді партії у м. Києві як Партія «Ліберально-демократичні реформи». З'їзд затвердив програму та статут партії, обрав керівні органи. На засіданні політради головою партії було обрано *О. Тарасюка*. Зареєстрована Міністерством юстиції України 23 серпня 2000 р. (реєстраційний номер 1483).

Партія мислила себе «складовою частиною ліберал-демократичного спрямування та міжнародного ліберального руху». Метою своєї діяльності проголошувала сприяння поширенню ліберально-демократичних ідей, розвиток правосвідомості громадян, захист їхніх прав та свобод, становлення правової держави, побудову демократичного суспільства, заснованого на принципах самоуправління тощо. У економічній

галузі партійними орієнтирами були ринкові відносини.

12 березня 2000 р. партія провела II (позачерговий) з'їзд, наслідком якого стало обрання політрадою нового голови – О. Чародєєва. III (позачерговий) з'їзд партії, який відбувся 23 вересня 2000 р., ухвалив рішення змінити назву партії на Партія «Світло зі Сходу». Очільником був переобраний О. Чародєєв. Спроба останнього зареєструвати нову назву партії у російськомовному варіанті виявилася невдалою: Міністерство юстиції, керуючись законом «Про мови в Україні» та посилаючись на той факт, що на партійному з'їзді назва була проголосована делегатами в україномовному звучанні, відмовило у реєстрації назви партії російською мовою.

Центральними статутними органами партії були: з'їзд, політична рада, виконавчий комітет, ревізійна комісія; керівні особи – голова політичної ради, заступник голови політичної ради.

У лютому 2002 р. делегатами V партійного з'їзду була здійснена ще одна спроба змінити назву партії на «Партія ЗУБР» (За союз України, Білорусії, Росії). Однак Міністерство юстиції України, керуючись законом «Про об'єднання громадян», відмовилося взяти до відома цю інформацію, посилаючись на те, що у країні вже діяло Всеукраїнське громадське об'єднання «За Україну, Білорусь і Росію «ЗУБР». Відтак партія взяла участь у парламентських виборах 2002 р. за назвою Партія «Світло зі Сходу», утворивши разом із Партією «Союз труда» (нині – *Партія «За Права Людини») Виборчий блок політичних партій «ЗУБР» (За Україну, Білорусію, Росію)*. Низька підтримка виборцями представників блоку завадила останнім отримати депутатський мандат.

На наступному, VI (позачерговому, закритому) з'їзді партії, який відбувся 29 листопада 2002 р. (м. Київ) знову порушувалося питання про зміну назви партії на Політична партія «ЗУБР». Після консультацій з Інститутом української мови НАН України щодо суголосності назв партії та громадського об'єднання Міністерство юстиції України взяло до відома інформацію про зміну назви, – партії було видано нове свідоцтво про реєстрацію (зі збереженням реєстраційного номера партії-попередниці).

У 2003 р. партія провела VII (позачерговий) з'їзд (25 березня), на якому були внесені зміни до програми та статуту.

Попри певну активність, що проявлялася у регулярному проведенні з'їздів та участі у 2002 р. у виборах до Верховної Ради України, партія не приділяла уваги розвитку своєї структури та створенню місцевих осередків, як того вимагав закон «Про політичні партії в Україні». За поданням Мін'юсту Верховний Суд України 26 травня 2003 р. ухвалив рішення про анулювання реєстраційного свідоцтва партії, на підставі якого Міністерство юстиції України наказом № 56/5 від 9 червня 2003 р. скасувало запис про реєстрацію партії у Реєстрі об'єднань громадян. *М. К.*

Політична партія «Інтернет партія України» зареєстрована Міністерством юстиції України 1 серпня 2011 р. (реєстраційний номер 196-п.п.). Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Одеса. Засновник та голова партії – *Д. Голубов*.

Установчий з'їзд партії відбувся 10 червня 2011 р. Партія продовжила діяльність *Інтернет партії України*, реєстраційне свідоцтво якої було анульоване Міністерством юстиції у травні 2011 р. Метою партії проголошується створення дієвого та ефективного механізму державного управління, формування резуль-

тативних та якісних процесів надання соціально важливих державних послуг. Сприяти досягненню мети покликані «електронні інновації» – низка електронних проектів, спрямованих на полегшення і удосконалення процесу взаємодії держави, бізнесу та громадян.

Онлайн-проекти, анонсовані ще Інтернет партією України, яка формально припинила свою діяльність, у програмі ПП «Інтернет партія України» значною мірою оновлені, зокрема провідний проект «електронного урядування» доповнений поетапним планом реалізації. Програма передбачає розробку та втілення у життя таких електронних проектів: у політичній сфері – «Влада під контролем», «Діалог», «Електронний перепис населення», запровадження системи електронного голосування, проект моніторингу державних витрат; у економічній сфері – «Online-бюджет», система електронного документообігу, «Е-ліцензування», «Електронні державні закупівлі», «Громадянські проекти у мережі»; у правовій сфері – «Єдина нотаріальна інформаційна система «е-нотаріат», введення системи електронного цифрового підпису. У сфері освіти партія виступає проти комерціалізації середньої та вищої освіти, планує ініціювати реформи, спрямовані на комп'ютеризацію освітніх закладів та, у тому числі, реалізацію проектів «Електронний щоденник в Україні», створення державної он-лайн бібліотеки й інтернет-порталу «Безкоштовне вивчення іноземних мов». Партія виступає за впровадження системи Онлайн Держпослуг, яка б, зокрема, полегшила процедуру надання державних послуг у регіонах. *О. Р.*

Політична партія «Інформаційна Україна» створена у 2005 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 25 березня 2005 р. (реєстраційний номер 123-п.п.). Перший керівник: *С. Іщенко*. Місцезнаходження керівних органів – м. Київ.

Партія виступає за високотехнологічний розвиток України, впровадження нових моделей інформаційного й інноваційного розвитку України. Відстоює інтереси людей, задіяних у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Статутні документи декларують «Інформаційну Україну» як політичну партію, «яка діє на принципах добровільності, рівноправності та спільності інтересів її членів та об'єднує у своїх лавах громадян України. Її мета – створення умов для побудови інформаційного, вільного, демократичного, солідарного, економічного, ефективного та екологічно безпечного суспільства на засадах свободи, демократії, соціальної справедливості й солідарності». Однією з головних цілей партія проголошує залучення народу до свідомого прийняття рішень і вирішення своєї долі, реалізації влади й власності через утвердження та постійне вдосконалення механізмів демократії; запровадження інформаційної демократії та електронного уряду, які оптимізують управління державою, оздоровлять відносини всередині суспільства, зменшать соціальну напругу. Партія ініціює поступове впровадження системи е-голосування на національних і місцевих виборах та підтримує ідею повного впровадження системи «Електронного Уряду» в управління державою

22 жовтня 2005 р. відбувся II з'їзд партії, головою партії обрано А. Колодюка, затверджено рішення про участь партії у виборах до Верховної Ради АР Криму, місцевих рад у 2006 р.

Під час III з'їзду партії, що відбувся 3 грудня 2005 р., було обговорено та проаналізовано політичну ситуацію в Україні, а також прийнято пропозицію Трудової партії України (згодом – *Політична партія «Сильна Україна»*) щодо об'єднання та створення спільного бло-

ку. А. Колодюку було доручено завершити політичні переговори та підписати угоду щодо створення виборчого блоку. До передвиборчих списків партією були висунуті представники політичного форуму «Інформаційної України». Окрім цього, делегатам було представлено новий Інтернет-проект – WEB-портал «Інформаційна Україна», що мав би сприяти просуванню ідей розвитку інформаційного суспільства в Україні.

22 лютого 2006 р. партія презентувала в УНІАН систему «Електронні вибори-2006», за допомогою якої «ІУ» пропонувала провести альтернативний підрахунок голосів в Інтернеті. Проте цю новацію не було застосовано на офіційному рівні.

Партія була учасницею виборів до Верховної Ради України у березні 2006 р. у складі *«Блоку Бориса Олійника та Михайла Сироти»*.

У період 2007–2010 рр. партія політичної активності не виявляла.

На виборах Президента України 2010 р. партія підтримувала С. Тігіпка.

На V з'їзді партії, що відбувся 4 червня 2010 р., було обрано нового голову партії, яким став В. Мандрагеля.

П. Г.-Н.

Політична партія «Кияни передусім!» створена 7 червня 2008 р на Установчому з'їзді у м. Києві як Громадянська партія України. *З*ареєстрована Міністерством юстиції України 23 жовтня 2008 р. (реєстраційний номер 159-п.п.). Перший голова партії – *М. Катунін*.

Оскільки усупереч вимогам закону «Про політичні партії в Україні» (2001 р.) партія впродовж шести місяців з дня реєстрації не змогла забезпечити утворення та реєстрацію обласних і прирівняних до них партійних організацій у більшості адміністративно-територіальних одиниць України, Міністерство юстиції України звернулося до Окружного адміністративного суду міста Києва з позовом про анулювання реєстраційного свідоцтва партії від 23 жовтня 2008 р. №159-п.п. Втім, до моменту судового засідання 17 грудня 2009 р. партія зареєструвала 14 структурних утворень, що стало підставою для відмови у задоволенні позову.

27 травня 2010 р. позачерговий партійний з'їзд прийняв рішення про зміну назви партії на Політична партія «Кияни передусім!», вніс зміни до статуту та обрав нового голову партії – М. Матухно.

На кінець 2011 р. партія легалізувала 24 структурні утворення. *М. К.*

Політична партія «Козацька Народна Партія» створена на Установчому з'їзді, який відбувся у два етапи. На 1-му етапі (м. Київ, 11 червня 2009 р.) за участі 20 делегатів було прийнято рішення про заснування партії, затверджені програма та статут, обрано керівні органи. Однак через відмову Мін'юсту України у реєстрації партії, оскільки надані документи не відповідали вимогам чинного законодавства, 20 лютого 2010 р. у Києві був проведений 2-й етап Установчого з'їзду, який ухвалив зміни і доповнення до статуту та програми. Партія була зареєстрована Міністерством юстиції України 28 вересня 2010 р. (реєстраційний номер 190-п.п.).

Серед ініціаторів створення партії були патріотично налаштовані науковці, викладачі суспільних наук, представники козацьких та військово-ветеранських організацій, малого і середнього бізнесу. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Полтава. На початок 2011 р. партія мала чотири зареєстровані регіональні організації (Полтавська, Запорізька, Дніпропетровська, Кіровоградська). Очолив партію

П.М. Кицько, президент Міжнародної федерації мистецтва «Дракон». Лідером молодіжного крила партії став П.П. Кицько.

Згідно зі статутно-програмними настановами головною метою партії проголошувалося зміцнення політичної та економічної незалежності України, її інтеграція у світове співтовариство, створення в Україні соціально-орієнтованої ринкової економіки, забезпечення високих суспільних, соціальних та економічних стандартів життя. Програма партії, спираючись на традиції козацтва у державотворчому процесі минулих століть, проголосила про намір безкомпромісної боротьби проти «бездарних керівників» та олігархів, бажання об'єднати та захистити український народ на основі патріотизму, цінностей козацького духу, кодексу козацької честі, органічного поєднання їх з вимогами цивілізаційного поступу української нації та етнічних меншин, що проживають на території України. У сфері зовнішньої політики партія виступала прибічником позаблокового статусу України, за розвиток рівноправних та дружніх відносин з усіма країнами Сходу та Заходу, поглиблення взаємовигідного співробітництва з країнами СНД, особливо з Росією, Казахстаном та Білоруссю. Партія ратувала за прискорене національне відродження і розвиток української нації та українського козацтва, усіх національних і культурних меншин, розвиток української мови, а також за створення можливостей для вивчення російської та інших мов в усіх навчальних закладах.

Партія здійснює позапарламентську діяльність, пов'язану зі влаштуванням свят та спортивних змагань, патріотично-виховних заходів, суспільствознавчих курсів тощо, у контакті з Військово-Козацьким Департаментом Української Академії Наук, Міжнародним Союзом Козацьких Сил, іншими козацькими партіями та структурами. При партії створено Благодійний Козацький Фонд. *В. Я., А. К.*

Політична Партія «КОЗАЦЬКА СЛАВА» створена 13 серпня 2006 р. на Установчому з'їзді у м. Києві як Політична партія «Євротурбота». Зареєстрована Міністерством юстиції України 29 листопада 2006 р. (реєстраційний номер 137-п.п.). Першим головою партії був обраний *С. Селіванов*. У своєму складі партія мала зареєстровані партійні організації у більшості регіонів України. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ.

Партія виступає за «парламентсько-президентську» форму правління, організацію влади за принципом, згідно з яким забезпечується чіткий розподіл повноважень Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, ефективний контроль дотримання законності кожним з органів державного управління, недопущення в Україні авторитаризму, протистояння між законодавчою та виконавчою гілками влади.

На президентських виборах 2010 р. партія підтримала кандидатуру В. Януковича. І з'їздом партії, який відбувся 28 лютого 2010 р., було ухвалено рішення змінити ідеологічне спрямування організації у бік розвитку ідеології українського козацтва. У зв'язку з цим з'їздом була прийнята нова назва – Політична Партія «КОЗАЦЬКА СЛАВА». Партію і надалі очолив С. Селіванов. Згідно з новою редакцією програми партія визначила себе прихильником як європейського шляху розвитку України, так і налагодження тісних зв'язків з Росією. Велика увага була приділена соціальній сфері, у якій партія прагнула використати досвід українського козацтва як захисника українського народу

та його православної віри. Окрім спорадичних виступів у ЗМІ лідера партії С. Селіванова, партія активності у суспільно-політичному житті України не виявляла. 18 грудня 2011 р. на об'єднавчому з'їзді п'яти політичних сил партія приєдналася до *Соціалістичної партії України.* *П. Г.-Н.*

Політична партія «Козацька Українська Партія» створена на Установчому з'їзді, який відбувся 20 вересня 2007 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 10 червня 2008 р. (реєстраційний номер 151-п.п.). Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ. Голова партії – *М. Ямненко.* За офіційними даними станом на 2011 р. партія мала 22 зареєстровані регіональні організації (АР Крим, обласні, міська міста Севастополя).

Згідно з програмними положеннями партія головною метою ставить відтворення та розвиток духовного, культурного, наукового, громадського, економічного та соціального життя народу України, утвердження та зміцнення держави України. Ідеологія партії базується на ідейних традиціях козацької духовності, справедливості, волелюбності, патріотизму, жертовності, братерства, праці та любові до рідної землі. Програмний слоган – «Від козацької держави в минулому – через об'єднання козацького руху і створення самодостатнього способу життя – до сучасної Козацької Держави Україна».

Найбільшим виявом активності партії стала її участь у виборах до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та виборах сільських, селищних, міських голів, які відбулися 31 жовтня 2010 р. *В. Я.*

Політична партія «Красива Україна» діяла впродовж червня 1999 р. – червня 2003 р. Була створена на Установчому з'їзді 19 червня 1999 р. за участі 30 делегатів з 15 регіонів України. З'їзд затвердив статут, програму, керівні органи. Президентом партії обрали *Г. Балашова*. Зареєстрована Міністерством юстиції України 28 грудня 1999 р. (реєстраційний номер 1293).

У програмі партії були визначені «Закони красивої України**:** *Закон 1(базовий)* – про введення в Україні єдиного 10-відсоткового податку на прибуток підприємств та доходи громадян. *Закон 2 (дохідний)* – про встановлення мінімальної заробітної плати в Україні – 3 у. о. за годину, що гарантує доходи громадян України не менше ніж 500 у. о. на місяць. *Закон 3 (пенсійний)* – про цільове направлення державних позик, коштів від продажу держмайна у Пенсійний фонд, що забезпечить підвищення пенсій до 200 у. о. *Закон 4 (розвиток)* – про обов'язкове вручення державою громадянам, що досягли 18-річного віку, гарантії забезпеченості на суму 10 000 у. о., яка надається готівкою (на навчання, бізнес, житло). *Закон 5 (пріоритетний)* – в усіх іноземних підприємствах, що діють в Україні, не менше 90% робітників та службовців повинні бути громадянами України з мінімальною заробітною платнею 3 у. о. за годину».

Припинила діяльність згідно з рішенням Верховного Суду України від 3 червня 2003 р.; наказ Міністерства юстиції України від 9 червня 2003 р. № 63/5. *Т. Б.*

Політична партія Ліберальна Україна створена 30 січня 1999 р. на Установчому з'їзді у м. Києві як Ліберальна партія України (оновлена) (ЛПУ(о)). Зареєстрована Міністерством юстиції України 20 травня 1999 р. (реєстраційний номер 1176). Партія заснована за ініціативи лідера опозиційного крила *Ліберальної партії України* (ЛПУ), керівника її Кримської регіональної

організації *П. В'ялова*, якому разом з прибічниками в умовах партійної кризи не вдалося реорганізувати партію й змінити її керівництво під час самочинно скликаного за участі представників 14 регіональних організацій ЛПУ з'їзду (листопад 1998 р.). Натомість, проведений статутними органами V з'їзд ЛПУ (19 грудня 1998 р.) засудив дії опозиції і провів відповідне «очищення» своїх партійних рядів. На І з'їзді ЛПУ(о) (м. Київ, 12 червня 1999 р.), у роботі якого взяли участь 200 делегатів від 25 регіональних організацій, була схвалена концепція розвитку партії, зміст та форми її участі у політичному житті, остаточно сформовано керівний склад.

Центральні статутні органи партії: з'їзд, керуюча рада, політвиконком, центральний апарат, ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, заступники голови партії, голова політвиконкому. З моменту заснування партії її очолив П. В'ялов. Чисельність партії станом на липень 1999 р. становила понад 20 тис. членів і була доведена на початку 2002 р. до 35 тис. чол. Станом на 2005 р. партія мала у своєму складі 27 зареєстрованих регіональних організацій (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя), понад 500 первинних осередків.

ЛПУ(о) ідентифікувала себе як політична партія парламентського типу, що базується на здобутках і цінностях українського та світового ліберального руху. Згідно з програмою головна її мета полягала у сприянні зміцненню незалежної України, формуванні та розвитку «правового громадянського суспільства», поглибленні демократичних процесів в інтересах народу України, досягнення громадянської, міжнаціональної та міжконфесійної злагоди. У зовнішньополітичній сфері партія виступала за зміцнення політичної і економічної незалежності України, її інтеграцію у світове співтовариство.

Виконуючи рішення І з'їзду партії, ЛПУ(о) підтримала висунення кандидатури Л. Кучми на пост Президента України. Влітку 1999 р. вона увійшла до кола засновників Блоку політичних партій «Наш вибір – Леонід Кучма!». Упродовж 2000–2001 рр. ЛПУ(о) брала участь у переговорному процесі з політичними партіями України національно-демократичного спрямування з приводу як «стратегічного партнерства», так і спільної участі у виборчих кампаніях, починаючи з виборів до Верховної Ради України IV скликання (31 березня 2002 р.). У грудні 2001 р. партія стала одним з ініціаторів створення виборчого блоку «За оновлену Україну», до якого, окрім неї, увійшли *Зелена партія України – XXI*, *Всеукраїнське політичне об'єднання «Державна самостійність України»* та *Партія «Національно-демократичне об'єднання «Україна»*. Відповідно до наміру учасників, блок мав об'єднати демократичні сили, здійснити оновлення політичної влади в Україні й зняти загрозу «лівого екстремізму». Однак блок не розвинув своєї діяльності, через що ЛПУ(о) взяла участь у виборах до Верховної Ради України IV скликання самостійно. ЦВК зареєструвала від партії 76 кандидатів у народні депутати України у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі. В одномандатних виборчих округах ЛПУ(о) кандидатів не висувала. До першої п'ятірки виборчого списку увійшли: Я. Козачок, О. Полисаєв, П. Слободянюк, М. Абраїмов, А. Сидоренко (усі – члени ЛПУ(о). За результатами виборів партія здобула підтримку 8 535 виборців (0,03% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), посівши останнє місце серед 33 учасників виборів. Під час президентської кампанії 2004 р. партія підтримала кандидата у Президенти України *А. Кінаха,* а у подаль-

шому висловлювала підтримку Президенту В. Ющенку.

У 2004 р. ЛПУ(о) пройшла перереєстрацію. На V з'їзді ЛПУ(о), який відбувся 25 червня 2005 р., через необхідність надання партії «більш універсального і всезагального формату» вона взяла нову назву – Політична партія Ліберальна Україна. З'їздом були затверджені нові редакції програми та статуту, обрані керівні органи, підтверджені повноваження голови партії П. В'ялова.

В оновленій програмі партія підтвердила свою прихильність принципам формування в Україні суспільства рівних можливостей, недоторканності приватної власності, відкритості політики та економіки, розвитку конкурентного середовища, дотримання законності і правопорядку, надійного захисту прав і свобод громадян. Аналізуючи політичну ситуацію у країні, програма вказувала на її кризовий стан, першим, доволі суперечливим кроком до виходу з якої стала «помаранчева революція». Виходячи з цієї констатації, партія висунула завдання розробки і реалізації стратегії налагодження загальнонаціонального діалогу, консолідації українського суспільства. Базуючись на пріоритетах конституціоналізму, парламентаризму та правової держави, партія виступає на захист прав людини, чіткого визначення функцій державних владних структур, кардинального оновлення влади, наповнення реальним змістом місцевого самоврядування. У духовній сфері, враховуючи попередні втрати часів тоталітаризму, програма наполягала на «повному і всебічному національно-духовному відродженні української культури». У галузі зовнішньої політики і національної безпеки партія підтримала політику, побудовану на принципах миру, взаєморозуміння і добросусідства; визначеності у взаємостосунках між Україною та НАТО.

На VII з'їзді, який відбувся 18 грудня 2005 р., було прийнято рішення про самостійну участь партії у виборах до Верховної Ради України V скликання (26 березня 2006 р.), затверджено передвиборчу програму та виборчий список кандидатів. Одночасно з цим з'їзд обрав головою партії М. Михальченка. До першої п'ятірки виборчого списку увійшли: М. Михальченко, П. Мироненко, В. Кириченко, М. Глухов, П. В'ялов (усі – члени Політичної партії Ліберальна Україна). Однак через неналежне оформлення наданих для реєстрації документів ЦВК своїм рішенням від 5 січня 2006 р. відмовила партії у реєстрації кандидатів у народні депутати України. Через внутрішню кризу партії не вдалося повторно надати до ЦВК документи для реєстрації, внаслідок чого вона була вилучена з виборчого процесу. Реакцією та останні події стало проведення VIII (позачергового) з'їзду партії (21 січня 2006 р.), який поновив П. В'ялова на посаді голови партії.

У подальшому партія спорадично реагувала заявами та виступами у ЗМІ на події суспільно-політичного життя України. Увійшовши у період гострої внутрішньої кризи, згідно з постановою 1-го етапу IX з'їзду (14 грудня 2006 р.) партія розпочала процес саморозпуску, однак рішенням 2-го етапу IX з'їзду (22 грудня 2007 р.) процедура ліквідації була припинена, що поклало початок відновленню структур партії.

Партійний друкований орган – газета «Ліберальна Україна». *В. Я.*

Політична партія «Ліберально-гуманістична партія «Товариш» створена 22 січня 2005 р. на Установчому з'їзді як Політична партія «Партія гуманістів України» (ПГУ). Зареєстрована Міністерством юстиції України

15 вересня 2006 р. (реєстраційний номер 135-п.п.). Центральні статутні органи – з'їзд, правління, ревізійна комісія. Перший керівник партії – *В. Нечипоренко.*

Головна мета партії – сприяння утвердженню у суспільному, політичному, соціальному, економічному і культурному житті України принципу верховенства законних інтересів і прав людини над інтересами і правами держави, нації, соціальних, класових чи економічних груп, політичних та релігійних угруповань тощо; сприяння захисту законних інтересів і прав усіх людей, які живуть в Україні, незалежно від їх соціального чи майнового стану, віку, статі, віросповідання, національності, громадянства, політичних поглядів.

Метою участі партії у виборах усіх рівнів було приведення у представницькі органи людей високої моралі, прихильників ідей соціальної справедливості та гуманізму. Представництво у радах партія розглядала лише як один із інструментів впливу на владу. ПГУ «сповідує спокійний, послідовний, системний розвиток і не є прихильником шокових реформ або революцій».

У парламентських виборах 2006 р. та позачергових виборах до Верховної Ради України 2007 р. партія участі не брала.

II з'їзд ПГУ (10 жовтня 2009 р.) змінив назву партії на Політична партія «Ліберально-гуманістична партія «Товариш». Керівником партії було обрано В. Щабельського.

Партія об'єднує людей, переконаних у тому, що головною цінністю в усьому світі є людина і тільки людина. Партія відстоює верховенство законних інтересів і прав громадян України над будь-якими іншими інтересами і правами, бореться за соціальну справедливість, лібералізм і демократію.

У місцевих виборах 2010 р. партія участі не брала. *Т. Б.*

Політична партія малого і середнього бізнесу України створена 6 червня 1998 р. на I (Установчому) з'їзді. Зареєстрована Міністерством юстиції України 4 січня 1999 р. (реєстраційний номер 1110). Центральні статутні органи: з'їзд, вища рада, координаційна рада, виконавчий комітет, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, заступники голови партії. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ. Перший голова партії – *В. Швець*.

6 червня 1998 р. на I (Установчому) з'їзді партії, який відбувся у м. Києві, було затверджено статут та програму, обрано керівні органи партії. Своїм головним завданням партія проголосила створення потужного середнього класу як запоруку економічного розвитку й добробуту України. Згідно з програмою, основна мета діяльності партії – сприяння відродженню та процвітанню в Україні середнього класу шляхом подолання бідності й соціальної нерівності. Серед головних пріоритетів партії – розвиток правової держави та суспільства рівних можливостей, всебічна підтримка активних верств населення, захист інтересів малого й середнього бізнесу, створення сприятливих умов для самореалізації громадян. Умовами досягнення своїх програмових цілей партія визначає проведення судової реформи, реформування правоохоронних органів, зниження податків для малого і середнього бізнесу та спрощення процедури їхньої сплати, розвиток громадянського суспільства та підтримку громадянських ініціатив тощо. У політичній сфері партія обстоює необхідність запровадження сильної президентської республіки, всебічної децентралізації вертикальної виконавчої влади, розширення прав органів місцевого самоврядування, державної підтримки економіки. Партія виступає за зниження виборчого бар'єра

до 1% як запоруку оновлення влади та умови запобігання її монополізації.

22 травня 1999 р. на ІІІ з'їзді партії було прийнято рішення підтримати кандидата у Президенти України *М. Габера.* 12 січня 2002 р. відбувся міжпартійний з'їзд Політичної партії малого і середнього бізнесу України та *Патріотичної партії України*, який затвердив рішення про спільну участь у виборах до Верховної Ради України у 2002 р. у складі *Виборчого блоку політичних партій «Проти всіх»*. За результатами виборів блок до парламенту не пройшов.

24 липня 2004 р. партія підписала угоду про створення виборчої коаліції демократичних сил на підтримку В. Януковича на президентських виборах 2004 р.

У парламентських виборах 2006 р. участі не брала.

У дострокових парламентських виборах 2007 р. партія брала участь у складі *Блоку «Всеукраїнська громада»*. За результатами виборів блок виборчого бар'єра не подолав.

14 червня 2008 р. на VIII позачерговому з'їзді головою партії було обрано Я. Місяця. Станом на 20 серпня 2011 р. виконуючим обов'язки голови партії є В. Курілайтене.

Друкований орган партії – «Ділова газета». *О. Р.*

Політична партія «Мерітократична партія України» створена 22 січня 2011 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 12 квітня 2011 р. (реєстраційний номер 192-п.п.).

Центральними статутними органами партії є: Всеукраїнський партійний з'їзд, політична рада, президія політичної ради; голова (лідер). Центральним контрольно-ревізійним органом партії є центральна контрольно-ревізійна комісія партії. Центральним виконавчим органом партії є секретаріат на чолі з керівником. Центральним консультативно-дорадчим органом партії є стратегічна рада. Перший голова партії – *І. Шевченко.*

Згідно зі статутом метою діяльності партії є сприяння формуванню та вираженню політичної волі громадян України шляхом активної участі у виробленні та реалізації (через отриману на виборах владу) державної політики для побудови в Україні передової інноваційної, екологічної, справедливої та успішної країни, яка здійснить цивілізаційний внесок у розвиток всього людства та створить рівні можливості для необмеженої самореалізації та гідного життя кожного громадянина України завдяки побудові принципово нового суспільства, заснованого на ідеях меритократії.

Згідно з програмними документами за меритократії країною керують чесні, здібні, компетентні, працьовиті, досвідчені та відповідальні люди, а не «актори», неуки, шахраї та злочинці, яких обирають шляхом введення в оману, підкупу, залякування та інформаційного тероризування людей.

У програмних документах визначено, що «мерітократичне суспільство – це справедливе суспільство рівних можливостей та гідного життя для всіх, побудоване на принципі – від кожного по здібностях, кожному по заслугах, а нужденним по потребах (не плутайте з соціалістичним принципом – від кожного по здібностях, кожному по труду – труд може бути не ефективним, та з комуністичним – від кожного по здібностям, кожному по потребах – потреби у всіх різні)». *Т. Б.*

Політична партія «Міст» створена внаслідок проведення 25 березня 2010 р. та 18 березня 2011 р. Установчого з'їзду**.** Зареєстрована Міністерством юстиції України 19 квітня 2011 р.

(реєстраційний номер 193-п.п.). З'їзд затвердив програму та статут, обрав голову партії – *Т. Блистів.*

Метою своєї діяльності партія визначила сприяння зміцненню України як незалежної демократичної, суверенної, правової держави; досягнення громадської та міжнаціональної злагоди; сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян; забезпечення прав людини, участь у виборах та інших політичних заходах. *Т. Б.*

Політична партія «Молода Україна» створена на базі об'єднання «Молода Україна» на Установчому з'їзді 16–17 квітня 1999 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 9 липня 1999 р. (реєстраційний номер 1197). Центральні статутні органи: головна рада, координаційна рада. Місцезнаходження центральних статутних органів: м. Київ. Перший голова партії – *О. Доній.*

15–16 квітня 1999 р. на Установчому з'їзді, що відбувся за участі членів об'єднання «Молода Україна», Молодіжного уряду, Асоціації молодих депутатів, Ради молодих підприємців та інших молодіжних громадських організацій було затверджено статут партії, обрано партійне керівництво. Згідно з основними положеннями статуту, метою партії є участь у виробленні державної політики, сприяння побудові в Україні демократичної правової держави з ефективною соціально-орієнтованою ринковою економікою, утвердження принципів відкритого громадянського суспільства. Серед завдань партії значиться сприяння проведенню ефективної соціальної політики, відстоюванню екологічних пріоритетів у розвитку економіки України, максимальній реалізації творчого потенціалу та здібностей громадян України, вирішенню проблем молоді та самореалізації молодого покоління тощо. Що стосується ідеологічної платформи партії, то вона особливо не вирізняється на тлі переважної більшості ліберально спрямованих українських політичних партій. Так, у «Декалозі «молодоукраїнця» зазначається: «Ми виступаємо за те ж саме, що й інші демократичні партії. Але цього разу за справу береться молодь». У ідеологічних матеріалах партії, викладених на сторінках аналітичного бюлетеня «Молода Україна», партією проголошувалося наслідування так званої «Ідеології Шансу»: «Ідеологія Шансу»…– як така ідеологією не є, … – це лише певний набір основних орієнтирів, принципів діяльності партії. Бо часи власне політичних ідеологій фактично минули». У вищезгаданих матеріалах зазначалося: «Партія «Молода Україна» вважає, що справжня спільнота повинна відповідати трьом основним вимогам, що їх коротко можна сформулювати як участь, незалежність і шанс.. партія акцентує у меті своєї діяльності саме на шансі як засобі побудови справедливого суспільства, засобі досягнення рівності та свободи, засобі створення повноцінної спільноти з громадян, що зараз лишилися наодинці з державною несправедливістю, яка робить однаково рівними і більш, і менш успішних, обдарованих чи забезпечених людей».

З 1999 р. вийшло три номери щомісячного аналітичного бюлетеня «Молода Україна», 9 номерів партійного «Інформаційного вісника». У 2004 р. партія виступила засновником Всеукраїнської газети «Молода Україна», яка була зареєстрована Міністерством юстиції України 20 квітня 2004 р.

Напередодні виборів Президента України 1999 р. голова партії О. Доній заявив, що «Молода Україна» не стане на бік жодного з кандидатів, оскільки тогочасні вибори – це «вибори між стагнацією і регресом». Окрім того, «молодоукраїнці» виступили проти вікової

дискримінації у виборчій кампанії 1999 р., яка, згідно з законодавством, не передбачала участі кандидатів, вік яких не досяг 35 років. Попри зазначене, у президентських виборах 1999 р. партія після тривалих дискусій підтримала кандидатуру Л. Кучми (менше половини координаційної ради партії виступили за підтримку кандидатури О. Мороза).

7 грудня 1999 р. у партії відбувся розкол після того, як голова головної ради А. Голубченко запропонував провести позачерговий з'їзд та переобрати на ньому партійного лідера, однак його пропозицію не було підтримано. Відразу після голосування «молодоукраїнці» зіткнулися з вимогою звільнити партійне приміщення. У повідомленні партії цю ситуацію було прокоментовано таким чином: «У вівторок 7 грудня на засіданні головної ради партії «Молода Україна» відбулася спроба партійного перевороту. Група опозиційно налаштованих до керівництва партії осіб намагалася, завдяки своїм фінансовим та владним можливостям, нейтралізувати політичне зростання партії «Молода Україна», захопивши владу у ній». Як наслідок, «Молода Україна» розділилася на дві частини, які надалі проводили свої з'їзди окремо. Частина партії, очолювана О. Донієм, провела два з'їзди: 25 грудня 1999 р. відбувся І з'їзд, який обрав нове керівництво та виключив з партії низку своїх членів; у травні 2000 р. пройшов ІІ з'їзд, на якому головою партії було переобрано О. Донія.

Інша частина «Молодої України» 17 грудня 1999 р. провела ІІ позачерговий з'їзд та обрала головою А. Голубченка. ІІІ з'їзд пройшов 4 березня 2000 р., на ньому було затверджено зміни до статуту партії та заслухано програмну доповідь голови партії. У доповіді проголошувалася підтримка реформаторського курсу уряду, Президента України та позиції парламентської більшості, а також була висловлена пропозиція створити коаліцію партій центристської орієнтації. Програмна доповідь була взята делегатами з'їзду за основу у процесі підготовки програми партії. На ІІІ з'їзді також була оприлюднена заява, у якій йшлося, зокрема, про те, що «партія одностайно визнає своїм легітимним головою А. Голубченка і готова працювати під його керівництвом… Нема ні розколу, ні двох «Молодих Україн». Внаслідок тривалої судової тяганини партія остаточно відійшла до очолюваної А. Голубченком «Молодої України».

11 листопада 2000 р. на ІV з'їзді партії було ухвалено нову редакцію програми, визначено розбудову на місцях потужних партійних структур стратегічним завданням партії, оновлено керівний склад, розглянуто питання участі партії у парламентських виборах 2002 р., прийнято рішення про ініціацію переговорного процесу щодо об'єднання зусиль з іншими демократичними силами.

20 грудня 2000 р. партія підписала «Декларацію про стратегічне партнерство» з НДП, *Партією промисловців і підприємців України,* ДемПУ*, Партією «Міжрегіональний блок реформ», Республіканською Християнською партією* та Ліберальною партією (оновленою) (нині – *Політична партія Ліберальна Україна*).

На черговому, V з'їзді партії, що відбувся 16 червня 2001 р., було оновлено керівний партійний склад. А. Голубченко склав повноваження голови партії (згодом, у липні 2001 р., вийшов з лав партії), новим очільником став М. Міненко. 29 серпня 2001 р. Міністерство юстиції України офіційно зареєструвало символіку, прапор та гасло Політичної партії «Молода Україна».

29 грудня 2001 р. на VI позачерговому партійному з'їзді було ухвалено рішення про входження до *Виборчого*

блоку політичних партій «Єдність», обрано нового голову – р. Карандєєва. У парламентських виборах 2002 р. партія брала участь у складі Виборчого блоку політичних партій «Єдність». За результатами виборів жодний представник блоку до парламенту не потрапив.

17 квітня 2004 р. на VIII з'їзді головою партії було обрано А. Коноваленка. У парламентських виборах 2006 р. та 2007 р. партія участі не брала. *О. Р.*

Політична партія «Молодь до ВЛАДИ» створена 1 грудня 2009 р. на Установчих партійних зборах. Збори затвердили статут партії та обрали голову – *В. Скрипця*. Партія зареєстрована Міністерством юстиції України 6 червня 2010 р. (реєстраційний номер 186-п.п.). Центральні статутні органи – з'їзд, політрада, політвиконком, ревізійна комісія; керівна особа – голова партії. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ.

Партія вважає, що українська влада потребує радикального оновлення і бере на себе відповідальність за прискорення цього процесу. З позиції програмних засад, державою повинні керувати громадяни, свідомість яких сформувалася у часи незалежності.

Метою партія визначила виконання програми шляхом реалізації її положень через представництво в органах державної влади всіх рівнів, у Верховній Раді України, органах місцевого самоврядування.

Партія визначила ціль-мінімум: «1) Єднання всіх молодих талановитих українців, зацікавлених у політичній участі України під партійним брендом «Молодь до ВЛАДИ»; 2) Прохід кандидатів від ВПП «Молодь до ВЛАДИ» до ВРУ на найближчих парламентських виборах» та ціль-максимум: «1. Люстрація законодавчої, виконавчої, судової гілок української влади, органів внутрішньої та зовнішньої безпеки, ЗМІ; 2. Прихід до влади молодих українців, свідомість яких сформувалася в часи Незалежності».

Першу річницю діяльності члени партії вирішили відзначити кампанією за назвою «Автомобільний тур містами України», яка проходила з початку червня до кінця серпня 2011 р. За цей час представники партії відвідали найбільші міста України: Одесу, Херсон, Сімферополь, Севастополь, Ужгород, Львів, Чернівці, Бурштин, Хуст, Запоріжжя, Дніпропетровськ, Кременчук, Донецьк, Харків, Вінницю, Кіровоград. Підсумком стала прес-конференція у м. Києві. У ході кампанії презентувалася передвиборча програма, у якій закладена формула діяльності партії: прихід до влади → політична люстрація політиків 1991–2011 р. → введення системи жорстких покарань для корупціонерів → солідарна розбудова держави та пошук у регіонах гідних кандидатів у депутати до Верховної Ради України від Політичної партії «Молодь до ВЛАДИ». Партія проголосила початок пошуку чесних, порядних, ініціативних, молодих професіоналів, які займають активну громадянську позицію та рішуче налаштовані на реалізацію партійної програми, а головне – формули «Молодь до ВЛАДИ», зауваживши, що кожен кандидат матиме шанс балотуватися до Верховної Ради України, незважаючи на свої родинні зв'язки та майнові статки. Партія розпочинала формування відкритих списків кандидатів на вибори до Верховної Ради України 2012 р., оголосивши набір кандидатів у депутати і сформувавши вимоги до кандидатів: бажання працювати на користь України; чесність та порядність; бажання змінити своє життя; вік 21–35 років; вища або середня освіта; досягнення в спорті та/або громадській роботі. *Т. Б.*

Політична партія «Народна воля» створена 14 липня 2008 р. на Установчому з'їзді. Зареєстрована Міністерством юстиції України 2 жовтня 2008 р. (реєстраційний номер 155-п.п.). Перший голова партії – *С. Горькавий* (на кінець 2011 р. – чинний). Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ.

Партія проголосила, що в основу її політики покладено «народну ідеологію – лівоцентристську доктрину розвитку соціально-економічних, політичних та суспільних процесів, – ключовими позиціями для якої є захист людей найманої праці, подолання бідності, в тому числі за рахунок соціальної відповідальності багатих верств суспільства».

У політичній та культурній сфері партія виступає за повернення до мажоритарної системи виборів до Верховної Ради України та місцевих органів влади; впровадження механізму звітування народних депутатів та їх відкликання; скасування депутатської недоторканності та ліквідацію всіх депутатських привілеїв; скорочення державного апарату управління та витрат на його утримання з посиленням повноважень органів місцевого самоврядування; прирівнення корупції до державної зради; запровадження обов'язкового декларування доходів та витрат не лише держслужбовців, а й членів їхніх сімей, усіх осіб, які розпоряджаються їхнім майном; позбавлення пенсійного забезпечення держслужбовців, які притягнуті до відповідальності за хабарництво, зловживання службовим становищем; обов'язкову конфіскацію незаконно набутого майна як у держслужбовців, так і у їхніх найближчих родичів; відмову від умовних строків та амністії для засуджених за корупційними статтями; комплексне реформування судової та правоохоронної систем; кардинальний перегляд структури державних інституцій; скасування політичного статусу міністрів; здійснення зовнішньої політики виключно на основі національних інтересів; регулярне використання механізму прямого народовладдя – проведення референдумів з ключових питань внутрішньої та зовнішньої політики; відродження й утвердження високої духовності та моралі на основі християнських цінностей; надання податкових пільг вітчизняному книговидавцю на термін до 5 років; здійснення реальних заходів для утвердження української нації як співтовариства вільних громадян незалежно від походження, мови, віросповідання та політичних переконань.

Станом на 3 квітня 2009 р. партією було утворено первинні осередки та місцеві партійні організації у 15 областях України. Станом на 31 липня 2009 р. в Україні діяла вже 21 обласна організація партії.

Рішенням Окружного адміністративного суду м. Києва 29 вересня 2009 р. партія була ліквідована (у зв'язку з недотриманням положень Закону «Про політичні партії в Україні»), проте подала апеляцію, котра 5 листопада 2009 р. була задоволена і партія продовжила свою діяльність.

У подальшому партія не брала участі у виборчому процесі. Політичної активності не виявляє. *П. Г.-Н.*

Політична партія «Народна ініціатива» створена 5 лютого 2011 р. на партійному з'їзді. З'їзд ухвалив рішення про затвердження статуту та програми партії. Зареєстрована Міністерством юстиції України 4 травня 2011 р. (реєстраційний номер 195-п.п.). Партію очолив *М. Михайленко.*

Своєю метою партія визначила зміцнення та захист незалежності, державного суверенітету та єдності України, утвердження в житті держави і суспільства цінностей людської гідності, свободи, справедливості, забезпечен-

ня демократії і верховенства права, сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, участь у виборах до державних органів влади, інших політичних заходах, виробленні державної політики та сприяння гармонійному і стабільному розвитку України. *Т. Б.*

Політична партія «Народна Самооборона» створена 6 лютого 1999 р. на Установчій конференції у м. Києві як Політична партія «Вперед, Україно!». Зареєстрована Міністерством юстиції України 13 травня 1999 р. (реєстраційний номер 1174). Перший голова партії – *В. Мусіяка*. Центральні статутні органи: з'їзд, національна рада, політична рада, центральний виконавчий комітет, центральна ревізійна комісія; керівні особи – голова, заступники голови партії. Місцезнаходження керівних органів – м. Київ.

30 квітня 1999 р. національна рада партії прийняла заяву «Позиція партії «Вперед, Україно!» про створення партії, у якій зазначалося, що головним завданням партії є реалізація у повному обсязі прав і свобод людини в Україні. Партія вважала себе нащадком великої філософської традиції гуманістів.

22 травня 1999 р. І з'їзд прийняв звернення до демократичних партій, доручив голові та заступнику голови до 15 липня 1999 р. провести переговори з керівниками партій, які поділяють позиції ПП «Вперед, Україно!». Крім того, у разі неможливості визначення єдиного демократичного кандидата у Президенти України національній раді партії до 1 вересня 1999 р. було доручено визначитися з підтримкою партією кандидата у Президенти за критеріями, визначеними у зверненні з'їзду.

18 червня 1999 р. В. Мусіяка, В. Шовкошитний (ДемПУ), Ю. Бут (ЛДПУ), *Ю. Костенко* (НРУ), *А. Матвієнко* (ВО «Відкрита політика») підписали спільну заяву, у якій йшлося «... про намір сконсолідувати зусилля з метою створення об'єднаної потужної політичної партії,... про утворення організаційного комітету в складі повноважних представників суб'єктів об'єднавчого процесу, метою якого є опрацювання програмових та організаційних принципів майбутньої об'єднаної партії та підготовка об'єднавчого з'їзду».

8 серпня 1999 р. національна рада партії ухвалила підтримати на виборах Президента України О. Мороза. 28 лютого 2000 р. О. Мороз та В. Мусіяка підписали угоду «Про спільну діяльність між *Соціалістичною партією України* та Політичною партією «Вперед, Україно!». Документ передбачав узгодження позицій партій, співробітництво у проведенні виборчих кампаній, взаємний обмін інформацією тощо. Рішення про спільну діяльність було прийнято без належного обговорення з рядовими членами партії. 8 квітня 2000 р. нацрада затвердила угоду про спільну діяльність, а також ухвалила заяву про бойкот українського референдуму 16 квітня. Партія входила до складу Координаційної ради партій на захист Конституції, парламентаризму і демократії і виступала з ініціативою подання до Конституційного Суду України заяви про неконституційність Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 1991 р., яку підтримала низка опозиційних депутатів.

23 вересня 2000 р. на засіданні нацради В. Мусіяка склав повноваження голови партії у зв'язку із отриманням посади директора Центру комерційного права (фінансованого урядом США). В. о. голови партії до чергового з'їзду було призначено В. Чемериса.

3 грудня 2000 р. В. Чемерис став співголовою (разом з Ю. Луценком (СПУ) акції протесту «Україна без Кучми», яка розпочалася 15 грудня 2000 р. у м. Києві. Партія була активним її

учасником. 16 грудня 2001 р. на засіданні нацради партії заступником голови було обрано В. Сівковича.

26 грудня 2000 р. засідання оргкомітету з проведення чергового з'їзду партії розглянуло проект нової програми, яка пропонувалася для узгодження керівними органами партій ПП «Вперед, Україно!» (в. о. голови – В. Чемерис) та *Політичної партії «Молода Україна»* (голова – О. Доній). У ході дискусії було вироблено основні постулати нової програми, яка мала базуватися на ліберальній ідеології. Передбачалося проведення спільного засідання керівних органів партій та їх об'єднавчого з'їзду. Також було прийнято рішення про розірвання угоди про спільну діяльність із СПУ, оскільки ліберальні ідеї не сумісні із соціалістичними постулатами. Також було ухвалено рішення не створювати жодних блоків з іншими політичними та громадськими організаціями до проведення партійного з'їзду та прийняття нової партійної програми.

26 січня 2001 р. перший заступник голови партії В. Чемерис подав у центральний виконком заяву про вихід з партії. 27 січня 2001 р. на засіданні нацради партії першим заступником голови (відповідно, і в. о. голови) обрано В. Сівковича. 17 жовтня 2001 р. було відновлено у партії *В. Мусіяку* (рішення затверджено II з'їздом).

20 жовтня 2001 р. II з'їзд партії прийняв рішення про намір вступити до *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»*, обрав головою В. Мусіяку, першим заступником голови В. Сівковича, заступниками голови В. Ульянченко і С. Хоровського, секретарем центрального виконкому І. Мамчура, а також політраду партії (17 осіб), центральну ревізійну комісію (5 осіб) та вніс зміни до статуту.

23 грудня 2001 р. III з'їзд партії прийняв рішення про утворення разом з іншими політичними партіями Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна», надав відповідні повноваження щодо утворення блоку голові партії, доручивши укласти угоду про утворення блоку, затвердив партійний список кандидатів у народні депутати України у багатомандатному виборчому окрузі (члени партії – В. Мусіяка, О. Садиков, С. Хоровський, О. Білозір, І. Томич, Д. Жванія, С. Хорошайлов, С. Дяченко, С. Провотар, С. Овчаренко, П. Сладковський) та список кандидатів у народні депутати від партії у відповідних одномандатних округах (у списках блоку): В. Сівковича (в. о. № 92), В. Косміна (в. о. № 201), С. Развадовського (в. о. № 164). Обрав делегатів на міжпартійний з'їзд блоку (20 осіб), прийняв рішення утворити єдину політичну партію на основі партій-учасниць Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна» після завершення виборчої кампанії 2002 р. 24 жовтня 2001 р. В. Ющенко та В. Мусіяка парафували договір про входження партії до виборчого блоку. Угода була парафована на засіданні політради блоку 28 грудня 2001 р. 9 січня 2002 р. голови партій-учасниць блоку підписали угоду про утворення виборчого блоку для участі в парламентських виборах 2002 р.

16 січня 2002 р. міжпартійний з'їзд Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна» (1700 дел.) обговорив передвиборчу програму «Пора єднання та розквіту» та затвердив списки кандидатів у народні депутати України у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі і кандидатури від блоку в одномандатних виборчих округах. Блок здобув підтримку 6 млн 108 тис. 088 (23,57%) голосів виборців, набравши 112 місць у парла-

менті. Партія набула статусу парламентської.

У парламентських виборах 2006 р. партія брала участь самостійно, але не набрала необхідної кількості голосів (6 934 – 0,02% голосів виборців).

У квітні 2007 р. на об'єднавчому з'їзді ПП «Вперед, Україно!» та *Партії Християнсько-Демократичний Союз* було прийняте рішення про створення виборчого блоку для участі у позачергових парламентських виборах 2007 р. Згодом обидві партії увійшли до складу *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»*, який на позачергових виборах 2007 р. набрав 3 301 282 (14,15%) голосів виборців. У складі парламентської фракції «Наша Україна – Народна Самооборона» почала працювати депутатська група «Народна Самооборона».

26 лютого 2010 р. на 3-му етапі IX з'їзду партії назву Політична партія «Вперед, Україно!» було змінено на *«Політична партія «Народна Самооборона»*. У зв'язку зі зміною назви та місцезнаходження організації партії було видано нове свідоцтво (13 квітня 2010 р.).

Громадянський рух «Народна Самооборона» виник у січні 2007 р. Ініціатором та його лідером був Ю. Луценко, на той час екс-міністр внутрішніх справ України. Лідер здійснив тур областями України для презентації руху. Згодом було прийнято рішення про перетворення руху на політичну партію шляхом об'єднання із Політичною партією «Вперед, Україно!», члени якої були активними учас-никами руху. У листопаді 2010 р. Ю. Луценко заявив про плани об'єднання партії із *Всеукраїнським об'єднанням «Батьківщина»*.

П. Г.-Н., Т. Б.

Політична партія «Народна сила» створена 17 лютого 2009 р. на 1-му етапі Установчої конференції у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 30 квітня 2010 р. (реєстраційний номер 184-п.п.). Центральні статутні органи партії: з'їзд, політична рада, президія політичної ради, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, перший заступник, заступники голови партії. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ.

Організаційне формування партії було завершене на 2-му етапі Установчої конференції (27 листопада 2009 р.). З моменту утворення партії її очолює *К. Харіна.* На кінець 2010 р. партія мала 15 зареєстрованих регіональних організацій (обласні, міські міст Києва та Севастополя).

Програмною метою партія визначила участь у виробленні державної політики та сприяння у формуванні та вираженні політичної волі громадян щодо побудови незалежної суверенної демократичної України, громадянського суспільства. Партія вбачає свої завдання у забезпеченні вільного розвитку особистості, сприянні посиленню ролі парламентаризму і самоврядування, розвитку соціально спрямованої ринкової економіки, виваженої регіональної політики. У галузі духовного відродження суспільства партія, окрім акцентування необхідності розвитку національних меншин, наголошує на тому, що єдиною державною мовою в Україні має бути українська. У галузі зовнішньої політики партія виступає за всебічний розвиток міжнародних відносин, співпрацю з усіма зацікавленими партнерами, підтримує стратегічний курс України, спрямований на залучення до західноєвропейських чи загальноєвропейських структур.

У суспільно-політичному житті України партія активності не виявляє.

В. Я.

Політична партія «Народний парламент» створена на підставі рішень Установчого з'їзду від 25 серпня 2010 р. та І (позачергового) з'їзду партії від 5 січня 2011 р. Керівником партії обрали *В. Вдовенка.* Зареєстрована партія Міністерством юстиції України 17 жовтня 2011 р. (реєстраційний номер 203-п.п.).

Метою партія визначила сприяння побудові незалежної правової держави, громадянського суспільства соціальної справедливості, участь у виборах та інших політичних заходах. *Т. Б.*

Політична партія «Народно-трудовий союз України» (НТСУ) створена 4 березня 2006 р. на Установчому з'їзді у м. Києві, у якому взяли участь 56 представників з 20 областей України, Автономної Республіки Крим та м. Києва.

Робота зі створення партії розпочалася у жовтні 2005 р., коли запрацював оргкомітет. У листопаді у всіх регіонах України розпочали діяльність ініціативні групи зі збору підписів на підтримку створення партії. Було зібрано понад 18 тис. підписів громадян.

У листопаді 2005 р. – лютому 2006 р. оргкомітет сформував ідеологічні засади партії, працював над оформленням документів, необхідних для проведення Установчого з'їзду та реєстрації у Міністерстві юстиції України, перш за все – статуту й програми. Партія зареєстрована Міністерством юстиції України 11 квітня 2006 р. (реєстраційний номер 130-п.п.). Вищим керівним органом НТСУ є з'їзд, який визначає кількісний склад, порядок обрання та обирає відповідні керівні органи: центральний комітет партії, політичне бюро центрального комітету, голову партії та комісію партійного контролю НТСУ. Перший голова партії – *М. Песоцький.*

Згідно з програмою «Народно-трудовий союз України (НТСУ) – політична партія, яка ставить за мету послідовне відстоювання інтересів та прав людини праці, перш за все – права на труд і гідний рівень життя, права на гарантований соціальний захист». Крім того, партія проголосила своїм завданням сприяння розбудові економічно сильної, демократичної соборної України, прискорення побудови громадянського суспільства, відстоювання інтересів людини праці, захист її прав і свобод на засадах демократії, гуманізму й соціальної справедливості, підвищення добробуту людей.

Партія обстоює ідею економічно потужної, територіально неподільної соборної України з демократичним суспільним устроєм, сильною авторитетною центральною владою і широкими можливостями для ефективного регіонального розвитку. Завдання НТСУ – сприяти територіальній цілісності України, зміцненню громадянського миру й суспільної злагоди.

У позачергових парламентських виборах 2007 р. партія участі не брала.

21 серпня 2010 р. у м. Луганську відбувся ІІ з'їзд НТСУ, який заслухав звітну доповідь М. Песоцького про проведену роботу за березень 2006 р. – серпень 2010 р. та завдання партійних організацій щодо посилення пропагандистської діяльності серед виборців. Головою партії було обрано В. Зубова.

Партія брала участь у виборах депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів 31 жовтня 2010 р. Своїм головним завданням НТСУ вважає досягнення перемоги на виборах 2012 р. та входження до Верховної Ради України.

Друковане видання партії – газета «Трудовий фронт». *Т. Б.*

Політична партія «Наша Україна» (попередні назви – Політична партія Народний Союз «Наша Україна», Політична партія «Народний Союз Наша Україна» /НСНУ/) створена 5 березня 2005 р. на базі *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»* (2002 р.) як Політична партія Народний Союз «Наша Україна». Установчий з'їзд, який зібрав прихильників Президента В. Ющенка, пройшов 5 березня 2005 р. Головою ради партії обраний *Р. Безсмертний*, його заступником – *П. Порошенко*. До складу ради партії увійшли ключові міністри, губернатори, мер м. Києва О. Омельченко і державний секретар України О. Зінченко. В. Ющенка на з'їзді було обрано почесним головою партії і вручено партквиток № 1. З'їзд затвердив статут та програму партії. Зареєстрована Міністерством юстиції України 22 березня 2005 р. (реєстраційний номер 115-п.п.). Центральними керівними органами партії є: з'їзд, політична рада, президія політичної ради, центральна ревізійна комісія.

Головним завдання партія визначила «формування нових демократичних інститутів, які консолідують активність мільйонів українців для реалізації їхніх прагнень та інтересів».

Мета партії – розбудова такої держави, якою зможе пишатися кожен українець, де б він не жив, в якій реалізується принцип верховенства права, шануються закони та забезпечується правопорядок, де відповідальна та професійна влада працює для людей, які її обрали, передусім дбаючи про національні інтереси, честь та гідність українського народу, забезпечення суспільної справедливості, прав і основних свобод людей та ефективного соціального захисту громадян.

9 липня 2005 р. І з'їзд партії вніс зміни до статуту. 22 жовтня 2005 р. було утворено молодіжне крило партії – «Молодіжний Союз «Наша Україна».

ІІ з'їзд партії пройшов у два етапи – 12 листопада 2005 р. та 3 грудня 2005 р. У ході 1-го етапу почесний голова партії вніс пропозицію про кадрові зміни у керівництві партії, однак вона не була підтримана. З'їзд вніс зміни до статуту. Черговий ІІІ з'їзд партії (11 листопада 2006 р.) знову затвердив зміни до статуту.

Для участі у парламентських виборах 2006 р. партія ініціювала створення *Блоку «НАША УКРАЇНА»*. Блок набрав 13, 95% (3 539 140) голосів, здобувши 81 місце у парламенті.

Упродовж серпня – вересня 2006 р. партія вела переговори про участь у широкій урядової коаліції. Однак вони не привели до угоди. 4 жовтня 2006 р. лідер парламентської фракції «Наша Україна» заявив, що НСНУ переходить в опозицію до діючого уряду В. Януковича.

17 жовтня 2006 р. партія офіційно перейшла в опозицію. 21 жовтня 2006 р. пройшов 1-й етап ІІІ з'їзду партії. Було прийнято рішення провести з'їзд у два етапи: на 1-му створити робочі групи з формування нових керівних органів, а на 2-му – розглянути і схвалити підготовлені пропозиції. 11 листопада 2006 р. пройшов 2-й етап ІІІ з'їзду партії. Серед інших рішень було прийнято рішення про перехід партії в опозицію.

7 грудня 2006 р. політрада головою НСНУ обрала В. Балогу. 19 грудня 2006 р. Р. Безсмертний склав свої повноваження керівника парламентської фракції «Наша Україна».

IV з'їзд 31 березня 2007 р. прийняв рішення про зміну назви партії на Політична партія Народний Союз «Наша Україна», затвердив статут у новій редакції та обрав новим головою партії В. Кириленка.

16 квітня 2007 р. пройшов 1-й етап V з'їзду партії. Було прийнято рішення йти на вибори самостійно та затверд же-

но виборчий список в алфавітному порядку. 14 травня 2007 р. відбувся 2-й етап V з'їзду.

5 липня 2007 р. партія створила передвиборчий *Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»* разом з такими партіями, як Політична партія «Вперед, Україно!», *Народний Рух України, Партія Християнсько-Демократичний союз, Українська республіканська партія «Собор», Конгрес Українських Націоналістів, Політична партія «Європейська партія України», Українська Народна Партія, Партія захисників Вітчизни* і *Громадянська партія «ПОРА».* Пізніше Конгрес Українських Націоналістів вийшов зі складу блоку.

За підсумками виборів Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА» зайняв третє місце, здобувши 14,15% (72 місця в парламенті), хоча претендував на 20%.

29 листопада 2008 р. відбувся 1-й етап VI з'їзду партій, а 2-й етап – 27 грудня 2008 р. обрав новим головою партії В. Ющенка. VII з'їзд партії 27 червня 2009 р. затвердив нову редакцію статуту.

У вересні 2010 р. відбувся IX з'їзд партії. На з'їзді до партії було прийнято В. Наливайченка, С. Бондарчука, І. Ванникову, Д. Лубківського, В. Огризка. Під час з'їзду ухвалено рішення про призначення В. Наливайченка головою політичної ради партії та С. Бондарчука – керівником центрального виконавчого комітету. Назву партії змінено на Політична партія «Наша Україна».

Політична партія «Наша Україна» відстоює принципи демократичності, відкритості, відповідальності перед народом. На міжнародній арені відстоює курс на євроатлантичну інтеграцію України. В економічній сфері –підтримку малого та середнього підприємництва, національних виробників з метою досягнення у короткій перспективі експортоорієнтованого розвитку країни, бездефіцитності бюджету за рахунок збалансування видатків та збільшення надходжень.

У 2010 р. партія провела публічні акції на підтримку української мови та проти русифікації національної освіти; проти недемократичних змін до Конституції України; проти нового Податкового кодексу, який збільшив тиск на приватних підприємців та надав більші повноваження податковим ревізійним органам; активно виступила проти усунення посад народними депутатами України у законодавчій та виконавчій гілках влади; провела масштабні заходи із вшанування жертв Голодомору–Геноциду в Україні у 1932–1933 рр.

Політична партія «Наша Україна» взяла участь у виборах депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів 31 жовтня 2010 р. На думку партії, перебіг виборчого процесу засвідчив недемократичність виборчого закону, який спровокував численні порушення основних засад чесних і відкритих виборів, а також уможливив безпідставні скасування реєстрації кандидатів та фальсифікації у списках виборців. Попри суттєву протидію влади, партія здобула представництво у 8 обласних та 17 міських радах України.

Станом на кінець 2011 р. партія має 2 300 структурних утворень. *Т. Б.*

Політична партія «Наш Дім» створена на Установчому з'їзді, який проходив у два етапи – 11 жовтня 2008 р. та 13 грудня 2008 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 27 квітня 2009 р. (реєстраційний номер 173-п.п.).

Центральні статутні органи партії: з'їзд, політична рада, президія, центральний виконавчий комітет, центральна контрольно-ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, перший за-

ступник, заступники голови партії. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – смт. Немирів Яворівського р-ну Львівської обл. З моменту заснування партію очолює *М. Гедз*. Станом на 2011 р. партія мала 16 зареєстрованих регіональних організацій (обласні, міські міст Києва та Севастополя).

Згідно із програмою партія вбачає своє завдання у сприянні зміцненню та захисту незалежності, державного суверенітету та єдності України, реалізації у країні принципу верховенства права, становленню громадянського суспільства, утвердженню у житті держави і суспільства цінностей людської гідності, свободи та справедливості, збереженню і примноженню багатої духовної спадщини України. Партія проголосила себе прибічницею проведення послідовних та прогресивних реформ, інтеграції України до європейського співтовариства.

Активності у суспільно-політичному житті України партія не виявляє. *В. Я.*

Політична партія «Наш час» створена на Установчому з'їзді у травні 2010 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 26 липня 2011 р. (реєстраційний номер 197-п.п). Згідно з інформацією партії на її підтримку було зібрано понад 14 тисяч підписів громадян у різних регіонах України. Перший очільник партії – *О. Рябоконь.*

Основна мета партії – «розвиток громадянського суспільства, в якому кожен громадянин має можливість для саморозвитку, безпосередньо впливає на життя країни і несе за це відповідальність перед суспільством і нащадками».

Партія позиціонує себе як незалежна політична сила. *Т. Б.*

Політична партія «Нова демократія» (у травні – грудні 2006 р. назва партії – Політична партія «Громадянська платформа») створена 15 січня 2005 р. на Установчому з'їзді. Зареєстрована Міністерством юстиції України 14 березня 2005 р. (реєстраційний номер 113-п. п.).

Процес створення партії розпочався наприкінці 2004 р. 20 грудня 2004 р. відбулася прес-конференція у Харківській обласній раді, на якій було презентовано маніфест новостворюваної політичної сили, підготовлений ініціативною групою. 23 грудня ініціативна група провела засідання у м. Києві та сформувала оргкомітет, доручивши останньому розробити проекти програми та статуту партії, виступити координатором діяльності ініціативних осередків, зорієнтованих на проведення роботи в регіонах зі створення партійних структур, а також – підготувати Установчий з'їзд партії. На Установчому з'їзді було затверджено програму та статут партії, обрано центральний комітет та контрольно-ревізійну комісію, крім того, генерального секретаря партії – *Є. Кушнарьова.*

21 лютого та 18 березня 2005 р. партія провела два пленуми, на яких розглядалося питання внесення змін до програми партії (відповідно до вимог Міністерства юстиції України) та щодо організаційного оформлення партії. Впродовж року було легалізовано 460 структурних підрозділів партії, які, за даними Мін'юсту, діють до сьогодні.

У 2005 р. партія провела I та II з'їзди (відповідно, 26 червня та 19 листопада). На II з'їзді було прийнято рішення про саморозпуск партії і фактичне об'єднання з *Партією регіонів* «на основі індивідуального входження членів політичної партії «Нова демократія» до Партії регіонів». Є Кушнарьовим була підписана відповідна угода з лідером Партії регіонів В. Януковичем. Але вже на III (позачерговому) з'їзді, який відбувся 27 травня 2006 р., було прийнято рішення про припинення процедури

ліквідації партії та про зміну її назви на Політична партія «Громадянська платформа». Генеральним секретарем оновленої партії було обрано Л. Давидову (на той час – президент благодійного фонду «Турбота», м. Харків). 22 грудня того ж року партія провела свій IV (позачерговий) з'їзд, який прийняв рішення про нову зміну партійної назви: Політична партія «Громадянська платформа» знову почала називатися Політична партія «Нова демократія» (що, не в останню чергу, зумовлювалося наявністю громадської організації з аналогічною назвою – Всеукраїнська громадська організація «Громадянська платформа»)

Лідера партії змінили у вересні 2010 р., коли на черговому пленумі виконувачем обов'язки генерального секретаря Партії «Нова демократія» було призначено С. Круподера (терміном до наступного з'їзду).

За час свого існування партія не брала участі у парламентських виборах (у багатомандатному виборчому окрузі).

На кінець 2011 р. політсила легалізувала 420 структурних утворень. *М. К.*

Політична партія «Нова політика» (ППНП) створена 29 серпня 2000 р. на Установчому з'їзді у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 14 лютого 2001 р. (реєстраційний номер 1573). Ініціаторами заснування партії виступили народний депутат України А. Білоус, голова Товариства конституційного права В. Кампо, директор Інституту політичної культури О. Булавін, головний редактор газети «Фортеця» Є. Жмудовська та ін. З моменту створення і до сьогодні партію очолюють *О. Кудрін*, О. Пухкал, Є. Максименко, С. Лівенцов, В. Семиноженко.

Центральні статутні органи партії: з'їзд, політична рада, політвиконком, контрольно-ревізійна комісія, секретаріат; керівні особи: голова партії, голова політичної ради, голова політвиконкому партії. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ. Згідно із офіційними даними у 2005 р. партія мала 16 регіональних організацій (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя). Станом на 2010 р. чисельність регіональних організацій становила 22.

Базуючись на ідеології неолібералізму, партія своє завдання вбачає у сприянні формуванню в Україні відкритого суспільства, що ґрунтується на загальнолюдських цінностях, створення ефективного ліберально-орієнтованого ринкового господарства, відродження духу успішності української нації. Партія ратує за мінімізацію втручання держави у суспільні й економічні процеси, пріоритет прав особистості та приватної власності. Партія накреслила побудовану на демократично-ліберальних цінностях систему трансформаційних змін у політичній, соціально-економічній, господарській, екологічній, гуманітарній та інших сферах життя України. У сфері зовнішньої політики ППНП виступає за «утвердження України як впливового члена європейського співтовариства, готового до викликів світової глобалізації», що передбачає поступову інтеграцію країни до ЄС та НАТО, підтримку добросусідських відносин з Росією та країнами СНД.

Першою вагомою політичною акцією партії стала її спроба взяти участь у виборах до Верховної Ради України IV скликання (31 березня 2002 р.). II позачерговим з'їздом ППНП (1 грудня 2001 р.) було прийнято рішення про входження до *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»,* затверджено партійний список кандидатів у народні депутати України, який очолив голова по-

літвиконкому А. Білоус. Однак через внутрішньопартійну кризу, безрезультатність переговорів з Виборчим блоком політичних партій «Блоком Віктора Ющенка «Наша Україна» ці плани не були втілені у життя.

Після тривалого періоду пасивності партія розгорнула активну діяльність наприкінці першого десятиріччя XXI ст. У березні 2009 р. ППНП приєдналася до ініційованого академіком НАН України В. Семиноженком Громадянського руху «Нова Україна», який поставив за мету об'єднання патріотичних сил України. Загалом, крім ППНП, до «Нової України» приєдналося 12 громадських організацій. До складу оргкомітету, який складався з відомих народних депутатів України, державних діячів, представників промислово-фінансової сфери (М. Азаров, Д. Видрін, Б. Олійник та ін.) увійшов і лідер ППНП С. Лівенцов. Громадянський рух «Нова Україна», виступаючи за «порядок, стабільність та відновлення України», позиціонував себе як опозиційний до Президента В. Ющенка. У подальшому він підтримав політику Президента В. Януковича.

Рішенням VII з'їзду ППНП (14 березня 2009 р.) керівником партії було одноголосно обрано голову оргкомітету Громадянського руху «Нова Україна» В. Семиноженка, у минулому одного з провідних діячів *Партії регіонів*. VIII (позачерговий) з'їзд партії (29 листопада 2009 р.) ухвалив рішення про створення виборчого блоку разом з *Всеукраїнською партією Народної Довіри* (ВПНД) з метою участі у майбутніх виборах до Верховної Ради України та органів місцевого самоврядування. Блок за назвою «Громадянський блок «Нова Україна» у складі ППНП, ВПНД та Громадянського руху «Нова Україна» був створений на міжпартійному з'їзді (м. Київ, 11 грудня 2009 р.), але через зміну виборчого законодавства в Україні його потенціал не був реалізований. Партія та її лідер беруть активну участь у суспільно-політичному житті України. *В. Я.*

ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НОВЕ ЖИТТЯ» створена на Установчому з'їзді 17 квітня 2010 р. як ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ВОЛЯ». 5 жовтня 2010 р. партію було перейменовано на ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НОВЕ ЖИТТЯ». Зареєстрована Міністерством юстиції України 16 березня 2011 р. (реєстраційний номер 191-п. п.). Голова партії – *І. Федоренко*.

Місцезнаходження центральних органів партії – м. Київ.

За даними сайту юридичної фірми «Акценти», ця фірма надавала допомогу у створенні партії, наслідком чого стала майже повна тотожність програми ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «НОВЕ ЖИТТЯ» з програмою *Політичної партії «За справедливість та добробут»*.

На кінець 2011 р. партія легалізувала 11 структурних утворень. *М. К.*

Політична партія «Нові обличчя» зареєстрована Міністерством юстиції України 12 березня 2012 р. (реєстраційний номер 208-п. п.). Голова партії – *В. Карплюк*.

Місцезнаходження центральних органів партії – м. Буча Київської обл. *М. К.*

Політична партія «Організація Українських Націоналістів» (ОУН) створена 30 грудня 1991 р. на Установчому зборі у м. Львові як «Організація українських націоналістів в Україні» внаслідок об'єднання частини членів *Всеукраїнського політичного об'єднання «Державна самостійність України»* та частини націоналістів, які не поділяли позицію *Конгресу Українських Націоналістів*. Партія складалася переважно зі членів ОУН, які діяли лише в

Україні і свого часу були репресованими. Виникнення партії іноді пов'язують із непризнанням С. Стецько лідером бандерівського націоналізму. Перший голова партії – *М. Сливка.*

Зареєстрована партія Міністерством юстиції України 17 листопада 1993 р. (реєстраційний номер 518). Центральні статутні органи – Великий збір, конференція, головна рада, головний провід, головна комісія справедливості, головна контрольна комісія; керівні особи – голова, заступники голови.

Метою партії на початку створення було об'єднання націоналістичних сил «з метою опору комуністичній ідеології, розвитку української економіки, поліпшення правового становища українців».

ІІ Конференція ОУНвУ 9 травня 1994 р. затвердила статут та обрала головою головного проводу – М. Сливку, заступником голови – І. Кандибу.

Згідно з програмою партії «ОУН спрямовує свої зусилля та розум на правильне розв'язання питання влади, без якого неможливо навіть задовільно утвердити в суспільстві постулати свободи і справедливості». Крім того, програма акцентує, що «ОУН ніколи не ставила, і не ставить завдання відвоювання влади для себе, а вела і веде національно-визвольне змагання за відродження влади для української нації, і захист її інтересів завжди ставить на перше місце». У документі зауважується, що «реалізувати в умовах нашого часу засади демократії у нашій державі може сьогодні тільки перемога утвердження української нації в ході боротьби за владу, за національну державу. Одначе для ОУН не байдуже, якою буде держава і влада у ній, яку політику буде проводити її уряд, на якій правовій основі буде судочинство і якою буде Конституція взагалі. Мірилом оцінки всього цього вважаємо те, які можливості розвитку виражені і яке місце буде надано українській ідеї. Чи ця система та структура дає якнайширші можливості розвитку, самоутвердженню та поширенню української нації, забезпеченню духовно-культурної соборності українців на етнічних землях та усіх континентах світу, їх участі в національно-творчому процесі на базі української державності?».

28 травня 1994 р. відбувся І Великий збір. 25 лютого 1995 р. І Великий надзвичайний збір обрав головний провід: голова – С. Балинський, перший заступник – О. Курило, члени – І. Дзюдик, І. Кандиба, М. Круків, В. Педченко, Й. Фурдин, В. Шталтовний. На першому засіданні проводу 9 грудня 1995 р. члени виявилили недовіру голові і прийняли рішення провести конференцію. 27 січня 1996 р. конференція ОУН прийняла доповнення до статуту та програмні засади і обрала нове керівництво партії – І. Кандибу (голова), П. Чубана (заступник голови) та членів проводу – О. Курило, Ю. Попов, В. Цапович, голову етичної комісії – В. Шталтовного та голову контрольної комісії – І. Дзюдика.

На ІІ Великому зборі 13–14 вересня 1997 р. було прийнято рішення змінити назву партії на Організація українських націоналістів-державників (ОУН(д)). Збір обрав керівництво партії. Головою було переобрано І. Кандибу. Членами проводу обрано Г. Охріменка, Я. Дуброва, В. Цаповича, М. Різванюка, В. Лака. Головою контрольної комісії – І. Федорака, головою етичної комісії – А. Коваленка. Внесено зміни до статуту. Міністерство юстиції України зміни не затвердило.

Згідно з новою програмою партія ОУН(д) вважала «своїм головним політичним завданням консолідацію українського народу, досягнення національної злагоди та єдності, об'єднання націоналістичних і національно-демократичних сил з метою національного

відродження і національного державотворення» та відносила до своїх «основних завдань ліквідацію наслідків колоніальної залежності України і більш ніж трьохсотрічного пригнічення української нації, її мови та культури, залишків геноциду і етноциду української нації, боротьбу з денаціоналізацією і русифікацією, приниженням національної та особистої гідності, почуттям меншовартості, за національну, громадянську і політичну свідомість».

Наприкінці 1997 р. головою партії було обрано Ю. Клоса. Чисельність партії станом на січень 1998 р. становила 1 750 членів. На парламентських виборах у березні 1998 р. двоє членів партії були висунуті кандидатами у народні депутати України, однак не було обрано жодного.

У 1999 р. була прийнята нова програма партії.

У серпні 2002 р. у м. Львові на засіданні політради партії головою був затверджений В. Цапович (до цього був першим заступником голови). Була прийнята нова політична платформа партії, у якій партія відмовлялася від будь-якої співпраці з *Всеукраїнським об'єднанням «Батьківщина»*.

25 березня 2003 р. у м. Києві відбувся VIII Великий збір партії (125 делегатів), який зобов'язав головний провід партії подати необхідні документи про перереєстрацію партії. Головою партії обрали Р. Козака, головою контрольно-ревізійної комісії – Д. Бородкевича, а також головний провід у кількості 15 чоловік. З'їзд затвердив газету «Нескорена нація» центральним друкованим органом партії.

Партія брала участь у президентських виборах 2004 р., висунувши кандидатом у Президенти України голову партії – Р. Козака. Вважається, що його основною метою була дискредитація В. Ющенка та організованого націоналістичного руху. Його «політичні застереження», заяви та пресові конференції епатували та вводили в оману аудиторію. Власне, він виконував роль технічного кандидата, на підтримку В. Януковича. За результатами голосування у 1-му турі за нього віддали голоси лише 8 410 виборців (0,02%) і він посів 23 місце з 24.

У лютому 2005 р. з'явилася інформація, підписана В. Цаповичем, про те, що: «Рада політичної партії «ОУН в Україні» за участі 19 голів обласних організацій ОУН ухвалила рішення усунути Р. Козака з посади голови партії та виключити його з членства «ОУН в Україні». Це рішення мотивовано тим, що Р. Козак як голова партії і кандидат в Президенти України не узгоджував свою діяльність із керівництвом партії «ОУН в Україні», членами проводу і ради, головами обласних організацій. Натомість у липні 2005 р. із заявою виступив головний провід: «..Роман Козак і сама партія ніколи не виступали проти Віктора Ющенка, а тільки підтримували напрямки на позитивні зміни в політично-суспільному настрої держави; ...кримінальні переслідування керівників партії, прагнення звільнити з роботи Романа Козака – це політичні репресії, це поступ реакції... Ми заявляємо, що партія та її голова Роман Козак будуть непохитні в своїй праці та боротьбі за розбудову Української держави разом з президентом Ющенком та урядом Тимошенко».

Діяльність партії відзначається закритістю, що не дозволяє віднайти не тільки подробиць щодо її діяльності, але й дати перейменування ОУН(д) у Політичну партію «Організація Українських Націоналістів».

Друкований орган партії – газета «Нескорена нація». *Т. Б.*

Політична партія «Партія екологічного порятунку «ЕКО+25%» створена 28 липня 2001 р. за назвою Політична партія «Партія за військових» (зміна назви відбулася у листопаді 2005 р.). Зареєстрована Міністерством юстиції України 29 листопада 2001 р. (реєстраційний номер 5-п.п.). Центральні статутні органи: з'їзд, політрада, президія, контрольно-ревізійна комісія. Перший голова партії – *Г. Авдєєв*.

Метою партії визначалося «сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, участь у виборах та інших політичних заходах». У програмі партії стверджувалося, що найкращою формою державного правління є «президентська республіка». «Внаслідок історичних традицій, відсутності досвіду багатопартійності, нам потрібна президентська республіка, у якій президент або гетьман, який всенародно обирається, здійснював би верховну владу у державі» – зазначалося у програмі. Водночас, важливою складовою у реформуванні державної влади в Україні визначалося «підвищення ефективності представницької влади у системі державного устрою України». Згідно з програмою, парламент повинен брати участь у формуванні уряду і нести відповідальність за результати його діяльності. «Партія за військових» однією з найважливіших умов забезпечення справжнього суверенітету, незалежності вважала «наявність в України сильних сучасних Збройних сил…». У сфері економічної безпеки програма партії пропонувала, щоб «держава зберегла контроль над стратегічними галузями економіки і природних монополій». У зовнішньополітичній діяльності партія пропонувала державі поставити за мету «створення нової системи європейської і трансатлантичної безпеки, що передбачає рівноправну участь кожної держави у виробленні і прийнятті рішень».

Відповідно до статуту, головними завданнями партії було «сприяння створенню в Україні ефективного соціально ринкового господарства; сприяння побудові демократичної, правової, соціальної держави; сприяння формуванню громадянського суспільства; сприяння забезпеченню належного правового та соціального захисту військовослужбовців, військовослужбовців запасу (у відставці) та членів їх сімей».

Партія у парламентських виборах 2002 р. участі не брала.

У передвиборчій програмі, з якою партія йшла на парламентські вибори 2006 р., стверджувалося, що «Україна гостро потребує побудови суспільства соціальної справедливості, де у молоді є реальні перспективи, а людям літнього віку гарантовані захист і піклування. Де нормою є справедливі правові, економічні й екологічні умови життя та праці, доступний і гарантований державою безкоштовний освітній мінімум, ефективна пенсійна система та медицина». Партія проголосила, що буде «домагатися запровадження 25% надбавок до зарплат, пенсій, стипендій і всіх соціальних виплат для жителів екологічно забруднених територій».

У парламентських виборах 2006 р. партія брала участь самостійно. За період передвиборчої кампанії 2006 р. партія увійшла до трійки лідерів рекламних повідомлень. За партію було подано 120 238 голосів виборців (0,47%). У позачергових парламентських виборах 2007 р. участі не брала. Активності у суспільно-політичному житті країни не виявляє.

Станом на кінець 2011 р. мала зареєстрованими 24 регіональні (у т. ч. у АР Крим областях, м. Києві та м. Севастополі); 390 районних, міських, районних у містах, селищних та сільських партійних осередків.

За даними Мін'юсту України знаходиться у стадії припинення на підставі рішення 2-го етапу III партійного з'їзду (1 жовтня 2011 р.). Голова Ліквідаційної комісії О. Леонтьєва. *С. П.*

Політична партія «Партія захисту прав людини» (ПЗПЛ) створена 30 травня 2008 р. на Установчих зборах у м. Одесі за участі 65 делегатів. Зареєстрована Міністерством юстиції України 6 жовтня 2008 р. (реєстраційний номер 157-п.п.). Центральні статутні органи партії: з'їзд, політрада, президія політради, політвиконком, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, перший заступник, заступники голови партії. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Одеса. З моменту заснування партію очолює *В. Головіна*. Станом на 2011 р. ПЗПЛ мала 19 зареєстрованих регіональних організацій (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя).

ПЗПЛ, визнаючи себе «лівоцентристською політичною партією», у програмі задекларувала своє прагнення сприяти побудові незалежної, суверенної, демократичної держави з розвинутою соціально-ринковою економікою, утвердженню дійсного народовладдя та принципу верховенства права, створенню умов для реальної участі громадян в управлінні державою, контролю влади та бізнесу з боку громадськості. Програмний девіз партії – «Демократія – це не влада від імені народу, а влада самого народу».

Недостатня активність ПЗПЛ у розгортанні партійної мережі стала приводом звернення Мін'юсту України до суду з позовом про анулювання реєстраційного свідоцтва партії. Однак Окружний адміністративний суд м. Києва, встановивши, що на момент розгляду справи (2 лютого 2010 р.) партія створила та зареєструвала організації у більшості регіонів України, не задовольнив позову.

У подальшому партія не виявляла активності в громадсько-політичному житті, участі у виборах Президента України та до Верховної Ради України не брала. *В. Я.*

Політична партія «Партія Козаків України» (ПП «ПКУ») створена 11 січня 2007 р. на Установчому з'їзді у м. Донецьку. На позачерговому (I) з'їзді (19 лютого 2008 р.) до програми та статуту були внесені необхідні зміни і доповнення, що дало змогу зареєструвати партію Міністерством юстиції України 10 червня 2008 р. (реєстраційний номер 150-п.п.). Центральні статутні органи партії: з'їзд, політична рада, президія політичної ради, контрольного-ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, заступники голови партії. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Донецьк. На 2011 р. партія мала 15 зареєстрованих регіональних організацій (обласні, міські міст Києва та Севастополя). Голова партії – *С. Кожин.*

Згідно із програмою, головною метою партії є сприяння у побудові в Україні незалежної, демократичної, соціально орієнтованої держави, справедливого і солідарного громадянського суспільства, здатного гарантувати рівні умови вільного розвитку для кожного громадянина незалежно від його походження та національно-релігійної приналежності. Партія задекларувала свою європейську орієнтацію, проголосила необхідність прискореного входження України як рівноправного члена до міжнародного співтовариства.

Помітної активності в суспільно-політичному житті України партія не виявляє. Партія діюча. *В. Я.*

Політична партія «Партія місцевого самоврядування» (ПП «ПМС») створена 2 травня 2009 р. на Установчому з'їзді в м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 13 липня 2009 р. (реєстраційний номер 176-пп.) Місцезнаходження центральних органів партії – м. Київ. Перший голова партії – *О. Ржечицький*. З вересня 2010 р. голова партії – Ю. Бауман.

Метою діяльності партії є сприяння всебічному розвитку та вдосконаленню правових підвалин та практики місцевого самоврядування в Україні як неодмінної запоруки народовладдя, розбудови в Україні відкритого, правового, справедливого та гуманного суспільства.

У лютому 2010 р. «Партія місцевого самоврядування» закликала виборців прийти на виборчі дільниці і проголосувати проти обох кандидатів у Президенти України – В. Ющенка та В. Януковича. Свою позицію партія обґрунтовувала тим, що «обидва кандидати на посаду Президента України уособлюють авторитарний, волюнтаристський, патерналістський, державно-централістський, популістський, державно-монополістичний, олігархічний вектор історичного руху України». У грудні 2010 р. партія протестувала проти арешту колишнього міністра внутрішніх справ України Ю. Луценка і заявляла, що його арешт має всі ознаки політичного переслідування та спрямований на подальше залякування опозиції в Україні.

Станом на 13 липня 2009 р. ПП «ПМС» мала зареєстрованими 13 регіональних організацій (у т. ч. АР Крим, міст Києва та Севастополя, обласні організації), а також 5 районних, міських, районних у містах; наприкінці 2011 р. – 20 структурних утворень. *С. П.*

Політична партія «Партія Народний Захист» створена 10 січня 2010 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 2 квітня 2010 р. (реєстраційний номер 179-п. п.). Головою партії обрано *Є. Козлова*.

Згідно з програмою партія «виступає за те, щоб в Україні була побудована європейська правова країна, щоб кожен громадянин знав, що його права гарантуються та виконуються.., щоб Україна стала розвинутою, правовою державою».

Партія легалізувала 19 структурних утворень. *Т. Б.*

Політична партія «Партія Народний порядок» – створена на 1-му та 2-му етапах Установчого з'їзду партії (відбулися, відповідно, 22 грудня 2007 р. та 17 грудня 2008 р.). Зареєстрована Міністерством юстиції України 16 березня 2009 р. (реєстраційний номер 167-п.п.). Голова партії – *А. Древицький*. Керівні органи: з'їзд, політрада партії, центральна контрольно-ревізійна комісія. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Донецьк. Членами партії є 11 897 осіб. Партія представлена 174 депутатами місцевих рад.

Метою діяльності партії є сприяння побудові в Україні вільного, ліберального, демократичного, справедливого суспільства, яке створює всі можливості для забезпечення високого рівня життя та добробуту кожного громадянина.

Головними завданнями є сприяння в установленому законодавством порядку: а) моральному оздоровленню суспільства, гуманізації всіх суспільних відносин, відродженню людини як морально відповідальної особистості, сприяння максимальній реалізації творчого потенціалу та здібностей громадян України; б) поширенню цінностей демократичного суспільства; в) розвитку національної культури, науки, освіти, спорту; г) створенню соціально-орієнтованої ринкової економіки заради добробуту кожної людини; д) підвищенню автори-

тету України на міжнародному рівні; е) побудові ліберальної, демократичної, правової, соціальної держави.

Нині партія політичної активності не виявляє. *П. Г.-Н.*

Політична партія «Партія нового покоління України» створена 18 листопада 2007 р. на Установчому з'їзді партії у м. Києві. З'їзд затвердив програму та статут партії, обрав керівні органи та голову – *А. Акулова*. Зареєстрована Міністерством юстиції України 1 лютого 2008 р. (реєстраційний номер 147-п.п.).

За час функціонування партія заявила про себе участю у ряді акцій (зокрема, мітингом біля приміщення Кримського ревкому Компартії у м. Сімферополі у жовтні 2010 р.), виборах до Верховної Ради Автономної Республіки Крим восени 2010 р. – від партії балотувалося 8 чоловік, у т. ч. «гетман Южнорусского казачества» В. Карпов (у 1994–1995 рр. – перший помічник президента «Республіки Крим», голова Вищої економічної ради при кримському президентові; у 1996–2006 рр. – президент ВАТ «Корпорация Елена», гендиректор фінансово-промислової компанії «Реестровое Казачество»; доктор економічних наук, професор). Саме у Криму партія має намір чи не найширше розгортати свою роботу, про що говорить «Програма дій «Партії нового покоління України» в Автономній Республіці Крим», яка обстоює такі ідеї, як «Землю Криму – жителям Криму», «Кримська надбавка» у 200 грн – «пенсіонерам, працівникам охорони здоров'я та освіти», «Російська мова – державна», «Побудуємо Міст дружби» (міст через Керченську протоку до Росії), «Жителям Криму – право на подвійне громадянство!», «Слов'янській єдності – реальне наповнення», «Берег Криму – повинен належати кримчанам» та ін. Суголосні ідеї обстоює і «Южнорусское Реестровое Казачество (Войско Низовое)», представники якого й вели у 2010 р. передвиборчу агітацію на користь Політичної партії «Партія нового покоління України». За свідченнями В. Карпова, партія – «технічний проект… В. Джарти, глави Радміну республіки».

На кінець 2011 р. партія легалізувала 48 структурних утворень. *М. К.*

Політична партія «Партія ПРАВА» діяла у 2006–2008 рр. Була створена 15 березня 2006 р. на Установчих зборах партії (м. Кривий Ріг Дніпропетровської обл.). Збори ухвалили програму та статут, обрали керівні органи та голову партії – *Л. Сергієнко*. Зареєстрована Міністерством юстиції України 1 червня 2006 р. (реєстраційний номер 131-п.п.). У реєстраційному свідоцтві партії вказувалося, що ціль її діяльності полягає у сприянні «формуванню та вираженню політичної волі громадян, участь у виборах».

Діяльність партії розгорталася повільно. Партія зволікала зі створенням структурних підрозділів на місцях згідно з вимогами закону «Про політичні партії в Україні». Через шість місяців після реєстрації партії її місцеві організації були зареєстровані у двох регіонах України. Через рік з моменту утворення – 17 березня 2007 р. – було проведено І партійний з'їзд, на якому порушувалося питання утворення осередків на місцях, але час було згаяно. Розпочався затяжний судовий процес. 30 травня 2007 р. Печерський районний суд м. Києва за позовом Міністерства юстиції України ухвалив рішення про анулювання реєстраційного свідоцтва партії. Апеляція партії до суду вищої інстанції та до Міністерства юстиції України з проханням розглянути можливість укладання мирової угоди за позовом (оскільки партії врешті-решт вдалося розгорнути мере-

жу своїх осередків) не принесли бажаних результатів. На підставі постанови Печерського районного суду м. Києва та ухвали Київського апеляційного адміністративного суду Міністерство юстиції України наказом № 1427/5 від 19 серпня 2008 р. постановило «внести запис до Реєстру політичних партій про анулювання реєстраційного свідоцтва політичної партії «Партія ПРАВА».

Ухвалою Вищого Адміністративного Суду України від 26 березня 2009 р. було задоволено касаційну скаргу Політичної партії «Партія Права» і справу було направлено до суду апеляційної інстанції на новий судовий розгляд, але 11 лютого 2010 р. апеляційний суд постановив, по суті, те саме рішення. Це рішення було повторно скасовано 14 вересня 2010 р. ухвалою Вищого Адміністративного Суду. Справа знову була направлена на розгляд апеляційного суду (котрий розглядав її вже двічі). *М. К.*

Політична партія «Партія Правозахисту» діяла у 2000 – 2011 р. Була створена 15 липня 2000 р. на Установчому з'їзді як Партія розбудови, правозахисту недержавних організацій України – «Партія правозахисту». Зареєстрована Міністерством юстиції України 8 червня 2001 р. (реєстраційний номер 1639).

Партія була заснована членами добровільного об'єднання громадян України «Засновницька Рада», які розробили документ за назвою «Статут та програма «Партії розбудови, правозахисту недержавних організацій України» (ПРПНОУ) з розробкою структурного механізму політичної партії для трансформування права дорадчого голосу в право вирішального голосу з метою реформування громадянського суспільства» та проголосили його твором інтелектуальної власності, на який отримали Свідоцтво Державного агентства України з авторських і суміжних прав.

Установчий з'їзд партії затвердив програму та статут партії, обрав центральні статутні органи та голову – *П. Черниша.* На ІІ надзвичайному і позачерговому з'їзді партії, який відбувся 31 травня 2003 р. у селищі Рибаківка Березанського р-ну Миколаївської обл., делегати констатували, що в Україні грубо порушується право на існування політичних партій, і ухвалили звернення до світової громадськості, правозахисників світу, у якому наголосили, що «в Україні триває наступ на права людини, що може мати непередбачені наслідки». Було ухвалено звернення й до Конгресу США, у якому висловлювалося занепокоєння з приводу скорочення фінансування програм «Голосу Америки» та Радіо «Свобода». Крім того, з'їзд вніс зміни до статуту партії.

Статут партії неодноразово зазнавав змін і в подальшому, зокрема, на ІІІ позачерговому (9 квітня 2005 р.), VI позачерговому (31 травня 2008 р.), на 2-му етапі VII позачергового (13 червня 2010 р.) з'їздах партії. Неодноразово змінювалося і керівництво партії: на зміну П. Чернишу прийшов Д. Костржевський (народний депутат Верховної Ради України ІІІ скликання), який очолював партію з травня 2004 р. до грудня 2005 р. Згодом у партії склалася конфліктна ситуація, яка призвела до невизнання Мін'юстом України лідерів партії, обраних з порушенням статутних норм. На початок листопада 2011 р., за даними сайту Міністерства юстиції України, лідера партія не мала.

За час свого існування партія не брала участі у парламентських виборах у багатомандатному виборчому окрузі. Рішення V партійного з'їзду (7 липня 2007 р., м. Миколаїв), який розглядав питання самостійної участі партії у позачергових виборах до Верховної Ради України VI скликання, залишилося невиконаним.

На кінець 2011 р. партія легалізувала 630 партійних осередків. Центральні статутні органи розташовувалися у м. Миколаєві. Виходило дві партійні газети – «Правозахисник України» та «Вісник правозахисту».

У зв'язку з недотриманням партією вимог Закону України «Про політичні партії в Україні» Мін'юст звернувся в Окружний адмінсуд м. Києва з адміністративним позовом до партії про анулювання реєстраційного свідоцтва. Постановою суду свідоцтво про реєстрацію Політичної партії «Партія Правозахисту» було анульовано. У серпні 2011 р. наказом Державної реєстраційної служби України було скасовано відповідний запис у Реєстрі політичних партій. *М. К.*

Політична партія «Партія сильної влади» створена 20 серпня 2008 р. на Установчих зборах (м. Київ). Зареєстрована Міністерством юстиції України 9 липня 2009 р. (реєстраційний номер 174-п.п.). Голова партії – *Л. Сергієнко*.

На кінець 2011 р. партія легалізувала 29 структурних утворень. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ.

Активної участі у політичному житті країни партія не бере. *М. К.*

Політична партія «Партія українського народу» створена на підставі рішень Установчого з'їзду від 15 травня 2010 р. Головою партії обрано *Д. Подлужного.* Зареєстрована партія Міністерством юстиції України 10 жовтня 2011 р. (реєстраційний номер 202-п.п.).

Своєю метою партія визначила сприяння побудові в Україні демократичного суспільства на основі народовладдя, соціальної захищеності всіх громадян України, розв'язання ключових проблем українського суспільства, покращення якості життя, участь у виборах та інших політичних заходах. *Т. Б.*

Політична партія «Партія української молоді» (ПУМ) створена 8 серпня 2009 р. на Установчому з'їзді партії (м. Київ). Зареєстрована Міністерством юстиції України 8 вересня 2010 р. (реєстраційний номер 188-п.п.). Голова партії – *С. Зимовець.*

На кінець 2011 р. партія легалізувала 25 структурних утворень. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ.

Активної участі у політичному житті країни партія не бере. *М. К.*

Політична партія «Політичне об'єднання «Пряма дія» створена 10 грудня 2005 р. у Києві на І з'їзді. Зареєстрована Міністерством юстиції України 13 грудня 2006 р. (реєстраційний номер 138-п.п.). На І з'їзді були затверджені статут та програма партії. Голова партії – *В. Жарков.* Партійна ідеологія сформувалася на основі вчення «Перетвореного Світогляду», що зародилося на базі спортивного клубу «Пересвіт», створеного у 1998 р. А. Старовойтом у смт. Коцюбинське Київської обл. Клуб сформувався у школу бойових мистецтв зі своїм інститутом наставництва. У 2005 р. об'єднання «Пересвіт» прийняло рішення про створення політичної партії, яка буде гідно представляти ідею об'єднання «Пересвіт» в українському політикумі.

Ідейним лідером Політичної партії «Політичне об'єднання «Пряма дія» є А. Старовойт. Ідеологічну діяльність партії засновники виводять з загальної ідеї об'єднання «Пересвіт» – ідеї «перетворення світогляду», яка базується на боротьбі з «рабством власного «я», тобто боротьбі з власними слабкостями тіла і душі. Основними ідеологічними орієнтирами є виховання у нації поваги до трьох основних «людинотворчих цінностей – Батьків, Батьківщини, Вчителя».

У програмі зазначається, що «в основі нашої ідеології лежить одна провідна ідея – Українська Нація має бути господарем на власній землі. Кожен українець, кожен мешканець нашої землі, що відчуває нерозривність свого зв'язку з нею, своєї долі з її майбутнім, кожен, хто готовий віддати свої сили і талант Батьківщині – гідний кращого життя для себе і своїх дітей».

Починаючи з моменту створення Політичної партії «Політичне об'єднання «Пряма Дія», її команда відкрито ігнорує діючу в Україні традиційну політичну систему і веде свою власну діяльність, влаштовуючи різноманітні акції, спрямовані на змінення свідомості пересічних громадян, що і вважає основою глобальних змін в Україні у майбутньому.

На кінець 2011 р. партія легалізувала 34 структурні утворення. *Т. Б.*

Політична партія «Права воля України» створена 18 листопада 2007 р. на Установчому з'їзді. Зареєстрована Міністерством юстиції України 14 січня 2008 р. (реєстраційний номер 145-п. п.). Перший керівник партії – *Г. Марченко* (наприкінці 2011 р. – чинний).

На кінець 2011 р. партія легалізувала 35 структурних утворень. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Полтава. *М. К.*

Політична партія «Правда» (ПП «Правда») створена на Установчому з'їзді, який відбувся 20 червня 2008 р. У ході підготовки та проведенні з'їзду ініціаторами створення партії була використана назва Політична партія «За справедливість», однак Мін'юстом України (через тотожність назви з уже існуючими політичними партіями) їй було відмовлено у реєстрації. Через це І (позачерговим) з'їздом (17 листопада 2008 р.) була прийнята нова назва – ПП «Правда». За цією назвою партія й була зареєстрована Міністерством юстиції України 17 грудня 2008 р. (реєстраційний номер 164-п.п.). Центральні статутні органи партії: з'їзд, головна рада, контрольного-ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, заступники голови партії. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Вишневе Київської обл. (з 2010 р. – м. Київ). У 2009 р. партія мала 18 зареєстрованих регіональних організацій (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя). У подальшому зростання структур партії відбувалося за рахунок місцевих організацій. Першим керівником партії був обраний *Є. Хоменко*. Після його трагічної смерті у грудні 2008 р. партію очолив М. Карпенко. ІІІ (позачерговим) з'їздом (7 серпня 2010 р.) головою партії обрано С. Рибалка. З початку 2011 р. керівництво партією здійснює її президент – Д. Ветвицький (народний депутат України VI скликання, у минулому – член *Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина»*).

Згідно з програмою, головне завдання партії полягає у сприянні побудові незалежної правової держави, громадянського суспільства соціальної справедливості, участь у виборах та інших політичних заходах. ПП «Правда» займає активну позицію, реагуючи у ЗМІ на значимі події суспільно-політичного життя України. Партія брала участь у виборах до Верховної Ради АР Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, які відбулися 31 жовтня 2010 р. *В. Я.*

Політична партія «Праведність» створена рішеннями установчих зборів партії (18 січня 2008 р.), Установчого з'їзду (25 жовтня 2008 р.), центральної політради (28 листопада 2009 р.). Базою для партії став громадсько-політичних рух релігійного (християнсько-протес-

тантського) характеру «Праведність». Партія зареєстрована Міністерством юстиції України 22 січня 2010 р. (реєстраційний номер 177-п. п.). Голова партії – *В. Єрьоменко*. Місце розташування центральних статутних органів – м. Київ.

Партія виступає за розбудову української держави на принципах демократії в усіх сферах суспільного життя задля створення умов, в яких би гідно, у мирі, злагоді та добробуті жили громадяни, незалежно від належності до тієї чи іншої національності. Головна мета партії, як зазначалося у її «Декларації про створення», є «встановлення та виконання Законів Царства Божого на землі».

Метою своєї діяльності партія вважає духовне відродження суспільства на засадах Біблії та християнських цінностей, запровадження морально-етичних принципів християнства в усіх сферах суспільних взаємин; консолідацію народу України, будівництво демократичного ладу, розвиток громадського суспільства на засадах соціальної справедливості, поваги та вільного вибору цінностей; захист гідності, прав і свобод громадянина згідно з конституційними нормами та нормами Загальної декларації прав людини Організації Об'єднаних Націй, інших міжнародних правових норм; об'єднання усіх віруючих громадян України, незалежно від належності до тієї чи іншої конфесії та релігійної організації, задля національної злагоди і співробітництва на благо усього суспільства.

Завданням партії проголошено формування концепцій і програм розвитку усіх сфер суспільного життя на демократичних та християнських принципах; здійснення дієвого контролю за діяльністю органів влади з боку суспільства та регіональних громад; формування об'єктів ринкової економіки в особі держави, асоційованої робочої сили та асоційованого роботодавця; будівництво профспілок нової якості, підвищення їх ролі у відстоюванні прав асоційованої робочої сили через надання їм права законодавчої ініціативи; відновлення діяльності Ради національного партнерства при Президентові України і надання їй права попереднього аналізу проектів законів та законодавчих актів, які стосуються соціально-економічної сфери відносин у суспільстві, перед розглядом їх у Верховній Раді України; розробку та напрацювання нових механізмів взаємодії держави та церкви щодо участі в процесі духовного відродження України та формуванні духовної культури народу; проведення люстрації колишніх провідників войовничого атеїзму, позбавивши їх права мати будь-яке відношення до процесу духовного відродження України; становлення незалежних засобів масової інформації як дієвого механізму, що перешкоджає зловживанням в усіх сферах суспільного життя.

Партія брала участь у місцевих виборах 2010 р. Зокрема, у – виборах міського голови м. Рівного (висуванець партії – А. Друзенко здобув 6,5% голосів виборців); на виборах до міської ради м. Рівне (партія здобула 0,7% голосів виборців); на виборах до Вінницької облради (результат – 0,2% голосів).

Станом на кінець 2011 р. партією створено і зареєстровано 22 структурні утворення. Активної політичної діяльності не проводить. *П. Г.-Н.*

Політична партія «ПРАВО і СПРАВЕДЛИВІСТЬ» створена рішенням Установчих зборів від 23 лютого 2007 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 12 січня 2009 р. (реєстраційний номер 165-п.п.).

Перший голова партії – *М. Пашков.*

На кінець 2011 р. партія легалізувала 70 структурних утворень; очільни-

ком партії був М. Швець. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Дніпропетровськ.

Активної участі у політичному житті країни партія не бере. *М. К.*

Політична партія «Пробудження» створена на Установчому з'їзді 10 січня 2008 р. (м. Київ). Зареєстрована Міністерством юстиції України 4 вересня 2008 р. (реєстраційний номер 154-п. п.). Перший голова партії – *Т. Зінорук*.

Партія не спромоглася створити у шестимісячний термін структурних підрозділів згідно з вимогою закону «Про політичні партії в Україні», що стало підставою для подання Міністерством юстиції України до Окружного адміністративного суду м. Києва позову щодо анулювання реєстраційного свідоцтва партії. На момент судового засідання, яке відбулося 28 грудня 2009 р., партія документально підтвердила реєстрацію 16 структурних підрозділів. З огляду на це суд відмовив Мін'юсту у задоволенні адміністративного позову.

На кінець 2011 р. партія легалізувала 24 структурні утворення. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ. Чинний голова партії – Ю. Тихонович, обраний на II партійному з'їзді (27 січня 2010 р.). *М. К.*

Політична Партія «РЕНЕСАНС» зареєстрована Міністерством юстиції України 23 січня 2012 р., (реєстраційний номер 207-п.п.) Перший голова партії – *Є. Кушербаєв*. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Бровари Київської обл.

Партія позиціонує себе правою політичною силою, зауважуючи у своїй програмі, що не підтримує «націоналістичні, комуністичні… соціалістичні погляди», оскільки «виконання їх постулатів у сучасних українських реаліях» вважає неможливим. Разом з тим вона виступає за «вільну ринкову економіку з мінімальним рівнем втручання держави в усі економічні процеси»; за інтеграцію України «у світове співтовариство», але «категорично проти полярності векторів розвитку», оскільки, на думку членів партії, «Україна може бути успішною країною, лише йдучи власним шляхом».

Партійна програма акцентує думку про необхідність всебічного розвитку «усіх мов, які активно використовуються» в Україні; запровадження парламентської республіки та ліквідацію інституту президента; максимального скорочення кількості депутатів та «за їхнє пряме представництво конкретних категорій населення»; унезалежнення судової системи. Партія наголосила, що не підтримує «чинну в Україні владу й опозицію», адже вони представляють великий бізнес та «не націлені на покращення життя звичайних українців».

Пропонуючи свою програму реформування економіки, податкової та фінансової системи, а також сфери освіти та науки, медичної сфери, армії, АПК тощо, партія обстоює ідею «іншого шляху» для України – шляху «важкої праці, реформ і змін», шляху «подолання усіх труднощів та невпинного розвитку України». *М. К.*

Політична партія «Рідне місто» (ПП «Рідне місто») створена 11 жовтня 2008 р. у м. Житомирі. Зареєстрована Міністерством юстиції України 22 квітня 2009 р., (реєстраційний номер 172-п. п.). Перший голова партії – *О. Ковалюк*. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Житомир.

Мета партії «сприяти розвитку та становленню місцевого патріотизму, що дозволить забезпечити максимально комфортні умови життя людей в окремо

взятому населеному пункті, а відтак і у всій країні». Партія робить ставку на підвищення громадянської активності.

Головне завдання партії: «дати можливість вирости новим місцевим елітам, не пов'язаним з минулими владами. Необхідний прихід нових, демократично налаштованих діячів, здатних організовувати взаємодію влади і суспільства».

На 2-му етапі Установчого з'їзду (13 грудня 2008 р.) було ухвалено рішення про затвердження статуту та програми партії, обрано керівні та контрольно-ревізійні органи.

За результатами виборів до місцевих органів влади (31 жовтня 2010 р.) партії вдалося провести своїх представників у міські ради міст Житомира, Сум, Тростянця, Конотопа, Запоріжжя, Миргорода, Кременчука, Бучі та Ірпеня. У Сумській обласній раді створена фракція Політичної партії «Рідне місто».

Станом на 29 вересня 2010 р. партія мала зареєстрованими 15 обласних організацій, а також 37 районних, міських, районних у містах. На початок 2012 р. партія легалізувала 56 структурних утворень. *С. П.*

Політична партія «Робітнича партія України» створена на підставі рішень Установчого з'їзду партії з робочою назвою «Соціалістична Партія Регіонів», який відбувся 12 січня 2008 р., та рішень позачергового з'їзду від 8 липня 2010 р., під час якого назву партії було змінено на Політична партія «Робітнича партія України». Головою партії обрано *В. Горобчука*. Зареєстрована партія Міністерством юстиції України 7 листопада 2011 р. (реєстраційний номер 205-п.п.).

Своєю метою партія визначила утвердження народовладдя, створення політичних, економічних та соціальних умов для реальної участі громадян в управлінні державою та суспільством, побудову в Україні демократичного соціально спрямованого суспільства, яке б забезпечило безперервну демократизацію всіх сфер життя, задоволення матеріальних, духовних та інших потреб. *Т. Б.*

Політична партія «РУСИЧИ» створена 24 грудня 2007 р. на Установчих зборах (м. Київ), які затвердили статут та програму партії, обрали членів керівного органу – політичної ради та ухвалили рішення про державну реєстрацію партії. Зареєстрована Міністерством юстиції України 7 травня 2008 р. (реєстраційний номер 149-п.п.). Голова партії – *В. Савченко*. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ.

Мета партії полягає у виробленні державної економічної політики, всебічному сприянню розбудові засад соціальної, демократичної, правової держави, поліпшенню добробуту всього населення України.

4 жовтня 2008 р. відбулися позачергові збори партії. У ході їх проведення були внесені зміни до статуту партії, дообраний склад політичної ради партії.

Станом на 16 лютого 2010 р. партія мала зареєстрованими 17 регіональних організацій (у т. ч. республіканську АР Крим, міст Києва та Севастополя, та обласні організації), також 2 районні у м. Севастополі партійні осередки; на кінець 2011 р. – 20 структурних утворень. *С. П.*

Політична партія «Руська Єдність» створена 28 червня 2008 р. на Установчому з'їзді у м. Харкові як Політична партія «Авангард». Зареєстрована Міністерством юстиції України 28 жовтня 2008 р. (реєстраційний номер 162-п.п.). Головою партії було обрано *М. Коваленка*. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Харків.

З моменту свого створення партія не виявляє активності в громадсько-по-

літичному житті України. Починаючи з середини 2010 р., у зв'язку з майбутніми виборами до Верховної Ради АР Крим та місцевих органів влади, розпочалося зближення партії з Всекримським громадсько-політичним рухом «Руська єдність», очолюваним С. Аксеновим. Керівництво згаданого руху, створеного наприкінці 2009 р. (співзасновники – проросійські Партія «Руський блок» та *Слов'янська партія*), розглядало можливість участі у виборах за списками Політичної партії «Авангард» з наступною зміною її назви. У зв'язку з цим ІІІ позачерговий з'їзд партії (12 серпня 2010 р.) прийняв рішення про зміну назви партії на Політична партія «Руська Єдність», що дозволило руху «Руська єдність» набути всеукраїнського партійного статусу. Лідером партії було обрано С. Аксенова. Зміна назви партії була зареєстрована Міністерством юстиції України на початку вересня 2010 р. Партія змінила місцезнаходження центральних статутних органів – з м. Харкова на м. Сімферополь.

На момент переформатування партія, за офіційними даними, мала у своєму складі 15 зареєстрованих регіональних організацій (АР Крим, обласні, міська міста Києва). Місцеві організації партії переважно розташовувалися у Харківській обл. Починаючи з 2010 р., відбувається розгортання місцевих партійних структур в АР Крим.

На переконання партійних лідерів створення нової партії вперше відкрило в Україні можливість для російського етнічного елементу під її керівництвом йти на вибори єдиною політичною силою. Серед першочергових завдань партія висувала завдання приходу до політичної влади «істинних патріотів Криму, захисників проросійської ідеї», надання російській мові статусу другої державної, здобуття Кримом економічної самодостатності, що мало стати «ключем до справжньої політичної автономії».

На виборах до місцевих органів влади (31 жовтня 2010 р.) партія здобула 105 (0,05% загальної кількості) мандатів депутатів різних рівнів, зайнявши у загальнонаціональному рейтингу партій 34-те місце. Значно міцнішими виявилися позиції партії в АР Крим. Так, у багатомандатному виборчому окрузі до Верховної Ради АР Криму VI скликання було обрано 3 члени партії (4% голосів, 5-те місце у рейтингу партій). За партійними списками до Сімферопольської міськради було обрано 3 членів партії (4-те місце, відповідно), Євпаторійської міськради – 2 (2-ге – 3-тє місце), Бахчисарайської міськради – 19 (3-тє місце). У листопаді 2010 р. у складі Верховної Ради АР Крим була зареєстрована депутатська фракція «Руська єдність», яку очолив С. Аксенов. У травні 2011 р. представники партії поряд з іншими проросійськими організаціями під червоним прапором взяла участь у подіях, пов'язаних зі святкуванням свята 9 Травня у Львові, що набуло значного суспільно-політичного резонансу. *В. Я.*

Політична Партія «САМОВРЯДНА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА» (СУД) створена на Установчому з'їзді (м. Київ, 2008 р.). Зареєстрована Міністерством юстиції України 2 жовтня 2008 р. (реєстраційний номер 156-п.п.). Виникла на хвилі поширення у суспільстві ідеї необхідності зміцнення місцевого самоврядування як форми безпосереднього народовладдя. Організаційними осередками новоутвореної партії стали «Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків» м. Києва.

Центральні статутні органи партії: з'їзд, політрада, президія, центральний секретаріат, центральна контрольно-ревізійна комісія; керівні особи – голова партії, заступники голови партії. Місце-

знаходження центральних статутних органів партії – м. Київ. Партію очолив ініціатор її створення – *В. Бичихін*. За офіційними даними, станом на 2011 р. СУД мала у своєму складі 26 зареєстрованих регіональних організацій (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя). Партія має власний гімн – «Самоврядна Українська Держава», символіку і відзнаки.

Ініціатори створення партії бачили своє завдання не лише у гармонізації взаємин між власниками квартир та влади, втілення у життя законодавчих норм, що стосуються самоврядування місцевих громад, але й, за рахунок ресурсу останніх, забезпечити реальну участь громадян в управлінні державними процесами. Згідно з програмно-статутними настановами метою партії є сприяння побудові в Україні демократичного суспільства, забезпечення сталого й збалансованого соціально-економічного розвитку територій. Основною ланкою здійснення проголошеної партією мети є «самоврядна, дієздатна територіальна громада». Серед базових принципів партії – пріоритет прав людини, верховенство права, соціальна справедливість та взаємодопомога. У зовнішній політиці партія є прибічницею інтеграції України до світової господарської системи, формування неконфліктної стратегії взаємовідносин з Росією, США та ЄС. Поширені слогани партії – «Заможні громадяни – квітуча держава!», «Наведемо порядок навколо себе, у власному будинку і громадою побудуємо міцну, квітучу державу за загально визнаними європейськими принципами!».

Впродовж свого існування партія використовувала позапарламентські форми діяльності, реагуючи на актуальні суспільно-політичні події в Україні проведенням різноманітних акцій. Партія критично поставилася до президентських виборів 2010 р., охарактеризувавши їх як «вибори без вибору». У 2010 р. СУД підписала меморандуми про співпрацю з всеукраїнською громадською організацією «Спілка громадських організацій України «Народна Рада» та громадською організацією «Кияни об'єднуємось». У виборах Президента України та до Верховної Ради України партія участі не брала. Друкований орган – газета «САМОВРЯДНА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА». *В. Я.*

Політична партія «Селянська Україна» створена 31 жовтня 1998 р. на Установчому з'їзді у м. Києві як Комуністична партія (трудящих). Зареєстрована Міністерством юстиції України 26 січня 1999 р. (реєстраційний номер 1115). Центральні статутні органи: з'їзд, центральний комітет, політбюро, контрольно-ревізійна комісія, голова партії. Перший секретар ЦК КП (т) – *Г. Кущ.*

Мета діяльності партії – участь у виборах та інших політичних заходах, у виробленні державної політики, формуванні органів державної влади, органів місцевого самоврядування та представництво у їх складі; сприяння побудові демократичної, правової держави, утвердженню в Україні принципів соціальної справедливості, гуманізму, солідарності та незалежності особи. КП(т) ратує за об'єднання лівих і демократичних сил для вирішення завдань щодо побудови соціально справедливого суспільства і правової держави в інтересах людей, зайнятих соціально-корисною працею. Партія вважає, «що без подолання відчуження трудящих від економічної і політичної влади окремі соціалістичні елементи не можуть скластися у цілісну систему соціалізму». Крім того, «КП (т) буде протидіяти будь-яким спробам заборони комуністичних партій і організацій, а також будь-яким обмеженням політичних і соціально-економічних прав комуністів».

Станом на 6 лютого 2002 р. партія нараховувала 20 обласних організацій партії, в районних центрах осередків не було. На парламентських виборах 2002 р. партія висунула одного кандидата у мажоритарному окрузі.

Упродовж 1999–2002 рр. не відбулося жодного з'їзду партії, за винятком Установчого. Інформація про інші з'їзди, на жаль, не є доступною.

Рішенням X позачергового з'їзду КП (т) було змінено назву партії на Політична партія «Селянська Україна», новим головою партії обрано М. Притулу.

XI партійний з'їзд 12 грудня 2009 р. обрав новим головою партії замість М. Притули Л. Козловську.

Восени 2011 р. партія приєдналася до процесу об'єднання лівоцентристських партій під егідою *Соціалістичної партії України.*

Станом на листопад 2011 р. партія мала 150 обласних, міських, районних, сільських первинних організацій в Україні, Автономній Республіці Крим, містах Києві та Севастополі.

10 грудня 2011 р. у м. Одесі за участі 20 делегатів з 15 регіонів відбувся XII з'їзд партії. Делегати з'їзду заслухали звіти голови ради партії та контрольно-ревізійної комісії за минулий період. Голова ради партії Л. Козловська відзначила, що «партію відрізняє висока партійна дисципліна, особливо відзначилися Івано-Франківське, Київське, Чернігівське регіональні відділення. В Одеській обласній організації проводиться активна робота, яка заслуговує на повагу з боку населення». Серед обговорюваних на з'їзді питань – визначення вектора розвитку партії та тих політичних сил, які партія підтримуватиме на майбутніх парламентських виборах, а також – закон про продаж землі. Делегати переобрали склад ради партії та її голову – Л. Козловську. *Т. Б., С. П.*

Політична партія «Сила і Честь» створена як Партія Свободи. Зареєстрована Міністерством юстиції України 29 грудня 2004 р. (реєстраційний номер 104-п. п.). Перший голова партії – *Є. Марчук.*

Партія брала участь у парламентських виборах 2006 р. у складі блоку *«Виборчий блок «Євген Марчук – «Єдність»*. За результатами голосування блок набрав лише 17 004 (0,06%) голоси виборців.

III з'їзд 19 грудня 2009 р. змінив назву партії на Політична партія «Сила і Честь» і вніс зміни до статуту, програми та до складу керівних органів. Головою партії обрано І. Смєшка.

Партія нараховує 12 тис. членів і представлена у 24 областях України, а також у містах Києві та Сімферополі. *Т. Б.*

Політична партія «Сильна Україна» діяла у період з червня 1999 р. до березня 2012 р. Створена 19 червня 1999 р. на І (Установчому) з'їзді у м. Києві як Трудова партія України (ТПУ). З'їзд ухвалив програму, затвердив статут, обрав головою партії *М. Сироту*. Зареєстрована Міністерством юстиції України 30 серпня 1999 р. (реєстраційний номер 1217). Центральні статутні органи: з'їзд, політична рада, політвиконком, ревізійна комісія; керівні особи – голова партії, голова політвиконкому.

Згідно зі статутом партія основною метою своєї діяльності проголосила «участь у виробленні та реалізації державної політики, сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, відстоюванню їх економічних, соціальних, духовних прав і свобод, участь у виборах».

Фактично з моменту свого утворення ТПУ створила у Верховній Раді України фракцію, до якої увійшли близько 30 депутатів.

На ІІ з'їзді (21 травня 2000 р., м. Запоріжжя) партія пережила розкол, наслідком чого стало створення нової *Політичної партії «Трудова Україна»*.

У наступний період партія провела ІІІ (19 червня 2004 р., м. Київ) та ІV (12 лютого 2005 р., м. Краснодон Луганської обл.) з'їзди. У 2006 р. взяла участь у виборах до Верховної Ради України V скликання у складі *«Блоку Бориса Олійника та Михайла Сироти»* (здобувши підтримку 21 649 виборців /0,08%/ та посівши 36-те місце із 45-ти); у позачергових парламентських виборах 2007 р. – у складі *«Блоку Литвина»*, що дозволило ТПУ стати парламентською партією.

Після загибелі (у серпні 2008 р.) М. Сироти на позачерговому партійному з'їзді новим лідером було обрано народного депутата С. Павленка (представника «Блоку Литвина»). Кандидатура останнього викликала суперечки у партійному середовищі. У керівництві партії виникли побоювання щодо партійного розколу. Тож зовсім швидко С. Павленко за власним бажанням склав свої повноваження. На ІХ з'їзді (листопад 2008 р.) очільником партії був обраний Д. Сирота (син М. Сироти).

Згідно з рішенням Х з'їзду партії (28 листопада 2009 р.) ТПУ було перейменовано на Політичну партію «Сильна Україна». Відповідні зміни були внесені до програмних документів. Новим лідером партії став С. Тігіпко (у минулому – лідер Політичної партії «Трудова Україна»). У своєму виступі на з'їзді він заявляв, що партія постала «у гарний час», що зумовлювалося очікуванням з боку України «дій, конкретних справ, на противагу популізму та непрофесійності нинішніх політичних сил та їхніх керівників». «Ми зможемо допомогти країні», – наголошував С. Тігіпко. Крім того, новообраний лідер звернув увагу на те, що «у кожному регіоні країни» під час зустрічей з людьми він бачив «недовіру до нашої влади, старих партій та політиків», а тому акцентував думку про те, що «нинішні політичні сили повинні поступитися місцем новим партіям. Дієвим та ефективним». З його точки зору, повинна була бути створена «партія прагматиків».

Кандидатуру С. Тігіпка партія підтримувала на президентських виборах 2010 р.

17 березня 2012 р. відбулося 2-ге засідання ІІ національного з'їзду партії (за присутності 332 делегатів), на якому було прийнято рішення про об'єднання партії з *Партією регіонів*. У рішенні з'їзду наголошувалося: «З метою об'єднання політичної партії «Сильна Україна» з Партією регіонів заради активізації реформ і модернізації країни, схваливши політичну угоду партій та керуючись Законом України «Про політичні партії» та статутом Політичної партії «Сильна Україна», ІІ національний з'їзд Політичної партії «Сильна Україна» вирішив припинити діяльність Політичної партії «Сильна Україна» шляхом її ліквідації (саморозпуску)». На момент саморозпуску партія легалізувала 1 400 структурних осередків. *М. К.*

Політична партія «Совість України» створена на Установчому з'їзді 7 грудня 2004 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 25 березня 2005 р. (реєстраційний номер 125-п.п.). Перший голова партії – *Х. Хачатурян.*

Центральні статутні органи: з'їзд, політична рада, президія політичної ради, голова, секретаріат, ревізійна комісія.

Згідно з програмою створення Політичної партії «Совість України» зумовлене «необхідністю привернути увагу держави і суспільства до найлюдяніших цінностей людини – СОВІСТІ, в змісті поняття якої закладені всі політичні, соціальні, економічні орієнтири

розвинутого суспільства». Згідно зі статутом метою діяльності партії проголошувалося «досягнення стабільно-прогресивного та гуманітарного розвитку українського суспільства на основі утвердження невід'ємних прав і свобод людини і громадянина через участь у виробленні державної політики, формуванні органів влади, місцевого та регіонального самоврядування і представництво в їх складі».

3 грудня 2005 р. II партійний з'їзд прийняв рішення про створення виборчого блоку з попередньою назвою «Соціально-християнський трудовий союз». Потенційними учасниками блоку розглядалися *Соціально-Християнська Партія, Політична партія «Справедлива Україна» і Всеукраїнська партія трудящих*. З'їзд вніс доповнення до програми і статуту, затвердив список кандидатів у депутати Верховної Ради України від партії та ухвалив кадрові рішення. Виборчий блок створено не було й у парламентських виборах 2006 р. партія участі не брала. У позачергових парламентських виборах 2007 р. партія взяла участь у складі *блоку «Всеукраїнська громада»*. За результатами виборів блок набрав 12 327 (0,05 %) голосів виборців, зайнявши 19-те місце серед 20 учасників.

III з'їзд партії 5 грудня 2006 р. вніс зміни та доповнення до статуту.

23 травня 2009 р. відбувся V з'їзд партії за участі 165 делегатів від обласних партійних організацій України, АР Крим, м. Севастополя і м. Києва. Делегати з'їзду задовольнили прохання Х. Хачатуряна про складання ним повноважень голови партії за власним бажанням та обрали головою – В. Удовиченка. Новообраний голова виголосив базові принципи, за якими партія повинна працювати. Серед найголовніших принципів: розбудова ідеологічної партії; побудова децентралізованої моделі держави з розвиненим місцевим самоврядуванням на засадах Європейської Хартії місцевого самоврядування (демократична децентралізована система державного управління, яка базується на самостійності територіальних громад, органів місцевого самоврядування для вирішення всіх питань місцевого значення; всебічна підтримка муніципального руху в Україні; співпраця з громадськими організаціями та об'єднаннями органів місцевого самоврядування); модель розвитку – «ВЛАДА – СОВІСТЬ – ОСВІТА – ТЕХНОЛОГІЇ»; національна ідея – Українська державність як основа кардинального підвищення рівня і якості життя людей; реалізація програми партії завдяки приходу до Верховної Ради України і створення фракції місцевого самоврядування й освіти. Відповідні зміни одностайним рішенням з'їзду було внесено до програми партії.

17 квітня 2010 р. черговий VI з'їзд партії за участі 88 делегатів обговорив звіт голови про результати звітно-виборчої кампанії партії за 2009–2010 рр. та провів вибори керівних органів партії. Делегати з'їзду головою обрали В. Удовиченка та визначили чисельний та персональний склад політичної ради та її президії, ревізійної комісії, обрали голову ревізійної комісії; визначили кількість заступників голови партії та обрали їх персонально, визначили чисельний та персональний склад секретаріату партії та обрали його голову. Делегати з'їзду обговорили та затвердили проект виборчої платформи партії на місцевих та регіональних виборах.

4 вересня 2010 р. на VII позачерговому з'їзд партії за власним бажанням склав повноваження голови партії В. Удовиченко. Головою було обрано Х. Хачатуряна.

Партія нараховує 782 структурні утворення. *Т. Б.*

Політична партія «Соціал-Патріотична Асамблея Слов'ян» (СПАС) створена 26 січня 2006 р. на Установчому з'їзді внаслідок розколу УНА–УНСО, в яку перейшли партійці, що підтримували слов'янську ідею. Зареєстрована Міністерством юстиції України 14 лютого 2006 р. (реєстраційний номер 129-п.п.).

Центральні статутні органи партії: з'їзд, політрада, виконком, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи партії – голова партії, голова політради, заступники голови політради, голова виконкому, заступники голови виконкому. Перший голова партії – *Е. Коваленко.*

Згідно з програмою партія виступає за створення в Україні нової соціально-відповідальної держави, суспільства справедливості і добробуту, нової політичної, економічної і соціальної системи як гарантії прогресу; за формування в Україні потужної і впливової соціальної верстви суспільства – середнього класу, що становитиме більшість нового суспільства і єднатиме громадян, які заробляють засоби для існування своєю працею. Партія пропонує народу державну ідеологію і стратегію, засновану на принципах соціалізації, інтелектуалізації розвитку суспільства та громадського патріотизму, що забезпечить прогрес держави в XXI столітті. Єднаючи у своїх лавах потужний патріотичний, інтелектуальний і професійний потенціал, партія СПАС ставить перед собою завдання розробки та реалізації концепції національної стратегії України, концепцію національних інтересів України, програму виходу України з політичної, економічної і соціальної кризи.

8 серпня 2007 р. з'їзд ухвалив рішення взяти участь у дострокових виборах до парламенту та увійти до виборчого блоку «Вільні Демократичні Вибори за Народ України».

СПАС має представництво в усіх обласних центрах України.

Партія виступає проти вступу України до НАТО та перебуває в опозиції до чинної влади.

Партія взяла участь у місцевих виборах 2010 рр. Всі міські, районні, обласні і республіканські партійні організації, згідно з законом, провели конференції з висунення кандидатів у депутати. Однак результати голосування засвідчили незначну підтримку кандидатам від партії.

Станом на кінець 2011 р. партія має 41 структурне утворення. *Т. Б.*

Політична партія «Союз анархістів України» (САУ) створена 19 серпня 1999 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 28 грудня 2002 р. (реєстраційний номер 7-п.п.). Перший керівник – *В. Чорний.* Партія позиціонує себе як носій ідеологічних поглядів «класичного» анархізму.

Програма партії була ухвалена II партійним з'їздом (13 липня 2003 р.). Документ має теоретико-декларативний характер. Вищою метою партії проголошується досягнення індивідуальної свободи. Партія сповідує цілі «істинного анархізму», де під анархією розуміється гармонійне суспільство без апарату примушення, основане на загальному соціальному консенсусі, договорі та самоорганізації.

Основним завданням партії проголошується еволюційне скорочення державного апарату примусу без здійснення революцій та переворотів. Тактичним завданням вважається створення дисциплінованої загальноукраїнської політичної партії, яка б вела боротьбу за програмні настанови шляхом зміни свідомості людей, за скорочення нормативної й бюрократичної бази влади, децентралізацію державного управління, запровадження широкого самоврядування на місцях.

Інформаційний орган партії – мережева газета «Набат». *Д. В.*

Політична партія «Союз Лівих Сил» (СЛС) створена 8 грудня 2007 р. на установчому з'їзді партії у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 28 січня 2008 р. (реєстраційний номер 146-п.п.). Голова партії – *В. Волга*. Основою, на якій був створений СЛС, стали осередки колишньої *Політичної партії «Громадський контроль»*, яка припинила діяльність.

Центральними статутними органами партії є з'їзд партії, голова партії, політрада партії, президія політради партії, виконавчий комітет партії, центральна ревізійна комісія. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ.

Партія називає себе самостійною політичною силою, що представляє ліву ідею в новому, сучасному європейському трактуванні. У назві «Союз Лівих Сил» закладена ідея об'єднання всіх людей, для яких соціальна справедливість, відповідальність держави за життя й здоров'я своїх громадян, включаючи найменших, пристойні умови праці – не порожній звук, а «реальна потреба». Гасло СЛС: «Ми йдемо до влади, щоб навести порядок у країні. В ім'я Ваших інтересів і під Вашим контролем».

Мета партії – економічний розквіт; справедливий розподіл благ; реальне економічне та політичне народовладдя; розширення прав і свобод громадян; мирний розвиток, як на міжнародній арені, так і всередині країни.

Основні програмні положення у внутрішній політиці соціалізація економіки; децентралізація влади (передача більшої кількості економічної та політичної влади на рівень територіальних громад та органів самоорганізації населення); відновлення зруйнованої системи права у державі; надання регіонам широких прав у визначенні національно-культурної політики на своїй території (запровадження м'якого федералізму); російська мова як друга державна мова України; реалізація положень Європейської Хартії регіональних мов та мов меншин.

14 вересня 2009 р. СЛС, спільно з КПУ, Партією «Справедливість» (нині – *Партія «Об'єднані ліві та селяни»*) та СДПУ(о) створили виборчий блок лівих і лівоцентристських сил, відкритий для всіх політичних сил, які виступають проти антинародного режиму, за радикальну зміну політичного курсу і виведення України з глибокої, всеохоплюючої кризи, за соціалізм.

На виборах до місцевих органів влади 2010 р. партія виступила невдало, здобувши лише 23 мандати сільських, селищних, міських голів (0,01%). *П. Г.-Н.*

Політична партія «СПІЛЬНА ДІЯ» зареєстрована Міністерством юстиції України 10 липня 2006 р. (реєстраційний номер 132-п.п.). Перший голова партії – *Б. Пукало*.

На кінець 2011 р. легалізовано діяльність 29 структурних партійних утворень. Характерною ознакою партії є її низька активність та закритий характер діяльності. *Т. Б.*

Політична партія «Справедлива країна» створена 28 квітня 2009 р. на Установчому з'їзді партії (м. Київ). Зареєстрована Міністерством юстиції України 9 липня 2009 р. (реєстраційний номер 175-п.п.). Перший керівник партії – *Р. Токар.*

Згідно з програмними документами партія сповідує цінності демократії, керується у своїх діях пріоритетом прав і свобод людини, принципом верховенства права і захистом національних інтересів держави. Партія заявила про своє прагнення «удосконалити суспільство України на засадах справедливості». Метою діяльності партії є сприяння утвердженню повноцінного громадян-

ського суспільства; забезпеченню незалежної діяльності громадських організацій і рухів, свободи слова та незалежності ЗМІ; завершенню та удосконаленню політичної реформи; оптимізації розподілу повноважень між гілками влади, створенню дієвого балансу стримувань і противаг; розвитку парламентаризму, партійної системи та удосконаленню пропорційної системи виборів до ВРУ та місцевих рад; запровадженню гендерної рівності; модернізації системи освіти та науки. В економічній сфері партія виступає за гарантування державою недоторканності прав власності та зміцнення інституту власності; створення сприятливого середовища для розвитку підприємництва та становлення національного капіталу; поліпшення інвестиційного клімату в країні; активізацію ресурсного потенціалу регіонів; підвищення ефективності та конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва; гарантування конституційних прав громадян на безпечне довкілля та вдосконалення національної екологічної політики; реформування системи соціальних стандартів і пільг; посилення соціального захисту, подолання бідності.

Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Дніпропетровськ.

Діяльність партії не вирізняється активністю. *О. Л.*

Політична партія «Справедлива Україна» (СУ) створена 3 лютого 2005 р. на Установчому з'їзді партії (м. Київ) за присутності 411 делегатів. Зареєстрована Міністерством юстиції України 25 березня 2005 р. (реєстраційний номер 126-п.п.). Перший керівник (голова ради) партії – *А. Пехотін*.

Згідно з програмою політичною метою партії «є побудова в Україні такого суспільства, в якому б з'єднання кращих елементів консерватизму, лібералізму та соціал-демократії на основі національних традицій, християнських та гуманістичних цінностей стало б основою добробуту всіх і кожного». СУ виступає за зміцнення та захист прав і свобод громадян, задоволення їхніх політичних, економічних, національних, культурних та інших інтересів; сприяння формуванню і виявленню політичної волі громадян; формування в Україні «християнського стилю життя, життя морального, заснованого на високих християнських стандартах». СУ вважає, що економічна політика держави має бути спрямована на формування національної системи соціального ринкового господарства, побудови національної економіки, визначення її перспективних напрямів розвитку, створення умов для формування середнього класу – гаранта соціальної стабільності. У міжнародних відносинах СУ підтримує розвиток співпраці з європейською спільнотою, розширення співпраці з НАТО, підтримку добросусідських відносин з усіма державами СНД.

Восени 2005 р. у СУ виник внутріпартійний конфлікт між членами ради партії і головою А. Пехотіним. 2 вересня 2005 р. відбулося засідання ради партії, на якому розглядалося питання про звільнення з посади голови ради А. Пехотіна. Головою ради партії було обрано В. Босовича. Міністерство юстиції України не взяло до відома інформацію щодо зміни керівництва партії. А. Пехотін не погодився з рішенням ради. 5 жовтня 2005 р. під його головуванням відбулося засідання ради партії, на якому було прийнято рішення про проведення ІІ позачергового з'їзду, який відбувся 22 жовтня 2005 р. у м. Києві за присутності 36 делегатів. З'їзд прийняв рішення про зміни у складі ради партії та її розширення.

Паралельно інша партійна група проводила свої організаційні заходи. Так, 14 жовтня 2005 р. відбулося засідання ради партії, у роботі якої взяли участь усі члени, крім А. Пехотіна. Рада висловила недовіру А. Пехотіну і прийняла рішення про проведення ІІ позачергового з'їзду партії. 25 жовтня 2005 р. у м. Києві відбулося засідання ради партії у тому самому складі. Рада висловила недовіру А. Пехотіну за його розкольницькі дії та визнала нелегітимним партійний з'їзд, проведений 22 жовтня. За рішенням ради ІІ позачерговий з'їзд відбувся 29 жовтня 2005 р. (м. Київ). У його роботі взяли участь 49 делегатів. З'їзд затвердив рішення ради про недовіру і припинення повноважень А. Пехотіна як голови ради, обрав новий склад ради.

Обидві сторони апелювали до Міністерства юстиції України. Однак останнє запропонувало узгодити внутрішньопартійний конфлікт відповідно до статутних документів. 9 грудня 2005 р. до Мін'юсту надійшло повідомлення про те, що внутрішньопартійний конфлікт між членами ради та головою вичерпано. Головою ради залишився А. Пехотін.

Упродовж наступних п'яти років партія не виявляла політичної активності, не брала участі у парламентських виборах 2006 р., 2007 р. та у виборах Президента України 2010 р.

28 липня 2010 р. відбулося засідання ради партії, на якому обговорювалася ситуація у партії та перспективи її подальшої діяльності. Присутні констатували, що голова ради А. Пехотін майже постійно перебуває за межами України – у США і не проводить партійної роботи. Тому його було звільнено з посади голови ради партії та обрано С. Дьяченка. Рада прийняла рішення про проведення надзвичайного позачергового з'їзду.

10 серпня 2010 р. відбувся позачерговий з'їзд партії, у роботі якого взяли участь 35 делегатів. З'їзд виключив зі складу ради партії А. Пехотіна, обрав новий склад ради та контрольно-ревізійної комісії. 1 вересня 2010 р. відбулося засідання ради партії, на якому було прийнято рішення провести позачерговий з'їзд. З'їзд, який відбувся 8 вересня 2010 р. (м. Київ) за участі 45 делегатів, ухвалив рішення про участь партії у виборах депутатів місцевих рад у жовтні 2010 р.

На кінець 2011 р. партія мала 159 легалізованих структурних утворень. *О. Л.*

Політична партія «Твоя Україна» (ПП «Твоя Україна») створена 5 грудня 2009 р. на Установчому з'їзді у м. Донецьку. Зареєстрована Міністерством юстиції України 23 квітня 2010 р. (реєстраційний номер 182-п.п.). Перший голова партії – *Д. Миронович* (на кінець 2011 р. – чинний).

Згідно з програмою метою партії є сприяння зміцненню та захисту незалежності, державного суверенітету та єдності України, утвердження в житті держави і суспільства цінностей людської гідності, свободи, справедливості, забезпечення демократії і верховенства права.

Станом на кінець 2011 р. партія мала зареєстрованими 20 структурних підрозділів. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Донецьк. *С. П.*

Політична Партія «Третя Сила» створена у грудні 2004 р. на Установчому з'їзді. Зареєстрована Міністерством юстиції України 28 січня 2005 р. (реєстраційний номер 106-п.п.).

Влітку 2004 р. *В. Гаврилюк,* В. Рибаченко та І. Найда створили громадську організацію «Фундація конструктивних ініціатив «Третя сила», а наприкінці року – політичну партію.

І з'їзд партії 12 березня 2005 р. прийняв програму, затвердив гімн партії, обрав головою партії першого за-

ступника голови Комітету Верховної Ради України В. Гаврилюка.

Згідно зі статутом метою діяльності партії є сприяння побудові в Україні вільного, демократичного, справедливого, солідарного суспільства, що органічно поєднує інтереси окремої людини, суспільства, держави, створює всі можливості для забезпечення високого рівня життя та добробуту народу України; участь у виборах.

Програмно-ідеологічна концепція партії побудована на спробі визначити той світоглядно-психологічний інваріант духу народу, який партія позначає як «Українська Душа». У програмі констатується: «…Щоб відчути у собі Українську Душу, не обов'язково бути етнічним українцем. Треба лише відчувати свою кровну спорідненість з цією землею та народом, його історією та культурою, звичаями та ментальністю, відчути свою життєву укоріненість в Україну, як це відчули багато неукраїнців по крові, які стали українцями по духу і внесли свій внесок у розвиток нашої Батьківщини».

У парламентських виборах 2006 р. партія брала участь, здобувши 34 963 (0,13%) голосів виборців; у позачергових виборах 2007 р. участі не брала.

18 вересня 2010 р. V з'їзд ПТС обрав головою партії І. Найду.

Друкований орган партії – «Третя сила». *Т. Б.*

Політична партія «Трудова Україна» створена на І (Установчому) з'їзді 19 травня 2000 р. у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 21 червня 2000 р. (реєстраційний номер 1457). Першим головою партії було обрано І. Шарова, головою політради – Ю. Іоффе, керівником секретаріату – А. Деркача, членами політвиконкому – А. Деркача, В. Пінчука та О. Єдіна. 18 листопада 2001 р. на ІІ позачерговому з'їзді головою партії було обрано С. Тігіпка.

8 грудня 2001 р. у м. Миргороді ІІІ з'їзд прийняв одностайне рішення про входження партії до *Виборчого блоку політичних партій «За Єдину Україну!»* для участі у виборах до Верховної Ради України 2002 р. З'їзд рекомендував ввести до керівних органів блоку від партії голову – С. Тігіпка та членів політвиконкому І. Шарова, Д. Табачника й А. Деркача. 15 грудня 2001 р. С. Тігіпко від імені партії підписав угоду про створення Виборчого блоку політичних партій «За Єдину Україну!». За блок проголосувало 11,77% виборців (посів третє місце серед учасників виборів). Партія провела до Верховної Ради України IV скликання 10 членів партії (з них 4 – за списком блоку).

У березні 2003 р. С. Тігіпко висловив бажання залишити посаду голови партії у зв'язку з призначенням на посаду голови Національного банку України, однак з'їзд партії лише переглянув його обов'язки як голови партії.

У квітні 2004 р. партія заявила про намір брати участь у парламентських виборах 2006 р. самостійно. У травні 2004 р. до неї приєдналася політична партія «Нова генерація», яка нараховувала 11 тис. членів. Чисельність партії станом на 17 січня 2005 р. становила 56 077 членів.

На президентських виборах 2004 р. партія підтримувала кандидата у Президенти В. Януковича. Лідер партії очолював передвиборчий штаб В. Януковича.

У грудні 2004 р. фракція Політичної партії «Трудова Україна» опинилася на межі розвалу через масовий вихід депутатів з фракції включно з І. Шаровим. Наприкінці грудня фракція «Трудова Україна» утворила спільну фракцію з *Народно-Демократичною партією*.

У квітні 2005 р. VIII з'їзд партії обрав головою В. Коновалюка. Восени 2005 р. у партії відбувся розкол. В. Коновалюк був виключений з партії. Лідером партії обрали В. Сівковича, однак де-юре головою партії залишився В. Коновалюк.

8 жовтня 2005 р. IX позачерговий з'їзд розглянув ситуацію, що склалася у керівництві партії, а також прийняв рішення щодо стратегії партії у період проведення виборчої кампанії 2006 р., вніс зміни у склад ревізійної комісії та політради партії. З'їзд висловив повну довіру лідерові В. Коновалюку і підтвердив його повноваження як голови партії.

X позачерговий з'їзд партії 25 грудня 2005 р. прийняв рішення йти на парламентські вибори 2006 р. самостійно та затвердив передвиборчу програму. 3 січня 2006 р. Центральна виборча комісія України зареєструвала список кандидатів у народні депутати України, занесених до виборчого списку Політичної партії «Трудова Україна». За результатами виборів партія набрала 0,09 % голосів виборців. До парламенту партія не потрапила.

Упродовж останніх років діяльність партії активністю не відзначається. *Т. Б.*

Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка» (попередні назви – Політична партія «Нова країна»; Політична партія «Європейська столиця»**)** створена у 2005 р. як Політична партія «Європейська столиця». Зареєстрована Міністерством юстиції України 14 березня 2005 р. (реєстраційний номер 112-п.п.). Голова – *Л. Парцхаладзе*. Місцезнаходження керівних органів – м. Київ.

У виборах до Верховної Ради України 2006 р. партія брала участь самостійно. Із 38 осіб, занесених до партійного списку, ЦВК було зареєстровано 35. До першої п'ятірки списку увійшли Л. Парцхаладзе, А. Миргородський, О. Магаляс, А. Лерник, О. Маркович. На виборах до Верховної Ради України партія здобула 12 027 (0,04%) голосів виборців й до парламенту не потрапила.

У передвиборчій програмі партія виступила за інноваційний розвиток соціально орієнтованої ринкової економіки. Головний ресурс вона вбачала в приватній підприємницькій ініціативі. Основні завдання, які прагнула вирішити партія у Верховній Раді України, полягали у створенні умов для розвитку підприємницької ініціативи, конкуренції та захисту прав приватної власності; сприянні розвиткові середнього класу як основного вкладника коштів у державний бюджет і як найактивнішого суб'єкта впливу на формування державної політики; стимулюванні розвитку малого та середнього бізнесу; запровадженні разової фінансової амністії та легалізації капіталів; забезпеченні якісної й доступної медичної допомоги для усіх верств населення.

21 лютого 2009 р. рішенням V з'їзду (м. Київ) головою партії було обрано Р. Романюка, співголовою – А. Миргородського, назву було змінено на Політична партія «Нова країна».

Згідно із програмними принципами визначалася головна мета та завдання партії: сприяння формуванню та вираженню політичної волі громадян та участь у побудові в Україні відкритого громадянського суспільства на засадах свободи, самоврядності, верховенства права, керуючись історичними принципами європейської демократії та обираючи європейський шлях розвитку українського суспільства для досягнення економічного піднесення України, зростання могутності держави та добробуту громадян.

24 лютого 2010 р. рішенням VI позачергового з'їзду співголовою партії було обрано В. Ковальчука (іншим співголовою залишився Р. Романюк). 24 квітня 2010 р. VII позачерговий партійний з'їзд прийняв рішення перейменувати партію на Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка».

Центральним органом партії, який здійснює загальне керівництво, є політична рада. Членами політради партії обрано: В. Кличка – голова партії; В. Ковальчука – заступник голови, голова центрального виконавчого комітету; А. Палатного – заступник голови; Н. Новака, Л. Парцхаладзе, І. Плачкова, Я. Погарського, Р. Романюка. Центральний виконавчий комітет партії є її центральним виконавчим органом.

Своєю метою оновлена партія визначила сприяння формуванню політичної волі громадян та участь у розбудові в Україні відкритого громадянського суспільства на засадах свободи, самоврядності, верховенства права, керуючись принципами демократії, а також створення умов для економічного піднесення України та зростання могутності держави й добробуту громадян.

На початок 2010 р. партія мала регіональні організації у всіх областях України (окрім Полтавської, Донецької та Луганської обл.). На виборах до місцевих органів влади 2010 р. партія здобула понад 350 депутатів в обласних, міських, районних та селищних радах, у тому числі 4 мандати (0,03%) сільських, селищних, міських голів. 20 листопада 2010 р. відбулися збори депутатів місцевих рад від партії. Учасники зборів проголосували за звернення до Президента України з вимогою застосувати право вето до прийнятого парламентом нового Податкового кодексу. На зборах також були підведені підсумки виборів до органів місцевого самоврядування та обговорено питання про створення ефективної системи взаємодії між депутатами від партії та виборцями. *П. Г.-Н., Т. Б.*

Політична партія «Україна Майбутнього» створена на Установчому з'їзді 16 грудня 2007 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 18 липня 2008 р. (реєстраційний номер 152-п.п.). Перший голова партії – *А. Павленко.* Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ.

24 липня 2010 р. у м. Дніпропетровську на І з'їзді партії лідером був обраний С. Олійник.

Партія подала заявку на вступ до Всесвітньої організації гуманістичних партій.

У 2010 р. партія брала участь у місцевих виборах у Дніпропетровській обл. та у м. Дніпропетровську. За результатами виборів у Дніпропетровській обласній та міській радах були сформовані фракції «Україна Майбутнього». Депутати від партії пройшли практично до всіх районних рад м. Дніпропетровська.

Партія представлена у 23 областях України.

8 червня 2011 р. у м. Києві відбувся ІІ позачерговий з'їзд партії, на якому його учасники ухвалили ліберальну програму розвитку держави.

25 липня 2011 р. у м. Дніпропетровську партія підписала договір про партнерство та співробітництво з Всеукраїнською молодіжною громадською організацією «Європейська молодь України». *Т. Б.*

Політична партія «Україна Соборна» (ПУС) створена у лютому 2005 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 24 березня 2005 р. (реєстраційний номер 119-п.п.). Місцезнаходження центральних статутних орга-

нів – м. Київ. Перший голова партії – *Т. Яхеєва* (наприкінці 2011 р. – чинний).

Головними завданнями діяльності ПУС є побудова вільного, демократичного суспільства на засадах свободи, демократії, соціальної справедливості й солідарності; формування нової парадигми розвитку держави на основі збалансованості економічної та соціальної політик та політики збереження і захисту природного середовища. Партія підтримує президентську форму правління, однопалатний відповідальний перед народом парламент і реальне місцеве самоврядування на рівні населених пунктів. На переконання партії, головною метою розвитку українського суспільства повинна стати людина і вся діяльність держави має спрямовуватися на гарантоване забезпечення прав людини та її потреб. У соціально-економічній сфері ПУС виступає за усунення перешкод підприємницькій ініціативі громадян; проведення послідовної політики формування, розвитку та захисту внутрішнього ринку, не порушуючи основних положень ВТО; зростання середньої заробітної плати та прожиткового мінімуму до середньоєвропейських показників; зменшення рівня безробіття; скорочення розриву у доходах населення; здійснення першочергових заходів щодо подолання бідності.

ПУС взяла участь у парламентських виборах 2006 р. у складі *Українського Народного Блоку Костенка і Плюща*. Блок набрав 1,87% голосів виборців і жоден його представник до Верховної Ради України не потрапив.

У 2007 р. ПУС взяла участь у позачергових парламентських виборах у складі «*Українського Народного Блоку*», який не подолав 3% виборчого бар'єра.

У 2008 р. партія виступила ініціатором створення громадсько-політичного об'єднання Український блок. Голова партії Т. Яхеєва увійшла до складу президії об'єднання.

Унаслідок місцевих виборів 2010 р. партія отримала 5 мандатів, зокрема виборола представництво у Львівській міській раді. *О. Л.*

Політична партія України «РУСЬ ЄДИНА» (попередні назви – Політична партія України «Партія політики ПУТІНА», Політична партія «Слов'янський народно-патріотичний союз») створена на початку 2003 р. На 2-му етапі Установчого з'їзду (березень 2003 р.) головою політради партії було обрано П. Толочка, співголовами – *О. Ременюка і С. Сафронова.* Зареєстрована Міністерством юстиції України 5 червня 2003 р. (реєстраційний номер 8-п. п.).

На президентських виборах 2004 р. партія підтримувала кандидатуру В. Януковича.

III (24 вересня 2005 р.) та IV (8 листопада 2005 р.) з'їзди партії розглядали питання про зміну назви партії на Політична партія України «Партія політики ПУТІНА», про участь партії у парламентських виборах 2006 р. III з'їзд обрав співголів – О. Ременюка та О. Гичка.

Чергова зміна назви партії відбулася згідно з рішенням VII з'їзду партії (5 грудня 2008 р.), – партію було перейменовано на Політична партія України «РУСЬ ЄДИНА».

Партія брала участь у парламентських виборах 2006 р., здобувши підтримку 30 917 (0,12%) виборців.

На кінець 2011 р. партія легалізувала 512 структурних утворень. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ. Чинні співголови партії – О. Ременюк та О. Гичко. *М. К.*

Політична партія «Українська партія респонсизму» створена відповідно до рішень Установчого з'їзду 31 березня 2010 р., I та II партійних з'їздів,

які відбулися, відповідно, 19 липня 2010 р. та 16 червня 2011 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 7 вересня 2011 р. (реєстраційний номер 200-п. п.). Перший голова партії – *В. Помазанов.* *М. К.*

Політична партія «Українська платформа» створена на Установчому з'їзді 14 січня 2009 р. у м. Києві. На з'їзді були присутні 200 делегатів зі всіх регіонів України, які затвердили статут та програму партії, обрали голову – *П. Жебрівського*. Лідерами партії є також С. Семовоник та О. Литвиненко. Зареєстрована Міністерством юстиції України 27 березня 2009 р. (реєстраційний номер 169-п. п.)

Партія створена на базі однойменного громадського руху, відомого своєю діяльністю у Житомирській обл. Рух ініціював такі соціальні проекти, як «Маленький українець», «Добробут власними руками», «Відкрий своє серце дітям», «Інтелектуальне кіно – історія України крізь призму кінооб'єктива», фестиваль «Зорецвіт». Партія метою своєї діяльності визначила постійне вдосконалення цих проектів і поширення їх на території всієї України.

У статуті та програмі партії зафіксовані основні ідеологічно-політичні принципи: застосування ліберальної ідеології в економіці, розвиток громадянського суспільства як найефективнішого механізму контролю над владою, визнання національно-демократичної філософії розвитку України, всебічна підтримка та ефективне використання інтелекту нації, у першу чергу, у галузі науки, широке впровадження суспільної моралі та етики, відродження українського села.

Відповідно до статуту «метою партії є зміцнення та захист незалежності, державного суверенітету та єдності України, утвердження в житті держави і суспільства цінностей людської гідності, свободи, справедливості». Серед основних завдань партії – «використання ліберальної ідеології в економіці як запоруки динамічного економічного розвитку та матеріального добробуту спільноти; розбудова громадянського суспільства як найефективнішого механізму контролю за владою і гарантії демократичного устрою; формування політичної нації як найоптимальнішої форми єднання громадян України незалежно від етнічного походження та забезпечення унітарності держави». Відповідно до програми партія виступає «за унітарність, територіальну цілісність, непорушність кордонів держави; президентсько-парламентську республіку з посиленням повноважень Президента на загальнодержавному рівні; виконавчу владу задля проведення реформ повинен очолити Президент; широкі повноваження органів місцевого самоврядування, перерозподіл майна і коштів на користь територіальних громад…».

Станом на 27 березня 2009 р. партія мала зареєстрованими 24 регіональні у т. ч. республіканську АР Крим, міст Києва та Севастополя та обласні організації, також 365 районних, міських, районних у містах та партійних осередків у селах. Партія налічувала понад 17 тис. членів на усій території України.

7 квітня 2010 р. (м. Києві) І з'їзд партії, який представляли 1 167 членів партії, розглянув питання про поточну ситуацію в Україні, роль та завдання партії; вніс зміни та доповнення до програми та статуту, обрав центральну контрольно-ревізійну комісію, прийняв рішення про публікацію «Звернення до Українського народу» у засобах масової інформації.

Партія взяла участь у виборах до місцевих органів влади 31 жовтня 2010 р. Члени партії у багатьох регіонах стали депутатами.

У квітні 2011 р. президія партії виступила проти урядового законопроекту пенсійної реформи і запропонувала доопрацювати його та винести на широке обговорення з експертами та представниками громадськості, а у подальшому запропонувала виробити новий проект пенсійної реформи з урахуванням українських реалій.

На кінець 2011 р. партія легалізувала 467 структурних утворень. 3 грудня 2011 р. згідно із попередніми домовленостями відбувся об'єднаний з'їзд Політичної партії «Українська платформа» та УРП «Собор», на якому констатувався саморозпуск Політичної партії «Українська платформа» та вступ її членів до УРП «Собор». Було прийнято рішення про зміну назви УРП «Собор» на Українська платформа «Собор». Головою партії було обрано П. Жебрівського. За даними Мін'юсту України перебуває у стадії припинення на підставі рішення II партійного з'їзду від 3 грудня 2011 р. *Т. Б., С. П.*

Політична партія «Український Республіканський Альянс» («УРА») створена у квітні 2008 р. на Установчому з'їзді. 17 грудня 2008 р. з'їзд партії ухвалив партійний статут. Зареєстрована Міністерством юстиції України 25 березня 2009 р. (реєстраційний номер 168-п.п.). Перший керівник (голова партії) – *О. Звєрєва*. Голова секретаріату партії – С. Матусов.

Згідно з програмою у своїй діяльності партія прагне встановлення справжнього народовладдя, творчої ініціативи мас, активної життєвої позиції громадян країни, що є передумовою подальшого прогресу української державності та суспільного добробуту; ефективного розв'язання всього комплексу соціальних, комунально-господарських, сімейно-побутових проблем у кожній місцевій громаді, кожному населеному пункті країни; гармонізації взаємин між громадським суспільством і державою; між сферою приватних і загальнонаціональних інтересів; формування почуття патріотизму, національної єдності, самодостатності; морального та фізичного оздоровлення нації, відродження кращих традицій українського народу; максимального розвитку приватної ініціативи, інноваційних технологій підприємницької та організаційно-управлінської діяльності громадян; оптимізації форм і методів розв'язання назрілих економічних, соціальних, політичних, культурних, екологічних, демографічних та інших життєво важливих проблем як місцевого рівня, так і загальнодержавного значення; активної участі місцевих громад у загальнонаціональних політичних акціях і процесах (виборах, референдумах, маніфестаціях, обговореннях, слуханнях тощо); обмеження впливу кланово-олігархічних структур на суспільне життя, активізації боротьби з бюрократизмом, корупцією, посадовими зловживаннями в усіх сферах життєдіяльності нації; подолання відчуження влади від народу, політичної, територіальної, етнічної, соціальної, культурної консолідації українського народу, формування української політичної нації як повноправного члена світової спільноти.

Участі у виборах до місцевих органів влади 2010 р. партія не брала. *Т. Б.*

Політична партія Український Союз Праці «Орій» (УСП «Орій») діяла у 2000 – 2003 рр. Була створена 19 лютого 2000 р. на Установчому з'їзді партії (м. Київ), який затвердив програмову заяву партії, обрав голову центральної ради – *В. Негоду*. Зареєстрована Міністерством юстиції України 23 серпня 2000 р. (реєстраційний номер 1481).

Центральні статутні органи – з'їзд (конференція), центральна рада, прав-

ління центральної ради, секретаріат, контрольна рада; керівні особи – голова центральної ради, перший заступник голови центральної ради, заступники голови центральної ради, голова секретаріату.

Основним завданням партії було створення «ефективних умов відродження й розвитку» середнього класу «на базі соціальної, правової та демократичної Української держави».

На початок 2001 р. партія легалізувала 2 місцеві осередки (Автономної Республіки Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя – 1; районні, міські міст обласного значення, районні в містах – 1).

16 квітня 2003 р. партія провела свій ІІ з'їзд (м. Київ), на якому було прийнято рішення про перейменування партії в Українську козацьку партію, затверджено зміни до статут партії та обрано нового очільника – М. Ямненка. Останній звернувся до Міністерства юстиції України з проханням перереєструвати партію за новою назвою. Але оскільки зміни до статуту не відповідали вимогам Конституції України та закону «Про політичні партії в Україні», до того ж цим законом перереєстрація політичних партій не передбачалася, то Мін'юст відмовило у визнанні змін.

У травні 2003 р. Міністерство юстиції України здійснило перевірку партії, за матеріалами якої подало позов до Верховного Суду України про анулювання її реєстраційного свідоцтва. 5 серпня 2003 р. Верховний Суд України ухвалив відповідне рішення, згідно з яким Міністерство юстиції України наказом № 141/5 від 20 листопада 2003 р. скасувало запис про реєстрацію партії у Реєстрі об'єднань громадян. *М. К.*

Політична партія «Українські соціал-демократи» створена на Установчому з'їзді 27 травня 2006 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 20 січня 2007 р. (реєстраційний номер 141-п.п.). Перший голова партії – *О. Клюс*. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ.

Згідно з програмою мета діяльності партії – «сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, участь у побудові в Україні незалежної, демократичної, соціально орієнтованої держави, бо основними цінностями соціал-демократії, її суспільно-політичним фундаментом є Свобода, Справедливість, Рівність і Солідарність».

У політичній сфері партія вважає за необхідне внести зміни до Конституції, які встановлять чіткий розподіл гілок влади, визначать повноваження органів місцевого самоврядування, збалансують їх права та обов'язки; розірвати зв'язок влади і капіталу, створити систему реального народовладдя, впровадити принципово нову кадрову політику, спрямовану на зміну управлінської еліти та моральне очищення влади і суспільства в цілому.

Станом на 25 лютого 2010 р. мала зареєстрованими 22 регіональні, у т. ч. республіканську АР Крим, міст Києва та Севастополя та обласні організації, також 384 районні, міські, районні у містах та первинні осередки у селищах міського типу та селах. *С. П.*

Політична партія «Фронт Змін» (попередні назви – Політична партія «Демократичний фронт», Політична партія «Народна трудова партія») створений 3 березня 2007 р. на Установчих зборах у м. Києві за назвою Політична партія «Народна трудова партія». Зареєстрована Міністерством юстиції України 26 червня 2007 р. (реєстраційний номер 144-п.п.). Перший голова партії – *В. Вашкевич*.

Центральні статутні органи партії: З'їзд (загальні збори), рада партії, президія ради партії, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи: голова партії, заступник голови партії. Місцезнахо-

дження центральних статутних органів партії – м. Київ.

Основна програмна мета партії полягала в утвердженні України як світової держави, її виході на «новий шлях цивілізаційного розвитку, безпечного для сучасних і майбутніх поколінь». Партія висунула завдання становлення в Україні національної ідеологічної політики як необхідної передумови побудови гармонійного і здорового суспільства, сприяння реалізації української національної ідеї для побудови національної, духовно-розвинутої, соціальної, правової держави; консолідації українських національно-державницьких сил, формування потужної національно-орієнтованої еліти. Останнє передбачало запровадження інноваційної загальнонаціональної програми розвитку, яка мала стати предметом обговорення як владних структур держави, так і всього суспільства.

У виборах Президента України та до Верховної Ради України партія участі не брала. Рішенням позачергового з'їзду, який відбувся 18 жовтня 2008 р., партія була перейменована на Політичну партію «Демократичний фронт»; до статутних документів були внесені зміни та уточнення, згідно із якими мета партії полягала у захисті принципів демократії, розробці стратегії розвитку України, підвищенні ролі України у світових процесах, реформуванні суспільних відносин, сприянні формуванню української політичної нації. Головою партії було переобрано В. Вашкевича.

На позачерговому з'їзді партії, який відбувся 23 вересня 2009 р. у м. Києві, назву партії «Демократичний фронт» було змінено на Політична партія «Фронт Змін». На посаді голови партії В. Вашкевича замінив А. Іванчук. 30 листопада 2009 р. лідером партії став екс-голова Верховної Ради України, народний депутат України, голова громадської ініціативи «Фронт змін» А. Яценюк.

Завданнями партії є створення громадянського суспільства та забезпечення демократичних перетворень в Україні; забезпечення дотримання прав людини і громадянина, реалізація принципу соціальної справедливості у всіх життєво важливих для людини сферах (охорона здоров'я, освіта, забезпечення житлом, харчуванням тощо); повернення державі активної ролі в економічних процесах; припинення корупції та налагодження державного апарату шляхом створення нової якості влади в Україні.

V з'їзд партії, що відбувся у травні 2010 р., вніс ряд змін і доповнень до статуту партії, а також обрав новий склад ради партії. Делегати обговорили політичну ситуацію у країні і поточні питання партійної діяльності.

На початок 2010 р. діяли 707 територіальних і місцевих організацій партії. Партія реалізує проект політичної освіти «Школа влади», який покликаний навчати кандидатів у члени партії європейським стандартам управління і політичної діяльності. Через «Школу влади» проходять усі члени партії. Спеціальну підготовку повинні мати кандидати у депутати місцевих рад.

На президентських виборах 2010 р. партія підтримувала кандидата у Президенти України А. Яценюка. У І турі виборів політик здобув підтримку 6,96% виборців (4-те місце серед претендентів). Після створення у Верховній Раді України коаліції «Стабільність і реформи» А. Яценюк заявив про перехід в опозицію і намір сформувати власний опозиційний уряд, не приєднуючись до опозиційного об'єднання, ядром якого став БЮТ.

3 липня 2010 р. відбулося засідання ради партії, на якому прийнято рішення не підтримувати проект Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради

Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» (№ 6601), запропонований *Партією регіонів* і ухвалений парламентською коаліцією у першому читанні. Рада партії ухвалила заяву щодо захисту права громадян на вільні вибори до органів місцевого самоврядування, що були призначені на 31 жовтня 2010 р. У заяві, зокрема, зазначалося: «1 липня неконституційно створена коаліція у Верховній Раді України на чолі з Партією регіонів проголосувала в першому читанні за проект Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», яким брутально порушується конституційне право громадян України на вільні вибори органів місцевого самоврядування».

17 вересня 2010 р. у м. Києві відбувся позачерговий з'їзд партії, на якому було ухвалено рішення про участь у місцевих виборах 2010 р. Делегати затвердили виборчу стратегію і прийняли угоду про політичну відповідальність усіх кандидатів, які висуватимуться територіальними та місцевими організаціями партії на цих виборах. За таке рішення проголосували понад 1 200 делегатів з усіх регіонів України. На виборах до місцевих органів влади 2010 р. партія здобула 3005 мандатів сільських, селищних, міських голів. *П. Г.-Н., В. Я.*

Політичне об'єднання «Рідна Вітчизна» – політична партія, створена 20 березня 2010 р. на Установчому з'їзді у м. Києві за участі 248 делегатів та 30 почесних гостей з усіх регіонів України. Делегати затвердили програму, статут, назву партії та її символіку. Зареєстрована Міністерством юстиції України 27 травня 2010 р. (реєстраційний номер 185-п.п.). Перший голова партії – *І. Матієшин.*

Партія позиціонує себе як політична сила, яка об'єднує підприємців, представників культури і науки, громадян України, які хочуть брати участь у політичному житті країни і розділяють програмні положення партії.

Програма політичного об'єднання передбачає роботу за 10 напрямами, у кожному з яких викладені основні суспільні виклики в Україні і прописані стратегії їх вирішення. Одним із таких принципів є «виключення будь-яких форматів вождизму в механізмі діяльності партії».

Мета партії згідно з програмою – «забезпечення сталого розвитку та єдності України, утвердження народовладдя, громадянського суспільства, демократичної, соціальної, правової держави з урахуванням багатовікових вітчизняних ментальних, культурних, духовних традицій, створення умов кожному для вільного і всебічного розвитку його особистості, належного задоволення його людських потреб».

Символ партії – гілка калини на фоні жовто-блакитних національних кольорів в обрамленні 27 зірок. Калина символізує глибинні духовні і родинні традиції українців, а кількість зірок відповідає кількості адміністративно-територіальних одиниць України.

У роботі ІІ позачергового з'їзду партії (17 вересня 2011 р.) взяли участь голови всіх 27 регіональних організацій та понад 300 активістів і гостей, представники засобів масової інформації. З'їзд розглянув питання про соціально-політичну ситуацію в Україні, про вдосконалення організаційної структури партії та плани і завдання на найближчий період, вніс зміни і доповнення до статуту. Делегати з'їзду проголосили необхідність утвердження «Нового Курсу Розвитку України», який би базувався на нових правилах взаємин влади і народу, де немає «кращих» та «гірших» перед законом; новій формулі

суспільного договору між державою, бізнесом і громадянами, яка б реально забезпечила відокремлення великого капіталу від політики; реальній боротьбі з корупцією; захист «нашого найбільшого багатства – людського капіталу». З'їзд прийняв рішення про внесення засад «Курсу» до проекту маніфесту партії як її програмового документу.

Партія нараховує 27 організацій обласного рівня, у тому числі у Автономній Республіці Крим, містах Києві та Севастополі, 310 районних та понад 1 000 первинних організацій. *Т. Б.*

Помазанов Віталій Віталійович – перший голова *Політичної партії «Українська партія респонсизму»,* обраний відповідно до рішень Установчого (31 березня 2010 р.), I (19 липня 2010 р.) та II (16 червня 2011 р.) з'їздів партії. Працював керівником соціально-політичного напрямку соціально-інжинірингової агенції «Гайдай. Ком». Лідер Українського союзу респонсистів. Виступає активним пропагандистом «37 тез респонсизму», тобто «за повну ліквідацію Антинародного класу і передумов його існування», «мінімізацію втручання держави та її інститутів у життя кожної людини»; «створення нового соціально-політичного устрою – нового суспільства, що складається з «вільних громадян» і «відповідальних громадян»; за Україну як «союз рівноправних земель, зі своїми локальними законами, що не суперечать Конституції і низці загальнодержавних законів»; поділ державної влади на п'ять гілок: консультативно-законодавчу (сенат), виконавчу (кабінет міністрів), судову (голова – верховний суддя), гарантуючу (президент) і контролюючу (голова – верховний цензор); за введення цензури («цензура – щорічне підтвердження повноважень обраного чиновника шляхом голосування за принципом «довіряю – не довіряю». Якщо рівень недовіри перевищує 65%, чиновник звільняється зі своєї посади і призначаються нові вибори»); за «неучасть у військових союзах і блоках, що створюються іншими державами, зокрема США, Євросоюзом або Росією, окрім тих, які ініційовані Україною або відповідають національним інтересам України», за «створення власного військово-економічного союзу, орієнтованого на участь у ньому Білорусі, Латвії, Литви, Естонії, Польщі, Чехії та інших держав Східної Європи»; «за вільну економіку», у якій «кожен має право обирати собі заняття, що не розходиться з інтересами суспільства»; за» націоналізацію загальноукраїнських ЗМІ й формування на їхній основі суспільних» та ін. *М. К.*

Попик Василь Іванович – перший голова Політичної партії «Наша партія» (створ. 2005 р.; нині – *Політична партія «Європейська платформа*»). *О. Р.*

Попович Мирослав Володимирович (нар. 12.04.1930, м. Житомир) – один із перших співголів *Партії демократичного відродження України* (діяла у 1990–1996 рр.).

У 1953 р. закінчив філософський факультет КДУ ім. Т.Г. Шевченка. Впродовж 1953–1956 – директор середньої школи у с. Золотий Потік Тернопільської обл. З 1956 р. – аспірант Інституту філософії АН України, а після закінчення – співробітник цього Інституту. Захистив кандидатську дисертацію «Ірраціоналізм у сучасній французькій філософії» (1960 р.) та докторську – «Філософський аналіз мови науки» (1966). З 1969 р. – завідувач відділу логіки і методології науки, а з 2001 р. – директор Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України.

У 1992 р. обраний членом-кореспондентом, у 2003 р. – академіком НАН України.

Автор понад 100 наукових праць, присвячених філософії науки, філософії й історії культури та проблемам логіки, методології. Серед них монографії: «Григорій Сковорода» (1984 р., у співавторстві), «Мировозрение древних словян» (1985 р.), «Микола Гоголь» (1989 р.), «Україна і Європа: праві і ліві» (1996 р.), «Раціональність і виміри людського буття» (1997 р.), «Нариси історії української культури» (1999 р.), «Червоне століття» (2005 р.).

Заслужений діяч науки і техніки України (2000 р.), лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка (2001 р.).

Нагороджений орденами – «За заслуги» ІІІ ст. (1996 р.), князя Ярослава Мудрого V ст. (2005 р.), Почесного легіону (2005 р., Французька Республіка). *Т. Б.*

Приходько Григорій Андрійович (нар. 20.12.1937, с. Олександрополь Синельниківського р-ну Дніпропетровської обл.) – перший голова *Української Національної Консервативної партії* (створ. 1992 р.).

Закінчив Одеський інститут інженерів зв'язку (1959–1964 рр.). Офіцер, служив у війську.

У липні 1990 р. став учасником створення Української міжпартійної асамблеї (УМА), яка відкидала парламентський шлях здобуття незалежності й орієнтувала на революційні дії через створення органів державного самоуправління народу. З 1 липня до 22 грудня 1990 р. був головою національної ради УМА.

Після проголошення незалежності відійшов від практичної політики і зайнявся політичною публіцистикою, що торкалася проблем Української держави. З лютого 1989 р. до 1998 р. видавав та редагував незалежний політологічний журнал «Український час», у 2000–2001 рр. – голова правління громадської організації «Інститут сучасного громадського менеджменту». З 2003 р. – член редакційної ради журналу «Воля і Батьківщина». *Т. Б.*

Прогресивна соціалістична партія України (ПСПУ) створена 20 квітня 1996 р. на Установчому з'їзді (м. Київ), який ухвалив програмову заяву і затвердив статут партії, створив центральний комітет та президію ЦК. Зареєстрована Міністерством юстиції України 9 липня 1996 р., (реєстраційний номер 753). Перший голова партії – *Н. Вітренко* (на кінець 2011 р. – чинний).

Мета партії – входження до єдиного економічного простору з Росією, Білоруссю та Казахстаном шляхом розриву відносин з Міжнародним валютним фондом. ПСПУ обстоює «позаблоковий статус України; федеративний устрій країни; автономію Закарпаття і Галичини; введення подвійного громадянства; надання державного статусу російській мові». ПСПУ має угоди про співпрацю з Партією Національного відродження «Народна воля» (Російська Федерація), Сербською радикальною партією, Партією арабського соціалістичного відродження (Республіка Ірак).

11 жовтня 1997 відбувся 1-й етап ІІІ (позачергового) з'їзду партії (м. Київ). На з'їзді було затверджено програму партії, обговорювалася передвиборча платформа партії, погоджено принципи формування партійних списків кандидатів від ПСПУ на парламентських виборах 1998 р.

На виборах до Верховної Ради України (1998 р.) ПСПУ здобула 4,04% голосів виборців (14 мандатів у багатомандатному окрузі та 2 – в одномандатних округах), посівши 7-ме місце у списку партій, які потрапили до парламенту. За результатами виборів було сформовано парламентську фракцію (14 чол.).

23 грудня 2001 р. на XI позачерговому з'їзді у м. Києві було прийнято рішення про створення разом з Партією Освітян України (нині – *Партія «Єдина Україна»*) *Виборчого блоку політичних партій «Блок Наталії Вітренко»*. На парламентських виборах 2002 р. блок не подолав 4% виборчого бар'єра, набравши 3,22% голосів виборців.

У парламентських виборах 2006 р. ПСПУ брала участь у складі *Блоку Наталії Вітренко «Народна опозиція»*. Блок набрав 2,93% голосів виборців і жоден його представник до Верховної Ради України не потрапив.

Станом на 28 вересня 2010 р. ПСПУ мала зареєстрованими 21 регіональну, у т. ч. республіканську АР Крим, міст Києва та Севастополя та обласні організації; 438 районних, міських, районних у містах та сільських партійних осередків.

Друкований орган партії – газета «Досвітні вогні». Інтернет-видання – «Народна опозиція». *С. П.*

Прогресивно-автомобільна партія України діяла впродовж вересня 1997 р. – травня 2003 р. Була створена на Установчому партійному з'їзді 17 вересня 1997 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 13 лютого 1998 р. (реєстраційний номер 978).

Центральні статутні органи партії – з'їзд, рада, політична рада, виконавчий комітет, секретаріат, ревізійна комісія; керівні особи – члени політичної ради (у складі трьох осіб), які обиралися зі складу ради. За дорученням політради один з її членів виступає від імені партії. До складу першої політради увійшли: *С. Малик, Р. Лука, В. Яблонський.* Від імені партії виступав С. Малик.

Згідно з програмою метою партії було сприяння формуванню громадянського суспільства, утвердженню в Україні правової, демократичної, соціальної держави, в якій гарантуються права та свободи людини, права національних меншин. Програма базувалася на принципах лібералізму та соціал-демократії. Партія виступала за пріоритет прав і свобод особистості, за її вільний і всебічний розвиток. Права особистості розглядалися як первинні щодо прав держави і суспільства. Утвердження правової держави мало бути процесом, у якому не було б місця політичному насильству, нехтуванню думкою меншості, а був суверенітет народу, готовність до компромісів.

У першу річницю реєстрації партії – 13 лютого 1999 р. – відбувся II партійний з'їзд.

Активністю діяльність партії не відзначалася. Під час планової перевірки партії Міністерством юстиції України було виявлено ряд порушень в її діяльності, які суперечили Закону України «Про політичні партії в Україні».

Партія припинила діяльність згідно з рішенням Верховного Суду України від 19 травня 2003 р.; наказ Міністерства юстиції України від 9 червня 2003 р. № 61/5. *Т. Б.*

Прогресивно-Демократична Партія України створена на Установчому з'їзді 3 лютого 2008 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 18 листопада 2008 р. (реєстраційний номер 163-п.п.). Головою партії було обрано *О. Єжова*.

Партія має ліберально-демократичне ідеологічне спрямування.

Як стверджується у програмі партії, «подальша демократизація суспільства відбуватиметься, з одного боку, на основі Конституції та законів формування демократичних традицій державного управління, а з іншого – спиратиметься на активну громадянську позицію більшості громадян, розвиток та посилення інститутів громадянського

суспільства (незалежні ЗМІ, громадські організації). В країні формуватиметься свідома демократична культура поведінки у всіх видах суспільних відносин, передусім в державному управлінні, відносинах між людьми, господарській діяльності, сфері соціальних послуг».

Процес створення первинних партійних організацій відбувався досить складно, що не в останню чергу зумовило той факт, що у травні 2008 р. Міністерство юстиції України звернулося до Окружного адміністративного суду м. Києва з позовною вимогою до Прогресивно-Демократичної Партії України про анулювання реєстраційного свідоцтва відповідача. У документі Мін'юсту зазначалося, що «усупереч Закону України «Про політичні партії в Україні» партія у шестимісячний термін з дня реєстрації не забезпечила утворення та реєстрацію своїх обласних, міських, районних організацій у чотирнадцяти з двадцяти семи адміністративно-територіальних одиниць України». Однак станом на 10 червня 2009 р. було зареєстровано 15 обласних та прирівняних до них організацій партії, що не перевищувало шестимісячний термін з дня видачі Свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи відповідача. На день звернення Міністерства юстиції України до суду було зареєстровано вже 17 організацій. Окружний адміністративний суд міста Києва відмовив Міністерству юстиції України у задоволенні позову у повному обсязі. Партія продовжила діяльність.

Партія нараховує 54 обласних, міських, районних в Україні, Автономній Республіці Крим, містах Києві та Севастополі. *Т. Б.*

Пукало Богдан Михайлович (1952 р. н.) – перший голова *Політичної партії «СПІЛЬНА ДІЯ»* (зареєстров. 2006 р.). Має вищу освіту. У березні 2006 р. був кандидатом у народні депутати України від *Виборчого блоку «Держава – Трудовий Союз»* (№117 у списку). *Т. Б.*

Путас Юрій Володимирович (нар. 19.08.1976) – перший голова *Політичної партії «Духовна Україна»* (створ. 2010 р.).

1991–1995 рр. – студент музичного училища ім. Людкевича (м. Львів). Упродовж 1995–2000 рр. навчався у Тернопільській академії народного господарства на факультеті менеджмент організації, за спеціальністю економіст-менеджер.

З 2002 р. – приватний підприємець. У 2007 р. – менеджер ПП «Львівські контракти.

Голова Львівської асоціації культури та спорту. Голова Львівської асоціації пам'яті, діалогу, порозуміння та співпраці. Внаслідок місцевих виборів 2010 р. пройшов до Львівської міськради від *Політичної партії «Україна Соборна»*. *Т. Б.*

Пушкар І. К. – один із дев'яти перших співголів *Партії Зелених України*, обраних на Установчому з'їзді партії (28–30 вересня 1990 р.). Представник з м. Тернополя. *М. К.*

Р

Радикальна Партія Олега Ляшка створена як Політична партія «Українська Радикально-Демократична Партія» на Установчому з'їзді, що проходив 5 серпня 2009 р. та 18 серпня 2010 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 28 вересня 2010 р. (реєстраційний номер 189-п.п.). Перший генеральний секретар партії – *В. Теліпко.* Центральні статутні органи знаходилися у м. Миколаєві.

ІІІ позачерговий з'їзд партії (серпень 2011 р., м. Київ) прийняв рішення про зміну назви партії на Радикальна Партія Олега Ляшка та обрав народного депутата України О. Ляшка лідером партії (В. Теліпка – першим заступником). Втім, не всі члени політради партії (зокрема, А. Самброс та інші) погодилися з такими змінами і на знак протесту вийшли з партії.

Партія легалізувала 31 структурне утворення (станом на кінець 2011 р.). Нині місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ. *М. К.*

Рафальський Олег Олексійович (21.10.1959, с. Забріддя Житомирської обл.) – перший голова (1999–2000 рр.) *Партії «Демократичний Союз»* (створ. 1999 р.). У 1983 р. закінчив історичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. У 1983–1987 рр. – асистент, секретар комітету ЛКСМУ Кіровоградського державного педагогічного інституту, у 1987–1990 рр. – аспірант Київського університету, у 1990–1998 рр. – старший викладач, доцент, завідувач кафедри, декан Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. З 1998 р. – докторант, з 2000 р. – провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України (нині – Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України), у 2003–2005 рр. – керівник Головного управління з питань внутрішньої політики Адміністрації Президента України.

Кандидат у народні депутати України Верховної Ради IV скликання (2002 р.) від *Виборчого блоку політичних партій «Демократична партія України – партія «Демократичний Союз»* (№10 у списку). З 2005 р. – заступник голови *Республіканської Партії України.* Кандидат у народні депутати України Верховної Ради V скликання (2006 р.) від *«Опозиційного блоку НЕ ТАК!»* (№26 у списку). У 2006–2007 рр. – заступник керівника Апарату Прем'єр-міністра України Секретаріату Кабміну України, у 2008–2010 рр. – перший заступник завідувача секретаріату депутатської фракції *Партії регіонів* Апарату Верховної Ради України. З квітня 2010 р. – заступник глави Адміністрації Президента України, керівник Головного управління документального забезпечення Адміністрації Президента України. Державний службовець 4-го рангу, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України. Автор низки наукових монографій та численних публікацій за фахом. *В. Я.*

Редька Надія Іванівна (1952 р. н.) – перша очільниця партії «Всеукраїнська Політична партія – Екологія та Соціальний захист» (створ. 2003 р.).

Має середню спеціальну освіту. Працювала директором з торгово-комерційної діяльності ЗАТ «Універсам «Київ», згодом – директором приватного підприємства «Науково-виробниче об'єднання універсам «Київ». У 2007 р. брала участь у виборах до Верховної Ради України VI скликання за списком Блоку «Християнський блок» (№15 у списку). *М. К.*

Ременюк Олексій Іванович (нар. 12.01.1956, с. Давидки Коростенського р-ну Житомирської обл.) – один із двох перших співголів Політичної партії «Слов'янський народно-патріотичний союз» (створ. 2003 р.; нині – *Політична партія України «РУСЬ ЄДИНА»*).

З 1973 р. працював робітником на експериментальному тепличному комбінаті «Сімферопольський». Освіту здобув у Кримському сільськогосподарському інституті (1977–1983 рр.), за фахом – економіст сільськогосподарського виробництва. Повернувшись на комбінат, працював заступником головного бухгалтера; впродовж 1986–1998 рр. – начальником відділу обліку та звітності фінансів та ревізій на бахчисарайському агропромисловому об'єднанні, головою кооперативу «Біолек» (м. Бахчисарай), директором госпрозрахункового виробничо-комерційного центру «Альянс», генеральним директором ТОВ «Альянс-Холдинг» та ін.

У 1998 р. був обраний народним депутатом України за списком *Політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Громада»* (у списку – №17). На момент виборів – директор ТОВ «Альянс-Холдинг». Проживав у м. Сімферополі. У 2002 р. обраний народним депутатом за списком *Виборчого блоку політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко»* (у списку – №21). На момент виборів – член Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина».

Невдало балотувався до Верховної Ради України V скликання за списком Політичної партії України «Партія політики ПУТІНА» (нині – *Політична партія України «РУСЬ ЄДИНА»*), (у списку – №1), членом якої був на той час.

Автор книги «Новый славянский порядок» (2003 р.). *М. К.*

Республіканська Партія України (РПУ) створена 21 січня 2005 р. на Установчому з'їзді (м. Київ). З'їзд затвердив програму та статут, обрав голову політради партії – *Ю. Іоффе*. Зареєстрована Міністерством юстиції України 11 березня 2005 р. (реєстраційний номер 111-п.п.).

На І з'їзді партії, який відбувся 23 квітня 2005 р. (м. Київ), було внесено зміни до статуту, затверджено партійну символіку. Головою партії обрано Ю. Бойка.

Основоположними засадами політичної діяльності РПУ вважає «законність, демократичність і відкритість у змаганні політичних сил за представництво в органах державної влади». Свою місію партія вбачає у створенні «максимально комфортних для громадян умов трансформації України в сучасну, передову країну з розвиненим громадянським суспільством, високими соціальними стандартами і консенсусним баченням національних інтересів у сучасному глобальному світі». Мета партії – «відповідальна та вмотивована державна влада, яка дбає як про суспільні інтереси, так і про приватні інтереси кожного окремого громадянина», досягнення гармонійного поєднання між державою та економікою. З погляду РПУ, особлива роль у гармонізації суспільних інтересів належить профспілкам.

У соціальній сфері партія проголосила необхідність «застосування принципів соціальної справедливості і рівності всіх громадян при розподілі ВНП і приватизації»; створення нових робочих місць, введення «жорсткої відповідальності роботодавців»; підвищення пенсій, компенсацію заборгованості із зарплат та пенсій; пріоритетне фінансування освіти, охорони здоров'я, програм некомерційного житлового будівництва; гарантування державою працевлаштування молоді тощо.

У сфері економіки РПУ відзначила необхідність зменшення податків і зниження процентних ставок на кредити; надання регіонам більшої економічної самостійності; введення погодинної оплати праці на підприємствах та поступовий перехід до потижневої виплати зарплати працівникам; створення на внутрішньому ринку умов для вільної конкуренції і дієвої системи запобігання монополізму й недобросовісній конкуренції та ін.

Партія наголосила важливість «створення міжнародних виробничих корпорацій, у першу чергу з Російською Федерацією, Казахстаном та Білоруссю, як найбільш адаптованими до високоефективної взаємодії партнерами»; необхідність активної участі України «у діяльності ЄЕП і послідовне сприяння виведенню українських промислових товарів на спільні ринки країн-учасниць об'єднання», а пізніше – вихід на світові ринки.

Певну увагу у партійній програмі приділено питанням аграрного сектору, екології та захисту довкілля, медицині та охороні здоров'я, освіті та вихованню молоді, культурі та духовності. РПУ обстоює ідею «парламентсько-президентської республіки» та «максимальну автономію регіонів».

Згідно зі статутом центральним керівними органами партії є з'їзд (конференція), політрада, президія політради, секретаріат, контрольно-ревізійна комісія; керівними особами – голова партії, перший заступник голови партії – керівник секретаріату.

РПУ брала участь у парламентських виборах 2006 р. у складі виборчого блоку *«Опозиційний блок НЕ ТАК!»*. За результатами виборів його представники депутатських мандатів не здобули.

3 серпня 2007 р. відбувся IV з'їзд РПУ (м. Київ), який задовольнив заяву Ю. Бойка про звільнення з посади голови партії. З'їзд доручив президії політради РПУ почати процес об'єднання з *Партією регіонів*. «Політичне протистояння в українському суспільстві вимагає від відповідальних політиків припинити розпилювати зусилля, замість цього зосередившись на політичній консолідації на благо української держави, – відзначав Ю. Бойко. – Об'єднання зусиль з нашими найближчими політичними однодумцями з Партії регіонів повністю відповідає цій стратегічній потребі, якої вимагає українське суспільство».

У виборах 2007 р. до Верховної Ради України партія участі не брала. Втім, Ю. Бойко взяв у них участь за списком Партії регіонів (посів у списку 49-ту позицію).

На кінець 2011 р. РПУ не об'єдналася з Партією регіонів, не припинила своєї діяльності, а також не обрала свого голови. *М. К.*

Республіканська Християнська партія (РХП) створена 1 травня 1997 р. на Установчому з'їзді у м. Києві із членів Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод (УГГ, 9 листопада 1976 р.,), а згодом Української Гельсінкської Спілки (УГС). Ініціатори організації партії – М. Горбаль, В. Овсієнко, Б. та М. Горині, *М. Поровський.*

21 березня 1997 р. було засновано Організаційний комітет з підготовки Установчого з'їзду РХП та схвалено запропонований М. Поровським проект Декларації про створення Республіканської Християнської партії, покликаної продовжити традиції УГГ–УГС. М. Поровський ініціював занесення до назви партії слова «християнська» з метою закріплення у назві ідеологічного обличчя партії, а у принципах партійної діяльності – засад християнської моралі.

512 делегатів представляли 5 742 прихильники з організацій та оргкомітетів, які діяли у 21 області. З'їзд постановив створити РХП, прийняв її статут і програмові засади, крім того – низку ухвал та інших документів, обрав головою народного депутата України М. Поровського, першим заступником голови – народного депутата М. Горбаля, заступниками – Т. Просяник, В. Овсієнка, В. Бондзика. Рада партії обрала центральний провід, призначила головою секретаріату Ю. Луціва. Членом центрального проводу та почесним головою РХП став М. Горинь; першим заступником голови партії І. Банах; заступниками голови партії Г. Бабієв та В. Бондарчук.

Партія зареєстрована Міністерством юстиції України 24 липня 1997 р. (реєстраційний номер 886).

Мета партії – «розбудова Української самостійної соборної держави з ринковою економікою та зміцнення національної безпеки як неодмінної умови політичного, економічного та духовного поступу й консолідації українського народу, піднесення його добробуту, утвердження демократичного ладу, становлення соціальної справедливості та розвитку громадянського суспільства з тим, щоб Україна посіла гідне місце серед вільних народів світу».

2 травня 1997 р. відбувся Установчий з'їзд молодіжної організації РХП, на якому була затверджена її назва – «Республіканська Християнська Молодь». У рамках програми РХП «Виховання національно свідомої, духовно багатої та фізично здорової молоді» та з метою зміцнення молодіжної організації 28 червня – 6 липня 1997 р. проводилося навчання-підготовка молодіжних лідерів. У ньому взяли участь 62 представники з 15 областей України.

Центральний провід партії започаткував серію конференцій – «Розвиток міжрегіональних ділових зв'язків – шлях до утвердження економічної незалежності України». Перша відбулася 15–17 липня 1997 р. у м. Івано-Франківську за участі представників ділових кіл Дніпропетровщини, Львівщини, Тернопільщини, Донбасу та м. Києва. Вони уклали між собою низку контрактів.

Восени 1997 р. РХП скликала Установчий з'їзд Всеукраїнського громадського об'єднання жінок-республіканок, головою якого було обрано Л. Кононко.

На 1-му етапі позачергового з'їзду РХП (19 жовтня 1997 р., м. Київ) були присутні 203 делегати (з 212 обраних), які схвалили передвиборчу платформу та обговорили виборчий список кандидатів від партії для участі у парламентських виборах 1998 р. На той час партія налічувала 6 430 членів.

15 листопада 1997 р. 2-й етап позачергового з'їзду (присутні 145 делегатів із 212 обраних) прийняв заяву та ухвалу про участь у виборах, затвердив виборчий список (у складі 140 чол.). У виборах до парламенту 29 березня 1998 р. РХП брала участь самостійно й набрала 146 715 (0,552 %) голосів виборців, посівши 23-тє місце серед 30 партій і блоків. В одномандатних округах не було обрано жодного представника партії.

30 травня 1998 р. у м. Києві II з'їзд РХП (135 делегатів представляли 5 607 членів партії з 18 обласних та 159 ра-

йонних організацій) вніс зміни та доповнення до статуту; обрав головою М. Поровського; заступниками голови – Л. Кононко, І. Кушніра, В. Овсієнка.

III з'їзд РХП за присутності 208 делегатів з 307 обраних (м. Київ) 6 червня 1999 р. взяв за основу нову програму РХП, затвердив меморандум про співробітництво з ДемПУ та ЛПУ, яким передбачалося утворення спільного виборчого блоку для участі у виборах до Верховної Ради України у 2002 р.; ухвалив політичну резолюцію «Про політичну ситуацію в Україні»; висунув претендентом на кандидата у Президенти України Л. Кучму. З'їзд обрав головою партії – М. Поровського; заступниками – І. Банаха, І. Кушніра, В. Овсієнка, Л. Кононко та виступив зі зверненням до партій націонал-демократичного спрямування «Про необхідність об'єднання всіх державницьких сил».

8 червня 1999 р. РХП підписала заяву про створення блоку політичних партій на підтримку Л. Кучми на виборах Президента України. Партія увійшла до блоку «Наш вибір – Леонід Кучма!»

IV з'їзд (361 делегат) 3 червня 2000 р. у м. Львові затвердив нову програму, зміни до статуту та ухвали: «Про гуманітарну політику Уряду», «Про земельну реформу в Україні», «Про підвищення ролі моральних принципів християнства в суспільному житті України» та ін. Головою партії було обрано М. Поровського, 1-м заступником голови – І. Банаха, заступниками голови – Л. Кононко, В. Овсієнка, І. Кушніра. Обрано раду РХП (60 чол.), центральний провід (20 чол.). Чисельність партії станом на 3 червня 2000 р. становила 8 369 членів.

23 грудня 2001 р. V з'їзд РХП ухвалив утворити разом з іншими партіями *Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»*, затвердив партійні списки РХП для занесення до виборчого списку блоку та списки для участі у виборах у одномандатних округах, обрав делегатів на міжпартійний з'їзд блоку. Станом на 23 грудня 2001 р. чисельність партії зросла до 11 034 членів. Завдяки участі у блоці РХП здобула представництво у Верховній Раді України і стала парламентською партією.

VI з'їзд РХП відбувся 10 листопада 2002 р. На виборах Президента України 2004 р. партія входила до коаліції Віктора Ющенка та Юлії Тимошенко «Сила народу».

VII з'їзд партії відбувся 7 березня 2004 р., а VIII – 26 листопада 2005 р. Станом на 26 березня 2005 р. РХП мала зареєстрованими 24 регіональні, у т. ч. республіканську АР Крим, міст Києва та Севастополя та обласні організації, також 252 районні, міські, районні у містах.

Понад 140 членів РХП у 2006 р. стали депутатами обласних, міських і районних рад, двоє членів РХП були обрані міськими головами.

10 квітня 2007 р. партія провела свій IX позачерговий з'їзд.

На виборах до місцевих рад 2010 р. РХП висунула чинного мера м. Львова А. Садового на посаду міського голови, якого й було обрано. У виборах до місцевих рад хороші результати показали представники багатьох організації РХП, яких було обрано депутатами (Львівської та Бориспільської міських та ін. місцевих рад).

РХП співпрацює з Українською Головною Визвольною Радою (США), Конгресом Українців Канади та Рухом Третьої Речі Посполитої (Республіка Польща).

29 січня 2011 р. на засіданні ради розглянуто питання «Про завдання Партії щодо участі в прийдешніх виборах до Верховної Ради України та участі в міжпартійних об'єднаннях».

Друковані органи партії – «Вісті тижня», «Вісник Республіканської Християнської партії». *Т. Б.*

Решко Йосип Антонович (1951 р. н.) – перший голова (2000–2001 рр.) *Української партії* (діяла у 2000–2003 рр.). *В. Я.*

Ржавський Олександр Миколайович (нар. 30.01.1959, м. Краматорськ) – засновник та голова *Всеукраїнського політичного об'єднання «Єдина Родина»,* обраний на І (Установчому) з'їзді 20 лютого 1999 р. Освіта – вища економічна. Закінчив Полтавський кооперативний інститут (1991 р.). Першим місцем роботи стало риболовецьке судно «Антарктика», на якому О. Ржавський був матросом (1976 р.). Впродовж 1977–1979 р. служив у армії. У 1980–1981 рр. працював шліфувальником, майстром виробничого навчання, електромонтером. У 1981 р. перейшов на посаду вибійника шахтоуправління «Яківське» (Луганська обл.), яку був змушений залишити у 1984 р. через отриману виробничу травму. До 1989 р. – заготівельник Антрацитівського міського споживчого товариства.

Підприємницькою діяльністю О. Ржавський почав займатися у 1989 р., створивши підприємство «Коралл» (м. Красний Луч), яке спеціалізувалося на виробництві цегли та обладнання для цегельних підприємств. У 1993 р. організував участь фірми «Коралл» у міжнародній виставці «Самотер–93» в Італії та став одним із перших керівників приватних структур незалежної України, які самостійно вийшли на міжнародний рівень. Із 1996 р. працював головою правління акціонерного комерційного банку «Коралл-Банк» (м. Київ).

На виборах депутатів Верховної Ради України 1994 р. висунув свою кандидатуру у виборчому окрузі № 244 (м. Красний Луч), здобув підтримку 1,77% виборців.

У 1997 р. О. Ржавський заснував благодійну організацію «Єдина Родина». На чергових виборах народних депутатів України у 1998 р. балотувався у одномандатному мажоритарному виборчому окрузі № 46 Донецької обл. Перемога О. Ржавського («за» проголосувало 26% виборців) була досить яскравою у регіоні, де майже абсолютно домінувала КПУ.

Участь у президентських виборах 1999 р. була невдалою: кандидатуру О. Ржавського підтримали 0,37 % виборців (посів 9-те місце із 13 претендентів).

Напередодні парламентських виборів 2002 р. О. Ржавський ініціював створення виборчого блоку «За Ющенка!». Однак сам В. Ющенко бажання брати участь у його формуванні не виявив. Ця ситуація викликала широкий суспільний резонанс, адже О. Ржавський зареєстрував за собою офіційну назву блоку. За результатами судових розглядів виборчий блок «За Ющенка!» був знятий із реєстрації й участі у виборах не брав. 14 липня 2002 р. брав участь у перевиборах депутатів у одномандатному виборчому окрузі №18 (Вінницька обл.), де набрав лише 3,77% голосів виборців і до парламенту не потрапив. Згодом, у 2004 р., балотувався на посаду Президента України. У І турі виборів набрав 0,03% голосів виборців, посівши 18-те місце з-поміж 24 кандидатів. На виборах народних депутатів України у 2006 р. О. Ржавський очолював виборчий список *Блоку Безпартійних «Сонце»*, який здобув 0,04% голосів виборців.

У 2007 р. працював на посаді заступника Київського міського голови Л. Черновецького і став автором ряду резонансних ідей (щодо введення у столиці України обліку приїжджих грома-

дян шляхом введення соціальної картки, навчання дітей у школах за місцем їх прописки).

Нині керує благодійною організацією. *О. Р.*

Ржечцький Олексій Васильович (1966 р. н.) – перший голова *Політичної партії «Партія місцевого самоврядування»* (створ. 2009 р.). На момент обрання – помічник народного депутата. *М. К.*

Рибак Володимир Васильович (нар. 3.10.1946, м. Донецьк) – перший голова Партії регіонального відродження України (створ. 1997 р.; нині – *Партія регіонів*). У 1965 р. закінчив Ясиноватський (Донецька обл.) будівельний технікум. У період з 1966 р. до 1968 рр. проходив службу в Збройних силах СРСР. У 1973 р. закінчив Донецький державний університет за фахом «планування промисловості», у 1982 р. – Вищу партійну школу при ЦК Компартії України.

Впродовж 1968–1976 рр. працював на керівних посадах у будівельних організаціях; у 1976–1988 рр. – на радянській та партійній роботі; у 1988–1992 рр. – голова районної ради народних депутатів, голова виконкому Київської районної ради народних депутатів м. Донецька; впродовж 1992–1993 рр. – перший заступник голови міськвиконкому, а згодом – до 2002 р – голова Донецької міськради і виконкому, донецький міський голова.

Народний депутат України III й IV скликань. Член Комітету Верховної Ради України з закордонних справ, член Постійної делегації Верховної Ради України в Парламентській Асамблеї Ради Європи.

26 жовтня 1997 р. на Установчому з'їзді обраний головою Партії регіонального відродження України (ПРВУ). 18 листопада 2000 р. на об'єднавчому з'їзді п'яти партій – Партії праці (згодом – *Партія труда*), *Партії солідарності України, Політичної партії «За красиву Україну», Всеукраїнської Партії Пенсіонерів* і Партії регіонального відродження України (нині – *Партія регіонів*) – обраний співголовою об'єднаної партії – Партії регіонального відродження «Трудова солідарність України» (нині – *Партія регіонів*).

3 березня 2001 р. на позачерговому III з'їзді Партії регіонального відродження «Трудова солідарність України», який затвердив нову назву партії – Партія регіонів, обраний заступником голови партії.

На V з'їзді Партії регіонів 19 квітня 2003 р. обраний головою політвиконкому партії. З березня 2006 р. – народний депутат України V скликання. Беззмінний член фракції Партії регіонів. Після виборів 2006 р. нетривалий час обіймав посаду заступника лідера парламентської фракції Партії регіонів. З липня 2006 р. – голова Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва, регіональної політики і місцевого самоврядування. 4 серпня 2006 р. – призначений на посаду віце-прем'єр-міністра, міністра будівництва, архітектури і житлово-комунального господарства України.

Народний депутат VI скликання парламенту, член Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва і місцевого самоврядування та Комітету із закордонних справ. З березня 2007 р. керував будівельною галуззю, займався проведенням адміністративної реформи. У 2010 р. став першим заступником голови Партії регіонів.

Доктор економічних наук, професор, академік Академії будівництва України, Заслужений будівельник України. Нагороджений орденом «За заслуги» I, II й III ст. *Т. Б.*

Рилєєв Є. – один із п'яти перших співголів *Ліберально-демократичної партії України*, обраний на Установчому з'їзді партії 25 листопада 1990 р. *М. К.*

Робітнича партія України (марксистсько-ленінська) зареєстрована Міністерством юстиції України 14 березня 2012 р. (реєстраційний номер 209-п.п.). Очільник партії – *О. Бондарчук*. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ. *М. К.*

Родіченко В'ячеслав Степанович – перший голова *Політичної Партії «Всеукраїнський патріотичний союз»* (створ. 2004 р.). *Т. Б.*

Рябоконь Олег Васильович (нар. 17.12.1973, м. Вінниця) – засновник і голова *Політичної партії «Наш час»* (створ. 2010 р.). Обраний на Установчому з'їзді партії, що відбувся у травні 2010 р.

Закінчив Інститут міжнародних відносин (1995 р.), Джорджтаунівський університет (1996 р.); фах – юрист-міжнародник, референт-перекладач англійської мови. Магістр міжнародного права. У 1995 р. став партнером юридичної фірми «Берс і партнери», з 1996 р. до 1997 р. працював у Вашингтонському офісі юридичної компанії «O'Melveny & Myers LLP». У 1997 р. заснував транснаціональну юридичну компанію ТОВ «Меджістерс» і до 2009 р. був її генеральним директором. У 2010 р. балотувався на пост Президента України, однак набрав лише 0,03% голосів, після чого заснував Всеукраїнську громадську організація «Громадянський рух Олега Рябоконя» (зареєстрована Міністерством юстиції України 2 лютого 2010 р.). Член Асоціації правників України. *А. З.*

С

Савенко Михайло Михайлович (нар. 07.11.1949, м. Пологи, Запорізької обл.) – перший і незмінний голова *Комуністичної партії України (оновленої)* (створ. 2000 р.).

У 1973 р. закінчив Запорізький державний медичний інститут за спеціальністю лікар-кардіолог. Впродовж 1973–1974 рр. – лікар-інтерн Кіровоградської обласної лікарні; у 1974–1983 рр. – заступник головного лікаря Новгородківської центральної районної лікарні Кіровоградської обл.; у 1983–1994 рр. – головний лікар, завідувач відділення Пологівської центральної районної лікарні Запорізької обл. З 1994 р. – головний лікар МП «Віта С» (смт. Веселе Запорізької обл.). Лікар-кардіолог вищої категорії.

Народний депутат України III скликання, член Комітету з питань охорони здоров'я, материнства та дитинства. На час виборів – член *Прогресивної соціалістичної партії України* (ПСПУ). У Верховній Раді України – член фракції ПСПУ (травень 1998 р. – лютий 2000 р.), позафракційний (лютий – квітень 2000 р.), член групи «Трудова Україна» (з квітня 2000 р.). Учасник виборчих кампаній 2002 р., 2006 р. 2007 р. Володіє англійською мовою. *Т. Б.*

Савкін Олег Іванович – перший керівник *Партії Радикального Прориву*, обраний на Установчому з'їзді партії 9 вересня 1997 р. *М. К.*

Савченко Валентина Олександрівна – перший голова *Політичної партії «РУСИЧИ»*, обрана на Установчому з'їзді партії 24 грудня 2007 р. *М. К.*

Савченко Світлана Борисівна (нар. 24.06.1964, м. Білогірськ, Автономна Республіка Крим) – перший очільник *Партії «Союз»*, обрана на Установчому з'їзді 10 березня 1997 р.

Закінчила історичний факультет Сімферопольського державного університету (1988 р.). Працювала вчителем історії у середній школі (1989–1993 рр.). Обиралася депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим (1994–1998 рр.). Тричі невдало балотувалася до Верховної Ради України: у 1998 р. – від Партії «Союз» (№1 у списку); у 2002 р. – у складі *Виборчого блоку політичних партій «Руський блок»* (№ 5 у списку); у 2006 р. – у складі *Виборчого блоку політичних партій «За Союз»* (№5 у списку). *М. К.*

Салюта Михайло Юхимович (нар. 04.08.1945, м. Київ) – перший голова (2005–2008 рр.) Політичної партії «Партія Здоров'я» (створ. 2005 р.; нині – *Партія Народної Дії «НАДІЯ»)*.

У 1968 р. закінчив стоматологічний факультет Київського медичного інституту. Працював в Обухівській лікарні. Після служби в армії продовжив медичну практику. Працював лікарем-стоматологом у дитячій поліклініці, завідувачем медсанчастини Київського радіозаводу. Закінчив клінічну ординатуру на кафедрі соціальної гігієни та організації системи охорони здоров'я у Київському медичному інституті, працював заступником начальника відділу охорони здоров'я виконкому Київської міської ради народних депутатів, а згодом – заступником головного лікаря з поліклінічної роботи у столичній лікарні № 4. Впродовж 1980–1987 рр. завідувач відділу охорони здоров'я Дарницької райради народних депутатів; у 1987–1990 рр. – головний лікар Дарницького району м. Києва; у 1990–1999 рр. – керівник Дарницького районного медичного об'єднання столиці. З січня 1999 р. очолює Київську міську клінічну лікарню № 1.

Кандидат у народні депутати Верховної Ради України IV скликання (2002 р.) від *Виборчого блоку політичних партій «Єдність»* (№198 у списку, член *Української партії «Єдність»*). Кандидат у народні депутати Верховної Ради України V скликання (2006 р.) від виборчого блоку *«Блок Бориса Олійника та Михайла Сироти»* (№6 у списку, член «Партії Здоров'я»). Був депутатом Київради.

Заслужений лікар України, доктор медичних наук, лікар вищої категорії. Голова ради Київського відділу сприяння охороні здоров'я населення України, завідувач кафедри соціальної медицини інституту Української асоціації народної медицини, голова педагогічної ради благодійної медичної школи при Дарницькому медичному об'єднанні. Ректор Інституту екології та медицини, член Ради ректорів Європи при університеті м. Барі (Італія), академік Української академії наук. *Т. Б., В. Я.*

Сандуляк Леонтій Іванович (нар. 08.03.1937, с. Козеряни Кельменецького р-ну Чернівецької обл.) – один із дев'яти перших співголів *Партії Зелених України*, обраних на Установчому з'їзді партії (28–30 вересня 1990 р.). Представник з м. Чернівці.

Закінчив Чернівецький медичний інститут (1965 р.). У 1965–1966 рр. – лі-

кар-невропатолог Словечанської районної лікарні Житомирської обл., у 1966 – 1968 рр. – навчання в аспірантурі; 1969 –1971 рр. – асистент кафедри гістології. Упродовж 1972–1992 рр. – старший викладач, доцент, завідувач кафедри фізіології, завідувач кафедри зоології та фізіології Чернівецького університету.

Впродовж 1989–1992 рр. – депутат Верховного Ради СРСР, член міжрегіональної депутатської групи. У 1992–1995 рр. – Надзвичайний і Повноважний посол України у Румунії.

Доктор медичних наук (1984 р.), професор (1986 р.). Професор кафедри «Екології і права» Чернівецького факультету Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». *Т. Б.*

Сафронов Станіслав Олександрович (нар. 17.06. 1956, м. Знам'янка Кіровоградської обл.) – один із двох перших співголів Політичної партії «Слов'янський народно-патріотичний союз» (створ. 2003 р.; нині – *Політична партія України «РУСЬ ЄДИНА»*).

Закінчив Дніпропетровський інститут фізичної культури і спорту (1980 р.) та Полтавський кооперативний інститут (спеціальність – «економіст»). З 1981 р. працював у системі Дніпропетровської облспоживспілки. У період з 1988 р. до 1997 р. був директором Дніпродзержинського виробничого комбінату. Впродовж 1997–1998 рр. – головою ради акціонерів ЗАТ «Дніпродзержинський завод продтоварів».

У 1997 р. закінчив Дніпропетровський державний аграрний університет. Захистив дисертацію та здобув науковий ступінь кандидата наук, звання доцента.

У 1998 р. був обраний народним депутатом України у виборчому окрузі №30 (Дніпропетровська обл.). На момент виборів – голова ради ЗАТ «Дніпродзержинський завод продтоварів»; член *Політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Громада»*. Впродовж 2003 – 2008 рр. – перший заступник голови Державного комітету України з державного матеріального резерву. Під час президентських перегонів 2010 р. був довіреною особою В. Януковича.

У 2010 р. був обраний мером м. Дніпродзержинська.

Заслужений працівник промисловості України (2001 р.), Заслужений працівник держкомрезерву (2004 р.). *М. К.*

Свирида О. А. – один із дев'яти перших співголів *Партії Зелених України*, обраних на Установчому з'їзді партії (28–30 вересня 1990 р.). Представник з м. Києва. *М. К.*

Свістунов Олександр Григорович (нар. 23.02.1947, м. Львів) – перший голова Партії «За Русь Єдину» (створ. 2000 р.; нині – *Партія «Руський блок»*), обраний на Установчому з'їзді партії 23 вересня 2000 р.

У 1966–1969 рр. проходив військову службу, у 1969–1972 рр. працював майстром, начальником цеху, начальником виробництва на заводі «Електрон». У 1978 р. закінчив історичний факультет Львівського державного університету ім.І. Франка. Упродовж 1978–1983 рр. викладав у навчальних закладах м. Львова та м. Донецька. У 1983–1987 рр. працював механіком на залізниці, начальником рефрижераторного потягу. У 1987–1995 рр. – керівник низки виробничих кооперативів, виробничих і комерційних підприємств.

У 1996 р. – виконувач обов'язки члена ради співвітчизників при Державній думі Російської Федерації, обраний президентом Конфедерації російських общин і організацій західних областей України. У 1997 р. – організатор Асоціації національних товариств Львівщини.

У 1998 р. брав участь у парламентських виборах у виборчому окрузі № 117 (посів 4-те місце серед 21 претендента). На час виборів – генеральний директор ТОВ «Проспект», президент Асоціації ділового співробітництва «Слов'яни».

У 1999 р. ініціював створення Конфедерації національних товариств західних областей України; провів І з'їзд росіян України, на якому був обраний на посаду заступника голови Російської ради України. З липня 1999 р. – голова Російського руху України, який слугував базою для створення у 2000 р. Партії «За Русь єдину». У лютому 2000 р. виступив організатором та очолив Всеукраїнську громадську організацію «Міжнаціональний форум України». У 1995 –2001 рр. – президент Асоціації ділового співробітництва підприємців «Слов'яни».

На парламентських виборах 2002 р. очолював список *Виборчого блоку політичних партій «Руський блок»*. На VII з'їзді Партії «Руський блок» (23 червня 2009 р.) склав повноваження голови партії.

Автор низки програм із розвитку економіки західного регіону України. Веде активну громадсько-політичну діяльність. *О. Р.*

Селіванов (Гуртовий) Станіслав Пилипович (нар. 14.03.1956 р., м. Красний Луч Луганської обл.) – перший голова політичної партії *«Євротурбота»* (створ. 2006 р.; нині – *Політична Партія «КОЗАЦЬКА СЛАВА»).*

Впродовж 1973–1987 рр. – газоелектрозварювальник, майстер слюсарів-ремонтників на ЖБК № 227 у м. Дніпропетровську (з перервою на службу у лавах радянської армії у 1977–1979 рр.). У 1986 р. закінчив Дніпропетровський металургійний інститут (спеціальність «Ливарне виробництво чорних та кольорових металів»), у 2000 р. – Дніпропетровську філію Міжрегіональної академії управління персоналом (спеціальність – «Менеджмент організацій»).

У 1987 р. – учень лаборанта в обласній фотостудії (м. Дніпропетровськ). Впродовж 1987–1991 рр. – заступник голови Новомосковського трубного кооперативу «Люкс» (м. Новомосковськ Дніпропетровської обл.). У 1991–1992 рр. – керівник служби безпеки Міжнародної торгової корпорації «Контакт-Сервіс» (м. Дніпропетровськ). У 1992–1998 рр. – директор ТОВ Компанії «Стагур» та одночасно – президент компанії (м. Дніпропетровськ). У червні–серпні 2004 р. – експерт у зв'язках з СНД ТОВ «Союз» (Російська Федерація, м. Бєлгород). З серпня 2004 р. – засновник і співзасновник декількох приватних підприємств в Україні й Російській Федерації. Президент Міжнародного благодійного фонду «Єврокультура». Брав участь у виборах голови міської ради м. Бердянська у 2006 та 2010 рр. (обидва рази вибори програв). *П. Г.-Н.*

Селянська партія України (СелПУ) створена 25 січня 1992 р. на Установчій конференції у м. Херсоні за участі 217 делегатів з 11 областей України. Зареєстрована Міністерством юстиції України 3 березня 1992 р. (реєстраційний номер 214). Партія стала однією з перших політичних організацій сучасної багатопартійної системи України.

Центральні статутні органи партії: з'їзд, вища рада, президія вищої ради, контрольно-ревізійна комісія, виконавчий секретаріат вищої ради; керівні особи: голова партії (вищої ради), перший заступник, заступники голови партії. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ. З моменту створення партію очолював *С. Довгань*. Станом на 2001 р. партія нараховувала понад 100 тис. членів, мала 25 регіональних організацій, доведених у

2009 р. до 27 (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя).

За політичною орієнтацією СелПУ – лівоцентристська партія парламентського типу, яка об'єднала поміркована частину лівого спектра української політики, представників аграрного сектору, т. зв. «червоний директорат», поширюючи впливи переважно на Південну, Східну і Центральну Україну. С. Довгань позиціонував СелПУ як провладну партію з чітко вираженою лівою спрямованістю.

Згідно із програмою головна мета партії полягає у розбудові агропромислового комплексу, «українського села» – основи державного відродження суверенної України. У політико-суспільній сфері партія виступила прибічником зміцнення української демократичної держави, консолідації та духовного відродження української нації, рівноправності всіх національних груп українського суспільства, побудови на засадах «розвитку соціал-демократичних відносин» громадянського суспільства. У галузі соціально-економічних відносин партія висувала ідею еволюційного входження у соціально спрямовану ринкову економіку і міжнародні економічні зв'язки, пріоритетного розвитку вітчизняного виробництва, захисту інтересів аграрного та промислового капіталу, збереження у власності українського народу «того безцінного скарбу, яким є наша земля», недопущення поглиблення соціального розшарування суспільства.

Враховуючи спорідненість ідеологічної бази, партія співробітничала з КПУ та СПУ, іншими партіями лівого спектра. Поза межами України СелПУ підтримувала зв'язки з аграрними партіями Російської Федерації, Республіки Вірменії, Республіки Білорусі, Республіки Молдови, Республіки Болгарії, Республіки Сербії та інших країн. 22 грудня 1993 р. у м. Києві відбувся І з'їзд партії, який вніс зміни і доповнення до програми та статуту. З'їзд переобрав керівником партії С. Довганя та обрав першим заступником – О. Ткаченка.

Партія двічі брала участь у виборах Президента України. На президентських виборах 1994 р. від СелПУ на пост Президента України була висунута кандидатура О. Ткаченка, однак у ході виборчої кампанії він зняв свою кандидатуру на користь Л. Кравчука. У ранзі Голови Верховної Ради України ІІІ скликання О. Ткаченко вдруге взяв участь у президентських виборах у 1999 р. Під час виборчої кампанії він став одним з ініціаторів створення виборчої коаліції – «канівської четвірки» (О. Ткаченко, О. Мороз, Є. Марчук, В. Олійник), а за декілька днів перед виборами зняв свою кандидатуру на користь *П. Симоненка.*

Партія брала участь у виборах народних депутатів Верховної Ради України ІІ–V скликань (1994 р., 1998 р., 2002 р., 2006 р.). За результатами парламентських виборів до Верховної Ради України ІІ скликання (1994–1998 рр.) було обрано 19 представників від СелПУ (4,4% складу парламенту, 3-тя позиція – після КПУ та НРУ), що дозволило О. Ткаченку зайняти посаду першого заступника Голови Верховної Ради України. На виборах народних депутатів до Верховної Ради України ІІІ скликання (1998–2002 рр.) СелПУ взяла участь разом з СПУ у складі *Виборчого блоку Соціалістичної партії України та Селянської партії України «За правду, за народ, за Україну!».* У багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі блок висунув 201 кандидата у народні депутати (з них 126 – СПУ, 59 – СелПУ). За результатами виборів, які відбулися 29 березня 1998 р., блок здобув підтримку 2 273 788 виборців (8,55% голосів про 4-відсотковому виборчому бар'єрі), посівши 3-тє місце серед

30 учасників виборів. Відповідно із квотою блок отримав 29 депутатських мандатів, з них – 11 представники СелПУ. 5 представників блоку (з них двоє – члени СелПУ) були обрані депутатами в одномандатних виборчих округах. У Верховній Раді України була сформована фракція СелПУ–СПУ – «Лівий центр», яка нараховувала 35 депутатів (13 депутатів СелПУ, 15 – СПУ, 7 – позапартійних). У жовтні 1998 р. СелПУ сформувала власну фракцію з 14 депутатів. Унаслідок досягнення міжфракційного консенсусу Головою Верховної Ради України був обраний О. Ткаченко (липень 1998 – січень 2000 р.). Водночас, активна антипрезидентська позиція О. Ткаченка та СелПУ під час президентських виборів 1999 р. прискорили переобрання керівництва парламенту у січні 2000 р., а з утворенням правоцентристської парламентської більшості СелПУ була відсторонена від керівництва Верховною Радою України.

Перехід СелПУ в опозицію практично зробило партію заручницею ситуації, внаслідок чого вона стрімко втрачала впливи у Верховній Раді України, «власне, ідеологічне обличчя» у партійному спектрі України, що супроводжувалося втратою партійних кадрів. Для того, щоб повернутися у коло впливових політичних сил, необхідні були нестандартні кроки, однак наміри СелПУ зблизитися з партіями лівого спектра, «коливання» між про- і антипрезидентськими силами не принесли успіху. Упродовж 2000–2001 рр. керівництво СелПУ зробило невдалу спробу утворити міжпартійний виборчий блок з КПУ, СПУ, ПСПУ*, Комуністичною партією робітників і селян***,** навколо якого передбачалося об'єднати ліві партії. За таких обставин 2-й етап IV з'їзду СелПУ (17 січня 2002 р.) прийняв рішення про самостійну участь у виборах до Верховної Ради України IV скликання (31 березня 2002 р.). З'їздом були затверджені передвиборча програма («Солідарне суспільство – міць держави, добробут народу. ВЛАДА – НАРОДУ!»), кандидатури претендентів у народні депутати України (102 – у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі та 32 – в одномандатних виборчих округах). До першої п'ятірки виборчого списку увійшли: С. Довгань, І. Цаберябий, І. Доценко, А. Скляренко, А. Дроботов (усі – члени СелПУ). За результатами парламентських виборів партія здобула підтримку 98 428 виборців (0,37% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 19-те місце серед 33 учасників виборів.

Суперечливі наслідки для партії мала зміна її лідерів, що загострило внутрішню кризу, «відкривало» партію для зовнішніх впливів. V з'їзд СелПУ (17 липня 2004 р) обрав головою партії Т. Засуху, народного депутата України, колишнього члена Народної аграрної партії України (нині – *Народна Партія*). З'їзд підтримав кандидатуру В. Януковича на пост Президента України. В умовах партійної кризи наприкінці 2005 р. знову відбулася ротація керівного складу. Спочатку партію очолив В. Сем'янівський, а у грудні 2005 р. – О. Яворський. Тактику участі партії у виборах до Верховної Ради України V скликання (26 березня 2006 р.) визначив 3-й етап VII з'їзду (24 грудня 2005 р.), на якому була затверджена передвиборча програма «Соціальна держава – справедливе суспільство – заможна родина». До виборчого списку партії було занесено 95 кандидатів. Першу п'ятірку виборчого списку становили: О. Яворський, С. Довгань, А. Дроботов, О. Мартинов (члени СелПУ) та І. Палиця (безпартійний). За результатами виборів партія здобула підтримку 79 160 виборців (0,31% голосів при 3-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 19-те місце серед 45 суб'єктів виборчого процесу.

Після невдалих парламентських виборів керівництво партії у червні 2006 р. разом з іншими аграрними партіями (*Аграрна партія України*, *Партія відродження села*, *Українська селянська демократична партія*) утворили багатообіцяюче політичне об'єднання – «Аграрна Україна», метою якого було утворення потужної аграрної фракції у Верховній Раді України. Однак цей проект, який мав шанси істотно порушити рівновагу між пропрезидентськими та антипрезидентськими силами, через внутрішню кризу СелПУ не був реалізований. Так, на 1-му етапі IX (позачергового) з'їзду партії (м. Київ, 30 червня 2007 р.), на якому делегати представляли декілька обласних організацій, було звільнено з посади О. Яворського й обрано лідером партії Л. Поречкіну – екс-заступника міністра МВС, радника Президента В. Ющенка. Нове керівництво призупинило участь партії в «Аграрній Україні». У свою чергу, останні організаційні зміни дезорганізували діяльність партії, що позбавило її можливості взяти участь у позачергових виборах до Верховної Ради України VI скликання. У вересні 2007 р. Л. Поречкіна склала повноваження лідера партії, а на 3-му етапі IX позачергового з'їзду (22 листопада 2008 р.) головою партії було обрано З. Холоднюка. Під час виборчої президентської кампанії 2010 р. СелПУ у числі 12 політичних партій підписала угоду про співробітництво з *Партією регіонів*, спрямовану на підтримку передвиборчої програми В. Януковича.

Тривалий час СелПУ контролювала одну з найтиражніших газет України «Сільські вісті». Партійний друкований орган – газета «Селянська зоря».

Партія брала участь у виборах депутатів Верховної Ради АР Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, які відбулися 31 жовтня 2010 р.

8 жовтня 2011 р. відбувся XI з'їзд Селянської партії України, який звільнив З. Холоднюка з посади голови та виключив його з партії за «деструктивні дії». Новим партійним лідером став С. Довгань.

18 грудня 2011 р. на об'єднавчому з'їзді п'яти політичних сил партія приєдналася до *Соціалістичної партії України.* У січні 2012 р. Мін'юст України, вивчивши ситуацію, визнав дії щодо ліквідації СелПУ та її влиття до СПУ незаконними. *В. Я.*

Селянський Блок «Аграрна Україна» – виборчий блок політичних партій (*Партія відродження села*, Політична партія «Народна партія Нова Україна» /нині – *Партія «СЕЛЯНСЬКИЙ БЛОК АГРАРНА УКРАЇНА»/*, *Українська селянська демократична партія»*) для участі у виборах до Верховної Ради України VI скликання (2007 р.). Першу десятку списку кандидатів у народні депутати від блоку уособлювали лише два представники політичних сил-засновниць блоку – І. Томич (Партія відродження села) та В. Чорний (Політична партія «Народна партія Нова Україна»), які у списку посіли, відповідно, 1-шу та 3-тю позицію. Інші місця у списку були розподілені таким чином: О. Яворський (безпартійний) – №2, П. Зінич (безпартійний) – №4, М. Рогуцький (безпартійний) – №5, В. Степахно (безпартійний) – №6, С. Алекперов (безпартійний) – №7, В.Омельчук (безпартійний) – №8, М. Гапочка (безпартійний) – №9, І. Гончар (безпартійний) – №10.

Передвиборча програма блоку проголошувала, що метою політсили є «заможний селянин, стабільність у суспільстві, добробут, сильна, економічно незалежна країна із європейськими стандартами життя». Закликаючи зупинити «руйнівні процеси в українському селі, занепад духовності і моралі, втрату

культури, мови, традицій людського капіталу, падіння виробництва», учасники блоку брали на себе зобов'язання забезпечити розвиток сільської місцевості, зберегти екологію лісів та водних ресурсів країни «як основи багатства нації». Обіцяли не допустити «монопольного їх використання олігархами і кланами». Крім того, наголошували, що вони йдуть до Верховної Ради України «з метою її очищення, зупинення політичної корупції», щоб «відстояти долю українського села», не допустити, щоб «злочинні клани заволоділи українськими чорноземами, обманом відібрали земельні паї у 7,5 млн їх власників», учасники блоку обіцяли «провести інвентаризацію земельних і майнових ресурсів на селі та добра, нагромадженого важкою працею, багатьох поколінь, нашими батьками і матерями».

Блок наголосив, що забезпечить «пряму, прозору державну підтримку сільськогосподарського виробництва та розвитку сільської місцевості… із доведенням рівня життя на селі до міського»; зупинить «цінову вакханалію», що призводить до обкрадання селянина і споживача; надаватиме підтримку нарощуванню виробництва високоякісної продукції та її експорту «як на традиційні, так і нетрадиційні ринки».

Серед програмних пріоритетів блоку – енергетична стабільність «за рахунок виробництва відновлювальної сільськогосподарської сировини та переробки її на біоетанол та біодизель»; прийняття «давно очікуваного селянами єдиного земельного податку, спрощення ведення облікової звітності всіма формами господарювання на селі»; зрівняння розміру пенсії сільського та міського жителів «уже від 2009 року», викорінення надмірних привілеїв окремим категоріям чиновників; підвищення заробітної плати на селі до рівня, досягнутому у промисловості, встановлення її розміру до 2000 грн «уже у наступному році»; надання державної підтримки у разі народження дитини в сільській місцевості «в 1,5 раза більшої, ніж у містах»; забезпечення можливості для молоді «повернутися до батьківської оселі, працювати на селі, з виплатою молодому спеціалісту АПК, сільському вчителю, лікарю, який повертається працювати в село після закінчення середніх та вищих навчальних закладів, одноразової безповоротної допомоги в розмірі 50 тис. грн.»; виділення сільській молоді «не менше 50 % місць на державному навчанні у вузах» тощо.

ЦВК зареєструвала блок 11 серпня 2008 р. Блок підтримали 25 675 (0,11%) виборців. Мандатів народних депутатів України його представники не здобули.

М. К.

Сергієнко Лариса Василівна (1970 р. н.) – перший голова *Політичної партії «Партія ПРАВА»,* обрана Установчим з'їздом партії (15 березня 2006 р.). На момент обрання – приватний підприємець. З 20 серпня 2008 р. – голова *Політичної партії «Партія сильної влади»*, обрана Установчими зборами. На момент обрання – заступник директора ООО «АБВ–Комбі» (м. Київ). *О. Р.*

Сергієнко Олександр (Олесь) Федорович (нар. 25.06.1932, с. Тьоткіно Курської обл.; нині – Російська Федерація) – голова *Української християнсько-демократичної партії* у 1995–2001 рр., перший керівник *Української республіканської партії* (2006 р.) та *«Української партії»* (2006–2007 рр.). Навчався, але не завершив навчання у Київському сільськогосподарському інституті (1950–1956 рр.) та у Київському медичному інституті (1963–1967 рр.). У 1994 р. закінчив Інститут державного управління (магістр за спеціальністю «Право і політика»).

Український громадсько-політичний діяч, один з учасників дисидентського руху «шістдесятників» та організаторів Української Гельсінської спілки, політв'язень, правозахисник. За участь у громадсько-політичному житті з початку 60-х рр. XX ст. неодноразово притягався до відповідальності, у 1972 р. був засуджений до 7 років ув'язнення та 3 років заслання. У 1990–1991 рр. працював у секретаріаті УРП. У 1991 р. був громадським захисником С. Хмари. Кандидат у народні депутати Верховної Ради України I (1990 р.) та II (1994 р.) скликань, депутат Печерської райради м. Києва (1990–1994 рр.). З 1994 р. – депутат Київради, член ряду комісій – з поновлення прав реабілітованих; з освіти, самоврядування та зв'язків з ЗМІ. Член Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих, почесний професор Міжнародної кадрової академії, культуролог, політолог.

Нагороджений орденом «За заслуги» III ст. (2007 р.). *В. Я.*

Сергієнко Петро Семенович (1949 р. н.) – один із засновників, співголова Української партії шанувальників пива (створ. 1992 р.; згодом – *Партія Підтримки Вітчизняного Виробника*). На момент обрання – голова СП «Крипп». *В. Я.*

Сердюк Валентин Михайлович (нар. 19.09.1940, м. Київ) – перший голова *НАРОДНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПАРТІЇ* (створ. 2003 р.).

Впродовж 1959–1962 рр. служив у радянській армії; у 1962–1964 працював автослюсарем в Управлінні спецмашин Головкиївміськбуду. У 1964–1969 рр. – студент Київського інженерно-будівельного інституту (спеціальність – інженер-механік будівельних машин). Впродовж 1969–1974 рр. – механік, майстер, виконроб в Управлінні спецмашин; у 1974–1978 рр. – дільничний інспектор Київської обласної інспекції котлонагляду Держгіртехнагляду УРСР, головний інженер СПМК–509 тресту «Броварисільбуд». Впродовж 1978–1981 рр. – технічний інспектор праці ЦК профспілки працівників сільського господарства у Київській області; у 1981–1982 рр. – начальник відділу охорони праці Мінводгоспу УРСР; з 1982 р. до 1990 р. – головний технічний інспектор праці ЦК профспілки працівників держустанов в УРСР; з 1990 р. до 1992 р. заступник директора готелю «Либідь». У 1993–1994 рр. – заступник генерального директора підприємства «Артеміда». З січні 1994 р. – президент спільного українсько-чеського підприємства «Роква».

З 2001 р. – член *Партії промисловців і підприємців України*, з грудня 2002 р. – радник верховного отамана Азово-Чорноморського козацького війська, генерал-хорунжий Українського реєстрового козацтва. З грудня 2003 р. – голова *НАРОДНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПАРТІЇ*, голова правління громадської організації «Фонд Екологічного Сприяння», шеф-редактор щотижневого видання «Екологічна Газета». *Т. Б.*

Сидоркін Олег Олексійович (1948 р.н.) – один із дев'яти перших співголів *Партії Зелених України*, обраний на Установчому з'їзді партії (28–30 вересня 1990 р.). Має вищу освіту. На момент обрання – викладач, голова Уманської екологічної асоціації «Зелений світ». *М. К.*

Симоненко Іван Петрович (нар. 17.02.1957, с. Короп'є Козелецького р-ну Чернігівської обл.) – перший голова Партії «Русько-Український Союз» (створ. 1998 р.; нині – *ПАРТІЯ «РУСЬ»)*. Кандидат політичних наук.

Впродовж 1976–1984 рр. – інженер виробничої бази «Комунар» (Чернігів-

ський р-н). У 1978–1980 рр. – служив у лавах радянської армії. З 1984 р. до 1989 р. – студент філософського факультету Київського державного університету ім. Тараса Шевченка. З 1989 р. – викладач історії у середній школі № 10 м. Чернігова, згодом – інструктор, завідувач сектору, консультант Новозаводського райкому та Чернігівського міськкому КПУ. Впродовж 1991–1994 рр. – аспірант Київського державного університету імені Тараса Шевченка, викладач Інституту регіональної економіки та управління (м. Чернігів).

З 1994 р. до 1998 р. – народний депутат Верховної Ради України II скликання, голова підкомітету Комітету з питань економічної політики та управління народним господарством, голова депутатського об'єднання «Союз» Верховної Ради України.

У 2001–2003 рр. – член президії ВОО «Русское движение Украины». Виступав за повернення мовлення в українському ефірі російських телеканалів. У 2002–2005 рр. – секретар руху «Нащадки Богдана Хмельницького». З 2005 р. – співголова *Блоку Наталії Вітренко «Народна опозиція»*. 20 червня 2009 р. на VII з'їзді партії звільнений з посади голови. *П. Г.-Н.*

Симоненко Петро Миколайович (нар. 01.08.1952, м. Донецьк) – один із засновників і незмінний лідер *Комуністичної партії України* (створ. 1993 р.). У 1974 р. закінчив Донецький політехнічний інститут (гірничий інженер-електромеханік), у 1991 р. – Київський інститут політології і соціального управління (політолог). У 1974–1975 рр. – конструктор проектного інституту «Дондіпровуглемаш». Упродовж 1975–1988 рр. – на комсомольській роботі, у 1988–1991 рр. – секретар Маріупольського міськкому КПУ, секретар з ідеологічної роботи, другий секретар Донецького обкому КПУ. Член КПУ з 1978 р. З 1991 р. до 1993 р. – заступник генерального директора корпорації «Укрвуглемаш».

Народний депутат Верховної Ради України II скликання (1994–1998 рр.), переміг в одномандатному виборчому окрузі №150 Донецької обл. Член Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності. Народний депутат Верховної Ради України III скликання (1998–2002 рр.), член комітетів Верховної Ради України: з питань правової реформи; з питань правової політики. Народний депутат Верховної Ради України IV скликання (2002–2006 рр.), член Комітету Верховної Ради України з питань правової політики, член Постійної делегації Верховної Ради України в ПАРЄ. Народний депутат Верховної Ради України V скликання (2006–2007 рр.), член Комітету Верховної Ради України з питань правової політики, член Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з опрацювання проектів законів України, керівник Постійної делегації у Міжпарламентській асамблеї держав-учасниць СНД, член Постійної делегації Верховної Ради України у ПАРЄ, член групи з міжпарламентських зв'язків з Російською Федерацією. Народний депутат Верховної Ради України VI скликання (з 2007 р.), член парламентського Комітету з питань правової політики, Постійної делегації Верховної Ради України в ПАРЄ, міжпарламентської комісії зі співробітництва Верховної Ради України та Федеральних Зборів Російської Федерації, Постійної делегації у Міжпарламентській асамблеї держав-учасниць СНД. У Верховні Раді України II–VI скликань – незмінний лідер парламентських фракцій КПУ.

Кандидат у Президенти України на виборах 1999 р. У I турі набрав 5 849 077 голосів виборців (22,24%), посівши 2-ге місце серед 13 претендентів.

У II турі – 10 665 420 голосів (37,8%). Кандидат у Президенти України на виборах 2004 р. У I турі здобув підтримку 1 396 135 виборців (4,97% голосів), посівши 4-те місце серед 24 претендентів. Кандидат у Президенти України на виборах 2010 р. У I турі здобув підтримку 872 908 виборців (3,54 % голосів), посівши 6-те місце серед 18 кандидатів. У 1998 р. визнаний «Політиком року». Автор ряду книг, присвячених комуністичному рухові, політичним подіям в Україні, численних публікацій у ЗМІ. *В. Я.*

Сирота Михайло Дмитрович (нар. 17.07.1956, м. Черкаси – 25.08.2008, м. Узин) – перший голова *Трудової партії України* (створ. 1999 р.). У 1980 р. закінчив Черкаський інженерно-технологічний інститут за спеціальністю «Промислове та цивільне будівництво». 1982–1985 р. – аспірант Київського інженерно-будівельного інституту. У 1985 р. захистив дисертацію і здобув науковий ступінь кандидата технічних наук. Впродовж 1986–1990 рр. – доцент Черкаського інженерно-технологічного інституту; у 1988–1990 рр. – декан по роботі з іноземними студентами, з 1990 р. до 1994 р. – проректор з навчальної роботи.

У 1994 р. черкаські екологи висунули М. Сироту кандидатом до Верховної Ради України. Здобув підтримку понад 31 тисячі черкасців і став народним депутатом України у 418 виборчому окрузі.

У Верховній Раді України (1994–1998 рр.) – заступник голови Комітету з питань екологічної політики, очолював депутатські групи «Центр», а згодом – «Конституційний центр». У 1996 р. – керівник Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з доопрацювання та прийняття проекту Конституції України. Його називали «батьком» української Конституції.

У 1998 р. вдруге виграв вибори до Верховної Ради України у Черкаському виборчому окрузі. Обраний членом Комітету з боротьби з організованою злочинністю та корупцією. У 1999 р. разом з групою однодумців створив і очолив Трудову партію України та її фракцію у парламенті. На III з'їзді партії (червень 2004 р.) однопартійці одноголосно переобрали його головою.

Став одним з ініціаторів створення Народно-патріотичного об'єднання «За Україну!», Установчий з'їзд якого відбувся в 2001 р. і на якому разом з Б. Олійником був обраний співголовою об'єднання. 4 червня 2005 р. у м. Києві відбувся II з'їзд Народно-патріотичного об'єднання «За Україну!», на якому було ухвалено рішення про перетворення його на «Трудовий Союз». Був обраний головою.

У 1997 р. у рамках загальнонаціонального конкурсу «Людина року» був визнаний кращим парламентарем року. За активну роботу у парламенті нагороджений орденами «За заслуги» III (1996 р.) та II ст. (1999 р.). За активну участь у розбудові демократичного суспільства був нагороджений орденом Святого Володимира II ст. (1998 р.) та орденом Архистратига Михаїла (2000 р.).

Автор понад 30 наукових праць. Почесний магістр права, доцент, член-кореспондент Української академії національного прогресу. *Т. Б.*

Сімонов Володимир Ісакович (нар. 11.06.1950, м. Краснодар; нині – Російська Федерація) – перший голова *Партії Свідомості Третього Тисячоліття* (діяла у 1999–2003 рр.), обраний Установчим з'їздом партії 13 березня 1999 р.

У 1972 р. закінчив Київське вище інженерне радіотехнічне училище військ ППО. Впродовж 1972–1980 рр. – служив в армії. У 1980–1988 рр. працював науковим співробітником Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАНУ. З 1988 р. до 1993 р. – директор

міжгалузевого науково-технічного центру «Темп». З 1993 р. – директор ЗАТ «Ольга і Сімонов». У 1996–1998 рр. – автор серії телепередач, автор та ведучий радіопрограми «Одкровення від Сімонова».

У парламентських виборах 2002 р. брав участь у складі *Виборчого блоку політичних партій «Проти всіх»* (№ 5 у списку). За результатами голосування до Верховної Ради України не пройшов.

З 2002 р. живе та працює у США.

О. Л.

Січко Василь Петрович (22.12.1956, пос. Стєкольний, на 72-му км від м. Магадан /нині – Російська Федерація/ – 17.11.1997, м. Чикаго /США/) – перший очільник Українського християнсько-демократичного фронту (створ. 1988 р.; згодом – *Українська християнсько-демократична партія).*

У 1974 р. закінчив 10-й клас Долинської середньої школи № 1. Вступав на журналістський факультет Львівського державного університету ім. І. Франка, однак як син колишніх політв'язнів не був зарахований до навчального закладу.

Упродовж 1974–1975 рр. працював учнем токаря на Верхньострутинському заводі металовиробів, здобув третій розряд.

Улітку 1975 р. вступив на факультет журналістики Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Упродовж 1976–1977 рр. написав статті «Хрести на дорозі», «Чому мовчать радянські люди», які згодом були оцінені владою як антирадянські. У липні 1977 р. був відрахований з університету «за неуспішність» (наказ № 506). 12 серпня 1977 р. надіслав до ЦК КПРС заяву про незаконне виключення його з університету. Заява була переслана в Міністерство освіти УРСР, звідки надійшла відповідь, що В. Січко виключений за «академзаборгованість».

18 вересня 1977 р. здав у Московський райвідділ міліції м. Києва документи громадянина СРСР і оприлюднив заяву про відмову від радянського громадянства та вимагав дозволу на еміграцію до США для отримання громадянства цієї країни і здобуття там вищої освіти. Відмовився від перебування у лавах ВЛКСМ і здав свій комсомольський квиток у ЦК ЛКСМУ.

26 лютого 1978 р. став членом Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод.

6 липня 1979 р. разом з батьком був заарештований за звинуваченням у «розповсюдженні наклепницьких вигадок, які паплюжать радянський державний і суспільний лад» (ст. 187-1 КК УРСР). Шість років провів у в'язниці. 7 липня 1985 р. був звільнений, однак рік знаходився під адміністративним наглядом. Працевлаштувався на пилораму заводу залізобетонних виробів у м. Долині.

У квітні 1988 р. написав програму і статут Українського християнсько-демократичного фронту. 26 квітня, на другу річницю Чорнобильської катастрофи, УХДФ уперше підніс на мітингу у м. Львові синьо-жовтий український прапор. Згодом взяв участь у голодуваннях та мітингах у Галичині та у м. Москві з вимогою легалізувати Українську греко-католицьку церкву.

У липні 1990 р. брав участь у конференції Європарламенту у м. Люксембурзі, був делегатом конгресу Всесвітньої Антикомуністичної Ліги у м. Брюсселі.

У 1994 р. був висунутий кандидатом у народні депутати України в Івано-Франківському окрузі № 157.

27 травня 1996 р. виїхав до США. Проживав у м. Чикаго. 17 листопада 1997 р. загинув у пожежі за нез'ясованих обставин. 30 листопада 1997 р. стараннями брата Володимира тіло було

перевезене до м. Львова. 2 грудня – перепохований поруч з матір'ю на Личаківському кладовищі.

Указом Президента України від 8 листопада 2006 р. як член УГГ був нагороджений орденом «За мужність» І ст. *Т. Б.*

Скорик Лариса Павлівна (нар. 04.10.1939, м. Любачув, Республіка Польща) – одна із трьох перших співголів *Всеукраїнської партії міжнаціонального порозуміння «Новий Світ»* (діяла у 2000–2003 рр.).

У 1960 р. закінчила архітектурне відділення Львівського політехнічного інституту. У 1960 р. працювала архітектором Донецького філіалу Інституту «Дніпроміcто». У 1961–1963 рр. – архітектор Львівського філіалу «Львівтеплоелектропроект». У 1963–1967 рр. – старший архітектор проектного інституту «Дніпроміcто» у м. Львові. З 1966 р. – член Спілки архітекторів України. У 1967 р. вступила до аспірантури Київського інженерно-будівельного інституту.

У 1972 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Принципи формування загальноміських центрів історичних міст у західних областях УРСР, що підлягають реконструкції». Впродовж 1971–1990 рр. – старший викладач, керівник творчої майстерні кафедри архітектурного проектування, доцент Київського державного художнього інституту. З 1989 р. – голова Української асоціації захисту історичного середовища. У 1990 р. – професор кафедри архітектури Української академії мистецтв (нині – Академія образотворчого мистецтва і архітектури). Член НРУ, делегат Установчих зборів Народного Руху України, член центрального проводу.

Упродовж 1990 р. – 1994 р. – депутат Верховної Ради України І (XII) скликання (висунута трудовим колективом Київського державного художнього інституту). Член фракції Конгресу національно-демократичних сил, голова підкомісії Верховної Ради України з питань культури та духовного відродження.

У 1991 р. – 1993 р. – віце-президент Спілки архітекторів України. У 1994 р. – кандидат у народні депутати Верховної Ради України, за результатами виборів до парламенту не потрапила. У 1993 – 1996 рр. – голова «Всенародного Руху України».

Нині – професор кафедри архітектурного проектування Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури, член-кореспондент Академії мистецтв України, заступник голови Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, член комісії при Президентові України з питань помилування.

Автор понад 100 публікацій. Автор проектів храму Василя Великого (м. Київ), станції метро «Мінська» (м. Київ), собору Богородиці (м. Бориспіль), комплексу храму Всіх святих українського народу (м. Львів) тощо.

Нагороджена Почесною Грамотою Президії Верховної Ради України (1991 р.), відзнакою Київського міського голови «Знак Пошани» (2004 р.), орденом князя Ярослава Мудрого V ст. (2010 р.). *О. Л., О. Р.*

Скрипець Валентин Вікторович (нар. 14.08.1983) – перший голова *Політичної партії «Молодь до ВЛАДИ»* (зареєстрована Міністерством юстиції України 2010 р.).

У 2005 р. закінчив Академію муніципального управління за спеціальністю «державне управління та місцеве самоврядування», у 2007 р. – Київський міжнародний університет за спеціальністю «зовнішня політика і дипломатія».

З вересня 2005 р. – приватний підприємець, з 2006 р. – директор приватного підприємства «Укрекспедит».

На позачергових виборах депутатів Київської міської ради та Київського міського голови 25 травня 2008 р. самовисувався на посаду Київського міського голови. *Т. Б.*

Сливка Микола – перший голова *Політичної партії «Організація Українських Націоналістів»*, обраний 9 травня 1993 р. *О. Р.*

Слов'янська партія створена у 1992 р. як Громадянський Конгрес України (ГКУ). Зареєстрована Міністерством України 10 червня 1993 р. (реєстраційний номер 469). Базою для партії стала низка громадсько-політичних організацій та рухів, які виникли у другій половині 90-х рр. XX ст. в УРСР з-поміж активістів різноманітних рухів, опозиційно налаштованих до національно-демократичних сил (т. зв. «націоналістів»), що кінцевою метою проголошували досягнення незалежності України.

Серед них – Вітчизняний форум (ВФ), організаційна формалізація якого відбулася у другій половині 1991 р. і була прискорена спробою державного перевороту у СРСР у серпні 1991 р. та схваленням 24 серпня 1991 р. Верховною Радою України «Акту проголошення незалежності України». ВФ відзначився проведенням різноманітних агітаційних акцій, на яких виступав проти проголошення незалежності України, обґрунтовуючи це недопущенням роз'єднання слов'янських народів, протидії «синьо-жовтим» націоналістичним силам. Найбільш помітні структури організації діяли у містах Києві, Дніпропетровську, Запоріжжі, Миколаєві та інших містах України.

ВФ поряд з іншими громадськими організаціями переважно східних областей України (Рух за відродження Донбасу, «Інтеррух Донбасу», Демократичний Донбас, Рух Демократичних реформ «За Союз» та ін.) став одним з головних фундаторів всеукраїнської громадсько-політичної організації проросійської орієнтації – Громадянський форум України (ГФУ), яка була створена 23 листопада 1991 р. на Установчому з'їзді у м. Дніпропетровську. На Установчому з'їзді ГФУ були визначені програмні засади організації, політична спрямованість яких полягала у принциповій незгоді з проголошенням повної незалежності України, прагненні збереження союзної держави на конфедеративній чи іншій демократичній основі.

Проголосивши своїм завданням захист інтересів російськомовної меншини, ГФУ, до роботи якого були залучені впливові представники регіонального істеблішменту, набув широкої підтримки серед відповідного сегмента суспільства, переважно Південно-Східного регіону України. Лідери організації зараховували до своїх прибічників громадсько-політичні сили різного ідеологічного спектра, яких об'єднувала ідея російського патріотизму, протидії «націоналістичним» партіям та рухам. Прагнення відтворення на новій основі «єдиної слов'янської держави», яка б включала передусім Україну і Росію, «антинаціоналістичний характер» діяльності ГФУ зближувало його позиції з Союзом комуністів України (попередником КПУ).

З метою трансформації ГФУ у потужну політичну силу 21 березня 1992 р. у м. Харкові відбулася консультативна нарада політичних діячів східних регіонів України, на якій було прийнято рішення про створення нової політичної сили. 16 травня 1992 р. у м. Донецьку під головуванням М. Азарова за участі 200 делегатів, які представляли 9 регіонів, відбувся Всеукраїнський Конгрес (І з'їзд ГФУ). У роботі конгресу взяла участь низка політичних і громадських організацій, серед них – *Ліберальна*

партія України, ВФ, Слов'янський союз, клуб «Родина», філія Народно-трудового союзу, представництва від товариств та общин громад російськомовного населення. У ході роботи з'їзду було прийняте рішення про перетворення ГФУ у всеукраїнську громадсько-політичну організацію – Громадянський Конгрес України (ГКУ). Було обрано тимчасових співголів: лідера «Руху за відродження Донбасу» *О. Базилюка*, народного депутата *В. Мещерякова* та голову руху «Демократичний Донбас» М. Рагозіна. До складу тимчасової робочої президії увійшли: голова харківського відділення Руху Демократичних реформ «За Союз» А. Волченко, голова громадської організації «Вибори 89» П. Хаймович, голова «Інтерруху Донбасу» Д. Корнілов, один з лідерів ГФУ О. Лузан та отаман донських козаків В. Карабулін.

Враховуючи вимоги українського законодавства (Закон України «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 р.), яке обмежувало громадські організації у політичній сфері, керівництво ГФУ розпочало заходи з перетворення громадської організації у політичну партію. Етапом у цьому процесі став II Конгрес ГФУ (м. Донецьк, 3 жовтня 1992 р.), на якому за участі делегатів з 18 регіонів України було офіційно проголошено про утворення нової політичної сили – ГКУ. Остаточно формалізація нової політичної партії була завершена реєстрацією Міністерством юстиції України у червні 1993 р.

Центральні статутні органи партії: конгрес, координаційна рада, секретаріат, президія. Керівні особи: співголови партії. На початковому етапі керівництво партією здійснювали О. Базилюк, В. Мещеряков та *В. Терехов.* На момент створення партія об'єднувала близько 7 тис. членів. У 1998 р. партія мала 10 зареєстрованих регіональних організацій, чисельність яких у 2008 р. збільшилася до 22 (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя). У подальшому зростання регіональних організацій партії не відбувалося.

Згідно зі статутно-програмними документами ГКУ декларував необхідність побудови в Україні громадянського суспільства з пріоритетом прав громадян над інтересами держави, націй та класів («Держава для людини, а не людина для держави»); виступав за федеративно-земельний устрій України. Своєю стратегічною метою партія визначила «відновлення національної, духовної, економічної й історичної єдності України, Білорусі і Росії, оскільки без такої єдності український народ приречений на неминучу економічну, політичну і національну катастрофу, а Україна – до втрати своєї незалежності і перетворення в колоніальний придаток Заходу». До програмних тез партії увійшли вимоги підписання Україною двосторонніх угод з Росією та іншими державами про подвійне громадянство, збереження у повному обсязі російськомовних телепередач, надання російській мові статусу другої державної, зміцнення СНД. В економічній сфері ратував за рівноправність усіх форм власності (з урахуванням приватної власності на землю), за необхідність запровадження податкової політики, спрямованої на підтримку підприємницької ініціативи, водночас зі створенням дієвих механізмів забезпечення зайнятості, соціального захисту і соціальної адаптації населення, а також створення в Україні зон вільного підприємництва.

У 1993 р. ГКУ ініціював проведення всеукраїнської акції «За Союз», під час якої проводився збір підписів на підтримку вимог відтворення союзної держави країнами пострадянського простору, у тому числі й запровадження в

Україні подвійного громадянства та двох (української та російської) державних мов. У вересні 1993 р. ГКУ висунув ідею створення на основі СНД Євразійського Союзу, з приводу чого була скликана конференція ідеологічно близьких партій з країн колишнього СРСР. Євразійське співтовариство передбачало ратифікацію парламентами республік, що увійшли б до нього, двох документів – Євразійської хартії та Договору про Євразійське Співтовариство. Перший документ містив у собі Декларацію прав людини та Декларацію прав народів у Співтоваристві. Другий мав зафіксувати рівність суб'єктів, підтвердити їх суверенітет, розмежувати повноваження Міжпарламентської асамблеї, Президентської ради. Договір містив у собі документи про укладення гуманітарного, економічного, дипломатичного та оборонного союзів. У співтоваристві на основі рівності всіх форм власності мав бути сформований спільний ринок, спільне інформаційне, культурне, громадянське та правове поле.

III з'їзд ГКУ (м. Київ, 18 вересня 1993 р.) затвердив партійну символіку (емблему, прапор), яка була суголосною символам визвольної війни українського народу XVII ст.: постать Б. Хмельницького на коні на фоні традиційних кольорів козацького прапора – синьо-малинового.

На позачерговому IV з'їзді, який проходив у м. Харкові 18–19 грудня 1993 р., ГКУ позиціонував себе як лівоцентристська партія соціал-демократичної орієнтації.

У 1994 р. ГКУ вперше взяв участь у парламентських виборах. До складу Верховної Ради України II скликання (1994–1998 рр.) вдалося провести у мажоритарних виборчих округах двох депутатів. 24 квітня 1994 р. у м. Донецьку відбулася розширена координаційна рада ГКУ, яка підвела підсумки виборів до Верховної Ради України та визначила тактику проведення передвиборчої кампанії у ході підготовки до президентських виборів. Було вирішено на виборах Президента України не висувати від партії власного претендента, а у першому турі підтримати кандидатів Л. Кучму та *О. Мороза.*

17 вересня 1994 р. у м. Донецьку на черговій координаційній раді ГКУ прийняв рішення про відмову від інституту співголів, який не виправдав себе, про перевибори усіх керівних органів партії та скликання чергового з'їзду. 5–6 листопада 1994 р. (м. Донецьк) V звітно-виборчий з'їзд ГКУ вніс зміни до статуту партії: замість трьох співголів було введено посади голови партії, заступника голови і секретаря партії. Головою партії був обраний О. Базилюк, заступником – О. Лузан, секретарем – О. Геллер.

На січневому (1995 р.) засіданні координаційної ради ГКУ на основі результатів проведеного серед членів партії анкетування була підтверджена прихильність партії до соціал-демократичної орієнтації, а також прийнято рішення про перехід в опозицію до Президента України Л. Кучми.

22 квітня 1995 р. у м. Сімферополі на спільному засіданні координаційної ради ГКУ, а згодом і на VII позачерговому з'їзді Республіканської партії Криму (РПК) було прийнято рішення про створення єдиної організації і вступ членів РПК до ГКУ. На базі РПК було сформоване Кримське відділення ГКУ, представники РПК увійшли до президії ГКУ. З метою збереження статусу РПК юридичної особи у складі партії було створено фракцію РПК. Координаційна рада схвалила проект нової програми партії і постановила опублікувати його у партійній газеті для широкого обговорення у регіональних організаціях для прийняття черговим VI з'їздом

ГКУ. 18 листопада 1995 р. координаційна рада партії прийняла рішення про проведення чергового партійного з'їзду у м. Києві, підвела підсумки обговорення проекту програми партії та проекту Конституції України від ГКУ, схвалила ініціативу керівництва партії про створення всеукраїнського союзу російських громадських організацій.

Згадані ініціативи були втілені у життя 16 березня 1996 р., коли у м. Києві під егідою ГКУ було проведено перший з'їзд Конгресу руських організацій України (КРОУ). Наступного дня – 17 березня 1996 р. на VI з'їзді ГКУ була затверджена програма партії. З'їздом також була прийнята заява з засудженням «біловезької змови». Партія підтвердила про свій перехід в опозицію до Президента Л. Кучми, виступила проти ухвалення нової Конституції України, запропонувавши власний конституційний проект. Останнім передбачалося запровадження в Україні федеративно-земельного устрою та надання російській мові статусу другої державної.

Під час парламентських виборів 1998 р. ГКУ разом з Українською партією справедливості (нині – *Українська партія Справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців /УПС–СВІЧА/*) входив до складу *Виборчого блоку партій «Трудова Україна».* Однак подолати виборчий бар'єр блок не зумів.

26 квітня 1998 р. у м. Донецьку відбувся черговий VIII з'їзд партії, який прийняв рішення про зміну назви на Слов'янська партія. Головою партії був обраний О. Базилюк. Згідно зі статутними нормами основою партії є регіональні організації та фракції; керівними органами – з'їзд, рада партії та президія.

У травні 1999 р. на позачерговому IX з'їзді та у липні 2004 р. на позачерговому XIII з'їзді партія висувала свого очільника кандидатом на посаду Президента України. Під час президентських перегонів 1999 р. О. Базилюк набрав – 0,14% голосів виборців, а у 2004 р. – 0,03%.

17 квітня 2001 р. партія провела черговий X з'їзд, на якому статут партії був приведений у відповідність до вимог Закону України «Про політичні партії в Україні» (від 5 квітня 2001 р.). У 2005 р. партія проводила акцію протесту проти третього туру президентських виборів і обрання В. Ющенка Президентом України. У 2006 р. партія обговорювала намір об'єднання з *Партією регіонів.* Однак об'єднання не відбулося і партія продовжила свою діяльність самостійно.

Дострокові вибори до Верховної Ради України VI скликання (2007 р.) партія вважала незаконними і виступала проти їх проведення. Участі у виборах не брала. Однак закликала голосувати за коаліцію. 7 липня 2007 р. відбувся черговий з'їзд, який прийняв нову редакцію статуту та зобов'язав раду партії підготувати проект нової редакції програми, яка мала бути ухваленою на наступному з'їзді. 1 листопада 2009 р. на майдані Незалежності відбувся позачерговий XVII з'їзд партії, який був присвячений участі партії у виборах Президента України та підтримці кандидатури В. Януковича.

У лютому 2010 р. Слов'янська партія виступила одним із співзасновників загальнокримського блоку «Російська Єдність», створеного для участі у місцевих виборах. Однак через зміну виборчого законодавства України ця ініціатива не набула практичного продовження. Черговий XVIII з'їзд партії (17 квітня 2010 р.) ухвалив нову редакцію програми партії, вніс зміни до статуту. Головою партії було обрано О. Лузана. О. Базилюк став почесним головою партії. Станом на 2011 р. чисельність партії становила понад 10 тис. членів, які діяли у

більш ніж 100 районних, міських та обласних партійних організаціях.

Друковані органи партії – газета «Гражданский Конгресс», згодом – газета «Славянские новости», додаток до газети «Славянский выбор», газета «Братья Славяне!». *Т. Б., В. Я.*

Соловко Тимофій Тимофійович (1949 р. н., м. Любомль Волинської обл.) – один із чотирьох перших співголів *Української народно-демократичної партії* (діяла у 1990 –1992 рр.). Здобув вищу технічну освіту. Працював у Луцькому виробничому об'єднанні «Електротермометрія». *М. К.*

«Соціал-демократична партія молоді» діяла з квітня 1999 р. до червня 2003 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 20 березня 2001 р. (реєстраційний номер 1595). Перший голова партії – *Р. Черненко.*

У парламентських виборах 2002 р. партія участі не брала, але уповноважений представник партії (О. Марченко) разом із представниками інших партій (А. Білоусом, М. Якібчуком, Ю. Мірошниченком та ін.) підписав протоколи про підтримку на виборах *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»*. Тож партія набула статусу партнера блоку.

Перевірка партії Міністерством юстиції України на предмет дотримання Закону України «Про політичні партії в Україні» виявила порушення. Рішенням Верховного Суду України свідоцтво про реєстрацію партії було анульоване, що стало підставою для наказу Мінюсту від 9 червня 2003 р. про скасування запису про реєстрацію партії у Реєстрі політичних партій. *М. К.*

Соціал-демократична партія України (СДПУ) діяла у 1990–1993 рр. Була створена внаслідок розколу на з'їзді соціал-демократів 25–27 травня 1990 р. (м. Київ). Зареєстрована Міністерством юстиції України 1 листопада 1991 р. Розбіжності виявилися у ході обговорення «Декларації принципів соціал-демократів України» та питань, які стосувалися марксизму, соціалістичних ідей та перспектив державної незалежності України. Декларуючи, що «передова демократична громадськість відмовляється від марксизму і соціалізму», «права більшість» учасників з'їзду (58 із 86) й створила СДПУ.

Один із ключових пунктів програми СДПУ – вимога повної самостійності та незалежності України. Партія прагнула «сприяти процесам інтеграції всіх народів, що населяють Україну, в єдину українську націю (на зразок американської) через усвідомлення ними спільних політичних, соціальних, культурних та інших інтересів».

Головою партії був обраний – А. Павлишин, головою правління – *А. Носенко*, секретарем – О. Голод. На момент створення СДПУ нараховувала близько 1 000 членів. До партії вступили народні депутати О. Сугоняко та Ю. Збітнєв. Підтримку мала в західних регіонах країни і м. Києві. У 1992 р. увійшла до об'єднання «Нова Україна».

Друкований орган – «Социал-демократ Украины» (м. Львів).

Зі зміною керівництва у СДПУ у травні 1992 р. відкрилася можливість до подолання розколу в українській соціал-демократії, що було реалізовано через поетапний процес злиття ОСДПУ та СДПУ впродовж червня 1992 – березня 1993 р. *Т. Б.*

Соціал-демократична партія України (СДПУ). Історія створення партії бере початок від Установчого з'їзду, який відбувся 25 – 27 травня 1990 р. і внаслідок якого було утворено дві партії: *Об'єднана соціал-демократична партія України* (ОСДПУ) та Со-

ціал-демократична партія України (СДПУ). Розмежування сталося на підставі невизнання частиною делегатів, які створили СДПУ, Франкфуртської та Стокгольмської декларації Соціалістичного Інтернаціоналу, а також ідеї федеративного устрою України. Однак партії підтримали Декларацію про державний суверенітет України та Акт про проголошення незалежності України. III з'їзд ОСДПУ (2–3 грудня 1992 р.) прийняв рішення про об'єднання з СДПУ під назвою СДПУ. Аналогічне рішення 14–15 грудня 1992 р. затвердив IV з'їзд СДПУ. Головою ради об'єднаної партії обрали – В. Московку, головою правління – *Ю. Буздугана*, відповідальним секретарем – М. Заріцького.

СДПУ була зареєстрована Міністерством юстиції України 4 березня 1993 р. (реєстраційний номер 419).

Організаційну структуру СДПУ становили осередки та регіональні організації, а також керівні органи партії. Основою партії стали регіональні організації, які створювалися за територіальною ознакою. Допускалися утворення фракцій. Вищий керівний орган – з'їзд, який обирав голову ради та його заступників, членів ради СДПУ від з'їзду, голову та склад правління, утворював постійні та тимчасові комісії СДПУ. Чисельність партії становила близько 2000 чоловік. Осередки партії діяли у 24 областях і дорівняних до них адміністративних одиницях України з 27. Найбільш чисельні організації діяли на Півдні та Сході України, а також у містах Києві та Львові. СДПУ мала 3 депутати у Верховній Раді України, 94 депутати – у місцевих радах та найбільшу фракцію – 10 чоловік – у Київській міській раді.

У програмі СДПУ зазначалося, що партія «сприятиме становленню в Україні правової держави як такої, що в ній державна влада, з одного боку, обмежена визнанням за людиною невід'ємних і невідчужуваних прав, а з іншого боку – підзаконною – закон в Україні повинен мати пріоритет над будь-якими відомчими актами, зокрема над підзаконними актами Президента України. Законодавство є виключною прерогативою народного представництва в особі парламенту». СДПУ вважала непорушним принцип народного суверенітету, вимагала жорсткої підзвітності виконавчої влади перед законодавчою та незалежність влади судової.

18–19 вересня 1993 р. у м. Луганську відбувся V з'їзд партії, який ухвалив рішення про об'єднання з членами Луганської обласної організації *Партії демократичного відродження України* та про вихід з Народно-демократичного об'єднання «Нова Україна».

VI з'їзд (28 травня 1994 р.) відбувся за участі 62 представників із 65 обраних. Порушення норм представництва Київською та Севастопольською регіональними організаціями стало причиною розколу у партії. На знак протесту 17 делегатів, серед них – Ю. Буздуган, Ю. Бауман, В. Московка та інші, залишили з'їзд. Було обрано два правління партії, повноваження яких не були визнані Міністерством юстиції України.

30–31 липня 1994 р. Донецька конференція регіональних організацій засудила розкольницькі дії частини керівництва партії та висунула вимогу проведення позачергового VII з'їзду. Рада СДПУ 19 вересня 1994 р. визнала неправомочними рішення VII з'їзду СДПУ, який було проведено у м. Києві під керівництвом М. Заріцького та обрала головою ради СДПУ Ю. Буздугана на час до проведення чергового з'їзду.

11–12 листопада 1994 р. VII (надзвичайний) з'їзд ухвалив доповнення до статуту та обрав новий склад керівних органів. Головою ради було обрано Ю. Буздугана. Партія перейшла на центристські позиції.

З 1994 р. партія – член Комітету у справах Центральної та Східної Європи Соціалістичного Інтернаціоналу. Делегації партії брали участь у двох Конгресах Соцінтерну (1992 р., 1996 р.).

Невдалі для СДПУ результати парламентських виборів 1994 р. призвели до чергової партійної кризи. Партія шукала вихід з цього у об'єднанні усіх соціал-демократичних сил у єдину соціал-демократичну партію.

27 січня 1995 р. Установчий з'їзд СДПУ вирішив питання про об'єднання громадсько-політичних сил України соціал-демократичного спрямування – *Партії прав людини* (голова – В. Онопенко), *Соціал-демократичної партії України* (голова – Ю. Збітнєв), Української партії справедливості (голова – М. Гречка; згодом – *Українська партія Справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців /УПС – СВІЧА/*) – у політичну організацію за назвою Соціал-демократична партія України. У декларації новоствореної СДПУ зазначалося: «В умовах, коли частина комуністів намагається скористатися окремими гаслами соціал-демократії для збереження своїх політичних позицій, існування впливової і масової соціал-демократичної партії необхідне. Україна сьогодні потребує не гасел, а серйозної політичної альтернативи. Ми впевнені – таку альтернативу може скласти лише сильна і впливова соціал-демократія».

Однак після реєстрації СДПУ у В. Онопенка виникли серйозні проблеми. Стара СДПУ, яка не визнавала рішень останнього з'їзду, очолювана Ю. Буздуганом, заявила, що у процесі реєстрації і об'єднання партії мали місце численні порушення, які анулюють існування СДПУ В. Онопенка.

VIII з'їзд СДПУ 1–2 серпня 1996 р. (м. Первомайськ Миколаївська обл.) ухвалив нову редакцію програми партії, обрав керівні органи: голову ради – Ю. Буздугана; заступників голови Ради – П. Амітова, А. Горбенка (м. Первомайськ), Є. Патракєєва (м. Луцьк); голову правління – О. Білоусова, голову контрольно-ревізійної комісії – Б. Сініцина та ухвалив низку резолюцій, звернень.

IX з'їзд 2 листопада 1997 р. (м. Київ) затвердив угоду про співпрацю з профспілками, передвиборчу платформу, виборчий список та переобрав керівні органи.

X з'їзд у грудні 1997 р. остаточно погодив партійний список на парламентські вибори 1998 р. Виборчий список був зареєстрований ЦВК 16 грудня 1997 р. За результатами голосування партія набрала 85 045 голосів виборців (0,32%, 25-те місце з 30-ти). В одномандатних округах також не обрано жодного представника партії.

25 грудня 1998 р. XI з'їзд проаналізував підсумки виборчої кампанії до Верховної Ради України, обрав керівництво партії: голова ради – Ю. Буздуган, голова правління – М. Карнаух, голова контрольно-ревізійної комісії – О. Білоусов, голова секретаріату – О. Скоморощенко.

15 травня 1999 р. XII з'їзді прийняв рішення підтримувати на виборах Президента України кандидатуру О. Мороза; обрав керівні органи. Станом на 1 липня 1999 р. у лавах партії нараховувалося 4 102 члени.

Партія мала молодіжну організацію – «Форум молодої соціал-демократії» (голова В. Синиченко) та жіночу організацію – «Соціал-демократична троянда» (Д. Янакаєва).

27 травня 2000 р. 119 делегатів XIII з'їзду прийняли політичні ухвали, обрали керівні органи та внесли зміни та доповнення до статуту. Головою ради обрали Ю. Буздугана.

2 жовтня 2000 р. керівники Соціал-демократичної партії України, Трудової

партії України (згодом – *Політична партія «Сильна Україна»*), *Української Консервативної Республіканської партії, Партії духовного, економічного і соціального прогресу, Партії захисників Вітчизни, Партії Підтримки Вітчизняного Виробника* та Українського фонду культури підписали меморандум про співпрацю в рамках об'єднання «За Україну».

18 жовтня 2000 р. Соціал-демократична партія України та Політична партія «Вперед, Україно!» (нині – *Політична партія «Народна Самооборона»*) підписали угоду про спільну діяльність.

19 січня 2002 р. у м. Києві відбувся XV з'їзд, який затвердив списки кандидатів для участі у виборах та передвиборчу програму. У парламентських виборах 2002 р. партія брала участь самостійно. За результати виборів партія посіла 23-тє місце серед 33 претендентів, набравши лише 68 664 (0,26%) голосів виборців.

24 липня 2004 р. XVII з'їзд ухвалив постанову про підтримку на президентських виборах кандидатури В. Ющенка.

Партія брала участь у виборах до Верховної Ради України у березні 2006 р. у складі «Блоку Лазаренка». За офіційними даними ЦВК блок набрав 0,30% голосів виборців. Після президентських виборів 2004 р. діяльність партії не відзначається активністю.

У березні 2011 р. відбувся перший форум міжпартійного об'єднання за назвою Лівиця. Бажання об'єднатися висловили п'ять партій: Партія «Справедливість» (С. Ніколаєнко; нині – *Партія «Об'єднані ліві і селяни»*), *Партія «Народна влада»* (Й. Вінський), Соціал-демократична партія України (Ю. Буздуган), *Соціал-демократична партія України (об'єднана)* (Ю. Загородній) та *Українська селянська демократична партія* (Д. Андрієвський).

Станом на листопад 2011 р. партія має 926 обласних, міських, районних, сільських первинних організацій в Автономній Республіці Крим, містах Києві та Севастополі.

Друкований орган партії – «Український соціал-демократ» (м. Київ). *Т. Б.*

Соціал-демократична партія України (СДПУ) діяла впродовж 1995 р. Була створена 21 січня 1995 р. на Установчо-об'єднавчому з'їзді (м. Київ) трьох партій – *Партії прав людини*, Української партії справедливості (нині – *Українська партія Справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців /УПС–СВІЧА/*), *Соціал-демократичної партії України* (реєстраційний номер 419), який ухвалив «Заяву про об'єднання», статут, обрав керівні органи. Головою новоствореної партії став *В. Онопенко*. СДПУ була зареєстрована Міністерством юстиції України 28 лютого 1995 р. (реєстраційний номер 633).

Новостворена партія стала результатом конфлікту у соціал-демократичному середовищі України. Проти її реєстрації виступив голова СДПУ (реєстраційний номер 419) Ю. Буздуган, який у вересні 1995 р. звертався до Міністерства юстиції України з відповідною заявою та вимогою анулювання «акта реєстрації самозваної Соціал-демократичної партії України під керівництвом Онопенка В. В.». Після втручання у конфлікт Верховної Ради України Мін'юстом було встановлено, що з'їзди партій, які заявили про об'єднання, були проведені з порушенням партійних статутів. Парламентська Комісія з питань правової політики і судово-правової реформи оприлюднила рекомендації щодо анулювання Міністерством юстиції України реєстраційного свідоцтва СДПУ, оскільки воно було видано з порушенням закону «Про об'єднання громадян». В. Онопенком рекомендації були сприй-

няті як такі, що захищають інтереси політичних сил, які «зацікавлені в ослабленні соціал-демократичного руху».

15 січня 1996 р. колегія Міністерства юстиції України ухвалила постанову, згідно з якою свідоцтво про реєстрацію СДПУ визнавалося недійсним. Того ж дня Міністерство юстиції України наказом № 2/5 скасувало запис про реєстрацію партії у Реєстрі об'єднань громадян.

М. К.

Соціал-демократична партія України (об'єднана) (СДПУ(о)) створена 27 квітня 1996 р. на Установчому з'їзді партії (м. Полтава). Зареєстрована Міністерством юстиції України 1 липня 1996 р. (реєстраційний номер 751).

Виникнення партії пов'язане з діяльністю Соціал-демократичної партії України, на X з'їзді якої (27 квітня 1996 р.) було ухвалено резолюцію про правонаступництво СДПУ(о) усіх рішень з'їздів СДПУ. Головою партії було обрано *В. Онопенка.*

Метою своєї діяльності СДПУ (о) проголосила «прискорення побудови вільного, демократичного, солідарного, економічно ефективного та екологічно безпечного суспільства на засадах свободи, демократії, соціальної справедливості й солідарності». Досягнення мети, з погляду членів партії, мало «сприяти процесу такого ставлення людини до розвитку політичної системи та економіки, щоб кожний мав можливість прожити наповнене повноцінним змістом життя, необмежено реалізуючи й розвиваючи свої особисті здібності та таланти», серед завдань партії також було проголошено: «створення, розвиток і зміцнення демократичних, соціальних й економічних підвалин української державності; утвердження непорушності та невід'ємності міжнародно визнаних прав людини; вираження інтересів працівників, насамперед найманих і самостійно зайнятих у матеріальній, духовній та соціальній сферах; захист суспільства та особи від егоїстичних інтересів окремих груп (осіб), які намагаються досягти монопольної, безконтрольної політичної й економічної влад; участь у забезпеченні умов для культурно-національного відродження та розвитку української нації, усіх національних і культурних груп, які проживають на теренах України» тощо.

Згідно зі статутом, вищим керівним органом партії є з'їзд, який обирає, визначає кількісний склад і порядок обрання таких керівних органів, як: бюро, комітет, секретаріат, політичне бюро, політичну раду та контрольно-ревізійні органи. Партія має друкований орган – щотижневу газету «Наша газета», яка виходить з 1999 р.

Організаційна інфраструктура СДПУ(о) є достатньо розгалуженою: загальна кількість первинних осередків, районних, районних у містах, міських, обласних організацій сягає 13 373. СДПУ(о) має представництво у всіх адміністративно-територіальних одиницях України. Згідно з рішенням XV з'їзду партії (16 червня 2000 р.) СДПУ(о) входить до Соціалістичного Інтернаціоналу.

Ідеологічну основу діяльності СДПУ(о) становлять «Декларація принципів», «Програма». Декларація принципів була успадкована від СДПУ (партія ухвалила документ 27 травня 1990 р. на Установчому з'їзді і оновила його на позачерговому з'їзді в 1994 р.), однак на Установчому з'їзді СДПУ(о) «Декларація…» була змінена. Документ присвячений тлумаченню цінностей свободи, справедливості і солідарності, засад організації політичного, економічного, соціального ладу, національної демократії і міжнародної солідарності. «Програма», затверджена XV з'їздом СДПУ(о) 17 червня 2000 року, конкретизує основні ідеї «Декларації…» і є чинною.

За історію свого існування СДПУ(о) тричі вносила зміни у статутні положення (у 1998, 2000 і 2003 рр.), двічі змінювала голову партійної організації, обравши у 1998 р. В. Медведчука, у 2007 р. – Ю. Загороднього, сім разів вносила зміни до керівних органів.

СДПУ (о) самостійно брала участь у виборчих процесах 1998 р. (отримала 14 мандатів народних депутатів) та 2002 р. (отримала 23 мандати), у 2006 р. – у складі «Опозиційного блоку «НЕ ТАК!», який не подолав виборчий бар'єр, здобувши 1,01% голосів виборців.

СДПУ(о) була представлена у виконавчій владі: у 2002 р. лідер партії В. Медведчук очолював Адміністрацію Президента; у 2006 р. до складу Кабінету Міністрів України увійшло два представники СДПУ(о) – Н. Шуфрич та М. Папієв, які були заступниками голови партії, але у 2007 р. вступили до *Партії регіонів*.

На президентських виборах 2010 р. у складі «Блоку лівих та лівоцентристських сил», утвореного *Комуністичною партією України,* Партією «Справедливість» (нині – *Партія «Об'єднані ліві і селяни»*), *Політичною партією «Союз Лівих Сил»*, СДПУ(о) підтримувала кандидата у Президенти України П. Симоненка. У ході місцевих виборів 2010 р. представники СДПУ(о) здобули 30 депутатських місць. *А. З.*

Соціалістична партія України створена 26 жовтня 1991 р. на Установчому з'їзді у м. Києві.

Партія виникла після заборони КПУ. Неформальним лідером оргкомітету та ініціативної групи став народний депутат України *О. Мороз*. Серед ініціаторів створення СПУ були В. Ромащенко, В. Кізіма, В. Дрозд, Н. Костенко, В. Литвинчук, В. Пронін та інші. 18 вересня 1991 р. відбулося перше засідання оргкомітету з підготовки з'їзду партії лівих сил, а 19 жовтня часопис «Демократична Україна» опублікував звернення оргкомітету Партії соціального прогресу. Упродовж вересня–жовтня 1991 р. пройшли установчі конференції регіональних організацій, зокрема у містах Донецьку, Луганську, Києві. Процес завершився створенням СПУ. На Установчий з'їзд партії прибуло 287 делегатів з 321 обраного, які репрезентували усі регіони України (за винятком міст Запоріжжя та Тернополя). Після гострих дискусій була прийнята назва нової політичної організації – Соціалістична партія України, головним гаслом якої стали слова: «За соціалізм, демократію, прогрес!». Зібрання, заслухавши голову оргкомітету О. Мороза, після дискусії ухвалило декларацію про створення Соціалістичної партії України, затвердило програмну заяву, статут, постанову «Про політичний момент і найближчі завдання партії», заяву «Про антиконституційність заборони Компартії України», резолюцію «Про всенародний референдум і вибори Президента України». Першим керівником партії з'їзд обрав О. Мороза. Зареєстрована Міністерством юстиції України 25 листопада 1991 р. (реєстраційний номер 157).

Центральні статутні органи партії – з'їзд, політична рада (50 чол.), президія політради (11 чол.), політвиконком, центральна контрольна комісія; керівні особи – голова партії, голова центральної контрольної комісії, члени політичної ради.

Після з'їзду партія активно включилася у політичне життя країни. Соціалісти брали участь у проведенні референдуму 1 грудня 1991 р. та у виборах Президента України. У 1992 р. СПУ як єдина ліва політична сила відстоювала збереження пам'ятників та свят (Першого травня, Дня Перемоги і 8 Березня) радянського періоду.

Основу СПУ становлять первинні партійні організації (осередки), які утворюються за територіальним принципом ініціативними групами громадян.

СПУ вважає, що «демократичний соціалізм – це суспільство, постійний розвиток гуманістичних цінностей якого здійснюється на основі провідної ролі суспільної власності в різноманітних її формах у системі багатоукладної економіки». СПУ не заперечує «необхідність класової боротьби, але вважає, що в умовах складних і диференційованих відносин, у тому числі у межах самих класів, головними є такі форми розв'язування соціальних конфліктів, як переговори з метою пошуку консенсусу, правовий захист людини». Рух до демократичного соціалізму передбачає розвиток виробничого самоврядування і перетворення безпосередніх виробників суспільних багатств у рівноправних учасників розподілу доходів підприємств.

Оптимальною формою державного правління, з погляду СПУ, є демократична республіка («парламентсько-президентська» з перспективою парламентської) з розвинутим територіальним самоврядуванням у вигляді рад різного рівня і їх виконавчих органів. Народовладдя здійснюється як єдина воля народу у вигляді законодавчої, виконавчої, судової влад. СПУ виражає інтереси робітників, інтелігенції, селян, службовців, працівників, що володіють розвинутими навичками складної трудової діяльності. Конкурентна економіка, за яку виступають соціалісти, передбачає появу ефективного власника. Цими ефективними власниками у кожному конкретному випадку можуть виявитися як держава (або органи місцевого самоврядування), так і колектив або приватні особи.

Упродовж 1991–1992 рр. партія завершила процес створення обласних партійних організацій. 13–14 червня 1992 р. у м. Києві відбулася І Всеукраїнська загальнопартійна конференція (за присутності близько 400 делегатів), яка ухвалила програму надзвичайних заходів, спрямованих на стабілізацію ситуації у країні та виходу з кризи. Зокрема, затвердила політичну заяву СПУ «Соціально-економічна та політична ситуація в Україні і завдання партії на найближчі два роки», а також заяви «Про зростання цін та зубожіння народу» та «Про реформу народної освіти в Україні». Також було ухвалено постанову «Про участь Соцпартії в підготовці і прийнятті Конституції України», «Звернення Соціалістичної партії України до народу і Верховної Ради України» у зв'язку з розглядом проекту нової Конституції України та проект Закону України «Про повновладдя народу».

ІІ з'їзд СПУ (28–29 листопада 1992 р., м. Київ) ухвалив програму партії, резолюції щодо звітної доповіді політради, про відродження Ленінської Комуністичної Спілки Молоді України, про зв'язки з братніми партіями; вніс зміни до статуту партії та обрав головою політради СПУ О. Мороза, головою контрольної комісії СПУ – О. Міщенка, сформував новий склад політради у кількості 82 членів та контрольної комісії – 19 осіб.

На ІІІ з'їзд СПУ (18–19 грудня 1993 р., м. Київ) партія заявила про перехід в опозицію до існуючої виконавчої влади та запропонувала політику невідчуження трудящих від влади і власності й створення необхідних умов для поєднання праці, власності та управління суспільством. З'їзд ухвалив резолюцію «Про вибори народних депутатів України», затвердив передвиборчу платформу СПУ «За соціальну справедливість, народовладдя, законність, безпеку людини», а також «Постанову про звіт Політради СПУ», «Звернення СПУ до трудового народу України», «Звернення

СПУ до української інтелігенції», «Заяву щодо вимог страйкових комітетів у зв'язку з черговим підвищенням цін», «Положення про Контрольну Комісію СПУ».

У 1994 р. до Верховної Ради України було обрано 14 членів СПУ (В. Брита, Й. Вінського, Л. Камінського, С. Кияшка, М. Лавриненка, В. Марченка, О. Мороза, В. Мухіна, С. Ніколаєнка, М. Степанова, В. Черепкова, І. Чижа, О.Чупахіна, В. Шибка). Пізніше було дообрано Н. Вітренко. Лідер партії О. Мороз став головою Верховної Ради України.

IV з'їзд СПУ (16 квітня 1994 р., м. Київ) відповів на важливе питання внутрішньопартійного характеру – про взаємовідносини з КПУ, яка була зареєстрована 5 жовтня 1993 р. Постала дилема – злитися з КПУ і припинити своє існування чи продовжити свій шлях – «шлях лівоцентристської партії». У виступах делегатів з'їзду зазначалося, що за час свого існування партія заявила про себе як самостійна політична сила, яка має свої принципи і програмні цілі, розпочався новий виток у її розвитку, тому має право на подальше функціонування. З'їзд розглянув питання про участь партії у дострокових виборах Президента України і висунув кандидатом у Президенти України голову політради СПУ О. Мороза. У І турі виборів О. Мороз набрав 13,04% голосів, посівши серед претендентів 3-тє місце.

V з'їзд СПУ (29–30 жовтня 1994 р. м. Київ) розглянув питання про сутність соціалізму й шляхи його розвитку в Україні, про місце і роль партії у нових умовах, про характер діяльності О. Мороза на посаді Голови Верховної Ради України. З'їзд ухвалив резолюції «Про зміни й доповнення до Статуту СПУ», «Про формування комісій щодо підготовки пропозицій і доповнень до Програми та Статуту СПУ». Рішенням з'їзду була запроваджена посада голови Соціалістичної партії України. Головою СПУ одностайно був обраний О. Мороз. З'їзд обрав новий склад політради та центральної контрольної комісії. Головою ЦКК обрано В. Тарасова.

Політичні успіхи партії у 1994 р. сприяли зростанню лав СПУ, оформленню молодіжного крила партії – Соціалістичного конгресу молоді (СКМ).

Для реалізації своїх парламентських планів соціалісти розробили документ за назвою «Основні положення і напрями становлення економіки України у кризовий період», який було винесено на розгляд Верховної Ради України як програму уряду. Пропозицію соціалістів підтримав парламент. Однак ситуація різко змінилася після обрання Президентом Л. Кучми. 19 жовтня 1994 р. у Верховній Раді України з доповіддю «На шляху радикальних реформ» виступив Л. Кучма. Значна частина фракцій СПУ у парламенті проголосувала за президентський документ, не бажаючи загострювати відносини з виконавчою владою і сподіваючись, що окремі положення можна буде доопрацювати, йдучи на взаємні компроміси. Однак співпраці не вийшло.

Певною заслугою СПУ можна вважати ухвалення нової Конституції України (28 червня 1996 р.). Депутати-соціалісти брали активну участь у її доопрацюванні. За їхньої ініціативи у документ було внесено понад 50 поправок.

Знаменним 1996 р. був і для самої СПУ. Адже у Криму було створено республіканську організацію СПУ (на іншій території України партійні організації діяли уже). Першим секретарем Кримського рескому СПУ було обрано М. Гриня.

На 1-му етапі VI з'їзду партії (21–22 грудня 1996 р., м. Київ) було ухвалено програмну заяву СПУ «Україні – працю, соціальну справедливість, безпеку, демократичну державу, соціа-

лізм!». Зміцнення партії дало можливість соціалістам у 1996–1997 рр. виступити організаторами акцій протесту, спрямованих проти систематичних невиплат зарплат, пенсій, стипендій. Великий резонанс мала всеукраїнська акція протесту (18 березня 1997 р.) під гаслом «Роботи, зарплати, хліба!». У 1997 р. партія розпочала реалізацію плану зі створення загальнодемократичного фронту, який би об'єднав прогресивні кола проти засилля олігархічних сил і кланів в економічному й політичному житті країни.

На 3-му завершальному етапі VI з'їзду СПУ (13 червня 1998 р., м. Київ) було визнано необхідність формування широкої коаліції прогресивних демократичних і патріотичних сил заради збереження національних надбань і суверенітету України. З'їзд ухвалив документ за назвою «Основи внутрішньої і зовнішньої політики як проект закону для розгляду Верховною Радою». На думку делегатів з'їзду, він містив реальну альтернативу «антинародному курсу» виконавчої влади. З'їзд затвердив новий статут СПУ і доручив політраді партії розпочати обговорення програми СПУ у новій редакції.

14 червня 1997 р. на спільному засіданні політради СПУ та вищої ради СелПУ розглядалося питання щодо створення єдиного передвиборчого блоку і прийнято декларацію про його принципи. *Виборчий блок Соціалістичної партії України та Селянської партії України «За правду, за народ, за Україну!»* посів третє місце й отримав 29 місць у Верховній Раді України. Ще 6 депутатів-соціалістів (серед яких – О. Мороз, С. Ніколаєнко, І. Чиж) були обрані в одномандатних округах, що дозволило СПУ і СелПУ створити у парламенті фракцію за назвою «Лівий центр». Представник блоку О. Ткаченко став Головою Верховної Ради України. Згодом союз СПУ і СелПУ розпався.

На 1-му етапі VII з'їзду СПУ (19 грудня 1998 р.) обговорювалося питання участі партії у виборах Президента України і було прийнято заяву про намір СПУ брати участь у президентських виборах. На 2-му етапі з'їзду (15 травня 1999 р.) О. Мороза висунуто кандидатом у Президенти і затверджено його передвиборчу платформу. Лідер СПУ набрав 11,29% голосів виборців (посів 3-тє місце серед претендентів).

Після президентських виборів у партії виникла «соціалістична платформа», що призвела до кризової ситуації та загрози розколу. Ініціаторами її створення виступили І. Чиж і В. Арестов, а також кілька інших членів політради. Характерно, що кожен з них висував свої претензії, але спільним було одне: незадоволення поразкою кандидата від СПУ на президентських виборах. 19 лютого 2000 р. політрада СПУ після цілоденного обговорення ситуації виключила з партії організаторів платформи за дії, які, як вказувалося, «ведуть до розколу партії, ослаблення її авторитету».

VIII з'їзді СПУ (20 травня 2000 р. м. Київ) ухвалив програму СПУ у новій редакції. Головною програмною метою партія проголосила демократичний соціалізм. Надаючи важливого значення засвоєнню членами партії змісту програми, політвиконком партії у 2000 – 2001 рр. організував мережу партійного навчання.

У грудні 2000 р. СПУ стала однією з основних рушійних сил акції «Україна без Кучми». Під час цієї акції соціалісти вперше об'єднали зусилля з представниками правих партій. Проте після поразки акції опозиційні до Л. Кучми партії вирішили йти на парламентські вибори самостійно. Напередодні кампанії СПУ мало не втратила молодіжне кри-

ло: Соціалістичний конгрес молоді та його лідер В. Місюра вирішили підтримати СДПУ(о). Молодь, яка залишилася прихильною до СПУ, створила Союз молодих соціалістів (СМС). У червні 2001 р. чисельність СПУ перевищила 50 тис. осіб.

На парламентських виборах 2002 р. СПУ посіла 5-те місце серед партій-переможниць, за СПУ проголосувало 6,87% виборців, що дало змогу партії отримати 20 мандатів у багатомандатному окрузі та створити у Верховній Раді України окрему фракцію. Спроби створити у новому парламенті опозиційну більшість виявилися невдалими. Консолідувати єдиний фронт опозиційних сил вдалося лише восени під час акції «Повстань, Україно!»

У 2004 р. на пост Президента соціалісти знову висунули кандидатуру О. Мороза, який набрав у І турі 5,77% голосів виборців (посівши 3-тє місце серед претендентів). У ІІ турі виборів СПУ висловилася на підтримку В. Ющенка.

Соціалісти були активними учасниками подій осені 2004 р. Вперше в історії партії її претенденти отримали посади у виконавчій владі – трьох міністрів, голови Фонду Державного майна і двох керівників обласних держадміністрацій.

XII з'їзд СПУ відбувся 17 грудня 2005 р. Упродовж 2005 р. ряди СПУ поповнилися членами самоліквідованої *«Української партії Справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців» (УПС – СВІЧА)*.

Вдалими для партії виявилися парламентські вибори 2006 р., на яких СПУ здобула 5,69% голосів виборців, посівши 4-те місце. Переговори зі створення коаліції з *«Блоком Юлії Тимошенко»* і *Блоком «НАША УКРАЇНА»* не увінчалися успіхом – останні відмовилися підтримати кандидатуру О. Мороза на посаду Голови Верховної Ради України. Цю підтримку О. Морозу надали КПУ та *Партія регіонів*. Після цього СПУ створила коаліцію з комуністами і «регіоналами». У новому уряді соціалісти отримали посади двох міністрів і голови Фонду Державного майна.

Новий політичний союз викликав неоднозначну реакцію у СПУ. Рішучий протест проти нового формату коаліції висловили Ю. Луценко, який заявив про розрив зі СПУ, та Й. Вінський, який відмовився від посади секретаря політради СПУ. Новим секретарем і одночасно лідером фракції було обрано В. Цушка.

На позачергових парламентських виборах 2007 р. СПУ набрала лише 2,86% голосів виборців і до Верховної Ради України не потрапила.

4 квітня 2009 р. колишні члени СПУ С. Ніколаєнко та О. Баранівський звернулися до всіх членів СПУ вийти із лав партії та об'єднатися із Партією «Справедливість» (нині – *Партія «Об'єднані ліві і селяни»*) з метою реалізації в Україні програмних принципів європейського демократичного соціалізму. Це рішення було підтримано 300 членами СПУ.

На XVI позачерговому з'їзді СПУ (24 липня 2010 р.) була затверджена резолюція «Про роль і місце СПУ в умовах сучасного українського суспільства та завдання партійних організацій щодо участі у виборах депутатів Верховної Ради АРК, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів 31 жовтня 2010 р.». Новим головою СПУ було обрано В. Цушка.

На раді Соцінтерну (1–2 липня 2011 р.) СПУ була виключена зі складу Соціалістичного Інтернаціоналу за невідповідність дій основоположним цінностям та принципам Інтернаціоналу.

31 липня 2011 р. відбувся XVII з'їзд партії за участі 333 делегатів. З'їзд проходив у закритому режимі. Закрита форма з'їзду була зумовлена очікуванням нестандартних подій, що передбачалися

під час його проведення. Зі звітом політради СПУ виступив почесний голова партії О. Мороз. На посаду голови СПУ балотувався О. Мороз та М. Рудьковський. Нікому з кандидатів не вдалося набрати 50+1 голос делегатів, необхідних для перемоги (О. Мороз набрав 166 голосів, М. Рудьковський – 162). Повторні вибори відбулися 14 серпня 2011 р. Головою було обрано О. Мороза.

29 жовтня 2011 р. відбулися урочисті збори, присвячені 20-річчю партії. З доповідями виступили – голова партії О. Мороз, заступники голови – В. Семенюк-Самсоненко, Д. Руснак, колишній голова СПУ В. Цушко, перший секретар Полтавського обкому СПУ С. Бульба та інші. Перед учасниками зборів виступили з привітаннями гості-члени соціалістичних партій Республіки Білорусь та Республіки Казахстан. Були зачитані вітальні телеграми від Політичної партії «Справедлива Росія», Соціал-демократичної партії Німеччини, Соціал-демократичної робітничої партії Швеції, Соціал-демократичної робітничої партії Латвії, Соціал-демократичної партії Естонії, інших партій, президента Європейського форуму миру, поздоровлення від Президента України.

З осені розпочався процес об'єднання лівоцентристських партій в одну партію. 18 листопада 2011 р. координаційна рада у складі О. Мороза (СПУ), С. Ніколаєнка (Партія «Справедливість»), З. Холоднюка (*Селянська партія України*), Й. Вінського (*Партія «Народна влада»*), Д. Вороніна (*Партія відродження села*), В. Іващенка (*Політична партія «Всеукраїнська партія «Дітей війни»*), Д. Андрієвського (*Українська селянська демократична партія*), С. Ганжі (*Політична Партія «Всеукраїнський патріотичний союз»*), В. Патлачука (*Політична партія «ДІТИ ВІЙНИ «НАРОДНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ»*), В. Гошовського (*Партія «Соціалістична Україна»*), С. Селіванова (*Політична партія «КОЗАЦЬКА СЛАВА»)* погодили угоду про порядок об'єднання лівоцентристських партій України. Проведення об'єднавчого з'їзду партій координаційна рада запланувала на 17 грудня 2011 р. З'їзд відбувся 18 грудня 2011 р. (м. Київ). До СПУ приєдналися такі партії, як Партія «Соціалістична Україна», Селянська партія України, Політична партія «Всеукраїнська партія «Дітей війни», Політична партія «ДІТИ ВІЙНИ «НАРОДНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ», Політична партія «КОЗАЦЬКА СЛАВА». Згідно з політичною угодою на з'їзді об'єднаних партій першим заступником голови СПУ було обрано З. Холоднюка. Заступниками голови СПУ стали В. Іващенко, В. Патлачук та С. Селіванов. На спільному засіданні прийнято меморандум про об'єднання лівих та лівоцентристських партій та маніфест СПУ «До суспільства соціальної справедливості», у якому визначено програмні цілі і завдання СПУ щодо побудови демократичного соціалізму в Україні.

У січні 2012 р. Міністерство юстиції України, проаналізувавши ситуацію, дійшло висновку, що ліквідація Селянської партії України відбулася з порушеннями, тож її влиття до Соцпартії є незаконним.

З часу свого заснування і до сьогодні СПУ співпрацює з об'єднаннями соціал-демократичних партій Європи та країн пострадянського простору. Представники СПУ беруть участь у Міжпартійній раді форуму соціалістичних і соціал-демократичних партій СНД.

Станом на листопад 2011 р. партія мала 2 300 структурних утворень.

Друкований орган СПУ – газета «Товариш». *Т. Б.*

Соціально-екологічна партія «Союз. Чорнобиль. Україна» («СЧУ») створена 4 лютого 2002 р. на Установчому з'їзді у м. Київ як Всеукраїнська

народна партія соціальної справедливості «Союз чорнобильців України». На з'їзді затверджено програму та статут. Зареєстрована Міністерством юстиції України 11 грудня 2002 р. (реєстраційний номер 6-п. п.). Перший голова партії – *Ю. Андреєв*.

Метою діяльності партії є всебічне сприяння формуванню соціально-спрямованої державної політики України, вирішенню соціальних, економічних, правових та інших проблем, реалізації державних соціальних програм, а також захисту законних інтересів громадян України, участь у виборах та інших політичних заходах. Згідно з програмою «СЧУ» головними завданнями партії є сприяння зміцненню дієздатності України як суверенної держави; відстоювання екологічної безпеки країни, чистого довкілля для сучасних та прийдешніх поколінь; подолання наслідків глобальних природних та техногенних (у тому числі ядерних) катастроф, соціальний захист постраждалого населення України; розв'язання на державному рівні соціальних проблем ветеранів, чорнобильців, пенсіонерів, інвалідів та інших соціально незахищених верств населення; створення ефективної системи соціального і пенсійного забезпечення, медичного обслуговування; ліквідація безробіття; всебічний розвиток культури і духовності населення України; відродження українського села, забезпечення стабільності роботи підприємств та збільшення реальних доходів населення; євроінтеграція України, зміцнення зв'язків з країнами СНД та іншими зарубіжними країнами.

І з'їзд 22 березня 2003 р. у м. Києві (220 делегатів) прийняв рішення перейменувати партію у Соціально-екологічну партію «Союз. Чорнобиль. Україна», затвердив партійну символіку – прапор і гімн.

ІІ з'їзд «СЧУ» відбувся 24 липня 2004 р. у м. Києві. Партія підписала угоду про створення коаліції демократичних сил на підтримку В. Януковича. У листопаді 2004 р. після ІІ туру президентських виборів партія підтримала ідею про «проведення президентських виборів після внесення змін до Конституції України та враховуючи політичну реформу».

На ІІІ з'їзді партії (30 липня 2005 р.) було змінено партійного лідера: виконання обов'язків голови партії покладено на Ф. Вайдича. З метою уточнення передвиборчої програми партії прийнято рішення про проведення ІІІ з'їзду у 2 етапи.

2-й етап ІІІ з'їзду (22 жовтня 2005 р., м. Київ) вніс зміни до статуту партії, затвердив передвиборчу програму, обрав головою партії С. Воротинського, першим заступником голови – Ф. Вайдича. Міністерство юстиції України зміни у керівних органах партії, її програмі та статуті не взяло до відома.

У виборах до Верховної Ради України у березні 2006 р. партія набрала лише 0,09 % голосів. У позачергових парламентських виборах 2007 р. участі не брала.

Станом на 17 вересня 2010 р. «СЧУ» мала зареєстрованими 27 регіональних організацій, у т. ч. республіканську АР Крим, міст Києва та Севастополя та обласні організації, також 669 районних, міських, районних у містах, селищних, сільських партійних осередків.

Наприкінці 2011 р. партію очолював Ю. Андреєв. Нині партія має легалізованими 712 структурних утворень. *С. П.*

Соціально-Християнська Партія (СХП) створена 19 березня 2004 р. представниками 22 областей України. Зареєстрована Міністерством юстиції України 7 липня 2004 р. (реєстраційний номер 98-п.п.). Перший голова партії – *О. Білозір*.

Згідно з програмою ідеологічні засади СХП базуються на принципах со-

ціальної рівності та християнської справедливості. Одним з ключових завдань сучасної політики партія визначає підвищення рівня моральної відповідальності політиків перед населенням. У економічній сфері СХП ратує за обмеження втручання держави у приватну діяльність підприємств та громадян; зниження ресурсу та енергоємності ВВП; підтримку державою національного виробника; розвиток економіки на базі високих технологій; посилення ролі держави у регулюванні економічних та соціальних процесів та ін. За переконанням представників партії економічна політика має будуватися на принципі пріоритету духовності та соціальної спрямованості людської діяльності. Партія приділяє значну увагу гуманітарній політиці, політиці екологічної безпеки, а також розвиткові духовної і культурної сфери українського суспільства.

За результатами виборів до Верховної Ради України 2006 р. партія здобула підтримку 22 953 (0,09%) виборців та до парламенту не потрапила.

У дострокових парламентських виборах 2007 р. партія брала участь у складі *Блоку «Християнський блок»,* який набрав 24 597 (0,1%) голосів виборців і до парламенту не пройшов.

24 травня 2008 р. V позачерговим з'їздом партії було ухвалено рішення про самоліквідацію СХП з метою переходу її представників до партії *Єдиний Центр*. О. Білозір (на той час – член Єдиного Центру) у своєму коментарі до повідомлення про ліквідацію СХП висловила думку, що члени партії усвідомили можливість кращої реалізації цінностей СХП у складі Єдиного Центру – політичної сили зі схожою ідеологією. Попри затверджене рішення ліквідації СХП та її злиття з Єдиним Центром не відбулося.

На VII позачерговому з'їзді партії, який відбувся 21 серпня 2010 р., було внесено зміни у програму та замість В. Владико обрано нового голову партії – З. Шкіряка. *О. Р.*

Спіженко Юрій Прокопович (06.06.1950, с. Побірка Теплицького р-ну Вінницької обл. – 06.12.2010, с. Капітановка Києво-Святошинського р-ну Київської обл.) – перший голова *Всеукраїнської Чорнобильської народної партії «За добробут та соціальний захист народу»* (створ. 1998 р.).

Закінчив Чернівецький медичний інститут у 1973 р., спеціальність – «хірург». У 1988 р. захистив кандидатську, а у 1992 – докторську дисертації.

Впродовж 1973–1984 рр. лікар-інтерн, лікар-хірург Бердичівської центральної міської лікарні, головний лікар Іванопільської дільничної лікарні Чуднівського р-ну, головний лікар Олевської центральної районної лікарні, головний лікар Житомирського обласного лікувально-санаторного управління. Із 1984 р. – заввідділу охорони здоров'я Житомирського облвиконкому; з 1986 р. – заступник міністра, з 1989 р. – міністр охорони здоров'я УРСР.

У червні 1991 р. – липні 1994 р. – перший міністр охорони здоров'я незалежної України. У серпні 1995 р. – квітні 1998 р. – голова Державного комітету України з медичної та мікробіологічної промисловості.

Був почесним президентом журналів «Ліки України», «СНІД»; членом редколегій науково-практичних журналів: «Клінічна антибіотикотерапія», «Вісник фармації», «Клінічна фармація»; членом наглядової ради Національного фармацевтичного університету.

Автор (співавт.) близько 210 наукових праць, зокрема 3 монографій, підручника «Клінічна хірургія» (у 2 т., 2000), 16 авторських свідоцтв. Володів англійською мовою. Висококваліфікований фахівець у галузі хірургії та клінічної лім-

фології в Україні. Був президентом Всеукраїнської громадської організації «Фармацевтична Асоціація України» та головою Житомирської обласної організації *Української Народної Партії.*

Академік Національної академії медичних наук України, народний депутат двох скликань (1994–2002 рр.), член Президії Верховної Ради України.

Нагороджений орденами «Знак Пошани» та «За заслуги» ІІІ ст. (1997 р.).

Т. Б.

Степанов Микола Прокопович – перший голова *Політичної партії «За справедливість та добробут»* (створ. 2010 р.). Голова ради Всеукраїнського об'єднання громадських організацій «Союз воїнів-інтернаціоналістів Афганістану та інших держав». *М. К.*

Степанюк Ігор Павлович (нар. 11.12.1961, м. Маріуполь) – перший голова Християнсько-демократичного союзу (створ. 1994 р.; нині – *«Християнсько-Ліберальна партія України»*).

Закінчив Калінінградський технічний інститут рибної промисловості і господарства (1984 р.). Працював інженером у м. Приморську Запорізької обл., заступником начальника цеху Маріупольського холодокомбінату. У 1988 – 1990 рр. – заступник директора МТТО «Метод» (м. Москва), директор пароплавної компанії «Пілігрим» (м. Маріуполь). *М. К.*

Стецько Ярослава Йосипівна (Музика Ганна-Євгенія; 14.05.1920, с. Романівка Тернопільського воєводства, Польська республіка; нині – Теребовлянський р-н Тернопільської обл.) – 12.03.2003, Мюнхен, ФРН) – перший голова *Конгресу Українських Націоналістів*.

Навчалася у Теребовлянській гімназії, гуманістичному ліцеї, Львівській політехніці. У 1939–1941 рр. була учителем, згодом – директором початкової школи у с. Юшківці Бібрського р-ну Львівської обл. У 1941 р. разом з колегами-учителями у м. Бібрка Львівської обл. проголошувала Акт відновлення Української Держави. З 1938 р. – член організації юнацтва, жіночої сітки ОУН, підреферент обласного проводу ОУН з роботи в Українському Червоному Хресті УПА (перша назва – Служба Здоров'я), з 1946 р. – член проводу ОУН (р).

У 1943 р. була заарештована німцями у м. Львові, проте невдовзі їй вдалося втекти. Згодом проводила вишкіл у м. Перемишлі Львівської обл. У 1944 р. за наказом проводу приєдналася до Закордонних частин ОУН (ЗЧ ОУН), була відповідальна за переведення групи українців з Австрії до Баварії. На чолі мобільної групи викрала з-під варти важкопораненого Я. Стецька – Голову Українського Державного Правління (виконавчого органу відновленої Української Держави, проголошеної ОУН у м. Львові 30 червня 1941 р.), заступника провідника ОУН (р) С. Бандери, з яким згодом одружилася у м. Мюнхені. Закінчила правничий факультет Мюнхенського університету, здобула ступінь магістра політичних наук, а також спеціальність «конференц-перекладача». Разом з чоловіком за дорученням ОУН організувала Антибольшевицький блок народів (АБН). Редагувала щоквартальник *«Ukrainian Review»,* була співорганізатором Європейської Ради Свободи, шефом прес-бюро АБН, брала участь *у* міжнародних антикомуністичних конгресах. У 1947–1991 рр. – редактор журналу *«*ABN-Correspondence*»*. З 1968 р. – керівник сектора зовнішньої політики проводу ОУН (р). З 1986 р. – президент АБН.

У 1944–1991 рр. жила в еміграції у ФРН, за період перебування в якій принципово не приймала німецького

громадянства. У 1991 р. повернулася до України. У липні 1991 р. на VIII Великих зборах (ВЗ) ОУН була обрана головою проводу ОУН. З 1992 р. – голова Конгресу Українських Націоналістів. У березні 1992 р. стала співорганізатором 1-ї міжнародної конференції «Український націоналізм: минуле, сучасне, майбутнє».

У парламентських виборах 1994 р. участі не брала. У 1997 р. на довиборах у Верховну Раду України була обрана у Надвірнянському виборчому окрузі № 201 (Івано-Франківська обл.). Березень 1997 р. – травень 1998 р. – народний депутат Верховної Ради України II скликання. На час виборів: доктор юридичних наук, академік Академії педагогічних наук.

Травень 1998 р. – травень 2002 р. – народний депутат Верховної Ради України III скликання. Член Комітету у закордонних справах і зв'язках з СНД (нині – Комітет у закордонних справах), з травня 1999 р. – член фракції *Партії «Реформи і порядок»* «Реформи-Конгрес». У 2000 р. склала повноваження голови проводу ОУН.

Травень 2002 р. – березень 2003 р. – народний депутат Верховної Ради України IV скликання від *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»* (№ 11 у виборчому списку). Член фракції «Наша Україна», член Комітету Верховної Ради України у закордонних справах, Голова постійної комісії у зв'язках з українською діаспорою Комітету Верховної Ради України у закордонних справах. У серпні 2002 р. Я. Стецько подала на розгляд до парламенту два законопроекти: про внесення змін до Закону України «Про жертви нацистських переслідувань» та про визнання Організації Українських Націоналістів (ОУН) та Української повстанської армії (УПА) воюючою стороною у Другій світовій війні.

Двічі (у 1998 р. та 2002 р.) Я. Стецько як найстаршому члену парламенту було надано право проголосити текст присяги депутата від імені новообраного складу Верховної Ради України.

Володіла 8 іноземними мовами. У 1993 р. Я. Стецько було присвоєно звання «Почесної громадянки міста Львова». У 2000 р. була нагороджена Орденом княгині Ольги III ст. *О. Р.*

Стретович Володимир Миколайович (нар.19.05.1958, с. Забране Малинського р-ну Житомирської обл.) – перший і незмінний керівник *Партії Християнсько-Демократичний Союз* (створ. 1997 р.).

Закінчив Київський топографічний технікум (1977 р.), фах – технік-топограф; КДУ ім. Т. Г. Шевченка, юридичний факультет (1983 р.), фах – правник; аспірантуру Інституту держави і права АН України (1987 р.). Кандидат юридичних наук.

Впродовж 1987–1990 рр. – молодший науковий співробітник відділу правових проблем екології і сільського господарства; у 1990–1994 рр. – науковий секретар, старший науковий співробітник Інституту держави і права АН України. З 1994 р. до 1996 р. – член Конституційної комісії від Верховної Ради України, голова секції з питань судової влади і охорони Конституції. Впродовж 1999–2002 рр. – професор кафедри цивільно-правових дисциплін Київського національного університету культури і мистецтв; у 2000–2007 рр. – доцент кафедри галузевих правових наук Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Народний депутат України II, IV, V та VI скликань. Голова Комітету з питань правової політики та судово-правової реформи (квітень 1994 р. – травень 1998 р.). Член групи «Реформи». Голова Комітету з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією (з черв-

ня 2002 р.); член фракції «Наша Україна» (з травня 2002 р.). Голова Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності (з травня 2006 р.). Заступник голови Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності з 26 грудня 2007 р. Член Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з підготовки концепції судово-правової реформи (23 грудня 2009 р. – 14 травня 2010 р.).

З жовтня 1994 р. до вересня 1998 р. – президент Світового конгресу українських юристів. Член Державної комісії з проведення в Україні адміністративної реформи (липень 1997 р. – січень 1999 р.); член Координаційної ради з питань судово-правової реформи при Президентові України (жовтень 1997 р. – липень 1998 р.). Керівник юридичної служби Громадянського комітету захисту Конституції «Україна без Кучми» для ведення переговорів з представниками влади (лютий 2001 р.).

Президент Українського депутатського юридичного клубу (з травня 1994 р.); почесний президент Світового конгресу українських юристів (з вересня 1998 р.); президент Фонду сприяння правовим і політичним реформам (з грудня 1998 р.).

Автор близько 35 наукових праць з проблем регулювання трудових і майнових відносин у сільському господарстві та державному праві. Неодноразово брав участь у міжнародних наукових заходах, присвячених конституційному та аграрному розвитку України. Заслужений юрист України (1996 р.). Володіє німецькою мовою.

Нагороджений орденом князя Ярослава Мудрого IV ст. (2010 р.), V ст. (2005 р.), орденом УПЦ–КП Андрія Первозванного, медаллю УАПЦ патріарха Мстислава, орденом князя Володимира.

Т. Б.

Т

Табурянський Леопольд Іванович (нар. 22.07.1949, м. Кривий Ріг Дніпропетровської обл.) – засновник, перший і єдиний очільник *Народної партії України* (діяла у 1990 – 1994 рр.).

Навчався у Дніпропетровському індустріальному технікумі (1954–1958 рр.), проходив службу в радянській армії. З 1962 р. працював електрослюсарем, головним енергетиком, заступником директора рудника ім. Комінтерну та ім. С. Кірова. У 1987 р. був обраний президентом синдикату «Олімп» та асоціації фермерських господарств «Сон».

У 1990 р. балотувався до Верховної Ради УРСР як безпартійний (був виключений із КПРС у 1985 р.) від Петровського (№82) виборчого округу, де мав 5 конкурентів. Був підтриманий 64,5% виборців та став народним депутатом. Входив до опозиційної «Народної Ради». Брав участь у президентських виборах у грудні 1991 р. За їхніми результатами посів останнє місце, здобувши підтримку 182 713 (0,57%) виборців. Невдалим було балотування й до Верховної Ради України у 1994 та 1998 рр.

У 1995 р. очолював Дніпропетровський комітет захисту прав обдурених

вкладників. У 2000–2001 рр. був активним учасником акцій протесту «Україна без Кучми». У грудні 2000 р. поставив свій підпис під декларацією Громадянського комітету захисту Конституції (який був координатором дій учасників акції). У січні 2001 р. очолив Дніпропетровський обласний відділ Громадянського комітету захисту Конституції.

Балотувався до Верховної Ради України IV скликання як незалежний кандидат, здобув 18 104 (16,74 %) голосів виборців і посів 3-тє місце серед 8 претендентів. *М. К.*

Тарасов Володимир Васильович (нар. 29.11.1954, м. Антрацит Луганської обл.) – незмінний голова Партії «Союз Труда» (створ. 1997 р.; нині – *Партія «За Права Людини»*). У 1976 р. закінчив Харківський інститут радіоелектроніки (радіоінженер). Упродовж 1976–1979 рр. працював за фахом – інженером, у 1979–1985 рр. на комсомольські роботі (секретар райкому ЛКСМУ, завідувач відділу Чернігівського ОК ЛКСМУ), у 1985–1988 рр. – інструктор Чернігівського ОК КПУ. Після навчання в аспірантурі в Академії суспільних наук (м. Москва, 1988–1994 рр.) працював викладачем, директором Східно-Українського науково-проектного інституту інформатики і управління, проректором Чернігівського інституту регіональної економіки і управління. У 1995–1996 рр. – працював у виконкомі Новозаводської районної ради народних депутатів (м. Чернігів), помічником-консультантом народного депутата України, у Секретаріаті Верховної Ради України.

Кандидат у народні депутати Верховної Ради України III скликання (1998 р.) в одномандатному виборчому окрузі №109 Луганської обл., самовисуванець. Кандидат у народні депутати Верховної Ради України IV скликання (2002 р.) у складі *Виборчого блоку політичних партій «ЗУБР» (За Україну, Білорусію, Росію)* (№8 у списку). *В. Я.*

Тарасюк Олександр Михайлович – перший голова (листопад 1999 р. – березень 2000 р.) політради Партії «Ліберально-демократичні реформи» (згодом – Партія «Світло зі Сходу», остання назва – *Політична партія «ЗУБР»*; діяла у 1999 – 2003 рр.). На момент обрання – директор виробничо-комерційної фірми «Атос» (м. Рівне), Центру українсько-арабського партнерства.

У 1998 р. брав участь у парламентських виборах у одномандатному виборчому окрузі № 156 від *Української селянської демократичної партії*, а також у багатомандатному виборчому окрузі від *Виборчого блоку партій «Європейський вибір України»* (№ 10 у списку). На момент виборів – член *Ліберально-демократичної партії України*.

У 2002 р. брав участь у парламентських виборах за списками *Виборчого блоку політичних партій «ЗУБР» (За Україну, Білорусію, Росію)* (№ 9 у списку). За результатами голосування до Верховної Ради України не пройшов. На момент виборів – тимчасово не працював, був членом Партії «Світло зі Сходу».

Нині – голова *Політичної партії Громадянський рух України*, обраний Установчим з'їздом партії 31 травня 2008 р. На момент обрання – заступник директора ТОВ «БК Юстас». *О. Л.*

Тарновський Павло Север'янович (1949 р. н.) – один із трьох перших співголів Української партії шанувальників пива (згодом – *Партія Підтримки Вітчизняного Виробника*; діяла у 1992–2002 рр.). На момент обрання – генеральний директор фірми «Алімекс». *В. Я.*

Теліпко Владислав Єдуардович (нар. 03.05.1988, м. Миколаїв) – перший

очільник Політичної партії «Українська Радикально-Демократична Партія» (створ. 2010 р.; нині – *Радикальна Партія Олега Ляшка*).

Студент юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Керуючий партнер ТОВ АйПі Дефендерс Груп. *Т. Б.*

Терехов Володимир Павлович (нар. 07.03.1937, с. Катерлез /нині – с. Войково/, Крим) – один із трьох перших співголів Громадянського Конгресу України (створ. 1993 р.; нині – *Слов'янська партія*).

Закінчив Кримський сільськогосподарський інститут (спеціальність – агроном) та Московський літературний інститут імені О. М. Горького (спеціальність – літератор).

Упродовж 1959–1970 рр. працював агрономом Кримської садстанції (смт. Гвардійське); агрономом радгоспу «Виноградний» (с. Кольчугіно); ґрунтознавцем Кримської землевпорядковувальної експедиції інституту «Укрземпроект».

З 1970 р. – редактор, завідувач редакції краєзнавчої літератури «Таврія», директор клубу письменників, відповідальний секретар кримської організації Союзу письменників України. З 1984 р. – на творчій роботі.

Член КПРС з 1969 р., секретар партбюро обласної письменницької організації.

У 1990 р. конференцією Кримської асоціації «Екологія та Мир» був висунутий кандидатом у народні депутати України. Народний депутат України, член Комісії з питань екології Верховної Ради України.

Упродовж 1993–2003 рр. очолював Російську громаду Криму. Звання голови Російської громади Криму і постійного члена президії Думи громади зберігається за ним на постійній основі. В. Терехов – член Ради співвітчизників при Державній думі Російської Федерації від Криму.

Письменник, автор книг, оповідань та нарисів, збірок віршів, статей про Крим і Сімферополь.

Заслужений діяч мистецтв Автономної Республіки Крим. *Т. Б.*

Терещук Валентин Віталійович (нар. 09.11.1959, с. Жобрин Рівненської обл.) – засновник і перший голова (2000–2005 рр.) Партії захисту знедоленого народу України (створ. 2000 р., нині – *Всеукраїнська партія Народної Довіри*). У 1982 р. закінчив Другий Московський медичний інститут ім. М. Пирогова. Протягом 1982–1995 рр. обіймав посаду начальника складу об'єднаних видів медичного забезпечення Міністерства оборони СРСР, Міністерства оборони Російської Федерації. З 1995 р. – приватний підприємець (м. Львів). Кандидат у народні депутати Верховної Ради України IV скликання (самовисуванець) у одномандатному виборчому окрузі № 119 Львівської обл. *В. Я.*

Токар Руслан Іванович (нар. 24.03. 1975, м. Полтава) – перший голова *Політичної партії «Справедлива країна»*. Обраний Установчим з'їздом партії 28 квітня 2009 р. Закінчив Полтавський інженерно-будівельний інститут (1997 р.). Працював технічним директором ТОВ «ЖЕУ УК СІТ». З жовтня 2010 р. – голова міської ради м. Нікополя. *О. Р.*

Токарев Сергій Михайлович (нар. 24.01.1954, м. Донецьк) – голова *Партії Свободи* (створ. 1999 р.). Закінчив Центральний інститут фізичної культури і спорту (1980 р., м. Москва), згодом – Донецьку державну академію управління (1994 р., спеціальність – економіка). Кандидат економічних наук.

Працював тренером з плавання в дитячому спортивному об'єднанні «Локо-

мотив», інструктором-методистом з виробничої гімнастики пивзаводу (1969–1972 рр., м. Донецьк). Після служби у Збройних силах СРСР (1972–1974 рр.) працював лаборантом кафедри фізичного виховання Донецького державного університету (1974–1976 рр.), тренером із сучасного п'ятиборства у дитячому спортивному об'єднанні «Локомотив» (1976–1979 рр., м. Донецьк), директором ДСШ з сучасного п'ятиборства та кінного спорту (1979 – 1980 рр. м. Донецьк); заступником голови До-рожньої ради ДС «Локомотив» (1980–1986 рр. м. Донецьк); заступником голови Донецького облспорткомітету (1986–1993 рр.).

У 1993–1996 рр. був віце-президентом *Ліберальної партії України*, у 1996–1997 рр. – заступником голови політвиконкому ЛПУ, у 1997–2000 рр. – віцепрезидентом благодійного фонду «Наш вибір». Упродовж 2000–2006 рр. працював генеральним директором Міжнародної спілки українських підприємців; у 2007–2008 рр. – заступником директора з адміністративно-правових питань ЦС «Інвестекспертизи»; у 2008–2009 рр. – начальником відділу регіонального розвитку ДП «Укрдержбудекспертиза». З 2010 р. – начальник відділу містобудівної документації ДП «Укрдержбудекспертиза», заступник директора ДП «Укрдержбудекспертиза». *М. К.*

Третьяков Дмитро Юрійович **(**нар. 29.03.1974, м. Алма-Ата, Республіка Казахстан**)** – один із засновників і перший голова *Зеленої екологічної партії України* (діяла у 2000–2003 рр.)*,* обраний Установчим з'їздом партії 10 січня 2000 р. На момент обрання працював головою секретаріату фракції *Партії Зелених України* у Верховній Раді України.

У 1996 р. закінчив Московський інститут сталі та сплавів. 1996–1998 рр. – помічник генерального секретаря Української асоціації виробників феросплавів. 1998–2002 – завідувач секретаріату депутатської фракції Партії Зелених України у Верховній Раді України. З 1998 до 2006 рр. був представником Партії Зелених України у ЦВК. 2002–2003 рр. – начальник управління поводження з відходами Міністерства екології та природних ресурсів України. З травня 2003 р. почав працювати заступником завідувача Секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. З березня 2003 р. до травня 2005 р. був заступником голови правління Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

На президентських виборах 2004 р. був довіреною особою В. Кононова. На момент виборів – заступник завідувача Секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

Брав участь у парламентських виборах 2006 р. від Партії Зелених України (№ 9 у списку). На момент виборів працював заступником завідувача Секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. За результатами голосування партія набрала 0,54 % голосів виборців, тому Д. Третьяков не пройшов до Верховної Ради України.

З грудня 2007 р. – член правління Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, голова Ради всеукраїнського об'єднання обласних організацій роботодавців у сфері будівництва, проектування та архітектури. *О. Л.*

Трудовий конгрес України (ТКУ) – політична партія, що діяла у 1993 – 1996 рр. Була створена 24 квітня 1993 р.

на Установчому з'їзді. Зареєстрована Міністерством юстиції України 24 вересня 1993 р. (реєстраційний номер 498). Під час створення ТКУ опирався на центр «Справедливість», Союз підприємців, Спілку співробітництва. Перший керівник партії – *А. Матвієнко*. Керівні органи: з'їзд, політрада, виконком, рада координаторів. До складу ради координаторів входили: А. Матвієнко, Ю. Мальчин, О. Разумков, А. Гальчинський, Ю. Єхануров, С. Правденко, К. Ситник, А. Толстоухов.

ТКУ проголошувався партією, в якій об'єдналися представники усіх форм власності, трудівники міста і села, люди розумової і фізичної праці. Партія декларувала відданість ідеям громадянського миру, діяльності у рамках Конституції виключно політичними методами. Враховуючи історичний досвід, здобутки загальноцивілізаційного процесу, ТКУ вбачала метою своєї діяльності побудову демократичного, справедливого, солідарного суспільства, в основу розвитку якого покладено загальнолюдські цінності і яке поступово позбавлятиметься традиційних класово-формаційних ознак та органічно поєднуватиме інтереси праці та капіталу.

21 січня 1994 р. відбувся II з'їзд ТКУ, на якому були внесені зміни та доповнення в програму та статут. ТКУ брав участь у парламентських виборах 1994 р., але до Верховної Ради України його представники не потрапили.

На початок 1996 р. кількість членів ТКУ становила близько 5 200 чол. Партія складалася з 22 обласних та двох міських організацій (у м. Одесі і м. Іловайську Донецької області).

ТКУ, мотивуючи необхідність єднання центристських сил, у січні 1995 р. зблокувався з *Партією демократичного відродження України* (ПДВУ) у рамках політичного об'єднання «Нова Україна», сформувавши його політичну основу. У лютому 1996 р. ТКУ та ПДВУ проголосили про саморозпуск своїх партій і утворення на їх основі *Народно-Демократичної партії.* 19 червня 1996 р. Міністерство юстиції України видало наказ № 17/5 щодо припинення діяльності ТКУ. *Т. Б.*

Турчинов Олександр Валентинович (нар. 31.03.1964, м. Дніпропетровськ) – один із засновників та перший голова (1993–1997 рр.) *Політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Громада».* У 1998–1999 рр. був серед засновників *Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина».* Закінчив Дніпропетровський металургійний інститут (1986 р.). Працював вальцювальником, майстром цеху комбінату «Криворіжсталь». З 1987 р. – на комсомольській роботі: обіймав посади секретаря районного комітету ЛКСМУ, завідувача відділу агітації та пропаганди Дніпропетровського обкому ЛКСМУ. У 1989 р. був учасником Демократичної платформи у КПРС.

З 1990 р. почав займатися підприємництвом. Очолив українську філію інформаційного агентства «ІМА-прес»; у 1991 р. – Інститут міжнародних відносин, економіки, політики і права (м. Дніпропетровськ).

У 1992 р. був призначений на посаду голови Комітету з роздержавлення і демонополізації виробництва Дніпропетровської облдержадміністрації. У червні – грудні 1993 р. обіймав посаду радника Прем'єр-міністра України із економічних питань (спочатку Л. Кучми, пізніше – в. о. Прем'єр-міністра України Ю. Звягільського). У 1994 – 1998 рр. – генеральний директор АТ «Інститут економічних реформ».

Брав участь у виборах депутатів Верховної Ради України (1998 р.) за списком *Політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Громада»* (у списку – №12). За результатами виборів став народним депутатом України. У парла-

менті працював головою підкомітету з питань видатків Державного бюджету Комітету з питань бюджету. Пізніше очолював цей комітет.

У січні 2001 р. був серед ініціаторів створення «Громадянської ініціативи «Форум національного порятунку (Демократична опозиція)». Брав участь у виборах до Верховної Ради України (2002 р.) у складі *Виборчого блоку політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко»*. Після обрання народним депутатом працював членом Комітету з питань регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України. Під час виборів Президента України 2004 р. був заступником керівника виборчого штабу В. Ющенка. З листопада 2004 р. разом із найближчими соратниками координував акції протесту на майдані Незалежності у м. Києві.

У лютому – вересні 2005 р. очолював СБУ.

На чергових виборах депутатів Верховної Ради України (2006 р.) очолював виборчий штаб *«Блоку Юлії Тимошенко»*. Був обраний народним депутатом України.

23 травня 2007 р. був призначений першим заступником секретаря РНБО України.

На позачергових виборах депутатів Верховної Ради України (2007 р.) повторно очолював виборчий штаб «Блоку Юлії Тимошенко».

18 грудня 2007 р. був призначений першим віце-прем'єр-міністром України.

У 2008 р. брав участь у виборах мера м. Києва (посів 2-ге місце).

На виборах Президента України 2010 р. був серед керівників виборчого штабу кандидата на президентську посаду Ю. Тимошенко.

Із середини 1990-х – активний учасник релігійного життя країни (євангелістський християнин).

Автор творів «Ілюзія страху», «Свідоцтво», «Таємна вечеря».

Доктор економічних наук, професор. *О. Р.*

У

Українська Консервативна партія (УКП) створена 22 грудня 2004 р. на Установчому з'їзді у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 25 березня 2005 р. (реєстраційний номер 124-п.п.). Керівними органами партії є з'їзд, національна рада, президія національної ради. Керівні особи партії – голова та перший заступник.

На Установчому з'їзді затвердили структуру партії та її 27 територіальних організацій, а також президію національної ради УКП. Головою партії обрали – *Г. Щокіна*, першим заступником – М. Дробнохода. До складу президії увійшли Ю. Бондар, В. Ісаков, В. Короткий, М. Котляр, В. Шовкошитний, В. Бебик, М. Дробноход, І. Слісаренко, Р. Щокін, Г. Щокін, М. Головатий. Передбачалося, що партія фінансуватиметься за рахунок коштів, отриманих від комерційної діяльності МАУП та її структур, а також благодійних внесків підприємців, яким близькі ідеї УКП.

Згідно з програмовими засадами партії «Українська держава зобов'язана дбати про відродження й розвиток української нації – сукупності усього населення, всіх етносів, що проживають в межах держави і об'єднуються за допомогою юридичних інституцій, прав громадянства і які мають духовну потребу жити разом і спільно рухатися до визначеної мети, покладаючи в основу розвитку цінності культури титульної нації, унікальної складової світової спільноти націй. Українська нація, як і інші національні спільноти в Європі, постає на основі власної (української) мови, символіки, звичаїв, традиційних цінностей та атрибутів державності. Вона згуртовує повноправних активних громадян нашої країни, незалежно від їхнього етнічного походження та конфесійної належності, соціального стану, а також об'єднаних почуттям українського патріотизму та спільністю історичної долі. Консолідація української нації органічно поєднується з розбудовою демократичного ладу, соціальної ринкової економіки, забезпеченням прав людини, розвитком найширшої громадянської ініціативи й передбачає збереження культурної, конфесійної та мовної ідентичності етнічних спільнот в Україні».

Стрижнем діяльності партії проголошувалася реалізація української національної ідеї, яка означає «здійснення права українського народу на створення соціального ладу, який би гармонізував інтереси індивідууму та соціальних груп на принципах ідеології українського консерватизму, ставки на культуру титульної нації у всіх сферах діяльності суспільства. Лише на основі реалізації української національної ідеї Україна зможе увійти до співтовариства найрозвиненіших держав світу».

У «Зверненні» від 4 травня 2005 р. УКП та *Всеукраїнського об'єднання «Свобода»*, твердо дотримуючись принципу «Чия мова – того й держава», категорично вимагали від Президента України виконати свої передвиборчі обіцянки щодо забезпечення належного функціонування у державі української мови в усіх сферах суспільного життя.

14 жовтня 2005 р. відбувся II (позачерговий) з'їзд партії, у роботі якого взяли участь понад 200 делегатів з усіх регіонів України. Свої привітання учасникам з'їзду надіслали народний депутат Герой України Л. Лук'яненко та голова Всеукраїнського об'єднання «Свобода» народний депутат О. Тягнибок. З'їзд прийняв рішення взяти участь у виборах депутатів усіх рівнів у березні 2006 р. та доручив керівництву УКП провести переговори з українськими партіями національно-патріотичного спрямування щодо можливого заснування правоконсервативного виборчого блоку. Було визначено дату III з'їзду УКП (10 грудня 2005 р.), на якому планувалося висунути кандидатів у народні депутати. На з'їзді ухвалили звернення до національно-патріотичних сил України, до українських партій і громадських організацій національно-патріотичного спрямування, козацьких організацій України щодо заснування правоконсервативного виборчого блоку.

IV надзвичайний з'їзд партії відбувся 18 грудня 2005 р. Делегати обговорили політичну ситуацію в Україні та план заходів напередодні та під час виборів до Верховної Ради України у березні 2006 р. З'їзд ухвалив рішення, згідно з яким партія мала взяти участь у парламентських виборах самостійно.

Рішенням V (позачергового) з'їзду партії 25 грудня 2005 р. було затверджено програму партії «Бог і Україна – понад усе!» та список кандидатів у народні депутати. Першу п'ятірку списку склали Г. Щокін, М. Сенченко, М. Головатий, В. Яременко, Г. Мусієнко.

14 січня 2006 р. відбувся Форум національно-патріотичних сил м. Києва та Київської області, на який зібралося понад 150 представників різних організацій і об'єднань національно-патріотичного спрямування, лідери козацьких громад, представники молодіжних організацій і об'єднань. Учасники Форуму одностайно підтримали центральні засади виборчої програми УКП, які, зокрема, стосувалися національної орієнтації УКП, її намагань утворити блок сил (партій, об'єднань) правого флангу, серед яких КУН, НРУ, УРП «Собор», Всеукраїнське об'єднання «Свобода», *Українська національна асамблея* та ін. Учасники Форуму схвалили основні документи, які розглядалися 25 грудня 2005 р. на V (позачерговому) з'їзді УКП – «Заяву щодо політичної стратегії УКП на виборах у березні 2006 року», «Звернення Української Консервативної партії до ієрархів усіх церков в Україні і поза її межами, братів і сестер», «Заяву Української Консервативної партії з приводу дотримання законності чиновниками, висунутими кандидатами у народні депутати на виборах 2006 року». Учасники зібрання ухвалили й звернення Форуму національно-патріотичних сил м. Києва і Київської області до всіх патріотично налаштованих громадян України, визначилися зі стратегією діяльності на виборах до місцевих рад, обговорили питання висунення і підтримки кандидатів у ради всіх рівнів.

За результатами парламентських виборів партія здобула 25 123 (0,09%) голосів виборців. У позачергових парламентських виборах 2007 р. участі не брала. *Т. Б.*

Українська Консервативна Республіканська партія (УКРП) діяла у червні 1992 р. – червні 2003 р. Була створена 6–7 червня 1992 р. на I (Установчому) з'їзді у м. Києві. У результаті розколу, який стався у лавах Української Республіканської партії (УРП; нині – *Політична партія Українська платформа «СОБОР»*), під час III з'їзду (1–2 травня 1992 р.) соратники відомого партійця та народного депутата України С. Хмари залишили УРП й у червні провели збори («надзвичайну конференцію УРП») та заснували нову партію УКРП. Збори прийняли ухвалу, якою постановили: «1. Засудити аморально-угодівську, продажну поведінку нинішньої верхівки т. з. УРП; 2. Визнати третій з'їзд УРП недійсним. 4. Членам та організаціям УРП керуватися статутом, ухваленим Установчим з'їздом УРП (1990 р.) з доповненнями, внесеними надзвичайною конференцією УРП. ... 6. Членам УРП відмежуватись від ревізіоністського керівництва, обраного на т. з. з'їзді УРП. З метою розмежування з «ревізіоністами» постановлено назвати новостворену партію УКРП, яка проголосила себе правонаступницею УГС–УРП». УКРП була зареєстрована Міністерством юстиції України 21 липня 1992 р. (реєстраційний номер 270). Головою партії був обраний *С. Хмара*, першим заступником – Ю. Муратова. Чисельність партії станом на липень 1992 р. сягала близько 6 тис. членів.

II з'їзд партії відбувся 10 вересня 1994 р. (м. Київ) і прийняв уточнення до статуту, програму дій, ряд заяв. Головою було обрано С. Хмару, першим заступником – М. Новосільського, заступниками – О. Щербину, О. Кириченка. У програмовій доповіді голови на II з'їзді УКРП зазначалося: «Українська Соборна Самостійна Держава має стати могутньою світовою державою. Тільки в такій державі вповні зможе самореалізуватися великий український народ. Слабка українська держава – ілюзія, бо імперські хижаки, розуміючи потенційну силу української нації, робитимуть все, щоб задушити кволу державу».

У 1994–1998 рр. УКРП була представлена у Верховній Раді України. Кращий результат на парламентських виборах був здобутий у Залізничному виборчому окрузі № 261, де С. Хмара з відривом у 29,48 % голосів переміг голову УРП М. Гориня. Але загалом вибори принесли УКРП тільки два мандати: другий отримав Р. Купер, балотуючись у Теребовлянському виборчому окрузі № 364. Але він невдовзі помер (30 травня 1994 р.) і 25 вересня були проведені перевибори, на яких змагалися лише два кандидати – представник УКРП М. Новосільський та перший Президент України Л. Кравчук. М. Новосільський програв уже у І турі (набравши 10,02 % голосів) і до кінця каденції у 1998 р. УКРП була репрезентована в українському парламенті лише однією особою.

24 березня 1997 р. (м. Київ) конференція УКРП на правах з'їзду розглянула питання, пов'язані з наступними парламентськими виборами, і прийняла рішення взяти участь у створенні *Виборчого блоку партій «Національний фронт»* разом з УРП і КУНом, обрала делегатів на об'єднаний з'їзд блоку, затвердила кандидатів від УКРП до виборчого списку, підтвердила повноваження керівництва УКРП до наступного з'їзду (конференції). Станом на січень 1998 р. чисельність партії сягала близько 3 500 чол.

У парламентських виборах 1998 р. УКРП брала участь як складова частина Виборчого блоку партій «Національний фронт», який до Верховної Ради України не потрапив, набравши лише 2,71 % голосів виборців та не подолавши 4-відсоткового виборчого бар'єра. В одномандатних округах блок висунув 168 кандидатів у народні депутати, з яких шість було обрано.

12 грудня 2001 р. черговий з'їзд УКРП прийняв рішення про самоліквідацію партії та запропонував її членам вступити до *Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина».*

Партія припинила діяльність згідно з рішенням Верховного Суду України від 18 червня 2003 р.; наказ Міністерства юстиції України від 27 червня 2003 № 72/5.

Офіційні органи партії – газети «Клич» (м. Житомир) та «Клич нації».

Т. Б.

Українська міжпартійна асамблея (УМА) створена 30 червня 1990 р. У 1989 р. молоді українські патріоти об'єдналися у Спілку Незалежної Української Молоді (СНУМ). У травні 1990 р. у СНУМі сформувалася націоналістична фракція, яка ініціювала створення міжпартійної організації. Ініціатори створення УМА – колишні політв'язні С. Бабич, А. Лупиніс, Г. Приходько, Ю. Шухевич, які у травні 1990 р. звернулися з відозвою до опозиційних партій зібратися на асамблеї для координації дій у боротьбі за державну незалежність нації. Націоналістична фракція стала основою УМА, яка об'єднала різноманітні за ідеологічними переконаннями групи, організації та партії. Зусиллями націоналістичної фракції СНУМу на початку 1991 р. УМА перетворилася у досить потужну силу.

І сесія УМА відбулася у м. Києві 1 липня 1990 р. Учасниками сесії стали делегати від *Української народно-демократичної партії; Української національної партії;* Республіканської партії України*; Української селянської демократичної партії;* Націоналістичної фракції СНУМ; Солідарних Профспілок України; Незалежної профспілки працівників спорту і спортсменів; Комітету захисту УКЦ (Української Католицької Церкви); Комітету української католицької молоді; Українського Комітету по створенню збройних сил; Всеукраїнського товариства репресованих; Товариства «Екологія»; Громадського

фронту Житомирщини; Краснокутського осередку незалежного Руху; Братства святого Володимира. Сесія ухвалила «Політичну Заяву про боротьбу за Українську державу», яка стала основним документом УМА. Заява накреслила стратегію здобуття державності: моральне унезалежнення населення від колоніальної адміністрації; самовизначення дорослого населення як громадян УНР; легітимація державотворчого процесу через реєстрацію громадян УНР; самоорганізація громадян УНР через створення Громадянських комітетів і переобрання влади цими комітетами від органів колоніальної влади; вибори делегатів і скликання Національного конгресу. У Заяві констатувалося: «Воля українського народу до незалежного державного існування доведена його тривалою боротьбою за Українську самостійну і соборну Державу. Домагання від українців додаткових доказів своєї волі, в тому числі й шляхом референдуму, є аморальним. Право на незалежність є природним правом народу, замах на це право є злочином проти людства».

УМА наголошувала, що національно-демократичний рух в Україні сприяв тому, що до колоніальних органів влади прийшли національні демократи. Це створило нову політичну ситуацію на регіональному рівні, хоч і не змінило колоніальної природи влади. У цій ситуації ставало можливим залучення до конгресової боротьби тих рад народних депутатів, де національні демократи становили більшість. Асамблея пропонувала таким радам брати на себе обов'язки самоврядних органів та заявляла про їх визнання, якщо вони заявлять про свою готовність визнати над собою зверхність Національного конгресу.

У «Політичній Заяві» УМА стверджувалося: «Для досягнення мети – незалежної Української Держави – необхідною є консолідація всього народу. Асамблея зверталася до українців у всьому світі і в краю, до всіх етнічних груп в Україні, до всіх верств населення, до партій, церков усіх конфесій і громад, що підтримують незалежну Українську Державу, із закликом консолідуватися довкола спільної мети. Незалежна Українська Держава буде демократичною і відкритою. Вона буде доброю матір'ю кожному громадянинові. Наша доля в наших руках».

З метою запобігання громадянській війні «Політична Заява» передбачала створення під час перехідного періоду Національних Збройних сил, Національної Служби безпеки та Національної поліції. Були визначені головні напрями діяльності УМА: створення Громадянських комітетів; розробка проекту Конституції; реєстрація громадян Української Народної Республіки на підставі Закону про громадянство УНР від 2 березня 1918 р. Сесія створила також структури УМА: національну раду, координаційну раду комітетів громадян України та виконавчий комітет. До складу національної ради увійшли: С. Бабич (Українська Республіканська партія; нині – *Політична партія Українська платформа «СОБОР»*); А. Домбровський (Солідарні профспілки України); Д. Корчинський (Націоналістична фракція СНУМ); Г. Криворучко (Українська селянсько-демократична партія); Ю. Микольський (Громадський Комітет за відродження Української національної армії); Г. Мусієнко (незалежний делегат); М. Ратушний (координатор районних осередків Руху); А. Киреєв (*Українська народно-демократична партія*). Головою національної ради було обрано *Г. Приходька* (*Українська національна партія*). До координаційної ради Комітетів громадян України увійшли: В. Баранов (Українська національна партія); С. Віняр (Братство святого Володими-

ра); М. Головач (Українська народно-демократична партія); І. Гончаренко (Солідарні профспілки України); І. Каплоух (Краснокутський осередок незалежного Руху); О. Карелін (Комітет захисту національної символіки); В. Пекарський (Республіканська партія України); О. Петрів (Комітет Української католицької молоді); М. Старушко (Українська селянська демократична партія); К. Федченко (Товариство «Екологія»); А. Шкіль (Націоналістична фракція СНУМ). Головою було обрано А. Киреєва (Українська народно-демократична партія). Членами виконавчого комітету були П. Кагуй (оргвідділ); О. Федорук (інформаційний центр). Одна посада залишилася вакантною. Головою виконкому був обраний А. Лупиніс (незалежний делегат). Керівником видавничої служби став П. Скочок.

6–7 жовтня 1990 р. відбулася II сесія УМА. Для розробки проекту Конституції на сесії була утворена Конституційна комісія у складі голови комісії Я. Дашкевича та членів Комісії А. Киреєва та Г. Мусієнка.

УМА ініціювала реєстрацію громадян УНР, яка проводилася у 23 областях УРСР. До 22 грудня 1990 р. було зареєстровано понад 2,5 млн осіб. Найбільших масштабів кампанія з реєстрації набула у Львівській області, де головою Громадянського комітету був Ю. Шухевич: було зареєстровано близько 800 тис. осіб. Офіційною датою припинення реєстрації громадян УНР стало 23 грудня 1990 р., коли на III сесії УМА було змінено її керівництво і стратегію. У зв'язку з цим була припинена підготовка до скликання Національного конгресу.

19 серпня 1991 р. під час ГКЧП у м. Москві для захисту незалежності України УМА створила загони УНСО. З проголошенням незалежності України 8 вересня 1991 р. було скликано VI сесію УМА. На сесії було ухвалено рішення: перейменувати Українську міжпартійну асамблею на Українську національну асамблею (УНА). Першим Головою УНА–УНСО став Ю. Шухевич. *Т. Б.*

Українська морська партія (УМП) створена 17 березня 2001 р. на Установчому з'їзді у м. Одесі. Зареєстрована Міністерством юстиції України 27 березня 2001 р. (реєстраційний номер 1601). Перший керівник партії – *С. Ківалов*. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Одеса.

Станом на 2005 р. до складу УМП входило 19 регіональних організацій (АР Крим, обласні, міст Києва і Севастополя), а також 179 районних, міських, районних у містах організацій.

Згідно зі статутно-програмними настановами партія ставила перед собою провідну мету – сприяння становленню України як могутньої морської держави, а також такі основні цілі, як участь у розробці державної політики у галузі управління морським та річковим транспортом; правову та політичну підтримку і створення сприятливих умов розвитку флоту, суднобудівної, судноремонтної, суднохідної та пов'язаних з ними галузей; забезпечення політичних, економічних, соціальних прав моряків; розробка та впровадження науково обґрунтованої морської політики держави.

Поряд із наданням великої уваги морській тематиці у політичній сфері УМП висувала завдання втілення в Україні принципів верховенства права; політичної, економічної та соціальної рівності; відмови від революційних методів вирішення будь-яких питань; підтримки курсу на побудову правової держави і громадянського суспільства; розширення прав регіонального та місцевого самоврядування. У соціально-економічній сфері партія виступала за розвиток в Україні соціально спрямованих ринкових відносин, досягнення еконо-

мічного зростання та суттєвого піднесення життєвого рівня громадян, втілення програм соціального захисту.

У 2002 р. партія брала самостійну участь у виборах до Верховної Ради України IV скликання, висунувши у багатомандатному виборчому окрузі 10 кандидатів. Першу п'ятірку партійного списку становили: В. Безкоровайний, Ю. Тимощенков, О. Котельников, Ю. Фесенко, С. Лисов. У передвиборчій програмі УМП із загальним слоганом «За морську могутність України», окрім уваги до морської галузі, партія звернула увагу на завдання в політичній, економічній та соціальній сферах, серед них – підтримка курсу на побудову правової держави і громадянського суспільства, забезпечення пріоритету загальнолюдських та національно-духовних цінностей, сприяння розвитку в Україні ринкових відносин, дотримання соціальної спрямованості економічних реформ, підвищення життєвого рівня та захист найуразливіших прошарків громадян України.

За підсумками парламентських виборів, які відбулися 31 березня 2002 р., УМП зайняла 26-те місце серед 33 суб'єктів виборчого права, здобувши підтримку 29 025 (0,11% голосів) виборців та не подолавши виборчого бар'єра. Найбільший рейтинг партія мала в Одеській області, посівши 13-ту позицію. З трьох кандидатів, висунутих партією у одномандатних виборчих округах, був обраний лише один представник партії – С. Ківалов (виборчий округ № 136 Одеської області). За нього проголосувало 39,10 % виборців.

У подальшому активність УМП на загальнодержавному рівні проявлялася спорадично. Починаючи з 2002 р., УМП виступила з ініціативою розробки і публічного обговорення сучасної Морської доктрини України, запропонувавши проект реформування цієї галузі, який передбачав низку законопроектів: Концепцію національної безпеки, Військової доктрини України, Державної програми реформування і розвитку Збройних сил України на період до 2005 р., Державної програми співпраці з НАТО, Державної програми розвитку озброєння і військової техніки на період до 2010 р.

Під час президентської виборчої кампанії у липні 2004 р. партія приєдналася до Угоди про створення Виборчої коаліції демократичних сил (на підтримку В. Януковича). У цей час виконувачем обов'язки керівника партії став віце-адмірал В. Безкоровайний – колишній командувач ВМС України й заступник міністра оборони України.

У 2008 р. Київська міська організація УМП підтримала О. Омельченка та блок його імені на виборах столичної міської ради. У листопаді 2009 р. напередодні виборів Президента України УМП та ще 11 політичних партій підписали Угоду про співробітництво з *Партією регіонів*, спрямовану на підтримку передвиборчої програми В. Януковича. На виборах до місцевих органів влади 2010 р. партія здобула два мандати (0,02%) сільських, селищних, міських голів. *П. Г.-Н., В. Я.*

Українська Народна Партія (УНП) створена як Український Народний Рух (РУХ) у 1999 р. внаслідок розколу у *Народному Русі України*. Зареєстрована 31 грудня 1999 р. (реєстраційний номер 1301). Перший голова партії – *Ю. Костенко.* Назву партії було змінено згідно з рішеннями IV партійного з'їзду (25 січня 2003 р.)

У 2001 р. УНП була серед тих політичних сил, які намагалися створити громадсько-політичне об'єднання народно-демократичних сил «Українська Правиця» для участі у виборчих кампаніях усіх рівнів. Ю. Костенко відзначав, що «Українська правиця» – це справді

кулак, який реально зможе боротися за владу». Результатом міжпартійних домовленостей стала участь УНП у парламентських виборах 2002 р. у складі *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»*. Народними депутатами України стали 12 членів УНП, які були обрані у багатомандатному виборчому окрузі, та ще 8, які здобули перемогу у одномандатних виборчих округах. Члени УНП увійшли до фракції «Наша Україна».

На президентських виборах 2004 р. УНП (згідно з рішеннями V з'їзду, що відбувся 20 грудня 2003 р.) підтримувала кандидата у Президенти України В. Ющенка. Після перемоги останнього члени УНР здобули посади у Секретаріаті Президента та у двох наступних урядах (відповідно, Ю. Тимошенко, а згодом – Ю. Єханурова). Член УНП Є. Жовтяк очолював Київську ОДА (до кінця травня 2006 р.). Втім, у березні 2005 р. члени УНП вийшли з парламентської фракції «Наша Україна» і створили окрему фракцію у складі 18 депутатів. Такі дії УНП були реакцією на створення провладної Політичної партії «Народний Союз Наша Україна» і символізували кінець фракції «Наша Україна» як монолітної опозиції. Ю. Костенко підкреслював, що його партія «діятиме як виразник поглядів патріотичних громадян, дбатиме про утвердження в усіх сферах українського суспільства національних пріоритетів», що фракція УНП «вважає одним із головних своїх завдань підтримку та захист інтересів національного виробника, високі соціальні стандарти, відродження глибинних шарів історії та культури українського народу».

Наприкінці 2005 р. УНП виступила ініціатором відродження «Української Правиці», але ідея не набула підтримки, найперше, серед членів НРУ. Тож згідно з рішеннями VII партійного з'їзду, що відбувся 27 листопада 2005 р., у 2006 р. партія брала участь у виборах до Верховної Ради України у складі *Українського Народного Блоку Костенка і Плюща.* За результатами голосування представники УНП не здобули мандатів народних депутатів. Після виборів лідер УНП звернувся до націонал-демократів з пропозицією створити загальнонаціональний патріотичний фронт захисту держави. Ю. Костенко зауважив, що «національно-демократичні сили всі свої перемоги отримували тоді, коли були разом, а нинішній парламент – перший, у якому націонал-демократи не представлені своєю фракцією, а розпорошені одиницями у мегаблоках «Наша Україна» та БЮТ, де через малу кількість не мають вирішального голосу чи реального впливу». Лідер УНП виступив ініціатором створення «Патріотичного фронту», який мав проводити вуличні акції протесту, починаючи з майдану Незалежності у м. Києві. А далі планувалося, що акції «переноситимуться на майдани інших міст» і матимуть безстроковий характер. Ю. Костенко не виключив можливості співпраці з «лівоцентристською політичною силою – БЮТ» та наголошував, що до правої опозиції «можуть увійти всі без винятку політичні сили, які сповідують гасло «Українська Україна».

10 квітня 2007 р. відбувся IX (позачерговий) з'їзд УНП. Перед з'їздом Ю. Костенко заявляв, що якщо В. Ющенко вчергове поставиться до його політичної сили «як до пасинка», то Президент остаточно втратить підтримку «Української Правиці» (після президентських виборів у 2004 р. ані Ю. Костенко, ані І. Плющ не отримали жодних посад. «Українська Правиця» в уряді була представлена Б. Тарасюком). На з'їзді ж було ухвалено політичне рішення: звернутися до Президента щодо створення

блоку партій. З'їзд закликав усі праві партії йти на вибори, об'єднавшись. Наслідком докладених зусиль стало створення *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»*, у складі якого УНП брала участь у позачергових виборах 2007 р. і, як наслідок, повернула собі статус парламентської партії. До Верховної Ради України пройшло 6 членів УНП – Ю. Костенко, А. Давиденко, Я. Джоджик, І. Заєць, О. Клименко та О. Слободян.

Чисельність партії на квітень 2008 р. становила близько 60 тис. осіб.

24 жовтня 2009 р. відбувся XI (позачерговий) з'їзд УНП. Прикметною особливістю виступу Ю. Костенка на з'їзді став заклик «Роби українське, купуй українське, захищай українське», у якому, з погляду виступаючого, містилася «формула створення в Україні європейських стандартів життя».

Згідно з рішеннями XI (позачергового) партійного з'їзду на президентських виборах 2010 року УНП висувала свого лідера кандидатом на пост Президента України. У І турі виборів Ю. Костенко здобув підтримку 0,22% виборців, посівши 12-те місце серед усіх претендентів. У ІІ турі УНП не підтримувала жодного з кандидатів у Президенти України.

У березні 2010 р. партія відреагувала на процеси, що відбувалися у Верховній Раді України, заявивши, що «принципи формування нової коаліції» у парламенті «не відповідають нормам чинної Конституції», та поставила під сумнів легітимність новосформованого уряду. Було наголошено на неприпустимості таких дій та на неучасті депутатської партійної групи УНП у новопосталій коаліції. Крім того, УНП відмовилася брати участь у «так званій демократичній опозиції Ю. Тимошенко», враховуючи її «антиукраїнську діяльність на посаді Прем'єр-міністра України, а також деструктивну співпрацю БЮТ з Партією регіонів у парламенті, яка призвела до припинення діяльності демократичної коаліції у 2008 році». Партія заявила, що спроби БЮТ «спільно з Партією регіонів узурпувати владу шляхом внесення змін до Конституції та закріплення так званої двопартійної квазідемократії, спроби переглянути мовне законодавство, поставивши під сумнів державний статус української мови, грубе нехтування національними інтересами в енергетичній сфері, ігнорування коаліційної угоди, а також провальна економічна політика» не дають змоги розглядати БЮТ та її лідера як «єдиного представника національної опозиції».

На кінець 2011 р. партія, за даними Мін'юсту України, легалізувала 13 508 структурних утворень, серед яких особливою активністю вирізняють осередки у Херсонській, Чернігівській, Чернівецькій та інших областях, представники яких були активним організатором різноманітних акцій (серед яких – акція «Схід – Захід» /2005 р./, метою якої було привернення уваги до проблеми вивчення української мови на Сході України). Крім того, члени УНП були ініціаторами законодавчого визнання всіх учасників національно-визвольних змагань учасниками бойових дій (2004 р.), закликали до мораторію на продаж землі (2008 р.) тощо. Партія виступає за вступ України до Європейського Союзу та НАТО; є прихильником ідеї зміцнення української нації; ратує за національно-духовне відродження та розбудову в Україні демократичної держави.

Незмінним главою партії залишається Ю. Костенко, який згідно з партійною традицією і нормою у 1999, 2002, 2004, 2006, 2008 роках обирався таємним голосуванням на два роки. У черговий раз – переобраний 11 грудня 2010 р. на XII з'їзді УНП. Крім лідера

партії, таємним голосуванням обираються і голови обласних, міських та районних організацій. *М. К.*

Українська Народна партія «Собор» (УНП «Собор») діяла у 1999 – 2003 рр. Була створена 25 грудня 1999 р. на Установчому з'їзді (м. Київ) на базі Всеукраїнського об'єднання «Відкрита політика», фракції *Демократичної партії України* «За єдність національно-демократичних сил», політичних клубів Всеукраїнського жіночого товариства імені Олени Теліги, Міжнародної ліги «Матері і сестри – молоді України», Молодіжної громадської організації «Екологія людини» та ін. З'їзд затвердив програму і статут, обрав голову партії – *А. Матвієнка*. Зареєстрована Міністерством юстиції України 9 березня 2000 р. (реєстраційний номер 1351).

Центральні статутні органи партії – з'їзд, центральна рада, президія центральної ради, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи – голова партії, заступники голови партії.

На початок 2001 р. партія легалізувала осередки Автономної Республіки Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя (всього 23) та районні, міські міст обласного значення, районні у містах (всього 10).

УНП «Собор» встановила контакти з політичними партіями правоцентристського спрямування Республіки Польща та Республіки Білорусь.

За час свого існування, крім Установчого з'їзду, партія провела ще три форуми: І з'їзд проходив 17 – 18 лютого 2001 р.; ІІ (позачерговий) – 3 листопада 2001 р., 1-й та 2-й етапи ІІІ з'їзду відбулися 22 грудня 2001 р. та 2 квітня 2002 р., відповідно.

УНП «Собор» була серед ініціаторів та активних учасників акції «Україна без Кучми» (15 грудня 2000 – 9 березня 2001 рр.). Входила до «Форуму національного порятунку». 21 січня 2001 р. партія стала співзасновницею громадсько-політичного об'єднання «Українська правиця»

Відгукуючись на злободенні події українського сьогодення, представники партії активно висловлювалися на захист УПЦ Київського патріархату; виступали проти незаконного вивезення з України культурних пам'яток (фресок Б. Шульца); були серед ініціаторів створення Всеукраїнської громадської організації «Український Молодіжний Собор» (створений у листопаді 2000 р.)

У виборах до Верховної Ради України у 2002 р. брала участь у складі *«Блоку Юлії Тимошенко»* і, як наслідок, – стала парламентською партією.

У квітні 2002 р. 2-й етап ІІІ з'їзду партії прийняв рішення про самороспуск (ліквідацію) УНП «Собор» і фактичне об'єднання з Українською Республіканською партією, яка на 2-му етапі XII з'їзду також прийняла відповідне рішення. Об'єднавчий з'їзд двох партій відбувся 21 квітня 2002 р. за присутності близько 400 делегатів. Нова партія постала під назвою Українська республіканська партія «Собор» (нині – *Політична партія Українська платформа «СОБОР»*).

Міністерство юстиції України наказом № 12/5 від 12 лютого 2003 р. скасувало запис про реєстрацію УНП «Собор» у Реєстрі політичних партій. *М. К.*

Українська народно-демократична партія (УНДП) діяла у 1990–1992 рр. Партія своїми витоками сягає травня 1988 р., ведучи родовід від Київської організації «Демократичного Союзу» (ДС). 1 вересня 1988 р. зі складу ДС виокремилася самостійна українська спілка, яка з 25 червня 1989 р. (після установчої конференції у м. Ризі) дістала назву Українська Народно-демократич-

на ліга (УНДЛ), на базі якої і була створена партія.

Установчий з'їзд партії 16–17 червня 1990 р. затвердив програму, статут, головні політичні принципи, обрав вищу координаційну раду, співголів, ревізійну комісію. Співголовами були обрані: *О. Бондаренко* (м. Луганськ), *Т. Соловко* (Луцьк), *А. Киреєв* та *Є. Чернишов* (м. Київ). На момент створення членами УНДП було понад 1 тис. чоловік.

Згідно з програмою партія вбачала «Незалежну Українську Державу» як парламентську республіку з багатопартійною виборчою системою, яку очолював Президент України, обраний шляхом загальних, рівних, прямих і таємних виборів. Адміністративно-територіальний устрій Української Держави мав ґрунтуватися на місцевому (муніципальному) самоврядуванні областей і регіонів, представницькі органи яких обиралися на багатопартійній основі й мали вирішальний голос з питань життєдіяльності свого краю. Право на утворення національно-культурних автономій у місцях компактного проживання національності повинні мати представники усіх етнічних груп, включаючи й адміністративно-територіальну автономію «за умови вільного визначення її на основі консенсусу». Не визнаючи «легітимності колоніальної влади, УНДП не заперечувала парламентського, конгресового шляху боротьби за незалежність».

УНДП та *Українська національна партія* (УНП) разом з іншими громадськими та політичними організаціями, приватними особами стали засновниками *Української міжпартійної асамблеї* (УМА).

Після проголошення Верховною Радою УРСР 24 серпня 1991 р. Акту про незалежність і заяви УНП про курс на легалізацію своєї діяльності й подальшу участь у виборах державних органів не залишилося жодних перешкод для об'єднання двох партій. Після взаємних консультацій і узгоджень платформою об'єднання УНДП і УНП було задекларовано національний консерватизм, який базувався на господарському, соціальному, етичному та політичному досвіді і традиціях українського народу, християнських цінностях, священній та недоторканній приватній власності як передумови органічного розвитку, прогресу без втрати національної самобутності.

Внаслідок об'єднання УНДП і УНП 27 червня 1992 р. була утворена *Українська Національна Консервативна партія*. *Т. Б.*

Українська національна асамблея (УНА) заснована 30 червня 1990 р. Ю. Шухевичем як Українська міжпартійна асамблея (УМА). Це було добровільне об'єднання декількох українських націоналістичних партій та громадських організацій. Згодом керівництво УМА дедалі більше схилялося до перетворення УМА у повноцінну політичну партію. Через це з об'єднання вийшли Українська національна партія і Українська народно-*демократична* партія. 8 вересня 1991 р. УМА була перейменована в Українську національну асамблею. Офіційної реєстрації УНА у той час не мала. З початком «серпневого путчу» 19 серпня 1991 р. керівництво УНА закликало створювати українські військові формування. Напіввійськові формування отримали назву Українська народна самооборона (УНСО). З самого початку діяльність загонів УНСО відзначалася активністю. Вони провели низку гучних акцій. Найбільш резонансні – сутичка з російськими націоналістами у м. Києві, демонтаж комуністичної символіки, активна проукраїнська пропаганда. У 1992 р. загони брали участь у Придністровсь-

кому конфлікті; у 1993 р. – в Абхазії. Активна військова діяльність УНА–УНСО перешкоджала її реєстрації Мін'юстом України як політичної партії за назвою УНА–УНСО. Зрештою, 29 грудня 1994 р. Мін'юст офіційно зареєстрував партію за назвою Українська національна асамблея (УНА), (реєстраційний номер 617).

Вищим керівним органом партії були загальні збори, на яких обирався голова партії та його заступники. Першим очільником зареєстрованої партій був *О. Вітович*. Ю. Шухевич у серпні 1994 р. відійшов від активної політичної діяльності.

Після реєстрації члени партії брали участь на боці армії генерала Дудаєва під час першої чеченської війни. 5 квітня 1995 р. УНА взяла участь у спалюванні російського прапора на засіданні Верховної Ради України, а 18 липня 1995 р. – у несанкціонованому похованні Патріарха Володимира (УПЦ КП) на Софійській площі (м. Київ), яке переросло у масовий мітинг. УНА захищала похоронну процесію і демонстрантів від «спецназу».

Акції, які здійснювалися організацією, призвели до того, що 6 вересня 1995 р. Міністерство юстиції України наказом № 26/5 припинило діяльність партії і скасувало запис про реєстрацію у Реєстрі об'єднань громадян.

УНА перейшла на нелегальне існування, яке тривало понад два роки.

Партійні видання – «Замкова гора», «Українські обрії», «Голос нації», «Черкаська зона», «Наша справа» та журнал «Націоналіст». *Т. Б.*

Українська національна асамблея (УНА) – політична партія, створена 20 липня 1996 р. на Установчих зборах у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 29 вересня 1997 р. (реєстраційний номер 923). Центральні статутні органи партії: загальні збори (з'їзд), провід, виконавчий комітет, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи – голова проводу, заступники голови проводу, голова виконавчого комітету. Перший голова – *О. Вітович.*

У своїй діяльності партія керується статутом і програмою асамблеї, основною метою якої проголошується «відродження і розбудова української нації, об'єднання національних чинників в Україні та за її межами». Основний актив партії – молодь. За офіційними даними, особи 18–25 років становлять 31% її складу, 25–35 років – 57%, 35–45 років лише 8,5%, і старше 45 років – всього 3,5%.

Упродовж 1997–1998 рр. партія пережила внутрішню реорганізацію. До її складу увійшло декілька поміркованих груп. Почав виходити журнал «Націоналіст» та інформаційна збірка «Наша боротьба» (м. Львів).

4 листопада 1997 р. II (XII) загальні збори УНА затвердили виборчий список (50 осіб) для участі у парламентських виборах 1998 р. Першу десятку партійного списку уособлювали Д. Корчинський, О. Вітович, Ю. Тима, Я. Ілясевич, В. Мартиросян, А. Лупиніс, В. Мельник, В. Мамалига, О. Марчук, А. Шкіль. Партія здобула підтримку 105977 (0,39%) виборців.

Партія видавала тижневик «Наша справа».

22 травня 1999 р. XIII Загальні збори УНА внесли зміни до статуту, обрали головою проводу А. Шкіля та провід партії (7 чол.).

13 лютого 2000 р. XIV загальні збори (м. Львів) ухвалили зміни та доповнення до статуту, затвердили нову назву партії «Всеукраїнська політична партія УНА–УНСО», створили Конфедерацію націоналістичних організацій.

30 червня 2000 р. XV загальні збори (496 делегатів) внесли зміни до

статуту (який не був затверджений Міністерством юстиції України) та змінили назву партії на Всеукраїнська політична партія «Українська національна асамблея».

XVII загальні збори (18 листопада 2001 р.) обрали головою проводу М. Карпюка; заступником голови – Е. Коваленка; головою виконкому – Ю. Тиму; головою контрольно-ревізійної комісії – І. Марчука.

У 2000–2001 рр. активісти партії брали участь в акції «Україна без Кучми».

На президентських виборах 2004 р. УНА підтримувала кандидатуру В. Ющенка та брала активну участь у «помаранчевій революції», виконуючи охоронні функції.

21 січня 2002 р. XVIII загальні збори затвердили передвиборчу програму партії, списки кандидатів у народні депутати України у багатомандатному й одномандатних виборчих округах, представників до ЦВК і уповноважених осіб в округах. Втім, парламентські вибори виявилися для партії безрезультатними: представники УНА не отримали жодного депутатського мандата.

Напередодні парламентських виборів 2006 р. УНА вела переговори про створення блоку з *Українською Консервативною партією*, а також щодо можливості блокування із *Всеукраїнським об'єднанням «Свобода»*. 18 грудня 2005 р. XXI позачерговий з'їзд партії прийняв рішення іти на парламентські вибори 2006 р. самостійно. Однак результати участі у виборах виявилися невтішними.

У позачергових парламентських виборах 2007 р. партія участі не брала.

25 червня 2007 р. партія затвердила «Світоглядну доктрину УНА: за законами рідної землі!», згідно з якою «в основу своєї діяльності Українська національна асамблея поставила ідею Нації. Ідея Нації містить у собі кілька складових: перетворення Українського народу в націю, життя нації, її постійний розвиток».

20 січня 2009 р. УНА затвердила «Український Громадянський Маніфест «Спільна дія».

УНА має 11 зареєстрованих регіональних і 24 місцеві відділення. Чисельність партії – 10 тис. чоловік.

Згідно з даними соціологічних опитувань партія користується популярністю у 1,2% українців.

Друковані партійні органи – «Наша справа», «Наша боротьба», «Наш край», «Черкаська зона», «Націоналіст», «Голос Нації». Підтримує контакти з російською націонал-більшовицькою партією Є. Лимонова. *Т. Б.*

Українська Національна Консервативна партія (УНКП) створена на I (Установчому) з'їзді 27 червня 1992 р. у м. Києві внаслідок об'єднання *Української народно-демократичної партії* та *Української національної партії.* Зареєстрована Міністерством юстиції України 30 жовтня 1992 р., (реєстраційний номер 318). Центральні статутні органи – з'їзд, рада, комітет ради, ревізійна комісія; керівні особи – голова, заступник голови, члени ради. Перший керівник партії – *Г. Приходько*. Чисельність партії на момент реєстрації становила 1 500 членів.

Згідно з програмою партія виступала за формування збалансованої та ефективної системи трьох незалежних гілок влади: законодавчої, виконавчої, судової. Обстоювалася думка, що Президент України як глава держави повинен нести персональну відповідальність за виконання Конституції і законів України, бути гарантом дотримання її національних інтересів.

Партія послідовно виступала за формування в Україні громадянського суспільства як набору демократичних

інститутів, механізмів самоврядування, що уособлюють систему прояву життєдіяльності громадян держави. Необхідним є баланс між владою і громадянським суспільством.

У листопаді 1993 р. головою партії було обрано Ю. Восковнюка. 6 квітня 1996 р. на черговій раді УНКП було переобрано керівний склад. Головою партії було обрано О. Соскіна.

У 1994 р. партія брала участь у виборах до Верховної Ради України та місцевих рад. Входила до складу виборчого об'єднання «Демократична Україна». Партії не вдалося здобути жодного місця у парламенті, натомість члени УНКП стали депутатами обласних і місцевих рад Львівської, Тернопільської та Донецької областей.

Починаючи з 1999 р., партія проводила опозиційну діяльність. У 2001 р. УНКП була однією з організаторів та активних учасників об'єднання правих сил «Українська Правиця», які намагалися йти єдиним блоком на вибори 2002 р. 17 січня 2001 р. О. Соскін взяв участь у засіданні політичних партій та громадських об'єднань України, на якому обговорювалося питання про необхідність об'єднання державницьких національно-демократичних сил України. Учасники засідання ухвалили декларацію про створення громадсько-політичного об'єднання державницьких національно-демократичних сил України. 21 січня 2001 р. була утворена «Українська Правиця», у яку серед 12 партій увійшла й УНКП.

9 березня 2001 р. члени УНКП взяли участь в акції «Україні – українську владу». 22 березня 2001 р. була опублікована «Заява Української Національної Консервативної партії щодо політичної кризи в Україні».

25 квітня та 3–11 травня 2001 р. представники партії брали участь у засіданні громадсько-політичного об'єднання «Українська Правиця». Голова УНКП О. Соскін 9 червня 2001 р. узяв участь у II (XI) Всеукраїнських зборах (з'їзді) Українського Народного Руху (нині – *Українська Народна Партія»*). У виступі він підкреслив, що підписання декларації про початок процесу об'єднання Українського Народного Руху і Народного Руху України є визначальною подією, серйозним кроком на шляху формування єдиного блоку правих сил – «Української Правиці».

20 червня 2001 р. представники партії брали участь у засіданні секретаріату «Української Правиці». Учасники засідання ухвалили рішення про ініціювання в усіх регіонах України створення обласних та районних виборчих штабів «Української Правиці»; формування списків кандидатів на вибори до Верховної Ради України, на місцеві вибори та на посади голів обласних і районних рад, сільських голів, керівників відділів обласних та районних державних адміністрацій. Однак блок розпався. УНКП прогнозувала, що шлях розколу єдиного правого флангу призведе до стратегічної поразки.

28 серпня 2002 р. партія підтримала ініціативу лідера «Нашої України» В. Ющенка про необхідність проведення загальнонаціонального форуму демократичних сил в Україні.

Упродовж 1999–2002 рр. УНКП пройшла через низку судових процесів, під час яких змушена була доводити свою легітимність, яка була і без того однозначно визнана Міністерством юстиції України.

З вересня 2002 р. УНКП активізувала свою діяльність: проводила масові політичні акції (пікетування, мітинги, демонстрації, піші ходи та ін.), робила політичні заяви, звернення, видавала газету «Національна фортеця», перейшла до етапу активного формування регіональної партійної структури.

30 листопада 2002 р. було створено демократичне об'єднання «Українська Національна Рада» для постійної координації дій політичних партій та громадських організацій. До нього увійшли Українська республіканська партія «Собор» (нині – *Політична партія Українська платформа «СОБОР»*), *Українська партія «Єдність»,* УНП, НРУ, УНКП, *Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»* та інші.

Партія підтримала акцію опозиції «Повстань, Україно!» (9 березня 2003 р.)

22 березня 2003 р. ІІ з'їзд партії привів у відповідність до нового Закону України «Про політичні партії в Україні» статут і програму УНКП, прийняв політичну заяву, затвердив резолюцію, обрав керівні органи партії. Головою партії одноголосно був переобраний О. Соскіна.

Станом на 24 березня 2003 р. УНКП мала місцеві організації у 18 областях, 12 містах, які є обласними центрами, та в усіх 10 районах міста Києва.

9 січня 2004 р. відбулося засідання комітету партії, на яке були винесені такі питання: підбиття підсумків роботи УНКП у 2003 р.; завдання УНКП на 2004 р.; позиція партії щодо політичної ситуації в Україні; створення нових партійних організацій у містах та районах України.

У подальшому УНКП була однією з організаторів та активних учасників об'єднання правих сил «Патріоти України», які намагалися йти єдиним блоком на вибори 2006 р. 13 грудня 2005 р. відбулася прес-конференція «Загострення політичної ситуації в Україні та необхідність консолідації дій партій патріотичного спрямування». Було створено міжпартійний виборчий блок «Патріоти України». 21 грудня 2005 р. відбувся перший міжпартійний з'їзд *Патріотичної партії України* (голова – М. Габер), УНКП, *Політичної партії «Совість України»* (голова – Х. Хачатурян). Міжпартійний з'їзд затвердив програму блоку «Патріоти України» та список кандидатів у народні депутати України, обласних та місцевих рад, а також на посади міських голів (м. Києва та інших). На посаду Київського міського голови балотувався голова УНКП О. Соскін. Блок «Патріоти України» на парламентських виборах 2006 р. не подолав 3-відсоткового бар'єра і не пройшов до Верховної Ради України. Негативний результат був і на виборах у місцеві органи влади. Після виборів блок розпався.

30 березня 2007 р. відбулося засідання Комітету національного порятунку, відновлення роботи якого зумовлено загостренням політичної кризи в Україні та необхідністю об'єднати всі національні, патріотичні, проєвропейські сили. УНКП увійшла до Комітету національного порятунку (серед інших 23 партій).

10 квітня 2007 р. УНКП заявила про готовність знову увійти до Блоку національно-демократичних сил («Українська Правиця»).

23 вересня 2008 р. на засіданні комітету УНКП було розглянуто питання про суспільно-політичну ситуацію та про вироблення позиції партії у зв'язку з можливістю позачергових парламентських виборів, про ймовірні варіанти блокування з іншими політичними партіями для участі у позачергових виборах. Комітет ухвалив відповідні рішення та заяви.

20 лютого 2008 р. на черговому засіданні комітету УНКП розглядалося питання про поточну політичну ситуацію в Україні, було затверджено звіт комітету УНКП про його діяльність у 2005–2008 рр., прийнято рішення про скликання ІІІ з'їзду УНКП, про створення нових структурних утворень (організацій, осередків) УНКП. 14 березня

2008 р. ІІІ з'їзд партії розглянув звіт про діяльність комітету УНКП за 2005–2008 рр. та завдання керівників УНКП, місцевих організацій та членів партії у сучасних політичних, соціально-економічних умовах. Були обрані керівні органи партії. Головою партії одноголосно обрано О. Соскіна.

30 листопада 2009 р. Український центр консервативної політики провів науково-методологічний круглий стіл: «Консерватизм в Україні: минуле, сучасне, майбутнє», організатором якого був голова УНКП О. Соскін.

УНКП брала участь у виборах депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів (31 жовтня 2010 р.).

Друкований орган УНКП – журнал «Український час» та газета «Національна фортеця». *Т. Б.*

Українська національна партія (УНП) діяла у період з жовтня 1989 р. до червня 1992 р. Була створена 21 жовтня 1989 р. на Установчому зборі у м. Львові. Ініціаторами створення партії були Г. Приходько, І. Макар, Б. Чик, Б. Когут, В. Дужинський, В. Максимович, О. Проців, А. Дячишин, Л. Івахів. Автором проектів програми і статуту партії був Г. Приходько. Головою партії обрано *Б. Когута*, головою ради УНП – О. Проціва, секретарем – В. Смогителя.

До складу проводу партії увійшли В. Дужинський, Ю. Оборін, Ф. Клименко, С. Касьян, Б. Чик, Г. Приходько. Представником УНП за кордоном став П. Рубан. Він був і спонсором партії. Почесним головою УНП став Ю. Шухевич.

Програма УНП проголошувала відновлення Української Народної Республіки в етнічних кордонах. У тих умовах УНП вбачала можливість боротьби демократичними засобами, для чого вона домагалася «гарантії демократії»: приватної власності; легалізації приватної зброї; багатопартійності.

Державне унезалежнення України, з погляду УНП, мало пройти кілька етапів у такій послідовності: визнання урядами демократичних країн і урядом СРСР існуючого окупаційного статусу для України; скасування Конституції СРСР та договору про утворення СРСР; виведення представників УРСР зі складу ООН і заміна цього представництва представництвом національних опозиційних сил, у тому числі й емігрантських; створення Тимчасового Державного Правління України на базі самостійницьких сил; утворення Національних Збройних сил; виведення окупаційних військ з усіх українських земель; скликання Національних установчих зборів.

За ініціативи УНП наприкінці січня 1990 р. у м. Юрмалі відбулася теоретична конференція з проблем державності України. У конференції брали участь представники УГС, НРУ, УНДП, народні фронти Латвії, Грузії і Литви, товариства «Меморіал», Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка. На конференції було констатовано, що українці політично самовизначилися у січні 1918 р. Четвертим Універсалом Центральної Ради. Отже, метою боротьби за незалежність кінця 1980 – початку 1990-х років мало бути відновлення Української Народної Республіки.

У березні 1990 р. УНП бойкотувала вибори до Верховної Ради УРСР. 7 квітня 1990 р. у м. Львові пройшов надзвичайний збір УНП. На ньому була ухвалена стратегія УНП. Автором стратегії був Г. Приходько. Згідно зі статутом партії (який передбачав, що головою УНП стає автор ухваленої стратегії) Г. Приходько очолив партію. Він був головою УНП до моменту її саморозпуску.

Стратегія УНП виходила з переконання, що одним руйнуванням коло-

ніальної системи здобути свою державу неможливо. Тож громадянські ініціативи УНП були націлені на створення структур національної держави.

Партія ініціювала створення Комітету за утворення Збройних сил України (лютий 1990 р.). Цим Комітетом започатковувався тиск на внутрішньовладну опозицію, щоб вона легально домагалася утворення республіканської армії, яка перетворилася б на національну. У квітні 1990 р. УНП ініціювала рух матерів військовослужбовців і військовозобов'язаних. Жінки-члени УНП взяли активну участь в акціях материнського руху і спрямували зусилля на пропаганду національної армії.

Влітку 1990 р. УНП стала однією з партій-засновниць і активною учасницею *Української міжпартійної асамблеї* (УМА). В основу ідеології УМА і її стратегії лягли погляди і принципи УНП. Зі складу УМА УНП вийшла 23 грудня 1990 р.

У березні 1991 р. УНП бойкотувала всесоюзний референдум про збереження СРСР. Члени УНП брали активну участь у роботі із створення комітетів для реєстрації громадян Української держави.

УНП створила свою молодіжну організацію – «Січ», яка нараховувала 50 осіб.

Друковані органи партії – журнал «Український час», газети «Клич нації» та «Вісник УНП».

У червні 1992 р. УНП і Українська Націонал-Демократична партія об'єдналися в *Українську Національну Консервативну партію.* *Т. Б.*

Українська партія (УП) діяла у період з травня 2000 р. до липня 2003 р. Була створена 14 травня 2000 р. на Установчому з'їзді у м. Києві за участі 59 делегатів. Зареєстрована Міністерством юстиції України 30 березня 2001 р. (реєстраційний номер 1607). Центральні статутні органи партії: з'їзд, центральна рада, президія центральної ради, центральна контрольно-ревізійна комісія, комісія з питань етики; керівні особи – голова партії, заступники голови партії. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ. Першим головою партії був обраний *Й. Решко*. У 2001 р. УП мала партійні осередки у 17 регіонах України.

Згідно із програмою головна мета партії полягала у сприянні побудови незалежної демократичної держави шляхом об'єднання волі і зусиль усього українського народу на основі української традиції, християнської моралі та забезпечення прав і свобод людини.

На II (позачерговому) з'їзді партії, який відбувся 13 жовтня 2001 р. за присутності 66 делегатів із 13 областей України, були внесені зміни і доповнення до її статуту. Одночасно з цим з метою активізації діяльності УП було обрано нового голову – Є. Добряка, помічника народного депутата України. Враховуючи початок виборчої кампанії до Верховної Ради України IV скликання, з'їзд уповноважив керівництво партії розпочати переговори з іншими партіями та блоками на предмет спільної участі у виборах. У руслі цих настанов на початку грудня 2001 р. між УП та *Виборчим блоком політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко»* була підписана угода про співпрацю. Одночасно з цим за наполягання низки обласних організацій партії були проведені консультації щодо координації дій з *Виборчим блоком політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»*. Однак на 1-му етапі III (позачергового) з'їзду партії (28 грудня 2001 р.) було прийняте рішення про участь у виборах до Верховної Ради України у виборчому блоці разом з *Всеукраїнсь-*

кою партією міжнаціонального порозуміння «Новий Світ» (ВПМП«НС»).

Виборчий блок, очолюваний Є. Добряком, був формалізований на міжпартійному з'їзді (м. Київ, 23 січня 2002 р.), на якому, крім того, були затверджені назва блоку – «Жінки за майбутнє дітей», передвиборча програма, список кандидатів. У зв'язку з тим, що назва блоку 5 лютого 2002 р. була скасована рішенням Шевченківського районного суду м. Києва, він брав участь у парламентських виборах як – *Виборчий блок політичних партій Українська партія та Всеукраїнська партія міжнаціонального порозуміння «Новий Світ»*. На день виборів зареєстрований ЦВК виборчий список блоку складався з 39 кандидатів у народні депутати у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, серед яких було 18 членів УП. В одномандатних виборчих округах блок кандидатів не висував. До першої п'ятірки виборчого списку увійшли: *Л. Скорик* (ВПМП«НС»), Г. Косян (УП), Н. Ганська (безпартійна), Р. Нестеренко (безпартійна), О. Петрова (ВПМП«НС»). За результатами парламентських виборів, які відбулися 31 березня 2002 р., блок здобув підтримку 11 048 виборців (0,04% голосів при 4-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 32-ге місце серед 33 учасників виборів.

Під час перевірки діяльності УП Міністерством юстиції України на предмет дотримання вимог Закону України «Про політичні партії в Україні» виявилося, що їй не вдалося до 1 квітня 2003 р. створити та зареєструвати свої структурні підрозділи у більшості регіонів України. Незважаючи на термінові заходи керівництва партії щодо приведення партійної діяльності у відповідність до норм чинного законодавства України, зокрема проведення 2-го етапу III (позачергового) з'їзду УП (м. Київ, 29 квітня 2003 р.), на якому були внесені ряд уточнень та доповнень до статуту і програми, спроби зареєструвати низку регіональних організацій, це не вдалося здійснити через брак часу.

На підставі рішення Верховного Суду України від 31 липня 2003 р. про анулювання реєстраційного свідоцтва УП та згідно з наказом Міністерства юстиції України №102/5 від 8 вересня 2003 р. запис про реєстрацію партії у Реєстрі об'єднань громадян було скасовано. *В. Я.*

«Українська партія» (УП) створена 21 серпня 2006 р. на Установчому з'їзді у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 27 грудня 2006 р. (реєстраційний номер 140-п.п.). Центральні статутні органи партії: з'їзд, центральна рада (ЦР), центральний провід, політична рада, виконавчий комітет, центральна контрольно-ревізійна комісія; керівні особи – голова центральної ради партії, заступники. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ. Станом на 2009 р. УП мала 27 зареєстрованих регіональних організацій (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя). Її чисельність становила близько 40 тис. чол. Першим головою УП було обрано громадсько-політичного діяча, учасника руху шістдесятників – *О. Сергієнка*. У наступний період партію очолювали В. Гажаман, О. Олійник, І. Насалик. З листопада 2010 р. в. о. голови партії був О. Олійник. На кінець 2011 р. голова партії – І. Насалик.

Згідно зі статутно-програмними настановами партія, базуючись на національно-патріотичних засадах, прагне до консолідації українців у новій українській спільноті, реалізації української національної ідеї, розбудови національної держави – «держави української нації на українських землях, держави

правової, унітарної, соборної, незалежної, яка б забезпечила українській нації всебічну свободу, справедливість, добробут та стрімкий розвиток у сучасності і майбутньому». Складові програми партії у галузі державного будівництва, соціально-економічної політики, гуманітарної сфери головним своїм вістрям спрямовані на ідею державного самоутвердження української нації, розбудову української національної держави з національною владою і дієвою системою українського національного народовладдя, утвердження визначальної ролі корінного народу в державному будівництві та функціонуванні держави. Партія домагається виведення російських військ з території України. У зовнішній сфері для партії визначальним є шлях до євроінтеграції, повноцінного і рівноправного членства в НАТО та ЄС. Партія сповідує україноцентризм (неоконсервативну ідеологію з елементами національного солідаризму). Провідний слоган – «Україна понад усе!».

Упродовж періоду існування партія, ідентифікуючи себе захисником демократії і свободи слова, державного суверенітету та територіальної цілісності України, використовувала позапарламентські форми діяльності (звернення та заяви до органів влади та громадськості, проведення маніфестацій у багатьох містах країни, публікації в ЗМІ). Одним з перших заходів УП стало проведення Всенародного віча у м. Сєвєродонецьку (2008 р.), яке відбувалося під гаслом «Один народ – одна Україна». Згодом подібні акції, спрямовані проти проявів русифікації та сепаратизму, були проведені у багатьох містах країни. Партія постійно бере участь у громадсько-політичних подіях, присвячених національній пам'яті, звеличуванні історії України та визначних діячів національно-визвольного руху. Серед них – щорічні акції зі вшанування пам'яті загиблих під Берестечком, Конотопом, Крутами, Базаром; відзначання Дня пам'яті жертв Голодомору, жертв політичних репресій тоталітарного режиму, Дня Соборності України, Дня Незалежності, Дня Героїв, Свята УПА тощо. Активісти партії брали участь у закладанні пам'ятного каменю на місці майбутнього Пантеону Слави на Володимирській гірці, впорядкуванні місця поховання ідеолога українського націоналізму М. Міхновського. З боку партії була висунута вимога Президенту В. Ющенку вшанувати на державному рівні видатних діячів національно-визвольного руху XVII–XX ст.

У виборах Президента України та до Верховної Ради України партія участі не брала. Під час виборів Президента України, які відбулися у 2010 р., УП на своїх з'їздах (II – 17 жовтня 2009 р. та III /позачерговий/ – 30 січня 2010 р.) прийняла рішення не висувати і не підтримувати жодного з кандидатів, водночас закликала виборців голосувати за ту кандидатуру, яка «сповідує українські морально-духовні цінності».

Прагнучи реагувати на актуальні суспільно-політичні події, партія засудила підписання 21 квітня 2010 р. у Харкові міждержавної угоди з пролонгації терміну розміщення російської військової бази в Криму до 2047 р. та ін. В умовах скасування політреформи 2004 р. партія виступала за проведення чергових виборів до Верховної Ради України у 2011 р. УП оприлюднила ряд законопроектів, серед них – про вибори народних депутатів України, про зміни до регламенту Верховної Ради України, про мови, про мирні зібрання, про перейменування 20 найбільших міст України та ін. Партійний друкований орган – «Український наступ».

26 березня 2012 р. партія ухвалила рішення про саморозпуск та приєднання до *Політичної партії «Громадянська*

позиція». 31 березня відбувся об'єднавчий з'їзд двох партій, на якому І. Насалика було обрано заступником голови Політичної партії «Громадянська позиція». *В. Я.*

Українська партія «Єдність» створена 16 жовтня 1999 р. на Установчому з'їзді в м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 4 лютого 2000 р. (реєстраційний номер 1324). На з'їзді було затверджено політичний маніфест і статут. Перший керівник партії – *А. Лопата*.

Згідно з програмою метою партії проголошувалося об'єднання зусиль усіх національно-патріотичних сил і згуртування усього українського народу для участі у розбудові та зміцненні незалежної держави Україна на основі державності українського народу і української мови.

З 2000 р. і до березня 2001 р. виконувачем обов'язки голови партії був голова Київського об'єднання «Просвіта» Ю. Гнаткевич. Після виходу з партії Ю. Гнаткевича нею керував перший заступник голови партії Ю. Пальчуковський (до вересня 2001 р.). 8 вересня 2001 р. на засіданні центральної ради партії виконувачем обов'язки голови УП «Єдність» одноголосно був обраний Київський міський голова О. Омельченко.

28 листопада 2001 р. у Верховній Раді України було створено фракцію партії, до якої у лютому 2002 р. входив 21 чол.

1 грудня 2001 р. на 1-му етапі III (позачергового) з'їзду партії О. Омельченка було переобрано головою партії. На з'їзді була затверджена програма партії у новій редакції. Партія значно збільшила свій кадровий та організаційний потенціал: осередки з'явилися у всіх областях України, а кількість членів досягла 120 тис. осіб.

22 грудня 2001 р. відбувся 2-й етап III з'їзду партії (були присутні 596 делегатів), на якому було ухвалено рішення про створення виборчого міжпартійного блоку спільно з Партією «Соціал-демократичний союз» (нині – *Партія «Громадська сила»*), УПС–СВІЧА і *Політичною партією «Молода Україна»*. Блок очолив О. Омельченко. Результатом участі у виборах до Верховної Ради України у 2002 р. стала підтримка блоку понад 280 тис. виборцями.

24 липня 2004 р. IV (позачерговий) партійний з'їзд знову обрав головою партії О. Омельченка та висунув його кандидатом у Президенти України. Його підтримали 0,48% виборців.

У березні 2005 р. О. Омельченко прийняв пропозицію увійти до керівного складу Політичної партії «Народний Союз Наша Україна» (нині – *Політична партія «Наша Україна»*). Виконувачем обов'язки голови партії було обрано В. Ялового (заступника голови партії, голову Київської міської партійної організації), якого 2 липня 2005 р. у м. Києві на V позачерговому з'їзді партії було обрано головою партії. З'їзд обрав новий склад президії центральної ради та голову ЦКРК. Партія заявила про свою участь у виборах до рад усіх рівнів у 2006 р.

4 серпня 2007 р. (м. Київ) черговий з'їзд партії, розглядаючи питання участі у позачергових парламентських виборах 2007 р., запропонував членам партії підтримати виборчі списки демократичних партій, які своєю діяльністю пропагують розвиток місцевого самоврядування, демократизацію суспільства, поліпшення соціальних стандартів життя. О. Омельченко припинив членство у партії для того, щоб балотуватися у Верховну Раду України за списком *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»*. Головою партії був обраний І. Агій.

VIII (позачерговий) з'їзд 1 серпня 2009 р. обрав головою О. Омельченка.

Т. Б.

Українська партія захисту прав споживачів (УПЗПС) діяла у 2000 – 2003 рр. Була створена у Всесвітній день захисту прав споживачів – 15 березня 2000 р. на Установчому з'їзді (м. Київ), який ухвалив «Програмову декларацію», Статут партії та обрав голову – *В. Буденка*. Зареєстрована Міністерством юстиції України 31 травня 2000 р. (реєстраційний номер 1438).

Як зазначалося у реєстраційному свідоцтві, метою діяльності партії була «участь у виробленні державної політики, формуванні органів державної влади та місцевого самоврядування через своїх представників на підставі волевиявлення виборців».

Центральні статутні органи партії – з'їзд, політична рада, правління, контрольно-ревізійна комісія; керівні особи – голова партії, заступники голови партії.

Партія не виявляла особливої активності у суспільно-політичному житті, час від часу нагадуючи про себе заявами, зверненнями (до Верховної Ради України з вимогою встановити верхню межу судових позовів до засобів масової інформації і журналістів).

На початок 2001 р. партія легалізувала осередки Автономної Республіки Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя – 4; районні, міські міст обласного значення, районні у містах – 7. Нерозвиненість партійної структури й невиконання партією вимог чинного законодавства призвели до ухвали Верховним Судом України рішення від 19 серпня 2003 р. про анулювання реєстраційного свідоцтва партії, згідно з яким Міністерство юстиції України наказом № 111/5 від 11 вересня 2003 р. скасувало запис про реєстрацію партії у Реєстрі об'єднань громадян. *М. К.*

Українська партія «Зелена планета» (УП «Зелена планета») створена на Установчому з'їзді 29 січня 2005 р. Зареєстрована Міністерством юстиції України 24 березня 2005 р. (реєстраційний номер 118-п.п.). Перший очільник партії – *Н. Зубицька* (Наталя Земна).

Згідно з рішенням 6-го етапу І з'їзду (24 грудня 2005 р.) партія брала участь у парламентських виборах 2006 р. і здобула підтримку 0,38% виборців, посівши 17-те місце серед 45 учасників. У серпні 2007 р. Н. Зубицька залишила партію і стала членом *Всеукраїнського об'єднання «Свобода»*, за списком якого невдало балотувалася до Верховної Ради України на позачергових виборах (у списку – №6). Позачерговий з'їзд партії у жовтні 2007 р. головою обрав В. Поліщука. 4 вересня 2010 р. відбувся IV з'їзд партії, на якому головою на чотирирічний термін знову була обрана Н. Зубицька.

На кінець 2011 р. партія легалізувала 647 структурних утворень. Активністю у суспільно-політичному житті партія не вирізняється. *М. К.*

Українська партія зелених діяла менше року – у 2000–2001 р. Її засновниками виступили В. Дьяченко, Є. Бадашина, Ю. Набок. Була створена 24 грудня 2000 р. на Установчому з'їзді партії (м. Київ), які ухвалили програму та статут, обрали керівні органи та голову – *В. Дьяченко.* Зареєстрована Міністерством юстиції України 26 березня 2001 р. (реєстраційний номер 1600). У реєстраційному свідоцтві вказувалося, що мета партії – «досягнення на основі об'єднання екологічного спасіння України, участь у економічному, політичному, соціальному, духовному розвитку країни, сприяння утвердженню України як суверенної, демократичної держави з ринковою ідеологією».

4 вересня 2001 р. партія провела свій позачерговий з'їзд, який ухвалив зміни до статуту.

На появу партії відреагував С. Дубас – голова «Зеленої партії України» (реєстраційний номер 1360), який, вважаючи, що «реєстрація партії з назвою «Українська партія зелених»…є політичною провокацією, яка має за мету ввести в оману виборців», звернувся до Старокиївського районного суду м. Києва з позовом щодо визнання неправомірними дій Міністерства юстиції України, яке зареєструвало Українську партію зелених, та зобов'язання його анулювати реєстраційне свідоцтво останньої. Скарга судом була задоволена 28 вересня 2001 р. Апеляційний суд м. Києва 28 листопада 2001 р. залишив це рішення без змін. Міністерство юстиції України наказом № 68/5 від 20 грудня 2001 р. скасувало запис про реєстрацію партії у Реєстрі об'єднань громадян. *М. К.*

Українська партія солідарності та соціальної справедливості (УПССС) функціонувала у період з липня 1993 р. до кінця 1994 р. (формально – до червня 2003 р.). Була створена 10 липня 1993 р. на Установчому з'їзді у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 28 липня 1993 р. (реєстраційний номер 484). Партія заснована за ініціативи підприємців, вчених, громадських діячів. Базою для її поширення стала громадська організація «Спілка солідарності та соціальної справедливості». Центральні статутні органи партії: з'їзд, координаційна рада, президія координаційної ради, контрольно-ревізійна комісія, секретаріат; керівні особи – голова (співголова) координаційної ради партії, заступники голови (співголови) координаційної ради партії. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ. Керівником партії було обрано головного ініціатора її створення *Е. Лашутіна.* До складу Президії координаційної ради увійшли науковці, підприємці, серед яких Ф. Рудич, О. Булавін, В. Яремчук та ін. На момент легалізації партія мала партійні осередки у 13 регіонах України, які об'єднували понад 1,1 тис. членів.

Згідно із програмно-статутними настановами УПССС, яка ідентифікувала себе партією парламентського типу з ліберально-центристським спрямуванням, виступала за національне відродження України, побудову вільної демократичної республіки, розвиток багатопартійної системи та вільної конкуренції всіх політичних сил, безумовне заперечення будь-якої форми чи пропаганди національної зверхності. Особливу увагу партія приділяла проблемі гармонізації відносин держави і суспільства, що передбачало проведення всебічної децентралізації вертикалі виконавчої влади, розширення прав регіонального та місцевого самоврядування, запровадження єдиної системи прав і відповідальності для всіх форм господарювання, недопущення концентрації влади в одних руках, що розцінювалося як перший крок до диктатури. Загалом, партія виступала за пріоритетність інтересів народу над інтересами держави, про що стверджував один з її центральних слоганів – «Менше держави – більше демократії!». У соціальній сфері партія була прибічницею поєднання інтересів класів та соціальних груп, побудови суспільства за принципами солідарної відповідальності та соціальної справедливості для всіх його прошарків, досягнення високого рівня соціальної захищеності громадян. Останнє передбачалося досягнути за рахунок динамічного розвитку соціально спрямованої економіки України, рівності всіх форм господарювання. У зовнішньополітичній сфері партія, визнаючи природне тяжіння України до Європи, виступала за всебічний розвиток відносин з усіма країнами, надання Україні без'ядерного і нейтрального статусу.

Впродовж 1993–1994 рр. УПССС ініціювала ідею створення коаліції ліберально-центристських партій України, ведучи у цьому напрямі переговори з низкою новоутворених партій – УПШП, СДПУ та ін. У 1994 р. партія взяла участь у виборах до Верховної Ради України II скликання, однак її представникам не вдалося отримати мандатів народних депутатів. До кінця 1994 р. УПССС фактично припинила своє функціонування. Втім, тільки у 2003 р. за результатами перевірки діяльності партії на предмет дотримання вимог Закону України «Про політичні партії в Україні» Верховним Судом України було прийнято рішення (13 червня 2003 р.) про анулювання реєстраційного свідоцтва УПССС, яке стало підставою для появи наказу Міністерства юстиції України №78/5 від 3 липня 2003 р., згідно з яким запис про реєстрацію партії у Реєстрі політичних партій було скасовано. *В. Я.*

Українська партія Справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців (УПС–СВІЧА) діє з перервами, починаючи з 1992 р. Була створена 19 грудня 1992 р. на I (Установчому) з'їзді у м. Києві як Українська партія Справедливості (УПС). Зареєстрована Міністерством юстиції України 9 лютого 1993 р. (реєстраційний номер 398).

Партію засновано з ініціативи Української спілки ветеранів Афганістану (УСВА) та за підтримки ряду громадських організацій, серед яких Союз «Чорнобиль України», Організація ветеранів України. Першим головою партії став *М. Гречка.*

Програма партії проголошувала, що УПС у своїй діяльності спирається на такі принципи, як гуманізм, справедливість, верховенство закону держави, «рівність і відповідальність перед ним», свобода совісті. Не відкидаючи «взагалі ідею федеративного устрою», партія вказала, що «на даному етапі державотворення виступає за державний устрій унітарно-децентралізованого типу з автономією Республіки Крим». УПС обстоювала ідею духовного оновлення суспільства – «оновлення ідеалів і принципів побудови громадянського суспільства, цінностей, на яких ґрунтується цивілізованість суспільної свідомості, моралі і культури, духовного світу суспільства в цілому згідно з тими гуманістичними уявленнями, що висувалися й відстоювалися визначними мислителями людства». В економічній сфері, з погляду УПС, усі форми власності повинні були б бути законодавчо дозволеними. У програмі зазначалося, що партія «підтримує затвердження інфраструктури незалежної економіки країни та визнає необхідність переходу до ринкових відносин на основі відкритої конкуренції, приватної та колективної ініціативи та підприємництва, трудової етики». У соціальній сфері УПС вважала необхідним розробку і реалізацію таких програм, як продовольча, забезпечення житлом, програма профілактично-гігієнічних, спортивних і медичних заходів, програма створення системи соціального захисту людини, програма регулювання демографічних процесів.

Центральними статутними органами партії були – з'їзд, рада, політрада, ревізійна комісія; керівними особами – голова партії, заступники голови партії.

За час існування партія, крім I (Установчого), провела 9 з'їздів: II з'їзд – 14 квітня 1995 р. (м. Київ); III з'їзд – 13–14 червня 1997 р. (м. Житомир); IV з'їзд – 1 листопада 1997 р. (м. Київ); V з'їзд (1-й етап) – 16 грудня 2000 р., 2-й етап – 31 березня 2001 р.; VI з'їзд –?; VII з'їзд – 23 вересня 2003 р.; VIII з'їзд – 19 липня 2004 р.; IX з'їзд – 1 червня 2005 р.

У 1994 р. лідер партії здійснив спробу об'єднання УПС із *Соціал-демократичною партією України* і *Партією прав людини*. Розгляду цього питання був присвячений II (позачерговий) з'їзд УПС, що відбувся у січні 1994 р. З'їзд прийняв рішення про об'єднання у єдину Соціал-демократичну партію України. Але оскільки форум був зібраний М. Гречкою з порушеннями статуту партії, Міністерство юстиції України відмовилося визнати його рішення. Як і відмовилася визнавати його легітимність частина членів УПС (А. Задворний, Ю. Зубко, Ю. Якименко), що була проти приєднання до СДПУ. У квітні на II з'їзді партії М. Гречку та ряд керівників регіональних організацій, які підтримували його устремління, було виключено з партії, а її головою було обрано Ю. Зубка. На III з'їзді партії її очільником було обрано С. Червонописького. Крім того, на з'їзді делегати ухвалили нову редакцію програми партії.

На початок 2001 р. партія легалізувала місцевих осередків Автономної Республіки Крим, обласних, міських міст Києва і Севастополя – 20, районних, міських міст обласного значення, районних в містах – 23.

У березні 2001 р. (на V з'їзді) було прийнято рішення про зміну назви партії на Українська партія Справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців. С. Червонописького знову було обрано головою.

Власного друкованого органу партія не мала, але використовувала для своїх потреб газету «Української Спілки ветеранів Афганістану» «Третій Тост» (до січня 1993 р. – «Набат»), а також газету «Наше время» – орган Союзу «Чорнобиль України».

Партія брала участь у парламентських виборах 1998 р. У багатомандатному виборчому окрузі – у складі *Виборчого блоку партій «Трудова Україна»*. Втім, і в багатомандатному, і в одномандатних виборчих округах вибори для її представників були невдалими – депутатських мандатів вони не отримали. На президентських виборах 1999 р. УПС підтримувала кандидатуру Л. Кучми. У парламентських виборах 2002 р. партія брала участь у складі *Виборчого блоку політичних партій «Єдність»*, але за результатами голосування жоден її представник до Верховної Ради України IV скликання не потрапив. На президентських виборах 2004 р. партія підтримувала В. Януковича.

Готуючись до парламентських виборів 2006 р., делегати IX партійного з'їзду затвердили угоду про стратегічне партнерство *Соціалістичної партії України*, УПС – СВІЧА та Української Спілки ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів), підписану 22 квітня. На цьому ж з'їзді було прийнято рішення про саморозпуск партії та вступ її членів до СПУ.

Міністерство юстиції України 8 грудня 2005 р. скасувало запис про реєстрацію партії у Реєстрі політичних партій. Екс-голова партії С. Червонописький був обраний до Верховної Ради України V скликання за виборчим списком СПУ. У 2009 р. колишніми членами партії, які були не згодні з її ліквідацією, здійснювалися спроби щодо відновлення діяльності (юридичного статусу) УПС–СВІЧА у судовому порядку. Втім, тривалий час вони не увінчувалися успіхом. Партія відновила свою реєстрацію на початку 2012 р. *М. К.*

Українська партія честі, боротьби з корупцією та організованою злочинністю («Партія Честі») створена 27 листопада 2004 р. на Установчому з'їзді у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 17 лютого 2005 р. (реєстраційний номер 109-п.п.). Центральні статутні органи партії: з'їзд,

політична рада, контрольна комісія, секретаріат; керівні особи – голова партії, перші заступники, заступники голови партії. Місцезнаходження центральних статутних органів партії – м. Київ. Очолив партію ветеран МВС України – *О. Давиденко* (на кінець 2011 р. – чинний голова партії).

На момент створення «Партія честі» мала 20 зареєстрованих регіональних організацій, кількість яких у 2006 р. зросла до 26 (АР Крим, обласні, міські міст Києва та Севастополя), після чого утворення нових парторганізацій припинилося. Базу кадрового потенціалу партії становили ветерани МВС, Служби безпеки України, Збройних сил, внутрішніх військ, прикордонної служби, колишні працівники органів прокуратури, державні службовці та інші громадяни України. Партія співпрацювала з Міжнародною асоціацією ветеранів спеціальних підрозділів боротьби з організованою злочинністю «Центр».

«Партія Честі» позиціонувала себе як «центристська партія соціальної спрямованості». Згідно зі статутно-програмними настановами її метою проголошувалася побудова в Україні справедливої політичної системи, заснованої на безпеці громадянина, правопорядку, демократії, розвинутого громадянського суспільства. Серед програмних завдань – прийняття і реалізація програми боротьби зі злочинністю, принципове оновлення і деполітизація правоохоронних органів, проведення суттєвих змін у владних структурах держави та законодавчої бази, загальна демократизація суспільно-політичного життя України на засадах утвердження парламентсько-президентської демократії, створення високорозвиненої і ефективної соціально-орієнтованої ринкової економіки, вільної конкуренції підприємств з різною формою власності в інтересах людини і всього суспільства. Партія підтримувала реформи, спрямовані на забезпечення політичної та економічної стабільності України, підвищення добробуту її громадян. У зовнішньополітичній сфері партія виступала за прискорення інтеграції України в ЄС, налагодження плідного співробітництв з Росією та країнами СНД.

Партія брала участь у виборах до Верховної Ради України V скликання (26 березня 2006 р.). У передвиборчій програмі з провідним слоганом «Конституція для всіх – закон для кожного! Безпека людини – безпека держави!» партія висувала завдання прискореного реформування всіх сфер життя в Україні, підвищення добробуту суспільства, дотримання законності і правопорядку. Виборчий список партії був сформований II з'їздом (грудень 2005 р.) і складався з 44 кандидатів. Першу п'ятірку списку становили: О. Давиденко, В. Романовський, С. Руденко, В. Дручков, М. Пелюх (усі – члени «Партії Честі»). За результатами парламентських виборів партія здобула підтримку 28 818 виборців (0,11% голосів при 3% виборчому бар'єрі), зайнявши 29-те місце серед 45 учасників виборів. У наступний період партія в суспільно-політичному житті України активності не виявляла.

На кінець 2011 р. партія легалізувала 373 структурні утворення. *В. Я.*

Українська політична партія «Християнський рух» створена 12 серпня 2000 р. на Установчому з'їзді (м. Харків), який затвердив програму та статут партії, обрав голову – *Т. Звягінцеву*. Зареєстрована Міністерством юстиції України 29 грудня 2000 р. (реєстраційний номер 1541).

Центральні статутні органи партії – з'їзд, рада партії, контрольно-ревізійна комісія, центральний апарат партії; керівні особи – голова партії, заступник голови партії, виконавчий секретар партії.

Програма партії обстоює ідею «верховної влади», джерело якої «повинно знаходитися в дусі нації». Відповідно, «вся система урядових установ повинна бути побудована так, щоб сходилася в усіх своїх галузях – законодавчій, судовій і виконавчій до верховної влади як загального центру…». Акцентується думка, що «лише керівництво Бога людина здатна визнати як абсолютно правильне», тож, «якщо ж у державі є віруюча нація, що становить абсолютну більшість, то так зване відділення церкви від держави становить просте непорозуміння». Верховна влада повинна «спеціалізуватися… на контролі і спрямованості всієї передатної влади, всього урядового механізму, зі збереженням при цьому усієї своєї необмеженості й універсальності…» Можна твердити, що під «верховною владою» розуміється церква, а не світська влада. Крім того, партія наголошує, що «християни у своїй Церкві віддано служать Батьківщині і лише в тому, де Батьківщина грішить проти зовнішньої правди, християнин не може бути йому [напевно, Отєчєству. – *М. К.*] старанним слугою». Програма не містить пояснення щодо того, що є «зовнішня правда» і в чому полягає «гріх» проти неї, але чітко вказує, що громадянин може не бути «старанним слугою» своїй Батьківщині, головне – служити церкві.

Партія декларує, що її основною метою є «створення в Україні християнської держави», що вона діє відповідно до рішень архієрейських соборів, зокрема згідно із соціальною концепцією РПЦ (МП). Відповідно, її представники діють в інтересах російського православ'я в Україні.

Серед акцій представників партії – «Офіційна заява Української політичної партії «Християнський рух» щодо візиту Папи Римського до України», в якій було висловлено різко негативне ставлення до відвідання Павлом II України (у червні 2001 р.) та, відповідно підтримана позиція УПЦ (МП); засудження антиросійських акцій УНКП; виступи проти Ордену українських тамплієрів тощо.

Партія брала участь у парламентських виборах 2002 р. (згідно з рішенням II /позачергового/ партійного з'їзду від 20 січня 2002 р.) у багатомандатному державному окрузі. Результати голосування засвідчили незначну підтримку партії виборцями, які віддали їй лише 0,09% голосів (найбільше прихильників партія мала у таких областях, як Закарпатська, де за неї віддали свої голоси 1 518 чол., або 0,25% виборців, та Дніпропетровська, в якій партію підтримало 3 653 виборців, або 0,19%; найменшою популярністю партія користувалася у виборців Тернопільської та Івано-Франківської областей, де за неї проголосувало, відповідно, 223 та 260 чол., або по 0,03% виборців). В одномандатних виборчих округах жоден представник партії не набрав необхідної кількості голосів і, відповідно, не отримав депутатського мандата. 11 липня 2004 р. під час проведення 1-го етапу V з'їзду партії, який проходив у м. Ужгороді, кандидатом у Президенти України партія висунула Л. Кучму, але було передбачено, що в разі відмови Л. Кучми – балотуватися на президентський пост буде лідер партії.

У 2010 р. на місцевих виборах у Закарпатті за списком партії балотувався настоятель Ужгородського кафедрального собору протоієрей Димитрій Сидор – голова Сойму підкарпатських русинів, один із лідерів політичного руху русинів Закарпаття, звинувачуваний у сепаратизмі. Підтримки виборців не здобув.

На кінець 2011 р. партія легалізувала 58 структурних утворень. *М. К.*

Українська республіканська партія створена на Установчому з'їзді 28 травня 2006 р. як Українська республіканська партія Лук'яненка. Зареєстрована Міністерством юстиції України 21 грудня 2006 р. (реєстраційний номер 139-п. п.). Першим головою центральної ради партії було обрано *О. Сергієнка*. Почесним головою партії став Л. Лук'яненко. Згодом (після загострення стосунків між О. Сергієнком та Л. Лук'яненком) партію очолив С. Жижко; з квітня 2007 р. – Р. Новоженець. 27 вересня 2008 р. лідером УРП було обрано В. Гуменюка, який змінив Л. Лук'яненка.

У червні 2009 р. на позачерговому партійному з'їзді було прийнято рішення про зміну назви партії на Українська республіканська партія та було обрано нового голову – В. Невольку. 26 червня 2010 р. пройшов III з'їзд партії, на якому відбулася чергова зміна лідера, яким знову став Л. Лук'яненко (на кінець 2011 р. – чинний).

Працюючи над розвитком партії, стратегією і тактикою її поведінки, Л. Лук'яненко та його соратники у 2011 р. оприлюднили ряд документів, в яких віддзеркалилося бачення членами партії минулого і сьогодення України. У липні 2011 р. з'явився документ за назвою «До Дня Незалежності України», у якому Л. Лук'яненко зауважував, що «двадцять років тому патріотичним силам не вдалося замінити окупаційну адміністрацію патріотичними людьми, бо їх просто було мало». Критикуючи можновладців, лідер партії звернув увагу на те, що «психічне видужання і національне прозріння відбувалося б швидше, коли б цьому сприяла держава», але у державі «панують сили старого матеріалістичного виховання». Цим силам «не властивий ідеалізм з любов'ю до української мови, культури, наших пісень, нашої національної мрії»; вони «не відчувають заповітів великих батьків української нації, і кров борців за волю України не викликає дзвону в їхніх жилах», а «їхні серця наповнені не любов'ю до України, а прагненням до особистого збагачення». Вони – «чужі цій землі. Вона для них – терен задоволення владних амбіцій та джерело постійного збагачення. У їхніх матеріалістичних головах немає місця християнському співчуттю до бідної людини, до знедолених і скривджених та нещасних». Серед причин українських негараздів Л. Лук'яненко назвав не тільки «сім сторіч бездержавності», за які «нація втратила досвід керування вельми складним комплексом життя численного народу на досить-таки великому географічному терені», але й низький рівень національної свідомості українців та їхню громадянську пасивність, яка «не підштовхує владу до позитивних змін, а, швидше, гальмує їх». Крім того, зауважив, що «процес державотворення страшенно обтяжений протидією двох потужних зовнішніх сил: московським імперіалізмом з його п'ятою колоною в Україні та міжнародним глобалізмом». Попри це лідер УРП впевнений, що Україна – країна майбутнього.

У липні 2011 р. Л. Лук'яненко написав «Шкіц варіанта глобальної стратегії», у якому, зокрема, зазначив, що «з огляду на характер глобальних процесів перших десятиріч 21 сторіччя та надпотужність ідеї національної свободи не важко побачити неминучість української перемоги. Ця перемога може відбутися на десять років раніше, якщо Москва усвідомить небезпеку з боку Китаю і захоче з України зробити собі союзника, замість вести проти неї безперспективну інформаційну й економічну війни».

10 грудня 2011 р. УРП звернулася з «Відозвою до колишніх членів УРП

«Собор», в якій нагадала, що створена ще у 1990 р. УРП «була загрозою антиукраїнським силам у новій самостійній Україні», «створювала загрозу старій комуністичній, а потім олігархічній системі і тому її завжди розколювали, засилаючи… провокаторів». Намагаючись протистояти загрозам, члени партії «стояли на позиціях об'єднання патріотів і націоналістів в одну велику силу, що спроможна була б протистояти антиукраїнським силам» і тому у 2002 р. УРП на чолі з Л. Лук'яненком об'єдналася з партією УНП «Собор» на чолі з А. Матвієнком, змінивши назву на УРП «Собор». У 2005 р., наголошувалося у «Відозві…», у партії стався розкол як наслідок протистояння між Л. Лук'яненком та А. Матвієнком. Його наслідком і стала поява УРП Лук'яненка. «Відозва…» звертала увагу на те, що після об'єднання (з грудня 2011 р.) УРП «Собор» з *Політичною партією «Українська платформа»* та постанням нової Політичної партії «Українська платформа «СОБОР» «з інтегрованої назви нової партії вилучено термін «Республіканська», що означає «відхід від ідеалу будівництва української соборної національної держави». З огляду на те, що «більшість дорожить нашою минулою боротьбою і готова далі трудитися задля зміцнення самостійності та будівництва справедливої правової заможної української держави», «Відозва…» закликала «всіх колишніх членів УРП «Собор», а також тих, хто ще у 2002 році відійшов, не підтримавши ідею об'єднання з партією УНП «Собор», повернутися до Української республіканської партії, яка з вашою допомогою до жовтня 2012 року стане впливовою партією на політичній карті України».

Партія виступила із закликом до партій, які «явно не мають шансів подолати 5% бар'єр» на парламентських виборах 2012 р., підтримати *Політичну партію «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка»* і *Всеукраїнське об'єднання «Свобода»* або об'єднатися на базі УРП.

УРП, виступаючи проти збереження тоталітарної символіки у державі, зверталася до Президента України, Голови Верховної Ради, Прем'єр-міністра, Генерального Прокурора, голови СБУ та до голів облдержадміністрацій з відкритим листом. У ньому зверталася увага на те, що обласні та районні держадміністрації не виконують Укази Президента України про «зняття символіки тоталітарного режиму» (1993 р.), про «ліквідацію зображень державних символів колишнього СРСР та гасел КПРС» (2001 р.), про «заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932–1933 років в Україні» (2007 р.), які акцентували необхідність вжиття «в установленому порядку заходів щодо демонтажу пам'ятників та пам'ятних знаків, присвячених особам, причетним до організації та здійснення Голодомору 1932–1933 років в Україні та політичних репресій, а також щодо перейменування в установленому порядку вулиць, площ, провулків, проспектів, парків та скверів у населених пунктах України, назви яких пов'язані з такими особами» тощо. УРП виступала проти відкриття пам'ятника Й. Сталіну у м. Запоріжжі. Разом з тим – вітала ініціативу членів ВО «Тризуб» ім. Степана Бандери (А. Тарасенка, С. Хмари, А. Онуфрійчука, В. Вишнюка, Ю. Пономаренка, Е. Андрющенка, П. Тарана, В. Абраміва та ін.) щодо демонтажу пам'ятника Сталіну у м. Запоріжжі та дії КУНу (М. Коханівського) щодо демонтажу пам'ятника Леніну у м. Києві.

Члени УРП брали участь у вшануванні загиблих у Биківні – жертв радянського режиму; в акції протесту проти ліквідації позашкільних закладів м. Нововолинська (дитячо-юнацького

центру та станцій юних техніків, юних туристів, юних натуралістів); в акції опозиції поблизу Лук'янівського СІЗО на підтримку Ю. Тимошенко та ін.

На кінець 2011 р. партія легалізувала 26 структурних утворень. *М. К.*

Українська республіканська партія «Собор» створена 29–30 квітня 1990 р. на Установчому з'їзді у м. Києві як Українська Республіканська партія. Зареєстрована Міністерством юстиції УРСР 5 листопада 1990 р. першою з політичних партій України (реєстраційний номер 4).

Створена на базі Української Гельсінської спілки у квітні 1990 р., УРП швидко набирала популярності завдяки діяльності групи лідерів, активних борців проти радянського ладу, колишніх політв'язнів – *Л. Лук'яненка,* С. Хмари, братів М. та Б. Горинів, М. Поровського, О. Шевченка та ін. На час Установчого з'їзду УРП нараховувала 2 300 членів, II (червень 1991 р.) – 8 тис.; III (травень 1992 р.) – близько 12 тис., V (вересень 1994 р.) – 13 тис. членів. Першим головою партії було обрано Л. Лук'яненка, заступниками голови – С. Хмару та Г. Гребенюка. Була створена представницька рада партії, затверджено програму та статут.

II з'їзд УРП (1–2 червня 1991 р.) вніс зміни й доповнення до статуту й програми, переобрав головою Л. Лук'яненка, затвердив двох заступників (С. Хмару та О. Павлишина) і склад ради партії, обрав провід УРП.

III з'їзд партії (1–2 травня 1992 р.) вніс зміни до статуту та програми, затвердив програму дій, яку партія розглядала як свою виборчу платформу, а також концепцію діяльності УРП в умовах незалежності. З'їзд обрав головою М. Гориня (залишивши Л. Лук'яненка почесним головою), заступниками – О. Павлишина та Л. Горохівського.

Після III з'їзду близько тисячі членів УРП на чолі з С. Хмарою вийшли з партії і створили *Українську Консервативну Республіканську партію* (УКРП). Втім, свого п'ятирічного ювілею УРП досягла досить згуртованою політичною силою, у якій налічувалося 14 тис. членів. Вона мала 12 представників у Верховній Раді України.

У серпні 1992 р. за ініціативи УРП і ДемПУ було створено Конгрес національно-демократичних сил (КНДС), до якого увійшло 18 політичних і громадських організацій.

IV з'їзд партії (1–2 травня 1993 р., присутні 484 делегатів) вніс зміни до програмових документів, виробив стратегію боротьби в нових умовах за утвердження української держави, прийняв заяви про політичну ситуацію, з економічних питань, про відносини між Україною та Росією. Було обрано раду та провід партії, а також голову (М. Гориня) та його заступників (Л. Горохівського, М. Поровського, О. Шевченка, А. Шибіка, головою секретаріату обрали Т. Просяник).

Партія визнала небажаним і небезпечним для долі України проведення дочасних виборів Президента та вирішила вести агітацію проти кандидата у Президенти Л. Кучми, підтримуючи кандидатуру Л. Кравчука. Після перемоги Л. Кучми УРП провела корекцію політичного курсу і, зокрема, підтримала Конституційний договір 1995 р.

10–11 вересня 1994 р. V з'їзд партії констатував перебування УРП в опозиції до Президента, Верховної Ради України та уряду; обрав провід партії у складі її голови М. Гориня, заступників голови – Р. Безсмертного, Л. Горохівського, М. Поровського, А. Шибіка. Почесним головою було обрано Л. Лук'яненка, головою секретаріату – Т. Просяник, секретарями стали Ю. Діденко, В. Овсієнко, Р. Онищак, І. Банах, Є. Бол-

тарович, А. В'язовченко, М. Горбаль, Б. Горинь, М. Гедзь, О. Іващенко, П. Кралюк, О. Миколишин, О. Павлишин, М. Павловський, І. Польовий, Б. Теленько, Я. Трінчук, О. Шандрук, О. Шевченко.

Поступово всередині УРП назрівав спротив тактичним діям керівництва. Поставити цей спротив під контроль і нейтралізувати дії опозиції були покликані зміни організаційних принципів статуту УРП у бік централізації. Наслідком була суттєва переорієнтація коаліційних планів УРП, унаслідок чого на вибори 1998–1999 рр. партія йшла у блоці з *Конгресом Українських Націоналістів* (КУН) та *Українською Консервативною Республіканською партією* (УКРП), а не з ліберально-демократичним крилом, куди увійшов, наприклад, такий колишній союзник УРП, як *Демократична партія України* (ДемПУ).

21–22 жовтня 1995 р. відбувся VI з'їзд УРП (присутній 501 делегат з 537 обраних), на якому були ухвалені зміни до статуту і програми. Голова партії обирався таємно на альтернативній основі. Л. Лук'яненко, М. Горинь, М. Горбаль, О. Шандрюк, В. Чемерис, О. Шевченко зняли свої кандидатури. Тож на голосування були винесені кандидатури народних депутатів України Б. Ярошинського і М. Поровського, які здобули, відповідно, 340 та 128 голосів «за», 139 і 351 голос – «проти». Відповідно, головою партії став Б. Ярошинський (займав чіткі державно-націоналістичні позиції і мав підтримку Л. Лук'яненка), першим заступником – О. Павлишин, заступниками – О. Шандрюк, А. Шибіка; почесним головою УРП обрали М. Гориня. З'їзд сформував раду партії, обрав контрольно-ревізійну та етичну комісії. Рада обрала новий провід, до якого увійшли Б. Ярошинський, О. Павлишин, О. Шандрюк, А. Шибіко, Л. Лук'яненко, М. Горинь, М. Горбаль, В. Овсієнко, Р. Онищак, а також голови та члени обласних організацій – І. Банах (Івано-Франківської), Є. Болтарович (Львівської), А. В'язовченко (Київської), Б. Горинь (Київської), М. Гедзь (Черкаської), О. Іващенко (Донецької), П. Кралюк (Волинської), О. Миколишин (Київської), І. Польовий (Тернопільської), Б. Теленько (Хмельницької), як і представники Київської міської організації М. Павловський, В. Чемерис, О. Шевченко.

Організаційні зміни були покликані забезпечити підтримку партією Президента, натомість призвели до назрівання конфлікту з іншими правими силами. А це не входило у плани більшої частини складу УРП. Восени 1995 р. для УРП почалися скрутні часи: Львівська і Київська організації «зробили» головою партії до того нікому не відомого політика регіонального рівня Б. Ярошинського, народного депутата України. Свавільне рішення Б. Ярошинського про входження партії до політичного блоку з КУН викликало незадоволення. Партія опинилася на порозі чергового розколу, який стався на початку 1997 р.

VII з'їзд (14 –15 грудня 1996 р.) ухвалив зміни до статуту партії. А навесні 1997 р. у партії стався черговий розкол, який спричинили М. Горинь і М. Поровський. 15 березня 1997 р. на раді партії з членів партії було виключено ряд осіб, які згодом ініціювали створення *Республіканської Християнської партії* (РХП). 13 жовтня 1997 р. на раді УРП була затверджена «Політична та соціальна доктрина УРП».

VIII з'їзд (26 жовтня 1997 р., м. Київ) прийняв рішення про входження УРП до *Виборчого блоку партій «Національний фронт»*, затвердив партійний список на вибори, було прийнято рішення щодо висування на наступ-

них президентських виборах кандидата від УРП. Станом на жовтень 1997 р. УРП нараховувала 14 800 членів партії. До Виборчого блоку партій «Національний фронт» увійшло 75 членів УРП. Результати голосування не дозволили представникам партії стати народними депутатами.

10 жовтня 1998 р. IX з'їзд УРП обрав новий склад ради та голову (О. Шандрюка). Згодом було затверджено склад проводу. 9 січня 1999 р. провід ухвалив рекомендувати з'їзду УРП висунути кандидатом у Президенти України Є. Марчука і ухвалив відповідне звернення до національно-демократичних, державницьких, патріотичних, центристських та лівоцентристських партій України. 21 лютого 1999 р. ухвалу проводу підтримала рада УРП. 12 квітня 1999 р. провід прийняв рішення взяти участь у міжпартійному з'їзді з висування претендента кандидатом у Президенти України та констатував, «...вважати, що підтримка кандидатів на посаду Президента, які висунуті нашими конкурентами, і входження до структур, створених політичними суперниками, є несумісним з перебуванням у лавах УРП».

15 травня 1999 р. X з'їзд партії (присутніми були 305 делегатів із 344 обраних) прийняв рішення висунути претендентом на кандидата у Президенти України від УРП Є. Марчука. З'їзд схвалив рішення і затвердив угоду про утворення *Виборчого блоку партій «Наш Президент – Євген Марчук!»* та обрав делегатів на міжпартійний з'їзд виборчого блоку.

15 травня 1999 р. відбувся міжпартійний з'їзд блоку, який прийняв рішення про координацію спільних дій зі збору підписів на підтримку претендента на кандидата у Президенти та проведення виборчої кампанії.

Станом на 10 серпня 1999 р. чисельність партії становила 10 500 членів. Діяла Молодіжна організація «Молоді республіканці», яку очолював П. Коцюруба. Партія видавала щотижневу газету «Самостійна Україна», газету «Незалежність», журнал «Республіканець». У кожному обласному центрі виходили місцеві газети УРП.

У березні 2002 р. УРП та *Українська Народна партія «Собор»* у складі «*Блоку Юлії Тимошенко*» взяла участь у виборах до Верховної Ради України та перемогла. У Верховній Раді України IV скликання діяла депутатська група УРП «Собор» у складі фракції БЮТ, в яку входили С. Шевчук (голова групи), В. Корж, Л. Лук'яненко, Г. Омельченко, К. Ситник.

21 квітня 2002 р. відбувся 2-й етап III з'їзду УНП «Собор» та 2-й етап VII з'їзду УРП, на яких було прийнято рішення про об'єднання двох партій та узгоджено назву нової партії – Українська республіканська партія «Собор». Головою УРП «Собор» було обрано А. Матвієнка. 14 грудня 2002 р. VIII з'їзд УРП «Собор» підбив підсумки об'єднавчого періоду та ухвалив нову редакцію програми партії.

Метою діяльності УРП «Собор» залишається «забезпечення умов повноти самореалізації української нації в Українській соборній національній демократичній державі».

Улітку 2004 р. УРП «Собор» підтримала кандидатуру В. Ющенка на пост Президента України і у складі *«Блоку Юлії Тимошенко»* увійшла до передвиборчої коаліції «Сила народу». Підсумки участі партії у президентських виборах були підбиті 2 лютого 2005 р. XIV з'їздом УРП «Собор». З'їзд переобрав А. Матвієнка головою партії. Його заступниками стали В. Олійник, Г. Омельченко, Л. Стасів, В. Шовко-

шитний. Контрольно-ревізійну комісію очолив В. Шишкін, головою ради колегій партії обрали Ю. Сербіна.

2-й етап XV надзвичайного з'їзду партії (3 грудня 2005 р.) прийняв рішення про блокування з НСНУ, НРУ, КУН, ППУ та ХДС для участі у парламентських виборах 2006 р., а також затвердив виборчий список кандидатів у народні депутати від УРП «Собор». 18 грудня 2005 р. міжпартійний з'їзд *Блоку «НАША УКРАЇНА»* затвердив передвиборчу програму та список кандидатів у народні депутати. Представники партії отримали мандати народних депутатів. У вересні 2007 р. партія брала участь у позачергових виборах до Верховної Ради України у складі *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»* і також виборола парламентське представництво.

У листопаді 2008 р. партія розпочала роботу щодо приєднання до Європейської ліберально-демократичної партії реформ.

XVII з'їзд (13 грудня 2008 р.) схвалив курс на омолодження партії, консолідацію усіх державницьких політичних сил та модернізацію УРП «Собор» відповідно до актуальних запитів українського суспільства.

У квітні 2010 р. відбулося урочисте святкування 20-річчя Української республіканської партії «Собор».

У листопаді 2011 р. УРП «Собор» заявила про намір об'єднатися із *Політичною партією «Українська платформа»*. 3 грудня відбувся об'єднаний з'їзд двох партій, на якому прозвучали заяви про саморозпуск Політичної партії «Українська платформа» та вступ її членів до УРП «Собор». Разом з тим було прийнято рішення про зміну назви УРП «Собор» на Українська платформа «Собор». Головою партії було обрано П. Жебрівського. А. Матвієнко став одним із чотирьох заступників голови. *Т. Б.*

Українська селянська демократична партія (УСДП) створена 9 червня 1990 р. на Установчому з'їзді у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 15 січня 1991 р. (реєстраційний номер 33), перереєстрована 3 листопада 1993 р.

Ідея створення партії виникла наприкінці 1989 – на початку 1990 рр. 8 березня 1990 р. «Літературна Україна» опублікувала звернення ініціативної групи щодо створення партії та проект статуту, у якому йшлося про «побудову Української народної держави демократичного соціалізму», про «оновлену федерацію» радянських республік.

28 квітня 1990 р. відбулася установча конференція обласної організації УСДП у м. Львові, а 9 червня 1990 р. – Установчий з'їзд УСДП, який затвердив програму та статут, резолюції та декларації з питань основних принципів роботи. На з'їзді відбулася радикалізація програмних положень. У затвердженій з'їздом програмі головною метою УСДП визнано побудову «незалежної самостійної Української народної держави», де «утвердяться різні форми власності, ринкова економіка». Підкреслювалося також, що УСДП є партією не лише одного класу, а всього народу України. Називаючи себе селянською, партія лише декларувала нагальну потребу розв'язання аграрних проблем.

Установчий з'їзд обрав керівні органи партії – велику раду, президію та ревізійну комісію. Очолили партію чотири співголови – письменник *С. Пачинда,* голова колгоспу – агрофірми «Прогрес» Бродівського району Львівської області *В. Щербина,* київський журналіст *Г. Криворучко,* директор агроторгового підприємства «Винниківське» Львівської області *В. Кузьмич.*

Центральні статутні органи партії: з'їзд, конференція, велика рада, президія великої ради, секретаріат великої

ради, ревізійна комісія. Керівні особи – голова, заступники, голова секретаріату. Місцезнаходження центральних статутних органів – м. Київ. Друкований орган партії – газета «Земля і воля».

159 делегатів II надзвичайного позачергового з'їзду (2 лютого 1991 р.) засудили Союзний договір та запропонували проект «Договору Конфедеративної Спілки Вільних Держав». З'їзд обрав головою С. Плачинду, заступниками – В. Плєшка та Д. Чобота. З ініціативи партії була створена 15 лютого 1991 р. Асоціація фермерів України (АФУ).

13–14 березня 1993 р. III позачерговий з'їзд (присутні 207 делегатів) обрав головою С. Плачинду, заступниками – Л. Дунеця, О. Барабаша, В. Шустя, В. Савлука.

20 грудня 1994 р. IV (об'єднавчий) з'їзд партії затвердив статус почесного голови УСДП, яким став С. Плачинда. Президента Асоціації фермерів України М. Шкарбана було обрано головою партії, а заступником – М. Вельгуса. У 1996 р. УСДП разом з АФУ підготувала проект закону «Про приватне орендне підприємство» і передала його на розгляд Верховній Раді України. Також велика рада партії працювала над проектом Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію».

V з'їзд 6 червня 1997 р. (м. Київ) затвердив програму, ухвалив зміни і доповнення до статуту, обрав керівні органи партії та голову – В. Присяжнюка. Станом на 1 січня 1998 р. кількість членів партії – близько 4 000 чол.

VI з'їзд партії прийняв рішення про створення виборчого блоку разом з *Ліберально-демократичною партією України*. У парламентських виборах 1998 р. партія брала участь у складі *Виборчого блоку партій «Європейський вибір України»* і здобула 0, 14 % голосів (останнє місце з 30). Жоден член партії не став депутатом Верховної Ради України і за результатами виборів у одномандатних округах.

На великій раді 11 грудня 1998 р. було обговорено питання «Про підсумки IX з'їзду Асоціації фермерів України», завдання УСДП з політичного та організаційного забезпечення реалізації рішень фермерського форуму, зокрема доопрацювання проекту Концепції відродження сільського господарства України та підготовки до президентських виборів.

15 травня 1999 р. VII з'їзд (присутні 58 делегатів) прийняв рішення підтримати на президентських виборах Є. Марчука та взяти участь у створенні *Виборчого блоку партій «Наш Президент – Євген Марчук!»*, обрав делегатів на міжпартійний з'їзд. VIII (звітно-виборний) з'їзд партії відбувся 17 червня 2000 р.

Чисельність партії у ювілейний рік її діяльності (2001 р.) становила понад 30 000 членів.

IX з'їзд партії (22 грудня 2001 р.) затвердив передвиборчу програму партії та рішення йти на вибори у складі *Виборчого блоку політичних партій «Команда Озимого Покоління»*. За результатами парламентських виборів 2002 р. блок набрав 525 025 (2,02 %) голосів виборців, що не дало йому можливості пройти до парламенту.

24 липня 2004 р. велика рада рекомендувала з'їздові прийняти рішення щодо співпраці з *Партією регіонів* та участі у виборах Президента України. 24 липня 2004 р. партія підписала угоду про створення Виборчої коаліції демократичних сил (на підтримку В. Януковича). У квітні 2005 р. велика рада партії рекомендувала з'їздові змінити назву партії на «Українська селянська аграрна партія» (перейменування не відбулося).

У парламентських виборах 2006 р. партія брала участь у складі *«Народного блоку Литвина»,* який набрав 2,44 % голосів виборців і не подолав виборчого

бар'єра. У дострокових парламентських виборах 2007 р. партія брала участь у складі *Селянського Блоку «Аграрна Україна»,* який, набравши близько 0,1 % голосів виборців, також не здолав виборчого бар'єра.

На 3-му етапі XII з'їзду партії (2 серпня 2008 р.) було переобрано керівні органи партії. Головою став депутат Київради Д. Андрієвський.

20 грудня 2008 р. XIII з'їзд партії затвердив нову редакцію політичної програми та статуту. У лютому 2009 р. УСДП підписала меморандум про співпрацю з *Аграрною партією України*.

Під час місцевих виборів у п'яти регіонах України – на Дніпропетровщині, Черкащині, Львівщині, Житомирщині та Хмельниччині – обрано депутатами осіб, які були членами партії. Загалом – 16 представників.

Наприкінці 2011 р. партія нараховувала 664 структурні утворення. До її лав входило 17 839 членів. Офіційний друкований орган – газета «Селянська правда».

17 грудня партія була серед п'яти політичних сил, які заявили про своє об'єднання на базі Партії «Справедливість», наслідком чого стало постання *Партії «Об'єднані ліві і селяни».* *Т. Б.*

Українська соціал-демократична партія (УСДП) створена 3 жовтня 1998 р. на І (Установчому) з'їзді у м. Києві. Зареєстрована Міністерством юстиції України 11 грудня 1998 р. (реєстраційний номер 1102). На Установчому з'їзді 129 делегатів з 23 областей України затвердили статут, програму партії та обрали керівні органи. Перший керівник – *В. Онопенко*. Центральні статутні органи – з'їзд, політична рада, правління, контрольна рада, секретаріат; керівні особи – голова партії, заступники голови, голова секретаріату.

На початковому етапі своєї діяльності, розглядаючи питання, пов'язані з формуванням українського громадянського суспільства, УСДП виходила з «громадівської» теорії М. Драгоманова, відповідно до якої розвиток самоврядності територіальних громад – головний шлях формування громадянського суспільства.

ІІ з'їзд партії 15 травня 1999 р. (м. Київ) висунув претендентом на кандидата у Президенти В. Онопенка. За результатами виборів кандидат набрав 0,47% голосів виборців.

9 лютого 2001 р. лідери *ВО «Батьківщина»,* УСДП, УНП «Собор», УРП, УКРП, ППУ і УХДП підписали декларацію про створення виборчого блоку демократичної опозиції «Форум національного порятунку». Втім, 22 грудня 2001 р. на 1-му етапі IV з'їзду УСДП було ухвалено рішення про участь партії у парламентських виборах у складі *Виборчого блоку політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко* та переобрав головою партії В. Онопенка.

Партія взяла участь у виборах народних депутатів України у 2002 р. у складі виборчого блоку політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко», який набрав 1 882 087 (7,26%) голосів виборців і пройшов до Верховної Ради України. УСДП стала парламентською партією.

26 листопада 2005 р. була підписана політична угода з *Всеукраїнським об'єднанням «Батьківщина»* про створення виборчого блоку політичних партій – *«Блок Юлії Тимошенко»*. Блок здобув підтримку 5 652 876 (22,29%) голосів виборців і пройшов до Верховної Ради України. Партія вдруге набула статусу парламентської партії.

4 листопада 2006 р. 2-й етап V з'їзду обрав головою УСДП Є. Корнійчука**,** який з квітня 2005 р. очолював Київську міську партійну організацію УСДП.

11 квітня 2007 р. у ході 1-го етапу VI позачергового з'їзду УСДП було прийнято рішення утворити разом з Всеукраїнським об'єднанням «Батьківщина» та *Партією «Реформи і порядок»* виборчий блок партій «Блок Юлії Тимошенко» для участі у позачергових парламентських виборах. Блок набрав 7 162 193 (30,71%) голосів виборців і його представники пройшли до Верховної Ради України.

Станом на 2007 р. у лавах УСДП налічувалося 86 тис. осіб. Партія нараховувала понад 6,5 тисяч первинних (районних, міських та сільських) організацій у всіх областях України, містах Києві та Севастополі. У Верховній Раді України VI скликання УСДП була представлена 8 народними депутатами (входили до фракції БЮТ). Крім того, понад 800 депутатів від УСДП працювали у місцевих радах.

На VI позачерговому з'їзді УСДП 11 квітня 2007 р. було внесено зміни й доповнення до статуту партії. Нова редакція програми УСДП була затверджена *VII з'їздом УСДП (20 грудня 2008 р.). Партія поставила перед собою завдання:* спільно з соціал-демократичними партіями Європи «формувати глобалізацію» на принципах свободи, справедливості та солідарності.

На виборах до місцевих органів влади 2010 р. партія здобула 6 мандатів (0,05%) сільських, селищних, міських голів.

22 грудня 2010 р. Генеральна Прокуратура України провела обшук у центральному офісі партії. Голову партії 24 грудня було затримано і 30 грудня заарештовано. У серпні 2011 р. лідер партії Є. Корнійчук написав заяву про складання повноважень голови партії, мотивуючи тим, що не може її очолювати далі, доки триває розгляд порушеної проти нього кримінальної справи (яку згодом було закрито рішенням Печерського районного суду м. Києва у зв'язку з амністією). Головою партії став В. Ткаченко.

23 грудня 2011 р. на 2-му етапі VIII з'їзду партії головою партії обрано *Н. Королевську* (народний депутат, член фракції «БЮТ–Батьківщина»)

УСДП є членом Соціалістичного Інтернаціоналу. *П. Г.-Н., Т. Б.*

Українська християнсько-демократична партія (УХДП) діяла з листопада 1988 р. до червня 2003 р. Була створена 1 листопада 1988 р. у м. Долина Івано-Франківської обл. колишніми політв'язнями П. Січко та *В. Січко* як Український християнсько-демократичний фронт. Проголошення у листопаді 1988 р. програми та статуту УХДФ стало першою спробою створити в Україні політичну силу, альтернативну КПРС. 14 листопада 1988 р. В. Січко подав статут і програму УХДФ для реєстрації Верховною Радою СРСР. У програмі увага зверталася на необхідність скасування Ради у справах релігії при Раді Міністрів УРСР, порушувалися питання про вихід України зі складу СРСР, створення національної армії, прийняття жовто-блакитного прапора та тризуба як політичних символів, узаконення «Просвіти» та «Пласту». У відповідь 4 січня 1989 р. ЦК Компартії констатував, що християнська демократія – явище ідейно шкідливе і запропонували УХДФ самоліквідуватися. Натомість 13 січня 1989 р. (м. Львів) УХДФ провів Установче віче, на якому затвердив програму та статут, обрав керівні органи. До центральної ради УХДФ увійшли В. Січко, Т. Картин, С. Єдинороз, М. Торко, І. Штурмак, Л. Чекальська, В. Касіян, Я. Корнилюк, П. Січко та інші. Головою ЦР УХДФ було обрано В. Січка. Віче прийняло рішення відродити при УХДФ молодіжну організацію «Пласт», дору-

чило усім делегатам і членам громад УХДФ розпочати роботу з відновлення «Пласту» та обрало керівником молодіжної організації фронту Т. Картина. Пізніше планувалося розділити «Пласт» на дві організації: підліткову – до 14 років (власне «Пласт») і юнацьку – до 20 років («Сокіл»). Було обговорено питання організації при УХДФ «Просвіти». Головою «Просвіти» обрали Я. Корнилюка.

Згідно зі статутом моральною основою УХДФ було визнано Святе Писання, у якому викладені основи християнської моралі, а юридичною базою діяльності УХДФ була визнана Загальна декларація прав людини, прийнята ООН.

У травні 1989 р., у 10-ту річницю загибелі В. Івасюка, УХДФ організував панахиду на Личаківському цвинтарі у м. Львові, 4 червня 1989 р. – екологічний мітинг у м. Калуші, 11 червня – перший несанкціонований екологічний мітинг у м. Долині.

30 червня 1989 р. за підтримки УХДФ було створено Християнську спілку української молоді. У програмних принципах наголошувалося, що вона «діє під ідейним впливом УХДФ і співробітничає з ним».

Незважаючи на те, що УХДФ називали себе громадською організацією, її, як зазначав В. Січко, «у світі визнавали… як партію». Підтвердженням цього було те, що УХДФ за відносно короткий час вдалося встановити контакти з рядом християнсько-демократичних партій зарубіжних країн, налагодити отримання від них матеріальної та фінансової допомоги.

У жовтні 1989 р. УХДФ прийняв рішення про зміну назви на Українська християнсько-демократична партія. Чисельність партії на момент організації становила близько 2 тис. членів.

21–22 квітня 1990 р. у м. Львові відбувся ІІ з'їзд УХДФ (Установчий з'їзд УХДП), у якому брали участь 183 делегати з м. Львова та області, м. Івано-Франківська та області, м. Тернополя, м. Одеси, м. Києва. Гості з Німеччини, Польщі, Литви, Латвії, Грузії, Росії (м. Ленінград та м. Москва). З'їзд затвердив назву партії – Українська християнсько-демократична партія, вніс зміни до статуту і програми, обрав головою В. Січка.

Міністерство юстиції України зареєструвало партію 14 листопада 1991 р. (реєстраційний номер 153). Наприкінці 1990 р. головна рада першим заступником голови партії обрала голову Львівської організації УХДП, депутата Львівської обласної ради М. Бойка.

Метою своєї діяльності партія проголосила «побудову вільної, самостійної, християнської України». У Статуті УХДП відзначалося, що методи діяльності УХДП є ненасильницькими, узгоджуються з християнськими принципами і базуються на засадах взаємодії парламентської демократії та громадської ініціативи. Свою соціальну базу УХДП вбачала у населенні Західної України.

У преамбулі програми зафіксовано: «Ми – гуманісти. Ми виникли як альтернатива комуністичному тоталітаризму». У програмі зазначалося, що УХДП домагається «повної політичної незалежності України, ліквідації існуючої колоніальної структури, виведення іноземних військ». У галузі економіки пропонувалося «ліквідувати колгоспи і радгоспи, а землю роздати селянам. Максимальне заохочення приватної ініціативи». У духовній сфері УХДП пропонувала «моральне оздоровлення суспільства – на основі християнської моралі, як моралі загальнолюдських цінностей». З часом УХДП відкоригувала свої програмні документи відповідно до політичної ситуації.

На початку червня 1991 р. на ім'я заступника голови УХДП М. Бойка

прийшло запрошення з Австрійської політичної академії щодо направлення членів УХДП на навчання до м. Відня. На навчання відбули члени Тернопільської, Львівської, Івано-Франківської обласних організацій УХДП, Івано-Франківської міської організації УХДП, а також В. Пинзеник (на той час викладач Львівського державного університету ім. Івана Франка). Це було перше міжнародне визнання християнських демократів України.

Перед ІІІ з'їздом УХДП (квітень 1992 р.) частина членів партії на чолі з В. Журавським проводила роботу зі створення нової організаційної структури, яка у червні 1992 р. оформилася у *Християнсько-демократичну партію України.* Внутрішньопартійні протиріччя упродовж квітня – серпня 1992 р. привели до утворення трьох політичних партій: УХДП на чолі з В. Січком, УХДП, лідером якої було обрано М. Вітра (партія не легалізувала своєї діяльності) та ХДПУ на чолі з В. Журавським.

У лютому 1993 р. УХДП була перереєстрована Міністерством юстиції України.

28 жовтня 1995 р. відбувся IV з'їзд УХДП. На ньому В. Січко попросив звільнити його від виконання обов'язків голови УХДП. Новим головою був обраний колишній політв'язень, депутат Київради О. Сергієнко, першим заступником – М. Бучацький. Головою секретаріату було обрано В. Завальнюка. В. Січко став почесним головою партії. З'їзд ухвалив резолюцію з приводу суспільно-політичної ситуації в Україні; про становище в українській церкві та брутальне втручання владних структур у церковні справи; про єдність національно-патріотичних сил в Україні; про невідкладну реабілітацію Української греко-католицької церкви та повернення їй церковного майна та храмів та інше.

7 листопада 1997 р. (м. Київ) відбувся V з'їзд партії, який вніс зміни до програми та статуту УХДП.

На парламентських виборах 1998 р. партія входила до *Виборчого блоку партій «Вперед, Україно!».* За результатами виборів блок здобув 1,73% голосів виборців. У одномандатних виборчих округах від блоку не було обрано жодного депутата.

7 листопада 2000 р. партія змінила свою юридичну адресу – з м. Львова на м. Київ. 22 травня 2002 р. на засіданні головної ради партії звільнили з посади голови та позбавили членства у партії О. Сергієнка (у зв'язку з переходом його в *Українську республіканську партію «Собор»*). Рішенням головної ради від 22 грудня 2002 р. виконувачем обов'язки голови УХДП обрали П. Січка.

8–9 березня 2003 р. у м. Коломиї VII Всеукраїнський з'їзд УХДП обрав П. Січка головою партії, а Володимира Січка – членом головної ради УХДП. 12 квітня 2003 р. партія виступила із політичною заявою, спростувавши інформацію про злиття з Християнсько-народним Союзом (нині – *Партія Християнсько-Демократичний Союз*).

Партія підтримувала зв'язки зі Світовим міжнародним Християнсько-демократичним Інтернаціоналом.

Міністерство юстиції України у ході перевірки партії у травні 2003 р. виявило ряд порушень Закону України «Про політичні партії в Україні». Верховний Суд України 11 червня 2003 р. прийняв рішення анулювати реєстраційне свідоцтво УХДП. Наказом Міністерство юстиції України від 27 червня 2003 р. відповідний запис у Реєстрі громадських формувань було скасовано. *Т. Б.*

«Український Народний Блок» – виборчий блок політичних партій, створений для участі у позачергових виборах до Верховної Ради України VI

скликання, які відбулися 30 вересня 2007 р. Блок, до якого увійшли дві партії – *Всеукраїнська Чорнобильська народна партія «За добробут та соціальний захист народу»* та *Політична партія «Україна Соборна»*, був зареєстрований ЦВК 14 серпня 2007 р. Згідно із заявами лідерів блоку виборче об'єднання, яке базувалося на засадах україноцентризму, сповідування таких цінностей, як державність та соборність України, підтримували декілька десятків громадських організацій.

Серцевину передвиборчої програми блоку становила Стратегія національного розвитку країни («Суспільна злагода задля сталого розвитку України»), виконання якої мало забезпечити «національне виживання», «сталий розвиток економіки, людини та суспільства». У політичній сфері блок виступав за професіоналізацію виконавчої влади, відновлення верховенства права і законності, посилення боротьби з корупцією. У соціально-економічній галузі програма передбачала суттєве збільшення фінансування культури (до 5% від загальних видатків Державного бюджету), охорони здоров'я (6% ВНП) та освіти (10% ВНП), збільшення розмірів мінімальних зарплат і пенсій, реалізацію Чорнобильської житлової програми тощо. У сфері зовнішньої політики програма вимагала розробки нової концепції національної безпеки та оборони, виваженого зовнішньополітичного курсу держави на засадах україноцентризму.

25 серпня 2007 р. ЦВК зареєструвала від блоку 214 кандидатів (4,4% загальної кількості) у народні депутати. До першої п'ятірки виборчого списку блоку увійшли: *Т. Яхеєва* (Політична партія «Україна Соборна»), М. Уманець (Всеукраїнська Чорнобильська народна партія «За добробут та соціальний захист народу»), В. Черняк (безпартійний), В. Шевчук (безпартійний), М. Баранюк (безпартійний). За результатами парламентських виборів блок здобув підтримку 28 414 виборців (0,12% голосів при 3-відсотковому виборчому бар'єрі), зайнявши 15-те місце серед 20 учасників виборів, що не дозволило його учасникам стати парламентськими партіями. *В. Я.*

Український Народний Блок Костенка і Плюща створений для участі у парламентських виборах 2006 р. До складу блоку увійшли: Партія Вільних Селян і Підприємців України (нині – *Партія відродження села*), *Політична партія «Україна Соборна», Українська Народна Партія.* Першу п'ятірку блоку становили: Ю. Костенко, І. Плющ, О. Слободян, І. Заєць, Г. Скрипник. ЦВК зареєструвала кандидатами у народні депутати України 219 осіб.

Згідно з передвиборчою програмою блок ставив «своєю метою перетворити Україну у державу вільних і заможних громадян, у державу, в якій поважаються українська мова, історія, культура, традиції; підтримується українське виробництво, підприємництво і фермерство; гарантуються права, свободи і безпека особи за кращими європейськими зразками».

Передбачалося зробити «владу відкритою та підконтрольною для суспільства. Влада буде відокремлена від бізнесу. Влада не сумісна з корупцією та олігархією. Недоторканність депутатів усіх рівнів буде скасована».

За результатами голосування блок набрав 476 155 голосів виборців (1,87 %) і не потрапив до Верховної Ради України. *Т. Б.*

Уткін Євген Володимирович (нар. 1958 р., м. Донецьк Ростовської обл., РРФСР; нині – Російська Федерація) – перший голова політради *Партії «Прагматичний вибір»*. Обраний Установчим з'їздом партії 8 квітня 2000 р. На мо-

мент обрання – голова ради підприємців України при Кабінеті Міністрів України, голова правління АТ «Квазар-Мікро». Обіймав посаду голови політради партії до 3 липня 2010 р.

У 1975–1976 рр. працював електрослюсарем шахти «Західна» (м. Донецьк Ростовської обл.). У 1982 р. закінчив Московський інститут електронної техніки зі спеціальності «мікропроцесорні системи». У 1980–1982 рр. працював науковим співробітником НДІ точних технологій (м. Зеленоград). У 1982–1990 рр. – інженер, начальник лабораторії, головний конструктор Київського НДІ мікроприборів. У 1990 р. заснував і очолив компанію «Квазар-Мікро», обіймав пост голови та представника правління. З 1998 до 2001 рр. – голова ради підприємців при Кабінеті Міністрів України. У 2001 р. закінчив бізнес-школу INSEAD (Франція), у 2008 р. – бізнес-школу IMD (Швейцарія) за програмою «Управління інноваційним бізнесом». У 2005 р. став власником 51% компанії «Квазар-Мікро». У 2006 р. – голова ВАТ «Ситронікс». Згодом – голова інвестиційного холдингу KM Core, голова компанії «КМС Україна», член Ради директорів ОАО «НІІМЕ і Мікрон» (Росія), член Ради директорів компанії «Polyteda» (Канада).

У 1997 р. став «Бізнесменом року» України, у 2007 р. – лауреатом конкурсу «Топ-10-менеджерів Росії». Заслужений працівник промисловості України. Нагороджений почесною грамотою Кабінету Міністрів України. *О. Л.*

Ф

Федоренко Ігор Петрович (1974 р. н.) – перший голова *ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «НОВЕ ЖИТТЯ»* (створ. 2010 р.). На момент обрання – президент міжнародної громадської організації «Міжнародна асоціація бізнесу та економіки». Має вищу технічну та юридичну освіту. Очолював профспілку підприємців одного з ринків. У січні – листопаді 2010 р. був членом громадського комітету з моніторингу виконання законодавства у сфері розвитку та підтримки підприємництва при Державному комітеті України з питань регуляторної політики та підприємництва. *М. К.*

Федоровський Геннадій Анатолійович (нар. 10.10.1967) – перший голова (2008–2009 рр.) Політичної партії «ВОЛЯ» (створ. 2008 р., нині – *Політична партія «Зелені»*). На момент обрання – приватний підприємець. *В. Я.*

Філенко Володимир Пилипович (нар. 11.10.1955, с. Шелудьківка Зміївського р-ну Харківської обл.) – співголова (з грудня 1990 р.), згодом (з травня 1992 р.) голова *Партії демократичного відродження України* (1990–1996 рр.).

У 1977 р. закінчив Харківський державний університет ім. М. Горького, за фахом – історик. Навчався у Харківському сільськогосподарському інституті за спеціальністю економіка та організація сільськогосподарського виробництва.

З серпня 1977 р. – вчитель історії у Червонооскільській середній школі Харківської обл. З 1979 р. – інструктор,

другий секретар Зміївського райкому ЛКСМУ Харківської обл. Впродовж 1982–1984 рр. перебував на військовій службі. З 1984 р. до 1990 р. – на партійній роботі: консультант кабінету політпросвіти Зміївського райкому Компартії України, секретар парткому радгоспу ім. Гагаріна у с. Шелудьківка Зміївського р-ну.

Народний депутат Верховної Ради України І скликання (1990–1994 рр.), секретар Комісії Верховної Ради України з прав людини. З червня 1990 р. – голова фракції «Демплатформа» у Верховній Раді України, перший заступник голови Народної Ради.

Був радником Прем'єр-міністра України (1997 р.)

Народний депутат Верховної Ради України ІІІ та ІV скликань (1998–2006 рр.). Член Комітету Верховної Ради України з питань правової політики.

Був головою об'єднання «Нова Україна» (січень 1992 – червень 1993 рр.); першим заступником голови *Народно-Демократичної партії* (лютий 1996 – травень 1999 рр.); заступником голови *Партії «Реформи і порядок»* (з травня 1999 р.). Під час «помаранчевої революції» – «польовий командир» Майдану. З вересня 2005 р. – уповноважений представник депутатської фракції Партії «Реформи і порядок».

З грудня 2005 р. – керівник центрального штабу виборчого блоку *«Громадянський блок ПОРА – ПРП»*. На позачергових парламентських виборах (2007 р.) обраний народним депутатом України за списком *«Блоку Юлії Тимошенко»* (у списку №60). *Т. Б.*

Філіпчук Георгій Георгійович (нар. 19.12.1950, с. Киселів Кіцманського р-ну Чернівецької обл.) – один із трьох перших співголів (листопад 2000 р. – травень 2003 р. *Народного Руху України за єдність.*

У 1973 р. закінчив історичний факультет Чернівецького державного університету. Працював викладачем історії. У 1991 р. закінчив аспірантуру Інституту педагогіки АПНУ, у 1995 р. – докторантуру АПНУ. Працював головою Чернівецької облдержадміністрації; доцентом, професором кафедри педагогіки Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича; керівником служби міністра у зв'язках з Верховною Радою України; генеральним директор Українського науково-дослідного і навчального центру проблем стандартизації, сертифікації та якості. Пройшов трудовий шлях від учителя історії до міністра охорони навколишнього природного середовища України (18 грудня 2007 р. – 11 березня 2010 р.).

Член НРУ (1989–2000 рр.), 1995–1997 рр. та 1999–2000 рр. – член президії центрального проводу НРУ; член НРУ за єдність (2000–2003 рр.). Депутат Чернівецької облради народних депутатів (1990–1994 рр.). Народний депутат України ІІ, ІІІ та VI скликань.

У грудні 2010 р. Генеральна Прокуратура порушила кримінальну справу щодо Г. Філіпчука за ознаками зловживання службовим становищем (під час перебування на посаді міністра охорони навколишнього природного середовища). 5 квітня 2012 р. згідно з рішенням Солом'янського районного суду м. Києва він був засуджений до трьох років ув'язнення за перевищення влади і посадових повноважень під час укладання угоди з юридичною фірмою про надання міністерством консультацій під час розгляду суперечок у міжнародних юридичних інститутах з приводу розірвання угоди, укладеної між урядом і компанією Vanco International ltd. щодо розробки шельфу Чорного моря.

Доктор наук (1996 р.); член президії АПНУ (1997–2002 рр.).

Автор понад 200 наукових праць.

Т. Б., М. К.

Х

Харіна Катерина Юріївна (нар. 19.10.1986, м. Донецьк) – перший керівник *Політичної партії «Народна сила»* (створ. 2009 р.). Має вищу освіту. Працювала асистентом департаменту структурованих рішень ВАТ «Надра-банк», головним фахівцем Департаменту екології, енергоефективності та альтернативної енергетики НАК «Нафтогаз України». Була активістом *«Молодіжної партії України».* Кандидат у депутати Київської міської ради (2008 р.). *В. Я.*

Хачатурян Хачатур Володимирович (нар. 11.10.1954, м. Єреван Вірменської РСР, нині – Республіка Вірменія) – перший очільник *Політичної партії «Совість України»* (створ. 2005 р.). У 1971 р. закінчив Шенаванську середню школу Октемберянського району. З 1976 р. до 1982 р. навчався у Київському державному педагогічному університеті іноземних мов. Упродовж 1982–1986 рр. працював вчителем англійської мови у ЗОШ № 94 м. Києва. Кандидат наук (1985 р.). У період 1986–1990 рр. працював методистом Ленінського РМК м. Києва. З 1992 р. до 1994 р. очолював Центр інтенсивного навчання іноземних мов. З 1994 р. – ректор Київського Міжнародного Університету. *А. К.*

Хмара Степан Ількович (нар. 12.10.1937, с. Боб'ятин Сокальського р-ну Львівської обл.) – перший голова (червень 1992 р. – грудень 2001 р.) *Української Консервативної Республіканської партії* (діяла у 1992 – 2003 рр.). 1955 – 1959 рр. – водій у с. Радехів Львівської області, згодом – у Казахстані. У 1964 р. закінчив Львівський медичний інститут (спеціальність – лікар-стоматолог). З 1964 р. працював лікарем-стоматологом у м. Гірник Сокальського р-ну Львівської обл. Брав участь у дисидентському русі. Розповсюджував самвидав та іншу заборонену літературу. У 60-ті роки вперше в Україні переклав працю А. Сахарова «Роздуми про мир, інтелектуальну свободу та прогрес». Після арешту В. Чорновола продовжував підпільно видавати «Український вісник», де у 1974 р. опублікував працю «Етноцид українців у СРСР» та «Генеральний погром», які перевидавалися багатьма європейськими мовами. За політичну та правозахисну діяльність у 1980 р. був заарештований та засуджений до 7 років ув'язнення у таборах суворого режиму та до 5 років заслання.

У 1987 р. повернувся в Україну, став одним із керівників Української Гельсінської спілки, а з квітня 1990 р. після її перетворення на *Українську Республіканську партію* був заступником голови партії. У травні 1992 р. на III з'їзді УРП вийшов з партії через незгоду з політикою керівництва. У червні 1992 р. на конференції радикального крила УРП, яка стала Установчим з'їздом Української Консервативної Республіканської партії (УКРП), був обраний її головою. Після саморозпуску УКРП перейшов у *Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина».* Був обраний заступником голови.

Народний депутат України I, II скликань. Брав участь у парламентських виборах 2002 р. за списком *Виборчого блоку політичних партій «Виборчий блок*

Юлії Тимошенко». Активний учасник «помаранчевої революції» 2004 р. Весною 2005 р. С. Хмара вийшов з Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» і став членом *Української Народної Партії* (УНП). У парламентських виборах 2006 р. брав участь за списком *Українського Народного Блоку Костенка і Плюща.* Вибори блок програв. У 2007 р. брав участь у позачергових парламентських виборах за списком виборчого *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»*, до якого увійшла УНП (у списку – №94). До парламенту не потрапив (пройшло лише 72 чол. за списком).

Герой України (2006 р.), нагороджений орденом князя Ярослава Мудрого (2007 р.) та орденом Свободи (2008 р.).

Т. Б.

Хмелько Валерій Євгенович (нар. 30.07.1939, м. Київ) – один із семи перших співголів *Партії демократичного відродження України* (діяла у 1990 – 1996 рр.).

Закінчив фізичний (1961 р.) та філософський (1971 р.) факультети, аспірантуру (1974 р.) КДУ ім. Т. Г. Шевченка. Був членом КПРС (з 1971 р.). З 1975 р. до травня 1990 р. працював співробітником Інституту історії партії при ЦК Компартії України. Захистив кандидатську (1976 р.) та докторську (1989 р.) дисертації. Професор кафедри соціології Національного університету «Києво-Могилянська академія», президент Київського міжнародного інституту соціології.

М. К.

Хоменко Євген Анатолійович (1981 – 2008 рр.) – перший голова *Політичної партії «Правда»* (створ. у 2008 р.). На момент обрання – заступник голови ВПО «Фундація правових ініціатив».

В. Я.

Християнсько-демократична партія України (ХДПУ) створена 20 червня 1992 р. на Установчому з'їзді у м. Києві за присутності 139 делегатів із 12 областей України. Зареєстрована Міністерством юстиції України 23 листопада 1992 р. (реєстраційний номер 325). Ініціаторами створення партії були В. Журавський (Київ), М. Гутор (Тернопіль), Р. Гурмак (Івано-Франківськ). Перший голова – *В. Журавський.* Станом на листопад 1993 р. чисельність партії становила близько 12 тис. чол.

Теоретичною основою ХДПУ був проголошений пріоритет духовного начала над матеріальним, підпорядкованість політичної діяльності моральним нормам і повага гідності людської особистості. Програма ХДПУ ґрунтується на гуманістичних, загальнолюдських, християнських принципах і цінностях з метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян для захисту їхнього права на свободу, на освіту, охорону здоров'я, безпеку і якість життя.

У лютому 1993 р. ХДПУ набула статусу спостерігача в Європейському Демократичному Союзі. Представники ХДПУ брали участь у парламентських виборах 1994 р. і провела до парламенту трьох своїх представників – В. Шишкіна, В. Костицького, С. Чейпеша.

12 січня 1995 р. ХДПУ виступила із заявою з приводу спроб відновлення СРСР прокомуністичними силами, в якій зазначила, що комуністичні сили в Україні розпочали і продовжують збирати підписи серед громадян України за відновлення СРСР. Такі дії комуністів християнські демократи вважали брутальним порушенням Конституції України та Кримінального кодексу України. У статті «Замах на українську державність» В. Журавський писав: «Тільки незалежна Україна зможе повернути своєму народові його історію, культуру,

національну свідомість… Державна незалежність, крім того, дає можливість для встановлення взаємовигідних стосунків і з іншими державами світу, можливість входження України до світового співтовариства як великої європейської держави».

16–17 листопада 1996 р. відбувся III (позачерговий) з'їзд партії, який вніс уточнення і зміни до програмних документів та виключив з партії ряд осіб.

За ініціативи ХДПУ упродовж 1997 р. було проведено 8 науково-практичних конференцій, присвячених вивченню історії, сучасного стану та пошуку шляхів оптимізації життєдіяльності християнських конфесій України. У конференціях брали участь науковці провідних вузів України, народні депутати України В. Бабич, С. Кириченко, В. Худомака, представники усіх релігійних конфесій України.

25 жовтня 1997 р. відбувся IV (позачерговий) з'їзд ХДПУ (присутні 790 делегатів із 820 обраних делегатів від 24 627 членів партії). На з'їзді було представлено проект виборчої програми партії – «Шлях до Бога, заможності, процвітання» та партійний список кандидатів у народні депутати України. Партію підтримали 1, 29% виборців.

Станом на січень 1998 р. чисельність партії була близько 26 000 членів.

У лютому 1998 р. відбулася зустріч Папи Римського Івана Павла II з представниками ХДПУ – В. Журавським, О. Абдуліним і С. Весіловим. Понтифік високо оцінив зусилля України, спрямовані на укріплення своєї незалежності, та висловився на підтримку ХДПУ, яка проводила роботу щодо гармонізації міжконфесійних відносин в Україні.

У виборах 2002 р. партія участі не брала. На вибори 2006 р. ХДПУ йшла у складі *Блоку НДП* (блок не здобув належної підтримки виборців). У позачергових парламентських виборах 2007 р. ХДПУ участі не брала.

12 червня 1999 р. у м. Києві відбувся VI з'їзд партії, який висунув кандидатом у Президенти України Л. Кучму. 14 липня 2004 р. у м. Києві пройшов IX (позачерговий) з'їзд ХДПУ, який розглянув питання про підтримку кандидатури Прем'єр-міністра України В. Януковича на посаду Президента України.

Нині особливої політичної активності партія не виявляє. *Т. Б.*

«Християнсько-Ліберальна партія України» (попередні назви – Християнсько-Ліберальний Союз, Християнсько-демократичний Союз) створена 19 березня 1994 р. на I (Установчому) з'їзді у м. Києві за присутності представників із 13 регіонів України як Християнсько-демократичний Союз. З'їзд ухвалив програму партії та статут, обрав головою партії *І. Степанюка*, заступником голови – В. Федька, головою виконкому – Ю. Іванова. 13 травня 1995 р. відбувся II з'їзд партії, на якому було прийнято рішення про перейменування партії на Християнсько-Ліберальний Союз (ХЛС). Головою партії знову було обрано І. Степанюка. За цією назвою партія й була зареєстрована Міністерством юстиції України 2 серпня 1995 р. (реєстраційний номер 676).

13 червня 1997 р. відбувся II (надзвичайний) з'їзд партії, який вніс зміни та доповнення до статуту. 4 березня 2004 р. відбувся VII (надзвичайний) з'їзд ХЛС, на якому партію було перейменовано на «Християнсько-Ліберальна партія України». Головою партії був обраний *Л. Черновецький* (на кінець 2011 р. – чинний).

Представники партії (Д. Комарницький, А. Тищенко, С. Шульга, А. Заєць , А. Чуб та ін.) брали участь у парламентських виборах 2004 р. у складі *Блоку НДП*, який не мав належної підтримки виборців.

Лідер партії Л. Черновецький обирався Київським міським головою

(2006 р., 2008 р.). Депутатами Київради у 2008 р. стали такі члени ХЛПУ, як І. Кільчицька, О. Довгий, Д. Комарницький.

На кінець 2011 р. партія легалізувала 487 структурних утворень. Активністю в політичному житті не вирізняється. *М. К.*

Худін В. В. – один із дев'яти перших співголів *Партії Зелених України*, обраних на Установчому з'їзді партії (28–30 вересня 1990 р.). Представник з м. Полтави. *М. К.*

Ц

Циркін Ігор Маркович (нар. 06.09. 1974, м. Дніпропетровськ) – перший голова *Політичної партії «Єдина Країна»* (створ. 2008 р.)

Упродовж 1991–1994 рр. – навчався у Дніпропетровському базовому медичному училищі №1; у 2000–2005 рр. – студент Дніпропетровського університету економіки та права (спеціальність – маркетинг).

Обирався (2006 р.) депутатом Дніпропетровської міської ради від *Партії регіонів.* З серпня 2010 р. – член *Партії регіонів*.

Працював заступником голови правління із загальних питань Торговиробничої корпорації «Алеф», директором ЗАТ «Алеф-Капітал». Був першим заступником міського голови м. Дніпропетровська (з серпня 2010 р.). З жовтня 2010 р. – депутат Дніпропетровської обласної ради. Член постійної комісії Дніпропетровської обласної ради з питань будівництва, транспорту, зв'язку та благоустрою. Член постійно діючої комісії «З питань протидії корупції в органах державної податкової служби» Громадської колегії при ДПА України. *П. Г.-Н.*

Ч

Чайка Віктор Володимирович (нар. 17.01.1962, м. Дніпропетровськ) – перший голова (1999 – березень 2002 рр.) Політичної партії «Яблуко» (створ. 1999 р.; з 2007 р. – *Партія вільних демократів*). З березня 2002 р. – співголова Політичної партії «Яблуко», з червня 2002 р. – член президії політради партії, з 2003 р. – голова Київської міської партійної організації.

У 1984 р. закінчив філологічний факультет Дніпропетровського державного університету. Упродовж 1984–1992 рр. працював за фахом – кореспондентом газети «Дніпровська зоря», заступником та головним редактором

газети «Прапор юності» (м. Дніпропетровськ). У 1989–1992 рр. займався видавничо-комерційною діяльністю, голова правління СП «Європа ІКС». У 1992–1993 рр. – радник Прем'єр-міністра України Л. Кучми. У 1993–1995 рр. – директор з зовнішньоекономічних питань АТ «Інститут економічних реформ» (м. Київ). Упродовж 1996–1998 рр. – редактор газети «Киевские ведомости», президент ЗАТ «Видавництво «Київські відомості».

Партійну діяльність розпочав у 1993 р. у лавах *Всеукраїнського об'єднання «Громада»*, з 1997 р. – член НРУ. У 1998 р. як один з лідерів об'єднання «Кияни» успішно балотувався за списками НРУ (№34) до Верховної Ради України III скликання. Упродовж 1998–2002 рр. – народний депутат України, заступник голови парламентського Комітету з питань свободи слова та інформації, надалі – член Комітету з питань промислової політики і підприємництва. У 1998–2000 рр. входив до фракції «Громада», згодом позафракційний.

Кандидат у народні депутати Верховної Ради України IV скликання (2002 р.) за партійним списком Політичної партії «Яблуко» (№2). З 2002 р. шеф-редактор журналу «Бізнес і Політика». У 2010 р. призначений позаштатним радником голови Державного Комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва. *В. Я.*

Чайковський Володимир Семенович – перший голова *Політичної партії «ВЛАСНА СИЛА»* (зареєстрована 2011 р.). На момент обрання працював у ТОВ «ДП-Інтерхелп» водієм. *Т. Б.*

Черненко Роман Якович (1971 р. н.) – перший і єдиний керівник упродовж всього часу існування *Соціал-демократичної партії молоді* (1999–2003 рр.). Має вищу освіту. На момент обрання – голова Всеукраїнської професійної спілки «Молодіжна Альтернатива». *В. Я.*

Черниш (Новодворський) Григорій Семенович (нар. 17.07.1941, с. Франтівка Оратівського р-ну Вінницької обл.) – перший голова Партії Реабілітації Тяжкохворих України (створ. 1994 р.; нині – *Народно-Демократична партія патріотів України*). Закінчив 2-й Московський Ордена Леніна державний медичний інститут. У 1999 р. був висунутий кандидатом на пост Президента України (суб'єкт висування – збори виборців у смт Дашів Іллінецького р-ну Вінницької обл.). На момент виборів – президент «Інконцерну Ескулап». У 2004 р. був кандидатом на пост Президента України, але подав заяву до ЦВК про відмову від балотування.

У 2008 р. балотувався на посаду Київського міського голови і здобув підтримку 2 727 киян. За даними ГУ МВС у м. Києві був засуджений у 1973 р. (до 4 років ув'язнення за хабарництво), у 1982 р. (до 5 років за шахрайство), перебував у розшуку у 1994 р. *М. К.*

Черниш Павло Павлович (1942 р. н.) – перший голова Партії розбудови, правозахисту недержавних організацій України – «Партії правозахисту» (згодом – *Політична партія «Партія Правозахисту»*; діяла впродовж 2001–2011рр.). Має вищу освіту. Був членом *Народного Руху України*, за списком якого балотувався на виборах до Верховної Ради України у 1998 р. (у списку – №213). На момент виборів – начальник Київської геофізичної експедиції Держкомітету України з водного господарства.

Як самовисуванець брав участь у парламентських виборах 2002 р. у одномандатному виборчому окрузі №131. На час виборів – помічник-консультант народного депутата України, шеф-редактор газети «Правозахисник України». *М. К.*

Чернишов Євген Олександрович (1953 р. н., ст. Троїцька Слов'янського району Краснодарського краю; нині –

Російська Федерація) – один із чотирьох перших співголів *Української народно-демократичної партії* (діяла у 1990–1992 рр.). Учасник українського дисидентського та правозахисного руху у СРСР. Під час перебудови у 1980-х роках був членом Українського культурологічного клубу та лідером Київської організації «Демократичного Союзу» – антикомуністичного, антиімперського об'єднання у колишньому СРСР, з якого 1 вересня 1988 р. виокремилася самостійна Українська демократична спілка (з 1989 р. – Українська Народно-демократична ліга (УНДЛ). 12 лютого 1989 р. на Установчій конференції УНДЛ (м. Рига) був обраний головою її Тимчасової координаційної ради. 24 лютого 1989 р. під час протестів проти політики М. Горбачова (під час приїзду останнього до м. Києва) на площі Жовтневої Революції (нині – майдан Незалежності) був заарештований і засуджений на 15 діб адміністративного арешту. Один із фундаторів *Української міжпартійної асамблеї*. На IV сесії УМА (30–31 березня 1991 р.) як співголова УНДП завив про свій вихід з організації. Був одним з тих, хто в жовтні 1991 р. голодував біля стін Софійського собору (м. Київ) з вимогою його повернення у розпорядження УАПЦ. Згодом відійшов від політичної діяльності. *П. Г.-Н.*

Чечель Микола Йосипович (нар. 06.08.1946, с. Очитків Вінницької обл.) – перший голова (1999–2001 рр.) Партії Соціального Захисту (з 2009 р. – *Політична партія «За Україну!»*). На момент обрання – директор ДП «Старий мур». У 1973 р. закінчив Київський інститут народного господарства (економіст); у 1992 р. закінчив Академію при уряді Російської Федерації (м. Москва). Трудову діяльність розпочав у 1965 р., пройшовши шлях від робітника до заступника генерального директора Київського ВО «Медапаратура», інспектора Комітету народного контролю УРСР. З 1984 р. – начальник головного планово-фінансового управління Міністерства культури УРСР; з 1992 р. – на керівних посадах у Київській міськдержадміністрації, завідувач відділу Рахункової палати Верховної Ради України; з 1997 р. – головний консультант-інспектор Управління організаційної роботи та кадрової політики Адміністрації Президента України; згодом – заступник директора Інституту економічного прогнозування НАН України. У 1996–1998 рр. – професор кафедри ринкових відносин та менеджменту Київського інституту підготовки спеціалістів статистики та ринку Міністерства статистики України.

З кінця 2001 р. – безпартійний, з 2005 р. член Політичної партії «Народний Союз Наша Україна» (з 2009 р. – *Політична партія «Наша Україна»*). Народний депутат Верховної Ради України IV скликання (2002–2006 рр.) за списком *Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»* (у списку – №72), член парла-ментського Комітету з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України, член Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань перевірки дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина. Член депутатської фракції «Наша Україна», згодом фракції Політичної партії «Народний Союз Наша Україна». Автор низки звернень та законопроектів. Балотувався до Верховної Ради України VI скликання від *Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»* (у списку –№143). На момент виборів – голова центрального правління ВО «За помісну Україну». Кандидат економічних наук, академік ЕАН України, заслужений економіст України. *В. Я.*

Чиж Іван Сергійович (нар. 01.05.1952, с. Пишки Хмельницької обл.) – один з засновників і перший голова (2000–2009 рр.) Партії Всеукраїнського об'єднання лівих «Справедливість» (з 2008 р. – Партія «Справедливість», нині – *Партія «Об'єднані ліві і селяни»*); з 2009 р. був почесним головою партії.

У 1982 р. закінчив факультет журналістики КДУ ім. Т. Г. Шевченка (журналіст), у 1992 р. – Російську академію управління (фахівець у галузі державного управління), у 1999 р. – юридичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка (правознавець). Трудовий шлях розпочав механізатором у колгоспі, служив у лавах радянської армії, обирався депутатом сільської ради, працював кореспондентом районної та обласної газет. Впродовж 1985–1994 рр. перебував на партійній і державній роботі (консультант Будинку політосвіти, інструктор, завідувач відділу Хмельницького обкому КПУ, заввідділу Хмельницької обласної державної адміністрації). У 1991 р. брав участь у створенні СПУ, упродовж 1994–1999 рр. – секретар політради СПУ.

Народний депутат Верховної Ради України II скликання (1994–1998 рр.), обраний в одномандатному виборчому окрузі №414 Хмельницької обл., заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці, голова фракції СПУ. Народний депутат Верховної Ради України III скликання (1998–2002 рр.), обраний в одномандатному виборчому окрузі №190 Хмельницької обл., голова Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформації, уповноважений представник фракції СПУ та СелПУ («Лівий центр»), фракції СПУ. Автор та співавтор декількох десятків законів соціального спрямування, серед них – Законів України «Про оплату праці», «Про межу малозабезпеченості», законопроекту «Про захист суспільної моралі» та ін. Кандидат у народні депутати Верховної Ради України IV скликання (2004 р.) в одномандатному виборчому округу №190 Хмельницької обл. Кандидат у народні депутати Верховної Ради України V скликання (2006 р.) від *«Народного блоку Литвина»* (№20 у списку). Член Ради з питань інформаційної політики при Президентові України (з 2002 р.), у 2002–2006 рр. очолював Державний комітет телебачення і радіомовлення України (до 2003 р. – Державний комітет інформаційної політики, телебачення і радіомовлення).

Член Національної спілки журналістів України, Заслужений журналіст України (2002 р.), академік Міжнародної слов'янської академії наук та Євразійської академії телебачення і радіо, постійний член делегації України у ПАРЄ (з 1995 р.), тричі обирався головою Підкомітету з проблем демографії Комітету ПАРЄ з питань міграції, біженців та демографії; засновник і голова Благодійного фонду «Справедливість» ім. Устима Кармалюка. Автор багатьох науково-популярних монографій та статей. Нагороджений орденами «За заслуги» (III ст. – 1998 р., II ст. – 2004 р.), двома орденами Святого князя Володимира (УПЦ), Почесною грамотою ВР України. *В. Я.*

Чорний Вадим Володимирович (нар. 09.05.1965) – перший голова *Партії «СЕЛЯНСЬКИЙ БЛОК АГРАРНА УКРАЇНА»* (створ. 2005 р.).

Закінчив Кіровоградське вище льотне училище цивільної авіації та Ленінградську академію цивільної авіації (інженер-пілот); Міжнародну академію управління персоналом (правознавство). Працював головою ВГО «Національний Комітет по боротьбі з корупцією»;

був головою Всеукраїнської профспілки юристів; головним редактором Всеукраїнської газети «Нова Україна»; головним редактором бюлетеня «Книга загроз національній безпеці України».

Член Національної спілки журналістів України. *Т. Б.*

Чорний Вадим Львович (1972 р. н.) – перший (на початок 2012 р. – чинний) голова *Політичної партії «Союз анархістів України»* (зареєстрована Мін'юстом України 2002 р.). У 2002 р. – кандидат у народні депутати України від *Виборчого блоку політичних партій «Блок Наталії Вітренко»* (№9 у списку). На момент виборів – голова Арцизської міської ради, безпартійний. У 2010 р. – кандидат на посаду Одеського міського голови (висунутий Одеською міською організацією Політичної партії «Союз анархістів України»).

Бізнесмен. *М. К.*

Чорновіл В'ячеслав Максимович (24.12.1937 р. /за радянськими документами – 1.01.1938 р./, с. Єрки Звенигородського р-ну Київської обл. /нині – Катеринопільський р-н Черкаської обл./ – 25.03.1999 р., автокатастрофа на шосе поблизу м. Бориспіль Київської обл.) – перший голова *Народного Руху України*.

Народився у сім'ї сільських вчителів. Через переслідування родини сталінським режимом (брат батька був заарештований у 1937 р.) родині доводилося переїжджати з села до села, змінюючи місце роботи. У 1946 р. почав навчання з другого класу середньої школи. У 1955 р. закінчив Вільхівецьку середню школу із золотою медаллю. Вступив до Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка на філологічний факультет (1955 р.), з 2-го курсу перевівся на факультет журналістики. Упродовж 1958–1959 рр. перебував у річній академвідпустці; працював теслею на будівництві домни у м. Жданові (нині – м. Маріуполь), згодом – у виїзній редакції газети «Київський комсомолець». З 1959 р. поновив навчання в університеті, який закінчив 1960 р. з відзнакою.

Липень 1960 – травень 1963 рр. – редактор, старший редактор передач для молоді на Львівській телевізійній студії. Водночас займався літературною критикою (досліджував творчість Т. Шевченка, В. Самійленка, Б. Грінченка). Працював над дисертацією, присвяченою літературній спадщині та громадській діяльності Б. Грінченка. З метою завершення наукових досліджень у травні 1963 р. переїхав до м. Києва.

З травня 1963 р. до вересня 1964 р. працював на будівництві Київської ГЕС, був комсоргом (мешкав у м. Вишгород). 1964 р. вступив до аспірантури Київського педагогічного інституту, але не був допущений до навчання через політичні переконання.

Один із засновників і активний учасник національно-демократичного (дисидентського) руху шістдесятників (разом з І. Світличним, І. Дзюбою, Є. Сверстюком, А. Горською, М. Плахотнюком, Л. Танюком, В. Стусом, Г. Севруком та ін.). Брав активну участь у діяльності Київського клубу творчої молоді (КТМ).

8 серпня 1965 р. виголосив гостру антикомуністичну промову на відкритті пам'ятника Т. Шевченку у с. Жешори на Гоцульщині. 4 вересня 1965 р. на прем'єрі фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» у кінотеатрі «Україна» у м. Києві виступив з протестом (разом з І. Дзюбою та В. Стусом) проти арештів української інтелігенції. Був звільнений з роботи у газеті «Молода гвардія». Вересень – жовтень 1965 р. – літературний працівник газети «Друг читача». Самостійно та у співавторстві написав низку документів правозахисного ха-

рактеру: відкритий лист (15 вересня 1965 р.) до ЦК Компартії й комсомолу України, статті «З приводу процесу над Погружальським», «В шовіністичному зашморзі», «12 запитань до тих, хто вивчає суспільствознавство» тощо.

За відмову давати свідчення на закритому суді проти братів Горинів засуджений до трьох місяців примусових робіт. З того часу – безробітний.

У травні 1966 р. закінчив роботу над документальним дослідженням «Правосуддя чи рецидиви терору?» – одним з найсміливіших зразків тогочасної української політичної публіцистики. Автор документальної збірки «Лихо з розуму» (Портрети двадцяти «злочинців»), у якій подав матеріали про арештованих у 1965 р. шістдесятників.

У серпні 1967 р. був заарештований і 15 листопада 1967 р. засуджений до трьох років ув'язнення у таборах суворого режиму (за авторство документальної збірки «Лихо з розуму»; звинувачений у «поширенні наклепницьких вигадок, які паплюжать радянський державний і суспільний лад», ст. 187-1, ч. 1 КК УРСР). Книгу було надруковано за кордоном, де й вона набула широкого розголосу та сприяла протестам громадськості проти політичних репресій у СРСР (вперше була видана Першою українською друкарнею у Франції; цей самий збірник з'явився англійською мовою в американському видавництві «Мек-Гров-Гілл» у 1969 р.). Протестуючи проти вилучення написаних у таборі статей, улітку 1968 р. провів 48-денне голодування. Звільнений у лютому 1969 р. (у зв'язку з амністією термін був скорочений наполовину). У тому ж році у відповідь на наклепницькі нападки на І. Дзюбу написав книгу «Як і що захищає Б. Стенчук, або 66 відповідей «інтернаціоналістові», де викривав недостойні методи ідеологічної роботи КПРС та КДБ.

У 1969 р. у 32 роки охрестився у Космачі, у старовинній гуцульській православній церкві (хрестив отець Василь Романюк, який потім став Патріархом Володимиром).

Лауреат премії для кращих журналістів світу, що захищають права людини.

З 1970 р. працював спостерігачем метеостанції у Закарпатті, землекопом археологічної експедиції в Одеській області, на станції Скнилів у Львові; з 1971 р. до 1972 р. – у Львівському відділенні Українського товариства охорони природи.

У 1970 р. розпочав випуск (як редактор і видавець) підпільного журналу «Український вісник», в якому друкував матеріали самвидаву, хроніку українського національного спротиву (перший номер вийшов у січні 1970 р.; до арешту у січні 1972 р. вдалося видати п'ять номерів). Влітку 1971 р. звернувся до Комісії з прав людини ООН з приводу загрози арештів української інтелігенції. У кінці 1971 р. ініціював створення «Громадського комітету захисту Н. Строкатої», розповсюджував відкритий лист «До ЦК КПУ», в якому виступав на захист заарештованого В. Мороза, здійснив ряд інших громадських акцій.

12 січня 1972 р. був удруге заарештований (слідство тривало 14 місяців) і згодом (12 квітня 1973 р.) засуджений Львівським обласним судом до 6 років таборів та 3 років заслання за «антирадянську пропаганду й агітацію», що вважалося «особливо небезпечним державним злочином» (ст. 62, ч. 1 Карного Кодексу УРСР). Дізнавшись із газетних повідомлень про свою нібито причетність до «справи Добоша», відмовився брати участь у розслідуванні. На знак протесту (проти погроз та шантажу заарештувати дружину та сестру) 8 діб тримав сухе голодування. Відбував

термін у мордовських таборах для політв'язнів ЖХ-385/17-А (с. Озерне) і ЖХ 385/3 (с. Барашево; колишній сталінський Дубровлаг). Понад половину терміну провів у ШІЗО (штрафний ізолятор) і ПКТ (приміщення камерного типу). Співавтор (разом з Б. Пенсоном) книги «Хроніка таборових буднів» (1975 р.), яку було нелегально передано з табору за кордон і опубліковано 1976 р. у журналі «Сучасність».

У 1978–1980 рр. – у засланні в с. Чаппанду (Якутія), де працював чорноробом у радгоспі, пізніше у Нюрбі – постачальником. Автор брошури «Тільки один рік» про боротьбу за статус політв'язня у радянських таборах (1977 –1978 рр.).

У 1978 р. прийнятий до міжнародного ПЕН-клубу.

22 травня 1979 р. став членом Української Гельсінської групи (УГГ).

У квітні 1980 р. заарештований на засланні за сфабрикованим звинуваченням (фактично – за опозиційні виступи та за участь в УГГ). Влаштував 120-денне голодування протесту. В останньому слові на суді звинуватив КДБ і міліцію у фальсифікації та закликав суд не брати участі у змові. Був засуджений до 5 років позбавлення волі. У 1983 р. звільнений за протестом прокурора Якутської АРСР без права виїзду в Україну. Працював кочегаром на заводі будівельних матеріалів у м. Покровську (за 100 км від Якутська).

У травні 1985 р. повернувся в Україну. Впродовж 1985–1988 рр. працював кочегаром у львівському міськрембудтресті та школі-інтернаті. Відновив активну політичну діяльність. Восени 1988 р. разом з М. Горинем дав інтерв'ю закордонній журналістці М. Коломієць, у зв'язку з чим влада розгорнула кампанію за видворення їх з СРСР. В. Чорновіл і М. Горинь звернулися до урядів усіх держав, щоб їх не приймала жодна країна. Тоді ж був звільнений з роботи з політичних мотивів.

Улітку 1987 р. відновив видання «Українського вісника», редактором та автором якого був упродовж 1987–1988 років; відвідував засідання Львівського дискусійного клубу (з квітня 1987 р.), де запропонував для обговорення своє бачення розвитку України («Квітневі тези»). 11 березня 1988 р. з М. Горинем і З. Красівським підписав Звернення до української та світової громадськості про відновлення діяльності УГГ. У 1988 р. був вибраний співголовою Львівського обласного «Меморіалу». У червні 1988 р. у м. Львові за його ініціативи відбулася міжнаціональна нарада, на якій були присутні представники України, Естонії, Литви, Грузії й Вірменії. Виголосив свій історичний експромт про створення в Україні першої опозиційної партії – Української Гельсінської спілки (УГС) і сформулював основні програмні положення майбутньої партії, які пізніше лягли в основу Декларації принципів УГС. Був співголовою УГС і співавтором «Декларації принципів Української Гельсінської Спілки», яку оприлюднив 7 липня 1988 р. на 50-тисячному мітингу у м. Львові. Був одним з трьох робочих секретарів, потім членом виконкому УГС, очолював пресову службу – написав і відредагував понад сто листів прес-служби УГС, які оперативно, у день виходу, передавалися по радіо «Свобода», а також розповсюджувалися самвидавом. Брав участь у численних мітингах та інших політичних акціях. У 1988 р. працював з групами українських патріотів у Краснодарському краї Росії з метою відродження козацького руху на основі української національної ідеї.

Від часу створення (8–10 вересня 1989 р.) Народного Руху України (НРУ) – його член та член великої ради НРУ, з

березня 1992 р. – співголова, а з грудня 1992 р. – голова НРУ. Після трансформації НРУ у партію – став її лідером.

З березня 1990 р. – депутат Львівської обласної ради та Верховної Ради України. Був одним з лідерів радикального крила демократичної частини Верховної Ради України – Народної Ради. Квітень 1990 р. – квітень 1992 р. (до введення президентського представництва) – голова Львівської облради та облвиконкому.

Восени 1991 р. – кандидат у Президенти України (посів 2-ге місце, здобув 7 420 727 (23,27%) голосів виборців; найвищу підтримку здобув на Львівщині (76%) та Івано-Франківщині (67%), найнижчі – у Криму (8%).

У жовтні 1991 р. на Великій козацькій раді був обраний гетьманом українського козацтва. Після референдуму 1 грудня 1991 р. виступав за розпуск Верховної Ради України та її дострокові перевибори.

З квітня 1992 р. – на постійній роботі у Верховній Раді України. Народний депутат України двох наступних (III та IV) скликань. Керівник депутатської фракції Народного Руху України. З 1995 р. – член української делегації у ПАРЄ. 29 березня 1998 р. втретє був обраний народним депутатом Верховної Ради України.

Січень 1995 р. – травень 1998 р. – шеф-редактор незалежної громадсько-політичної газети «Час/Time». Жовтень 1998 р. – березень 1999 р. – шеф-редактор часопису НРУ «Час».

На IX Всеукраїнських зборах НРУ (12–13 грудня 1998 р.) висунув свою кандидатуру на пост Президента України паралельно з Г. Удовенком, проте у січні 1999 р. зняв свою кандидатуру.

25 березня 1999 р. загинув за нез'ясованих обставин в автокатастрофі на шосе під Борисполем (5-й кілометр автотраси Бориспіль–Золотоноша). Автомобіль В. Чорновола врізався в «КамАЗ» з причепом, який розвертався посеред шосе. Соратники В. Чорновола та його син Т. Чорновіл вважають його загибель політичним убивством. На місці загибелі встановлено козацький хрест.

Похований на центральній алеї Байкового кладовища (ділянка № 1) у м. Києві.

Автор багатьох статтей, серед яких, зокрема: «Відкритий лист до Володимира Щербицького», «Про шахтарські страйки в Україні», «Кілька думок про намір святкувати 50-річчя пакту Молотова-Ріббентропа», «Маленький репортаж з поважного дійства», «Кілька думок про релігійну ситуацію в Україні», «Дочекалися...», «Мій меморіал» та ін.

Лауреат Міжнародної журналістської премії ім. Ніколаса Томаліна (1975 р.). Лауреат Державної премії України ім. Т. Шевченка (1996 р.) за збірки «Правосуддя чи рецидиви терору?», «Лихо з розуму», книгу «Хроніка таборових буднів», публіцистичні виступи в пресі (премію присуджено, у тому числі, за твори, що раніше розглядалися як антирадянські). Нагороджений орденом князя Ярослава Мудрого V ст. (1997 р.). Присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена Держави (2000 р.; посмертно) – за визначний особистий внесок у національне відродження України, послідовне відстоювання ідеї побудови незалежної Української держави, активну громадську і політичну діяльність.

П. Г.-Н.

Чубатенко Олександр Миколайович (1960 р. н.) – перший голова Політичної партії «Могутня Україна» (створ. 2005 р.; нині *Політична партія «Громадянська позиція»*). Інженер-електрик. Голова правління Київської економічно-політичної фундації. З березня 1998 р. до квітня 2002 р. – народний депутат Верховної Ради України III скли-

кання (обраний у м. Києві, позапартійний, виборчий округ №216). Член Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, голова міжфракційного об'єднання «Нове суспільство». Член фракції СДПУ(о), з якої вийшов навесні 1999 р. Член парламентських груп: «Незалежні», потім «Солідарність», згодом – «Єдність». У 2010 р. був одним з керівників виборчого штабу кандидата у Президенти А. Гриценка. Член політради Політичної партії «Громадянська позиція», за списком якої балотувався до Васильківської міськради Київської обл. на місцевих виборах 2010 р. *П. Г.-Н.*

Ш

Шаров Ігор Федорович *(*нар. 10.08. 1961, с. Скалівські Хутори Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл.) – перший голова *Політичної партії «Трудова Україна»* (створена 2000 р.).

У 1980 р. закінчив Кіровоградське медичне училище. Під час служби в армії перебував у Афганістані, згодом – працював у Кіровоградському обласному наркодиспансері. У 1987 р. закінчив історичний факультет Кіровоградського державного педагогічного інституту (спеціальність – історик), у 1993 р. – аспірантуру Київського інституту іноземних мов, у 1998 р. – економічний факультет Академії праці і соціальних відносин (спеціальність – економіст).

У 1985 р. – голова профкому, у 1988 р. – викладач Кіровоградського педагогічного інституту. Упродовж 1993–1994 рр. – генеральний директор фірми «Інкопмарк» (м. Кіровоград). У 1996 р. захистив кандидатську дисертацію та здобув ступінь кандидата історичних наук.

У 1995–1998 рр. – народний депутат Верховної Ради України II скликання. На час виборів – голова правління АТЗТ «Інтергаз», член КПУ. Член Комітету з питань паливно-енергетичного комплексу, транспорту і зв'язку, групи «Конституційний центр».

Жовтень 1994 р. – лютий 1996 р. – перший віце-президент акціонерного державного підприємства корпорація «Республіка». У 1996 р. – голова правління АТЗТ «Інтергаз» (м. Київ). Жовтень 1996 р. – січень 1997 р. – Постійний Представник Президента України у Верховній Раді України. Січень 1997 р. – січень 2005 р. – радник Президента України. Травень–грудень 1998 р. – заступник міністра Кабінету Міністрів України. З липня 1998 р. – член Міжвідомчої комісії з питань місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України.

У 1998–2002 рр. – народний депутат Верховної Ради України III скликання від НДП (№ 24 у списку). Лютий–березень 1999 р. – член Комітету з питань охорони здоров'я, материнства та дитинства, січень–квітень 1999 р. – член Комітету у закордонних справах і зв'язках з СНД (нині – Комітет у закордонних справах); січень–квітень 1999 р. – член фракції НДП, з квітня 1999 р. – член групи, з січня 2000 р. – керівник групи «Трудова Україна»; з березня 1999 р. – член Комітету у закордонних справах.

З червня 1999 р. – голова політвиконкому Трудової партії України (згодом – *Політична партія «Сильна Україна»*), травень–листопад 2000 р. – голова Політичної партії «Трудова Україна». Листопад 2000 р. – лютий 2005 р. – член Ради НБУ, квітень 2000 р. – квітень 2005 р. – член Комісії державних нагород та геральдики. З листопада 2000 р. – заступник голови спостережної ради Українського національного фонду «Взаєморозуміння і примирення» при Кабінету Міністрів України.

У 2002–2006 рр. – народний депутат Верховної Ради України IV скликання від *Виборчого блоку політичних партій «За Єдину Україну*!» (№ 20 у списку). Травень–червень 2002 р. – член фракції «Єдина Україна», з червня 2002 р. – член Комітету з питань бюджету, уповноважений представник фракції партій ППУ та «Трудова Україна», лютий 2003 р. – квітень 2004 р. – керівник фракції партій ППУ та «Трудова Україна». Квітень–грудень 2004 р. – уповноважений представник фракції Політичної партії «Трудова Україна», грудень 2004 р. – січень 2005 р. – позафракційний, січень 2005 р. – вересень 2005 р. – керівник групи «Демократична Україна», вересень 2005 р. – листопад 2005 р. – керівник фракції Політичної партії «Вперед, Україно!» (нині – *Політична партія «Народна Самооборона»*), з листопада 2005 р. – керівник групи «Народного блоку Литвина».

У 2006 р. – кандидат у депутати Верховної Ради України від «Народного блоку Литвина» (№21 у списку).

З 2007 р. – народний депутат Верховної Ради України VI скликання від *«Блоку Литвина»* (№12 у списку). Голова Міжнародного економічного комітету, член *Народної Партії*. Листопад 2007 р. – грудень 2008 р. – заступник голови фракції «Блок Литвина», з грудня 2008 р. – голова фракції «Блок Литвина» (нині – фракція «Народної Партії»), член Комітету з питань охорони здоров'я. Грудень 2007 р. – грудень 2008 р. – голова Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин.

Член Міжнародної спілки українських підприємців (з 1996 р.), був головою Міжнародного благодійного фонду «Україна». Віце-президент Всеукраїнської асоціації інтелектуальної власності, голова Міжнародної громадської організації «Міжнародний економічний комітет». Державний службовець 2-го ран-гу (1998 р.), 1-го рангу (2002 р.)

Нагороджений грамотою Президії Верховної Ради СРСР, Почесною Грамотою Верховної Ради України, орденом «За заслуги» III (1997 р.) та II ст. (1999 р.), орденом князя Ярослава Мудрого V ст. (2010 р.).

Автор наукових праць. *О. Р.*

Швець Віктор Григорович (нар. 21.01.1958, м. Київ) – перший (у 1998–2008 рр.) голова *Політичної партії малого і середнього бізнесу України* (створ. 1998 р.).

У 1976–1978 рр. – фрезерувальник на заводі «Буревісник». Упродовж 1978–1980 рр. служив в армії. З 1980 р. працював на підприємствах м. Києва. У 1994–1998 рр. був депутатом Мінської районної ради у м. Києві. У 1999 р. закінчив «Київський Слов'янський університет» (нині – Київський славістичний університет) та здобув спеціальність економіста. *О. Р.*

Швирид Микола Васильович (1969 р. н.) – перший голова Партії приватної власності (створ. 1999 р.; нині – *Єдиний Центр*). Згодом – член *Всеукраїнського Об'єднання «Батьківщина»*.

Упродовж 2006–2010 р. – депутат Оболонської районної ради у м. Києві (обраний за списками БЮТ; член профільної Комісії з питань розвитку під-

приємництва, споживчого ринку та захисту прав споживачів). Директор ПП «Акорд-М». *П. Г.-Н.*

Шевйов Володимир Ілліч (1953 р. н., м. Краснодар, РРФСР, нині – Російська Федерація) – один із трьох перших співголів Партії економічного відродження Криму після її створення у 1992 р. (згодом – *Партія економічного відродження*; діяла у 1992 – 2003 рр.).

Після закінчення школи та служби в армії працював майстром на Краснодарському комбінаті нерудних матеріалів. Здобув економічну освіту у Всесоюзному інституті радянської торгівлі. Працював начальником Першотравневого райхарчоторгу, згодом – інструктором Краснодарської крайової ради народних депутатів.

У 1986 р. переїхав до Криму, де очолював (з 1988 р.) об'єднання їдалень та ресторанів, комбінат громадського харчування (м. Сімферополь); був президентом підприємства «Свенас» (з грудня 1989 р.)

Після ліквідації інституту співголів у ПЕВ був обраний головою партії (з травня 1994 р.). Депутат Верховної Ради Криму (обраний у 1994 р.). Голова Контрольної комісії уряду Автономної Республіки Крим (з жовтня 1994 р.).

Його ім'я пов'язують із діяльністю у 1990-х роках кримського угруповання «Сейлем». Наприкінці 1990-х років виїхав з України до Вірменії, де змінив прізвище на Гаспарян. Займався бізнесом. *М. К.*

Шевченко Анатолій Іванович (нар. 17.05.1948 р., с. Кажани Стародубського р-ну Брянської обл., РРФСР; нині – Російська Федерація) – засновник і голова *Всеукраїнської партії духовності і патріотизму* (створена 2000 р.). Доктор технічних наук (1990 р.). Доктор богослов'я (2000 р.). Член-кореспондент НАН України (2006 р.).

Закінчив фізичний факультет Донецького державного університету за фахом «радіофізика та електроніка». Понад двадцять років перебував на дійсній військовій службі в органах КДБ (СБУ). З них 5 років служив офіцером діючого резерву. Звільнений у запас у званні підполковника.

У 1985 р. захистив кандидатську дисертацію. У 1991 р. – ініціатор створення і директор науково-дослідного Інституту проблем штучного інтелекту. У 1996 р. спільно з Відділенням інформатики НАН України заснував міжнародний науково-теоретичний журнал «Штучний інтелект» і був призначений його головним редактором. З 1997 р. – ректор Донецького державного інституту штучного інтелекту; ініціатор створення і головний редактор наукового журналу «Наука. Релігія. Суспільство».

У 2000 р. захистив докторську дисертацію на тему «Основи християнства: шлях до істини». Рішенням вченої ради Київської духовної академії йому присвоєно ступінь доктора богослов'я. З 2001 р. ректор Київського науково-навчального комплексу «Інтелект».

З 2002 р. член Національної спілки журналістів України. З 2002 р. – гетьман Українського реєстрового козацтва. У 2003 р. наказом голови СБУ присвоєно чергове військове звання – полковник. 2004 р. постановою Президії НАН України нагороджений премією ім. С. О. Лебедєва. З 2005 р. член Ради Українського козацтва при Президенті України. 2006 р. – доктор філософії за сукупністю наукових робіт (присвоєно Європейською академією інформатизації; м. Брюссель, Бельгія). 2006 р. був обраний членом-кореспондентом НАН України за спеціальністю «Обчислювальні системи». Рішенням Ради благодійного фонду «Меценати Батьківщини» у 2007 р. нагороджений орденом «Рубіновий хрест». У 2007 р. у конгресі штату Окла-

хома отримав офіційну Грамоту почесного гостя США. Має звання «Винахідник 2007 року». З 2007 р. – ректор Державного університету інформатики і штучного інтелекту МОН України.

Почесний громадянин с. Кульчиці Львівської обл. (2004 р.), с. Руда Жидачівського р-ну Львівської обл. (2007 р.) та м. Лубни Полтавської обл. (2007 р.). Заслужений діяч науки і техніки України (1997 р.). Лауреат Літературної премії імені гетьмана Мазепи (2006 р.).

Нагороджений орденом «За заслуги» ІІІ ст. (1999 р.) та ІІ ст. (2000 р.); відомчими орденами і медалями КДБ СРСР і СБУ України; церковними нагородами: орденом Преподобного Нестора Літописця (2005 р.) та орденом Агапія Печерського (2006 р.).

Автор понад 150 наукових праць, 9 запатентованих винаходів, близько 20 навчально-методичних посібників для шкіл і вищих навчальних закладів. Автор монографій: «Християнство – історична закономірність (1998 р.); «Актуальні проблеми теорії штучного інтелекту» (2003 р.); «Христос» (2004 р.); «Основи християнства. Шлях до істини» (2004 р.). *П. Г.-Н.*

Шевченко Василь Гнатович (1950 р. н.) – перший голова (1998–2003 рр.) Політичної партії «Русь єдина» (з 2003 р. – *Політична партія «Держава»*). *В. Я.*

Шевченко Ігор Анатолійович (нар. 10.01.1971, м. Олександрія Кіровоградської обл.) – голова *Політичної партії «Мерітократична партія України»* (створ. 2011 р.).

Закінчив Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, міжнародне право (1996 р.); Державний університет штату Мінесота, юридичний факультет, магістр права (1996–1997 рр.).

Засновник та керівник юридичної фірми «Шевченко, Дідковський і Партнери» (1995–2007 рр.); виконувач обов'язки члена Ради директорів компанії «Київстар» (2006–2007 рр.). 2001–2006 рр. – радник Київського міського голови з питань залучення іноземних інвестицій; 2005 р. – радник Прем'єр-міністра України з питань залучення іноземних інвестицій. Член Національна комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права при Президентові України (2006–2007 рр.) та член Експертної ради при Комітеті Верховної Ради України з питань промислової і регуляторної політики та підприємництва (2008 р.). Працював адвокатом за кордоном.

Засновник та керівник громадських організацій: «Українська асоціація студентів-правників» (1996 р.); «Форум молодих лідерів України» (2008–2009 рр.); «Українська Громада» (2009 р.); «Інтернет асоціація України».

У квітні 2011 р. обраний членом Наглядової Ради Асоціації адвокатів України. *Т. Б.*

Шмиголь Михайло Кузьмович (1951 р. н.) – перший голова Партії «Відродження українського села» (зареєстрована 2007 р.; згодом – *«Партія селян»)*. Має вищу освіту.

Був членом *Прогресивної соціалістичної партії України*. У 2006 р. балотувався до Верховної Ради України від *Блоку Наталії Вітренко «Народна опозиція»*. Директор багатофункціонального сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу «Богданів край». *Т. Б.*

Шпак Олег Миколайович (1961 р. н.) – один із засновників і перший голова *Колгоспної партії України* (діяла у 2004 – 2005 рр.). Обраний Установчим з'їздом партії 13 серпня 2004 р. *О. Л.*

Щ

Щеголєв В. – один із перших п'яти співголів *Ліберально-демократичної партії України*, обраний на Установчому з'їзді партії 25 листопада 1990 р. *М. К.*

Щербина В. – один із чотирьох перших співголів *Української селянської демократичної партії*, обраний на Установчому з'їзді (9 червня 1990 р.). На момент обрання – голова колгоспу-агрофірми. *М. К.*

Щокін Георгій Васильович (нар. 27.05.1954, м. Запоріжжя) – перший голова *Української консервативної партії* (створ. 2005, № 124-п.п.).

У 1981 р. закінчив Київський державний педагогічний інститут ім. О. М. Горького.

Вересень 1980 р. – червень 1984 р. – начальник відділу кадрів Київського ВО «Електроприлад»; липень 1984 р. – жовтень 1985 р. – заступник начальника Головного управління з кадрів Республіканського промислового об'єднання «Укрбудкераміка» Міністерства промбудматеріалів УРСР; листопад 1985 р. – жовтень 1987 р. – начальник відділу робітничих кадрів Головкиївміськбуду; жовтень 1987 р. – квітень 1989 р. – заступник директора Республіканського центру працевлаштування, перепідготовки і профорієнтації Держкомпраці України; квітень 1989 р. – квітень 1990 р. – директор Київського наукового центру «Кадри».

З квітня 1990 р. – ректор Всесоюзного заочного університету управління персоналом (з лютого 1994 р. – Міжрегіональна академія управління персоналом). З 1996 р. – президент Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ).

Автор понад 180 наукових праць, зокрема, 27 книг з проблем психології, соціології та управління персоналом. Заслужений працівник освіти України (1998 р.). Голова науково-редакційної ради журналу «Персонал» (з 1991 р.), президент Міжнародної кадрової академії (з 1994 р.), заступник генерального директора Міжнародної біографічної асоціації (з 1998 р.). Кавалер 12 орденів (церковних, міжнародних, закордонних). *Т. Б.*

Я

Яблонський Василь Миколайович (нар. 27.12.1966, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницької обл.) – один із трьох членів політради *Прогресивно-автомобільної партії України* (діяла у 1997–2003 рр.).

У 1989 р. закінчив КДУ ім. Т. Г. Шевченка, за спеціальністю – «історик». Кандидат історичних наук.

Доцент кафедри історії України Київського державного лінгвістичного університету, згодом – доцент кафедри політології Національного університету «Києво-Могилянська академія»; на кінець 2011 р. – заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень. *Т. Б.*

Яковенко Олександр Миколайович (нар. 25.08.1954, м. Єнакієве Донецької обл.) – перший голова *Комуністичної партії робітників і селян*. Обраний І (Установчим) з'їздом партії 17 березня 2001 р.

Закінчив Костромський педагогічний інститут (спеціальність – викладач історії та суспільствознавства) та Донецький державний університет (спеціальність – економіст). У 1969–1970 рр. працював електриком на Єнакіївському металургійному заводі. Упродовж 1970–1972 рр. служив у Збройних силах СРСР. З 1972 р. до 1975 р. працював електриком доменного цеху Єнакіївського металургійного заводу. У 1977–1978 рр. – секретарем комсомольської організації трест «Ялтакурортобуд». У 1978–1979 рр. – викладач суспільних дисциплін у СПТУ № 50 м. Єнакієве, у 1972–1975 рр. – завідувач відділу Єнакіївської філії Донецького обласного краєзнавчого музею. У 1983–1985 рр. – відповідальний секретар Єнакіївської міської організації товариства «Знання». У 1985–1990 рр. заступник голови виконавчого комітету, згодом – голови Юнокомунарівської міської ради. Упродовж 1990–1993 рр. – директор МП «Нуклеус», 1993–1994 рр. – завідувач відділу екології Єнакіївської міськради. У 1993 р. вступив до лав *Комуністичної партії України.*

Упродовж 1994–1998 рр. – народний депутат Верховної Ради України ІІ скликання, член фракції КПУ, голова Комітету з питань молоді, спорту і туризму. На час виборів – завідувач відділу екології Єнакіївської міськради, член КПУ.

Березень 1998 р. – квітень 2002 р. – народний депутат Верховної Ради України ІІІ скликання. На час виборів – народний депутат, член КПУ. Упродовж 1998–2000 рр. – член Комітету з питань бюджету, заступник голови Комітету з питань бюджету, перший заступник голови Контрольної комісії з питань приватизації, член фракції КПУ. 17 березня 2001 р. ініціював заснування Комуністичної партії робітників і селян, був обраний її головою.

Кандидат у Президенти України на виборах 2004 р., отримав 219 191 голосів виборців (0,78%) та посів 7-ме місце серед 24 претендентів. 27 лютого 2011 р. на VII (позачерговому) з'їзді КПРС склав повноваження голови партії. *О. Р.*

Яковчук Михайло Юрійович (нар. 7.09.1965, м. Київ) – один із засновників і перший голова *Екологічної партії України* (створ. 2000 р.). Обраний Установчим з'їздом партії 4 листопада 2000 р. На момент обрання – директор ТОВ «Промвідео».

Упродовж 1985–1987 рр. служив у армії. У 1998–2003 рр. – директор спільного підприємства «Західний Грім». У 2001 р. закінчив Академію праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Впродовж 2004–2005 рр. – директор ТОВ «Кіноманія». З 2005 р. – комерційний директор ТОВ «Кіномедіа Едвертайзінг». Заступник голови Постійної комісії з питань промисловості, інноваційної та регуляторної політики. Член Київської міськради, обраний 2008 р. *О. Л.*

Ямненко Михайло Іванович (1949 р. н., м. Буча Київської обл.) – засновник і голова *Політичної партії «Козацька Українська Партія»* (створ. у 2007 р.). На момент обрання – депутат міської ради м. Буча Київської обл., генеральний директор ТОВ «Акватекс». У попередній час був активістом Партії захисту пенсіонерів України (нині – *Партія «НАРОДНИЙ БЛОК»*), *Партії «Союз»*. Кандидат у народні депутати Верховної Ради України VI скликання від *Виборчого блоку політичних партій «КУЧМА» (Конституція – Україна – Честь – Мир – Антифашизм)* (№128 у списку, член Партії «Союз»).

Генерал-полковник козацтва, президент міжнародної громадської організації «Міжнародна Академія Козацтва», член всеукраїнської громадської наукової організації – Українська академія наук (УАН). *В. Я.*

Янківський В. Л. – один із дев'яти перших співголів *Партії Зелених України*, обраних на Установчому з'їзді партії (28–30 вересня 1990 р.). Представник з м. Одеси. *М. К.*

Янковська Людмила Олександрівна (нар. 26.07.1946, м. Мари, Туркменістан) – засновник і незмінний голова *Всеукраїнської партії Миру і Єдності* (створ. 2000 р.). У 1966 р. закінчила Бухарське державне музичне училище. Упродовж 1966–1997 рр. – викладач музичної школи, директор Університету культури (м. Шахтарськ Донецької області). У 1998–2002 рр. – помічник-консультант народного депутата України.

Двічі балотувалася до Верховної Ради України: у 2006 р. у складі *Блоку ЮРІЯ КАРМАЗІНА* (№8 у виборчому списку), у 2007 р. – у складі *Блоку «Всеукраїнська громада»* (№7 у виборчому списку). Президент Всеукраїнського благодійного фонду «Мир і Єдність». Діяч міжнародного громадсько-політичного руху – член Президії «Європейського Форуму Миру», член політради «Міжнародної антитерористичної організації «Єдність», член Комітету з питань Близького Сходу ООН. Дійсний член Міжнародної академії духовної єдності народів світу, академік Чесько-Європейської академії інформатизації. *В. Я.*

Яхеєва Тетяна Михайлівна (нар. 25.11.1957, с. Корюківка Чернігівської обл.) – ініціатор створення та перший (на кінець 2011 р. – чинний) голова *Політичної партії «Україна Соборна»* (створ. 2005 р.).

У 1979 р. закінчила економічний факультет Ленінградського державного університету. Кандидат економічних наук (1983 р.). Працювала викладачем, згодом – доцентом Чернігівського філіалу КПІ (1983–1990 рр.).

У 1990 р. була обрана народним депутатом України і депутатом міської ради м. Чернігова. Впродовж каденції обіймала посади голови підкомісії Комісії з питань економічної реформи, члена Комісії з питань державного суверенітету, члена Тимчасової комісії Верховної Ради України з розгляду комплексу питань економічної реформи в Україні, члена Контрольної комісії Верховної Ради України з питань приватизації. Була членом депутатської групи Народного Руху України, входила до опозиційного депутатського об'єднання «Народна рада». У 1992–1994 рр. – член Вищої економічної Ради; член ініціативної групи зі створення Військово-морських сил України (1992 р.). Нагороджена відзнакою «За створення Військово-морських сил України». Впродовж 1993–1994 рр. входила до складу робочої групи з питань ратифікації Договору СТАРТ-1, займалася економічними аспектами скорочення ядерних сил стримування в Україні, виступала за приєд-

нання України як ядерної держави до Договору про непоширення ядерних озброєнь.

У 1994 р. стала одним із ініціаторів і засновників Центру українських досліджень. Упродовж 1994–1997 рр. обіймала посаду директора Центру. Впродовж 1997–1998 рр. працювала начальником відділу Рахункової палати України. Була співзасновником, а згодом заступником виконавчого директора всеукраїнської громадської організації «Україна. Порядок денний на XXI століття» (1998 р.); співзасновником та заступником директора Інституту сталого розвитку (1999 р.)

Брала участь у виборах до Верховної Ради України (2006 р.) у складі *Українського Народного Блоку Костенка і Плюща* (№ 21 у списку) та у позачергових виборах (2007 р.) у складі *Українського Народного Блоку* (№ 1 у списку). Обрана не була. *В. Я.*

Д О Д А Т К И

Таблиця 1.
Укладач – О. Рибій

ПАРТІЇ, ЩО МАЛИ ПРЕДСТАВНИЦТВО У ВЕРХОВНІЙ РАДІ УКРАЇНИ ІІ СКЛИКАННЯ (1994 –1998 рр.)

№	Назва партії
1.	Громадянський Конгрес України (*нині* – Слов'янська партія)
2.	Демократична партія України
3.	Комуністична партія України
4.	Конгрес Українських Націоналістів
5.	Народний Рух України
6.	Партія демократичного відродження України
7.	Партія економічного відродження Криму
8.	Партія праці (*згодом* – Партія труда)
9.	Селянська партія України
10.	Соціал-демократична партія України
11.	Соціал-демократична партія України (об'єднана)
12.	Соціалістична партія України
13.	Українська Консервативна Республіканська партія
14.	Українська Республіканська партія (*нині* – Політична партія Українська платформа «СОБОР»)
15.	Християнсько-демократична партія України

Таблиця 2.
Укладач – О. Рибій

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ПАРТІЇ В УКРАЇНІ

№	Назва партії	Участь у виборах до Верховної Ради України (самостійно/у складі блоку)			
		1998 р.	2002 р.	2006 р.	2007 р.
1.	Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»		Виборчий блок політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко»	«Блок Юлії Тимошенко»	«Блок Юлії Тимошенко»
2.	Громадянська партія «ПОРА»				Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»
3.	Комуністична партія України	самостійно	самостійно	самостійно	самостійно
4.	Конгрес Українських Націоналістів		Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»	Блок «НАША УКРАЇНА»	
5.	Ліберальна партія України		Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»		
6.	«Молодіжна партія України»		Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»		
7.	Народна Партія (*попередні назви* – Народна аграрна партія України, Аграрна партія України)		Виборчий блок політичних партій «За Єдину Україну!»		«Блок Литвина»
8.	Народний Рух України	самостійно	Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»	Блок «НАША УКРАЇНА»	Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»
9.	Народно-Демократична партія	самостійно	Виборчий блок політичних партій «За Єдину Україну!»		
10.	Партія «Реформи і порядок» (*під час парламентських виборів 2002 р.* – Партія «Наша Україна»)		Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»		«Блок Юлії Тимошенко»
11.	Партія «Солідарність»		Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»		
12.	Партія захисників Вітчизни				Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»

Продовження таблиці 2

13.	Партія Зелених України	самостійно			
14.	Партія промисловців і підприємців України		Виборчий блок політичних партій «За Єдину Україну!»	Блок «НАША УКРАЇНА»	
15.	Партія регіонів		Виборчий блок політичних партій «За Єдину Україну!»	самостійно	самостійно
16.	Партія Християнсько-Демократичний Союз		Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»	Блок «НАША УКРАЇНА»	Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБО-РОНА»
17.	Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Громада»	самостійно			
18.	Політична партія «Європейська партія України»				Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБО-РОНА»
19.	Політична партія «Народна Самооборона» (*попередня назва* – Політична партія «Вперед, Україно!»)		Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»		Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБО-РОНА»
20.	Політична партія «Наша Україна» (*попередня назва* – Політична партія «Народний Союз Наша Україна»)			Блок «НАША УКРАЇНА»	Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБО-РОНА»
21.	Політична партія «Сильна Україна» (*попередня назва* – Трудова партія України)				«Блок Литвина»
22.	Політична партія «Трудова Україна»		Виборчий блок політичних партій «За Єдину Україну!»		
23.	Прогресивна соціалістична партія України	самостійно			
24.	Республіканська Християнська партія		Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»		
25.	Селянська партія України	Виборчий блок Соціалістичної партії України та Селянської партії України «За правду, за народ, за Україну!			
26.	Соціал-демократична партія України (об'єднана)	самостійно	самостійно		

Продовження таблиці 2

27.	Соціалістична партія України	Виборчий блок Соціалістичної партії України та Селянської партії України «За правду, за народ, за Україну!»	самостійно	самостійно	
28.	Українська Народна партія «Собор»		Виборчий блок політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко»		
29.	Українська Народна Партія (попередня назва – Український Народний Рух (РУХ)		Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»		Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»
30.	Політична партія Українська платформа «СОБОР» (попередні назви – Українська республіканська партія «Собор», Українська Республіканська партія)		Виборчий блок політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко»	Блок «НАША УКРАЇНА»	Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА»
31.	Українська соціал-демократична партія		Виборчий блок політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко»	«Блок Юлії Тимошенко»	«Блок Юлії Тимошенко»

Таблиця № 3.

Укладач – В. Яремчук

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ УКРАЇНИ

Зареєстровані упродовж 1990 – початку 2012 рр.

(Станом на 01.IV.2012 р.)

№ п/п.	Назва партії	Попередня (і) назва (и) (для партій, які змінювали назви)	Дата створення / проведення Установчого з'їзду (конгресу, конференції, зборів)	Дата реєстрації і номер свідоцтва	Перший очільник (співголови)	Підстави і дата анулювання свідоцтва партії
1.	**Аграрна партія України**	-	07.X.2006	14.XI.2006 №136-п.п.	**Зубець Михайло Васильович**	-
2.	**Всеукраїнська козацька партія**	-	18.I.2008	05.V.2008 №148-п.п.	**Вуйко Богдан Іванович**	-
3.	**Всеукраїнська партія духовності і патріотизму**	-	15.X.2000	30.III.2001 №1610	**Шевченко Анатолій Іванович**	-
4.	**Всеукраїнська партія жіночих ініціатив**	-	02.VIII.1997	27.X.1999 №933	**Даценко Валентина Юхимівна**	Рішення Верховного Суду України від 02.VI. 2003, наказ Міністерства юстиції України № 68/5 від 09.VI.2003
5.	**Всеукраїнська партія Миру і Єдності**	-	29.I.2000	05.V.2000 №1418	**Янковська Людмила Олександрівна**	-
6.	**Всеукраїнська партія міжнаціонального порозуміння «Новий Світ»**	-	18.IX.2000	30.III.2001 №1611	**Скорик Лариса Павлівна, Гажаман Василь Степанович, Керімов Сервер Ереджепович**	Рішення Верховного Суду України від 09.VI. 2003, наказ Міністерства юстиції України № 65/5 від 13.VI.2003
7.	**Всеукраїнська партія Народної Довіри**	Партія захисту знедоленого народу України	29.I.2000	23.VIII.2000 №1482	**Терещук Валентин Віталійович**	-
8.	**Всеукраїнська партія «Нова Сила»**	-	16.X.1999	16.XII.1999 №1281	**Кушніров Микола Олександрович**	-
9.	**Всеукраїнська Партія Пенсіонерів**	-	24.V1998	25.XI.1998 №1097	**Капуста Андрій Юрійович**	Наказ Міністерства юстиції України № 12/5 від 28.II.2001
10.	**Всеукраїнська партія трудящих**	-	12.IV.1997	11.VI.1997 №868	**Вернигора Леонід Михайлович**	-

Продовження таблиці 2

11.	**Всеукраїнська партія Центру «Громадянська злагода»**	-	25.XII.1993	09.II.1994 №539	**Кожевін Ігор Володимирович**	Рішення Верховного Суду України від 02.VI. 2003, наказ Міністерства юстиції України № 58/5 від 09.VI.2003
12.	**Всеукраїнська політична партія «БРАТСТВО»**	-	березень 1999	05.VIII.2004 №99-п.п.	**Корчинський Дмитро Олександрович**	-
13.	**«Всеукраїнська Політична партія – Екологія та Соціальний захист»**	-	2003	07.XI.2003 №9-п.п.	**Редька Надія Іванівна**	-
14.	**Всеукраїнська Чорнобильська народна партія «За добробут та соціальний захист народу»**	-	27.VI.1998	20.X.1998 №1080	**Спіженко Юрій Прокопович**	-
15.	**Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»**	-	09.VII.1999	16.IX.1999 №1222	**Драченко Віктор Олександрович**	-
16.	**Всеукраїнське об'єднання «Свобода»**	Соціал-Національна партія України	13.X.1991	16.X.1995 №686	**Андрушків Ярослав Михайлович**	-
17.	**Всеукраїнське Об'єднання Християн**	-	26.II.1998	20.IV.1998 №1017	**Бабич Валерій Георгійович**	Рішення Верховного Суду України від 12.VI. 2003, наказ Міністерства юстиції України № 73/5 від 27.VI.2003
18.	**Всеукраїнське політичне об'єднання «Державна самостійність України»**	-	07–08.IV.1990	23.III.1993 №433	**Кандиба Іван Олексійович**	Рішення Верховного Суду України від 26.V. 2003, наказ Міністерства юстиції України № 55/5 від 09.VI.2003
19.	**Всеукраїнське політичне об'єднання «Єдина Родина»**	-	20.II.1999	30.IV.1999 №1169	**Ржавський Олександр Миколайович**	-
20.	**Громадянська партія «ПОРА»**	Політична партія ПОРА	12.I.2005	23.III.2005 №127-п.п.	**Каськів Владислав Володимирович**	-
21.	**Демократична партія угорців України**	-	13.XII.2004	24.III.2005 №117-п.п.	**Гайдош Іштван Ференцович**	-
22.	**Демократична партія України**	-	15–16.XII.1990	28.VI.1991 №94	**Бадзьо Юрій Васильович**	-
23.	**ЕКОЛОГІЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ**	-	04.XI.2000	21.III.2001 №1597	**Яковчук Михайло Юрійович**	Рішення Верховного Суду України від 30.V. 2003, наказ Міністерства юстиції України № 54/5 від 09.VI.2003
24.	**Єдиний Центр**	Партія Приватної Власності	25.IV.1999	24.IX.1999 №1228	**Швирид Микола Юрійович**	-

Продовження таблиці 2

25.	**«Жінки за майбутнє» Всеукраїнське політичне об'єднання**	Жіноча Демократична партія	04.III.2001	30.III.2001 №1606	**Білоусова І.**	-
26.	**Жіноча народна партія (об'єднана)**	-	22.VIII.1998	28.IX.1998 №1068	**Лаврентьєва Ніна Луківна**	Рішення Верховного Суду України від 16.VII. 2003, наказ Міністерства юстиції України № 93/5 від 30.VII.2003
27.	**Зелена Екологічна Партія України**	-	10.I.2000	27.II.2001 №1579	**Третьяков Дмитро Юрійович**	Рішення III з'їзду партії (10.IV.2003) про припинення діяльності, наказ Міністерства юстиції України № 36/5 від 18.IV.2003
28.	**Зелена екологічна партія України «Райдуга»**	Екологічна партія України «Захист»	06.II.2001	20.III.2001 №1594	**Гуцол Михайло Васильович**	-
29.	**Зелена партія України**	-	25.IV.1999	12.VII.1999 №1198	**Мельников Орест Борисович**	Постанова колегії Міністерства юстиції України №23 від 04.VIII.1999, наказ Міністерства юстиції України №49/5 від 17.VIII.1999
30.	**Зелена партія України**	-	22.IV.1999	14.III.2000 №1360	**Дубас Сергій Михайлович**	Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва, наказ Державної реєстраційної служби України (серпень 2011 р.)
31.	**Зелена партія України – XXI**	-	05.II.2000	12.IV.2001 №1617	**Мельников Орест Борисович**	Рішення місцевого суду Старокиївського району м. Києва від 13.VII.2001, ухвала Апеляційного суду м. Києва від 25.IX.2001, наказ Міністерства юстиції України № 67/5 від 19.XII.2001
32.	**Інтернет партія України**	-	01.X.2007	26.III.2010 №178-п.п.	**Голубов Дмитро Іванович**	Постанова Окружного адміністратив-ного суду м. Києва від 02.III.2011
33.	**«КМКС» Партія угорців України**	-	?	17.II.2005 №108-п.п.	**Ковач Микола (Міклош) Миколайович**	-

Продовження таблиці 2

34.	**Колгоспна партія України**	-	13.VIII.2004	29.X.2004 №102-п.п.	**Шпак Олег Миколайович**	Рішення Верховного Суду України від 07.VI. 2005, наказ Міністерства юстиції України № 63/5 від 23.VI.2005
35.	**Комуністична партія робітників і селян**	-	17–18.III.2001	30.III.2001 №1604	**Яковенко Олександр Миколайович**	-
36.	**Комуністична партія України**	КП(б)У, з 1952 р. – КПУ	05–12.VII.1918	22.VII.1991 №107	**Гуренко Станіслав Іванович**	Указ Президії Верховної Ради України від 26.VIII.1991 «Про тимчасове припинення діяльності Компартії України», Указ Президії Верховної Ради України від 30.VIII.1991 «Про заборону діяльності Компартії України». Діяльність відновлена згідно з рішенням Конституційного Суду України №20-рп/2001 від 27.XII. 2001. Діяльність припинила у зв'язку з об'єднанням з КПУ (реєстраційне свідоцтво № 505) на XXXVI (об'єднаному) з'їзді КПУ 26.V. 2002
37.	**Комуністична партія України**	-	19.VI.1993	05.X.1993 №505	**Симоненко Петро Миколайович**	-
38.	**Комуністична партія України (оновлена)**	-	15.VII.2000	09.XI.2000 №1523	**Савенко Михайло Михайлович**	-
39.	**Конгрес Українських Націоналістів**	-	17–18.X.1992	26.I.1993 №385	**Стецько Ярослава Йосипівна**	-
40.	**Ліберальна партія України**	-	12.IX.1991	10.X.1991 №132	**Маркулов І.**	-
41.	**Ліберально-демократична партія України** (під час президентської виборчої кампанії 2004 р. – **Ліберально-демократична партія «ЗАХИЩЕНА ОСОБИСТІСТЬ. ПРИВАТНЕ – ПОНАД УСЕ!»**)	-	24–25.XI.1990	17.VII.1992 №268	**Щеголєв В., Климчук В., Рилєєв Є.**	-
42.	**«Молодіжна партія України»**	«Організація політичного розвитку – Молодіжна партія України»	24.IV.1999	03.IX.1999 №1220	**Павленко Юрій Олексійович**	-

Продовження таблиці 2

43.	**НАРОДНА ЕКОЛОГІЧНА ПАРТІЯ**	-	11.XII. 2004	25.II.2005 №110-п.п.	**Сердюк Валентин Михайлович**	-
44.	**Народна Партія**	Аграрна партія України, Народна аграрна партія України	05.XII.1996	30.XII.1996 №812	**Зубець Михайло Васильович**	-
45.	**«Народна партія вкладників та соціального захисту»**	-	16.X.1999	01.II.2000 №1320	**Кривобоков Владислав Анатолійович**	-
46.	**Народна партія України**	-	22.IX.1990	28.VIII.1991 №123	**Табурянський Леопольд Іванович**	Наказ Міністерства юстиції України № 2/5 від 14.I.1994
47.	**Народний Рух України**	-	10 – 12.XII.1993	01.II.1993 №391	**Чорновіл В'ячеслав Максимович**	-
48.	**Народний Рух України за єдність**	-	25.XI.2000	22.XII.2000 №1536	**Бойко Богдан Федорович, Філіпчук Георгій Георгійович, Креч Едуард Едуардович**	-
49.	**Народно-Демократична партія**	-	24.II.1996	30.V.1996 №744	**Матвієнко Анатолій Сергійович**	-
50.	**Народно-Демократична партія патріотів України**	Партія Реабілітації Тяжкохворих України, Партія Реабілітації Народу України, Ліберально-демократична партія патріотів України	22.X.1994	22.XII.1994 №614	**Черниш (Новодворський) Григорій Семенович**	-
51.	**Об'єднана соціал-демократична партія України**	-	25– 27.V.1990	15.XI.1991	**Алін О. (Нижник Олександр Сергійович)**	Рішення III з'їзду партії (грудень 1992) про об'єднання з СДПУ і створення єдиної партії – СДПУ
52.	**Партія «ВІДРОДЖЕННЯ»**	-	2004	15.VI.2004 №97-п.п.	**Кірпа Георгій Миколайович**	-
53.	**Партія відродження села**	Партія вільних селян України, Партія Вільних Селян і Підприємців України	15.II.1993	21.V.1993 №460	**Гордієнко Василь Васильович**	-
54.	**Партія вільних демократів**	Політична партія «Яблуко»	25.IX.1999	2.XI.1999 №1247	**Чайка Віктор Володимирович**	-
55.	**Партія «Віче»**	Конституційно-демократична партія	21.VI.1992	14.V.1993 №457	**Золотарьов Володимир Євгенович**	-
56.	**Партія «Громадська сила»**	Партія «Соціал-демократичний союз»	30.I.1999	30.III.1999 №1152	**Пересунько Сергій Іванович**	-

Продовження таблиці 2

	Партія «Громадянська солідарність»	Партія патріотичних сил України	12.II.2005	25.III.2005 №121-п.п.	**Палій Віктор Миколайович**	-
57.	**Партія «Демократичний Союз»**	-	23.V.1999	11.VI.1999 №1188	**Рафальський Олег Олексійович**	-
58.	**Партія демократичного відродження України**	-	01.XII.1990	27.IX.1991 №127	**Гриньов Володимир Борисович, Ємець Олександр Іванович, Попович Мирослав Володимирович, Лилик Сергій Володимирович, Філенко Володимир Пилипович, Хмелько Валерій Євгенович, Базилюк Олександр Філімонович**	Наказ Міністерства юстиції України № 15/5 від 13.VI.1996
59.	**Партія державного нейтралітету України**	-	червень 2004	13.X.2004 №101-п.п.	**Зубанов Володимир Олександрович**	-
60.	**Партія духовного, економічного і соціального прогресу**	-	22.II.1994	22.VI.1994 №573	**Бурдак Іван Григорович**	Рішення Верховного Суду України від 03.VI. 2003, наказ Міністерства юстиції України № 62/5 від 09.VI.2003
61.	**Партія економічного відродження**	Партія економічного відродження Криму	01.XI.1992	11.III.1993 №426	**Єгудін Володимир Ілліч, Копиленко Євген Аркадійович, Шевйов Володимир Ілліч**	Рішення Верховного Суду України від 12.VI. 2003, наказ Міністерства юстиції України № 74/5 від 27.VI.2003
62.	**Партія «Єдина Україна»**	Партія Освітян України	08.VI.1998	26.X.1998 №1086	**Комиссаров Вадим Олексійович**	-
63.	**Партія «Жінки України»**	-	18.I.1997	21.III.1997 №836	**Комарова Аліна Іванівна**	-
64.	**Партія «За Права Людини»**	Партія «Союз Труда»	20.IV.1997	20.I.1998 №968	**Тарасов Володимир Васильович**	-
65.	**Партія захисників Вітчизни**	-	07.VII.1997	07.VII.1997 №876	**Коломійцев Володимир Антонович**	-
66.	**Партія захисту інтересів селян України**	-	30.VI.2001	12.IX.2001 №2-п.п.	**Бокий Іван Сидорович**	Рішення другого етапу Установчого з'їзду партії від 14.I.2002, наказ Міністерства юстиції України № 26/5 від 02.IV.2003
67.	**Партія Зелених України**	-	29–30.IX.1990	24.V.1991 №80	**Кононов В.М., Багін О.С., Іванов В.Ю., Пушкар І.К., Сундуляк Л.І., Свирида О.А., Сидоркін О.О., Худін В.В., Янківський В.Л.**	-

Продовження таблиці 2

68.	**Партія інтелігенції України**	-	27.V.2000	01.IX.2000 №1493	**Москвич Михайло Петрович**	Рішення Верховного Суду України від 23.V.2003, наказ Міністерства юстиції України № 66/5 від 13.VI.2003
69.	**Партія «Київська Русь»**	-	28.X.2006	13.IV.2007 №143-п.п.	**Баулін Павло Борисович**	-
70.	**Партія комуністів (більшовиків) України**	-	18–19.VII.1992	14.VII.1994 №579	**Ояперв Едуард Данилович**	Рішення Верховного Суду України від 25.VI.2003, наказ Міністерства юстиції України № 77/5 від 03.VII.2003
71.	**Партія «Міжрегіональний блок реформ»**	-	17.XII.1994	31.I.1995 №625	**Гриньов Володимир Борисович**	Рішення IV з'їзду партії від 22.XII.2001, наказ Міністерства юстиції України № 11/5 від 25.II.2002
72.	**Партія мусульман України**	-	26–27.IX.1997	25.XI.1997 №945	**Брагін Рашид Євгенович**	Рішення V з'їзду партії (17.XII.2005) про самоліквідацію, постанова Окружного адміністративного суду м. Києва, наказ Державної реєстраційної служби України (2011)
73.	**Партія «Народна влада»**	-	17.VII.2004	01.IX.2004 №100-п.п.	**Нечипорук Володимир Павлович**	-
74.	**Партія «НАРОДНИЙ БЛОК»**	Партія Захисту Пенсіонерів України	28–29.X.1997	19.I.1998 №967	**Перекрестов Юхим Юхимович**	-
75.	**Партія Народної Дії «НАДІЯ»**	Політична партія «Партія Здоров'я»	22.I.2005	18.III.2005, №114-п.п.	**Салюта Михайло Юхимович**	-
76.	**Партія національного врятування України**	-	11.IV.1993	20.V.1993 №458	**Єршов Леонід Іванович**	Рішення Верховного Суду України від 02.VI.2003, наказ Міністерства юстиції України № 52/5 від 09.VI.2003
77.	**Партія «Національно-демократичне об'єднання «Україна»**	-	15.IV.2000	1.IX.2000 №1495	**Кузьмич Григорій Васильович**	-
78.	**Партія національно-економічного розвитку України**	-	21.XII.1995	25.I.1996 №709	**Наконечна Валентина Григорівна**	-
79.	**Партія «Наш Дім Україна»**	-	3.I.2005	16.II.2005 №107-п.п.	**Герелюк Василь Дмитрович**	-
80.	**Партія «Об'єднані ліві і селяни»**	Партія Всеукраїнського об'єднання лівих «Справедливість», Партія «Справедливість»	08.IV.2000	18.V.2000 №1430	**Чиж Іван Сергійович**	-

Продовження таблиці 2

81.	**Партія Пенсіонерів України**	-	27.III.1999	11.XI.1999 №1251	**Куньов Іван Павлович**	-
82.	**Партія Підтримки Вітчизняного Виробника**	Українська партія шанувальників пива	04.IV.1992	08.V.1992 №243	**Єрмаков Владислав Кузьмич, Сергієнко Петро Семенович, Тарновський Павло Север'янович**	Рішення позачергового конгресу партії від 05.I.2002, наказ Міністерства юстиції України № 61/5 від 04.VII.2002
83.	**Партія прав людини**	-	15.IV.1994	25.V.1994 №566	**Онопенко Василь Васильович**	Рішення II з'їзду партії від 21.I.1995, наказ Міністерства юстиції України № 94/6 від 22.III.1995
84.	**Партія «Прагматичний вибір»**	-	08.IV.2000	06.VII.2000 №1461	**Уткін Євген Володимирович**	Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 29.IV.2011, наказ Державної реєстраційної служби України №114 від 26.VIII.2011
85.	**Партія промисловців і підприємців України**	-	09.II.2000	20.IV.2000 №1410	**Кінах Анатолій Кирилович**	-
86.	**Партія Радикального Прориву**	-	09.IX.1997	16.I.1998 №966	**Савкін Олег Іванович**	Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 09.VI.2011, наказ Державної реєстраційної служби України №115 від 26.VIII.2011
87.	**Партія регіонів**	Партія регіонального відродження України, Партія регіонального відродження «Трудова солідарність України»	26.X.1997	06.XI.1997 №939	**Рибак Володимир Васильович**	-
88.	**Партія «Реформи і порядок»**	Партія «Реформи і порядок», Партія «Наша Україна»	11.X.1997	24.X.1997 №932	**Пинзеник Віктор Михайлович**	-
89.	**Партія «РОДИНА»**	Партія «Нова генерація України», Прогресивно-Демократична партія України	25.VII.1999	13.XII.1999 №1277	**Мірошниченко Юрій Романович**	-
90.	**ПАРТІЯ «РУСЬ»**	Партія «Руський-Український Союз»	19.IV.1998	30.IX.1998 №1070	**Симоненко Іван Петрович**	-
91.	**Партія «Руський блок»**	Партія «За Русь єдину»	23.IX.2000	30.III.2001 №1608	**Свістунов Олександр Григорович**	-
92.	**Партія «Сам за себе»**	-	25.XII.2010	06.X.2011 №201-п.п.	**Карпович Віктор Васильович**	-

Продовження таблиці 2

93.	**Партія Свідомості Третього Тисячоліття**	-	13.III.1999	15.X.1999 №1239	**Сімонов Володимир Ісакович**	Рішення Верховного Суду України від 19.V.2003, наказ Міністерства юстиції України № 57/5 від 09.VI.2003
94.	**Партія Свободи**	-	01.VIII.1999	23.XI.1999 №1264	**Токарев Сергій Михайлович**	Рішення Верховного Суду України від 26.V.2003, наказ Міністерства юстиції України № 60/5 від 09.VI.2003
95.	**«Партія селян»**	Партія «Відродження українського села»	28.X.2006	06.III.2007 №142-п.п.	**Шмиголь Михайло Кузьмович**	-
96.	**Партія «СЕЛЯНСЬКИЙ БЛОК АГРАРНА УКРАЇНА»**	Політична партія «НАРОДНА ПАРТІЯ НОВА УКРАЇНА»	21.II.2005	20.VII.2005 №128-п.п.	**Чорний Вадим Володимирович**	-
97.	**Партія Слов'янської Єдності України**	-	18.IV.1992, 30–31.VII.1993	21.X.1993 №510	**Карпенко Ігор Костянтинович**	Рішення Верховного Суду України від 03.VI.2003, наказ Міністерства юстиції України № 64/5 від 13.VI.2003
98.	**Партія «Солідарність»**	-	28.II.2001	22.III.2001 №1598	**Антонюк Михайло Федорович**	-
99.	**Партія «Солідарність жінок України»**	-	27.XI.1999	23.XII.1999 №1288	**Гошовська Валентина Андріївна**	-
100.	**Партія солідарності України**	-	25.X.1997	30.XII.1997 №959	**Болдирєв Олександр Васильович, Ізмалков Олександр Васильович**	Рішення III з'їзду партії від16.XI.2000, наказ Міністерства юстиції України № 12/5 від 28.II.2001
101.	**Партія «Соціалістична Україна»**	Партія «Народний вибір»	15.IX.2004	23.XII.2004 №103-п.п.	**Близнюк Віктор Михайлович**	-
102.	**Партія «Союз»**	-	10.III.1997	11.VI.1997 №867	**Савченко С.**	-
103.	**Партія «Союз народів України»**	-	16.IX.2000	30.III.2001 №1609	**Поздєєв Костянтин Михайлович**	Рішення Верховного Суду України від 02.VI. 2003, наказ Міністерства юстиції України № 67/5 від 13.VI.2003
104.	**Партія Труда**	Партія Праці	26.XII.1992	27.I.1993 №388	**Ландик Валентин Іванович**	Рішення VI з'їзду партії від 18.VII.2000, наказ Міністерства юстиції України № 12/5 від 28.II.2001

Продовження таблиці 2

105.	**Партія Труда**	-	18.XII.2004	25.III.2005 №120-п.п.	**Комарович Андрій Олександрович**	-
106.	**Партія «Український Національний Конгрес»**	-	12.IV.2001	12.IX.2001 № 3.п.п.	**Валеня Іван Юрійович**	Рішення Верховного Суду України від 26.V. 2003, наказ Міністерства юстиції України № 70/5 від 27.VI.2003
107.	**Партія Християнсько-Демократичний Союз**	Християнсько-народний Союз	08.II.1997	27.III.1997 №840	**Стретович Володимир Миколайович**	-
108.	**Патріотична партія України**	-	26.VI.1998	31.XII.1998 №1109	**Габер Микола Олександрович**	-
109.	**Політична партія «Аграрно-Промисловий Союз»**	-	19.XI, 19.XII.2008	14.I.2009 №166-п.п.	**Павленко Сергій Григорович**	-
110.	**Політична партія «Блокова партія»**	-	04.XII.2009, 12.VI.2011	23.VIII.2011 №198-п.п.	**Кобизєва Євгенія Яківна**	-
111.	**Політична партія «Ведуча сила»**	-	16.XI.2009	14.VI.2010 №187-п.п.	**Корнієнко Анатолій Семенович**	-
112.	**Політична партія «Велика Україна»**	-	31.VIII.2006	15.IX.2006 №134-п.п.	**Гекко Ігор Віталійович**	-
113.	**Політична партія «Відродження та розвиток»**	-	12.VIII.2010, 17.III.2011	04.V.2011 №194-п.п.	**Борсук Євген Ілліч**	-
114.	**Політична партія «Вітчизна»**	-	06.VII.2001	01.VIII.2001 №1-п.п.	**Мартиросян Вілен Арутюнович**	-
115.	**Політична партія «ВЛАСНА СИЛА»**	-	07.VII.2008, 28.IX.2010, 04.IV.2011	11.XI.2011 №206-п.п.	**Чайковський Володимир Семенович**	-
116.	**Політична партія «Всеукраїнська партія «Дітей війни»**	-	20.II,1.III. 2009	13.IV.2009 №170-п.п.	**Пачевський Анатолій Мартинович**	-
117.	**Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Громада»**	-	12.XII.1993	22.III.1994 №551	**Турчинов Олександр Валентинович**	-
118.	**Політична партія «Всеукраїнське об'єднання «Центр»**	-	03.X.1999	09.XII.1999 №1276	**Головко В.**	-
119.	**Політична Партія «Всеукраїнський патріотичний союз»**	-	01.XII.2004	18.I.2005 №105-п.п.	**Родіченко В'ячеслав Степанович**	-
120.	**Політична партія «Громадський контроль»**	-	01.IX.2001	25.IX.2001 №4-п.п.	**Волга Василь Олександрович**	Рішення IV позачергового з'їзду партії від 05.VI.2005, наказ Міністерства юстиції України №32-45-3523 від 29.XI.2005
121.	**Політична партія «Громадянська позиція»**	Політична партія «Могутня Україна»	29.I.2005	24.III.2005 №116-п.п.	**Чубатенко Олександр Миколайович**	-

Продовження таблиці 2

122.	**Політична партія Громадянський рух України**	-	31.V.2008	28.X.2008 №161-п.п.	**Тарасюк Олександр Михайлович**	-
123.	**Політична партія «Демократичний альянс»**	-	08.VIII.2010, 01.VII.2011	07.IX.2011 №199-п.п.	**Гацько Василь Миколайович**	-
124.	**Політична партія «Держава»**	Політична партія «Русь єдина»	05.XI.1998	11.I.1999 №1113	**Шевченко Василь Гнатович**	-
125.	**Політична партія «ДІТИ ВІЙНИ «НАРОДНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ»**	-	07.II.2009	14.IV.2009 №171-п.п.	**Патлачук Василь Никифорович**	-
126.	**Політична партія «Духовна Україна»**	-	21.XI.2010, 25.IX.2011	21.X.2011 №204-п.п.	**Путас Юрій Володимирович**	-
127.	**Політична партія «Європейська партія України»**	-	?	3.VIII.2006 №133-п.п.	**Москаленко Микола Андрійович**	-
128.	**Політична партія «Європейська платформа»**	Політична партія «Наша партія»	11.II.2005	25.III.2005 №122-п.п.	**Попик Василь Іванович**	-
129.	**Політична партія «Єдина Київська Русь»**	-	04.XII.1998	01.III.1999 №1133	**Пивоваров Юрій Тимофійович**	Рішення Верховного Суду України від 30.V. 2003, наказ Міністерства юстиції України № 59/5 від 09.VI.2003
130.	**Політична партія «Єдина Країна»**	-	30.VI.2008	24.X.2008 №160-п.п.	**Циркін Ігор Маркович**	-
131.	**Політична партія «Закон і Порядок»**	-	25.V.2008, 02.III.2010	23.IV.2010 №181-п.п.	**Капшук Андрій Володимирович**	-
132.	**Політична партія «За красиву Україну»**	-	06.VII.1998	07.X.1998 №1072	**Балашов Геннадій Вікторович**	Рішення IV з'їзду партії від 11.XI.2000, наказ Міністерства юстиції України № 12/5 від 28.II.2001
133.	**Політична партія «За справедливість та добробут»**	-	01.X.2009, 15.I.2010	30.IV.2010 №183-п.п.	**Степанов Микола Прокопович**	-
134.	**Політична партія «За Україну!»**	Партія Соціального Захисту	09.X.1999	04.V.2000 №1417	**Чечель Микола Йосипович**	-
135.	**Політична партія «ЗАХИСТ»**	-	02.X.2008	02.IV.2010 №180-п.п.	**Єремєєв Олександр Миколайович**	-
136.	**Політична партія «Захист місцевих інтересів народу»**	-	01.VI.2007, 06.III.2008	06.VIII.2008 №153-п.п.	**Єрмоленко Станіслав Олександрович**	Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 01.III.2010, наказ Міністерства юстиції України № 1093/5 від 20.V.2010
137.	**Політична партія «Зелені»**	Політична партія «ВОЛЯ»	29.VI.2008	16.X.2008 №158-п.п.	**Федоровський Геннадій Анатолійович**	-

Продовження таблиці 2

138.	**Політична партія «ЗУБР»**	Партія «Світло зі Сходу», Партія «Ліберально-демократичні реформи»	27.XI.1999	23.VIII.2000 №1483	**Тарасюк Олександр Михайлович**	Рішення Верховного Суду України від 26.V. 2003, наказ Міністерства юстиції України № 56/5 від 09.VI.2003
139.	**Політична партія «Інтернет партія України»**	Інтернет партія України	10.VI.2011	01.VIII.2011 №196-п.п.	**Голубов Дмитро Іванович**	-
140.	**Політична партія «Інформаційна Україна»**	-	2005	25.III.2005 №123-п.п.	**Іщенко Сергій Володимирович**	-
141.	**Політична партія «Кияни передусім!»**	Громадянська партія України	07.VI.2008	23.X.2008 №159-п.п.	**Катунін Максим Сергійович**	-
142.	**Політична партія «Козацька Народна Партія»**	-	11.VI.2009, 20.II.2010	28.IX.2010 №190-п.п.	**Кицько Павло Миколайович**	-
143.	**Політична Партія «КОЗАЦЬКА СЛАВА»**	Політична партія «Євротурбота»	13.VIII.2006	29.XI.2006 №137-п.п.	**Селіванов (Гуртовий) Станіслав Пилипович**	-
144.	**Політична партія «Козацька Українська Партія»**	-	20.IX.2007	10.VI.2008 №151-п.п.	**Ямненко Михайло Іванович**	-
145.	**Політична партія «Красива Україна»**	-	19.VI.1999	28.XII.1999 №1293	**Балашов Геннадій Вікторович**	Рішення Верховного Суду України від 03.VI.2003, наказ Міністерства юстиції України № 63/5 від 09.VI.2003
146.	**Політична партія Ліберальна Україна**	Ліберальна партія України (оновлена)	30.I.1999	20.V.1999 №1176	**В'ялов Павло Іванович**	-
147.	**Політична партія «Ліберально-гуманістична партія «Товариш»**	Політична партія «Партія гуманістів України»	22.I.2005	15.IX.2006 №135-п.п.	**Нечипоренко Валерій Петрович**	-
148.	**Політична партія малого і середнього бізнесу України**	-	06.VI.1998	04.I.1999 №1110	**Швець Віктор Григорович**	-
149.	**Політична партія «Мерітократична партія України»**	-	22.I.2011	12.IV.2011 №192-п.п.	**Шевченко Ігор Анатолійович**	-
150.	**Політична партія «Міст»**	-	25.III.2010, 18.III.2011	19.IV.2011 №193-п.п.	**Блистів Тетяна Іванівна**	-
151.	**Політична партія «Молода Україна»**	-	16–17.IV.1999	09.VII.1999 №1197	**Доній Олександр Сергійович**	-
152.	**Політична партія «Молодь до ВЛАДИ»**	-	01.XII.2009	06.VI.2010 №186-п.п.	**Скрипець Валентин Вікторович**	-
153.	**Політична партія «Народна воля»**	-	14.VII.2008	02.X.2008 №155-п.п.	**Горькавий Сергій Кирилович**	-
154.	**Політична партія «Народна ініціатива»**	-	05.II.2011	04.V.2011 №195-п.п.	**Михайленко Микола Валентинович**	-

Продовження таблиці 2

155.	**Політична партія «Народна Самооборона»**	Політична партія «Вперед, Україно!»	06.II.1999	13.V.1999 №1174	**Мусіяка Віктор Лаврентійович**	-
156.	**Політична партія «Народна сила»**	-	17.II.2009	30.IV.2010 №184-п.п.	**Харіна Катерина Юріївна**	-
157.	**Політична партія «Народний парламент»**	-	25.VIII.2010	17.X.2011 №203-п.п.	**Вдовенко Валерій Володимирович**	-
158.	**Політична партія «Народно-трудовий союз України»**	-	04.III.2006	11.IV.2006 №130-п.п.	**Песоцький Микола Федорович**	-
159.	**Політична партія «Наш Дім»**	-	11.X.2008	27.IV.2009 №173-п.п.	**Гедз Мар'яна Сергіївна**	-
160.	**Політична партія «Наш час»**	-	травень 2011	26.VII.2011 №197-п.п.	**Рябоконь Олег Васильович**	-
161.	**Політична партія «Наша Україна»**	Політична партія «Народний Союз Наша Україна», Політична партія Народний Союз «Наша Україна»	05.III.2005	22.III.2005 №115-п.п.	**Безсмертний Роман Петрович**	-
162.	**Політична партія «Нова демократія»**	Політична партія «Громадянська платформа» (V –XII.2006)	15.I.2005	14.III.2005 №113-п.п.	**Кушнарьов Євген Петрович**	-
163.	**Політична партія «Нова політика»**	-	29.VIII.2000	14.II.2001 №1573	**Кудрін О.**	-
164.	**ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «НОВЕ ЖИТТЯ»**	ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ВОЛЯ»	17.IV.2010	16.III.2011 №191-п.п.	**Федоренко Ігор Петрович**	-
165.	**Політична партія «Нові обличчя»**	-	?	23.III.2012 №208-п.п.	**Карплюк Володимир Андрійович**	-
166.	**Політична партія «Організація Українських Націоналістів»**	Організація Українських Націоналістів в Україні, Об'єднання Українських Націоналістів (державників)	30.XII.1991	19.XI.1993 №518	**Сливка М.**	-
167.	**Політична партія «Партія екологічного порятунку «ЕКО+25%»**	Політична партія «Партія за військових»	28.VII.2001	29.XI.2001 №5-п.п.	**Авдєєв Григорій Григорович**	-
168.	**Політична партія «Партія захисту прав людини»**	-	30.V.2008	06.X.2008 №157-п.п.	**Головіна Вікторія Вікторівна**	-
169.	**Політична партія «Партія Козаків України»**	-	11.I.2007	10.VI.2008 №150-п.п.	**Кожин Сергій Миколайович**	-
170.	**Політична партія «Партія місцевого самоврядування»**	-	02.V.2009	13.VII.2009 №176-п.п.	**Ржечицький Олексій Вікторович**	-
171.	**Політична партія «Партія Народний Захист»**	-	10.I.2010	2.IV.2010 №179-п.п.	**Козлов Євген Михайлович**	-
172.	**Політична партія «Партія Народний порядок»**	-	22.XII.2007	16.III.2009 №167-п.п.	**Древицький Андрій Юрійович**	-

Продовження таблиці 2

173.	**Політична партія «Партія нового покоління України»**	-	18.XI.2007	01.II.2008 №147-п.п.	**Акулов Анатолій Олександрович**	-
174.	**Політична партія «Партія ПРАВА»**	-	15.III.2006	01.VI.2006 №131-п.п.	**Сергієнко Лариса Василівна**	Рішення Печерського районного суду м. Києва від 30.V.2007 по справі №2-а-504/07, ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 11.VI.2008 по справі №22-а-2571/08, наказ Міністерства юстиції України № 1427/5 від 19.VIII.2008
175.	**Політична партія «Партія Правозахисту»**	Партія розбудови, правозахисту недержавних організацій України – «Партія правозахисту»	15.VII.2000	08.VI.2001 №1639	**Черниш Павло Павлович**	Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 03.VIII.2011, наказ Державної реєстраційної служби України (VIII.2011)
176.	**Політична партія «Партія сильної влади»**	-	20.VIII.2008	09.VII.2009 №174-п.п.	**Сергієнко Лариса Василівна**	-
177.	**Політична партія «Партія української молоді»**	-	08.VIII.2009	08.IX.2010 №188-п.п.	**Зимовець Сергій Миколайович**	-
178.	**Політична партія «Партія українського народу»**	-	15.V.2010	10.X.2011 №202-п.п.	**Подлужний Дмитро Васильович**	-
179.	**Політична партія «Політичне об'єднання «Пряма дія»**	-	10.XII.2005	13.XII.2006 №138-п.п.	**Жарков Володимир Олександрович**	-
180.	**Політична партія «Права воля України»**	-	18.XI.2007	14.I.2008 №145-п.п.	**Марченко Галина Миколаївна**	-
181.	**Політична партія «Правда»**	-	20.VI.2008	17.XII.2008 №164-п.п.	**Хоменко Євген Анатолійович**	-
182.	**Політична партія «Праведність»**	-	18.I, 25.X.2008	22.I.2010 №177-п.п.	**Єрьоменко Володимир Миколайович**	-
183.	**Політична партія «ПРАВО І СПРАВЕДЛИВІСТЬ»**	-	23.II.2007	12.I.2009 №165-п.п.	**Пашков Максим Васильович**	-
184.	**Політична партія «Пробудження»**	-	10.I.2008	04.IX.2008 №154-п.п.	**Зінорук Тетяна Яківна**	-
185.	**Політична Партія «РЕНЕСАНС»**	-	05.VII.2011	23.I.2012 №207-п.п.	**Кушербаєв Євгеній Ідрісович**	-
186.	**Політична партія «Рідне місто»**	-	11.X.2008	22.IV.2009 №172-п.п.	**Ковалюк Олександр Михайлович**	-
187.	**Політична партія «Робітнича партія України»**	-	12.I.2008, 08.VII.2010	07.XI.2011 №205-п.п.	**Горобчук Віталій Юрійович**	-

Продовження таблиці 2

188.	**Політична партія «РУСИЧИ»**	-	24.XII.2007	07.V.2008 №149-п.п.	**Савченко Валентина Олександрівна**	-
189.	**Політична партія «Руська Єдність»**	Політична партія «Авангард»	28.VI.2008	28.X.2008 №162-п.п.	**Коваленко Максим Миколайович**	-
190.	**Політична Партія «САМОВРЯДНА УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА»**	-	2008	02.X.2008 №156-п.п.	**Бичихін Віктор Миколайович**	-
191.	**Політична партія «Селянська Україна»**	Комуністична партія (трудящих), Комуністична партія трудящих	31.X.1998	26.I.1999 №1115	**Кущ Григорій Михайлович**	-
192.	**Політична партія «Сила і Честь»**	Партія Свободи	?	29.XII.2004 №104-п.п.	**Марчук Євген Кирилович**	-
193.	**Політична партія «Сильна Україна»**	Трудова партія України	19.VI.1999	30.VIII.1999 №1217	**Сирота Михайло Дмитрович**	-
194.	**Політична партія «Совість України»**	-	07.XII.2004	25.III.2005 №125-п.п.	**Хачатурян Хачатур Володимирович**	-
195.	**Політична партія «Соціал-Патріотична Асамблея Слов'ян»**	-	26.I.2006	14.II.2006 №129-п.п.	**Коваленко Едуард Володимирович**	-
196.	**Політична партія «Союз анархістів України»**	-	19.VIII.1999	28.XII.2002 №7-п.п.	**Чорний В.**	-
197.	**Політична партія «Союз Лівих Сил»**	-	08.XII.2007	28.I.2008 №146-п.п.	**Волга Василь Олександрович**	-
198.	**Політична партія «СПІЛЬНА ДІЯ»**	-	2006	10.VII.2006 №132-п.п.	**Пукало Богдан Михайлович**	-
199.	**Політична партія «Справедлива країна»**	-	28.IV.2009	09.VII.2009 №175-п.п.	**Токар Руслан Іванович**	-
200.	**Політична партія «Справедлива Україна»**	-	03.II.2005	25.III.2005 №126-п.п.	**Пехотін Анатолій Федорович**	-
201.	**Політична партія «Твоя Україна»**	-	05.XII.2009	23.IV.2010 №182-п.п.	**Миронович Дмитро Валерійович**	-
202.	**Політична Партія «Третя Сила»**	-	грудень 2004	28.I.2005 №106-п.п.	**Гаврилюк Василь Васильович**	-
203.	**Політична партія «Трудова Україна»**	-	19.V.2000	21.VI.2000 №1457	**Шаров Ігор Федорович**	-
204.	**Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка»**	Політична партія «Європейська столиця», Політична партія «Нова країна»	2005	14.III.2005 №112-п.п.	**Парцхаладзе Лев Ревазович**	-
205.	**Політична партія «Україна Майбутнього»**	-	16.XII.2007	18.VII.2008 №152-п.п.	**Павленко Андрій Йосипович**	-
206.	**Політична партія «Україна Соборна»**	-	лютий 2005	24.III.2005 №119-п.п.	**Яхеєва Тетяна Михайлівна**	-

Продовження таблиці 2

	Політична партія України «РУСЬ ЄДИНА»	Політична партія «Слов'янський народно-патріотичний союз», Політична партія України «Партія політики ПУТІНА»	05.III.2003	05.VI.2003 №8-п.п.	**Ременюк Олексій Іванович, Сафронов Станіслав Олександрович**	-
207.	**Політична партія «Українська партія респонсизму»**	-	?	07.IX.2011 №200-п.п.	**Помазанов Віталій Віталійович**	-
208.	**Політична партія «Українська платформа»**	-	14.I.2009	27.III.2009 №169-п.п.	**Жебрівський Павло Іванович**	-
209.	**Політична партія «Український Республіканський Альянс»**	-	07.IV.2008	25.III.2009 №168-п.п.	**Звєрєва Олена Іванівна**	-
210.	**Політична партія Український Союз Праці «Орій»**	-	19.II.2000	23.VIII.2000 №1481	**Негода Володимир Федорович**	Рішення Верховного Суду України від 05.VIII. 2003, наказ Міністерства юстиції України № 141/5 від 20.XI.2003
211.	**Політична партія «Українські соціал-демократи»**	-	27.V.2006	20.I.2007 №141-п.п.	**Клюс Олександр Васильович**	-
212.	**Політична партія «Фронт Змін»**	Політична партія «Народна трудова партія», Політична партія «Демократичний фронт»	03.III.2007	26.VI.2007 №144-п.п.	**Вашкевич Віктор Миколайович**	-
213.	**Політичне об'єднання «Рідна Вітчизна»**	-	20.III.2010	27.V.2010 №185-п.п.	**Матієшин Іван Семенович**	-
214.	**Прогресивна соціалістична партія України**	-	20.IV.1996	09.VII.1996 №753	**Вітренко Наталія Михайлівна**	-
215.	**Прогресивно-автомобільна партія України**	-	17.IX.1997	13.II.1998, №978	**Лука Роман Іванович, Малик Сергій Дмитрович, Яблонський Василь Миколайович**	Рішення Верховного Суду України від 19.V. 2003, наказ Міністерства юстиції України № 61/5 від 09.VI.2003
216.	**Прогресивно-Демократична Партія України**	-	03.II.2008	18.XI.2008 №163-п.п.	**Єжов Олександр Юрійович**	-
217.	**Радикальна Партія Олега Ляшка**	Політична партія «Українська Радикально-Демократична Партія»	05.VIII.2009, 18.VIII.2010	28.IX.2010 №189-п.п.	**Теліпко Владислав Едуардович**	-
218.	**Республіканська Партія України**	-	21.I.2005	11.III.2005 №111-п.п.	**Іоффе Юлій Якович**	-
219.	**Республіканська Християнська партія**	-	01.V.1997	24.VII.1997 №886	**Поровський Микола Іванович**	-

Продовження таблиці 2

220.	**Робітнича партія України (марксистсько-ленінська)**	-	?	14.III.2012 №209-п.п.	**Бондарчук Олександр Васильович**	-
221.	**Селянська партія України**	-	25.I.1992	03.III.1992 №214	**Довгань Сергій Васильович**	-
222.	**Слов'янська партія**	Громадянський Конгрес України	1992	10.VI.1993 №469	**Базилюк Олександр Філімонович, Мещеряков Валерій Федорович, Терехов Володимир Павлович**	-
223.	**Соціал-Демократична партія молоді**	-	17.IV.1999	20.III.2001 №1595	**Черненко Роман Якович**	Рішення Верховного Суду України від 02.VI. 2003, наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 09.VI.2003
224.	**Соціал-демократична партія України**	-	25.V.1990	04.III.1993 №419	**Буздуган Юрій Олексійович**	**-**
225.	**Соціал-демократична партія України**	-	21.I.1995	28.II.1995 №633	**Онопенко Василь Васильович**	Постанова колегії Міністерства юстиції України №1 від 15.I.1996, наказ Міністерства юстиції України №2/5 від 15.I.1996
226.	**Соціал-демократична партія України (об'єднана)**	-	27.IV.1996	01.VII.1996 №751	**Онопенко Василь Васильович**	-
227.	**Соціалістична партія України**	-	26.X.1991	25.XI.1991 №157	**Мороз Олександр Олександрович**	-
228.	**Соціально-екологічна партія «Союз. Чорнобиль. Україна»**	Всеукраїнська народна партія соціальної справедливості «Союз чорнобильців України»	04.II.2002	11.XII.2002 №6-п.п.	**Андреєв Юрій Борисович**	-
229.	**Соціально-Християнська Партія**	-	19.III.2004	07.VII.2004 №98-п.п.	**Білозір Оксана Володимирівна**	-
230.	**Трудовий конгрес України**	-	24.IV.1993	24.IX.1993 №498	**Матвієнко Анатолій Сергійович**	Проголошення про самороспуск партії (лютий 1996), наказ Міністерства юстиції України № 17/5 від 19.VI.1996
231.	**Українська Консервативна партія**	-	22.XII.2004	25.III.2005 №124-п.п.	**Щокін Георгій Васильович**	-
232.	**Українська Консервативна Республіканська партія**	-	06–07.VI.1992	21.VII.1992 №270	**Хмара Степан Ількович**	Рішення Верховного Суду України від 18.VI. 2003, наказ Міністерства юстиції України № 72/5 від 27.VI.2003

Продовження таблиці 2

233.	**Українська морська партія**	-	17.III.2001	27.III.2001 №1601	**Ківалов Сергій Васильович**	-
234.	**Українська Народна Партія**	РУХ (Український Народний Рух)	18.XII.1999	31.XII.1999 №1301	**Костенко Юрій Іванович**	-
235.	**Українська Народна партія «Собор»**	-	25.XII.1999	09.III.2000 №1351	**Матвієнко Анатолій Сергійович**	Рішення другого етапу III з'їзду партії від 21.IV.2002, наказ Міністерства юстиції України № 12/5 від 12.II.2003
236.	**Українська національна асамблея**	-	30.VI.1990 (як Українська міжпартійна асамблея)	29.XII.1994 №617	**Вітович Олег Васильович**	Наказ Міністерства юстиції України №26/5 від 06.IX.1995
237.	**Українська національна асамблея**	-	20.VII.1996	29.IX.1997 №923	**Вітович Олег Васильович**	-
238.	**Українська Національна Консервативна партія**	-	27.VI.1992	30.X.1992 №318	**Приходько Григорій Андрійович**	-
239.	**Українська партія**	-	14.V.2000	30.III.2001 №1607	**Решко Йосип Антонович**	Рішення Верховного Суду України від 31.VII. 2003, наказ Міністерства юстиції України № 102/5 від 08.IX.2003
240.	**«Українська партія»**	-	21.VIII.2006	27.XII.2006 №140-п.п.	**Сергієнко Олесь (Олександр) Федорович**	-
241.	**Українська партія «Єдність»**	-	16.X.1999	04.II.2000 №1324	**Лопата Анатолій Васильович**	-
242.	**Українська партія захисту прав споживачів**	-	15.III.2000	31.V.2000 №1438	**Буденко В'ячеслав Євгенович**	Рішення Верховного Суду України від 19.VIII. 2003, наказ Міністерства юстиції України № 111/5 від 11.IX.2003
243.	**Українська партія «Зелена планета»**	-	29.I.2005	24.III.2005 №118-п.п.	**Зубицька Наталія Петрівна**	-
244.	**Українська партія зелених**	-	24.XII.2000	26.III.2001 №1600	**Дяченко Віталій Миколайович**	Рішення місцевого суду Старокиївського району м. Києва від 28.IX.2001, ухвала апеляційного суду м. Києва від 28.XI.2001, наказ Міністерства юстиції України № 68/5 від 20.XII.2001
245.	**Українська партія солідарності та соціальної справедливості**	-	10.VII.1993	28.VII.1993 №484	**Лашутін Едуард Іванович**	Рішення Верховного Суду України від 13.VI.2003, наказ Міністерства юстиції України № 78/5 від 03.VII.2003

Продовження таблиці 2

246.	**Українська партія Справедливості – Союз ветеранів, інвалідів, чорнобильців, афганців (СВІЧА)**	Українська партія справедливості	19.XII.1992	09.II.1993 №398	**Гречка Михайло Якович**	-
247.	**Українська партія честі, боротьби з корупцією та організованою злочинністю**	-	27.XI.2004	17.II.2005 №109-п.п.	**Давиденко Олександр Григорович**	-
248.	**Українська політична партія «Християнський рух»**	-	12.VIII.2000	29.XII.2000 №1541	**Звягінцева Тамара Петрівна**	-
249.	**Українська республіканська партія**	Українська республіканська партія Лук'яненка	28.V.2006	21.XII.2006 №139-п.п.	**Сергієнко Олесь (Олександр) Федорович**	-
250.	**Українська республіканська партія «Собор»**	Українська Республіканська партія	29–30.IV.1990	05.XI.1990 №4	**Лук'яненко Левко Григорович**	-
251.	**Українська селянська демократична партія**	-	09.VI.1990	15.I.1991 №33	**Плачинда Сергій Петрович, Щербина В, Криворучко Г., Кузьмич Р.**	-
252.	**Українська соціал-демократична партія**	-	03.X.1998	11.XII.1998 №1102	**Онопенко Василь Васильович**	-
253.	**Українська християнсько-демократична партія**	Український християнсько-демократичний фронт	01.XI.1988	14.XI.1991 №153	**Січко Василь Петрович**	Рішення Верховного Суду України від 11.VI.2003, наказ Міністерства юстиції України № 71/5 від 27.VI.2003
254.	**Християнсько-демократична партія України**	-	20.VI.1992	23.XI.1992 №325	**Журавський Віталій Станіславович**	-
255.	**«Християнсько-Ліберальна партія України»**	Християнсько-Демократичний союз, Християнсько-ліберальний Союз	19.III.1994	02.VIII.1995 №676	**Степанюк Ігор Павлович**	-

Наукове видання

УКРАЇНСЬКА БАГАТОПАРТІЙНІСТЬ: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980-х – початок 2012 рр.).

Енциклопедичний довідник

За ред. Марії Кармазіної

Літературний редактор С. І. Носова

Комп'ютерна верстка
та макетування – Лисенко Л. І.

Підписано до друку 15.08.2012 Формат 70х100/16 Папір офсетний.
Гарнітура Times Ум. друк арк. 47,4 Обл.- вид. арк. 45,0
Тираж 150 прим. Зам № 515

Віддруковано ПП Лисенко М. М.
м. Ніжин, вул. Шевченка, 26 В
Тел. (04631) 9-09-95, (067) 4412124
E-mail: milanik@land.ru

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК №2776 від 26.02.2007 р.